

CLAYDIYS

РОБЪРТ ГРЕЙВС
АЗ, КЛАВДИЙ.
БОЖЕСТВЕНИЯТ КЛАВДИЙ

Превод: Жени Божилова, Асен Тодоров

chitanka.info

АЗ, КЛАВДИЙ

За латинския текст на сибилинските стихове,
цитирани в първата глава. Изказвам благодарност на
мистър А. К. Смит. Тази тук е първата им публикация.

*Punica centenos durabit poena per annos:
Res Romana viro parebit caesariato:
Calvus caesarie dominus dominabitur urbi:
Omnibus fle viris mulier mas ille puellis:
Rex equitabit equo bifidis equus unguibus ibit:
Filius imbelli fictus mactaverit ictu.
Imperium hinc alter ficto patre caesariato
Caesariae crinitus habet, qui marmore Romae
Mutabit lateres. Non visis vinciet Urbem
Compedibus. Fictae secreto coniugis astu
Occidet ut fictus bona filius occupet heres.
Tertius hinc sumet ficto patre caesariato
Calvus caesarie regnum cui sanguine limus.
Commixtus. Victrix penes ilium et victa
vicissim
Roma erit. Ille instar gladii pulvinar habebit,
Filius et fictus regni potietur iniqui.
Quartus habet solium ficto patre caesariato
Calvus caesarie invenis. cui Roma ministrae
est.
Feta veneficiis Urbs impia serviet uni.
Quo puer ibat equo vectus calcatus eodem
Se iuvenem ferro cecidisse fatetur equino
Caesariatus ad hoc quintus numerabitur hirtus
Caesarie, toti genti contemptus avitae.
Imbeeillus iners, aestivas addere Romae
Aptus aquas populo frumenta hiemalia
praebet.
Ille tamen fictae secreto coniugis astu
Occidet ut fictus bona filius occupet heres.*

*Sextus habet regnum ficto parte caesariato.
Flamma pavor citharoedus eunt tria monstra
per urbem.*

*Sanguine dextra rubet materno. Septimus heres
Nemo erit, at sexti busto cruor ibit ab imo.*

Р. Грейвз

Гелмтън,
Бриксъм, 1941 г.

... Една история, изопачавана по всякакъв начин, и то не само от онези, които са живели тогава, но тъй също и в по-сетнешни времена: защото истина е, че всички велики дела са обвити в съмнение и неяснота; докато едни са готови да приемат за неоспорими факти най-невероятните слухове, други пък превръщат фактите в измамни лъжи; а сетне и едното, и другото бива преувеличавано от потомството.

Тацит

БЕЛЕЖКИ НА АВТОРА

„Златицата“, споменавана тук като обикновената разменна единица, е латинската „aureus“, монета, равна на 100 сестерции или на двадесет и пет сребърни денарии (сребърни монети); това е приблизителната стойност, каквато имаха една лира стерлинга или пет щатски долара преди Първата световна война. „Милята“ е римската миля от хиляда стъпки. За по-голямо улеснение датите в полето на страницата са дадени според християнското летоброене: гръцкото, употребявано от Клавдий, е започвало да бележи годините от Първата олимпиада, която се е състояла през 776 година пр.н.е. Пак за по-голямо улеснение географските имена са дадени така, както са по-известни: напр. „Франция“ вместо „Задалпийска Галия“, тъй като Франция заема сега приблизително същата географска област и защото ще бъде нелогично градове като Ним, Булон и Лион да се наричат със съвременните им имена — малцина биха ги познали по старинните им названия, — а да се поставят в Галия Трансалпина или както са я наричали гърците, Галатия. (Гръцките географски названия са твърде неясни: за тях Германия е била „страната на келтите“.) По същата причина са използвани и най-познатите форми за личните имена — „Ливий“ — за Титус Ливиус, „Цимбелин“ за Кинобелинус, „Марк Антоний“ за Маркус Антониус.

Понякога се затруднявах да намеря подходящи названия на някои военни, правни и други технически термини. За пример ще взема думата „assegai“. Летецът Т. Шоу (комуто тук искам да поблагодаря за внимателното изчитане на този ръкопис) изрази несъгласие, загдето съм употребил думата като равнозначна на романската „framea“ или „pilum“. Той ми предложи „копие“. Но аз не приех това предложение със същата готовност, с която приех някои от другите, защото „копие“ ми трябваше за „pilum“, обичайното метателно оръжие на римските пехотинци, освен туй „асъгаи“ ми звучи и по-първобитно. Думата се употребява в английския език вече повече от 300 години и доби нова сила през деветнадесетия век, при войните със зулусите. Дългата,

завършваща е желязно острие framea се е използва според Тацит за мятане и за мушкане; както и онова асъгаи на воините-зулу, от които германците от времето на Клавдий не са се различавали кой знае колко. Ако приемем твърденията на Тацит — първо, за лекотата, с която се е действувало с тази framea отблизо, както и за трудното боравене с нея в гористи местности, то трябва да предположим, че и германците са постъпвали подобно зулусите — счупвали дългата ѝ дръжка, когато влизали в ръкопашен бой. Но до това се е стигало рядко, защото германците са предпочитали тактиката на светкавично нападение и бързо оттегляне в сблъсъците си с по-добре въоръжените римски пехотинци.

Светоний в книгата си „Дванадесетте цезари“ казва за Клавдиевите истории, че били написани по-скоро глупаво, отколкото недодялано. Ала ако някои пасажи от тази тук творба са написани не само глупаво, но и недодялано — с лошо построени изречения и неуместно вмъкнати отклонения, — това не ще се дължи на стремежа ми да наподобявам литературния стил на Клавдий, познат ни от оцелелите части на латинската реч за избирателните права на едуите. Речта наистина гъмжи от тромави изречения, но тя по всяка вероятност е буквална разшифровка от официалния стенографски запис на точните думи на Клавдий към Сената — реч на един изморен човек, опитващ се старателно да скалпи изреченията си по грубо нахвърлени бележки. „Аз, Клавдий“ е написана на говорим език, защото гръцкият в действителност е език по-податлив за жив разговор, отколкото латинският. Откритото неотдавна писмо на Клавдий до александрийците, написано на гръцки — което вероятно е било обработено и от някой императорски секретар, — се чете много по-гладко, отколкото едуинската реч.

За поправките в областта на класиката изказвам благодарност на мис Еърлис Робъртс, а за подобренията в литературния ми стил — на мис Лоура Райдинг.

1934

Р. Г.

ГЛАВА 1

Аз, Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик и Тоя и Оня и Еди-кой си (тъй като не смятам да ви отегчавам отсега с всичките си титли), който бях някога — всъщност до неотдавна — познат на приятелите и роднините и близките си като „Клавдий идиота“, или „Оня Клавдий“, или „Клавдий пелтека“, или „Кла-Кла-Клавдий“ и най-вече като „бедния чичо Клавдий“, сега сядам да пиша странната история на моя живот; ще започна с най-ранното си детство и ще продължа година по година, докато стигна до мига на съдбоносната промяна, когато преди около осем лета, вече петдесет и една годишен, изведнъж се озовах оплетен в мрежата на — да я наречем — „щастливата беда“, от чиито нишки не успях да се измъкна. (41 г. от н.е.)

Тази не е първата ми книга, не; всъщност литературата и точно писането на история, която като младеж изучавах тук в Рим при най-добрите тогавашни учители, си беше, до настъпването на промяната, мое единствено занимание и увлечение в продължение на повече от тридесет и пет години. Затуй нека читателите не се дивят на обиграния ми стил: наистина сам Клавдий пише тази книга, не неговият секретар, нито пък някой от ония официални историци, на които обществениците обикновено доверяват спомените си с надеждата, че изящният стил ще може да придаде смисъл на безсмислието, а пък ласкателствата ще забулят пороците. В настоящото писание, кълна се в боговете, аз сам ще съм си секретар и свой официален летописец: пиша със собствената си ръка, а каква полза може да извлече човек, който ласкае сам себе си? Нека добавя, че това не е и първата история на живота ми, която съм писал. Някога съставих друга една в осем книги за градския архив. Беше скучна работа, в която почти нищо не вложих, защото я писах като обществено задължение. Да си призная, докато я съчинявах — преди около две години, — бях много зает с други неща. По-голямата част от първите четири книги издиктувах на един мой секретар грък и му

поръчах да не променя нищо, докато я пише (освен където се налага — заради ритъма на изреченията или за да се избягнат противоречията, или пък повторенията). Но не искам да крия, че почти цялата втора част на творбата и дори някои глави от първата бяха съчинени от същия този човек, Полибий (когото аз сам, докато беше млад роб, нарекох с името на известния историк), по материали, дадени му от мен. А той пък тъй точно съумя да нагоди стила си към моя, че след като я свърши, никой не можеше да различи кое е мое и кое — негово.

Скучна книга беше, пак повтарям. Нямах правото да критикувам император Август, който е вуйчо на майка ми, нито пък неговата трета и последна съпруга Ливия Августа, която ми е баба, защото и двамата бяха официално обожествени, а пък аз, в качеството си на жрец, съм свързан с техните култове; и макар че бих могъл много остро да порицая двете недостойни предшественици на Ливия Августа, спря ме чувството за приличие. Несправедливо щеше да е да оправдавам Ливия, а и самия Август, що се отнася до подчинението му пред тази забележителна и — нека веднага кажа — ужасна жена, а да разказвам истината за другите две, чиято памет не е закриляна, както техните, от религиозен страх.

Затова я и оставих да става скучна книга, отбелязвайки само такива неоспорими факти като например, че този и този се оженил за тази и тази, дъщерята на еди-кой си, който имал не знам какви си обществени заслуги, без да споменавам политическите причини за брака, нито задкулисните сделки между семействата. Или пък пишех, че еди-кой си умрял внезапно, след като изял някакво ядене с африкански смокини, без да споменавам думата отрова, нито в чия полза се е оказала смъртта освен в ония случаи, когато фактите биваха подкрепяни с решение на криминалния съд. Не съм казвал лъжи, но не съм казвал и истината така, както възнамерявам да я кажа тук. Днес, когато разгръщах тази книга в библиотеката при храма на Аполон на Палатинския хълм, за да си опресня паметта за някои дати, с интерес прочетох известни пасажии в главите за обществената ми дейност, за която мога да се закълна, че съм ги или писал, или диктувал — дотолкова стилът подходеше на моя, но които все пак не си спомням нито да съм писал, нито пък диктувал. Ако са от Полибий, значи, са неподражаем пример за подражателство (вярно, че е имал подръка и другите ми истории), но ако наистина са мои, тогава паметта ми е

отслабнала дори повече, отколкото разправят моите врагове. Препрочитам току-що написаното и забелязвам, че вместо да разпръсна, подхранвам подозрението, първо, що се отнася до личното ми авторство над онова, което ще следва, после до почтеността ми като историк и най-сетне до способността ми да запаметявам факти. Но няма да го зачерквам, в края на краищата пиша, както чувствавам, а в течение на разказа читателят все повече ще се убеждава, че не крия нищо — защото много от казаното не ще е в моя полза.

Това е поверителна история. Но кои, ще кажете, са моите доверители? Отговорът е — тя е адресирана до поколенията. Нямам предвид моите внуци, нито правнуците, нито пък праправнуците си: мисля за много по-далечни поколения. Но много ми се ще да вярвам, че ти, мой вероятни читателю от хилядното поколение след мене, ще имаш чувството, че говори твой съвременник: както на мен самия често ми се струва, че Херодот и Тукидид, отдавна мъртви, разговарят днес с мен. Но защо определям едно тъй далечно поколение? Ще обясня.

Преди около осемнадесет години отидох в Куме, в Кампания, и посетих сибилата в каменната ѝ пещера в планината Гаурус. В Куме винаги има сибилата, защото, щом някоя умре, замества я веднага нейната послушничка; но не всички са еднакво прочути. Някои през цялата си дълга служба не се удостояват с нито едно-едничко предсказание от Аполон. Други предсказват — вярно е, но са осенени по-скоро от Бакхус, отколкото от Аполон, ако се съди по пиянския брътвеж, който излиза из устните им; а всичко това злепоставя доброто име на оракула. До идването на Деифоба, с която Август често се съветваше, а после и на Амалтея, която е все още жива и много прочута, близо триста години не се бе появявала нито една истинска сибилата. Пещерата се намира зад красив малък гръцки храм, посветен на Аполон и Артемида — някога Куме е била еолийска гръцка колония. Над портала има старинен позлатен фриз, приписван на Дедал, макар това да е съвсем невероятно, защото фризьт не е по-стар от петстотин години, всъщност едва ли има толкова, а Дедал е живял преди най-малко хиляда и сто. В него е представена историята на Тезей и Минотавъра, който той убива в критския лабиринт. Преди да ми разрешат да посетя сибилата, в този храм трябваше да принеса в жертва един млад бик и една овца — съответно на Аполон и на

Артемида. Беше студен декемврийски ден. Пещерата представляваше ужасяваща дупка, издълбана в здравата скала; пътеката до нея бе стръмна, криволичетца, непрогледно тъмна и пълна с прилепи. Аз отидох преоблечен, но сибилата ме позна. Издало ме е сигурно заекването. Като дете заеквах силно и макар че с помощта на специалисти по дикция постепенно се научих да овладявам говора си при тържествени случаи, в личния си живот и когато съм напрегнат, все още понякога се запъвам, като говоря; така стана и в Куме.

Стигнах до вътрешната пещера, след като с мъка изпълзах по стъпалата, и видях сибилата — по-скоро маймуна, отколкото жена, седнала на стол в някаква провисена от тавана клетка, облечена беше в червена дреха, а единственият светъл лъч, падащ косо надолу, изтръгваше червени отблясъци от изцъклените ѝ очи. Беззъбата ѝ уста бе ухилена. Наоколо миришеше на мърша. Но все пак някак си успях да изговоря поздрава, който си бях подготвил. Тя не отвърна. Много по-късно научих, че това било мумифицираното тяло на Деифоба, предишната сибилата, починала неотдавна сто и десет годишна; клепачите ѝ били подпрени със стъклени камъчета, посребрени отвътре, за да блестят. Действащата сибилата всякога живееше със своята предшественичка. Та заковал съм се, изглежда, пред Деифоба разтреперан, кривейки лице в угоднически гримаси — мигове съм стоял, а ми се стори цяла вечност. Най-сетне живата сибилата, чието име беше Амалтея и беше млада жена, ми се разкри. Червеният лъч угасна. Деифоба изчезна — някой, вероятно послушничката, беше покрил прозорчето от червено стъкло — и друг един лъч, бял, проблесна изведнъж и озари Амалтея, седнала в сянката отзад, върху трон от слонова кост. Имаше красиво, безумно лице с високо чело и седеше неподвижна като Деифоба. Но нейните очи бяха затворени. Коленете ми се разтрепериха, започнах неудържимо да заеквам.

— О, сиб... сиб... сиб... сиб... — подхванах аз. Тя отвори очи, намръщи се и ме подигра:

— О, Кла... Кла... Кла...

Засрамах се и някак си успях да си припомня онова, за което бях дошъл. Изрекох с голямо усилие:

— О, сибило, дошъл съм да те питам за съдбата на Рим и за моята лична съдба.

Лицето ѝ постепенно се измени, пророческият дух я завладя, започна да се гърчи и задъхва, а из галериите сякаш духнаха ветрове, светлината се скри и сибилата произнесе следните гръцки стихове с гласа на самия бог:

*Проклетият пунически, ще страда
и задушен от златната грамада,
не ще се изцери, а ще запада.*

*В устата му мухи ще се тълпят,
очите гнойни гнусно ще сълзят,
смъртта му даже всички ще проспят.*

А после вдигна ръце над главата си и подхвана отново:

*След десет зими, в ден предначертан,
Кла-Клавдий ще получи дар незван —
от него не, от всеки друг мечтан.*

*Подире му ласкатели ще тичат,
а той ще фъфли, куцайки, ще срича,
от устните му лиги ще се стичат.*

*Но млъкне ли след сетния си час
и минат девет века оттогаз,
Кла-Кла ще заговори с ясен глас.*

Тук богът се изсмя през нейните уста — драг и същевременно ужасяващ звук: „Хо! Хо! Хо!“ Аз се поклоних, извърнах се и се втурнах, залитайки, навън, препънах се и се търколих с главата надолу по първата редица от натрошени стъпала, разбих челото и коленете си и с усилие се измъкнах навън, а страхотният смях не секваше зад мене.

Сега, пишейки тези редове с дългогодишната практика на гадател, на професионален историк и жрец, който е имал

възможността да проучи сибилските книги във вида им, узаконен от Август, вече мога да разтълкувам стиховете доста уверено. Под „пуническо проклятие“ сибилата е имала предвид съвсем недвусмислено разрушаването на Картаген от римляните. Отдавна ни преследва божественото проклятие поради това. Защото сме дали клетва на Картаген в името на най-почитаните ни божества, включително и на Аполон, клетва за приятелство и закрила, а сетне, завидели му, че бързо се съвзема от разрушенията на Втората пуническа война, сме го подмамили да захване Третата пуническа война и сме го разрушили до основи, избили сме населението му и сме посипали нивите му със сол. „Златната грамада“, това е средство, с което се е изпълнило проклятието — една същинска сребролюбива лудост, която просто задавя Рим, откакто унищожи своя главен търговски съперник и сам стана господар на всичките богатства на Средиземноморието. А с богатството нахлуха леността, алчността, жестокостта, непочтеността, малодушието, женствеността у мъжете и още много неримски пороци. Що се отнася до дара, за който всички мечтаят, а аз не желая — наистина го получих точно след десет години и петдесет и три дни, — но за това ще чуете, когато му дойде времето. Години наред се опитвах да разгадая значението на думите „Кла-Кла ще заговори с ясен глас“ и най-после мисля, че ги разбрах. Смятам, че това е нареждане да напиша настоящата книга. Когато я свърша, ще я заля с предпазваща течност, ще я запечатам в оловно ковчеже и ще я закопая дълбоко някъде в земята, та да могат идните поколения да я разровят и прочетат. Ако съм отгатнал правилно, ще я намерят отново след около хиляда и деветстотин години. И тогава, когато оцелелите творби на други днешни автори ще звучат като нелепо мънкане и заекване, защото са писани страховито, за да се четат само в нашето време, моята история ще извиси глас открито и смело. Сега, като размислям, решавам друго: не ще си правя труд да я крия в ковчеже. Ще я оставя просто ей така. Защото опитът ми на историк показва, че документите оцеляват по-скоро случайно, отколкото преднамерено. Предсказанието го направи Аполон, затуй нека Аполон бди над манускрипта. Както забелязвате, предпочетох да пиша на гръцки, защото гръцкият, уверен съм, завинаги ще си остане главният литературен език в света, а щом Рим ще рухне, както предсказа

сибилата, то нали и езикът му ще загине с него? Освен това гръцкият е езикът, на който говори сам Аполон.

Ще се постарая да бъда точен с датите (които, както виждате, слагам отстрани в полето), а тъй също и със собствените имена. Просто не ми се ще да си припомням колко ядовити часове съм преживял, докато съставях историите на Етрурия и Картаген, колко съм си блъскал ума в коя година се е случило едно или друго събитие и дали някой, наречен еди-как си, наистина е еди-кой си или му е син, внук, правнук и дали изобщо му е някакъв роднина. Бих искал да спестя на моите приемници подобни ядове. Така например от неколцината в настоящата история, които носят името Друз — баща ми, аз самият, единият ми син, един пръв братовчед, племенникът ми, — всеки ще бъде точно обозначен, когато го споменавам. И още един пример: като говоря за моя възпитател Марк Порций Катон, искам да изясня, че той не е нито Марк Порций Катон, цензорът, подстрекателят на Третата пуническа война; нито неговият син със същото име, известният правник; нито пък внукът му, консултът, със същото име; нито правнукът му със същото име — неприятелят на Юлий Цезар; нито неговият праправнук със същото име, който падна в битката при Филипи; а един съвсем невзрачен пра-праправнук, все със същото име, който никога не бе удостоен с обществено признание, пък не го и заслужаваше. Август го назначи за мой възпитател, а после за учител на други млади римски благородници и синове на чуждоземни царе, защото, макар името му да му даваше право на най-изтъкнати постове, жестокият му, глупав, педантичен характер не позволяваше да го направят друго освен един обикновен първоначален даскал.

За да определя датата, към която се отнасят тези събития, струва ми се, най-добре ще бъде, ако кажа, че съм се родил в 744 година след основаването на Рим от Ромул и в 767-а година след Първата олимпиада и че император Август, чието име не би могло да се забрави дори и след хиляда и деветстотин години, вече е управлявал от двадесет години. (10 г. пр.н.е.)

Преди да приключа с тази уводна част, искам да добавя още нещо за сибилата и нейните пророчества. Казах вече, че в Куме, щом едната сибила умре, замества я друга, но че някои са по-прочути от другите. Имало една много прочута, Демофила, с която Еней се е съветвал, преди да слезе в ада. Имало по-късно друга — Херофила,

която се явила при цар Тарквиний и му предложила низ от предсказания срещу цена, по-висока, отколкото той бил склонен да плати. Когато ѝ отказал — така гласи легендата, — тя изгорила една част и му предложила останалото на същата цена, но той отново отказал. Тогава тя изгорила още една част и му предложила останалото пък на същата цена — и този път от любопитство той я заплатил. Предсказанията на Херофила били два вида — предупредителни или обнадеждаващи предсказания за бъдещето и упътвания какви най-подходящи умиловителни жертвоприношения да се правят, когато се явят еди-какви си поличби. Към тези предсказания с течение на времето било прибавяно и онова, което по-забележителните и надарени оракули съобщавали на частни лица. И оттогава, щом Рим е бивал застрашен от необясними поличби или от бедствия, сенатът разпорежда да се направи допитване до книгите от жреците, които ги съхраняват, и винаги се намира изход. На два пъти книгите били отчасти унищожавани от пожар, а загубените пророчества — възстановявани по памет от жреците-пазители. Но паметта им, изглежда, неведнъж напълно ги подлъгвала, ето защо Август съставил един достоверен текст на пророчествата, като изхвърлил онова, което явно било недодялано стъкмена измислица или възстановки. Също тъй той изискал и унищожил всички недостоверни частни сбирки на сибилински пророчества, както и други книги за обществени предсказания, върху които успял да сложи ръка — броят им надвишил две хиляди. Пречистените сибилински книги той поставил в един заключен шкаф под пиедестала на Аполоновата статуя в храма, който беше построил на бога до самия си дворец на Палатинския хълм. Известно време подир смъртта на Август аз се сдобих с една уникална книга от частната му историческа библиотека. Наричаше се „Сибилински куриози — пророчества, съдържащи се в първоначалния сборник, отхвърлени като неверни от жреците на Аполон“. Стиховете бяха преписани с красивия почерк на самия Август и с характерните за него правописни грешки, които отначало е правел от незнание, но с които после беше започнал да кокетира. Повечето от стиховете очевидно не са били изречани от сибилите нито в състояние на транс, нито в нормално състояние, а са били скалпени от безотговорни личности в желанието им да възхваляват самите себе си или своите фамилии, или пък да прокълнат враждебни тям фамилии, приписвайки

божествен произход на собствените си измислени пророчества срещу им. В тези фалшификации, както забелязах, фамилията на Клавдиите беше проявявала особено голяма деятелност. И все пак успях да намеря едно-две неща, езикът на които доказваше, че са наистина старинни, които изглеждаха действително вдъхновени от божеството и чийто ясен и заплашителен смисъл вероятно бе накарал Август — думата му беше закон пред жреците на Аполон — да ги махне от своите достоверни текстове. Тази малка книжка вече не е у мене. Но аз си спомням почти всяка думичка на най-значителните от тези по всяка вероятност истински пророчества, записани както на оригиналния им гръцки език, така и (подобно на повечето старинни текстове в книгата) в неизгладен стихотворен превод на латински. Ето ги:

*Години сто след проклятието пуническо
ще се пороби Рим от мъж космат,
от мъж космат с плешиво теме.
За всеки мъж — жена, и мъж за всякоя.
С лапи вместо с копита ще бъде неговия кон.
Той ще погине от ръката на своя син, не син,
и не на бойното поле.*

*След него друг космат ще завладее Рим.
И той ще бъде син, ала не син на мъртвия космат
със буйни кичури коса.
Вместо от глина, от мрамор ще издигне той града,
в окови невидими набързо ще го окове
и ще умре от ръката на своята съпруга, не съпруга,
в полза на своя син, не син.*

*Третият космат, който ще завладее Рим,
ще бъде син, не син на мъртвия космат.
Плътта му ще е кал, примесена със кръв,
ще подари на Рим и слава, и падения и
ще загине в полза на своя син, не син,
но не от меч, а от възглавница.*

*Четвъртият космат, който ще завладее Рим,
ще бъде син, ала не син на мъртвия космат.
Космат с плешиво теме,
ще покрусил града с отрова и със богохулство,
и ще загине от ритника на стария си кон,
който е яхал като дете.*

*Петият космат, който ще властвува над Рим,
ще завладее Рим против своята воля,
той ще е идиота, презрян от всички.
Със буйни кичури коса.
Той ще даде на Рим вода и хляб през зимата.
И ще загине от ръката на своята съпруга, не
съпруга.
В полза на своя син, не син.*

*Шестият космат, който ще завладее Рим,
ще бъде син, не син на този космат последен.
Той ще даде на Рим увеселения и страх, и огън.
Ръката му ще аленее от майчината кръв.
След него друг космат не следва.
И кръв ще бликне от неговия гроб.*

На Август му е било ясно, че първият от косматите, тоест от Цезарите (защото цезар значи „космата глава“), е бил неговият правуйчо Юлий, който го е осиновил. Юлий бил плешив и бил известен с развратността си както с единия, тъй и с другия пол, а неговият боен кон, знае се от официалните летописи, бил някакво чудовище, което имало пръсти вместо копита. Юлий оцелял в многобройни тежки битки, за да бъде убит накрая в сградата на Сената от Брут. А Брут, макар да бил уж син на другия, се смятал за роден син на Юлий. „И ти ли, сине мой!“ — извикал Юлий, когато Брут тръгнал насреща му с кама в ръка. За пуническото проклятие вече писах. Август сигурно е разпознал себе си във втория от цезарите. И наистина в края на живота си той се бе похвалил, оглеждайки храмовете и обществените сгради, които така блестящо бе застроил

наново, и имайки предвид освен това труда на целия си живот, посветен на укрепването и прославянето на империята, че бил намерил Рим в глина, а го оставял в мрамор. Но що се отнася до въпроса за неговата смърт, той вероятно е сметнал пророчеството или за неразбираемо, или за невероятно: и все пак се е поколебал да го унищожи. Кой е третият космат, кой четвъртият и кой петият, тази история ще покаже съвсем ясно; а пък аз бих бил наистина глупак, ако след като приемам безпогрешната точност на предсказанията във всяка тяхна подробност до настоящия момент, не съм в състояние да позная кой е шестият космат; и ако не се радвам заради Рим, е, че не ще има седми космат да го наследя.

ГЛАВА 2

Не си спомням баща си, който е починал, докато съм бил дете, но на младини не пропусках възможност да събирам най-подробни сведения за живота и нрава му от всички — сенатори, войници или роби, които са го познавали. Започнах да пиша биографията му като пръв опит в областта на историята и макар баба ми, Ливия, скоро да сложи край на това, аз продължих да събирам материали с надеждата, че един ден ще мога да довърша започнатото. Всъщност привърших биографията неотдавна, но дори и днес е безсмислено да правя опит да я пускам за прочит. Тя е пропита с такъв републикански дух, че в мига, в който Агрипинила — сегашната ми жена — узнае за нейното публикуване, всички екземпляри ще бъдат иззети, а бедните ми писари-преписвачи ще пострадат невинно заради моето неблагоприятие. Ако имат щастие, ще се измъкнат, без да им счупят ръцете и да отрежат палците и показалците им — забавление, присъщо на Агрипинила. Ах, как ме мрази тази жена!

В живота примерът на баща ми ме е ръководил по-силно от примера на когото да било друго освен на брат ми Германик. А пък Германик, тук всички са единомисленици, бил същинско копие на баща ми по лик, телосложение (само че с по-тънки крака), по смелост, жив ум и благородство; затуй аз често си мисля за двамата като за един. Да можех да подхвамна тази история направо от разказа за детството си, без да се връщам по-назад от моите родители, сигурно бих го сторил, защото родословните дървета и семейните истории са отегчително нещо. Ала не е възможно да отмина само с няколко думи баба си Ливия (единствената от четиримата ми дядовци и баби, жива по време на рождението ми), понеже тя за жалост е главното действащо лице в първата част на моята история и ако сега не разкажа за живота ѝ на младини, по-сетнешните ѝ деяния ще са необясними. Споменах, че беше омъжена за император Август: това бе вторият ѝ брак, последвал развода ѝ с моя дядо. Подир смъртта на баща ми тя стана фактически глава на семейството, измествайки и майка ми Антония, и чичо ми

Тиберий (законния глава), и дори самия Август — на чието могъщо покровителство баща ни в своето завещание бе поверил нас, децата.

Ливия беше от фамилията на Клавдиите, една от най-древните в Рим, от нея беше и дядо ми. Има една популярна балада, която старците все още пеят, в чийто припев се казва, че дървото на Клавдиите раждало два вида плодове — сладка ябълка и киселица, но че киселиците били по-многобройни от сладките ябълки. Сред киселиците народният певец изброява Апий Клавдий Горди, разбунил целия Рим в желанието си да пороби и изнасили една свободно родена девойка на име Вергиния, и Клавдий Друз, който по време на Републиката се опитал да се провъзгласи за цар на цяла Италия, и Клавдий Хубавия, който пък, когато свещените кокошки отказали да кълват, хвърлил ги в морето с думите: „Тогава нека пият“, и така загубил една важна морска битка. А от първия вид народният певец споменава Апий Слепеца, който отклонил римляните от един опасен съюз с цар Пир, и Клавдий Дънера, който прогонил картагенците от Сицилия, и Клавдий Нерон (което в диалекта на сабиняните означава Силния), който нанесъл поражение на Хаздрубал, когато последният потеглил от Испания, за да се притече на помощ на своя брат, великия Ханибал. Освен че били смели и умни, и тримата са били добродетелни мъже. За жените Клавдий баладистът споменава само, че и те също са или сладки ябълки, или киселици, но че и при тях киселиците са повече от сладките ябълки.

Дядо ми Друз Нерон е бил един от най-благородните из Клавдиите. Уверен, че Юлий Цезар е единственият човек, достатъчно властен, за да дари на Рим мир и сигурност в онези трудни времена, той се присъединил към Цезарианците и воювал смело за Юлий в египетската война. Когато предугадил, че Юлий се стреми към еднолично управление, дядо ми не пожелал да подкрепи тази му амбиция, но и не посмял да рискува открит разрыв. Затова помолил да му се възложи длъжността понтифекс и в това си качество бил изпратен във Франция да основава там колония от войници-ветерани. Като се върнал, след убийството на Юлий Цезар, той си навлякъл омразата на младия Август, осиновения син на Юлий, който тогава още се казвал Октавиан, и на съюзника му, великия Марк Антоний, със смелото си предложение убийците на тиранина да бъдат възнаградени. Пак трябвало да бяга от Рим. В последвалите размирици той се

прехвърлял ту към една, ту към друга партия, според това коя защитавала правдата. По едно време бил с младия Помпей, а после тръгнал с брата на Марк Антоний да се бие срещу Август при Перузия, в Етрурия. Но накрая, като се убедил, че Август — макар и задължен от чувство на лоялност да отмъсти за убийството на Юлий Цезар, неговия осиновител — дълг, който той неуморно изпълнявал, — по дух не бил тиранин и се стремял към възстановяването на древните свободи на народа, дядо ми преминал на негова страна и се установил в Рим с баба ми Ливия и чичо ми Тиберий, тогава едва двегодишен. Повече не участвувал в гражданските войни, задоволявайки се с длъжността си на понтифекс. (41 г. пр.н.е.)

Баба ми Ливия беше от най-лошите Клавдии. Спокойно би могла да е превъплъщение на оная Клавдия, сестрата на Клавдий Хубавия, която осъдили за държавна измяна, защото веднъж, когато колесницата ѝ била задържана от уличната тълпа, извикала:

„Ах, защо не е жив брат ми! Той знаеше как да разчиства тълпите. С камшик!“ А когато един народен застъпник (на латински „трибун“) излязъл напред и гневно ѝ заповядал да млъкне, напомняйки ѝ, че този ѝ брат с богохулството си погубил цяла римска флота, тя отвърнала: „Ето още една причина да съжалявам, че е мъртъв! Той можеше с помощта на боговете да загуби и втора флота, а сетне и друга и да поразреди тази проклета сган! — И додала:

— Виждам — ти си народен трибун и личността ти по закон е неприкосновена, но не забравяй, че ние, Клавдиите, навремето сме карали да напердашват не един от вас — трибуните, проклета да е твоята неприкосновеност!“

Така говорела по онова време и баба ми Ливия за римския народ: „Паплач и роби! Това, Републиката, открай време е празна работа! На Рим му трябва един нов цар.“ Тъй поне приказвала на дядо ми, опитвайки се да му внуши, че Марк Антоний и Август (или по-рано Октавиан), и Лепид (един богат, но лишен от амбиции благородник), които тогава делели помежду си управлението на римския свят, с течение на времето ще паднат; и че стига само да играел умело, той можел да използва сана си на понтифекс и името си на почтен човек — нещо, което му се признавало от всички фракции, — за да стане сам

той цар. Дядо ми ѝ отвърнал рязко, че чуе ли я още веднъж да заговори за това, ще се разведе с нея; защото в някогашния римски брак съпругът можел да изостави жена си без обяснения пред обществото, като ѝ върне донесената зестра и задържи децата. След тези думи баба ми замълчала и се престорила на примирена, но от оня миг любовта помежду им умряла. Без дядо ми да подозира, тя веднага се заела да оплете Август.

Това не било кой знае колко трудно, защото Август бил млад и чувствен, а тя била изучила внимателно вкусовете му, пък ѝ по всеобщо признание била една от трите най-хубави жени по онова време. Избрала си Август, защото той бил по-добро оръдие за осъществяване на амбициите ѝ от Антоний (Лепид изобщо не влизал в сметката) и защото знаела, че не се спирал пред нищо, за да постигне своите цели — бил го показал на дело две години преди това, когато привел в изпълнение проскрипциите и две хиляди конници и триста сенатори от вражеската фракция били избити без присъди — по-голямата част от тях по личното настояване на Август. Щом разбрала, че е спечелила Август, тя го накарала да се разведе със Скрибония — жена, по-възрастна от него, за която се бил оженил по политически съображения, — заявявайки му, че според сигурни сведения Скрибония му изневерявала с един близък приятел на дядо ми. Август повярвал с готовност, без да иска подробни доказателства. Той се развел със Скрибония, макар да била съвсем невинна, в самия ден, когато тя му родила дъщеря, Юлия, която той взел от стаята на родилката, преди още Скрибония да е видяла детето, и я дал на жената на своя освободен роб да я кърми. Баба ми — тя била едва седемнадесетгодишна, с девет години по-млада от Август — отишла тогава при дядо ми и му казала: (38 г. пр.н.е.)

— Хайде сега, разведи се с мене. Бременна съм вече в петия месец и ти не си баща на детето. Дадох клетва, че няма да родя повторно от мъж-страхливец, и смятам да я удържа.

Дядо ми, каквото и да е почувствувал, когато чул това признание, рекъл само:

— Повикай тук прелюбодееца и нека обсъдим нещата насаме.

Всъщност детето било негово, но той не бивало да знае и когато баба ми казала, че е чуждо, повярвал.

Дядо ми с изненада разбрал, че не другото, а приятелят му Август го е измамил, но заключил, че Ливия го е съблазнила, а той не е успял да устои на хубостта ѝ; казал си още, че може би Август не му е простил за онова негово злощастно предложение в Сената убийците на Юлий Цезар да бъдат наградени. Но, така или иначе, не упрекнал Август. Казал само:

— Ако обичаш тази жена и си готов да се ожениш за нея почтено, вземи я, но нека всичко стане без скандали.

Август се закле, че ще се ожени за нея незабавно и никога не ще я изостави, докато тя му бъде вярна; обвързал се с най-страшни клетви и така дядо ми се развел. Казвали са ми, че смятал това нейно влюбване за божествено наказание върху себе си, защото веднъж в Сицилия, подбуден от нея, накарал въоръжени роби да се бият със свободните римски граждани; а освен това тя също била от Клавдиите, от неговия род; поради тези две причини не желал да я излага публично. И не от страх пред Август присъствувал лично на сватбата ѝ няколко седмици след това, предавайки я на младоженеца, както бащата дава своята дъщеря, и дори припявал в сватбения химн. Като знам, че я е обичал искрено и че с благородството си е рискувал да го помислят за страхливец и сводник, аз истински се възхищавам от достойното му държане.

Но Ливия не била благодарна — била ядосана и засрамена, че се отнесъл към събитието с такова спокойствие и я предал безропотно като вещь без стойност. А когато детето ѝ, баща ми, се родило след три месеца, обзел я яростен гняв към сестрата на Август, Октавия, съпругата на Марк Антоний — това пък са другите ми баба и дядо, — заради някаква гръцка епиграма в смисъл, че родители, които могат да раждат тримесечни деца, са много честити: с такава кратка бременност досега били известни само котките и кучките. Не знам дали наистина Октавия е била авторка на тези стихове, но ако е тя, то Ливия я е накарала да си плати твърде скъпо. Да е била тя авторката, е все пак малко вероятно, защото самата се е омъжила за Марк Антоний, докато носела детето на покойния си съпруг; а както казва поговорката, куцията не се присмива на сакатия. Обаче бракът на Октавия бил политически и бил узаконен със специално решение на Сената: той не бил предизвикан нито от страст — от едната страна, нито от лични амбиции — от другата. Но ако някой се запита как така колегията на

понтифексите е склонила да признае валидността на Августовия брак с Ливия, отговорът е, че и дядо ми, и Август, и двамата са били понтифекси и че върховният понтифекс бил не другиго, а Лепид, който правел всичко, каквото го накарал Август.

Още щом отбили баща ми, Август го изпратил обратно в дома на дядо ми Друз Нерон, където го отгледали заедно с чичо Тиберий, с четири години по-голям от него. Когато децата поотраснали, дядо ми взел образованието им в свои ръце, вместо да го възлага на възпитател, както правели всички по онова време. Той непрестанно им внушавал омраза към тиранията и преданост към древните идеали за справедливост, свобода и добродетелност. Баба ми Ливия по начало недоволствувала, задето и двете ѝ момчета били извън нейния контрол — макар всъщност да я посещавали ежедневно в двореца на Август, който бил съвсем близо до техния дом на хълма Палатин, — а когато пък разбрала по какъв начин ги възпитават, много се разгневила. Дядо ми умрял внезапно, докато вечерял с приятели: приказвало се, че бил отровен, но историята се потулила, защото сред гостите били и Август, и Ливия. Според завещанието му децата се оставяли под опеката на Август. Чичо ми Тиберий, едва деветгодишен, произнесъл надгробното слово на дядовото погребение. (33 г. пр.н.е.)

Август много обичал сестра си Октавия и много се огорчил, когато наскоро след сватбата ѝ научил, че Антоний, като тръгнал на изток да се бие с Партия, спрял по пътя си да поднови любовните си връзки с Клеопатра, царицата на Египет, а още повече го огорчило обидното писмо, което Октавия получила от Антоний, когато на другата година потеглила с войска и пари да го подпомогне в похода му. Писмото, което я пресрещнало, когато била вече на половината път, студено ѝ нареждало да се върне вкъщи и да си гледа домашните работи; но от войниците и от парите Антоний не се отказал. Ливия тайно била доволна от случката, тъй като от дълго време насам усърдно се трудела да създава недоразумения и да подклажда ревност между Август и Антоний, които пък Октавия със същото усърдие се мъчела да заглажда. Ливия накарала Август да предложи на Октавия да напусне дома на Антоний и да отиде да живее при тях. Тя отказала отчасти защото не вярвала докрай на Ливия и отчасти защото не желала да послужи за повод на застрашаващата ги война. Най-после Антоний, подтикнат от Клеопатра, изпратил на Октавия искане за

развод и обявил война на Август. Това била последната от гражданските войни, дуел на живот и на смърт между единствените двама истински мъже, останали здраво закрепени на нозете си — ако мога да си послужа с тази метафора — след всеобщия бой с мечове в световния амфитеатър. Наистина Лепид бил все още жив, но той бил напълно обезоръжен, по-лошо и от пленник, и съвсем безопасен — принуден бил да коленичи пред Август и да моли за живота си. Младият Помпей, единствената друга значителна личност, чиято флота дълго господствувала над Средиземноморието, и той по това време вече бил победен от Август и пленен и умъртвен от Антоний. Двубоят между Август и Антоний бил кратък. Антоний претърпял пълно поражение край Акциум в Гърция. Той побягнал в Александрия, където сложил край на живота си, същото сторила и Клеопатра. Август приел източните завоевания на Антоний като свои и станал, както желаела Ливия, единственият повелител на римския свят. Октавия останала вярна на интересите на децата на Антоний — не само на сина от предишната му съпруга, но дори и на трите му деца от Клеопатра: едно момиче и две момчета, и ги отгледала заедно с двете си дъщери, една от които, Антония Младата, беше моята майка. Това душевно благородство извикало всеобщо възхищение в Рим. (31 г. пр.н.е.)

Август управлявал света, но Ливия управлявала Август. И тъкмо тук му е мястото да обясня необикновената власт, която упражнявала тя над него. Това, гдето от този брак не са се родили деца, е било открай време извор на учудване, като се има предвид, че баба ми не се е оказала безплодна и че Август със сигурност бил баща на четири извънбрачни деца, без да се брои Юлия, за която няма причини да се съмняваме, че му е била истинска дъщеря. Освен това знае се, че той бил дълбоко предан на баба ми. Трудно ще е да се повярва истината. А истината е, че бракът никога не е бил консумиран. Август, макар напълно способен с други жени, ставал неспособен като дете, щом се опитвал да легне с моята баба. Единственото приемливо обяснение е, че Август е бил в дъното на душата си човек религиозен, макар да бил принуден да проявява и жестокост, и дори богохулство през време на опасностите, последвали убийството на правуйчо му Юлий Цезар. Той знаел, че бракът му е неблагочестив; а съзнанието за това, изглежда, се отразявало на нервите му и вътрешно сковавало плътта му.

А баба ми, на която Август бил нужен по-скоро като средство за осъществяване на амбицията ѝ, отколкото като любовник, била по-скоро доволна, отколкото нещастна от тази негова импотентност. Открила, че може да си служи с нея като с оръжие, с което да подчини волята му на своята. Непрестанно го укорявала, че я бил похитил от дядо ми (когото се кълняла, че обичала), уверявайки в дълбоката си страст и заплашвайки дядо ми тайно, че ако не му я отстъпи, ще го обяви за обществен враг. (Това пък последното било дълбоко невярно.) А ето сега вижте как я бил изиграл! Дори и Юлия не му била истинска дъщеря и той много добре си го знаел. Единственото, за което го бивало, казвала тя, било да пощипва и да гали, да постисква и да избелва очи като евнух. Напразно Август се кълнял, че с други жени е същински Херкулес. Тя или отказвала да му повярва, или пък го обвинявала, че похабява по други онова, което отказвал на нея. Но за да не се разчуе, веднъж излъгала, че е бременна от него, а после — че пометнала. Срамът и неутолената страст привързвали Август към нея по-здраво, отколкото ако взаимните им копнежи се утолявали еженощно или ако му била народила цяла дузина хубави деца. Тя полагала големи грижи за здравето и удобствата му, била му вярна, защото в душата ѝ нямало друга страст освен властта; а той бил толкова благодарен за това, че я оставял да го води и командва във всичките му обществени и лични действия. Чувал съм стари дворцови служители поверително да разправят, че след като се оженил за баба ми. Август не погледнал към друга жена. Но въпреки това из Рим се разнасяли най-различни истории за връзките му с жените и дъщерите на благородниците; а след смъртта му, обяснявайки как е успяла да запази пълната власт над чувствата му, Ливия казваше, че това се дължало не само на нейната вярност, но и на туй, че никога не се намесвала в дребните му любовни увлечения. А според мен самата тя е съчинявала тези историйки, за да има после в какво да го обвинява.

Ако се съмнявате в достоверността на тази странна история, ще ви дам доказателства. Първата част, отнасяща се за развода, чух от устата на самата Ливия в годината на нейната смърт. Останалото, за импотентността на Август, чух от една жена, на име Бризеида, прислужница на майка ми, която преди това прислужвала на баба, и понеже тогава била едвам седемгодишна, присъствувала на разговори, които другите смятали, че като е малка, не ще разбере. Аз вярвам в

своето обяснение и ще го отстоявам, докато би могло да се замести с друго, което също тъй добре да съвпада с фактите. Според мене думите на сибилата „съпруга, не съпруга“ приключват въпроса. Но не, още не мога да приключа. Като написах този пасаж с намерението, предполагам, да запазя доброто име на Август, аз скрих нещо, което все пак решавам да изложа. Защото, както казва поговорката, „истината помага на разказа да върви напред“. А истината е следната. Моята баба Ливия хитроумно затвърдявала властта си над Август, като му доставяла тайно, по свое собствено желание, красиви млади жени, с които да спи, всякога щом забележела, че страстта го прави неспокоен. Че тя сама уреждала всичко това за него, и то без нито думичка, казана преди или след, сдържайки ревността, която като съпруга той не се и съмнявал, че тя изпитва; че все пак всичко се извършвало най-благоприлично и потайно, а младите жени (които сама избираща от сирийския пазар за роби — той предпочитал сирийките) били въвеждани в спалнята му през нощта с почукване и раздрънкване на една верига като сигнал и бивали извеждани рано сутринта със същото почукване и подрънкване; че те били безмълвни в негово присъствие като сукуби, които се явяват в сънищата — че тя сама измисляла всичко така грижливо, а му оставала вярна въпреки импотентността му към нея: всичко това той вероятно е тълкувал като безспорно доказателство за най-искрена любов. Бихте могли да възразите, че Август с неговата власт е можел да притежава най-красивите жени на света, робини или свободни, омъжени или моми, за да задоволява апетита си без помощта на Ливия като сводница. Това е вярно, но вярно е също тъй, че след женитбата си с Ливия той не се докосвал до месо — както веднаж сам заяви, макар и в друго контекст, — преди тя да го е обявила годно за ядене.

Та следователно от жени Ливия не е имала причини да го ревнува, като изключим зълва ѝ, другата ми баба, Октавия, чиято хубост будела не по-малко възхищение от нейната добродетелност. Ливия изпитвала злобно удоволствие да ѝ съчувствува заради изневярата на Антоний. Тя стигнала дори дотам да подхвърли, че виновница била самата Октавия със скромното си облекло и целомъдреното си държане. Марк Антоний, обяснила Ливия, бил мъж със силни страсти и да може да го задържи, съпругата трябвало да попримеси целомъдрието си на римска матрона с изкуствеността и

безсрамието на ориенталска куртизанка. Октавия трябвало да се поучи малко от изкуствеността на Клеопатра: защото египтянката, макар погрозна от Октавия и с осем или девет години по-стара от нея, знаела точно как да подхранва неговата чувственост.

— Мъже като Антоний, истинските мъже, предпочитат вкусното пред питателното — завършила тя поучително. — Червивото зелено сирене им е по-драго от прясно избитата извара.

— Дръж си червеите за себе си — избухнала Октавия. Самата Ливия се обличала много пищно и употребявала най-скъпите азиатски парфюми; но не позволявала никакви излишества в домакинството си, което се хвалела, че поддържа по старомодния римски начин. Правилата ѝ били: проста, но обилна храна, редовни богослужения пред семейните божества, никакви топли бани след ядене, работа за всички и никакво прахосничество. Под „всички“ разбирала не само робите и освободените роби, а всеки член на семейството. От бедното дете Юлия се очаквало да бъде пример за работливост. Животът ѝ бил много тежък. За всеки ден имала определено колко вълна да разчепка и да изпреде, колко платно да изтъче, какво да ушие, вдигали я от коравото ѝ легло на съмване, дори и преди съмване в зимните утрини, за да можела да свърши всичко навреме. А пък понеже мащеха ѝ била привърженичка на всестранното образование за момичетата, карали я извън другите ѝ задължения да учи целите Омирови „Одисея“ и „Илиада“ наизуст.

Освен това Ливия изисквала от Юлия да си води подробен дневник за работата, която е свършила, за книгите, които е прочела, за разговорите, които е водила, и прочее и прочее; а това било тежък товар. Не ѝ позволявали да дружи с мъже, макар да била хубавица. Един младеж от старинно семейство и с неопетнено име, син на консул, се осмелил под някакъв учтив предлог да ѝ се представи един ден в курорта Бай, докато тя правела половинчасовата си разходка край морския бряг, придружавана само от своята прислужница. Ливия, която ревнувала Юлия заради хубостта ѝ и заради обичта на Август към нея, изпратила на младежа много остро писмо, в което му се съобщавало да не очаква да заеме обществена служба, докато е на власт бащата на девойката, чието добро име се бил опитал да опетни с непростимото си фамилиарничене. Юлия пък била наказана, като ѝ забранили да се разхожда извън пределите на вилата. По същото време

Юлия напълно оплешивяла. Не знам дали Ливия е имала пръст в това; не е невероятно, макар да се знае, че в семейството на Цезарите плешивостта е била наследствена. Но, тъй или инак, Август открил някакъв египетски перукер, който ѝ направил неவிждано красива руса перука и по този начин нещастieto увеличило, вместо да намали, хубостта ѝ; защото собствената ѝ коса не била кой знае колко хубава. Разправят, че перуката ѝ не била втъкана по обичайния начин върху канава от косми, а представлявала целия скалп на дъщерята на някакъв германски вожд, свит до точния размер на Юлината глава и поддържан жив и гъвкав посредством редовно мазане с някакво специално мазило. Но да си призная, не го вярвам.

Всички знаели, че Ливия държи Август изкъсо и ако не точно подплашен от нея, той във всеки случай много внимавал да не я засегне. Един ден, в качеството си на цензор, той мърмрел някакви богаташи, задето разрешавали на жените си да се труфят безвкусно със скъпоценности.

— Неприлично е жената да се кичи без мярка. Дълг на съпруга е да въздържа съпругата си от прекаления разкош. — Подведен от собственото си многословно, той необмислено добавил: — Понякога аз също укорявам жена си за това.

Обвиняемите викнали развеселени:

— О, Августе, кажи ни с какви думи укоряваш Ливия. Това ще ни послужи за пример.

Август се смутил и уплашил.

— Не сте ме чули добре — отвърнал той, — аз казах, че досега още не съм имал случай да порицая Ливия. Както знаете, тя е образец на женска скромност. Но не бих се поколебал да я порицая, ако забрави приличието в облеклото, а жените на някои от вас се гласят също като александрийска танцьорка, станала по прищявката на съдбата арменска вдовствуваща царица.

Същата тази вечер Ливия се опитала да унизи Август, появявайки се на трапезата облечена в най-невъобразимо пищните премени, които могла да намери, а именно с една от церемониалните одежди на Клеопатра. Но той достойно се измъкнал от това неловко положение, като я похвалил за остроумното ѝ и навременно пародиране на същия оня порок, който сам порицавал.

Ливия била поумняла от времето, когато съветвала дядо ми да наложи на главата си корона и да се нарече „цар“. Титлата „цар“ все още била ненавиждана в Рим заради омразната династия на Тарквиниите, на която според легендата първият Брут (наричам го така, за да го различа от втория Брут, който уби Юлий Цезар) сложил край, като пропъдил царското семейство от града и станал единият от първите двама консули на римската република. Разбрала вече, че титлата цар можела и да почака, щом Август всъщност ще държи в ръцете си основните прерогативи на царската власт. Следвайки съвета ѝ, той постепенно съсредоточил в собствената си личност всички отговорни републикански длъжности. Бил консул на Рим, но когато предал длъжността на един доверен приятел, в замяна взел Върховното военно командване, уж равно на консулството, а на практика по-висше от тази и всички други магистратури. Освен това имал пълен контрол и над провинциите, властта да назначава провинциалните управители, както и командването на всички армии и правото да свиква войската и да решава мира и войните. В Рим му гласували доживотната длъжност народен трибун, която го предпазвала от каквото и да било вмешателство в неговата власт, давала му право да поставя вето върху решенията на другите длъжностни лица и правел личността му неприкосновена. Титлата „император“, която някога означавала само „пълководец“ и едва напоследък добила смисъла на върховен монарх, той носел редом с другите някои проявили се генерали. Държал освен това и цензорството, което му осигурявало властта над двете водещи обществени съсловия — на сенаторите и на конниците; под предлог за непристоен морал имал правото да отнеме на всеки член от съответното съсловие титлите и привилегиите — опозоряване, от което всички се бояли. Той упражнявал контрола върху държавната хазна: по правило трябвало да дава периодически отчети за състоянието ѝ, но никой нямал смелостта да поиска финансова проверка, макар да се знаело, че от държавната хазна непрестанно се черпело за личния бюджет на Август.

Така той държал командването на армиите, контрола над законите — защото влиянието му над Сената било такова, че му гласували всичко, което им казал, — контрола над държавните средства, контрола над обществения морал и неприкосновеността на личността. Имал дори правото да осъжда без всякакви формалности на

смърт или вечно изгнание всеки римски гражданин — от орача до сенатора. Последната висока длъжност, която приел — тая на върховен понтифекс, му давала правото на контрол над цялата религиозна система. Сенатът бил готов да му гласува всички титли, каквито пожелаел, освен царското звание, от страх пред народа. Съкровеното желание на Август било да го наричат Ромул, но Ливия го разубедила. Доводът ѝ бил, че Ромул бил цар, поради което името криело опасности, освен това бил и един от римските богове-покровители и да вземе името му, щяло да се сметне за богохулство. А всъщност скрито си мислела, че титлата не е достатъчно голяма. Ромул не бил друго освен разбойнически главатар и не се числял към главните божества. И тъй, по неин съвет Октавиан съобщил на Сената, че титлата Август му се струвала много подходяща. А те му я гласували. „Август“ криело в себе си значението на нещо полубожествено и в сравнение с това обикновената титла „цар“ била направо нищо.

Един ли, двама ли обикновени царе, отдавали почитта си на Август! Един ли, двама ли преминавали, оковани, пред него в римските триумфи! Та нали дори великият цар на далечна Индия, дочул за славата на Август, изпратил посланици в Рим, за да измолят закрилата на неговото приятелство, отрупани с умилютивяващи дарове от прекрасни коприни и подправки; рубини, смарагди и сардоникси; и тигри, за пръв път видени в Европа; и дори индийският Хермес, прочутото безръко момче, което можело да върши най-невероятни неща с нозете си! Та нали Август бе сложил край на оная династия от египетски царе, съществувала цели пет хиляди години преди основаването на Рим! А какви само чудовищни предзнаменования се случили по време на това съдбоносно прекъсване на хода на историята! Кой може да забрави искрите от сблъскващи се оръжия, долетели от облаците, и кървавия дъжд? Ами гигантската змия на главната улица на Александрия, която просъсквала гръмовито? Ами появата на духовете на мъртвите фараони? Ами статуите, смръщили лица? А нима Апис, свещеният бик на Мемфис, не надал жален рев и не избухнал в сълзи? Така убеждавала себе си моята баба.

Повечето жени са склонни да поставят скромните граници на своите амбиции; някои, макар и малко на брой, са по-смели в домогванията си. Амбициите на Ливия единствено бяха безгранични, но това не ѝ пречеше да остава напълно уравновесена и хладнокръвна

в стремления, които при всяка друга жена биха изглеждали като прояви на буйна лудост. И твърде бавно дори и аз, който имах такива великолепни възможности да я наблюдавам, успях да добия истинска представа за нейните намерения. Но макар и да ги знаех, когато дойде последното разкритие, то връхлетя като нечакан удар. А може би най-добре ще е да разкажа за различните ѝ деяния в историческа последователност, без да размишлявам над скритите ѝ подбуди.

По неин съвет Август накарал Сената да създаде две нови божества, а именно богинята Рома, която представляваше женският дух на Римската империя, и полубожеството Юлий, военният герой, който беше обожественият Юлий Цезар. (Божествена почит била отдадена на Юлий в източните страни още докато бил жив; това, че не се отказал от нея, е една от причините за убийството му.) Август съзнавал ползата от една религиозна връзка, която да обединява провинциите със столицата, връзка, далеч по-силна от всички други, основаващи се на страха или благодарността. Случвало се понякога, че след продължително пребиваване в Египет и Мала Азия дори чисти римляни започвали да почитат боговете, които намирали там, и забравяли своите богове, като по този начин оставали римляни само по име. От друга страна, Рим бил привнесъл толкова различни религии от завоюваните градове, посвещавайки на чуждоземни божества, като например Изида и Кибела, прекрасни храмове в самия град — и то не само заради пришълците, — че било разумно сега и Рим в замяна да постави свои божества в съответните чужди градове. Рома и Юлий следователно трябвало да бъдат почитани от онези жители на провинциите, които били римски граждани и на които трябвало да се припомни за родните им божества.

Следващата стъпка на Ливия била да уреди в Рим да пристигнат делегации от онези провинции, които не били ощастливени с правото на римско гражданство, и да помолят да им се даде някой римски бог, когото да могат да почитат верноподанически, без с това да проявяват дързост. По съвета на Ливия Август по-полушеговито съобщил на Сената, че след като очевидно не можело да се разреши на тези бедни хорица да почитат върховните божества Рома и Юлий, все пак трябвало да им се даде някакъв бог, макар и съвсем незначителен. В отговор на това Меценат, един от министрите на Август, с когото

Август вече бил обсъждал предимствата от приемането на титлата Ромул, казал:

— Нека им дадем бог, който ще се грижи за тях. Да им дадем самия Август!

Август се престорил на изненадан, но признал, че предложението на Меценат е разумно. Сред ориенталците съществувал обичай, и то обичай, който можел да принесе полза на римляните — да отдават божествена почит на своите владетели; но тъй като било практически невъзможно източните градове да боготворят вкупом целия Сенат и да поставят по шестстотин статуи във всеки свой храм, то въпросът можело да се разреши, като им се позволи да почитат председателя на Сената, който пък бил самият Август.

И тъй Сенатът, чувствувайки се поласкан, че всеки член крие в себе си поне една шестстотна част от божественото, с готовност гласувал предложението на Меценат и незабавно в Мала Азия се издигнали храмове на Август. Култът се разпространил, макар отначало само в граничните провинции, които били под прякото управление на Август, но не и в старите римски провинции, нито в самия град. Август одобрявал образователните методи на Ливия по отношение на Юлия, както и домашния ред и икономии. Самият той над скромни изисквания. Небцето му било тъй нечувствително, че не усещал разликата между зехтина от първата реколта и от последното отцеждане, когато маслинената каша минава за трети път през пресата. Обличал се в домашнотъкани дрехи. С право се казва за Ливия, че макар да била същинска фурия, ако не била такава неуморима, Август никога нямало да успее да предприеме огромната задача да възвърне на Рим мира и сигурността след продължителните беди на Гражданските войни — в които самият той, разбира се, бил изиграл такава разрушителна роля. Работният ден на Август се състоял от четиринадесет часа, но на Ливия — от двадесет и четири. Тя не само управлявала огромното си домакинство по оня сръчен начин, който вече описах, но имала еднакъв на Августовия дял и в обществените работи. Подробното изброяване на всички правни, обществени, административни, религиозни и военни реформи, които извършили заедно, без да се спираме на обществените дела, предприети от двамата, храмовете, които възстановили, колоните, които положили, ще изпълни цели томове. И все пак имаше някои изтъкнати римляни от

по-старото поколение, които не можеха да забравят, че това привидно възхитително възобновяване на държавата се бе осъществило само благодарение на военното поражение, тайното убийство или пък публичната екзекуция на всяко лице, което се бе възпротивило на властта на тази енергична двойка. Ако тяхната върховна и деспотична власт не бе прикривана под маската на древните свободи, те никога не биха успели да я задържат. Но дори и така, както беше, организирани бяха не по-малко от четири заговора срещу живота на Август от кандидати за нови брутовци.

ГЛАВА 3

Името „Ливия“ е свързано с онази латинска дума, която означава „злонамереност“. Моята баба беше ненадмината актриса и показното добродушие на поведението ѝ, остротата на нейния ум, както и благочестивото ѝ държане заблуждаваха почти всички. Но никой не я обичаше истински; лошотията извиква уважение, не обич. Тя имаше способността да кара обикновените, стговорчиви и добросърдечни хора да се чувствуват в нейно присъствие притеснени до смърт от своите интелектуални и морални несъвършенства. Ще ви помоля да ме извините, загдето все още продължавам да пиша за Ливия, но това е неизбежно: подобно на всички правдиви римски истории и тази е написана по метода „от яйцето до ябълката“; лично аз предпочитам този изчерпателен римски метод, при който не се пропуска нищо, пред оня на Омир и гърците изобщо, които обичат да се хвърлят направо в центъра на събитията, а след това да сноват назад или напред, както им се хареса. Да, често ми се е искало да пренапиша историята за Троя в латинска проза заради нашите по-неуки граждани, които не четат гръцки; да започна с яйцето, от което се е излюпила Елена, и да продължавам, глава подир глава, чак до ябълките, изядени за десерт на голямото пиршество по случай завръщането на Одисей и победата му над обожателите на жена му. Там, където Омир звучи неясно или пък премълчава, аз естествено ще почерпя от по-късните поети или пък от по-ранния Дарес, чиито описания, макар и изпълнени с поетически отклонения, ми се струват по-достоверни от Омировите, защото Дарес всъщност е участвувал във войната първо с троянците, а после на страната на гърците.

Веднъж видях една странна рисунка във вътрешността на един старинен кедров сандък, правен, струва ми се, някъде в Северна Сирия. Надписът на гръцки гласеше: „Отровата е царица“, а лицето на Отровата, макар да бе изобразено поне сто години преди Ливиното рождение, беше досущ като лицето на Ливия. И тъкмо тук трябва да разкажа за Марцел, сина на Октавия от предишния ѝ съпруг. Август,

който бил много привързан към Марцел, го осиновил и му възложил отговорни административни длъжности, макар Марцел да бил още прекалено млад; освен това го оженил за Юлия. Преобладаващото мнение в Рим било, че възнамерявал да направи Марцел свой наследник. Ливия не се възпротивила на осиновяването, дори като че ли била доволна и отдала всички сили да спечели обичта и доверието на Марцел. Предаността ѝ към него изглеждала безгранична. Именно по неин съвет Август го издигнал тъй бърже по ранг; а пък Марцел, който знаел за всичко това, бил съответно благодарен.

Подбудите на Ливия в облагодетелствуването на Марцел се тълкували от неколцина проникателни наблюдатели като опит се събуди завистта на Агрипа. Агрипа бил най-изтъкнатата личност в Рим след Август: човек от долно потекло, но най-старият приятел на Август и много способен генерал и адмирал. До този момент Ливия правела всичко по силите си да поддържа приятелството на Агрипа към Август. Той бил амбициозен, но с мярка; никога нямало да дръзне да си оспорва първенството с Август, от когото се възхищавал безкрайно, и не мечтаел за по-голяма слава от тази да бъде най-довереният му министър. Още повече, прекалено много се срамувал от скромния си произход и Ливия с поведението си на видна патрицианка винаги съумявала да го държи в подчинение. Но той бил нужен на Ливия и Август не толкова заради услугите, които им оказвал, не и поради своето верноподаничество, нито пък за това, че бил обичан от народа и от Сената. Нужен им бил за следното: според една измислица, разпространена първоначално от самата Ливия, смятало се, че той от името на народа бди и наблюдава за политическото поведение на Август. На прочутите лъжедебати след свалянето на Антоний, разиграни в Сената между Август и неговите двамина приятели Агрипа и Меценат, ролята на Агрипа била да го съветва да не присвоява върховната власт; за да можело пък неговите думи да бъдат оборени от аргументите на Меценат и ентузиазираното настояване на Сената. Тогавя именно Агрипа заявил, че ще служи вярно на Август, докато последният опазва върховната власт неопетнена и не се опитва да я превърне в произволна тирания. Та оттогава народът му вярвал и гледал на него като на страж срещу тиранството; затова всичко, което приемал Агрипа, приемал и народът. И сега тези същите проникателни наблюдатели смятали, че Ливия е подхванала много опасна игра,

опитвайки се да накара Агрипа да завижда на Марцел, и всички следели развоя на събитията с голям интерес. Твърде вероятно било, казвали, обичта ѝ към Марцел да е само преструвка, която да подмами Агрипа да го отстрани от пътя си. Чуло се, че някой много предан роднина на Агрипа му бил предложил да се скара с Марцел и да го убие; но че Агрипа, макар дълбоко обхванат от завистта, предвидена от Ливия, се оказал достатъчно почтен, за да отхвърли подобно злостно предложение.

Всички предполагали, че Август вече е направил Марцел свой главен наследник и че Марцел ще наследи не само огромното му богатство, но заедно с богатството и монархията — а как иначе да пиша за нея освен с тази дума? Вследствие на това Агрипа заявил, че наистина е предан на Август и не съжالياва за решението си да подкрепя властта му, но че има едно нещо, което той като патриотичен гражданин в никакъв случай нямало да позволи, а именно — монархията да стане наследствена. Но междувременно Марцел бил станал толкова популярен, колкото и самият Агрипа, а мнозина младежи с титли от благородно потекло, за които въпросът: „Монархия или република?“ звучал вече твърде отвлечено, започвали да се умилкват наоколо му, с надеждата да се облагодетелствуват от него, когато той замести Август. Тази всеобща готовност да се приеме благосклонно това продължение на монархията, изглежда, се поправила на Ливия, но тя поверително заявила, че при един печален случай, като, да речем, смъртта или заболяването на Август, прякото ръководство на държавните работи — до момента, когато въпросите ще се уредят с декрети на Сената, би трябвало да се повери в ръце, далеч по-опитни от тези на Марцел. Обаче Марцел бил толкова обичан от Август, че макар частните изявления на Ливия обикновено да приемали после формата на обществени укази, в този случай никой не ѝ обърнал особено внимание: и поклонниците на Марцел ставали все повече и повече.

Проницателните наблюдатели се чудели как ще се справи Ливия с това ново положение; но щастието, изглежда, не я оставяло.

Август се разболял от лека простуда, която неочаквано се усложнила с треска и повръщане: Ливия приготвяла храната му със собствените си ръце, но стомахът му се бил толкова раздразнил, че не можел да задържа нищо. Август отслабвал все повече и повече и най-

после усетил, че е пред прага на смъртта. Неведнъж го били молили да назове името на своя приемник, но дотогава той не го бил сторил, страхувайки се от политическите последствия, а и защото мисълта за собствената му смърт му била много противна. Сега чувствувал, че дългът му налага да назове някого и поискал съвета на Ливия. Казал, че болестта го е лишила от способността да преценява; готов бил да се съгласи с всеки подходящ приемник, когото тя му посочи. И тъй, Ливия взела решението вместо него, а той го одобрил. Тогава тя призовала край леглото му другия консул, градските магистрати и някои по-видни сенатори и конници. Той бил твърде слаб, за да говори, само връчил на консула един регистър на морските и сухопътни сили и отчет за държавните приходи, а после кимнал на Агрипа да се приближи и му подал пръстена си с печата; което всъщност означавало, че Агрипа ще го наследи в ръководството на държавата, макар и с неразделното сътрудничество на консулите. Това дошло като голяма изненада. Всички очаквали, че избраникът ще бъде Марцел.

И от този миг нататък Август загадъчно започнал да се съвзема: треската престанала и стомахът му взел да приема храната. Заслугата за излекуването обаче била отдадена не на Ливия, която продължавала да се грижи за него лично, а на някой си лекар Муса, който имал безвредната страст да лекува със студени мазила и отвари. Август бил толкова благодарен на Муса за предполагаемите му заслуги, че го възнаградил със златни монети в размер на собственото си тегло, а Сенатът удвоил теглото. Освен това Муса, макар и освободен роб, бил въздигнат в ранга на конник, което му давало правото да носи златен пръстен и да кандидатствува за обществена служба. Сенатът издал един още по-странен указ, с който освобождавал от данъци всички членове на медицинската професия.

Марцел бил направо покрусен, че не го обявили за приемник на Август. Бил много млад, едва в двадесетата си година. Предишното благоразположение на Август му било внушило едно преувеличено самочувствие както за дарбите му, тъй и за политическото му влияние. Той опитал да покаже, че уж не се е засегнал, като се отнесъл предизвикателно грубо с Агрипа на един обществен пир. Агрипа с мъка успял да сдържи гнева си; но това, гдето случаят останал без последствия, накарало поддръжниците на Марцел да повярват, че Агрипа все пак се страхува от него. Те дори започнали да се убеждават

един другиго, че ако до година Август не променял решението си, Марцел щял да узурпира императорската власт. Станали толкова свадливи и наперени, а и Марцел не правел нищо, за да ги възпре, щото между тях и привържениците на Агрипа възниквали чести сблъсквания. Агрипа бил дълбоко разгневен от нахалството на това кутре, както съм го наричал — той, който бил изпълнявал повечето от ръководните държавни длъжности и бил участвувал в не една успешна битка. Но гневът му се смесвал с тревога. Впечатлението, което оставало след подобни сблъсъци, било, като че той и Марцел безсрамно се боричкат за предимството кой от двамата да носи пръстена на Август след неговата смърт.

Готов бил да направи всякакви жертви само за да изтрие впечатлението, че играе подобна роля. Виновник за всичко бил Марцел и Агрипа искал да стовари целия товар върху му. Решил да се оттегли от Рим. Отишъл при Август и помолил да го назначи за управител на Сирия. Когато Август поискал да узнае причината за това тъй неочаквано желание, Агрипа му обяснил, че в качеството си на управител смятал да постигне ценно споразумение с царя на Партия. Щял да убеди царя на Партия да им върне военните знамена с орлите, както и пленниците, взети от римляните тридесет години преди това в замяна на царския син, който Август пък държал пленен в Рим. Изобщо не споменал за свадата с Марцел. Август, който също бил много разстроен от тази свада — разкъсван между старата дружба с Агрипа и отстъпчивата бащина обич към Марцел, — не си позволил дори да се замисли колко великодушно наистина постъпва Агрипа, защото щяло да прозвучи като признание за собствената му слабост; тъй че изобщо не споменал за това. Приел молбата му с готовност, съгласил се, че наистина е много важно да се върнат пленените орли, както и пленниците — ако все още имало някой жив след толкова дълго време, — и го запитал кога най-скоро би могъл да тръгне. Агрипа се огорчил, тълкувайки погрешно държането му. Казал си, че Август желае да се отърве от него, защото е повярвал, че наистина се карат с Марцел за приемничеството. Поблагодарил му, загдето е удовлетворил молбата му, студено го уверил в своето верноподаничество и приятелство и заявил, че е готов да потегли още на другия ден.

Но не отишъл в Сирия. Доплавал до близкия остров Лесбос, а изпратил помощника си да управлява провинцията вместо него. Знаел, че оставането му в Лесбос ще се приеме, за нещо като изгнаничество, предизвикано от Марцел. Не посетил провинцията, защото, ако сторел това, щял да даде на Марцеловите привърженици коз срещу себе си: щели да кажат, че е заминал на Изток, за да събира армия, с която да нападне Рим. Но се успокоявал с ласкателната мисъл, че Август скоро ще почувствува нужда от услугите му; и дълбоко вярвал, че Марцел се готви да узурпира монархията. Лесбос бил близко до Рим. Той не забравил своята мисия: подхванал преговори чрез посредници с царя на Партия, но не очаквал скоро да ги доведе докрай. Нужно е време и търпение, за да постигнеш споразумение с някой източен монарх.

Марцел бил избран за градски магистрат, първата му официална служба, и по този случай устроил величествени публични игри. Той не само издигнал шатри в самите театри против слънцето и дъжда и не само ги окичил с прекрасни гоблени, но опънал и една-единствена огромна многоцветна шатра над целия пазарен площад. Ефектът бил невероятно бляскав, особено вътре, когато отвън греело слънце. В подреждането на тези шатри употребил баснословни количества от червено, жълто и зелено платно, което, щом свършили игрите, било нарязано и раздадено на гражданите за дрехи и спално бельо. Голям брой диви животни били внесени чак от Африка за битките в амфитеатрите, както и много лъвове, и било устроено сражение между петдесет германски пленници и същия брой черни бойци от Мароко. Сам Август участвувал щедро в разноските, както и Октавия като майка на Марцел. Когато Октавия се появила в церемониалната процесия, посрещнали я с такива гръмки акламации, че Ливия едва сдържала сълзите си на гняв и ревност. Два дни по-късно Марцел легнал болен. Симптомите били съвсем същите като на Август в неотдавнашното му заболяване и затова естествено отново повикали Муса. Той бил станал неимоверно богат и известен и вземал по хиляда златни монети за една само визита, а на това отгоре го вършел като някакво благоволение. В случаите, когато болестта не била кой знае колко сериозна, на пациентите стигало да чуят само името му, за да се съвземат незабавно. И всичко се отдавало на студентите пазила и студентите отвари, на тайните рецепти, които не желал да каже на никого друго. Доверието на Август в способностите на Муса било

такова, че той не обърнал особено внимание на Марцеловата болест и игрите продължили. Но въпреки непрекъснатите грижи на Ливия и най-студените мазила и отвари, които Муса бил в състояние да предприше, Марцел умрял. Скръбта и на Октавия, и на Август била безгранична и тази смърт била оплаквана като голямо обществено бедствие. Но хората с по-уравновесен разум не съжалявали особено за гибелта на Марцел. Сигурно пак щяло да се стигне до гражданска война между него и Агрипа, ако при смъртта на Август той направел опит да заеме мястото му; а тъй сега Агрипа бил единственият възможен приемник. Но това били сметки без Ливия, чието твърдо намерение било, в случай че Август умре — ах, Клавдий, Клавдий, нали уж каза, че не ще споменаващ подбудите на Ливия, а само ще отбелязващ постъпките ѝ? — чието твърдо намерение било, в случай че Август умре, да продължи управлението на империята чрез чичо ми Тиберий и с поддръжничеството на баща ми. Щяла да уреди те да бъдат осиновени като наследници на Август.

Смъртта на Марцел освободила Юлия, за да я омъжат за Тиберий, и всичко щяло да се подреди според плановете на Ливия, ако не бил избухнал един опасен политически бунт в Рим, при който тълпата започнала да иска възвръщането на Републиката. Когато Ливия се опитала да ѝ говори, застанала на стълбите пред двореца, започнали да я замерват с развалени яйца и мръсотии. Случило се Август да е на обиколка из Източната провинция, придружаван от Меценат, и новините го стигнали в Атина. Ливия пишела накратко и набързо, че положението в града не можело да бъде по-лошо от това и че помощта на Агрипа трябвало да се осигури на всяка цена. Август незабавно повикал Агрипа от Лесбос и го помолил в името на старото им приятелство да се прибере с него в Рим и да върне народното доверие. Но Агрипа вече твърде дълго бил таил недоволството си, за да изпита благодарност за това повикване. Той отстоявал своето достойнство. За цели три години Август му бил написал само три писма, и то в най-официален тон; а защо не го повикал веднага след смъртта на Марцел? Защо да помага на Август сега? Всъщност виновницата за това отчуждаване е била Ливия: тя недоценила правилно политическото положение и прекалено рано отстранила Агрипа. Била дори намекнала на Август, че Агрипа, макар чак в Лесбос, знаел повече от мнозина други за тайнствената и съдбоносна болест на Марцел; някой, казала

му тя, ѝ бил разправил, че Агрипа, като чул новината, вместо да се изненада, се зарадвал. Агрипа заявил на Август, че поради продължителното си отсъствие от Рим вече не бил в течение на градската политика и не се чувствувал способен да се заеме с онова, което се искало от него. Август, страхувайки се, че ако Агрипа отиде в Рим с това си настроение, по-скоро ще се обяви за борец за народни свободи, отколкото да подкрепи императорското правителство, го отпратил с учтиви думи на съжаление и веднага повикал Меценат да се съветва с него. Меценат помолил за позволение да разговаря с Агрипа от името на Август и се заел да разбере какви точно са условията, при които той ще е готов да стори исканото от него. Август помолил Меценат в името на боговете да стори това „бързо, както се сварява аспержа“ (любим негов израз). Тогава Меценат дръпнал Агрипа настрана и му казал:

— Хайде сега, стари приятелю, казвай какво всъщност искаш! Разбирам — смяташ, че с теб са постъпили лошо, но аз те уверявам, че и Август също тъй е в правото си да се чувствува огорчен от тебе. Нима не схващаш колко зле се отнесе към него ти с неискреното си държане? Та това беше истинска обида и към справедливостта, и към приятелското му чувство към тебе. Да му беше обяснил, че партията на Марцел те е поставила в много неловко положение и че самият Марцел те е обидил — кълна се. Август го научи много късно, — той щеше да стори всичко по силите си, за да оправи нещата. Аз смятам, че ти постъпи като сърдито дете — а той пък се отнесе с теб като баща, който не се оставя да го заплашват с подобно държане. Казваш, бил ти писал студени писма, така ли? А нима твоите бяха по-сърдечни? Ами помниш ли как се сбoguва с него? Искам сега да посреднича между двама ви, защото задълбочи ли се този разрыв, това ще е краят за всички ни. Вие се обичате искрено, както и трябва да бъде между двамата най-видни живи римляни. Август ми каза, че е готов в момента, в който му покажеш някогашната си дружелюбност, да поднови приятелството помежду ви със същата тогавашна искреност, ако не и с още по-дълбока.

— Тъй ли каза?

— Точно тъй. Позволяваш ли да му съобщя, че дълбоко съжالياваш, загдето си го огорчил, и мога ли да му обясня, че е станало недоразумение — че си напуснал Рим, убеден, че той е знаел за

обидата, нанесена ти от Марцел на оня пир? И че сега и ти от своя страна желаш да изкупиш грешката за прекъсването на вашата дружба и разчиташ и той да подаде ръка?

Агрипа казал:

— Меценате, ти си добър човек и верен приятел. Кажи на Август: готов съм да го слушам както винаги.

Меценат отвърнал:

— Ще му го кажа с най-голямо удоволствие. И ще добавя, като свое собствено мнение, че ще бъде неразумно да те изпраща сега в града да възстановяваш там реда без някакъв особено голям знак за личното му доверие в тебе.

След това Меценат отишъл при Август.

— Успокоих го. Ще стори всичко, каквото пожелаеш. Но иска да се увери, че искрено го обичаш — като дете, ревнуващо баща си заради обичта му към неговия брат. Струва ми се, единственото, което истински ще го задоволи, ще бъде да му предложиш да се ожени за Юлия.

Август трябвало да решава бързо. Той си спомнил, че Агрипа и жена му, която била сестра на Марцел, били в лоши отношения още от скарването с Марцел, спомнил си и за приказките, че Агрипа бил влюбен в Юлия. Съжалявал, загдето Ливия не била край него да го посъветва, но решението трябвало да се вземе незабавно: обидел ли сега Агрипа, никога вече не можел да разчита на неговата подкрепа. Ливия пишела „на всякаква цена“: значи, можел да урежда нещата, както намери за добре. Повикал Агрипа, а пък Меценат нагласил одобряването да стане по най-пристоен начин. Август заявил, че ако Агрипа склони да се ожени за дъщеря му, това за него щяло да бъде доказателства, че приятелството, на което той държал повече от всички други дружби на света, се е възстановило, и то на здрави основи. Агрипа пролял сълзи на радост и поискал прошка за своите грешки. Щял да опита да се покаже достоен за сърдечното благородство на Август.

Агрипа се върнал в Рим с Август, развел се веднага с жена си и се оженил за Юлия. Бракът получил такова всенародно одобрение, а пък и Агрипа бил тъй щедър в отпразнуването на тържеството, че политическите смутове секнали изведнъж. Освен това Агрипа спечелил много симпатизанти за Август, довеждайки докрай

преговорите за връщането на знамената с орлите, които били връчени официално на Тиберий като личен представител на Август. Орлите са свещени предмети, по-свети за римското сърце, отколкото която и да е мраморна статуя на някой бог. Върнали се и неколцина от пленниците, но след трийсет и две годишно отсъствие почти не си струвало да ги посрещат с почести; повечето от тях предпочели да останат в Партия, където се били установили и си били създали семейства с тамошни жени. (21 г. пр.н.е.)

Баба ми Ливия никак не била доволна от споразумението, постигнато с Агрипа — единственото, което я позараждало в цялата история, било унижението на Октавия от развода на дъщеря ѝ. Ала скрила чувствата си. Девет години минали, но Агрипа все бил необходим. После той умрял неочаквано в своята вила в провинцията. По това време Август се намирал в Гърция и не направил изследване на трупа. Агрипа оставил много деца, три момчета и две момичета, като законни наследници на Август и за Ливия щяло да бъде трудно да отстрани претенциите им за сметка на нейните собствени синове. (12 г. пр.н.е.)

Но, тъй или иначе, Тиберий се оженил за Юлия, която улеснила Ливия, влюбвайки се в него и умолявайки Август да упражни влиянието си над Тиберий в нейна полза. Август склонил само защото Юлия заплашила, че ще се самоубие, ако не ѝ помогне. Самият Тиберий се отвращавал от един брак с Юлия, но не посмял да откаже. Принуден бил да се разведе с жена си Випсания, дъщеря на Агрипа от предишен негов брак, която страстно обичал. Веднаж след това той я срещнал случайно на улицата и я проследил с очи, в които се четял такъв силен копнеж, че Август, като научил, наредил в името на приличието това да не се повтаря. Нарочни съгледвачи и от двете семейства трябвало да ги предпазват от нова подобна среща. Наскоро Випсания се омъжила за един амбициозен млад благородник на име Гал. А преди да съм забравил, нека спомена и за брака на баща ми с моята майка Антония, по-малката дъщеря на Марк Антоний и Октавия. Това станало в годината на Августовата болест и смъртта на Марцел.

Чичо ми Тиберий беше от лошите Клавдиевци. Беше намусен, студен и жесток, но въздействието на трима души посмекчило в младостта му тези черти на характера му. На първо място помогнало

влиянието на баща ми, един от най-приятните Клавдиевци — слънчев, открит и великодушен: след това на Август, този много почтен, весел, добър човек, който не обичал Тиберий, но се отнасял към него великодушно заради майка му; и накрая на Випсания. Влиянието на баща ми секнало или по-скоро отслабнало, когато и двамата стигнали възрастта за военна повинност и били изпратени на поход в различни части на империята. Последвала раздялата с Випсания, а с това дошло и охлаждането на Август, който бил огорчен от зле прикритата неприязън на Тиберий към Юлия. Без тези три благоприятни влияния злото постепенно го завладяло напълно.

Струва ми се, че тук трябва да опиша външния му вид. Беше строен, тъмнокож, светлокож набит мъж с великолепно широки плещи и с ръце толкова силни, че можеше да счупи орех или да пробие твърдокожа зелена ябълка само като стиснеше с палеца и показалеца си. Да не беше тъй бавен в движенията, сигурно щеше да е борец на борците; веднаж уби един свой приятел в дружеско боричкане — с голи юмруци, а не с металните боксърски ръкавици — с един само удар в сляпото око, който му счупи черепа. Ходеше с леко изпъната напред шия и с поглед, забит в земята. Лицето му би могло да е красиво, ако не беше толкова пъпчиво, ако очите му не бяха толкова изпъкнали и ако изразът му не беше толкова намусен. Статуите му го представят извънредно хубав, защото няма тези недостатъци. Говореше малко, при това извънредно бавно — дотолкова, че при разговор човек все се изкушаваше да вземе да довърши изречението вместо него и пак тъй бързо да му отговори. Но стига да поискаше, можеше да държи внушителни речи. Оплешивя още на младини, коса му остана само на тила и той я пускаше да расте дълга, както са я носили древните благородници. Никога не боледуваше.

Но колкото и да не беше обичан от римското общество, Тиберий беше отличен пълководец. Той върна във войската не една от древните дисциплинарни строгости, но понеже не щадеше и себе си — докато беше на поход, спеше почти винаги под открито небе, ядеше и пиеше наравно с войниците и всякога сам ги повеждаше в боя, — те предпочитаха да служат при него вместо при друго някой добродушен, сговорчив командир, комуто не биха вярвали така неотстъпно. Тиберий не даряваше войниците си нито с усмивка, нито пък с похвала и често ги преуморяваше от път и от работа. „Нека ме

мразят — казал той веднаж, — стига да ми се подчиняват.“ Легатите и трибуните държеше еднакво строго както войниците, та никой не можеше да го обвини в пристрастие. Но да се служи при Тиберий, бе твърде доходно: той почти винаги успяваше да плени и плячкоса неприятелските лагери и градове. Води успешни войни в Армения, Партия, Германия, Испания, Далмация, в Алпите и във Франция.

Баща ми бил, както вече казах, един от най-добрите Клавдии. Бил силен като брат си, много по-красив от него, по-бързорец и по-пъргав и не по-лош пълководец. Към войниците се отнасял като към римски граждани и следователно като към свои равни по всичко друго освен по ранг и образование. Ненавиждал случаите, когато трябвало да ги наказва, затова издал заповед в смисъл, когато е възможно, нарушителите на дисциплината да се наказват от самите другари на виновника, защото вярвал, че те са онези, които бдят за доброто име на своята част. Бил наредил в случаи, когато нарушението изисква наказание, надвишаващо правата им — той не им позволявал да убиват или пък да осакатяват виновника дотолкова, че да не е в състояние да изпълнява ежедневните си военни задължения, — да се отнасят към своя командир; но, общо взето, предпочитал войниците му да се съдят помежду си. Офицерите имали право да бият с пръчка с разрешение на командирите, но само тогава, когато нарушението — като например малодушие в битка или кражба от другар по оръжие — разкривало лоши черти от характера, които позволявали побой; но бил разпоредил войник, веднаж наказван с бой, никога вече да не може да служи като боец; той се деградирал в обозите или пък при писарите. Оня войник, който сметнел, че е наказан несправедливо от другарите или пък от своя командир, имал право да се жалва пред него; но той не смятал, че подобни наказания подлежат на преразглеждане. Тази система се прилагала прекрасно, защото баща ми бил отличен войник и вдъхновявал войниците си към добри дела, на каквито другите военачалници не ги смятали способни. Но не е трудно да се разбере колко опасно било войници, третирани по този начин, да се командуват след това от кой да е обикновен военачалник. Дарено му веднъж, правото на независимост трудно се изнемва от човека. И винаги наставали смутове, когато войници на баща ми бивали прехвърляни под командването на моя чичо. Както и обратното: войски, служели при чичо ми, реагирали с присмех и недоверие на дисциплинарната

система на моя баща. Обикновено взаимно прикривали провиненията си и се гордеели с умението да отбягват наказанието; а понеже при чичо ми телесно наказание се налагало например за това, че някой войник е заговорил своя началник, без оня да го е запитал, или че е приказвал твърде откровено, или защото е действувал самостоятелно, войниците смятали за гордост да показват следите на камшика по гърбовете си.

Най-големите победи на баща ми били в Алпите, Франция, Холандия и Белгия, но най-вече в Германия, където, струва ми се, името му ще се помни вечно. И той винаги се намирал в центъра на битката. Стремезът му бил да извърши оня боен подвиг, постигнат само от двамина в цялата история на Рим, а именно като главнокомандуващ да убие вражеския военачалник със собствените си ръце и да вземе оръжието му. На няколко пъти щастието му се усмихвало отблизо, но жертвата му все успявала да се изплъзне: противникът или избягвал от бойното поле, или пък се предавал, вместо да се съпротивлява, или някой услужлив редник се подлагал на първия удар. Неведнъж ветерани, когато ми разказваха за баща ми, възхитено се провикваха:

— О, господарю, как се радваха сърцата ни, като гледахме баща ти, възседнал черния си кон, да си играе на гоненица с някого от ония германски главатари. Понякога съсичаше по девет-десет души от телохранителите, и то все здравеняци, докато си пробие път до знамето, а в туй време — хитрото птиче изхвърчало.

Но най-голямата хвалба на войниците, служели при баща ми, беше, че той бил първият римски генерал, който е преминал цялото протежение на Рейн — от Швейцария чак до Северно море.

ГЛАВА 4

Баща ми завинаги запомнил поученията на дядо ми за свободата. Като съвсем малко момченце веднаж се скарал с Марцел, пет години по-голям от него, когато Август удостоил с титлата „Първенец между младежите“. Заявил на Марцел, че титлата му била дадена само за един определен случай (някаква учебна битка, наречена „гърци и троянци“, проведена на Марсово поле между две военни групи от младежи, синове на конници и сенатори) и че тази титла не носела със себе си ни една от привилегиите, които Марцел си бил присвоил оттогава; и че той самият, като свободен римлянин, нямало да се подчинява на подобна тирания. Напомнил на Марцел, че противниковата страна в тези учения се предвождала от Тиберий и че битката спечелил именно Тиберий. Той извикал Марцел на дуел. Август много се развеселил, когато чул за това, и дълго време не наричал баща ми другояче освен с шеговитото „свободен римлянин“.

Колкото пъти оставал за по-дълго време в Рим, баща ми едва съумявал да сдържи раздражението си от нарастващото раболепие към Август, с което се сблъсквал навсякъде, и винаги копнеел да се върне по-скоро във войската. Веднаж, когато Август и Тиберий били във Франция и той заемал длъжност на един измежду главните градски магистрати, останал отвратен от поголовното службогонство и от злоупотребите с политическата власт. Казал на един свой приятел, от когото пък аз го научих години след това, че един само негов отряд от войници притежавал много повече от древния римски дух на свободолюбие, отколкото цялото сенаторско съсловие. Малко преди смъртта си написал горчиво писмо на Тиберий в този смисъл от един лагер във вътрешността на Германия. Писал, че умолявал небесата Август да последва славния пример на диктатора Сула, който, оставайки единствен господар на Рим след Първите граждански войни — всичките му врагове били или покорени, или пък умиротворени, — изчакал само докато уреди някои от държавните дела по свое разбиране, върнал скиптъра и отново станал обикновен гражданин.

Ако Август не сторел това в най-скоро време — а нали уж все повтарял, че това е крайната му цел? — после щяло да бъде късно. Редовете на древната аристокрация били трагично оредели: проскрипциите и гражданските войни отнели най-добрите измежду тях, а оцелелите, изгубени сред новите благородници — и то само какви благородници! — започнали да се държат като домашни роби на Август и Ливия. Рим скоро щял да забрави какво е свобода и щял да падне накрая под една тирания, варварска и произволна като тая в Изтока. Той не бил водил многобройните изморителни походи под върховното командуване на Август само за да подпомогне в края на краищата едно подобно бедствие. Дори обичта и дълбокото му възхищение към Август, който му бил втори баща, не били в състояние да му попречат да изрази тези си чувства. Искал да чуе мнението на Тиберий: дали те двамата ще могат да увещаят, дори да заставят Август да се оттегли? „Ако той склони, аз ще изпитвам към него хиляди пъти по-голяма любов и възхищение от преди, но със съжаление трябва да кажа, че скритото и незаконно тщеславие, което нашата майка Ливия винаги е извличала от упражняването на върховната власт посредством Август, ще се окаже най-голямата пречка, която по всяка вероятност ще срещнем в тази работа.“

За беда писмото било предадено на Тиберий, докато бил при Август и Ливия.

— Вест от вашия благороден брат! — извикал императорският куриер, като му го подавал. Тиберий, без да подозира, че писмото съдържа неща, които не бива да съобщава на Ливия и Август, поискал разрешение да го прочете веднага. Август казал:

— На всяка цена, Тиберий, но при условие, че ще го прочетеш на глас. — Той дал знак на слугите да излязат. — Хайде, да не губим време. Какви са най-новите му победи? Нямам търпение да чуя. Писмата му са винаги добре написани и интересни, по-интересни са от твоите, драги мой, прощавай за сравнението.

Тиберий прочел първите няколко думи, а после силно почервенял. Опитвал се да прескочи опасните части, но видял, че цялото писмо е пропито от опасност, с изключение на края, където баща ми се оплаквал от замайване поради някаква рана в главата и разказвал за трудния си поход до Елба. Странни прокоби се появили напоследък, пишел той. Невиждано количество падащи звезди, нощ

подир ноц; звуци като вайкане на жени-оплаквачки долитали от гората; и две божествени момчета на бели коне в гръцки, а не в германски одежди внезапно преминали през лагера на разсъмване. И най-сетне една германка с ръст, по-голям от естествения, се появила пред вратата на палатката му и като проговорила на гръцки, казала му да не продължава напред, защото самата съдба му заповядвала да спре. И тъй, Тиберий попрочитал по думичка оттук-оттам, заеквала обяснявал, че почеркът е нечетлив, подхващал отново, заеквал пак и най-сетне помолил да му позволят да не чете.

— Но какво значи туй? — запитал Август. — Нима само това можа да разбереш?

Тиберий се окопитил.

— Да си призная, господарю, разбрах всичко, но писмото не заслужава да се чете. Очевидно когато го е писал, брат ми не е бил много добре.

Август се разтревожил.

— Не е сериозно болен, надявам се?

Баба ми Ливия обаче, преструвайки се, че уж майчините ѝ чувства са я накарали да забрави приличието — макар естествено веднага да е усетила, че в писмото има нещо, което Тиберий се страхувал да прочете, защото се отнасяло или за Август, или за нея — го издърпала из ръцете му. Прочела го от начало до край, смръщила се сурово и го подала на Август с думите:

— Това е въпрос, който засяга само тебе. Не ми е работа да наказвам сина си, та бил той и чудовище — това ще трябва да го сториш ти като негов настойник и като държавен глава.

Август се разтревожил, зачудил се какво ли е станало. Прочел писмото, но то като че ли го раздразнило по-скоро като причина за разгневяването на баба ми, отколкото като нещо, писано срещу него самия. Да, с изключение на грозната думичка „заставят“, той тайно одобрявал чувствата, изложени в писмото, макар обидите към баба ми да обиждали и него, в смисъл че бил принуждаван от нея да постъпва мимо волята си. Сенаторите наистина ставали безсрамно раболепни в държането си към него, към семейството му и към неговите приближени. Той се дразнел от положението не по-малко от баща ми и наистина отдавна, още преди поражението и смъртта на Марк Антоний, публично бил обещал да се оттегли, щом разчисти

обществените си врагове; оттогава насам неведнъж намеквал в речите си за оня щастлив ден, когато задачата му ще бъде изпълнена докрай. А сега вече бил изморен от нескончаемите държавни дела и несекващите почести: копнеел за почивка и анонимност. Но баба ми не му позволявала да се оттегли: тя неспирно повтаряла, че и половината от работата му дори още не била свършена и че едно преждевременно оттегляне щяло да предизвика граждански размирици. Да, съгласна била, че се трудел неспирно, но нима и тя не се блъскала повече от него, и то без обществено признание? Нека не бъдел наивен: напуснел ли престола, превърнел ли се в обикновен гражданин, току-виж, ще го обвинят в държавна измяна и ще го пратят в изгнание, ако ли не и нещо по-лошо от това; а да не забравя и тайната омраза, която питаели към него близките на избитите или обидените от Август. Като обикновен гражданин, той трябвало да се откаже от своите телохранители и от своите армии. Да запазел поста си още десет години, а дотогава твърде възможно било нещата да са се променили за добро. И тъй, той непрестанно скланял и продължавал да управлява. Приемал монархическите си привилегии на малки части. Гласували му ги по за пет или десет години наведнъж, но обикновено по за десет.

Баба ми впила поглед в Август, когато прочел докрай злощастното писмо.

— Е? — запитала тя.

— Съгласен съм с Тиберий — отвърнал Август благо. — Младият човек трябва да е болен. До това води преумората. Спомни си последния параграф, там, където споменава за раната в главата и за онези свои видения — ето, това тук го потвърждава. Трябва му почивка. Природната доброта на душата му се е притъпила от вълненията на войната. Тези германски гори не са място за човек с разстроен дух, нали, Тиберий? Воят на вълците влияе най-зле на болните нерви; вайкането на оплаквачките, за което споменава, не ще е било друго освен вълчи вой. Не е ли най-добре да го повикаме вече тук, след като тъй раздрусал германците, че вечно ще има да го помнят? Драго ще ми е да го видя отново сред нас, в Рим. Да, да — непременно трябва да го върнем. И ти ще се зарадваш, мила Ливия, ако момчето ти си дойде при теб, нали?

Баба ми не отговорила направо. Попитала все още смръщено:

— А ти, Тиберий?

Чичо ми бил по-тактичен, отколкото Август. По-добре познавал характера на своята майка. Затова отговорил:

— Брат ми май наистина е болен, но дори болестта не би могла да извини подобно неистово отношение и подобно възмутително безразсъдство. Съгласен съм да бъде отзован, за да му се поиска сметка за безобразието, гдето е дал храна на подобни долни помисли към своята тъй предана и непогрешима майка и за още по-голямото недомислие да ги изложи на хартия и да ги прати по човек през вражеска страна. А и доводите му за случая на Сула са детински. В мига, в който Сула е оставил властта, гражданските войни пламнали пак и новата му конституция била отхвърлена.

Ето как се измъкнал от тази история Тиберий, но голяма част от яда му към баща ми бил неподправен, защото го поставил в неловко положение.

Ливия се задавяла от гняв към Август, че оставил обидите към нея да отминат ненаказано, и то в присъствието на сина ѝ. Гневът ѝ към баща ми бил също тъй неукротим. Знаела: още щом върнел, той нямало много да се колебае, а щял да приведе в изпълнение намерението си да принуди Август да се оттегли от властта. Виждала освен това, че не ще може да управлява чрез Тиберий — дори и да успеела да му осигури престола, — докато баща ми, човек много обичан в Рим и подкрепян от всички легиони в Запада, стои и изчаква мига, в който да възвърне народните свободи. А за нея върховната власт била станала нещо по-важно и от живота, и от честта — толкова жертви била направила в нейно име. Но съумяла да прикрие чувствата си. Престорила се, че споделя мнението на Август за болестта на баща ми, и заявила на Тиберий, че смята порицанието му за твърде безжалостно. Съгласна била баща ми да бъде отзован веднага. Дори поблагодарила на Август за великодушното опрощение на бедния ѝ син и заявила, че ще му изпрати своя доверен лечител с пакет от чемерика, набрана в Антикира, Тесалия, билка, известна с това, че лекува душевна слабост.

Лечителят потеглил на другия ден заедно с пратеника, който носел писмото на Август. То съдържало дружелюбни поздравления за победите му, съчувствия за раната в главата; позволявало на баща ми да се завърне в Рим, но тонът подсказвал, че трябва непременно да се върне, все едно дали желае, или не.

Баща ми отвърнал след няколко дни с думи на благодарност за великодушието на Август. Казвал, че ще се върне веднага щом здравето му позволи, но че писмото го намерило на другия ден, след като бил преживял леко премеждие: конят паднал под него, когато препускал в пълен галоп, претърколил се през крака му и го смазал с един остър камък. Благодарял на майка си за нейната загриженост, за подаръка от чемерика и за изпратения лечител, от чиито услуги веднага се бил възползвал. Но се опасявал, че дори и прочутото му умение не успяло да предпази раната от сериозно възпаляване. Накрая пишел, че сам той предпочитал да остане на поста си, но че желанията на Август били за него заповеди; и пак повтарял: веднага щом подобри, ще се завърне в столицата. По това време лагерувал в Тюрингия, наблизо до реката Заале.

Като чул тази вест, Тиберий, който бил с Август и Ливия в Павия, поискал разрешение да отиде при болния си брат. Август му позволил и той възседнал коня и препуснал на север към най-краткия път през Алпите, придружаван от малък ескорт. Очаквали го цели петстотин мили, но разчитал на честите смени на конете по пътните станции, а когато се изморял от седлото, можел да поиска носилка и да си открадне няколко часа сън, без да спира. Времето било благоприятно. Преминал Алпите и се спуснал в Швейцария, сетне поел по главния път край реката Рейн, без да се отбива дори за една топла гозба, докато стигнал едно място, наречено Манхайм. Там прекосил реката и свил към североизток, по лоши пътища, през враждебна нему страна. Бил сам, когато стигнал целта си, по здрач на третия ден, защото първоначалният му ескорт отдавна бил изостанал, а новият, който си взел в Манхайм, също не бил в състояние да препуска бързо като него. Смята се, че през втория ден и втората нощ е изминал близо двеста мили от пладне до пладне. Дошъл навреме да поздрави баща ми, но късно — за да спаси живота му; защото в това време кракът бил гангрениясал чак до бедрото. Баща ми, макар вече пред прага на смъртта, все още бил достатъчно съобразителен да нареди на войската си да отдаде на чичо Тиберий почестите, дължими му като на армейски командир. Братята се прегърнали и баща ми промълвил:

— Тя прочете писмото ми, нали?

— Преди мен самия — изпъшкал чичо Тиберий.

Нищо друго не казал баща ми, само въздъхнал:

— Рим има много строга майка. Луций и Гай имат опасна мащеха.

Тези били последните му думи и скоро след това чичо Тиберий затворил очите му. (9 г. пр.н.е.)

Това ми го разправи Ксенофонт, грък от остров Кос, който по онова време бил още млад човек. Той бил военен хирург при баща ми и много се разгневил, че лекарят на баба ми измъкнал случая из ръцете му. Нека да обясня, че Гай и Луций бяха внуци на Август от Юлия и Агрипа. Той ги осиновил още съвсем малки. Имало и едно трето момче, Постум, наречено така, защото се родило след смъртта на баща си; него Август не осиновил, а го оставил да носи името на Агрипа.

Лагерът, където починал баща ми, нарекли „Прокълнатиет“, тялото било пренесено в почетна военна процесия до зимната квартира на армията в Майнц на Рейн, а чичо ми Тиберий изминал пеша целия път дотам, като главен оплаквач. Войниците искали да погребат тялото там, но той го отнесъл за тържествено погребение в Рим, където го изгорили на огромна клада на Марсово поле. Сам Август произнесъл надгробна реч, в която казал:

— Моля боговете да сторят от моите синове Гай и Луций мъже, благородни и добродетелни като този Друз, а мен да ме удостоят със смърт, благородна като неговата.

Ливия не знаела доколко да се доверява на Тиберий. Когато се завърнал с трупа на баща ми, държанието му към нея изглеждало изкуствено и неискрено, а като чул Август да си пожелава смърт, благородна като тази на баща ми, тя видяла по лицето му да преминава сянката на усмивка. Тиберий, който, както изглежда, отдавна подозирал, че баща ми не е загинал от естествена смърт, сега бил твърдо решен да не се противи на майка си в нищо. Понеже често се хранел на трапезата ѝ, чувствувал се напълно в нейни ръце. Полагал всички усилия да спечели благоволението ѝ.

Ливия разбрала мислите му и не била недоволна. Той бил единственият, който я подозирал в отровителство и очевидно щял да запази подозренията за себе си. Хората вече забравили скандала около женитбата ѝ с Август и сега римляните я давали за пример на добродетелността в най-строгата ѝ и неприятна форма. Сенатът гласувал четири нейни статуи да бъдат поставени на различни обществени места: това било опит да я утешат за голямата ѝ загуба.

Така също вписали я в списъка „Майка на три деца“. Майките на три и повече деца се ползували със специални привилегии по законодателството на Август, особено в качеството си на наследнички — неомъжени или безплодни жени изобщо нямали право да получават наследство и онова, което отнемали от тях, облагодетелствувало плодовитите им посестрими.

Клавдий, Клавдий, ах ти, скучно старче, ето те вече почти до края на четвъртия свитък от автобиографията, а още не си дошъл до рожденото си място. Напиши го веднага, иначе не ще достигнеш и половината на твоята история. Пиши: „Родил съм се в Лион, Франция, на първи август, една година преди смъртта на баща си.“ Така. Преди мен родителите ми са имали шест други деца, но тъй като мама винаги придружавала баща ми в походите, детето трябвало да бъде много здраво, за да оцелее. Живи били само брат ми Германик, пет години по-голям от мене, и сестра ми Ливила — с година по-голяма, и двамата притежавали великолепно телосложение на нашия баща. Но не и аз. Аз на три пъти едва съм оживял, преди да стигна двегодишна възраст, и ако смъртта на баща ми не била върнала семейството ми в Рим, тази история по всяка вероятност нямаше да бъде написана.

ГЛАВА 5

В Рим живеехме в голямата къща, която някога принадлежала на дядо ми и която той оставил със завещание на баба. Беше на хълма Палатин, близо до двореца на Август и до храма на Аполон, построен от Август, където беше и библиотеката. Хълмът Палатин гледаше към пазарния площад. Под най-стръмната част на скалата се намираше храмът на боговете близнаци — Кастор и Полукс. (Става дума за стария храм, издигнат от греди и пръст, а шестнайсет години по-късно Тиберий построи на негово място, със свои средства, величествена мраморна постройка, изрисувана отвътре и позлатена пищно като будоара на патрицианка. Знам, че баба Ливия го накара, за да се хареса на Август. Защото Тиберий не беше религиозен и бе много стиснат.) На хълма беше много по-здравословно, отколкото долу в падината край реката; повечето от къщите край нас бяха на сенатори. Бях много болнаво дете — „същинско бойно поле на болестите“, така казваха лекарите — и ако съм оцелял, то е сигурно защото болестите не са могли да се споразумеят на коя да се падне честта да ме отнесе. Преди всичко родил съм се недоносче, на седем месеца, млякото на кърмачката не ми подходило, тъй че кожата ми се изринала с отвратителни пъпки, после ме пипна маларията, сетне пък дребната шарка, от която пооглушах с едното ухо, подир туй червен вятър, че и колит и най-накрая детският паралич, който така скъси лявата ми нога, че завинаги останах куц. И поради всички тези най-различни болести през целия си живот бях толкова слаб в краката, че не ме биваше нито да тичам, нито пък да вървя на дълъг път и повечето от пътешествията си извършвах в носилка. Освен това имам си и оная отвратителна болка, която усещам под лъжичката след ядене. Толкова силно ме боли, че на два-три пъти, ако приятелите не ме бяха спрели, щях да забия готварския нож (към който се хвърлих като обезумял) в мястото на болката. Чувал съм да казват, че тази болка, която наричат невярно „сърцебол“, била по-силна от всякаква друга освен от възпалението на

простатната жлеза. Е, все пак благодаря, че не съм страдал поне от простата.

Всеки ще си каже, че майка ми Антония — красива благородничка, възпитана във всички добродетели от майка си Октавия и единствената любов в живота на баща ми — се е отнасяла нежно с мене, най-малкото ѝ дете, и че дори съм бил неин любимец от състрадание към моето злочастие. Напротив. За мен тя правеше всичко, което би могло да се очаква като задължение, но нищо повече. Не ме обичаше. Не, тя дълбоко се отвращаваше от мене, и то не само защото бях болнав, а и защото ме носила трудно, а сетне имала толкова тежко раждане, че едва оцеляла и не могла да се съвземе години след това. Преждевременното ми раждане се дължало на уплахата, която преживяла на пиршеството, уредено в чест на Август, когато посетил баща ми в Лион за освещаването на „Олтара на Рим и Август“: баща ми бил управител на трите френски провинции, а главната му квартира била в Лион. Някакъв луд сицилийски роб, който прислужвал на пиршеството, внезапно измъкнал кама и я размахал зад главата на баща ми. Единствена мама видяла това. Тя уловила погледа на роба и съумяла да се овладее дотолкова, че му се усмихнала и неодобрително поклатила глава, давайки му знак да прибере камата. Докато той се колебаел, други двама прислужници проследили погледа ѝ и успели да го надвият и обезоръжат. Тогава тя припаднала и болките ѝ започнали. Твърде е възможно това да е причината, гдето винаги съм изпитвал ужас от убийство; защото казват, че едно стряскане преди раждането може да се унаследи. Но, разбира се, няма основание да се говори за подобно нещо. Защото колцина от императорското семейство са умрели от естествена смърт?

Бях любвеобилно дете и отношението на мама ми е донесло много страдания. Чувал съм от сестра си Ливила, хубаво, но жестоко, суетно и амбициозно момиче — с две думи, типична представителка на Клавдиите от лошия тип, — че мама ме наричала „прокоба в човешки образ“ и казвала, че при раждането ми е трябвало да се посъветват със сибилските книги. И още, че природата ме била започнала, но не ме довършила — захвърлила ме с отвращение като безнадеждно начало. И още, че древните римляни били по-мъдри и по-благородни от нас; изоставяли всички хилави бебета на някой гол хълм, за доброто на расата. Може да са били измишльотини на Ливила,

породени от по-невинни забележки — защото седмачетата са отблъскващи наистина, — но знам, че веднаж, когато мама се ядоса, като ѝ разказваха за някакъв сенатор, който направил глупаво предложение в Сената, тя извикала:

— Този човек би трябвало да се отстрани! Той е глупав като магаре — какво говоря? Та магаретата са мъдреци в сравнение с него — той е глупав като... глупав като... но да, той е глупав като сина ми Клавдий!

Нейният любимец беше Германик, ала той всъщност беше любимец на всички; но вместо да му завиждам за обичта и възхищението, които будеше, където се явеше, аз се радвах. Германик ме жалеше и гледаше да направи живота ми по-приятен, представяше ме на по-възрастните като добросърдечно дете, което знае как да се отплати за великодушно и внимателно отношение към него. Грубостта само ме плашела, обясняваше той, и ме изнервяла още повече. И беше прав. Нервното потръпване на ръцете, нервното отмятане на главата, заекването, лошото храносмилане, лигите от устата — всичко дължах на мъките, на които ме подлагаха в името на дисциплината. А колчем Германик се опиташе да ме защити, мама се усмихваше снизходително и казваше:

— Ах ти, сърчице благородно, защо не си намериш по-подходящ обект за твоята любов?

А баба ми Ливия обикновено викаше:

— Не говори глупости, Германик. Ако той се поддава на дисциплина, ще се държим към него с обичта, която заслужава. Ти впрягаш колата пред коня!

Баба рядко ми приказваше, а и когато разговаряше с мен, то беше презрително и без да ме погледне, най-често с думите:

— Махай се от тази стая, дете, в нея искам да вляза аз!

Ако трябваше да ми се скара за нещо, никога не ме укоряваше лично, а пращаше по някоя кратка, язвителна бележка. Като например: „До знанието на господарката Ливия е доведено, че момчето Клавдий си пилее времето и се шляе из библиотеката на Аполон. Докато все още може да се учи от първоначалните помагала, доставяни му от неговите учители, смешно е да си тика носа в сериозните творби по лавиците на библиотеката. Още повече, че куца и трепери и с това смуцава сериозните читатели. Това да престане.“

Що се отнася до Август, макар и да не се отнасяше с преднамерена жестокост, и той като баба не обичаше да бъде в една стая с мен. Имаше голяма слабост към малки момчета (защото сам до края на живота си остана всъщност едно голямо момче), но само към ония, които наричаше „хубави малки мъжлета“, като например брат ми Германик и внуците му Гай и Луций, и тримата хубавци. Имаше неколцина младежи, деца на съюзнически царе или главатарии от Франция, Германия, Партия, Северна Африка, Сирия, държани като заложници за доброто поведение на своите родители, които учеха заедно с неговите внуци и синовете на видни сенатори в училището за момчета; той често отиваше там, в големия заграден двор, да поиграе с тях на топчета, на ашици или да потегли въже. Но най-много от всичко харесваше малките черни маври, парти или пък сирийци; както и онези, които си приказваха с него весело и дружелюбно, сякаш бе техен връстник. Веднъж само Август се опита да надвие отвращението си към мен и ме повика да играя на топчета с неговите любимци; но усилието му беше толкова престорено, че аз се напрегнах повече от всякога — започнах да заеквам и да се треса като някой луд. Никога вече не повтори този опит. Мразеше джуджетата, сакатите и уродливите и казваше, че носели нещастие и трябвало да се крият от погледа на хората. Но въпреки това в сърцето си аз не стаих омраза, каквато хранех към баба, защото Август се отвращаваше от мене, но без злоба и правеше всичко по силите си, за да се сдържа: наистина трябва да съм бил отвратително малко чудовище, позор за силния си и прекрасен баща и за красивата си и царствена майка. Самият Август бе хубав мъж, макар и нисък, с къдрава руса коса, която побеля много късно, със светли очи, засмяно лице и открит, благороден характер.

Спомням си как веднъж подслушах една елегична епиграма, която той съчини за мен на гръцки за развлечение на Атенодор, стоически философ от Тарс в Киликия, в чиито прости и разумни съвети често обичаше да се вслушва. Бях около седемгодишен и си играех край шарановото езеро в градината на мамината къща, когато се появила. Не си спомням точните думи на епиграмата, но смисълът беше такъв: „Антония е старомодна: не си купува домашни маймуни за много пари от някой източен търговец. И то защо? Защото тя самата си ги ражда.“ Атенодор помисли за миг, а сетне отговори ядосано в същата метрика: „Антония не само че скъпи пари да купува маймунки

от източни търговци, но нито гали, нито храни със захаросани сливи бедното дете на своя благороден съпруг.“ Август сякаш се стресна. Нека обясня, че нито той, нито пък Атенодор, комуто винаги ме представяха за полуумен, подозираха, че ще разбере за какво си говорят. Затуй Атенодор ме привлече към себе си и ми подхвърли шеговито на латински:

— А какво има да каже сам Тиберий Клавдий по този въпрос?

Едрото тяло на Атенодор ме скриваше от Август и аз не заекнах, а отговорих ясно на гръцки:

— Майка ми Антония наистина не ме глези, но пък ми позволи да науча гръцки от човек, който го е научил от самия Аполон.

Исках да кажа само, че съм разбрал за какво си говорят. Личността, която ме бе научила гръцки, бе една жена, жрица на Аполон на някой от гръцките острови, която била пленена от пирати и продадена на съдържател на публичен дом в Тир. Успяла да избяга, но не ѝ позволили отново да стане жрица, защото вече била живяла като проститутка. Майка ми Антония съзря дарбата ѝ и я взе за възпитателка в семейството. Та тази жена ми разправяше, че се била учила направо от самия Аполон, и аз просто повтарях думите ѝ: но тъй като Аполон беше богът на знанието и на поезията, отговорът ми прозвуча по-остроумно, отколкото исках. Август седеше като попарен, а пък Атенодор каза:

— Добре го каза, малки Клавдий: маймунките не разбират ни дума гръцки, нали?

Аз отвърнах:

— Не, и имат дълги опашки и крадат ябълки от трапезата.

Но в мига, в който Август ме измъкна от ръката на Атенодор и започна развълнувано да ме разпитва, аз се смутих и запелтечих както преди. От тоя миг нататък обаче Атенодор ми стана приятел.

Има една история за Атенодор и Август, която е много ласкателна и за двамата. Веднъж Атенодор заявил на Август, че не вземал достатъчно предохранителни мерки, когато приемал посетители: някой ден като нищо можели да го намушкат с нож в сърцето. Август му казал да не дрънка глупости. На другия ден съобщили на Август, че сестра му, благородната Октавия, се намирала отвън и желаела да го види по случай годишнината от смъртта на баща им. Той наредил да я въведат незабавно. По това време тя вече била

неизлечимо болна — в същата година умряла — и затова се движела в закрыта носилка. Когато внесли носилката, завесите ѝ се разтворили и оттам изскочил Атенодор в ръката с меч, който насочил към сърцето на Август. Вместо да се разсърди, Август поблагодарил на Атенодор и си признал, че е сгрешил, отнасяйки се към предупреждението му лекомислено.

Да не забравя да отбележа една необикновена случка от моето детинство. През лятото, когато навърших осем години, мама, брат ми Германик, сестра ми Ливила и аз отидохме на гости на леля ми Юлия в красивата ѝ вила край морето в Анциум. Беше около шест следобед и всички се разхлаждахме на бриза в близкото лозе. Юлия не беше с нас, но другите — синът на Тиберий, оня Тиберий Друз, когото после наричахме „Кастор“, и Постум и Агрипина, децата на Юлия, всички бяха там. Изведнъж чухме над главите си силен крясък. Погледнахме нагоре и видяхме, че няколко орли се бият. Полетяха пера. Опитвахме се да ги уловим. Германик и Кастор и двамата хванаха по едно още във въздуха и си ги закичиха в косите. Касторовото беше малко перце от крило, но Германиковото беше великолепно перо от опашка. И двете бяха окървавени. Кървави капки покапаха по извърнатото нагоре лице на Постум и по дрехите на Ливила и Агрипина. После нещо тъмно се понесе надолу. Не знам защо го сторих, но разперих полите на дрехата си и го хванах. Беше малко вълче, изранено и уплашено. Орлите се спуснаха да го вземат, ала аз вече го бях скрил, а когато закрепяхме и размахвахме сопи, те се вдигнаха стреснато и с крясък отлетяха. Бях много смутен. Не исках вълчето. Ливия го дръпна от мен, но мама, с много сериозен израз на лицето, я накара да ми го върне.

— То падна в ръцете на Клавдий — каза, — негово е.

Тя запита един стар благородник, член на колегията на авгурите, който бе заедно с нас:

— Кажи ми, какво предвещава това?

Старецът отвърна:

— Как бих могъл да ти кажа? Може да означава много, може да е и нищо.

— Не се страхувай. Кажи как го тълкуваш ти.

— Първо отпрати децата.

Не знам дали ѝ е дал онова тълкуване, което вие, четейки историята на живота ми, ще приемете за единствено възможното. Знаем

само, че докато всички останали се оттеглихме — милият Германик бе намерил още едно перо от опашка, забодено в близката глогина, и аз гордо го закичих в косата си, — Ливила пропълзя любопитно зад един розов храст и дочу нещичко. Тя прекъсна разговора с високия си кикот:

— Нещастният Рим, ако *той* стане негов защитник! Дано бог ме прибере преди това!

Авгурът се извърна към нея и се закани с пръст.

— Безочливо момиченце — рече той, — бог несъмнено ще уважи молбата ти по начин, който не ще ти е приятен!

— Ще наредя да те затворят в стаята без никаква храна, детенце — каза мама. И тези бяха пророчески думи, като си ги припомням сега. Ливила остана затворена чак до края на ваканцията. Тя си го изкарваше от мене с най-разнообразни и зловни хитрости. Но не можеше да ни разкрие какво е казал авгурът, защото бе обвързана с клетва пред Веста и пред семейните ни божества никога да не споменава за знамението нито пряко, нито по заобиколен начин, докато всички присъствували на него още живеят. Накараха всички ни да положим тая клетва. Но понеже от дълги години насам аз съм единственият оцелял от цялата онази група — мама и авгурът, макар и много по-възрастни, надживяха другите, — вече не съм обвързан с мълчание. Доста време след това улавях мама да се взира в мен учудено, почти с уважение, но от това държането ѝ към мене не се промени.

Не ми позволиха да постъпя в училището за момчета, защото слабостта в нозете не би ми позволила да участвам в гимнастическите упражнения, които съставляваха главната част на образованието, а от честите ми боледувания бях изостанал в учението, пък и глухотата и заекването ми бяха още една пречка. Затова рядко бивах в средата на мои връстници и мои равни, играех предимно със синовете на домашните роби: двамина от тях, Калон и Палас, и двамата гърци, по-късно ми станаха секретари и аз им поверих най-отговорна работа. Калон стана баща на други двама мои секретари. Нарцис и Полибий. Много от времето си прекарвах и с прислужничките на мама и слушах какво си говорят, докато предяха, разчепкваха или тъчаха. Повечето от тях, подобно на моята бавачка, бяха жени, получили образованието на свободни граждани, и, да си призная, тяхното общество ми е доставяло далеч по-голямо

удоволствие, отколкото която и да е мъжка компания оттогава насам: бяха с широки възгледи, проникателни, скромни и добродушни.

За моя възпитател и учител вече споменах — наричаше се Марк Порций Катон и беше, поне според собствените му думи, живо възплъщение на ония древни римски добродетели, проявявани последователно от всички негови предци. Той неспирно се хвалеше с тези си предци — както правят всички глупаци, които съзнават, че сами не са сторили нищичко, с което да се похвалят. Но от всички най-много се гордееше с Катон цензора, което пък от всички образи в римската история ми е най-омразен, защото вечно е застъпвал каузата на „римските добродетели“ и ги е отъждествил в съзнанието на народа с представите за простация, педантизъм и грубост. Принуждаваше ме вместо учебник да чета самохвалните книги на цензора Катон, а описанието, което оня даваше в една от тях на похода си в Испания, където разрушил повече градове, отколкото бил броят на дните, прекарани от него в тази страна, вместо да ме накара да се възхитя от военните му способности и патриотизъм, дълбоко ме отврати със своята безчовечност. Поетът Вергилий е казал, че мисията на римлянина е да управлява: „Да пощади сразените и в битка гордите да покори.“ Не може да се отрече — Катон е покорил гордите, но не в истинска почтена битка, а с хитро възпламеняване ревността и завистта между испанските племена: наемал дори убийци, за да се отърве от по-опасните си врагове. Що се отнася до пощадяването на сразените, той хвърлил под ножа безброй много невъоръжени мъже дори когато безусловно предавали градовете си, и с гордост отбелязва, че стотици испанци предпочели да се самоубият с целите си семейства пред опасността да вкусат отмъщението на римляните. Какво чудно тогава, че племената се надигнали в мига, в който успели да докопат по някое оръжие, и оттогава, та до днес са вече трън в нашата пета? Единственото, към което се е стремял Катон, било плячка и триумфи: един триумф се разрешавал само ако определен брой трупове — струва ми се, по онова време били пет хиляди — бѐдели наброени на бойното поле, а той пък е искал да бѐде сигурен, че никой няма да се усъмни в него (както сам неведнѐж се усъмнявал в своите съперници) и да го обвини, че с измама е поискал триумф при оскѐдна жетва от мъртъвци.

Впрочем триумфите са били същинско проклятие за Рим. Една ли, две ли излишни войни са се водили само защото пълководците се стремели към славния миг да яздят увенчани през улиците на града, а зад тях да се нижат вражески пленници, влачени във вериги, и военната плячка, отрупана върху карнавалните коли? Август осъзнал това и по съвета на Агрипа издал декрет: никой пълководец, освен ако е член на императорското семейство, да не се удостоява с публичен триумф. Този декрет, обнародван в годината на моето рождение, се възприел от мнозинството като проява на завист от страна на Август към неговите пълководци, защото по онова време самият той вече бил престанал да възглавява военни кампании, а членовете на семейството му били още млади, за да се удостояват с триумфи; но всъщност то само означавало, че той не желаел да разширява повече границите на Римската империя и че се надявал военачалниците му да не подмамват граничните племена към започване на нови войни, след като са изгубили надеждата да бъдат удостоени с триумфи за победите си над тях. Обаче разрешил онези, които иначе биха заслужили правото на триумф, да бъдат награждавани с триумфалните орнаменти: бродирана тога, статуя, лавров венец и т.н.; а на истинския войник му стига и тази награда, за да спечели всяка необходима война. Освен това триумфите са пагубни за военната дисциплина. Войниците се напиват, никой не е в състояние да ги контролира и най-често денят завършва с разбиване на винарски изби, с подпалване на зехтинопродавници, с изнасилване на жени, изобщо държат се така, сякаш Рим е градът, който са покорили, а не някое жалко дървено лагерче в Германия или селце, заровено в пясъците на Мароко. След един триумф, празнуван от мой племенник, за когото скоро ще ви разкажа, четиристотин войници и почти четири хиляди граждани загубиха живота си по един или друго начин — пет големи жилищни сгради в квартала на проститутките в Рим изгоряха до дъно, триста винарски изби бяха плячкосани, да не говорим за безбройните други поразии.

Но аз всъщност говорех за цензора Катон. Неговият наръчник за икономииите и правилното водене на домакинството ми служеше вместо читанка и всякога щом се запънех над някоя дума, получавах по два удара: един по лявото ухо за глупостта си и друго по дясното — загдето съм обидил благородния Катон. Помня един пасаж от книгата, който е достатъчно красноречив за характера на това зло същество:

„Господарят на домакинството трябва да продава старите си волове и всичкия рогат добитък, който е заслабнал; овцете, които са негодни, вълната им, кожата им дори; трябва да продава старите си коли и старите си земеделски сечива; той трябва да продава онези роби, които са остарели и изнемощели, и всичко друго, което вече е изхабено или безполезно.“ Аз самият, когато живеях като селски благородник в малкото си имение в Капуа, бях си създал за правило да изпращам изтощените си животни първо на по-лека работа, а сетне само на паша, докато старостта се превърнеше за тях в товар, и чак тогава нареждах да ги убият с удар по главата. Никога не се унижих дотам, че да ги продавам на безценица на някой селянин, който пък да ги насилва безжалостно до последния им дъх. А колкото до робите ми, всякога съм се отнасял с тях великодушно, били те болни или здрави, млади или стари, и съм очаквал в отговор най-голяма преданост. Рядко съм оставал измамен, макар че всеки, който се е подиграл с великодушието ми, е бивал безжалостно наказван. Не се и съмнявам, че робите на стария Катон неспирно са се правели на болни с надеждата да бъдат продадени на някой по-човечен господар, а струва ми се също така, че той, общо взето, е получавал от тях в замяна много по-малко истинска работа, отколкото аз — от моите. Глупаво е да се отнасяш с робите като с говеда. Робът е по-интелигентен от говедото и за една само седмица е в състояние да нанесе с умишлено нехайство толкова поразии на имота ти, колкото е цялата сума, платена за него. Катон особено се гордее, че не бил заплатил никога повече от няколко монети за един роб: доволен бил от всяко грозно, кривогледо същество, стига да имало здрави мускули и здрави зъби. Чудя се как ли е намирал купувачи за тези хубавци, след като е изстисквал и сетната капчица сила от тях! Като знам характера на неговата издънка, която, казват, приличала досущ на него по външен вид — сламенокос, зеленоок, пресипнал и тромав, а пък и по характер, не се и съмнявам, че е принуждавал нещастните си съседи да му купуват всички стари боклуци на цената на нови неща.

Милият ми приятел Постум, който беше около две години по-голям от мене (най-верният приятел след Германик, който съм имал някога), ми каза какво бил прочел в някаква нова книга: старият Катон, освен гдето бил скръндза, бил и голям мошеник — вършел много непочтени сделки в морската търговия, ала успял да избегне

обществен скандал, представяйки един свой освободен за истинския търговец. А в ролята си на цензор, отговорен за обществения морал, имал най-чудновати прояви: вършел ги уж в името на общественото приличие, но всъщност, изглежда, уреждал лични сметки. Според собствените му думи изхвърлил някакъв човек от съсловието на сенаторите, защото му липсвало „чувство за римско благоприличие“ — целунал жена си посред бял ден, и то в присъствието на собствената си дъщеря! Когато един приятел на пострадалия укорил Катон за несправедливото му решение и го запитал дали той самият и жена му никога не се прегръщат освен по време на съпружеския акт, Катон отвърнал разпалено:

— Никога!

— Как, *никога* ли?

— Е, всъщност, да си призная, преди няколко години по време на една гръмотевична буря жена ми от страх обвини ръце около мене, но, слава богу, бяхме сами и аз те уверявам, че ще мине време, преди да го повтори пак.

— О! — възкликнал сенаторът, преструвайки се на неразбрал, защото Катон е искал да каже, предполагам, че здравата е сгълчал жена си за нейното непристойно държане. — О, съчувствувам ти! Някои жени не са особено любвеобилни към грозничките си съпрузи, макар те да са най-праволинейните и добродетелните. Но не се измъчвай, дано Юпитер се смил и прогърми по-скоро.

Катон не простил на този сенатор, който му бил далечен роднина. Година след това преглеждал списъците на сенаторите, както го изисквал дългът му на цензор, и запитвал поред всеки от тях дали е женен. Съществувал закон, сега отменен, според който всеки сенатор трябвало да има безупречен брак. Дошло ред да запита и своя роднина и Катон се обърнал към него с обичайния израз, който изисквал от сенатора да отговори, че съпругата му му доверява всичките си тайни и той дълбоко вярва в нейната почтеност.

— Ако имаш съпруга и тя ти доверява всичките си тайни и ти вярваш в нейната почтеност, отговори! — изхъркал Катон с хрипливия си глас.

Човекът се почувствувал доста неловко, защото, след като се бил пошегувал за любовта на съпругата на Катон към Катон, открил, че собствената му жена междуременно дотолкова го била разлюбила, че

сега трябвало да се развежда с нея. И за да покаже своята добронамереност и почтено да се ухапе със собствената си шега, отговорил:

— Да, наистина, аз *имам* съпруга, но тя вече не ми доверява тайните си, а нейната почтеност не струва и пукната пара.

В резултат на което Катон го зачеркнал от сенаторското съсловие за непочтително държане.

А кой всъщност навлече пуническото проклятие над Рим? Пак същият стар Катон, който, всеки път щом го запитвали в Сената за мнението му по какъвто и да било въпрос, неизменно отвърщал:

— Това е мнението ми: и мое мнение е още, че Картаген трябва да се разруши — той е голяма заплаха за Рим!

И тъй, опявайки неспирно за заплахата на Картаген, той дотолкова изнервил всички, че, както вече споменах, римляните най-сетне нарушили най-светите си клетви и сринали Картаген със земята.

Написах за стария Катон повече, отколкото смятах, но не казах нищо излишно: защото в моето съзнание той е свързан както с разрухата на Рим, за която е точно толкова виновен, колкото и ония, чиито „немъжествени удоволствия“, според думите му, „отслабват държавата“, така също и със спомена за моето нещастно детство под тиранията на оня мулетарин, неговия пра-пра-праправнук. Вече съм старец, учителят ми е мъртъв от цели петдесет години, а спомня ли си за него, сърцето ми все още се изпълва с възмущение и омраза.

Германик ме защитаваше от по-възрастните с присъщата си кротост и убедителност, Постум обаче се биеше за мене като лъв. Него никой не можеше да го уплаши. Осмеляваше се да се опълчва дори и на баба ми Ливия. Постум беше любимец на Август, затова и Ливия за известно време се преструваше, че се забавлява от неговата, както тя я наричаше, момчешка несдържаност. Отначало Постум ѝ вярваше, защото сам бе неспособен на преструвки. Един ден — бях на дванадесет, а той на четиринадесет години — случайно минавал край стаята, в която Катон ми преподаваше. Като чул шума от ударите и моите викове за милост, Постум се втурнал в стаята разгневено.

— Веднага спри да го биеш! — извика той.

Катон го изгледа възмутено и изненадано и така ме цапардоса отново, че изхвъркнах от стола.

Постум каза:

— Който не може да бие магарето, бие самара. (Имаше такава римска поговорка.)

— Какво искаш да кажеш, нахални младежо? — изрева Катон.

— Искам да кажа — отговори му Постум, — че си изкарваш върху Клавдий яда от заговора, който, както си въобразяваш, че целият свят прави срещу теб и не ти дава да се издигнеш. Мислиш си, че те бива за нещо много повече от прост учител, нали?

Постум не беше глупав: той знаеше, че думите му тъй ще разгневят Катон, щото оня ще изкаже всичко, каквото си мисли. А пък Катон се хвана на въдицата, изригна низ от остарели клетви, с които заявяваше, че по времето на дедите му, чиято памет този заекващ глупак осквернявал, зла участ сполетявала всяко дете, което не почитало по-старите от него; защото в ония времена дисциплината била безпощадна. А в сегашното изродено време водачите на Рим давали пълна свобода на всяко невежо нахално диване (това се отнасяше до Постум) и на всеки слабоумен сакат малък хвалипръцко (това пък беше за мен) да си позволяват...

Постум го прекъсна с предупредителна усмивка:

— Значи, прав съм бил. Изроденият Август обижда великия цензор, като те е назначил в своето изродено семейство. Казал си, надявам се, на господарката Ливия какво е отношението ти по този въпрос, нали?

Да можеше, Катон би си прехапал езика от яд и от страх. Чуеше ли Ливия какво е казал, това щеше да е неговият край, защото до този миг той бе изразявал най-дълбоки благодарности за честта, че му е поверено образованието на нейното внуче, да не говорим за безвъзмездното възвръщане на семейните имоти — конфискувани след битката при Филипи, където баща му бе загинал в бой срещу Август. Катон беше достатъчно умен или достатъчно страхлив да схване намека и подир тази случка ежедневните ми мъчения значително намаляха. Три или четири месеца след това, за голяма моя радост, той престана да ме учи, защото бе назначен за главен учител в училището на момчета. Постум му стана ученик.

Постум беше невероятно силен. Преди да бе навършил четиринадесет, вече можеше да превие о коленете си пръчка от студено желязо, дебела колкото палеца ми, и с очите си съм го виждал да се разхожда из училищния двор, понесъл две момчета на раменете, едно

на гърба и по едно изправено на всяка негова ръка. Не беше ученолюбив, ала по интелект, учтиво казано, не можеше дори да се сравнява с Катон, а през последните две години в училище момчетата го бяха избрали за свой предводител. Във всички училищни игри той беше „царят“ — странно, каква слабост изпитват младите към тази отживяла титла — и поддържаше строга дисциплина сред своите съученици. Катон беше принуден да се държи извънредно учтиво с Постум, ако искаше другите момчета да правят онова, което той желаше; защото всички те гледаха Постум в очите.

Катон бе задължен от Ливия да ѝ пише шестмесечни доклади за своите ученици; беше му подхвърлила, че ако тя ги сметне достатъчно интересни за Август, ще му ги дава. От това Катон беше схванал, че тези доклади трябва да са написани доста общо освен в случаите, когато тя му подсказе да порицае или да похвали определено момче. Мнозинството от женитбите се уреждаха, докато младежите бяха още в училище, и един подобен доклад би свършил работа на Ливия като аргумент за или против някоя бъдеща брачна двойка. Браковете на благородниците в Рим се одобряваха от Август в качеството му на върховен понтифекс и в повечето случаи се диктуваха от Ливия. Случило се един ден Ливия да посети училищния двор, а в това време там, седнал на стол, Постум издавал заповеди в ролята си на цар. Катон забелязал, че тя се намръщила от гледката. В следващия си доклад се осмелил да напише: „С голяма неохота, но в интерес на добродетелта и справедливостта, принуден съм да донеса, че младежът Агрипа Постум е склонен да проявява черти на човек с необуздан, деспотичен и труден характер.“ Подир това Ливия се държала с него толкова любезно, че следващият му доклад бил още по-красноречив. Ливия не показваше докладите на Август, а ги пазеше за подходящ случай, затова и Постум не подозираше за тях.

През „царуването“ на Постум аз преживях двете най-щастливи години от младостта си — бих казал дори, от целия си живот. Той беше наредил на другите момчета да ме пущат свободно да играя в училищния двор, макар да не учех там, и беше им казал, че всяка грубост или обида към мене ще приема като грубост и обида към него самия. Тъй аз участвах във всеки спорт, който можех да упражнявам с разклатеното си здраве, и само когато Август или пък Ливия присъстваха, само тогава се измъквах настрана. Вместо Катон сега

ме учеше добрият стар Атенодор. От него само за шест месеца научих повече, отколкото от Катон за цели шест години. Атенодор не ме удари ни веднъж и беше с мене много търпелив. Окуражаваше ме с думите, че недъгавостта ми би трябвало да бъде всъщност подтик за интелигентността ми. Вулкан, богът на всички занаяти, и той бил куц. А колкото до заекването, то Демостен, най-благородният от всички оратори, бил роден с този недостатък, ала успял да го надмогне с търпение и съсредоточаване. Демостен използвал същия метод, с който той започна да ме обучава. Защото Атенодор ме караше да декламирам с уста, напълнена с камъчета: в стремежа си да превъзмогна пречката на камъчетата аз забравях да заеквам, той постепенно ги изваждаше, докато не остана ни едно, и тогава за своя голяма изненада открих, че мога да говоря като другите. Но само когато декламирах. В обикновен разговор все още силно заеквах. Той запази между нас радостната тайна за умениято ми да декламирам.

— Един ден, керкопитекион, ще изненадаме Август — казваше той. — Но почакай още малко. — Наричаше ме керкопитекион (малка маймунка) от чувство на обич, а не с подигравка и аз се гордеех с това име. Когато не се учех както трябва, засрамваше ме с гневното:

— Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик, не забравяй кой си и какво вършиш.

Приятелството на Постум, на Атенодор и на Германик ми помогна постепенно да стана по-самоуверен.

Още в първия ни учебен ден Атенодор ми заяви, че предлага да ме учи не на факти, които бих могъл да намеря във всякоя книга, а на правилното представяне на фактите. Така и направи. Един ден например ме запита с добродушен тон защо съм толкова възбуден; невъзможно беше да се съсредоточа над урока. Казах му, че току-що съм наблюдавал голям брой новобранци да маршируват на Марсово поле пред Август, преди да бъдат изпратени за Германия, където войната бе пламнала отново. (2 г. от н.е.)

— Добре тогава — каза Атенодор все така благо, — щом това не ти излиза от ума и не си в състояние да оцениш прелестта на Хезиод, то Хезиод ще почака до утре. Най-сетне, като е могъл да чака седемстотин години и отгоре, няма да ни се сърди за още един ден. Затова я хайде сядай, вземи си дъсчиците и ми съчини едно писмо, кратичко описание на всичко, което си видял на Марсово поле; все

едно, че от пет години съм напуснал Рим и ти ми пишеш през морето, да речем, у дома, в Тарс. Това ще даде работа на неспокойните ти ръчици, пък ще ти бъде и от полза.

И тъй аз радостно започнах да браздя по восъка, а после прочетохме писмото, за да намерим грешките в правописа и композицията. Принуден бях да си призная, че съм разказал едновременно твърде много и твърде малко, освен туй подредил бях фактите в погрешен ред. Пасажът с описанието на жалбите на майките и любимите на воините и на това как тълпата се бе втурнала към моста за последно приветствие към потеглящите колони би трябвало да бъде последен, а не първи. И не бе нужно да споменавам, че конниците са били на коне; това бе очевидно. На два пъти бях описал как буйният кон на Август се бе препънал; веднъж бе напълно достатъчно, след като конят се бе спънал само веднъж. Онова, което Постум по пътя за дома ми беше разказал за религиозните ритуали на евреите, беше интересно, но мястото му никак не беше тук, защото новобранците бяха италийци, а не евреи. А и освен туй в Тарс той сигурно бе имал възможност да научи много повече за обичаите на евреите, отколкото Постум — в Рим. От друга страна, не бях и споменал за някои интересни неща, които той би желал да чуе: например колко новобранци са участвували в парада, добре ли са били обучени, към кой гарнизонен град са ги изпратили, тъжни ли са били или весели, че заминават, какво им е казал Август в речта си.

След три дни Атенодор ме накара да му опиша кавгата между някакъв моряк и един продавач на дрехи, която бяхме наблюдавали заедно в същия ден, докато се разхождахме из битпазара; справих се много по-добре. Той приложи този метод първо към писането, сетне към декламирането и накрая към всичките ми разговори с него. Занимаваше се с мене неуморно и тъй аз постепенно започнах да ставам все по-малко разсеян, защото той не отминаваше нито една моя небрежна, обърквана или неточна фраза без коментар.

Опитвал се беше да привлече интереса ми към философски занимания, но като разбра, че нямам склонност към това, не ме насили да премина отвъд границите на общото образование по този предмет. Той беше човекът, който пръв ме насочи към историята. Притежаваше копия от първите двадесет книги на „Историята на Рим“ от Тит Ливий и ми даде да ги прочета като пример за ясен и приятен стил. Историите

на Ливий ме плениха и Атенодор ми обеща, че веднага щом съумея да победея заекването си, ще ме запознае със самия Ливий, който беше негов приятел. Удържа на думата си. Шест месеца по-късно ме заведе в Аполоновата библиотека и ме представи на един брадат, приведен човек около шейсетте, с жълтеникава кожа, весели очи и изискан говор, който ме посрещна сърдечно, защото съм бил син на баща, когото много уважавал. По онова време Ливий още не бе написал и половината от историята си, която в завършен вид се състоеше от сто и петдесет книги, като започваше от най-ранните, легендарни времена и стигаше до времето, когато преди дванадесет години баща ми бе починал. По същото това време той беше започнал да публикува творбата си по пет книги годишно и сега вече беше достигнал до рождението на Юлий Цезар. Ливий ме поздрави, загдето съм имал за учител Атенодор. Атенодор му отвърна, че аз съм възнаграждавал достойно усилията, полагани от него; аз пък казах на Ливий за удоволствието, което съм изпитал, докато съм чел неговите книги, които Атенодор ми беше препоръчал като пример за изящен стил. Тъй всички останахме доволни, особено Ливий.

— Как? Нима и ти ще ставаш историк, мой млади човече? — запита той.

— Желал бих да стана достоен за това почтено име — отвързвах, макар всъщност да не се бях замислял сериозно над този въпрос. После Ливий ме подкани да напиша животоописание на моя баща и предложи да ми помогне, като ме насочи към най-достоверните исторически източници. Останах поласкан и заявих, че ще започна да пиша още на другия ден. Ала Ливий отговори, че писането е последната задача на историка: най-първо той трябвало да събере своите материали и да се научи да подостря перото си. Атенодор щял да ми заеме своето малко остро джобно ножче — пошегува се Ливий.

Атенодор беше достолепен старец с тъмни благи очи, изгърбен нос и най-красивата брада, която е никнала на човешко лице. Тя се разстилаше на вълни чак до пояса му и беше бяла като крилото на лебед. Не казвам това като безвкусно поетическо сравнение, защото не съм от историците, които пишат в псевдоепичен стил. Казвам, че тя наистина беше бяла като крилото на лебед. Имаше опитомени лебеди в изкуственото езеро в градините на Салуст и веднъж Атенодор и аз ги бяхме хранили с хляб от една лодка; и именно тогава си спомних колко

ме порази, че неговата брада и техните криле, когато се бе надвесил към тях, са съвсем еднакви по цвят. Атенодор имаше навика, докато разговаря, да поглажда брадата си бавно и ритмично и дори веднъж ми каза, че това именно я карало да расте такава пищна. Каза, че невидими огнени зрънца изтичали от върховете на пръстите му и подхранвали косъма. Това беше типична шега на стоик, присмиващ се на чисто теоретичната философия на епикурейците.

Брадата на Атенодор ме накара да си спомня за Сулпиций, който на тринайсетгодишната ми възраст ми бе назначен от Ливия за учител по история. Сулпиций, според мен, имаше най-жалката брада, каквато съм виждал: беше бяла, но с белотата на кишата по улиците на Рим — зацапано сивкавобяло, примесено с жълто, а беше и проскубана. Имаше навика да я увива около пръстите си, когато беше притеснен, понякога дори налапваше края ѝ и започваше да го дъвче. Ливия го беше избрала, предполагам, защото го е смятала за най-отегчителния човек в целия Рим и се е надявала, че като ми го прати за учител, ще изгаси историческите ми амбиции; защото тя твърде скоро узна за тях. Ливия беше права: Сулпиций беше просто гениален в уменията си да превърне и най-интересните събития в нещо блудкаво и мъртво. Но дори и Сулпициевата сухота не беше в състояние да ме отвърне от моята работа, а освен това той имаше невероятно силна памет за факти. Ако, да речем, ми беше нужно някакво съвсем необичайно сведение, като например какви са били законите за у наследяването на главатарското място у едно от алпийските племена, срещу които е воювал баща ми, или пък какви са били значението и произходът на техния чуждоземен боен вик, Сулпиций ще знае кой автор е разглеждал тези въпроси, в коя книга и от кой рафт на кой шкаф, в коя зала, на коя библиотека би могъл да се намери отговорът. Липсваше му всякакво чувство за критичност и стилът му беше направо жалък, като цветя в леха, която не е разрежена. Но се оказа неоценим помощник покъсно, когато се научих да го използвам като такъв вместо като учител; и той продължи да работи за мен чак до смъртта си на осемдесет и седем години, почти трийсет години след това, а паметта му си остана ненакърнена до самия край, както и брадата му — все тъй безцветна, проскубана и разчорлена.

ГЛАВА 6

А сега да се върна с няколко години назад и да напиша за чичо си Тиберий, чиято история в никакъв случай не е чужда на този разказ. Той се намирал в мъчително положение, принуден против волята си да бъде постоянен прицел на общественото внимание — ту като военачалник в някоя гранична войска, ту като консул в Рим, ту като специален пратеник в провинциите; докато единственото, към което се стремял, било продължителна почивка и уединение. Обществените почести значели малко за него, още повече, защото му се отдавали, както веднъж се бил оплакал на баща ми, не за личните му прояви и качества, а поради ролята му на доверено момче за поръчки на Ливия и Август. Освен всичко друго от него се искало да пази достойнството на императорското семейство. Ливия за миг не го изпускала от поглед и той трябвало да бъде много грижлив към личния си морал. Имал малко другари, защото, както, струва ми се, вече казах, беше човек подозрителен, завистлив, затворен и меланхоличен, а и те били по-скоро навлеци, отколкото приятели, към които се носел с циничното презрение, каквото всъщност заслужавали. И най-сетне, отношенията му с Юлия след брака им, сключен пет години преди това, вървели от зле към по-зле. Родило им се момче, но то умряло; и тогава Тиберий изобщо отказал да спи с нея — по три причини. Първата, че по това време Юлия навлязла в средната възраст и започнала да напълнява — Тиберий предпочитал незрели жени, с момчешко телосложение, а бившата му съпруга Випсания била стройна като тръстика. Втората, че Юлия проявявала към него бурно желание, което той не искал да удовлетвори, и всеки път, когато я отблъсквал, тя изпадала в истерия. И третата — научил, че след като я отблъсквал, тя му отмъщавала, намирайки си обожатели, готови да ѝ дадат онова, което сам той ѝ отказвал. (6 г. пр.н.е.)

За жалост Тиберий не бил в състояние да събере други доказателства за Юлините изневери освен думите на някои роби, понеже тя си уреждала нещата много скрито; а показанията на някакви

си роби съвсем не били достатъчни да се предложат на Август като причини за развод с любимата му дъщеря. Но вместо да разкаже за това на Ливия — той не ѝ вярвал точно толкова, колкото я и мразел, Тиберий предпочитал да страда мълчаливо. Сетил се, че ако успее да се отдалечи от Рим и от Юлия, много вероятно било тя да стане по-небрежна в поведението си и Август сам да узнае за нейните прояви. Единствената му надежда била някоя нова война по границите, и то на такова опасно място, където не другиго, а само той би трябвало да поеме командването. Но отникъде не долитали признаци за война, пък и бил преситен от битки. Приел бил от баща ми командването на германските армии (Юлия настояла да го придружи до реката Рейн) и едва от няколко месеца насам се бил завърнал в Рим: но Август го изморил до смърт след връщането му тук, възлагайки му трудната и неприятна задача да разследва ръководенето на бедняшките приюти и изобщо условията за работа в бедните квартали на Рим. Един ден, без да иска, Тиберий избухнал пред Ливия:

— О, майко, защо не мога да се освободя макар и за няколко месеца само от този непоносим живот!

Тя го стреснала, защото без нито дума надменно напуснала стаята, но по-късно същия ден го повикала и го изненадала с думите, че е решила да изпълни желанието му и ще поиска от Август позволение за временното му оттегляне. Взела това решение отчасти защото искала да го накара да се чувства задължен към нея и отчасти защото вече знаела за любовните авантюри на Юлия и стигнала до същата мисъл като Тиберий — да ѝ подхвърли въжето, с което тя сама да се обеси. Обаче най-важното ѝ основание било, че по-големите братя на Постум — Гай и Луций, вече подраствали, а отношенията между тях и втория им баща Тиберий били обтегнати.

Гай, който всъщност не е бил лош човек (такъв бил и Луций), започнал до известна степен да изпълва в сърцето на Август онова местенце, което навремето заемал Марцел. Но Август въпреки предупрежденията на Ливия така безобразно разглезвал и двамата, че само по някакво чудо от тях излезли все пак горе-долу прилични хора. Те започнали да се държат безочливо с по-възрастните, особено с онези, за които усещали, че Август тайно ще се радва, като вижда да ги обиждат, водели разточителен живот. Когато разбрала, че усилията ѝ да сдържи Августовия непотизъм са напразни, Ливия сменила

тактиката и започнала да го поощрява в обичта му към тях. С това си поведение и с демонстрирането му пред Гай и Луций тя се надявала да спечели тяхното доверие. Освен туй Ливия очаквала, че ако самотнието им още мъничко порасне, напълно ще се забравят и ще се опитат да заграбят монархията за себе си. Имала шпиони навсякъде и щяла да дочуе за подобен заговор достатъчно рано, за да нареди да ги арестуват. Увещавала Август да предложи Гай за изборната длъжност консул за цели четири години напред, а Гай бил още едва петнадесетгодишен; макар най-ранната възраст, определена от Сула, на която някой можел законно да стане консул, да била четиридесет и три, преди което избраникът трябвало да е заемал три различни магистратури по възходяща степен. По-късно същата почетна титла била дадена и на Луций. Тя подсказвала на Август освен това да ги представи на Сената за титлата „Първенец на младежите“. Тези титли, за разлика от случая с Марцел, не им се давали само за един определен случай, а направо ги поставяли в положението на постоянно висшестоящи над всички техни равни по възраст и по ранг. Сега вече проличавало съвсем ясно: Август готвел Гай за свой заместник; и нищо чудно тогава, че млади благородници от типа на ония, които навремето възхвалявали въображаемото надмощие на младия Марцел над държавническата и военна репутация на ветерана Агрипа, сега започнали да вършат същото за сина на Агрипа, Гай, срещу изпитаното добро име на Тиберий, когото подлагали на безброй обиди. Ливия възнамерявала Тиберий да последва примера на Агрипа. Ако се оттегел в тоя момент, с ореола на многобройните си военни победи и обществени заслуги, ако заминел за някой близък гръцки остров и освободял политическото поле за Гай и Луций, това щяло да създаде по-добро впечатление и да му спечели много по-големи народни симпатии, отколкото ако останел на място да защитава правата си. (Историческият паралел можел да стане още по-близък, ако ли пък Гай и Луций случайно загинели в отсъствието на Тиберий и тогава Август отново щял да потърси услугите му.) И тъй, тя обещала да склони Август да му даде право за безсрочно напускане на Рим и разрешение да се освободи от всичките си служби; но да го удостои с почетната титла народен трибун — което щяло да го предпази срещу опити за убийство от страна на Гай, ако Гай замислил да го отстрани.

Ала да сдържи обещанието, се оказало извънредно трудно за Ливия, защото Тиберий бил най-полезният министър и най-преуспяващият пълководец на Август и дълго време старецът отказвал да разисква по въпроса сериозно. Тиберий обаче заявил, че е болен, и подхвърлил, че отсъствието му ще избави Луций и Гай от много неловки моменти: признал, че не се разбира добре с тях. Август все не се съгласявал. Гай и Луций били още момчета, съвсем неопитни и във войните, и в държавните работи, и той не можел да разчита на каквато и да е подкрепа от тяхна страна, ако избухнали сериозни размирици било в града, било в провинциите или пък по границите. Той осъзнал, за пръв път може би, че засега Тиберий бил единствената му опора в подобни критични положения. Отхвърлил молбата на Тиберий и заявил, че изобщо не желае да слуша неговите доводи. И тъй като усилията му излезли неуспешни, Тиберий отишъл при Юлия и с преднамерена грубост ѝ заявил, че бракът им се бил превърнал в такъв фарс, щото той не бил в състояние да живее в същия дом с нея нито ден повече. Предложил ѝ да отиде при Август да му се оплаче и да каже, че съпругът ѝ — грубиянин, се отнася с нея тъй отвратително, че тя не ще може да живее спокойно, докато не получи развод. Август, казал ѝ Тиберий, по семейни причини за жалост нямало да се съгласи на развод, но вероятно щял да го прокуди от Рим. А пък той бил готов да приеме дори изгнанието пред мисълта за съжителство с нея.

Юлия решила да изличи от спомените си някогашната си любов към Тиберий. Той не само се отнасял към нея с най-дълбоко презрение всякога, когато оставали насаме, но вече бил започнал тайничко да се впуска в ония свои нелепи гнусни авантюри, които по-късно караха всички благоприлични хора да се отвращават от него; а тя знаела за това. Затуй го послушала и се оплакала на Август с думи много погорчиви, отколкото Тиберий (който пък бил достатъчно суетен да си въобразява, че тя все още, въпреки всичко, го обича) очаквал. Август открай време с мъка сдържал неприязънта си към Тиберий като към свой зет — което естествено окуражавало партията на Гай — и се втурнал разярен из стаята, ругаейки Тиберий с всички хулни думи, които му идвали на езика. Но въпреки това напомнил на Юлия, че тя и само тя си е крива за разочарованието си от този съпруг, за чийто характер той неведнъж я бил предупреждавал. Освен това, макар да я обичал и окайвал от все сърце, той не бил в състояние да разтрогне

брака. Да позволи раздяла между дъщеря си и зет си, на чийто съюз било придадено такова политическо значение, било невъзможно, а бил уверен, че и Ливия ще погледне на нещата като него. Тогава Юлия го помолила да отпрати Тиберий някъде поне за година-две, защото за момента не можела да търпи присъствието му дори на хиляда мили от нея. Август се съгласил и само след няколко дни Тиберий вече пътуваше към остров Родос, който той много преди това си бе избрал като идеалното място за усамотение. Но Август, макар че го беше удостоил с титлата народен трибун по изричната молба на Ливия, бе дал безусловно да се разбере, че ако никога вече не види лицето му, няма да съжалява.

Освен главните участници в тази драма друго не знаеше защо Тиберий напуска Рим и Ливия използва нежеланието на Август да разисква въпроса в полза на Тиберий. Тя „поверително“ съобщи на близките си, че Тиберий е решил да се оттегли в знак на протест срещу скандалното поведение на партията на Гай и Луций. Добави също така, че Август искрено му съчувствувал и отначало отказвал да приеме оставката му, обещавайки да укроти виновниците; но Тиберий обяснил, че не желаел да се смразява още повече със синовете на своята жена, и демонстрирал твърдостта на решението си, като цели четири дни се лишил от храна. Ливия доведе докрай този фарс, съпровождайки Тиберий до кораба му в Остия — пристанището на Рим, и умолявайки го от името на Август и от свое име да премисли решението си. Нареди дори тъй, че всички членове на собственото ѝ семейство — по-малкият син на Тиберий — Кастор, майка ми, Германик, Ливиля и аз самият — да я придружим и да подсилим значимостта на събитието, като присъединим молбите си към нейните. Юлия изобщо не се появи и отсъствието ѝ съвпадна отлично с впечатлението, което Ливия се стараеше да създаде — а именно, че се съюзява със синовете си срещу своя съпруг. Беше странна, но добре изиграна сцена. Майка ми изпълни ролята си отлично, а трите деца, които бяха предварително подготвени, изрекоха репликите си, сякаш дълбоко си вярваха. Аз стоях удивен и занемял, докато Ливиля ме ощипа така, че избухнах в сълзи и се проявих дори по-добре и от тях. Бях четиригодишен по онова време, а чак в дванадесетата ми година Август неохотно беше принуден да повика чичо ми в Рим, защото политическото положение се беше променило сериозно.

Тук искам да кажа, че Юлия заслужава много по-голямо съчувствие от онова, което ѝ беше отдадено. Тя беше, мисля, природно почтена, добродушна жена, макар да не презираше удоволствията и вълненията, и бе единствена от жените роднини, която намираще добра дума за мен. Смятам също така, че не съществуваха никакви причини за обвиненията, отправени ѝ години след това, че уж изменяла на Агрипа, докато му била съпруга. Няма съмнение: всичките ѝ синове му приличаха. Истината е следната. По време на вдовството си се бе влюбила в Тиберий и убедила Август да ѝ разреши брак с него. Тиберий, вбесен, че го принудили да се разведе със собствената му съпруга, се отнасял към нея много хладно. Тогава тя имала неблагоприятното да се обърне към Ливия, от която се страхувала, но въпреки това ѝ вярвала. Ливия ѝ дала някакъв любовен еликсир и ѝ заръчала да го пие веднъж месечно при пълнолуние, да отправя молитви до Венера, да не казва за това никому, защото тогава еликсирът щял да загуби силата си и да ѝ причини големи злини — правела ли това в продължение на една година, съпругът ѝ щял да я залюби завинаги. А всъщност жестоката Ливия ѝ дала отвара от смачканите телца на едни зелени мушици от Испания, които дотолкова възбудили половите ѝ желания, че Юлия почти полудяла. (По-нататък ще ви обясня как научих това.) За известно време наистина възпламенявала страстите на Тиберий с разпуснатата похотливост, към която я подтиквало питието въпреки вродената ѝ стеснителност; но скоро му дотегнала и той отказал да има брачни сношения с нея. Тя била принуждавана от въздействието на „еликсира“, към който, предполагам, се е прирастила, да задоволява сексуалната си жажда, прелюбодействайки с всеки по-дискретен млад аристократ. Така постъпвала в Рим, в Германия и Франция съблазнявала войниците от личната гвардия на Тиберий и дори германски роби, заплашвайки онези, които се колебаели, че ще ги обвини в опит да я похитят и ще нареди да ги пребият от бой. А понеже била все още хубава жена, те не се съпротивлявали кой знае колко дълго.

След прокуждането на Тиберий Юлия стана небрежна и скоро целият Рим научил за изневерите ѝ. Ливия ни веднъж не бе продумала за това на Август, уверена, че когато му дойде времето, той ще го чуе от другаде. Но сляпата любов на Август към Юлия спираше всички и никой не смееше да му каже нищо. След време всички решиха, че

просто не е възможно той да не знае и че благосклонното му отношение към поведението ѝ е допълнително предупреждение да си мълчат. Нощните оргии на Юлия на пазарния площад и на ораторската трибуна сами по себе си вече ставаха причина за сериозен обществен скандал, но изминаха цели четири години, преди Август да подочуе за това. А после научи цялата история, и то не от другото, а от синовете ѝ Гай и Луций, които се бяха явили заедно пред него и гневно го бяха запитали докога ще се оставя и той самият, та и внуците му да бъдат позорни. Ясно им било, казали му, че грижата за доброто име на семейството го е принуждавала да проявява голямо търпение към тяхната майка, но все пак и на неговите страдания трябвало да се сложи край. Нима да чакат, докато ги надари с цяло котило копелета от неизвестни бащи, та тогава да се вземат сериозни мерки срещу безобразията ѝ? Август слушал ужасен и потресен и дълго време не съумял да стори друго, освен да ги гледа замаян и да движи безшумно устни. Когато овладял гласа си, прегракнало викнал Ливия. Те повторили разказа си и пред нея, а тя захлипала престорено, обяснявайки, че през изминалите три години най-голямата ѝ мъка била, гдето Август умишлено затварял очи пред истината. Неведнъж, казала тя, била събирала смелост да му заговори, но било съвсем ясно, че той не желае да чуе ни една нейна дума.

— Уверена бях, че знаеш всичко и че темата е прекалено болезнена, за да я разискваш дори и с мене...

Разплакан, скрил глава в ръцете си. Август промълвил, че не бил дочул нищичко и не хранел и най-малкото съмнение, че неговата дъщеря е най-почтената жена в Рим. Ливия го запитала: защо тогава според него синът ѝ Тиберий е отишъл в изгнание? От любов към изгнанието ли? Не, а само защото не бил в състояние да спре блудствата на жена си и бил уверен, че Август ги опрощава — така си мислел, а понеже не желаел да дразни Гай и Луций, нейните синове, с искането Август да го разведе с нея, нямал другото път, освен благоприличие да се оттегли от сцената.

Думите за Тиберий Август изобщо не чул, защото, праметнал тога през глава, изтичал слепешката по коридора към спалнята си, където се заключил и не се показал пред никого, включително и пред Ливия, цели четири дни, през което време не ял, не пил и не спал, и още едно доказателство за дълбоката му мъка — през цялото време не

се и избръснал. Най-сетне дръпнал връвта, която преминавала през едно отворстие в стената, и раздрънкал малкото сребърно звънче в стаята на Ливия. Ливия дотичала с лице, изразяващо нежна загриженост, а Август, който все още не се доверявал на своя глас, написал на восъчна дъсчица следните думи на гръцки: „Нареди да я прокудят завинаги, но не ми казвай къде е.“ Подал на Ливия пръстена с печата, за да може тя от негово име да напише писмото до Сената с нареждане за изгнание. (Този печат между другото беше големият смарагд с лика на Александър Македонски с шлем и е бил откраднат от гробницата заедно с един меч, една нагръдна плочка и други лични вещи на героя. Ливия настояваше той да го използва въпреки нежеланието му — той съзнаваше колко самонадеяно е това, докато една нощ му се присънил сън, в който Александър, гневно смръщен, отсякъл с меча си пръста, на който го носел. Тогава си поръча собствен печат: индийски рубин, гравирани от прочутия ювелир Диоскурид, който по-късно всички негови приемници използваха като знак на своя суверенитет.)

Ливия бе написала препоръката за изгнанието с много остри думи. Беше съчинена в литературния стил на Август, твърде лесен за подражаване, защото той всякога жертвуваше изящството за сметка на яснотата — например с постоянното повторение на една и съща дума, която се появяваше неколkokратно в определен пасаж, вместо да ѝ се потърси синоним или пък перифраза (каквато е приетата литературна практика). Август също така обичаше да претоварва глаголите с представки. Тя не бе показала писмото на Август, а го бе изпратила направо до Сената, който незабавно гласува декрет за изгнание до живот. Ливия бе изброила престъпленията на Юлия с такива подробности и бе сложила в устата на Август такива изрази на отвращение към тези престъпления, че с това му бе пресякла завинаги възможността да се разкае и да поиска от Сената да отмени решението си. Освен това довършила си беше работата докрай, назовавайки поименно като партньори на Юлия в прелюбодействата ѝ тримачетирима мъже, които целеше да унищожи. Сред тях беше и един мой вуйчо, Юл, син на Антоний, когото Август бе облагодетелствувал заради Октавия, издигайки го в консул. Ливия в писмото си до Сената подчертаваше дебело неблагоприятността, която той уж показал към своя благодетел, и подмяташе, че той и Юлия заговорничели да завземат

върховната власт. Юл се самоуби. Смятам, че обвинението за заговора беше безпочвено, ала като единствения оцелял син на Антоний от съпругата му Фулвия — Август бе осъдил на смърт Антоний, най-големия, веднага след самоубийството на баща му, а другите двама, Птолемей и Александър, синовете от Клеопатра, бяха умрели още на младини — и като бивш консул и съпруг на Марцеловата сестра, с която Агрипа се бе развел, той беше опасен. Народното недоволство от Август често се бе изразявало в съжалението, че той, а не Антоний е спечелил битката при Акциум. Другите мъже, обвинени от Ливия в прелюбодейство, бяха прокудени.

Седмица подир това Август попитал Ливия дали „оня декрет“ е бил издаден — защото оттогава нататък той ни веднъж не споменал Юлия по име, нито дори със заобикалки, макар тя да заемаше голяма част от мислите му. Ливия му отвърнала, че „оная личност“ била осъдена на доживотно изгнание на един остров и вече пътувала нататък. Това още повече го разстроило, защото Юлия не бе сторила единственото достойно нещо, което ѝ оставаше да направи, а именно да сложи край на живота си. Ливия споменала, че Феба, прислужницата на Юлия и най-близката ѝ довереница, се обесила веднага щом бил публикуван декретът за изгнанието. А пък Август възкликнал:

— О, как бих желал да съм баща на Феба!

И остана в усамотение още цели две седмици. Ясно си спомням она ужасен месец. Ние, всички деца, бяхме облечени по нареждане на Ливия в траурни дрехи и не ни даваха нито да играем, нито да вдигаме шум, нито дори да се усмихваме. Когато отново видяхме Август, той изглеждаше с десет години по-стар и месеци изминаха, преди да му даде сърце да посети игрището в училището за момчета и да подхване ежедневните си сутрешни упражнения, които се състояха от бърза разходка по алеите край двореца и накрая от тичане с прескачане на няколко ниски препятствия.

Ливия веднага бе съобщила на Тиберий новината за Юлия. По нейно настояване той бе написал две-три писма на Август, умолявайки го да прости на Юлия, както сам той ѝ бил простил, и заявявайки, че колкото и зле да се била държала като съпруга, той искал тя да си запази всички имоти, които по време на брака им ѝ бил дал. Август не отговорил. Бил дълбоко убеден, че именно безразличието на Тиберий

към Юлия и неговата жестокост, както и личният му пример на неморално държане са причина за нейното падение. И той не само не го повика да се върне от изгнанието, но дори отказа да поднови длъжността му на народен трибун, когато срокът ѝ, на края на следващата година, изтече.

Има една войнишка маршова балада, наречена „Трите жалби на господаря Август“, съчинена в грубия, трагикомичен стил, характерен за римските лагери, която се пееше години след това от войската в Германия. Темата ѝ е, че Август жалел първо Марцел, сетне Юлия и най-после за пленените знамена с орлите на Вар. Дълбоко жалел той за смъртта на Марцел, още по-дълбоко за опозоряването на Юлия, но най-дълбоко за орлите, защото с всеки орел бе загинал и по един цял легион от най-храбри римляни. Баладата оплаква в по няколко стиха злощастната съдба на Седемнадесетия, Осемнадесетия и Деветнадесетия легион, които по времето, когато бях десетгодишен, бяха вкарани в засада и избити от германците в една дива, мочурлива гора; и разказва как, когато вестта за това нечувано нещастие стигнала до него, господарят Август започнал да блъска глава о стената:

*Вика Август, господарят,
скубейки от яд коси:*

*— Вар, о, Вар, о, генерале,
где са трите ми орли!*

*Къса дрехите си Август,
къса ги сред ругатни:*

*— Вар, о. Вар, о, генерале,
легионите върни!*

По-нататък стиховете казват, че той никога вече не сформирал нови легиони с номерата на трите унищожени, а оставил тази зееща празнина в списъка на армията. Кълнял се, казва се още, че животът на Марцел и честта на Юлия били нищо в сравнение с живота и честта на неговите войници и че духът му щял да се „блъска като бълха в разжарена пещ“ дотогава, докато трите орела не бъдели взети обратно и поставени на сигурно място в Капитолия. Но макар оттогава насам германците неведнъж да са били разбивани в битки, никой не успя да

открие къде е „гнездото“ на орлите — тъй хитро го укриваха страхливците. Ето как омаловажаваха войниците мъката на Август по Юлия, а пък аз мисля, че срещу всеки час на жалба по орлите той е жалел по месец — за нея.

Август не искаше да знае къде са я изпратили, защото това би означавало мислите му непрестанно да се носят нататък и той едва ли би се удържал да се качи на кораба и да я посети. Тъй че на Ливия ѝ беше лесно да се отнася към Юлия с дълбока отмъстителност. Не ѝ се позволявало да пие вино, не ѝ се давали козметични средства, хубави дрехи, нито пък каквито и да било по-люксови неща, а пазачите ѝ били евнуси и старци. Не пускали при нея посетители и дори я задължавали да изприда всеки ден определено количество вълна както в детските ѝ години. Островът се намирал край бреговете на Кампания. Беше много малък и Ливия умишлено увеличавала страданията ѝ, като задържала все същите стражи година след година без отпуски; те естествено обвинявали Юлия за своето заточение в това отдалечено и нездравео място. Единствената личност, която изпъквала с достойнство в тази история, е майката на Юлия, Скрибония, с която, както си спомняте, Август се развел, за да може да се ожени за Ливия. Вече старица, преживяла в усамотение години наред, тя смело бе отишла при Август и бе поискала позволение да сподели изгнанието на дъщеря си. Заявила му беше, в присъствието на Ливия, че макар нейната дъщеря да ѝ била открадната още веднага след раждането, тя неспирно я обожавала отдалеч и сега, когато целият свят се бил опълчил срещу любимката ѝ, искала да покаже какво значи *истинска* майчина обич. А според нея бедното дете никак не било виновно: животът ѝ бил умишлено омъчен. Ливия се изсмяла презрително, но сигурно се е почувствувала твърде неловко. Август, сдържайки чувствата си, бе наредил молбата ѝ да се изпълни. Пет години по-късно, на рождения ден на Юлия, Август внезапно запитал Ливия:

— Колко голям е този остров?

— Кой остров? — учудила се тя.

— Островът... на който живее една нещастница.

— О, за няколко минути, струва ми се, човек го пресича от единия до другия край — отвърнала Ливия с умишлено безгрижие.

— За няколко минути! Шегуваш ли се? — Той си я бил представял като изгнаница на някакъв голям остров, да речем, Кипър

или Лесбос, или Корфу. Подир малко додал: — А как се казва?

— Пандатария!

— Какво? Небеса! Това изоставено място? О, жестока жено! Цели пет години на Пандатария!

Ливия го изгледала строго и запитала:

— Ти май че искаш да я върнеш тук, в Рим!

Тогава Август отишъл до картата на Италия, гравирана върху тънък златен лист, набодена с малки скъпоценни камъни, които обозначавали градове, закачена на стената в стаята, където се намирили. Гласът му бил пресекнал, той само посочил Реджио, едно приятно гръцко градче на Месинския провлак.

Тъй Юлия бе изпратена в Реджио, където се ползувала с малко по-голяма свобода и дори ѝ се разрешавали посетители — но всеки, който искаше да я посети, трябвало да се обърне лично към Ливия за позволение. Трябваше да обясни каква работа има при Юлия и да попълни подробен въпросник, подписан от Ливия, в който да укаже цвета на косите и очите си и всички отличителни белези, за да може единствено и само той да използва пропуска. Малцина имаха желанието да преживеят подобно изпитание. Дъщерята на Юлия Агрипина бе помолила за разрешение, но Ливия ѝ бе отказала от загриженост, както бе обяснила, за морала на Агрипина. Все още държаха Юлия под строга дисциплина и при нея не живееше ни един близък човек, след като майка ѝ бе починала от треска на острова.

Един-два пъти, когато Август преминаваше по улиците на Рим, от тълпата се бяха надигнали гласове:

— Върни дъщеря си! Достатъчно е страдала! Върни тук дъщеря си!

Това бе мъчително за Август. Веднъж той бе наредил на телохранителите си да хванат двамина от тълпата, които бяха викали най-силно, и ги беше заплашил, че Юпитер непременно ще ги накаже за безразсъдството им, като остави да бъдат мамени и опозорени от собствените си жени и дъщери. Тези демонстрации обаче изразяваха не толкова жалост към Юлия, колкото враждебност към Ливия, която всички справедливо обвиняваха за жестокостта, проявена в изгнаничеството на Юлия, и затова, че така хитро е злоупотребила с гордостта на Август, щото той не бе в състояние сега да се покае.

А колкото до Тиберий на *неговия* удобен и голям остров, той преживял там приятно в продължение на една-две години. Климатът бил великолепен, храната — хубава и той разполагал с достатъчно свободно време, за да се отдава на своите литературни занимания. Литературният му стил на гръцки съвсем не беше лош и той бе написал няколко елегантни глуповати елегични гръцки поеми в подражание на поети като Евфорион и Партений. Тук някъде притежавам един екземпляр от тази книга. Прекарвал голяма част от времето си в приятелски спорове с професорите от университета. Изучаването на класическата митология му доставяше удоволствие и той бе изработил огромна родословна карта, в кръгообразна форма, в която корените се излъчваха от нашия най-древен пращядо, Хаос, бащата на Бащата Време, и се простираха навън в някакъв объркан параметър, гъсто осеян с нимфи, царе и герои. Докато съставял картата, много се забавлявал да обърква специалистите по митология с въпроси от рода на: „Как се е наричала бабата на Хектор по майчина линия?“ или „Имала ли е Химера мъжки потомък?“, а след това ги карал да цитират съответния стих от древните поети в подкрепа на своите отговори. Припомняйки си тъкмо тази таблица, която сега е в мое владение, години след това племенникът ми Калигула изрече прочутото си остроумие срещу Август:

— О, да, той ми е правуйчо. Роднинството ни е същото, каквото е било роднинството между кучето Цербер и Аполон.

А всъщност, като премислям сега, Калигула е сгрешил, нали? Правуйчо на Аполон е било чудовището Тифон, което според някои авторитети е било бащата, а според други — дядото на Цербер. Но единственото родословно дърво на боговете е толкова объркано от кръвосмесителни връзки — син с майка, брат със сестра, — че никак не е изключено Калигула да би могъл да докаже своята правота.

В качеството си на народен трибун Тиберий бил много тачен от родосци; длъжностни лица от провинциите, на път да заемат постовете си на Изток или на връщане оттам, винаги се отклонявали от морския си път и му правели посещение на учтивост. Но той все твърдял, че бил най-обикновен гражданин и все се мъчел да отклони всякакви обществени почести, които му бивали оказвани. Обикновено се движел без официалната си охрана от стражи. Веднъж само упражнил съдийското си право, което му се даваше от титлата му трибун:

арестувал и осъдил на едномесечен затвор някакъв млад грък, който в граматическите дебати, оглавявани от Тиберий, се опитал да оспори неговия авторитет на председател. Поддържал физическото си здраве с езда и с участие в спортните игри в гимназиона и не се откъсвал от политическия живот в Рим — ежемесечно получавал писма с новини от Ливия. Освен къщата си в главния град на острова притежавал една малка вила, кацнала върху висок нос над морето. Към нея водела тайна пътека в скалата, по която един от неговите доверени освободени роби, човек с много здраво телосложение, превеждал разни личности с лоша слава — проститутки, хомосексуалисти, гадатели и магьосници, — с които той обикновено прекарвал своите вечери. Разказват, че твърде често тези същества, ако с нещо не били угодили на Тиберий, някак не улучвали пътеката на връщане и падали долу в морската бездна.

Вече споменах, че Август бе отказал да поднови длъжността народен трибун, когато петгодишният ѝ мандат изтече. И нищо чудно, че това поставило Тиберий в много неловко положение в Родос, където личността му не била твърде обичана: родосци, виждайки го лишен от неговите телохранители, от магистърската му власт и от правото на неприкосновеност към личността му, започнали да се отнасят към него отначало с непристойна фамилиарност, а скоро след това — и с дързост. Така например един прочут гръцки професор по философия, към когото той се обърнал с молба да посещава неговите лекции, заявил, че нямало места, но му заръчал да се обади пак след седем дни и да види дали нещо не се е освободило. Скоро след това дошла вест от Ливия, че Гай заминава за Изтока като провинциален управител на Мала Азия. Ала макар да не бил кой знае колко далеч, на остров Хиос, Гай не се отбил да го посети, както Тиберий очаквал. Тиберий научил от някакъв свой приятел, че Гай вярва на лъжливите слухове, пръснати из Рим, че той и Ливия подготвяли военен бунт и че един член от свитата на Гай дори предложил на някакъв обществен пир, където почти всички били пийнали, да отплава до Родос и да донесе главата на „изгнаника“; а Гай пък отвърнал на своя човек, че не се страхува от „изгнаника“: нека си държал безполезната глава на безполезните си рамене. Тиберий преглътнал гордостта си и веднага отплавал до Хиос, за да се сдобри с доведеника си, към когото се бил отнесъл с такава покорност, че за това се говореше дълго време. Тиберий, най-личният жив римлянин след Август, да поднася почитанията си на някакво

хлапе, ненавършило и двадесет години, и то син на собствената му опозорена съпруга! Гай го приел хладно, но останал дълбоко поласкан. Тиберий го помолил да не се страхува, защото слуховете, които се разнасяли, били толкова безпочвени, колкото и злонамерени. Заявил, че не възнамерява да подхваща политическата си кариера, която бил прекъснал само от уважение към самия Гай и към брата му Луций, че единственото, за което жадувал сега, било да го оставят да изживее остатъка от живота си в мир и усамотение, нещо, което се научил да цени повече от всички обществени почести.

Гай, поласкан от тази възможност да прояви великодушие, се заел да препрати в Рим едно негово писмо, в което Тиберий умолявал Август да му позволи да се завърне, и дори го подкрепил с личното си ходатайство. В това писмо Тиберий обяснявал, че напуснал Рим само за да не поставя в неловко положение младите принцове, негови доведени синове, но че сега, след като те вече пораснали и стъпили здраво на крака, не съществували пречки за мирното му преживяване в Рим, допълвал, че Родос му бил дотегнал и че копнеел да види отново своите приятели и роднини. Гай препратил писмото с обещаното ходатайство. Август отговорил, и то на Гай, а не на Тиберий, че Тиберий заминал въпреки искрените увещания на приятели и роднини тъкмо когато Сенатът най-много се нуждаел от него; а сега било късно той да поставя условия за връщане. Съдържанието на това писмо стана всеизвестно и тревогата на Тиберий се усилила още повече. Научил бе, че народът в Ним, Франция, съборил статуите му, издигнати в чест на неговите победи, и че сега и на Луций разказвали разни небивалици срещу него, които Луций бил склонен да повярва. Той напуснал града и заживял в някаква малка къщичка в отдалечен край на морския нос. Престанал да се грижи за здравето и дори за външния си вид, бръснел се рядко и се разхождал по домашна роба и по чехли. Най-сетне написал поверително писмо до Ливия, в което обяснявал опасното си положение. Заклевал ѝ се, че ако тя успее да му осигури позволение да се завърне, ще се остави напълно на нейното ръководство във всичко дотогава, докато и двамата са живи. Заявявал ѝ, че се обръща към нея не само като към своя предана майка, но и като към единствения, макар досега непризнат, кормчия на държавния кораб.

А Ливия това и чакала; тя съзнателно се била въздържала досега да увещава Август да върне Тиберий. Желала той да се измори от

бездействие и от публични унижения така, както преди бе изморен от деятелност и от обществени почести. Отговорила му с една кратка бележка, в която съобщавала, че писмото му е пристигнало недокоснато и че приема предложенията му. Няколко месеца след това Луций почина от загадъчна смърт в Марсилия, на път за Испания, и докато Август беше все още зашеметен от загубата, Ливия започна да го подготвя с приказки за това колко много ѝ бил липсвал милият ѝ син Тиберий през всички тези години, скъпият Тиберий, за чието завръщане досега тя не се осмелявала да моли. Сгрешил бил наистина, но завинаги щял да запомни този урок и от писмата му до нея се излъчвала най-дълбока обич и преданост към Август. Гай, който поръчителствувал на оная негова молба за връщане, щял, настоявала Ливия, да се нуждае от свой доверен помощник сега, след като Луций бил мъртъв. (2 г. от н.е.)

Една вечер някакъв гадател на име Трасил, арабин, посетил Тиберий във вилата му на носа. Идвал бил два-три пъти преди това и бил направил многобройни, обнадеждаващи предсказания, от които ни едно не се било сбъднало още. Тиберий, ставайки недоверчив, казал на своя слуга, че ако Трасил и този път не го задоволи напълно, ще трябва да загуби опора по време на връщането си по стръмната пътека. Когато Трасил пристигнал, първото, което Тиберий го запитал, било:

— Какви са аспектите на звездите ми днес?

Трасил седнал и започнал да прави някакви много сложни изчисления с парче въглен върху каменната маса. Най-сетне казал:

— Намират се в необичайно благоприятна констелация. Злощастната криза в живота ти най-сетне преминава. Отсега нататък ти ще се радваш само на щастие.

— Отлично — сухо рекъл Тиберий. — А какво ще кажеш за собствената си съдба?

Трасил започнал отново да пресмята, а сетне вдигнал очи в истински или престорен ужас.

— Небеса! — извикал той. — Страховита опасност ме заплашва по въздух и вода.

— А не виждаш ли начин да я избегнеш? — запитал Тиберий.

— Не мога да кажа. Ако успея да прескоча следващите дванадесет часа, съдбата ми ще бъде по свой начин щастлива като твоята собствена; но почти всички злокобни планети са в констелация

срещу мене и нещастieto ми се струва почти неизбежно. Единствена Венера би могла да ме спаси.

— А какво каза преди малко за нея? Забравих.

— Казах, че навлиза в съзвездието Скорпион, което е твоят знак, и предвещава чудотворно-щастлива промяна в участта ти. Чакай, ще се опитам да отгадая още малко от това съдбоносно движение: ти скоро ще бъдеш включен в дома на Юлиите, който, излишно е да ти го казвам, води началото си направо от Венера, майката на Еней. Ако получиш добри новини до утре преди разсъмване, това ще е знак, че и аз имам да преживея още толкова щастливи дни, колкото и ти самият.

Седели навън пред къщата и изневиделица някакво птиче мушитрънче или нещо от тоя род кацнало на коляното на Трасил и като извило главичка, започнало да му чурулика.

— Благодаря ти, сестро! Дойде тъкмо навреме — рекъл на птичето Трасил, а после се извърнал към Тиберий:

— Благословени да са небесата! Този кораб ти носи добри новини, казва птицата, и аз съм спасен. Опасността е избягната.

Тиберий скочил и прегърнал Трасил, признавайки му своите намерения. И наистина корабът носел вест от Август, уведомяваща Тиберий за смъртта на Луций и съобщаваща, че при тези обстоятелства на него благосклонно му се разрешава да се върне в Рим, макар и отначало в качеството си на обикновен гражданин.

Що се отнася до Гай, Август настояваше, че не бивало да му се възлагат задължения, които той не ще бъде в състояние да изпълни, и че Изтокът трябвало да остане спокоен по време на неговото провинциално управление. За нещастие царят на Армения се бе разбунтувал, а царят на Партия бе заплашил да се съюзи с него; и всичко това поставяше Август в голямо затруднение. Макар Гай да се бе проявил като способен управител — умиротворител, Август не вярваше, че ще има сили да издържи една такава важна война; сам той бе вече твърде стар, за да тръгне на поход, а имаше и много други работи, които го задържаха в Рим. И все пак не можеше да изпрати никого другиго да поеме източните легиони от ръцете на Гай, защото Гай беше консул и нямаше право да заема тази длъжност, ако не бе способен да ръководи големи военни операции. Не оставаше друго, освен да се остави Гай сам да си помага и да се надяваме на най-доброто.

Отначало Гай имаше щастие. Опасността от страна на арменците отмина, защото източната им граница беше нападната от някакво скитническо варварско племе. Арменският цар бе убит, докато го прогонвал. Царят на Партия, научавайки за това, а и за многобройната армия, която Гай събира, се споразумял с него, за най-голямо облекчение на Август. Но новият цар, поставен от Август на арменския престол, човек от племето на медите, не бил приет добре от арменските благородници и тъкмо когато Гай изпратил допълнителните си войски обратно, като ненужни, арменците обявили война. Гай отново събрал армията и потеглил към Армения, където няколко месеца след това бил вероломно ранен от един противников пълководец, който го поканил на преговори. Раната била сериозна. Той не ѝ обърнал нужното внимание и привършил кампанията успешно. Но, изглежда, не го лекували както трябва, защото здравословното му състояние, което без никакви видими причини през последните две години постепенно западало, съвсем се влошило: изгубил всякаква способност за умствено съсредоточаване. Най-сетне писа на Август, че моли да се оттегли от служба. Август се натъжи, но удовлетвори молбата му. Гай почина на път за дома. Тъй от всички синове на Юлия остана само петнадесетгодишният Постум, а пък Август дотолкова се беше примирил с Тиберий, че, както предсказал Трасил, го включи в дома на Юлиите, като го осинови, заедно с Постум, за свой наследник.

За известно време положението в Изтока утихна, но когато войната, която отново пламна в Германия — вече споменах за нея във връзка с ученическото си съчинение за Атенодор, — взе застрашителни размери, Август назначи Тиберий за главнокомандващ на армиите и му показа своето възвърнато доверие, като го удостои с десетгодишен мандат на народен трибун. Схватката беше сериозна, ала Тиберий успя да я овладее с предишната си енергия и умение. Но Ливия настояваше той да се връща често в Рим, за да не загуби връзка с тамошния политически живот. Тиберий устояваше на своята част от уговорката си с нея и ѝ позволяваше да го ръководи във всички негови дела.

ГЛАВА 7

Върнах се няколко години назад да разкажа за чичо си Тиберий, но проследявайки цялата история до момента на осиновяването му от Август, избързах малко в собствения си разказ. Ще се опитам да отделя следващите няколко глави само за събитията, случили се между деветата и шестнадесетата ми година. А те се отнасят предимно до годежите и женитбите на нас, младите благородници. Германик пръв стигна до пълнолетие — навърши четиринадесет на тридесети септември, но влизането в пълнолетие всякога се празнуваше през месец март. Според обичая, той излезе от дома ни на Палатинския хълм в ранното утро, обкичен с гирлянди и за последен път облечен в обточената с червено юношеска дреха. Тълпи от деца тичаха напред, пееха и разпръсваха цветя, край него крачеше ескорт от приятелите му, а след тях следваше огромна тълпа от граждани, подредени по ранг. Процесията се спусна бавно по хълма. Тя спряла на Пазарния площад, където Германик бил поздравен с бурни възгласи. Той отвърнал на поздравленията с кратка реч. Най-сетне процесията поела нагоре по Капитолийския хълм. При Капитолия Август и Ливия го очаквали, за да го поздравят, а той принесъл в жертва бял бик в храма на Юпитер Капитолийски Гръмовец и за пръв път облякъл своята мъжка бяла тога. За мое голямо разочарование не ми разрешиха да отида. Пътят бе прекалено измерителен за мене, а да ме носят на носилка, щеше да направи лошо впечатление. От всички тези церемонии единствената, на която присъствувах, беше, когато при завръщането си той поднесе юношеските си одежди на домашните богове; както и на хвърлянето на сладкишите и дребните монети на тълпата от стъпалата на къщата. (1 г. пр.н.е.)

Година след това той се ожени. Август правеше всичко, което бе по силите му, по законодателен път да поощрява браковете между семействата на благородниците. Империята беше огромна и се нуждаеше от много повече висши администратори и висши военни, отколкото и благородниците, и знатните фамилии бяха в състояние да й

доставят, въпреки че редовете им неспирно се попълваха с хора от народа. А когато някои благородници се оплакваха от простотията на тези пришълци. Август им отвърщаше сепнато, че се опитвал да подбира най-доброто от тях. Средството срещу това било в собствените им ръце, казваше той: всеки мъж и всяка жена от благороден произход трябвало да се женят млади и да създават колкото може по-голямо семейство. Постоянното намаляване на ражданията и браковете сред управляващата класа се бе превърнало в някаква мания за Август. Веднъж, когато благородното съсловие на конниците, от което се избираха сенатори, се оплака от строгостта на законите му срещу неженените мъже, той свика цялото съсловие на Пазарния площад, за да го поучава. Когато всички се събраха, раздели ги на две — на женени и неженени. Неженените образуваха група, далеч по-голяма от тази на женените, и той се обърна с различни думи към всяка от групите. Думите му към неженените бяха много гневни, нарече ги скотове и разбойници и още убийци на своето потомство. По онова време Август бе вече възрастен човек, сприхав и чудат като всеки старец, който цял живот е стоял начело на управлението. Запита ги да не се мислят за девиси-весталки. Весталката поне спяла сама — нещо, което не можело да се каже за тях. Ще благоволят ли, ако обичат, да му обяснят защо, вместо да споделят леглата си с почтени жени от тяхната класа, които да зачеват здрави деца от тях, те пропиляват цялата си мъжка сила по нечистоплътни робини и долни гръко-азиатски проститутки? А пък ако трябвало да вярва на онова, което чувал, партньори на нощните им любовни игри били по-често някои от ония същества с отвратителни прояви, които той не смеел дори да назове, защото в такъв случай официалното признание за съществуването им в града можело да се приеме като благосклонно опрощение. Да имал правото, той щял да заповяда всеки мъж, който страни от обществените си задължения и в същото време води развратен живот, да подлежи на същите ония ужасни наказания, предвидени за весталките, престъпили своите клетви — да бъде жив заробен.

Докато към нас, женените — защото по онова време аз вече бях сред тях, — той отправи най-хвалебствени думи, разпервайки ръце като за прегръдка:

— Вие сте само малцина сред огромното мнозинство в този град. Вие сте много по-малобройни от ближните ви отсреща, които не

желаят да изпълнят ни едно от природните си задължения към обществото. И тъкмо затова аз още повече ви възхвалявам и съм ви двойно благодарен, че се показвате послушни на моите желания и правите всичко по силите си за населяването на държавата. Само с живот, живян както го живеете, Рим в бъдеще ще се превърне във велика нация. В началото бяхме само шепа хора, както знаете, но едва когато започнахме да се женим и да създаваме деца, тогава чак започнахме да си съперничим със съседните държави не само по мъжеството на нашите граждани, но и по мнозинството на нашето население. Никога не бива да забравяме това. Ние трябва да вградим тленната част от нашата природа в безкрайния низ на идните поколения, подобно факлоносци в състезание, тъй че един чрез другото да обезсмъртим онази част от нашата природа, която ни дели от божественото щастие. Само по тази причина първият и най-велик бог, който ни е създал, раздели човешката раса на две: той сътвори половината мъже и половината жени, вложи в тези половини взаимно желание една към друга и стори сношенията им плодотворни, та с непресекащото пресъздаване да може в известен смисъл да превърне смъртните — в безсмъртни. Вярно, легендата разказва, че едни от боговете са мъже, а други — жени, и че всички те са обвързани, чрез полови връзки, с роднинство и родителство. Ето виждате, дори и сред тези създания, които наистина не се нуждаят от подобни средства, бракът и създаването на потомство са благословени като благородна проява.

Искаше ми се да се изсмея не само защото ме възхваляваха за нещо, което ми беше наложено против волята ми — след малко ще разкажа за Ургуланила, за която бях женен по онова време, — но защото цялата история изобщо беше истински фарс. Какъв смисъл имаше Август да се обръща към нас с подобни думи, когато знаеше много добре, че не мъжете „страняха“, както се изрази той, а жените? Да беше ги събрал тях, по-вероятно беше да се разберат, стига да им поговореше както трябва.

Чух веднъж как две от прислужничките на майка ми обсъждаха съвременния брак от гледна точка на жената от знатен род. Какво печели тя от брака? — питаха се те. Моралът вече е толкова разпасан, че никой не гледа на брака сериозно. Наистина неколцина старомодни мъже все още държат на него дотолкова, че да не приемат децата от

приятелите или от домашните слуги за свои, а и някои старомодни жени уважават чувствата на съпрузите си дотолкова, че внимават да не забременеят от друго освен от тях. Но по правило всяка по-хубава жена днес би могла да легне с всеки мъж, когото си хареса. А когато се омъжи и после съпругът ѝ омръзне, както става обикновено, и пожелае друго някого, с когото да се забавлява, тогава пък ще трябва да се съобразява с гордостта и ревността на собствения си съпруг. Освен това и материално не е по-добре след женитбата си. Зестрата ѝ преминава в ръцете на съпруга или на свекъра като глава на семейството, ако случайно още е жив; а всеки знае, че съпругът или свекърът са хора, с които много по-трудно се оправяш, отколкото с един баща или пък голям брат, чиито слабости отдавна си изучила. Да си омъжена, не значи друго освен вбесяващи домакински отговорности. А колкото до децата, тях кой ги иска? Те объркват и здравето, и забавленията на жената за цели месеци, преди да се родят, и макар че още щом ги роди, ги дава на дойка, трябва ѝ време, за да се съвземе от ужасните мъки по раждането, а на всичкото отгоре най-често след второто дете от фигурата ѝ не остава нищо. Да вземем например хубавата Юлия — как само се обезобрази; и то защо? — да задоволява копнежа на Август за наследници. И още: може ли да опазиш съпруга на жената, ако тя го обича, от чуждите жени по време на бременността ѝ? Да не говорим за това, че той не обръща почти никакво внимание на детето си, когато се роди. И най-накрая, сякаш всичко туй не стига, днешните дойки са толкова небрежни, че децата често умират. Слава на боговете: тези гръцки лекари поне са достатъчно сръчни, та ако нещата не са чак толкова напреднали, освобождават жената от нежеланото дете за два-три дни и всичко се урежда както трябва. Е, разбира се, някои жени, дори много модерни жени, изпитват старомодния копнеж за деца, но те винаги могат да купят дете за осиновяване в семейството на съпруга си от някой човек с приличен произход, притиснат от своите кредитори.

Август даде правото на членовете на благородното съсловие на конниците да се женят за жени от народа, дори и за освободени робини, но и туй не оправи нещата. Конникът, ако въобще се ожени, се женеше за богата зестра, не за някакви си деца и любов; пък на всичко отгоре каква ли партия е една освободена робиня? Конниците, особено

новоприетите в съсловието, много държаха да се женят само за свои равни.

Сред семействата от древното благородничество затрудненията бяха още по-големи. Там не само изборът на жени от съответния ранг бе по-оскъден, но и сватбените церемонии бяха по-строги. Жената бе много по-подчинена на властта на главата на семейството, в което влизаше. Всяка разумна жена се позамисляше, преди да се обвърже с подобен договор, от който единственият изход беше разводът; а след развода бе почти невъзможно да си възвърне имуществото, което бе донесла като зестра. В другите, по-обикновени родове обаче жената можеше да се омъжи законно и въпреки това да си остане независима, с право на контрол над собственото си имущество — ако предварително поставеше условието три нощи от годината да преспива извън дома на своя съпруг; като това го лишаваше от правата му над нея като робиня до живот. Жените предпочитаха тази форма на брак по очевидни причини — същите, поради които съпрузите им я ненавиждаха. Тя започна да се прилага отначало сред най-простите семейства града, но си проправи път нагоре и скоро се превърна в правило за всички освен за най-древните благородни фамилии. При тях причините бяха от религиозен характер. От тези фамилии се избираха държавните жреци, а по религиозните закони жрецът трябва да е женен мъж, женен по най-строгите правила, и син също от такъв брак. С течение на времето ставаше все по-трудно да се намират подходящи кандидати за жречески сан. Когато се стигна дотам, че в жреческите колегии останаха много незаети места и нещо вече трябваше да се направи, правниците намериха изход. Позволиха на жените от благороден произход, при сключване на брак по най-строгите правила, да поставят предварителното условие, че цялостното отдаване на тях самите и на имуществото им ще е като „посегателство върху свещени обекти“ и че във всичко останало те ще се радват на предимствата на свободния брак.

Но това стана по-късно. Междувременно най-доброто, което Август бе в състояние да стори освен законните наказания над ергените и бездетните семейни мъже, беше да упражни натиск над домовладиките на родовете да женят младите (с наставления да се множат и плодят), докато са все още твърде невръстни, не разбират в какво ги вълличат и не могат да сторят друго, освен да се подчинят

безусловно. Като пример за подражание всички ние, издънките от фамилията на Ливия и Август, бяхме сгодени и оженени в най-ранната възможна възраст. Ще ви прозвучи странно, но на петдесет и четири години Август вече беше пра дядо и прапрадядо, преди да почине на седемдесет и шест; а пък Юлия, в резултат и на втория си брак, имаше внучка за омъжване, преди самата тя да бе преминала възрастта за раждане на деца. Така поколенията някак си се застъпваха едно друго и родословното дърво на императорското семейство можеше да си съперничи с родословието на Олимп. Това се дължеше не само на постоянните осиновявания и женитби между сродници с по-близко родство, отколкото го позволяваха религиозните обичаи — защото междуременно императорската фамилия вече се беше издигнала над рамките на закона, — но и защото, щом някой умреше, вдовицата му биваше омъжвана веднага, и то в същия тесен роднински кръг. Сега ще се опитам да изясня въпроса колкото може по-накратко.

Споменах вече за децата на Юлия, главните наследници на Август, след като Юлия бе пратена в изгнание и заличена от завещанието му, а именно тримата ѝ синове: Гай, Луций и Постум, както и двете ѝ дъщери: Юлия и Агрипина. По-младите членове от фамилията на Ливия бяха синът на Тиберий, Кастор, и тримата му братовчеди, а именно брат ми Германик, сестра ми Ливила и аз самият. Не бива да забравям и внучката на Юлия — защото поради липса на подходящ съпруг от фамилията на Ливия, Юлила се бе омъжила за един богат сенатор, наречен Емилий (неин пръв братовчед от предишен брак на Скрибония) и му бе родила дъщеря Емилия. Бракът на Юлила бе нещастен, защото Ливия се дразнеше, че една внучка на Август се е омъжила за другико, а не за някого от нейните внуци; но както скоро ще видите, ядът ѝ скоро премина; междуременно Германик се ожени за Агрипина, хубаво и добродетелно момиче, което той отдавна харесваше. Гай се ожени за сестра ми Ливила, но скоро след това умря, без да остави деца. Луций, който бе сгоден за Емилия, но още не се бяха оженили, бе вече мъртъв.

При смъртта на Луций възникна въпросът за подходящ съпруг на Емилия. Август подозираше, че Ливия възнамерява да даде за съпруг на Емилия не другико, а мен самия, но той обичаше детето и не можеше да понесе мисълта тя да се омъжи за такова болнаво същество. И реши да се противопостави на този съюз: поне веднъж, изглежда, си

бе казал той, Ливия няма да постигне своето. Случило се наскоро след смъртта на Луций Август да обядва с Медулин, един от най-старите му пълководци, който водеше произхода си от диктатора Камил. Медулин му казал усмихнат, когато винените купи били изпразнени на няколко пъти, че имал една внучка, която много обичал. Тя внезапно показала удивителен напредък в литературните си занимания и доколкото разбрал, за това трябвало да се благодари само на един млад роднина на високопоставения му гост.

Август се учудил.

— Кой ли може да бъде? За пръв път чувам. Какво става? Някакъв любовен роман с литературна подправка, така ли?

— Да, нещо такова — казал засмяно Медулин. — И аз разговарях с младежа и въпреки физическите му несъвършенства и недостатъци много го харесах. Той е с открит и благороден характер и ми прави отлично впечатление като млад учен.

Август запитал, невярващ на ушите си:

— Какво? Нима ми говориш за младия Тиберий Клавдий?

— Да, точно за него — отвърнал Медулин.

Лицето на Август се озарило от внезапно решение и той попитал дори по-бързо, отколкото позволявало приличието:

— Слушай, Медулин, стари приятелю, ще имаш ли нещо против него като съпруг за твоята внучка? Ако склониш за този брак, ще го уредя с най-голяма радост. Сега по право глава на семейството е младият Германик, но по въпроси като този той се съветва с по-възрастните. Да ти кажа, не всяко момиче може да превъзмогне физическото си отвращение към такъв един нещастен, глух, заекващ инвалид и Ливия и аз с право изпитвахме угризения да го стодим за която и да било. Но ако внучката ти по своя собствена свободна воля...

Медулин отговорил:

— Детето само ми заговори за подобен брак и много внимателно прецени нещата. Каза ми, че младият Тиберий Клавдий е скромен и почтен и добросърдечен; и че недъгът му не ще му позволи да отиде на война и да бъде убит...

— Нито пък да тича подир други жени — засмял се Август.

— И че е глух само с едното ухо, а що се отнася до общото му здраве...

— Изглежда, малката хитруша е подразбрала, че той не е сакат в оная част на тялото, която най-много интересува жените, а? Да, та той би могъл да създаде от нея съвсем здрави деца! От моя стар, куц жребец Буцефал са се пръкнали повече победители на състезанията с колесници, отколкото от който да било друго кон в Рим. Не, шегата настрана, Медулин, твоят дом е много уважаван, родът на жена ми ще се гордее, ако се сродите чрез женитба. Наистина ли одобряваш тази връзка?

Медулин заявил, че момичето можело да склучи много по-подходящ от този брак; да не говорим пък за неочакваната чест да се сродят чрез женитба със самия баща на отечеството.

Нека кажа, че Медулина, внучката, беше първата ми любов; не вярвам на света да е имало дете, по-хубаво от нея. Срегнах я в един летен следобед в градината на Салустий — завел ме беше Сулпиций, защото Атенодор бе нещо неразположен. Дъщерята на Сулпиций беше омъжена за чичото на Медулина, Фурий Камил, отличен войник, който след шест години стана консул. Първата ни среща беше за мен голяма изненада: не само заради хубостта ѝ, но и от внезапната ѝ поява, защото тя изникна откъм глухото ми ухо, докато четях някаква книга, и като вдигнах очи, стоеше наведена над мен и се присмиваше на пълния ми захлас. Беше стройна, с гъсти черни коси, бяла кожа и виолетови очи, а движенията ѝ бяха бързи и изящни.

— Как се казваш? — запита тя приятелски.

— Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик.

— О, богове, колко имена! Аз съм само Медулина Камила. На колко си години?

— Тринадесет — отвърнах, овладявайки заекването.

— Аз пък нямам още единайсет, но се обзалагам, че ще те надбягам ей до оня кедър и обратно.

— Да не си шампионка по бягане?

— Мога да надбягам всяко римско момиче, дори и по-големите си братя.

— Е, страхувам се, че печелиш поради липса на противник. Аз не мога да тичам — сакат съм.

— О, горкичкият. А как тогава стигна дотук? С накуцване ли?

— Не, Камила, в носилка, като мързелив старец.

— Защо ме наричаш с второто ми име?

— Защото повече ти подхожда.

— А ти откъде знаеш, умнико?

— Защото у етруските с думата „Камила“ се наричат младите жрици-ловджийки, обречени на Диана. Момиче с името Камила просто е длъжно да бъде шампион по бягане.

— Това ми харесва. Не съм го знаела преди. Сега ще накарам приятелите си да ми викат Камила.

— А ти пък ме наричай Клавдий, чу ли? Това е подходящото ми име. Означава сакат човек. Вкъщи обикновено ми викат Тиберий, а то е съвсем неподходящо, защото Тибър тече бързо.

Тя се засмя.

— Добре, Клавдий, кажи тогава, какво правиш по цял ден като не можеш да тичаш с другите момчета?

— Чета много и пиша. Тази година съм прочел десетки книги, а още сме юни. Тая тук е на гръцки.

— А аз още не знам да го чета. Знам само азбуката. Дядо много ми се сърди — баща нямам — и казва, че съм била мързелива. Естествено разбирам, като говорят на гръцки: когато сме на масата, говорим само на гръцки, а и когато има гости — също. За какво се разправя в книгата ти?

— Това е част от историята на Тукидид. Пасажът тук е за някакъв политик, един табак^[1], наречен Клеон, който започнал да критикува стратегите, които обсаждали спартанците на някакъв остров. Разправял, че не си гледали работата както трябва и че ако той бил на тяхно място, щял да плени цялата спартанска армия и да я докара в Атина само за двадесет дни. На атиняните тъй им дошло до гуша от тези негови приказки, че наистина го назначили за командир на войските.

— Странна идея. Е, и какво станало после?

— Удържал обещанието си. Избрал си един добър началник-щаб и му заръчал да се бие както намери за добре, стига само да спечели битката, а оня човек си знаел работата; тъй че за двадесет дни Клеон докарал в Атина сто и двадесет спартанци от най-първа класа.

Камила рече:

— Чувала съм чичо ми Фурий да казва, че най-умният водач е оня, който си избира умни хора да мислят вместо него. — А сетне додаде: — Ти сигурно си вече много умен, Клавдий.

— Всички ме смятат за пълен глупак и колкото повече чета, толкова по-голям глупак ме смятат.

— Аз пък мисля, че си много разумен. Така добре умееш да разказваш.

— Но аз заеквам. И езикът ми е клавдиевски.

— Може да е само от нерви. Ти не познаваш много момичета, рали?

— Не — отвърнах ѝ, — а ти си първата срещната, която не ми се е подиграла. Дали не можем да се виждаме от време на време, Камила? Ти не би могла да ме научиш да бягам, но аз мога да те науча да четеш гръцки. Би ли желала?

— О, с голямо удоволствие. Но ще ме учиш ли от интересни книги?

— От която поискаш. Обичаш ли историята?

— Май че най обичам поезията; в историята има толкова имена и дати за помнене. По-голямата ми сестра е луда по любовните стихове на Партений. Ти чел ли си ги?

— Някои, но не ги харесвам. Много са изкуствени. А пък аз обичам *истински* книги.

— И аз. Но кажи, има ли гръцки любовни стихове, които да не са изкуствени?

— Например Теокрит. Много ми харесва. Накарай леля си да те доведе тука утре по същото време, аз ще донеса Теокрит и веднага почваме.

— Наистина ли не е отегчителен?

— Не, много е добър.

Подир това се срещаме в градината почти всеки ден и седнали на сянка, четяхме Теокрит и разговаряхме. Накарах Сулпиций да обещае никому да не казва за това — страхувах се, че щом Ливия научи, ще ми забрани да идвам. Камила каза един ден, че съм бил най-милото момче, което познавала, и че ме харесвала повече от всичките приятели на брат си. Тогавя и аз ѝ признах колко я харесвам, това я зарадва и срамежливо се целунахме. Запита ме дали има някаква възможност да се оженим. Дядо ѝ, каза ми, бил готов да стори всичко за нея и щяла да го доведе някой ден в градината, да се запознаем; но дали баща ми ще се съгласи? Когато ѝ обясних, че нямам баща и че всичко зависи от Август и Ливия, тя се разстрои. Дотогава не бяхме

говорили много за семействата си. Беше чувала само лоши неща за Ливия, но аз я успокоих: възможно бе да склони, защото тъй ме ненавиждаше, че ѝ бе все едно какво върша, стига да не я злепостави.

Медулин беше едър, достолепен старец и обичаше историята, а това улесни разговора. Навремето бил старшият офицер при баща ми в първия му поход и знаеше за него много анекдоти, някои от които с благодарност записах за моята биография. Веднъж заговорихме за прадядото на Камила, Камил, и когато Медулин ме запита коя от постъпките на Камил най-ме възхищава, аз казах:

— Оня случай, когато учителят-предател от Фалерия подмамил учениците си и ги завел в Рим, обяснявайки на римляните, че фалерианците ще са готови да приемат всякакви условия, само и само да им върнат децата, а пък Камил отхвърлил предложението. Накарал да съблекат учителя гол, да вържат ръцете му на гърба, а после раздал на учениците му пръчки и камшици, за да откарат с бой предателя у дома си. Чудесно, нали?

Като четях тази история, все си представях учителя като моя Катон, учениците като Постум и мене, та затова възхищението ми към Камил имаше малко объркан произход. Но Медулин остана доволен.

Когато поисках от Германик да даде съгласие за нашия брак, той склони с радост, защото вече знаеше от мен, че обичам Камила; чичо ми Тиберий също не се възпротиви; а баба ми Ливия както винаги съдържа гнева си и поздрави Август, загдето тъй бързо послушал Медулин — сигурно е бил пиан, каза му, щом се е съгласил на този брак, макар зестрата да била малка, а честта от подобно сродяване — твърде голяма за човек от семейство като неговото. От поколения насам родът на Камиловците не бе излъчвал ни един мъж с особени дарби и прояви.

Германик ми съобщи, че всичко било уредено и че годишната церемония ще се състои на първия следващ щастлив ден — ние, римляните, сме много суеверни по отношение на дните; никому не би минало и през ум например да влезе в сражение, да се ожени или да си купи къща на 16 юли, деня на кръвопролитната битка край брега на река Алия по времето на Камил. Не можех да повярвам на щастията си. Освен това страх ме беше да не ме оженят за Емилия, злобно и предвзето момиченце, което подражаваше на сестра ми Ливиля, дразнеше ме и ми се присмиваше всякога, щом ни дойдеше на гости, а

това ставаше твърде често. Ливия настояваше годежният обред да бъде в съвсем тесен кръг, защото била уверена, че непременно ще стана за смях, ако се съберат повече хора. Предпочитах го и аз, защото мразех церемониите. Щяха да присъствуват само необходимите свидетели, нямаше да има тържество, само обичайното ритуално жертвоприношение на един овен, чиито вътрешности щяха след това да се огледат, за да се види дали знаменията са благоприятни. Те естествено щяха да бъдат такива; Август, в ролята си на жрец, от уважение към Ливия щеше да се погрижи за това. Сетне трябваше да се подпише договор за следващата церемония, която щеше да се състои веднага щом влезех в пълнолетие, както и уговорките за зестрата. Камила и аз щяхме да се хванем за ръце, да се целунем, после аз щях да ѝ дам златен пръстен и тя щеше да се върне в дома на дядо си — незабележимо, както бе дошла, без свита от пеещи придружители. (3 г. от н.е.)

Дори и сега още ме боли, като пиша за оня ден. Стоях, много развълнуван, с венец на главата и чиста тога и чаках, застанал до Германик край семейния олтар, появата на Камила. Тя закъсня. Закъсня страшно много. Свидетелите загубиха търпение и започнаха да мърморят против невъзпитанието на стария Медулин, който ги карал да чакат в случай, тържествен като този. Най-сетне вратарят въведе чичото на Камила, Фурий; той влезе: пребледнял като вар, в траурни одежди. След кратката поздравителна реч и извинителните думи към Август и останалите за закъснението и злополучната си поява, той каза:

— Голямо зло ни сполетя. Племенницата ми е мъртва.

— Мъртва! — извика Август. — Шегуваш ли се? Та едва преди половин час ни известиха, че е потеглила насам.

— Умря от отрова. Пред вратата се беше събрала тълпа, както става в случаите, като чуят, че девойка тръгва за годеж. Щом племенницата ми излезе, жените радостно се втурнаха към нея. Тя тихо изписка, сякаш някой я бе настъпил, но не обърнахме внимание, и влезе в носилката. Още не бяхме изминали нашата улица, когато жена ми Сулпиция, която я придружаваше, я видяла да пребледнява и я попитала дали не се страхува. „О, лельо — казала Камила, — онази жена ме промуши с игла по ръката и сега ми призлява.“ Това били

последните ѝ думи, приятели. Умря след няколко минути. Изтичах тук веднага щом се преоблякох.

Избухнах в сълзи и се разхълцах истерично. Мама силно се разгневи от недостойното ми държане и нареди на един от слугите да ме отведе в моята стая; останах там дълги дни, обхванат от нервна треска, без храна и без сън. Ако не бяха успокоителните думи на милия ми Постум, сигурно щях да полудея. Убийцата така и не намериха и никой не успя да обясни защо го е направила. След няколко дни Ливия съобщила на Август, че според сведенията, които ѝ се стрували достоверни, сред жените от тълпата била и някаква гръцка девойка, която се смятала — без съмнение неоснователно — озлочестена от чичото на Камила и, изглежда, решила да си отмъсти по този чудовищен начин.

Когато подобрях или по-скоро — когато възвърнах предишното си полуболнаво състояние, Ливия се оплакала на Август, че смъртта на младата Медулина Камила се случила съвсем не навреме. Въпреки обяснимото нежелание на Август против един подобен брак тя се бояла, че в края на краищата сега младата Емилия просто трябвало да бъде сгодена за непоносимия ѝ внук; всички, казвала Ливия, се чудели защо не са я сгодили за него много по-преди. И тъй, както винаги, Ливия стори каквото желаше. Няколко седмици по-късно ме сгодиха за Емилия. Издържах церемонията достойно, защото скръбта по Камила ме бе направила съвсем безразличен. Но очите на Емилия бяха зачервени, когато се появи там, и то от сълзи на гняв, не на мъка.

Що се отнася до Постум, бедният, той пък беше влюбен в сестра ми Ливила, с която се виждаше често, защото, когато се омъжи за брат му Гай, тя отиде да живее в двореца и все още живееше там. Всички очакваха, че той ще се ожени за нея, за да поднови семейната връзка, прекъснатата със смъртта на брат му. Ливила се ласкаеше от преданата му любов. Флиртуваше неспирно с него, но не го обичаше. Избраникът на сърцето ѝ беше Кастор — жесток, безпътен хубавец, който сякаш бе създаден само за нея. Знаех за разбирателството между Ливила и Кастор, което бях открил най-случайно, и много ми бе мъчно за Постум, още повече, че Постум не познаваше отвратителния ѝ характер, а пък аз не смеех да му кажа. Колчем Ливила, той и аз се случехме заедно, тя демонстрираше към мен дълбока обич, което трогваше Постум точно толкова, колкото дразнеше мене. Знаех си, че

щом той обърне гръб, тя ще подхване отвратителното си държане. Ливия бе подочула за историйката между Ливила и Кастор и внимателно ги наблюдаваше; една нощ получила вест от свой предан слуга, че Кастор току-що прескочил през балкона в стаята на Ливила. Поставила въоръжена стража пред балкона, а сетне почукала на Ливилината врата, повиквайки я по име. След малко Ливила отворила вратата, уж била дълбоко заспала; но Ливия влязла и измъкнала Кастор иззад завесата. Поговорила си с тях съвсем открито и, както изглежда, дала им ясно да разберат, че не ще каже на Август (който непременно щеше да ги изпрати в изгнание, стига да узнаеше) само при определени условия; и че ако те наистина спазват условията ѝ, ще уреди дори да се оженят. Наскоро след годеща ми с Емилия Ливия тъй подработи нещата пред Август, че Постум го сгодиха, за голяма негова мъка, с едно момиче на име Домиция, моя първа братовчедка по майка; а пък Кастор се ожени за Ливила. Това бе годината, в която Тиберий и Постум бяха осиновени от Август. (38 г. пр.н.е.)

Ливия смяташе Юлила и съпруга ѝ Емилий за твърде вероятна пречка на своите замисли. Щастието ѝ се усмихна, когато откри доказателства, че Емилий и Корнелий, внук на Помпей Велики, заговорничат да свалят Август и да разпределят длъжностите му помежду си и между неколцина още бивши консули, сред които и Тиберий, макар Тиберий да не бил питан още за мнение. Заговорът всъщност не стигна доникъде, защото още първият бивш консул, на когото Емилий и Корнелий предложили, отказал да има каквото и да било общо с това. Август не наказа ни Емилий, нито Корнелий на смърт или на заточение. Че не бяха намерили поддръжници, бе добре дошло доказателство за здравината на собствените му позиции и като ги пощади, той се закрепил още повече. Само ги призовал при себе си и ги смърлил за тяхната глупост и неблагодарност. Корнелий паднал на колене и унижено поблагодарил за милостта му; а пък Август му отвърнал да престане да се прави на още по-голям глупак. Заявил, че той не е тиранин, за да е нужно да заговорничат срещу му, нито пък да го боготворят, задето е оказал опрощение, присъщо само на един тиранин; бил не друго, казал, а обикновен висш държавен чиновник на Римската империя и временно бил удостоен с власт за по-правилно поддържане на реда. Очевидно Емилий го бил подвел със заблуди. Най-добрият лек за Корнелий било да го направят консул през

следващата година, та да задоволял амбициите си, получавайки почести, равни на Августовите; защото в Рим нямаше по-висока длъжност от консулската. (Теоретически това беше вярно.) Емилий обаче, който беше човек горд, останал прав; Август му заявил, че като роднина по сватовство очаквал от него да се държи по-прилично, а като бивш консул — по-разумно. И го лишил от всичките му привилегии.

Комичното в цялата тази история е, че не друго, а Ливия спечели заслугите за милосърдието на Август с твърдението, че уж го била умолявала с цялата си съпругеска нежност да пощади живота на двамата заговорници, които, казваше тя, Август бил решил да накаже за назидание на другите. Тя получи съгласието му да публикува една малка книжка, написана от нея, озаглавена „Нощен дебат за силата и благородството“, изпъстрена с намеци. Август е представен като човек, обзет от неспокойствие, разтревожен, обхванат от безсъние. Ливия мило го умолява да сподели мислите си и те заговорват по въпроса за наказанието на Емилий и Корнелий.

Август обяснява, че не желал да ги осъди на смърт, макар да се страхувал, че тъкмо това трябвало да стори, защото, ако ги освободял, щяло да се сметне, че се страхувал от тях и тогава други можели да се изкушат да заговорничат срещу му. „Да си вечно принуден да откъщаваш и да налагаш наказания — това е мъчително за всеки почтен човек, мила ми съпруго.“

Ливия отговаря: „Прав си, но аз искам да те посъветвам, разбира се, ако желаеш да ме изслушаш и не ме обвиниш, че съм се осмелила, макар и жена, да ти предложа нещо, което никой друг, дори най-близкият другар, не би посмял да ти предложи.“

Август казва: „Изречи го, каквото и да е то.“

Ливия отговаря: „Ще го кажа без колебание, защото имам еднакъв дял в твоето щастие и нещастие, а докато ти си добре, и аз получавам своя равен дял от управлението; обаче случи ли се с тебе нещо лошо, да ни закрилят боговете, това ще е и моят край...“ И го съветва да им прости. „Благите думи отпращат гнева, докато гневните слова пораждат гняв дори у най-добрия: опрощението смилява и най-злото сърце, а наказанието вкаменява и най-смиреното... С това не ти казвам да опрощаваме всички престъпници без разлика: защото съществува неизлечима и вечна поквара, която е безчувствена към

добротата. Човек, сгрешил по този начин, трябва да се премахва веднага, защото той е язва за държавата. Но в случая с останалите, чиито грешки, сторени умишлено или другояче, са плод на младост или невежество, или неразбиране, съветвам те: смърти ги или ги накажи с най-лекото наказание. Затова нека опитаме, като започнем с тези двамата.“

Август я възхвалява за мъдростта ѝ и казва, че го е убедила. Но обърнете внимание на декларацията пред света: със смъртта на Август ще свърши и управлението на Ливия, и нататък забележете фразата: „неизлечима и вечна поквара“. Баба ми Ливия беше много лукава!

След известно време Ливия заявила на Август, че замисленият брак между Емилия и мен трябвало да се отхвърли като знак на императорското недоволство от нейните родители; а пък и Август с радост се съгласи, защото Емилия горчиво му се оплаквала, че трябвало да се омъжи за мене. Сега вече Ливия не се страхуваше от Юлила, защото Август я подозираше като съучастница в кроежите на мъжа ѝ; но след време тя щеше да си уреди напълно сметките с нея. Междувременно дошъл бе моментът да се отплати достойно на приятелката си Ургулания, жена, за която още не съм споменал, но която е един от най-неприятните образи в моята история.

---

[1] *табак* (остар.) — кожар. — Бел. NomaD. ↑

ГЛАВА 8

Ургулания беше единствената, на която Ливия се доверяваше, а нея пък с Ливия я свързваха най-здрави връзки на интерес и благодарност. Загубила беше мъжа си, привърженик на Младия Помпей по времето на гражданските войни, и тогава Ливия, все още съпруга на дядо ми, я прибрала с малкия ѝ син и я опазила от жестокостта на Цезаровите войници. Когато се омъжила за Август, Ливия настояла да върнат на Ургулания конфискуваните имоти на нейния съпруг и я поканила да заживее с тях като член на семейството. По внушение от Ливия — защото Ливия от името на Август можеше да принуди Лепид, върховния понтифекс, да прави каквото му поиска — Ургулания бе поставена в религиозно отношение над всички омъжени благороднички в Рим. Сега ще обясня. Всяка година, в началото на декември, тези жени бяха задължени да присъствуват на едно важно жертвоприношение на Добрата богиня, ръководено от девиците-весталки: от правилното извършване зависеха богатството и сигурността на Рим през следващите дванадесет месеца. Никой мъж нямаше право да осквернява тези тайнства под страх от смъртно наказание. Ливия, която си беше спечелила благоволенieto на весталките, защото беше преустроила тяхната обител и беше я наредила богато, а освен това чрез Август им бе извоювала много привилегии от Сената, подхвърлила на главната весталка, че добродетелността на някои от жените, участващи в приношенията, била твърде съмнителна. Казала, че нищо чудно злощастията на Рим по време на гражданските войни да са били извикани от гнева на Добрата богиня поради развратността на ония, които участвували в нейните тайнства. Предложила на всяка жена, признала се в отклонение от моралните норми, да се дава тържествена клетва, че изповедта ѝ не ще стигне до мъжки уши и следователно няма да я сполети обществен позор; по този начин, казала Ливия, ще съществува по-голяма вероятност на богинята да служат само добродетелните и тъй гневът ѝ да премине.

Главната весталка, много религиозна жена, одобрила предложението, но поискала от Ливия да ѝ каже основанията за това нововъведение. Ливия ѝ обяснила: предишната нощ богинята ѝ се била явила насън и я помолила — понеже весталките нямали опит по въпросите на любовта — да назначат за тази цел като майка-изповедница някоя вдовица от добро семейство. Главната весталка запитала дали изповяданите грехове ще се оставят ненаказани. Ливия отвърнала, че сама не би посмяла да изрази мнение, но за щастие богинята пак в същия сън се била изказала и по този въпрос: майката-изповедница можела да налага изкупителни покаяния, но тези покаяния щели да бъдат известни само на престъпницата и майката-изповедница. На главната весталка, обяснила тя, щяло да се съобщава, че еди-коя си жена не бива да участва в тайнствата през тази година; или пък че еди-коя си вече се е покаяла. Главната весталка останала доволна от обяснението, но не посмяла да назове ни едно име, страхувайки се Ливия да не го отхвърли. Тогава Ливия заявила, че всъщност върховният понтифекс бил оня, който трябвало да направи избора, и че ако главната весталка ѝ позволявала, тя щяла да му изясни нещата и да го помоли да назове някоя подходяща личност, след като извърши необходимите церемонии, за да подсигури избраница, подходяща за богинята. Така назначиха Ургулания и Ливия много естествено не каза нито на Лепид, нито пък на Август за властта, която ѝ даваше длъжността. Тя само споменала, че довереницата ѝ ще е нещо като съветничка на главната весталка по въпросите на морала, „понеже главната весталка, горкичката, не познава живота“.

Обикновено приношенията се извършвали в дома на някого от консулите, но сега вече ставаха само в двореца на Август, защото по ранг той бе над консулите. Това беше удобно за Ургулания, която призоваваше жените в своята стая, подредена така, че да събужда страх и да предразполага към откровеност, с най-страшни клетви ги заклеваше да казват истината, а след като ѝ се изповядваха, отпращаше ги, докато намисли подходящо покаяние. Тогава Ливия, която присъствуваше в стаята, скрита зад една завеса, предлагаше какво да бъде то. Двете се забавляваха от сърце с тази игра, а пък Ливия измъкваше и много полезни сведения, които ѝ помагаша в нейните кроежи.

Като майка-изповедница в служба на Добрата богиня, Ургулания смяташе, че стои над законите. По-нататък ще разкажа как веднаж отказа да се яви пред магистрата в съдилището за длъжници, призована там от един сенатор, на когото дължеше голяма сума; и как, за да избегне скандала, Ливия се принуди да изплати дълга. При друго случай я извикаха като свидетелка в някакво сенатско следствие, но понеже не желаше да бъде подлагана на кръстосан разпит, тя не отиде и те се принудиха да изпратят магистрат, който да вземе писмено показанията ѝ. Беше отвратителна старица, с брадичка, цепната по средата, а косата си почерняше със сажди от лампата (бялото в корените се провиждаше съвсем ясно) и доживя до дълбока старост. Синът ѝ, Силван, доскоро беше консул и той бе един от ония, които Емилий се бе опитал да привлече в своя заговор. Силван отишъл направо при Ургулания и ѝ съобщил намеренията на Емилий. Тя пък съобщила новината на Ливия, а Ливия им обеща да се отблагодари за това ценно сведение, като омъжи дъщерята на Силван, Ургулания, за мене и тъй да ги сроди с императорското семейство. Ливия ѝ доверявала всичко и Ургулания била съвсем сигурна, че чичо ми Тиберий — не Постум, макар да бе най-пряк Августов наследник — ще бъде следващият император; тъй че този брак бе далеч по-почетен, отколкото изглеждаше тогава.

Не бях виждал Ургулания. Никой не я бе виждал. Знаехме, че живее с някаква леля в Херкулан, град в полите на Везувий, където старата Ургулания имаше имоти, но никога не идваше в Рим. Мислехме си, че е с крехко здраве, ала когато Ливия ми изпрати една от своите кратки повелителни записки в смисъл, че е решено на семеен съвет аз да се оженя за дъщерята на Силван Плавций и че този брак предвид на недостатъците ми е много по-подходящ за мене от замислените два предишни, реших, че с тази Ургулания бедата не ще да е в крехкото ѝ здраве, а в нещо много по-лошо. Дали заешка устна или пък голям родилен белег връз половината ѝ лице? Във всеки случай имаше нещо, което ги караше да я крият от хорските очи. Може би беше саката като мен? Това бих го приел. Може би беше и мило момиче, но неразбрано от другите? В такъв случай бихме могли да се разбираме отлично. Естествено бракът нямаше да е като с Камила, но все пак по-добър, отколкото един брак с Емилия...

Денят за годеща беше избран. Запитах Германик за Ургуланила, но и той знаеше колкото мен и някак се срамуваше, че се е съгласил на тази женитба без предварителни проучвания. Живееше щастливо с Агрипина, щеше му се и аз да съм щастлив. И тъй, денят настъпи, „щастлив“ ден, и ето ме пак с моя венец и чиста тога пред семейния олтар в очакване на невестата.

— Третият път е щастливият — подхвърли Германик, — уверен съм, че е хубавица, добричка и разумна, тъкмо каквато ти трябва.

Така ли беше обаче? В живота са ми устройвали не една лоша шега, но струва ми се, че тази бе най-жестоката и най-ужасната. Ургуланила беше — да, тя тъкмо отговаряше на името си, което е латинското за Херкуланила — един млад женски Херкулес, това беше тя. Макар едва петнадесетгодишна, бе вече един и осемдесет и шест, но още не бе спряла да расте; беше плещеста и здрава, с най-големите крака и ръце, каквито съм виждал на човешко същество, като махнем оня огромен партиански заложник, който премина в един от триумфите години по-късно. Чертите на лицето ѝ бяха правилни, но някак груби и беше вечно намръщена. Стойката ѝ бе приведена. Приказваше бавно, като чичо Тиберий (на когото между другото много приличаше — дори разправяха, че му била дъщеря). Беше неука, тъпа, без чар, без нищо привлекателно. Странно, но първото, което си помислих, като я съзрях, беше: „Тази жена е способна да извърши жестоко убийство“ и още: „От самото начало трябва да се пазя да не усети отвращението ми към нея, да не ѝ давам повод да стаи омраза към мен. Защото намрази ли ме веднаж, животът ми е в опасност.“ Добър актьор съм и макар че тържествеността на обряда бе нарушавана от кикот, прошепнати шеги и сподавен смях от страна на присъстващите, Ургуланила нямаше повод да вини мен за това. Когато церемонията свърши, повикаха ни при Ливия и Ургулания. Затвориха вратата и двамата се озовахме пред тях — аз нервен и разтреперан, а Ургуланила, огромна и безизразна, само свиваше и разпущаше грамадните си юмруци; тогава тези две зли баби захвърлиха тържествените маски и избухнаха в несдържан смях. Не бях чувал никоя от тях да се смее така и въздействието беше ужасяващо. Не беше човешки, здрав смях, а някакво демонично хълцане и пищене, като че се смееха две дърти пияни проститутки, дошли на нечие публично мъчение или на екзекуция.

— Ах, красавци мои! — изпъшка накрая Ливия, изтривайки очи.
— Какво не бих дала да ви видя в леглото през брачната ви нощ! Ще бъде по-смешно и от Девкалионовия потоп!

— Че какво толкова смешно се е случило тогава, мила? — запита Ургулания.

— Не знаеш ли? Бог унищожил целия свят с потоп, останали само Девкалион и семейството му и няколко животни, които избягали по върховете на планините. Нима не си чела „Потоп“ на Аристофан? Тази ми е любимата негова пиеса. Действието се развива на планината Парнас. Събрани са най-различни животни, за жалост по едно от всеки вид, и всяко се смята за единственото, оцеляло от своя род. И за да населят земята с животни, те трябва да се съвокупляват едно с друго, въпреки моралните си угризения и практическите неудобства. Така Девкалион сгодява мъжката камила за слоницата.

— Камила и слоница! Ех, че картинка! — изкикоти се Ургулания.
— Гледай дългия врат, кокалестото тяло и глупавото лице на Тиберий Клавдий. Виж огромните крака, клепналите уши и свинските очички на моята Ургуланила! Ха-ха-ха-ха! Е, и какво се е излюпило от двамата? Жирафата! Ха-ха-ха-ха!

— Не се казва в пиесата. Ирида се явява на сцената с монолога на пратеника и съобщава, че на планината Атлас имало още една група оцелели животни. Ирида прекъсва сватбите съвсем навреме.

— Ами камилата разочарована ли е?

— Горчиво!

— А слоницата?

— Слоницата само се намръщва.

— Целуват ли се на раздяла?

— Аристофан не споменава. Но сигурно се целуват. Хайде, животинки. Целунете се!

Усмихнах се глуповато, Ургуланила се намръщи.

— Целувайте се, казах! — Ливия го изрече с глас, който показваше, че трябва да се подчиним.

Тъй ние се целунахме, а с това хвърлихме старите жени в нов пристъп на истерия. Като се намерихме във вратата, прошепнах на Ургуланила:

— Съжалявам, вината не е моя.

Ала тя не отвърна, само се намръщи повече и от преди.

Имаше цяла година до истинската сватба, защото семейството ми бе решило, че аз ще стана пълнолетен едва на петнадесет и половина години, а дотогава всичко можеше да се случи. Ах, защо не се явеше Ирида!

Но тя не се яви. И Постум имаше тревоги: бе вече пълнолетен, оставаха само няколко месеца, преди той и Домиция да станат на възраст за женитба. Бедничкият Постум все още беше влюбен в Ливила, макар да бе омъжена. Но преди да разкажа историята на Постум, трябва да опиша срещата си с „последния римлянин“.

ГЛАВА 9

Наричаше се Полион и аз ще опиша точно обстоятелствата на срещата ни, която стана седмица след годеща ми с Ургуланила. Четях в Аполоновата библиотека, когато се появиха Ливий и един дребен пъргав старец в сенаторска роба. Ливий казваше:

— Май ще трябва да се откажем да я търсим, освен ако... Ха, ето го Сулпиций! Ако той не я знае, никой не ще я знае. Добро утро, Сулпиций. Ще те моля да послужиш на Полион и на мен. Искаме да прегледаме една книга, коментар от един грък, по име Полемокъл, върху Полибиевата „Военна тактика“. Помня, че я срещам тук някъде, но в каталога не е спомената, а библиотекарите за нищо не ги бива.

Сулпиций подъвка брадата си, а после се обади:

— Бъркате името. Той е Полемократ и не е грък, въпреки името си, ами евреин. Преди петнайсет години помня, че я зърнах ей на оная, горната лавица, четвъртата от прозореца, най-отзад, а на етикетчето пишеше само „Дисертация върху тактиката“. Аз ще ви я сваля. Не вярвам някой да я е пипал оттогава.

Чак сега Ливий ме забеляза.

— Здравей, приятелю, как си? Познаваш ли прочутия Азиний Полион?

Поздравих ги, а Полион каза:

— Какво е туй, дето го четеш, момче? Глупости някакви, главата си залагам, като те гледам как го криеш. Днешните младежи само глупости четат.

Обърна се към Ливий:

— Обзалагам се на десет златни монети, че ще е някое жалко „Искуство на любовта“ или някакви идилични пасторални дивотии, или нещо друго все от тоя вид.

— Приемам облога — отвърна му Ливий. — Младият Клавдий не е от тия младежи. Е, Клавдий, кой от двама ни печели?

Казах, заеквайки, на Полион:

— Драго ми е да ви съобщя, господине, че вие губите.

Полион сърдито се намръщи:

— Какво каза? Драго ти било, че аз губя, така ли? Тъй ли се приказва с човек на моята възраст, че и сенатор на това отгоре?

Отговорих:

— Казах го с най-голямо уважение, господине. Драго ми е, че губите. Не бих желал тази книга да се нарече глупава. Това е вашата собствена история на гражданските войни и ако позволите да я похваля, една чудесна книга.

Лицето на Полион се проясни. Той се засмя, измъкна кесията си и подаде монетите на Ливий. Ливий, с когото очевидно бяха добри приятели — разбирате какво имам предвид, нали? — ги отблъсна с шеговита настойчивост.

— Мили мой Полион, не мога да взема парите. Ти беше напълно прав: днешните младежи четат само най-жалки глупости. Замълчи, моля те: съгласен съм, загубих облога. Ето ти десет мои златици, плащам ти ги с радост.

Полион се обърна към мен:

— Хайде, младежо — не те знам кой си, но ми се струваш умно момче, — кажи, чел ли си творбите на нашия Ливий? Умолявам те, кажи, не са ли още по-глупави и от моите?

Усмигнах се.

— Във всеки случай по-лесно се четат.

— По-лесно ли? Как тъй?

— Той кара жителите на древния Рим да се държат и да говорят така, сякаш са ни съвременници.

Полион изпадна във възторг.

— Чукна ли те сега, Ливий, на най-слабото ти място. Ти приписваш на римляните от преди седем века най-невероятни съвременни подбуди, навици и речи. Признавам, четивно е, но това не е история.

Преди да предам докрай разговора им, нека кажа няколко думи за стария Полион, може би най-даровитият човек на своето време, като изключим дори и Август. Беше вече към осемдесетте, но в пълна власт над умствените си способности и по-здрав дори от някой шейсетгодишен мъж. Пресякъл беше Рубикон с Юлий Цезар и бе воювал с него срещу Помпей, служил бе при дядо ми Антоний преди скарването му с Август, бил консул и провинциален управител на

Отвъдна Испания и на Ломбардия, бе си заслужил триумф за една победа на Балканите, бил най-близкият другар на Цицерон, докато се отвратил от него, както и покровител на поетите Вергилий и Хораций. Освен това бе изтъкнат оратор и автор на трагедии. Но беше по-добър историк, отколкото драматург и оратор, защото до педантизъм обичаше буквалната истина и не бе в състояние да я вмести в условностите на другите литературни форми. С пляката от балканския поход бе основал обществена библиотека в Рим. Имаше още две библиотеки: онази, в която бяхме, и друга, наречена на името на баба ми Октавия; но библиотеката на Полион бе много по-добре подредена, за справки и четене, отколкото останалите.

Сулпиций междуременно беше открил книгата и като му поблагодариха, те продължиха спора си.

Ливий заяви:

— Бедата на Полион е, че когато пише история, смята се за задължен да потисне своите най-творчески, поетически чувства и да кара героите си да се държат с тъпа добросъвестност, а когато ги кара да говорят, лишава ги от сладкодумие.

Полион каза:

— Е, да, поезията си е поезия, ораторството — ораторство, а историята си е история и ти не бива да ги смесваш.

— Не бива ли? Бива и още как! — извика Ливий. — Да не искаш да кажеш, че нямам право да пиша в епически стил за едно историческо събитие, защото това било прерогатив на поезията, и че не мога да вложа разпалени речи преди почване на сражение в устата на моите пълководци, защото съчиняването на подобни речи било привилегия на ораторството?

— Точно това искам да кажа. Историята е достоверно описание на събитията, на това как хората са живели и са умирали, какво са вършили и казали; а епическият елемент само обърква летописа. Колкото до речите на пълководците, те са отлични като ораторство, но крайно неисторически — не само че не съществува капчица доказателство за никоя от тях, ами на всичкото отгоре са и неверни. Слушал съм повече бойни речи от всекиго друго и макар пълководците, които ги произнасяха, особено пък Цезар и Антоний, да бяха отлични публични оратори, те бяха преди всичко твърде добри войници, за да опитват подобни шмекерии пред своите войски. Те

приказваха с тях на разговорен език, не ораторствуваха. Ти знаеш ли каква реч произнесе Цезар преди битката при Фарсала? Не, той не ни умоляваше да си припомним своите жени и деца, нито пък свещените римски храмове и миналите ни победи! Нищо подобно! Той стъпи на някакъв боров пън с една от ония огромни репи в едната ръка и с къшей корав войнишки хляб в другата и докато дъвчеше, започна да подхвърля шеги. Не някакви изтънчени шеги, а груби, истински, казани с безизразно лице: за туй например как сравнявали живота на честния Помпей с неговата поквара. А онова, което направи с тази ряпа, би разсмяло дори и вол. Спомням си един солен анекдот за това как Помпей си спечелил прозвището Велики — аз, тази великанска ряпа! — и другото един, още по-солен, за това как той самият останал без коса на александрийския пазар. Бих ви ги разказал и двата, ако не беше това момче, а надали бихте ги и разбрали, защото не сте се образovali в лагера на Цезар. И ни дума за приближаващата битка освен в края:

„Бедничкият Помпей! Вдигнал се срещу Цезар и неговите хора! Загубен е!“

— Но ти не си написал нищо от това в своята история — каза Ливий.

— Не в масовата публикация — отвърна Полион. — Да не съм луд. Но ако ми поискаш единичното „Допълнение“, което току-що завърших, ще го намериш там. Ала не вярвам да си направиш труда. Чакай да ти доразкажа: Цезар беше отличен имитатор и им изигра предсмъртната реч на Помпей, преди оня да падне върху меча си и да се прободде (пак ряпата — с отхапан край). Започна да се оплаква от името на Помпей на безсмъртните богове за това, че винаги оставяли покварата да тържествува над добродетелта. Ах, как се смяха! А после изрева: „Какво, не е ли вярно, макар че го казва Помпей? Отречете го, ако ви стиска, развратни кучета такива!“ И изпрати половината ряпа към тях. Ах, какъв кикот последва! Не, не е имало войници като Цезаровите. А помниш ли песента, която пяха на французкия си триумф?

*Водим у дома плешивия развратник,
римляни, заключвайте жените си зад сто врати!*

Ливий се обади:

— Полион, мили ми приятелю, сега не разискваме Цезаровия морал, а начина, по който се пише история.

Полион отвърна:

— Да, така е. Нашият интелигентен млад приятел разкритикува метода ти под благовидната похвала за твоята четивност. Момче, имаш ли още обвинения срещу благородния Ливий?

Казах:

— Моля ви, господине, не ме карайте да се червя. Аз много харесвам творбите на Ливий.

— Кажете истината, момченце! Хващали ли си го някъде в историческа неточност? Изглеждаш ми момче, което много е чело.

— Не бих се осмелил...

— Казвай бързо. Сигурно има нещичко.

Тогава рекох:

— Наистина има едно нещо, което ме озадачава, признавам си. Това е историята на Ларс Порсена. Според Ливий Порсена не успял да превземе Рим, защото първо му попречило героичното държане на Хораций на моста, а сетне го сащисала необикновената смелост на Сцевола; Ливий разказва, че Сцевола, заловен след опита му да убие Порсена, сложил ръката си в огъня на олтара и се заклел, че триста римляни все като него били дали клетва да отнемат живота на Порсена. И тъй, Ларс Порсена сключил мир. Но аз съм виждал лабиринта-гробница на Ларс Порсена в град Клузий, а там на фриза са изобразени римляни, които излизат от градската порта и биват отвеждани в робство. Показано е как един етруски жрец с ножици в ръка реже брадите на патрициите. А дори и Дионисий Халикарнаски, който е бил много благосклонен към нас, твърди, че Сенатът е гласувал на Порсена трон от слонова кост, скиптър, златна корона и триумфална роба; което пък означава единствено, че са му отдавали почести на владетел. Затова, струва ми се, Ларс Порсена наистина е завладял Рим въпреки съпротивата на Хораций и Сцевола. Освен това Арунс, жрецът в Капуа (последният, за когото смятат, че може все още да разчита етруските надписи), ми каза миналото лято, че според етруските летописи човекът, който е пропъдил Тарквиниите от Рим, не е бил Брут, а Порсена и че Брут и Калатин, първите двама консули на Рим, не

са били друго освен градски разпоредители, назначени да събират неговите данъци.

Ливий се разгневи:

— Учудваш ме ти, Клавдий. Нима не зачиташ римските легенди, ами си седнал да вярваш измислиците на древните ни врагове, съчинени, за да омаловажат нашето величие?

— Но аз само попитах — рекох смирено — какво всъщност се е случило тогава.

— Хайде, Ливий — намеси се Полион, — отговори на младия учен. Какво всъщност се е случило?

Ливий отвърна:

— Друг път. Нека сега не се отвлечаме от въпроса, който беше едно общо разискване за това как е правилно да се пише история. Клавдий, приятелю, ти имаш амбиции в тази насока. Кой от нас двама ни, достопочтените старци, би избрал за свой образец?

Погледнах от единия към другия. Най-сетне се осмелих:

— Бих избрал, мисля, Полион. Понеже съм сигурен, че не мога и да мечтая някога да постигна литературното изящество на Ливиевия стил, ще се постарая поне да наподобя точността и усърдието на Полион.

Ливий изсумтя и се извърна да си върви, но Полион го спря. Опитвайки се да сдържи доволството си, той каза:

— Хайде, Ливий, какво си седнал да ми завиждаш за това малко учениче — та твоите са легион, пръснат из целия свят. Момче, чувал ли си за стареца от Кадикс, в Испания? Не, не — не е неприлично. Всъщност по-скоро е тъжно. Той дошъл пеша чак до Рим, за да види — какво мислиш? Не храмовете, нито театрите, нито статуите, нито тълпите, нито продавниците, нито Сената. Дошъл да види един Човек. Кой Човек? Човека, чийто лик е върху монетите ли? Не, не. По-велик от него. Дошъл да види не друго, а нашия приятел Ливий, чийто творби, както изглежда, знаел наизуст. Видял го, поздравил го и веднага поел пак към Кадикс — стигнал си и веднага умрял; разочарованието и дългият път му дошли прекалено много.

Ливий рече:

— Моите читатели поне са истински читатели. Момче, ти знаеш ли как Полион сам се е направил известен? Чуй: той е богат и притежава огромна, красива къща и необикновено добър готвач.

Поканва голяма група любители на литературата на вечеря, поднася им най-вкусни храни, а сетне — уж случайно — отваря последната книга на историята си. Обажда се смирено: „Господа, има тук няколко пасажа, в които съм доста разколебан. Много работих над тях, но им липсва последното оглаждане, за което разчитам на вас. Ако ми позволите...“ И започва да чете. Никой не го слуша внимателно. Стомасите на всички са претъпкани. „Готвачът е същински гений“ — мисли си всеки. „Кефалът с пикантния сос и ония тлъсти пълнени дроздове, и дивото прасе с гъби — кога съм се хранил тъй вкусно за последен път? Май че на последното четене на Полион, да! Аха — ето го пак роба с виното. Ех, че чудно кипърско вино. Прав е Полион: похубаво е от всяко гръцко вино на пазара.“ Междувременно гласът на Полион — а колко е приятен за слушане този негов глас, като вечерно жертвоприношение на жрец през лятото, — гласът му пее и от време на време смирено запитва: „Това добре ли е, как мислите?“ И всеки казва, спомняйки си пак за дроздовете или пък за малките вкусни сладкиши: „Възхитително. Възхитително, Полион!“ Сегиз-тогиз той замълчава и пита: „Кажете сега, коя е правилната дума тук? Дали да кажа, че завърналите се пратеници *убедили* или *подбудили* това племе към бунт? Или пък да кажа, че описанието, което направили на положението, е *повлияло* на племето да се разбунтува? Всъщност смятам, че те са докладвали съвсем безпристрастно за онова, което са видели.“ Тогава от лежанките се надигат гласове: „*Повлияло*, Полион. Каж *повлияло!*“ — „Благодаря, приятели — казва той, — много сте мили. Робе, ножчето и перото ми! Още сега ще променя изречението, ако позволите.“ А после публикува книгата и праща на всеки от гостите си по едно безплатно копие. Те пък разправят на приятелите си в обществените бани: „Великолепна книга е тази. Чете ли я? Полион е най-великият историк на нашето време; и колко е скромен — готов е да поиска съвет за дребни стилови тънкости от хората с вкус. Ето на, тази дума *повлияло* например аз сам му я подсказах.“

— Вярно. Готвачът ми е прекалено добър. Следващия път ще ти поискам твоя и няколко бутилки от твоето тъй наречено фалернско вино и тогава вече ще чуя истинска критика.

Сулпиций махна ядосано:

— Приятели, приятели, спорът се превръща в личен.

Ливий вече си отиваше. Но Полион се ухили зад отдалечаващия се гръб и изрече високо, да го чуе Ливий:

— Почтен човек е този Ливий, но едно му е лошото. Страда от болестта падуанщина.

Това накара Ливий да спре и да се извърне.

— Че какво ѝ е на Падуа? Не давам да се каже лоша дума за това място.

Полион ми обясни:

— Там се е родил, разбираш ли? В северните провинции. Имат някакъв топъл извор с изключително свойство. Падуанеца веднага го познаваш. Като се къпят във водата на извора и като пият от нея — доколкото знам, извършват двете действия едновременно, — падуанците започват да вярват каквото им се иска и го вярват тъй дълбоко, че са в състояние да убедят и всички останали. Така градът си е създал завидно търговско име. Завивките и постелките, които се произвеждат там, всъщност са като всички останали, дори малко по-лоши, защото местните овце са жълти и с твърдо влакно, ала за падуанците са меки и бели като гъши пера. И успяват да убедят целия свят, че е така.

Обадих се, отвърщайки на шегата с шегата:

— Жълти овце! Каква рядкост. А как получават този цвят?

— Как ли? Като пият от изворната вода. В нея има сяра. Всички падуанци са жълти. Погледни Ливий.

Ливий бавно пристъпи към нас.

— Шегата си е шегата, Полион, и аз я приемам с охота. Но ние разисквахме и един сериозен въпрос — как се пише история. Възможно е да съм допуцал грешки. Кой историк не ги е правил? В никакъв случай не съм разказвал умишлено неверни неща: в това не можеш да ме обвиниш. С радост включвам в историята си всеки легендарен епизод от ранните исторически източници, който допринася към темата ми за древното величие на Рим: защото, макар и неверен във фактическо отношение, той е верен по дух. Ако срещна две версии на същата случка, избирам оная, която е по-близка до моята тема, и ти не би могъл да ме намериш заплеснат край етруските гробници в търсене на трета версия, която да отрича двете други — каква полза от това?

— Ще допринесе за каузата на истината — благо отвърна Полион. — Това нищо ли е?

— Но ако, служейки на каузата на истината, признаем, че почитаните от нас прадеди са били страхливци, лъжци и предатели? Тогава какво?

— Нека момчето отговори. То сега влиза в живота. Хайде, момче, отговори!

Отговорих наслуки:

— Ливий започва историята си, като порицава днешната порочност и като обещава да проследи постепенния упадък на древните добродетели, дошъл със завоеванията и забогатяването на Рим. Казва, че с радост ще пише първите глави, защото ще може, докато прави това, да затвори очи пред пороците на нашето съвремие. Но затваряйки очи за съвременните пороци, дали не е затварял очи понякога и за пороците на нашите деди?

— Е? — подкани ме Ливий, присвил очи.

— Е — запънах се аз. — А може би пък няма такава голяма разлика между техните и нашите. Може да е само въпрос на обхватност и възможности.

Полион запитва:

— Всъщност, момче, падуанецът не е успял да те накара да видиш серните му овце като снежнобели, нали така?

Притесних се много.

— Книгите на Ливий са ми доставили по-голямо удоволствие от книгите на всички други — повторих аз.

— Да, разбира се — ухили се Полион, — същото го каза и старецът от Кадикс. Но и ти, като стареца от Кадикс, сега се чувствуваш разочарован, нали? Ларс Порсена и Брут, и другите са се затъкнали в гърлото ти, нали?

— Това не е разочарование. Сега виждам, макар да не съм мислил по въпроса преди, че има два различни начина за писане на история: единият е да призоваваш хората към добродетелта, а другият път — да тласкаш хората към истината. Първият е на Ливий, вторият — твоят: а може да не са непримирими?

— Момче, та ти си цял оратор! — възкликна Полион зарадван.

Сулпиций, който стоеше на един крак, а другия придържаше с ръка и завързваше брадата си на възли — така правеше, когато бе

възбуден или нетърпелив, — сега обобща:

— Да, Ливий няма да остане без читатели. Хората обичат да бъдат „призовавани към дребните добродетели“ от един занимателен писател, особено пък когато им се казва в същото време, че съвременната цивилизация е пресякла възможността да се сдобием с тези добродетели. Но истинските проповедници на истината — „гробари, които изравят трупа на историята“ (нека цитирам епиграмата на бедния Катул за благородния Полион), — хората, които отбелязват единствено онова, което се е случило в действителност — такива хора могат да си намерят слушатели само ако имат добър готвач и пълна изба с кипърско вино.

Ливий побесня. Той викна:

— Полионе, това са празни приказки. Семейството му и всичките му близки смятат младия Клавдий за тъпак, но до днес аз някак си не исках да си го призная. Да ти е честит ученикът! А пък Сулпиций ще доведе до съвършенство тъпотата му: няма по-добър учител по тази специалност в Рим.

После хвърли следната партска обида:

— *Et apud Apollinem istum Pollianis Pollinctorem diutissime polleat.*

Което значи, макар че игрословицата се губи на гръцки: „И дано дълго процъфтява в храма на тоя Полионов гробар, Аполон!“ И си тръгна вбесен.

Полион подвикна весело зад него:

— *Quod certe pollicitur Pollio. Pollucibiliter pollebit puer.*

(Полион ти обещава тъй да стане; момчето ще укрепне блестящо.)

Като останахме насаме — Сулпиций тръгна да търси някаква книга, — Полион взе да ме разпитва:

— Кой си ти, момче? Клавдий се казваш, нали? Очевидно си от добър род, но аз не те познавам.

— Аз съм Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик.

— Небеса! Но тогава Ливий е прав! Смятат те за полуумен.

— Да, родът ми се срамува от мен, защото заеквам, защото съм сакат и вечно болен. Затуй и малко се показвам пред хората.

— Но защо да си тъпак? Та ти си един от най-умните младежи, които съм срещнал през последните години.

— Много си любезен, уважаеми.

— Нищо подобно. Бога ми, много добре го чука ти Ливий за Ларс Порсена. Ливий няма съвест, там е истината. Непрестанно то спипвам за това, за онова. Веднаж го запитах дали все тъй го затруднява търсенето на бронзовите плочки, които са му нужни, в отпадъците на държавния архив, а той отвърна: „Съвсем не.“ И се оказа, че не е бил там ни веднъж да потърси потвърждение на един-единствен факт поне! Я ми кажи, защо четеш моята история?

— Четях описанието ти за обсадата на Перузия. Дядо ми — първият съпруг на Ливия, знаеш го, е бил там. Интересувам се от този период и събирам материал за животоописание на моя баща. Учителят ми Атенодор ме насочи към твоята книга — казва, че била вярна. Предишният ми учител, Марк Порций Катон, веднаж ми беше казал, че била изтъкана от лъжи, затуй с още по-голяма готовност повярвах на Атенодор.

— Да, Катон не харесва книгата ми. Катоновци се биха на другата страна. Аз помогнах да изхвърлят дядо му от Сицилия. Но струва ми се, че ти си първият млад историк, с когото се срещам. Историята е игра за старчоци. Кога смяташ да печелиш битки като баща си и дядо си?

— Може би на стари години.

Той се засмя.

— Не виждам защо един историк, който цял живот е изучавал военната тактика, да не бъде непобедим пълководец, ако му се дадат добри войници и ако има смелост...

— И добри командири — додадох, спомняйки си за Клеон.

— И добри командири естествено — макар в живота си да не е докосвал ни меч, ни щит.

Събрах смелост да запитам Полион защо често пъти го наричат „последният римлянин“. Въпросът го поласка и той обясни:

— Август ме нарече тъй. Беше по времето, когато ме покани да взема неговата страна във войната срещу дядо ти Антоний. Попитах го за какъв човек ме смята: Антоний беше един от най-добрите ми другари. „Азиний Полион — рече Август, — смятам, че ти си последният римлянин. Прозвището се похабява върху оня убиец Касий.“ — „Но ако аз съм последният римлянин — казах, — чия е вината? И чия ще бъде вината, след като победиш Антоний, че никой

освен мен не ще се осмелява да стои с изправена глава в твое присъствие и да се изказва смело?“ — „Във всеки случай няма да е моя, Азиний — оправда се той, — Антоний обяви войната, не аз. Освен това, щом победим Антоний, аз много естествено веднага ще възстановя републиканското управление.“

— Ако господарката Ливия не наложи своето вето — рекох аз. Тогава старецът ме хвана за раменете.

— Чакай да ти кажа нещо, Клавдий. Вече съм много стар и макар да ти изглеждам все още подвижен, краят ми приближава. След три дни ще умра: знам го. Преди смъртта настъпва едно странно прояснение. Човек може да пророкува. Слушай сега! Искаш ли да живееш дълъг, осмислен живот, с почести накрая?

— Да.

— Тогава вземи да куцаш още по-силно, заеквай умишлено, преструвай се на вечно болен, прави се на глупак, отмятай глава, гърчи ръце на всички обществени или полуобществени случаи. Ако би могъл да видиш всичко, което аз съм видял, ще знаеш, че това е единствената ти надежда за безопасност и вероятна слава.

Казах:

— Ливиевата история за Брут — за първия Брут — може не е вярна исторически, но е убедителна. И Брут се е преструвал на полуумен, за да може накрая да възвърне народните свободи.

— Какво каза? Народните свободи ли? Нима вярваш в това? Мислех си, че изразът е непонятен за младото поколение.

— И татко, и дядо ми са вярвали в тях...

— Да — прекъсна ме Полион рязко, — и затова умряха.

— Какво искаш да кажеш?

— Искам да кажа, че затова ги отровиха.

— Отровиха ли ги? Но кой?

— Хм! По-тихо, момченце. Не, имена няма да ти кажа. Но ще ти дам сигурен знак, че не дрънкам безпочвени клюки. Казваш, че си пишел биография на баща си.

— Да.

— Така! Ще видиш, че няма да ти позволят да прекрачиш отвъд едно определено място в нея. И личността, която ще те спре...

В този миг Сулпиций се завърна, тътрейки нозе, и Полион не каза вече нищо интересно освен накрая, когато се сбoguвах с него, а

той ме дръпна настрана и рече:

— Сбогом, малки ми Клавдий! Но не се заблуждавай относно народните свободи. Това все още не може да стане. Нещата ще трябва да се влошат много повече, преди да се поправят. — После повиши глас: — И още нещо. Ако, когато умра, срещнеш някои важни места в моите истории, които смяташ, че са неисторически, позволявам ти — ще отбележа, където трябва, че имаш това право — да напишеш поправките в едно допълнение. Поддържай ги на съвременно равнище. Книгата, когато остарее, служи само за увиване на риба.

Отговорих, че това ще бъде почетен дълг. След три дни Полион умря. Остави ми в завещанието си сбирка от древни латински истории, но ми ги взеха. Чичо Тиберий заяви, че имало някаква грешка: били предназначени за него, защото имената ни много си приличаха. А бележката му за правото да нанасям поправки всички приеха като шега; ала аз удържах обещанието си към Полион около двадесет години по-късно. Открих, че бе съдил много строго за характера на Цицерон — суетен, нерешителен, страхлив човек, — и макар да бях съгласен с тази оценка, сметнах за наложително да докажа, че не е бил и предател, какъвто го беше направил Полион. Полион се бе позовал на някакви Цицеронови писма, които успях да докажа, че са фалшифицирани от Клодий Пулхер. Цицерон бе предизвикал враждебността на Клодий, като свидетелствувал против него, когато оня бил обвинен, че е присъствувал на жертвоприношенията на Добрата богиня, преоблечен като жена-музикантка. Този Клодий бе един от лошите Клавдий.

ГЛАВА 10

Малко преди да стана пълнолетен, Тиберий, макар да имаше вече за наследник Кастор, бе получил нареждане от Август да осинови и Германик и по този начин да го прехвърли от рода на Клавдиите в рода на Юлиите. Така че сега аз възглавявах старшия клон на Клавдиите и имах неоспорима власт над парите и именията, наследени от баща ми. Станах опекун на майка си — която не се бе омъжвала повторно, — а тя пък прие това настойничество като унижение. Започна да се отнася с мен по-строго и от преди, макар че всички семейни документи трябваше да бъдат подписвани от мен и аз бях семейният жрец. Церемонията за влизането ми в пълнолетие се различаваше удивително много от церемонията по възмъжаването на Германик. Облякох мъжката си тога в среднощ и без придружвачи, без процесия бях занесен с носилка на Капитолия, където извърших жертвоприношението, а сетне ме отнесоха обратно в леглото. Германик и Постум искаха да присъствуват, но за да не се вдигне никакъв шум около мене, в същата нощ Ливия бе уредила пиршество в двореца и те бяха задължени да присъствуват на него. (6 г. от н.е.)

Същото се случи и когато се ожених за Ургуланила. Малцина знаеха за женитбата ни — научиха на другия ден. Церемонията беше извършена по всички правила. Оранжевите обуца на Ургуланила и огненото ѝ було, разчитането на знамения, изяждането на свещения сладкиш, двете столчета, покрити с овчи кожи, възлиянието, което извърших, миропомазването на пътната врата от страна на младоженката, трите монети, моят подарък за нея от вода и огън — всичко си беше както трябва, нямаше я само процесията с факлите и цялата процедура бе претупана нехайно, на бърза ръка и неохотно. За да не се препъне о прага в дома на съпруга си, когато влиза там за пръв път, римската булка бива вдигана на ръце. Двамата Клавдии, които трябваше да я вдигнат, бяха възрастни мъже и не издържах тежестта на Ургуланила. Единият се подхлъзна на мрамора и Ургуланила се стовари с трясък, повличайки ги върху си. Няма сватбен знак, по-лош

от този. И все пак невярно ще бъде, ако кажа, че бракът ни се е оказал нещастен — помежду ни не съществуваше достатъчно напрежение, за да се оправдае подобно определение. Отначало спяхме заедно, защото това се очакваше от нас, дори понякога имахме и полови сношения — тогава за пръв път познах половия живот, — понеже и те бяха част от брака, а не от страст или любов. Всякога съм бил с нея внимателен и учтив, тя пък ме възнаграждаваше със своето безразличие, а това беше най-доброто, което можеше да се желае от жена с нейния характер. Три месеца след сватбата ни забременя и ми роди син, наречен Друзил, към когото не съумях да изпитам никакво бащинско чувство. Приличаше по проклетия на сестра ми Ливиля и на Ургуланилиния брат Плавций — по всичко останало. След малко ще ви разкажа за Плавций, когото Август ми бе посочил като образец и пример за подражание.

Август и Ливия имаха установения обичай да не вземат решения по ни един важен въпрос, отнасящ се до семейството или държавните работи, без да съставят писмен документ, в който, са отбелязани както решението, тъй и съображенията за това: документът се съставяше във форма на писма, разменени помежду им. От купищата кореспонденция, останала след тяхната смърт, преписах няколко, които свидетелствуват за отношението на Август към мен по онова време. Първият ми препис носи дата три години преди брака ми.

Мила ми Ливия,

Бих искал да отбележа нещо странно, което преживях днес. Просто се чудя как го изтълкувам. Разговарях с Атенодор и му казах: „Страхувам се, че заниманията ти с Тиберий Клавдий са много отегчително нещо. Имам чувството, че с всеки изминат ден той изглежда все по-зле, става по-нервен и по-неспособен.“ Атенодор ми отвърна: „Прекалено суров си към младежа. Той много страда от разочарованието, което причинява на роднините си, и от обидите, с които се среща на всяка крачка. Но съвсем не е способен и ако искаш, вярвай, близостта с него ми доставя голямо задоволство. Ти никога не си го чувал да държи речи с патос, нали?“ — „Речи ли?“ — изсмях се аз.

„Да, да — речи — повтори Атенодор. — Ще ти предложи нещо. Задай му някаква тема за реч, ела след половин час и послушай какво е направил. Ала ще трябва да се скриеш зад завесата, защото иначе не ще чуеш нищо, което заслужава да се чуе.“ Зададох темата „Римските завоевания в Германия“ и когато половин час след това се ослушах зад завесата, преживях най-голямата изненада в живота си. Всички факти му бяха в главата, отправните точки бяха добре подбрани, а изложението на подробностите бе в правилна връзка и съотношение към тях; и нещо повече — гласът му беше овладян и той *не заекваше*. Да ме убие бог, ако лъжа — изживях истинско удоволствие и извлякох голяма полза от онова, което чух! Но не мога да се начудя как тъй момче, което в ежедневието разговаря толкова глуповато, е в състояние да произнесе подобна реч почти без подготовка, на такъв смислен и дори учен език! Измъкнах се, заръчвайки на Атенодор да не споменава нито че съм бил там, нито че съм се изненадал, но се смятам задължен да ти съобщя за преживяното и дори да предложи понякога, когато имаме по-малко гости, да го извикваме да вечеря у нас при уговорката, че ще държи устата си затворена и ушите — нащрек. Ако все пак, както ми се струва, има някаква надежда от него да излезе достоен представител на семейството, трябва постепенно да свикне да общува със своите равни. Не може вечно да го държим затворен само с учители и освободени роби. Съществува естествено голямо различие на мнения по въпроса за умствените му способности. Чичо му Тиберий, майка му Антония и сестра му Ливила са единомушни, че е идиот. От друга страна, Атенодор. Сулпиций, Постум и Германик се кълнат, че стига да пожелаел, бил толкова разумен, колкото и всички останали, но че лесно се разстройвал, много бил нервен. Що се отнася до мен, пак повтарям, още не мога да си изясня въпроса.

На което Ливия отговаря:

Мили ми Август

Изненадата ти зад оная завеса не е била по-голяма от изненадата, която преживяхме веднаж, когато индийският посланик смъкна копринената кърпа от златния кафез, който господарят му, великият цар, ни беше изпратил, и за пръв път видяхме птицата папагал с нейните зелени пера и рубинена огърлица и я чухме да казва: „Здравей, цезаре, Баща на Отечеството!“ Учуди ни не фразата, защото всяко едва сричащо детенце може да я изрече, а това, че птицата я каза. Единствено глупакът би могъл да възхвалява папагала за остроумието му да се обърне към теб с подобаващи думи, защото сам той не познава значението им. Славата се полага на оня, който с невероятно търпение е обучил птицата да повтаря фразата, защото, както знаеш, в други случаи тя може да каже и други неща; но в един общ разговор папагалът дрънка същински глупости и ние се принуждаваме да закриваме кафеза, за да млъкне. Същото е и с Клавдий, макар да е обидно за папагала, безспорно красива птица, да сравняваме внука ми с него: онова, което си чул, е било без съмнение заучено наизуст. В края на краищата „Римските завоевания в Германия“ е много важен въпрос и нищо чудно Атенодор да го е накарал да заучи няколко такива неща. Повярвай, не искам да кажа, че не би ми било приятно, ако наистина е податлив на обучение: много ми е драго. Това значи например, че ще успеем да го подготвим за сватбената му церемония. Но предложението ти да се храни с нас е твърде странно. Не желая да се храня в една стая с това същество: заболява ме стомахът.

Що се отнася до доказателствата за умствените му способности, прецени ги сам. Като дете Германик се закле пред умирация си баща да обича и пази своето малко братче: познаваш душевното благородство на Германик, знаеш, че за да не измени на своя свят обет, той е в състояние да представи по най-благовиден начин умствените способности на брат си с надеждата един ден

те наистина да се развият. Също тъй ясно е защо Атенодор и Сулпиций твърдят, че бил поправим: плаща им се прескъпо да го учат, а службата им дава възможност да се навъртат из двореца и да се надуват, че са ти лични съветници. Колкото до Постум, вече от няколко месеца ти се оплаквам, знаеш, че просто не мога да разбера този младеж. Смъртта постъпи несправедливо, отнемайки и двамата му по-надарени братя и оставяйки ни само него. Той обича да спори с по-възрастните тогава, когато спори е безпочвен, защото фактите са неоспорими, просто само за да ни нервира и да изтъкне собственото си значение като твой единствен оцелял внук. Защитата му на Клавдий е още едно доказателство. Оня ден направо ме обиди, когато подхвърлих, че Сулпиций само си пилее времето в обучаване на момчето: заяви ми, че според него Клавдий бил много по-умен от повечето си близки роднини — с което, предполагам, имаше предвид и мене. Но Постум е друго проблем. Засега разискваме Клавдий; и аз не мога, повтарям, да го оставя да се храни с мен по физически причини, които, надявам се, ще уважиш.

Ливия

Едно трето писмо, писано наскоро подир женитбата ми, веднага след като бях избран за жрец на Марс, също не е безинтересно:

Мила ми Ливия,

Както ме посъветва, разисквах с Тиберий какво да правим с младежа Клавдий сега, когато се организират игрите в чест на Марс. Вече е пълнолетен, а и понеже дадохме свободното място в колегията на жреците на Марс, повече не можем да отлагаме решението си относно неговото бъдеще — разбрахме се по това, нали? Ако е достатъчно здрав телом и духом, за да бъде достоен член на рода — смятам, че е така, иначе не бих осиновил и Тиберий, и Германик и не бих го оставил него за глава на

старшият клон от рода на Клавдиите, — то тогава очевидно трябва да се погрижим за него и да му дадем същите възможности за развитие, каквито даваме на Германик. Признавам, все още може би греша — напоследък той не се развива кой знае как. Но ако решим, че въпреки всичко телесните му недъзи са свързани и с умствени недостатъци, не бива да оставяме злонамерените хора да се присмиват и на него, и на нас. Повтарям, трябва веднъж завинаги да вземем бързо решение относно момчето — защото иначе ще имаме вечни тревоги, ако ще трябва при всеки изникнал случай наново да решаваме дали е способен да поеме онези обществени задължения, които подобават на произхода му.

И тъй, неотложният въпрос сега е какво да правим с него на тези игри. Не бих възразил да го назначим разпоредител в жреческата трапезария, но при категоричното условие да предостави всичко на шурей си, младия Плавций Силван, и прави само онова, което му се нареди. От това може да научи много и няма причина да се изложи, ако научи урока си както трябва. Но естествено и дума не може да става да седи заедно с мен в ложата на председателя, до свещената статуя, защото всички в театъра ще гледат нататък и всяка странност в поведението му ще бъде разисквана. Другият проблем е какво да правим с него на Латинските празненства. Германик ще отиде на Албанската планина заедно с консулите да участва в жертвоприношението и Клавдий желаел, доколкото разбрах, да иде с него. Но и тук не съм сигурен можем ли да смятаме, че не ще се изложи: Германик ще е погълнат от задълженията си и не ще може да се грижи за него през цялото време. Ако ли отиде, всички ще искат да знаят какво дири той там; ще се питат защо, докато траят тържествата и магистратите отсъствуват, но сме го назначили и градоначалник на Рим — почетна длъжност, с която, ако помниш, удостоихме последователно Гай, Луций, Германик, младия Тиберий и Постум още щом навършиха пълнолетие, за да усетят вкуса и

отговорностите на властта. Най-добре ще се измъкнем от затруднението, ако го обявим за болен, защото естествено той в никакъв случай не може да бъде градоначалник.

Ако искаш, покажи на Антония писмото ми — не възразявам: увери я, че скоро ще вземем някакво решение за сина ѝ. Съзнавам колко нелепо е за нея да бъде под негова опека.

Август

Освен гдето това бе първата ми обществена длъжност, друго нищо особено не може да се каже за работата ми в трапезарията на жреците. Плавций, един суетен, гиздав, наперен петел, свърши всичко вместо мен и дори не се помъчи да ми обясни начина на продоволствието, нито правилата за жреческото първенство; направо отказа да отговаря на подобни въпроси. Единственото, което стори, бе да ме научи на някои ритуални жестове и фрази, които изричах при посрещането на жреците и по време на различните моменти и храненето; и просто ми забрани да обеля друга дума. Това бе крайно неприятно за мен, защото неведнъж бих могъл да участвам в разговорите, а тъй мълчанието и подчинението ми пред Плавций създадоха лошо впечатление. Самите игри изобщо не видях.

Забелязали сте вероятно злепоставящите забележки на Ливия относно Постум. От тоя миг нататък те зачестяват в писмата ѝ и Август, макар отначало да се мъчи да защитава своя внук, постепенно започна да се разочарова от него. Предполагам, че Ливия е наприказвала на Август много повече от онова, което проличава в писмата им, защото иначе Постум не би загубил благоволението му тъй скоро; но и там това се долавя. Първо, съобщава Ливия, Тиберий се бил оплакал, че Постум се изказал нахално за родоския университет. Сетне пише, че Катон се бил оплакал от лошото влияние на Постум над младите ученици, като ги подтиква да не го слушат; после му препраща поверителния доклад на Катон, обяснявайки, че го била задържала, защото все се надявала младежът да се поправи. Следват разтревожени отзиви за неговата мълчаливост и мрачен характер — това бе по времето, когато Постум се бе разочаровал от Ливила и скърбеше за смъртта на брат си Гай. В едно писмо се

препоръчва, когато стане пълнолетен, няколко години поне да не му се дава цялото наследство на баща му Кастор, защото то „би могло да го подтикне към още по-голямо безпътство и от онова, в което се е впуснал вече“! Когато го включват в редовете на младите военни, назначават го в гвардията на преторианците като обикновен офицер и не го удостояват с ни една от извънредните почести, дадени на Гай и Луций. Самият Август е на мнение, че така ще е най-безопасно, защото Постум е амбициозен; не бива да се повтори онова неудобно положение както навремето, когато младите благородници застанаха зад Марцел срещу Агрипа или пък Гай — срещу Тиберий. Скоро след това четем, че Постум реагира и заявява на Август, че не желае почестите заради тях самите, но това, гдето не са му ги дали, се тълкува зле от приятелите му, които смятат, че в двореца не го обичат.

Следват остри бележки. Постум се спречква с Плавций, но ни един от двамата не желае да каже на Ливия каква е била причината за това скарване — грабнал го и го хвърлил в един шадраван пред очите на неколцина видни римляни и техните прислужници. Повикват го да даде обяснения на Август, но той не се покайва, а твърди, че Плавций си бил заслужил къпането, защото се държал обидно с мене; в същото време се оплаква на Август, че наследството му било несправедливо задържано. Наскоро след това Ливия го порицава за промененото му отношение и за враждебността му към нея. „Какво те трови?“ — пита го тя, а той отвръща: „Може би слагаш нещо в супата ми!“ Когато му иска обяснение за тази необикновена шега, той отговаря, усмихвайки се още по-цинично: „Да слагат разни неща в супата, е стара хитрост на мащехите!“ Не много след това Август получава оплакване от Постумовия началник, че не дружал с другите млади офицери, а прекарвал цялото си свободно време край морето в ловене на риба. Това му донася прозвището „Нептун“.

Не бях особено ревностен в изпълнение на обязаностите си като жрец на Марс и Плавций, който бе жрец в същата колегия, бе натоварен да ме наблюдава при всяка церемония. Започнах да намразвам Плавций. Обидната забележка, заради която Постум го бе метнал в шадравана, бе само капка в морето. Нарече ме веднаж полумаймуна и каза, че само почитта му към Август и Ливия му пречела да ме заплюва при всеки мой глупав и безсмислен въпрос.

ГЛАВА 11

Годината преди да стана пълнолетен и да се ожена, беше тежка година за Рим. Няколко последователни земетръса в Южна Италия разрушиха цели градове. Пролетта беше суха и реколтата беше лоша: а сетне, тъкмо преди жътвата, заваляха проливни дъждове, които смазаха посевите и унищожиха и малкото узряло зърно. Пороят беше толкова силен, че Тибър отнесе моста и в долната част на града цели седем дни се движеха само с лодки. Заплашваше ни глад, та Август изпрати търговци в Египет и в други страни да закупят огромни количества зърнени храни. Обществените житници бяха изпразнени поради предишната лоша реколта — а тя беше къде по-добра от сегашната. Търговците успяха да закупят известно количество храна, но недостатъчно и на много висока цена. Голямо отчаяние настъпи през тази зима най-вече защото Рим беше пренаселен — в последните двайсет години населението му се бе удвоило: а пък Остия, пристанището, бе опасно за акостиране през зимата, тъй че зърнените флотилии от Изтока не успяха да разтоварят със седмици. Август стори, каквото можеше, да ограничи глада. Временно изсели всички освен собствениците на къщи и семействата им — изпрати ги в провинциите, най-малко на сто мили от града, назначи група от бивши консули да разпределят дажбите, забрани обществените пиршества дори и на собствения си рожден ден. По-голяма част от житото внесе на свои разноски и го разпредели безплатно сред нуждаещите се. Както става, гладът доведе бунтове, а бунтовете — палежи; цели търговски улици биваха подпалвани нощем от полугладни плячкаджии от работническите квартали. Август организира бригада от нощни пазачи, всяка от по хиляда и двеста души, по една за два градски района, да предпазва от подобни издевателства; бригадата се оказа дотолкова полезна, че оттогава съществува. Ала бунтовниците нанесоха огромни щети. По това време въведоха нов данък за набиране средства за германските войни, а като притурим глада, пожарите и данъците, простолюдието започна да се вълнува и открито да говори за

въстание. Нощем по вратите на обществените сгради започнаха да се явяват заплашителни надписи. Чу се, че се готви голям заговор. Сенатът обяви награда за всяко сведение, което би довело до задържането на някой подбудител, и мнозина се явиха за наградата, доносничейки срещу своите съседи; а това създаде още по-голям смут. Очевидно не съществуваше заговор, а само слухове за въстание. Междувременно житото от Египет, където жътвата е много по-рано, започна да пристига и напрежението поотслабна. (5 г. сл.н.е.)

Сред хората, отстранени от Рим по време на глада, бяха и гладиаторите. Не бяха многобройни, но Август реши, че при един граждански бунт биха могли да изиграят опасна роля. Защото бяха хора отчаяни, някои от тях — бивши благородници, продадени в робство за дългове на купувачи, които бяха съгласни да ги оставят да откупят свободата си с мечоборство. Ако някой млад благородник задлъжнееше не по своя вина или от младежко лекомислие — а това ставаше често, — далечните му роднини го спасяваха от робство или пък Август се намесваше. Тъй че тези гладиатори от благородно потекло бяха хора, които никой не бе пожелал да избави от злата им участ и които, превърнали се в естествени предводители на гладиаторското сдружение, като нищо можеха да оглавят едно въоръжено въстание.

Когато нещата се успокоиха, повикаха ги обратно и се реши да се развесели народът с уреждането на големи публични гладиаторски игри и лов на диви животни в чест на Германик и на мене, в памет на нашия баща. Ливия желаше да напомни на римляните за големите му подвизи и с това да привлече вниманието към Германик, който много му приличаше и скоро, както се очакваше, щеше да бъде пратен в Германия да помага на чичо си Тиберий, също прочут воин, в новите му завоевания. Майка ми и Ливия поеха част от разноските за игрите, но голямата тежест по тях падна върху Германик и мен. Сметнаха обаче, че Германик с неговото обществено положение повече се нуждае от пари, и майка ми ни заяви, че аз трябва да внеса два пъти повече от него. Драго ми беше да сторя всичко по силите си за Германик. После, когато разбрах какво е било похарчено, смаях се; зрелището бе организирано, без да се мисли за разходите, и освен обикновени средства, необходими за гладиаторските борби и лова на дивите зверове, хвърляхме водопади от сребро на населението.

В процесията към амфитеатъра Германик и аз, по решение на Сената, стояхме в старата бойна колесница на нашия баща. Преди това бяхме принесли жертва в негова памет пред голямата гробница, която Август бе вдигнал за себе си приживе — там бе заровил пепелта на баща ни, до тази на Марцел. Преминахме надолу по Апиевия път, под възпоменателната арка на баща ни с огромната статуя, на която бе изобразен на кон: статуята бе украсена с лавров венец за тържествения случай. Духаше североизточен вятър и лекарите не ми позволиха да тръгна без наметка, тъй че с едно-единствено изключение бях единственият на борбите с мечове — седях до Германик като съпредседателстващ, — увит в наметало. Изключението беше самият Август, седнал от другата страна на Германик. Беше много чувствителен към големия студ и към жегата, затова през зимата ходеше с не по-малко от четири връхни дрехи освен много дебелото наметало и дългата жилетка. Някои от присъстващите видяха знамение в тази прилика между моето и Августовото облекло и допълниха, че аз съм бил роден на първия ден на месеца, наречен на него, а при това в Лион, на същия оня ден, в който той посветил там един олтар на самия себе си. Във всеки случай след години твърдяха, че уж били казали така тогава. В ложата беше и Ливия — необикновена чест, оказана ѝ, защото беше майка на баща ми. Обикновено тя седеше при девиците-весталки. По правило жените и мъжете седаха отделно. Беше първият бой между гладиатори, на който присъствувах, а това, гдето се намирах и в председателската ложа, съвсем ме обърка. Цялата работа бе свършена от Германик с увереност и достойнство, но той се правеше, че се съветва с мене при вземане на решенията. За мое щастие това беше най-хубавата борба в амфитеатъра. Но понеже бе първата, на която присъствувах, не можах да оценя достойнствата ѝ, защото няха мярка за сравнение. Оттогава обаче не съм гледал по-добра, а сигурно съм присъствувал поне на сто големи игри. Ливия желаше Германик да стане популярен като син на баща си и не пожали средства да наеме най-добрите борци на Рим, за да победят всички останали. Обикновено професионалистите гладиатори много внимаваха да не се нараняват един друг и хвърляха сили главно в лъжливи нападки, измами и удари, които приличаха и звучаха като героични подвизи, а всъщност бяха напълно безвредни, подобно ударите, които робите си нанасят с кухи сопи в

театралните представления за простолюдието. Много рядко, когато се ядосат един на друг или пък имат стари сметки за уреждане, играта става достойна за наблюдение. Но този път Ливия бе извикала предводителите на гладиаторското сдружение и им бе заявила, че не иска да хвърля парите си на вятъра. И ако всяко счепкване не било истинско, казала тя, щяла да разтури сдружението; през миналото лято се била нагледала на лъжливи боеве. Тъй че гладиаторите бяха предупредени от предводителите си да не си играят на прескочикобила, защото ще ги изхвърлят от сдружението.

В първите шест срещи един гладиатор беше убит, друго един бе тежко ранен и умря още същия ден, а на трети ръката с щита бе отсечена чак до рамото, което извика бурния смях на зрителите. Във всяка от останалите три битки единият от биещите се успяваше да обезоръжи другия, но не преди оня да бе показал такива бойни достойнства, та да можем и Германик, и аз, когато се обръщаха към нас, да потвърдим одобрението на публиката, вдигайки палци в знак, че животът му трябва да бъде пощаден. Единият от победителите година-две преди това беше сред богатите членове на конническото съсловие. Във всички тези битки правилото бе противниците да се бият с различни видове оръжия. Най-често меч срещу копие или меч срещу бойна секира, или копие срещу боздуган. Седмата борба беше между един мъж, въоръжен с боен меч и старомоден, оброчен с бронз щит, и друго един, въоръжен с тризъбец и къса мрежа. Мирмилонът или „преследвачът“ бе бивш войник от преторианците, неотдавна осъден на смърт, защото в пияно състояние ударил своя капитан. Германик ми обясни, че присъдата му била заменена с двубой с този рециарий с тризъбеца и мрежата — високоплатен професионалист от Тесалия, убил повече от двадесет противници през последните пет години.

Аз бях на страната на войника, който се яви на арената пребледнял и разтреперан — лежал бе в тъмницата няколко дни и силната светлина го заслепи. Но цялата негова рота, която, изглежда, много му съчувствуваше, защото капитанът им беше грубиян и скот, му викна в един глас да се съвземе и да защити честта на ротата. Той се стегна и отговори: „Ще сторя всичко по силите си, момчета!“ Лагерното му прозвище беше „Шарана“ и това привлече по-голяма част от зрителите на негова страна, макар, общо взето, преторианците

да не бяха много обичани в града. Но ако един шаран успееше да убие един рибар, шегата щеше да е чудесна. А когато амфитеатърът е на твоя страна, все едно, че си спечелил половината битка. Тесалиецът, жилив, дългорък, дългокрак човек, пристъпи наперено зад него, облечен само в кожена туника, с твърда кръгла кожена капа. Беше в добро настроение, разменяше си шегички с предните зрители, защото противникът му беше любител, а пък Ливия му бе платила хиляда златици за следобедна и щеше да му даде още петстотин, ако убиеше противника си след хубав двубой. Дватама приближиха пред ложата и поздравиха първо Август, сетне Ливия, а после Германик и мен като съпредседател с обичайния поздрав: „Здравей, господарю! Тези, които отиват умрат, те поздравяват!“ Отвърнахме на поздравите им с обичайния знак, но Германик каза на Август:

— Я гледай, господарю, този преследвач е един от татковите ветерани. Добре го познавам. Спечели в Германия венец, защото беше първият, който успя да се покачи върху едно вражеско укрепление.

Август се заинтересува.

— Добре — рече той, — тогава ще гледаме хубава битка. Но в този случай боецът с мрежата би трябвало да е с десет години по-млад, а в тази игра годините са от значение.

Тогаво Германик даде знак на тръбачите да изсвирят и боята започна.

Шарана отстояваше мястото си, докато тесалиецът танцуваше около него. Шарана не бе такъв глупец, че да хаби сили и да подтичва подир леко въоръжения си противник или да бъде прикован с тризъбеца от него. Тесалиецът се опита да го раздразни с подигравки и обиди, но Шарана не се поддаваше. Само веднъж, когато тесалиецът го наближи твърде много, той показа готовност за защита, а бързината, с която реагира, изтръгна радостни възгласи откъм пейките. Ала тесалиецът избяга навреме. Скоро играта се оживи; тесалиецът нанасяше удари, високи и ниски, с дългия си тризъбец, които Шарана отбиваше лесно, а едното му око бе все в мрежата, обшита с малки оловни топчета, която тесалиецът размахваше с лявата си ръка.

— Чудесно! — чух Ливия да казва на Август. — Най-добрият метач на мрежи в целия Рим. Играе си с войника. Видя ли го? Би могъл да го омотае и тогава да нанесе удара, стига да искаше. Но предпочита да засили играта.

— Да — отвърна Август. — Страхувам се, че с войника е свършено. Не е трябвало да се напива.

Тъкмо Август се обади. Шарана отблъсна тризъбеца и подскочи напред, раздирайки кожената туника на тесалиеца между ръката и тялото му. Тесалиецът светкавично отстъпи и докато бягаше, метна мрежата връз лицето на Шарана. За зла участ едно от оловните топчета засегна Шарана в окоето и тозчас го ослепи. Той забави крачка, а тесалиецът, схванал предимството си, се извърна и изби меча, който отхвърча от ръката му. Шарана се впусна да го вземе, но тесалиецът го изпревари, изрита меча до преградата и го подхвърли на един богат патрон, седнал на предния ред на местата, запазени за конническото съсловие. А сетне подхвана приятното занимание да подмамва и гони един обезоръжен противник. Мрежата свистеше над главата на Шарана, тризъбецът се опитваше да го прободде; ала Шарана бе все още невъзмутим, веднаж дори се опита да сграбчи тризъбеца и почти го докопа. Тесалиецът вече го беше подгонил пред нашата ложа, за да се насладим на убийството.

— Стига вече! — обади се Ливия отегчено. — Достатъчно си поигра с него. Сега вече да го убива.

Тесалиецът не се нуждаеше от подканване. Той едновременно заметна мрежата връз главата на Шарана и в същото време мушна към корема му с тризъбеца. Какви викове се подеха тогава! Шарана бе докопал мрежата с десницата си и отмятайки тяло назад, ритна с все сила дръжката на тризъбеца, на една-две стъпки от ръката на своя противник. Оръжието изхвърча над главата на тесалиеца, превъртя се във въздуха и се заби трептящо в дървената преграда. За миг тесалиецът остана като закован, а сетне изостави мрежата в ръката на Шарана и се стрелна край него да си вземе тризъбеца. Шарана се хвърли напред и встрани и докато оня тичаше, удари го в ребрата със заострения връх на щита си. Тесалиецът се строполи, задъхан, на четири крака. Шарана бързо се съвзе и с един рязък удар на щита го удари отзад по врата.

— Заешкият удар! — възкликна Август. — За пръв път го виждам изпълнен на арена, а ти виждала ли си го, мила Ливия? И на всичко отгоре го уби, бога ми!

Тесалиецът беше мъртъв. Очаквах, че Ливия много ще се ядоса, ала тя каза само:

— Падаше му се. Така е, когато подценяваш противника си. Разочарова ме този хвърляч на мрежи. Но нищо, поне си спестих петстотин златици, затуй май няма защо да се оплаквам.

Венец на следобедните забавления беше битката между двама германски заложници, които бяха от две враждуващи племена и доброволно се бяха хванали на смъртен двубой. Не беше красив бой, а някакво дивашко блъскане с дълъг меч и алебарда: всеки от тях носеше по един малък, богато украсен щит, праметнат през лявото рамо. Бе непознат начин на бой, защото обикновените германски войници водят всички сражения с тънкостебленото, тесноглаво асъгаи; широкоглавата алебарда и дългият меч са признаци на висок ранг. Единият от биещите се, русокос мъж, висок около два метра, набързо преби другия, като първо го нарязва ужасно, преди да му нанесе поразяващия удар във врата. Тълпата го поздрави със силни викове, които го главозамаяха, защото той произнесе реч на някаква смесица от германски и лагерен латински, в която заяви, че бил прочут воин в своята родина и бил убил шестима римляни в бой, включително и един командир, преди да бъде пратен заложник от своя завистлив чичо, племенния главатар. И предизвика на бой всеки знатен римлянин, на бой с мечове, за да достигнел щастливото число седем.

Първият, който скочи в арената, беше един млад щабен офицер от обедняло старинно семейство, наречен Касий Херея. Той дотича до ложата за разрешение да поеме предизвикателството. Баща му, каза той, бил убит в Германия под знамената на същия тоя славен пълководец, в чиято памет се провеждали игрите: би ли могъл той смирено да принесе в жертва този самохвален глупак на духа на своя баща? Касий беше по-добър мечоборец. Често съм го гледал на Марсово поле. Германик се посъветва с Август, а после с мене, когато Август даде съгласието си и аз промърморих моето, каза на Касий да се въоръжи. Той отиде в съблекалните и взе от Шарана меч, щита и ризницата, за щастие и като похвала към Шарана. Скоро започна битка, много по-хубава, отколкото на професионалистите: германецът размахваше големия си меч, а Касий го отблъскваше със своя щит и все се опитваше да издебне германеца — но оня беше и силен, и внимателен и на два пъти повали Касий на колене. Тълпата стоеше безмълвна, сякаш следеше религиозен обред, не се чуваше друго освен

сблъсъка на стоманата със стомана и удрянето на щитовете. Август каза:

— Страх ме е, че германецът е по-силен от него. Не биваше да позволяваме това. Ако Касий загине, вестта ще повлияе лошо на граничните ни войски.

Изведнъж кракът на Касий се подхлъзна в една кървава локва и той падна по гръб. Германецът пристъпи с победна усмивка и тогава... тогава в ушите ми нахлу някакво бучене, причерня ми и припаднах. Вълнението, гдето за пръв път в живота си виждах да убиват хора пред моите очи, а после боят между Шарана и тесалиеца, в който тъй много съчувствувах на Шарана, сега пък този бой, в който сякаш аз самият се борех на живот и смърт с германеца — това бе прекалено много за мене. Затова не видях чудотворното съвземане на Касий в мига, когато германецът бил вдигнал своя меч, за да строши главата му, светкавичното мушкане с острието на щита в слабините на германеца, страничното отмятаме и бързия решителен удар под мишницата му. Да, Касий го уби. Не забравяйте Касий, защото на два-три пъти той играе важна роля в тази история. Що се отнася до мене, известно време никой не забелязал, че съм припаднал, а когато ме видели, вече съм се съвземал. Подпряха ме на стола, докато игрите за този ден свършиха. Защото, ако бяха ме изнесли, позорът щеше да бъде голям.

Игрите продължиха и на другия ден, но аз не бях там. Съобщено бе, че съм болен. Пропуснах една от най-вълнуващите борби в този амфитеатър: между един индийски слон — те са къде по-големи от африканската порода — и един носорог. Специалистите залагаха на носорога, защото, макар да е по-дребен, кожата му е много по-дебела от еленската и всички очакваха набързо да умъртви слона с дългия си, остър рог. В Африка, казваха, слоновете се били изхитрили да заобикалят обиталищата на носорозите, които са пълновластни господари в своите земи. Но този индийски слон — след това Постум ми описа битката — не проявил нито вълнение, нито страх, когато носорогът се впуснал върху му в арената, а всеки път го посрещал с бивните си и подтичвал подире му с тромава стъпка, докато оня се оттеглял смутен. А като усетил, че не ще може да проникне в дебелията броня около врата на животното, когато го нападал, този невероятен слон употребил хитрост. Хванал с хобота си някаква груба метла от тръни, захвърлена от метачите на пясъка, и при следващото нападение

я запратил в лицето на врага си: така успял да ослепи първо едното му око, а сетне и другото. Носорогът, влуден от гняв и от болка, започнал да се лута насам-натам да търси слона, докато накрая се блъснал с всички сили о дървената преграда, издънил я, разбил рога си и ударил глава в мраморната преграда отзад. Тогава слонът пристъпил зад него с отворена уста, сякаш се заливал от смях, първо разширил пролуката в дървената ограда, а сетне започнал да мачка с крака черепа на поваления си враг, докато го надробил. След това закимал с глава, като че тактувал, и спокойно се оттеглил. Индийският му водач дотичал с огромна купа ядки в ръка, а слонът ги изсипал в устата си под бурните аплодисменти на публиката. После животното вдигнало водача на врата си, подавайки хобота вместо стълба, и изтичало към Август; там надало императорския поздрав — тези слонове са обучени да тръбят така само пред монарси — и коленичило смирено. Но, както казах, пропуснах това зрелище.

Същата тази вечер Ливия пише на Август:

Мили ми Августе,

Онази недостойна постъпка на Клавдий, когато припадна при гледката на двама борещи се мъже, да не говорим пък за жалкото кривене на ръцете и главата, което при такъв един тържествен празник в памет на бащините му победи бе още по-срамно и неподходящо, крие в себе си поне едно предимство, а то е, че сега вече окончателно можем да решим: освен в длъжността му на жрец — защото празните места в колегията все *някак* трябва да се попълват, а Плавций съумя добре да го обучи за това — Клавдий е напълно неподходящ да се показва пред хората. Ще трябва да го отпишем като загуба освен може би само за разплод, защото чувам, че бил изпълнил дълга си към Ургуланила — но и в това не мога да повярвам, докато не видя детето, което може да се окаже чудовище като него самия.

Днес Антония е измъкнала от учебната му стая някаква тетрадка с исторически материали, които той

събира за биография на своя баща; заедно с нея открила и някакъв нескопосано скалъпен увод, който ти изпращам. Ще видиш, че Клавдий е избрал да възхвалява единствената слабост на милия си баща — оная доброволна слепота, която той проявяваше към историческия ход на времето, абсурдната заблуда, че политическите форми, които са подхождали за Рим, когато Рим е бил малко градче, воюващо със съседните малки градове, биха могли да бъдат възстановени, след като Рим се е превърнал в едно от най-големите царства, съществували от времето на Александър насам. Нека си спомним какво става, след като Александър умира и не се намира ни един достатъчно силен да го наследи като върховен монарх — империята направо се разпада. Но защо ли губя и своето, и твоето време за подобни исторически баналности?

Атенодор и Сулпиций, с които току-що разговарях, твърдят, че за пръв път виждали този увод сега, когато им го показах, и също го намират за крайно неподходящ. Кълнат се, че никога не са внушавали подривни идеи в главата му, и предполагат, че ги е взел от старите книги. Аз лично обаче смятам, че ги е наследил — и дядо му страдеше от същата странна слабост, както си спомняш, — а колко му подхожда на Клавдий да наследи тъкмо този недостатък и да отблъсне наследствеността на добрите физически и морални достойнства! Да благодарим на бога за Тиберий и Германик! Поне у тях не се срещат подобни републикански глупости, доколкото знам.

Естествено аз казах на Клавдий да се откаже от тези биографични напъни, защото, след като е опозорил паметта на баща си с припадък на тържествените ври, уредени в негова чест, той очевидно не е достоен да описва живота му: нека търси друго занимание за своето перо.

Ливия

Откак Полион ми бе казал за отравянето на баща ми и дядо ми, много се бях объркал. Не можах да реша дали старецът ми бе надрънкал изветрели глупости, дали се бе пошегувал, или пък наистина знаеше нещо. Кой другиго освен Август можеше да бъде тъй заинтересован от монархията, че да вземе да отрови един благородник само защото оня вярвал в републиканското управление? Но не можех да приема, че Август е отровител: отровата е подъл начин за убийство, робски начин, и Август никога не би се унижил дотолкова. А не беше и лицемер и всякога щом заговореше за баща ми, в думите му се четеше възхищение и обич. Порових се в две-три съвременни истории, но не открих нищо, което да не бях вече чувал от Германик за обстоятелствата на татковата смърт.

Няколко дни преди игрите разговарях с нашия вратар, който бе служил като ординарец при баща ми по време на походите му. Добрият човечец бе пийнал малко повече, защото името на баща ми бе в устата на всички в тия дни и ветераните, се гreeха на отраженията от пламъците на татковата слава.

— Кажи ми каквото знаеш за смъртта на баща ми — смело го помолих аз. — Говореше ли се в лагера, че починал от друго, а не от раните си?

Той отвърна:

— Не бих го казал другиму, господарю, но на теб ще ти кажа, защото ти вярвам, господарю. Ти си син на баща си, а не знам някой, който да не е вярвал на *него*. Да, господарю, приказваше се, а в тези приказки имаше нещо повече, отколкото в другите лагерни приказки. Храбрият ти и благороден баща, господарю, беше отровен, в това съм дълбоко уверен. Една известна личност, чието име не ще спомена, защото ти ще се сетиш, без да ти кажа, завиждаше на баща ти за неговите победи и му изпрати заповед да се завърне тук. Това не са врели-некипели, не е слух, това е история. Заповедта пристигна, когато баща ти си беше счупил крака; не беше нещо кой знае колко опасно и вече се оправяше, когато едновременно с повикването пристигна оня лекар от Рим, а торбата му беше пълна с отрови. Кой го изпрати този лекар? Същото лице, което изпрати и заповедта. Две и две правят четири, нали тъй, господарю? Ние, ординарците, искахме да убием този лекар, ала той си се върна жив и здрав в Рим под специална охрана.

Когато прочетох записката на баба ми Ливия, в която ми се нареждаше да се откажа да пиша биографията на баща си, обърках се още повече. Нима Полион е искал да посочи баба ми като убийца на своя съпруг и своя син? Беше немислимо. А и защо да го направи? Но като размислих над въпроса, по-лесно ми бе да повярвам, че е била Ливия, отколкото Август.

През това лято Тиберий се нуждаеше от войски за своята война в Източна Германия, та започнаха да набират войници от Далмация, провинция, която през последните години беше спокойна и покорна. Но тъкмо когато бяха събрали необходимия брой, случило се тъй, че събирачът на данъци се появил в тоя край на ежегодното си посещение и поискал от провинцията сума, не по-голяма от оная, определена от Август, но повече, отколкото жителите можели да платят. Надигнали се шумни протести, хората заявили, че били бедни. Събирачът на данъци упражнил правото си да отбере по-хубавичките деца от селата, които не могли да платят, и ги отвел да ги продаде в робство. Бащите на някои от тези деца били сред новобранците и бурно се възпротивили. Цялата войска се разбунтувала и избила римските си командири. В нейна помощ се вдигнало и едно босненско племе и скоро всичките ни гранични провинции между Македония и Алпите бяха на крак. За щастие Тиберий успя да сключи мир с германците, по тяхна молба, а не по своя — и да потегли срещу бунтовниците. Далматинците не го срещнали в организирана битка, а се разделили на малки групи и започнали умела партизанска война. Били леко въоръжени, познавали добре страната си и когато настъпи зимата, намериха смелост да нахлуят чак в Македония.

В Рим Август не съумя да оцени трудностите, с които трябваше да се справя Тиберий, и го заподозря в умишлено отлагане на операциите в полза на някакви си негови лични цели, които той не проумяваше. Реши да изпрати Германик с негова войска да подтикне Тиберий към действие.

Германик, който по това време беше в двайсет и третата си година, току-що бе поел, пет години преди обичайната възраст, поста си на градски магистрат. Военното назначение предизвика изненада; всички очакваха избраникът да бъде Постум. Постум нямаше магистратско назначение, но бе зает на Марсово поле, където обучаваше новобранците за новата си армия — вече имаше чин на

легионен командир. Беше три години по-млад от Германик, ала брат му Гай бе изпратен да управлява Азия на деветнайсет години и бе станал консул на следващата година. Постум съвсем не беше по-неспособен от Гай, тъй смятаха всички, и в края на краищата бе единственият оцелял внук на Август.

Личните ми чувства, като чух новината, която все още не бе публично оповестена, бяха разкъсани между радост за Германик и жалост за Постум. Запътих се към Постум и пристигнах в стаите му в двореца едновременно с Германик. Постум посрещна и двамата ни сърдечно и поздрави Германик за назначението му. Германик каза:

— Тъкмо поради това идвам при теб, драги Постуме. Ти знаеш, гордея се и се радвам, че съм избран, но славата на военен би била нищо за мен, ако с това ще те огорча. Ти си войник, способен не по-малко от мене, и като наследник на Август би трябвало ти бъдеш избран. С твое съгласие предлагам да ида при него още сега и да се откажа в твоя полза. Ще изтъкна невярното тълкуване, което гражданите ще дадат на предпочитанието му към мен вместо към теб. Все още не е много късно да се направи тази промяна.

Постум отговори:

— Драги ми Германик, много си великодушен и благороден, затова ще говоря открито. Прав си, че градът ще приеме това като обида към мен. Фактът, че работата ти на магистрат ще се прекъсне от това назначение, докато аз самият съм напълно свободен и мога веднага да замина, още повече усложнява нещата. Но, повярвай ми, разочарованието, което чувствавам, е щедро възнаградено от това ново доказателство за твоео приятелство; желая ти бързо завръщане и най-големи успехи.

Тогава се обадох аз:

— Ако ми позволите, и аз искам да се изкажа: струва ми се, че Август е огледал положението много по-внимателно, отколкото си мислите. От онова, което дочух мама да казва тази сутрин, разбрах, че той подозира чичо Тиберий в умишлено протакане на войната. Ако изпрати Постум с новите войски, след онова старо недоразумение между чичо и братята на Постум чичо може да се настрои подозрително и да се обиди. Постум би се явил като шпионин и съперник. А Германик му е осиновен син и в този случай ще изглежда, че е изпратен само за подкрепление. Не мисля, че има какво повече да

се каже, освен че Постум ще може да се прояви на друго място, и то без съмнение наскоро.

Те се зарадваха от това ново осветляване на въпроса, което ласкаеше и двамата, и се разделихме най-приятелски.

Същата тази вечер или по-скоро в ранните часове на следващото утро аз стоях и работех в стаята си на горния етаж на нашата къща, когато дочух далечни викове и веднага след тях шумолене, сякаш някой се влачеше отвън по балкона. Отидох до вратата и забелязах една глава да се подава над парапета, последвана от протегнатата ръка. Беше човек във военни дрехи, който прехвърли крак през балкона и се изтегли вътре. За миг замръзнах и първата ми мисъл, която проблесна в ума ми, беше: „Това е убиец, пратен от Ливия.“ Тъкмо понечих да извикам за помощ, когато той тихо каза:

— Шт! Не се бой! Аз съм, Постум.

— О, Постуме! Как ме изплаши. Защо си тръгнал да се катериш по това време на нощта като някакъв крадец? И какво е станало? Лицето ти кърви, а наметката ти е разкъсана.

— Дойдох да се сбогувам, Клавдий.

— Не разбирам. Нима Август промени решението си? Мислех си, че назначението вече е широко оповестено.

— Дай нещичко да пийна, жаден съм. Не, не отивам на война. Нищо подобно. Пращат ме да ловя риба.

— Говори по-ясно. Ето ги вино. Пий бързо и ми кажи какво е станало. Къде отиваш да ловиш риба?

— О, на някакво островче. Мисля, че още не са го избрали.

— Нима искаш да кажеш... — Сърцето ми спря и ми се зави свят.

— Да, пращат ме в изгнание; като бедната ми майка.

— Но защо? Какво престъпление си извършил?

— Нещо, което не може да се съобщи официално на Сената. Предполагам, че ще го определят като „нелечима и дълбока поквара“. Спомняш ли си она „Нощен дебат“?

— О, Постуме, нима баба ми...

— Слушай ме внимателно, Клавдий, защото времето е кратко. Арестуван съм, но току-що успях да съборя двамина от моите стражи и да избягам. Дворцовата стража е вдигната на крак и всеки възможен изход за бягство е заварден. Знаят, че съм някъде в сградата, и ще

претърсят всички стаи. Реших, че трябва да те видя, защото искам ти да знаеш истината и да не вярваш на обвиненията, които са струпали срещу ми. Искам и на Германик да кажеш всичко. Предай му най-сърдечните ми поздравии и му разкажи всичко точно както ще ти го кажа сега. Не ме е грижа какво ще мислят другите за мен, но искам Германик и ти да знаете истината и да ме мислите с добро.

— Ни думичка не ще забравя, Постуме. Бързо, започвай от началото.

— Слушай: знаеш, че Август ме разлюби напоследък. Отначало не можех да проумея защо, но скоро ми стана ясно, че Ливия трови мислите му към мен. По отношение на нея той е необикновено слабохарактерен. Представи си само — да живее с нея близо петдесет години и все още да вярва на всяка нейна дума! Но Ливия не е сама в този заговор. И Ливила участвува.

— Ливила ли? О, как съжалявам!

— Да. Знаеш колко я обичах и колко съм страдал заради нея. Преди година ти ми загатна, че не била достойна да страдам за нея, и спомняш ли си колко ти се разсърдих? Не исках да ти проговоря дни наред. Сега съжалявам, че се разгневих, Клавдий. Но знаеш какво е, когато си безнадеждно влюбен в някого. Тогава не ти казах — преди да се омъжи за Кастор, тя ми заяви, че Ливия я била принудила към този брак и че всъщност тя обичала само мене. Повярвах ѝ. Как да не ѝ повярвам? Надявах се, че някой ден нещо ще стане с Кастор и тя и аз ще можем да се оженим. Оттогава насам все тази мисъл ме поддържаше. Днес следобед, веднага след като се разделихме, седях с нея и Кастор под лозницата край голямото шараново езеро. Той започна да ме дразни. Сега разбирам, че всичко е било внимателно подготвено преди това помежду им. Първото, което рече, беше: „И тъй, предпочетоха, значи, Германик пред тебе, а?“ Казах му, че намирам назначението за правилно и че току-що съм поздравил Германик. Тогава той подигравателно подхвърли: „Значи, дал си му одобрението си на престолонаследник, тъй ли? Между другото, все още ли очакваш да наследиш дядо си като император?“ Сдържах гнева си заради Ливила, но му отвърнах, че не смятам за прилично да се разисква престолонаследието, докато Август все още си е жив и здрав и в пълна власт на силите си. После иронично го запитах дали предлага себе си като кандидат-съперник. А той се обади с ехидна усмивка: „Дори да го

направя, ще имам повече изгледи за успех от тебе. Обикновено получавам онова, което искам: работя с ума си. Спечелих Ливила пак с ума си. Смях ме хваща, като си спомня колко лесно ми беше да убедя Август, че не си подходящ съпруг за нея. А може и други неща да получа пак по този начин. Кой знае?“

Това вече ме вбеси. Попитах дали не иска да каже, че е дрънкар разни лъжи за мене. А той рече: „Защо пък не? Искан Ливила и тъй я получих.“ Обърнах се към Ливила и я попитах дали е знаела нещо за това. Тя се престори на възмутена, каза, че нищичко не знаела, но че смятала Кастор за способен на всякакви подли деяния. Пусна една-две сълзи и заяви, че Кастор бил покварен човек, никой не можел дори да предположи колко била изстрадала с него, извика, че предпочитала да умре.

— Да, това е стара нейна хитрост. Може да плаче, когато си поиска. Всички се хващат. Ако ти бях разказал онова, което знам за нея, щеше да ме намразиш може би за известно време, но то щеше да ти спести всичко останало. Какво се случи после?

— Тази вечер тя ми изпрати устна вест по своята прислужница, че Кастор щял да бъде по всяка вероятност навън през цялата нощ, на някой от обичайните си гуляи, и щом видя светлина на прозореца ѝ, веднага след полунощ да ида при нея. Точно под светлината прозорецът щял да бъде отворен, трябвало да се изкатери тихо. Викала ме да ми каже нещо много важно. Това естествено можеше да означава само едно — сърцето ми щеше да изскочи от радост. Часове чаках в градината, докато съзрях светлината да се появява за миг на нейния прозорец. Намерих долния прозорец отворен и се покатерих. Прислужницата на Ливила беше там и ме преведе горе. Посочи ми как да стигна до стаята на Ливила — да прескоча от единия балкон на другия, докато стигна прозореца. И това било, за да се избягнат стражите в коридора до нейната врата. И тъй, намерих Ливила да ме чака по домашна роба, с разпуснати коси и невероятно красива. Описа ми колко жестоко се отнасял с нея Кастор. Каза ми, че не му дължала нищо като съпруга, защото според собственото му признание бил се оженил за нея с измама и се отнасял към нея много грубо. Обви ръце около шията ми, аз я вдигнах и я отнесох до леглото. Бях луд от желание. Тогава изведнъж тя започна да крещи и да ме отблъсква. За миг помислих, че е полудяла, и сложих ръка върху устата ѝ да я

усмиря. Но тя успя да се освободи, събаряйки една малка масичка, на която имаше лампа и стъклоно шише. Сетне започна да вика: „Насилват ме! Насилват ме!“ Тогава вратата беше разбита и вътре нахлу дворцовата стража с факли. Познай кой ги предвождаше!

— Кастор ли?

— Ливия. Отведе ни, както си бяхме, при самия Август. Там беше Кастор, макар Ливила да ми бе казала, че вечерял някъде в другия край на града. Август освободи стражата, а Ливия, която до този миг не беше продумала, започна нападките си срещу мене. Каза му, че по негово предложение била отишла в моето жилище, за да ме запознае лично с обвиненията на Емилия и да ми поиска обяснение за това.

— Емилия ли? Коя Емилия?

— Моята племенница.

— Не знаех, че има нещо против тебе.

— Но тя няма. Просто и тя е в заговора. Та Ливия каза, че като не ме намерила вкъщи, запитала за мен и ѝ съобщили, че патрулът ме зърнал да седя в градината под прасковата в южната част. Изпратила войник да ме извика, а той се върнал и казал, че не съм там, но че имал да разкаже нещо подозрително: някакъв мъж се прекатервал от един балкон на друго, над слънчевия часовник. Тя знаела чии стаи са там и много се разтревожила. За щастие пристигнала тъкмо навреме. Дочула виковете на Ливила за помощ: бил съм се вмъкнал в стаята ѝ през балкона и тъкмо съм се готвел да я похитя. Стражите разбили вратата и ме откъснали от „ужасената и полугола млада жена“. Довели ме тук веднага и Ливила — за свидетелка. Докато Ливия разказваше историята, Ливила хълцаше и криеше лице. Робата ѝ беше разкъсана — тя сигурно я е раздрала нарочно. Август ме нарече скот и сатир и ме запита дали не съм полудял. Естествено не можех да отрека, че съм бил в стаята ѝ или че съм се любел с нея. Обясних, че съм отишъл по нейна покана, опитах се да разкажа всичко от самото начало, но Ливила започна да крещи: „Това е лъжа! Лъжа е! Аз спях, а той се вмъкна през прозореца и се опита да ме изнасили.“ Тогава Ливия каза: „Сигурно и племенницата ти Емилия те е поканила да я насилваш, а? Изглежда, много си търсен от младите жени.“ Беше хитър ход от страна на Ливия. Трябваше да започна да се оправдавам за Емилия и да оставя случката с Ливила. Разказах на Август, че предишната вечер

съм вечерял със сестра си Юлила и че Емилия също е била там, че това е първата ми среща с момичето от шест месеца насам. Запитах как според тях е станало така, че да се опитам да я нападам, а пък Август ми отвърна, че много добре съм знаел как е станало — след вечеря, по време на краткото отсъствие на родителите ѝ, които бяха излезли, защото се бе вдигнала тревога за крадци — и че единствено завръщането на родителите ѝ ме било спряло. Историята беше толкова нелепа, че колкото и да бях разгневен, не успях да сдържа смеха си; а това увеличи яда на Август. Готов беше да стане от стола си от слонова кост и да ме удари.

— Не разбирам — обадох се аз, — наистина ли е имало тревога за някакви крадци?

— Да, и Емилия и аз останахме сами за няколко минути, но разговорът беше най-невинен, а и прислужницата ѝ беше там! Говорехме си за плодни дръвчета и за градински вредители, докато Юлила и Емилий се върнаха и обясниха, че тревогата била напразна. Юлила и Емилий не са подвластни на Ливия, в това бъди уверен — мразят я, — тъй че сигурно Емилия е уредила всичко. Веднага започнах да си блъскам ума какво би могла да има срещу мене, но не се сетих. Изведнъж видях обяснението. Юлила ми бе доверила, че напоследък Емилия постигнала онова, към което се стремяла: щяла да се жени за Апий Силан. Знаеш ли го това младо конте?

— Да. Но не разбирам.

— Много е просто. Казах на Ливия: „Наградата на Емилия за тази лъжа ще бъде бракът ѝ с Апий, нали? Ти сигурно си обещава да отровиш настоящия ѝ съпруг и да я снабдиш с друго, по-хубавичък.“ Още щом споменах думата отрова, знаех, че съм обречен. Затуй реших да кажа колкото може повече, докато имах тази възможност. Запитах Ливия как точно е уредила отравянето на баща ми и на братята ми и дали предпочита бавно действащите отрови или по-бързите. Клавдий, мислиш ли, че тя ги е убила? Аз съм сигурен.

— Нима се осмели да я запиташ това? Много е възможно. Мисля, че е отровила баща ми и дядо ми — отговорих. — И смятам, че не са единствените ѝ жертви. Но нямам доказателства.

— Нито пък аз, но си доставих удоволствието да я обвиня. Крещях с пълен глас, тъй че половината дворец ме е чул. Ливия изтича из стаята и повика стражата. Видях Ливила да се усмихва. Сграбчих я

за гърлото, но Кастор застана между нас и тя избяга. Тогава се сборичкахме с Кастор и аз му счупих ръката, избих му и два-три зъба о мраморния под. Но с войниците не се бих. Би било недостойно. Освен това бяха въоръжени. Двама ме държаха за ръцете, докато Август ме заливаше с обиди и заплахи. Каза, че щели да ме заточат до живот на най-пустия остров в неговите владения и че само една чудовищна дъщеря можела да му роди подобен чудовищен внук. Аз пък му заявих, че той по име може да се нарича император на римляните, но че в действителност е по-заробен и от робинята на пиян сводник, че един ден очите му ще се отворят за чудовищните престъпления и измами на неговата отвратителна жена. Но междувременно, казах, и обичта, и верността ми към него си остават непроменени.

Тупурдията и виковете сега вече долитаха от долния етаж на нашия дом. Постум каза:

— Не искам да те излагам, мили мой Клавдий. Не бива да ме намерят в твоята стая. Да имах меч сега, бих го употребил. По-добре да умреш в бой, отколкото да изглееш на някой остров.

— Търпение, Постуме. Подчини се сега, за да ти се усмихне щастieto после. Обещавам ти, тъй ще стане. Когато Германик узнае истината, няма да намери покой, докато не те освободи, а и аз също. Ако, сега се оставиш да те убият, ще дариш на Ливия една евтина победа.

— Ти и Германик не ще можете да оборите техните доказателства срещу мен. Самите вие ще си навлечете беля, ако се опитате.

— Казвам ти, ще дойде и нашето време. Твърде дълго вече Ливия прави каквото си поиска, затова скоро ще започне да действа небрежно. Непременно ще се подхлъзне. Не би била човешко същество, ако не го стори.

— За мен тя не е никакъв човек — отвърна Постум.

— А тогава, когато Август изведнъж осъзнае как е бил лъган, не смяташ ли, че ще постъпи с нея също тъй безпощадно, както тя постъпи с твоята майка?

— Преди туй тя ще го отрови.

— Германик и аз ще се погрижим да не го стори. Ще го предупредим. Не се отчайвай, Постуме. Накрая всичко ще се оправи. Ще ти пиша колкото може по-често, ще ти изпращам книги да четеш.

Аз не се страхувам от Ливия. Ако не получаваш писмата ми, знай, че са били задържани. Взирай се внимателно в седмата страница на всяка книга с пришити свитъци, която ти изпращам. Ако имам някакво частно съобщение за теб, ще го написвам там с мляко. Това е стара египетска хитрост. Написаното е невидимо, докато не го нагрееш на огън. О, чуй как се тръшкат вратите. Трябва да вървиш. Сега са в края на съседния коридор.

В очите му имаше сълзи. Прегърна ме нежно без нито дума и бързо излезе на балкона. Прехвърли се през перилата, махна за сбогом и се спусна по старата лоза, по която се беше качил. Чух го да тича през градината, а миг след туй долетяха виковете на стражата.

Не си спомням да се е случило нещо особено през следващия месец. Пак бях болен: толкова болен, че говорех за мен като за умрял.

По времето, когато взех да се съвземам, Германик беше вече на война, а Постум бе обезнаследен и изпратен на доживотно изгнание. (7 г. от н.е.)

Островът, избран за него, беше Планазия. Намираше се на дванадесет мили от Елба в посока на Корсика и не се помнеше да е бил обитаван. Но имало там някакви праисторически каменни хижи, които превърнали в жилище за Постум и в помещения за стражите. Планазия бил във формата на триъгълник, най-дългата му част била около пет мили. Бил без растителност, каменист, посещавали го единствено лодкарите от Елба, когато идвали през лятото да залагат кошове за раци. По нареждане на Август тях ги отпъдили, да не би Постум да подкупи някого и да избяга.

Сега Тиберий бе единственият наследник на Август, а Германик и Кастор трябваше да продължат линията подир него — рода на Ливия.

ГЛАВА 12

Ако бях решил да разказвам за събитията през следващите двадесет и пет и повече години, които лично аз съм преживял, не би ми трябвало много хартия, а написаното би било много скучно; но втората част на тази автобиография, в която аз се откроявам по-ярко, би била неразбираема, ако сега не продължа да описвам личните истории на Ливия, Тиберий, Германик, Постум, Кастор, Ливила и другите истории, които, уверявам ви, съвсем не могат да се нарекат скучни.

Постум беше на заточение, Германик — на война, от истинските ми приятели ми беше останал само Атенодор. Но и той скоро ме напусна, завърна се в родния си Тарс. Не му се сърдих, че си замина, защото се отзова на настойчивото повикване на двама свои племенници, които го молеха да им помогне да освободят града от тиранията на неговия управител. Писаха му, че този управител тъй хитро е влязъл под кожата на техния бог Август, щото било нужно свидетелството на човек като Атенодор, в чиято почитеност техният бог Август имал пълно доверие, за да бъде убеден техният бог Август, че прогонването на този тип е наложително. Атенодор успя да отърве града от кръвопиеца, но след туй вече му бе невъзможно да се завърне в Рим, както възнамеряваше. Нужен бе на племенниците си, трябвало да помогне да се постави градското администриране на здрави основи. Август, комуто изпрати подробен доклад за своите действия, му изказа благодарност и доверие, като дари на Тарс, в знак на лично благоволение към Атенодор, правото пет години да не плаща данъка към императора. Пишех си редовно с добрия старец чак докато умря, две години по-късно, осемдесет и две годишен. Тарс почита паметта му с ежегоден фестивал и жертвоприношение, на които видните граждани се изреждат да четат неговата „Кратка история на Тарс“ от начало до край, като започват на разсъмване и свършват след залез-слънце.

Германик ми пишеше от време на време, но писмата му бяха колкото сърдечни, толкова и кратки: добрият военачалник е твърде

зает, за да пише у дома на семейството си, цялото му време между сраженията е отдадено в опознаване на войниците и офицерите, в създаване на удобства за тях, в усъвършенствуване на военната им подготовка, в събиране на сведения за разположението и плановете на неприятеля. Германик бе един от най-добросъвестните военачалници, служили в римската армия — обичаха го повече и от баща ни. Много се поласках, когато ми писа да му приготвя колкото може по-скоро и по-задълбочено сборник с извлечения от всички достоверни доклади, които бих могъл да намеря из библиотеките, за битата и нравите на всички балкански племена, срещу които воюваше, за устойчивостта и географското разположение на градовете им и за присъщата им военна тактика и хитрости, по-специално в партизанската война. Пишеше, че там, на място, не могъл да намери достатъчно достоверни сведения: Тиберий не желал нищо да му каже. С помощта на Сулпиций и с малка група от професионални изследователи и преписвачи, които се трудеха денонощно, съумях да събера точно онова, от което се нуждаеше, и да му изпратя един екземпляр месец след като ми го бе поискал. А още повече се поласках, когато наскоро отново ми писа за двадесет екземпляра от книгата, които му трябвали за висшите му офицери, защото сборникът се оказал извънредно полезен. Съобщаваше, че всеки параграф бил ясен и конкретен, а най-полезните раздели били ония за извънплеменното военно братство, срещу което всъщност, а не толкова срещу самите племена се водела войната; както и за различните свещени дървета и храсти — всяко племе почиташе различни от тях, — под чиято покровителствена сянка хората от племето заравяха запасите си от зърно, пари и оръжие, когато трябваше внезапно да напуснат своите заселища.

Обещаваше да каже на Тиберий и Август колко съм му бил полезен.

Тази книга се запази в тайна, защото, ако неприятелят научеше за нея, би могъл да промени своята тактика и скривалищата си. А така все си мислех, че са предадени от доносници. Август ме възнаградил неофициално, като ме назначил на свободното място в колегията на авгурите, ала бе съвсем ясно, че той отдаваше заслуга за събирателството на Сулпиций, макар Сулпиций да не напише нито дума — само ми намери някои от книгите. Един от главните ми източници беше Полион, чиято далматинска война бе пример за военно

съвършенство, съчетано с блестяща разузнаваческа дейност. Макар сведенията му за местните обичаи и условия да изглеждаха остарели поне с петдесет години, Германик намери извадките ми от тях за много по-полезни, отколкото другите по-нови военни истории. Съжалявах, гдето Полион не е жив да го чуе. Вместо туй казах го на Ливий, който отвърна троснато, че никога не бил отричал на Полион способностите да пише достоверни военни справочници; отричал му само правото да се нарича историк в по-висшия смисъл на тази дума.

Тук трябва да добавя, че ако бях малко по-тактичен, Август непременно би ме споменал в речта си към Сената в края на войната. Но моите бележки за неговите собствени балкански войни бяха далеч по-малобройни, отколкото биха били, ако и той, като Полион, бе написал по-подробно за тях; или пък ако официалните историци си бяха направили труда, вместо да славословят толкова своя император, да отбележат обективно и с по-големи подробности успехите и отстъпленията му. Не можах да измъкна почти нищо полезно от тези хвалебствени писания и Август, като е чел книгата, очевидно се е пообидил. Той се отъждествяваше тъй тясно с успеха на войната, че през последните два военни сезона се премести от Рим в един град до североизточната граница на Италия, за да може да е по-близо до бойното поле; а в качеството си на главнокомандуващ римските армии непрестанно изпращаше на Тиберий не особено полезни военни съвети.

Сега работех върху едно изследване за участието на дядо ми в Гражданските войни; но тъкмо бях го започнал, Ливия отново ме спря. Съставил бях една-две книги. Тя ми заяви, че и за дядо си съм щял да напиша толкова нескопосано, колкото съм писал и за баща си, и че съм постъпил нечестно, като съм захванал да работя зад гърба й. Ако съм си търсел занимание за перото, по-добре да съм избярял тема, която не би ми позволила чак толкова да изопачавам. Предложи ми една: реорганизацията на религията на Август след Умиротворяването. Не бе кой знае колко вълнуващ епос, но никой преди това не се бе занимавал подробно с него и аз с охота се съгласих. Религиозните реформи на Август бяха, почти без изключение, съвършени: съживил бе няколко древни жречески колегии, построил бе и издържаше материално осемдесет и два нови храма в Рим и неговите околности, възстановил бе много от старите, които се рушаха, въвел бе нови култове за

удобство на посетителите от провинциите и беше възвърнал някои от интересните стари народни празненства, които бяха отпаднали едно по едно по време на гражданските размирици през изминалия половин век. Навлязох в темата много задълбочено и завърших изследването си няколко дни преди смъртта на Август, шест години по-късно. Състоеше се от четиридесет и една книги, всяка от по пет хиляди думи, ала голяма част от написаното съдържаше преписи на религиозни декрети, поименни списъци на жреци, каталози за дарения на храмовите съкровищници и т.н. Най-ценната книга беше книгата-въведение, която описваше древните ритуали в Рим. Тук се срещнах с трудности, защото Августовите ритуални реформи се базираха върху изследванията на една религиозна комисия, която не бе свършила работата си както трябва. Очевидно сред специалистите не бе имало познавач на древността, тъй че в новите официални религиозни литургии бяха включени многобройни неверни тълкувания на старинните религиозни обреди. Никой, който не е проучвал основно етруския и сабинския език, не може да разтълкува най-древните ни религиозни заклинания; аз посветих много време за усъвършенствуване на елементарните си познания и по двата езика. По онова време все още имаше неколцина селяни, които говореха само на сабински у дома си, и аз успях да увеща двамина от тях да дойдат в Рим и да снабдят Палас, който вече работеше като мой секретар, с материал за един кратък речник на сабинския език. Платих им добре за това. Калон, най-способният от другите ми секретари, изпратих в Капуа да събере материал за подробен речник на етруския език от Арунс, жреца, който ми бе дал данните за Ларс Порсена, което тъй бе зарадвало Полион и бе вбесило Ливий. Тези два речника, които по-късно обогатих и публикувах, ми дадоха възможност да изясня, за мое собствено задоволство, някои важни проблеми на древните религии; но вече бях станал по-внимателен и нищо от онова, което пишех, не хвърляше сянка върху познанията или преценките на Август.

Няма да се спирам повече на Балканската война, ще кажа само, че въпреки мъдрото военачалство на чичо ми Тиберий, въпреки вещата подкрепа, оказвана му от тъста ми Силван, и смелите набези на Германик, тя се проточи три години. Накрая цялата страна бе разрушена, превърната бе в пустиня, защото тези племена, мъже и жени, се биеха с изключително ожесточение и приеха поражението

едва след като пожарите, гладът и чумата бяха преполовили населението. Когато въстаническите водачи се явили пред Тиберий да искат мир, той ги разпитал най-подробно. Искал да разбере на първо място защо си били втълпили в главата да въстанат и после — защо оказали такава отчаяна съпротива. Главният бунтовник, някой си Бато, отвърнал:

— Вие самите сте си криви. Изпратихте за пазители на стадата си не пастири, не и овчарски кучета — изпратихте ни вълци.

Това не беше съвсем вярно. Сам Август подбираше управителите на граничните си провинции, плащаше им голяма заплата и внимаваше да не прибират нищо от императорските приходи в своите джобове. Данъците се плащаха направо на тях, а не както преди — на несигурни данъкосъбирачески сдружения. Провинциалните управители на Август не бяха никакви вълци, за разлика от републиканските управители, чийто интерес в провинциите им се криеше единствено в това колко повече могат да измъкнат оттам. Мнозина бяха добри овчарски кучета, а някои дори почтени пастири. Но често се случваше Август необмислено да определи по-висок данък, без да има предвид отчаянието, обхванало населението вследствие някоя лоша реколта, болести по добитъка или пък земетръс; но вместо да се оплачат направо на него, че облагането е твърде високо, управителите събираха дължимото до последната стотинка, дори с опасност за бунт. Малцина проявяваха личен интерес към народите, които управляваха. Управителят обикновено се настаняваше в романизирания столичен град, където имаше удобни къщи, театри, храмове, обществени бани и пазари, и дори и през ум не му минаваше да посети по-далечните краища на своята провинция. Всъщност управляваха техните заместници и заместниците на заместниците им и сигурно тези дребни чиновници са упражнявали бюрократическо насилие; вероятно тях Бато е нарекъл вълци, макар „бълхи“ да би била много по-подходяща дума. Не може и да има съмнение, че под управлението на Август провинциите процъфтяваха далеч повече, отколкото при републиката, а освен това, че старите римски провинции, управлявани от членове на Сената, съвсем не бяха тъй богати, както граничните провинции, управлявани от пълномощниците на Август. Това сравнение даде повод за един от малобройните убедителни доводи срещу републиканското управление; макар да бе основан на несъстоятелната

хипотеза, че нивото на средния личен морал сред ръководните хора в една средна република по всяка вероятност е по-нисък от личния морал на един среден абсолютен монарх и неговите избрани помощници; и на погрешния извод, че въпросът за това как са управлявани провинциите е по-важен, отколкото въпросът какво става в самата столица. Да се хвали една монархия само заради онова, което се случва в нейните провинции, ми се струва все едно да се препоръчва правилото човек да има свободата да се отнася с децата си като с роби, ако обаче се отнася към робите си с по-голяма грижа.

За тази скъпа и разорителна война Сенатът гласува правото триумф на Август и Тиберий. Нека си припомним, че по това време единствено Август и членовете на неговото семейство имаха правото на истински триумф, докато другите генерали се награждаваха само с така наречените „триумфални декорации“. Германик, макар и Цезар, получи само тези декорации, и то по технически причини. Август би могъл да го включи и него, но беше тъй благодарен на Тиберий за успешното му ръководене на войната, че не искаше да го огорчава, като отдаде на Германик същите почести. Германик освен това бе повишен един чин по-високо в магистратския си ранг и му бе разрешено да стане консул няколко години преди необходимата възраст. А Кастор, макар и да не бе участвувал във войната, бе удостоен с привилегията да посещава заседанията на Сената, преди още да е станал негов член, а също бе повишен с един чин в магистратския си ранг. (9 г. от н.е.)

Населението в Рим очакваше с вълнение триумфа, който означаваше изобилие на зърно и пари и всякакви други хубави неща: ала го очакваше голямо разочарование. Месец преди деня, определен за триумфа, се появи ужасяващо знамение — храмът на бога на войната на Марсово поле бе ударен от гръмотевица и почти разрушен, — а само няколко дни след това се получи вест от Германия за най-тежката военна загуба, понесена от римляните след поражението на Каре, в Месопотамия, дори, бих казал, след онова при реката Алия преди около четиристотин години. Три легиона бяха изклани и всички завоевания източно от реката Рейн — загубени с един удар; по всичко изглеждаше, че няма какво да попречи на германците да прекосят реката и да опустошат трите уредени и процъфтяващи френски провинции.

Вече разказах за сразяващото въздействие, което оказва тази вест върху Август. Изживя го тъй тежко, защото той бе не само официално отговорен за бедствието като човек, натоварен от римския Сенат и от народа да се грижи за безопасността на всички граници, но бе и моралният виновник за нещастията. То се дължеше на неблагоприятното му да се опитва насилствено да наложи цивилизацията сред тези варвари по-бързо, отколкото те бяха готови да я приемат. Германците, завладени от моя баща, постепенно се приспособяваха към римските навици, приучваха се да си служат с нашите пари, редовно да нареждат пазарища, да строят и да подреждат домовете си по по-културен начин, та дори и да се събират на сборове, които не свършваха, както предишните им сборове, с въоръжени стълкновения. Бяха съюзници по име, но ако бяха ги оставили с течение на времето да забравят старите навици и да разчитат на римските гарнизони за защита срещу все още некултивираните им съседи, докато те самите се наслаждаваха на радостите на мира в провинцията, вероятно само за няколко поколения, а дори и по-скоро щяха да станат миролюбиви и стоворчиви като галите от Прованс. Обаче Вар, един мой роднина, когото Август беше назначил за управител на отвъдрийнска Галия, започнал да се отнася към тях не като към съюзници, а като към подчинена раса; беше зъл човек и не зачитал необикновено голямото значение, което германците отдават на добродетелността на своите жени. Тъкмо тогава на Август му бяха нужни пари, защото Балканската война бе изпразнила военната съкровищница. Той наложи някои нови данъци, от които не бяха освободени и германците в отвъдрийнската област. Вар го уведоми за това какво е в състояние да плати провинцията и в усърдието си — преувеличил.

В лагера на Вар имало двамина германски главатари — Херман и Зигмиргт, които говорели отлично латински и изглеждали напълно романизирани. В предишната война Херман командувал германските помощни войски и предаността му била във всякакво съмнение. Прекарал известно време в Рим и бил дори приет за член на конническото съсловие. Двата често се хранели с Вар и му били най-близки приятели. Те именно го подсторили да повярва, че сънародниците им, като тях самите, са предани и благодарни на Рим за благата на цивилизацията. Но всъщност поддържали постоянна тайна

връзка с недоволни германски главатари, които убеждавали за известно време да не оказват въоръжена съпротива на римските сили и да си плащат данъците с раболепна готовност. Скоро щели да получат знак за всеобщ бунт. Херман, чието име означава „боец“, и Зигмиргт — по-добре нека го наричаме Сегимер, — чието име означава „весела победа“, били по-хитри от Вар. Неговите помощници непрестанно го предупреждавали, че германците през последните месеци се държат необичайно смирено и че се стараят да приспят подозренията му, преди да вдигнат внезапен бунт; а той се присмивал на тези им думи. Казвал, че германците са много глупава раса, неспособна да измисли подобен план, нито пък да го изпълни, без да издаде тайната много преди да му е дошло времето. Покорството им се дължало на страхливост; колкото по-силно удариш германеца, толкова повече се страхува от тебе: той бил високомерен в момент на благоденствие и независимост, но победен веднаж, идвал с пълзене до нозете ти като куче и цял живот след туй те следвал. Отказал дори да се вслуша в предупрежденията на друг един германски главатар, който мразел Херман и прозирал в далечните му кроежи. Вместо да задържи войските си съсредоточени, както би трябвало да стори в страна само частично покорена, той ги разпръснал.

По тайни нареждания на Херман и Сегимер далечни общини изпратили до Вар молба за военна защита срещу разбойници, както и за ескорти на търговски кервани от Франция. Последвало въоръжено въстание в най-източната част на провинцията. Един събирач на данъци и всичките му помощници били убити. Когато Вар събрал наличните си войски за наказателна експедиция, Херман и Сегимер ги придружили донякъде, а сетне се измъкнали, обяснявайки, че отиват да съберат своите помощни войски и че ще се притекат на помощ, ако му потребват, веднага щом ги повика. Тези помощни войски били вече на оръжие и в засада по пътя, през който щял да мине Вар след няколко дни. Двамата главатари проводили дума на отдалечените общини да нападнат римските войници, изпратени им за защита, и ни един да не оставят жив.

Вар не получил вест за тази сеч, защото никой не оцелял, а и той нямал връзка с главната си квартира. Пътят, който следвал, била някаква горска пътека. Той не взел мерки да изпрати напред авангард от разузнавачи и да сложи охрана на фланговете, а оставил цялата

войска — в която имало много войници, невлизали още в бой — да се влачи в разпокъсана колона, тъй неохранявана, сякаш се намирала на петдесет мили от Рим. Напредвали много бавно, защото непрестанно трябвало да режат дървета и да прехвърлят мостове над потоците за колите на обоза; а това дало възможност на много племенни бойци да се присъединят към засадните войски. Времето внезапно се развалило, завалял проливен дъжд, който не спрял цели двацет и четири часа, наквасил кожените щитове на войниците, направил ги негодни за бой, извадил от строя лъковете на стрелците. Разкаляната пътека станала толкова хлъзгава, че човек едва се задържал, а колите непрестанно засядали. Разстоянието между главата и опашката на колоната се увеличавало неспирно. Тогава от един съседен хълм се вдигнал димен сигнал и германците внезапно налетели по фронта, по тила и по двата фланга.

Германците не бяха достойни съперници на римляните в открита борба и Вар съвсем не бе преувеличил тяхната страхливост. Изпърво се осмелявали да нападат само изостанали войници и коларите от обоза, избягвайки ръкопашния бой, и хвърляли само асџаи и стрели иззад прикрития, а после прибягвали назад в гората, щом някой римлянин размахвал към тях меч или изкрещявал. Но с тази си тактика те взели много жертви. Групи, предвождани от Херман, Сегимер и други главатарии, издигнали по пътя препятствия и оставяли зад тях хора да нападат войниците, когато те се опитат да ги разчистят. Това дотолкова забавило ония в опашката на колоната, че те, изплашени да не изостанат съвсем, захвърлили останалите обозни коли и забързали напред с надеждата, че германците, улисани в плячкосването, поне за известно време не ще се върнат да ги нападнат.

Водещият легион бил достигнал до някакъв хълм, оголен от скорошен горски пожар — там се строили и зачакали останали два. Обозът им все още бил с тях, загубили били само няколкостотин души. Останалите два легиона пострадали много по-тежко. Някои войници загубили своите части, затова се сформирали нови от по петдесет до двеста души, всяка със свой авангард, ариергард и флангове. Фланговете се придвижвали много бавно — пречели им гъстите дървета и многобройните храсти, та често изоставали от своите другари; авангардистите дали много жертви на барикадите, а пък ариергардистите били неспирно обсипвани с асџаи. На военната

проверка тази същата вечер Вар разбрал, че почти една трета от цялата му войска е избита или липсва. На следващия ден той си пробил път до открито поле, но бил принуден да изостави и последните си обозни коли. Храната била оскъдна, а на третия ден трябвало отново да навлезе в гората. Жертви на втория ден имало малко, защото голяма част от неприятелските орди се занимавала с плячкосване на колите и с отнасяне на плячката, ала на проверката третата вечер едва една четвърт от първоначалния брой отговорила на повикването. На четвъртия ден Вар продължил напред — бил прекалено твърдоглав да се признае за победен и да се откаже от първоначалната си цел, ала времето, което се било пооправило, сега съвсем се влошило и германците, привикнали на поройни дъждове, започнали да стават все по-смели с намаляване на съпротивата. Обградиха ги.

Около пладне Вар разбрал, че всичко е загубено и предпочел да се самоубие, вместо да попадне жив в ръцете на врага. Повече от оцелелите офицери последвали примера му, както и голяма част от войниците. Един само офицер запазил самообладание — същият Касий Херея, който се би в амфитеатъра. Той командувал ариергарда, съставен от савойски планинци, които били привикнали на гористи терени; а когато един от бегълците им съобщил, че Вар е умрял, знамената са пленени и само около триста души са оцелели и годни за борба, Херея решил да спаси поне останалите от закление. Повел хората си назад и прекосил вражеските войски с внезапна атака. Голямата смелост на Касий, част от която успял да вдъхне на войниците, стреснала германците. Те оставили тази малка, решителна група на мира и се впуснали напред за по-лесни победи. Като пример за най-добро военно постижение в наши дни е това, гдето от сто и двадесетте души, с които Касий тръгнал назад, той съумял — след осемдневен поход през вражеска страна — да доведе обратно осемдесет, заедно със знамето на частта им, и да ги прибере в укреплението, от което потеглили преди двадесет дни.

Трудно е да се опише паниката, която обзе Рим, когато се потвърдиха слухове за сполетялата ни беда. Хората започнаха да прибират вещите си и да ги товарят на коли, сякаш германците вече стояха пред градските врати. Но имаше основания за тревога. Загубите във войната на Балканите бяха толкова тежки, че почти целият резерв от войници в Италия беше изчерпан. Август се видя в чудо, докато

събере армия, която да изпрати под предводителството на Тиберий, за да се отбраняват рейнските предмостови укрепления, които германците очевидно все още не бяха завзели.

Малцина от римските граждани, подлежащи на военна служба, се отзоваха доброволно при публикуването на повиквателната заповед; да потеглиш срещу германците, означаваше сигурна смърт. Тогава Август издаде втора заповед в смисъл, че от онези, които не се явят доброволно в срок от три дни, всеки пети ще бъде лишен от граждански права и имуществото му ще бъде конфискувано. Дори и тогава мнозина се въздържаха, затова той екзекутира няколко души за назидание и принуди останалите да влязат във войската, където не един от тях, нека кажа, се прояви отлично. Призова също така и ония над трийсет и пет години и върна в редовете известен брой ветерани, които бяха изслужили своите шестнайсет години във войската. С всички тях и с един-два полка, съставени от освободени роби, обикновено неподлежащи на военна служба (макар подкрепленията на Германик в Балканската война да бяха съставени предимно от такива), той успя да събере внушителна армия, като отпращаше всяка нова част на север веднага щом им се дадяха оръжия и екипировка.

Срамно и тъжно ми беше, че в този час на изпитание за Рим бях неспособен да служа като войник в негова защита. Отидох при Август и го замолих да ме изпрати някъде, където телесната ми слабост няма да ми пречи: предложих да отида като разузнавач при Тиберий и да помагам в събирането и подреждането на сведенията за движението на неприятеля, при разпитване на пленници, съставяне на карти и възлагане специални задачи на съгледвачите. Когато ми отказа (а пък аз се смятах подготвен за това, тъй като внимателно бях проучил походите в Германия и вече умеех да подреждам мислите си и да се разпореждам с чиновници), предложих да стана главен интендант на Тиберий; щях да изпращам искания до Рим за военни доставки, да ги проверявам и да ги разпределям при пристигането им в базата. Август като че се зарадва, гдето съм се явил с такава готовност, и ми обеща да говори с Тиберий за предложението ми. Ала нищо не излезе. Тиберий, изглежда, ме е сметнал неспособен за каквато и да било полезна работа; а може и да се е раздразнил, че аз съм се явил с подобна молба, когато синът му Кастор се бе отдръпнал и увещал Август да го прати да набира и обучава войници в Южна Италия. Обаче и Германик бе

изпаднал в моето положение — това поне ме утешаваше. Той бе пожелал да служи в Германия, но Август се нуждаеше от него в Рим, където много го обичаха, за да му помогне в потушаването на гражданските размирици, които се опасяваше, че ще възникнат веднага щом армията напуснеше, града.

Междувременно германците бяха изловили всички бегълци от армията на Вар и бяха принесли в жертва на горските си божества десетки от тях, изгаряйки ги живи във върбови клетки. Останалите бяха задържали като пленници. (Някои по-късно бяха откупени близките им на много високи цени, но Август им забрани да се върнат в Италия.) Освен това германците си устройваха безкрайни пиански пиршества със заграбеното вино и водеха кръвопролитни битки за слава и плячка. Мина дълго време, докато отново се организират и осъзнаят, че не ще срещнат почти никаква съпротива, ако настъпят към Рейн. Но още веднага щом виното започнало да се привършва, те атакуваха слабо защитените гранични укрепления и едно по едно ги завзеха и ограбиха. Едно-единствено укрепление оказа достойна съпротива: укреплението, защищавано от Касий. Германците сигурно биха завзели и него така лесно, както останалите, защото гарнизонът беше малък, но Херман и Сегимер били някъде другаде, а никой от останалите не разбирал римската отбранителна тактика с употребата на метателни машини, костенурки и окопи. В своята твърдина Касий имал голямо количество лъкове и стрели и научил всички — включително жените и робите, да си служат с тях. Успешно отбил няколко смели атаки върху вратите и постоянно поддържал готови големи казани с вряща вода, която изливали върху ония германци, които се опитвали да се прехвърлят през стените със стълби. Германците тъй се улисали с превземането на това укрепление, където очаквали да намерят богата плячка, че не връхлетели рейнските предмостови укрепления, отбранявали от малобройна стража.

Пристигнаха вести за бързото напредване на Тиберий начело на новата му армия. Херман веднага обединил войските си, решен да завземе постовете, преди Тиберий да стигне до тях. Оставил една малка част да нахлуе в укреплението, за което се знаело, че има оскъдни запаси от храна. Касий, който дочул за намеренията на Херман, решил да се измъкне, докато още имал време. В една бурна нощ той потеглил с целия си гарнизон и успял да се прокрадне край

две вражески стражници, когато някои от децата с тях проплакали. На третия пост се завързал ръкопашен бой и ако германците не бързали да нахлуят в града, за да го плякосат, групата на Касий едва ли би оцеляла. Но той някак си успял да избяга и след половин час наредил на своите тръбачи да изсвирят сигнала „бегом напред“, за да помислят германците, че им идва подкрепление; тъй и не ти преследвали. Войниците на най-близкия пост чули римските тръби, защото вятърът духал откъм изток, и досещайки се какво става, изпратили една част, която да придружи гарнизона. Два дни подир това Касий успешно удържал моста срещу масовото нападение на Сегимеровите воители; след това пристигнал авангардът на Тиберий и положението било спасено.

Краят на годината бе отбелязан със заточението на Юлила — обвинена в непрестанни изневери, също както майка си Юлия — на Тремер, малък остров край бреговете на Апулия. Същинската причина за нейното заточение беше, че тя очакваше ново дете, което, бъдеше ли момче, щеше да е правнук на Август, не от рода на Ливия; а напоследък Ливия не поемаше никакви рискове. Юлила вече имаше един син, но той беше нежно, плахо, отпуснато дете и не представляваше опасност. Сам Емилий снабди Ливия с основания за обвинението. Бил се спречкал с Юлила и я обвинил в присъствието на дъщеря им Емилия, че се опитвала да му натрапи дете от друг мъж. Назвал за прелюбодеец Децим, благородник от рода на Силан. Емилия, която беше достатъчно хитра, за да осъзнае, че животът и сигурността ѝ зависят от доброто мнение на Ливия, отишла направо при нея и ѝ разправила какво е чула. Ливия я накарала да го повтори пред Август. Тогава Август призовал Емилий и го запитал дали е вярно, че не той е бащата на Юлилиното дете. Емилий не се сетил, че Емилия е издала и майка си, и него, а си помислил, че връзката, която подозирал между Юлила и Децим, е станала публична тайна. Затова повторил обвинението си, макар то да било плод по-скоро на ревност, отколкото на сигурни данни. Август прибра детето веднага щом се роди и нареди да го хвърлят на планинския склон. Децим отиде на доброволно заточение, последваха го и още неколцина, обвинени, че са били любовници на Юлила по едно или друго време: сред тях беше и поетът Овидий, когото Август, колкото и да е странно, превърна в главния козел отпущения, защото бил написал (години преди това)

„Любовното изкуство“. Тъкмо тази поема, каза Август, била покварила сърцето на внучката му. Нареди всички екземпляри от поемата да се намерят и да се изгорят.

ГЛАВА 13

Август минаваше седемдесетте. Доскоро никой не мислеше за него като за стар човек. Но тези неотдавнашни обществени и лични бедствия много го промениха. Стана избухлив и вече му беше все по-трудно да посреща случайни посетители с обичайната си любезност и да сдържа търпението си на обществени пиршества. Започна да се държи избухливо дори към Ливия. Въпреки това продължаваше да работи съвестно както преди и дори прие ново десетгодишно продължение на монархията. Тиберий и Германик, когато се намираха в града, поемаха много от неговите задължения, които преди той би извършил сам, а Ливия работеше по-усилено от всякога. По време на Балканската война, докато Август отсъствуваше, тя бе останала в Рим, снабдена с дубликат от неговия печат, и поддържайки постоянна връзка с него посредством конни пратеници, сама се бе оправяла с всичко. Август започваше вече малко или много да се примирява с вероятността да бъде наследен от Тиберий. Смяташе го способен да управлява сравнително добре с помощта на Ливия и да провежда неговата собствена политика, но също така се ласкаеше от мисълта, че всички ще усещат липсата на Бащата на Отечеството и ще говорят за Августовия век, както сега говореха за златния век на цар Нума (приемника на Ромул). Въпреки големите си заслуги към Рим Тиберий като личност не бе популярен и сигурно нямаше да стане по-обичан, когато станеше император. Август беше доволен, че Германик, бидейки по-възрастен от Кастор, неговия брат по осиновяване, се явяваше естествен наследник на Тиберий и че малолетните синове на Германик — Нерон и Друз — бяха негови собствени правнуци. Макар съдбата да бе отредила ни един от внуците му да не го наследи, един ден той непременно пак щеше да управлява, както изглеждаше, в лицето на своите правнуци. Защото по това време Август вече беше забравил за Републиката, забравили бяха и всички останали, и бе възприел схващането, че неговите четиридесет години на неуморна и

искрена служба на Рим му дават правото, стига да поиска, да определи своите императорски приемници дори до трето поколение.

Докато Германик беше в Далмация, не му писах за Постум — страхувах се някой от агентите на Ливия да не хване писмото ми, но му разправих всичко веднага щом се върна от войната. Той много се разтревожи и каза, че просто не знаел какво да вярва. Нека обясня — Германик имаше навика всякога да отказва да повярва лошото за когото и да било, докато не получи сигурни доказателства за неговата злина, и обратното — да вменява на всеки най-чисти подбуди. Тази изключителна наивност му бе от голяма полза. Повечето от хората, които срещаше, оставаха поласкани от високата му оценка за моралните им качества и в своите постъпки се стараеха да я оправдаят. Ако му се случеше да зависи от милостта на някой наистина зъл човек, тази негова добросърдечност щеше да го доведе до въжето; но, от друга страна, Германик успяваше да прояви благородството у всеки, който имаше капчица добрина в сърцето си. Затуй и сега ми каза, че не бил склонен да приеме, че Ливиля или Емилия са способни на подобно престъпно злодеяние, макар напоследък, призна той, да бил разочарован от Ливиля. Каза още, че не съм успял да му представя вероятните им мотиви кой знае колко убедително, а съм замесил и баба ни Ливия в историята, което било направо невероятно. Кой разумен човек, викна той изведнъж възмутено, би могъл да заподозре Ливия в подбудителство към подобно злодеяние? Тъй можела да бъде подозряна и Добрата богиня в отравяне на градските кладенци. Но когато в отговор го запитах дали наистина вярва, че Постум е виновен в извършване на две изнасилвания в две последователни вечери, и двете крайно необмислени, и дали го смята способен да лъже и Август, и нас дори и да е бил виновен, той замълча. Винаги бе обичал Постум и много му вярваше. Използувах момента и го накарах да се закълне в духа на покойния ни баща: ако някога открие и най-малкото доказателство, че Постум е бил несправедливо осъден, да каже на Август всичко, което знае за случая, и да го принуди да върне Постум и да накаже лъжците, тъй както заслужават.

В Германия не се случваше нищо особено. Тиберий държеше мостовите, но не се опитваше да прекоси Рейн, все още неуверен във войската си, която бързаше да обучи. И германците не се опитваха да преминат оттатък. Август отново започна да губи търпение с Тиберий

и го подтикваше да отмъсти за Вар без по-нататъшно отлагане и да си върне загубените орли. Тиберий отвръщаше, че нямало нищо по-скъпо за него от това, но че войската му все още не била готова за подобно изпитание. Август изпрати там Германик веднага щом магистратурата му изтече, и тогава Тиберий се принуди да прояви някаква дейност; той всъщност не беше нито мързелив, нито страхливец, а само крайно предпазлив. Прекоси Рейн и си възвърна част от загубената провинция, но германците избягваха открита битка; и Тиберий, и Германик, нащрек да не попаднат в засада, се задоволили само с това да изгорят няколко вражески лагера близо до Рейн и да изтъкнат военната си мощ. Имало няколко схватки, които завършили благополучно — взели няколкостотин пленници. Останаха в тази област до есента, след това се прехвърлиха отвъд Рейн; а през следващата пролет в Рим бе отпразнуван дълго отлаганият триумф за Далмация, към който бе прибавен още един, за тази германска експедиция, просто така, за възвръщане на доверието. Тук трябва да отдадем заслуженото на Тиберий за една великодушна постъпка, към която го подтикна Германик: след като показва на своя триумф Бато, пленения далматински бунтовник, той му върна свободата, даде му голяма сума пари и го засели в Равена. Бато си го заслужаваше — навремето благородно беше позволил на Тиберий да се спаси от една долина, където бе обграден с по-голямата част от войската си. (11 г. от н.е.)

Сега Германик беше консул и Август написа специално писмо, в което го препоръчваше на Сената, както и Сената — на Тиберий. (По този начин, препоръчвайки Сената на Тиберий вместо обратното, Август показва едновременно, че готви Тиберий за свой императорски приемник, по-висшестоящ от Сената, и че не желае да изрича за него похвали, каквито каза за Германик.) Агрипина винаги следваше Германик по време на военните му походи, също както майка ми бе придружавала баща ми. Правеше го предимно от любов към него, но също тъй, защото не искаше да остава сама в Рим и да се излага на опасността да бъде призована пред Август в скалъпено обвинение за изневяра. Не вярваше на Ливия. Беше типична римска матрона от древното предание — силна, смела, скромна, остроумна, набожна, плодовита и целомъдрена. Беше родила вече на Германик четири деца и щеше да му роди още пет.

Въпреки че забраната на Ливия да се появявам на трапезата ѝ все още беше в сила и макар майка ми да не бе променила отношението си към мен, Германик ме викаше сред благородните си приятели всеки път, когато ги събираше. Заради него ме приемаха с уважение; ала мнението на рода за способностите ми беше известно, знаеше се, че и Тиберий го споделя, тъй че никой не си правеше труда да се сприятелява с мен. По съвета на Германик разгласих, че ще организирам четене на последната си историческа творба, и поканих известен брой видни литературни деятели да присъствуват на него. Избрал бях да прочета нещо, над което бях работил задълбочено и което смятах, че ще бъде много интересно за слушателите ми — изследване на сакраменталните изрази, изричани от етруските жреци по време на ритуалното умиване, с латински превод на всеки един, което хвърляше светлина върху много от нашите собствени очистителни ритуали, чието точно значение бе замъглено от времето. Преди това Германик прочете съчинението ми и го показва на майка ми и на Ливия, които го одобриха, а после бе тъй добър да ме изслуша на едно предварително четене. Поздрави ме както за творбата, тъй и за успешното четене, и, изглежда, много ме бе похвалил, защото стаята, която бях определил за четенето, бе препълнена. Ливия не присъствуваше, нямаше го и Август, но там бяха майка ми, самият Германик и Ливиля.

Бях в повишено настроение и съвсем спокоен. Германик ми бе подсказал да се подсиля предварително с чаша вино и аз послушах съвета му. Имаше приготвен стол за Август, в случай че дойде, както и за Ливия, и двата много красиви — столовете, които винаги се запазваха за тях, когато посещаваха дома ни. Щом всички пристигнаха и се настаниха, затвориха вратите и четенето започна. Справях се отлично: усещах, че не чета много бързо, нито бавно, нито високо, нито тихо, а точно както трябва и че слушателите, които не бяха очаквали кой знае какво от мен, са истински заинтересувани, когато се случи една беда. На вратата се похлопа силно, а после, тъй като никой не отвори, почука се пак. Последва нервно блъскане на дръжката и вътре нахлу най-дебелият човек, какъвто съм виждал през живота си, облечен в роба на конник, понесъл в ръка голяма бродирана възглавница. Спрях да чета, защото тъкмо бях стигнал до един труден и важен пасаж, а никой не ме слушаше — всички очи бяха вперени в

конника. Той забеляза Ливий и го поздрави с напевен акцент, характерен, както научих по-късно, за падуанците, сетне отпрати общо поздравление към останалите; това извика кикот. Не обърна особено внимание на Германик като консул, нито на майка ми и на мен като домакини. После се огледа за място и спря поглед на Августовия стол, но той му се видя тесен, затова приближи стола на Ливия. Намести възглавницата си, прибра дрехата край коленете си и се отпусна. И много естествено столът, който бе древно изделие от Египет, част от пляката от двореца на Клеопатра, много фина изработка, се срути под него с трясък.

Всички освен Германик, Ливий и майка ми, както и по-сериозните членове на аудиторията, се изсмяха високо; ала когато конникът се изправи и изпъшка, започна да къльне и да се разтрива и бе отпратен от стаята от един освободен роб, настъпи мълчание и аз се опитах да продължа. Но просто се задавах от смях. Може да е било от виното, което бях изпил, а може би и защото бях съзрял израза на лицето на натрапника, когато столът се огъваше под него, нещо, което никой друг не бе забелязал, защото той бе на първата редица и аз единствен го виждах; във всеки случай да се съсредоточа върху очистителните обреди на етруските, ми бе направо невъзможно. Отначало слушателите споделяха веселието ми и дори се посмяха с мене, но когато, опитвайки се безуспешно да прочета един параграф, отново с крайчеца на окото си съзрях счупения от конника стол, закрепен едва-едва на покосените си крака, пак избухнах, аудиторията прояви нетърпение. Всичко се обърка още повече, защото тъкмо когато се бях преборил със себе си и отново се съсредоточих, за видимо облекчение на Германик, вратите се разтвориха широко и вътре влезе не друг, а самият Август, придружен от Ливия! Преминаха тържествено край редиците от столове и Август седна. Ливия се готвеше да го последва, когато забеляза, че нещо липсва. Запита с висок, кънтящ глас:

— Кой е сядал на *моя* стол?

Германик се опита да обясни, но тя реши, че са я оскърбили и напусна. Август, смутен, я последва. Кой би могъл да ме обвини, че след това обърках всичко? Сякаш самият гръцки бог Мом, олицетворението на грешките и присмеха, се бе наместил на този стол, защото само пет минути по-късно краката се плъзнаха настрани и той

пак падна, а една малка златна лъвска глава, отчупвайки се от една дръжка, се търколи по пода и се намести под десния ми крак, който бе леко повдигнат. Разкикотих се отново, започнах да се давя, да хълцам и да кашлям.

Германик дойде при мен и ме замоли да се овладея, но аз само вдигнах лъвската глава и посочих безпомощно към стола. Този път Германик наистина ми се разсърди. Смръщеното му лице ме разстрои и това ме освести незабавно. Обаче загубих всякакво доверие в себе си и тъй започнах да заеквам, щото четенето завърши много безславно. Германик се опита да изрази благодарност за интересния ми труд — изказа съжаления, че една неприятна случка, ме е прекъснала по средата и че поради същата тази случка Бащата на Отечеството и господарката Ливия, съпругата му, са се оттеглили; изяви надеждата, че в някой по-благоприятен ден в близко бъдеще ще мога да уредя ново четене. Нямах по-внимателен брат от Германик, нито по-благороден човек от него. Но оттогава ни веднъж не съм чел съчиненията си публично.

Един ден Германик дойде при мен много угрижен. Дълго време мълча, накрая се обади:

— Тази сутрин разговарях с Емилий и разговорът се извъртя към бедния Постум. Той подхвана, запита ме какви са били точно обвиненията срещу Постум и каза, очевидно напълно чистосърдечно, че дочул как Постум бил направил опит да изнасят две благороднички, но никой не знаел точно кои. Вгледах се упорито в него, като изрече това, но разбрах, че говори истината. Тогава му предложих да му съобща каквото знам при условие, че ще пази тайна. Когато му казах, че собствената му дъщеря е обвинила Постум в опит да я изнасят, и то в собствения му дом, той се изненада и отказа да ми повярва. Разгневи се. Заяви, че дойката на Емилия била там през цялото време. Поиска да отиде при Емилия и да я запита вярно ли е и ако е вярно, защо тогава за пръв път го чува; но аз го спрях, напомняйки за обещанието му. Не вярвам на Емилия. Вместо това предложих да разпитаме дойката, но внимателно, да не я уплашим. Изпрати да я повикат и я запита какво са разговаряли Емилия и Постум по време на оная тревога за крадци последната вечер, когато се хранил у тях. Отначало жената не можа да си спомни, но когато аз подхвърлих: „А не беше ли за плодни дръвчета?“, тя отвърна: „Ах, да,

за вредителите по плодните дръвчета.“ Тогава Емилий пожела да узнае дали е ставало дума и за нещо друго по време на отсъствието му, а тя отвърна, че не е. Спомни си как Постум им обяснявал някакъв нов гръцки начин за унищожаване на насекомите, наречен „негърски“, и че тя проявила особен интерес, защото разбирала от овощни градини. Не, каза тя, не била напущала стаята нито за миг. Тогава отидох при Кастор и между другото заговорих за Постум. Нали помниш, имението на Постум бе конфискувано и продадено, докато бях в Далмация, и сумата беше вложена във военната съкровищница? Така... Запитах го какво е станало с едни мои съдове, които Постум бе заел за някакво пиршество, и той ми обясни как бих могъл да си ги върна. После разисквахме изгнанието му. Кастор говореше откровено и с радост заявявам — сега съм убеден, той не е бил в заговора.

— Значи, признаваш, че е имало заговор!

— Страхувам се, че това в края на краищата е единственото обяснение. Но самият Кастор е бил невинен, уверен съм. Разправи ми, без да го насилвам, че Ливила го накарала да дразни Постум в градината, за което Постум ти е разправил. Обясни, че го е сторил само защото Постум много задявал с погледи Ливила, а той, като неин съпруг, се ядосвал. Но каза, че не съжелявал — шегата, да, била твърде безвкусна, — опитът на Постум да изнасили Ливила и собствените му контузии от ръцете на този луд човек правели всички съжаления излишни.

— Повярвал е, значи, че Постум се е опитал да изнасили Ливила?

— Да. Не го опровергах. Не искам Ливила да знае онова, което ние двамата подозираме. Защото разбере ли, и Ливия ще го научи.

— Германик, сега вече вярваш ли, че Ливия е организирала всичко?

Той не ми отговори.

— Ще отидеш ли при Август?

— Дадох ти дума. Винаги удържам думата си.

— Кога ще отидеш при него?

— Сега.

Какво е станало на срещата им, не зная и никога не ще узная. Но Германик изглеждаше много по-весел по време на вечерята и начинът, по който след това избягваше въпросите, ми показваше, че Август му е

повярвал и го е заклекл да мълчи. Много време мина, преди да науча онова, което мога да разкажа сега. Август писал на корсиканците, които от няколко години насам все се оплакваша от пиратски нападения по крайбрежието им, че скоро лично ще ги посети, за да разучи нещата; по пътя си щял да спре в Марсилия, където възнамерявал да освети един храм. Наскоро след това той отплава, но спрял по пътя си на Елба за два дни. На първия ден наредил стражите на Постум на Планазия да бъдат сменени незабавно със съвсем нови хора. Направили го. В същата нощ той отплавал тайно до острова в малка рибарска лодка, придружаван от Фабий Максим, доверен приятел, и от Клемент, който някога беше роб на Постум и много приличаше на бившия си господар. Чувал съм, че Клемент бил незаконен син на Агрипа. Имали щастие да срещнат Постум, щом слезли на сушата. Залагал нощни мрежи за риба и забелязал платното на лодката отдалеч в светлината на ясната луна; бил сам. Август му се разкрил и протегнал ръка с думите: „Прости ми, синко!“ Постум поел ръката му и я целунал. После двамата се отделили, докато Фабий и Клемент стояли на пост. Какво са си говорили, никой не знае; но Август плачел, когато се върнали. Тогава Постум и Клемент разменили дрехите и имената си, Постум поел към Елба с Август и Фабий а Клемент заел Постумовото място в Планазия — докато се получила вест за освобождаването му, което, уверил го Август, щяло да стане скоро. Обещали на Клемент свободата и голяма парична сума, ако успеел да изиграе ролята си както трябва. Щял да се престори на болен за няколко дни и да пусне дълга коса и брада, тъй че никой да не забележи предрешването, още повече, че новите стражи го били видели за съвсем, кратко време. (13 г. от н.е.)

Ливия заподозря, че Август върши нещо зад гърба ѝ. Знаеше колко ненавижда морето, знаеше, че никога не пътува с кораб, ако е могъл да тръгне по суша, дори това да означаваше загуба на ценно време. Вярно, не би могъл да стигне до Корсика другояче освен по вода, ала пиратите не бяха кой знае каква сериозна заплаха и той би могъл да изпрати Кастор или някого от многобройните си подчинени да проучат нещата от негово име. Тя започнала да подпитва и случайно научила, че когато спрял на Елба, Август се разпоредил да сменят Постумовите стражи и че той и Фабий още същата вечер отишли да ловят сепии в малка лодка, придружени от някакъв роб.

Фабий имаше жена на име Марция, която знаеше всичките му тайни, и Ливия, която дотогава изобщо не ѝ бе обръщала внимание, започна да търси приятелството ѝ. Марция беше простидушна женица и бе лесно да се измами. Когато Ливия се уверила, че Марция напълно ѝ вярва, дръпнала я един ден настрана и я запитала: „Хайде сега, мила, кажи ми, много ли се е развълнувал Август, като е срещнал Постум след толкова години? Той е много по-мекосърдечен, отколкото се прави.“ Фабий бил разказал на Марция, че пътуването до Планазия е тайна, която не бива да разкрива на никого, иначе последствията щели да бъдат съдбоносни за него. Затуй отначало тя не искала да отговори. Ливия се засмяла и рекла: „О, ги наистина, си много предпазлива. Приличаш ми на оня Тибериев часови в Далмация, който една вечер искал да пусне самия Тиберий в лагера, когато се връщал от дърга разходка, защото не знаел паролата. «Заповедта си е заповед, генерале» изрекъл тоя идиот. Мила ми Марция, Август няма тайни от мен, нито аз — от Август. Но аз оценявам твоята дискретност.“ И тъй, Марция се извинила и казала: „Фабий разправяше, че много плакал.“ Ливия се обадила: „Разбира се, че ще плаче. Но, Марция, май ще е по-добре да не казваш на Фабий какво сме си говорили — Август не обича другите да знаят колко много ми се доверява. Предполагам, Фабий ти е разправил за роба, нали?“

Това вече било опипване в мрака. Робът може да е бил без значение, но си струвало да се опита. Марция казала: „Да, Фабий разказваше, че поразително приличал на Постум, бил само по-нисък.“

— А дали стражите няма да усетят разликата?

Нямало, смята Фабий. Клемент е от домашните роби на Постум, тъй че ако бъде внимателен, няма да се издаде в незнание, а и, както знаеш, стражите са нови.

Сега на Ливия не ѝ оставаше друго, освен да открие местонахождението на Постум, който според нея се укриваше някъде под името Клемент. Реши, че Август възнамерява да го реабилитира и дори да отстрани Тиберий и да посочи него за свой пряк наследник на монархията в желанието да поправи грешката си. Повикала Тиберий, доверила му всичко и го предупредила за подозренията си. Размириците на Балканите започнаха отново и Август смяташе да изпрати Тиберий да ги потуши, преди да са се разразили нашироко. Германик беше във Франция да събира данъци. Август споменал, че

възнамерява да изпрати и Кастор в Германия; междуременно твърде често разговаряше с Фабий, който според Ливия служеше за връзка с Постум. Веднага щом разчисти пътя, мислела си е Ливия, Август несъмнено ще въведе Постум в Сената, ще анулира декрета срещу му и ще го назначи за свой приемник вместо Тиберий. А с реабилитирането на Постум и собственият ѝ живот щеше да е в опасност; Постум я бе обвинил в отравяне на баща му и братята му и Август не би го обикнал отново, ако не е повярвал, че обвиненията му са били основателни. Изпратила най-доверените си хора да следят действията на Фабий, за да открият някакъв роб на име Клемент; но те не успели да открият нищо. Решила във всеки случай да не губи време и да премахне Фабий. Една нощ го причакаха на улицата, когато отиваше в двореца, и го намушкаха на дванадесет места: маскираните му нападатели избягаха. На погребението се случи нещо скандално. Марция се хвърли върху трупа на съпруга си и го помоли за прошка, заявявайки, че само тя е виновна за смъртта му поради своето лекомислие и непослушание. Тъй или инак, никой не разбра какво искаше да каже и сметнаха, че скръбта я е подлудила.

Ливия каза на Тиберий да поддържа постоянна връзка с нея, докато е на Балканите, и да се придвижва колкото е възможно по-бавно: можело да бъде призован всеки миг. Август, който го бе придружил до Неапол, пътувайки приятно край брега, заболя: стомахът му не беше в ред. Ливия се приготвила да се грижи за него, но той ѝ поблагодарил с думите, че нищо му няма; сам щял да се излекува. Отворил долапа със своите лични лекарства, взел си силно очистително и погладувал един ден. Направо ѝ забранил да се грижи за здравето му; достатъчно ѝ били другите грижи. Весело отказвал да яде друго освен хляб от общата трапеза, вода от каната, от която пиела самата тя, и да похапва зелени смокини, които късал със своите ръце направо от дървото. Нищо в поведението му към Ливия на вид не се било променило, нито пък нейното — към него, но всеки четял мислите на другия. *(14 г. от н.е.)*

Въпреки всички предпазни мерки обаче стомахът му зазлял отново. Трябвало да прекъсне пътуването си при Нола; оттам Ливия изпратила вест на Тиберий. Когато той пристигнал, научил, че Август угасва и с нетърпение го очаква. Вече се бил простил с някои бивши консули, които бяха тръгнали от Рим още при вестта за болестта му.

Запитал ги с усмивка дали е изиграл добре ролята си във фарса; въпрос, който комедийните актьори отправят към публиката в края на представлението. Усмивайки се, макар мнозина да имали сълзи в очите, те отговорили: „Никой не е играл по-добре от теб, Августе.“ — „Тогава изпратете ме с бурно ръкопляскане“ — отвърнал им той. Тиберий пристъпил към постелята му и останал край него три часа, а после излязъл и обявил с натъжен глас, че Бащата на Отечеството токущо е починал в обятията на Ливия, с последен любещ поздрав към него самия, към Сената и към римския народ. Поблагодарил на боговете, че се е завърнал навреме да склопи очите на своя баща и благодетел. Всъщност Август бил мъртъв цяло денонощие, но Ливия скривала това, издавайки обнадеждаващи или тревожни съобщения на всеки два-три часа. По някакво странно съвпадение той умря в същата стая, в която преди седемдесет и пет години бил починал неговият баща. Добре помня как научих тази вест. Беше на двадесети август. Останал бях да спя до късно, защото почти през цялата нощ бях работил над моята история; през лятото ми бе по-лесно да работя нощем, а денем да спя. Събуди ме пристигането на двама стари конници, които се извиниха, че ме безпокоят, но работата била неотложна. Август бил мъртъв и благородното съсловие на конниците се събрало набързо и ме избрало за свой представител в Сената. Трябваше да запитам дали ще бъдат удостоени с честта да донесат Август в Рим на раменете си. Бях полусънен и не мислех какво казвам. Извиках:

— Отровата е царица! Отровата е царица!

Те се спогледаха тревожно и смутено, аз се съвзех, извиних се, обяснявайки, че съм сънувал ужасен сън и съм повтарял думите, които съм чул. Помолих ги да повторят съобщението си, а после им поблагодарих за честта и се заех да сторя исканото. Разбира се, съвсем не беше кой знае каква чест да те обявят за знатен конник. Всеки свободно роден, който не се бе опозорил по някакъв начин и притежаваше имущество над определена стойност, по право принадлежеше към конническото съсловие; а като се имат предвид роднинските ми връзки, стига да бях показал поне средни способности, досега самият аз щях да бъда почетен член на Сената, като връстника ми Кастор. Избрали ме бяха всъщност, защото единствен от цялата императорска фамилия принадлежах все още съм

по-долното съсловие, та да се избегне завистта между другите конници. Това бе първият път, когато посетих Сената по време на заседание. Отправих молбата, без да заеквам, без да забравя думите си, без да се опозоря по какъвто и да било начин.

ГЛАВА 14

Макар да беше ясно, че силите на Август вече го напускат и че не му остават много години живот, Рим не можеше да свикне с мисълта за неговата смърт. Не ще е произволно сравнение, ако кажа, че градът се чувствуваше така, както се чувствува момчето, когато загуби своя баща. Дали бащата е бил смелчага или страхливец, справедлив или не, щедър или свидлив, това не е от значение; той е бил баща на това момче и никой чичо, нито по-голям брат не са в състояние да го заместят. Защото управлението на Август бе продължило дълго време и човек би трябвало да е минал средната възраст, за да помни преди него. Затова не беше кой знае колко странно, че Сенатът се събра да размисли дали да му се отдадат и в Рим божествените почести, които още приживе му се отдаваха в провинциите.

Синът на Полион, Гал — мразен от Тиберий, защото се бе оженил за Випсания (първата съпруга на Тиберий, както си спомняте, с която бе принуден да се разведе заради Юлия) и защото никога публично не бе отрекъл оня слух, който го правеше същинския баща на Кастор, а и понеже имаше остър език, — та този Гал бе единственият от сенаторите, който се осмели да изкаже съмнение в уместността на предложението. Стана да попита каква божия поличба се явила, за да подскаже, че Август ще бъде желан в небесните селения — нима ще е достатъчна препоръката на смъртните му приятели и почитатели?

Последва неловко мълчание, но накрая Тиберий се вдигна тежко и каза:

— Преди сто дни, както си спомняте, постаментът на статуята на моя баща Август бе поразен от мълния. Първата буква от името му бе изличена, останаха думите ЕЗАР АВГУСТ. Какво е значението на латинската буква С? Тя е знакът за една стотица. А какво означава ЕЗАР? Ще ви кажа. Означава „бог“ на етруски език. Ясно, сто дни след удара на мълнията Август ще трябва да стане бог в Рим. Какво по-ясно знамение от това?

Макар Тиберий да си приписа славата за това тълкуване, всъщност аз бях, който пръв обясних значението на ЕЗАР (странната дума бе широко разисквана), защото аз бях единственият човек в Рим, който бе запознат с етруския език. Казал бях на мама за това и тя ме нарече фантазиращ глупак; но очевидно е била удивена, за да повтори думите ми на Тиберий, защото никому другиму не съм го казвал.

Гал запитва: защо Юпитер трябвало да праща поличбите си на етруски, когато можел на гръцки или на латински? Никой ли не е видял друг някакъв, по-сигурен знак? Лесно било да се създават нови божества за невежи азиатски провинциалисти, но благородният Сенат трябвало да се замисли, преди да накара образованите граждани да боготворят един измежду техните собствени редици колкото и да бил виден той. И по всяка вероятност Гал щеше да попречи на декрета с този свой призив към римската гордост и здравомислие, ако не беше друг старши магистрат, наречен Атик. Той стана да заяви тържествено, че когато изгаряли тялото на Август на Марсово поле, бил видял облак да се спуща от небесата, а духът на покойния се покачил на него, също както легендата разказва, че духовете на Ромул и Херкулес са се възнесли. Готов бил да се закълне във всички богове, че говорел истината.

Тази реч бе изпратена с гръмки ръкопляскания и Тиберий тържествуващо запитва дали Гал има други забележки. Гал отвърна, че имал. Спомнял си, каза той, друга една древна легенда за внезапната смърт и изчезването на Ромул, която се срещала в трудовете и на най-сериозните историци, като противоречие на оная, цитирана от неговия високоуважаван и честен приятел Атик: а именно, че Ромул бил толкова мразен заради тиранството си над един свободен народ, щото един ден, възползувайки се от внезапно падналата мъгла, сенаторите го умъртвили, нарязали го на парчета и изнесли парчетата под тогите си.

— Ами за Херкулес какво пък ще кажеш? — бързо се обади кой. Гал рече:

— Сам Тиберий в своето цветисто слово на погребението осъди сравнението между Август и Херкулес. Думите му бяха следните:

„В своето детство Херкулес се е борил само със змии, а дори и като зрял мъж — само с една-две сърни и с един див глиган, който убил, и с един лъв; и дори това сторил неохотно, под командата на другиго. Докато Август се бори не със зверове, а с хора, и то по своя

собствена воля“ — и прочее, и прочее. Но истинското ми основание да осъдя това сравнение се крие в обстоятелствата на Херкулесовата смърт.

След тези думи той седна. Намекът бе съвършено ясен за всеки, който слушаше; защото легендата гласи, че Херкулес е умрял от отрова, поднесена му от собствената му съпруга.

Но предложението за обожествяването на Август беше прието. Издигнаха му се храмове в Рим и в съседните градове. Създадена бе жреческа колегия за извършване на неговите обреди, а Ливия, която едновременно с това бе удостоена с титлите Юлия и Августа, бе издигната за негова върховна жрица. Атик бе награден от Ливия с десет хиляди златици и назначен за един от новите жреци на Август, дори му опростиха високата встъпителна вноска. И мене ме направиха негов жрец, но трябваше да внеса по-висока такса от всички останали, защото бях внук на Ливия. Никой не посмя да запита защо пък това видение за Августовото възнесение е било забелязано само от Атик. Разправяше се шегата, че през нощта преди погребението Ливия скрила един орел в клетка на върха на кладата, а щом кладата пламнела, клетката трябвало да се отвори от някого долу, който тайно щял да дръпне връвта на вратата ѝ. Тогава орелът щял да излети нагоре и всички щели да го вземат за духа на Август. За беда чудото не могло да се осъществи. Вратата на клетката не се отворила. Но вместо да си замълчи и да остави орела да изгори, офицерът, оставен на пост, се изкатерил по кладата и отворил клетката със собствените си ръце. Ливия била принудена да заяви, че орелът бил пуснат по нейно нареждане като символ.

Няма да разказвам повече за погребението на Август, макар по-величествено погребение да не е ставало в Рим, защото вече трябва да се отказвам от всичко онова в моя разказ, което е от второстепенно значение: достатъчно изписах в тези тринадесет свитъка най-хубав папирус — от новата хартиена работилница, която наскоро основах, — а още не съм изложил и третината от онова, което искам да кажа. Но не бива да отминавам съдържанието на Августовото завещание, чието прочитане се очакваше с всеобщ интерес и нетърпение. От всички най-нетърпелив да узная съдържанието му бях аз и ще ви кажа защо.

Месец преди смъртта си Август внезапно се бе появил на вратата на работната ми стая — ходил бе да посети майка ми, която се

съвземаше подир тежка болест — и след като отпрати придружвачите си, заговори ми объркано, без да ме поглежда, стеснително, сякаш той беше Клавдий, а пък аз — Август. Взе една книга от своята история и прочете един пасаж.

— Великолепен стил! — възкликна. — А кога ще бъде завършена?

Казах му:

— Най-късно до един месец — а той ме поздрави и рече, че тогава щял да нареди да се организира публично четене на негови разноски, щял да покани приятелите си да слушат. Останах много изненадан от всичко това, но той продължи дружелюбно да ме пита дали не бих предпочел един професионален четец, който да я прочете, както този труд заслужавал, вместо да се моря сам: подхвърли, че публично четене на собствен труд сигурно било притеснително нещо — дори и коравият стар Полион си признал, че в такива случаи изпитвал голяма нервност. Благодарих му най-искрено и сърдечно и отвърнах, че един професионалист очевидно ще бъде много по-подходящ, ако действително трудът ми заслужава подобна чест.

Изведнъж той протегна ръка към мен.

— Клавдий, сърдиш ли ми се?

Какво да отговоря? Сълзи бликнаха в очите ми и промълвих, че много го уважавам и че той никога не е сторил нещо, с което да извика моята ненавист. А той отвърна с въздишка:

— Да, но и нищо, с което да заслужи обичта ти. Почакай още няколко месеца. Клавдий, и тогава, надявам се, ще мога да заслужи и обичта ти, и твоята благодарност. Германик ми разправя за теб. Каза, че оставаш верен на три неща: на приятелите, на Рим и на истината. Много бих се гордял, ако Германик си мислеше същото и за мене.

— Обичта на Германик към теб е равна почти на боготворене — обадих се. — Неведнъж ми го е казвал.

Лицето му просветна.

— Кълнеш ли се? Много съм щастлив. И тъй, Клавдий, сега помежду ни има здрава връзка — доброто мнение на Германик. А онова, което дойдох да ти кажа, е следното: много зле се държах с тебе през тези години, искрено съжалявам и отсега нататък ще видиш как нещата ще се променят. — А после издекламира на гръцки: — „Който те е ранил, ще те излекува“ — и при тези думи ме прегърна. Когато си

тръгна, подхвърли през рамо: — Току-що бях при девиците-весталки и нанесох важни поправки в един мой документ, който те съхраняват, а понеже ти сам си отговорен отчасти за това, изтъкнах те повече, отколкото досега. Но нито дума!

— Можеш да ми вярваш — отговорих. С всичко това той е могъл да каже само едно: че е повярвал Постумовата история така, както я предадох на Германик, и че сега го реабилитира като свой наследник в завещанието си (което се съхраняваше от весталките); и че и аз щях да се облагодетелствувам като награда за верността си към него. Тогава естествено не знаех за посещението на Август на Планазия, но уверено очаквах Постум да бъде върнат и да бъде приет с почести. Обаче останах измамен. Понеже Август бе запазил пълна тайна за новото си завещание, чиито свидетели бяха Фабий Максим и още неколцина грохнали стари жреци, не беше трудно то да се заличи в полза на онова, което бе направил шест години преди това по време на обезнаследяването на Постум. Началното изречение гласеше: „Понеже злата съдба ме лиши от Гай и Луций, моите синове, сега по своя воля определям Тиберий Клавдий Нерон Цезар за пръв мой наследник на две трети от моето имущество: а останалата третина, пак на първо място, по своя воля оставям на любимата ми съпруга Ливия, ако Сенатът благосклонно ѝ разреши да наследи толкова много (защото то надвишава установеното по закона наследство за вдовица) и ако направи изключение в нейния случай заради големите ѝ заслуги към държавата.“ На второ място — т.е. в случай, че споменатите на първо място наследници умрат или по друг начин станат неспособни да унаследяват — той поставяше ония свои правнуци и праправнуци, които бяха от рода на Юлиите и не бяха си навлекли публично опозоряване; ала Постум бе обезнаследен, тъй че ставаше дума за Германик, като осиновен син на Тиберий и съпруг на Агрипина, както и самата Агрипина и нейните деца и Кастор, Ливила и техните деца. В тази втора поредица Кастор трябваше да наследи една трета, а Германик и семейството му две трети от имуществото. На трето място завещанието назоваваше различни сенатори и далечни роднини; ала по-скоро като знак на благосклонност, отколкото на облагодетелствуване. Не е възможно Август да си е мислил, че ще надживее толкова много от наследниците си по първа и втора линия. Наследниците от трета линия бяха групирани в три категории: десетте

най-привилегировани бяха определени за съвместни наследници на половината имущество, следващите по-привилегировани петдесет трябваше да си поделят една трета от имуществото, а третата група съдържаше имената на още петдесет, които щяха да наследят останалата шестина. Последното име в последния списък в последната група беше на Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик, което означаваше Кла-Кла-Клавдий или Клавдий Идиота, или както синчетата на Германик вече се бяха научили да го наричат — „Бедния чичо Клавдий“ — всъщност моето. Юлия или Юлила изобщо не бяха споменати освен в последния параграф, където се забраняваше прахът им да бъде заровен в мавзолея до неговите собствени останки, когато и двете умрат.

Макар през последните двадесет години Август да се бе облагодетелствувал от завещанията на починали стари свои другари, които бе надживял, макар това да възлизаше на повече от сто и четиридесет милиона златици, макар да бе живял много пестеливо, той бе изразходвал толкова много за храмове и обществено строителство, за помощи и забавления на населението, за гранични войни (когато средствата на военната хазна биваха изчерпани) и за други подобни държавни разходи, че от тези сто и четиридесет милиона и други лични големи суми, събрани от разни източници, за дарение оставаха само петнадесет милиона, но по-голямата част от тях трудно можеха да се превърнат в пари. Това обаче не включваше известни важни парични суми, неотбелязани в завещанието и здраво вързани в торби в подземията на Капитолия, които бяха заделени като специални посмъртни дарения за съюзни царе, за сенатори и конници, за негови войници и за гражданите на Рим. Те надвишаваха два милиона. Имаше и сума, отделена за разноски по погребението му. Всички останаха изненадани от оскъдността на имуществото, плъзнаха най-различни грозни слухове, докато се прегледаха сметките на Август, и стана ясно, че няма измама от страна на изпълнителите на завещанието. Гражданите бяха много недоволни от малките дарения, а когато бе изпълнена една пиеса в памет на Август, на обществени разноски, в театъра се вдигна истински бунт. Сенатът бе определил толкова малки възнаграждения, че един от актьорите в пиесата отказа да играе за тази нищожна сума. За недоволството на армията ще разкажа по-нататък. Но първо за Тиберий.

Август бе назначил Тиберий за свой съуправник и свой наследник, ала нямаше право да му предаде монархията или поне не по този начин. Имаше право само да го препоръча на Сената, към който сега се възвръщаше цялата власт, упражнявана доскоро от него. Сенатът не обичаше Тиберий, нито го искаше за император, но Германик, когото биха избрали, ако имаха тази възможност, не беше в Рим. А претенциите на Тиберий не можеха да бъдат отхвърлени току-така.

И тъй, никой не се осмеляваше да спомене друго име освен неговото и всички единодушно гласуваха предложението, направено от консулите, с което Тиберий се поканваше да подхване работата на Август оттам, където Август я бе оставил. Той даде уклончив отговор, подчерта огромната отговорност, с която се опитваха да го натоварят, изтъкна, че нямал такива големи стремежи. Заяви, че единствен богът Август бил в състояние да поеме подобна тежка задача и че според него най-добре било да разделят Августовите задачи на три части и тъй да поделят и отговорността.

Сенаторите в желанието си да спечелят благоволенieto му викнаха, че триумвиратът (или управлението от трима) бил вече опитван неведнъж още в миналия век и че единствено монархията спасила страната от последвалите граждански войни. Разигра се срамна сцена. Сенаторите започнаха да плачат и да се вайкат, взеха да прегръщат коленете на Тиберий, да го умоляват да изпълни молбата им. Тиберий, за да сложи край на тази история, заяви, че не желаел да се изплъзне от задачите, които му поставят, но остана на становището, че не бил достоен за целия товар. Не бил вече млад — петдесет и шест годишен, а и зрението му било отслабнало. Но бил готов да поеме всяка друга служба, която му възложат. Всичко това бе разиграно, за да не може никой да го обвини, че е взел властта с прекалена охота; а най-вече, за да знаят Германик и Постум (когато се случеше той да отсъствува от Рим) здравите му позиции в града. Защото се страхуваше от Германик, чиято популярност в армията бе далече по-голяма от неговата собствена. Той бе уверен, че Германик не е човек, който ще се опита да завземе властта за своя лична облага, но съзнаваше, че ако някога научи за укритото завещание, ще се опита да върне Постум на законното му място и дори да го направи третия — Тиберий, Германик и Постум — в новия триумвират. Агрипина бе много предана на

Постум и Германик се уповаваше на съветите ѝ така, както Август — на Ливиините. Ако Германик тръгнаше с войските си към Рим, целият Сенат щеше с радост да го посрещне: Тиберий знаеше това. А случеше ли се най-лошото, със скромното си поведение в настоящия момент той щеше да има възможност да спаси живота си и да го преживее в почетно усамотение.

Сенатът разбра, че Тиберий всъщност от сърце желае онова, което привидно тъй скромно отхвърля, и тъкмо се готвеше отново и подхване молбата си, когато Гал се намеси с най-делови глас:

— Добре, Тиберий, кажи в такъв случай коя част от ръководството би желал да ти се повери?

Тиберий се смути от този неудобен и неочакван въпрос. Помълча малко, а сетне каза:

— Не е редно човек сам да разпределя и сам да избира; а и да беше възможно, нескромно би било от моя страна да си избира или пък да отхвърля който и да било определен клон от управлението, когато, както вече обясних, наистина искам изобщо да ме освободите.

Но Гал продължи настъплението:

— Единственото възможно разпределение на империята е следното: първо — Рим и цяла Италия; второ — армиите; и трето — провинциите. Кое от трите ще си избереш?

А когато Тиберий не се обади, Гал продължи:

— Добре. Знам, че на това отговор няма. Затова и зададох въпроса. Исках с мълчанието си да признаеш, че е глупаво да се приказва за разделение на три на административна система, изградена и централно ръководена от една-единствена личност. Или ще трябва да се върнем към републиканската форма на управление, или ще продължаваме с монархията. С тия приказки за триумвират само губим времето на Сената, който, както изглежда, е за монархия. Предложиха ти монархията. Или я приеми, или се откажи.

Друг един сенатор, приятел на Гал, каза:

— В качеството си на народен трибун имаш право да наложиш вето на консулите, които ти предлагат монархията. И ако наистина не я желаеш, би трябвало още преди половин час да наложиш това вето.

И тъй, Тиберий бе принуден да помоли Сената за извинение и да заяви, че тази внезапна и неочаквано оказана му чест го е объркала: поиска позволение да обмисли отговора си.

Тогава Сенатът бе разпуснат, а при следващото му събиране Тиберий им разреши да му гласуват една по една всички длъжности на Август. Но никога не си послужи с името Август, с което също бе удостоен, освен когато пишеше до чуждестранни царе; и гледаше да възпре всякакви опити да му се оказват божествени почести. Имаше и друго обяснение за това негово предпазливо държане, а именно, че Ливия публично се бе похвалила, че той получил монархията като подарък от самата нея. Похвалила се бе не само за да закрепим позицията си като вдовица на Август, но и за да предупреди Тиберий, че ако престъпленията ѝ някой ден излязат на бял свят, ще го сметнат за неин съучастник като лице, което лично се е облагодетелствувало от тях. Естествено той не желаше да изглежда, че ѝ е задължен, искаше всички да мислят, че монархията му е била наложена от Сената против волята му.

Сенатът заливаше Ливия с възхвали и искаше да я удостои с многобройни, нечувани досега почести. Ала Ливия, бидейки жена, нямаше право да присъствува на дебатите в Сената и по закон сега се намираще под опекунството на Тиберий — той бе станал, глава на рода на Юлиите. Понеже от своя страна се бе отказал от титлата „Баща на Отечеството“, той отказа и за нея титлата „Майка на Отечеството“, която ѝ бе предложена, под предлог, че скромността не би ѝ позволила да я приеме. Въпреки всичко обаче Тиберий много се страхуваше от Ливия и в началото, докато изучаваше тайните похвати на императорската система, бе напълно зависим от нея. Не ставаше дума само за усвояване на установения ред. Криминалните досиета на всички видни личности от двете съсловия и на повечето лични жени, докладите на тайната служба за различни неща, частната кореспонденция на Август със съюзническите царе и техните близки, копия от предателски писма — прочетени и съответно пак препратени до адресанта, — всичко това се пазеше от Ливия и бе написано с тайно писмо, та Тиберий не можеше да го разчете без нейна помощ. Но той знаеше също така, че и тя е много зависима от него. Помежду им съществуваха разбирателство за предпазливо съдружие. Тя дори му поблагодари, загдето бе отказал предложената ѝ титла, каза му, че бил постъпил много правилно; а в замяна той обеща да накара да ѝ гласуват всички други титли, които би пожелала, щом положението им секрепи. Като доказателство за верността си поставяше името ѝ до

своето във всички държавни писма. В доказателство пък за своята вяроност тя му предаде ключа за обикновения шифър, но не и за поверителния, чиято тайна, каза тя, била умряла едно с Август. А тъкмо с този таен шифър бяха написани досиетата.

Сега да кажа за Германик. Когато Германик научи в Лион за смъртта на Август и за условията в завещанието, както и за възцаряването на Тиберий, сметна за свой дълг да застане верноподанически на страната на новия режим. Беше племенник на Тиберий и негов осиновен син и макар между тях да не съществуваше истинска обич, можеха да работят без недоразумения както в Рим, така и на война. Той не подозираше Тиберий в съучастничество в заговора, който бе довел до изгнаничеството на Постум; нищичко не знаеше за укритото завещание, а освен това все още смяташе, че Постум е на Планазия — защото Август не бе казал другиму освен на Фабий нито за посещението, нито за замяната. Реши обаче да се върне в Рим колкото може по-скоро и откровено да обсъди случая на Постум с Тиберий. Смяташе да обясни, че Август му е съобщил поверително намерението си да прибере Постум и да му възвърне благоволения си веднага щом има достатъчно доказателства за неговата невинност, които да представи на Сената; и че макар смъртта да му бе попречила да изпълни намеренията си, те трябва да бъдат уважени. Щеше да настоява за незабавното връщане на Постум, за връщане на конфискуваните му имуществва и за издигането му на почетна служба; и най-сетне и принудителното отстраняване на Ливия от държавните работи, загдето несправедливо бе причинила неговото изгнаничество. Но преди да успее да стори каквото и да било по този въпрос, от Майнц дойде вест за бунт в армията на Рейн, а после, докато бързаше нататък, за да го потуши, пристигна и вестта за смъртта на Постум. Постум, съобщаваха, бил убит от началника на охраната, който имал нареждане от Август да не позволи внукът му да го надживее. Германик бе поразен и опечален, че Постум е бил убит, но в момента нямаше време да мисли за друго освен за бунта. Трябва да знаете обаче, че бедният Клавдий преживя страшна скръб, защото бедният Клавдий в ония дни имаше излишък от свободно време. За бедния Клавдий по онова време дори бе много трудно да намери занимание за своя ум. Никой не е в състояние да пише история повече от пет-шест часа на ден, особено пък когато няма почти никаква надежда някой

някога да прочете написаното. Затова се отдадох на скръбта. Откъде можех да знам, че убитият е бил Клемент и че убийството не само не е било наредено от Август, но че дори и Ливия, и Тиберий не са имали пръст в него?

Защото човекът, отговорен за убийството на Клемент, беше един стар член на конническото съсловие, наречен Крисп, собственик на Градините на Салустий и близък приятел на Август. В Рим още щом научил за смъртта на Август, той не дочакал да се посъветва с Ливия и Тиберий в Нола, а незабавно изпратил на началника на стражата в Планазия заповед за екзекуцията на Постум, заверена с печата на Тиберий. Тиберий му бил поверил този втори печат за заверка на някои служебни документи, които не успял да приготви, преди да тръгне за Балканите. Крисп знаел, че Тиберий ще се разгневи или ще се престори на разгневен, но обяснил на Ливия, чиято подкрепа потърсил веднага, че бил отстранил Постум, защото уж научил за заговора на някои преториански офицери, които искали да изпратят кораб да освободи Юлия и Постум и да ги отведе при легионите в Кьолн; там Германик и Агрипина щели да ги посрещнат и подслонят, а после офицерите щели да принудят Германик и Постум да настъпят към Рим. Тиберий много се разгневил, загдето са си послужили с името му по този начин, но Ливия запази самообладание и се престори, че убитият *наистина* е Постум. Крисп не беше наказан и Сенатът бе неофициално уведомен, че Постум е загинал по нареждане на своя обожествен дядо, който мъдро предвидил, че буйният младеж ще се опита да узурпира върховната власт веднага щом научи за смъртта му; както всъщност и направил. Подбудите на Крисп за убийството на Постум не бяха извикани от желание да се спечели благоволенieto на Тиберий или на Ливия, нито пък да се предотврати гражданска война. Той си отмъщаваше за една обида:

Крисп, който бе толкова мързелив, колкото бе и богат, веднаж се бе похвалил, че никога не се бил стремил към някаква служба, защото предпочитал да си бъде обикновен римски конник, а Постум му бе отвърнал:

— Обикновен римски конник, така ли, Крисп? Ами тогава най-добре ще е да вземеш няколко обикновени римски урока по езда.

Тиберий още не бе научил за бунта. Написа на Германик дружелюбно писмо със съболезнования за загубата на Август и с

уверение, че сега Рим очаквал от него и осиновения му брат Кастор да защитават границите, защото сам той бил твърде стар за военна служба в чужди страни и Сенатът искал от него да ръководи работите в Рим. Съобщавайки за смъртта на Постум, той пишеше, че се ужасявал от нейната жестокост, но не можел да се съмнява, че Август е проявил мъдрост с тази си постъпка. Не споменаваше за Крисп. Единственото заключение, което Германик можеше да си извади, бе, че Август пак е променил отношението си към Постум вследствие някакви сведения, за които той самият не знаеше; и за известно време остави нещата така.

ГЛАВА 15

Рейнските бунтове избухнаха в подкрепа на един бунт сред войските на Балканите. Разочарованието на войниците от възнаграждението според завещанието на Август — четиримесечна залата, само по три златици на човек — разрови някои стари недоволства и те решиха, че несигурното положение на Тиберий ще принуди да задоволи всички техни разумни искания, за да спели благоразположението им. Тези искания включваха повишение на заплатите, служба, ограничена до шестнадесет години, и отслабване на лагерната дисциплина. Заплатата наистина бе недостатъчна: войниците бяха длъжни сами да се въоръжават и екипират, а цените се бяха повишили. Освен това недостигът от военни резерви бе задържал под знамената хиляди войници, които години преди това би трябвало да са освободени, под знамената бяха повикани и ветерани, съвсем негодни за военна служба. Освен туй също така военните части, съставени от наскоро освободени роби бяха толкова негодни, че Тиберий бе сметнал за необходимо да затегне дисциплината, избирайки за офицери тиранични личности, на които бе дал нареждане да държат хората си непрестанно под наряд и да налагат при всеки удобен случай гърбовете на войниците с лозовите си пръчки — символи за ранга им.

Когато вестта за смъртта на Август достигнала до войските на Балканите, три кохорти били на един общ летен лагер и военачалникът им разрешил няколкодневна почивка без маршируване и наряди. Приятният вкус на почивката и безделието ги размекнал и те отказали да се подчиняват на офицерите си, когато отново ги извикали в строя. Предявили известни искания. Военачалникът им обяснил, че нямал право да задоволи исканията им, и ги предупредил за опасността от подобно бунтарско настроение. Те не упражнили насилие, но отказали да се подчинят на заповедите и накрая го принудили да изпрати сина си в Рим, за да предаде исканията им на Тиберий. След като синът напуснал лагера, за да изпълни мисията си, размириците се усилили. По-недисциплинираните войници се втурнали да грабят лагера и

съседните села, а когато военачалникът арестувал подсторниците, останалите разбили стражницата и ги освободили, като накрая убили и един от офицерите, който се опитал да се противопостави. Този офицер носел прозвището „Старият-дай-ми-друга“, защото, след като счупел пръчката си о гърба на войника, искал да му дадат втора, а понякога и трета. Когато синът на военачалника пристигна в Рим, Тиберий изпрати Кастор в помощ на баща му, начело на две дружини от преторианци, един ескадрон от конници-преторианци и по-голямата част от дворцовата охрана, които бяха германци; един щабен офицер на име Сеян, синът на командира на преторианците и един от малцината приближени на Тиберий, тръгна с Кастор като негов помощник. За този същия Сеян по-късно ще разкажа още. Щом пристигнал, Кастор се обърнал към войнишката тълпа с достойни и безстрашни думи и им прочел писмо от баща си, в което той обещавал да се погрижи за непобедимите кохорти, с които сам споделял несгодите на многобройни войни, и да започне преговори със Сената за техните искания веднага щом се съвземел от скръбта си по загубата на Август. Междувременно, пишел той, синът му идвал при тях, за да направи на място всички възможни отстъпки — другото трябвало да остане грижа на Сената.

Бунтовниците изпратили един от своите офицери да преговаря вместо тях и да представи исканията им, защото никой войник не смеел да стори това от страх, че после могат да го обвинят в подстрекателство. Кастор заявил, че много съжалява, но шестнайсетгодишният срок на службата, уволняването на ветераните, както и увеличаването на заплатата на цял един сребърен динар на ден били искания, които той нямал правото да разреши. Единствени баща му и Сенатът можели да правят подобни отстъпки.

Това разгневило войниците. Запитали защо тогава се е домъкнал, като нямал власт да стори нищичко за тях. Баща му Тиберий, казали, се подигравал с тях все по същия начин, всякога щом му представяли своите искания; вечно се прикривал зад гърба на Август и Сената. А какво всъщност представлявал този Сенат? Тумба от негодни богати мързеливци, повечето от които били готови да си умрат от страх само при вида на вражески щит или на гневно размахан меч! Започнали да мятат камъни по хората на Кастор и положението взело опасен обрат. Но в същата нощ нещата се заздравили благодарение на една щастлива

случайност. Станало лунно затъмнение, което се отразило на армията по удивителен начин — всички войници са суеверни. Взели затъмнението като знак, че небесата са разгневени заради убийството на „Стария-дай-ми-друга“ и заради бунта им срещу началствата. Сред бунтовниците имало неколцина тайни привърженици на властта, та един от тях се явил пред Кастор и му предложил да събере и другите като него и да ги изпрати край палатките по двама-трима, за да вразумят останалите. Сторили го. На утрото в лагера царяло съвсем друго настроение и Кастор, макар да склонил да изпрати отново сина на пълководеца при Тиберий, пак със същите искания, подкрепени от него самия, арестувал двамината, които започнали бунта, и публично ги екзекутирал. Останалите не се възпротивили дори доброволно предали петимата убийци на офицера като доказателство за тяхната собствена вярност. Но все още твърдо отказвали да се нареждат в строя, както и да извършват други освен най-належащите наряди, докато не пристигнел отговор от Рим. Времето се развалило, пороен дъжд наводнил лагера и за войниците станало невъзможно да поддържат връзка между палатките. Сметнали това като ново предупреждение от небесата и преди още пратеникът да е успял да се върне, бунтът утихнал, а войниците послушно потеглили към зимния си лагер под команда на своите началници.

Обаче бунтът на Рейн бил много по-сериозен. Римска Германия по това време граничеше на изток с Рейн и бе разделена на две провинции — Горна и Долна. Столица на Горната провинция, която навлизаше в Швейцария, беше Майнц, а столица на Долната, която се простираше на север до реките Скулт и Сабру, беше Кьолн. Армия от четири легиона охраняваше всяка от провинциите, а Германик им бе главнокомандващ. Размириците започнали в един летен лагер на Долната армия. Недоволствата били същите както на балканската армия, обаче поведението на бунтовниците било много по-буйно поради по-големия брой новобранци — освободени роби от Рим. Тези освободенци все още си оставаха роби по дух, привикнали на много по-лек и охолан живот, отколкото свободно родените граждани — предимно бедни селяци, които съставляваха гръбнака на армията. Освободенците ставаха извънредно лоши войници и лошотията им не можеше да се повлияе от никаква войнишка солидарност. Защото това

не бяха легионите, които Германик бе командувал в последния поход; бяха хората на Тиберий.

Пълководецът загубил ума и дума и не бил в състояние да овладее нахалството на бунтовниците, които го заобиколили с оплаквания и заплахи. Нервността му ги окуражила да се нахвърлят върху най-омразните им офицери и те пребили около двадесетина от тях със собствените им лозови пръчки, а труповете им хвърлили в Рейн. Останалите живи подхвърлили на гаври, на обиди и ги изгонили от лагера. Касий Херея бил единственият от висшите офицери, който се опитал да се противопостави на това чудовищно и нечувано държане. Заобиколен бил от огромна тълпа, ала вместо да побегне или да моли милостта им, втурнал се право през тях с изваден меч, удряйки наляво и надясно, и успял да се добере до свещената трибунска платформа, където знаел, че никой войник не ще посмее да го докосне.

Германик нямал своя преторианска кохорта, която да го подкрепи, но въпреки това веднага потеглил към разбунтувания се лагер с малобройна дружина. Все още не знаел нищо за убийствата. Войниците се втурнали върху му на цяла тълпа, както били сторили с пълководеца си, но Германик хладнокръвно отказал да разговаря с тях, докато не се наредят както подобава в центурии и кохорти под съответните си знамена, тъй че да знае към кого се обръща. Решили, че това ще е незначителна отстъпка пред властта; и се строили да чуват какво има да им каже. Но щом веднъж се строили във военен ред, възвърнало се отчасти и чувството им за дисциплина, и макар с убийството на своите командири да били загубили Германиковото доверие и прошка, в сърцата им внезапно се пробудила обич към този смел, човечен и почтен мъж. Един стар ветеран — мнозина служеха в Германия от преди двадесет и пет и дори тридесет години — извикал: „Колко прилича на баща си!“ Друг се провикнал: „Та той трябва да е страшно добър, за да е тъй страшно добър като него!“ Германик подхванал с тих глас, както при обикновен разговор, за да им привлече вниманието. Първо заговорил за смъртта на Август и за голямата скръб, която тази смърт извикала у всички, но ги уверил, че Август е оставил след себе си нерушими дела и наследник, достоен да води управлението и да командува армиите така, както сам той желяел. „За славните победи на баща ми знаете всички. Мнозина от вас са участвували в тях.“

— Не е имало по-добър пълководец, ни по-добър човек! — ревнол един ветеран. — Ура за Германик, бащата и сина!

Какво по-добро доказателство за чистосърдечието на брат ми от това, че той не осъзнал ефекта, който тези му думи произвели? Под „баща“ той разбирал Тиберий (който също тъй често бе наричан Германик), но ветераните си мислели, че говори за истинския си баща; а под наследника на Август пак имал предвид Тиберий, а ветераните си помислили, че говори за себе си. Несъзнаващ тази двусмислица, той продължил да им разправя за хармонията, която царяла в Италия, и за верността на галите, от чиято територия идвал в момента, и заявил, че не може да разбере това внезапно избликло чувство на песимизъм, което ги било обладало. Какво ги измъчвало? Какво били сторили със своите офицери и със своя пълководец? Защо тези офицери не се намирали в строя? Нима наистина били изпъдени от лагера, както бил вече чул?

— Неколцина от нас са все още живи и се намират тук, генерале — извикал някой и Касий, накуцвайки, си пробил път между редиците и поздравил Германик. — Но не сме много! Свалиха ме от трибунала и ме държаха вързан в стражницата без храна през последните четири дни. Един стар войник бе тъй добър да ме развърже току-що.

— Тебе ли, Касий? Сторили са това с тебе! Човекът, който успя да спаси осемнадесетия легион от Тевтобургската гора? Човекът, който спаси рейнския мост?

— Е, поне ми пощадиха живота — отвърнал Касий.

Германик запитал с ужасен глас:

— Войници, вярно ли е това?

— Сами са си криви! — ревнол някой и тогава се вдигнал невъобразим шум. Войниците се съблекли голи, за да показват ясните лъскави белези от почетните рани по гърдите си и сините криволици от побоя по гърбовете. Някакъв грохнал старец изтичал пред редиците и още докато тичал, разтворил с пръсти уста да покаже оголените си венци. А после извикал:

— Не мога да ям твърда храна без зъби, генерале, не мога вече да вървя и да се бия по баирите. Служих при баща ти по време на първия му поход през Алпите и още тогава служих шест години. Двама от внуците ми служат в същата част с мене. Освободи ме вече, генерале. Друсал съм те на коленете си, когато беше бебе! Гледай, генерале,

имам кила, а ме карат да марширувам по двайсет мили с петдесет килограма на гърба.

— Марш в строя, Помпоний! — заповядал Германик, който познал стареца и се стреснал, като го видял още във войската. — Самозабравяш се. После ще се занимая с твоя случай. За бога, дай пример на младите войници!

Помпоний отдал чест и се върнал в редиците. Германик вдигнал ръка да въдвори тишина, но хората не спрели да крещят за своите заплати, за ненужните наряди, които тъй ги изтощавали, нито им оставал свободен миг от изгрев-слънце чак до вечерта, за това, че единственият начин да се уволниш от войската сега е да умреш от старост. Германик не се и опитал да заговори, докато не се въдворила тишина. Тогава казал:

— От името на баща ми, Тиберий, обещавам ви справедливост. Вашето добруване му е присърце така, както е и на мене, и той ще стори за вас всичко онова, което не ще застраши доброто на империята. Аз ще имам грижата за това.

— О, стига с този Тиберий! — извикал някой и този вик се подел от всички страни с дюдюкания и подсвиркване. — Да живее Германик! Ти си императорът за нас. Хвърлете Тиберий в Тибър! Да живее Германик! По дяволите тая кучка Ливия! Да живее Германик! Напред към Рим! Ние сме твои хора! Да живее Германик, син на Германик! Германик за император!

Германик се слисал. Изкрещял:

— Луди ли сте, войници, да ми приказвате така! За какъв ме вземате? За предател ли?

Един ветеран му викнал:

— Нищо подобно, генерале! Нали току-що каза, че ще подемеш работата на Август. Не се отричай!

Чак тогава Германик осъзнал грешката си и докато виковете „Да живее Германик“ все още кънтели край него, той скочил от трибуната и се затичал към коня си, вързан за някакъв дирек, с намерението да го възседне и да побегне презглава от този проклет лагер. Ала войниците изтеглили мечове и му препречили пътя.

Германик, вън от себе си, изкрещял:

— Пуснете ме да мина или, кълна се, ще се убия!

— За нас ти си императорът! — отвърнали те Германик измъкнал меч си, но някой му хванал ръката. За всеки честен човек било съвсем ясно, че Германик не се шегува, ала мнозина от бившите роби решили, че това е лицемерен жест на скромност и добродетелност. Един от тях се изсмял и подвикнал:

— Дръж, вземи моя меч. По-остър е!

Старият Помпоний, който стоял до този глупак, избухнал и го ударил през устата. Приятели изтикали Германик към шатрата на пълководеца. Пълководецът лежал в леглото полумъртъв от страх, завит презглава под завивката. Минало време, докато събрал сили да стане и да поздрави Германик. Неговият живот и животът на щаба му били спасени от наемници от швейцарската граница.

Свикали набързо военен съвет. Касий съобщил на Германик, че подразбрал от един разговор, който подслушал, докато лежал в стражницата, намерението на бунтовниците да изпратят делегация до легионите в Горната провинция, за да подсигурят съучастничеството им в един общ военен бунт. Приказвали да оставят Рейн неохраняван и да потеглят към Франция, да плякосат градовете, да отвлекат жени и да образуват независимо военно царство в югозапада, охранявани в тила от Пиренеите. От това Рим щял да бъде парализиран и те щели да останат необезпокоявани достатъчно дълго, за да успеят да направят царството си непревземаемо.

Германик решил да тръгне веднага към Горната провинция и да накара тамошните войски да положат клетва за вярност на Тиберий. Това били войниците, служили доскоро под пряка негова команда, и той вярвал, че ще му останат верни, стига да успеел да стигне там преди бунтовническите пратеници. Знаел, че и те се оплакват от заплатата и дългата служба, но командирите им били сигурни хора, подбрани от него заради проявите им на търпимост и здрав военен дух. Но най-напред трябвало да се направи нещо, за да се усмирят разбунените тукашни войски. Имало още един изход. И той извършил първото и последно престъпление в живота си: написал едно фалшиво писмо, което уж идвало от самия Тиберий, и накарал да му го донесат пред входа на палатката на следващата сутрин. Пратеникът бил изпратен тайно през нощта с нареждане да открадне кон от коневръза, да измине десет мили в югозападна посока, а после да препусне обратно по друг път.

В писмото се казвало, че Тиберий бил научил за законните искания на легионите в Германия и бил готов да ги задоволи начаса. Щял да се погрижи наследството на Август веднага да им се изплати и в знак на доверие към тяхната лоялност щял да го удвои от собствения си джоб. Щял да преговаря със Сената за повишаване на заплатите им. Щял да нареди за незабавното и окончателно освобождаване на всички войници с двайсетгодишна служба и за правото за освобождаване от служба на всички, които навършили шестнайсет години — те щели да бъдат викани само за гарнизонна служба, но не и за редовна военна служба.

Германик не беше хитър лъжец като чичо си Тиберий, баба си Ливия и сестра си Ливила. Конят на пратеника бил разпознат от неговия собственик, а тъй също познат бил и самият пратеник, един от личните ординарци на Германик. Разчуло се, че писмото е фалшиво. Ала ветераните предпочели да го приемат за истинско и да си поискат обещаното освобождаване и наследството веднага. Сторили го, а Германик им отвърнал, че императорът бил човек на думата си и че освобождаването щяло да стане още на същия този ден. Но ги помолил да потърпят за наследството, което можело да бъде изплатено изцяло едва когато се завърнели в зимния си лагер. В този лагер нямало достатъчно пари, казал, за да могат да се дадат на всекиго по шест златици, но той щял да се погрижи генералът да раздаде всичко, което било в наличност. Това ги поуспокоило, макар настроението към Германик да се било променило, защото не се оказал такъв, за какъвто го мислели; страх го е от Тиберий, казали войниците, а освен това е способен и на фалшификации. Изпратили разузнавачи да потърсят офицерите им и обещали пак да изпълняват заповедите на своя пълководец. Германик заявил на пълководеца, че ще го докладва пред Сената, ако не съумее веднага да се овладее.

И тъй, след като се уверил със собствените си очи, че старите ветерани са освободени веднага и че всички налични пари са разпределени, Германик заминал за Горната провинция. Намерил легионите нащрек, в очакване новини за онова, което ставало в Долната провинция; но все още не били вдигнали открит бунт, защото Силий, техният пълководец, бил твърд човек. Германик им прочел същото подправено писмо и ги накарал да дадат клетва за вяност на Тиберий; нещо, което те сторили веднага.

Рим много се развълнува, когато дойдоха вестите за бунтовете край Рейн. Тиберий, който и без това бе много порицаван, загдето, вместо да иде сам, бе изпратил Кастор да усмирява балканските бунтове — все още незатихнали, — сега бе освиркван по улиците и бе запитван защо въстаналите войски са тъкмо ония, които той сам бе командувал, докато другите са останали верни на империята. (Защото частите, командувани от Германик в Далмация, също не бяха въстанали.) Подканяха го да потегли за Германия незабавно и да свърши сам мръсната си работа на Рейн, вместо да я оставя на Германик. Затова той съобщи на Сената, че ще замине за Германия, и започна бавно да се приготвя, да подбира командния си състав и да подготвя една малка флота. Но докато се приготви, настъпването на зимата направи корабоплаването опасно, а и вестите от Германия бяха по-обнадеждаващи. Тъй че той не замина. Не беше и възнамерявал да тръгва.

Междувременно аз получих бързо писмо от Германик, в което ме умоляваше незабавно да събера двеста хиляди златици от имотите му, но под най-пълна тайна; трябвали му за безопасността на Рим. Не казваше нищо друго, но ми изпращаше подписано пълномощно, което ми даваше право да действам вместо него. Отидох при главния му управител, който ми съобщи, че можел да събере едва половината от сумата, без да продава имот, и че да се продава имот, щяло да даде повод за приказки, нещо, което Германик очевидно искаше да избегне. Значи, трябваше да намеря останалото сам — петдесет хиляди от личната си каса, което ме остави с наличност от само десет хиляди, след като бях изплатил началната вноска за моето жречество, и други петдесет хиляди от продажбата на един градски имот, оставен ми от моя баща (за щастие вече имах предложение за него), както и ония роби, без които можех да мина, но само мъже и жени, гдето ги знаех, че не са кой знае колко привързани към мен. Изпратих парите само два дни след като бях получил писмото с искането. Майка ми много се разгневи, като научи за продажения имот, но бях дал клетва да не казвам за какво ми са парите, затуй ѝ обясних, че напоследък съм играл на зар с висок залог и в стремежа си да възвърна големите загуби, загубил съм двойно повече. Повярва ми и прозвището „комарджия“ беше още една от тоягите, с които да ме удря. Но

мисълта, че не съм измамил Германик или Рим, ми бе достатъчна утеха срещу нейните подигравки.

По това време, да си призная, доста поигравах на зар, но никога не губех, нито печелех много. Играех да се развличам от работата си. След като свърших историята за Августовите религиозни реформи, написах една кратка хумористична книжка за играта на зар, посветена на божествеността на Август; ей така, да подразня майка си. Цитирах едно писмо, което Август, който бе страстно привързан към заровете, бе писал на моя баща: в него той обясняваше какво удоволствие изпитал от играта им предишната вечер, щото баща ми бил човекът, който умеел да губи най-добре от всички хора, които Август познавал. Баща ми, пишеше той, засмяно се оплаквал от съдбата всякога, когато хвърлил епек, но ако друг играч сполучел да хвърли дюшеш, изглеждал тъй доволен, сякаш го бил хвърлил сам той. „Наистина е удоволствие човек да печели от тебе, драги ми приятелю, а тези мои думи са най-голямата похвала, която мога да изкажа за някого, защото обикновено мразя да печеля заради възможността, която печалбата ми дава да вникна в сърцата на уж най-преданите ми приятели. Всички освен най-добрите се сърдят, когато губят срещу мен, защото аз съм императорът и, както си мислят, безкрайно богат и очевидно според тях боговете не бива да даряват повече на човек, който и без това има толкова много. Затуй съм възприел тактиката — ти сигурно си я забелязал — всякога да бъркам в пресмятането след поредното хвърляне. Или искам помалко, отколкото съм спечелил, уж по погрешка, или плащам повече, отколкото дължа, и почти никой друг освен тебе, както виждам, не е достатъчно честен да ме поправи.“ (Бих искал да цитирам и един пасаж по-надолу, който се споменава за непочтената игра на Тиберий, но, разбира нямаше как.)

В тази книжка започвах с едно уж задълбочено изследване на древния произход на играта със зар, цитирайки няколко несъществуващи автори и описвайки най-различни измислени от мен начини за разклащане на чашата със заровете. Но главната ми тема беше естествено тази за печеленето и губенето, а заглавието беше „Как да печелим на зарове“. Август бе писал в друго едно писмо, че колкото повече се опитвал да губи, толкова повече му вървяло да печели и дори когато сам себе си лъжел, при смятането, рядко ставал от масата победен, отколкото бил, когато сядал. Цитирах едно противоположно

изявление, приписвано на Полион от дядо ми Антоний в смисъл, че колкото повече се опитвал да спечели при играта на зар, толкова повече губел. Като съпоставях тези две изявления, заключавах: основният закон при играта на зар е, че боговете, освен в случаите, когато се сърдят някому за нещо друго, винаги даряват печалбата на оня, който най-малко иска да спечели. Единственият начин да се спечели на зар следователно е да си изработиш искрено желание да загубиш. Написана в тежък стил, пародиращ стила на омразния ми Катон, тя беше, лаская се да го кажа, много смешна книга, защото доводите ми бяха съвсем парадоксални. Цитирах старата поговорка, която ти обещава по хиляда златици всякога, щом срещнеш чужденец да язди шарено муле, но при условие, че не ще мислиш за опашката на мулето, докато не вземеш парите. Надявах се, че този пасквил ще се понрави на хората, които смятаха историите ми за несмилаеми. Но не стана тъй. Никой не я прие като хумористична творба. Би трябвало да се сетя, че старомодните читатели, отраснали с книгите на Катон, едва ли биха се насладили на една пародия на техния герой, а по-младото поколение, което не бе изучавало Катон, не ще разбере, че това е пародия. Затова и книгата бе отмината като ужасяващо тъпо и глупаво съчинение, написано с най-сериозни намерения; като окончателно доказателство за умствените ми недъзи.

Но колко неуместно отклонение от моя страна — как изоставих Германик да очаква нетърпеливо парите си, докато аз седя и пиша книга за игра със зарове! Старият Атенодор, предполагам, би ме порицал безмилостно, ако бе жив сега.

ГЛАВА 16

Германик бил посрещнат в Бон от група сенатори, изпратени от Тиберий. В същност те бяха отишли, за да видят дали Германик преувеличава, или омаловажава сериозността на бунта. Предали му освен това лично писмо от Тиберий; в него той одобрявал обещанията, дадени на войниците от негово име, с изключение на удвоеното дарение, което сега трябвало да се обещае на цялата армия, а не само на германските легиони. Тиберий поздравявал Германик за очевидния успех на тази му хитрост, но порицавал измамата, с която си послужил. Допълвал, че това, дали той ще изпълни обещанията, зависело само от поведението на войниците. (С което не е искал да каже, както предположил Германик, че ако войниците се усмирят, ще изпълни обещанията, а тъкмо обратното). Германик отговорил веднага, извинявайки се за разходите, причинени от удвояването на дарението, но обяснил как парите са били изплатени от собствения му джоб и как войниците не ще узнаят, че не Тиберий е техният благодетел: и как в подправеното писмо той заявявал съвсем ясно, че от това ще се облагодетелствуват само германските войски като награда за неотдавнашната им успешна акция отвъд Рейн. Що се отнасяло до другите определени обещания, ветераните с двайсетгодишна служба били вече освободени и оставали в редовете само докато пристигнат парите.

За Германик бе трудно да се оправи с тежките парични загуби от имуществото си и ми писа, умолявайки ме да не бързам с връщането на моите петдесет хиляди. Отговорих, че съм му ги дал не в заем, а като подарък, който му правя с удоволствие. Но да се върна към другите събития. Два от легионите били в зимния лагер в Бон, когато пристигнала групата на пратениците. Завръщането им под командата на техния пълководец било позорна гледка: торбите с парите били привързани на дълги пръти и носени с отворите надолу, между знамената. Другите два легиона отказали да напуснат летния лагер, докато не им се изплати цялото дарение. Бонските легиони, Първи и

Двадесети, се усъмнили, че пратениците може би са пристигнали, за да не позволят да се изпълнят обещаните им отстъпки, и отново започнали да се бунтуват. Някои настоявали да се потегли към новото им царство незабавно и една група нахлула среднощ в покоите на Германик, където в едно заключено светилище се съхранявало знамето с Орела на Двадесетия полк, измъкнали Германик от леглото, скъсали златната верижка на врата му, на която държал ключа от светилището, отключили го и отмъкнали Орела. Тръгнали надолу по улиците, високо подвиквали на своите другари „да последват Орела“ и срещнали сенаторите от делегацията, които, дочули шума, се били затичали за убежище при Германик. Войниците взели ги ругаят и изтеглили мечове. Сенаторите кривнали от пътя си (се втурнали в главната квартира на Първи легион, където се прислонили при техния Орел. Но преследвачите им били влудени от гняв и алкохол и ако знаменосецът на Първия не бил смелчага в добър боец, водачът на делегацията щял да се намери с разцепен череп — престъпление, което би провинило легиона и би дало сигнала за гражданска война из цялата страна.

Размириците продължили през цялата нощ, но за щастие без кръвопролитие, като изключим пиянските сбивания между враждуващи войнишки отделения. На разсъмване Германик наредил на тръбача да свири за сбор, качил се на генералската трибуна и изправил водача на делегацията до себе си. Войниците били в нервно, гузно, раздражително настроение, но смелостта на Германик ги овладяла. Той се изправил, поискал тишина и тогава широко се прозял. Покрил уста с ръка и им се извинил, обяснявайки, че не бил спал добре, защото в спалнята му притичвали мишки. Шегата се харесала на войниците и те се засмели. Но той не се засмял с тях.

— Слава на небето, че се разсъмва. Не си спомням по-злокобна нощ. По едно време ми се присъни, че Орелът на Двадесетия е отлетял. С каква радост го виждам сега тук, в строя: из лагера витаха рушителни духове, пратени, без съмнение, от някой бог, когото сме обидили. Всички вие сте почувствували това безумие и само по някакво чудо сте се предпазили да не извършите едно престъпление, което не би имало равно в цялата история на Рим — безпричинното убийство на пратеник от собствения ви град, който потърси прикритие от вашите мечове при божествата на вашите легиони!

След това обяснил, че пратениците са дошли само за да потвърдят първоначалните обещания на Тиберий от страна на Сената и да се уверят, че те са правилно изпълнени от него.

— Добре де, какво ще стане тогава? Къде е дарението? — викнал някой и този вик се подел от останалите. — Искаме си дарението!

По някаква щастлива случайност точно в този миг съзрели колите с парите, охранявани от конници и от помощните войски, да влизат в лагера. Германик се възползувал от положението и изпратил набързо сенаторите в Рим, под охраната на същите тези помощни войски; а сетне сам надзиравал раздаването на монетите и едва успял да въздържа някои от войниците, които искали да задигнат възнаграждението, определено за другите легиони.

През същия този следобед безредието се увеличило; многото злато в кесиите на войниците довело до пиянство и безразсъдно комарджийство. Германик решил, че е рисковано за Агрипина, която по това време беше с него, да остане в лагера. Отново беше бременна; и макар че по-малките ѝ синове — Нерон и Друз, бяха в Рим при майка ми и мен, най-малкият, Гай, беше при нея. Хубавото дете било станало талисман на лагера и някой му направил малък войнишки костюм, заедно с предна броня, меч, шлем и щит. Всички го глезели. Когато майка му му слагала обикновените дрехи и сандали, той се разплаквал и си искал меча и малките ботушки, за да обикаля така из палатките. Затова го и бяха нарекли Калигула, или Малкото Ботушче.

Германик настоявал Агрипина да замине, макар тя да се кълняла, че не се страхувала от нищо и предпочитала да умре с него там, отколкото да чака на безопасно място вестта за убийството му от ръцете на бунтовниците. Но той я запитал дали смята, че Ливия ще бъде добра майка на техните сираци, и това всъщност я накарало да изпълни желанието му. С нея тръгнали още няколко офицерски жени заедно с децата си, всички облени в сълзи и облечени в траурни одежди. Преминали пешком през лагера без обичайните си придружвачи, подобно бегълци от осъден град. Една грубо скована кола, теглена от муле, представлявала целият им превоз. Касий Херея ги придружавал като водач и единствен пазач, Калигула бил възседнал гърба на Касий като кавалерийски кон и крещял и размахвал меча си, както кавалеристите го били научили. Напуснали лагера много рано сутринта. Неколцина стари ветерани, пробудени от навика, били

излезли край лагера да събират съчки за огъня, на който да стотвят закуската си, та те подвикнали да питат накъде са тръгнали жените.

— За Трев! — изкрещял Касий. — Главнокомандущият предпочита да изпрати жена си и детето под закрилата на нецивилизованите, но предани галски съюзници от Трев, отколкото да рискува да ги види убити от прочутия Първи легион. Кажете това на другарите си!

Старите войници изтичали обратно в лагера и един от тях, старецът Помпоний, хванал тръбата и я надул за тревога. Мъжете се изсипали из палатките полубудни, с мечове в ръка.

— Какво има? Какво се е случило?

— Изпращат го далеч от нас. С това късметът ни си отива и никога вече няма да го видим.

— Кого? Кого изпращат далеч от нас?

— Момченцето ни. Малкото Ботушче. Баща му казва, че не можел да вярва на Първия легион, затуй го праща на проклетите галски съюзници. Бог знае какво ще го сполети там. Знаем ги французите. И майка му си отива. Бременна в седмия месец, а тръгнала пеша като робиня, бедната женица. О, момчета! Съпругата на Германик и дъщерята на стария Агрипа, когото наричахме Войнишки приятел! И Малкото ни Ботушче!

Войниците наистина са странна човешка раса, корави като кожата на щит, суеверни като египтяни и сантиментални като сабински баби. Само след десет минути около две хиляди войници били обсадили палатката на Германик, обхванати от пиянска скръб, и коленопреклонно го умолявали да върне жена си и любимото им момченце.

Германик излязъл пред тях с бледо гневно лице и им казал да го безпокоят повече. Били се опозорили — и себе си, и името Рим и вече не можел да вярва, докато е жив; не му били правила никакво добро, като му отнели меча тъкмо когато се готвел да го забие в гърдите си.

— Кажи ни какво да сторим, генерале! Ще сторим всичко, каквото ни кажеш. Кълнем се — никога вече не ще се бунтуваме. Прости ни. Ще те следваме до края на света. Само ни върни малкото другарче.

Германик отговорил:

— Чуйте условията ми. Дайте клетва за вярност на баща ми Тиберий, предайте ми ония от вас, които са отговорни за смъртта на вашите командири, за обидата над пратениците и за открадването на Орела. Ако сторите това, ще имате прошката ми дотолкова, че да ви върна малкото приятелче. Жена ми обаче не бива да ляга в този лагер, докато не е очистен от вина. Часът ѝ приближава и не желая зли сили да заоблачат живота на детето. Но мога да я пратя в Кьолн вместо в Трев, щом не желаете да казват, че съм я поверил в ръцете на варварите. А цялата ми прошка ще получите едва тогава, когато изтриете спомена за кървавите си престъпления с една още по-кървава победа над враговете на нашето отечество — германците!

Заклели се да спазят условията му. Тогава той изпратил човек да настигне Агрипина и Касий; заръчал му да разкаже за случилото се и да върне Калигула. Войниците изтичали към палатките и призовали верните си другари да се присъединят към тях и да задържат подбудителите на бунта. Около стотина войници били хванати и отнесени на трибунала, край който останалите от двата легиона се наредили в каре, с изтеглени мечове. Един офицер карал всеки от задържаните поред да се качва на един грубо скован ешафод край трибунала и ако хората от дружината му го намирали за виновен, хвърляли го долу и го обезглавявали. Германик не продумал през целите два часа на този импровизиран съд, а наблюдавал със скръстени ръце и безизразно лице. Само неколцина от задържаните били оправдани.

Когато и последната глава се търкулнала и трупове били изнесени от лагера, за да ги изгорят, Германик повикал един по един всички офицери горе на трибуната и ги накарал да разкажат най-подробно за службата си във войската. Ако човекът се ползвал с добро име и очевидно не бил повишен в този чин заради подлизурство, Германик поисквал мнението на старите войници от дружината. Ако и те се изказвали ласкаво за него и ако командир му го одобрявал, оставяли го на поста му. Но ако славата му била лоша или войниците му се оплаквали от него, деградирали го и Германик оставял дружината сама да си избере най-способния сред тях на негово място. После Германик поблагодарил на хората за съдействието и ги призовал да положат клетва за вярност на Тиберий. Сторили го най-тържествено, а в следващия миг се понесли радостни възгласи.

Съзрели пратеника на Германик да препуска обратно; а пред него, на седлото, надаващ пискливи викове и размахващ малкия си меч, стоял Калигула.

Германик прегърнал детето и казал, че има да добави още нещо. Хиляда и петстотин изслужили службата си ветерани били освободени от двата легиона в изпълнение нарежданията на Тиберий. Но ако някой от тях, казал Германик, желаел да получи пълната му прошка, която другите скоро щели да заслужат, прекосявайки Рейн и отмъщавайки за поражението на Вар, все още можел да я получи. Готов бил да разреши на по-годните войници да се включат отново в старите си дружини; а пък онези, подходящи за гарнизонна служба, можели да постъпят в специалните войски, които се сформирали в Тирол, откъдето пристигали вести за опасни набези на германците. Ще повярвате ли? — ни един не се въздържал и повече от половината пожелали да постъпят във войската, която щяла да прекоси Рейн. Сред тези последните бил и Помпоний, който настоявал, че е годен колкото всички останали войници от армията въпреки беззъбата си уста и хернията си, Германик го назначил за свой ординарец, а внуците му направи свои телохранители. Тъй в Бон всичко се успокоило, а войниците разправяли на Калигула, че бил потушил войнишкия бунт с голи ръце и че един ден щял да стане велик император и да печели големи битки; думи, които се отразили много зле на детето, което, както вече казах, беше непростимо разглезено.

Оставаха обаче другите два легиона в Ксантен, които трябваше да бъдат вразумени. Те продължаваха да се държат бунтовнически дори и след изплащането на парите и командирът им не беше в състояние да ги усмири. Когато получили вестта за укротяването на бонските легиони, подстрекателите на бунта сериозно се разтревожили за собствената си безопасност и започнали да подсторват другарите си към нови прояви на жестокост и грабителство. Германик изпратил на техния генерал съобщение, че веднага потегля надолу по Рейн начело на голяма войскова част и че ако всичките му хора не последват незабавно примера на бонските легиони и не обезглавят смутителите на реда, ще избие всички войници най-безжалостно. Генералът прочел писмото поверително на знаменосците, на подофицерите и на неколцина верни стари войници и им казал, че време за губене няма; защото Германик можел да се появи при тях всеки миг. Обещали му да

сторят каквото могат и като споделили тайната с още някои от съмишлениците си, които я запазили, втурнали се в палатките среднощ по даден знак и започнали да избиват бунтовниците. Те се отбранявали с всички сили и убили някои от хората на генерала. Петстотин души били избити и ранени през тази нощ. Останалите, като се изключат постове край палатките, излезли да посрещнат Германик и го помолили да ги поведе незабавно през Рейн срещу германците. Макар че времето за походи приближавало своя край, дъждовете още се бавели и Германик обещал да изпълни молбата им. Прехвърлил понтонен мост над реката и преминал начело на дванадесет хиляди римски пехотинци, двадесет и шест кохорти, съставени от съюзнически войски, и осем ескадрона конници. От своите разузнавачи във вражеската територия знаел, че голям брой от враговете са се струпали в селата край Мюнстер, да празнуват ежегодния есенен празник в чест на германския Херкулес. Германците били научили за бунтовете — бунтовниците встъпили в съюз с Херман и си разменяли подаръци с него — и само чакали войските да се отправят към новото си царство на югозапад, та да прехвърлят Рейн и да потеглят към Италия. Германик тръгнал по един почти неизвестен горски път и успял да изненада германците, докато те се напивали с бира. (Бирата е ферментирала напитка, приготвявана от накиснато зърно, и те я поглъщат в неимоверни количества по време на своите празненства.) Разпределил силите си в четири колони и опустошил страната на един фронт от цели петдесет мили, като изгарял селата и избивал жителите без оглед на възраст и пол. На връщане срещнал войски от различни съседни племена, които се опитали да му препречат пътя през гората; но той се придвижил в обход и здравата притиснал врага, когато неочаквано Двадесетият легион, който бил в ариергарда, надал тревога и Германик узнал, че мощна войска на германците, под личното командване на Херман, била връхлетяла върху му. За щастие дърветата на това място не били много гъсти и им позволявали да се придвижват. Германик препуснал към най-опасното място и извикал:

— Разбийте редиците им, войници от Двадесетия, и всичко ще бъде простено и забравено!

Хората от Двадесетия се хвърлили в боя като обезумели и отблъснали германците с голямо кръвопролитие, преследвайки ги надалеч в открито поле, отвъд горите. Германик съзрял Херман и го

извикал на двубой, но хората на Херман се били разбягали: да приеме предизвикателството, щяло да означава за Херман направо смърт. Затуй пришпорил коня и побягнал. Германик, и той като баща ни нямаше щастие в преследването на вражески главатари; но печелеше победите си по същия начин и прозвището „Германик“, което беше наследил, сега носеше по собствено право. Той отвел въодушевената армия обратно в безопасност в лагерите ѝ край Рейн.

Тиберий никога не бе разбирал Германик, нито пък Германик — Тиберий. Тиберий, както вече казах, бе от лошите Клавдии. Но въпреки това понякога лесно се поддаваше на добродетелите и в един благоприятен век би могъл да се прояви като благороден човек, защото не бе способен да извършва истински злини. Ала нашият век не беше благороден и сърцето му се бе вкоравило, а за това вкоравяване, вярвам ще се съгласите, Ливия носеше главната вина. Германик, от друга страна, беше изцяло склонен към добродетелност и колкото и безчестни да бяха времената, в които би живял, не би бил способен да се държи другояче. Тъй че, когато отказа монархията, предложена му от войските в Германия и ги накара да положат клетва за вярност на Тиберий, Тиберий изобщо не можа да разбере защо е трябвало да постъпи по този начин. Затова реши, че Германик ще да е по-хитър и от него самия и че играе някаква много дълбокомислена игра. Простичкото обяснение, че за Германик честта е над всичко останало и че той е обвързан с Тиберий с военна клетва и че е негов осиновен син, изобщо не му минаваше през ума. А пък Германик, понеже не подозираше Тиберий в съучастничество в кроежите на Ливия и понеже Тиберий никога не му бе нанасял обиди и унижения, а, напротив — похвали го много за справянето с бунта и му присъди пълен триумф за кампанията му в Мюнстер, вярваше, че и Тиберий е тъй добронамерен, като него самия, макар и твърде наивен, да не прозре в интригите на Ливия. Затова бе решил да поговори съвсем откровено с Тиберий още щом се прибере у дома за отпразнуването на триумфа. Ала смъртта на Вар все още не бе отмъстена; минаха цели три години, преди Германик да се прибере. Тонът на писмата, разменяни между Германик и Тиберий през това време, бе даден от Германик, който пишеше със синовна обич. Тиберий отвърщаше по същия дружелюбен начин, защото си мислеше, че като прави това, изиграва Германик с неговата собствена хитрост. Решил бе да му изплати сумата за удвоеното

дарение и да възнагради по същия начин и балканските войски. По тактически съображения той наистина изплати на балканските легиони тези три допълнителни златици на човек — чуваха се заплахи за нови бунтове, — но отложи плащането на Германик с няколко месеца под предлог парични затруднения. Естествено Германик не си поиска парите и също тъй естествено Тиберий никога не му ги изплати. Германик отново ми писа да пита дали би могъл да ми се издължи, след като Тиберий му се изплати, а пък аз му отговорих, че наистина съм му изпратил парите подарък.

Наскоро след възцаряването на Тиберий аз му писах и му съобщих, че от известно време изучавам право и администриране — както си и беше — с надежда, че най-после ще ми се отдаде възможност да служа на отечеството си в качеството на човек на по-отговорна длъжност. Той ми отговори, че и според него било съвсем неестествено оня, който е брат на Германик и негов собствен племенник, да продължава да бъде само обикновен конник, че след като вече съм станал жрец на Август, сигурно ще ми бъде разрешено да нося дрехи на сенатор: всъщност, ако съм бил в състояние да не zlepоставям одеждите, щял да поиска позволение да облека брокатна тога, каквато носеха консулите и бившите консули. Отговорих веднага, че бих предпочел длъжността пред дрехата, отколкото дрехата — без длъжността; ала единственият му отговор на това се изрази в подарък от четиридесет златици „да съм си купел играчки за празненствата на следващия Първи април“. Сенатът наистина ми гласува правото да нося брокатна дреха и като знак на уважение към Германик, който сега се намираще в разгара на една нова успешна война в Германия, предложи да ми се даде място в Сената при бившите консули. Но тук Тиберий наложи своето вето, като им обясни, че според него не съм бил способен да произнеса ни една държавническа реч, без да измъча до смърт колегите му сенатори.

По същото време бе предложен и друг един декрет, който той също гласува. Обстоятелствата бяха следните: Агрипина бе родила детето си, момиченце, наречено Агрипинила, в Кьолн; и още веднага трябва да каже, че тази същата Агрипинила се оказа една от най-лошите Клавдии — всъщност трябва да кажа, че тя, както личи, ще надмине всичките си праотци и прамайки по безсрамие и порочност. Няколко месеца след раждането Агрипина бе болна, не й бе възможно

да възпитава както трябва Калигула, затова го изпратиха в Рим още щом Германик започна пролетните си походи. Момченцето бе станало нещо като национален герой. Когато излезеше на разходка с братята си, акламираха го, взираха се в него и го превъзнасяха. Едва тригодишен, ала удивително развит за възрастта си, той бе много трудно дете, добре настроено само когато го ласкаеш и послушно само когато усещаше здрава ръка. Пратиха го при прабаба му Ливия, но тя нямаше достатъчно време да се грижи за него и понеже той непрестанно правеше бели и се караше с по-големите си братя, прехвърли се оттам при мама и мене. Майка ми никога не го ласкаеше, но не го държеше и достатъчно строго, докато един ден той я заплю в пристъп на гняв и тя здравата го напердаши.

— Ах ти, отвратителна дърта германко — викна той, — ще ти изгоря германската къща до основи!

Казваше „германско“ на всичко, което му се струваше най-лошо. И още същия този следобед се промъкнал в един килер до таванските помещения на робите, натъпкан със стари мебели и боклуци, и там подпалил един куп стари износени сламени дюшеци. Пламъците скоро обхванаха целия горен етаж, а понеже къщата беше стара, с изсъхнали греди и процепи в пода, не можахме да я угасим дори и с несекваща редица пълни кофи от шарановото езеро. Успях да спася всичките си бележки и ценности и част от мебелировката; нямаше човешки жертви освен двама стари роби, които лежаха болни на легло, но от къщата не остана нищичко — само голите стени и мазето. Не наказахме Калигула, тъй като пожарът достатъчно го беше уплашил. Той самият едва се измъкна от него, защото се мушнало виновно под леглото, докато димът не го пропъдил с писъци навън.

Сенатът искаше да разпореди моята къща да се построи наново за сметка на държавната хазна, предвид това, че е била дом на многобройни изтъкнати членове на фамилията; ала Тиберий не позволи. Заяви, че пожарът бил предизвикан от моето нехайство и че щетите лесно можели да се ограничат само в таванските помещения, ако съм действувал с чувство за отговорност; и вместо да плащала държавата, той се наемал да построи и да обзаведе къщата на свои разноски. Бурни одобрителни възгласи от сенаторите. Това бе много несправедливо и непочтено, особено като се има предвид, че той изобщо нямаше намерение да удържи обещанието си. Принудих се да

продам последния си хубав имот в Рим, блок от жилища до говеждия пазар, и още един голям съседен парцел, за да възстановя къщата с мои средства. Не казах на Германик, че Калигула е бил подпалвачът, защото щеше да почувствува задължен сам да плати щетите; а освен това гледах на станалото като на нещастен случай, защото човек не може търси отговорност от такова малко дете.

Когато Германик и войниците му потеглиха отново да се бият с германците, появи се ново допълнение към оная балада за „Грите жалби на Август“, от което си припомням два-три куплета, както и по някой и друг стих от останалите, повечето от които бяха доста смешни:

*Царски дар — по шест златици
даде ни, та сухи сладки,
свинско и фасул да купим
в „сухите“ германски лавки.*

*Август — бог е на небето,
Марцел в Стикс отдавна плува,
Юлия умря след него —
вече да не се преструва.*

*Нашите орли далеч са,
срам и мъка ни гнетят.
Август, в гроба ти кълнем се:
пак при нас ще долетят!*

Друга една строфа започваше така:

*Херман губи и жена си
с малката кана за бира. —*

Ала края съм забравил, а и стиховете не са от значение, освен дето ми напомнят да разкажа за „любимата“ на Херман. Тя била дъщеря на някакъв германски главатар, наречен Зиготос или нещо

подобно, но римското му име беше Сегест. И той бе преживял известно време в Рим, подобно на Херман, и бе включен в списъците на конническото съсловие, но за разлика от Херман се чувствуваше морално обвързан от клетвата за приятелство, която бе дал на Август. Същият този Сегест бе предупредил Вар за Херман и Сегимер и бе посъветвал Вар да ги арестува на пиршеството, на което ги бе поканил тъкмо преди започването на злополучната му експедиция. Сегест имал любима дъщеря, която Херман бил отвлякъл и за която се бил оженил, а Сегест не му простил за тази обида. Но не бил в състояние да вземе открито страната на римляните срещу Херман, който беше национален герой; единственото, което му оставало да стори все пак, било да поддържа тайна кореспонденция с Германик, известявайки му за придвижването на войските и уверявайки го, че предаността му към Рим е непоклатима и че само чака подходящия случай, в който да я докаже. Но сега писал на Германик, че е обсаден в укрепеното си село от Херман, който се бил закълел да не пусне пиле да прехвъркне; и че нямало да може да удържи дълго. Германик направил един дълъг преход, сразил обсадните войски, които били малобройни — самият Херман не бил там, защото бил ранен, — и спасил Сегест. Тогава открил, че го очаква ценна награда — съпругата на Херман, която била на гости при баща си по време на скарването между него и съпруга ѝ и която била в последните месеци на бременността. Германик се отнесъл към Сегест и близките му много сърдечно, дал им имение на западната страна на Рейн. Херман, който се разгневил дълбоко от пленяването на жена му, се уплашил, че милостта на Германик ще подтикне и други германски главатари да подхванат мирни преговори. Образувал нов мощен съюз от племена, в който се включили и някои, до този миг предани на Рим. Германик останал неустрашим. Колкото повече германци имаше на бойното поле срещу си, толкова по-приятно му беше. Не им вярваше като съюзници.

И още преди края на лятото той ги срази в няколко последователни битки, принуди Сегимер да се предаде и си върна първия от трите загубени орли — знамето на Деветнадесетия легион. Освен това посетил лобното място на Варовото поражение и почетно погребал костите на своите бойни другари, като направил първата копка за гробницата със собствените си ръце. Генералът, който се бе държал тъй зле по време на бунтовете, сега се сражавал смело начело

на войските си, а веднъж превърнал едно неизбежно поражение в славна победа. Слухове, че тази битка била загубена и че побеждаващите германци настъпват към Рейн, предизвикали такава тревога сред войските при най-близкия мост, че началникът на стражата наредил на хората си да се прехвърлят оттатък, а сетне да разрушат моста: което щяло да означава всички на отвъдната страна да бъдат оставени на съдбата си. Но там била Агрипина и тя спряла заповедта. Заявила на войниците, че началник на стражите сега била тя и щяла да остане такава, докато съпругът ѝ не я освободи от длъжността. И когато победните войски се задали, била на поста си да ги посрещне с добре дошли. Сега тя била почти толкова популярна, колкото съпруга си. Уредила болница за ранените, които Германик отправял след всяка битка, и им осигурила възможно най-добрата помощ. Ранените войници обикновено оставаха с частите си, докато или умираха, или се изцеряваха. За болницата Агрипина плащала от собствените си средства.

Но аз споменах смъртта на Юлия. Когато Тиберий стана император, ежедневната хранителна дажба на Юлия в Реджио бе намалена на сто и двадесет грама хляб и трийсет грама сирене. Тя вече боледуваше от туберкулоза благодарение на нехигиеничното си жилище, а този гладен режим скоро съвсем я довърши. Ала от Постум все още нямаше никаква вест и Ливия, докато не бе убедена, че е умрял, не можеше да си намери мира.

ГЛАВА 17

Тиберий продължаваше да управлява предпазливо и се съветваше със Сената, преди да направи и най-незначителната политическа стъпка. Но сенаторите бяха свикнали да гласуват каквото им се нареди в продължение на толкова дълго време, че, изглежда, бяха загубили способност за самостоятелни решения: а пък Тиберий никога не изясняваше как точно би желал да гласуват дори когато очакваше от тях да гласуват по един или друг начин. Искаше му се да избегне всякакви подозрения за тиранство и в същото време да стои начело на нещата. Сенаторите скоро откриха, че ако се изказва с преднамерена елегантност в полза на някое предложение, с това той изтъква, че иска да се гласува против него, и че ако говори с преднамерено красноречие против, това означава, че желае да го прокара: и че в малобройните случаи, когато говореше кратко и без красноречие, той иска думите му да се вземат най-буквално. Гал и един стар шегобиец на име Хатерий обичаха да се забавляват, като държаха речи в гореща подкрепа на Тиберий, разточвайки неговите доводи почти до абсурдност, а след това гласуваха така, както той в действителност искаше от тях да гласуват, като по този начин му показваха, че отлично разбират хитрините му. Този Хатерий в разискванията по време на възкачването на Тиберий беше възкликнал:

— О, Тиберий, докога ще позволяваш на нещастния Рим да стои без глава? — което бе засегнало Тиберий, защото знаеше, че Хатерий прозира намеренията му.

На другия ден Хатерий продължи шегата, като падна в нозете на Тиберий и го замоли да му прости, че не го е подкрепил достатъчно пламенно. Тиберий отстъпи отвратен, ала Хатерий го сграбчи за коленете и Тиберий се преметна, удряйки глава о мраморния под. Германските телохранители на Тиберий не разбраха какво точно става и се впуснаха да убият нападателя на своя господар; Тиберий едва ги възпря. Хатерий бе ненадминат в пародирането. Имаше гръмък глас, смешно лице и бе неизчерпаем в хрумванията. Всякога щом Тиберий в

речите си употребеше някоя мъчително пресилена или пък архаична фраза, Хатерий я подхващаше и я правеше рефрен на своя отговор. (Август обичаше да казва, че колелата на Хатеровото красноречие се нуждаели от спирачка дори и когато се качвал нагоре.) Тиберий, с тромавия си ум, не можеше да се съревновава с Хатерий. Гал пък страшно умееше да се присмива. Тиберий много се пазеше да не помислят, че се стреми към божествени почести и не позволяваше да се говори за него така, като че ли притежава някакви свръхчовешки достойнства: не позволяваше дори на хора от провинциите да му издигат храмове. Затова и Гал много обичаше да се обръща към Тиберий, уж съвсем случайно, с титлата „Твое свещено височество“. А когато Хатерий, винаги готов да подхване шегата, се надигаше от мястото си да го упрекне за този неправилен начин на изразяване. Гал започваше надълго да се извинява и да твърди, че нищо не било по-неприятно за него от това, да стори каквото и да е в неподчинение на нарежданията на негово свещено... о, боже мили, как лесно се подхлъзвал човек да изтърси нещо не на място, хиляди извинения... искал да каже, противно на желанията на неговия почитаем приятел и колега — сенатор Тиберий Нерон Цезар Август.

— *Не* Август, глупако — просъскваше със сценичен шепот Хатерий. — Та той отказа и тази титла стотици пъти. Използува я *само* когато подписва писма до други монарси.

Имаха си една шега, която нервираше Тиберий повече от всички останали. Ако играеше на скромност, когато Сенатът му изказваше благодарност за извършване на някое държавно дело — като например начинанието да завърши ония храмове, които Август беше оставил недоизградени, — те започваха да го възхваляват, че бил достатъчно почтен да не си приписва заслуги за работа, свършена от майка му, и поздравяваха Ливия, че имала такъв послушен син. А щом разбраха, че от всичко най-много Тиберий мрази да слуша похвали за майка си, продължиха в същия тон. Хатерий дори подхвърли, че както гърците били наричани на името на баща си, тъй Тиберий трябвало да носи името на майка си и че щяло да бъде същинско престъпление да го наричат другояче освен Тиберий Ливиад — всъщност май Ливигена била по-правилната латинска форма. Гал откри друго едно слабо място в бронята на Тиберий, а именно омразата, с която изслушваше всеки намек за пребиваването си в Родос. Най-смелото нещо, което стори, бе

да похвали веднъж Тиберий за милосърдието му — бе същият оня ден, когато научихме за смъртта на Юлия — и да разкаже историята за учителя по риторика в Родос, който бе отказал скромната молба на Тиберий да присъствува на лекциите му под предлог, че нямало свободни места, поръчвайки му да се обади пак след седмица. Гал додаде:

— И какво, мислите, стори неговото свещено... прощавайте, искам да кажа, какво, мислите, стори моят почитаем приятел и колега сенатор Тиберий Нерон Цезар, след като се възкачи на престола и същият този нахален тип пристигна да изкаже уваженията си на новото божество? Отсече главата му и я даде на германските си телохранители да си играят на топка с нея, това ли? Нищо подобно: с остроумие, равно само на неговото милосърдие, той му отвърна, че в настоящия момент сред свитата му от ласкатели няма свободно място и че ще трябва да се върне, след седем години!

Това, разбира се, бе чиста измислица, но Сенатът нямаше основание да не повярва и започна да го акламира тъй сърдечно, че Тиберий бе принуден да го приеме за истина. Един ден Тиберий най-сетне успя да запуши устата на Хатерий, като изрече много бавно:

— Ще те моля да ме извиниш, Хатерий, че ще говоря поткровено, отколкото е прието сенаторите да говорят помежду си, но трябва да кажа, че те смятам за ужасно отегчителен и съвсем не остроумен.

После се обърна към сенаторите:

— Ще ми простите, уважаеми, но винаги съм казвал и пак ще повторя, че след като сте били тъй добри да ме облечете с такава пълна власт, не би трябвало да се стеснявам да я използвам за общото благо. Ако я използвам сега, за да затворя устата на смешници, които обиждат вас, както и мене, с глупавите си шеги, надявам се, че ще получа вашето одобрение. Винаги сте били добри и търпеливи към мен.

А без Хатерий Гал оставаше без партньор.

Макар Тиберий да мразеше майка си повече от всякога, оставяше се тя да го командува. Всички назначения на консули или провинциални управители всъщност ги извършваше тя: но решенията бяха много разумни, хората се избираха по достойнствата им, а не по фамилен произход, нито понеже умееха да я ласкаят или й бяха

правили лични услуги. Защото трябва да изясня докрай, то досега не съм съумял да го сторя, че колкото и престъпни да бяха средствата, използвани от Ливия, за да вземе в свои ръце управлението на нещата — първо чрез Август, а сетне и чрез Тиберий, тя бе един изключително способен и справедлив управник; едва когато спря да направлява системата, която си бе построила, всичко се обърка.

Споменах за Сеян, сина на командувания преторианците. Сега той бе взел мястото на баща си и бе един от тримата, пред които Тиберий донякъде се бе разкрил. Другият беше Трасил; той се бе върнал в Рим с Тиберий и за миг не го изпускаше из ръка. Третият беше един сенатор на име Нерва. Трасил никога не разискваше държавните работи с Тиберий и никога не си поиска държавен пост; а когато Тиберий му даваше големи парични суми, приемаше го като нещо в реда на нещата, като че ли парите бяха от твърде малко значение за него. Имаше си голяма обсерватория в една стая с купол в самия дворец, чиито прозорци бяха от стъкло — толкова прозрачно и ясно, че човек едва го забелязваше. Тиберий прекарваше голяма част от времето си там с Трасил, който го учеше на елементарните принципи на астрологията и на много други магически изкуства, включително и на тълкуването на сънища по халдейските способности. Сеян и Нерва Тиберий, изглежда, бе избрал поради съвсем противоположните им характери. Нерва кога не си навличаше неприятели и не губеше приятелите си. Единственият му недостатък, ако би могъл да се нарече така, беше, че мълчеше пред лицето на злините, когато виждаше, че не ще се оправят с думи. Беше добронравен, великодушен, смел, дълбоко правдив и никой не бе чул да се е преклонил и пред най-незначителната измама, дори ако знаеше, че ще спечели от това. Да бе на мястото на Германик например, никога не би подправил онова писмо, макар собствената му безопасност и сигурността на империята да зависеха от това. Тиберий назначи Нерва за главен управител на градските акведукти и не го пускаше да се отделя от него; правеше го според мен, за да има винаги подръка мерило за справедливост, тъй както Сеян му служеше за мерило за злина. На млади години Сеян бе приятел на Гай и бе служил сред приближените му в Изтока, но бе достатъчно прозорлив да предусети възвръщането на Тиберий на власт: допринесъл беше за това, уверявайки Гай, че Тиберий говорел искрено, като твърдял, че не се

стреми към власт, и го бе подтикнал да напише онова препоръчително писмо до Август. Постарал се беше да доведе до знанието на Тиберий какво е сторил, а Тиберий му бе отговорил — той и днес пази писмото, — че никога не ще забрави услугите му. Сеян беше лъжец, но умел командир на лъжите си и знаеше как да ги подрежда в такава будна и стройна формация — тази остроумна забележка принадлежи на Гай, а не на мен, — че винаги успяваше да се измъкне от всякоя засада на подозрение и всяка голяма битка с истината. Тиберий му завиждаше за тази дарба, както завиждаше на Нерва за неговата честност: защото, макар да бе затънал доста в тресавището на злината, все още понякога биваше обхващан от неочаквани импулси на доброта.

Сеян бе оня, който пръв започна да трови мислите му срещу Германик, заявявайки, че на човек, който е в състояние да фалшифицира писмо от баща си, при каквито и да било обстоятелства, не може да се вярва; и че Германик в действителност се стремил към оглавяване на монархията, но действувал предпазливо — първо си спечелвал обичта на войниците с подкуп; а сетне се уверявал в бойните им достойнства и в собственото си място на военачалник с тази ненужна кампания отвъд Рейн. Що се отнасяло до Агрипина, казваше Сеян, тя била опасно амбициозна жена: та виж само как се държала — обявила се за началник на моста и посрещнала легионите при завръщането им, сякаш била кой знае коя! А това, гдето мостът бил заплашен от опасността да бъде разрушен, то си било чиста нейна измислица. Сеян също казваше, че знаел от един свой освободенец, който бил навремето роб в дома на Германик, че Агрипина смятала Ливия и Тиберий отговорни за смъртта на тримата ѝ братя и за изгнанието на сестра ѝ и се била заклела да отмъсти. Сеян също така започна да открива най-разнообразни заговори срещу Тиберий и го държеше под постоянната заплаха за похищение върху живота му, като същевременно го уверяваше, че нямало защо да се страхува, щом като той се грижел за охраната му. Подтикваше Тиберий да се заяжда с Ливия за дреболии, да ѝ показва, че тя надценява силата на своята позиция. И пак той няколко години по-късно организира преторианците в дисциплинирана единица. Дотогава трите кохорти, разположени в града, квартируваха в различните му краища, в странноприемници и други подобни места и бе много трудно да се съберат на едно място по време на тревога, освен това бяха разпасани

и в облеклото, и в поведението си. Той подхвърли на Тиберий, че ако се построи един общ лагер за тях извън града, това щяло да внуши по-силно чувство за единство, да им попречи да се влияят от слухове и колебания в политическите настроения, които неспирно се ширеха из града, и да ги привърже по-здраво към неговата личност като техен император. Тиберий доразви неговото предложение, като повика останалите шест кохорти от постове им в другите части на Италия и направи новия лагер достатъчно голям, за да побере всички — девет хиляди пехотинци и две хиляди кавалеристи. Освен четирите градски кохорти, една от които сега той изпрати в Лион, и отделните групи от освободени ветерани, те бяха единствените войници в Италия. Германските телохранители не се смятаха за войници, защото фактически бяха освободени роби. Но те бяха подбрани хора, много по-фанатично предани на своя император, отколкото всеки свободно роден римлянин. Ни един от тях не желаше истински да се завърне в своята ледена, груба, варварска страна, макар непрестанно да пееха тъжни хорови песни за нея: тук се чувствуваха добре.

А що се отнася до криминалните досиета, до които Тиберий поради страха от заговори срещу живота му много искаше да се добере, за тях Ливия все още разказваше, че нямало ключ за шифъра им. Тиберий, по съвета на Сеян, ѝ казал, че след като не били от полза за никого, щял да ги изгори. Тя отвърнала, че можел да го стори, ако иска, но все пак по-добре било да ги запази, в случай че ключът се откриел. А и тя можело внезапно си го припомни.

— Отлично, майко — отвърнал ѝ той, — ще ги взема при себе докато се сетиш: а междувременно вечер и аз ще се опитвам да открия шифъра.

Така ги взе в своята стая и ги заключи в един долап. Положи най-големи усилия да открие ключа за този шифър, но безуспешно. Обикновеният шифър се състоеше в простото написване на латинското Е вместо гръцката Алфа, латинското Ф вместо гръцка Бета, Г — вместо Гама, Х — вместо Делта и т.н. Но ключът на поверителния шифър бе направо неоткриваем. Беше почерпен от първите сто стиха от първата книга на „Илиадата“, която трябваше да се чете едновременно с изписването на шифъра, като всяка буква в написаното се представляваше от броя на буквите в азбуката, които се намираха между нея и съответната буква у Омир.

Така първата буква на първата дума на първия стих на първата книга на „Илиадата“ е Мю. Да предположим, че първата буква на първата дума на някоя бележка в досието е Ипсилон. В гръцката азбука има седем букви, които се намират между Му и Ипсилон: тъй че Ипсилон ще бъде вписано като 7. В този план азбуката трябва да се приема като кръг. Омега — последната буква, следващата Алфа — първата, така че разликата между Ипсилон и Алфа ще бъде 4, но разстоянието между Алфа и Ипсилон ще бъде 18. Август го беше измислил и сигурно му е струвало много време да го изписва и дешифрира, но предполагам, че дългогодишната практика им е дала възможност да знаят разликата между всеки две букви в азбуката, без да трябва да пресмятат, което е спестявало време. А как съм го научил аз ли? Защото много, много години по-късно, когато досиетата попаднаха в мои ръце, сам си разгадах шифъра. Намерих един свитък от първата книга на Омир, написан върху овча кожа, мушнат между другите свитъци. Личеше си, че са изследвани само първите сто стиха; защото овчата кожа бе много изцапана и накапана с мастило в самото начало и съвсем чиста — в края. Когато се вгледах по-внимателно и видях ситни цифри — 6, 23, 12, — драснати под буквите на първия стих, не ми беше трудно да ги свържа с шифъра. Учудих се, че Тиберий не е обърнал внимание на тази следа.

Като става дума за азбуката, по онова време разработвах един много прост план, с който да направя латинската истински фонетична. Струваше ми се, че ѝ липсват три букви. Тези три бяха: консонантно U, което да се различава от гласната U, една буква, която да отговаря на гръцката Ипсилон (това е гласна, средна между латинското J и U), за употреба в гръцките думи, които бяха латинизирани; и една буква, която да изразява двойната консонанта, която сега изписваме на латински като BS, а я произнасяме като гръцката Пси. От значение е, писах аз, за ония провинциалисти, които изучават латински, да го заучат както трябва; но ако буквите не отговарят на звуковете, как биха избягнали грешките при произношението? Затова предлагам за консонантното U обърнато F (което се използва за същата цел в етруския): така LAJINIA вместо LAUINIA и едно прекъснато H наместо гръцкия ВF-BLIOTHECA вместо ВHBLIOTHECA както и едно обърнато C вместо BS: така AḶQUE вместо ABSQUE. Последната буква не беше кой знае колко важна, но другите две ми се струваха

много съществени. Предлагам прекъснатото Н и обърнатите F и C, защото това би било най-удобно за хората, които използват буквени матрици за метал или глина: нямаше да стане нужда да си изработват нови матрици. Публикувах книгите, един-двама се обадиха, че предложенията ми били смислени; разбира се, никакъв резултат не последва. Майка ми ми каза, имало три невъзможни неща на този свят; продавниците да се проточат през залива от Бай до Путеоли; аз да покоря британския остров и някоя от тези три абсурдни букви да се появи в обществените надписи на Рим. Никога не забравих тази нейна забележка, защото тя имаше последствия.

Майка ми се държеше извънредно рязко с мене по това време, защото престрояването на къщата се проточи много и новите мебели, които купих, не бяха равни на старите, а и защото доходите ѝ бяха рязко намалени поради участието, което взе в тези разноски — сам не успях да набавя всичките необходими средства. Две години живяхме в двореца (стаите ни не бяха много хубави) и тя си изсипваше яда върху ми толкова често, щото накрая не можах вече да понасям и се преместих от Рим във вилата си край Капуа; в Рим отивах само когато го изискваха задълженията ми на жрец, а то не беше често. Ще попитате за Ургуланила. Тя не дойде в Капуа нито веднъж; и в Рим се виждахме рядко. Едва ме поздравяваше, като се срещнехме, и не ми обръщаше никакво внимание освен в името на приличието, пред гостите; и винаги спяхме отделно. Изглеждаше привързана към момченцето ни, Друзил, но на практика не правеше почти нищо за него. Отглеждането му бе поверено на моята майка, която ръководеше домакинството и никога не се обръщаше към Ургуланила за каквото и да било. Майка ми се отнасяше към Друзил като към свое дете и някак си съумяваше да забрави кои са му родителите. Самият аз не успях да обикна Друзил; беше намръщено, отпуснато, безочливо дете, а и майка ми тъй често ми се караше пред него, че то нямаше никакво уважение към мен.

Не знам как прекарваше времето си Ургуланила. Ала никога не изглеждаше отегчена, ядеше ненаситно и доколкото ми е известно, нямаше тайни любовници. Това странно създание все пак имаше една страст — Нумантина, жената на Ургуланилиния брат Силван, дребно, русокосо тъничко същество, което веднъж бе сторило или бе казало нещо (не знам какво), което бе пробило през дебелия кожа и едрото

мускулесто тяло и бе докоснало онова, то служеше на Ургуланила за сърце. Ургуланила държеше портрет в естествена големина на Нумантина в приемната си: изглежда, имаше навика да седи вгледана в него по цели часове, ако не ѝ се удаваше възможност да гледа самата Нумантина. Когато се преместих в Капуа, Ургуланила остана в Рим с майка ми и Друзил.

Единственото неудобство на Капуа като дом за мене бе липсата на добра библиотека. Но все пак започнах една книга, за която нямах нужда от библиотека — историята на Етрурия. По това не бях доста напреднал в етруския и Арунс, с когото прекарвах няколко часа на ден, ми помагаше много, позволявайки ми да ползвам от архивите на полусрутения му храм. Каза ми, че е роден в деня, когато се появила кометата, възвестила началото на десетия и последен цикъл на етруската раса. Един цикъл е период, пресмятан според най-дългия живот: това означава, че един цикъл не се е завършвал, докато не умрат всички, които са били живи на празненствата по случай завършването на предишния цикъл. Етруските са го пресмятали на сто и десет години. Това беше последният цикъл и той щеше да завърши с пълното изчезване на етруския като говорим език. Предсказанието можеше да се смята за изпълнено, защото Арунс нямаше приемници в жреческата си служба, а селяните вече разговаряха на латински дори и у дома си; затова с радост ми помагаше да си пиша историята, както сам казваше, като паметник за традициите на една велика някога раса. Започнах я през втората година от управлението на Тиберий и я завърших двадесет и една години по-късно. Смятам я за най-хубавата си творба: във всички случаи най-упорито съм работил върху нея. Доколкото ми е известно, друга книга върху етруските изобщо няма, а те са били една наистина много интересна раса; затова смятам, че историците от бъдещето ще са ми благодарни.

При мен бяха Калон и Палас и водехме тих и редовен живот. Проявявах интерес към стопанския двор на вилата ми и се радвах на редките посещения на приятелите от Рим, които идваха понякога да прекарат с мен по няколко дни. При мен живееше една жена на име Акте, професионална проститутка и много почитена жена. Ни веднъж през всичките петнайсет години, които преживях с мен, не ми е причинила неприятности. Връзката ни бе съвсем служебна. Тя умишлено си бе избрала проституцията за професия, а пък аз ѝ плащах

добре; беше много положителна жена. Много държахме един на друг. Най-после тя ми заяви, че смятала да се оттегли и да живее от спестяванията си. Искаше да се ожени за някой почтен човек, прослужил войник, да се засели в някоя от колониите и да си роди деца, преди да е станало твърде късно. Винаги бе мечтала да има пълна къща с деца. Затова я целунах, сбогувахме се и ѝ дадох достатъчно пари за зестра, та да ѝ улесня живота. Но тя не ме напусна, преди да си намери заместница, на която да вярва, че ще се отнася с мен както подобава. Намери ми Калпурния, която толкова ѝ приличаше, че често съм си мислил дали не беше нейна дъщеря. Акте веднъж ми бе споменала, че имала дъщеря, която дала на отглеждане, защото една жена не можела да бъде едновременно и проститутка, и майка. И тъй Акте се омъжи за някакъв бивш войник от преторианците, който се отнасяше с нея добре, и тя му роди пет деца. Докрай проявявах интерес към това семейство. Споменавам я, защото читателят ми ще се запита какъв полов живот съм водил освен връзката ми с Ургуланила. Не го смятам за много естествено един нормален мъж да преживее дълго без жена, а понеже Ургуланила беше непоносима като съпруга, не смятам, че мога да бъда винен, загдето съм живял с Акте. Акте и аз се бяхме споразумели, докато сме заедно, никой от нас да няма отношения с никого друго. Това не се дължеше на сантименталност, а на хигиенични съображения: много венерически болести имаше в Рим по онова време — още едно фатално наследство, между другото, от пуническите войни.

Тук искам да впиша, че никога и по никое време в живота си не съм се отдавал на хомосексуализъм. Не си служа с Августовия аргумент срещу това, в смисъл че хомосексуалността пречела на мъжете да създават деца, които да увеличат държавата, но винаги съм го смятал едновременно за жалко и отвратително да гледаш как възрастен човек, да речем, един магистрат със собствено семейство, се лигави и пилее пари по някое момченце с изрисувано лице и гривни; или как някой древен сенатор играе ролята на Венера пред строен млад Адонис от конните преторианци, който понася стария глупак само защото оня има пари.

Когато ми се налагаше да ходя в Рим, гледах да стоя там колкото може по-малко. Усещах нещо неловко в атмосферата на Палатинския хълм, което може да се е дължало на нарастващото напрежение между

Тиберий и Ливия. Той бе започнал да си строи голям дворец на северозападната страна на хълма и вече се бе настанил в стаите от долния етаж, преди горните да бяха още завършени, като остави Ливия в пълно владение на Августовия дворец. Тя пък, за да покаже сякаш, че новата постройка на Тиберий, макар и три пъти по-голяма, никога не ще се ползува със славата на старата, постави величествена златна статуя на Август в приемната зала и предложи в качеството си на върховна жрица на неговия култ да покани всички сенатори и съпругите им на пиршество по случай освещаването ѝ. Ала Тиберий заяви, че първо трябвало да се поиска от Сената да гласува предложението ѝ: случаят бил държавнически, а не някаква частна покана. Той съумя да уреди разискванията по такъв начин, че банкетът бе осъществен в две части едновременно: сенаторите бяха в приемната зала, начело с него като домакин, а съпругите им бяха в една съседна голяма зала, с домакиня — Ливия. Тя преглътна обидата — направи се, че изобщо не я забелязва, прие нещата като разумно разрешение, много по-близко до онова, което сам Август би пожелал; но нареди на дворцовите готвачи да поднесат първо на жените от по-хубавите късове месо, сладкиши и вина. Освен това отдели най-скъпите съдове и винени купи за своите гостенки. Успя го надхитри и в този случай, а съпругите на сенаторите здравата посмяха за сметка на Тиберий и своите съпрузи.

Друго едно неудобство при връщанията ми в Рим бе това, че за нищо на света не успях да избягна срещите със Сеян. Мразех да имам каквото и да е общо с него, макар той винаги да бе подчертано любезен към мен и ни веднъж да не ми бе направил открито каквото и да е зло. Учудвах се, че човек с лице и държане като неговите, човек от долен произход, лош борец, не особено богат, можеше да се ползува с такъв голям успех в столицата: беше вторият по значение след Тиберий и необикновено обичан от преторианците. Имаше твърде отблъскващо лице — лукаво, жестоко, с неправилни черти, — единственото, което му даваше облик, бе някаква животинска сила и решителност. А още по-странно ми се струваше, че няколко жени от добри семейства си съперничеха за любовта му. Той и Кастор не можеха да се понасят, нещо съвсем естествено, защото се говореше, че Ливила и Сеян са се разбрали помежду си. Но Тиберий, изглежда, му вярваше напълно.

Споменах Бризеида, старата освободена робиня, прислужницата на майка ми. Когато ѝ съобщих, че напускам Рим и се заселвам в Капуа, тя ми призна, че много ще ѝ липсвам, но че постъпвам мъдро, напускайки града.

— Много странно те сънувах миналата нощ, да ме прощаваш, господарю Клавдий. Видях те като малко, сакато дете: крадци нахлуха в дома на детето и убиха баща му и още много роднини и приятели; но то се измъкна през прозореца на някакъв килер и изкуцука до съседната гора. Покачи се на едно дърво и зачака. Крадците излязоха от къщата и седнаха под дървото, на което то се криеше, да си делят плячката. Не мина много, започнаха да се карат кой какво да вземе, един от крадците бе убит, после още двама, а сетне останалите започнаха да пият вино и да се преструват, че много си вярват; но виното бе отровено от един от убитите крадци, тъй че всички умряха в агония. Сакатото момче слезе от дървото и прибра ценностите, а сред тях намери много злато и скъпоценности, крадени от други семейства: то отнесе всичко у дома и стана много богато.

Усмихнах се.

— Странен сън, Бризеида. Но въпреки това детето си остана все така сакато и цялото му богатство не бе в състояние да откупи живота на баща му и на семейството му, нали?

— Не, мили мой, но то може би се е оженило и си е създадо собствено семейство. Затуй избери си едно по-хубаво дърво, господарю Клавдий, и не слизай от него, докато и последният крадец не умре. Това казва моят сън.

— Дори и тогава няма да сляза, ако зависи от мен, Бризеида. Не желая да се облагодетелствувам с крадени неща.

— Винаги можеш да ги върнеш, господарю Клавдий.

Всичко това бе многозначително, като се имат предвид последвалите събития. Не вярвах много в сънища. Атенодор веднъж бе сънувал, че в дупката на един язовец край една гора до Рим имало скрито съкровище. Намери мястото, което преди не беше посещавал, и там, на една стръмнина, откри дупката към леговището. Извика няколко селяни да подровят стръмнината, докато накрая стигнаха до леговището — там намериха една стара изгнила пунгия с шест мухлясали медни монети и една продупчена пара, което не стигна дори да им плати за труда. А пък един от моите наематели веднъж бе

сънувал, че ято орли се вие над главата му и един каца на рамото му. Взе го за знамение, че един ден ще стане император, ала единственото, което последва, беше, че група стражи го посети на другата сутрин (те имаха орли на шлемовете) и го арестуваха за някакво нарушение, заради което го изправиха на военен съд.

ГЛАВА 18

През един летен следобед в Капуа седях на каменната пейка зад конюшната на вилата ми, размишлявах над някакъв проблем на моята етруска история и небрежно подхвърлях зарове с лява длан, сключена над дясната, върху грубата дървена маса пред мене. Някакъв окъсан човечец приближи и ме попита дали аз съм Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик: изпратили го тук, каза, от Рим. (16 г. от н.е.)

— Нося ти вест, господарю. Не знам дали струва нещо, но аз съм стар войник — един от ветераните на твоя баща, господарю, — та нали знаеш какво е, драго ми е да си намеря причина да поема един път, вместо някой друг.

— Кой те натовари с тази вест?

— Някакъв човек, когото срещнах в гората край нос Коза. Странен човек. Облечен като роб, а пък говореше като Цезар. Едър, набит, недохранен на вид.

— Как се нарече?

— Не си каза името. Щял си да го познаеш, каза, от думите, които ти изпраща, и щял си да се изненадаш, че ти се обажда. Накара ме два пъти да повтора съобщението, та да се увери, че съм го запааметил. Иска да ти кажа, че все още ловял риба, но че човек не можел да се изхранва само от риболов и че трябвало да се обадиш на зетя му, и че ако млякото наистина му било изпращано, то никога не било стигнало до него, и че му трябвала някаква малка книжка, поне от седем страници, да си я четеш. И че не трябва да правиш нищо, докато пак не ти се обади. Има ли смисъл всичко това, господарю, или човекът е бил побъркан?

Като ми го каза, не повярвах на ушите си. Постум! Но нали Постум беше мъртъв?

— Какъв беше на вид? С голяма челюст, сини очи и малко накланя глава встрани, като те пита нещо — такъв ли?

— Същият е, господарю.

Налях му да пие, а ръката ми трепереше тъй силно, че излях толкова, колкото и налях. После, давайки му знак да ме чака, влязох в къщата. Намерих две хубави прости одежди и някои долни дрехи и сандали и два бърснача, както и сапун. После взех първата подшита книга, която ми падна подръка — последните речи на Тиберий пред Сената, — и на седмата страница изписах с мляко: „Каква радост! Веднага ще пиша на Г. Внимавай! Поискай, и ще ти пратя всичко, каквото ти трябва. Къде мога да те видя? Изпращам ти най-искрената си обич. Ето и двадесет златици, всичко, с което разполагам в момента, но навременният подарък е двоен подарък, надявам се.“

Изчаках страницата да изсъхне, а после предадох на човека книгата и дрехите, увити във вързоп, и една кесия. Казах му:

— Вземи тези тридесет златици. Десет са за тебе. Двайсет за човека в гората. Донеси ми обратна вест от него и ще получиш още десет. Но дръж си устата затворена и се върни скоро.

— Много добре, господарю! — отвърна той. — Няма да те измамя. Ала какво би могло да ми попречи да избягам с този вързоп и с тези пари?

А пък аз му казах:

— Ако беше някой нечестен човек, никога не би задал този въпрос. Затуй да изпием още по чашка и да тръгваш.

Накратко казано, той пое с вързоп и парите и след няколко дни ми донесе устна вест от Постум — благодарности за парите и дрехите и съобщение, че не бивало да го търся, но че майката на Крокодила го знаела къде е и че сега се наричал Пантера и дали бих могъл да му изпратя отговора на зетя му веднага щом го получа? Платих на стария войник десетте обещани златици и още десет за верността му. Разбрах кого има предвид Постум под „майката на Крокодила“. Крокодила беше стар освободенец на Агрипа, когото зовяхме така заради неговата апатичност и лакомия и заради огромните му челюсти. Имаше майка, която живееше в Перузия и държеше странноприемница. Знаех мястото много добре. Веднага писах на Германик да му съобщя новината; изпратих писмото по Палас в Рим, като му наредих да го препрати със следваща поща до Германик. В писмото казвах само, че Постум е жив и се крие — но не казах къде, — и молех Германик веднага да ми съобщи, щом получи писмото. После зачаках отговора, но той не дойде. Писах отново, по-подробно; но пак

не получих отговор. Изпратих вест на майката на Крокодила по един тамошен разносвач, че още няма нищо за Пантера от неговия зет.

Не чух повече от Постум. Очевидно не искаше да ме излага на нова опасност, а сега, като имаше пари и можеше да се придвижва без страх да бъде задържан под подозрение, че е избягал роб, не се нуждаеше от помощта ми. Някой в странноприемницата го бе познал и той трябвало да се махне оттам. Скоро слухове, че бил жив, плъзнаха из цяла Италия. В Рим всички говореха за това. Неколцина, включително трима сенатори, дойдоха от града да ме питат тайно дали е вярно. Казах им, че лично аз не съм го виждал, но че съм срещнал някого, който го е видял, и че без съмнение това е бил Постум. В замяна ги попитах какво възнамеряват да сторят, ако той се върне в Рим и получи подкрепата на гражданството. Ала прямотата на въпроса ми ги смути и обиди и те не ми отговориха.

Чу се, че Постум е посетил няколко от градовете край Рим, но очевидно се пазеше да влиза в тях, преди да е паднала нощта, и винаги се измъкваше преобразен, преди да се съмне. Никой не го бе виждал лично, но обикновено след като нощуваше в някоя странноприемница, оставяше на отиване записка с благодарност — подписана с истинското му име. Най-сетне един ден слязъл в Остия от някакъв малък крайбрежен кораб. Пристанището знаело няколко часа преди това, че пристига, и като слязъл на кея, посрещнали го с гръмки овации. Избрал Остия, защото това бе лятната главна квартира на флотата, чийто адмирал навремето бе неговият баща Агрипа. На кораба му се развявал червеният флаг, който Август бил позволил на Агрипа да издига винаги когато бил в открито море (на него, както и на синовете му след него), в памет на морската му битка край Акциум. В Остия паметта на Агрипа беше почитана много повече, отколкото паметта на Август.

Животът на Постум се намираще под голяма заплаха, защото той все още имаше присъда за изгнание и следователно нямаше право да се появява в Италия. Той произнесъл кратка благодарствена реч пред тълпата за посрещането, което му устроили. Заявил, че ако съдбата бъде благосклонна към него и ако успеел да си възвърне благоразположението на римския Сенат и на народа, което бил загубил поради неверни обвинения, отрупани върху му от неговите врагове — обвинения, които неговият дядо, богът Август, късно осъзнал, че са

неверни, — той щял да възнагради верността на мъжете и жените от Остия най-щедро. Взвод преторианци присъствували там с нареждане да го арестуват, защото Ливия и Тиберий някак си също научили за пристигането му. Но войниците в никакъв случай нямало да успеят да изпълнят нареждането при тази огромна моряшка тълпа. Началникът им разумно не се и опитал; наредил на двамина от хората си да облекат моряшки дрехи и да следят неотклонно Постум. Ала докато се преоблекат, той изчезнал и те не успели да открият следите му.

На другия ден Рим бил претъпкан с моряци, които патрулирали по главните улици; от всеки срещнат конник или сенатор, или обществен служител изисквали паролата. Паролата била „Нептун“, ако оня още не я бил научил, карали го да я повтаря по три пъти, ако не искал да яде пердах. Никой не предпочитал да го напердашат, а и народните симпатии към Постум и омразата към Тиберий и Ливия били толкова накупели, че една само окуражителна дума от страна на Германик и целият град, включително преторианците и градските кохорти веднага били готови да преминат на негова страна. Но без подкрепата на Германик едно въстание в полза на Постум би означавало гражданска война; а никой не вярвал кой знае колко в успеха на Постум, ако се стигнело до борба с Германик.

В този критичен момент същият оня Крисп, който бе раздразнил Тиберий преди две години, като бе убил Клемент на острова (но след това бе получил опрощение), пак се появил и предложил да поправи грешката си, като този път наистина свърши с Постум. Тиберий му дал пълна свобода на действие. Крисп открил някак си къде е свърталището на Постум, явил се пред него с огромна сума, която, обяснил му, била за плащането на моряците му, които и без туй били загубили два цели дни да патрулират по улиците, и се наел да привлече на страната на Постум германците телохранители в мига, в който му подадял знак. Бил им дал вече огромни подкупи. Постум му повярвал. Уредили си среща в два часа след полунощ на тъгла на някаква улица, където и моряците на Постум щели да се съберат. Щели да отидат в двореца на Тиберий. Крисп щял да нареди на охраната да пусне Постум. Тиберий, Кастор и Ливия щели да бъдат арестувани, а Крисп казал, че Сеян, макар да не участвувал явно в заговора, се бил наел да привлече преторианците в подкрепа на новия режим веднага щом

бъдел нанесен първият сполучлив удар: при условие, че си запазел командирското място.

Моряците били точни на срещата, ала Постум не се появил. По това време на нощта из улиците нямало жива душа и когато сборна дружина от германци телохранители и подобрани хора на Сеян нападнали изневиделица моряците — повечето от които били пияни и не в боен ред, — паролата „Нептун“ загубила силата си. Мнозина загинали на самото място, други, докато се опитвали да избягат, а оцелелите се спрели, като стигнали чак до Остия. Крисп и двама войници причакали Постум в една тясна алея между убежището му и мястото на срещата, ударили го с торба, пълна с пясък, за да го зашеметят, запушили му устата, вързали го, хвърлили го в закрыта носилка и го отнесли в двореца. На другия ден Тиберий направил изказване пред Сената. Някакъв си роб на Постум Агрипа, на име Клемент, казал той, предизвикал голяма и ненужна тревога в града, представяйки се за своя мъртъв бивш господар. Този нагъл човек избягал от своя собственик, конник провинциал, който го бил купил след разпродажбата на Постумовото имение, и се укривал в някаква гора край Тосканския бряг, докато брадата му порасне достатъчно, за да прикрие малката му челюст — единствената разлика между неговото и Постумовото лице. Група буйни моряци от Остия се направили, че му вярват, но само за да могат да дойдат в Рим и да създадат безредици в града. Събрали се в покрайнините малко преди разсъмване същата тази сутрин, под негово предводителство, с намерение да потеглят към центъра на града и да ограбят продавниците и частните жилища. Нападнати от отряд стражи, те се разпръснали и изоставили водача си, който веднага бил осъден на смърт: тъй че Сенатът не бивало повече да се тревожи по този въпрос.

По-късно научих, че Тиберий се престорил, че не познава Постум, когато го довели пред него в двореца, и го запитал подигравателно:

— Как така ти стана един от Цезарите?

На което Постум му отвърнал:

— По същия начин и в същия ден, в който и ти стана такъв. Нима си забравил?

Тиберий наредил на един роб да удари Постум през устата за нахалството му, а сетне го подложили на мъчения и му заповядали да

разкрие съучастниците си. Но единственото, което той сторил, било да разказва скандални истории из личния живот на Тиберий, които били толкова отвратителни и тъй обстоятелствени, че Тиберий не се сдържал и заблъскал лицето му с огромните си кокалести юмруци. Войниците довършили кървавото дело, като го обезглавили и го нарязали на парчета в подземията на двореца.

Има ли по-тежка скръб от тая да оплакваш смъртта на любимия си другар — и то пред края на едно дълго и незаслужено изгнание, — а после, след кратката радост и удивление от вестта, то той някак си е съумял да изиграе палачите си, да трябва да го оплакваш повторно — без дори да го видиш в промеждутъка, — измамно хванат и срамно изтезаван и убит? Единствената ми утеха бе, че чуе ли Германик за станалото — а пък аз веднага щях да му пиша за случилото се така, както го знаех, — ще изостави войните си в Германия и ще се върне в Рим начело на всичките войски, които би могъл да отдели от Рейнските си походи, за да отмъсти на Ливия и Тиберий за Постумовата смърт. Писах му, но той не отговори; писах отново, пак не ми отговори. Изведнъж получих дълго мило писмо, в което се учудвах от успехите, които Клемент бе завоювал, представяйки се за Постум — как, за бога, е съумял да го стори? От това изречение ставаше ясно, че ни едно важните ми писма не бе достигнало до него: единственото, то беше получил, бе изпратено със същата поща, с която бях пратил второто. В него само му давах подробности за една служебна задача, която ме бе натоварил да извърша вместо него; благодареше за сведенията, които били тъкмо такива, от каквито се нуждаел. Осъзнах с ужас, че Ливия или Тиберий са обсебили останалите.

Храносмилането ми открай време не бе добро, а сега страхът от отрова във всичко, което поглъщам, не го подобри. Заекването ми се възвърна и започнах да страдам от афазия — внезапни празнини в съзнанието, които ме поставяха в смешни положения: случеше ли се по средата на някое изречение, завършвах го с безсмислени думи. Най-злостното последствие от тази ми болест бе, че обърквах задълженията си като жрец на Август, които досега бях изпълнявал, без никому да дам повод да се оплаче от мен. Един стар римски обичай гласи, че ако в ритуала на жертвоприношението или в друг някакъв обред се извърши грешка, цялата процедура трябва да се започне от

самото начало. Сега често се случваше така, че когато аз служех, забравях текста на молитвата и понякога започвах да повтарям многократно едно и също изречение по два-три пъти, преди да осъзная какво правя, или пък вземах кремъчния нож за разрязване гърлото на жертвата, преди да съм поръсил главата ѝ с ритуалното брашно и сол — а това означаваше, че ще трябва да подхвана всичко отначало. Тягостно беше да прекъсваш три или четири пъти една служба, преди да я доведеш до успешен завършек, а и богомолците ставаха неспокойни. Накрая писах на Тиберий, в качеството му на върховен понтифекс, и го помолих да ме освободи от всичките ми религиозни задължения в продължение на една година поради заболяване. Той удовлетвори молбата ми без коментар.

ГЛАВА 19

Третата година, в която Германик воюваше с германците, за него по-успешна дори и от предишните две. Изработил беше нов план за нападение, с който изненадваше германците неподготвени и предпазваше войниците си от опасностите на дълги и измерителни походи, т.е. построил бе на Рейн флота от близо хиляда транспортни съда, натоварваше на тях повечето от сили си и потегляше надолу по реката, преминаваше по канала, който баща ни навремето беше прокопал, и през холандските езера и през морето достигаше до устието на реката Емс. Там закотвяше съдовете на близкия бряг, като си оставяше само няколко, колкото да му служат за построяването на понтонен мост. Тогава нападнаше племената отвъд Везер, река, проходима на места, която течеше успоредно с Емс, на около петдесетина мили отвъд нея. Планът му се прилагаше успешно във всяко отношение. *(16 г. от н.е.)*

Когато авангардът достигнал Везер, намерили там на отвъдния бряг да ги чака Херман с някои от съюзническите главатари, Херман викнал отсреща, запитвайки дали Германик е предводителят.

Когато отговорили утвърдително, запитал ги готови ли са да му предадат едно съобщение. То било следното: „Почтителни поздравии от Херман на Германик и готов ли е да му разреши да говори с брата си?“ Това бил някакъв брат на Херман, наречен на германски Голдкопф или нещо от тоя род, толкова дивашко име, че било трудно да се преведе на латински, и тъй както „Херман“ бе превърнат в „Арминий“ или както „Зигмиргт“ в „Сегимер“, тъй и този беше наречен „Флавий“, което означава златоглав. Флавий се биеше в римската армия от години насам и понеже беше в Лион по време на злополучието с Вар, там бе изразил желанието си да бъде верен на Рим, отричайки се от всички роднински връзки, които го свързваха с измамния му брат Херман. В битките, водени на следващата година от Германик и Тиберий, той се бе сражавал храбро и бе загубил едното си око.

Германик попитал Флавий иска ли да разговаря с брат си. Флавий отвърнал, че няма кой знае какво желание, но че това можело да се окаже предложение за предаване. И тъй двамата братя започнали да си подвикват през реката. Херман заговорил на германски, ала Флавий заявил, че докато не му заприказва на латински, разговор нямало да се подхване. Херман не искал да приказва на латински, език, който другите вождове не разбирали, страхувайки се да не го помислят за предател, а Флавий пък не желаел римляните да го вземат за изменник, защото те пък не знаели този език. От друга страна, на Херман му се искало да сащиса римляните, а на Флавий — да възхити германците. Херман се опитвал да продължи на германски, а Флавий — на латински, но понеже все повече се разгорещявали, заговорили на такъв объркан език, че както Германик ми писа, било същинска комедия да го слуша човек. Цитирам описанието на Германик за диалога:

Херман: Здравей, братко. Какво ти е станало на лицето? Този белег страшно те обезобразява. Око ли си загубил?

Флавий: Да, братко. Не си ли намирал някое? Загубих го в оня ден, когато ти препусна назад в гората и щитът ти беше тъй дебело намазан с кал, че Германик не можа да те познае.

Херман: Грещиш, братко. Не съм бил аз. Изглежда, пак си се пропил. Открай време си такъв преди битка: умираш от страх, докато не си пийнеш поне пет кани бира, та трябва да те връзват за седлото, когато изсвири бойният рог.

Флавий: Това естествено е чиста лъжа, но то ми спомня какво гнусно питие е нашата германска бира. Не я кусвам вече дори когато в лагера донесат огромна плячка от вашите пленени германски селца. Хората я пият само по принуждение: разправят, че била все пак похубава от блатната вода, вмирисана от германски трупове.

Херман: Да, и аз обичам римското вино. Останали са ми още няколко стотин стомни от плячката на Вар. Това лято ще си доставя пак хубавичък запас, ако Германик не си отваря очите. Между другото, какво получи в замяна на загубеното си око?

Флавий (с голямо достойнство): Личните благодарности на главнокомандуващия и три медала, включително Короната и Веригата.

Херман: Хо, хо! Веригата, а? На глезените си ли я носиш, римски робе?

Флавий: Предпочитам вечно да съм роб на римляните, отколкото да ги предам. Между другото, миличката ти Труснелда е много добре, момченцето ти също. Кога смяташ да прескочиш до Рим да ги споходиш?

Херман: След края на битките, братко. Хо, хо!

Флавий: Искаш да кажеш, когато се влачиш зад колата на Германик по време на триумфа и тълпата те замеря с развалени яйца? Ще има да се смея тогава!

Херман: Гледай да се насмееш предварително, защото, ако до три дни все още имаш гърло за смях, името ми да не е Херман. Но стига толкова. Имам вест за тебе от майка ти.

Флавий (изведнъж става сериозен и въздъхва дълбоко): А, моята мила, мила майчица! Каква вест ми праща моята майка? Имам ли още свещената ѝ благословия, братко мой?

Херман: Братко, ти нарани нашата мъдра и благородна плодовита майка до дъното на душата ѝ. Тя казва, че ще превърне благословията си в проклятие, ако продължаваш да бъдеш изменник на рода си, на племето и расата и ако веднага не се прехвърлиш към нас и не станеш вожд наравно с мене.

Флавий (избухвайки в гневни сълзи): О, тя никога не е казвала подобно нещо, Херман. Не може да го е казала. Тази лъжа ти си я измислил, за да ме огорчиш. Признай, че е лъжа, Херман.

Херман: Дава ти два дни да вземеш решение.

Флавий (на слугата си): Хей ти, грозно прасе, дай ми коня и оръжието! Отивам през реката да се бия с брат си. Хермане, отвратително човече, идвам да се бия с тебе!

Херман: Хайде ела де, едноок чорбар, жалък роб такъв!

Флавий скочил от коня си и се готвел да преплува реката, когато един римски трибун го спипал за крака и го смъкнал от седлото: знаел германски и познавал невероятното обожание, което германците изпитват към съпругите и майките си. Ами ако Флавий всъщност възнамерява да избяга? Затова му казал да не обръща внимание на Херман и да не се вслушва в лъжите му. Но Флавий държал да има последната дума. Избърсал сълзите си и викнал към отсрещния бряг:

— Миналата седмица срещнах тъста ти. Добре се е наредил край Лион. Каза ми, че Труснелда избягала при него, защото не можела да изтърпи позора да бъде съпруга на мъж, който нарушил свещената си

клетва за вярност на Рим и е предал приятеля, от чийто хляб е ял. Казала, че единственият начин, по който можеш да си върнеш благоволенieto й, е да спреш да използваш срещу клетвените си приятели оръжията, които ти е дала на сватбения ви ден. Все още не ти е изменила, но това нямало да трае дълго, ако не дойдеш на себе си тозчас.

Сега дошъл редът на Херман да плаче, да се гневи и обвинява Флавий в лъжа. Германик тайно наредил на един офицер да следи Флавий много внимателно по време на следващото сражение и при най-малкия признак за предателство да го убие.

Германик пишеше рядко, но пишеше ли ми, писмата му бяха дълги и в тях той излагаше, както казваше, всички интересни и забавни неща, които не му се стрували достатъчно сериозни, за да ги отбележи в официалните си съобщения до Тиберий: с какво нетърпение чаках тия писма! Никога не се тревожех за живота на Германик, когато воюваше с германците: справяше се с тях така уверено, както опитният пчелар с пчелите — той смело приближава кошера и вади меда, а пчелите, кой знае защо, никога не го жият, както биха ужилили мен или вас, ако се опитаме да сторим същото нещо. Два дни след като прекосил Везер, той водил решителна битка с Херман. Винаги съм проявявал интерес към речите, произнасяни преди сражение: нищо не хвърля по-ясна светлина върху характера на един военачалник. Германик не се опитваше да омайва войниците си с красиви словоизлияния, нито пък се шегуваше с тях нецензурно, както Юлий Цезар. Той винаги оставаше сериозен, много точен и много делови. В речта си при този случай той им разказал какво мисли за германците. Казал, че те не са войници. Притежавали известна самонадеяност и се биели смело, когато били в голяма група, както се бият дивите животни; притежавали и известна животинска хитрост, което изисквало от човека да не пренебрегва обикновената предпазливост, когато воюва с тях. Но лесно се изморявали след първото стремително нападение и не притежавали дисциплина в истинския военен смисъл на думата, а ги крепяло само чувството за военно съревнование. Вождовете им никога не можели да разчитат те да изпълнят онова, което се изисквало от тях, правели или повече, или по-малко. „Германците — казал — са най-нахалната и най-самохвална нация на света, когато нещата им се нареждат както трябва, но сразиш ли ги

веднъж, стават страхливи и жалки. Никога не се доверявай на германеца, когато е зад гърба ти, но и не се страхувай от него, когато ти е пред очите. Освен туй искам да ви кажа следното: голямата част от утрешната битка ще се води сред тези гори, където, доколкото разбирам, враговете ще бъдат разположени толкова нагъсто, че няма да имат място за придвижване. Тръгнете право насреща, не се страхувайте от техните асъгаи и бързо преминете към ръкопашна схватка. Удряйте право в лицата им: от всичко най-много те мразят това!“

Херман подбрал полето за сражение много внимателно: стесняваща се долина, разположена между Везер и низ от гористи хълмове. Наредил войските си в теснината на тази долина, зад гърба му имало голяма дъбова и брезова гора, реката му оставала отдясно, а хълмовете — отляво. Германците били разделени на три части. Първата, състояща се от млади бойци от местните племена, въоръжени с асъгаи, трябвало да настъпят в равнината срещу водещите римски части, които вероятно щели да се състоят от френски помощни войски, и да ги отблъснат. Тогава, когато римските подкрепления тръгнали напред, те щели да прекъснат борбата и да се престорят, че уж се оттеглят в паническо бягство. Римляните щели да ги подгонят към гората и тук втората част, съставена от съплеменниците на Херман, щяла да се втурне из засада откъм хълма и да ги нападне във фланг. Това трябвало да предизвика голямо объркване, а в същото време първата част щяла да се върне, следвана отблизо от третата част — опитните по-възрастни войници от местните племена, — и да подгони римляните към реката. До това време германската конница щяла вече да е обиколила хълма и щяла да хване римляните откъм гърба.

Планът би бил добър, ако Херман имал под командата си дисциплинирана войска. Но всъщност всичко се объркало. Германиковият план за битката бил следният: първо, две части от тежката пехота на речния фланг и две части от помощни германски войски на хълмовия фланг, след това лъконосците-пехотинци, след тях четири редовни части, после Германик с две преториански кохорти и редовната конница, после още четири редовни части, след тях френските конни стрелци, а подире — френската лека пехота. Когато германските помощни войски потеглили по полите на планината, Херман, който следял събитията от върха на един бор, подвикнал

развълнувано на племенника си, застанал отдолу, за да чака заповедите му:

— Ето го предателя, брат ми! Той не бива да излезе от тази битка жив!

Глупавият племенник хукнал напред, викайки:

— Херман заповяда да нападате веднага!

И се понесъл към долината, последван от половината племе. Херман едва успял да удържи останалите. Германик незабавно изпратил редовната конница да нападне глупаците откъм фланга, преди да са достигнали войниците на Флавий, и френските конни стрелци — да прекъснат отстъплението им.

Германският засаден отряд междуременно бил излязъл от гората, но римското конно нападение подгонило бойците под водачеството на Хермановия племенник право върху му, паниката обхванала и тях и те също побягнали назад. Третата част на германците, главната им сила, излязла тогава от гората, очаквайки засадните войски да спрат и да се върнат назад с тях, както било уговорено. Ала единствената мисъл на засадните отреди била да се измъкнат някак си от конницата: и те продължили да бягат, промъквайки се между редовете на главната сила. В този миг се появило едно много радостно знамение за римляните — осем орли излетели от хълма, подплашени от шума, започнали да кръжат над равнината, надали високи кръсъци и вкупом полетели към гората. Германик викнал:

— Следвайте орлите! Следвайте римските орли!

Цялата войска подела вика:

— Следвайте орлите!

Междуременно Херман се впуснал в атака с останалите си хора, нападнал неочаквано пешите стрелци и избил една част от тях; но тилният легион от френската тежка пехота се извил и отишъл в помощ на стрелците. Хермановите хора, които наброявали около петдесет хиляди души, все още можели да спечелят битката, като разбият френската пехота и по този начин се впият като ужасен клин между римския авангард и главните сили. Но слънцето блестяло право в лицата им, отразявано от оръжията и нагръдниците и шлемовете на дългите редици на настъпващата редовна пехота, и това сломило германците. Повечето от тях побягнали към хълма. Херман успял да

задържи една-две хиляди, обаче в това време два ескадрона от редовна конница се врязали в групите на бегълците и по този начин пресекли отстъплението към планината. Как той самият се е измъкнал, е същинска загадка, (макар да се смята, че е пришпорил коня си към гората и е застигнал нашите германски помощни войски, които напредвали, за да я атакуват. Тогава викнал:

— Сторете път, говеда! Аз съм Херман!

Никой не посмял да го убие, защото бил брат на Флавий, а Флавий щял да се почувствува задължен, заради семейната чест, отмъсти за смъртта му.

Това вече не било битка, а истинско клане. Германските главни сили били отбити и подгонени към реката, която мнозина успели да преплуват — мнозина, но не всички. Германик изпратил втората редица на редовната си пехота към гората и вдигнал Хермановите засадни войски, които се спотайвали там с напразната надежда, че битката някак си ще се обърне в тяхна полза. (Нашите стрелци здравата се забавлявали да свалят германците, покатерени по дърветата и изпокрити между листата по върховете.) Всяка съпротива вече била сломена. От осем часа сутринта докъм седем вечерта, когато започнало да се здрачава, не спрели да избиват. На цели десет мили около бойното поле горите и равнините били осеяни с германски трупове. Сред пленниците била майката на Херман и Флавий. Тя се замолила да ѝ пощадят живота, уверявайки ги, че непрестанно се опитвала да убеди Херман да прекрати безплодната си съпротива срещу римските завоеватели. Тъй че сега верността на Флавий била осигурена.

Месец по-късно се състояла нова битка в гъстите гори край бреговете на Елба. Херман избрал място за засада и разположил хората си по такъв начин, че сигурно би спечелил победа, ако Германик не бил научил за всичко това само няколко часа по-рано от германски дезертъори. Онова, което последвало, било, че вместо римляните да бъдат натикани в реката, германците били набутани в гората, където се сблъскали толкова нагъсто, че не могли да приложат обичайната си тактика на бързо нападение и отстъпление, а вместо това навлезли в дълбокото тресавище, което заобикаляло гората, и там хиляди от тях бавно потънали, издавайки неистови викове на гняв и отчаяние. Херман, който в предишната битка бил ранен от стрела, не бил този

път в бойна форма. Но все пак издържал сражението в гората с упорство, а когато случайно се срещнал с брата си Флавий, промушил го с едно асъгаи. Избягал през тресавището, подскачайки пъргаво от туфа на туфа, окрилян от щастието.

Германик издигнал голяма камара от трофейни германски оръжия и положил на нея следния надпис: „Войските на Тиберий Цезар, които покориха племената между Рейн и Елба, посвещават този паметник на своята победа на Юпитер, Марс и на Август“. Нито дума за него самия. Загубите му в тези две битки не надвишавали общо две хиляди и петстотин души убити и тежко ранени. Германците загубили най-малко двадесет и пет хиляди.

Германик сметнал, че е извършил достатъчно през тази година и изпратил някои от хората си обратно в земите край Рейн, а останалите натоварил на плавателните съдове. Тогава го сполетяла бедата: внезапна буря от югоизток връхлетяла върху флотата малко след като вдигнал котва и разпръснала плавателните съдове по всички посоки. Много от тях потънали и само личният кораб на Германик успял да се добере до устието на Везер, където той започнал да окайва себе си, че се е превърнал във втори Вар и погубил цялата римска армия. Приятелите му едва го удържали да не се хвърли в морето и да се присъедини към удавниците. Ала няколко дни по-късно вятърът променил посоката си, задухал към север и разпръснатите кораби се прибрали един по един, почти всички без гребла, а на някои имало вдигнати наметала вместо платна, като тия с повече възможности теглели на буксир ония, които едва се крепели над водата.

Германик незабавно наредил да започне поправката на повредените съдове и изпратил годните кораби да претърсват пустите околни острови за оцелели войници. Открили мнозина, полугладни, прехранващи се само с миди и с труповете на конете, изхвърлени на брега. Други се прибрали от по-далечни крайбрежни места; населението се отнесло с тях добре, защото неотдавна било принудено да се закълне във вярност към Рим. Около двадесет корабни товара се завърнали чак от Британия (която плащаше някакъв малък годишен данък, след като преди седемдесет години бе покорена от Юлий Цезар), изпратени от предводителите на Кент и Съсекс. Накрая по-малко от една четвърт от загубените хора останали в неизвестност и почти двеста от тях се намериха, години по-късно, в Централна

Британия. Те бяха измъкнати от оловните мини, където били изпратени на принудителна работа.

Германците от вътрешността, като научили за това нещастие, решили, че боговете им са отмъстили за тях. Разхвърляли трофейната могила и дори започнали да се готвят за настъпление към Рейн. Но Германик внезапно отново ги връхлетял, изпращайки експедиция от шейсет пехотни кохорти и сто конни ескадрона срещу племената от Горни Везер, докато сам той потеглил начело на други осемдесет пехотни кохорти и още сто конни ескадрона срещу племената между Долни Рейн и Емс. И двете експедиции завършили съвсем успешно и — което бе по-хубаво дори от изстребването на хиляди германци — намерили знамето с орела на Осемнадесетия легион в някакво подземно светилище в една гора и победоносно го отнесли. Оставал спасен само орелът на Седемнадесетия легион, но Германик обещал на хората си, че следващата година, ако все още им бъдел командир, щели да спасят и него. Междувременно го изпратил обратно в зимните им лагери. Тогава Тиберий му писал, настоявайки да се върне у дома, за да отпразнува триумфа, който му бе гласуван, защото наистина бе свършил много нещо, Германик отвърнал, че нямало да се успокои, докато не разбие докрай германската сила, за което не му трябвали още много битки, и докато не си върне третия орел. Тиберий му отговорил, че Рим не може да си позволи толкова много скъпи жертви, дори в замяна на такива блестящи победи; че не порицавал уменията на Германик като пълководец, защото битките му завършвали почти без никакви жертви, но между загубите от битките и морското нещастие той бил загубил войници колкото два цели легиона, което било повече, отколкото Рим може да си позволи. Напомнял на Германик, че самият той бил пращан девет пъти в Германия от Август и говорел от личен опит. Според неговото мнение животът на един-единствен римлянин вече струвал много по-скъпо от живота на десет германци. Германия била като хидра: колкото повече глави ѝ отсечеш, толкова повече израстват на тяхно място. Най-добрият начин да се справяш с германците бил да използваш междуплеменните им вражди и да подклаждаш войни между съседни главатарии, подтиквайки ги да се избиват едни други без странична помощ. Германик отговорил на това с молба да остане само още една-единствена година, в която да приключи покоряването. Ала Тиберий му заявил, че пак им бил нужен

в Рим като консул, и го засегнал най-слабото място, казвайки, че трябвало да си спомни за брата си Кастор. Германия сега била единствената страна, в която се водела истинска война, и ако той настоявал да я завърши сам, Кастор нямало да има възможност да си заслужи триумф, нито титлата император. Германик спрял да упорствува, заявил, че желанията на Тиберий са за него закон и че ще се завърне веднага щом го освободят.

Прибра се в началото на пролетта и отпразнува своя триумф. Цялото население на Рим се изсипало да го посрещне на двайсет мили от града. Край храма на Сатурн била вдигната голяма арка в памет на намирането на орлите. Триумфалната процесия преминала под нея. Имало коли, накамарени с плячка от германските храмове, с неприятелски щитове и оръжия; на други имало живи картини, представящи битка или германски водни божества и планински божества, покорени от римски войници. Труснелда и детето ѝ били качени на кола, с оглавници около шиите, следвани от огромна свита оковани германски пленници. Германик преминал, увенчан в своята колесница, заедно с Агрипина, седнала до него, и петте му деца — Нерон, Друз, Калигула, Агрипинила и Друзила, — седнали отзад. Посрещнали го с повече аплодисменти от всеки друг генерал, минавал в триумф подир Августовия триумф след Акциум. (17 г. от н.е.)

Но аз самият не бях там. Запилял се бях не другаде, а чак в Картаген! Месец преди завръщането на Германик получих записка от Ливия, с която ми нареждаше да се приготвя за пътешествие до Африка. Трябвало им някакъв представител на императорското семейство, за да освети нов храм на Август в Картаген, и аз съм бил единственият, който имал време да свърши тази работа. Щели да ми дадат точни указания как да се държа и как да извърша церемонията и се надявали, че няма отново да стана за смях, та макар и пред очите на африканските провинциали. Веднага се сетих защо ме изпращат. Все още нямаше смисъл да се изпраца който и да било, защото храмът щеше да бъде завършен чак след три месеца. Просто ме изритваха от пътя си. Докато Германик се намирал в града, нямаше да ми позволят да се върна и всичките ми писма до дома щяха да бъдат отваряни. Тъй че изобщо не ми се удаде възможност да разкажа на Германик онова, което толкова отдавна очаквах да му съобщя. От друга страна, Германик си поговорил с Тиберий. Заявил му, че знаел, че

изгнаничеството на Постум се дължи на жесток заговор от страна на Ливия — имал сигурни доказателства за това. Ливия на всяка цена трябвало да бъде отдалечена от обществена работа. Действията ѝ не можели да се оправдаят с никакви по-късни деяния на Постум. Съвсем естествено било за него да се опита да избяга от незаслуженото си изгнание. Тиберий се престорил на ужасен от разкритията на Германик; но казал, че не желае да предизвиква обществен скандал, като изведнъж опозори собствената си майка: щял насаме да я обвини в това престъпление и постепенно да ѝ изземе властта.

А всъщност отишъл при Ливия и ѝ разказал най-подробно какво чул от Германик, додавайки, че Германик е доверчив глупак, но намеренията му били съвсем сериозни, пък и римляните и войската толкова го обичали, щото може би щяло да бъде правилно Ливия да се опита да го убеди, че няма никаква вина за онова, в което я обвиняват, освен ако сметнела това под своето достойнство. Додал още, че ще изпрати Германик надалеч веднага щом станело възможно, най-вероятно в Изтока, и че щял отново да настои пред Сената да я нарекат Майка на Отечеството, титла, която тя напълно заслужавала. Намерил най-подходящия тон за този разговор. Тя останала доволна, че той все още се страхувал от нея дотолкова, че да ѝ разкаже всичко, и го нарекла предан син. Заклепа се, че не е измисляла обвинения срещу Постум: тази история била скроена вероятно от Агрипина, която Германик слушал сляпо и която се опитвала да го увещае да узурпира монархията. Планът на Агрипина, казала тя, очевидно бил да се създават недоразумения между Тиберий и неговата любеща майка. Прегръщайки я, Тиберий заявил, че въпреки дребните недоразумения, които понякога възниквали помежду им, нищо не било в състояние да скъса връзката, която ги свързвала. Тогава Ливия въздъхнала — тя вече беше старица, минала беше седемдесетте — и обяснила, че работата започвала да ѝ тежи: дали той не можел някак си да я освободи от поизморителните ѝ задължения и да иска съветите ѝ само за по-важни въпроси и назначения и декрети? Нямало да се огорчи дори ако престане да поставя името ѝ над своето във всички официални документи — не искала да говорят, че живеел под нейно опекунство. Но, добавила, колкото по-скоро успеел да убеди Сената да ѝ дадат тази титла, толкова по-радостна щяла да бъде. Така те изиграли сцената на помирението — ала никой не вярвал на другия.

Тиберий обявил Германик за свой колега в консулството и му казал, че е увещал Ливия да се оттегли от обществените работи, макар за пред хората още да щял да продължава да се преструва, се съветва с нея. Това като че ли задоволило Германик. Но самият Тиберий не се чувствувал никак спокоен. Агрипина почти не разговаряла с него, а като знаел, че Германик и тя са едно цяло, не можел да вярва в искреното им верноподаничество. Освен това нещата в Рим се развивали така, че човек с характера на Германик трудно можел да ги приеме. На първо място — доносниците. Понеже Ливия не му давала достъп до криминалните досиета, нито му позволявала да участва в контрола над нейната отлично уредена шпионска система — имала платен агент във всеки по-виден дом или институция, — той се принудил да възприеме друг метод. Издал декрет, че ако някой бъде намерен за виновен в заговорничество срещу държавата или в богохулство срещу бога Август, конфискуваните му имущества ще бъдат поделени между неговите обвинители. Заговор срещу държавата се доказваше по-трудно, отколкото богохулството срещу Август. Първият случай на богохулство срещу Август бе този с един шегаджия, млад собственик на продавница, който стоял до Тиберий на Пазарния площад, когато край тях минала някаква погребална процесия. Той изтичал напред и прошепнал нещо в ухото на мъртвеца. Тиберий любопитствувал да узнае какво. Човекът обяснил: помолил бил мъртвеца да каже на Август, като го срещне в подземия свят, че дарението му за римския народ все още не е изплатено. Тиберий накарал да арестуват човека и да го екзекутират, задето бил говорил за Август, като че ли той е някакъв обикновен дух, а не безсмъртно божество, и казал, че го изпраща в подземния свят да се убеди сам в грешката си. Месец или два по-късно между другото той изплати цялото дарение. В случай като този Тиберий имаше някакво оправдание, но по-късно и най-невинната обида на Августовото име бе достатъчна да изправи човека на съд за живота му.

Създаде се цяла класа от професионални доносници, на които можеше да се разчита да скалпят съдебно следствие срещу всеки, за когото знаеха, че е неприятел на Тиберий. Тъй криминалните досиета, оформени вследствие истинско престъпление, станаха съвсем излишни. Сеян бе посредникът между Тиберий и тези мошеници. В годината преди завръщането на Германик Тиберий пратил

доносниците да подработят случая с един младеж на име Либон, правнук на Помпей и братовчед на Агрипина чрез общата им баба Скрибония. Сеян предупредил Тиберий, че Либон е опасен и че подхвърля обидни забележки за него: ала Тиберий по онова време бе достатъчно внимателен да не позволява неуважението към него самия да бъде превърнато в наказуемо провинение, тъй че трябвало да потърси други обвинения. Сега Тиберий, за да прикрие собствените си връзки с Трасил, бе пропъдил от Рим всички астролози, магьосници, гадатели и тълкуватели на сънища и беше забранил да се иска съвет от ония, които тайно практикуваха професията си. Оставени бяха само неколцина, със знанието на Тиберий, при условие, че ще правят сеансите си само в присъствието на тайно скрит в стаята императорски агент. Либон бил увещан от един сенатор, професионален доносник, да посети един от тези гадатели-съучастници, който да му предскаже бъдещето. Въпросите му били записани от тайния агент. Сами по себе си не били заговорнически, а по-скоро глупави: поискал да узнае колко богат ще стане и дали някога ще бъде първият човек на Рим и други подобни. Но на съдебното му следствие бил представен фалшив документ, който уж бил намерен от робите в спалнята му — един списък, уж с неговия почерк, на който били имената на всички членове на императорското семейство и на най-видните сенатори, а срещу всяко име стояли някакви странни халдейски и египетски, букви. Наказанието за съветване с магьосник беше изгнание, ала наказанието за правене на магия беше смърт. Либон отказал да е автор на документа, а показанията на робите, дори ония, изтръгнати с мъчения, не бяха достатъчни, за да бъде осъден: робските показания се приемаха само когато обвинението бе за кръвосмешение. Показания на освободенци не могли да получат, защото не успели да склонят хората на Либон да свидетелствуват срещу него, а е забранено освободен роб да бъде подлаган на мъчение, за да се изтръгнат от него показания. По съвета на Сеян обаче Тиберий издал нов правен указ, който гласял, че когато някой е съден за углавно престъпление, робите му могат да бъдат откупени на умерена цена от главния съдия и по този начин да бъдат принудени след подлагане на мъчение да дадат показания. Либон, който не съумял да намери адвокат, достатъчно смел, за да поеме защитата му, разбрал, че е хванат в клопка и помолил да отложат съдебното заседание за другия ден. Когато му разрешили,

той си отишъл у дома и се самоубил. Въпреки това обвинението срещу него минало през Сената със същите процедури, като че ли бил жив, и го признали за виновен по всички обвинения. Тиберий заявил, че младежът постъпил глупаво, като се самоубил, защото смятал да се застъпи за живота му. Имуществото на Либон било поделено между обвинителите му, сред които имало четирима сенатори. Подобен позорен фарс не би могъл никога да се разиграе по времето на Август, но при Тиберий той се разиграваше в различни вариации почти непрестанно. Един-единствен човек се осмелил да нададе глас на протест и той бил Калпурний Пизон, който станал в Сената да заяви, че бил дотолкова отвратен от атмосферата на политически интриги в града, от покварата на правосъдието и от позорната картина, която представлявали колегите му сенатори в ролята на платени доносници, щото решил да напусне Рим завинаги и да се оттегли в някое село в най-отдалечената част на Италия. След като казал това, той си излязъл. Думите му направили силно впечатление на Сената. Тиберий изпратил да върнат Калпурний и когато оня отново заел мястото си, казал му, че ако действително съществуват прояви на злоупотреба с правосъдието, всеки сенатор е в правото си да обърне внимание върху тях по време на свободните разисквания. Казал също, че в столичния град на империята, най-великата, откакто свят светува, политическите интриги са нещо неизбежно. Нима Калпурний е искал да намекне, че сенаторите не щели да излизат с обвинения, ако не съществувала надеждата за материалното облагодетелствуване? Заявил, че се възхищава от искреността и независимостта на Калпурний и завижда на дарбите му; но нима не ще е по-добре да се използват тези негови благородни качества за подобряването на обществения и политическия морал в Рим, вместо да се погребат в някое окаяно селце на Апенините, сред пастири и разбойници? И тъй, Калпурний се принудил да остане. Но скоро изявил своята искреност и независимост, като призовал старата Ургулания да се яви пред съда за неизплащане на голяма парична сума, която му дължала за някакви картини и статуи; сестрата на Калпурний починала и имало разпродажба. Когато Ургулания прочела призовката за незабавно явяване пред съда за длъжници, наредила на носачите си да я отнесат с носилка право в двореца на Ливия. Калпурний я последвал и в преддверието бил посрещнат от Ливия, която му заповядала да се маха. Калпурний

учтиво, но твърдо отказал, заявявайки, че Ургулания на всяка цена трябва да се подчини на повикването, освен ако е много болна. Дори девиците-весталки били задължавани да се явяват пред съда при повикване. Ливия казала, че държането му било лична обида към нея самата и че синът ѝ, императорът, знаел как да му отмъсти заради нея. Извикали Тиберий и той се опитал да успокои духовете, обяснявайки на Калпурний, че Ургулания непременно щяла да се яви доброволно още щом се съвземела от неочакваната тревога от призовката, и казвайки на Ливия, че това било просто някаква грешка, че Калпурний в никакъв случай не искал да я обиди и че сам той, Тиберий, щял да присъствува на процеса и да се погрижи Ургулания да има добър защитник и справедлив процес. Напуснал двореца и тръгнал заедно с Калпурний към съда разговаряйки с него за това-онова. Приятелите на Калпурний се опитвали да го убедят да се откаже от обвинението си, ала той отвърнал, че бил старомоден: държал да си получи парите, които му дължали. Процесът обаче не се състоял. Ливия изпратила подире им пратеник на кон, в чиито дисаги се намирал целият дълг в златни монети; той настигнал Калпурний и Тиберий, преди да стигнат до вратите на съда. (16 г. от н.е.)

Но аз всъщност започнах да пиша за доносниците и за деморализиращия ефект, който те оказаха върху живота на Рим, както и за корупцията в съдопроизводството. Тъкмо се готвех да отбележа, че докато Германик бил в Рим, в съдилищата не било повдигнато нито едно обвинение за богохулство срещу Август, нито пък за заговорничене срещу държавната власт, а доносниците били предупредени да мируват. Тиберий се държал безупречно, а речите му в Сената били пример за дълбока искреност. Сеян се оттеглил на заден план, Трасил бил преместен от Рим на завет в селото на Тиберий на остров Капри и по всичко изглеждало, че Тиберий няма други сърдечни приятели освен почтения Нерва, чиито съвети искал непрестанно.

Не успях да обикна Кастор. Беше цапнат в устата, кръвожаден, буен, безпътен човек. Характерът му се бе изявил най-ясно по време на една гладиаторска борба, когато се наслаждаваше повече от вида на кръвта, бликаща от раните, отколкото от проявите на сръчност или смелост от страна на борците. Но дължен съм да призная, че се отнасяше чудесно с Германик и като че ли изцяло се променяше в

негово присъствие. Политическите партии в града се опитваха да въвлекат двамата в грозното положение на съперничество за приемничество на монархията, но те ни веднъж не се поддадоха на тези уловки. Кастор се отнасяше към Германик със същото братско чувство, с което го даряваше Германик. Кастор не беше всъщност страхливец, но бе по-скоро политик, отколкото войник. Когато бе изпратен отвъд Дунава в отговор на молбата за помощ от страна на източногерманските племена, които водеха отбранителна и кървава война срещу Хермановата западна конфедерация, той съумя с хитри интриги да въвлече във война племената от Бохемия, а и от Бавария. Продължаваше политиката на Тиберий — да подтиква германците да се изтребват едни други. Маробод („Оня, който върви по езерното дъно“), жрецът-цар на източните германци, потърси убежище в лагера на Кастор. Позволиха му да се оттегли на сигурност в Италия; и понеже източните германци бяха положили клетва за вечна вярност, той остана цели осемнадесет години като заложник за тяхното добро държане. Тези източни германци бяха по-жестоки и по-силна раса от западните и Германик имаше щастие, че не бе влизал във военен конфликт с тях. Но Херман се бе превърнал в национален герой след поражението, нанесено на Вар, а Маробод му завиждаше за успеха. И за да не стане Херман върховен цар на всички германски племена, което бе неговата мечта, Маробод му бе отказал помощ във войната му с Германик, не бе пожелал дори да извърши военна диверсия на някоя друга граница.

Често съм си мислил за Херман. Беше забележителен човек и макар да е трудно да се забрави предателството му към Вар, Вар е направил много повече, за да предизвика бунта, а Херман и хората му се бяха сражавали за своята свобода. Те истински презираха римляните. Не можеха да проумеят по какво строгата дисциплина в римската армия под водачеството на Вар, Тиберий и почти всички останали пълководци, с изключение на баща ми и брат ми, се различава от обикновеното робство. Бунтуваха се срещу наказателния бой с пръчки и намираха системата да се плаща на войниците определена дневна заплата, вместо да се привличат в бой с обещания за слава и плячка, за много покварена. Германците открай време са били много чисти в морално отношение, докато римските офицери открито проявяваха пороци, за които в Германия, узнаеха ли ги веднъж

— макар то да ставаше рядко, — двамата провинили се биваха задушавани в кал под натиска на дебела греда. Що се отнася до страхливостта на германците, всички варвари са страхливци. Ако някога германците бъдат цивилизовани, чак тогава ще се прецени дали са истински страхливци, или не. Но те, изглежда, са много крамолен и нервен народ и все още не мога да си изясня дали изобщо има близка възможност да бъдат цивилизовани в истинския смисъл на тази дума. Според Германик — няма. И това, дали неговата политика на унищожение бе оправдана, или не (във всеки случай, не такава бе обичайната римска политика по отношение на граничните племена), зависи от отговора на първия въпрос. Единствено пленените знамена с орлите трябваше да бъдат извоювани обратно, а пък Херман не бе показал никаква милост след поражението над Вар, когато бе прегазил провинцията; докато Германик, който бе много благ и човечен мъж и ненавиждаше всеобщи изстребителни кланета, сигурно е имал много сериозни причини да заповяда това.

Херман не загинал в битка. Когато Маробод бил принуден да избяга от страната, Херман си помислил, че сега вече пътят му към монархията, обединяваща всички племена в Германия, е открит. Но сгрешил: не успял да стане монарх дори на собственото си племе, което било свободно племе и вождовете нямали никакво право да заповядват, а само да ръководят, да съветват и да увещават. Един ден, година-две по-късно, той се опитвал да издаде заповед като истински цар. Семейството му, което до този миг му било дълбоко предано, тъй се възмутило, че без дори предварително да разискват въпроса, всички се впуснали върху му с оръжие в ръка и го съсекли на парчета. Бил на тридесет и седем години, когато загинал, тъй като бил роден една година преди брат ми Германик, най-заклетия му враг.

ГЛАВА 20

Прекарах близо цяла година в Картаген. (Бе същата година, в която Ливий почина в Падуа, откъдето никога не бе успял да изтръгне сърцето си.) Старият Картаген бе сринат със земята и това беше нов град, застроен от Август на югоизточната част на полуострова — на него бе писано да стане първият град на Африка. За първи път от най-ранната си възраст насам напуцах Италия. Климатът ми се стори много тежък, африканските туземци — много диви, болни и изтощени от работа; местните римляни бяха скучни, сприхави, користолюбиви и изостанали; рояците от непознати пълзящи и хвърчащи насекоми — много отвратителни. А от всичко най-много ми липсваха дивите гористи площи. В Триполи няма нищо, което да послужи за преход между обикновената обработена земя — смокинови и маслиненни градини или житни ниви — и голата, каменлива, обсипана с тръни пустиня. Живеех в къщата на управителя, който бе оня Фурий Камил, чичото на моята скъпа Камила, за когото вече писах; беше много любезен с мене. Първото, което ми каза, като се срещнахме, бе, че моите „Балкански проучвания“ му били от голяма полза в този му поход и че на всяка цена трябвало да получа обществена награда, загдето съм ги съставил тъй успешно. Стори всичко по силите си церемонията по освещаването на храма да премине благополучно и успя да изтръгне от провинциалите уважението, което рангът ми изискваше. Овен това с голямо усърдие се зае да ми показва местните забележителности. Градът въртеше цветуща търговия с Рим, изнасяйки за там не само големи количества зърнени храни и зехтин, но и роби, пурпурна боя, сунгери, злато, слонова кост, абанос и диви животни за игрите. Ала аз скучаех и Фурий подхвърли, че щяло да бъде добре за мен, ако, докато съм там, започна да събирам материали за една цялостна история на Картаген. Нямаше подобна книга в римските библиотеки. Архивите на стария град неотдавна били попаднали в негово владение, открити от туземци, разравящи развалините за скрити съкровища, и ако съм се интересува, предоставял ми ги. Отвърнах, че

не познавам финикийския език; но той предложи, ако наистина се интересувам, да възложат на един от своите освободенци да ми преведе по-важните ръкописи на гръцки. (18 г. от н.е.)

Идеята за написването на историята ми допадна много: чувствувах, че историческата истина за картагенците не е била казвана никога. Използувах свободното си време да проучвам развалините на стария град с помощта на едно съвременно изследване и да се запозная с географските особености на страната изобщо. Научих освен това езика дотолкова, че да мога да разчитам по-обикновените надписи и да разбирам няколко финикийски думи, употребявани от авторите, писали за пуническите войни от римска гледна точка. Когато се завърнах в Италия, започнах да пиша книгата заедно с историята на етруските. Обичам да се занимавам с две неща едновременно: като се уморя от едното, заемам се с другото. Но, струва ми се, прекалено взискателен съм като автор. Не се задоволявам само да преписвам от древни авторитети, щом съществуват каквито и да било възможности да сверя твърденията им и с други източници на информация по същия въпрос, особено изложения на автори от противоположни политически партии. Тъй че тези две истории, всяка от които, ако не бях тъй добросъвестен би могла да бъде съставена за година-две, ме занимаваха в продължение на двадесет и пет години. За всяка дума, написана от мен, сигурно съм изчел стотици; и накрая станах отличен познавач и на етруския, и на финикийския, а освен това умеех да си служа с още няколко други езика и диалекта, като нумидийски, египетски, оскийски и филикийски. Първа завърших „Историята на Картаген“.

Наскоро след освещаването на храма, което премина много успешно, Фурий неочаквано трябваше да влезе в сражение с Такфаринат, разчитайки само на военните единици, които се намираха в провинцията — един-единствен легион. Третият, заедно с няколко кохорти помощни войски и два конни ескадрона. Такфаринат беше нумидийски главатар, някогашен дезертър от редовете на римските помощни войски и преуспяващ разбойник. Неотдавна бе създал нещо като армия по римски образец във вътрешността на страната си и се бе съюзил с мавританците, за да нападне провинцията откъм запад. Двете армии заедно надвишаваха силите на Фурий поне с пет към едно. Срегнаха се в открито поле на около петдесет мили от града и Фурий трябваше да реши дали да нападне Такфаринатовите полуобучени

войски, които се намираха в центъра на дивите мавритански сили, разположени по фланговете. Той изпрати конниците и помощните войски, предимно стрелци, да отвличат вниманието на мавританците, а с легиона потегли направо към Такфаринатовите нумидийци. Наблюдавах битката от едно възвишение от около петстотин стъпки — отидох дотам върху муле — и никога преди, нито след това, струва ми се, не съм бил по-горд от това, че съм римлянин. Трети легион съумя да се запази в отличен строй: сякаш гледах церемониален парад на Марсово поле. Настъпиха в три линии, по на петдесет крачки разстояние една зад друга. Всяка линия се състоеше от сто и петдесет души във фронт, по осем в дълбочина. Нумидийците заеха отбранително положение. Наредени бяха в шест линии, с фронт също като нашия. Трети легион продължи право към тях, без да спира нито за миг, и чак когато стигнаха на десет стъпки от вражеската линия, първата редица войници запратиха копията си като блестящ порой. След това изтеглиха мечовете и нападаха щит в щит. Отблъснаха първата линия, която се състоеше от хвърлячи на копия, върху втората, зад тях. А новата линия разбиха с повторен порой от копия — всеки войник носеше по две. Тогава римската подкрепителна линия зае мястото им, за да им даде възможност да се пренаредят. Скоро видях нов ослепителен порой от копия, изпратени едновременно, да лети към третата линия на нумидийците. Мавританците по фланговете, обезпокоявани непрестанно от стрелите на помощните войски, видяха как римляните правят пробив дълбоко в центъра. Започнаха да надават отчаяни викове, сякаш битката бе вече загубена, и се разпиляха на всички страни. Такфаринат бе принуден да заплати с много жертви оттеглянето към лагера си. Единственият неприятен спомен от тази победа бе пиршеството, с което бе отпразнувана: по време на това пиршество синът на Фурий, наречен Скрибониан, на няколко пъти подхвърли хапливи забележки за моралната подкрепа, която съм бил оказал на войниците. Стори го най-вече, за да извика вниманието върху собствената си храброст, която според него не бе възхвалявана достатъчно. После Фурий го накара да ми се извини. Сенатът гласува на Фурий триумфалните орнаменти — той бе първият от своя род, получил военни почести след праотеца му Камил, който бе спасил Рим преди повече от четиристотин години.

Когато най-сетне ме извикаха в Рим, Германик вече бе заминал за Изтока, където Сенатът му бе гласувал върховното командване на всички провинции. С него бяха заминали Агрипина и Калигула, сега осемгодишен. По-големите деца бяха останали в Рим, при майка ми. Макар и дълбоко разочарован, че трябваше да изостави германската война недовършена, той бе решил да използва предлаганите му възможности и да разшири образованието си, като посети всички онези места, станали прочути от историята или литературата. Посетил залива на Акциум и там видял възпоменателното светилище, посветено на Аполон от Август, както и лагера на Антоний.

Като внук на Антоний това място събудило у него чувството на тъга. Тъкмо обяснявал плана на битката на младия Калигула, когато оня го прекъснал с глупава насмешка:

— Да, татко, дядо ми Агрипа и пращядо ми Август здравата са напердашили твоя дядо Антоний. Чудя се как не се срамуваш да ми разправяш тази история.

Бил един от многобройните подобни случаи, в които напоследък Калигула си позволявал да разговаря нахално с Германик, и сега вече Германик решил, че е безсмислено да се отнася към него мило и приятелски, както се държал с другите деца — решил, че Калигула заслужава само строга дисциплина и жестоки наказания.

В Беотия посетил Тива да види родната къща на Пиндар, както остров Лесбос — да види гробницата на Сафо. Тук се родила друга моя племенница, на която дали злощастното име Юлия, макар всякога да я наричахме Лесбия. Сетне отишъл във Византион, в Троя и в прочутите гръцки градове на Мала Азия. От Милет ми изпрати дълго писмо, а в него описваше пътешествието си с такава радостна възбуда, щото проличаваше, че вече не съжалява чак толкова за отзоваването си от Германия.

Междувременно нещата в Рим се върнаха към онова положение, в което бяха преди консулата на Германик; и Сеян съживи старите опасения на Тиберий относно Германик. Донесъл му за някаква забележка, която Германик изрекъл на един интимен обяд, където присъствувал Сеянов агент, в смисъл, че източните войски и те сигурно се нуждаели от същото онова пресяване, каквото бил направил на войските край Рейн. Подобна забележка действително имало, но тя не означавала друго, освен че тези войски вероятно били третирани зле

от по-низшите офицери, по същия начин, по който били третирани и другите; и че той възнамерявал да преразгледа всички назначения при първия удобен случай. Сеян накарал Тиберий да разбере тази забележка в смисъл, че причината, загдето Германик все още забавя узурпацията на властта, се дължала на това, че не разчитал докрай на поддръжката на източните войски, която сега вече щял да спечели, като оставел войниците сами да изберат началниците си и им раздавал подаръци и разпуснел дисциплината им — същото, което бил сторил край Рейн. Тиберий се уплашил и сметнал за разумно да се посъветва с Ливия: разчитал да му се притече на помощ. А тя знаеше точно какво да направи. Назначиха един човек на име Гней Пизон за управител на провинция Сирия — назначение, с което му се даваше командването, под началничеството на Германик, на по-голямата част от източните войски — и му казаха поверително, че може да разчита на тяхната подкрепа, ако Германик се опита да попречи на каквито и да било негови политически или военни разпореждания. Изборът им беше много подходящ. Гней Пизон, чичото на оня Луций Пизон, дете бе обидил Ливия, беше надменен старец, който преди двадесет и пет години, когато Август го бе изпратил за управител на Испания, си бе навлякъл горчивата омраза на испанците със своята жестокост и алчност. Беше заборчлял до шия и намекът, че в Сирия би могъл да прави каквото си ще, стига да предизвика Германик, той прие като покана да натрупа ново богатство на мястото на онова, което бе събрал в Испания и отдавна беше пропилял. Ненавиждаше Германик за неговата сериозност и набожност и го наричаше суеверна баба; освен това много му завиждаше.

Когато посетил Атина, Германик изразил уважението си към древната ѝ слава, като се явил пред градските порти, придружен от един-единствен телохранител. Освен това произнесъл дълга и искрена реч във възхвала на атинските поети, войници и философи на празненството, организирано в негова чест. На път за Сирия Пизон също минал през Атина и тъй като тя не беше част от неговата провинция, не си направил труда да се държи с атиняните учтиво като Германик, а и те не се постарали да бъдат учтиви към него. Някой си Теофил, брат на един от Пизоновите кредитори, току-що бил осъден за фалшификация, с гласуване на Народното събрание. Пизон поискал като лична услуга този човек да бъде оправдан, но молбата му била

отхвърлена, което много го разгневило: ако Теофил бъдел оправдан, братът непременно щял да му опрости задължението. Произнесъл гневна реч, в която заявил, че днешните атиняни нямали никакво право да се отъждествяват с великите атиняни от дните на Перикъл, Демостен, Есхил и Платон. Древните атиняни били изличени от непрестанните войни и убийства, а тези тук били мелези, дегенерати и потомци на роби. Заявил, че всеки римлянин, който ги ласкаел, сякаш са законни наследници на онези древни герои, само принизявал достойнството на римското име; и че сам той никога не можел да забрави как в последната гражданска война се обявили срещу великия Август и подкрепили оня страхлив предател Антоний.

След това Пизон напуснал Атина и отплавал за Родос, на път за Сирия. Германик бил също в Родос — отишъл да посети университета — и научил за речта, която очевидно била насочена срещу му, малко преди да съзрат корабите на Пизон. Извила се внезапно буря и те видели, че корабите на Пизон са застрашени от опасност. Два по-малки съда потънали пред очите на Германик, а третият, в който бил Пизон, загубил мачтите си и бил подхвърлен към скалите на северния бряг. Кой друг освен Германик не би оставил Пизон на неговата участ? Но Германик изпратил няколко галери, които с отчаяно гребане успели да стигнат до корабокрушенците, малко преди те да се разбият, и да ги довлечат благополучно до пристана. И кой друг освен човек, покварен като Пизон, не би се отплатил на своя спасител с доживотна благодарност и преданост? Но Пизон направо се оплакал, че Германик забавил спасението му до последния момент, с надежда да му се притече на помощ твърде късно; и без да остане нито ден в Родос, потеглил отново през още бурното море, за да стигне Сирия преди Германик.

Още щом слязъл в Антиохия, той започнал да прави преглед на войските в смисъл, обратен на замисления от Германик. Вместо да отстрани разпасаните, жестоки офицери, той изхвърлил от редиците всички началници, които се ползували с добро име, и назначил на тяхно място свои любимци негодници — с уговорката, че сам той ще получава като процент половината от онова, което съумеят да спечелят от назначението си, и никой няма да им иска сметка за нищо. И тъй за сирийците започнала тежка година. Собствениците на продавници в градовете и земеделските стопани из селата трябвало да плащат тайно

„пари за охрана“ на местните офицери; откажели ли да платят, нощем ги нападали маскирани хора, домовете им бивали подпалвани, а семействата им — избивани. Отначало към Пизон се отправяли многобройни молби срещу този тормоз — от страна на градските сдружения, земеделците и тъй нататък. Той неизменно им обещаваха незабавно разследване, но не извършил ни едно; а тъжителите обикновено намирали пребити до смърт по пътя им за дома. Изпратили делегация в Рим да се осведоми лично от Сеян дали Тиберий знае какво става и ако знае, дали го одобрява. Сеян заявил на провинциалите, че Тиберий не е чул нищо от официален източник; а дори и да им обещае да разследва нещата, нали Пизон и без туй вече им бил сторил злината? Може би най-доброто щяло да е, казал Сеян, да си плащат ония суми „за охрана“, които им се искали, и да вдигат колкото може по-малко шум. Междувременно лагерната дисциплина на сирийските войски била паднала до танкова ниско равнище, че в сравнение с нея разбойническата армия Накфаринат изглеждала като образец на боеспособност и преданост към дълга.

Делегатите отишли и при Германик в Родос, а той останал отвратен и смаян от техните разкрития. По време на неотдавнашно си пътешествие из Мала Азия си бил поставил за цел да разглежда лично всички оплаквания за користоно управление и да отстранява всички магистрати, проявили беззаконие или насилие. Сега писал на Тиберий — уведомявал го относно вестите, които получил за поведението на Пизон, и съобщавал, че незабавно потегля за Сирия; освен това поискал разрешение да отстрани Пизон дори ако само част от жалбите срещу него се окажели верни и да сложи на негово място някой по-достоеен човек. Тиберий отговорил, че и той бил дочул някои оплаквания, но те май били неоснователни и злонамерени; смятал Пизон за способен и справедлив управител. Германик не подозираше Тиберий в непочтеност, а сега затвърдил у себе си впечатлението, което имаше за него — като човек простодушен и поддаващ се на чуждо влияние. Съжалил, че е поискал разрешение за нещо, което трябвало да извърши веднага на своя отговорност. Междувременно получил друго сериозно обвинение срещу Пизон, а именно, че се уговарял с Вононес — сваления цар на Армения, който бе избягал в Сирия — да го възстанови на трона му. Вононес беше неизмеримо богат, защото бе успял да избяга с по-голямата част от арменската

съкровищница, тъй че Пизон се надявал да се облагодетелствува от сделката. Германик веднага отишъл в Армения, свикал благородниците и със собствените си ръце, но от името на Тиберий, положил диадемата върху главата на човека, когото те били избрали за цар. После наредил на Пизон да посети Армения начело на два легиона и да изкаже добросъседско уважение на новия монарх; ако ли го задържали важни дела, да изпрател сина си. Но Пизон нито изпратил сина си, нито отишъл сам. След като посетил други далечни провинции и съюзнически царства и уредил там нещата благополучно, Германик слязъл в Сирия и срещнал Пизон в зимната квартира на Десетия легион.

На срещата присъствували и някои други военачалници, защото Германик не искал Тиберий да бъде зле осведомен за казаното там. Подхванал да говори колкото може по-благо, изисквайки от Пизон да му обясни защо не се подчинил на нарежданията му. Заявил, че ако не съществували други обяснения освен същата оная лична враждебност и неучтивост, които Пизон демонстрирал в речта си в Атина, в неблагодарните си забележки в Родос и в други някои случаи оттогава насам, щял да се принуди да изпрати доклад до императора. След това се оплакал, че намира Десетия легион във възмутително недисциплинирано и мръсно състояние, нещо недопустимо за войска, която живее при условия на мир, в здравословен и хубав лагер.

Тогава Пизон се ухилил и казал:

— Да, наистина са мръсна сбирщина, нали? А какво щяха да си кажат арменците, ако им ги бях изпратил като представители на силата и величието на Рим? („Силата и величието на Рим“ беше любимата фраза на брат ми.)

Германик, едва сдържайки гнева си, отвърнал, че разложението е започнало след пристигането на Пизон в провинцията и че щял да пише на Тиберий тъкмо в този смисъл.

Пизон отправил иронична молба за опрощение, придружена от обидна забележка за високите идеали на младостта, които често трябвало да се пречупват в този труден свят пред по-прозаични, но по-практични изисквания. Германик го прекъснал с искрящи очи:

— Често, но не винаги, Пизоне. Утре например ще седна заедно с теб на трибунала и заедно ще видим дали високите идеали на младостта могат да бъдат спрени от каквито и да са пречки: и дали

който да било невеж, алчен, кръвожаден шейсетгодишен развратник би могъл да откаже справедливост на провинциалите.

Това приключило срещата. Пизон незабавно писал на Тиберий и Ливия, разправяйки за случилото се. Цитирал последното изречение на Германик в такъв смисъл, щото Тиберий повярвал, че този „невеж, алчен, кръвожаден шейсетгодишен развратник“ е самият Тиберий. Тиберий отговорил, че има пълно доверие в Пизон и че ако една известна личност продължава да говори и действа по същия нелоялен начин, и най-смелите стъпки, направени от неговия подчинен, за да се сложи край на тази нелоялност, без съмнение ще се приемат благосклонно от Сената и римските граждани. Междувременно Германик заседавал в трибунала и изслушвал жалби от провинциалите срещу несправедливи присъди в съдилищата. Отначало Пизон сторил всичко по силите си, за да го смуги с помощта на законни обструкции, но когато Германик успял да се сдържи и продължил да изслушва делата, без дори да прекъсва за обяд или следобедна почивка, той изменил тактиката и се измъкнал от заседанията под предлог, че бил заболял.

Съпругата на Пизон, Планцина, ревнувала Агрипина, защото тя, като съпруга на Германик, стояла над нея при всички официални церемонии. Измисляла най-различни дребни обиди, за да я дразни, най-вече чрез прояви на неучтивост от страна на подчинените ѝ, които да могат да се обяснят като случайност или невежество. Когато Агрипина си отмъстила, отнасяйки се с нея хладно и презрително пред другите, тя съвсем се забравила. Една сутрин в отсъствието на Пизон и Германик Планцина поела командването на конницата и накарала войниците да извършат нелепи и смешни неща пред главната квартира на Германик. Повела ги през някаква нива, атакувала една редица от празни палатки, които били насечени на ленти, издавала всички възможни команди, като се почне от „Гаси светлината!“ и се стигне до пожарна тревога, и наредила да се започне битка между ескадроните. Най-сетне ги накарала да галопират във все по-стесняваща се спирала, докато накрая, когато центърът се стеснил до диаметър от няколко стъпки, издала командата „Кръгом!“, сякаш искала да върне движението в обратна посока. Много коне изпопадали на земята, изхвърляйки ездачите си. Настанала невъобразима бъркотия, невиджана в историята на конните маневри. По-буйните войници я

увеличили, като забивали камите си в конете на съседите си, за да ги накарат да се обърнат, или просто ги избутвали от седалката. Неколцина ездачи били лошо ритнати, други си счутили краката, когато конете им се строполили върху им. Един бил убит. Агрипина изпратила един от младите щабни офицери да помоли Планцина да престане да прави за смях и себе си, и армията. Планцина ѝ отговорила, пародирайки ония смели думи на Агрипина на Рейнския мост:

— Докато се върне съпругът ми, аз ще командувам конниците. Подготвям ги за очакваното нападение на партите!

В лагера действително току-що били пристигнали няколко пратеници на партите, които наблюдавали тази демонстрация, обзети от почуда и възмущение.

А този Вононес, преди да стане цар на Армения, беше цар на Партия, откъдето набързо го бяха изпъдили. Приемникът му бил изпратил тези същите посланици при Германик с предложение съюзът между Рим и Партия да бъде подновен и със съобщението, че в чест на Германик ще отиде до река Ефрат (границата между Сирия и Партия) да му поднесе почитанията си. Междувременно го умолявал да не позволява на Вононес да стои повече в Сирия, откъдето за него било лесно да поддържа предателска кореспонденция с някои от партските благородници. Германик отговорил, че като представител на баща си, императора, ще се радва да се срещне с царя, за да поднови съюза, и ще се погрижи да премести Вононес в друга някоя провинция. Тъй Вононес отплавал за Киликия, а с него изчезнала и надеждата на Пизон да забогатее. Планцина се разгневила не по-малко от своя съпруг; Вононес я обсипвал почти всеки ден с красиви скъпоценности.

В началото на следващата година до Германик стигнала вест, че в Египет е настъпил глад. Последната реколта била лоша, но имало много жито от предишните две години, прибрано в големи житници. Богатите търговци на зърнени храни поддържали цените високи, като отпусчали малко зърно на пазара. Германик заминал незабавно за Александрия и принудил търговците да продадат необходимото зърно на разумни цени. Радвал се, че му се е отдал такъв предлог да посети Египет, който го интересувал дори повече, отколкото Гърция. Александрия беше по онова време, както е всъщност и днес, истинският културен център на света — тъй както Рим е бил и още е

политическият му център, и Германик изразил уважението си към традициите на Александрия, влизайки в града, облечен в гръцки одежди, бос и без телохранители. От Александрия потеглил нагоре по реката Нил, посетил пирамидите и сфинкса, огромните развалини на египетска Тива, някогашна столица, както и голямата каменна статуя на Мемнон, чийто гръден кош е кух, и която малко след изгрев-слънце започва да пее, защото въздухът в кухнята се стопля и образува течение през тръбовидното ѝ гърло. Стигнал чак до развалините на остров Елефантина и през цялото време си водел подробен дневник на пътуването. В Мемфис посетил градините на великия бог Апис, въплътен в тялото на бик с особени белези; на Апис не му дал обнадеждаващ знак, а вместо това побягнал от Германик в мига на срещата им и влязъл в „злокобния обор“. Агрипина била с него, но Калигула били оставили в Антиохия под надзора на възпитателя му като наказание за непрестанното му непослушание. (19 г. от н.е.)

С всяка своя постъпка напоследък Германик само увеличаваше подозренията на Тиберий; но заминаването му за Египет беше най-голямата от всичките му грешки. Ще обясня защо. Август, съзнавайки още в началото на своето управление, че Рим зависи почти изцяло от Египет като източник на зърнени храни и че Египет, ако попадне в ръцете на някой авантюрист, лесно може да бъде отстояван със съвсем малобройна армия, беше постановил следното неотменимо правило за управлението: никой римски конник или сенатор няма право да посещава Египет без изрично разрешение от самия Август. Подразбираше се от само себе си, че същото правило важи и при Тиберий. Но Германик, обезпокоен от съобщенията за зърнения глад в Египет, бе сметнал, че няма време за губене в изчакване на разрешение да отпътува за там. Сега вече Тиберий беше убеден, че Германик се кани да нанесе отдавна подготвения удар; смяташе, че е отишъл в Египет, за да привлече тамошните войски на своя страна; разглеждането на забележителностите край Нил според него не бе друго освен предлог да се посети граничната охрана; реши, че бе допуснал изобщо голяма грешка, изпращайки Германик в Изтока. И той направи публично оплакване пред Сената срещу това дръзко нарушение на категоричните разпоредби на Август.

Когато се върнал в Сирия, дълбоко огорчен от порицанието на Тиберий, Германик установил, че всичките му наредби до войските и

до градовете били или пренебрегнати, или пък отменени с противоположни заповеди на Пизон. Издал наредбите отново и чак тогава, за пръв път, дал публична гласност на недоволството си с прокламацията, че всички разпоредби, издадени от Пизон по време на Германиковото отсъствие в Египет, трябва да се смятат за отменени и че до второ нареждане ни една заповед на Пизон ще бъде валидна в провинцията, ако не е заверена от самия Германик. Едва подписал прокламацията, паднал болен. Стомахът му бил толкова раздразнен, че нищо не задържал. Предположил, че храната му е отровена, и взел всички възможни мерки срещу ѝ. Ястията му ги приготвяла Агрипина и никой от домакинството нямал достъп до храната нито преди, нито след като била сготвена. Но минало доста време, преди да се поправи дотолкова, че да напусне леглото и да може да седи излегнат на стола си. Гладът изострил чувството му за обоняние и той заявил, че в къщата дъха на труп. Никой друг не долавял такава миризма и Агрипина отначало не обърнала внимание, но воняло все повече и повече. Най-после и самата Агрипина усетила миризмата. Излъчвала се като че ли от всяка стая. Запалила тамян да почисти въздуха, но вонята не се премахнала. Слугите се уплашили и започнали да шушукат, че в това имат пръст магьосниците.

Германик си беше открай време суеверен както всички от нашия род, с изключение на мене: аз съм по-малко суеверен. Той не само вярваше в щастието или нещастията, носено от дадени дни и предзнаменования, но се беше оплел в цяла мрежа от свои измислени суеверия. Числото седемнадесет и среднощното кукуригане на петли бяха двете неща, които го довеждаха до отчаяние. Затова прие като много лош знак това, че след като бе успял да върне знамената с орлите на Осемнадесетия и Деветнадесетия легион, бе отзован от Германия, преди да успее да намери знамето на Седемнадесетия. Ужасяваше се от черната магия, каквато практикуват тесалийските магьосници, и всякога спеше с талисман под възглавницата, който действуваше против магията: зелена ясписова фигурка на богиня Хеката, единствената, която има власт над магьосници и привидения), представена с факла в едната и ключовете на подземния свят — в другата ръка.

Подозирайки, че Планцина му прави магии — защото за нея се говорело, че е магьосница, — той принесъл на Хеката

умилостивително жертвоприношение от девет черни палета: така е редно да се постъпи при подобна магия. На другия ден един роб съобщил с ужасено лице, че когато миел пода в преддверието, забелязал една разхлабена плоча, а като я вдигнал, намерил отдолу голия и разлагащ се труп на малко бебе, чийто корем бил боядисан в червено, а на главата му имало прикрепени рога. Претърсили веднага всички стаи и открили повече от десет подобни ужасяващи същества, скрити под плочите или в ниши, издълбани в стените зад завесите. Сред тях имало труп на котка със зачатъчни криле на гърба и глава на негър, от чиято уста се подавала детска ръка. Към всяка от тия отворителни останки имало оловна табелка с името на Германик. Извършили ритуално очищение на дома и Германик малко се развеселил, макар стомахът да продължавал да му създава грижи.

Наскоро след това в дома започнали да стават чудновати неща. Сред възглавниците откривал пера от петел, изцапани с кръв; прокобни знаци, надраскани с въглен, се явявали по стените, понякога ниско долу, сякаш писани от джудже, понякога високо горе, като че писани от гигант — обесен човек, думата Рим обърната надолу, невестулка; и макар единствено Агрипина да знаеше за скритото му суеверие към числото седемнадесет, то непрестанно се появявало тук-там. После се явило името Германик, обърнато надолу, и всеки ден се скъсявало с по една буква. Вероятно било Планцина да е скрила разните магии в дома му, докато бил в Египет, но за тия непрестанни явления нямало никакво обяснение. Слугите били въвн от подозрение, защото думите били написани в стаи, до които те нямали достъп, а в една заключена стая, с прозорец твърде малък да се провере човек, знаците покривали стените от пода до тавана. Единствената утеха на Германик бил начинът, по който се държали Агрипина и малкият Калигула. Агрипина правела всичко по силите си да омаловажи злокобните явления, а Калигула казвал, че той не се страхувал, защото един правнук на бога Август не можел да бъде засегнат от магии, и ако му се случело да срещне магьосница, щял да я прободее с меча си. Но Германик отново паднал на легло. По средата на нощта, последвала деня, когато от името му останали само три букви, Германик бил събуден от кукуругането на петел. Макар и да бил съвсем отпаднал, той скочил от леглото, грабнал меча си и се втурнал в съседната стая, където спели Калигула и бебето Лесбия. Там съзрял петела — голям

черен петел със златен пръстен около шията, който кукуригал тъй, че можел да събуди и мъртвите. Опитал се да му отсече врата, но петелът изхвъркнал през прозореца. Германик припаднал. Агрипина някак си успяла да го положи отново в леглото, но като се свестил, ѝ казал, че е осъден.

— Това не може да стане, докато с теб е твоята Хеката — успокоила го тя. Той бръкнал под възглавницата, докоснал талисмана и смелостта му се възвърнала.

На другата сутрин написал писмо на Пизон по стария римски обичай, обявявайки лична война помежду им; нареждал му да напусне провинцията и го предизвиквал да стори най-лошото, на което е способен. Но междуременно Пизон бил вече отплавал и се намирал в Хиос, очаквайки там вестта за смъртта на Германик, готов да се завърне да управлява провинцията веднага щом я получи. А бедният ми брат с всеки час отслабвал все повече и повече. На другия ден, докато Агрипина била излязла от стаята, а той лежал в полусвяст, почувствувал някакво движение под възглавницата си. Извърнал се и стреснато потърсил талисмана. Той бил изчезнал; а в стаята нямало никого.

На следващия ден Германик събрал всичките си приятели я им казал, че вече умира и че убийците му са Пизон и Планцина. Натоварил ги да съобщят на Тиберий и Кастор за онова, което било сторено, и ги помолил да отмъстят за жестоката му смърт.

— И кажете на римския народ — казал той, — че поверявам милата си съпруга и шестте си деца на неговите грижи и че не бива да се вярва на Пизон и Планцина, ако се опитват да разправят, че им е било наредено да ме убият; ако ли пък повярват, не бива поради това да им простят.

Починал на девети октомври, деня, в който единствено буква „Г“ останала на стената в стаята му срещу леглото, и на седемнадесетия ден от заболяването си. Изтощеното му тяло било изложено на пазарния площад в Антиохия, тъй че всеки да може да види аления обрив по корема му и синината по ноктите му. Подложили робите на мъчение. Освободенците му и те били поставени на кръстосан разпит, всеки по за цели двадесет и четири часа от бодри следователи, а в края на процедурите били тъй разсипани духом, че ако наистина са знаели нещо, непременно са щели да го съобщят, само и само да ги

оставят на мира. Единственото, което могло да се научи все пак и от освободенците, и от робите, било, че една известна магьосница, някоя си Мартина, била виждана твърде често с Планцина и че всъщност един ден била дори в къщата заедно с Планцина, когато там нямало никого друго освен Калигула. И че един следобед, малко преди завръщането на Германик, домът бил оставен на охраната само на един глух стар пазач, понеже всички останали прислужници били отишли да наблюдават гладиаторските борби, организирани от Пизон в местния амфитеатър. Но никакви реални обяснения не могли да се намерят нито за случката с петела, нито за написаното по стените, нито за изчезването на талисмана.

Свикана била среща на всички командири на легиони и на всички знатни римляни от провинцията, за да се избере временен управител. Избрали командира на Шести легион. Той незабавно арестувал Мартина и я изпратил под охрана в Рим. Ако се случело да бъде съден Пизон, тя щяла да бъде една от най-важните свидетелки.

Когато научил, че Германик е умрял, Пизон, вместо да скрие радостта си, извършил в храмовете благодарствени жертвоприношения. Планцина, която наскоро била загубила една от сестрите си, направо захвърлила траурните одежди и отново навлякла най-ярките си дрехи. Пизон писал на Тиберий, обяснявайки му, че бил отстранен от поста си на управител, на който бил официално назначен от него, само заради смелата си опозиция на Германиковите предателски кроежи срещу държавата; сега се завръщал в Сирия да поеме управлението. Подметнал също така за Германиковото „разточителство и нахалство“. Опитал се да се върне в Сирия и дори си осигурил войски да го подкрепят, обаче новият управител обсадил крепостта в Киликия, която Пизон бил превърнал в своя твърдина, принудил го да се предаде и го изпратил в Рим да отговаря на обвиненията, които сигурно щели да му бъдат отправени там.

Междувременно Агрипина бе отплавала за Италия с двете деца и с праха на съпруга си, поставен в урна. В Рим вестта за смъртта му бе извикала такава скръб, сякаш всяко едно семейство в града бе загубило най-любимия си член. Цели три дена, макар за това да нямаше нито декрет от Сената, нито заповед от магистратите, бяха посветени на всеобщ траур: продавниците бяха затворени, съдилищата — опразнени, не се извършваха сделки, всички носеха траур. „Сякаш че

слънцето залезе — дочух един на улицата да разправя — и няма да изгрее вече!“ За собствената си скръб няма да пиша.

ГЛАВА 21

Ливия и Тиберий се затвориха в своите дворци и се престориха, че уж от мъка не могат да се покажат пред хората. Агрипина би трябвало да пристигне по суша, защото зимата вече бе започнала и корабоплаването — прекратено. Но тя бе тръгнала по море въпреки бурите и след няколко дни бе стигнала в Корфу, откъдето до пристанището на Бриндизи е само един ден при попътен вятър. Там бе спряла да си почине, но бе пратила вестители да съобщят, че идва да се остави под закрилата на италиятския народ. Кастор, който междуременно се бе върнал в Рим, четирите ѝ други деца и аз излязохме извън Рим да я посрещнем. Тиберий незабавно бе изпратил към пристанището преторианските кохорти, с нареждане до магистратите от провинциите, през които щеше да мине прахът, да отдадат на мъртвия му син последните почести. Когато Агрипина слязла на сушата, посрещната от изпълненото с уважение мълчание на една огромна тълпа, урната била поставена върху катафалката и понесена към Рим на раменете на офицерите от преторианската гвардия. Знамената на кохортите били неувенчани, в знак на народно бедствие, а брадвите и пръчките от ликторските снопове — обърнати надолу. Когато тази процесия от много хиляди души преминавала през Калабрия, Апулия и Кампания, хората се стичали на групи — селяните облечени в черно, конниците в червени роби, — облени в сълзи, с гръмки вайкания, и изгаряли приношения от благовония за духа на мъртвия им герой. (20 г. от н.е.)

Ние срещнахме процесията при Терацина, на около шестдесетина мили югоизточно от Рим, където Агрипина, която дотогава бе вървяла, без да пророни сълза и да каже нито дума през целия път от Бриндизи, остави мъката си да избухне при вида на четирите ѝ сирачета. Тя извика на Кастор:

— В името на обичта ти към милия ми съпруг, закълни се, че ще отбраняваш живота на децата му със собствения си живот и ще отмъстиш за смъртта му! Това бе сетната му заръка към теб!

Кастор, разплакан за пръв път може би от детството си насам, се закле, че ще изпълни заръката.

Ако попитате защо Ливила не е била с нас, отговорът е, че току-що бе дала живот на момчета-близнаци: чийто баща между впрочем май че беше Сеян. Ако запитате защо майка ми не бе дошла, отговорът е, че Тиберий и Ливия не ѝ бяха позволили да присъствува дори и на погребението. Щом тях — бабата и бащата-осиновител — скръбта ги бе съкрушила дотолкова, че да не могат да присъствуват, очевидно съвсем невъзможно беше и за нея като негова майка да се появи там. Но те наистина бяха разумни, като не се показаха. Защото, ако го бяха сторили, дори и престорено опечалени, сигурно щяха да бъдат обругани от населението; струва ми се, че и преторианците щяха да стоят настрана и да не се помръднат в тяхна защита. Тиберий не си бе направил труда да се погрижи дори и за ония приготовления, които са обичайни за погребалните церемонии на много по-незначителни личности: фамилните маски на Клавдиите и Юлиите не се появиха, нито пък обичайното изображение на самия мъртвец, положен на легло; никой не произнесе надгробно слово от ораторската трибуна; не се пяха погребални химни. Обяснението на Тиберий за всичко беше, че погребението вече било извършено в Сирия и че боговете щели да се оскърбят, ако церемониите бъдели повторени. Но никога Рим не е потъвал в такава всеобща и искрена скръб, както в онази нощ. Марсово поле бе огряно от факли, а тълпата край гробницата на Август, в която урната бе положена почтително от Кастор, бе толкова гъста, че мнозина бяха премазани до смърт. Навсякъде говореха, че Рим бил загубен, че не оставала и капчица надежда: защото Германик бил сетната им преграда срещу насието, а сега Германик бил подло убит. И навсякъде възхваляваха и окайваха Агрипина и се възнасяха молитви за живота на децата.

Няколко дни подир това Тиберий издаде прокламация, в която се казваше, че макар мнозина видни римляни да били загинали за държавата, ничия смърт не била тъй всеобщо и единодушно оплаквана, както смъртта на милия му син. Но сега било време хората да се съвземат и да поемат ежедневните си задължения: принцовете били смъртни, ала държавата — вечна. Въпреки това карнавалните дни в края на декември преминаха без обичайните шеги и веселби и чак на празненствата на Великата майка Кибела през април хората свалиха

траура и обществените дела бяха подхванати както трябва. Подозренията на Тиберий сега се съсредоточаваха върху Агрипина. Тя го бе посетила в двореца на другата сутрин след погребението и безстрашно му бе заявила, че ще го държи отговорен за смъртта на своя съпруг дотогава, докато той не докаже своята невинност и не отмъсти на Пизон и Планцина. Той прекъсна набързо разговора, като ѝ процитира гръцките стихове:

*Но ако ти не властвуваш, дъщеричке,
смяташ ли, че ти е нанесена неправда?*

За известно време Пизон не се завърна в Рим. Вместо това изпрати сина си да се застъпи за него пред Тиберий, а той самият отиде да посети Кастор, който вече се бе върнал с легионите си край Дунава. Очакваше, че Кастор ще му е благодарен, загдето е отстранил от пътя му един съперник за наследник на монархията, и с готовност ще повярва измислицата за Германиковото предателство. Кастор отказал да го приеме и пред всички заявил на пратеника му, че ако слуховете излязат верни, тъкмо върху Пизон трябва да стовари отмъщението, за което бил дал клетва при смъртта на брата си, и че препоръчва на Пизон да не му се мярка пред очите, докато не докаже своята невинност. Тиберий прие сина на Пизон, въздържайки се да покаже особено благоразположение, а също и неприязън, за да изтъкне сякаш, че ще остане непредубеден дотогава, докато се извърши обществено разследване за Германиковата смърт.

Междувременно Пизон се появи в Рим с Планцина. Пристигнали с кораб надолу по Тибър, слезли на брега, при гробницата Август, заедно с неколцина от приближените си, и почти предизвикали бунт, преминавайки широко усмихнати през враждебната тълпа, която набързо се насъбрала наоколо им, а после се качили на украсена колесница, теглена от два добре чифтосани бели галски коня, която ги очаквала на Фламиниевия път. Пизон притежаваше къща над Пазарния площад и тя също бе украсена за случая. Той покани всичките си приятели и роднини на пиршество за отпразнуване на завръщането си и причини големи смутове — стори го само за да покаже на римските граждани, че не го е страх от тях и че разчита на подкрепата на

Тиберий и Ливия. Тиберий бе решил Пизон да бъде съден от обикновения криминален съд, от един сенатор, за когото можеше да се вярва, че ще поведе следствието тъй несръчно, противоречейки на самия себе си и не съумявайки да представи нужните доказателства в подкрепа на обвиненията си, че процедурата щеше да завърши с освобождаването на Пизон от отговорност. Ала приятелите на Германик, особено тримата сенатори, които бяха служили при него в Сирия, се бяха завърнали в Рим с Агрипина, се противопоставиха на избора на Тиберий. Накрая сам Тиберий бе принуден да председателствува процеса, и то в Сената, където приятелите на Германик можеха да разчитат на необходимата им подкрепа. Сенатът беше гласувал няколко специални почести в памет на Германик — кенотафи, мемориални арки, полубожествени ритуали, — които Тиберий не бе посмял да отхвърли.

В това време Кастор отново се върна от Дунава и макар че му бе присъдена овация (или малък триумф) за справянето с Маробод, влезе в града, вместо на кон, пешком, като обикновен гражданин, с венец на главата. След като посети баща си, той отиде право при Агрипина и ѝ се закле, че може да разчита на него, защото той ще направи всичко за тържеството на правдата.

Пизон помоли четирима сенатори да го защитават; трима от тях се измъкнаха под предлог, че били болни или неподготвени; четвъртият, Гал, заяви, че никога не се наемал да защитава човек, обвинен в убийство, за което, изглежда, бил виновен, ако не съществувала поне малка вероятност да се хареса с това на императорското семейство. Калпурний Пизон, макар че не бе присъствувал на пиршеството на чичо си, предложи да го защитава за честта на фамилията, а сетне още трима се присъединиха към него, защото бяха уверени, че Тиберий ще оправдае Пизон, все едно какви са доказателствата, и че те след това ще бъдат наградени за участието си в процеса. Пизон се радваше, че сам Тиберий ще го съди, защото Сеян го бе уверил, че всичко ще бъде уредено както трябва и че Тиберий щял само да се преструва на много строг, но накрая щял да разпусне съда за нови доказателства. Мартина, главната свидетелка, вече бе премахната — удушиха я хората на Сеян, — затова обвинителите бяха без подкрепа.

За обвинението отделиха само два дни, а човекът, който бе определен да заплете нещата в полза на Пизон, се изстъпи напред и стори всичко по силите си да пропилее определеното му време с изтъкване на празни обвинения в некадърно управление и корупция в Испания по времето на Август. Тиберий го остави да продължава с тези несвързани приказки цели няколко часа, докато сенаторите, тропайки с крака, покашляйки се и удряйки една с друга плочките си за писане, най-сетне го предупредиха да изслуша главните свидетели, защото иначе ще станат неприятности. Четиримата приятели на Германик се бяха подготвили добре и всеки на свой ред стана и даде показания за внесеното от Пизон разложение във военната дисциплина в Сирия, за обидното му държане към Германик и към тях самите, за неподчиняването му на заповедите, за интригите му с Вононес, за насилията му над населението на провинцията. Обвиниха го в убийството на Германик с отрова и магии, изобличиха го в извършване на благодарственото жертвоприношение при неговата смърт и накрая — в организиране на въоръжено нападение над провинцията с лични негови войски, събрани по незаконен начин.

Пизон не отрече обвиненията за разложение на военната дисциплина, за обиждане и неподчинение на Германик, нито за насилия над провинциалите: той само каза, че били преувеличени.

Но възмутено отхвърли обвинението в отровителство и магии. Обвинителите не споменаха свръхестествените явления в Антиохия от страх, че ще извикат скептичен присмех, нито пък можеха да обвинят Пизон в съучастничество с домашните помощници и роби, защото вече бе станало ясно, че те нямат нищо общо с убийството. Затова Пизон бе обвинен, че е отровил храната на Германик, когато седял до него на едно пиршество в собствения дом на Германик. Пизон се присмя на това обвинение: как е било възможно да стори подобно нещо, без никой да го види, когато всички — цялата маса, да не говорим пък за прислугата, следели всяко негово движение. Да не би с помощта на магия?

В ръката си държеше връзка писма, които всички разпознаха — по големината, по цвета им и по начина, по който бяха завързани, че са от Тиберий. Приятелите на Германик поискаха всички инструкции, които Пизон бе получил от Рим, да бъдат прочетени на глас. Пизон отказа да прочете писмата под предлог, че били запечатани с печата със

Сфинкса (с който си служеше Август), което ги правеше „тайни и поверителни“: да ги прочете, било равнозначно на предателство. Тиберий отхвърли предложението, обяснявайки, че било чисто губене на време да се четат писма, които не съдържали нищо важно. Сенатът не беше в състояние да настоява. Пизон връчи писмата на Тиберий в знак, че очаква от него да спаси живота му.

Тълпата отвън нададе гневни възгласи, защото следеше целия ход на делото, и един мъж с дебел гръмък глас изрева през един прозорец:

— На вас той може и да ви избяга, господари, но от нас няма да се измъкне!

Пратеник дойде да съобщи на Тиберий, че някои от статуите на Пизон били съборени от тълпата и сега ги влачели към Стълбите на плача, за да ги натрошат там. Стълбите на плача бяха няколко стъпала в полите на Капитолийския хълм, където обикновено се излагаха трупове на престъпниците, преди да бъдат завлечени с кука в гърлото към Тибър и да бъдат хвърлени в реката. Тиберий нареди да се изземат статуите и да се сложат на техните пиедестали. Но се оплака, че не можел да продължава да съди при подобни обстоятелства, и разпусна съда до вечерта. Пизон бе отведен под охрана.

Планцина, която до този миг се бе хвалила, че ще сподели съдбата на съпруга си, каквато и да е тя, и дори ако трябва — ще умре с него, сега се уплаши. Реши да се защитава отделно от го и много разчиташе, че Ливия, с която бяха близки приятелки, ще я отърве. Пизон не подозираше за това предателство. Когато процесът започна отново, Тиберий не му показа никакво съчувствие и макар да заяви на обвинителите, че трябвало да представят сигурни доказателства за отравителство, предупреди Пизон, че въоръженият му опит да си вземе обратно провинцията никога не ще му бъде простен. Същата тази вечер Пизон се затворил в стаята си и на другата сутрин бе намерен смъртно прободен, с меча му край него. В същност това не беше самоубийство.

Защото Пизон бе задържал най-злепоставящото от всички писма, едно писмо, писано му от Ливия, но от името на Тиберий и от нейно име, неподпечатано със Сфинкса (който Тиберий си пазеше само за себе си). Той казал на Планцина да води преговори за живота им на цената на това писмо. Планцина отишла при Ливия. Ливия ѝ казала да

почака, докато се посъветва с Тиберий. Тогава Ливия и Тиберий за пръв път се скарали открито. Тиберий страшно се разгневил на Ливия, загдето написала писмото, а Ливия отвърнала, че той си бил виновен, защото не ѝ позволявал да използва печата със Сфинкса, ѝ се оплакала, че напоследък се държал с нея много обидно. Тиберий запитал кой е императорът — той или Ливия? Ливия му отговорила, че ако той бил император, това се дължало само на нейното съучастничество, защото тъй както била намерила начин да го издигне, така сега можела да измисли средства да го провали. Измъкнала от кесията си някакво писмо и започнала да го чете: било старо писмо, писано ѝ от Август по време на Тибериевото отсъствие в Родос, в което той го обвинявал в предателство, жестокост и содомия и заявявал, че ако не бил неин син, ни ден повече нямало да го остави жив.

— Това тук е само копие — казала тя. — Но оригинала го пазя на сигурно място. То е едно от многобройните писма в същия дух. Не би желал да ги предам на Сената, нали?

Тиберий се овладял и се извинил за избухването си: съвсем ясно било, заявил, че той и тя са в състояние да се унищожат един друг и затова било глупаво да се карат. Но как можел да запази живота на Пизон, особено след като вече бил казал, че ако обвинението за събиране на частни войски и опитът да се върне с тях в Сирия се докаже, това ще означава смъртно наказание, без никаква надежда за опрощение?

— Но Планцина не е събираща никакви войски, нали така?

— Не виждам какво общо има едното с другото. Не мога да иззема обратно писмото от Пизон само с обещанието, че ще спася живота на Планцина.

— Ако ми обещаеш да спасиш Планцина, аз ще взема писмото от Пизон: остави това на мене. Ако Пизон бъде убит, това ще задоволи общественото мнение. Ако ли пък се страхуваш да спасиш Планцина на своя отговорност, можеш да кажеш, че аз съм тази, която се е застъпила за нея. И всъщност така ми се пада, защото си признавам, че именно писмото, което аз написах, обърка работата.

И тъй, Ливия отишла при Планцина и ѝ съобщила, че Тиберий не давал и дума да се издума и бил готов по-скоро да изложи собствената си майка на народната ненавист, отколкото да рискува собствената си

кожа, оставяйки верен на своите приятели. Единственото, което успяла да измъкне от него, каза Ливия, било неохотното обещание да даде опрощение на Планцина, ако върне писмото. И тъй, Планцина отишла при Пизон с писмо от името на Тиберий, подправено от Ливия, и съобщила, че е уредила всичко по мед и масло и ето — това било обещанието за освобождаването. А когато Пизон ѝ връчил исканото писмо, тя изведнъж го прободла в гърлото с кама. Докато той агонизирал, тя натопила върха на меча му в кръвта, свила дясната му ръка около дръжката и го оставила. Отнесла писмото и подправеното обещание на Ливия, както било уговорено.

На другия ден в Сената Тиберий прочете едно изявление, написано уж от Пизон преди смъртта му, в което се заявяваше, че бил съвсем невинен в обвиненията, отправяни срещу му, декларираше верността си към Ливия и Тиберий и просеше тяхното застъпничество за синовете си, защото те нямали никакво участие в събитията, послужили за обвиненията срещу него. После започна съденето на Планцина. Доказа се, че е виждана заедно с Мартина, доказа се, че Мартина е била магьосница, и се установи, че когато приготвяли тялото на Мартина за погребение, намерили в косите ѝ шишенце с отрова. Старият Помпоний, ординарецът на Германик, даде показания за отвратителните разложени останки, скрити в къщата, и за посещението на Планцина с Мартина в дома, когато Германик отсъствувал, а когато Тиберий го подложи на разпит, той даде подробни показания за появата на привиденията. Никой не излезе в защита на Планцина. Със сълзи и клетви тя уверяваше, че е невинна, и каза, че не знаела нищо за славата на Мартина като отровителка и че единствените ѝ отношения с тази жена били да купува от нея парфюми. Каза, че жената, която отишла с нея в дома, не била Мартина, а съпругата на един от военачалниците. И какво по-невинно имало в това да отидеш на гости и да не намериш никого там освен едно малко момченце. Що се отнасяло до обидите ѝ към Агрипина, от все сърце съжалявала за това и смирено умолявала Агрипина да ѝ прости; но тя всъщност се подчинявала на заповедите на мъжа си, както всяка покорна жена, а освен туй съпругът ѝ ѝ бил казал, че Агрипина заговорничи срещу Сената, та затова с още по-голяма готовност изпълнила онова, което се очаквало от нея.

Тиберий направи обобщението. Заяви, че съществувало известно съмнение за вината на Планцина. Връзките ѝ с Мартина били доказани, както и славата на Мартина като отровителка. Но това, че връзката е била престъпна, оставало недоказано. Обвинението не показало в съда дори шишенцето, намерено в косите на Мартина, нито каквото и да било доказателство, че съдържанието му е било отровно: нищо чудно да е било някакво приспивателно или пък любовен еликсир. Майка му Ливия имала много добро мнение за Планцина и желала Сенатът да я оправдае поради липса на доказателства, ако доказателствата за вината ѝ не са неоспорими; защото духът на любимия ѝ внук ѝ се бил явил насън и я помолил да не позволява невинните да страдат заради провиненията на своите съпрузи или бащи.

Така Планцина бе освободена, а от двамата синове на Пизон на единия позволиха да наследи имуществото на баща си, а другият, който бе участвувал в битките в Киликия, бе само изпратен в изгнание за няколко години. Един сенатор предложил да се отдаде публична благодарност на семейството на починалия герой — на Тиберий, Ливия, майка ми Антония, Агрипина и Кастор, — загдето са отмъстили за смъртта му. Тъкмо да гласуват предложението, един мой приятел — бивш консул, който навремето бе управител на Африка преди Фурий — стана да направи едно допълнение. Предложението, възрази той, не било правилно: изпуснато било едно важно име, името на брата на покойния герой, Клавдий, който сторил повече от всекиго друго за подготвяне на делото за следствие и за опазване на свидетелите от покушение. Тиберий сви рамене: с изненада чувал, че изобщо се били обърнали към мен за помощ, и ако не съм се бил намесвал, по всяка вероятност обвиненията срещу Пизон щели да бъдат по-ясно подредени. (Напълно вярно беше: аз ръководех срещите на приятелите на брата ми и аз решавах какви показания да даде всеки свидетел; и пак аз всъщност ги разубедих да обвинят Пизон, че е сложил отровата по време на пиршеството със собствените си ръце, но те не ме послушаха. Аз бях този, който успешно укривах Помпоний и внуците му и трима от освободенците на брат си в една селска къща до моята вила в Капуа до деня на процеса. Опитах се да скрия и Мартина в дома на един познат търговец в Бриндизи, но Сеян я проследи.) Е, тъй или инак, Тиберий позволи името ми да бъде

включено в публичната благодарност; но за мен това бе нищо в сравнение с благодарностите, които Агрипина ми отдаде: каза, че едва сега разбирала какво е имал предвид Германик, когато ѝ заявил пред самата си смърт, че най-верният приятел, когото имал, бил неговият брат Клавдий.

Настроението срещу Ливия беше толкова силно, че Тиберий го използва като аргумент, за което не е поискал от Сената да ѝ гласува титлата, която неведнъж ѝ бе обещавал. Всички искаха да знаят какво означава това, че бабата приема тъй благосклонно убийцата на своя внук и я освобождава от отмъщението на Сената. Отговорът би могъл да бъде единствено, че тази баба сама е организирала убийството и сега толкова дълбоко се срамува от себе си, щото и съпругата, и децата на убития няма да го надживеят дълго.

ГЛАВА 22

Германик беше мъртъв, но от това Тиберий не се чувствуваше по-сигурен, отколкото преди. Сеян му донасяше постоянно какво бил казал тоя, какво бил рекъл оня известен човек против него по време на съдебния процес срещу Пизон. Но вместо да отвърне, както навремето бе казал на своите войници, „нека се страхуват от мен, стига само да ми се подчиняват“, сега той заявил на Сеян:

„Нека ме мразят, стига да ги е страх от мен.“ Трима конници и двама сенатори, които бяха най-откровени в критиките си към него, той осъди на смърт с нелепото обвинение, че били изразили радост, като научили за смъртта на Германик. Доносниците разделиха имуществата им помежду си.

По това време най-големият син на Германик, Нерон^[1], навърши пълнолетие и макар да не личеше да е наследил военните способности на баща си, нито администраторските му дарби, той имаше неговото хубаво лице и мил характер и градът очакваше много от него. Вдигнаха се големи народни веселби, когато се ожени за дъщерята на Кастор и Ливила, която отначало наричахме Елена поради удивителната ѝ хубост (истинското ѝ име беше Юлия), а по-късно Хелуо, което означава Лакомница, защото развали хубостта си с преяждане. Нерон беше любимецът на Агрипина. Семейството беше разделено, тъй като бе от Клавдиите, на добри и лоши; или по думите на баладата на „киселици и ябълки“. Киселиците бяха повече от ябълките. От деветте деца, които Агрипина беше родила на Германик, три умряха малки — две момичета и едно момче, — а доколкото можах да ги опозная, това момченце и по-голямото момиче бяха най-добри от деветте. Момчето, което умря на осмия си рожден ден, бе толкова обичано от Август, че старецът си държеше един негов портрет, на който то бе облечено в дрехите на Купидон, в своята спалня и го целуваше всяка сутрин още щом станеше от леглото, но от оцелелите деца само Нерон притежаваше наистина добър характер. Друз беше смръщен и нервен и лесно се поддаваше на злото. Друзила беше като него. Калигула,

Агрипинила и най-малката, която наричахме Лесбия, бяха изцяло лоши, както, изглежда, щеше да бъде и най-малкото от момичетата, което умря невръстно. Но градът преценяваше цялото семейство според Нерон, защото поне до този момент той единствен бе достатъчно пораснал, за да направи силно впечатление на обществеността. Калигула бе още само на девет години. Един ден, когато се случих в Рим, Агрипина ме посети, обхваната от дълбоко отчаяние, за да се посъветва с мен. Каза ми, че където и да отидела, чувствувала, че я следят и шпионират, а това я разстройвало. Дали познавам някого освен Сеян, който да има силно влияние над Тиберий? Уверена била, че Тиберий е решил да я убие или да я изпрати в изгнание, стига да има и най-малкото нещо, за което да се хване. Отвърнах, че знам само двама души, които имат добро влияние върху Тиберий — Кокцей Нерва и Випсания. Тиберий докрай не успя да изтръгне любовта към Випсания от своето сърце. На нея и Гал им се бе родила внучка, която на петнадесетгодишна възраст приличаше напълно на оная Випсания от времето, когато беше съпруга на Тиберий. Тиберий не можа да се помири с мисълта, че тя би могла да се ожени за друго освен за него; и единственото, което го възпря от този брак, бе, че тя бе племенница на Кастор; което щеше да направи брака кръвосмесителен. Затова я назначи за главна весталка, приемница на старата Окция, която току-що бе умряла. Казах на Агрипина, че ако успее да се сприятели с Кокцей и Випсания (която като майка на Кастор щеше да стори всичко по силите си, за да ѝ помогне), щеше да бъде в безопасност — и тя, и децата ѝ. Агрипина последва съвета ми. Випсания и Гал, които много ѝ съчувстваха, ѝ оставиха на разположение своя дом и трите си вили в провинцията и положиха големи грижи за децата. Гал например избра нови учители за децата, защото Агрипина подозираше, че старите са агенти на Сеян. Нерва обаче не помогна кой знае колко. Той беше юрист и най-големият жив капацитет по въпросите на договорите, по които бе написал няколко книги: но във всяко друго отношение беше дотолкова разсеян и непроницателен, че се проявяваше като същински глупак. Държеше се мило с нея, както и с всички останали, но тъй и не разбра какво очаква тя от него.

За жалост Випсания почина наскоро и това веднага пролича у Тиберий. Той вече не се и опитваше да прикрива сексуалните си

извратености — дотогава всички се ужасяваха да повярват на тези слухове. Защото някои от перверзиите бяха толкова чудовищни и отвратителни, че никой не можеше да ги свърже с достойнството на един римски император, с избрания от Август наследник. Нито жените, нито децата вече бяха в безопасност в негово присъствие, та дори жени и деца на сенатори; и ако ценяха собствения си живот или живота на своите съпрузи и бащи, те доброволно вършеха онова, което се искаше от тях. Но една жена, съпруга на консул, след това се самоуби в присъствието на приятелите си, заявявайки, че била принудена да спаси малката си дъщеря от страстта на Тиберий, скланяйки да му се даде, което било достатъчно срамно; но старият пръч се бил възползувал от нейната благосклонност, принуждавайки я да върши с него такива отвратителни неща, че предпочитала да умре, отколкото да живее със спомените за тях.

По това време се пееше една популярна песен, която започваше с думите: „Защо, о, защо този стар пръч...“ Срамувам се да цитирам повече от нея, но тя беше колкото остроумна, толкова и мръсна и се предполагаше, че е била написана от самата Ливия. Ливия беше авторка на няколко сатири от този род срещу Тиберий, които разпространяваше анонимно чрез Ургулания. Знаеше си, че рано или късно ще достигнат до него — а той бе особено чувствителен към подигравките, — и си мислеше, че докато чувствава положението си несигурно заради тях, не би посмял да скъса с нея. Освен това започна да се държи необичайно мило с Агрипина и дори ѝ бе казала поверително, че сам Тиберий бил дал на Пизон наставления как да подмами Германик. Агрипина не ѝ се доверяваше, ала беше съвсем ясно, че Ливия и Тиберий са враждебни един към друг, и тя чувствувала, каза ми, че ако трябвало да избира между покровителството на единия и другия, щяла да предпочете Ливия. Склонен бях да се съглася с Агрипина. Забелязал бях, че никой от любимците на Ливия не е паднал жертва на Тибериевите доносници. Но предчувствувах какво би могло да стане, когато Ливия умре.

Едно нещо бе започнало да ме плаши като особено знаменателно, макар да ми бе трудно да си дам ясна сметка на какво се гледат тези мои предчувствия: това бе силната връзка между Ливия и Калигула. Калигула, общо взето, имаше само два начина на поведение: беше или нагъл, или раболепен. Към Агрипина, майка ми и мен, към

своите братя и Кастор например се отнасяше нагло. Към Сеян, Тиберий и Ливила — раболепно. С Ливия обаче той бе някак си друг, по-особен. Беше ѝ като любовник. Не приличаше на обикновена, нежна обич, която свързва малките момченца с техните отстъпчиви баби или прабаби, макар наистина веднъж да бе положил необикновени усилия да съчини много мило стихотворение за седемдесет и петия ѝ рожден ден, а тя пък, от своя страна, всякога му правеше подаръци. Имах предвид впечатлението, че споделят някаква неприятна тайна, но никак не искам да кажа, че е съществувала неприлична връзка между тях. Агрипина изпитвала същото, както сама ми каза, но и тя не можа да открие нищо определено.

Един ден започнах да разбирам защо Сеян се държеше толкова любезно с мене. Предложи ми да сгодим дъщеря му за сина ми Друзил. Личните ми възражения срещу брака бяха тия, че момиченцето, което ми се виждаше мило малко същество, ще има нещастieto да живее с Друзил, който при всяка нова среща ми се струваше все по-голям дървенияк. Но не можех да кажа това. А още по-малко можех да кажа, че се отвращавам от мисълта да се сродя дори и далечно, чрез сватовство, с такъв негодник като Сеян. Той почувствува колебанието в отговора ми и поиска да знае дали не преценявам съюза като недостоен за моя род. Заекнах и отговорих — не, разбира се, че не: неговият клон от фамилията на Елиите бе много благороден. Защото Сеян, макар да беше син на обикновен провинциален конник, на младини е бил осиновен от един богат сенатор от фамилията на Елиите, консул, който му бе оставил всичките си пари; имаше някаква скандална история, свързана с това осиновяване, но фактът си оставаше — Сеян беше Елий. Той настойчиво ме застави да му обясня колебанието си и каза, че ако съм имал някакви възражения срещу брака, щял да съжалява, загдето изобщо ми е предложил, макар естествено да бил сторил това по настояване на Тиберий. Тогава му казах, че ако Тиберий предлага този брак, с удоволствие ще дам съгласието си, че единственото, което ме въздържа, е чувството, че едно четиригодишно момиченце е твърде малко, за да бъде сгодено за тринадесетгодишно момче, което ще бъде на двадесет и една, преди да може законно да консумира брака си, а дотогава вече може да се е обвързало на друго място. Сеян се усмихна и заяви, че разчитал на мен да предпазя момчето от сериозни грешки.

В града настъпи истинска тревога, когато се разбра, че Сеян ще се сродява с императорската фамилия, но всички побързаха да го поздравят, а и мен също. Няколко дни по-късно Друзил бе вече мъртъв. Намерен бе да лежи зад някакъв храст в градината на една къща в Помпей, където приятели на Ургуланила го били поканили. Затъкната в гърлото му, намериха малка круша. На следствието се каза, че го били видели да хвърля плодовете във въздуха и да се опитва да ги лови с уста: смъртта му без съмнение се дължала на злополука. Ала никой не го повярва. Ясно беше, че Ливия, понеже не бяха потърсили съвета ѝ за брака на един от двамата ѝ правнуци, бе уредила детето да бъде удушено, а крушата да бъде втъкната в гърлото му след това. Както бе обичайно в такива случаи, крушовото дърво беше обвинено в убийство и бе осъдено на изкореняване и изгаряне. (23 г. от н.е.)

Тиберий поиска от Сената да обяви Кастор за народен трибун, което бе равносилно на това, да го посочи за наследник на монархията. Искането предизвика всеобщо облекчение. Изтълкуваха го като знак, че Тиберий прозира в амбициите на Сеян и възнамерява да им попречи. Когато се издаде декретът, някой предложи да го изпишат на стената на Сената със златни букви. Никой не се усети, че всъщност Кастор бе почетен по предложение на самия Сеян; Сеян бе загатнал на Тиберий, че Кастор, Агрипина, Ливия и Гал се намирали в съюз, и му бе предложил това като най-добрия начин да се разбере кой друг още принадлежи към тяхната партия. Личен негов приятел бе направил предложението за златния надпис, а имената на сенаторите, които бяха подкрепили тази чудновата идея, бяха записани веднага. По това време Кастор бе по-обичан от по-видното гражданство от когато и да било преди. Отказал се беше от пиянството — смъртта на Германик, изглежда, го беше отрезвила — и макар все още да изпитваше необикновено удоволствие от кръвопролитията по време на гладиаторските борби, макар че се обличаше чудато и че залагаше огромни суми по надбягванията с колесници, беше съвестен магистрат и предан другар. Рядко се виждах с него, но когато се срещаме, държеше се с мен много по-мило, отколкото преди смъртта на Германик.

Горчивата омраза между него и Сеян постоянно заплашваше да се развихри в кавга, но Сеян бе достатъчно внимателен да не предизвиква Кастор дотогава, докато не би могъл да извлече някаква

полза от подобно скарване. Сега този час бе настъпил. Сеян отишъл в двореца да поздрави Кастор за трибунската длъжност и го намерил в работната му стая с Ливила. Наоколо нямало нито роби, нито освободенци, тъй че Сеян можел да каже каквото си ще. Междувременно Ливила бе вече толкова влюбена в него, че той разчитал на нея да предаде Кастор така, както навремето беше предала Постум — някак си бе научил за тази история, — и вече си били говорили за това колко е жалко, че не са император и императрица, та да постъпват както им се иска. Сеян казал:

— Е, Касторе, видя ли как успях да те подреда! Няма ли да ме поздравиш?

Кастор се смръщил. „Кастор“ го наричаха само най-близките му. Вече обясних, струва ми се, че беше получил това прозвище заради приликата си с един прочут гладиатор и то му бе останало; защото един ден избухнал при скарване с някакъв конник. Конникът му заявил безцеремонно на едно пиршество, че е мъртво пиян, а Кастор викнал:

— Мъртво пиян, а? Чакай сега да ти покажа дали съм мъртво пиян! — Залитнал от лежанката си и тъй силно ударил конника в корема, че оня повърнал всичката си храна.

Сега Кастор казал на Сеян:

— Не разрешавам никому да ме нарича с прякор освен на приятелите и на равните си, а ти не си ми ни едното, ни другото. За теб аз съм Тиберий Друз Цезар. И не разбирам как така си ме „наредил“. И не ми трябва поздравленията ти по този случай, какъвто и да е той. Затуй — махай се!

Ливила казала:

— Ако питаш *мене*, ти си най-жалък страхливец, щом можеш да обиждаш Сеян по този начин, да не говорим пък за неблагодарността да го изритваш като куче, когато е дошъл да те поздрави за трибунството. Знаеш много добре, че баща ти никога не би ти го дал, ако не беше препоръката на Сеян.

Кастор отвърнал:

— Дрънкаш глупости, Ливила. Този мръсен доносник има пръст в назначението ми точно толкова, колкото евнухът ми Лигд. Само се прави на важен. Но я ми кажи, Сеяне, това пък за страхливостта какво е?

Сеян казал:

— Жена ти е права. Страхливец си. Не би посмял да ми говориш тъй, преди да те направят трибун и личността ти да стане неприкосновена. Много добре си знаеш, че аз ще те надвия.

— И щеше да ти се пада — додала Ливила.

Кастор погледнал Сеян, а после Ливила и бавно изрекъл:

— Охо, значи, между вас двамата има нещо, така ли?

Ливила се усмихнала презрително:

— Да кажем, че има. Кой е по-истинският мъж?

Кастор изревал:

— Отлично, моето момиче, ще видим! Хайде сега да забравим за миг, че съм народен трибун, Сеяне, и да си приготвиш юмруците.

Сеян скръстил ръце на гърдите.

— Свий си юмруците, не чуваш ли, страхливецо!

Сеян не отвърнал и тогава Кастор го цапардосал здравата по лицето с отворена длан.

— А сега — вълн!

Сеян напуснал с ироничен поклон, Ливила го последвала. Този шамар реши съдбата на Кастор. Описанието на случилото се, за което Тиберий научи от Сеян, който се явил пред него все още със следата от Касторовия шамар на лицето си, бе, че Кастор бил пиан, когато Сеян го поздравил за трибунството, и го плеснал през лицето с думите: „Да, чудесно е да знаеш, че можеш да направиш това без страх, че ще ти отвърнат. И можеш да кажеш на баща ми, че ще постъпвам тъй с всеки негов мръсен доносник.“ Ливила потвърдила същото на другия ден, когато дошла да се оплаче, че Кастор я е бил; обяснила, че я бил, защото му казала колко се отвращава от него, загдето е ударил човек, беззащитен да му отговори със същото, и загдето е обидил баща си. Тиберий им повярва. На Кастор той не каза нищо, но постави бронзова статуя на Сеян в театъра на Помпей, изключителна чест, оказвана някому приживе. Това се изтълкува като знак, че Кастор е в немилост пред Тиберий въпреки своето трибунство (защото Сеян и Ливила бяха разпространили версията за скарването) и че сега Сеян е човекът, чието благоразположение заслужава да се търси. Вследствие на това от статуята се направиха безброй отливки, които неговите съчувственици поставяха на почетно място в преддверията си, от дясната страна на статуята на Тиберий: статуи на Кастор обаче се срещаха малко. Сега по лицето на Кастор всякога, когато срещаше баща си, се четеше такава

възмущение, че това улесни задачата на Сеян. Той сподели с Тиберий, че Кастор подпитвал различни сенатори за готовността им да го подкрепят, ако реши да узурпира монархията, и че някои от тях вече му обещаваха. Онези, които се сториха опасни на Тиберий, бяха веднага арестувани под познатия предлог за богохулство срещу Август. Един бе осъден на смърт, защото отишъл в нужника със златна монета с лика на Август в ръка. Друг един бе обвинен, че е включил статуя на Август в списъка на покъщнината за продан от извънградската си вила. Щяха да го осъдят на смърт, ако консултът, който председателствуваше съда, не бе помолил Тиберий да гласува пръв. Тиберий изпита срам да гласува за смъртно наказание, тъй че човекът бе оправдан, но скоро го осъдиха по друго обвинение.

Кастор се уплаши и помоли Ливия за помощ срещу Сеян. Ливия му каза да не се страхува: скоро щяла да вразуми Тиберий. Но тя не вярваше на Кастор като съюзник. Отишла при Тиберий и му съобщила, че Кастор обвинявал Сеян в похищение на Ливила, в това, че опозорявал положението си на довереник, като шантажирал богатите от името на Тиберий, и в стремеж към завземане на монархията. Освен туй бил заявил, че ако Тиберий час по-скоро не се отърве от този мошеник, той щял да вземе нещата в свои ръце; а след това я бил помолил за съдействие. Излагайки по този начин случая пред Тиберий, тя се надявала да събуди у него същото недоверие към Сеян, каквото изпитвал към Кастор, и така да го върне към стария му навик да се опира само на нея. За известно време поне успя. Но наскоро един случай внезапно накара Тиберий да се убеди, че Сеян му е толкова предан, на колкото се преструваше и какъвто всичките му досегашни постъпки го представяха. Излезли заедно да се хранят на открито един ден, с още трима-четирима приятели, в една пещера край морския бряг, когато долетял внезапен трясък и грохот и част от тавана пропаднал, убивайки неколцина от придружаващите ги и препречвайки целия изход. Сеян се надвесил с извит гръбнак над Тиберий — те били и двамата невредими, — за да го предпази от нови срутвания. Когато един час по-късно войниците ги разкопали, намерили го в същото положение. Между другото и Трасил заздрави доброто си име при този случай: казал бе на Тиберий, че около пладне през този ден го очаква един час на мрак. Тиберий бе получил уверения от Трасил, че ще надживее Сеян с много години и че Сеян не е опасен за него. Мисля,

че сам Сеян бе уредил това с Трасил, но нямам доказателства — Трасил не беше докрай неподкупен, ала когато изричаше предсказания, за да задоволи желанията на клиентите си, те някак си се сбъдваха, също като истинските му предсказания. Тиберий наистина надживя Сеян с няколко години.

Тиберий направи още една публична демонстрация, за да покаже, че Кастор е в немилост, като го порица пред Сената за едно негово писмо. Кастор се бе извинил, че не е в състояние да присъствува на жертвоприношението по случай откриването на заседанията на Сената след лятната ваканция, обяснявайки, че друго обществено задължение го спира да се завърне навреме в града.

Всеки би си помислил, заяви укорително Тиберий, че този млад човек е на поход в Германия или на дипломатическо посещение в Армения: а то цялата му „обществена работа“, която го задържала, не било друго, а разходки с лодка и слънчеви бани в Терацина. Каза, че той самият, сега вече в залеза на живота си, могъл да бъде извинен за някое случайно отсъствие от града: можел да обясни, че силите му са изтощени от продължителната обществена служба и във войската, и в администрирането. Ала какво друго освен безочието можело да възпрепятствува неговия син? Това бе много несправедливо: по време на сенатската ваканция Кастор бе натоварен да направи един доклад за състоянието на бреговата отбрана и не бе успял да събере всички сведения; затова, вместо да губи време да се завръща в Рим и после да отива пак в Терацина, останал бе да довърши работата си.

Когато се върна, Кастор почти веднага легна болен. Признаците бяха на скоротечна туберкулоза. Пребледня, отслабна и започна да кашля кръв. Писа на баща си и го помоли да дойде да го посети в неговата стая — живееше в другия край на двореца, — защото чувствувал, че умира, и да му прости, ако по някакъв начин го е обидил. Сеян посъветвал Тиберий да не ходи: болестта можела да бъде истинска, но, от друга страна, това можело да бъде някаква хитрост, за да го убият. И тъй, Тиберий не отиде да го посети, а след няколко дни Кастор умря.

Смъртта на Кастор не събуди особена скръб. Буйният му нрав и славата му на жесток човек бяха накарали града да се страхува от онова, което би могло да се случи, ако той наследи своя баща. (23 г. от н.е.)

Малцина вярваха в неговото изправление през последно време. Повечето смятаха, че това е хитрост, за да спечели обществените симпатии, и че и той ще стане лош като баща си още щом седне на неговото място. А вече и Германиковите трима синове подрастваха — току-що бе навлязъл в пълнолетие и Друз — и ставаха несъмнено наследници на Тиберий. Но Сенатът, от уважение към Тиберий, оплака Кастор колкото можеше по-шумно и му гласува посмъртно същите почести, каквито бяха гласувани на Германик. Тиберий не се и постара да изрази някаква скръб при този случай, а произнесе панегирика, който бе приготвил за Кастор, с твърд, кънтящ глас. Когато видя сълзи да се стичат по лицата на някои от сенаторите, той подхвърли с ясен шепот на Сеян, който стоеше до него:

— Пфу! Тук ми вони на лук!

Подир това Гал стана да похвали Тиберий, че е съумял да сдържи мъквата си. Припомни, че дори и богът Август, когато бил сред тях в тленния си образ, дотолкова се бил поддал на скръбта при смъртта на Марцел, неговия осиновен син (дори не негов роден син!), че когато изказвал благодарност на Сената за изразеното съчувствие, спрял по средата, защото вълнението го надвило. Докато словото, което току-що били чули, било шедьовър на сдържаността. (Тук бих искал да спомена, че когато — четири-пет месеца по-късно — една делегация от Троя се появи пред Тиберий да изкаже съболезнования за смъртта на единствения му син, Тиберий им поблагодари така:

— И аз ви изказвам съболезнования, благородници, за смъртта на Хектор.

След това Тиберий изпрати да му доведат Нерон и Друз, а когато пристигнаха в Сената, той ги взе за ръка и ги представи:

— Уважаеми сенатори, преди три години аз поверих тези осиротели деца на техния чичо, милия ми син, когото днес тъй горчиво оплакваме, поръчвайки му да ги осинови, макар че той самият имаше собствени синове, и да ги отгледа като достойни наследници на семейната традиция. (Възгласи „Браво, браво!“ от Гал и всеобщи аплодисменти.) Но сега, когато злата съдба го отне от нас (стенания и оплаквания), аз изисквам същото от вас. В присъствието на боговете, пред лицето на нашата любима родина, аз ви умолявам, приемете под свое покровителство, вземете под ваше ръководство тези благородни правнуци на Август, наследници на предци, чиито имена отекват в

римската история: погрижете се, защото вашият дълг и моят също да бъде изпълнен спрямо тях. Внуци мои, тези сенатори сега са ви бащи, а произходът ви е такъв, че каквито добрини или злини споделят вас, те ще означават добро или зло и за самия Сенат! (Гръмки аплодисменти, сълзи, благословии, уверения във вярност.)

Но вместо да спре дотук, той провали целия ефект, като завърши с оная изтъркана стара негова фраза за това, как скоро щял да се оттегли и да възстанови Републиката — когато „консулите или някой друг“ щели да „поемат товара на управлението“ от „старите му плещи“. Ако не е готвел Нерон и Друз (или някой от тях двамата) за свои императорски приемници, какво тогава искаше да каже, отъждествявайки съдбите им със съдбата на Сената?

Погребението на Кастор не беше тъй внушително като Германиковото, защото имаше малобройни искрени изблици на скръб, но затова пък беше по-тържествено. Всички семейни маски на Цезарите и Клавдиите бяха носени на процесията, като се почне от маската на Еней — основателя на Юлиевия род, и на Ромул — основателя на Рим, и се стигне до маските на Гай, Луций и Германик. Появи се и маската на Юлий Цезар, защото, подобно на Ромул, той беше полубожество, но не и маската на Август, защото той беше главно божество.

Сега вече Сеян и Ливила трябваше да обмислят как да постигнат амбицията си да станат император и императрица. На пътя им стояха Нерон, Друз и Калигула; те трябваше някак си да се премахнат. Трима бяха твърде голямо число, за да се отърват от тях по лесен начин, но, както изтъквала Ливила, баба ѝ все пак съумяла да се отърве от Гай, Луций и Постум, когато решила да издигне Тиберий на власт. А Сеян бил в много по-благоприятно положение от това на Ливия за осъществяването на техните планове. За да покаже на Ливила, че наистина възнамерява да се ожени за нея, както ѝ бе обещал. Сеян се разведе с жена си Апиката, от която имаше три деца. Обвини я в изневяра и заяви, че щяла да стане майка на дете, което не било негово. Той не назова публично името на любовника, но казал на Тиберий на четири очи, че подозирал Нерон. Нерон, казал, започна да се прославя в похожденията си със съпругите на видни хора и, изглежда, си въобразява, че като вероятен наследник на монархията може да прави каквото си ще. Междувременно Ливила стори всичко по силите си да

отдели Агрипина от покровителството на Ливия, предупреждавайки Агрипина, че Ливия я използва само като оръдие в конфликта си с Тиберий, което впрочем беше вярно, — и предупреждавайки Ливия чрез една от нейните приближени, че Агрипина я използва само като оръдие в конфликта си с Тиберий — което също беше вярно. Накара и двете да повярват, че другата се е заклела да я убие веднага щом престане да има полза от нея.

Дванадесетте понтифекси сега започнаха да включват Нерон и Друз в обичайните молитви, които отправяха за здравето и благоденствието на императора, а другите жреци последваха примера им. Тиберий, в качеството си на върховен понтифекс, им изпрати възмутено писмо, заявявайки, че не правели никаква разлика между тези хлапета и него, човека, който почтено бил заемал повечето от най-отговорните служби в държавата цели двадесет години, преди младоците да се родят, а оттогава насам — всички останали: това не било прилично. Извика ги при себе си и ги запита дали Агрипина само ги е придумала да направят това допълнение към молитвата, или пък със заплахи ги е принудила да го сторят. Те, разбира се, отрекоха да е правила каквото и да било, но той не се разубеди; четирима от дванадесетте, включително и Гал, бяха по някакъв начин сродени с нея по сватовство, а петима други бяха в много приятелски отношения с нея и синовете ѝ. Порица ги жестоко. В следващата си реч предупреди Сената „да не раздава никакви нови почести, които биха могли да поощрят неуравновесените умове на някои младежи да се впускат във въображаеми домогвания“.

В лицето на Калпурний Пизон Агрипина намери неочакван съюзник. Той ѝ заяви, че бил защищавал чичо си Гней Пизон само от уважение към роднинската чест и че не бивало да го мисли за свой враг; готов бил да стори всичко по силите си, за да защити нея и нейните деца. Но Калпурний не живя дълго след това. Обвинен бе от Сената за „изменнически думи, казани между четири очи“, и за това, че държал в дома си отрова, и за това, че се явил в Сената въоръжен с кама. Последните две обвинения бяха толкова невероятни, че отпаднаха, но бе определен ден за съденето му за „изменническите думи“. Той се самоуби, преди да се гледа делото.

Тиберий бе повярвал на Сеяновата измислица, че съществувала тайна партия, наречена партия „Зелено“, организирана от Агрипина, а

доказателство за това според него беше необичайната популярност на групите на „зелените“ в надбягванията с колесници в цирка. При тези състезания имаше четири цвята — ален, бял, син и зелен. Точно по това време бе станало така, че привържениците на зеления цвят бяха най-многобройни, докато на аления — най-малко. Тъй че сега, когато Тиберий отиваше на надбягванията по време на обществените празници, както бе задължен поради официалното си положение (макар че дотогава изобщо не се интересуваше от тях и се дразнеше от празните приказки за надбягвания в двореца или по пиршествата, на които го канеха), и започна за пръв път да следи каква симпатия извикват различните цветове, той с тревога отбелязваше, че зелените имат най-много привърженици. Сеян освен това му беше казал, че аленият цвят бил тайният символ, използван от зелените, когато искали намеки за собствените им поддръжници, и забеляза, че всеки път, когато някоя колесница на червените спечели, нещо, което се случваше рядко, от публиката се понасяха стонове и подсвирквания. Сеян беше хитър: знаеше, че Германик всякога бе поддържал зелените и че Агрипина, Нерон и Друз, от сантиментални причини, продължаваха да държат на същия цвят.

Имаше един благородник на име Силий, който от дълги години е военачалник на Рейн. Май го споменах като оня генерал на четирите легиона в Горната провинция на Германик, който не бе участие в големия бунт. Беше най-способният военачалник брат ми и беше награден с триумфалните орнаменти за победите си над Херман. Неотдавна, като главнокомандуващ обединените сили на Горната и Долната провинция, той бе потушил един, опасен бунт на галските племена край родното ми място Лион. Не беше кой знае колко скромен човек, но и не беше някой голям самохвалко и ако наистина, както бе донесено, бе заявил лично, че ако не било неговото тактично ръководство на тези четири легиона по време на бунта, те щели да се присъединят към останалите бунтовници и че следователно, ако не бил той, Тиберий, имало да има империя, която да управлява — ако наистина го е казал, то не е било далеч от истината. Но естествено това не се понарава на Тиберий, още повече, че разбунтувалите се легиони, ало вече казах, бяха легионите, командувани навремето от самия Тиберий. Съпругата на Силий, Сосия, беше най-добрата приятелка на Агрипина. Случи се така, че на големите Римски игри, които се

провеждат в началото на септември, Силий заложи голяма сума за зелените. Сеян му подвикна отдалеч:

— Залагам на същата сума срещу теб. Парите ми са за алените.

Силий му отговори:

— Залагаш на слабия цвят, приятелю. Аленият водач няма понятие как се държат юзди. Опитва се да си върши работата с камшика. Обзалагам се на хиляда монети, че зеленият ще победи. Младият Нерон тук казва, че вдига на хиляда и петстотин. Той е страстен привърженик на зелените.

Сеян погледна многозначително към Тиберий, който бе дочул целия разговор и бе учуден от наглостта на Силий. Прие го за добро знамение, когато колесницата на зелените не успя да заобиколи знака на предпоследната обиколка и червеният победи без усилие.

Десет дни по-късно Силий бе призован пред Сената за държавна измяна. Обвинен бе, че е използвал победата си като оправдание за плячкосване на мирни провинциали и че след това е наложил големи допълнителни данъци върху провинцията за погасяване разноските по военните операции. Сосия бе обвинена за съучастничество в същите провинения. Силий беше паднал в немилост в двореца от галските бунтове насам. Тиберий бе подложен на голяма критика заради това, че не застанал начело на войските срещу бунтовниците и че е проявявал много по-голям интерес към процесите за държавна измяна, които се гледаха по същото време, отколкото към сраженията. Извинил се бе пред Сената, оправдавайки се с напредналата си възраст — а Кастор бе зает с важни дела, — и бе обяснил, че поддържа непрестанна връзка с главната квартира на Силий и му дава ценни съвети. Тиберий бе много обидчив за този галски бунт. Когато галите бяха сразени, той стана за смях с предложението на един сенатор-шегобиец, подражател на Галовите хитрини, да бъде награден с триумф, защото той всъщност бил човекът, отговорен за победата. Дотолкова се раздражни от това, щото заяви, че във всички случаи за тази незначителна победа дори не заслужавало да се говори и поради това никой не се осмели да гласува на Силий триумфалните орнаменти, които той напълно заслужаваше. Силий бе останал разочарован и онова, което бе казал за рейнските бунтове, бе изречено като реакция на Тибериевата неблагоприятност.

Силий сметна под своето достойнство да отговаря на обвинението за държавна измяна. Не бе виновен в никакво

разбирателство с бунтовниците и ако войниците под негова команда в някои случаи не бяха успели да направят разлика между имуществото на бунтовниците и имуществото на верноподаниците, то това би могло да се очаква: мнозина престорени верноподаници всъщност тайно бяха финансирали въстанието. Що се отнася до данъците, истината беше, че Тиберий му беше обещал специално дарение от държавната съкровищница, за да се покрият разноските по военните действия и да се обезщетят римските граждани за загубата на техните къщи, реколти и добитък. В очакване на тази сума Силий бе наложил данък на някои северни племена, обещавайки да им върне парите, когато му бъдат изплатени от Тиберий: нещо, което изобщо не стана. След бунта Силий бе обеднял с цели двадесет хиляди златни монети, защото бе събрал войска от конни доброволци, които сам бе въоръжил и на които бе платил за своя сметка. Главният му обвинител, един от консулите за тази година, с голямо озлобление наблегна на обвиненията за грабеж. Беше приятел на Сеян, а освен това бе син на военния управител на Долната провинция, който бе изявил желание да поеме върховното командване на римските войски срещу галите и бе принуден да се оттегли в полза на Силий. А Силий дори не бе в състояние да представи доказателства за обещаната от Тиберий помощ, защото писмото, в което се говореше за това, бе подпечатано с печата на Сфинкса. А пък и обвиненията за грабеж бяха във всички случаи неуместни, понеже го обвиняваха в държавна измяна, а не в грабежи.

Накрая Силий избухна:

— Уважаеми сенатори! Много нещо бих могъл да кажа в своя защита, но ще замълча, защото това съдопроизводство не се извършва по законен начин и присъдата е решена много по-отдавна. Разбирам — истинското ми престъпление е това, гдето съм казал, че ако не бях аз, легионите в Горна Германия щяха да се разбунтуват. Сега искам да задълбоча докрай вината си. Ще кажа, че ако преди това не беше ги командувал Тиберий, войските в Долна Германия *нямаше* да се разбунтуват. Сенатори, аз съм жертва на един алчен, ревнив, кръвожаден, тираничен...

Останалата част от речта му бе удавена в рев от протестите на сенаторите. Силий поздрави Тиберий и напусна с гордо вдигната глава. Когато се върнал вкъщи, прегърнал Сосия и децата, изпратил сърдечно

сбогом на Агрипина, Нерон, Гал и другите си приятели и като се оттеглил в своята спалня, забил меча си в гърлото.

Реши се, че вината му се потвърждавала от обидите, нанесени на Тиберий. Цялото му имущество беше конфискувано с обещанието от него провинциалите да си получат обратно парите от несправедливо наложения от Силий данък и на обвинителите му да се даде една четвърта част от остатъка, както го изискваше законът, а парите, оставени по завещанието на Август за верността му, да се върнат на държавната хазна като изплатени погрешно. Провинциалите не посмяха да настоят за връщането на данъка, тъй че Тиберий си задържа три четвърти от имуществото, защото вече не съществуваше истинска разлика между военната хазна, държавната хазна и средствата за личните разходи на императора.

Това бе първият път, когато той се облагодетелствуваше направо от конфискацията на нечии имоти и когато позволяваше устна обида към самия него да бъде превърната в доказателство за държавна измяна.

Сосия имаше свои собствени имоти и за да спаси живота ѝ и да спаси децата ѝ от просешката тояга, Гал предложи в Сената тя да бъде изпратена в изгнание, като половината от имуществото ѝ се даде на нейните обвинители, а другата половина остане на децата. Но един роднина по сватовска линия на Сосия, който бе съучастник на Гал, предложи обвинителите да получат само една четвъртина, което бе законният минимум, като се аргументира с това, че Гал бил по-лоялен към императора, но несправедлив към Сосия; защото се беше пуснало слух, че Сосия, ако не друго, поне е укорила съпруга си на смъртното му ложе за неговите изменнически и неблагодарни думи. И тъй Сосия се отърва само с изгнание — отиде да живее в Марсилия; а понеже Силий, още щом разбрал, че ще го осъдят на смърт, тайно предал на Гал и на други някои приятели по-голяма част от наличните си пари да ги пазят за децата му, семейството се измъкна сравнително добре. По-късно големият му син ми причини големи тревоги.

От този миг нататък Тиберий, който бе обосновавал обвиненията си в държавна измяна върху предполагаеми богохулства срещу Август, започна да се държи все повече и повече за едикта, издаден през първата година на владичеството му, подвеждайки за държавна измяна всеки, който порицаваше собствената му чест и добро име по какъвто

и да било начин. Обвини един сенатор, когото подозираше да е от партията на Агрипина, че цитирал една цинична епиграма, насочена срещу му. Истината бе такава: съпругата на сенатора една сутрин забелязала къс папирус, закачен високо над портата на дома им. Помолила съпруга си да прочете какво пише на него — той беше по-висок. Той бавно засричал:

*О, той не пие вече вино,
тъй както пиеше преди.
Кръвта на хората невинни
го стопля по-добре сега.*

Тя най-невинно го запитала какво биха могли да означават тези стихове, а той ѝ отвърнал:

— Не е безопасно да ти ги обяснявам на висок глас, мила.

Край вратата се навъртал един професионален доносник, с надеждата, че когато прочете сътворената от Ливия епиграма, сенаторът ще изрече нещо, което ще струва да се донесе. Отишъл направо при Сеян. Сам Тиберий подложи сенатора на кръстосан разпит, запитвайки го какво е имал предвид под „не е безопасно“ и срещу кого според него е насочена епиграмата. Сенаторът се объркал и не могъл да отговори направо. Тогава Тиберий казал, че по време на младостта му се подхвърляли много обиди, обвиняващи го в пиянство, и че наскоро лекарите му препоръчали да се въздържа от алкохола поради склонност към подагра, и че нови хули се появили напоследък, обвинявайки го в кръвожадност. Запитал обвинения дали не е чувал тези неща и дали е сметнал, че епиграмата би могла да се отнася за друго освен за императора. Нещастникът признал, че бил чувал хулите за алкохолизма на Тиберий, но знаел, че не се основават на истината и не ги свързал с епиграмата на портата. Попитали го тогава защо не е донесъл ония предишни обиди пред Сената, както го изисквал дългът. Той отвърнал, че когато ги бил чувал, все още не било наказуемо провинение да се съчиняват или повтарят епиграми, та дори и най-злостните, писани срещу когото и да е, бил той и най-добродетелният; нито се смятало за държавна измяна да се съчиняват или повтарят цинизми, насочени дори срещу самия Август, щом не се

публикуват в писмена форма. Тиберий го запитал за кое време точно говори, защото на стари години и Август бе издал декрет срещу устно разпространявани цинизми. Сенаторът отговорил:

— Бе по време на третата ти година в Родос.

Тиберий извикал:

— Уважаеми сенатори, защо позволявате този човек да ме обижда така?

И тъй Сенатът го осъди да бъде хвърлен от Тарпейската скала, наказание, определяно обикновено за най-злокачествените изменници; военачалници, които са продали битката на неприятеля, и други подобни.

Друг един човек, конник, бе осъден на смърт, защото бе написал трагедия за цар Агамемнон, в която съпругата на Агамемнон, Клитемнестра, го убива в банята и докато размахва секирата, вика:

*Тиране кървав, знай — не е престъпно
за стореното зло тъй да мъстя.*

Тиберий заяви, че в образа на Агамемнон бил представен той самият и че цитираните стихове представлявали подстрекателство към убийството му. Така трагедията, която всички бяхме осмели, щото бе нескопосно и глупаво съчинена, си спечели слава, понеже всички екземпляри бяха събрани и изгорени, а авторът ѝ — екзекутиран.

Този процес бе последван — две години по-късно, но аз го отбелязвам тук, защото историята с Агамемнон ми припомни за него — от процеса на Кремуций Корд, старик, който се бе сдърпал Сеян за някаква си дреболия. В един дъждовен ден Сеян, влизайки в Сената, закачил наметката си на закачалката, която открай време използвал Кремуций, а Кремуций, когато пристигнал, без да знае, че това е наметката на Сеян, преместил я на друга закачалка, за да освободи място за своята. Наметката на Сеян паднала от другата закачалка, а някой с кални сандали стъпил отгоре ѝ. Сеян започна да си отмъщава по най-различен и злобен начин, а Кремуций така намрази и вида на лицето, и звука на името му, че когато чул за статуята на Сеян, която поставиха в театъра на Помпей, възкликнал: *(25 г. от н.е.)*

— Е, това вече проваля театъра!

Веднага след това бе докладван на Тиберий като един от главните привърженици на Агрипина. Но понеже беше почитан, добродушен старец, който нямаше друг враг на света освен Сеян и никога не бе изрекъл ни една излишна дума, трудно беше да се състави обвинение срещу него и да се подкрепи с такива доказателства, които да се приемат дори и от този подплашен Сенат. Накрая обвиниха Кремуций, че бил писал във възхвала на Брут и Касий, убийците на Юлий Цезар. За доказателство бе представен един исторически труд, който той бе съставил преди тридесет години и за който се знаеше, че самият Август, осиновен от Юлий, бе включил в личната си библиотека и често препрочиташе.

Кремуций излезе с разпалена защита срещу това абсурдно обвинение, заявявайки, че Брут и Касий са мъртви толкова отдавна и тъй често са възхвалявани за своето дело от по-сетнешни историци, щото той не може да не смята процеса за чист фарс — фарс, подобен на оня, който преживял някакъв млад пътешественик в град Лариса. Този младеж бил публично обвинен в убийство на трима души, макар това да не било друго, а тулуми за вино, окачени пред една продавница, които той съсякъл в тъмнината, взимайки ги за обирници. Но този лариски процес се бил разиграл на празненствата на Смеха, което оправдавало процедурата, а и младежът бил пияница, вечно готов да размаха меч, та затова си заслужавал подобен урок. Но той, Кремуций Корд, бил твърде стар и твърде трезв, за да му се присмиват по този начин, а и това не било празненство на Смеха, а тъкмо обратното — четиристотин седемдесет и шестата годишнина от тържественото обявяване на Законите на Дванадесетте таблици, славния документ на законодателния гений и моралната справедливост на нашите праотци. Отиде си у дома и умря от гладна смърт. Всички екземпляри от книгата му бяха събрани и изгорени, с изключение на два-три, които дъщеря му успя да скрие някъде и преиздаде много години след това, когато Тиберий бе вече мъртъв. Не беше кой знае каква книга; спечели си по-голяма слава, отколкото заслужаваше.

През цялото това време аз си казвах: „Клавдий, Клавдий, ти си един нещастник и не принасяш много полза на този свят, животът ти, общо взето, бе живот на несретник, но поне не е в опасност!“ Така че когато старият Кремуций, когото познавах отблизо — често се срещяхме и разговаряхме в библиотеката, — загуби живота си поради

такова обвинение, много се уплаших. Почувствувах се като човек на склона на вулкан, от който внезапно изригва предупредителен порой от пепел и нажежени камъни. Навремето бях писал далеч по-изменнически неща от Кремуций. Историята ми за религиозните реформи на Август съдържаше няколко фрази, които лесно можеха да послужат за обвинение. И макар имотът ми да беше толкова незначителен, щото едва ли някой обвинител щеше да си направи труда да ме клевети заради една четвъртина от него, съзнавах достатъчно добре, че всички жертви от последните процеси за измяна бяха приятели на Агрипина, която продължавах да посещавам при всяко мое отиване в Рим. Не бях сигурен дали и фактът, че съм зет на Сеян, ще бъде достатъчна гаранция за мен.

Да, наскоро бях станал зет на Сеян и сега ще ви разкажа как се случи това.

---

[1] Този Нерон няма нищо общо с Нерон, който става император.
— Б.а. ↑

ГЛАВА 23

Един ден Сеян ми бе заявил, че трябвало да се оженя наново, защото се виждало, че не съм щастлив със съпругата си. Казах му, че Ургуланила ми я е избрала баба ми Ливия и не бих могъл да се разведа с нея без позволението на Ливия.

— О, не, разбира се, че не — каза той, — това ми е съвсем ясно, но сигурно си много нещастен така, без жена.

— Благодаря ти — отвърнах, — и тъй се оправям добре.

Престори се, че шегата ми го е развеселила, разсмя се гръмко, нарече ме умен човек, но след това подметна, че ако случайно сметна за възможно да се разведа с жена си, да му се обадя. Намерил ми бил тъкмо жена за мене — от благородно потекло, млада и интелигентна. Благодарих му, но се почувствувах неловко. Тъкмо вече излизах, когато рече:

— Приятелю Клавдий, искам да ти дам един съвет. Залагай утре на алените при всяко състезание и не се скъпи да позагубиш малко пари в началото: в дългото бягане ще спечелиш. И не залагай *на зелените*: напоследък този цвят носи нещастие. И никому не казвай, че съм ти подсказал.

Почувствувах дълбоко облекчение от факта, че Сеян все още не ме смята за излишен, ала нищо не разбрах от онова, което ми каза. Но, тъй или иначе, на състезанията с колесници на следващия ден — беше празненството на Август — Тиберий ме видя, като заемах мястото си в цирка. И понеже беше в дружелюбно настроение, изпрати да ме повикат и ме запита:

— С какво се занимаваш напоследък, племеннико?

Заекнах, че пиша история на древните етруски, ако той няма нищо против.

— О, наистина ли? — възкликна Тиберий. — Това показва, че не си глупав. Древните етруски са мъртви, за да се възпротивят, а ни един от живите не би се трогнал: значи, можеш да пишеш, каквото си щещ. А какво друго правиш?

— П-п-п-иша историята на древните к-к-к-артагенци, ако нямаш нищо против.

— Отлично! И какво още? Стига си заеквал. Аз съм зает човек.

— В момента з-з-з...

— Започваш историята на К-к-к-лав-Кукуруигуландия, а?

— Н-н-н-не, господарю, з-з-залагам на алените.

Погледна ме много удивено и каза:

— Виждам, племеннико, че не си бил истински глупак. А как те кара да залагаш на алените?

Затрудних се, защото не можех да кажа, че Сеян ми е подсказал. Затова отвърнах:

— Сънувах, че зелените са изключени от състезанието, защото бият с камшик п-противниците си, и алените излизат на първо място, а сините и белите изобщо ги няма.

Подаде ми кесия с пари и ми прошепна в ухото:

— Никому не казвай, че играеш с мои пари, но заложи на алените и да видим какво ще стане.

Излезе, че в този ден на алените им върви, и като се обзалагах срещу младия Нерон на всяко състезание, спечелих точно две хиляди златици. Вечерта сметнах за разумно да посетя Тиберий в двореца и да му кажа:

— Ето щастливата кесия, господарю, с цяло семейство от малки кесийки, които тя народи през деня.

— И всичките са мои? — възкликна той. — О, не, на мене *наистина* ми върви. Значи, аленото е цветът, а?

Колко типично беше това за чичо ми Тиберий. Не беше изяснил кому ще остане печалбата и аз си бях решил, че ще е моя. Но ако ли бях загубил всичките пари, непременно щеше да каже нещо, с което да ме накара да се чувствавам негов дължник за сумата. Можеше да ми даде поне някакъв процент.

Следващия път, когато дойдох в Рим, намерих майка си в такова дълбоко отчаяние, че не посмях отначало да промълвя нито дума в нейно присъствие от страх да не избухне и да ми издърпа ушите. Разбрах, че ядовете ѝ са свързани с Калигула, тогава дванайсетгодишен, и Друзила — на тринайсет, които живееха при нея. Друзила бе затворена в стаята си без никаква храна, а Калигула бе

свободен, но изглеждаше уплашен до смърт. Дойде при мене вечерта и ми рече:

— Чичо Клавдий. Помоли майка си да не казва на императора. Нищо лошо не сме правили, кълна ти се. Просто си играехме. Ти не вярваш, че сме го направили? Кажи, че не вярваш.

Когато ми обясни какво не иска да бъде казано на императора, след като се закле в честта на баща си, че той и Друзила са напълно невинни, сметнах се задължен да сторя каквото мога за децата. Отидох при майка си и ѝ казах:

— Калигула се кълне, че не си права. Кълне се в честта на баща си и ако у теб се таи и най-малкото съмнение за вината му, длъжна си да уважиш клетвата му. От своя страна аз не мога да повярвам, че едно дванадесетгодишно момче...

— Калигула е чудовище, а Друзила е женско чудовище, а пък ти глупак, и аз вярвам на собствените си очи повече, отколкото клетвите им или на твоите глупости. Още рано сутринта ще ида при Тиберий.

— Но, майко, ако кажеш на императора, ще пострадат не само те двамата. Нека веднаж си поговорим откровено и по дяволите доносниците! Аз може и да съм глупак, но и ти като мен знаеш: Тиберий подозира Агрипина, че е отровила Кастор, за да направи големите си синове наследници на монархията, и че той живее в ужас от внезапно въстание в тяхна полза. Ако ти, като тяхна баба, обвиниш тези деца в кръвосмешение, смяташ ли, че той не намери начин да въвлече и по-възрастните членове на семейството в обвинението?

— Казах ти, че си глупак. Не мога да гледам как си тресеш главата и как подскача адамовата ти ябълка.

Но аз разбрах, че думите ми са ѝ направили впечатление, и реших, че ако не се мяркам пред очите ѝ, докато съм в Рим, тъй видът ми да не ѝ напомня за съвета ми, възможно бе Тиберий не чуе нищо от нея за тази история. Взех си някои неща и отидох в дома на моя шурей Плавций, с молба да ме приюти. По това време Плавций бе много напреднал в кариерата и четири години по-късно стана консул. Времето за вечеря отдавна беше отминало и когато пристигнах, той четеше някакви правни документи в работната си стая. Жена му, каза ми, си била легнала. Попитах:

— Как е тя? Последния път, когато я видях, ми се стори угрижена.

Той се засмя.

— Ех ти, селска душо, нима не си научил? Преди месец и повече се разведох с Нумантина. Като ти казах „жена ми“, имах предвид новата — Апрония, дъщеря на човека, който неотдавна здравата натупа Такфаринат.

Извиних се и казах, че вероятно би трябвало да му поднеса поздравленията си.

— Но защо се разведе с Нумантина? Мислех, че се разбирате добре.

— Дори много добре. Но да ти кажа истината, напоследък много се бях объркал с парични задължения. Преди няколко години като млад магистрат не ми провървя. Знаеш, че на този пост от човека се очаква да харчи много пари по уреждането на Игрите. Първо на първо, аз похарчих повече, отколкото можех да си позволя, а освен това никак не ми вървеше, сигурно си спомняш. На два пъти станаха грешки при извършването на процедурите, когато Игрите бяха преполовени, и на другия ден трябваше да подхващам всичко отново. Първия път виновният бях аз — използвах една молитва, която била забранена две години преди това със статут. Втория път един от тръбачите, който изсвирваше дългия сигнал, не си поел достатъчно дълбоко дъх: пресече се, а това стигаше да спре всичко за втори път. Затова аз лично трябваше да плащам на гладиаторите и на водачите на колесници по три пъти. Оттогава не съм се отървал от дългове. Най-сетне трябваше да сторя нещо, защото кредиторите ми взеха да се държат нахално. Зестрата на Нумантина изхарчих отдавна, но успях да уредя нещата с чичо ѝ. Взе си я обратно без зестра при условие, че му позволя да осинови по-малкия ми син. Нужен му е наследник, а много обикна момчето. А пък Апрония е много богата, тъй че сега съм добре. Естествено на Нумантина никак не ѝ се щеше да ме напусне. Трябваше да ѝ кажа, че правя това само защото един приятел на една известна личност ми е подсказал, че ако не се оженя за Апрония, която беше влюбена в мене и има връзки с двореца, ще ме обвинят в богохулство срещу Август. Предишния ден един от робите ми се спъна и изпусна една алабастрова купа, пълна с вино, по средата на преддверието. Държах камшик в ръка и като чух трясъка, изтичах към глупака и силно замагнах по него. Полудял бях от гняв. А той каза:

— Внимавай, господарю, виж къде сме!

Нахалникът бе стъпил с единия крак върху оня свещен бял мраморен квадрат около статуята на Август. Хвърлих камшика веднага, но неколцина освободенци трябва да са ме видели. Сигурен съм, че са ми верни и няма да ме издадат, но Нумантина се разтревожи от случката и аз се възползувах от това да я склоня на развод. Впрочем това е съвсем поверително. Вярвам, че няма да го кажеш на Ургуланила. Трябва да ти призная, че тя е доста разгневена от тая история с Нумантина.

— Изобщо не се виждам с нея.

— Добре, но ако я видиш, нали няма да ѝ кажеш какво съм ти казал? Закълни се, че няма.

— Кълна се в божествената глава на Август.

— Това ми стига. Нали знаеш спалнята, в която пренощува последния път у нас?

— Да, благодаря ти. Ако си зает, ще отида да си легна. Пътят от провинцията дотук беше дълъг, а и у дома имах неприятности. Майка ми всъщност ме изхвърли от къщи.

Пожелахме си лека нощ и се качих горе. Един освободенец ми подаде лампата и някак странно ме изгледа, а аз влязох в спалнята, която се намираше на коридора почти срещу тази на Плавций, и след като затворих вратата, започнах да се събличам. Леглото бе скрито зад завеса. Свалих си дрехите, измих ръцете и краката си в малкия леген в другия край на стаята. Внезапно край мен прокътятя тежка стъпка и някой духна лампата ми. Помислих си: „Загубен си, Клавдий. Това е някой с кама!“ Но гласно казах колкото се може по-спокойно:

— Моля те, който и да си, запали лампата и нека видим дали можем спокойно да се разберем. Ако ли пък решиш да ме убиеш, ще виждаш по-добре на светло.

Дълбок глас отговори:

— Стой там, където си.

Дочух шумолене, пъшкане, някой се обличаше, сетне удар на кремък в стомана и най-сетне лампата се запали. Беше Ургуланила. Не бях я виждал от погребението на Друзил, а и тя не се бе разхубавила през изминалите пет години. Беше по-дебела от преди, колосално дебела, с подуто лице: у тоя женски Херкулес се криеше достатъчно сила да надвие хиляда Клавдиевци. В ръцете съм много як, но стигаше

ми само да се хвърли върху ми, и щеше да ме смаже. Приближи ме и бавно изрече:

— Какво търсиш в спалнята ми?

Обясних ѝ колкото можех по-подробно, казах ѝ, че това е лоша шега от страна на Плавций да ме изпрати в нейната стая, без да ми каже, че тя е там.

— Изпитвам най-дълбоко уважение към тебе — казах — и се извинявам от сърце за нахълтването и веднага ще те оставя и ще легна на някоя лежанка в Баните.

— Не, миличък, щом вече си дошъл, никъде няма да ходиш! Не ми се случва често да имам удоволствието да бъда със съпруга си. Моля те да разбереш, че щом веднъж си дошъл, няма да ми избягаш. Влизай в леглото и заспивай, аз ще легна по-късно. Ще чета, докато ми се доспи. Нощи наред не съм спала като хората.

— Много съжалявам, ако съм те събудил сега...

— Влизай в леглото!

— Много съжалявам за развода на Нумантина. Не знаех нищо, преди малко научих от освобождения роб.

— Лягай си и млъквай.

— Лека нощ, Ургуланила, наистина много...

— Млък! — Дойде към мен и дръпна завесите.

Макар че бях смъртно уморен и едва държах очите си отворени, сторих всичко по силите си да не заспя. Уверен бях, че Ургуланила ще ме изчака, докато заспя, а сетне ще ме удуши. Междувременно тя си четеше много бавно от една много скучна книга, някаква гръцка любовна история от най-идиотските, страниците шумоляха, а тя сричаше бавно с хрипкав шепот:

„О, ум-ни чо-вече, рече тя, се-га ти вку-си и от меда, и от жлъч-та. Вни-мавай наслада-та от удо-волствието да не се превър-не ут-ре в горч-ил-ка на покаяние-то!“ — „Ха! — отвърнах аз. — Люби-ма моя, готов съм, а-ко ми да-деш още една це-лув-чица като послед-ната, да ме пе-кат на ба-вен огън като ко-кош-ка или гъска.“

Тя се засмя на това, после каза на висок глас:

— Хайде, заспивай, съпруге, ще те чакам, докато чуя да захъркаш.

Възразих ѝ:

— Тогава не чети такива вълнуващи истории.

След време чух Плавций да влиза в спалнята си.

„О, небеса — помислих си. — След няколко минути и той ще заспи и с тези две врати помежду ни няма да чуе виковете ми, когато Ургуланила започне да ме души.“

Ургуланила спря да чете и вече нито шепотът ѝ, нито шумоленето на хартията ми помагаха да надвия съня. Усетих, че заспивам. Заспах. Знаех, че съм заспал и че непременно трябва да се събудя. Опитвах се неистово да се събудя. Най-сетне се събудих. Чух удар и шумолене на хартия. Книгата бе издухана от масата на пода. Лампата бе изгаснала; усещах силно течение. Вратата трябва да беше отворена. Вслушах се внимателно около три минути. Ургуланила положително не беше в стаята.

Докато се чудех какво да сторя, чух да проехтява един страхотен вик — идваше много отблизо. Някаква жена изпищя:

— Пощади ме! Пощади ме! Това е дело на Нумантина! О! О!

След това се чу трясък от падането на нещо метално, после шум от счупено стъкло, нов вик, далечен удар, сетне забързани стъпки през коридора. Някой отново влезе в стаята ми. Вратата бе затворена тихо, спусна се и резето. Познах задъханото дишане на Ургуланила. Чух я да сваля дрехите си и да ги поставя върху стола, а скоро след това тя вече лежеше край мене. Престорих се на заспал. Тя посегна към гърлото ми в тъмнината. Казах уж в просъница:

— Недей така, мила. Гъдел ме е. А утре трябва да отида в Мим, за да ти купя някои помади. — Сетне с по-буден глас добавих: — О, Ургуланила! Ти ли си? Какъв е този шум? Кое време е? Отдавна ли сме заспали?

Тя отговори:

— Не знам. Трябва да съм спала около три часа. Скоро ще съмне. Нещо ужасно, изглежда, се е случило. Хайде да идем да видим.

И тъй, ние станахме, облякохме се набързо и отключихме вратата. Плавций, завит само в някаква покривка, стоеше в средата на развълнувана тълпа, въоръжена с факли. Изглеждаше съвсем разстроен и все повтаряше:

— Не съм го направил. Аз бях заспал. Усетих как я откъсват от прегръдката ми и чух някой да я носи във въздуха, а тя викаше за помощ, сетне дочух трясък от нещо падащо и още един трясък, когато

тя излетя през прозореца. Беше тъмно като в рог. Тя извика: „Пощади ме! Това е дело на Нумантина.“

— Разправяй го на съдиите, да видим дали ще ти повярват — каза братът на Апрония, приближавайки го. — Ти си я убил. Черепът ѝ е счупен.

— Не съм го направил — каза Плавций. — Как бих могъл? Аз спях. Това е магия. Нумантина е магьосница.

На разсъмване бащата на Апрония го заведе при императора. Тиберий го разпитал най-строго. Този път казал, че докато спял дълбоко, тя се откъснала от прегръдката му, скочила през стаята и с викове се метнала през прозореца долу на двора. Тиберий накара Плавций веднага да го придружи до мястото на убийството. Първото, което забеляза в спалнята, беше собственият му сватбен подарък за Плавций, един красив египетски бронзов и златен канделабър, взет от гробницата на една царица, който сега лежеше счупен на пода. Погледна нагоре и видя, че е бил откъснат от тавана. Каза:

— Хванала се е за него и той се е отскубнал. Била е отнесена към прозореца на нечии рамене. И ето, виж колко високо е дупката в стъклото! Хвърлена е била, а не е скочила оттам.

— Магия беше — каза Плавций. — Пренесена беше през въздуха от невидима сила. Изпищя и обвини бившата ми жена Нумантина.

Тиберий се усмихна иронично. Приятелите на Плавций разбраха, че ще бъде обвинен в убийство и екзекутиран, а имуществото му — конфискувано. Затова баба му Ургулания му изпратила една кама, заръчвайки му да си помисли за наследниците си, които ще имат право да задържат имуществото му, ако изпревари съдбата с незабавно самоубийство. Той беше страхливец и не могъл да се реши и да си забие камата. Но влязъл в една вана топла вода и заповядал на един хирург да му разреже вените и безболезнено умрял от загуба на кръв. Чувствувах се много виновен за неговата смърт. Не бях обвинил Ургуланила в убийство веднага, понеже щяха и мен да попитат защо още като съм дочул първите крясъци, не съм скочил да спася Апрония. Решил бях да чакам до разглеждането на делото и да се обадя само ако разбере, че Плавций ще бъде осъден. Не знаех нищо за камата, а като научих, беше вече късно. Успокоявах се с мисълта, че се бе отнесъл към Нумантина много жестоко, а освен това и към мен не се бе държал като добър приятел. За да очисти паметта на Плавций, брат му

повдигна обвинение срещу Нумантина, че била объркала разума на Плавций с магии. Но Тиберий се намеси и заяви, че можел да докаже как по това време Плавций бил във владение на умствените си способности.

С Ургуланила не разменихме нито дума след това. Но месец по-късно Сеян ме посети неочаквано, на минаване през Капуа. Придружаваше Тиберий на път за Капри, остров до Неапол, където Тиберий имаше дванадесет вили и често отиваше да се развлича. Сеян каза:

— Сега вече ще можеш да се разведеш с Ургуланила. След около шест месеца тя ще добие дете, така ми съобщиха моите агенти. Трябва на мене да благодариш за това. Знаех за необикновената любов на Ургуланила към Нумантина. Случайно видях един млад роб, грък, който изглеждаше като мъжки близък на Нумантина. Подарих ѝ го и тя веднага се влюби в него. Нарича се Ботер.

Какво друго да сторя, освен да му благодаря? После запитах:

— А коя ще бъде новата ми жена?

— Значи, помниш разговора ни? Е добре, дамата, която имам предвид, ми е сестра по осиновяване — Елия. Нали я знаеш?

Знаех я, но скрих разочарованието си и само попитах дали една тъй млада, тъй хубава и интелигентна жена ще се съгласи да се омъжи за мене — стария, куц, болен, заекващ глупак.

— О — възкликна грубо той, — това ни най-малко не ще ѝ попречи. Ще се омъжи за племенника на Тиберий и чичото на Нерон, а нея само това я интересува. Не си въобразявай, че е влюбена в теб. Може да надвие себе си и да ти роди дете заради продължението на рода, но що се отнася до някакви чувства...

— Значи, ако не беше честта, че ще ти стана зет, можех и да не се развеждам с Ургуланила, що се отнася до благоприятната промяна в живота ми?

— О, ти ще се справиш — изсмя се той. — Като гледам тази стая, виждам, че не живееш много самотно. Тук някъде има жена, то си личи. Ръкавици, ръчно огледало, гергеф за бродерия, кутия със сладки, грижливо подредени цветя. А пък и Елия няма да ревнува. Тя вероятно си има любовници, макар да не надничам в историите ѝ.

— Добре — отговорих. — Ще го направя.

— Не ми изглеждаш много благодарен.

— Но не съм неблагодарен. Направил си си голям труд заради мене и не знам как точно да ти благодаря. Просто съм малко нервен. От онова, което знам за Елия, тя е доста критична, ако разбираш за какво говоря.

Той избухна в смях.

— Езикът ѝ е като игла-губерка. Но нима досега не си свикнал да ти се карат? Майка ти добре те е привикнала, нали?

— Все още, на някои места кожата ми е тънка — отговорих.

— Хайде, да не се бавя повече, драги ми Клавдий. Тиберий ще се чуди къде съм се запилял. Значи — разбрано, нали?

— Да, и много ти благодаря.

— О, впрочем не друг, а самата Ургуланила уби бедната Апрония, нали? Очаквах подобна трагедия. Ургуланила има едно писмо от Нумантина, в което тя я моли да отмъсти за нея. Всъщност не го е писала Нумантина, нали разбираш?

— Нищичко не знам. Бях дълбоко заспал по това време.

— И ти ли като Плавций?

— По-дълбоко и от самия Плавций.

— Умен човек! Е, довиждане, Клавдий.

— Довиждане, Елий Сеян.

Той се качи на коня.

Разведох се с Ургуланила, след като първо писах на баба си за разрешение. Ливия отговори, че веднага щом се роди детето, ще бъде хвърлено на хълма; такова бе нейното желание и това на Ургулания.

Изпратих един доверен освободденец при Ургуланила в Херкулан да ѝ каже за нареждането, което съм получил, предупреждавайки я, че ако иска детето ѝ да живее, ще трябва да го смени веднага щом го роди, за някое мъртво бебе; трябваше ми някакво бебе, което да хвърля, и ако не бе много отдавна мъртво, всяко бебе можеше да ми послужи. Така детето бе спасено и по-късно Ургуланила си го прибра от родителите, които го бяха отгледали — същите, от които бе взела мъртвото дете. Не знам какво стана с Ботер, но детето, което беше момиче, приличало досущ на Нумантина, тъй поне разправят. Ургуланила отдавна е мъртва. Когато умряла, принудили се да сринат цяла стена, за да изнесат огромното ѝ тяло от къщата — била много дебела, а не защото е била болна от воднянка. В

завещанието си ми бе отдала странна почит: „Не ме е грижа какво разправят хората, но Клавдий не е глупак.“ Остави ми една колекция от гръцки геми, някои персийски бродерии и своя портрет на Нумантина.

ГЛАВА 24

Тиберий и Ливия вече изобщо не се срещаха. Ливия беше обидила Тиберий, посвещавайки една статуя на Август от името на двамата и поставяйки първо своето име. Той ѝ отмъсти, като стори единственото нещо, което тя не успяваше дори да се престори, че може да прости — когато при него се явили посланици от Испания с молба за разрешение да вдигнат храм на него и майка му, той отказал от името на двамата. Казал на Сената, че, изглежда, в момент на слабост бил позволил един храм в Азия да бъде посветен на Сената и неговия ръководител (а именно на него самия), символизиращи общо патриархалното управление на Рим. Името на майка му също се било появило в посветителния надпис като върховна жрица на култа на Август. Но да се съгласи за обожествяването на него и на майка му, това щяло да означава да надвиши привилегиите си. (25 г. от н.е.)

— На мене, сенатори, повярвайте, ми стига това, че съм смъртен, че съм спъван от несъвършенствата на човешката природа и че заемам първото място сред вас, за да ви бъда в помощ — ако действително съм ви в помощ: така искам да ме запомнят идните поколения. Ако потомството сметне, че съм бил достоен за предците си, бдителен към вашите интереси, непреклонен пред опасностите и в защита на държавата — безстрашен пред личните вражди, този спомен ще ми бъде достатъчен. Сърдечната благодарност на Сената и римския народ и на нашите съюзници е най-прекрасният храм, който бих искал да ми се издигне — храм не от мрамор, но по-траен от мрамора, храм на сърцето. Мраморните храмове, щом високопоставените личности, в чест на които са вдигнати, паднат в немилост, биват презирани като обикновени саркофази. Затова моля Небесата да ми дарят до края на моя живот ведър дух и сила да прозирам във всички задължения, човешки и свещени: и затова умолявам нашите граждани и съюзници, когато смъртта навести това мое смъртно тяло, да споменат живота и делата ми (ако наистина са толкова достойни) с вътрешна благодарност и молитви, а не с външно великолепие и вдигане на храмове и

ежегодни жертвоприношения. Дълбоката обич, която Рим изпитваше към моя баща Август, докато беше сред нас в образа на човек, вече е засенчена от страхопочитанието, което божествената му глава извиква у религиозните, и от безразборния начин, по който използват името му като клетва по пазарищата. И докато говорим по този въпрос, уважаеми сенатори, предлагам отсега нататък употребата на свещеното име на Август във всички други освен в най-тържествени случаи да се смята за криминално престъпление и ние ревностно да следим за прилагането на този закон.

И нито дума за отношението на Ливия към въпроса. А предишния ден назначил едно от нейните протежета на вакантно съдийско място, но сторил това със следното, определение:

— Тази личност е избрана от моята майка, Ливия Августа, под чиито настойчиви молби бях принуден да склоня в негова полза, макар да нямам добро мнение за неговия характер и способности.

Наскоро след това Ливия поканила всички римски благороднички на целодневно посещение. Имало фокусници и акробати, и рецитации от поетите, и великолепни сладкиши и бонбони, и напитки, и по една красива скъпоценност за всяка гостенка — за спомен от този ден. Като завършек на всичко Ливия уредила четене на Августови писма. По това време беше осемдесет и три годишна, гласът ѝ бе отслабнал и малко фъфлеше, но в продължение на час и половина успяла да държи слушателките си в захлас. Първото писмо, което прочела, съдържало мнения за обществената политика, които прозвучали като предупреждения, писани сякаш нарочно за настоящото състояние на нещата в Рим:

Макар да съм задължен да се предпазвам със законни средства срещу всякакъв вид клевети, ще положа всички усилия, мила ми Ливия, да избягна разиграването на неприятни зрелища от рода на съдебните процеси за държавна измяна срещу някой глупав сатирик, карикатурист или епиграматик, който ме е взел за прицел на своето остроумие и красноречие. Баща ми Юлий Цезар опрости на поета Катул най-отвратителните памфлети, които човек би могъл да си представи: писа на Катул, че

ако се опитвал да докаже, че не е сервилен ласкател като повечето от своите колеги-поети, сега напълно бил постигнал целта си и вече можел да се върне към теми, по-поетични, отколкото половите извращения на своя застаряващ държавен глава; и го питал би ли приел да дойде на вечеря на другия ден и доведе когото иска. Катул отишъл и оттогава нататък двамата станали неразделни приятели. Да използваш величието на закона, за да отмъщаваш за всяка дребнава проява на лична неприязън, означава да направиш обществено признание за вътрешна слабост, страхливост и низост.

Имало един забележителен пасаж за доносниците:

Освен в случаи, когато съм уверен, че един доносник не очаква да се облагодетелствува пряко или косвено от своите обвинения, да ги повдига от чувство за истинско родолюбие и обществено приличие, аз не само не взимам под внимание значението им като доказателства, но слагам името на този доносник в черния списък и никога след това не го назначавам на отговорна работа...

И като завършек тя прочела няколко писма с много изобличителен характер. Ливия притежаваше десетки хиляди Августови писма, писани в един период от петдесет и две години, внимателно подвързани във форма на книги и снабдени с индекси. Избрала измежду тези хиляди петнадесетте най-пакостливи, които успяла да намери. Поредицата започвала с оплаквания срещу отворителното поведение на Тиберий като малко момче, неприязънта, която извиквал сред съучениците си като по-голямо момче, склонността му към побоища и надменност като млад мъж и тъй нататък, с признаци за растящо раздражение и често повтаряната фраза „и ако той не ти беше син, мила ми Ливия, бих казал, че...“ После следвали оплаквания за грубиянската строгост към войските под негово командване — „едва ли не подстрекателство към бунт“, —

мудността му при атакуване на неприятеля, с неблагоприятни сравнения между неговите методи и тия на моя баща. Следвал гневен отказ да го приеме за свой зет и подробно описание на моралните му несъвършенства. После още няколко писма, свързани с мъчителната история на Юлия, написани в по-голямата си част с изрази на почти налудничава омраза и отвращение към Тиберий. Прочела едно важно писмо, писано по повод отзоваването на Тиберий от Родос:

Мила ми Ливия,

Взимам за повод четиридесет и втората годишнина от нашия брак, за да ти благодаря от все сърце за изключителните заслуги, които имаш към държавата, откакто обединихме нашите сили. Ако мен ме зоват Баща на Отечеството, струва ми се невъзможно ти да не бъдеш Майка на Отечеството: кълна се, че ти си сторила два пъти повече от мене в нашето голямо дело по общественото преустройство. Защо ме караш да чакам още няколко години, преди да поискам от Сената да ти гласува тази чест? Единственият начин, по който бих могъл да изтъкна пълното си доверие в твоята безкористна преданост и мъдра преценка, е да отстъпя най-сетне на непрестанните ти молби за връщането на Тиберий, човек, към когото, признавам, продължавам да изпитвам най-дълбоко отвращение и моля Небесата дано, отстъпвайки пред теб сега, не нанесе дълготрайни щети на държавата.

Последното писмо, на което Ливия се спряла, било писано година преди смъртта на Август:

Вчера, когато разисквах с Тиберий по въпросите на държавната политика, изпитах внезапно чувство на най-дълбоко съжаление и отчаяние, мила ми съпруго, за това, че римският народ ще бъде осъден да издържа погледа на тези негови изпъкнали очи и да бъде удрян от този негов

кокалест юмрук, и да бъде дъвкан от тези негови ужасни, бавни челюсти, и да бъде тъпкан от тези негови огромни крачища. Но тогава нямах предвид тебе и милия ни Германик. И ако не вярвах, че когато съм вече мъртъв, той ще бъде напътствуван от теб по всички държавни въпроси и посрамяван от примера на Германик, поне по отношение на прилично поведение в личния си живот, дори и сега, кълна ти се, бих бил готов да го обезнаследя и да поискам от Сената да отнеме всичките му почетни титли. Този човек е говедо и се нуждае от вардияни.

Когато свършила, тя се изправила и казала:

— Струва ми се, мили приятелки, че ще е по-добре да не казвате нищо на съпрузите си за тези странни писма. Всъщност аз не успях да осъзная, подхващайки да ги чета, доколко... доколко странни са наистина. Не моля това заради себе си, а за доброто на императора.

Тиберий научил цялата история от Сеян тъкмо когато заемал мястото си в Сената, и останал смазан от срам, гняв и тревога. Случило се тъй, че работата му за този следобед била да изслуша по обвинение в държавна измяна, повдигнато срещу Лентул, един от понтифексите, който бе извикал подозрението му в оня случай с молитвата за Нерон и Друз и също тъй защото бе гласувал за смекчаване наказанието на Сосия. Когато Лентул — непресторен старик, уважаван не само заради произхода, но и заради победите си в Африка по времето на Август и поради своята Кротост — прозвището му беше „Водач“ — чул, че го обвиняват в държавна измяна, избухнал в смях. Тиберий, и без туй вече разстроен, загубил контрол над себе си и казал почти разплакан на Сената:

— Ако и Лентул ме мрази, не съм достоен да живея.

Гал отговорил:

— Развесели се, твое величество — прощавай, забравих, че мразиш тази титла, — искам да кажа, развесели се. Тиберий Цезар! Лентул не се смее *на тебе*, той се смее *с тебе*. Радва се заедно с тебе, че поне веднаж пред Сената се повдига обвинение в държавна измяна, което е напълно неоснователно.

И тъй обвинението срещу Лентул било отхвърлено. Но Тиберий вече бе станал причина за смъртта на Лентуловия баща. Този баща беше несметно богат и толкова се бе уплашил от подозренията, които Тиберий хранеше към него, че се бе самоубил, а като доказателство за своята вярност беше оставил цялото си богатство на Тиберий, който поради това не бе в състояние да повярва, че Лентул, сега крайно беден, не храни омраза към него.

Тиберий не стъпи в Сената в продължение на два цели месеца: не можеше да гледа сенаторите в очите, след като знаеше, че жените им са чели Августовите писма срещу него. Сеян му подхвърлил, че за здравето му ще бъде полезно да напусне за известно време Рим и да се установи на няколко мили надалеч, в една от вилите си, където би могъл да се отдели от ежедневния наплив дворцовите посетители и от шума и блъсканицата на града. Тиберий последва съвета му. Действията, които предприе срещу майка си бяха да я отстрани поради старост, да изпуска името ѝ от всички обществени документи, да прекрати обичайните ѝ почести, отдавани по случай рождения ѝ ден, и да даде да се разбере, че свързване на името ѝ с неговото или каквато и да била за нея в Сената ще се смятат едва ли не за държавна измяна. Нещо по-сериозно не посмя да предприеме. Знаеше, че тя все още притежава писмото, което ѝ бе написал от Родос с обещание да ѝ отдаде доживотно послушание, и че тя все още бе в състояние да го прочете, та макар то да я разкрие като убийцата на Гай и Луций.

Но тази невероятна старица все още не бе победена, както ще прочетете по-надолу. Един ден получих от нея следната бележка:

Господарката Ливия Августа очаква любимият ѝ внук Тиберий Клавдий да я посети и да вечеря с нея по случай рождения ѝ ден: тя се надява, че той е в добро здраве.

Бях удивен. Аз — неин любим внук! Загрижени въпроси за моето здраве! Не знаех да се смея ли, или да се плаша. Никога досега не ми бяха позволявали да я посетя на рождения ѝ ден. Никога дори не бях вечерял с нея. Не бях разговарял с нея освен церемониално, на Августовите празненства, от цели десет години насам. Какво може да цели сега? Тъй или инак, след три дни щях да разбера, а

междувременно трябваше да ѝ купя един наистина великолепен подарък. Най-сетне ѝ купих нещо, което бях сигурен, че ще ѝ се хареса — красива кана за вино от бронз, с дръжки като змийски глави и един много сложен рисунък, инкрустиран в злато и сребро. Беше, според мене, с много по-изящна изработка от ония коринтски съдове, за които колекционерите хвърлят такива луди пари напоследък. Правена беше в Китай! В средата на рисунката беше вложен златен медальон на Август, който се бе озовал, кой знае как, чак в оная далечна страна. Тази кана ми струваше петстотин златици, макар да не бе по-висока от четиридесетина сантиметра.

Но преди да ви разкажа за моето посещение и за дългия ми разговор с нея, нека изясня един въпрос, по който може би съм ви подвел. От изброяването на процесите за измяна и други подобни зверства човек би могъл да предположи, че империята при Тиберий е била непоносимо зле управлявана във всяко отношение. Всъщност съвсем не беше така. Макар да не бе подхванал нови обществени дела, за които да заслужава да се говори, а само се бе задоволил да довърши започнатото от Август, той поддържаше армията и флотата в пълен ред и мощ, плащаше на ръководните си чиновници най-редовно и изискваше от тях да му изпращат подробни доклади на всеки три месеца, поощряваше търговията, осигуряваше на Италия редовно снабдяване със зърнени храни, поддържаше пътищата и акведуктите в добро състояние, ограничаваше общественото и частно разточителство по всевъзможни начини, закрепил цените на хранителните стоки, премахнал пиратството и бандитството и заделил настрана значителен резерв от обществени средства в случай на непредвидено обществено бедствие. Оставяше провинциалните си управители на техните постове дълги години наред, ако работеха добре, за да не причинява сътресения, обаче през цялото време ги следеше внимателно. Един управител, за да покаже, че е способен и верен, изпрати на Тиберий по-голям данък, отколкото се полагаше. Тиберий го смъмри: „Искам овцете ми да се стрижат, не да се бръснат!“ В резултат на всичко това войни по границите почти не избухваха, след като размириците в Германия бяха уредени с идването на Марибод в Рим и след смъртта на Херман. Главният враг беше Такфаринат. Дълго време бе известен с прозвището „Дарителя на лаврови венци“, защото трима пълководци — моят приятел Фурий, Апроний — бащата на Апрония, и един трети

— Блез, чичо на Сеян по майчина линия, всеки на свой ред го бе побеждавал и си бе заслужил триумфални орнаменти. Блез, който разпръсна армията Такфаринат и плени брата му, бе почетен с необикновената чест да получи титлата император, чест, запазвана обикновено само за императорското семейство. Тиберий бе заявил на Сената, че с радост удостоява Блез по този начин заради родството му неговия доверен приятел Сеян; а когато три години по-късно четвърти пълководец, Долабела, сложи край на Африканската война, която бе избухнала отново с двойна сила, като не само победи Такфаринат, но успя и да го убие. Долабела получи само триумфални орнаменти, „защото иначе лаврите на Блез, чичото на моя верен приятел Сеян, ще загубят от своя блясък“.

Но аз говорех за добрите дела на Тиберий, а не за неговите слабости: и действително, от гледна точка на империята като цяло тези последни дванадесет години той се бе показал разумен и справедлив управник. Никой не би могъл да отрече това. Язвата на сърцевината на ябълката, ако мога да се изразя така, не си личеше отвън и не нарушаваше целостта на плода. От петте милиона римски граждани само двеста или триста души пострадаха от ревнивите страхове на Тиберий. А не знам още колко десетки милиона роби и провинциали, които бяха поданици във всяко друго отношение освен по име, се облагодетелствуваха истински от операторската система, усъвършенствувана от Август и Ливия и продължена в същата традиция от Тиберий. Но аз самият живеях в сърцевината на ябълката, така да се каже, и ще ми бъде простено, ако описвам по-подробно скритата язва, отколкото все още неразядената и блестяща външност. (26 г. от н.е.)

Като подхванеш веднаж с една метафора, Клавдий, което все пак става рядко, прекаляваш с употребата ѝ. Нима си забравил, че Атенодор ти забрани да правиш това? Хайде, наречи Сеян червея в сърцевината и слагай край; а сега подхвани пак с обичайния си, познат глас.

Сеян бе решил да използва Тибериевото чувство за срам като средство да го държи далеч от града не само за два, а за повече месеци. Подучил един от своите преториански офицери да обвини един прочут шегаджия, наречен Монтан, че очернял личното поведение на Тиберий. Докато до този ден обвинителите се бяха въздържали да

разправят друго освен най-общи обвинения срещу Тиберий — че бил надменен, жесток или деспотичен, — този войник се изстъпи и сложи в устата на Монтан много сериозни обвинения. Сеян се бе погрижил обвиненията да бъдат толкова истински, колкото и отвратителни, макар Монтан — който за разлика от самия Сеян не знаеше какво точно се върши в двореца — да не ги беше изричал. Свидетелят, който бе най-добрият в строевото обучение на преторианците, изригнал въображаемите мръсотии на Монтан с най-висок глас, без да премълчава и най-нецензурните думи и изрази, и не се оставил да го стреснат възмутените протести на сенаторите.

— Заклел съм се да кажа цялата истина — изревал той — и заради честта на Тиберий Цезар няма да премълча ни една думичка от подслушания разговор на обвиняемия, който чух на казаната дата и при казаните обстоятелства. Обвиняемият освен това заяви, че нашият благороден император уж вече ставал импотентен поради разните там безпътства и злоупотреба с възбудителни средства и за да възпламени повяхващата си полова мощ, той уреждал на всеки три дни частни оргии в една нарочно подредена стая в подземие то на двореца. Обвиняемият заяви, че изпълнителите на тези оргии, така наречените спинтрии, нахълтвали тичешком вътре, трима по трима, съвсем голи...

Продължил в същия дух цял половин час, а Тиберий не посмял да го спре — или пък е искал да разбере какво точно се знае, — докато свидетелят казал нещо прекалено (не е важно какво). Тиберий, забравяйки се, скочил внезапно с алено лице и заявил, че веднага ще се очисти от тези чудовищни клевети или ще нареди да се извърши съдебно разследване. Сеян се опитал да го успокои, но той останал прав, оглеждайки се разгневно, докато най-сетне Гал се надигнал и учтиво му напомнил, че Монтан, а не той е обвиняемата страна, че личният му морал бил извън подозрение; и че ако се разчуе за подобно съдебно разследване в пограничните провинции и всички съюзнически държави, то ще бъде разтълкувано съвсем погрешно.

Наскоро след това Тиберий бил предупреден от Трасил — дали това е било уредено от Сеян, или не, не зная, — че наскоро ще напусне града и че за него ще бъде равнозначно на смърт, ако се върне там отново. Тиберий съобщил на Сеян, че възнамерява да се премести в Капри и че ще остави Сеян да ръководи работите в Рим. Присъствувал на още един процес за измяна — този на братовчедка ми Клавдия

Пулхра, вдовицата на Вар, която след прокуждането на Сосия беше най-близката приятелка на Агрипина. Обвинена била в прелюбодейство, в проституиране на собствените си дъщери и в правене магии срещу Тиберий. Според мен тя бе напълно невинна в тези обвинения. Веднага щом научила за това, Агрипина отишла в двореца и сварила Тиберий тъкмо да правел жертвоприношение на Август. Още преди да била приключила церемонията, тя приближила към него и му казала:

— Тиберий, това поведение е нелогично. Принасяш фламинги и пауни в жертва на Август, а преследваш внуците му.

Той отвърнал бавно:

— Не те разбирам. Кои внуци на Август съм преследвал, които той сам не е преследвал?

— Не ти говоря за Постум и Юлила. Имам предвид себе си. Ти изпрати в изгнание Сосия, защото беше моя приятелка. Принуди Силий да се самоубие, защото беше мой приятел. И Калпурний, пак защото ми беше приятел. А сега и милата Пулхра е осъдена, макар единственото ѝ престъпление да е глупавата ѝ привързаност към мене. Хората започват да ме избягват и казват, че нося нещастие.

Тиберий я хванал за раменете и отново повторил:

*Но ако ти не властвуваши, дъщеричке,
смяташ ли, че ти е нанесена неправда?*

Пулхра беше осъдена и екзекутирана. Прокурор беше един, на име Афер, назначен заради голямото си красноречие. Няколко дни покъсно Агрипина случайно го видяла пред театъра. Той изглеждал засрамен от себе си и избягвал да срещне погледа ѝ. Тя отишла при него и му казала:

— Нямах причина да се криеш от мене, Афер. — А след това цитирала от Омир — но малко изменено, за да ѝ послужи за целта — окуражителния отговор на Ахил към смутените пратеници, които му донесли унизителната вест от Агамемнон. Казала:

*Принудил ви е той. При все че сте били добре платени,
туй дело Агамемноново е, не ваше — срещу мене.*

Това било докладвано на Тиберий (макар и не от Афер), думата „Агамемнон“ го подплашила наново.

Агрипина се разболяла и помислила, че е отровена. Отишла с носилката си в двореца за сетен път да помоли Тиберий за милост. Изглеждала толкова слабичка и бледа, че на Тиберий му станало драго: нищо чудно скоро да умре. Казал ѝ:

— Бедна ми Агрипина, изглеждаш ми тежко болна. Какво ти е?

Тя отвърнала със слаб глас:

— Може би съм те винила напразно, въобразявайки си, че следваш приятелите ми само защото са мои приятели. Може аз да ги подбирам зле, а може и преценката ми често да е погрешна. Но кълна ти се — ти ме виниш напразно, като мислиш, че храня някакво чувство на невярност към тебе или че съм обхваната от амбицията да управлявам, пряко или непряко. Единственото, което моля, е да ме оставиш на мира и да ми опростиш ония обиди, които не умишлено съм нанесла на тебе... и... — Думите ѝ се удавили в плач.

— И какво друго?

— О, Тиберий, бъди добър към децата ми! Бъди добър и към мене! Позволи ми да се омъжа наново. Толкова съм самотна. Откак умря Германик, за миг не съм забравила грижите си. Не мога да спя нощем. Ако ми позволиш да се омъжа, да се уредя и да отпусна разтревожената си душа, ще стана съвсем друга и тогава може би няма да ме подозираш, че заговорнича срещу ти. Уверена съм, че само защото изглеждам тъй нещастна, ти си мислиш, че храня лоши чувства към тебе.

— Кой е мъжът, за когото искаш да се омъжиш?

— Той е добър, великодушен човек, лишен от всякакви амбиции, преминал е средната възраст и е един от най-верните ти министри.

— Как се нарича?

— Гал. Казва, че е готов да се ожени за мен веднага.

Тиберий се извърнал и напуснал стаята, без да каже нито дума.

След няколко дни я поканил на пиршество. Често канеше на вечеря хора, към които изпитваше особено недоверие, и през цялото време на яденето се взираше в тях, опитвайки се сякаш да прочете тайните им мисли — а това извикваше смущение почти у всеки поканен. Ако гостът му се виждаше уплашен, той го приемаше като доказателство за вина. Ако ли пък срещаше погледа му спокойно, той го приемаше като още по-сигурно доказателство за вина, допълнена с нахалство. В този случай Агрипина, все още болна и неспособна да яде друго освен най-леката храна, без да ѝ се повдига, наблюдавана неотстъпно от Тиберий, се чувствувала ужасно. Не беше кой знае колко приказлива, а пък и разговорът, който бил за относителните достойнства на музиката и философията, не я интересувал никак и тя не била в състояние да допринесе с нищо за поддържането му. Престорила се, че яде, но Тиберий, който я наблюдавал внимателно, забелязал, че отпращала блюдо след блюдо, без да ги докосне. Решил, че го подозира в намерение да я отрови и за да я изпита, внимателно избрал една ябълка от чинията пред него и казал:

— Драга Агрипина, ти почти нищо не хапна. Хайде сега опитай поне тази ябълка. Великолепна е. Преди три години получих от царя на Партия малки ябълкови дръвчета и този е първият им плод.

Знае се, че всеки си има по един „природен неприятел“ — ако мога тъй да го нарека. За някои медът е силна отрова. Други се поболяват, като се докоснат до кон или като влязат в конюшня, или дори като легнат на легло, напълнено с конски косми. Трети пък се чувствуват много зле в присъствие на котка и като влизат в някоя стая, чуваме ги да казват: „Тук е имало котка, простете, но ще се оттегля.“ Аз самият изпитвам непреодолимо отвращение към цвета на глогината. Природният неприятел на Агрипина беше ябълката. Тя поела подаръка от ръката на Тиберий и му поблагодарила, но не успяла да прикрие погнусата си и казала, че ще я запази, ако ѝ позволи, за да си я изяде у дома.

— Отхапи си само да видиш колко е хубава.

— Моля те да ме простиш, но наистина не мога.

Подала ябълката на един слуга и му поръчала да ѝ я завие грижливо в една салфетка. Защо тогава Тиберий не я подведе незабавно с обвинение за държавна измяна? Защото Агрипина все още се намираще под покровителството на Ливия.

ГЛАВА 25

А сега стигам до описанието на моята вечеря с Ливия. Поздрави ме много сърдечно и пролича, че искрено се зарадва на подаръка ми. По време на вечерята, на която присъствуваха само старата Ургулания и Калигула, сега вече четиринайсетгодишен — стройно, бледолико момче с пъпчиво лице и хлътнали очи, — тя ме изненада с остротата на ума си и с ясната си памет. Запита ме за работата ми, а когато аз заприказвах за Първата пуническа война и отрекох някои подробности, дадени от поета Невий (той е участвувал в тази война), тя се съгласи с моите заключения, но ме хвана в невярно цитиране. Каза:

— Нали сега си ми благодарен, внуко, загдето не ти позволих да напишеш онази биография на баща си? Нима мислиш, че щеше да вечеряш днес тук, ако не бях се намесила?

Всеки път, щом робът наливаше чашата ми, аз я изпивах до дъно, тъй че сега, на десетата или дванадесетата чаша, се усещах като лъв. Отвърнах смело:

— Безкрайно благодарен, бабо, че съм на завет между картагените и етруските. Но би ли ми казала *защо* вечерям днеска тук?

Тя се усмихна.

— Да си призная, присъствието ти на масата все още ми причинява известно... Но все едно. Ако съм нарушила едно от най-старите си правила, това си е моя работа, не е твоя. Мразиш ли ме, Клавдий? Бъди искрен.

— Вероятно колкото и ти мене, бабо. (Моят ли беше този глас?)

Калигула се изкикоти, Ургулания се захили, а Ливия се засмя.

— Откровен си, признавам! Я ми кажи, забеляза ли този изверг тук? Той се държи необичайно кротко тази вечер.

— Кой, бабо?

— Този твой племенник.

— Нима е изверг?

— Не се прави, че не знаеш. Ти *наистина* си чудовище, нали, Калигула?

— Както кажеш, прабабо — отвърна Калигула със сведен поглед.

— Та, Клавдий, този изверг тук, твоят племенник — сега ще ти разкажа за него. Той *ще бъде следващият император*.

Приех го като шега. Отвърнах усмихнато:

— Щом казваш така, бабо, значи, така е. Но какви са достойнствата му? Той е най-младият от рода и макар да е доказал своята голяма вродена дарба...

— Искаш да кажеш, че ни един от тях няма да успее да се пребори със Сеян и сестра ти Ливила?

Удивен бях от свободата, с която се водеше разговорът.

— Нищо подобно не съм искал да кажа. Никога не се занимавам с висшата политика. Мислех си само, че още е млад, твърде млад за император; и че като предсказание това ми звучи твърде далечно.

— Нищо подобно, Тиберий ще го направи свой приемник. Защо ли? Защото Тиберий е такъв. Страда от същата суета като бедния Август: не може да понася мисълта за приемник, който да бъде по-обичан от него самия. Но в същото време прави всичко, за да накара хората да го намразят и да се страхуват от него. Тъй че, когато усети, че часът му приближава, ще си потърси някого поне малко по-лош от него самия да го наследи. И ще се спре на Калигула. Има една постъпка, извършена от Калигула, която е много по-престъпна от всички престъпни дела, които Тиберий би могъл да осъществи.

— Моля ти се, прабабо... — обади се Калигула.

— Добре, изверго, тайната ти ще остане в мене дотогава, докато се държиш прилично.

— Ургулания знае ли я тази тайна? — запитах аз.

— Не. Тя е само между изверга и мен.

— Доброволно ли ти я призна?

— Разбира се, че не. Не е от ония, дето си признават. Открих я съвсем случайно. Претърсвах една нощ спалнята му да видя дали не се опитва да ми играе някои ученически шеги — дали не се занимава с черна магия например, или не дестилира отрови или нещо подобно. Попаднах на...

— Моля ти се, прабабо...

— ... един зелен предмет, който ми разкри нещо забележително. Но аз му го върнах.

Ургулания се обади ухилено:

— Трасил разправя, че съм щяла да умра тази година, тъй че няма да имам щастието да живея под твоето управление, Калигула, освен ако не побързаш да убиеш Тиберий!

Обърнах се към Ливия:

— Нима той ще стори това, бабо?

Калигула рече:

— Безопасно ли е да се разправят такива неща на чичо Клавдий? Или смяташ да го отровиш?

Тя каза:

— О, той е безопасен и без отрова. Искам вие двамата да се опознаете по-добре, отколкото се знаехте досега. Това е едната причина за тази вечеря. Слушай, Калигула, чичо ти Клавдий е особен човек. Толкова е старомоден, че само защото е дал клетва да обича и да пази децата на брата си, винаги можеш да се облягаш на него — докато си жив. Чуй и ти, Клавдий, племенникът ти Калигула е необикновен. Той е коварен, страхлив, похотлив, суетен, лъжлив, той ще ти създаде много големи неприятности, преди да си отиде: но помни едно, никога няма да те убие.

— Това пък защо? — запитах и отново изпразних чашата си. Разговорът ми приличаше на сън — налудничав, но интересен.

— Защото ти си човекът, който ще отмъсти за неговата смърт.

— Аз ли? Кой го казва това?

— Трасил.

— Нима Трасил никога не греша?

— Не. Никога. Калигула ще бъде убит и ти ще отмъстиш за неговата смърт.

Мрачно мълчание се спусна изведнъж и продължи чак до десерта, когато Ливия се обади:

— Хайде, Клавдий, останалият ни разговор ще бъде на четири очи.

Другите двама станаха и ни оставиха сами. Аз казах:

— Този разговор ми се видя много особен, бабо. Моя ли е вината? Много ли пих? Искам да кажа, че някои шегички днес не са съвсем безопасни. Опасни приказки изрекохме. Надявам се, че слугите...

— О, те са глухонеми. Не, не се сърди на виното. Във виното има истина, а разговорът беше напълно сериозен, що се отнася мене.

— Но... но ако наистина го смяташ за изверг, защо го поощряваш? Защо не подкрепиш Нерон! Той е чудесен човек.

— Защото Калигула, а не Нерон ще бъде следващият император.

— Но той ще бъде неподходящ, ако наистина е това, което ти казваш за него. А ти, която си посветила целия си живот в служба на Рим...

— Да. Но човек не може да се бори със Съдбата. А сега, след като Рим бе тъй неблагоприятен и достатъчно безумен, за да позволи този мой подъл син да ме захвърли като непотребна вещь и да ме обиди — мен, представяш ли си, може би най-великата управница, която светът е познавал, на туй отгоре и негова майка... — Гласът ѝ се извиси в писък.

Побързах да променя темата. Казах:

— Успокой се, моля ти се, бабо. Както сама каза, човек не може да се бори със Съдбата. Но няма ли нещо по-специално, свързано с всичко това, което да искаш да ми кажеш, бабо?

— Да. То е за Трасил. Често се съветвам с него. Тиберий не знае, че го правя, че Трасил често идва тук. Преди няколко години той ми каза какво ще се случи между Тиберий и мене — че по всяка вероятност той ще се вдигне срещу мене и ще вземе империята изцяло в свои ръце. Тогава не му повярвах. Каза ми и нещо друго: че макар да умра като разочарована старица, много години след смъртта ми ще ме признаят за богиня. А преди това ми беше съобщил, че някой, който трябвало да умре в годината, за която сега знам, че е годината на моята смърт, щял да стане най-голямото божество, което светът е познавал, и че накрая всички храмове в Рим и навсякъде в империята ще бъдат посвещавани само на него. Дори не и на Август.

— А ти кога трябва да умреш?

— След три години, през пролетта. Знам точния ден.

— А нима толкова ти се иска да станеш богиня? Чичо ми Тиберий, както изглежда, не го желае особено.

— Единствено за това мисля сега, когато престанах да работя. А и защо не? Ако Август е бог, смешно е аз да съм само негова жрица. Нали аз свърших цялата работа? Той бе толкова неспособен за управник, колкото е и Тиберий.

— Да, бабо. Но не ти ли стига да *знаеш* какво си извършила, без да искаш да те обожават невежата сган?

— Клавдий, слушай да ти обясня. Съгласна съм за невежата сган. Но аз не мисля толкова за земната си слава, а за положението, което ще заемам на Небето. Сторила съм много безбожни дела — никой велик управник не може без това. Поставяла съм доброто на империята над всички човешки съображения. За да запазя империята от разцепление, принуждавала съм се да извършвам много престъпления. Август направи всичко по силите си, за да разбие империята със своята глупава фаворизация: Марцел срещу Агрипа, Гай срещу Тиберий. Кой спаси Рим от подновяването на гражданските войни? Аз. Неприятната и трудна задача на премахването на Марцел и Гай падна върху мене. Не, не се преструвай, че не си ме подозирал в отравянето им. А каква е истинската награда за един управник, който извършва подобни престъпления за благо на своите поданици? Истинската награда очевидно е да бъде обожествен. Ти вярваш ли, че душите на престъпниците са осъдени на вечни мъки?

— Открай време са ме учили да вярвам, че са осъдени.

— Но безсмъртните богове не се страхуват от наказанието, колкото и престъпления да са извършили, нали?

— Е, да — Юпитер развенча баща си и уби един от внуците си и извърши кръвосмешение, като се ожени за сестра си, и... да, права си. Никой от тях не е бил много морален. И наистина съдниците на смъртните мъртъвци нямат закони, по които да съдят боговете.

— Точно така. Сега разбираш ли защо за мен е от такова значение да бъда обожествена? И тази, ако искаш да знаеш, е причината, поради която понасям Калигула. Той ми се закле, че ако опазя тайната му, ще ме направи богиня веднага щом стане император. А пък от тебе искам да се закълнеш, че ще сториш всичко по силите си да се погрижиш да ме обожествят колкото възможно по-скоро, защото — о, нима не разбираш? — докато той ме обожестви, аз ще бъда в ада, ще премина през най-ужасните мъчения, най-отвратителните неизбежни мъчения!

Внезапната промяна в тона на гласа ѝ от императорски надменен и безстрастен на умоляващо ужасен — ме удиви повече от всичко, което бях чул досега. Трябваше да кажа нещо, затова обадих:

— Не разбирам какво влияние би могъл да има бедният чичо Клавдий върху самия император или пък върху Сената.

— Няма значение какво разбираш и какво не разбираш, идиот такъв! Ще се закълнеш ли да изпълниш молбата ми? Ще се закълнеш ли в собствената си глава?

Отвърнах:

— Бабо, ще се закълна в собствената си глава — каквото и да струва тя сега — при едно условие.

— Осмеляваш се да ми поставяш условия, *на мене*?

— Да, след двайсетата чаша; и то е простичко условие. След тридесет и шест години на безразличие и отвращение към мен не вярвам да очакваш да сторя каквото и да било за теб, без да ти поставя условия, нали?

Тя се усмихна.

— Е, какво е това простичко условие?

— Много са нещата, които бих искал да узная. Искам да знам, първо място, кой уби баща ми и кой уби Агрипа, и кой уби брат ми Германик, и кой уби сина ми Друзил...

— Защо искаш да знаеш всичко това? Нима храниш някаква глупава мисъл да отмъстиш за смъртта им на мене?

— Не, дори и ти да си убийцата. Никога не отмъщавам, освен ако не съм принуден към това от някаква клетва или при самозащита. Убеден съм, че злото само си отмъщава. Онова, което искам сега, е да зная истината. Аз съм историк по професия и единственото, което дълбоко ме интересува, е да открия как са се случили нещата и защо. Аз например пиша за историята по-скоро да осведомя себе си, отколкото да осведомя читателя.

— Старият Атенодор дълбоко ти е повлиял, както виждам.

— Беше добър към мене и аз му бях благодарен, затова станах стоик. Никога не съм се набърквал във философски спорове — това не ме привлича, — но възприех стоическия начин да гледам нещата. Можеш да бъдеш сигурна — не ще повтора нито дума от онова, което ще ми кажеш.

Успях да я убедя, че ѝ казвам истината, и тъй, в продължение на четири часа и повече дори, тя отговаряше без заобикалки и с такова спокойствие, сякаш бе селски управител, който съобщава и най-малките бедни, сполетели стопанството на собственика, пристигнал от града. Да, тя отровила дядо ми, но не, не била отровила баща ми, въпреки подозренията на Тиберий — той наистина починал от

гангрена; да, тя отровила и Август, като размазала отрова по смокините, докато били още на дървото; разказа ми и цялата история на Юлия, тъй както вече я разправих, и цялата история на Постум — там подробностите успях да засека и по друг път; да, тя отровила Агрипа и Луций, както и Марцел и Гай, тя спряла писмата ми до Германик, но не, него тя не била отровила — Планцина сторила това по своя инициатива, — но тя самата го била определила за убиване, както набеязала и баща ми, и то по същата причина.

— А каква беше причината, бабо?

— Решил беше да възстанови Републиката. Не, не ме разбирай криво: не по начин, който да наруши клетвата му за вярност към Тиберий, макар това да означаваше, че аз трябва да бъда премахната. Щеше да накара Тиберий доброволно да направи тази крачка, да му остави славата за това действие, а сам да остане в сянка. За малко не убеди Тиберий. Знаеш ли какъв страхливец е Тиберий. Трябваше да работя като вол и да подправя много документи, и да изрека един куп лъжи, за да въздържа Тиберий да не разобличи Сеян. Този републиканизъм се гнезди като зараза у него. Принудих се дори да вляза в разбирателство със семейството. И дядо ти страдаше от това.

— Аз също.

— Все още ли? Това е забавно. И Нерон, доколкото разбирам, и той. Няма да му донесе много щастие. А да се спори с вас, републиканците, е безсмислено. Не желаете да разберете, че да се възвърне републиканското управление в настоящия момент е толкова невъзможно, колкото да възвърнеш старомодните представи за добродетелност у съвременните съпруги и съпрузи. Все едно да опитваш да върнеш назад сянката на слънчевия часовник: това не може да стане.

Призна, че е накарала да удушат Друзил. Каза ми колко близо съм бил аз самият до смъртта, когато за пръв път съм писал на Германик за Постум. Единствената причина, поради която ме пощадила, била, че очаквала да му съобщя къде се крие Постум. Най-интересните подробности, които ми разказа, бяха за начина ѝ на отровителство. Зададох ѝ въпроса на Постум — дали почита бавните или бързите отрови — и тя ми отговори без най-малко смущение, че предпочитала повтарящи се дози от бавни, безвкусни отрови, които предизвиквали признаци на туберкулоза. Запитах я как е успявала да

прикрива така добре следите си и как е успявала да поразява на такива далечни разстояния: защото Гай бе убит в Мала Азия, а Луций — в Марсилия.

Напомни ми, че никога не била замисляла убийство, за което да се знае, че ще я облагодетелствува пряко или незабавно. Така например отровила дядо ми едва след като минало време от развода им; не била отровила и никоя от своите жени-съпернички — Октавия, Юлия или Скрибония. Жертвите ѝ били предимно хора, чрез чиято смърт синовете и внуците ѝ се приближавали до приемничеството на престола. Ургулания била единствената ѝ довереница, а тя била толкова дискретна и сръчна и дотолкова предана, че било невъзможно престъпленията, които замисляли заедно, да бъдат открити, а дори и да бъдат, никога не можели да обвинят нея, Ливия, за това. Ежегодните изповеди пред Ургулания в подготовка за празника на Добрата богиня били отлично средство за премахването на неколцина, които се препречвали пред нейните планове. Обясни ми го най-подробно. Случвало се понякога да се чуят изповеди не само за прелюбодеяние, но и за кръвосмешение с брат или със син. Ургулания заявявала, че единственото изкупление е смъртта на този мъж. Тогава жената започвала да умолява да се намери друго средство за изкупление. Ургулания заявявала, че съществувала друга възможност, която Богинята също би приела. Жената можела да се пречисти, като подпомогне богинята в нейното отмъщение със съучастничеството на мъжа, който ѝ е навлякъл позора. Защото, казвала Ургулания, изслушала била подобна отвратителна изповед от друга една жена, която не намерила сили да убие своя похитител, и тъй оня проклетник бил все още жив, макар самата жена да била пострадала. „Проклетникът“ бил съответно първо Агрипа, после Луций и Гай. Агрипа бил обвинен в кръвосмешение с дъщеря си Марцелина — чието необяснимо самоубийство потвърдило измислицата: Гай и Луций — в кръвосмешение с майка си, преди нейното изгнание, славата на Юлия правела убедителна и тази лъжа. Във всеки от случаите жената с радост обмисляла убийството, а мъжът го изпълнявал. Ургулания помагала със съвети и подходящи отрови. Безопасността на Ливия се криела в липсата на каквато и да било връзка с извършителя, който дори и да бил заподозрян или хванат на местопрестъплението, не можел да обясни мотивите си за убийството,

без да изложи сам себе си. Запитах я дали не е изпитала угрижение на съвестта, убивайки Август и също тъй убивайки или изпращайки в изгнание толкова много хора от неговите приемници. А тя ми отговори така:

— Никога нито за миг не съм забравила чия дъщеря съм.

Това вече ми обясни много. Бащата на Ливия, Клавдиан, бил проскрибиран от Август след битката при Филипи и предпочел да се самоубие, отколкото да попадне в ръцете му.

Казано накратко, тя ми разправи всичко, което исках да узная, с изключение на необяснимите магии в дома на Германик в Антиохия. Пак ми повтори, че тя не била нареждала подобно нещо и че нито Планцина, нито Пизон ѝ били казали нещо по този въпрос и че аз съм можел да направя за изясняването на загадката толкова, колкото и тя самата. Видях, че е безсмислено да я разпитвам повече, затова ѝ поблагодарих за търпението към мен, и най-последно се заклек в собствената си глава да сторя всичко по силите си, за да я обожествя.

Като тръгнах, тя ми даде едно малко томче и ми каза да го прочета, като се върна в Капуа. Беше сборникът с изхвърлените сибилски стихове, за които писах в първите страници на тази история, а когато стигнах до предсказанието, озаглавено „Приемствеността на Косматите“, стори ми се, че разбрах защо Ливия ме бе поканила на вечеря и ме бе накарала да положа оная клетва — ако изобщо съм я полагал. Всичко ми приличаше на пиански сън.

ГЛАВА 26

Сеян написал една записка до Тиберий, в която го умолявал да си спомни за него, ако започне да търси съпруг за Ливила: отлично съзнавал, че е само обикновен конник, но Август веднаж се готвел да омъжи собствената си дъщеря за конник, а Тиберий в негово лице имал един от най-верните си подчинени. Не се стремял към сенаторски ранг, стигало му сегашното му положение на неуморен страж за безопасността на неговия благороден император. Допълвал, че подобен брак щял да представлява сериозен удар срещу хората от партията на Агрипина, които виждали Сеяново лице най-дейния си противник. Щели да се страхуват да приложат насилие срещу оцелелия син на Кастор от Ливила — младия Тиберий Гемел. За неотдавнашната смърт на другия близък трябвало да се благодари на Агрипина.

Тиберий отговорил любезно, че все още не може да даде благоприятен отговор на молбата въпреки голямото си чувство на задължение към Сеян. Съмнявал се, че Ливила, чиито двама предишни съпрузи били мъже от най-благороден произход, ще се съгласи той да си остане обикновен конник; но ако бъде повишен в ранг и в същото време се сродял с императорското семейство, това щяло да извика голяма завист и да подсили партията на Агрипина. Обяснил, че именно за да избегне подобна завист, Август бил намислил да омъжи дъщеря си за конник, възрастен човек, оттеглил се от обществената работа, който изобщо не бил замесен в политиката.

Но завършвал с обнадеждаваща нотка:

Засега ще се въздържа да ти съобщя какви са моите планове да те свържа по-близо с мен в родство. Но ще ти кажа само, че с каквото и да те възнаградя за твоята преданост, то не ще бъде достатъчна отплата и че когато ми се отдаде възможността, ще изпитам голямо задоволство да сторя това, което смятам да сторя.

Сеян познаваше Тиберий достатъчно добре, за да разбере, че е избързал с молбата си и доста е засегнал Тиберий — писал бил само защото Ливила настоявала. Решил, че Тиберий трябва да бъде увещан да напусне Рим незабавно и че трябва да назначи човек за постоянен префект — магистрат, чиито решения можеха да се обжалват само пред императора. Като командир на преторианците Сеян беше отговорен и за императорските куриери, тъй че щеше да държи в ръцете си цялата императорска кореспонденция. Тиберий щеше да зависи от него и в решаването кои хора да бъдат допускани до императора; а колкото по-малко хора виждаше императорът, толкова по-доволен щеше да бъде. Малко по малко префектът на Рим щеше да обсеби цялата власт и щеше да действа без страх за намеса от страна на императора.

Най-сетне Тиберий напусна Рим. Поводът беше освещаването на един храм в Капуа на Юпитер и един в Нола — на Август. Но той изобщо не възнамеряваше да се завърне. Знаеше се, че е взел това решение заради предупреждението на Трасил; а каквото предскажеше Трасил, се приемаше безусловно като нещо, което ще се случи. Очакваше се, че Тиберий, сега вече шестдесет и седем годишен — а каква отблъскваща картина представляваше: слаб, приведен, плешив, скован в ставите, с лице, разядено от язви, налепено с пластири, — ще умре в скоро време. Никой не би могъл да предположи, че му бе съдено да живее още цели единадесет години. Може би стана така, защото той вече изобщо не се приближи нито града, нито до покрайнините. Но, тъй или инак, така се случи.

Тиберий доведе със себе си в Капри неколцина учени гръцки учители, една отбрана войскова част, включваща германските му телохранители, Трасил, няколко изрисувани странни същества от неопределен пол и най-неочаквано избра от всички хора не друго, а Кокцей Нерва. Капри е остров в Неаполския залив, на около три мили от брега. Климатът му през зимата е мек, през лятото — прохладен. Има единствен пристан, защото останалата част от острова е предпазена от стръмни скали и непроходими гъсталаци. Как е прекарвал Тиберий свободното си време там — когато не е разисквал поезия и митология с гръците или право и политика с Нерва — е разказ, толкова отвратителен, че не може да се напише дори и в една история. Ще кажа само, че бил занесъл със себе си пълно събрание от

прочутите книги на Елефантина, най-богатата енциклопедия по порнография, каквато е съществувала изобщо. В Капри можеше да върши онова, което не си позволяваше в Рим — да се държи неприлично под открито небе, сред дървесата и цветята или пък на морския бряг, и да вдига колкото шум си иска. Понеже някои от забавленията му бяха извънредно жестоки, тъй като страданията на партньорите му съставяха голяма част от удоволствието, той е сметнал, че усамотеността на Капри е едно преимущество, което далеч надминава недостатъците му. Но не живееше постоянно там: прескачаше на посещения в Капуа, Бай и Анций. Обаче главната му квартира си остана Капри. (28 г. от н.е.)

След известно време дал право на Сеян да премахне водачите на Агрипинината партия с каквито най-подходящи средства намери. Беше в ежедневна връзка със Сеян и одобряваше всичките му действия в писмата си до Сената. Отпразнувал едно новогодишно празненство в Капуа, като произнесъл обичайна молитва или благословия в качеството си на върховен понтифекс, а сетне внезапно се извърнал към един конник, наречен Сабин, който стоял наблизо, и го обвинил в опит да подкупи верността на неговите освободенци. Един от хората на Сеян веднага смъкнал наметката на Сабин, увил главата му в нея, а сетне метнал примка през врата му и го извлякъл навън. Сабин извикал със задавен глас:

— Помощ, приятели, помощ!

Но никой не се помръднал и Сабин, чието единствено престъпление беше, че бе приятел на Германик и бе подмамен от един Сеянов шпионин скрито да изрази симпатиите си към Агрипина, бил екзекутиран без съд. На другия ден в Сената било прочетено писмо от Тиберий, в което се съобщавало за смъртта на Сабин и се споменавало за разкрития от Сеян опасен заговор.

Уважаеми сенатори, съжалете се над един нещастен старец, който живее под непрекъснат страх, а членовете на собственото, му семейство постоянно заговорничат срещу живота му.

Било съвсем ясно, че имал предвид Агрипина и Нерон. Гал станал и направил предложение да се поиска от императора да изложи опасенията си пред Сената и да позволи на Сената да унищожи заговорниците: нещо, което сигурно нямало да бъде трудно. Но Тиберий все още не се чувствуваше достатъчно силен, за да си отмъсти на Гал.

През лятото на тази година се състоя случайна среща между Ливия, в нейната носилка, и Тиберий — на кон, на главната улица на Неапол. Тиберий тъкмо бил пристигнал от Капри, а Ливия се връщала от посещение в Херкулан. Тиберий предпочитал да я отмине без поздрав, но силата на навика го накарала да дръпне юздите и да ѝ отпрати официално запитване за нейното здраве. Тя каза:

— Любезното ти внимание ме ощастливява, моето момче. А майчиният ми съвет към тебе е: *внимавай с рибата барбуна, която ядеш на твоя остров*. Някои от уловените са много отровни.

— Благодаря, майко — отговорил той. — Понеже не друг, а ти ме предупреждаваш, отсега ще се придържам с религиозен фанатизъм към рибата тон и кефала.

Ливия изсумтяла и като се извърнала към Калигула, който бил с нея, казала на висок глас:

— Та, както ти казвах, съпругът ми (прадядо ти, миличък) и бързахме по тази улица през една тъмна нощ преди шейсет и пет години, да, толкова има оттогава, отивахме към пристана, дето скришом ни чакаше нашият кораб. Всеки миг хората на Август можеха да ни хванат и убият — колко странно ми се вижда сега! По-големият ми син — тогава имахме само едно дете — беше на гърба на баща си. И какво, мислиш, стори тогава този малък звяр? Ревна с пълен глас: „О, татко, искам да се върнем в Перу-у-у-зия.“ Това ни издаде. Двама войници изскочиха иззад една пивница и завикаха по нас. Скрихме се край някаква тъмна порта, окато ни отминат. Но Тиберий продължи да пици: „Искам да се върна в Перу-у-у-зия.“ Аз казах: „Убий го! Убий зверчето! Единствено това ще ни спаси.“ Но съпругът ми беше мекосърдечен глупак и не посмя. Отървахме се благодарение на случайността.

Тиберий, който останал да чуе края на историята, пришпорил коня си и препуснал разгневен. Никога вече не се видяха.

Предупреждението на Ливия за рибата било изречено само за да го притесни, да го накара да си мисли, че рибарите и готвачът му са подкупени от нея. Знаеше, че Тиберий обича барбуна и че отсега нататък ще живее във вечен конфликт между лакомията си и страха от убийство. Но всичко това имало тъжни последици. Един ден Тиберий седял под някакво дърво на западния склон на острова, разхождал се на ветреца и съчинявал стихотворен диалог на гръцки, диалог между заек и фазан, в който всеки изтъква на свой ред гастрономическите си предимства. Идеята му не била оригинална: неотдавна бил наградил един от своите придворни поети с две хиляди златици за подобна поема, в която съперници били една гъба, една ливадна бъбрица, стрида и кос. В увода към настоящата творба той отхвърлял всички тези твърдения като несъстоятелни, заявявайки, че единствени заекът и фазанът имат право да си оспорват магданозовия венец — единствено тяхното месо притежавало достойнство и лекота, чудесен вкус и мекота.

Тъкмо си блъскал ума над някое обидно прилагателно, с което да окачества стридата, трънливите храсти под него прошумели и рошав, див мъж изскочил из тях. Дрехите му били мокри и разкъсани на парцали, лицето — одрано, а в ръката стискал отворен нож. Той изхвъркнал из храстите с вика:

— Ето те, Цезаре; виж каква хубавица!

От торбата, прехвърлена през рамото му, той измъкнал огромна барбуна и я метнал все още жива пред нозете на Тиберий. Бил просто обикновен рибар, който току-що хванал този забележителен улов и забелязвайки Тиберий горе, решил да му я подари. Завързал лодката си за някакъв камък, преплувал до скалата, изкатерил се по стръмната пътека до пояса от трънаци и си прерязал път с джобния си нож.

Но Тиберий се бил изплашил почти до смърт. Той надул една свирка и изкрещял на германски:

— Помощ, помощ! Елате веднага! Волфганг! Зигфрид! Еделщайн! Убиец!

— Идем, най-велики, благородни, вседаряващ господарю — бързо откликнали германците. Били на пост отляво, отдясно и зад него, но никой естествено не седял отпред. Появили се тичешком, размахвайки своите асъгаи.

Човекът не разбирал германски и затваряйки ножа си, възкликнал весело.

— Хванах я долу в подмолите. Колко мислиш тежи? Като същински кит, нали? Щеше да ме смъкне от лодката.

Тиберий, малко поуспокоен, макар сега да си помислил пък за отровителство, викнал на германците:

— Не, не го промушвайте. Разрежете това нещо на две и натрийте парчетата по лицето му.

Здравенякът Волфганг сграбил рибаря изотзад, тъй че да не може да движи ръцете си, докато другите двама натрили по лицето му суровата риба.

Нещастникът извикал:

— Хей, спрете! Това не е шега! Какво щастие, че не предложи на императора първо другото, което ми е в торбата.

— Вижте какво е! — наредил Тиберий.

Еделщайн отворил торбата и открил вътре един огромен рак.

— Натрийте лицето му и с това! — казал Тиберий. — Здравата го натрийте!

Нещастникът загубил и двете си очи. Тогава Тиберий рекъл:

— Достатъчно, войници. Сега го пуснете!

Рибарят се залутал наоколо, разплакан и подлудял от болка; не оставало друго, освен да го хвърлят в морето от най-близката скала.

Драго ми е да кажа, че ни веднаж не бях поканен да посетя Тиберий на неговия остров и внимателно отбягвам да ходя там оттогава насам, макар всички следи от гнусните му забавления да бяха премахнати и да разправят, че дванадесетте му вили били много хубави. Поисках разрешение от Ливия да се оженя за Елия и тя ми го даде с ехидни благопожелания. Дори дойде на бракосъчетанието. Беше много тържествена сватба — Сеян се бе погрижил — и едно от последствията бе, че туй ме отчужди от Агрипина, от Нерон и техните приятели. Смятаха, че не ще мога да опазвам тайните им от Елия и че Елия ще разказва на Сеян всичко, каквото научи. Това дълбоко ме огорчи, но разбрах, че ще е безполезно да разубеждавам Агрипина (тя сега жалееше сестра си Юлила, която току-що бе починала след двадесетгодишно изгнание на оня проклет малък остров Тремер).

Постепенно престанах да посещавам дома ѝ, за да избягна усложненията. Аз и Елия бяхме мъж и жена само по име. Първото, което тя ми заяви още щом влязохме в брачната ни спалня, беше:

— Дай сега да се разберем, Клавдий: не желая да ме докосваш; и ако пак някога, като в тази нощ, ще трябва да спим в едно легло, помежду ни ще има завивка, а опиташ ли се да ме наближиш — изритвам те веднага. И още нещо: ти си гледай своята работа, аз — моята...

Отвърнах:

— Благодаря ти, голям товар свали от съзнанието ми.

Беше ужасна жена. Притежаваше гръмкото, натрапливо красноречие на продавачите от пазара за роби. Скоро се отказах от опитите си да споря с нея. Разбира се, все още си живеех в Капуа, където Елия не дойде ни веднаж, но Сеян настояваше при всяко мое отиване в Рим да се явявам в нейна компания колкото може по-често.

Нерон не можеше да се пребори със Сеян и Ливила. Макар Агрипина постоянно да го предупреждаваше да претегля всяка изречена дума, беше прекалено чистосърдечен, за да прикрива мислите си. Сред младите благородници, на които се доверяваше като на приятели, имаше неколцина агенти на Сеян, които си записваха мненията му по всички обществени събития. Но което бе де по-лошо, съпругата му — наричахме я Елена, или Хелуо — дъщеря на Ливила — ѝ съобщаваше всичко, което той ѝ довереше. Най-лош от всички обаче беше собственият му брат Друз, на когото той се доверяваше повече, отколкото на жена си, който пък му завиждаше, защото Нерон беше най-големият син и любимец на Агрипина. Друз отишъл при Сеян и заявил, че Нерон му предложил да отплават тайно за Германия през първата тъмна нощ, а там да се оставят под закрилата на легионите като синове на Германик и да ги вдигнат за настъпление към Рим; и че той естествено възмутено отказал. Сеян го посъветвал да мълчи, докато го повика да разкаже тази история на Тиберий; защото още не бил настъпил подходящият момент.

Междувременно Сеян пръсна слуха, че Тиберий се готви да обвини Нерон в държавна измяна. Приятелите на Нерон започнаха да го избягват. Когато двама-трима отказаха поканите му за вечеря и взеха да отвръщат хладно на поздравите му при срещи на обществени места, другите последваха примера им. След няколко месеца край него

останаха само истинските му другари. Сред тях беше и Гал, който, откакто Тиберий не посещаваше Сената, бе започнал да отправя стрелите си към Сеян. Непрестанно предлагаше да му се гласува благодарност за неговите заслуги, да бъде удостояван с извънредни почести — статуи, арки, титли и молитви, да се празнуват публично рождените му дни. Сенатът не смееше да се противопоставя на предложенията, а Сеян, който не беше сенатор, нямаше правото да се изказва по тези въпроси; Тиберий пък не желаше да се противопоставя на Сената от страх да не разсърди Сеян или да не остави впечатлението, че е загубил доверие в него. Сега вече, когато Сенатът искаше да се извърши нещо, първо се изпращаха представители при Сеян за разрешение да се отнесат към Тиберий по съответните въпроси: ако Сеян не се отзовеше благосклонно, нещата спираха дотук. Един ден Гал направил следното предложение: както потомците на Торкват имали златна торква, а Цинциатовите — къдрав кичур коса, определени им от Сената за фамилна инсигния в памет на заслугите на предците им към държавата, тъй и на Сеяновите наследници да се даде като инсигния златен ключ в знак на преданата му служба като императорски ключар. Сенатът единодушно гласувал това предложение, а Сеян, подплашвайки се, написал на Тиберий и се оплакал, че Гал злоумишлено бил предложил всички предишни почести с надеждата да подбуди у сенаторите завист към него, Сеян, и дори да предизвика самия император да го заподозре в нахални амбиции. Настоящото предложение било далеч по-злонамерено: намек за императора, че достъпът до самия император бил в ръцете на някого, който се възползвал от това за собствено облагодетелствуване. Той умолявал императора да измисли някакви технически пречки, за да сложи вето на декрета и някак си да затвори устата на Гал. Тиберий отвърнал, че не е възможно да сложи вето на декрета, без да накърни доброто име на Сеян, но че скоро ще вземе мерки, за да усмири Гал: нека Сеян не се тревожи за това; а от писмото му си личало, че е напълно предан и умее прозорливо да преценява. Ала намекът на Гал попаднал в целта. Тиберий изведнъж осъзнал, че докато всички негови пътешествия до и от Капри са известни на Сеян и до голяма степен могат да се контролират от него, самият Тиберий знае само онова, което Сеян благоволява да му съобщи за посетителите в собствения си дом.

Сега пристъпвам към един повратен миг в моята история — смъртта на баба ми Ливия на осемдесет и шест годишна възраст. Тя би могла да поживее доста повече, защото все още виждаше, чуваше и се движеше много добре — да не говорим пък за ума и паметта ѝ. Но напоследък прекара няколко последователни простуди и накрая едната я удари в белите дробове. Повика ме край леглото си в двореца. Случи се да съм в Рим и веднага отидох. Личеше, че умира. Отново ми припомни моята клетва. (29 г. от н.е.)

— Няма да имам мира, докато не я изпълня, бабо — отговорих. Когато някоя старица легне да мре, та на това отгоре ако се случи да му е баба, човек е готов да обещае всичко, за да я зарадва. — Но си мислех, че Калигула ще свърши това.

Не отговори дълго време. А после се обади, обзета от безсилен гняв.

— Няма и десет минути, откакто си отиде! Седя тук и ми се смя! Каза ми да вървя в ада и да се пържа там на вечни времена, не го било грижа. Каза, че сега, когато вече съм умирала, не било нужно да се съобразява с мен и че не се смятал обвързан от клетвата, защото насила я бил дал. Каза, че *той* щял да бъде всемогъщият бог от предсказанието, а не аз. Каза.....

— Не се безпокой, бабо. Накрая не той — ти ще се смееш. Когато ти станеш царицата на небето, а него бавно го разкъсват на адското колело хората на Минос...

— И само като си помисля, че съм те смятала за глупак — обади се тя. — Сега си отивам, Клавдий. Склопи ми очите и сложи в устата ми монетата, гдето е под възглавницата. Лодкарят ще я познае. Ще отдаде нужната почит...

С тези думи тя умря, а аз склопих очите ѝ и сложих монетата в устата ѝ. Беше златица, каквато не бях виждал преди, на лицевата рана с образите на Август и нейния, вгледани един в друг, и с една триумфална колесница — на обратната.

Нищо не споменахме за Тиберий. Скоро чух, че бил предупреден за състоянието ѝ достатъчно рано, за да ѝ отдаде нужната последна почит. А сега писа на Сената, извинявайки се, че не я е посетил, обяснявайки, че бил извънредно много зает, и заявявайки, че на всяка цена ще дойде в Рим за погребението. Междувременно Сенатът беше издал декрет за различни извънредни почести в нейна памет,

включвайки и титлата Майка на Отечеството, и дори бе предложил да я направят полубожество. Но Тиберий отхвърлил почти всички тези декрети, обяснявайки в писмо, че Ливия била извънредно скромна жена, противница на всякакви обществени признания за нейните заслуги, и изпитвала някакво странно нежелание да бъде религиозно боготворена след своята смърт. Писмото завършваше с размишления за това колко неподходящо било жените да се допускат в политическия живот, „за който те не са пригодени и който възбужда у тях всички най-лоши чувства на наглост и сприхавост, към които женският пол е природно склонен“.

Разбира се, той не дойде в града за погребението, макар — за да понамали от блясъка му — сам да бе поел цялата му организация. И толкова бавно извърши всичко, че трупът, колкото и да бе стар и съсухрен, бе вече много разложен, преди да го сложат на кладата. За всеобща изненада Калигула произнесе надгробното слово, което бе редно да се изрече от самия Тиберий и ако не от него, тогава от Нерон като неин наследник. Сенатът бе издал декрет за вдигане на арка в памет на Ливия — първият случай в историята на Рим, когато на жена се отдаваше подобна почит. Тиберий не отхвърли декрета, но обеща да построи арката със свои средства: и забрави да го стори. Що се отнася до завещанието на Ливия, той получи по-голямата част от богатството ѝ като най-пряк наследник, ала тя бе оставила онази част, над която имаше законно право, на членовете на своя род и на други доверени хора. Той не изплати на ни един нито стотинка. Иначе аз самият щях да бъда облагодетелствуван с двадесет хиляди златици.

ГЛАВА 27

За нищо на света не бих повярвал, че тъй ще чувствам липсата на Ливия след нейната смърт. В детството си тайно, нощ подир нощ, съм умолявал боговете от преизподнята да дойдат да я отнесат. А сега бях готов да принеса най-богати жертвоприношения — бели бикове, пустинни антилопи, безчет ибиси и фламинго, — за да се върне. Защото стана ясно, че от години насам единствено страхът от майка му е карал Тиберий да спазва приличието. Няколко дни след нейната смърт той удари по Агрипина и Нерон. Агрипина се беше съвзела от болестта. Не ги обвини в предателство. Написа до Сената оплакване за скандалните полови извращения на Нерон, за „надменното държане и интригантството“ на Агрипина и предложи да се вземат строги мерки за укротяването им.

След прочитането на писмото в Сената настъпила продължителна тишина. Всеки се питал доколко семейството на Германик би могло да разчита на народната подкрепа сега, когато Тиберий се готви да ги унищожи; и дали не би било по-безопасно да се тръгне срещу Тиберий вместо срещу населението. Най-сетне един приятел на Сеян станал да заяви, че желанието на императора трябвало да се уважи и да се издаде някакъв декрет срещу упоменатите личности. Имаше един сенатор, който изпълняваше длъжността на официален регистратор на решенията на Сената и чиято дума много тежеше. До този ден той гласуваше безропотно всяко предложение в писмата на Тиберий и Сеян бе докладвал, че е човек, готов да стори всичко, каквото му се каже. Но тъкмо този регистратор се възпротивил на предложението. Сега не му е времето, казал, да се повдига въпросът за морала на Нерон и поведението на Агрипина. Лично той смятал, че императорът е невярно уведомен и че е прибързал с писмото си и че в негов личен интерес, както и в интерес на Нерон и Агрипина, било да не издава декрет, докато не премисли тези тежки обвинения срещу близките си роднини. Вестта за писмото междувременно плъзнала из града, макар уж всички решения на Сената да представляваха тайна,

докато не се обявяха официално с императорска заповед, и край Сената се струпала огромна тълпа, която викала в полза на Агрипина и Нерон. Чували се възгласи: „Да живее Тиберий! Писмото е подправено! Да живее Тиберий! Това го е скроил Сеян!“

Сеян изпратил бърз пратеник при Тиберий, който по този повод се преместил в една вила на няколко мили до града, да е наблизко, в случай че започнат неприятности. Съобщил му, че Сенатът, по предложение на регистратора, отказал да се съобрази с писмото; че народът бил на прага на бунта и наричал Агрипина истинска Майка на Отечеството, а Нерон — свой спасител; че ако Тиберий не се намесел безпрекословно и решително, щяло да има кръвопролития, преди още да е паднала нощта.

Тиберий се уплашил, но послушал Сеяновия съвет и пратил заплашително писмо до Сената, обвинявайки регистратора за тази нечувана обида на императорското достойнство и изисквайки правото съвсем сам да реши въпроса, тъй като те не взимали присърце неговите интереси. Сенатът се предал. А пък Тиберий, след като наредил на преторианците да преминат през града с изтеглени мечове и надути свирки, заплашил да намали наполовина безплатните дажби от жито, ако още веднаж се повторят подобни бунтарски демонстрации. Сетне пратил Агрипина в изгнание на Пандатария, същото островче, на което първоначално бе заточена майка ѝ Юлия, а пък Нерон — на Понция, друг малък скалист остров, по средата между Капри и Рим, но далеч от брега. Заявил в Сената, че двамата затворници се готвели да бягат от града с надеждата да привлекат на своя страна рейнските войски.

Преди Агрипина да потегли за своя остров, той я извикал и ѝ задал разни подигравателни въпроси: как смятала да управлява великото царство, което току-що наследила от майка си (непорочната му покойна съпруга), и дали смятала да прати посланици при сина си Нерон, в неговото царство, та да сключи мощен военен съюз с него. Тя не отвърнала нито дума. Той се разгневил и ѝ ревнол да отговори, а когато тя продължила да мълчи, наредил на един преториански офицер да я удари по врата. Чак тогава тя се обадила:

— Прогизнала от кръв тиня — това си ти. Чух, че така те е нарекъл Теодор от Гадара, като си посещавал лекциите му по реторика в Родос.

Тиберий сграбчил лозовата пръчка от офицера и започнал да я шиба по тялото и главата, докато паднала в несвяст. Загубила едното си око вследствие този побой.

Наскоро след това Друз бе обвинен в заговорничене с рейнските легиони. Сеян представил за доказателство писма, които уж бил хванал, но които всъщност били подправени, както и писмено свидетелство на Лепида, съпругата на Друз (с която имаше тайни любовни връзки), че уж Друз я бил помолил да се свърже с моряците от Остия, които, надявал се, още помнели, че Нерон и той са внуци на Агрипа. Сенатът предаде Друз на Тиберий, за да го накаже, а Тиберий нареди да го затворят в една таванска стая на двореца под надзора на Сеян.

Следващата жертва беше Гал. Тиберий писал на Сената, че Гал завиждал на Сеян и правел всичко по силите си, за да го злепоставя пред своя император с иронични възхвали и други злосторни средства. Сенаторите били толкова разстроени от вестта за самоубийството на регистратора, за което научили в същия тоя ден, че незабавно изпратили един магистрат да арестува Гал. Когато магистратът отишъл в дома на Гал, научил, че Гал е въвн от града, в Бай. В Бай го насочили към вилата на Тиберий и не щещ ли, заварил го там да вечеря с Тиберий. Тиберий тъкмо вдигал наздравица за Гал, а Гал отвърщал верноподанически, наоколо царяло такова добро настроение и благоразположение, че магистратът се смутил и не знаел какво да каже; Тиберий го запитал за какво е дошъл.

— За да арестувам един от твоите гости, Цезаре, по нареждане на Сената.

— Кой гост? — запитал Тиберий.

— Азиний Гал — отвърнал магистратът, — но, изглежда, е станала грешка.

Тиберий се престорил на разтревожен.

— Щом Сенатът има нещо срещу ти, Гал, и щом изпраца този служител да те арестува, страхувам се, че приятната ни вечер ще трябва да свърши. Разбираш, не мога да се противя на Сената. Но знаеш ли какво ще сторя — понеже много се сприятелихме с тебе, ще пиша на Сената и ще помоля да ми сторят тази лична услуга и да не предприемат нищо по твоя въпрос, докато не им кажа. Това ще означава, че ти си само задържан по обвинение на консулите — без

пранги, без унизителни неща. Ще уредя да те освободят колкото може по-скоро.

Гал бил принуден да благодари на Тиберий за проявеното великодушие, но усещал, че има скрита уловка, че Тиберий му отвръща на иронията — с ирония; и бил прав. Завели го в Рим и го хвърлили в една подземна стая в сградата на Сената. Не му позволявали да вижда никого, дори и слугите, нито да изпраща съобщения до приятелите и семейството си. Храна му подавали всеки ден през някаква решетка. Стаята била тъмна, светлина се процеждала само през решетката, покъщнина нямало — само един сламеник. Обяснили му, че тук ще остане временно, понеже Тиберий скоро щял да разгледа неговия случай. Но дните се превръщаха в месеци, месеците в години, а той все стоеше там. Храната била много лоша — внимателно пресметната от Тиберий така, че да остава вечно гладен, но никога — умиращ от глад. Не му давали нож да я реже, от страх да не се самоубие, нито каквото и да било остро оръжие, нито пък нещо, с което да се развлича, като, да речем, средства за писане, книги или зарове. Давали му съвсем малко вода, за да пие, но не и да се измие. Колчем и станело дума за Гал пред Тиберий, старецът отвръщал ухилено:

— Още не съм се сдобрил с Гал.

Когато научих за арестуването на Гал, съжалих, че наскоро се бях скарал с него. Беше литературно спречкване. Написал беше някаква глупава книжка, озаглавена: „Сравнение между баща ми, Азиний Полион, и неговия приятел, Марк Тулий Цицерон, в качеството им на оратори“. Да беше взел за мярка на сравнение човешките им качества или политическите им способности, та дори тяхната ученост, победител щеше да бъде Полион. Ала Гал се опитваше да докаже, че баща му е бил по-сладкодумният оратор. Това беше същинска нелепост и аз от своя страна написах една книжка, за да го изясня; но тъй като тя се появи наскоро след критиката ми на Полионовите нападки срещу Цицерон, Гал много се ядоса. На драго сърце бих спрял издаването на книгата си, ако с това можех да облекча с нещичко тъжния затворнически живот на Гал. Глупаво е било от моя страна, струва ми се, да разсъждавам така.

Най-после Сеян вече можеше да съобщи на Тиберий, че силата партията на зелените е сразена и че няма за какво повече да безпокои.

Тиберий му се отблагодари, като му заяви, че е решил го ожени за внучката си Елена (чийто брак с Нерон той бе разтрогнал), намекна и за други някакви още по-големи благоволения. В този именно момент майка ми, която, както си спомняте, бе майка и на Ливила, се намеси. След смъртта на Кастор Ливила живееше при нея и вече бе станала дотолкова небрежна, че бе допуснала майка ми да разбере за тайната кореспонденция, която водела със Сеян. Майка ми открай време бе пестелива жена, а сега на старини голяма радост ѝ доставяше да събира остатъци от свещи, да ги претопява и да излива нови свещи, да продава кухненската помия на свинегледачи, да смесва въглищен прах с разни течности, за да прави брикети, които, като изсъхнеха, горяха като същински дървени въглища. Ливила, от друга страна, беше голяма прахосница и мама вечно ѝ го натякваше. Случило се един ден мама да минава край стаята на Ливила тъкмо когато един роб излизал оттам с кошче папирусови отпадъци.

— Къде го носиш, момче? — запитала мама.

— В пещта, господарке, така заповяда господарката Ливила.

Майка ми каза:

— Ама че разсипия — да се хвърлят в пещта такива чисти папируси; ти знаеш ли колко струва папирусът? Цели три пъти повече от пергамента. А някои от тия листове са почти съвсем празни.

— Господарката Ливила ми нареди...

— Господарката Ливила сигурно е мислела за друго, когато ти е нареждала да гориш този ценен папирус. Дай ми кошчето. На празните места ще се пишат списъци за домакинските нужди и разни други неща. Който пести, той има.

Отнесла папирусите в стаята си и тъкмо да изреже чистите части от един лист, минало ѝ през ума да се опита да изтрие мастилото от целия лист. До този миг най-почтено се пазела да не чете написаното; ала когато започнала да го трие, невъзможно било да не се вгледа в думите. Изведнъж осъзнала, че това било черновката или незадоволителното начало на някакво писмо до Сеян; а веднъж като започнала, не могла да откъсне очи и още преди да е стигнала до края, цялата история ѝ станала ясна. Ливила била разгневена и обхваната от ревност, че Сеян се е съгласил да се ожени за друга — на всичкото отгоре за собствената ѝ дъщеря! Но се опитвала да прикрие чувствата си — всяка, нова черновка на писмото звучала все по-меко и по-меко.

Пишела, че той трябвало да действа бързо, преди още Тиберий да е заподозрял, че не възнамерява да се жени за Елена; и че ако той още не бил готов да убие Тиберий и да узурпира монархията, не било ли по-добре самата тя да отрови Елена?

Майка ми пратила да извикат Палас, който работеше по мое поръчение в библиотеката във връзка с някои исторически източници за етруските, и му заръчала да отиде при Сеян и от мое име, уж пратен от мен самия, да поиска позволение да се види с Тиберий в Капри, за да му връчи моята „История на Картаген“. (Тъкмо бях привършил тази творба и бях пратил едно чисто копие на мама, преди да я публикувам.) В Капри трябвало да помоли императора, пак от мое име, да позволи творбата да се посвети на него. Сеян се съгласил с готовност; познаваше Палас като наш семеен роб и не заподозрял нищо. Но в дванадесетата книга на историята майка ми залепила писмата на Ливила, както и едно свое обяснително писмо, и наредила на Палас да не позволява никой друг да се докосне до книгите (била ги запечатала), а да ги даде лично на Тиберий със собствената си ръка. Казала му да предаде моите въображаеми поздравления, да измоли разрешение за посвещението и да додаде следното съобщение: „Господарката Антония, и тя ти изпраща преданите си поздравии, но смята, че тези книги от нейния син не представляват никакъв интерес за императора, с изключение на дванадесетата, където има едно странно отклонение, което, според нея, веднага ще те заинтересува.“

Палас се отби в Капуа, за да ми каже накъде е тръгнал. Призна, че престъпвал нарежданията на майка ми, като ми разкривал своята мисия, но в края на краищата истинският му господар съм бил аз, макар тя да разправяла, че бил неин роб и че нямало да стори нищо, с което умишлено да ме вкара в беда; и че бил уверен, че аз самият не съм имал никакво намерение да предлагам посвещението на императора. Озадачих се отначало, особено като спомена за дванадесетата книга, затуй, докато той се миеше и преобличаше, счупих печата. Като видях приложението, толкова се уплаших, че за миг ми мина през ума да изгоря всичко. Но това щеше да е толкова опасно, колкото и да го пусна, затова за всеки случай отново му сложих печата. Майка ми бе използвала копието на моя личен печат, който ѝ бях дал за делови нужди — кой нямаше да знае, че съм отварял книгата, дори и самият Палас. После Палас забърза към Капри, а на

върщане ми съобщи, че Тиберий взел дванадесетата книга и я отнесъл в гората да я вгледа. Позволявал ми да му посветя творбата си, щом съм искал, но да съм се въздържал от пресилени изрази. Това малко ме поуспокои, но човек не можеше да вярва на Тиберий, когато се показваше дружелюбен. Съвсем естествено с голяма тревога очаквах по-нататъшните събития и се сърдех на майка си, загдето поставяше живота ми в такава ужасна опасност, намесвайки ме в спречкването между Тиберий и Сеян. Искаше ми се да избягам, но нямаше къде.

Първото, което се случи, бе, че Елена заболя — сега знаем, че нищо не ѝ е било, но Ливиля ѝ дала възможността да избира между това да остане в леглото, като че ли е болна, или да остане в легло, защото е болна. Преместиха я от Рим в Неапол, където климатът се смяташе по-здравословен. Тиберий разреши сватбата да се отложи за неопределено време, но започна да се обръща към като към свой зет, все едно, че вече се е състояла. Включи го в сенаторското съсловие, направи го свой колега в консулата и понтифекс. После обаче стори нещо, което заличи това благоволение: покани Калигула в Капри за няколко дни, а сетне го изпрати обратно, въръжен с едно много важно писмо до Сената. В писмото заявяваше, че бил огледал внимателно младежа, който сега бил негов наследник, намерил го съвсем различен по нрав и характер от неговите братя и вече отказвал да вярва в каквито и да били обвинения срещу неговия морал или верноподаничество. Поверявал Калигула на грижата на Елий Сеян, неговия колега в консулата, с молба да предпазва младежа от всякакви злини. Освен това го назначавал за понтифекс и жрец на Август. (31 г. от н.е.)

Когато гражданите научиха за това писмо, настана голяма радост. Сметна се, че натоварвайки Сеян с отговорността за живота на Калигула, Тиберий всъщност го предупреждава да не прекалява повече с враждата си към семейството на Германик. Консулството на Сеян се тълкуваше като лош знак за него; това бе петият консулат на Тиберий и всеки един от предишните му колеги беше загинал при нещастни обстоятелства: Вар, Гней Пизон, Германик, Кастор. Тъй че възникнаха нови надежди за щастливи дни: син на Германик щеше да поеме управлението. Възможно е Тиберий да се готвеше да убие Нерон и Друз, но очевидно бе решил да запази Калигула: Сеян нямаше да бъде следващият император. Всеки, с когото Тиберий сега разисквал по

въпроса, изглеждал толкова искрено зарадван от избора му на приемник — защото, кой знае как, бяха си внушили, че Калигула е наследил всички добродетели на баща си, — щото Тиберий, който умееше от пръв поглед да различи истинското зло и бе заявил на Калигула съвсем откровено, че го смята за отровна змия и тъкмо затова го е пощадил, бе много развеселен и напълно доволен. Можеше да използва нарастващата популярност на Калигула като спирачка за Сеян и Ливила.

Започнал да се доверява на Калигула и му възложил задача: да разбере при задушевни разговори с преторианците кой от техните командири се ползува с най-голямо лично влияние в преторианския лагер след Сеян; а после да проучи дали оня е също така жесток и безстрашен. Калигула са предрешил в женски дрехи и перука и заедно с група млади проститутки започнал да обикаля кръчмите в покрайнините на града, където вечер пиели войниците. С гримирано лице и подпълнен бюст, той минавал за жена — дръглива, не много привлекателна, но все пак жена. Версията, която разправял за себе си в кръчмите, била, че го издържал някакъв богат собственик на продавница, който му давал много пари — затова и черпел наред всички присъстващи. Щедростта му го направила много популярен. Скоро научил куп новини и клюки от живота в лагера, а името, което най-често се споменавало, било на някой си офицер на име Макрон. Макрон бил син на един освободен Тибериев роб и — както се разбираше — най-якият и жилав човек в Рим. Войниците разказвали с възхита за неговите запои, за любовните му похождения, за надмощието му над другите офицери и за хладнокръвието му в тежки моменти. Дори сам Сеян се страхувал от него, казвали те: Макрон бил единственият, който можел да му се опре. И тъй, една вечер Калигула се запознал с Макрон и тайно му се представил: двамата излезли да се поразходят и дълго разговаряли.

След това Тиберий започна да пише поредица от странни писма до Сената, в които ту разправяше, че е зле със здравето и е на умирање, ту съобщаваше, че внезапно се е съвзел и всеки миг може да пристигне в Рим. Изказваше се много странно и за Сеян, примесвайки прекалени възхвали с ядовити порицания; а общото впечатление от всичко това беше, че е изпаднал в старческо оглупяване и губи разума си. Сеян и той беше толкова удивен от тези писма, защото не можеше да реши

дали незабавно да вдигне бунт, или да задържа сегашното си положение, което беше все още много здраво, докато Тиберий умре или бъде свален от власт поради слабоумие. Искаше му се да отиде в Капри и да види с очите си как стоят нещата с Тиберий. Писа за разрешение да го посети на рождения му ден, но Тиберий му отвърна, че е консул и трябва да си стои в Рим; достатъчно нередно било, гдето самият той непрестанно отсъствувал. Тогава Сеян му писа, че Елена е сериозно болна в Неапол, и помоли да го пусне при нея — възможно ли е да стори това поне за един ден? А от Неапол до Капри е само един час по море. Тиберий отвърна, че за Елена се грижат най-добрите лекари, да бъде търпелив; и че той самият смятал да потегли за Рим и желал Сеян да го посрещне. Пак по това време прекрати съдебното следствие срещу един бивш управител на Испания, когото Сеян обвиняваше в грабителство, защото смятал доказателствата за противоречиви. Всякога дотогава подкрепяше Сеян в подобни случаи. Сеян започна да се плаши. Срокът на консулството му приближаваше своя край.

В деня, определен от Тиберий за пристигането му в Рим, Сеян бил начело на една преторианска кохорта пред храма на Аполон, където заседавал Сенатът, защото по това време поправяха сградата на Сената. Внезапно Макрон пристигнал на кон и го поздрави. Сеян го запитал защо е напуснал лагера. Макрон отвърнал, че Тиберий го е натоварил да предаде някакво писмо на Сената.

— Защо пък тебе? — подозрително запитал Сеян.

— Защо пък не?

— А защо не мене?

— Защото писмото се отнася до тебе! — И Макрон му прошепнал: — Сърдечни поздравления, префекте. Писмото ти носи изненада. Ще ставаш народен трибун. Което значи, че ти си следващият император.

Сеян не вярвал, че Тиберий наистина ще дойде, но бил много притеснен от неговото мълчание напоследък. Затуй се втурнал, ликуващ, в сградата на Сената.

Тогава Макрон дал команда „мирно“. И казал на преторианците:

— Момчета, императорът току-що ме назначи за ваш командир на мястото на Сеян. Ето назначението ми. Сега вървете обратно в лагера, освободени сте от всички постове. Като се върнете, кажете на

другите, че вече Макрон е префектът и всеки, който знае да изпълнява заповеди, ще получи от мен по тридесет златици. Кой е старшият офицер? Ти ли? Отведи хората! И без много шум.

Така преторианците се оттеглили, а Макрон наредил на началника на градската стража, който бил вече предупреден, да ги замени със свои стражи. После влязъл подир Сеян, предал писмото на консулите и излязъл навън, преди да са го прочели. Уверил се, че стражите са правилно разпределени, а сетне забързал подир преторианците да предотврати евентуални размирици в лагера.

Междувременно в Сената научили новината за трибунството на Сеян и всички взели да го аплодират и да му поднасят поздравления. Първият консул въдворил тишина и зачел писмото. То започвало с обичайните извинения на Тиберий, гдето не е успял да присъствува на заседанието — много работа, разклатено здраве, — и продължавало с разискване на някои общи въпроси, следвало оплакване от прибързаността, с която Сеян бил подготвил обвинението срещу бившия управител без убедителни доказателства. Тук Сеян се усмихнал, защото тази сприхавост на Тиберий обикновено водеше към удостояване с нови почести. Но писмото продължавало все в този укорителен тон, изречение след изречение, ставало все по-гневно и усмивката бавно се изтрила от Сеяновото лице. Сенаторите, които го възхвалявали, се умълчали и объркали, а ония, които седели край него, намерили извинение и се измъкнали чак в другия край на залата. Писмото завършвало с думите, че Сеян се обвинява в тежки престъпления, че двама от неговите близки, чичо му Юний Блез, който бе възтържествувал над Такфаринат, и друг един трябвало според него да бъдат наказани и че самият Сеян трябвало да бъде арестуван. Консултът, който бил предупреден от Макрон предишната вечер за онова, което Тиберий искал от него, викнал:

— Сеяне, ела тук!

Сеян не можел да повярва на ушите си. Той очаквал да чуе края на писмото и съобщението за назначаването му за народен трибун. Станало нужда консултът да викне повторно, преди Сеян да го разбере. Казал:

— Кой, аз ли? Мене ли викаш?

Щом неприятелите му осъзнали, че Сеян най-сетне е паднал, взели гръмко да го освиркват и подиграват; а приятелите и роднините

му, разтревожени за собствената си безопасност, започнали да им пригласят. Той изведнъж се озовал без ни един поддръжник. Консултът задал въпроса дали да се вслушат в препоръката на императора.

— Да, да! — викнал целият Сенат. Призовали началника на стражата и като видял, че неговите преторианци са изчезнали и че стражите са заели техните места, Сеян разбрал, че е бит. Повели го към затвора, а населението, поето усетило какво става, се насъбрало край него, всички взели да викат, да ругаят, да го замерят с мръсотии. Той скрил лице с наметката си, но те заплашили да го убият, ако не се покаже; като го сторил, започнали да го замерят още по-силно. В същия този следобед, като видели, че няма и следа от преторианците и че тълпата заплашва да нахлуе в затвора и да линчува Сеян, сенаторите решили да запазят славата за себе си и го осъдили на смърт.

Калигула изпратил вестта на Тиберий още начаса посредством сигнални огньовете. Тиберий бил подготвил кораби, които да го отведат в Египет, ако плановете му пропаднат. Сеян бил екзекутиран и трупът му хвърлен по Стълбите на Плача, където тълпата го поругавала в продължение на три цели дни. Когато дошло време да го завлекат в Тибър с кука през гърлото, черепът бил отнесен в обществените бани и използван като топка, а от трупа била останала само половината. Улиците на Рим били покрити с начупените части от безбройните му статуи.

Децата му от Апиката бяха осъдени на смърт с декрет. Имаше едно момче, вече пълнолетно, и друго едно — непълнолетно, а момиченцето, което бе сгодено за сина ми Друзил, по онова време беше четиринайсетгодишно. Непълнолетното момче не можеше да бъде законно екзекутирано, затова, използвайки един прецедент от Гражданската война, накарали го да облече мъжка роба. Момичето като девица бе още по-силно покровителствувано от закона. Не съществуваше прецедент да се екзекутира девица само защото била дъщеря на баща си. Когато я отнасяли към затвора, не разбрала какво се случва и извикала:

— Не ме карайте в затвора! Бичувайте ме, ако искате, но аз вече няма да го повторя!

Вероятно на съвестта ѝ е тежало някакво детинско провинение. За да се избегне злостастното, което би сполетяло града, ако бъде екзекутирана като девица, Макрон разпоредил палачът да я обезчести.

Щом научих за това, аз си казах: „Риме, ти си загинал; за престъпление, отвратително като това, изкупление няма“, и се обърнах към боговете да засвидетелствуват, че макар и роднина на императора, не съм участвувал в управлението на моята страна и че се отвращавам от престъплението колкото и те самите, макар да нямам власт да отмъстя.

Когато Апиката научила какво е станало с децата ѝ и като видяла тълпата да обругава труповете им на Стълбите, самоубила се. Но първо написала писмо на Тиберий, съобщавайки му, че Кастор е бил отровен от Ливила и че Ливила и Сеян се готвели да узурпират монархията. Обвинявала Ливила за всичко. Майка ми не знаеше за убийството на Кастор. Тогава Тиберий повикал майка ми в Капри, поблагодарил ѝ за големите услуги и ѝ показал писмото на Апиката. Заявил ѝ, че каквато награда поиска, стига да е по силите му, ще ѝ се даде. Майка ми отвърнала, че единствената награда, която иска, е да не се петни семейното име: дъщеря ѝ да не бъде екзекутирана и трупът ѝ да не бъде хвърлен по Стълбите.

— А как тогава да я накажем? — остро запитал Тиберий.

— Дай я на мен — казала мама. — Аз ще я накажа.

Тъй че Ливила не бе подложена на официален съд. Мама я заключила в стаята, съседна на нейната, и я оставила да умре от глад. Чувала отчаяните ѝ викове и клетви, ден след ден, нощ подир нощ, все по-слаби и по-слаби; но я държала там, докато умряла, вместо да я затвори в някое мазе, откъдето не би могла да я чува. Сторила това не защото е изпитвала наслада от чуждите мъки, тъй като и за нея е било неизказано тежко, а за да накаже сама себе си, загдето е родила подобна отвратителна дъщеря.

Цяла поредица екзекуции последваха от смъртта на Сеян — всички негови приятели, които не съумели своевременно да се отвърнат, и голяма част от ония, които сторили това. Тия, които не предварили да се самоубият, били хвърлени от Тарпейската скала на Капитолийския хълм. Имуществата им бяха конфискувани. Тиберий платил на обвинителите незначителни суми: ставаше пестелив. По съвета на Калигула повдигна обвинения срещу ония от обвинителите, които трябваше да се облагодетелствуват повече, и тъй съумя да конфискува и техните имуществва. Около шестдесет сенатори, двеста конници и хиляда или повече обикновени граждани загинаха по това

време. Роднинството ми по брачна линия със семейството на Сеян лесно би могло да ми струва живота, ако не бях син на майка си. Сега ми позволиха да се разведе с Елия и да задържа една осма от нейната зестра. Но аз ѝ я върнах цялата. Сигурно ме е сметнала за глупак. Аз обаче го сторих като отплата, загдето ѝ бях отнел малката ни дъщеричка Антония още като се роди. Защото Елия се остави да забременее от мене веднага щом усети, че положението на Сеян става несигурно. Реши, че това ще я предпази, ако той падне от власт: Тиберий не би я ексукутирал бременна с дете от неговия племенник. Зарадвах се на развода с Елия, но едва ли бих ѝ отнел детето, ако майка ми не беше настояла: майка ми искаше Антония за себе си, за да я отгледа като своя собствена рожба — бабин глад, както го наричат.

Единственият член от Сеяновата фамилия, който успя да се отърве, беше брат му и той се измъкна поради странната причина, че се бе подиграл с плешивостта на Тиберий. На последния ежегоден празник в чест на Флора, който случайно оглавявал, той повикал само плешиви мъже да изпълняват церемониите, които продължили чак до вечерта, а зрителите били изведени от театъра от пет хиляди деца с факли в ръце, чиито глави били обръснати. Тиберий бил осведомен за това в присъствието на Нерва от някакъв сенатор, дошъл на посещение, и само за да направи добро впечатление на Нерва, казал:

— Прощавам му. Щом Юлий Цезар не се е дразнел от шегите за неговата плешивост, аз имам още по-малко право на това.

Предполагам, че когато Сеян е паднал, Тиберий е решил, пак по същата прищявка, да поднови великодушieto си.

Но Елена, само защото се бе престорила на болна, бе наказана да встъпи в брак с Бланд, много прост човек, чийто дядо, провинциален конник, бе дошъл в Рим като учител по реторика. Това се сметна за злостна постъпка от страна на Тиберий, защото Елена му беше внучка и с тази връзка той опетняваше собствения си дом. Разправяха, че не било нужно да се връщаш кой знае колко назад в родословието на Бланд, за да се натъкнеш на предци-роби. Сега Тиберий осъзна, че преторианците — на които платил по петдесет, а не по трийсет златици, както им бе обещал Макрон — са единствената му сигурна защита срещу народа и Сената. Казал на Калигула:

— Няма човек в Рим, който с радост да не би ме изял.

Преторианците пък, за да изтъкнат верността си към Тиберий, се оплакали, че ги обидили, като предпочели пред тях стражите за тъмничари на Сеян, и в знак на протест напуснали лагера и се втурнали да грабят покрайнините на града. Макрон ги оставил да се навилнеят цяла нощ, но когато на разсъмване дали сигнал за сбор, и наредил ония, които не се върнали два часа след това, да се напердашат с пръчка почти до смърт. (32 г. от н.е.)

След известно време Тиберий обяви амнистия. Никой вече нямаше да бъде съден заради политическите си връзки със Сеян и всеки, който би пожелал да носи траур за него, припомняйки си добрите му дела сега, когато бе наказан за злините си, би могъл да го стори спокойно. Мнозина го направиха, очаквайки, че тъкмо това е желанието на Тиберий, но се излъгаха. Не мина време, извикани бяха на съд по най-безпочвени обвинения, обикновено за кръвосмешение. Екзекутираха ги всичките. Сигурно ще се запитате, нима след всички тия кланета все още са останали сенатори в конници? Но отговорът е, че Тиберий поддържаше живота на съсловията с постоянни нови удостоявания. Да си син на свободен гражданин, да имаш неопетнено име и да можеш да платиш еди-колко си златици — тези бяха единствените изисквания за влизане в благородното съсловие на конниците и затова постоянно имаше желаещи, макар първоначалната вноска да беше много голяма. Тиберий ставаше все по-алчен: очакваше богатите да му завещаят поне половината от имуществата си, а когато откриеше, че не са го сторили, обявяваше завещанията за технически неиздържани поради една или друга несъобразност със закона и си присвояваше цялото имущество, а наследниците оставаха с пръст в устата. Не даваше почти никакви средства за обществени строежи, не завърши дори храма на Август и намали даренията от жито и сумите за обществени развлечения. Плащаше редовно на войската, това беше всичко. Колкото до провинциите, спря да прави каквото и да било за тях, стигаше му данъците и налозите да се внасят редовно; не си правеше труда дори да назначава нови управители, когато старите умираха. Веднъж някаква делегация от испанци дошла да му се оплаче, че от четири години нямали управител и че хората на бившия управител безсрамно грабели провинцията. Тиберий им казал:

— Нима искате нов управител? Но един нов управител ще си доведе и нови хора, а тогава ще сте по-зле и от преди. Ще ви разкажа

следната история. Тежко ранен войник лежал на бойното поле в очакване на лекаря да превърже раната му, която била покрита с мухи. Друг, по-леко ранен, видял мухите и решил да ги прогони. „О, недей — извикал тежко раненият, — не ги пропъждай! Тези мухи са вече преситени от моята кръв и ме хапят много по-малко, отколкото в началото — отпъдиш ли ги, на тяхно място ще дойдат нови и по-гладни, а това наистина ще ме умори!“

Позволи на партите да нахлуят в Армения, на отвъддунавските племена — да нападнат Балканите, на германците — да извършат набези през Рейн, във Франция. Конфискува имуществото на неколцина от дребните съюзнически царе във Франция, Испания, Сирия и Гърция под най-неблаговидни предлози. Задигна съкровището на Вононес — припомнете си, че Вононес беше бившият цар на Армения, заради когото брат ми Германик се скара с Гней Пизон, — като изпрати хора да подпомогнат бягството му от оня град в Киликия, където Германик го бе въдворил под охрана, а след това им нареди да го преследват и убият.

По същото време доносниците започнаха да обвиняват богатите, че при отпускане на заеми вземали лихва, по-голяма от законната — нямаха право да получават повече от един процент и половина. Постановлението за това бе отдавна отпаднало от употреба и едва ли имаше сенатор, който да не го бе нарушил. Но Тиберий отново го върна в сила. При него се явила депутация и помолила на всекиго да се даде срок от година и половина, за да оправи личните си сметки така, че да са съобразени с буквата на закона, и Тиберий като голямо благоволение удовлетворил молбата. В резултат на това всички поискаха да им се изплатят задълженията, което пък доведе до намаляване на монетното обращение. Неизползуваните запаси от злато и сребро в държавната съкровищница, трупани там от Тиберий, бяха първопричината за увеличаване на лихвите, а сега пък се създаде финансова паника и стойността на земята се обезцени съвсем. Тиберий най-сетне се принуди да отпусне на банкерите заем в размер на един милион златици от обществените пари, и то без лихва, които да се дадат на длъжниците срещу гаранция от поземлена собственост. Той не би сторил дори и това, но тъй го посъветвал Кокцей Нерва. Все още понякога се съветвал с Нерва, който, живеейки в Капри (където го пазели грижливо от разгулните прояви на Тиберий и не му

позволявали да получава много новини от Рим), беше май единственият човек в света, още вярващ в добротата на Тиберий. На Нерва (това ми го разказа Калигула няколко години по-късно) Тиберий обяснил изрисуваните си любимци като бедни сирачета, които бил съжалил, защото повечето били малко смахнати, което пък обяснявало странния начин, по който се обличали и държали. Но възможно ли е Нерва да е бил дотолкова наивен, че да повярва, и тъй късоглед?

ГЛАВА 28

Колкото по-малко се разказва за последните пет години от управлението на Тиберий, толкова по-добре. Мъчително ми е да пиша подробно за Нерон, бавно убиван от глад; или за Агрипина, която бе обнадеждана от новината за падането на Сеян, но като видя, че това не оправя нещата за нея, отказа да се храни, известно време бе хранена насила, а накрая я оставиха да умре, каквото бе желанието ѝ; или пък за Гал, който почина от туберкулоза; или Друз, който, преместен известно време преди това от таванската стаичка в двореца в някакво тъмно мазе, бе намерен мъртъв, с уста пълна с вълна от дюшека, която се бе опитвал да дъвче в глада си. Но би трябвало поне да отбележа, че Тиберий написа писмо до Сената, ликуващ от смъртта на Агрипина и Нерон — той я обвиняваше в държавна измяна и прелюбодеяние с Гал — и изказващ съжаление, че в случая с Гал „неотменими обществени задължения доведоха до непрестанно отлагане на съдебния процес, тъй че умря, без вината му да бъде доказана“. Що се отнася до Друз, писа, че този младеж бил най-развратният и вероломен нехранимайко, който бил срещал. Накарал бе да се прочете публично докладът от преторианския началник, отговарящ за Друз, в който оня съобщаваше за предателските думи, които Друз изричал, докато бил в затвора. Това бе най-страховитият документ, четен някога в Сената. От думите на Друз ставаше ясно, че е бил бичуван, измъчван и тероризиран от самия началник, от обикновени войници и дори от роби и че храната и водата му са били намалявани най-жестоко с всеки изминал ден, трошичка по трошичка, капка по капка. Тиберий стигна дотам, че наредил на началника да прочете предсмъртното проклятие на Друз. Била отчаяна, но добре съставена клетва, обвиняваща Тиберий в скъперничество, измама, гнусен разврат, наслада от чужди мъчения, в убийството на Германик и Постум и в цяла поредица други престъпления (повечето от които бе извършил, но ни едно от които не бе споменавано публично до този момент); умолявал боговете всички неизброими мъчения и цялото отчаяние, което Тиберий бе причинил

на другите, да натежава на плещите му с все по-голяма сила, насън и наяве, денем и нощем, докато е жив, да го надвие в смъртния му час и да го хвърли във вечни мъки в деня на страшния съд. Сенаторите прекъсвали четенето с възклицания на престорен ужас от предателството на Друз, но всички тези „ах“ и „ох“, всички онези стенания прикривали удивлението им от това, че Тиберий доброволно позволява подобно разголване на собствените му слабости. По онова време Тиберий бил обхванат от голямо съжаление към себе си (научих го сетне от Калигула), измъчван от безсъние и суеверни страхове; и разчитал на съчувствието на Сената. Заявил на Калигула със сълзи на очи, че избиването на неговите роднини му било наложено от техните лични амбиции и от политиката, която бил наследил от Август (казал Август, а не Ливия), да поставя спокойствието на страната пред личните чувства. Калигула, който не бе проявил ни най-малки признаци на скръб или гняв пред начина, по който Тиберий се беше отнесъл с майка му и братята му, изказал съчувствията си на стареца; а сетне бързо взел да му разказва за новия порок, който бил научил неотдавна от някакви сирийци. Подобен разговор бе единственият начин да се развесели Тиберий, когато имаше пристъпи от угризения на съвестта. Лепида, която бе предала Друз, не го надживя много. Обвинена бе в блудство с един роб и тъй като не можа да опровергае обвинението (защото я хванаха в леглото с него), самоуби се.

Калигула прекарваше по-голяма част от времето си в Капри, но понякога прескачаше до Рим, вместо Тиберий, да държи под око Макрон. Сега Макрон извършваше цялата работа на Сеян, и то много умело, ала бе достатъчно разумен да уведоми Сената, че не желае да му се гласуват никакви почести и че всеки сенатор, който предложи подобно нещо, бързо ще се намери под съд с искане за смъртно наказание, подведен за държавна измяна, кръвосмешение или фалшификация. Тиберий бе посочил Калигула за свой приемник по няколко причини. Първата бе, че популярността на Калигула като син на Германик караше римляните да се държат добре от страх, че всеки смут, извикан от тяхна страна, ще бъде наказан с неговата смърт. Следващият бе, че Калигула беше отличен подчинен и един от малцината, дотолкова покварени, че да кара Тиберий да се чувствава, в сравнение с него, добродетелен човек. Третата беше, че той всъщност не вярваше Калигула изобщо да стане император. Защото Трасил,

комуто той все още се доверяваше безпрекословно (тъй като не се бе случило нищо противно на неговите предсказания), му беше казал: „Калигула може да стане император толкова, колкото ще може да премине с кон през отсрещния залив от Бай до Путеоли.“ Трасил казал още:

„След десет години от днес нататък Тиберий Цезар все още ще император.“ В действителност това се оказа вярно, но оня беше друг Тиберий Цезар.

Тиберий знаеше доста неща, но Трасил не му бе казал всичко докрай. Знаеше например съдбата на внука си Гемел, който не му беше същински внук, защото беше син не на Кастор, а на Сеян.

Един ден казал на Калигула:

— Правя те мой пръв наследник. Правя Гемел мой втори наследник, в случай че ти умреш преди него, ала това е само формалност. Зная, че ти ще убиеш Гемел; но тебе пък ще те убият други.

Казал това, мислейки, че ще надживее и двамата. А сетне допълнил с цитат от някой от гръцките трагичи:

Умра ли аз, пожар земята да изпепели!

Но Тиберий още не беше мъртъв. Доносниците продължаваха да действуват и от година на година все повече хора биваха екзекутирани. Едва ли бе останал жив някой от сенаторите от времето на Август. Макрон изпитваше далеч по-голяма жажда за кръв и много по-малко угризения да я пролива, отколкото Сеян. Сеян поне беше син на конник; бащата на Макрон беше роден като роб. Сред новите жертви беше и Планцина, тъй като след смъртта на Ливия нямаше вече кой да я закриля. Отново я обвиниха в отравянето на Германик; защото беше богата. Тиберий не бе позволил да я съдят, докато Агрипина беше жива, защото, ако Агрипина чуеше за това, вестта щеше много да я зарадва. Не изпитвах съжаление, като разбрах, че трупът на Планцина бил хвърлен на Стълбите, макар да бе изпреварила екзекуцията със самоубийство.

Веднаж на една вечеря с Тиберий Нерва поискал извинение от Тиберий, обяснявайки, че не се чувствава гладен и не иска да яде. През

цялото това време Нерва се намирал в отлично здраве и добро настроение и очевидно бил доволен от спокойния си живот в Капри. Отначало Тиберий помислил, че предишната вечер Нерва е взел очистително и сега оставя стомаха си да почине, но когато оня продължи да гладува и на втория, та и на третия ден, Тиберий започнал да се страхува, че Нерва е решил да се самоубие с глад. Седнал до Нерва и го помолил да му каже защо не яде. Нерва обаче продължавал да иска извинение и да твърди, че не бил гладен. Тиберий си казал, че Нерва вероятно му се сърди, загдето не го е послушал и не е прекъснал навреме финансовата криза. Запитал го:

— Ще започнеш ли да се храниш с повече апетит, ако отменя лихвите върху всички заеми до цифра, която на теб ти се струва достатъчно ниска?

Нерва отвърнал:

— О не, не е това. Просто не съм гладен.

На другия ден Тиберий рекъл на Нерва:

— Писах на Сената. Някой ми беше казал, че двама-трима души направо си изкарвали прехраната с донесения срещу провинили се хора. И през ум не ми беше минавало, че възнаграждавайки верността към държавата, мога да подтикна някои да подмамват приятелите си към престъпления, а сетне да ги предават, но, изглежда, точно тъй е ставало, и то не веднаж и дважд. Нарещдам на Сената незабавно да екзекутира всеки, за когото се докаже, че е преживявал от подобни позорни постъпки. Сега вече може би ще хапнеш нещо, а?

Когато Нерва му поблагодарил и възхвалил решението му, но казал, че все още няма никакъв апетит, Тиберий изпаднал в дълбоко униние.

— Но ти ще умреш, ако не ядеш, Нерва, а какво ще правя тогава аз? Знаеш колко ценя приятелството ти и твоите политически съвети. Моля ти се, яж — умолявам те! Ако умреш, всички ще си помислят, че това е мое дело или поне, че се изтощаваш с глад от омраза към мен. О, не умирай. Нерва! Ти си единственият приятел, който имам.

Нерва се обадил:

— Безсмислено е да ме караш да се храня, Цезаре. Стомахът ми отказва всичко, което му предлага. А и кой ще посмее да каже злобните думи, които ти подхвърляш? Хората знаят какъв мъдър управник и добросърдечен човек си, а, уверен съм, нямат основания да

ме сметнат за неблагодарник, нали? Ако е речено да умра, ще си умра и това е. Смъртта е общата участ на всинца ни, а пък аз ще имам поне утехата, че не съм те надживял.

Това не убедило Тиберий, но скоро Нерва изнемощял дотолкова, че вече не можел да отговаря на въпросите му: умрял на деветия ден. (36 г. от н.е.)

Трасил умря. Смъртта му била оповестена от един гущер. Било мъничко гущерче, което притичало по каменната маса, на която Трасил закусвал с Тиберий на слънце, и преминало през показалеца му. Трасил запитал:

— Дошъл си да ме прибереш, така ли, братко? Очаквах те същия този час.

А после се извърнал към Тиберий и му заявил:

— Животът ми дойде до своя край, Цезаре, затова сбогом! Никога не съм ти казал ни една лъжа. Ти много си ме лъгал. Но бой се, когато *твоят* гущер те предупреди.

Притворил очи и няколко мига след това бил мъртъв. По онова време Тиберий си имал за любимец най-странното животно, виждано в Рим. Жирафите извикаха голямо вълнение, когато ги видяхме за първи път, тъй също и носорозите, но това, макар и не така голямо, било далеч по-фантастично. Донесли го от някакъв остров отвъд Индия, наречен Ява, и приличало на люспест гущер, голям девет стъпки, с грозна глава и дълъг, стрелкаш се език. Когато го зърнал за пръв път, Тиберий казал, че сега вече може да повярва историята за чудовищата, убити от Херкулес и Тезей. Нарекли го Безкрилият дракон и Тиберий го хранил собственооръчно, всеки ден, с хлебарки, умрели мишки и разни такива гадини. Издавало отвратителна воня, имало отблъскващи навици и отвратителен нрав. Драконът и Тиберий се разбирали отлично. Трасил, помислил си Тиберий, сигурно е искал да подсказе, че един ден драконът ще го ухапе. Затова го затворил в клетка с толкова гъста решетка, че да не може да подава навън грозната си глава.

Тогава Тиберий беше на седемдесет и осем, а постоянната употреба на мирта и други подобни средства за полова възбуда го бяха много изтозили; но той продължаваше да се облича добре и да се държи като мъж в разцвета на средната възраст. Капри му бе омръзнал, защото вече ги нямало Нерва и Трасил, и в началото следващия март

решил да се опълчи на съдбата и да посети Рим. Придвижил се дотам на малки преходи, последната му спирка била една вила на Апиевия път, наблизко до градската стена. Но щом пристигнал там, на другия ден драконът му дал предсказание-предупреждение. По пладне, когато отишъл да го храни, Тиберий го заварил в клетката мъртъв, покрит с орляк от едри мравки, които се щурали по трупа и се опитвали да откъснат парчета от по-меката плът. Взел това за знак, че ако продължи към града, ще загине като дракона и тълпата ще разкъса тялото му на парчета. Затуй побързал да се върне назад. Простудил се, докато пътувал, от източния вятър и усложнил състоянието си, като присъствувал на някакви игри, устроени от войниците на гарнизонния град, през който преминал. На арената пуснали див глиган и предложили на Тиберий да метне по него копие от ложата си. Хвърлил едно, но не улучил, ядосал се на себе си, че не е улучил, и поискал второ. Открай време се смяташе за ловък хвърляч на копие и не искал войниците да си кажат, че старостта го е повалила. И тъй, разгорещил се и се развълнувал, запращайки копие подир копие, опитвайки да улучи глигана от невъзможно разстояние, докато накрая се принудил да спре, изтощен. Глиганът останал непокътнат и Тиберий наредил да го пуснат като награда за ловкостта му при избягването на прицелите. (37 г. от н.е.)

Простудата се загнездила в черния му дроб, но той не прекъснал обратния си път към Капри. Стигнал Мизенум, на по-близкия край на Неаполския залив. Там беше седалището на Западната флота. Тиберий се ядосал, че морето е прекалено бурно, за да се преплава. Но там той имаше прекрасна вила на Мизенския нос — принадлежала навремето на прочутия епикуреец Лукул. Отседнал в нея със свитата си. Придружавал го Калигула, а също и Макрон. За да покаже, че не е сериозно болен, Тиберий дал голямо угощение на местните управници. Изминали няколко часа от началото на пиршеството, когато личният лекар на Тиберий поискал позволение да напусне трапезата, за да свършел някаква лекарска работа: знае се, че известни билки действуват по-силно, когато се, наберат в среднощна доба или когато луната е в еди-какво си положение, и Тиберий бил свикнал лекарят му да става по време на храненето, за да си върши подобна работа. Той взел ръката на Тиберий да я целуне, но я задържал по-дълго от необходимото. Тиберий си помислил, съвсем правилно, че лекарят

измерва пулса му, за да провери доколко е отслабнал, затуй за наказание го накара да седне отново и продължил увеселението през цялата нощ просто за да докаже, че не е болен. На другия ден Тиберий се намирал в състояние на пълна немощ и в Мизенум, а оттам и в Рим, се разчуло, че е на умиране.

Междувременно Тиберий бил казал на Макрон да му изнамери доказателства за държавна измяна срещу известни видни сенатори, които ненавиждал, и му наредил да осигури подвеждането им под съд, все едно с какви средства. Макрон ги обявил за съучастници в обвинението срещу някаква жена, на която имал зъб, съпругата на бивш Сеянов човек; била отблъснала любовните му предложения. Всички били обвинени в прелюбодейство с нея, както и за това, че споменавали името на Тиберий напразно. Като сплашил някои освободенци и подложил на мъчения роби, Макрон се сдобил с нужните доказателства — и освободенците, и робите по това време отдавна бяха забравили нужната вярност към своите господари. Започнало разглеждането на делото. Но приятелите на обвиняемите забелязали, че макар сам Макрон да ръководел разпита на свидетелите и мъченията на робите, обичайното императорско писмо, с което се одобрявали действията му, не било сложено на масата: затуй заключили, че може би Макрон е прибавил един-двама свои лични врагове към списъка, даден му от Тиберий. Главната жертва на тези очевидно безпочвени обвинения бил Арунций, най-възрастният и най-достоеен член на Сената. Август една година преди смъртта си беше казал, че той е единственият подходящ за следващ император, ако нещо се случи с Тиберий. Тиберий веднъж вече се бе опитал да го обвини в държавна измяна, но безуспешно. Старият Арунций беше единствената жива връзка с времената на Август. В предишния случай настроението срещу обвинителите му беше толкова бурно, макар да се смяташе, че действуват подстрекавани от Тиберий, че те самите бяха подведени за лъжесвидетелство и осъдени на смърт. А сега се знаело, че неотдавна Макрон се бил спречкал с Арунций по някакви парични въпроси, та делото се отложило, докато Тиберий потвърди пълномощията на Макрон. Тиберий не си направил труда да отговори на сенатското запитване, затова Арунций и останалите пролежали известно време в затвора. Най-сетне Тиберий изпратил необходимото потвърждение и денят за следващото разглеждане на дето бил

определен. Арунций бил решил да се самоубие преди гледаното дело, за да не конфискуват имуществото му и внуците му да не останат на улицата. Тъкмо се сбогувал с неколцина стари приятели, дошла вестта за тежката болест на Тиберий. Приятелите му го замолили да отложи самоубийството до последния възможен момент, защото, ако новините се потвърдели, имало голяма вероятност да надживее Тиберий и да получи прошка от неговия приемник. Арунций казал:

— Не, аз живях твърде дълго. Животът ми беше достатъчно тежък по времето, когато Тиберий делеше властта с Ливия. Беше ми непоносим, когато я споделяше със Сеян. Но Макрон излезе по-голям злодей и от Сеян, помнете ми думата — Калигула с неговото възпитание, получено в Капри, ще стане император, по-страшен дори и от Тиберий. Не бих могъл на стари години да стана роб на нов господар като него.

Взел джобно ножче и разрязал артерията на едната си китка. Всички останали потресени, защото Калигула беше любимец на народа и се очакваше да бъде втори, много по-добър Август. И през ум не им минаваше да го обвинят за престорената му вяроност към Тиберий: обратното — възхищаваха се от благоразумието, с което бе съумял да оцелее след братята си и да прикрие, както се смяташе, истинските си чувства.

Междувременно пулсът на Тиберий почти замрял и той изпадал в кома. Лекарят казал на Макрон, че му оставали още най-много два дни живот. И тъй в императорския двор настъпила голяма суматоха. Макрон и Калигула се намирали в пълно съгласие. Калигула уважавал популярността на Макрон сред преторианците, а Макрон уважавал популярността на Калигула сред населението на империята като цяло: всеки разчитал на подкрепата на другия. Освен това Макрон бил задължен на Калигула за издигането си на власт, а пък Калигула въртял любов с жената на Макрон, нещо, пред което Макрон благоразумно затварял очи.

Тиберий веднъж вече бил подхвърлил хапливо за почитта на Макрон към Калигула, казвайки му:

— Добре правиш, като се извъръщаш от залязващото към изгряващото слънце.

Макрон и Калигула започнали да изпращат съобщения до военачалниците на всички кохорти и легиони, известявайки им, че

императорът отпада бързо и че е посочил Калигула за свой приемник: дал му бил пръстена с печата. Наистина в момент на прояснение Тиберий бил повикал Калигула и измъкнал пръстена от пръста си. Но после се отказал и отново надянал пръстена, а сетне скръстил здраво ръце, сякаш за да попречи да му то отнемат. Когато изпаднал в безсъзнание и не давал никакви признаци на живот, Калигула тихичко измъкнал пръстена и сега се разхождал насам-нататък, навирал го в очите на всички и приемал поздравления и почит.

Но Тиберий все още не бил мъртъв. Той изпъшкар, размърдал се и повикал прислужника си. Бил отслабнал от дългото гладуване, но иначе бил на себе си. Това била позната негова хитрост да се преструва на мъртъв, а сетне пак да оживее. Викнал още веднаж. Никой не го чул. Всички прислужници били в кухнята, където пиели наздравица за Калигула. Но скоро след това някакъв предприемчив прислужник наминал нататък да види дали не може да отмъкне нещо от стаята на покойния, докато другите ги няма. Стаята била тъмна и Тиберий едва не го подлудил от страх, когато викнал:

— Къде, по дяволите, са прислужниците? Не ме ли чуват, че ги викам? Искам хляб и сирене, един омлет, два бифтека и кана вино, и то веднага! Сто хиляди фурии! Кой ми е откраднал пръстена?

Робът изхвърчал из стаята и едва не връхлетял върху Макрон, който минавал оттам.

— Императорът е жив, господарю — иска храна и пръстена си!

Вестта плъзнала из двореца и от това последвала нелепа сцена. Тълпата край Калигула се пръснала по всички посоки. Чули е викове:

— Слава на боговете, вестта е невярна. Да живее Тиберий!

Калигула изпаднал в окаяно положение, обхванат от срам и страх. Той измъкнал пръстена от пръста си и се заоглеждал къде да го скрие.

Само Макрон запазил самообладание.

— Това е глупава лъжа! — викнал той. — Робът трябва полудял. Разпъни го на кръст, Цезаре! Още преди час оставих стария император мъртъв.

Прошепнал нещо на Калигула, който кимнал с голямо облекчение. А после забързали към стаята на Тиберий. Тиберий се изправил, ругаел, пъшкар и немощно кретал към вратата. Макрон го

взел в прегръдката си, хвърлил го обратно в леглото и го задушил с една възглавница. Калигула наблюдавал сцената.

Тъй били освободени съзатворниците на Арунций, макар повечето от тях после да съжеляваха, че не са последвали примера на Арунций. Имало освен това около петдесет мъже и жени, обвинени в държавна измяна, в друга група освен онази. Те нямали какви връзки в Сената, защото били предимно собственици на продавници, отказали да платят „данъка за покровителство“, който това време офицерите на Макрон събираха вече от всички градски квартали. Били съдени, осъдени на смърт и присъдата трябвало да се изпълни на шестнадесети март. В този същия ден се получила вестта за смъртта на Тиберий и те, и техните приятели едва не полудели от радост при мисълта, че сега ще се спасят. Но Калигула бил в Мизенум, та не могли да апелират присъдата време, а управителят на тъмницата се страхувал, че ще загуби службата си, ако поеме отговорността да отложи изпълнението на екзекуциите. Тъй ги убили, а телата им хвърлили на Стълбите по обичая.

Това дало знака за избухване на народния гняв срещу Тиберий.

— Жили като умряла оса! — викнал някой. По ъглите на улиците се струпали тълпи, започнали да правят молебствия за възмездие, оглавявани от кварталните надзиратели, в които умолявали майката Земя и съдниците на мъртвите да не дарят на трупа и духа на това чудовище ни почивка, ни мир до деня на голямата отплата. Тялото на Тиберий донесли в Рим под охраната на силен ескорт от преторианци. Калигула съпровождал процесията като оплаквач и хората от селата се тълпели да го посрещат, но не от скръб по Тиберий, а в празнични дрехи, разплакани от благодарност, че Небесата са опазили един син на Германик да царува над тях. Стари селянки възклицавали:

— О, мили, сладки Калигула! Пиленце наше! Рожбичко наша! Зведице!

На няколко мили от Рим Калигула препуснал пред процесията да подготви тържественото влизане на тялото в града. Но щом отминал, огромна тълпа се събрала и преградила Апиевия път с диреци и камари от строителен камък. Когато се появили челните колони на ескорта, подели се викове, ридания и крясъци:

— Тиберий — в Тибъра!

— Хвърлете го по Стълбите!

— Навеки проклет да бъде Тиберий!

Предводителят на тълпата изревал:

— Войници, ние, римляните, не ще допуснем този нечестив труп в града ни. Ща ни навлече нещастие. Върнете го обратно в Атела и там го опърлете в амфитеатъра!

Нека обясня, че полуизгарянето бе обичайната участ на просяците и несретниците, а пък Атела беше град, известен с нещо като селски карнавал или фарс, който се представяше ежегодно на празника на жътвата още от най-древни времена. Тиберий имаше вила в Атела и почти всяка година присъствуваше на празника. Беше опорочил чистосърдечната селска весела разпуснатост на карнавала, превръщайки го в някаква префинена гадост. Накарал бе жителите на Атела да построят амфитеатър, в който да се играе преработеното представление, поставяно от самия него.

Макрон наредил на хората си да атакуват барикадата, неколцина граждани били убити и ранени, трима-четирима войници били повалени в несвяст с камъни от уличната настилка. Калигула предотвратил по-нататъшните размирици и тялото на Тиберий било изгорено, както се следва, на Марсово поле. Калигула държал надгробното слово. Било съдържано и иронично и всички го одобрили, защото в него се казвало много за Август и Германик и твърде малко — за самия Тиберий.

На някакво пиршество същата тази вечер Калигула разказал една история, която разплакала всички присъстващи и му донесла много привърженици. Казал, че веднъж на разсъмване в Мизенум, безсънен както обикновено от скръб по майка си и своите братя, той взел решение каквото и да стане, да отмъсти най-сетне на техния убиец. Грабнал камата, останала от баща му, и смело се втурнал в стаята на Тиберий. Императорът пъшкарал и се мятал в леглото, измъчван от кошмари. Калигула бавно вдигнал камата, за да удари, но свещен глас прошепнал в ухото му:

— Правнуко, възпри ръката си! Нечестиво ще е да го убиеш.

Калигула отвърнал:

— О, бог Августе, но той уби майка ми и моите братя, твоите потомци. Нима не трябва да отмъстя за тях, дори след туй от мене да бягат всички и да ме смятат за изменник на отечеството?

Август отговорил:

— Благородни ми синко, ти, който ще станеш скоро император, не е нужно да вършиш онова, което смяташ да направиш. По моя заповед Фуриите мъстят за милите ти покойници в съня му.

И така, той положил камата на масата до леглото и излязъл. Калигула не обяснил какво се е случило на другата сутрин, когато Тиберий се събудил и намерил камата на масата: трябвало да се предположи, че Тиберий не е посмял да спомене за случката.

ГЛАВА 29

Калигула беше двайсет и пет годишен, когато стана император. Едва ли някога в световната история е имало друг принц, който да е бил по-възторжено приветствуван при идването му на власт, едва ли другиму се е падала по-лесната задача да изпълни скромните желания на своите поданици, които искаха само мир и сигурност. С претъпкана съкровищница, добре обучени армии, отлична административна система, за която бе нужна още малко грижа да заработи отново безупречно — защото въпреки небрежността на Тиберий, империята все още процъфтяваше след тласъка, даден от Ливия, — с всички тези предимства, прибавени към наследството от обич и доверие, с което той се ползуваше като син на Германик, и с неописуемото облекчение, усетено след смъртта на Тиберий, той имаше великолепните възможности да се запомни от историята като „Калигула Добрия“ или „Калигула Мъдрия“, или „Калигула Спасителя!“ Ала безсмислено е да се пише по този начин. Защото, ако наистина беше човекът, за какъвто го взимаха, той никога нямаше да надживее братята си, нито пък Тиберий щеше да го избере за свой приемник. Клавдий, спомни си как се присмиваше старият Атенодор за подобни *невероятни случайности*. Той казваше:

— Ако дървеният кон от Троя се беше разплодил, храната на конете днес щеше да струва много по-евтино!

Отначало Калигула се забавляваше да поддържа нелепата грешна представа, която всички освен мене, майка ми, Макрон и още един-двама имаха за него, и дори извърши няколко неща, за да я подхранва. Освен това искаше да закрепил положението си. Две пречки спъваха свободата му на действие. Едната беше Макрон, чиято власт го правеше опасен. Другият беше Гемел. Когато прочете завещанието на Тиберий (за по-голяма тайна то беше освидетелствувано само от неколцина освободени роби и неграмотни рибари), установи се, че старикът, просто за да създаде затруднения, не бе посочил Калигула за свой пръв приемник, а Гемел за втори — в случай на злополука; не —

той ги бе направил съвместни приемници, да се редуват в управлението. Но, тъй или инак, Гемел още не беше пълнолетен и не бе допускан дори в Сената, докато Калигула, преди да е достигнал законната възраст, беше вече въздигнат за магистрат от втори ранг, както и за понтифекс. Затова Сенатът с готовност възприе мнението на Калигула, че Тиберий не е бил със здрав разсъдък, когато е правил завещанието си, и без никакви спънки даде цялата власт на Калигула. Като изключим тази част с Гемел, комуто той отне и правото да дели с него средствата за лични разходи на императора, обяснявайки, че тези средства били неделима част от суверенитета, Калигула спази всички други клаузи на завещанието и изплати до стотинка завещаните суми.

Преторианците трябваше да получат по петдесет златици на човек; Калигула, за да си осигури верността им за оня час, когато щеше да премахне Макрон, удвои сумата. Изплати на римското население завещаните им четиристотин и петдесет хиляди златици и додаде по още три златици на глава; обясни, че смятал да им ги даде още навремето, когато станал пълнолетен, но старият император му бил забранил. Войската се даряваше със същите суми както в завещанието на Август, но този път ѝ ги изплатиха начаса. Нещо повече — той изплати всички суми, дължими по завещанието на Ливия, които ние, наследниците, бяхме отписали като загубени пари. За мен двете най-интересни клаузи от завещанието на Тиберий бяха: специалният посмъртен дар от исторически книги, които Полион ми беше оставил, но които не ми бяха предадени, както и други някои ценни томове, и сумата от двайсет хиляди златици; и дарението за главната весталка, внучката на Випсания, от сто хиляди златици, които да използва, както намери за добре — за себе си или за колегията. Главната весталка, като внучка на убития Гал, претопи златото и го превърна в златна урна за праха му.

С тези дарения от Ливия и Тиберий аз забогатях. Калигула ме изненада, като ми плати допълнително онези петдесет хиляди златици, които бях събрал за Германик по време на бунтовете: научил за това от майка си. Не ми позволи да се откажа от тях и заяви, че ако съм продължавал да ги отказвам, щял да ми плати и събраната им лихва — това го дължал на паметта на баща си. Когато разказах на Калпурния за новото ми богатство, тя по-скоро се разтревожи, отколкото да се зарадва.

— Няма да ти донесе никакво щастие — рече тя. — По-добре да си бе останал средно заможен, както си беше, отколкото да те грози опасността цялото ти имущество да ти го измъкнат доносниците с обвинение за държавна измяна.

Калпурния, както знаете, беше приемницата на Акте. Беше твърде проницателна за възрастта си — седемнайсетгодишна.

Запитах:

— Какво имаш предвид, Калпурния? Какви доносници? Няма вече в Рим подобно нещо, нито пък има процеси за държавна измяна.

А тя отвърна:

— Не съм чула доносници да са били натоварени на същия кораб със спинтриите. — (Защото изписаните „сирачета“ на Тиберий бяха прокудени от Калигула. С привидно целомъдрие, което трябваше да се забележи от всички, той беше изпратил цялата тяхна група в Сардиния, много нездравословен остров, и беше им заръчал да работят почтено като работници по пътищата. Някои направо се тръшнаха и умрели, щом сложили в ръцете им търнокопа и лопатата, но останалите — дори и най-изтънчените — накарали с камшици да работят. Скоро обаче щастие им й усмихнало. Внезапно връхлетял пиратски кораб, пленил ги и ги отвел в Тир, където ги продал като роби на богати източни развратници.)

— Нима ще посмеят да хитруват както преди, Калпурния?

Тя остави ръкоделието си.

— Клавдий, не съм политик, нито учен, но с моя ум на проститутка мога да правя поне прости сметки. Колко пари остави старият император?

— Около дващсет и седем милиона златици. Това са много пари.

— А колко изплати новият за завещания и дарения?

— Около три милиона и половина. Да, най-малко толкова.

— А откакто е император, колко пантери, мечки, лъвове, тигри, диви бикове и какви ли не други неща е внесъл, за да ги избиват ловците в амфитеатрите и цирка?

— Около дващсет хиляди. А може и повече.

— А колко други животни са принесени в жертва в храмовете?

— Не знам. Вероятно между сто и двеста хиляди.

— Тези фламинго и пустинни антилопи, и зебри, и британски бобри сигурно ще са му стрували нещичко! И тъй, като сложим

купуването на всички тези животни и заплащането на ловците в амфитеатрите, а сетне и гладиаторите естествено — чувам, че сега един гладиатор получавал четири пъти повече, отколкото по времето на Август — и всички ония държавни угощения и украсени коли и театралните представления — разправят, че като повикал обратно актьорите, които старият император беше пратил в изгнание, платил им за всичките години, гдето стояли без работа — много пристойно, нали? — ами парите, хвърлени за състезателни коне! Е — като сметнеш едно на друго, не ще да му са останали повече от двайсет милиона, така ли е?

— Мисля, че тука си права, Калпурния.

— Да, да — седем милиона за три месеца! Че как тогава ще му се задържат пари дори ако богатите, като умират, му оставят всичко? Годишният императорски приход сега е много по-малък, отколкото по времето, когато старата ти баба е въртяла работата и е преглеждала сметките.

— А може би ще започне да пести, след като му мине възбудата от това, че има пари за харчене. Той намери добро обяснение за вноските: казва, че паричната стагнация в съкровищницата по името на Тиберий се е отразила катастрофално върху търговата. Исква отново да пусне в обращение няколко милиона.

— Е, ти го познаваш по-добре от мене. Може би ще знае кога да спре. Но ако продължава по същия начин, само след няколко години няма да му остане пукната пара и кой тогава ще плаща? Затова и ти заговорих за доносници и обвинения в държавна измяна.

Казах ѝ:

— Калпурния! Ще ти купя бисерна огърлица, докато все още имам пари. Ти си толкова умна, колкото си и хубава. Надявам се, че също тъй умееш и да мълчиш.

— Предпочитам пари — отвърна тя, — ако нямаш нищо против.

Още на другия ден ѝ дадох петстотин златици. Калпурния — проститутка и дъщеря на проститутка, беше далеч по-интелигентна, предана, добродушна и пряма, отколкото коя и да е от четири благороднички, за които се бях женил. Скоро започнах да ѝ доверявам личните си работи и нека веднага кажа — ни веднъж съжалих, че съм го сторил.

Веднага след погребението на Тиберий Калигула се бе качил на един кораб и въпреки бурното море бе отишъл на островите, където бяха погребани майка му и брат му Нерон; събрал обгорените им мощи, пренесъл ги обратно, изгорил ги както подобава и почитателно ги положил в гробницата на Август. Той създаде нов ежегоден празник с гладиаторски борби и конни надбягвания в памет на своята майка и ежегодни жертвоприношения на нейния дух и на духовете на братята си. Нарече месец септември „Германик“, тъй както предишният месец беше наречен на Август. С един-единствен декрет отрупа моята майка с толкова почести, колкото Ливия бе получила за целия свой живот, и я въздигна във върховна жрица на Август.

Следващата му стъпка бе да провъзгласи всеобща амнистия, връщайки всички прокудени мъже и жени и пущайки всички затворници. Събра дори и един огромен куп от криминални архиви относно съдебните процеси на майка му и братята му и публично ги изгори на Пазарния площад, като се закле, че не ги бил чел и че никой, който бил доносничил или бил допринесъл с нещо ужасната съдба на скъпите му покойници, не бивало да се страхува — всички документи за ония тежки дни били унищожени. В същност онова, което изгори, бяха копия: оригиналите той си запази. Последва примера на Август, като прегледа внимателно списъка на съсловията и отхвърли всички недостойни членове, както и примера на Тиберий в това, че отказа всички почетни титли освен титлите император и народен трибун и забрани да се вдигат негови статуи. Питам се докога ли ще трае това негово настроение, докога ще сдържа обещанието, което беше дал на Сената в деня, когато му гласуваха императорската власт, а именно — да я дели с тях и да бъде техен верен слуга.

Шест месеца след възкачването му на власт, през септември, мандатът на действащите консули изтече и той сам прие консулска длъжност за известно време. А кого, мислите, избра за колега? Не друг, а мене, представете си! И аз, който двайсет и три години по-рано бях умолявал Тиберий да ме удостои с истинска длъжност, а не с празни титли, сега бях готов охотно да се откажа от назначението си в полза на когото и да било другого. Не защото исках да продължа писателските си занимания (тъкмо бях завършил и допълнил „Историята на етруските“ и бях подхванал нова творба), а защото съвсем бях забравил правилата на процедурата и правните изрази и прецеденти,

които някога бях проучвал тъй внимателно, и защото се чувствавах много неловко в Сената. А понеже почти не живеех в Рим, не знаех нито как да подръпвам конците, та работите да стават по-бързо, нито кои бяха хората с истинска власт. Почти веднага се сблъсках с Калигула. Той ми възложи да поръчам статуи на Нерон и Друз, които да бъдат издигнати и осветени на Пазарния площад, а в гръцката работилница, където ги поръчах, обещаха непременно да ги приготвят за деня, определен за церемонията, в началото на декември. Три дни преди това отидох да видя как изглеждат статуите. Мошениците още не ги бяха започнали! Измислиха някакво оправдание, че уж цветният мрамор, който им трябвал, току-що бил пристигнал. Разгневих се (както често ми се случва в подобни моменти, но ядът ми не трае дълго) и им заявих, че ако не намерят работници и не ги накарат да работят денонощно, цялата им работилница — собственик, управител и майстори — ще бъде изхвърлена от този град. Трябва и да съм ги сплашил здравата, защото, макар Нерон да бе готов в следобеда преди церемонията — и приликата да беше твърде близка, — един небрежен скулптор някак си бе отчупил ръката на Друз в китката. Има начини да се оправи подобно счупване, но свързването винаги си личи, а пък не можех да предам на Калигула счупена статуя в случай, тържествен като този. Единственото, което ми оставаше, беше веднага да отида и му съобщя, че Друз няма да е готов. Небеса, колко се разгневи този човек! Заплаши да ми отнеме консулството и не искаше да чуе никакви обяснения. За щастие той беше решил да се оттегли от своята консулска длъжност на другия ден и да ме помоли и да се откажа от своята в полза на хората, които всъщност бяха избрани за това; тъй че нищо не последва от заплахата му, дори ме избраха за консул заедно с него за още четири години.

От мен се очакваше да се пренеса в едно жилищно отделение в двореца и предвид строгите речи на Калигула срещу всякакви прояви на неморалност (в подражание на Август), не можех да взема Калпурния със себе си, макар да бях неженен. Колкото и да ми беше неприятно, тя трябваше да остане в Капуа, а пък аз твърде рядко щях да имам възможност да я посещавам там. Но проповедите му, изглежда, не се отнасяха до неговия личен морал. Жената на Макрон, Ения, с която Макрон се беше развел по негово искане и на която бе обещал да се оженят, беше започнала да му омръзва и той се

измъкваше нощем да търси любовни приключения с група гуляйджии, които наричаше „веселящите“. Тази група се състоеше обикновено от трима млади щабни офицери, от двамина прочути гладиатори, от актьора Апелес и Евтих, най-добрия водач на колесници в Рим, който печелеше почти всяко надбягване, в което участвуваше. Калигула сега се беше изявил като голям привърженик на зелените и беше разпратил хора по целия свят да му търсят най-бързите коне. Измисли си някакво религиозно оправдание за организирането на народни надбягвания с колесници, с по двайсет надпрепусквания почти през всеки слънчев ден. Спечели сума пари, като караше богатите да приемат облозите му срещу другите цветове и те учтиво скланяха. Но каквото получаваше от това, беше само капка, както се казва, в океана на разноските му. Тъй или инак, с тези негови весели „веселящи“ той се измъкваше нощем преоблечен и посещаваше най-долните свърталища в града, обикновено се спречкваше с нощните пазачи и се впускаше в буйни лудории, които началникът на стражата грижливо гледаше да прикрива.

Сестрите на Калигула — Друзила, Агрипинила и Лесбия — и трите бяха омъжени за благородници; ала Калигула настоя да се преместят в двореца и да заживеят там. На Агрипинила и Лесбия той разреши да доведат съпрузите си, но на Друзила нареди да се премести сама; нейният мъж се наричаше Касий Лонгин и него го изпрати да управлява Мала Азия. Калигула изискваше и към трите да се отнасяме с най-голямо уважение и ги удостои с всички привилегии на девиците-весталки. Прибави имената им към своето в народните молитви за неговото здраве и сигурност, та дори в публичните клетви, които висшите чиновници и жреците полагаха в негово име при встъпването си в длъжност „... нито ще ценя собствения си живот или живота на моите деца по-високо от Неговия живот и живота на Неговите сестри“. Отнасяше се с тях по начин, който удивляваше всички — сякаш му бяха съпруги, а не сестри.

Любимка му беше Друзила. Макар да се беше отгървала от съпруга си, сега тя изглеждаше твърде нещастна и колкото по-нещастна ставаше, толкова по-мило внимание ѝ оказваше Калигула. Омъжи я, в името на благоприличието, за един свой братовчед — Емилий Лепид, когото вече споменах като безделника-брат на онази Емилия, дъщерята на Юлила, за която едва не ме ожениха, когато бях

момче. Този Емилий Лепид, известен с прозвището Ганимед заради женствената си хубост и раболепието си пред Калигула, беше изтъкнат член на „веселящите“. Бе седем години по-възрастен от Калигула, но Калигула се държеше с него като с тринайсетгодишен и това му беше приятно. Друзила не можеше да го търпи. Агрипинила и Лесбия непрестанно сновяха до спалнята му, смееха се, шегуваха се и вършеха лудории. Техните съпрузи, изглежда, нямаха нищо против. Животът в двореца ми се струваше много разпуснат. С това не искам да кажа, че не съм бил настанен удобно или че слугите не са били добре обучени, или пък че не се спазваха приетите обноски и учтивост към посетителите. Но никога не бях съвсем сигурен какви нежни връзки съществуват между тоя и оня: по едно време Агрипинила и Лесбия май си бяха разменили съпрузите, после Апелес ми се струваше някак си интимно свързан с Лесбия, а пък водачът на колесници — с Агрипинила. Що се отнася до Калигула и Ганимед — но стига, достатъчно вече казах, за да обясня какво имам предвид под „разпуснатост“. Бях единственият сред тях, преминал средната възраст, и не проумявах начина, по който живееше новото поколение. Гемел — и той живееше в двореца: беше подплашен, нежен юноша, който гризеше ноктите си до дъно и обикновено се гушеше из ъглите и рисуваше скици на нимфи и сатири и разни такива за украса на вази. Не бих могъл да разкажа повече за Гемел, освен че един-два пъти поразговарях с него — от съжаление, защото и той като мене нямаше нищо общо с останалите; но той може би мислеше, че се опитвам да го предизвикам да каже нещо против Калигула, защото ми отвърщаше само с „да“ или „не“. В деня, когато той облече мъжка роба, Калигула го осинови, направи го свой наследник и го обяви за Първенец на младежите; ала това в никакъв случай не беше същото, като да споделя управлението императора с него.

Калигула заболя и в продължение на цял месец животът му висеше на косъм. Лекарите обявиха, че има мозъчна треска. Тревогата сред римското население беше такава, че денонощно тълпа от десет хиляди души стоеше край двореца в очакване на добра вест. Тихо приказваха и шепнеха помежду си; шумът, който достигаше до прозореца ми, наподобяваше далечен ручей, ромолящ сред ситни камъчета. Някои дори залепиха обяви по портите на домовете си, в които заявяваха, че ако Смъртта възпре ръката си (пощади императора,

те се заклеват да ѝ дадат своя живот в замяна. По всеобщо съгласие шумът от превозните средства и от музиките спираше на половин миля и повече от двореца. Подобно нещо не се бе случвало преди, дори и по болестта на Август — онова заболяване, от което се предполагаше, че го е излекувал Муса. А сведенията неотменно гласяха: „Никаква промяна“. (4 г. от н.е.)

Една вечер Друзила почука на вратата ми и рече:

— Чичо Клавдий, императорът иска да те види. Ела веднага. Не се бави нито миг.

— За какво ме вика?

— Не знам. Но, за бога, опитай се да го развеселиш. До себе си има меч. Ще те убие, ако не му кажеш онова, което иска да чуе. Тази сутрин опря върха му до гърлото ми. Каза, че не съм го обичала. Колко пъти трябваше да му се закълна, че наистина го обичам! „Убий ме, ако искаш, любими“, казах. О, чичо Клавдий, защо, защо съм дошла на този свят! Той е луд. Открай време е луд. Но сега е повече от луд. Зли сили са го обзели.

Отидох в стаята на Калигула, която беше обвита с плътни завеси и покрита с дебели килими. Край леглото гореше мъждиво светилниче. Въздухът беше спарен. Посрещна ме спривавият му глас:

— Пак закъсняваш, а? Казах ти да побързаш.

Не изглеждаше болен, а по-скоро нездрав. Двама мощни глухонеми със секири стояха на пост, по един от всеки край на леглото му.

Отвърнах, след като поздравих:

— О, ако знаеш как съм бързал! Да не бях куц, щях да съм тук, преди да съм тръгнал. Каква радост да те намеря жив и пак да чуя гласа ти, Цезаре! Смя ли да се надявам, че си по-добре?

— В същност аз не съм бил болен. Само си почивам. И преживявам метаморфоза. Това е най-забележителното религиозно събитие в историята. Нищо чудно, че градът е притихнал.

Почувствувах, че въпреки това очаква да му изразя съчувствие.

— Болезнена ли беше метаморфозата, господарю? Надявам се да не е била.

— Болеше тъй, сякаш сам раждах себе си. Много трудно се освободих. Слава на боговете, забравих вече всичко. Или почти всичко. Защото аз бях много развито дете и ясно си припомням възхитените

лица на акушерките, когато ме къпеха след появата ми на този свят, и вкуса на виното, което сложиха в устата ми, за да ме ободрят след всичките ми мъки.

— Удивителна памет, господарю. Но смея ли покорно да запитам в какво точно се изразява тази славна промяна, която си преживял?

— Нима не си личи от пръв поглед? — запита той разгневено.

Думите на Друзила „обзет от зли сили“, както и разговорът с баба ми Ливия на смъртния ѝ одър ми помогнаха изведнъж. Проснах се по лице и му се поклоних като на бог.

След минута-две запитах от пода дали аз съм първият смъртен, който е удостоен да му изрази почитта си. Отвърна, че съм първият и аз го засипах с благодарности. Той замислено ме пободваше по тила с върха на меча си. Помислих си, че това ми е краят.

Калигула каза:

— Вярно е, че все още съм в образа на смъртен, затуй не е толкова чудно, че не забеляза моята божественост от пръв поглед.

— Сам не разбирам как можах да съм дотолкова сляп. Лицето ти сияе в този здрач като същинска лампа.

— Така ли? — запита той с интерес. — Стани и ми дай онова огледало.

Подадох му едно излъскано стоманено огледало и той се съгласи, че сияе много ярко. И в този прилив на добро настроение взе да ми разправя подробно за себе си.

— Открай време съм знаел, че ще се случи — каза. — Всякога съм се чувствувал божествен. Помисли само. На двегодишна възраст потуших един бунт в армията на баща ми и спасих Рим. Това беше изумително, подобно на историите, разправяли за бог Меркурий като дете или за Херкулес, който удушил змиите в люлката.

— Но Меркурий е откраднал само няколко вола — отвърнах — и подрънквал на лира. А това е нищо в сравнение с теб.

— Нещо повече — на осемгодишна възраст аз вече бях убил баща си, а самият Юпитер дори не го е сторил — той само прокудил стария си баща.

Приех това като налудничави приказки, но все пак запитах с делови тон:

— Защо го направи?

— Препречваше ми пътя. Опитваше се да ме възпитава — мен, младия бог, представяш ли си? Затова го уморих от страх. Промъквах мъртви трупове в дома ни в Антиохия и ги пъхах под плочите на пода; драсках магически заклинания по стените; и скрих и петел в стаята си, за да му даде знака за умиране. И му откраднах неговата Хеката. Гледай, ето я! Винаги си я държа под удавницата.

Той ми подаде ясписовия талисман. Сърцето ми се вледени, когато го познах. Изрекох ужасено:

— Значи *ти* си бил този, така ли? И пак ти си се вмъкнал в заключената стая през малкото прозорче и си надраскал знаците на стената?

Той кимна гордо и продължи да бърбори:

— Но аз убих не само родния си баща — убих и осиновителя си Тиберий. И докато Юпитер е спал само с една от сестрите си — Юнона, аз съм спал и с трите си сестри. Мартина ми каза, че точно така трябва да направя, ако искам да съм като Юпитер.

— Значи, познаваше се отблизо с Мартина, тъй ли?

— Разбира се. Когато родителите ми бяха в Египет, ходех при нея всяка нощ. Беше много мъдра жена. Друг път ще ти разправам. Друзила — и тя е божество. Ще го възвестя едновременно със съобщението за моята божественост. Ах, колко обичам Друзила! Почти колкото и тя мене.

— Смя ли да попитам какви са божествените ти намерения? Тази метаморфоза несъмнено дълбоко ще се отрази върху Рим.

— Разбира се. Първо ще накарам целия свят да благоговее пред мене. Не ще позволя да ме управляват повече разни изветрели старци. Ще им покажа... но ти нали помниш баба си Ливия? Е, това беше много смешно. Кой знае как, беше си внушила, че именно тя ще е вечният бог, за когото всички в Изтока през последните хиляда години предсказват, че ще се яви. Май Трасил я бе подвел да повярва, че именно тя щяла да бъде. Трасил никога не изричаше лъжи, но обичаше да подвежда хората. Ливия обаче не знаеше подробностите на предсказанието — че богът ще бъде мъж, а не жена, и няма да бъде роден в Рим, макар че ще владува в Рим (аз съм роден в Анциум), и то роден по време на пълен мир (като мене), но комуто е съдено да стане причина за безброй много войни след своята смърт. Той ще умре млад и отначало ще бъде обичан от своя народ, а сетне — мразен, и

накрая ще умре окаяно, изоставен от всички. „Неговите слуги ще пият от кръвта му.“ После, след смъртта си, ще господствува над другите богове на този свят в земи, неизвестни на нас. Това може да съм само аз. Мартина ми каза, че напоследък в Изтока били забелязани много знамения, които несъмнено доказвали, че богът най-сетне се бил родил. Евреите били най-възбудени. Те, кой знае защо, смятали, че това засяга именно тях. Предполагам, защото веднъж посетих града им Йерусалим заедно с баща си и там за първи път проявих своята божественост.

Той замълча.

— Много бих се интересувал да чуя за това — обадох се аз.

— А, не беше кой знае какво. Ей тъй, просто на шега влязох в една къща, където техните жреци и лекари разговаряха за теология, и изведнъж им викнах: „Вие сте шайка невежи стари измамници. Нищичко не разбирате от това!“ Думите много ги развълнуваха и един белобрад старец каза: „Така ли? А кой си ти, дете? Нима ти си предреченото?“ — „Да“ — отвърнах аз смело. Той рече, разплакан от възторг: „Тогова научи ни!“ Отговорих: „В никакъв случай! То е под моето достойнство“, и изтичах навън. Трябваше да видиш лицата им! Не, Ливия беше умна и способна жена — същински женски Одисей, както ѝ го казах веднъж в лицето — и някой ден може би ще я обожествя, както ѝ бях обещал, но няма защо да бързам. От нея няма да излезе значително божество. Можем да я направим богиня-покровителка на служителите и сметководците, защото разбираше от сметки. Да, и ще прибавим и отровителите; подобно на Меркурий, който е покровител на крадците, както и на търговците и пътешествениците.

— Много справедливо — обадох се. — Но онова, което искам да разбера, е следното: с какво име да те боготворя? Неправилно ли ще е например, ако те наричам Юпитер? Не си ли ти по-велик от Юпитер?

Той отговори:

— О, по-велик от Юпитер, разбира се, обаче още анонимен. Но засега все пак ще се нарека Юпитер — латинският Юпитер, за да се отличавам от гръцкия. Ще трябва да се оправя с него в някой от близките дни. Твърде дълго си разиграва вече коня.

Попитах:

— А как е станало тъй, че баща ти не е бил бог? Не съм чувал за някой бог, който да не произхожда от божествен баща.

— Много просто. Богът Август е мой баща.

— Но той не те е осиновявал, нали? Осинови само по-големите братя, а теб остави да продължиш рода на баща си.

— Не казвам, че ми е баща по линията на осиновяването. Аз съм му син от кръвосмешението му с Юлия. Сигурно съм му син. Това е единственото възможно обяснение. Но в никакъв случай не съм син на Агрипина: нейният баща е бил нищожество. Това е невъзможно.

Не бях толкова глупав да му изтъквам, че в подобен случай Германик не му е баща и следователно сестрите му са просто негови племеннички. Започнах да му се умилквам, както ме бе посъветвала Друзила, и заявих:

— Това е най-славният час в живота ми. Позволи ми да се оттегля и веднага да ти направя жертвоприношение с малкото сили, които ми останаха. Божественият въздух, който издишваш, е твърде силен за смъртните ми ноздри. Усещам, че ще припадна.

Стаята бе непоносимо задушна. Откакто беше на легло, Калигула не беше позволил да се отворят прозорците.

Отговори ми:

— Върви си с мир. Смятах да те убия, но се отказвам. Кажете на „веселящите“ за това, че съм бог и че лицето ми сияе, но повече не казвайте. За всичко останало ти налагам свято мълчание.

Тръшнах се пак на пода и се измъкнах заднешком. В коридора ме спря Ганимед да пита за новини.

— Току-що се е превърнал в бог, и то много велик, както ми каза. Лицето му излъчва сияние.

— Лоша е тази вест за нас, смъртните — каза Ганимед. — Но аз я очаквах. Благодаря за предупреждението. Ще го предам на другите. Друзила знае ли? Не? Тогава ще ѝ кажа?

— Кажете ѝ, че и тя е богиня — додадох аз, — в случай че още не го е забелязала.

Върнах се в стаята си и взех да размишлявам: „Това се случи за добро. Скоро всички ще разберат, че е луд и ще го затворят. Други потомци на Август, на възраст да станат императори, няма освен Ганимед — но той не е нито достатъчно популярен, нито достатъчно силен характер. Ще се възстанови Републиката. Тъстът на Калигула е

тъкмо човекът за това. Той е най-влиятелният в Сената. Аз ще го подкрепя. Само да се отървем от Макрон и да намерим свестен командущ на преторианците на негово място, всичко останало е лесно. Най-голямата пречка са преторианците. Знаят много добре, че никога не ще получат дарения, по петдесет-сто златици на човек, ако трябва да им се гласуват от един републикански сенат. Да, Сеян го измисли, за да ги превърне в нещо като лична армия на чичо ми Тиберий, която придаде на монархията този ориенталски абсолютизъм. Ще трябва да разтурим лагера им и пак да разквартируваме хората из частни жилища, както навремето.“

Колкото и да ви се види невероятно обаче, божествеността на Калигула се възприе от всички най-единодушно. Отначало той се задоволяваше с това вестта да се разпространява от човек на човек, а пък официално да си остане все още смъртен. Щеше да навреди на свободните му и приятни отношения с „веселящите“ и да сложи край на забавленията му, ако всеки трябваше да се просва по корем на земята, щом той се появяваше. Но само десет дни след оздравяването си, което бе посрещнато с неописуемо ликуване, прие за себе си всички смъртни почетни титли, които Август бе приел през време на целия си живот, та дори и още една-две. Беше Цезар Добрият, Цезар — Бащата на армиите и Най-милостивият и могъщ Цезар, и Баща на Отечеството, титла, която Тиберий упорито бе отказвал цял живот.

Първата жертва на терора беше Гемел. Калигула повика един от военачалниците на преторианците и му нареди:

— Убий оня предател, сина ми — веднага.

Преторианецът отиде в стаята на Гемел и му отсече главата. Следващата жертва беше тъстът на Калигула. Беше от рода на Сипаните — Калигула се бе оженил за дъщеря му Юния, но тя бе умряла при раждане, една година преди той да стане император. Силян бе известен с това, че бе единственият сенатор, когото Тиберий не бе заподозрял в нелоялност: Тиберий всякога бе отказвал да изслушва каквато и да било молба по този въпрос от онези свои покварени съдии. Сега Калигула му изпрати съобщението:

„До разсъмване утре сутринта ти трябва да си мъртъв.“ И нещастникът съответно се сбогувал със семейството си и си прерязал гърлото с бръснач. Калигула обясни в едно писмо до Сената, че Гемел е срещнал смъртта на предател: по време на неговата собствена тежка

болест момчето не било отправило нито една молитва за оздравяването му и се опитвало да се подмилква на началниците от личната му охрана. Освен това приемал лекарства против отрова всеки път, когато идвал да се храни в двореца, та цялото му тяло миришело на тях. „Но няма съществува противодействащо средство срещу Цезаря?“ Тъстът му, писа Калигула, бил също предател: отказал да се качи на кораба в оня бурен ден, когато той заминал за Пандатария и Понция, за да прибере останките на майка си и брата си, а останал в Рим с надежда да вземе властта, ако бурята разбие кораба.

Сенатът прие тези обяснения. А истината беше, че Силан бе толкова лош моряк, щото едва не умираше от морска болест, щом стъпеше в лодка, дори в най-тихо време, и сам Калигула мило отклонил предложението му да го придружи при това пътуване.

Що се отнася до Гемел, той страдаше от упорита кашлица и миришеше на лекарството, което вземаше да облекчава гърлото му, за да не пречи на сътрапезниците си.

ГЛАВА 30

Когато майка ми научи за смъртта на Гемел, изпадна в дълбока скръб, дойде в двореца и поиска да се види с Калигула, който я приел много намръщено, защото усещал, че ще го мъмри. Тя каза:

— Внуко, мога ли да разговарям с теб насаме? Искам да поприказваме за смъртта на Гемел.

— Не, в никакъв случай насаме — отвърнал той. — Казвай каквото имаш да казваш пред Макрон. Трябва да имам свидетел, ако онова, което ще ми съобщиш, е наистина толкова важно.

— Тогава предпочитам да замълча. Това е семеен въпрос, не за ушите на един робски син. Бащата на тогава беше син на един от моите лозари. Продадох го на зет си за четиридесет и пет златици.

— Ще те помоля веднага да кажеш каквото ще казваш, без да обиждаш министрите ми. Нима не знаеш, че имам власт да накарам всеки в света да стори каквото аз пожелаая?

— Не е нещо, което ще чуеш с удоволствие.

— Кажи го.

— Както искаш. Дойдох да ти заявя, че убийството на моя беден Гемел е убийство безпричинно и аз желая да се откажа от всички почести, които съм получила от твоите проклети ръце.

Калигула се засмял и казал на Макрон:

— Мисля, че единственото, което ѝ остава на тази старица сега, е да се върне вкъщи, да вземе един овощарски нож от своите лозари и да си пререже гласните струни с него.

А Макрон отвърнал:

— И аз давах същия съвет на *моята* баба, но дъртата чума отказа да го последва.

Майка ми дойде при мене.

— Аз смятам да се самоубия, Клавдий — каза тя. — Ще намериш всичките ми работи в пълен ред. Оставям няколко малки задължения: плати ги точно. Бъди добър към хората от домакинството ми; всички до един бяха верни работници. Съжалявам, че не ще има

кой да се грижи за малката ти дъщеричка — мисля, че ще е най-добре да се ожениш отново, за да ѝ намериш майка. Тя е добро дете.

— Как, майко! Да се самоубиеш? Но защо? О, не прави това!

Тя се усмихна кисело.

— Моят живот си е мой собствен, нали така? А ти защо ме разубеждаваш да си го отнема? Нима ще ти липсвам?

— Ти си ми майка — отвърнах ѝ. — Човек има само една майка.

— Учудена съм, че говориш тъй синовно. Не съм ти била много любяща майка. А нима можеш да бъда? Открай време си бил за мене истинско разочарование — болно, слабовато, плашливо, замаяно същество. Но и боговете добре ме наказаха, че те пренебрегнах. Чудесния ми син Германик го убиха, убиха и бедните ми внуци Нерон и Друз, и Гемел, дъщеря ми Ливила беше наказана за своята порочност, ужасната ѝ порочност, от собствената ми ръка — това бе най-страхотната болка, която съм изживявала, никоя майка не би могла да преживее по-страхотна, — а четиримата ми правнуци тръгнаха по лошия път, както и този мръсен, безбожен Калигула... Но ти ще го надживееш. Уверена съм, че ти ще надживееш дори световния потоп.

Гласът ѝ, спокоен отначало, се беше извисил в привичния ѝ укоризнен тон.

Попитах я:

— Майко, нима нямаш една добра дума за мен поне в час като този? Кажи, кога съзнателно съм те обидил или кога не съм ти се подчинил?

Но тя сякаш не ме чуваше.

— Добре съм наказана — повтори тя. А после: — Искам да дойдеш в дома ми след пет часа. До това време ще съм привършила приготовленията си. Разчитам на тебе да ми отдадеш последната почест. Но не желая да чуеш последния ми дъх. Ако още не съм умряла, почакай в преддверието, докато те повика прислужницата ни Бризеида. Гледай да не объркаш прощалната реч — толкова ти прилича. Ще намериш написани подробни указания за погребението. Ти ще си главният оплаквач. Не искам надгробна реч. Не забравяй да отрежеш ръката ми, за да се погребее отделно — защото това ще е самоубийство. Не желая благоухания в надгробната могила; често го правят, но то е противозаконно, освен това, го смятам за същинско прахосничество. Отдавам на Палас свободата, тъй че не забравяй на

процесията той да носи шапка на свободен човек. И поне веднъж в живота си — опитай се да извършиш една церемония от начало до край безпогрешно.

Това беше всичко, като изключим студеното „сбогом“. Ни сълза, ни целувка, нито благословия. Като послушен син, изпълних последните й желания до най-малката подробност. Странно беше, че даде на моя роб Палас свободата. Същото стори и с Бризеида.

Няколко дни по-късно, наблюдавайки от прозореца на трапезарията си как гори погребалната й клада, Калигула казал на Макрон:

— Ти застана на моя страна срещу тази старица. Ще те възнаградя. Ще ти дам най-почетното назначение в цялата империя. Една длъжност, която — Август е постановил това като основен принцип за управлението на империята — не бива да се слага в ръцете на авантюрист. Ще те направя управител на Египет.

Макрон бил очарован: по онова време той бе изпълнен с опасения за отношението на Калигула към него и едно заминаване за Египет щеше да означава спасение. Както бе казал Калигула, длъжността беше голяма: спирайки снабдяването със зърнени храни, един управител на Египет можеше да докара Рим до гладна смърт, а пък гарнизонът можеше да се подсили с местни войници; да стане толкова мощен, че да защитава провинцията срещу всяка друга армия, която би могла да тръгне насреща.

Тъй Макрон бе освободен от длъжността префект на преторианците. За известно време Калигула не назначи никого на негово място, а остави всеки от деветимата началници на кохорти да се изреждат на командното място за по един месец. Обяви, че в края на този срок ще даде длъжността на най-верния и най-способния от тях. А всъщност оня, на когото тайно я бе обещал, беше командирът на кохортата, който бе създал дворцовата стража — не друг, а същият оня храбрец Касий Херея, чието име не бихте могли за забравите, ако сте чели тази история внимателно — човекът, който уби германеца в амфитеатъра, човекът, който успя да преведе обратно отряда си след избиването на Варовата армия и който след това спаси моста; същият, който си проби път сред бунтовниците в лагера при Бон и който пренесе на гръб Калигула в онова ранно утро, когато Агрипина и придружаващите я трябваше да се измъкнат пешком от лагера под

негова закрила. Касий бе вече побелял, макар да нямаше и шейсет години, прегърбил се беше и ръцете му трепереха от треската, която едва не го бе уморила в Германия, ала все още сръчно въртеше меч и се славеше като най-храбрия човек в Рим. Един ден някакъв старец преторианец бе полудял и бе хукнал, безумен, с насочено копие, из двора на двореца. Въобразяваше си, че избива галски бунтовници. Разбягаха се всички освен Касий, който, макар и невъоръжен остана на мястото си, докато лудият се нахвърли върху него и тогава хладнокръвно изрече:

— Отряд — мирно! Оръжието — при нозе! — и лудият за когото изпълнението на командите се бе превърнало във втора природа, спря и положи копие си на земята.

— Отряд — кръгом! — продължи Касий. — Бързо — напред!

И тъй го обезоръжи. Та Касий стана първият временен командир на преторианците и ги държа в ръцете си, докато завърши съдебният процес за живота на Макрон. Защото назначението на Макрон за управител на Египет беше хитрост от страна на Калигула, подобна на хитростта, която Тиберий бе скроил на Сеян. Макрон бе арестуван в момента, в който се качвал на кораба си в Остия, и бе доведен в Рим, окован във вериги. Обвиниха го, че е станал причина за смъртта на Арунций и на още неколцина невинни мъже и жени. Към това обвинение Калигула прибави и друго, а именно, че Макрон се проявил като сводник, подмамвайки го да се влюби в собствената му жена Ения — изкушение, на което в младежката си неопитност, признаваше Калигула, едва не се поддад. Макрон и Ения бяха принудени да се самоубият. Изненадах се колко лесно успя да се отърве от Макрон.

Един ден Калигула в качеството си на върховен понтифекс отиде да благослови брака между един член от семейството на Пизон и някаква жена, наречена Орестила. Харесал тази Орестила и след като церемонията привършила и повечето от висшите благородници на Рим се били събрали и се забавлявали от сърце, както става при такива случаи, той внезапно подвикнал на младоженеца:

— Хей ти там, уважаеми, престани да целуваш тази жена! Тя е моя съпруга.

Надигнал се и в последвалата смутена тишина наредил на стражите си да хванат Орестила и да я заведат в двореца. Никой не посмял да се противи. На другия ден се ожени за Орестила: съпругът ѝ

беше насилен да присъствува на церемонията и да се откаже от нея. Калигула изпрати писмо до Сената, за да го уведоми, че бил отпразнувал брака в стила на Ромул и Август — имайки предвид, предполагам, случая, в който Ромул е похитил сабинянките, и брака на Август с баба ми Ливия (в присъствието на моя дядо). Два месеца по-късно вече се бе развел с Орестила и я беше прокудил — нея и бившия ѝ съпруг, защото уж били прелюбодействували зад гърба му. Нея изпратиха в Испания, него — в Родос. Позволиха му да вземе само десет души роби; а когато той помоли за разрешение да си вземе двойно повече, Калигула отговори:

— Вземай си колкото искаш, но за всеки допълнителен роб ще ти пратя по още един войник да те варди.

Друзила умря. За себе си съм уверен, че Калигула я уби, но нямам доказателства. Разправяха ми, че вече всеки път, когато целувал някоя жена, казвал ѝ:

— Както ти е бяла и хубава шийката, стига само да кажа една думичка и — шат! — ще ти я отрежат.

Ако ли пък шията беше особено бяла и хубава, понякога той не издържаше на изкушението да издаде заповедта и да види хвалбата си изпълнена. В случая с Друзила си мисля, че той сам е нанесъл удара. Тъй или инак, не позволиха никому да види трупа. Той обяви, че била починала от охтика, и ѝ уреди изключително богато погребение. Обожествиха я под името Пантея и ѝ издигнаха храмове, въздигнаха благородници и благороднички за нейни жреци, определи се ежегоден празник в нейна чест — по-пищен от всеки друг в календара. Един човек спечели десет хиляди златици, защото му се привидя как Август приема душата ѝ в небесните вселения. По време на народния траур, който Калигула обяви в нейна чест, се смяташе за углавно престъпление за всеки гражданин да се смее, да пее, да се бръсне, да ходи в баните или дори да вечеря със семейството си. Съдилищата бяха затворени, не се сключваха бракове, войниците не правеха военни упражнения. Калигула осъди на смърт едното, защото продавал гореща вода на улицата, и друг един, защото продавал бръсначи. Унинието, което последва в резултат на това, беше тъй цялостно и всеобщо, щото сам той не може да го понесе (а може би страдаше и от угризения на съвестта) и една нощ напусна града и отпътува към Сиракуза съвсем сам, с един-единствен почетен страж. Нямаше никаква работа там, но

пътуването го развлече. Стигна само до Месина, където вулканът Етна в това време изригвал. Гледката така го стреснала, че веднага се върна. Когато се появи в Рим, върна живота към обикновения му ритъм, поднови гладиаторските борби, надбягванията с колесници и борбата с диви животни. Изведнъж се сети, че хората, които бяха обрекли живота си в замяна на неговия по време на болестта му, още не са се самоубили; и ги принуди да го сторят не само от принципност, за да ги предпази от клетвопрестъпничество, а и да попречи на Смъртта се върне, поради уговорката, която бяха направили с нея.

Няколко дни подир това, по време на вечеря, пийнал, аз се опитвах да формулирам закона за унаследяването на женската красота и привеждах като пример за твърдението си това, че тя обикновено прескача едно поколение и се предава от бабата на внучката. За зла чест продължих с думите:

— Най-красивата жена в Рим от времето на моето юношество се появи отново, черта по черта и крайник по крайник, в лицето на своята внучка и съименница Лолия, съпругата на сегашния управител на Гърция. С единственото изключение на друга една благородничка, която няма да упомена, защото присъствува в тази стая, Лолия според мене е най-красивата жена днес.

Споменах това изключение само от чувство за такт. Лолия реше далеч по-красива от племенниците ми — Агрипинила и Лесбия, или който да било друг от компанията. Не бях влюбен в нея, подчертавам: просто един ден бях забелязал, че е съвършена, и си спомних, че същото бях забелязал у нейната баба, когато бях момче. Калигула се заинтересува и ме заразително за Лолия. Не усетих, че съм приказвал прекалено много, затова добавих и още. Същата вечер Калигула писа на съпруга на Лолия и му нареди да се върне в Рим, за да му бъде засвидетелствувано изключително уважение. Това изключително уважение се оказа честта да се разведе с Лолия и да я ожени за императора.

Друга една случайна забележка, която бях направил пак по време на вечеря по същото време, оказа неочаквано въздействие върху Калигула. Някой спомена за епилепсията и аз казах, че според картагенски летописи Анибал е бил епилептик и че Александър и Юлий Цезар също са били подвластни на тази загадъчна болест, която сякаш е неизбежен спътник на големия военен гений. Тук Калигула

наостри уши и няколко дни по-късно изигра великолепно подражание на епилептичен припадък; рухна на пода на Сената и завика с всички сили, а устните му побеляха от пяна — сапунени мехури бяха, предполагам.

Римските граждани все още се чувствуваха щастливи. Калигула продължаваше да ги развеселява с театрални представления и гладиаторски борби, с лов на хищници и надбягвания с колесници, с пари, подхвърляни от ораторската платформа или от прозорците на двореца. А че се женел и разженвал, че убивал благородници, за това не ги беше грижа. Той не се чувствуваше доволен, докато всяко място в театъра или в цирка не бъдеше заето и всички проходи — задръстени; затуй при подобни зрелища отлагаше съдебните заседания и прекратяваше траурите, за да не позволи никому да измисли предлог да отсъствува. Направи още няколко нововъведения, позволи на хората да си носят възглавници за седане, в горещи дни да слагат сламени шапки и да идват боси — дори и сенаторите, от които се очакваше да дават пример за сдържаност.

Когато най-сетне успях да посетя Капуа за няколко дни — за пръв път от близо цяла година, почти първото, за което ме попита Калпурния, беше:

— Каж ми, Клавдий, колко остана в личната каса на императора от онези двайсет милиона?

— Май че по-малко от пет милиона. Но той построи увеселителни кораби от кедрово дърво, облече ги в злато и ги украси със скъпоценни камъни, подреди в тях бани и цветни градини, започна строежа на шейсет нови храма и смята да прореже канал в Коринтския провлак. Къпе се в нард и масло от теменуги. Преди два дни даде на Евтих, водача на колесница от зелените, подарък от двайсет хиляди златици, загдето спечели едно трудно надбягване.

— Зелените ли печелят винаги?

— Винаги. Или почти винаги. Веднъж алените победиха преди известно време и хората ги аплодираха бурно. Омръзнало им беше еднообразието със зелените. Императорът страшно се разгневи. На другия ден водачът на алените и неговата група от победители бяха мъртви до един. Отровени. Подобно нещо се случи и преди.

— По това време догодина нещата ще тръгнат зле и за тебе, бедни ми Клавдий. Впрочем би ли искал да надникнеш в сметките?

Както ти писах, годината не беше добра. Измря ценен добитък, робите крадат каквото завърнат, снопите със зърно изгоряха. Ти обедня с две хиляди и повече златици. Не е и по вина на управителя — той поне е честен. Стана тъй просто защото не си тук да надзираваш.

— Нищо не може да се направи — отвърнах. — Да си призная, напоследък се тревожа много повече за собствения си живот, отколкото за парите.

— Зле ли се държат с тебе?

— Да. Отнасят се с мене като със смешник. Не ми е приятно. Главният ми мъчител е императорът.

— Какво ти правят?

— О, грубиянски шеги. Кофи, пълни с вода, над вратите. Жаби в леглото ми. Или пък гнусни педерастии, намазани с митра: знаеш как се отвращавам от жаби и педерастии. Ако се случи да задрема следобеда, замерват ме с костилки от фурми, връзват обувки на ръцете ми или раздрънкват камбаната за пожар в ушите ми. И никога нямам нито миг свободен да си свърша някаква работа. А започна ли, разливат мастилницата отгоре. И нито една моя дума не се приема сериозно.

— Нима си единственият им смешник?

— Любимият. Официалният.

— Клавдий, ти си по-щастлив, отколкото можеш да си представиш. Пази тази си служба ревниво. Не позволявай друг да те замести.

— Какво искаш да кажеш, момиче?

— Искам да кажа, че хората не убиват смешниците си. Отнасят се към тях жестоко, плашат ги, ограбват ги, но не ги убиват.

Казах й:

— Калпурния, ти си много умна. Изслушай ме сега. Все още имам пари. Ще ти купя красива копринена дреха, златна тоалетна кутия, маймунка и сноп канелени пръчки.

Тя се усмихна.

— Предпочитам да ми го дадеш в пари. Колко смяташ да похарчиш?

— Около седемстотин.

— Добре. Един ден ще ми бъдат полезни. Благодаря ти, добри ми Клавдий.

Когато се върнах в Рим, научих, че са станали беди. Една нощ Калигула бил обезпокоен от далечния шум на тълпа, която се трупала пред амфитеатъра тъкмо преди разсъмване; хората се блъскали и се бутали да се наместят по-близо до вратите, та да заемат първите пейки. Калигула изпратил отряд преторианци си да въдворят реда. Преторианците били нервирани, че са ги измъкнали тъй рано от леглата за този наряд и взели да удрят наляво и надясно, убили неколцина, включително и няколко изтъкнати граждани. За да покаже възмущението си, гдето сънят му е бил смутен от първоначалните безредици и от последвалите ги крясъци на хората, когато се разпръсквали с викове пред палките, Калигула се явил в амфитеатъра чак късно следобед, когато всички се били изтощили да го чакат, а били и гладни. Когато зелените преминали с конете, започнали да ги освиркват и хулят. Калигула скочил разгневен от стола си.

— Ах, защо нямате една-единствена шия. Щях да я отсека!

На другия ден трябвало да има гладиаторски борби и гонене на диви животни. Калигула отменил всички приготовления и изпратил най-окаяните животни, които успял да намери на пазара — крастави лъвове и пантери, болни мечки и престарели, дръгливи диви бикове — от ония, гдето ги изпращат в отдалечените гарнизонни градове в провинцията, където публиката не е взискателна, а любителите-ловци не обичат пъргави животни. Ловците, които Калигула пратил вместо обявените участници, и те били като животните: дебели, схванати, грохнали ветерани. Някои от тях вероятно са били добри борци на времето си — в златния Августов век. Тълпата ги освиркала и обругала. Калигула това и чакал. Изпратил да арестуват ония, които вдигали най-много шум, и ги пуснал на арената да види дали ще се оправят по-добре. Краставите лъвове и пантери, болните мечки и дръгливите бикове набързо им видели сметката.

Започнаха да се отдръпват от него. Стара истина е, че тълпата обича празниците, но когато цялата година се превърне в един безкраен празник и никой няма време да си гледа работата и дори удоволствията станат принудителни, това вече е друго нещо. Надбягванията с колесници станаха отегчителни. На Калигула, който проявяваше личен интерес към отборите и водачите и дори сам понякога караше колесница, му беше добре. Умееше да си служи с юздите и камшика, а състезаващите се водачи внимаваха да не го

надбягат. И театралните представления започнаха да доскучават. Всички пиеси някак си си приличаха, различаваха ги само познавачите: във всеки случай поне за мен бяха такива. Калигула се смяташе за познавач, а освен това хранеше сантиментални чувства към Апелес, посредствения трагик, който бе написал повечето от пиесите, в които сам участвуваше. Една пиеса, която Калигула харесваше особено много — защото той бе дал идеите, които Апелес бе включил в своята роля, — се играеше непрекъснато, докато всички я намразиха до смърт. Но още повече го привличаше Мнестер, солистът на митологическите балети, модни по онова време. Имаше навика да целува Мнестер пред очите на цялата публика всеки път, когато оня се проявеше особено добре. Веднъж един конник се закашля по време на представление, не можа да спре и накрая се принуди да излезе. Шумът, който вдигна, докато се измъкваше край коленете на хората, извиненията му, кашлицата и промушването през задръстените пътеки към изхода смутиха Мнестер, който спря по средата на най-хубавия си танц, съпроводен от тиха свирня на флейта, и зачака всички да седнат отново. Калигула страшно се разгневи на конника, накара да го доведат при него и здравата го напердаши със собствените си ръце. Сетне го изпрати с бърза заръка като пощальон до Танжер, да отнесе запечатана вест на царя на Мавритания. (Царят, мой сродник — майка му беше леля ми Селена, дъщерята на Антоний от Клеопатра, — силно се озадачил от съобщението. То гласяло: „На тогова, когото ти пращам, не прави ни добро, ни лошо.“) Другите конници дълбоко се възмутиха от инцидента: в края на краищата Мнестер не беше нищо друго освен освободен роб, а си придаваше важност като велик пълководец. Калигула вземаше частни уроци по декламаторство и танци от Апелес и Мнестер и след време започна често да се появява на сцената в техните роли. След като изречаше монолога в някоя трагедия, той понякога се провикваше към Апелес, който седеше зад кулисите:

— Съвършено го изиграх, нали? Сам ти не би могъл да го изречеш по-добре!

И след грациозен трикратен скок в балета той спираше оркестъра, вдигаше ръка да въдвори пълна тишина и сетне отново повтаряше стъпките без акомпанимент.

Тъй както Тиберий си имаше любим дракон, Калигула си имаше любим жребец. Истинското име на този кон беше Порцел, което

означаваше „прасенце“, но Калигула не го сметна за достатъчно велико и го нарече „Инцитат“, което означава „бързият“. Инцитат никога не губеше състезание и Калигула бе дотолкова неразумно запленил от него, че първо го направи гражданин, а сетне сенатор, докато накрая го вписа в своя списък на кандидатите за консули с четири години по-рано. Дадоха на Инцитат къща и слуги. Имаше си мраморна спалня с голям сламеник за легло, сменяха му сламеника всеки ден, имаше и ясла от слонова кост, златна кофа за водопой, а по стените — картини от прочути художници. Всеки път, щом спечелеше някое надбягване, го хранеха на вечеря с нас, но той предпочиташе купата с ечемик пред месото и рибата, които Калигула неизменно му предлагаше. Трябваше да прием за негово здраве поне по двайсет пъти.

Парите се топяха все по-бързо и по-бързо и Калигула накрая взе да прави икономии. Един ден например рече:

— Какъв смисъл има да хвърляме в затвора хората за фалшификации, кражби и нарушение на реда? Там те скучаят, а пък и харча пари за храната и охраната им; но ако ги пусна на свобода, отново ще подхванат безобразията си. Днес ще посетя тъмницата и ще се занимавам с въпроса.

Така и стори. Отдели ония, които смяташе за най-големи престъпници, и нареди да ги екзекутират. Трупове им бяха нарязани и използвани за храна на дивите животни, очакващи да бъдат избити в амфитеатъра; от това се получи двойна икономия. Сега вече всеки месец той обикаляше тъмниците. Престъпленията понамаляха. Един ден ковчезникът му, Калист, му съобщи, че в съкровищницата са останали само един милион златици, а в частната му хазна — едва половин милион. Той осъзна, че само с икономии не ще се оправи: трябваше да се увеличи приходът в държавното съкровище. Тъй че отпърво взе да продава жреческите места, магистратурите и монополите и от това поспечели доста, но не достатъчно; тогава, както го бе предсказала Калпурния, започна да си служи с доносници, които обвиняваха богатите за истински или въображаеми престъпления, за да заграби имуществата им. Премахнал беше смъртното наказание за държавна измяна веднага щом стана император, но оставаха още много други престъпления, наказуеми със смърт.

Отпразнува първата партида от присъди с един необикновено богат лов на диви животни. Ала тълпата беше разгневена. Хората

крещяха, вайкаха се и отказваха да следят борбите. А после се поде вик от отсрещния край на амфитеатъра до ложата на председателя, в която беше Калигула:

— Изхвърли доносниците! Изхвърли доносниците!

Калигула се надигна да въздвори тишина, но те го принудиха да седне. Той прати преторианци с палки натам, където олелията беше най-силна, и те удариха неколцина по главите, но виковете се подеха отново и още по-силно от другия край. Калигула се стресна. Набързо напусна амфитеатъра, нареждайки ми да го заместя в председателството. Това ми беше много неприятно и много се успокоих, когато, щом станах да говоря, тълпата стихна и дори се поде викът: „Фелицитер“, което означава „На добър час!“. Гласът ми не е силен. Гласът на Калигула беше гръмък: чуваше се чак от единия до другия край на Марсово поле. Трябваше да си намеря някого, който да повтаря казаното след мене. Мнестер предложи услугите си и благодарение на него думите ми прозвучаха дори по-хубаво.

Съобщих, че за жалост императорът е бил повикан по важна държавна работа. Това разсмя всички; Мнестер направи няколко красиви жеста, с които илюстрира важността и неотложността на тази държавна работа. После казах, че председателските задължения са предадени на моята нещастна и недостойна личност. Безпомощният жест на Мнестер и завъртането на показалеца край слепоочието изразиха това отлично. А после заявих:

— Нека продължим игрите, приятели.

Но изведнъж викът се поде наново: „Изхвърлете доносниците!“

Обаче аз запитах, а Мнестер с готовност повтори въпроса:

— Добре, но какво ще стане, ако императорът се съгласи да ги изхвърли? Ще се намери ли кой да доносничи срещу тях?

Отговор на това не последва — разнесе се объркано шушукане. Задах им втори въпрос. Запитах ги кой е по-големият престъпник — доносникът или доносникът срещу доносника, или пък доносникът, който доносничи срещу доносника, който пък доносничи *срещу* доносника? Казах, че колкото се задълбочава провинението, толкова по-отвратително става то и толкова повече хора покварява. Най-правилното поведение е да не се прави нищо, което би дало възможност на доносниците да се проявяват. Ако всички, рекох аз, водят добродетелен живот, проклетото племе ще загине от липса на

храна, както мишките — в кухнята на скъперник. Няма да повярвате каква буря от смях предизвика тази шега. Колкото по-простичка и глупава е шегата, толкова повече се нрави на тълпата. (Най-големите овации, които съм получавал, бяха за една моя смешка в цирка, когато председателствувах вместо Калигула. Хората гневно скандираха името на един гладиатор, наречен Гълъба, който бе обявен като участник, но не се бе появил, затова им казах:

— Търпение, приятели! Първо хванете вашия Гълъб, а сетне го скубете!

Докато някои наистина остроумни шеги са оставали неоценени от тях.)

— Нека продължим игрите, приятели! — повторих аз и този път виковете секнаха. А игрите се оказаха чудесни. Двама гладиатори се убиха един друг с едновременно мушкане на мечовете в коремите: това се случва много рядко. Наредих да ми донесат оръжията им и да изработят от тях малки ножчета: подобни малки ножчета са най-добрите талисмани срещу епилепсия. Калигула щеше да оцени подаръка — ако изобщо ми простеше, че съм укротил тълпата, която сам не бе успял да укроти. Защото толкова се беше уплашил, че бе напуснал Рим с най-голяма бързина, на път за Анциум; и се върна оттам чак след няколко дни. Но всичко свърши благополучно. Зарадва се на ножчетата, които му дадоха възможност да приказва надълго и широко за болестта си; а когато ме запита какво е станало с амфитеатъра, казах му, че съм предупредил тълпата как ще я накаже, ако не се разкаят за своята невярност и неблагодарност. Казах още, че тогава изведнъж са заменили бунтовните си викове с уплашено вайкане и молби за прошка.

— Да — рече той, — прекалено меко се държа с тях. Решил съм вече да не им се поддавам. „Неотстъпна суровост“ — такава е паролата отсега нататък.

И за да си напомня за своето решение, започна всяка сутрин упражнява пред огледалото в спалнята си: правеше лицето си да изглежда страшно и надаваше ужасяващи викове в частната си баня, която имаше хубаво ехо. Запитах го:

— Защо не обявиш публично своята божественост? Това повече от всичко друго ще ги накара да изпитат дълбоко страхопочитание.

А той отвърна:

— Имам да извърша още няколко дела в човешкия си образ.

Първото от тези дела беше да нареди на пристанищните надзиратели из цяла Италия и Сицилия да задържат всички кораби над определен тонаж, да прибират стоките им в митницата и да ги изпращат празни, под охрана на военни кораби, в Неаполския залив. Никой не можа да разбере какво означава тази заповед. Предположихме, че той възнамерява да предприеме нападение над Британия и корабите са му нужни за транспортиране. Но не беше нищо подобно. Той просто се канеше да осъществи предсказанието на Трасил, че да стане император, е възможно точно толкова, колкото и да премине на кон през залива Бай. Събра около четири хиляди съда, включително хиляда построени специално за случая, и ги закотви през залива, залепени един до друг откъм страната със седалищата за гребците, в двойна редица — от доковете на ПUTEОЛИ чак до вилата му в Баули. Носовете сочеха навън, кърмите бяха прикрепени една за друга. Кърмите се издаваха прекалено нагоре, затуй нареди да ги изравнят и да отрежат седалището за кормчията, както и фигурите, поставени на всеки нос; а това разтревожи моряците, защото фигурите представляваха божеството-покровител на кораба. Сетне обкова с дъски тази двойна редица; нахвърля пръст върху дъските и накара да намокрят и да трамбоват пръстта; получи се широк здрав път, дълъг около шест хиляди крачки от единия до другия край. Когато пристигнаха още кораби, завърнали се от пътешествията до Изтока, той ги привърза в пет острова, които съедини с пътя, по един на всеки хиляда крачки. Накара да построят низ от продавници по целия път и нареди на кварталните надзиратели в Рим да ги подредят и напълнят със стоки в срок от десет дни. Инсталира система за питейна вода и насади градини. Островите превърна в села.

За щастие, докато траеха тези приготовления, времето се задържа хубаво, а морето беше гладко като стъкло. Когато всичко беше готово, той надяна нагръдната плоча на Александър (Август бе недостоен да използва пръстена на Александър, но Калигула си сложи собствената му нагръдна плоча), а над нея — пурпурна копринена мантия, натезала от златна бродерия, изпъстрена със скъпоценни камъни; взе след туй меча на Юлий Цезар и прочутата бойна секира на Ромул, и прочутия щит на Еней, които се пазеха в Капитолия (и двете бяха фалшификати според мене, но толкова древни фалшификати, че имаха

стойността на оригинали), и се увенча с венец от дъбови листа. След умиловително жертвоприношение на Нептун — принесе му тюлен, защото това е животно-амфибия — и друго приношение, паун — на Завистта, в случай, както се изрази, че някой бог му завиди, възседна Инцитат и пое в тръс по моста откъм страната на Баули. Цялата преторианска конница вървеше след него, а зад тях — огромна конница, доведена от Франция, следвана от двайсет хиляди пехотинци. Когато стигна до последния остров, близо до ПUTEОЛИ, накара тръбачите да изсвирят сигнала за атака и се втурна в града тъй стремително, като че ли преследваше сразен враг.

Остана в ПUTEОЛИ през цялата тази нощ и по-голяма част от следващия ден, сякаш си почиваше след битка. Вечерта се завърна на триумфална колесница със златни обръчи на колелата и златни плочи от страни. Запрегната беше с Инцитат и кобилата Пенелопа, за която Калигула го беше оженил ритуално. Калигула носеше същите пищни дрехи, само вместо венеца от дъбови листа сега бе увенчан с лавров. След него се проточваше върволица от коли, накамарени с въображаема бойна плячка — мебели и статуи, и орнаменти, заграбени от домовете на богати търговци от ПUTEОЛИ. Вместо пленници мъкнеше заложенниците, които дребните източни царе бяха задължавани да изпращат в Рим като залог за добро поведение, както и всички чуждестранни роби, на които бе успял да сложи ръка, облечени в националните им костюми и натоварени с вериги. Приятелите му го следваха в украсени колесници, облекли бродирани дрехи, и го славословеха. След тях идваше армията. Накрая процесия от около двеста хиляди души в празнични облекла. Безбройни огньовете бяха накладени по целия обръч от могили около залива и всеки войник и гражданин в процесията носеше факла. Мисля, че това беше най-внушителният театрален спектакъл, какъвто светът е виждал, а също тъй — и най-безцелният. Но как се забавляваха всички! Една борова гора при нос Мизенум, на югоизток, се подпали и ярко заблестя. Щом Калигула се върна в Баули, скочи от коня и поиска златния си тризъбец и другата пурпурна мантия, бродирана със сребърни риби и делфини. С това пристъпи в един от петте си кедрови кораба за развлечения, които го очакваха на брега до моста, и бе отведен до средния остров от петте, който беше и най-големият, последван от войските си, качени в бойни кораби.

Там слезе, изкачи се на обкичена с коприна платформа и произнесе реч на тълпата, която минаваше по моста. Пазачи подтиква хората да се движат, тъй че никой не чу повече от няколко изречения, с изключение на приятелите му на платформата — сред които бях и аз, — и войниците в най-близките бойни кораби, на които не позволиха да слязат. Между другите неща той нарече Нептун страхливец, загдето се е оставил да го оковат във вериги, без да се противи, и обеща в някой близък ден да даде на стария бог още по-добър урок. (Изглежда, забравил беше умиловителното жертвоприношение, което бе направил.) Що се отнася до цар Ксеркс, който навремето прехвърлил мост през Хелеспонт по време на злощастния си поход срещу Гърция, Калигула му се присмя от сърце. Заяви, че прочутият мост на Ксеркс не бил и наполовина толкова дълъг, колкото неговият, нито наполовина толкова здрав. След туй обяви, че възнамерява да даде на всеки войник по две златици, за да пие за негово здраве, а на всеки от тълпата — по пет сребърника.

Овациите продължиха цял половин час; това, изглежда, го задоволи. Усмири ги и започна веднага да раздава парите. Цялата процесия трябваше отново да се нареди и торба след торба с монети се носеха и изпразваха. След няколко часа парите се свършиха и Калигула обяви на разочарованите закъснели да си отмъстят на алчните първи. Това естествено сложи началото на сбивания.

Последва една от най-забележителните нощи на пиянство и песни, груби шеги и насилия, на невиждани веселби. Алкохолът понякога озлобяваше Калигула. Начело на „веселящите“ и следван от германците-телохранители, той препусна из острова и покрай продавниците и взе да бутва хората в морето. Водата беше толкова тиха, че само мъртвопияните, недъгавите, старите и малките деца не успяха да се спасят навреме. Но повече от двеста-триста души се удавиха.

Към полунощ той организира морско нападение върху един от по-малките острови, като разруши мостовете от двете му страни, а след това започна да разбива кораб след кораб от острова, докато тълпата, която бе останала там, се скупчи в малкото пространство по средата. Последното нападение бе запазено за адмиралския кораб на Калигула. Той стоеше, размахващ тризъбеца си, на бака, връхлетя върху ужасените оцелели и ги потопа. Сред жертвите на тази морска битка беше и най-добрият експонат на триумфалната процесия на

Калигула — Елеазар, партският заложник, най-високият човек на света. Беше висок повече от единайсет стъпки. Ала не беше силен според ръста си: имаше глас на блееща камила, беше слаб в кръста и умствено недоразвит. По произход беше евреин. Калигула накара да препарират тялото, да го облекат в броня, и постави Елеазар пред вратата на спалнята си да плаши убийците.

ГЛАВА 31

Разноските по това двудневно развлечение изцедиха държавната хазна и личната хазна на императора до капка. За да обърка още повече нещата, Калигула, вместо да върне корабите на собствениците и на моряците, нареди да се възстанови разрушената част от моста, а сетне се върна в Рим и се зае с друга работа. Нептун, за да докаже, че не е страхливец, изпрати страшна буря върху моста откъм запад и потопа около хиляда съда. По-голяма част от другите изтръгнаха котвите си и бяха сметени на брега. Около две хиляди устояха на бурята или бяха изтеглени на сушата така се опазиха, но загубата на останалите доведе до голяма липса на съдове за пренасяне на зърнени храни от Египет и Африка и съответно — до липсата на храна в града. Калигула се закле да си отмъсти на Нептун. Новите му начини за набиране на пари бяха твърде безхитростни и развеселяваха всички други освен жертвите и техните приятели или близки. Така например онези младежи, които му задлъжняваха от глоби или конфискации дотолкова, че му ставаха роби, той пращаше в школите за гладиатори. Щом усвояха изкуството, изкарваше ги в амфитеатъра да се бият за живота си. Единствените му разноски в случая бяха парите за храна и квартира — тъй като му бяха роби, не им се плащаше възнаграждение. Ако бъдеха убити, с това се свършваше. Ако ли спечелеха победа, продаваше ги на търг на магистратите, чието задължение беше да устройват наддавания — за тази почетна служба се хвърляше жребие, — както и на всички останали, които бяха готови да наддават. Вдигаше неимоверно цените, като си измисляше, че уж хората били наддавали, докато всъщност те не бяха торили друго, освен да се почешат по главата или да си потъркат носа. Моят нервен тик с отмятане на главата ме въвлече в голяма беда: окачи ми на врата трима гладиатори, средно по две хиляди златици единият. Но все пак по-щастлив бях от един магистрат на име Апоний, който заспа по време на търга. Калигула му продаде гладиатори, които никой друг не бе пожелал, като вдигаше цената всеки път, щом главата на Апоний клюмваше на гърдите:

Когато Апоний се събуди, откри, че дължи деветдесет хиляди златици за тринадесет гладиатори, които изобщо не бе искал. Един от гладиаторите, които бях купил, беше отличен борец, но Калигула се обзаложи на голяма сума с мене срещу него. Когато настъпи денят на борбата, гладиаторът едва се крепеше на крака си. Загуби битката. Изглежда, Калигула бе слагал опиати в храната му. Мнозина богаташи посещаваха тези търгове и охотно наддаваха големи суми не защото им трябваха гладиатори, а защото развържеха ли кесиите си сега, по-сетне Калигула нямаше да заведе процес срещу им и да им отнеме и живота, и парите.

Забавно нещо се случи в деня, когато моят гладиатор падна. Калигула се бе обзаложил с мен на огромни суми срещу петима борци с тризъбци и мрежи, или рециарии, които трябваше да се бият със същото число ловци, въоръжени с меч и щит. Примирил се бях да загубя хилядата златици, които ме бе накарал да заложа срещу петте хиляди негови; защото още в началото на борбата разбрах, че рециариите са били подкупени да загубят. Седях до Калигула и подметнах:

— Е, както виждам, ти ще спечелиш, но смятам, че тия рециарии не се бият както трябва.

Един по един ловците заобиколиха рециариите, които се предадоха, докато накрая и петимата лежаха по лице на пясъка, а над всеки стоеше по един ловец с вдигнат меч. Зрителите сведоха палци в знак, че трябва да бъдат убити. Калигула като председател имаше право да реши дали да се вслуша в съвета им, или не. Вслуша се.

— Убийте ги! — викна той. — Те не се постараха да победят!

Какво злощастие за рециариите, на които той тайно беше обещал да пощади живота, ако се оставят да загубят; защото аз не бях единственият, принуден да се обзаложи за тях — той трябваше да спечели цели осемдесет хиляди златици, ако загубе. Добре, но един толкова се разгневи, загдето го бяха измамили, че внезапно се вкопчи в своя ловец, свали го и успя да докопа един тризъбец, който се търкаляше наблизко, както и една мрежа, и хукна да бяга. Ако искате, вярвайте, но в края на краищата аз спечелих своите пет хиляди! Първо, този разгневен рециарий уби двамина от ловците, които бяха гърбом към него и приемаха овациите на публиката за сразяване на жертвите си, а сетне изтрепа и останалите трима, както се втурнаха срещу му, по

на няколко крачки един от друг. Калигула се заплака от яд и възкликна:

— О, чудовище такова! Гледай, изби петима надеждни гладиатори с този свой ужасен тризъбец!

Като казвам, че съм спечелил своите пет хиляди, искам да кажа всъщност, че бих могъл да ги спечеля, ако не бях достатъчно тактичен да се откажа от облога.

— Не е честна борба това — един да убие петима — казах.

До това време Калигула всякога се изказваше за Тиберий като за голям негодник и подтикваше всички останали да правят същото. Но един ден пристигна в Сената и произнесе дълга хвалебствена реч за него, заявявайки, че той бил дълбоко недооценен човек и че никой не бивало да казва нито дума срещу него.

— В качеството си на император аз, ако пожелаея, имам право да го критикувам, но вие нямате право. В същност обвинявам ви в държавна измяна. Преди няколко дни един сенатор заяви в своята реч, че братята ми Нерон и Друз били убити от Тиберий, след като били хвърлени в затвора с неверни обвинения. Какво удивително изказване!

А след това измъкна протоколите, които уж беше изгорил, и прочете дълги извадки от тях. Доказа, че Сенатът не се е усъмнил в доказателствата, събрани против братята му от Тиберий, а че единодушно е гласувал да му бъдат предадени за наказание. Някои дори доброволно бяха дали доказателства срещу им. Калигула каза:

— Ако сте знаели, че доказателствата, които Тиберий ви е представил (най-добросъвестно), са били фалшиви, тогава вие сте убийците — не той; и едва след неговата смърт се осмелихте да прехвърлите собствената си жестокост и подлост върху него. Или пък, ако навремето сте вярвали, че доказателствата са верни, в такъв случай той не е никакъв убиец и вие предателски скверните личността му. Ако ли пък сте смятали, че са неверни и че той сам ги е знаел за неверни, в такъв случай вие сте толкова виновни за убийствата, колкото и той, а на всичко отгоре сте и страхливци!

Той смръщи лице подобно на Тиберий и махна с ръка, като че съсичаше някого, също като Тиберий, което извика страховити спомени за процесите за държавна измяна, а сетне изрече с резкия глас на Тиберий:

— Добре го каза, синко! Тия псета са послушни само докато ги риташ. Гледай ги — за тях Сеян уж беше бог, а изведнъж се извъртяха и го разкъсаха на парчета. Същото ще сторят и с тебе, стига да им се удаде. Всички те мразят и се молят за твоята смърт. Чуй моя съвет — гледай само личните си интереси и слагай удоволствията пред всичко друго. Никой не обича да го командуват и единственият начин, по който запазих мястото си, беше да накарам тая смет да се страхува от мене. Стори същото. Колкото по-зле се отнасяш с тях, толкова повече ще те почитат.

След това Калигула отново въведе смъртното наказание за държавна измяна, заповяда речта му веднага да бъде изсечена на бронзова плоча и да бъде поставена на стената на Сената, над седалищата на консулите, а сетне изтича навън. През този ден не работихме повече: изпаднахме в унии. Но на другия ден възхвалихме Калигула като управник, искрен и верен на синовния си дълг, и гласувахме ежегодни жертвоприношения за неговото милосърдие. Какво друго бихме могли да сторим? Зад гърба си той имаше цялата армия, в ръцете си държеше властта над нашия живот и смърт и докато се намереше някой достатъчно смел и силен да извърши покушение срещу живота му, единственото, което ни оставаше, беше да го коткаме и да се надяваме на най-доброто. Няколко вечери по-късно, на едно угощение, той внезапно избухна в бурен смях. Никой не знаеше на какво се смее. Двамата консули, ято седяха до него, запитаха дали ще благоволи да им разреши да се посмеят с него. На това Калигула избухна в още по-бурен кикот, от очите му потекоха сълзи.

— Не — задави се той, — тъкмо това е смешното. Това е шега, но никак не ще ви развесели. Смях ме е, като си помисля, че с едно мое кимване могат да ви прережат гърлата ей тук, начаса.

Сега вече срещу двадесетте най-известни богаташи в Рим се заведоха дела за държавна измяна. Не им дадох възможност да се самоубият предварително и всички бяха осъдени на смърт. Един от тях, висш магистрат, се оказа много беден. Калигула заяви:

— Глупак такъв! Защо се преструваше, че има пари? Аз напълно му повярвах. Умря си за нищо.

Спомням си един-единствен човек, който си спаси живота при обвинение за държавна измяна. Беше Афер, човекът, който бе съдил

братовчедка ми Пулхра, адвокат, известен с красноречието си. Престъплението му се състоеше в това, че бе сложил надпис на една статуя на Калигула в преддверието на дома си в смисъл, че на двадесет и седем години императорът вече бил консул за втори път. Калигула реши, че това е държавна измяна — присмех за неговата младост и упрек срещу му, че е заел длъжността, преди да има законното право да стори това. Той съчини една дълга, добре подготвена реч срещу Афер и я произнесе в Сената с цялото си ораторско красноречие, а всеки жест и тон бяха грижливо репетирани. Калигула обичаше да се перчи, че бил най-добрият адвокат и оратор в света, и държеше много повече да блесне над Афер с красноречие, отколкото да осигури смъртната му присъда и да прибере парите му. Афер осъзна това и се престори на удивен и смаян от гениалността на Калигула като обвинител. Той взе да повтаря доводите срещу самия себе си, един по един, като се възхищаваше от тях с професионална безпристрастност и възклищаваше: „Да, това е съвсем неопровержимо“ или „Той изстиска до капка този аргумент“ и още — „Истинска дилема“, и „Ах, как владее думите си!“

Когато Калигула привърши и седна с тържествуваща усмивка, запитаха Афер дали има да каже нещо. Той отговори:

— Нищо, освен че се смятам за много злощастен. Разчитах да използвам ораторските си дарби, за да уталожа поне мъничко императорския гняв за непростимото ми безразсъдство по въпроса за оня проклет надпис. Ала Съдбата хвърли подправен зар срещу ми. Императорът разполага с абсолютна власт, доводите му срещу мен са неопровержими, освен това владее красноречие, което не бих могъл да се надявам да постигна дори и да ме оправдаят и да се уча, докато стана стогодишен!

Осъдиха го на смърт, но на другия ден го помилваха.

Понеже споменах за подправени зарове — когато в града пристигаха богати провинциали, всякога ги канеха на обед в двореца, а сетне им се предлагаше дружеска игра на зар. Те оставаха изненадани и удивени от щастието на императора: той печелеше при всяко хвърляне и ги обираше до пара. Да, Калигула всякога играеше нечестно. Ето например: свали от служба консулите и им наложи тежка глоба под предлог, че били отпразнували обичайния празник в чест на Августовата победа над Антоний при Акциум.

Заяви, че това било обида срещу праотеца му Антоний. (Междувременно назначи Афер на едно от свободните консулски места.) Казал ни беше на един обяд няколко дни преди това, че както и да постъпели консулите, все щял да ги накаже: защото, ако откажели да устроят празненството, щели да обидят праотеца му Август. Тогава именно Ганимед направи една съдбоносна грешка. Той възкликна:

— Ама ти *наистина* си бил хитър, драги! Хванал си ги и от двете страни. Но бедните глупци би трябвало да *устроят* празника, ако имат ум в главата; защото Агрипа всъщност е свършил цялата работа при Акциум, а и той ти е праотец, тъй че поне ще почетат двама от тримата ти сродници.

Калигула каза:

— Ганимеде, край на приятелството ни.

— О — продължи Ганимед, — не ми казвай това, драги! Нима изрекох нещо обидно?

— Напусни масата! — заповяда Калигула.

Веднага разбрах къде бе сбъркал Ганимед. Сбъркал бе двойно. Ганимед, като братовчед на Калигула по майчина линия, водеше произхода си от Август и Агрипа, но не и от Антоний. Всичките му предци бяха от партията на Август. Затова тактично би трябваше да избягва подобна тема за разговор. А пък Калигула мразеше всеки намек за роднинството си с Агрипа, човек от просто семейство. Но още се въздържаше да вдигне ръка срещу Ганимед. Разведе се с Лолия, заявявайки, че била ялова, и се ожени за една жена на име Цезония. Тя не беше нито млада, нито хубава и бе дъщеря на един низш офицер от стражата, омъжена за пекар нещо подобно, от когото имаше вече три деца. Но от тази жена се излъчваше нещо, което привличаше Калигула по начин, който никой не можеше да обясни, а най-малко — той самият. Той често казваше, че ще измъкне тайната от нея, та ако ще да трябва да я подложи на най-тежки мъчения, за да разбере защо я обича тъй всеотдайно. Разправяше се, че го била спечелила с някакъв любовен еликсир и че това именно го било довело до лудостта. Но любовният еликсир бе само догадка, а той си беше започнал да полудява много преди да я срещне. Тъй или инак, тя вече беше бременна от него, а той бе дотолкова развълнуван от мисълта, че ще стане баща, че се ожени за нея. Наскоро след сватбата си за Цезония

той възвести публично своята божественост. Посети храма на Юпитер на Капитолия. С него бил и Апелес. Попитал Апелес:

— Кой е по-велик бог — Юпитер или аз?

Апелес се поколебал, помислил, че оня се шегува, а и не искал да богохулствува срещу Юпитер в неговия собствен храм. Калигула подсвирнал на двамина от германците и ги накарал да разсъблекат Апелес и да го бичуват пред статуята на Юпитер.

— По-бавничко — наредил той на германците. — По-бавно, че повече да го боли.

Бичували го, докато припаднал, после го свестили със светена вода и продължили да го бият, докато умрял. След туй Калигула разпрати писма до Сената, възвестявайки своята божественост, и нареди незабавно издигане на голям храм в съседство с храма на Юпитер, „за да мога да съжителствувам с моя брат, Юпитер“. Там сложи своето изображение, три пъти по-голямо от естествения му ръст, направено от чисто злато, което всеки ден бе обличано в нови дрехи.

Но скоро след това се скара с Юпитер и го чуха да го заплашва гневно:

— Ако още не си разбрал кой е господарят тук, ще те изпратя в Гърция, да знаеш.

Както изглежда, Юпитер се извинил и Калигула казал:

— О, стой си на проклетия Капитолий. Аз се премествам на Палатинския хълм. Там е много по-хубаво. Ще си вдигна там храм, достоен за мене, мръсен дърт гъргорец измамник!

Друго забавно нещо стана, когато Калигула посети храма на Диана, придружаван от един бивш управител на Сирия, на име Вителий. Вителий се беше проявил там отлично, изненадвайки с бърз преход през Ефрат царя на Партия, когато оня се готвел да нападне провинцията. Хванат на неудобен за сражение терен, партският цар бил принуден да подпише унизителен мирен договор и да изпрати синовете си заложници. Забравих да спомена, че Калигула бе взел в колесницата най-големия син като пленник, когато преминаваше през моста. Та Калигула завиждаше на Вителий и сигурно щеше да го осъди на смърт, ако Вителий не беше предупреден от мене (беше ми приятел) как да постъпи. Едно мое писмо го очакваше още при пристигането му в Бриндизи и щом стигна в Рим и бе допуснат до

Калигула, той се просна на земята и му отдаде почит като на истинско божество. Това стана преди вестта за божествеността на Калигула да бъде официално оповестена, затова Калигула го прие като личен почин. Вителий му стана близък приятел и даде израз на благодарността си към мен по най-различни начини. Както вече казах, Калигула бил в храма на Диана и разговарял с богинята — не със статуята, а с невидимото ѝ присъствие. Запитал Вителий дали и той я вижда, или забелязва само лунната светлина. Вителий се разтреперил силно, като че обзет от благоговение, и с очи, сведени към земята, отговорил:

— Само вие, боговете, господарю, сте облагодетелствувани да се виждате един друг.

Калигула останал доволен.

— Тя е много красива, Вителий, и често идва да спи с мене в двореца.

По това време аз отново се намерих в беда. Отначало си казах, това ще е заговор на Калигула да се отърве от мене. И все още не съм сигурен дали не е било така. Един мой познайник, човек, с когото често играех на зарове, подправил едно завещание и дори си направил труда да подправи и печата ми, уж, че съм му бил свидетел. За мое щастие не беше забелязал, че в единия край ахатовата гема на печата бе отчупена и всякога оставяше следа върху восъка. Когато внезапно ме арестуваха с обвинението за заговор за измама и ме дадоха под съд, аз подкупих един войник да отнесе тайно писмо до приятеля ми Вителий, с което го заклевах да спаси живота ми, както аз бях спасил неговия. Помолих го да намекне за отчупеното крайче на Калигула, който щеше да съди по делото, и да има подръка един истински мой печат, който да подаде на Калигула, за да направи сравнението. Но Калигула трябваше да де подтикнат сам да открие разликата и да си припише всички заслуги за това. Вителий уреди нещата много тактично. Калигула откри отчупеното, похвали се, че имал набито око, и ме пусна със строго предупреждение в бъдеще да си подбирам приятелите. На фалшификатора отрязаха и двете ръце и му ги окачиха около врата, за назидание. Ако ме бяха сметнали за виновен, на мен щяха да отрежат главата. Калигула ми го каза на вечеря същата вечер.

Аз му отвърнах:

— Милостиви боже, наистина не разбирам защо си тъй грижлив към моя живот.

Всеки племенник се ласкае от похвалите на чичо си. Той се отпусна малко и ме запита, намигайки на останалите сътрапезници.

— А каква оценка би дал ти на живота си тази вечер, смея ли да попитам?

— Вече съм го оценил — една пара.

— Че как достигна до такава скромна сума?

— Всеки живот има своя облагаема стойност. Откупът, платен от семейството на Юлий Цезар на пиратите, които го пленили и заплашвали да го убият — макар те отначало да поискали много повече от това, — не надхвърлял двайсет хиляди в злато. Тъй че животът на Юлий Цезар всъщност не е струвал повече от двайсет хиляди. Жена ми Елия веднаж бе нападната от разбойници, но успя да ги склони да ѝ пощадят живота срещу една аметистова брошка за петдесет златици. Тъй че Елия струваше само петдесет златици. А моят живот бе спасен от счупено късче ахат, което не според мене, повече от една четирийсета част от двайсет грана. А двайсет грана от ахат като този не струват може би повече от един сребърник. Така че отчупеното парченце, ако някой би могъл да го намери — нещо извънредно трудно, или пък да се намери купувач, което ще е още по-трудно, — би струвало една четирийсета от един сребърник или точно една пара. Тъй че и моят живот струва точно една пара...

— „Ако му се намери купувач“ — закикоти се той, възхитен от собственото си остроумие. Как се смяха всички, включително и аз! И дълго след това в двореца ме наричаха „Герунций“ Клавдий вместо Тиберий Клавдий. Герунций е латинската дума за една пара.

За богослуженията му трябваха жреци. Той беше свой собствен върховен жрец, а подчинени му бяхме аз, Цезония, Вителий, Ганимед, четиринадесет бивши консули и неговият благороден приятел и кон Инцитат. Всеки от тези подчинени трябваше да заплати по осемдесет хиляди златици за честта. Той помогна на Инцитат да си събере сумата, като наложи годишен налог в негово име върху всички коне в Италия: не платяха ли, пращаха ги в скотобойната за стари коне. Помогна на Цезония да си събере сумата, като наложи такса в нейно име на всички женени мъже за правото да спят с жените си. Ганимед, Вителий и другите бяха богати; и макар да се видяха принудени да

продават имоти на загуба, за да съберат осемдесет хиляди в звонк в най-кратък срок, все пак си останаха заможни. Но не и бедният Клавдий. Предишните хитрости на Калигула с продажбата на гладиаторите и скъпия наем, който ми искаше за привилегията да спя и да се храня в двореца, ме бяха оставили само с някакви си трийсет хиляди в брой, а нямах вече и никакви имоти освен малкото ми имение в Капуа и къщата, завещана ми от мама. В същата тази вечер на вечерята заплатих на Калигула трийсетте хиляди и му казах, че веднага ще обявя за продажба цялото си имущество, за да мога да му платя остатъка, когато намеря купувач.

— Нямам нищо друго за продаване — обясних му аз.

Калигула прие думите ми като чудесна шега.

— Нищо друго ли? Ами тези дрехи, които носиш?

По това време вече бях осъзнал, че е по-разумно да се преструвам на полуумен.

— Небеса! — възкликнах. — Как можах да ги забравя. Би ли бил тъй любезен да ги продадеш на търг вместо мен на компанията? Ти си най-добрият специалист по наддаването в света.

Взех да събличам всичките си дрехи, докато не ми остана друго освен една салфетка за маса, която той набързо уви около слабините ми. Продаде сандалите ми на някого за сто златици, робата ми — за хиляда и тъй нататък, а пък аз всеки път му изразявах безкрайното си задоволство. Тогава той реши да продаде и салфетката. Аз казах:

— Вродената ми скромност не ще ми попречи да пожертвувам и последната си дрипа, ако сумата, която тя ми донесе, ще ми помогне да изплатя остатъка от вноската. Но в този случай, уви нещо много по-властно от срама не ми позволява да я продам.

Калигула се намръщи:

— Какво е то? Какво е по-силно от срама?

— Обожанието ми към тебе, Цезаре! Това е твоя салфетка. Салфетка, която ти любезно ми предостави за прекрасната вечеря.

Тази малка игра намали дълга ми едва с три хиляди. Но убеди Калигула в моята бедност. Трябваше да се откажа от жилището си и от мястото си на трапезата и за известно време отидох да живея при Бризеида, бившата прислужница на майка ми, която се грижеше за къщата, докато ѝ се намереше купувач. Калпурния дойде да живее с мене там и ако щете, вярвайте, милото момиче все още пазеше парите,

които ѝ бях дал вместо огърлици, маймунки и копринени дрехи, и ми предложи да ми ги заеме. Нещо повече — добитъкът ми не бил измрял, както ми беше казала, нито снопите били изгорели. Това било просто хитрост, за да ги продаде тайно и да скрие парите за черни дни. Даде ми ги всичките — две хиляди златици, заедно с подробен отчет за продажбата, подписан от моя управител. Тъй че се оправихме добре. Но за да поддържам версията за пълната си бедност, излизах всяка вечер с една кана, подпрян на патерица вместо с носилка, и купувах вино от кръчмите.

Старата Бризеида често повтаряше:

— Господарю Клавдий, всички си мислят, че съм освободенка на майка ти. Но не е така. Аз станах твоя робиня, когато ти стана господар, и ти ми върна свободата, а не тя, нали така?

Отговарях ѝ:

— Разбира се, Бризеида. Един ден публично ще разоблича тази лъжа.

Беше мила старица и ми бе предана от сърце. Живеехме в три стаи, заедно, прислужваше ни един стар роб и, общо взето, бяхме щастливи.

Детето на Цезония, момиченце, се роди месец след като Калигула се ожени за нея. Калигула заяви, че било дете-чудо. Взе детето и го положи на коленете на статуята на Юпитер — туй стана преди разрива му с Юпитер, — за да направи сякаш и Юпитер свой почетен съучастник в бащинството, а сетне го сложи ръцете на статуята на Минерва и го остави да посуче малко от мраморната гръд на богинята. Нарече я Друзила, името, от което покойната му сестра се бе отказала, когато се превърна в богинята Пантея. Детето и то бе направено жрица. Калигула събра парите ѝ за началната вноска, като отправи жалостив призив към народа, оплаквайки се от своята бедност и от големите разноски, свързани с бащинството, и откри фонд, наречен „Друзила“. Постави касички на всяка улица с надписи „За храна на Друзила“, „За напитки на Друзила“ и „За зестра на Друзила“ и никой не смееше да мине покрай стражите, поставени там, без да пусне една-две медни монети.

Калигула обичаше много милата си Друзила, която се оказа също тъй преждевременно развито дете, като него самия. Драго му беше да я учи на своята „неотстъпна суровост“, като подхвана уроците още

преди детето да проходи и да проговори както трябва. Поощряваше я да измъчва котета и кучета и да дращи с острите си нокти очите на малките си другарчета.

— Няма никакво съмнение кой е баща ти, хубавице моя — кискаше се той, когато тя се проявяваше особено обещаващо. А веднъж, в мое присъствие, се надвеси над нея и хитро подхвърли:

— А пък за първото истинско убийство, което извършиш, скъпа, стига това да е бедният ти прачичо Клавдий, ще те направя богиня.

— Ще ме направиш ли богиня, ако убия мама? — изфъфли малкото чудовище, — Мразя я мама.

Златната статуя за храма му беше друг голям разход. Изплати я, като издаде прокламация, че щял да получава новогодишните си подаръци при главната порта на двореца. Когато настъпи денят, изпрати преториански части да подкарат градската тълпа нагоре по Палатинския хълм под заплахата на мечовете и накара хората да изтръскат всяка своя пара в големи бъчви, които беше наредил там за целта. Съобщиха им, че ако се опитат да се изплъзнат от преторианците или да скрият дори един грош, подлежат на незабавно смъртно наказание. До вечерта две хиляди големи бъчви се напълниха догоре.

Пак по същото време той заяви на Ганимед, на Агрипинила и на Лесбия:

— Трябва да се засрамите от себе си, мързеливи търтеи такива! Какво работите? Та вие сте същински паразити. Нима не знаете, че всеки мъж и всяка жена в Рим работят, за да ме издържат? Всеки жалък просяк-носач с радост ми дава една осма от надницата си, същото прави и всяка бедна проститутка.

Агрипинила се обади:

— Да, братко, но ти ни измъкна всъщност всичките пари под един или друг предлог. Не ти ли стига?

— Да ми стига ли? Не, не ми стига. Наследените пари не са като честно спечелените. Ще ви накарам вас, момчета и момичета, да се хванете на работа.

И тъй, той обяви в Сената, раздавайки листовки, че в еди-коя си нощ в двореца щял да се открие изключителен и великолепен публичен дом с развлечения по вкуса на всекиго, доставяни от личности с най-знатен произход. Вход — само хиляда златици.

Напитки — безплатни. Със съжаление трябва да кажа, че Агрипинила и Лесбия не се възпротивиха кой знае колко на унизителното предложение на Калигула, дори сметнаха, че много ще се забавляват. Ала настояха на правото да си избират клиентите и на това Калигула да не взема много висок процент от спечелените пари. За мое отвращение и аз бях въввлечен в тая работа, преоблечен като смешник-вратар. Калигула, надянал маска и с преправен глас, беше сводникът и си послужи с всички познати своднически хитрости, за да лиши гостите си и от удоволствието, и от парите им. Когато те се възмуцаваха, викаше мен да ги пропъждам. В ръцете съм силен, посилен от повечето хора, макар краката да не ми вършат работа: затова будех голям смях със схванатия си вървеж и с неочакваните здрави хватки, които прилагах върху гостите, когато успявах да ги докопам. Калигула процитира с театрален глас следните редове от Омир:

*Смях неугасващ избухна сред боговете блажени,
гледащи куция Вулкан да шета припряно в двореца.*

Това е пасажът в първата песен на „Илиада“, където сакатият бог куцука по Олимп и другите богове му се присмиват. Лежах на пода и налагах съпруга на Лесбия с юмруци — рядко ми се падаше да си върна за стари обиди — и като се надигнах, отговорих:

*От наковалнята тогава куцият ковач се вдигна.
Едър, с нозе обезобразени, накуцвайки, тръгна —*

и се довлякох до масата с напитките. Калигула остана възхитен и изрече нова строфа, която се намира тъкмо преди пасажа с „неугасващия смях“:

*Хайде сега го смекчи със сърдечни и ласкави думи,
и Олимпийецът мигом към нас благосклонен ще
стане.*

Ето така започна той да ме нарича Вулкан, титла, която на драго сърце приех, защото ме опазваше понякога от неговите капризи.

След това Калигула тихичко ни напусна, свали си маската и се появи в истинския си образ, влизайки откъм дворцовия двор през вратата, на която ме беше поставил. Престори се на дълбоко изненадан и възмутен от онова, което ставаше вътре, и отново процитира Омир — срама и гнева на Одисей от поведението на жените в двореца:

*Без да притваря очи. Одисей си премисляше легнал
как да затрие момците. Изтичаха тайно из трема
тези робини, които общуваха тайно с женихи.
Весели, шумно подхвърляха те помежду си закачки.
А на героя в гръдта възропта мигновено сърцето.
Дълго в ума и сърцето обмисляше той в двоумение
дали да скочи веднага и всяка със смърт да накаже,
или сега да изчака с женихите те да се срещнат
тази нощ още веднаж. А в гръдта му клокочеше
злоба.*

*Кучката както обхожда безсилните свои кутрета,
на непознатия лае, готова за тях и да хапе,
тъй заради волността им клокочеше злобата в него.
Но се удари в гърдите, сгълча си сърцето и рече:
„Трай, о сърце! И по-гнусни дела ти успя да изтраеш
в онзи ден, в който Полифем, несдържано буен,
нагълта
храбрите мои другари. Изтрая докрай в пещерата,
докато там хитрината от сигурна смърт те
избави.“*

— Вместо циклопа „Полифем“ разбирай „Тиберий“ — обясни той. Сетне плесна с ръце на преторианците, които дотичаха мигом.

— Веднага ми пратете Касий Херея!

Пристигна Касий, а Калигула му рече:

— Касий, стари герою, ти, който ми служеше за боен кон, когато бях малък, мой най-стари и най-верни семеен другарю, кажи ми, виждал ли си по-тъжна и по-унизителна гледка от тази? Сестрите ми

проституират телата си на сенаторите, а чичо ми Клавдий стои на вратата и продава входните билети! О, какво биха рекли бедната ми майка и татко, ако бяха доживели до този ден!

— Да ги арестувам ли всички, Цезаре? — усърдно запита Касий.

*Не, на лъстта им отдай ти последната сладка
прегръдка
и нека равните им срама докрай доведат —*

примирено отвърна Калигула и изръмжа като разярена кучка. Наредено бе на Касий да отведе преторианците.

Това съвсем не беше последната подобна оргия в двореца, а посетне Калигула нареди на сенаторите да доведат жените и дъщерите си, да помагат на Агрипинила и Лесбия. Но проблемът за набиране на средства отново стана неотложен, затова Калигула реши да посети Франция и да види какво би могло да се направи там.

Първо събра огромна армия, като разпрати за подкрепления от всички редовни легиони, състави нови легиони и набра новобранци от всички възможни места. Потегли от Италия начело на сто и петдесет хиляди войници и ги увеличи във Франция на цели двеста и петдесет хиляди. Разноските по въоръжаването и екипировката на тази огромна войска се стовариха върху градовете, през които премина; от тях измъкна и необходимите хранителни припаси. Понякога препускал в галоп напред и карал войските да подтичват по четиридесет и осем часа без почивка, за да го настигнат, а друг път изминавал не повече от миля-две за цял ден, възхищавайки се на гледката от носилка, носена на раменете на осмяна едри мъжаги, като често поспирал да набере цветя.

Изпратил писма, с които наредил в Лион, където смяташе да съсредоточи войските си, да се съберат всички видни военнослужители във Франция и Рейнските провинции, с ранг от легат нагоре. Сред онези, които се отзовали, бил и Гетулик, един от най-способните военни на милия ми брат Германик, който командуваше четири легиона в Горната провинция от няколко години насам. Войниците много го обичаха, защото той следваше традицията на леки наказания и дисциплина, основаваща се по-скоро на любов, отколкото

на страх. Обичаха го и войските в Долната провинция, командувани от тъста му Апроний — защото Гетулик беше женен за сестрата на онази Апрония, която уж моят шурей Плавций беше хвърлил през прозореца. При падането на Сеян Тиберий насмалко не го осъди на смърт, защото бе обещал дъщеря си за съпруга на Сеяновия син, но той се отърва, като написа едно смело писмо на императора. Заяви му, че „дотогава, докато го оставят на командирския пост“, могат да разчитат на неговото верноподаничество и на това на войниците му. Тиберий мъдро го остави на мира. Но Калигула му завиждаше за популярността и още щом пристигнал, наредил да го арестуват.

Калигула не ме покани на този поход, затова не съм очевидец настаналото и не мога да го опиша с подробности. Единственото, което знам, е, че Ганимед и Гетулик били обвинени в заговорничене — Ганимед уж се стремял към монархията, Гетулик му съдействувал, — та и двамата били осъдени на смърт без никакъв съдебен процес. Лесбия и Агрипинила (съпругът на последната скоро бе починал от воднянка), и те били уж в заговора. Прокудил ги на някакъв остров край бреговете на Африка, близо до Картаген. Бил много жарък, много безводен остров, където ловът на сьонгери бил единственото препитание и Калигула им наредил да изучат гмуркането за сьонгери, защото не можел повече да ги изхранва. Но преди да бъдат изпратени на острова, трябвало да изпълнят една задача: да извървят пешком целия път до Рим — чак от Лион, под въоръжена охрана и да се редуват в носенето на ковчежето с праха на Ганимед. Това им било наказанието за постоянното им прелюбодейство с Ганимед, както обясни Калигула в едно надменно писмо до Сената. Надълго и широко се спираше върху невиданото си милосърдие, гдето ги оставял живи. Та те се били проявили по-зле и от най-обикновени проститутки: ни една честна проститутка не би си позволила да иска, а и да получава такива огромни суми за своите безпътства!

Нямах причина да жала за племенниците си. Бяха отвратителни като Калигула в постъпките си и се отнасяха към мен много злобно. Когато бебето на Агрипинила се роди, три години преди това, тя запита как да го кръсти. Калигула отвърна:

— Наречи го Клавдий, ще видиш какъв красавец ще порасне.

Агрипинила се разгневи дотолкова, че едва не удари Калигула; вместо туй бързо се извърна и се изплю отгоре ми, а после се разплака.

Бебето бе наречено Луций Домиций^[1]. Лесбия беше прекалено горделива, за да ми обръща каквото и да било внимание или да забелязва присъствието ми. Ако се случеше да се срещнем в някой тесен коридор, тя продължаваше да върви по средата, без да забави крачка, и ме караше да се долепвам до стената. Трудно ми беше да си припомням, че са деца на милия ми брат и че бях обещал на Агрипина да сторя всичко по силите си, за да ги пазя.

Възложен ми беше неприятният дълг да замина за Франция, начело на посланичество от четирима бивши консули, за да поздравим Калигула за потушаването на заговора. Това бе първото ми посещение на Франция от невръстните ми години насам и много съжалявах, че трябва да отида. Наложих се да заема пари от Калпурния за пътни разноски, защото имението ми и жилището ми още не се бяха продали, а и не разчитах Калигула да се зарадва, като ме види. Пътувах с кораб от Остия и слязох в Марсилия. Оказа се, че след като прокудил племенниците ми, Калигула продал на търг скъпоценностите, украшенията и дрехите, които били занесли със себе си. За тези неща получил толкова големи суми, че продал и робите им. Наддаването станало между богати провинциали, които искали да си спечелят слава, като кажат: „Да, еди-какво си принадлежеше на императорската сестра. Купих го лично от него!“ Това дало на Калигула друга идея. Старият дворец, където живееше Ливия, сега беше затворен. Задръстен беше от стари мебели, картини и спомени от Август. Калигула нареди всичко да му се изпрати от Рим и ме натовари аз да отговарям за сигурното му и бързо пристигане в Лион. Писа ми: „Изпрати го по суша, не по море. Скаран съм с Нептун.“ Писмото пристигна в деня преди заминаването ми, затова възложих тази работа на Палас. Трудността се състоеше в това, че всички излишни коне и коли бяха иззети за транспорта на Калигуловата армия. Но Калигула беше дал нареждането, тъй че трябваше някак си да бъдат намерени и коне, и каруци. Палас отиде при консулите и им показа заповедта на Калигула. Те се принудиха да съберат всички обществени пощенски коли и лекарски талиги, както и конете, които въртяха мелниците, а това създаде голямо разбъркване.

Случи се тъй, че една майска привечер, тъкмо преди залез-слънце, Калигула, застанал на моста в Лион и зает във въображаем разговор с местния речен бог, ме зърна да се приближавам отдалече по

пътя. Познал носилката ми по дъсчицата за зарове, която бях закрепил отгоре ѝ: залъгвам се на дългите пътешествия, като хвърлям зарове сам със себе си. Той ми подвикна гневно:

— Хей, уважаеми, а къде са колите? Защо не си довел колите?

Викнах в отговор:

— Небесата да благословят твое величество! Страх ме е, че колите ще дойдат чак след няколко дни. Вървят по суша, през Генуа. Колегите ми и аз пристигнахме по вода.

— Тогава по вода ще се и върнеш, драги — рече той. — Ела тука! (40 г. от н.е.)

Когато стигнах до моста, двама войници германци ме извлякоха от носилката и ме отнесоха на парапета над средната арка, където ме поставиха с гръб към реката. Калигула се затича напред и ме блъсна долу. Направих две обратни превъртания и паднах от височина, която тогава ми се видя поне хиляда стъпки, преди да докосна водата. Помня, че си казах: „Роден в Лион, загинал в Лион!“ Реката Рона е много студена, много дълбока, много бърза. Тежката ми роба се полели по ръцете и краката, но някак си успях да се задържа на повърхността и да се измъкна на брега зад едни лодки, на около половин миля надолу по течението, откъдето мостът не се виждаше. Плувам много по-добре, отколкото мога да вървя: мишниците ми са здрави и понеже съм дебеличък от застоялия живот, а и защото обичам да си похапвам, нося се като тапа. Между другото Калигула не можеше да плува дори на един размах.

Изненада се, като ме видя след няколко минути да подскачам по пътя, и здравата се разсмя на вонящата, изпокаляна дрипа, в която бях увит.

— Къде беше, драги ми Вулкане? — подвикна той. Отговорът ми прозвуча незабавно:

*... много е трудно на Зевс Олимпицеа да се противя,
грабна ме той за крака и захвърли през прага
небесен,
цял ден се носих в простора и заедно с бавния залез
паднах във Лемнос и само искрица живот ми
остана.*

Там бях веднага прибран и спасен от мъжете синтийски.

— Вместо „Лемнос“ да се разбира „Лион“ — казах аз.

Той седеше на парапета, а тримата ми спътници-посланици се бяха прострели по корем един до друг в нозете му. Краката му опираха на вратовете на двамината, а острието на меча му се крепеше на плешките на третия, съпруга на Лесбия, който хлипаше и молеше за прошка.

— Клавдий — изпъшка той, когато чу гласа ми, — помоли императора да ни помилва: та ние дойдохме да му донесем възторжените си поздравления.

Като че ли Омир бе написал пасажа, който процитирах нарочно за този случай. Казах на съпруга на Лесбия:

*Мълниевержецът Зевс Олимпийски, щом само
поиска,
би ни от тронове сринал, защото е много по-силен.
Хайде сега го смекчи със сърдечни и ласкави думи
и Олимпиецът мигом към нас благосклонен ще
стане.*

Калигула беше очарован. Той се обърна към тримата молители:

— На колко оценявате живота си? По на петдесет хиляди златици всеки, така ли?

— На колкото ти кажеш, Цезаре — отмаляло отвърнаха те.

— Тогава да изплатите на бедния Клавдий тази сума веднага щом се върнете в Рим. Той ви спаси живота с остроумния си език.

Тъй им позволиха да се надигнат, а Калигула ги накара начаса да подпишат едно обещание да ми заплатят сто и петдесет хиляди златици в срок от три месеца. Казах на Калигула:

— Най-добродетелни Цезаре, ти се нуждаеш повече от мен. Ще приемеш ли сто хиляди от мене, когато ми ги заплатят, от благодарност за собственото ми спасение? Ако склониш да приемеш този подарък, ще ми останат още петдесет хиляди, което ще ми позволи да си

изплатя встъпителната вноска. Много се тревожа за това си задължение.

А той отговори:

— Готов съм да сторя всичко, което ще ти донесе душевен мир!

— И ме нарече Златната си пара.

Така ме спаси Омир. Но само няколко дни след това Калигула ме предупреди да не съм цитирал повече Омир.

— Прекалено го надценяват този автор. Решил съм да наредя да приберат стиховете му и да ги изгорят. Защо да не въведе философските препоръки на Платон? Нали си чел „Републиката“? Великолепно произведение. Платон е смятал да премахне всички поети от своята идеална държава: той е казал, че те до един са лъжци, и наистина са такива.

Запитах:

— Твое божествено величество, смяташ ли да изгориш и други поети освен Омир?

— О, да, разбира се. Всички прехвалени поети. На първо време

— Вергилий. Много е скучен. Опитва се да подражава на Омир, а не може.

— А някои историци?

— Да, Ливий. Още по-скучен е. Опитва се да бъде като Вергилий, а не може.

---

[1] Впоследствие императорът Нерон. — Б.авт. ↑

ГЛАВА 32

Поиска да му донесат последните данни от имуществените оценки и след като ги прегледа, свика всички богаташи на Франция в Лион, тъй че когато пристигнат нещата от двореца, да си осигури добри цени за тях. Заяви, че бил един беден фалирал човек, с огромни задължения, но се надявал, че в името на империята неговите мили провинциални приятели и благодарни съюзници няма да се възползват от финансовите му несгоди. Помоли ги да не предлагат цени, по-ниски от истинската стойност на семейните старини, които за голямо негово огорчение бил принуден да обяви за продажба.

Не съществуваше хитрост при организиране на наддаването, която той да не познава, а освен това сам беше открил някои, недостижими за дребните пазарни търговци, от които бе изучил този занаят. Така например продаваше един и същи предмет по няколко пъти на различни купувачи, като всеки път описваше по различен начин вида на предмета, качествата и историята му. А под „истинска стойност“ очакваше от наддаващите да разбират „сентименталната стойност“, която всякога се оказваше стотици пъти по-голяма от същинската стойност. Така например ще каже: „Това беше любимото кресло на моя праядо Марк Антоний“ или „Богът Август е пил от тази винена чаша на сватбеното си пиршество“, „Тази дреха бе носена от сестра ми, богинята Пантея, на един прием, уреден в чест на цар Ирод Агрипа по случай пущането му от затвора“ — и така нататък. Освен това продаваше и тъй наречените „слепи покупки“, малки предмети, увити в плат. А като успееше да подмами някого да си купи стар сандал или парче сирене за две хиляди златици, изпадаше във възторг от себе.

Наддаването всякога започваше от най-ниската цена; той кимаше към някой богат гал и казваше:

— Стори ми се, че предложи четиридесет хиляди златици за това алабастрово сандъче, нали? Благодаря ти. Но нека видим дали не можем да вземем повече. Кой ще предложи четиридесет и пет?

Разберете, че страхът подтикваше наддаването да върви много бързо. Той оскуба всички присъстващи до последната им пара и накрая отпразнува това оскубване с десетдневно пищно празненство.

А след това продължи пътя си към Рейнските провинции. Закле се, че щял да подхване война срещу германците, която да приключи с окончателното им изстребване. Верен на синовния си дълг, щял да довърши делото, подето от дядо му и от баща му. Изпрати няколко легиона отвъд реката да открият къде е най-близкият враг.

Върнаха се с около хиляда пленници. Калигула огледа пленниците и след като отдели триста напети младежи за свои телохранители, накара останалите да се подредят край една пропаст. По един плешив германец стоеше от всеки край на редицата. Калигула нареди на Касий:

— Убий ги, от плешива глава до плешива глава, в отмъщение за смъртта на Вар.

Вестта за това изстребление стигна до германците и те се оттеглиха в най-гъстите си гори. Тогава Калигула прекоси реката с цялата си армия и откри, че страната е изоставена. В първия ден на своя поход, просто ей тъй — за да направи нещата по-въълнуващи, той изпрати някои от германските си телохранители в една борова гора, а сетне по време на вечеря накара да му донесат вестта, че врагът бил наблизко. Тогава, начело на своите „веселяци“ и на една конна част от преторианци, се впусна в атака. Доведе хората като пленници, оковани с вериги, и обяви, че нанесъл поразяваща победа над многочислен враг. Възнагради другарите си по оръжие с военно отличие, наречено „Короната на веселяците“, златна диадема, украсена с изображения на Слънцето, Луната и звездите, изработени от скъпоценни камъни.

На третия ден пътят водеше през тесен проход. Армията трябваше да се придвижва в гъста колона вместо в боен ред. Касий рече на Калигула:

— В местност, много подобна на тази, Цезаре, Вар бе хванат в засада. Не ще забравя този ден, докато съм жив. Вървах начело на моята част и тъкмо стигнахме до завоя на пътя, също като тоя, към който сега приближаваме, когато внезапно ни заглуши силен боен вик, да речем, откъм ей ония борове отсреща, и три или четири хиляди асъгаи полетяха със свистене отгоре ни...

— Бързо, кобилата ми! — викна разтреперан Калигула. — Разчистете пътя.

Той скочи от носилката си, яхна Пенелопа (Инцитат беше в Рим, печелеше там състезания) и препусна към края на колоната. Четири часа по-късно отново се появи на моста, но той беше тъй задръстен с обозни коли, а Калигула толкова бързаше да премине реката, че слезе от коня и накара войниците да го прехвърлят от кола на кола в носилка, докато стигне на отвъдния бряг. Върна войската веднага, заявявайки, че врагът бил прекалено страхлив, за да се осмели да влезе в открит бой с него, та затова щял да потърси нови завоевания, но другаде. Когато всички войски се сбраха отново в Кьолн, той пое надолу по Рейн, а след това зави към Булон, най-близкото пристанище до Британия. Случи се тъй, че наследникът на Цимбелин, царят на Британия, се бе скарал с баща си и като чул за приближаването на Калигула, прекоси Ламанш с неколцина привърженици и поиска закрилата на Рим. Калигула, който междуременно бе уведомил Сената за пълното покоряване на Германия, сега им писа, за да съобщи, че цар Цимбелин бил изпратил сина си да признае римския суверенитет над целия британски архипелаг от островите Сцила чак до Оркни.

Придружавах Калигула на тази експедиция и преживях тежки часове в стремежа си да го поддържам в добро настроение. Оплакваше се от безсъние и каза, че неприятелят му Нептун го измъчвал, като непрестанно изпращал морския шум в ушите му, а нощем му се явявал и го заплашвал с тризъбеца си. Запитах:

— Нептун ли? Да бях на твое място, не бих се оставил да ме измъчва този безочлив глупак. Защо не го накажеш, както наказва германците? Помня, веднаж ти вече го заплаши и ако продължава да те обижда, не би трябвало повече да проявяваш милосърдие към него.

Той ме изгледа смутено, през свити очи.

— За луд ли ме мислиш? — запита след кратко мълчание.

Засмях се нервно.

— Луд ли, Цезаре, питаш дали те смятам за луд? Та нали ти си идеалът за нормален човек в целия обитаем свят?

— Трудно нещо е, Клавдий — рече той доверително, — да си бог в човешки образ. Често ми се е струвало, че полудявам. Разправят, че мериковото лечение в Антикира било отлично. Какво мислиш за него?

Отговорих:

— Някой от най-големите гръцки философи, но не помня точно кой от тях, поемал чемерика, за да проясни и без туй ясения си разум. Но ако питаш за моя съвет, аз ще ти кажа: „Недей! Твоят разум е чист като водата в скално езеро.“

— Да — рече той, — но бих желал да спя повече от три часа на нощ.

— Тези три часа се дължат само на човешкия ти образ — отговорих. — Безсмъртните богове изобщо никога не спят.

Това го успокои и на другия ден той строи цялата си армия в боен ред на морския бряг: стрелците с лъкове и прашки най-отпред, зад тях помощните германски войски с техните асъгаи, отдире главните римски войски, а в тила им — галите. Конницата беше във фланговете, а обсадните машини, каменохвъргачките и катапултите бяха наредени по пясъчните дюни. Никой не разбираше какво се готви. Той навлезе в морето, докато водата стигна до коленете на Пенелопа, и викна:

— Нептуне, стари неприятелю, отбранявай се! Извиквам те в бой на живот и смърт. Нали ти най-измамно разби флотата на баща ми? Хайде сега, опитай силата си върху мене, ако смееш.

А сетне изрече цитата от борбата на Аякс с Одисей от Омир:

*Нека те вдигна или ти ме вдигни,
нека си пробваме силите.*

Малка вълна се плисна край него. Той я разсече с меча си и се изсмя презрително. После с достойнство се оттегли и нареди да се подаде сигналът „всеобщо нападение“. Стрелците опънаха лъкове и прашки, копиеносците запратиха своите копия; редовната пехота нагази във водата чак до мишниците и заудря по вълничките, конницата нападна от двата фланга и дори поплува малко навътре, посичайки със сабите си, каменохвъргачките замяха каменни снаряди, а катапултите — копия и железновърхи греди. След това Калигула отплава в морето с боен кораб и го закотви извън обсега на стрелбата, изричайки небивали заплахи към Нептун и плюейки през борда на кораба. Нептун не се и опита да се защити или да му отвърне,

като изключим това, че някакъв войник бе ухапан от рак, а друго го ужили медуза.

Накрая Калигула нареди да се свири сигнал за отбой и заповяда на войниците да избършат кръвта от мечовете и да съберат плячката. Плячката — това бяха мидените черупки по пясъка. Всеки трябваше да събере по един пълен шлем, който се изсипваше в общия куп. Сетне отбраха по-хубавите миди и ги подредиха в сандъци, за да бъдат изпратени в Рим като доказателство за тази нечувана победа. Войниците се забавляваха от сърце, а когато Калигула ги награди с по четири златици на човек, овациите бяха неспирни. В спомен за победата той издигна много висок маяк, подобен на прочутия фар на Александрия, който се оказа истинска благословия за моряците в тези опасни води.

След това отново пое нагоре по Рейн. Като стигнахме Бон, Калигула ме дръпна настрана и мрачно ми прошепна:

— Легионите не са наказани и досега за обидата, която ми нанесоха, като се вдигнаха срещу баща ми по време на отсъствието ми от неговия лагер. Помниш ли, трябваше аз да се върна, че да възстановя реда вместо него.

— Спомням си много добре — казах. — Но то беше твърде отдавна, нали? След цели двайсет и шест години едва ли е останал вече някой от войниците, които навремето служеха тук. Ти и Касий Херея сте по всяка вероятност единствените двама ветерани, оцелели след оня ужасен ден.

— В такъв случай може би ще трябва да убия само по един на всеки десет — отговори той.

Войниците от Първия и Двадесетия легион получиха нареждане да се съберат на специален сбор, като им съобщиха да оставят оръжията си, понеже времето било горещо. Преторианската конница също получи нареждане да се яви, но им казаха да си вземат копията и сабите. Намерих един подофицер, който сякаш бе участвувал в битката при Филипи — толкова стар и покрит с белези беше. Запитах го:

— Познаваш ли ме?

— Не, господарю. Приличаш ми на бивш консул, господарю.

— Аз съм братът на Германик.

— Така ли, господарю? Не съм и знаел той да има брат, господарю.

— Не, защото не съм нито войник, нито пък знатна личност. Но имам да ви предам важно съобщение на вас, войниците. *Не доставяйте оръжията надалеч, когато отиде на следобедния сбор!*

— Защо, ако смея да запитам, господарю?

— Защото може и да ви потрябват. Може да ви нападнат германците. А може и някой друг.

Той ме погледна втренчено и тогава разбра, че не се шегувам.

— Много съм ти задължен, господарю; ще пусна дума — отвърна.

Пехотата беше строена пред трибунала. Калигула им заговори разгневено с навъсено лице, удряше с крак и размахваше ръце. Започна, припомняйки им за една определена нощ в началото на есента, преди много години, когато под беззвездното и омагьосано небе... При тези думи някои от войниците взеха да се промъкват назад по пътеката между две конни отделения. Отиваха да вземат мечовете си. Други смело измъкнаха своите изпод военните си плащове, където ги бяха скрили. Калигула, изглежда, забеляза какво става, защото внезапно смени тона по средата на едно изречение. Взе да прави благоприятни сравнения между онези лоши дни, за щастие забравени, и настоящия период на слава, богатство и победи.

— Момченцето, с което си играхте, възмъжа — рече той — и стана най-могъщият император в света. Няма враг, колкото и свиреп да е той, който ще се осмели да предизвика на бой непобедимите му оръжия.

Старият подофицер се втурна напред.

— Загубени сме, Цезаре! — извика. — Врагът е минал реката при Кьолн — тристахилядна войска. Тръгнаха да плякосват Лион — а сетне ще прекосят Алпите и ще плякосат и Рим!

Никой освен Калигула не повярва на тази глупост. Той прежълтя от страх, скочи от платформата, сграбчи юздите на един кон, метна се на седлото и като светкавица изчезна от лагера. Един от конярите препусна подире му, а Калигула му подвикинал:

— Слава на боговете, че Египет е все още мой. Там поне ще мога да се скрия. Германците не са добри моряци.

Ах, как се смяха всички! Но един от пълководците тръгна след него на бързия си кон и скоро го настигна. Успял да убеди Калигула, че вестта била преувеличена. Само малка военна част, казал му,

преминала реката и била отблъсната: римският бряг бил очистен от неприятеля. Калигула спря в най-близкия град и написа бързо писмо до Сената, уведомявайки ги, че успешно е завършил всичките си войни и че се връща незабавно начело на увенчаните си с лаврови венци войски. Обвиняваше свирепо страхливите домошари, че си живеели, доколкото разбрал, живота както винаги — ходели на театър, в баните, устройвали си пиршества, — а в това време той преминал през ужасните несгоди на войната. Ядъл, пиел и спял като най-обикновен войник.

Сенаторите се видели в чудо как да го умилостивят, още повече, че той им беше забранил да му гласуват почести по своя инициатива. За всеки случай обаче изпратиха едно посланичество, което да му поднесе поздравления за славните му победи и да го помоли да побърза да се върне в Рим, където отсъствието му се чувствувало много силно. А той се разгневи ужасно, че въпреки забраната му не са го удостоили с триумф и че в посланието си не се обръщат към него като към Юпитер, а само като към император Гай Цезар. Той сграбчи дръжката на меча си и изкрещя:

— Да бързам да се върна ли? Да, ще побързам, и то с това в ръка!

Подготвил се беше за троен триумф: над Германия, над Британия и над Нептун. Вместо британски пленници водеше сина на Цимбелин и неговите привърженици, към които бе прибавил моряците от няколко британски кораба, задържани в Булон. За германски пленници водеше триста истински пленници и всички високи мъже, които бе успял да открие във Франция, които бе накичил с жълти перуки и германски дрехи и които говореха на някакъв жаргон, който се предполагаше да е германски. Но, както вече казах. Сенатът не бе посмял да му гласува официален триумф, затуй той трябваше да се задоволи с неофициален. Влезе в града по същия начин, по който беше яздил през моста на Бай, и само благодарение намесата на Цезония, която беше благоразумна жена, се сдържа да не изколи целия Сенат. Възнагради гражданите за помощите, дадени му от тях в миналото, като хвърляше злато и сребро от покрива на двореца. Но към тези дарения беше прибавил нажежени до червено железни дискове, за да им напомни, че все още не е забравил лошото им държане в амфитеатъра. Войниците му получиха разрешение да правят колкото си щат бели и да пият колкото си искат за народна сметка. Те се възползуваха докрай от това позволение,

ограбиха цели улици с продавници и изгориха до дъно квартала на проститутките. Десет дни минаха, преди да се възстанови редът.

Това стана през септември. В негово отсъствие работници издигали новия храм на хълма Палатин, от другата страна на храма на Кастор и Полукс, откъм новия дворец. Сградата бе разширена чак до Пазарния площад или още Форума. Сега Калигула превърна храма на Кастор и Полукс в преддверие на новия храм, прорязвайки коридор между статуите на боговете. „Небесните близнаци са мои вратари“ — хвалеше се той. Сетне изпрати вест до управителя на Гърция всички прочути статуи на божества да бъдат извадени от тамошните храмове и да му се изпратят в Рим.

Предложи да им отреже главите и на тяхно място да сложи своя образ. Статуята, която желаше най-много, беше колосалната скулптура на Юпитер Олимпийски. Поръча да се построи специален кораб за пренасянето ѝ в Рим. Но корабът беше поразен от гръмотевица тъкмо преди да го пуснат във водата. Или тъй поне съобщиха — а според мене суеверните моряци са го изгорили нарочно. Но така или инак, тъкмо тогава Юпитер Капитолийски се разкая за раздора си с Калигула (както поне ни обясни Калигула) и го помоли да се върне и да живее близко до него. Калигула му отговори, че междуременно той си е построил нов храм: но понеже Юпитер Капитолийски му се бил извинил много смирено, цял да направи компромис — щял да построи мост над равнината и да съедини двата хълма. И го стори: мостът мина над покрива на храма на Август.

Сега вече Калигула публично се оповести за Юпитер. И беше не само Юпитер Латински, но и Юпитер Олимпийски, и не само това, но и всички други богове и богини, които беше лишил от глави и „оглавил“ наново. Понякога беше Аполон, друг път Меркурий, а понякога и Плутон, като при всеки различен случай носеше ответната дреха и изискваше съответните жертвоприношения. Виждал съм го да се разнася като Венера, в дълга копринена прозрачна дреха, с изрисувано лице, с червена перука, с подпълнен бюст и обувки с висок ток. Взе участие и в празненството на Добрата богиня през декември. Това вече беше възмутително. Марс също му беше любим образ. Но през по-голяма част от времето беше Юпитер: носеше маслинен венец, брада от тънки златни жички и светлосиньо копринено наметало, а в ръка държеше назъбен къс от металната сплав електрон, който

представляваше гръмотевицата. Един ден се беше покачил на ораторската трибуна на Форум, облечен като Юпитер, и държеше реч.

— Възнамерявам скоро — каза той — да построя град, който само аз да обитавам, на върха на Алпите. Ние боговете предпочитаме планинските върхове пред нездравите речни долини. От Алпите ще обхващам с поглед цялата си империя — Франция, Италия, Швейцария, Тирол и Германия. Видя ли някъде долу да се готви заговор за държавна измяна, ще пратя предупредителен гръмотевичен тътен, ей тъй! (Той изгъркори шумно.) Ако ли тътенът не ги уплаши, ще поразя предателя с тази моя светкавица, ей тъй! — Той метна своята светкавица към тълпата. Тя се удари в една статуя и отскочи безобидно. Някакъв странник от тълпата, общар от Марсилия, дошъл на разходка в Рим, избухна в смях. Калигула нареди да го арестуват и да го доведат пред трибуната. Сетне се наведе и го запита смръщено:

— Ти мене за кого ме смяташ?

— За голям самохвалко — отвърна общарят. Калигула остана удивен.

— Самохвалко ли? — повтори той. — Кой, аз ли съм самохвалко?

— Да — потвърди галът. — Аз съм един беден галски общар и това е първото ми посещение в Рим. Може и да съм глупав. Но ако някой у дома стори това, което ти вършиш, ще кажем, че е голям самохвалко.

Калигула също се разсмя.

— Ах ти, полуумен глупако! — възкликна той. — Разбира се, че тъй ще кажете. Нали в това е разликата.

Цялата тълпа се закикоти като луда, но дали на Калигула или на общаря, не се разбра. Наскоро след това поръча да му направят машина за гръмотевици и мълнии. Той подпалваше фитила, машината издаваше грохот и искри и мяташе камъни, в каквато посока той пожелаеше. Но знам от сигурно място, че всеки път щом излезеше истинска гръмотевична буря, той се навирал под леглото. Има една хубава история във връзка с това. Един ден избухнала буря тъкмо когато той се развявал из двореца, облечен като Венера. Започнал да плаче: „Татко, татко, пощади хубавата си щерка!“

Парите, спечелени във Франция, скоро се стопиха и той измисли нови начини да увеличи приходите си. Любимият му начин беше да

преглежда от юридическа гледна точка завещанията на хора, които бяха починали наскоро и не му бяха оставили нищо: в такива случаи той представяше доказателства, че завещателите са получавали облаги от него, и заявяваше, че или са били неблагодарници, или пък не са били с всичкия си ум, когато са съставяли завещанията си, и че той предпочитал да приеме, че не са били с всичкия си ум. Отхвърляше завещанията и се обявяваше за главен наследник. Идваше в съда обикновено рано сутрин и написваше на една черна дъска сумата, която възнамеряваше да спечели през този ден, обикновено двеста хиляди златици. Щом я спечелеше, закриваше съдебните заседания. Една сутрин издаде нов декрет за работното време, разрешено в различните видове продавници. Накара да го напишат с много дребни букви на една обява, която закрепиха на един висок стълб на Форум, където никой не си направи труда да го прочете, не осъзнавайки неговото значение. В същия следобед служителите му записаха имената на няколкостотин търговци, които неволно бяха нарушили декрета. Когато ги изправиха пред съда, той позволи на всеки, който бе в състояние да стори това, да изтъкне като смекчаващо вината обстоятелство факта, че го е вписал в завещанието си като наследник наравно със своите деца. Малцина можеха да го сторят. Сега вече стана нещо обичайно богатите да съобщават на императорския ковчезник, че Калигула е упоменат в завещанието им като главен наследник. Но в много от случаите това се оказва неразумно. Защото Калигула взе да използва сандъчето с медикаменти, което бе наследил от баба ми Ливия. Един ден разпрати като подарък запазени в мед плодове на някои от скорошните завещатели. Всички измряха наведнъж. Извика също така братовчеда ми, царя на Мавритания, в Рим и го осъди на смърт, като му каза само:

— Нужно ми е богатството ти, Птолемеј!

По време на отсъствието му във Франция в Рим бяха произнесени сравнително малко присъди и затворите бяха полупразни: това означаваше недостиг от жертви за храна на дивите животни. Той запълни недостига, като си послужи с някои от хората от зрителната зала, но предварително им беше отрязал езиците, та да не могат да викат приятелите си на помощ. Ставаше все по-своенравен. Веднаж един от жреците се готвеше да му принесе в жертва млад бик, в образа му на Аполон. Обичайната жертвена процедура е един от

послушниците да зашемети животното с каменна брадва, а след това жрецът да пререже гърлото му. Калигула се появи облечен като послушник и зададе обичайния въпрос:

— Позволяваш ли?

Когато жрецът отговори:

— Стори го! — той размаха секирата и разби главата на жреца.

Аз все още живеях в бедност с Бризеида и Калпурния, защото, макар да нямах повече дългове, то нямах и пари освен оня малък приход, който ми носеше селското имение. Бях достатъчно грижлив да уведомявам Калигула, че съм много беден, и той любезно ми позволи да остана в сенаторското съсловие, макар да нямах необходимия имуществен ценз за това. Но с всеки ден усещах положението си все по-несигурно. Веднъж посред нощ, в началото на октомври, ме разбудиха силни удари по входната врата. Подадох глава през прозореца.

— Кой е?

— Викат те в двореца незабавно.

— Ти ли си, Касий Херея? — запитах аз. — Ще ме убие ли, как мислиш?

— Наредено ми е да те заведа при него незабавно.

Калпурния се разплака, разплака се, и Бризеида и двете ме разцелуваха много нежно. Докато ми помагаха да се облека, набързо им обясних как да разпределят оскъдното ми имущество, какво да сторят с малката Антония, как да ме погребат и тъй нататък. Беше трогателна сцена за всички ни, но не посмях да я проточвам. Скоро куцуках край Касий, на път за двореца. Той ми отвърна сърдито:

— Освен тебе вика още двама бивши консули.

Съобщи ми имената им, а това още повече ме уплаши. Бяха богати хора, от ония, които Калигула би обвинил като нищо в заговор срещу него. Но защо и мен? Пристигнах пръв. Другите дотичаха току след мене, задъхани от бързане и от страх. Заведоха ни в съдебната зала и ни накараха да седнем на столове, върху нещо като ешафод, извърнати към трибуната на съдиите. Стража от германски войници, които си мърмореха нещо на техния език, застана зад нас. Стаята тънеше в пълен мрак — мъждукаха само две малки маслени лампи, поставени на столовете на съдиите. Забелязахме, че прозорците отзад са закрити с черни завеси, бродирани със сребърни звезди. Другарите

ми и аз мълчаливо си стиснахме ръцете за сбогом. Бяха хора, които са ми нанасяли различни обиди, но в сянката на смъртта подобни дреболии се забравят. Седяхме там в очакване нещо да се случи чак до разсъмване.

Внезапно дочухме блъскане на цимбали и весела музика от обой и ударни инструменти. През една странична врата към мястото на съда започнаха да влизат роби и всеки носеше по две лампи, които оставяше на масите отстрани; а сетне мощен глас на евнух поде известната песен „Когато нощната безсъница“. Робите се оттеглиха. Дочу се шумолене и изведнъж пред нас затанцува някаква висока тромава фигура, облечена в женска копринена дреха и с корона от изкуствени рози на главата. Беше Калигула.

*Тогаз розовопръстата богиня
ще прати надалече звездна нощ...*

При тези думи той дръпна завесите от прозорците и пусна първите лъчи на зората, а после, когато евнухът произнесе думите за розовопръстата богиня, духвайки лампите една по една, включи и това описание в танца си. Пуф. Пуф. Пуф.

*И там, де се гушат любовници тайни,
оплетени в мрежа от сладката страст...*

От някакво легло, което не бяхме забелязали, защото беше скрито в ниша, богинята Зора измъкна едно момиче и един мъж, и двамата съвсем голи, и само с мимика им показа, че вече е време да се разделят. Момичето беше много красиво. Мъжът беше оня евнух, който пееше. Разделиха се в противоположни посоки, изразявайки дълбоко отчаяние. А когато прокънтяха последните стихове:

*О, ти, Зора, най-дивната богиня,
пристъпвай с грациозна бавна стъпка*

и караш всяка грижа да отмине...

имах благоразумието да се просна по корем на земята. Другарите ми не закъснях да ме последват. Калигула подрипна от сцената и скоро след това ни повикаха да закусим с него.

— О, боже на боговете, през целия си живот не съм виждал танц, който да ми дари такава дълбока душевна наслада, както танцът, който гледах сега. Нямам думи да опиша прелестта му.

Другарите ми се съгласиха с мене и заявиха, че милиони пъти съжеляват, загдето подобно несравнимо зрелище е било показано пред толкова малко зрители. Той отвърна самодоволно, че това било репетиция. В някоя от близките нощи щял да го изиграе в театъра за целия град. Не можах да си представя как смята да получи ефекта от дръпването на завесите в открития амфитеатър дълъг стотици метри, но не казах нищо за това. Поднесоха много вкусна закуска, по време на която най-старият бивш консул седеше на земята, като ту похапваше от дроздовата баница, ту целуваше стъпалото на Калигула. Точно си мислех как ще се радват Калпурния и Бризеида, като ме видят да се връщам, когато Калигула, който беше в отлично настроение, внезапно рече:

— Хубаво момиче, нали, Клавдий, стари развратнико?

— Наистина много хубаво, боже.

— И още е девственица, доколкото знам. Искаш ли да се ожениш за нея? Ако искаш, можеш. Известно време я харесвах, но странно, вече не ми харесват незрелите жени... Нито пък зрелите освен Цезония. Позна ли девойката?

— Не, господарю, само тебе гледах, да си призная.

— Тя е братовчедка ти Месалина, дъщерята на Барбат. Тоя стар сводник не се възпротиви с нито една дума, когато му казах да ми я изпрати. В същност какви страхливци са всички те, Клавдий!

— Да, боже.

— Добре тогава. Утре ще ви оженя. А сега смятам да си легна.

— Хиляди благодарности и почитания, господарю.

Подаде да целуна другото му стъпало. На следния ден сдържа обещанието си и ни ожени. Прие една десета от зестрата на Месалина като такса, но иначе се държа доста прилично. Калпурния очарована,

че пак ме вижда жив, и се престори, че не се сърди, дето се женя. Каза с делови тон:

— Добре тогава, миличък, аз ще се върна в имението и ще се грижа за имота вместо тебе. Не ще ти липсвам при тази хубава жена. А сега, като имаш пари, ще можеш пак да си живееш в двореца.

Обясних ѝ, че този брак ми е наложен и че тя много ще ми липсва. Но тя не ми повярва: Месалина била два пъти по-хубава от нея, три пъти по-умна, освен това била от знатен и богат род. Вече съм бил влюбен в нея, каза Калпурния.

Почувствувах се неловко. Калпурния бе единственият ми верен приятел през тези четири бедни години. Какво ли не бе сторила за мене! И все пак тя беше права: *наистина* бях влюбен в Месалина и сега Месалина щеше да бъде моя жена. До Месалина за Калпурния нямаше място.

Обляна беше в сълзи, когато си тръгна. Аз също. Не бях влюбен в нея, но тя беше най-верният ми другар и аз знаех, че имам ли нужда от нея, ще ми помогне. Излишно е да казвам, че когато получих парите от зестрата, не я забравих.

ГЛАВА 33

Месалина беше извънредно красива девойка, стройна и пъргава, с очи черни като смола и гъсти къдрави черни коси. Беше много мълчалива, а загадъчната ѝ усмивка ме караше да подлудявам от любов по нея. Толкова бе щастлива, че се е измъкнала от Калигула, и тъй бързо осъзна предимствата, които ѝ даваше бракът с мене, че се държеше по начин, който ме караше да вярвам, че ме обича толкова, колкото и аз нея. В същност това бе първият път, в който се влюбвах в някого от юношеството си насам; а когато някой не много умен, не много привлекателен петдесетгодишен мъж се влюби в много привлекателно и много умно петнадесетгодишно момиче, изгледите не са кой знае колко надеждни. Оженихме се през октомври. През декември тя вече беше бременна от мен. Изглеждаше очарована от малката ми Антония, която бе десетгодишна, а за мен бе истинско облекчение, че сега детето си има някого, когото да нарича мамо, някого, който по възраст би могъл да ѝ бъде приятел и би могъл да ѝ обясни как да се държи в обществото, а и да я извежда — нещо, което Калпурния не можеше да прави.

Месалина и аз получихме покана да заживеем отново в двореца. Пристигнахме в лош час. Един търговец, на име Бас, задавал въпроси на старшията на дворцовата охрана за ежедневните навици на Калигула — вярно ли, че се разхождал из колонадите на двора нощем, защото не можел да спи? По кое време правел това? Из кои колонади обикновено ходел? Колко стражи го придружавали? Старшията съобщил случката на Касий, а Касий я докладвал на Калигула. Арестуваха Бас и го подложиха на кръстосан разпит. Той бе принуден да признае, че е възнамерявал да убие Калигула, но отрече, дори и под натиска на мъченията, да е имал съучастници. Тогава Калигула изпрати вест на стария баща на Бас, с която му нареждаше да присъствува на екзекуцията на сина си. Старецът, комуто и през ум не минавало, че Бас се готви да убива Калигула, нито знаел, че е арестуван, останал потресен, когато видял сина си да се гърчи на пода

на двореца, с тяло, смазано от мъченията. Но успял да се сдържи и поблагодарил на Калигула за милосърдието, което проявил, като му позволявал да склопи очите на сина си. Калигула се изсмял:

— Да му склопиш очите, как ли не! Та той няма да има очи за склопяване, убиец такъв! Ей сега ще му ги избода. А и твоите също.

Бащата на Бас проплакал:

— Пощади живота ни. Ние сме само маши в ръцете на могъщи личности. Ще ти кажа имената им.

Това разколебало Калигула, а когато старецът изредил преторианския префект, командира на германците, ковчезника Салуст, Цезония, Мнестер и още трима-четирима, той пребледнял от страх.

— А кого смятат да направят император на мое място?

— Чичо ти Клавдий.

— И той ли е в заговора?

— Не, ще го използват само за лице.

Калигула изтичал навън и набързо свика преторианския префект, командира на германците, ковчезника и мен в една стая. Попита другите, сочейки към мене:

— Това създание би ли могло да стане император?

— Не, ако ти не повелиш, Юпитере.

Тогава той им се усмихна прочувствено и възкликна:

— Аз съм сам, а вие сте трима. Двамина от вас са въоръжени, аз съм беззащитен. Ако ме мразите и искате да ме убие, сторете го веднага и сложете на мое място за император този нещастен идиот.

Всички се проснахме по корем, а двамината воители му подадоха мечовете си от пода и казаха:

— Невинни сме откъм такива предателски помисли, господарю. Ако не ни вярваш, убий ни!

И знаете ли, той се приготви да ни убива! Но докато още се суетеше, аз се обадох:

— Всемогъщи боже, офицерът, който ме доведе тук, ми разказа обвинението срещу тези предани мъже, отправено от бащата Бас. Очевидно е, че то е невярно. Ако Бас наистина е бил нает тях, защо тогава му е трябвало да разпитва старшията за твоите навици? Нима не е могъл да събере всичките необходими сведения самите тези пълководци тук? Не, бащата на Бас се е опитал спаси собствения си живот и живота на сина си с тази нелепа лъжа.

Калигула като че ли повярва на моите доводи. Подаде да му целуна ръката, накара ни да станем и върна мечовете. Бас и баща след това бяха насечени на парчета от германците. Но Калигула успя да избие от ума си страха от убийство, който междувременно бе подсилен от няколко злокобни поличби. Първо, помещението на дворцовия вратар бе поразено от гръмотевица. После Инцитат, когато една вечер го доведоха на вечеря, се вдигна на задните си крака и с копитото си счупи една алабастрова купа, която бе принадлежала на Юлий Цезар, разливайки виното по пода. Но най-злата от всички поличби бе онова, което се случи в Олимпия, когато, в съгласие с нареждането на Калигула, работниците в храма започнали да разглобяват статуята на Юпитер на части за по-удобното ѝ пренасяне в Рим. Първо трябвало да се свали главата, за да се използва като мярка за новата глава на Калигула, която щеше да се постави там, когато статуята се сглобяваше наново. Закрепили скрипеца на храмовия покрив, завързали въжето около шията и тъкмо се готвели да теглят, изведнъж гръмогласен кикот проехтял из цялата сграда. Работниците побягнали в паника. Не се намери ни един по-юначен да ги замести.

Цезония започна да го съветва да управлява по-меко и да спечели обичта на народа, а не неговия страх, тъй като със своята неотстъпна суровост вече бил накарал хората да треперят само при звука на името му. Защото Цезония осъзнаваше колко опасно бе неговото положение и че ако нещо се случеше с него, и тя щеше да загуби живота си — тя искаше поне да се знае, че е сторила всичко по силите си да го отклони от проявите му на жестокост. Постъпките му вече бяха най-необмислени. Отиде последователно първо при преторианския префект, сетне при ковчезника, а после при командира на германците и се престори, че се доверява изцяло на всеки един поотделно, казвайки им:

— На *тебе* ти вярвам, но другите заговорничат срещу мене и затова искам да ги смяташ за мои смъртни врагове.

Те споделили това помежду си; и когато срещу му бе направен истински заговор, никой от тях не си мръдна пръста. Калигула заяви, че одобрява съвета на Цезония, и ѝ поблагодари; непременно щял да го последва, щом се одобрял с враговете си. Свика целия Сенат и се обърна към нас със следните думи:

— Скоро, врагове мои, ще дам на всички ви амнистия и ще зацарувам в мир и любов хиляда години. Това е предсказанието. Но преди да настъпи това златно време, глави ще се търкалят по пода на тази сграда и кръв ще се пръска чак до таванските греди. Жестоки пет минути ще бъдат тези.

А ние бихме предпочели първо да дойде хилядагодишният мир, а сетне жестоките пет минути.

Заговорът бе организиран от Касий Херея. Беше старомоден воин, приучен на сляпо подчинение към заповедите на своите началници. Нещата трябва да станат непоносими, преди човек като него да се реши да заговорничи срещу живота на своя главнокомандуващ, комуто е дал най-святата клетва. Калигула се бе отнесъл с Касий много лошо. Дал му бе думата си да го направи префект на преторианците, а сетне без никакво обяснение и без дори да му се извини, бе назначил един офицер с краткотрайна служба и без военни отличия като награда за някакво забележително пианско постижение в двореца: оня бе предложил да изпразни един петнайсетлитров съд с вино, без да го отмести от устните си, и наистина го стори — и аз бях там, — а на всичко отгоре успя да задържи виното в стомаха си. Калигула го бе направил и сенатор. Освен туй товареше Касий с най-неприятните задачи и поръчки — да събира данъци, които всъщност не бяха дължими, да конфискува имущества заради простъпки, които никога не са били извършвани, да екзекутира невинни хора. Неотдавна го бе накарал да измъчва едно хубаво момиче, пък и от добро семейство, на име Квинтилия.

Историята беше следната. Няколко млади мъже я искаха за жена, но оня, който ѝ бе предложен от нейния настойник, беше член на „веселящите“, а тя изобщо не можеше да го търпи. Помолила настойника си да ѝ разреши да си избере някого от другите; той склонил и бе определен денят за сватбата. Отхвърленият „веселяк“ отишъл при Калигула и повдигнал обвинение срещу съперника си, заявявайки, че оня бил богохулствувал, изказвайки се за своя августейши повелител с думите „оная плешива дама“. Посочил Квинтилия за свидетелка. Довели Квинтилия и годеника ѝ пред Калигула. И двамата отхвърлили обвинението. И двамата били осъдени на мъчение с разпъване. По лицето на Касий се изписало отвращение, защото според закона на мъчение можеха да се подлагат

само робите. Затова Калигула наредил той лично да надзирава мъченията на Квинтилия и да затяга винтовете със собствените си ръце. Квинтилия не издала стон по време на изтезанията, а след това казала на Касий, който бил толкова разстроен, че плачел със сълзи:

— Бедни човече, не ти се сърдя. Понякога сигурно е трудно се изпълняват заповеди.

Касий отвърнал горчиво:

— Защо не загинах заедно с Вар в оня ден, там в Тевтобургската гора!

Отвели я отново при Калигула, а Касий съобщил, че не направила никакво признание, нито пък издала стон. Цезония казала на Калигула:

— Това е, защото е влюбена в мъжа. Любовта покорява всичко. И на парчета да я нарежеш, пак няма да го предаде.

Калигула запитал:

— А ти би ли могла да бъдеш тъй възхитително смела заради мен, Цезония?

— Знаеш, че мога — отговорила Цезония.

В резултат на това годеникът на Квинтилия не бе измъчван, а му простиха, на Квинтилия пък дадоха зестра от осем хиляди златици, взети от имотите на „веселяка“, който бе осъден на смърт за лъжесвидетелствуване. Но Калигула научи как Касий е плакал по време на мъченията на Квинтилия и му се подигра, че бил дърт ревльо. И все пак „ревльо“ не беше най-лошото име, което му прикачи. Измисли си, че Касий бил женствен стар хомосексуалист, и непрестанно пущаше мръсни шеги по негов адрес пред другите преториански офицери, които бяха задължени да се смеят от сърце на тях. Всеки ден по пладне Касий се явяваше пред Калигула, за да получи паролата. Открай време за парола служеха думи като „Рим“, „Август“, „Юпитер“, „Победа“ или нещо подобно; но за да дразни Касий, Калигула взе да си измисля разни нелепости като „Сутиен“, „Много любов“, „Маша за къдрене“, „Целуни ме, подофицере“, а пък Касий трябваше да ги съобщава на своите другари и да става прицел на подигравките им. И той реши да убие Калигула.

Калигула беше по-луд от всякога. Един ден влезе в стаята ми и заяви без никакъв увод:

— Ще издигна три императорски столици, но Рим няма да е една от тях. Ще вдигна моя град в Алпите, ще построя наново Рим при Анциум, защото там съм се родил и той заслужава подобна чест, а и защото е край морето, но ще си уредя и Александрия, в случай че германците превземат другите два. Александрия е много цивилизовано място.

— Да, боже — отвърнах смирено.

Сетне той внезапно си спомни, че го бяха нарекли плешива дама — косата на темето му беше доста излиняла напоследък — и кресна:

— Как смееш да ми се разхождаш пред очите с този гъст буен перчем? Това е богохулство! — Извърна се към германския си телохранител: — Отрежи му главата!

Отново си казах, че това ми е краят. Но запазих самообладание, за да се сопна рязко на телохранителя, който се бе затичал към мен с меча си:

— Какво вършиш, глупак такъв! Богът не каза „глава“, той каза „коса“! Веднага тичай да донесеш ножиците!

Калигула се сепна и може би наистина помисли, че е казал „коса“. Позволи на германеца да донесе ножиците. Остригаха ме до кожата. Поисках разрешение да посветя кичурите на неговата богиня и той благосклонно прие. Тогава накара всички в двореца, освен германците, да се острижат. Когато дойде редът на Касий, Калигула каза:

— О, колко жалко! Тези мили малки къдрици, които Касий тъй много си обичаше!

В същата вечер Касий срещнал съпруга на Лесбия. Навремето той беше приятел на Ганимед и от някои думи, които Калигула изрекъл тази сутрин, му станало ясно, че не му остава много да живее. Оня казал:

— Добър вечер, Касий Херея, приятелю мой. Каква е паролата за днес?

За пръв път съпругът на Лесбия се обръщал към Касий с думите „приятелю мой“, затова Касий втренчил поглед в него.

Съпругът на Лесбия — наричаше се Марк Виниций — пак повторил:

— Касий, ние имаме много общо с тебе, затуй, когато те натам „приятелю“, казвам го искрено. Каква е паролата?

Касий отвърнал:

— Паролата тази вечер е „Малки къдрици“. Но чуй, приятелю Марк Виниций — ако наистина мога да те нарека приятел, — дай ми паролата „Свобода“ и моят меч ще ти служи.

Виниций го прегърнал.

— Не сме единствените двама, готови да вдигнем меч за Свободата. Тигъра и той е с мене.

Тигъра — истинското му име беше Корнелий Сабин — беше друг офицер от преторианците, който заместваше Касий в дежурствата.

Големият Палатински празник започваше на другия ден. Този празник в чест на Август бе основан от Ливия в началото на царуването на Тиберий и се организираше всяка година в южния двор на стария дворец. Започваше се с жертвоприношения на Август и символично шествие и продължаваше цели три дни с театрални представления, танци, песни, фокусничества и тям подобни. Издигаха се дървени трибуни с места за шейсет хиляди души. Като свършеше празненството, трибуните се разтурваха и се прибираха за следващата година. Тази година Калигула беше продължил трите дни на осем, изпъстрийки представленията с надбягвания с колесници в цирка и лъжливи морски сражения. Желаше да се забавлява неспирно до деня, в който щеше да замине за Александрия, което трябваше да стане на двайсет и пети февруари. Защото заминаваше за Египет да разгледа забележителностите му, да посъбере пари с неотстъпна суровост и с всички ония шмекерии, които бе приложил във Франция, да направи плановете си за преброяването на Александрия и най-сетне — тъй поне се перчеше — да постави нова глава на сфинкса. (41 г. от н.е.)

Празникът започна. Калигула принесе жертвата на Август, но някак си нехайно и пренебрежително — като господар, който е принуден да извърши унижителна работа вместо някой свой роб. Като свърши това, той обяви, че ако някой от присъстващите граждани му поиска благоденствие, което е по силите му, той ще удовлетвори. Напоследък се беше разгневил на гражданите, заедно не проявявали достатъчно ентузиазъм при гоненията на диви животни, и ги бе наказал, като затвори градските житници за десет дни; но, изглежда, сега им беше простил, защото малко преди това бе хвърлил пари от покрива на двореца. И тъй, разнесоха се радостни възгласи:

— Повече хляб, по-малко данъци, Цезаре. Повече хляб, по-малко данъци!

Калигула страшно се разгневи. Изпрати отделение от германци към пейките и сто глави се изгърколиха надолу. Този инцидент разтревожи заговорниците. Той им напомни за варварството на германците и за тяхната невероятна преданост към Калигула. По това време едва ли имаше римски гражданин, който да не копнееше за смъртта на Калигула или да не би куснал с радост от неговата плът, както е думата; ала за тези германци той си оставаше най-славният герой на света. И все едно им беше дали ще се облича като жена; дали ще препусне внезапно далеч от армията си по време на поход; или пък ще накара Цезония да се явява гола пред тях, за да се хвали с хубостта ѝ; все едно им беше, че бил изгорил до основи най-хубавата си вила в Херкулан под предлог, че майка му Агрипина била затворена там за два дни по пътя си към острова, на който бе умряла — всички тези необясними постъпки само ги караха да го смятат още по-достоеен за обожание, като божествено създание. Кимаха си мъдро един на друг и казваха:

— Да, такива са боговете. Туискон и Ман у дома, в нашата мила татковина, и те са като него.

Касий бе смел до безразсъдство и му било безразлично какво ще го сполети, стига Калигула да бъде убит, но другите заговорници, които не били чак толкова запалени, започнали да се питат как ли биха си отмъстили германците на убийците на техния чудесен герой. Започнали да го увъртат и Касий се видял в чудо как да ги накара да приемат един ясен план за действие. Предлагали да оставят нещата на случайността. Касий се разтревожил. Нарекъл ги страхливци и ги обвинил, че търсят начин да се измъкнат. Заявил им, че в действителност желаят Калигула да замине за Египет. Настъпи последният ден на празника и Касий с големи мъчнотии ги увещал да приемат един осъществим план, когато Калигула внезапно обяви, че празненството ще продължи още три дни. Съобщи, че искал да играе и да пее в едно представление с маски, което сам бил съчинил за пред александрийците, но смятал, че е длъжен да го покаже първо на своите сънародници.

Тази промяна на плановете дала на по-боязливите заговорници нова възможност да увъртат.

— О, но, Касий, това напълно променя нещата. Всичко става по-лесно така. Можем да го убием в последния ден, в момента, когато напуска сцената. Това е много по-добър план. Или пък когато се готви да излезе на сцената. Което ти предпочетеш.

Касий отвърнал:

— Направили сме си план, дали сме клетва да го изпълним и трябва да го изпълним. А освен туй планът ни е отличен. Няма грешка.

— Но сега имаме много време. Защо да не почакаме още три дни?

Касий рекъл:

— Ако не искате да изпълним плана си днес, както всички се клехте, че ще сторим, аз ще действам сам. Германците сигурно ще ме убият — но ще опитам. Ако ме надвият, ще викна само: „Виниций, Аспренате, Бубоне, Аквила, Тигре, защо не сте тук, както ми обещахте?“

И те склонили да изпълнят първоначалния си план. Виниций и Аспренат щели да убедят Калигула да напусне амфитеатъра по пладне, за да се изкъпе в басейна и да похапне набързо. Малко преди това Касий, Тигъра и другите офицери, които били в заговора, трябвало да се измъкнат незабелязани през вратата на сената. Щели да заобиколят до входа на закрития коридор, който свързваше пряко театъра с новия дворец. Аспренат и Виниций щели да накарат Калигула да избере този пряк път.

За него ден беше обявена пиесата „Одисей и Цирцея“ и Калигула беше обещал в края на представлението да хвърли на зрителите плодове, сладкиши и пари. Естествено щеше да стори това от страната близо до портата, където беше неговото място, затова всички дойдоха колкото може по-рано в театъра, че да си заемат места откъм оня край. Когато отвориха вратите, тълпата се втурна вътре и се затича към най-близките места. Обикновено всички жени сядаха заедно в една определена част, имаше места, запазени за конниците, за сенаторите и за видни чужденци и тъй нататък. Но в този ден всички се бяха размесили. Видях как един сенатор, който бе позакъснял, се принуди да седне между някакъв африкански роб и жена с оранжево боядисана коса и тъмна роба, както носят обикновените проститутки за работно облекло.

— Толкова по-добре — казал Касий на Тигъра. — Колкото по-голяма е суматохата, толкова по-добри са нашите изгледи за успех.

Като изключим германците и самия Калигула, почти единственият в целия дворец, който до този миг не бе дочул нищичко за заговора, беше бедният Клавдий. А това бе така, защото и бедният Клавдий трябвало да бъде убит като чичо на Калигула. Цялото семейство на Калигула трябвало да бъде избито. Заговорниците са се страхували, предполагам, че аз ще се обявя за император и ще си отмъстя за неговата смърт. А били решени да възстановят Републиката. Ако тези глупци ми се бяха доверили, тази история щеше да има съвсем друг край. Защото аз бях по-добър републиканец от когото и да било от тях. Но те не ми вярваха и безмилостно ме бяха осъдили на смърт. Дори Калигула в известен смисъл знаеше за заговора повече от мене, защото току-що бе получил предупреждаващо предсказание от храма на Фортуна в Анциум: „Пази се от Касий.“ Но той се обърка, мислейки за първия съпруг на Друзила, Касий Лонгин в Мала Азия, където беше управител. Сметна, че Лонгин му е сърдит заради убийството на Друзила, и си спомни, че той е потомък на оня Касий, който помогнал да бъде убит Юлий Цезар.

Пристигнах в театъра сутринта в осем и разбрах, че разпоредителите са ми запазили място. Седях между командира на преторианците и командира на германците. Командирът на преторианците се наведе през мен и запита:

— Чу ли новината?

— Каква новина? — попита командирът на германците.

— Днес ще играят нова пиеса.

— Каква е?

— „Смъртта на тирана“.

Командирът на германците му хвърли бърз поглед и изрече намръщен:

*Другарю смел, не говори ти всуе,
защото някой грък могъл би да те чуе.*

Аз се обадох:

— Да, има промяна в програмата. Мнестер ще ни представи „Смъртта на тирана“. Не е играна от години насам. Разказва за цар Кинир, който не искал да започне война с Троя и бил убит заради своята страхливост.

Пиесата започна и Мнестер беше неподражаем. Когато умря в ръцете на Аполон, той обля с кръв целите си дрехи от мехура, който бе скрил в устата си. Калигула прати да го повикат и го целуна по двете бузи. Касий и Тигъра го отведоха до гримьорната му, уж за да го предпазят от напора на почитателите. После се измъкнаха през вратата на сцената. Офицерите ги последваха, докато траеше суматохата при хвърлянето на даровете, Аспренат казал на Калигула:

— Това беше великолепно. А сега не би ли искал да се поразхладиш в басейна и да похапнеш малко?

— Не — отвърнал Калигула. — Искам да видя девойките-акробатки. Казват, че били много добри. Смятам да изгледам номера им. Това е последният ден.

Бил в много дружелюбно настроение.

Виниций се изправил. Отивал да съобщи на Касий, Тигъра и другите да не чакат. Калигула го дръпнал за наметалото.

— Драги приятелю, не си отивай. Трябва да видиш тези момичета. Едната изпълнява танц, наречен танца на рибите, който те кара да се чувстваш така, сякаш си дълбоко под водата.

Виниций седнал и изгледал танца на рибите. Но преди това трябваше да види и късата мелодраматична интермедия, наречена „Лавриол или Главатарят на разбойниците“. В нея имаше много убийства и актьорите, второстепенни артисти, си бяха наслагали мехури с червена боя в устата, подражавайки на Мнестер. Не можете да си представите как прокобно-зловещо изглеждаше сцената след тях! Като свърши танцът на рибите, Виниций пак са вдигнал:

— Да ти призная, господарю, с радост бих стоял, но Клоакина ме зове. Изглежда, ял съм нещо развалено.

*О, приношения, бъдете меки, плавни —
ни неприятно бързи, ни безсрамно бавни.*

Калигула се разсмял.

— Не съм крив аз, драги. Ти си един от най-близките ми приятели. За нищо на света не бих сложил нещо в храната ти.

Виниций излязъл през сценичния изход и намерил Касий и Тигъра на двора.

— По-добре влезте — казал. — Той иска да стои до края.

Касий заявил:

— Отлично. Да се върнем. Ще го убия там, където седи. Очаквам да бъдете край мене.

В този миг един от преторианците дошъл при Касий и казал:

— Момчетата пристигнаха най-сетне, господарю.

Напоследък Калигула бе разпратил писма до гръцките градове в Мала Азия с нареждане всеки град да му изпрати по десет момчета от най-благороден произход, които да изтанцуват на празника националния танц на мечовете и да изпеят един химн в негова чест. Това бе само повод да сложи ръка на момчетата; щяха да послужат за полезни заложници, когато отправеше гнева си срещу Мала Азия. Трябваше да пристигнат няколко дни по-рано, но буря в Адриатика ги беше задържала в Корфу. Тигъра наредил:

— Съобщете незабавно на императора.

Преторианецът се затичал към театъра. Междувременно бях започнал да огладнявам. Прошепнах на Вителий, който седеше зад мене:

— Много бих искал императорът да ни даде пример, като отиде да обядва.

В този миг преторианецът влезе със съобщението за пристигането на момчетата и Калигула казал на Аспренат:

— Отлично! Ще могат да играят днес следобед. Трябва да ги видя веднага и да чуя репетиция на химна. Хайде, приятели! Първо репетицията, сетне баня, обяд и пак обратно!

Излязохме. Калигула се поспря на портата да даде нареждания за следобедното представление. Тръгнах напред с Вителий, един сенатор на име Сенций и двама пълководци. Минахме по закрития коридор. Забелязах на входа Касий и Тигъра. Не ме поздравиха, което ми се стори странно, защото поздравиха останалите. Стигнахме до двореца. Аз казах:

— Гладен съм. Подушвам готвено еленово месо. Надявам се репетицията да не трае много.

Намирахме се в преддверието на банкетната зала. Странно, казах си, ни един офицер, само подофицери наоколо. Обърнах се озадачен към спътниците си и — още по-странно — открих, че всички тихомълком са изчезнали. Точно тогава дочух далечни викове и писъци, сетне още по-силни викове. Зачудих се какво ли става. Някой мина край прозореца и изкрещя:

— Свърши се. Той е мъртъв!

Две минути по-късно се разнесе страхотен рев откъм театъра, сякаш избиваха цялата публика. Това продължи известно време, но скоро настъпи затишие, последвано от бурни овации. Запрепъвах се нагоре към малката си читалня, където се сринах разтреперан на стола.

Бюстовете на Херодот, Полибий, Тукидид и Азиний Полион стояха над постаментите си срещу ми. Безизразните им черти като че казваха: „Един истински историк всякога съумява да се издигне над политическите смутове на своето време.“ Реших да се държа като истински историк.

ГЛАВА 34

Случило се беше следното. Калигула бе излязъл от театъра. Отпред го чакала носилката да го пренесе по дългия път край новия дворец, сред шпалир от преторианци. Но Виниций се обади:

— Я хайде да минем по късия път. Гърчетата сигурно вече чакат там, при входа.

— Добре тогава, тръгвайте — казал Калигула. Тълпата се опитала да го последва, но Аспренат останал отзад и ги спрял.

— Императорът не желае да го тревожите — обяснил. — Върнете се!

И наредил на вратарите пак да затворят вратите. Калигула се запътил към закрития коридор. Касий се изтъпанил пред него и запитал:

— Каква е паролата, Цезаре?

Калигула рекъл:

— Какво? Ах, да, паролата, Касий. За днес съм ти измисли чудесна парола — „Старческа фуста“!

Тигъра подвикнал зад Касий:

— Мога ли? — Това бил уговореният знак.

— *Стори го!* — ревнал Касий, изтеглил меча си и го стоварил върху Калигула с все сила.

Смятал да разцепи черепа му чак до брадата, но в своя гняв не улучил целта си и го съсякъл между шията и раменете. Горната гръдна кост поела силата на удара. Калигула останал зашеметен от болка и от удивление. Огледал се диво, извърнал се и хукнал. Докато се обръщал, Касий го ударил наново и му разсякъл челюстта. Тогава Тигъра го блъснал с лошо прицелен удар по главата. Той се вдигнал бавно на колене.

— Удари пак! — викнал Касий.

Калигула вдигнал очи към небето с отчаяно лице:

— О, Юпитере! — помолил се.

— Дадено! — викнал Тигъра и отсякъл едната му ръка. Един офицер на име Авила нанесъл решаващия удар, промушим го дълбоко в слабините, но още десет меча забили в гърдите и корема му след това просто за да са сигурни, че е умрял. Един офицер, наречен Бубон, наврял ръка в една от раните на Калигула, сетне облизал пръсти и изкрещял:

— Заклех се да пия от кръвта му!

Събрала се тълпа и се разнесли викове:

— Германците настъпват!

Убийците не можели да се опълчат срещу цяла кохорта германци. Изтичали към най-близката сграда, която се случила моят дом. Бях го заел на Калигула като дом за гости, където подслоняваше чужди посланици, които не искаше да приютява в двореца. Минали през входната врата и се измъкнали през задната. Всички излезли навреме освен Тигъра и Аспренат. Тигъра трябвало да се престори, че не е от убийците и се присъединил към германците във виковете им за мъст. Аспренат изтичал към закрития коридор, където германците го хванали и го убили. Убили още трима сенатори, които срещнали. Но това било малко отделение германци. Останалите от кохортата влезли в театъра и затворили вратите зад себе си. Готвели се да отмъстят за своя убит герой с масово клане. Това са били виковете и писъците, които съм чул. Никой в театъра не знаел, че Калигула е убит или изобщо, че е правено покушение срещу живота му. Но било съвсем ясно какви са намеренията на германците, защото те започнали оня страшен свой обред — да потупват и да галят асъгаите си, да им приказват, сякаш са човешки същества, което е техен неизменен обичай, преди да пролеят кръв с тези ужасни оръжия. Нямало спасение. Внезапно откъм сцената проехтял сигналът „Внимание“, последван от шест къси ноти, които означават „Императорска повеля“. Излязъл Мнестер и вдигнал ръка. Ужасната тупурдия изведнъж стихнала, долитали само хлипания и потиснати стенания, защото, щом Мнестер се появеше на сцената, закон беше никой да не проронва дори и въздишка под страх от смъртно наказание. Германците и те спрели да потупват и да гладят оръжията и млъкнали. „Императорската повеля“ ги вкаменила като статуи.

Мнестер извикал:

— Той не е мъртъв, граждани. Нищо подобно. Убийците се нахвърлиха отгоре му и го свалиха на колене — ей тъй! Но скоро той се вдигна — ей тъй! Мечовете не могат да покосят нашия божествен Цезар. Ранен и окървавен както си беше, той се вдигна — ей тъй! Изправи божествената си глава и тръгна — ей тъй! — с божествена стъпка през редиците на своите страхливи и стреснати убийци. Раните му се изцериха, същинско чудо! Сега е на Форума и гръмко и сладкодумие говори на своите поданици от ораторската трибуна.

Подели се бурни овации, а германците скрили мечовете си и излезли навън. Навременната лъжа на Мнестер (подказана всъщност от една бележка на Ирод Агрипа, цар на юдеите, единственият човек в Рим, който успя да запази самообладание в оня съдбоносен следобед) спаси живота на повече от шейсет хиляди души.

Но истината междувременно бе стигнала до двореца, където причини пълно объркване. Неколцина от старите войници решиха, че възможността да се плякосва не бива да бъде изпусната. Престориха се, че уж търсят убийците. Всяка врата в двореца имаше златна дръжка, на стойност колкото шестмесечната им заплата, а да се отсече с остър меч, беше детинска игра. Дочух викове:

— Убийте ги, убийте ги! Отмъстете за Цезаря! — И се скрих зад една завеса. Влязоха двама войници. Видяха краката ми под завесата.

— Излизай оттам, убицецо. Безсмислено е да се криеш от нас! Измъкнах се и се проснах по корем на земята.

— Не мммм-м-е убивайте, господари — проплаках. — Н-н-ням н-н-нищо общо с това.

— Кой е този стар господар? — запита единият от войниците, който бе отскоро в двореца. — Не ми се струва опасен.

— Как! Нима не го познаваш? Той е сакатият брат на Германик. Добро старче. Съвсем безобиден. Стани, господарю. Нищо няма да ти сторим.

Името на този войник беше Грат.

Накараха ме да ги последвам долу в банкетната зала, където подофицерите се бяха събрали на военен съвет. Един млад подофицер се бе покачил върху някаква маса, размахваше ръце и крещеше:

— По дяволите Републиката! Единственото ни спасение е нов император. Каквото и да е император, стига да убедим германците да го приемат.

— Инцитат — подметна някой, задавяйки се от смях.

— Да, бога ми! По-добре дъртата кранта, отколкото без император. Трябва ни някой, и то веднага, да укротим германците. Иначе те ще побеснеят.

Двамината, които ме бяха арестували, си пробиха път през тълпата, влачейки ме подире си. Грат извика:

— Хей, подофицер! Я погледни кого ти водим! Кажи сега, че нямаме късмет. Старият Клавдий. Защо пък старият Клавдий да не ни стане император? Най-подходящ е от всички в Рим, какво от туй, че куцал и заеквал?

Бурни възгласи, смехове и викове:

— Да живее император Клавдий!

Подофицерът ми се извини:

— Знаеш ли, господарю, всички те мислехме за мъртъв. Но точно ти ни трябваш. Вдигнете го, момчета, та всички да го видим!

Двама плещести мъжаги ме пипнаха за нозете и ме вдигнаха на раменете си.

— Да живее император Клавдий!

— Свалете ме — извиках разгневено. — Свалете ме! Не искам да съм император. Отказвам да стана император. Да живее Републиката!

Но те ми се изсмяха.

— Ама че го рече! Разправа, че не искам да става император. Скромнен, а?

— Дайте ми меча — креснах аз. — Предпочитам да се самоубия! Месалина изтича към нас.

— Заради мене, Клавдий, стори каквото искат. Ще ни избият всички, ако откажеш. Вече убиха Цезония. Хванаха момиченцето ѝ за нозете и разбиха главата му в стената.

— Няма да ти е зле, господарю, когато свикнеш — обади се ухилено Грат. — Животът на императорите не е чак толкова лош.

Спях да се противя. Какъв смисъл има да риташ срещу съдбата? Помъкнаха ме към Големия двор, пеейки глуповатия химн на адеждата, съчинен за възкачването на Калигула: „Германик се върна, ликувайте, ще спаси той града ни от мъките“. Защото и аз носех презимето Германик. Накараха ме да си наложа златния лавров венец на Калигула, измъкнат из ръцете на плячкаджиите. За да се задържа, принудих се да се хвана здраво за раменете на носещите ме. Венецът

непрестанно се изхлужваше връз едното ми ухо. Чувствувах се ужасно. Разправят, че съм приличал на престъпник, поведен на екзекуция. Десетки тръбачи изсвириха „Императорският поздрав“.

Германците се зададоха към нас с грозни викове. Току-що бяха узнали със сигурност за смъртта на Калигула от един сенатор, който се бе затекъл да ги пресрещне, облечен в дълбок траур. Ужасно бяха разгневени, че са ги изиграли, и искаха да се върнат в театъра, но театърът бе вече празен, затова се чудеха какво да направят. Нямаше на кого друго да си отмъстят освен на преторианците, а преторианците бяха въоръжени. „Императорският поздрав“ определи решението им. Втурнаха се напред, викайки:

— Хох! Хох! Да живее император Клавдий! — и взеха неистово да посвещават своите асгаи в моя служба и се заблъскаха да пробият тълпата от преторианци, за да ми целуват нозете. Викнах им да се отдръпнат и те се подчиниха, просвайки се ничком пред мене. Започнаха да ме разнасят из двора.

Кажете, бихте ли се досетили какви мисли и спомени преминаха през ума ми в този изключителен момент? Дали си мислех за предсказанието на сибилата, за поличбата с вълчето, за съвета на Полион или съня на Бризеида? За дядо ми и свободата? За баща ми и свободата? За тримата ми императорски предшественици: Август, Тиберий, Калигула, за техния живот и тяхната смърт? За голямата опасност, която все още ме грозеше от страна на заговорниците, от страна на Сената и от преторианските кохорти в лагера? За Месалина и неродената ни рожба? За баба ми Ливия и обещанието ми да я обожествя, ако някога стана император? За Постум и Германик? За Агрипина и Нерон? За Камила? Не, никога не ще познаете какво преминаваше през ума ми. Но аз ще бъда откровен и ще ви го кажа, макар признанието да е срамно. Мислех си: „Тъй значи, станах император, а? Каква глупост! Но сега поне ще мога да накарам хората да четат моите книги. Публични четения пред големи аудитории! А пък и книгите ми не са лоши, трийсет и пет години упорит труд. Не ще бъде нечестно. Полион си намираще внимателни читатели, като им даваше скъпи гощавки. Беше истински историк и последният римлянин. А моята «История на Картаген» е изпъстрена със забавни анекдоти. Уверен съм, че ще я харесат.“

За това си мислех. Мислех си също какви възможности ще се открият пред мен като император да се поровя из тайните архиви и да открия какво точно е станало в един или друг случай. Колко много бяха обърканите истории, които чакаха да бъдат изяснени! Каква чудесна съдба за един историк! И както вече сте разбрали, възползувах се докрай от своите възможности. И почти никак не си послужих с правото на зрелия историк да си измисля разговори, на които е узнал само същината.

**БОЖЕСТВЕНИЯТ КЛАВДИЙ
И НЕГОВАТА СЪПРУГА МЕСАЛИНА**

ТРЕВОЖНОТО ЦАРУВАНЕ НА ТИБЕРИЙ КЛАВДИЙ ЦЕЗАР, ИМПЕРАТОР НА РИМЛЯНИТЕ (РОДЕН 10 Г. ПР.Н.Е., УМРЯЛ 54 Г. ОТ Н.Е.), ОПИСАНО ОТ НЕГО САМИЯ; КАКТО И УБИЙСТВОТО МУ ОТ РЪКАТА НА ПРОСЛОВУТАТА АГРИПИНА (МАЙКА НА ИМПЕРАТОР НЕРОН) И ПОСМЪРТНОТО МУ ОБОЖЕСТВЯВАНЕ, ОПИСАНИ ОТ ДРУГИ.

БЕЛЕЖКА НА АВТОРА

Някои критици на „Аз, Клавдий“, тома, предшествуващ „Божественият Клавдий“, подметнаха, че за да го напиша, аз просто съм се справил с „Аналите“ на Тацит и „Дванадесетте цезари“ на Светоний, обединил съм ги и съм поразширил полученото с моята собствена „буйна фантазия“. Не беше така; не е тъй и с настоящия том. Сред класиците, от които е заимствувано при съставянето на „Божественият Клавдий“, са Тацит, Дион Касий, Светоний, Плиний, Варон, Валерий Максим, Орозий, Фронтин, Страбон, Цезар, Колумела, Плутарх, Йосиф, Диодор Сицилийски, Фотий, Ксифилин, Зонара, Сенека, Петроний, Ювенал, Филон, Целз, авторите на „Деянията на Апостолите“ и апокрифните евангелия на Никодим и свети Йоан, както и самият Клавдий — от оцелелите му писма и речи. Незначителен брой от описаните тук случки не са напълно подкрепени исторически от един или друг източник, но се надявам, че ни една от тях не звучи исторически неправдоподобно. Нито един от образите не е измислен. Най-трудната за написване част, поради оскъдността на антични източници, беше поражението, нанесено от Клавдий на Карактак. За по-ясно обяснение на британския друидизъм — религията на древните келти, трябваше да подкрепя малобройните класически описания със заемки от археологически трудове, от древната келтска литература, както и от описания на съвременната мегалитна култура в Новите Хебриди, където долмените и менхерите все още се използват за обреди. В описанията си на ранното християнство много внимавах да не измислям нови хули; обаче цитирам някои от античните, защото самият Клавдий не е бил добре настроен към църквата и е получавал голяма част от сведенията си за близоизточните религиозни въпроси от своя съученик Ирод Агрипа, царя на юдеите, който е езекутирал свети Яков и затворил свети Петър.

Робърт Грейвз

ГЛАВА 1

Изминаха две години, откакто завърших да пиша дългата история за това как аз, Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик, хромият, пелтекът, глупакът на фамилията, когото неговите амбициозни и кръвожадни роднини не сметнаха достоен за усилието да екзекутират, да отровят, да принудят да се самоубие, да прокудят на някой самотен остров или да оставят да умре от глад — така, както всъщност се отърваваха един от друг, — та, казвам, минаха две години, откакто написах историята за това как надживях всички тях, че дори и лудия си племенник Гай Калигула, и един ден най-неочаквано бях избран за император от низшите офицери на преторианската гвардия. Завърших историята тъкмо в оня драматичен миг — нещо много нередно от страна на професионален историк като мене. Историкът няма право да прекъсва разказа си в най-напрегнатия момент. Трябваше да продължа поне с един етап по-нататък. Трябваше да разкажа как се отнесе армията към този напълно незаконен акт на преторианците, как се отнесе Сенатът и по какъв начин те възприеха един тъй ненадежден господар като мене; да кажа дали са последвали кръвопролития и каква съдба е сполетяла Касий Херея, Аквила, Тигъра — всички те офицери от преторианската гвардия — и Виниций, който бе съпруг на племенницата ми, а и другите убийци на Калигула. Но не — последните ми думи се отнасяха за ония най-неуместни мисли, които преминаваха през ума ми, докато ме акламираха и разнасяха из дворцовия двор, покачен върху раменете на двамина преториански подофицери, с килнатия на едното ухо златен дъбов венец на Калигула. (41 г. от н.е.)

Причината, поради която не продължих разказа си по-нататък, е тази, че го писах не толкова като обикновена история, а по-скоро като своего рода защита — извинение за това, че съм си позволил да стана монарх на римския свят. Навярно си спомняте, ако сте прочели онази история, че и дядо ми, и баща ми бяха убедени републиканци и че аз изповядвах същите убеждения; а царуването на чичо ми Тиберий и на

племенника ми Калигула само затвърдиха антимонархичните ми убеждения. Бях петдесетгодишен, когато ме издигнаха за император, а на тази възраст човек не променя лесно политическата си окраска. Та писах всъщност, за да покажа колко невинен бях откъм всяко желание да властвувам и колко неизбежна беше незабавната необходимост да се подчиня на хрумването на войниците: да откажа, щеше да означава да предизвикам не само собствената си смърт, но и смъртта на съпругата ми Месалина, в която бях дълбоко влюбен, както и на неродената ни рожба. (Не мога да си обясня защо човек е тъй привързан към едно неродено дете?) Особено много държах да не бъда заклеймен от потомството като хитър приспособленец, преструващ се на глупак, който се спотайва и изчаква удобния миг, докато усети, че се готви дворцов преврат срещу неговия император, и тогава се изстъпва смело за мястото му. Това продължение на моята история трябва да послужи като извинение за лъкатушния път, който следвах през тринайсетте години на моето управление. Надявам се тоест да оправдая привидно противоречивите постъпки в различните стадии на царуването си, като изтъкна тяхната връзка с изповядваните от мене принципи, от които, кълна се, не съм се отклонявал умишлено. Ако ли пък не успея да ги оправдая, надявам се поне, че ще съумея да изтъкна изключително трудното положение, в което бях поставен, и ще оставя моите читатели да преценят какъв друг път или пътища ми е оставало да поема.

И тъй, нека подхвана нишката оттам, където я бях прекъснал. Първо да повторя, че нещата биха могли да се окажат много по-лоши за Рим, ако Ирод Агрипа, юдейският цар, не се намираше случайно там. Той бе единственият човек, който съумя да запази самообладание в критичния момент на убийството на Калигула и да спаси цялата публика в театъра на Палатинския хълм от пълно изстребване под мечовете на германските телохранители. Странно е, но почти до последната страница на моя разказ читателят не е срещнал ни една по-определена дума за учудващата история на Ирод Агрипа, макар тя да се преплита близко с моята, и то неведнъж. Истината е, че ако реша да опиша неговите преживелици като нещо, което да се чете за самото него, трябваше да го изтъкна като твърде значителна фигура в оная история, която ми предстоеше да разказвам; а центърът на ударението там лежи на друго място. Но дори и тъй както си беше, собственият ми разказ постоянно бе заплашван от опасността да се обременя с не

особено нужни подробности. И добре, че съм взел такова решение, защото той фигурира много повече в онова, което следва, и сега аз мога, без да се страхувам от неуместни отклонения, да изложа животоописанието му до мига на убийството на Калигула, а сетне да го продължа успоредно с моето, докато стигна до смъртта му. По този начин няма да се създаде разкъсване на драматургичното единство, каквото щеше да се получи, ако бях разпрострял историята в цели две книги. С това не искам да кажа, че съм историк-драматург: както сте забелязали, не обичам да се придържам към литературния формализъм. Но истина е, че да се пише за Ирод Агрипа, без да се предаде казаното в театрален стил, не е възможно. Защото тъй и живя Ирод — като главен герой в някоя пиеса, — а и актьорите край него вярно подкрепяха играта му до последното действие. Но неговата не беше драма в чистата класическа традиция, макар животът му накрая да бе прекъснат в класически трагически стил от обичайното божествено отмъщение, за обичайния гръцки грях — високомерието; не, в нея имаше твърде много негръцки елементи. Така например богът, който стовари отмъщението си върху му, не се числеше към изисканото Олимпийско общество: той беше най-странното божество, каквото би могло да се намери из целите мои обширни владения и дори въвн от тях, един бог, чието изображение не може да се срещне, чието име преданите му поклонници нямат правото да споменават (макар в негова чест да обрязват краекожието си и да извършват много други странни и варварски обреди), за когото разправят, че живеел сам, в Йерусалим, в древен кедров сандък, подплатен с кожи от язовец, боядисани в синьо, и който отказвал да има каквото и да било общо с другите божества по света и дори да признае съществуването на такива. Освен това в трагедията имаше примесени твърде много фарсови нотки, за да бъде тя подходяща тема за който и да е гръцки драматург от Златния век. Представяте ли си безпогрешния Софокъл, изправен пред проблемата да излее в сериозна поетична форма разказа за дълговете на Ирод! Но, както вече казах, сега ще трябва по-подробно да ви разкажа онова, за което не ви разправих преди; а най-добрият начин ще бъде да приключа още в този миг със старата история, преди да подхвана новата. И тъй, най-сетне тук започва:

ИСТОРИЯТА НА ИРОД АГРИПА

Трябва да знаете, че Ирод Агрипа не беше в кръвно родство, по пък в сватовско роднинство с великия Марк Випсаний Агрипа, пълководеца на Август, който се ожени за единствената дъщеря на Август, Юлия, и чрез нея стана дядо на племенника ми Гай Калигула и племенницата ми Агрипинила. Нито пък беше освободен роб на Агрипа: макар може би и това да ви е минало ума, защото в Рим съществува обичаят освободените роби да приемат презимето на бившия си господар, от благодарност. Не, не беше тъй: той бе кръстен в памет на същия оня Агрипа, умрял неотдавна, от дядо си Ирод Велики, цар на юдеите. Защото този забележителен и странен старец дължеше престола си колкото на влиянието си пред Агрипа, толкова и на Августовото покровителство над него като към полезен съюзник в Близкия Изток.

Семейството му водеше началото си от Идумея, хълмистата страна, която лежи между Арабия и Южна Юдея; не беше от еврейски произход. Ирод Велики, чиято майка била арабкиня, бил назначен за управител на Галилея от Юлий Цезар по същото време, когато баща му бил назначен за управител на Юдея. Тогава бил едва петнайсетгодишен. Навлякъл си неприятности почти веднага, защото осъдил еврейски граждани на смърт без съдебен процес, докато потушавал разбойничеството в своята област, и бил изправен пред Синедриона, юдейския върховен съд. При този случай проявил голяма дързост, появявайки се пред съдиите в пурпурна мантия, заобиколен от въоръжени войници, но предварил присъдата, като се измъкнал тайно от Йерусалим. Римският управител на Сирия, при когото потърсил убежище, му дал ново назначение в тази провинция — управлението на една област до Ливан. С две думи, този Ирод Велики, чийто баща междуременно умрял от отрова, бил въздигнат за цар на юдеите със заповед, подписана от дядо ми Антоний и правуйчо ми Август (или Октавиан, както се наричал тогава), и управлявал трийсет години неумолимо и славно над владения, които били постоянно увеличавани от щедростта на Август. Женил се последователно за не по-малко от десет жени, сред които били и две от племенниците му, и накрая умрял, след няколко несполучливи опита за самоубийство, от най-мъчителната и отвратителна болест, позната на медицинската наука. Не съм чул да я наричат другояче освен *Иродови скрофули*, нито пък знам някой да е страдал от нея преди него, само симптомите й били:

неутолим глад, последван от повръщане, загниващ стомах, дъх като на мърша, червеи в ануса и постоянно изтичане на слуз от червата. Болестта му причинявала непоносими болки и подбуждала до лудост и без туй буйната му натура. Евреите казвали, че това било божието наказание за двете му кръвосмесителни женитби. Първата му жена била Мариамна, от прочутия еврейски род Макаби, и Ирод бил страстно влюбен в нея. Ала веднаж, когато напуснал Йерусалим, за да се срещне с дядо ми Антоний в Лаодикея в Сирия, дал на първия си министър тайна заповед, в случай че той стане жертва на интригите на своите врагове, Мариамна да бъде убита, за да не падне в ръцете на Антоний; същото сторил и при друг подобен случай, когато отивал да се срещне с Август при Родос. (И Антоний, и Август имали лошата слава на сладострастници.) Когато научила за тези тайни заповеди, Мариамна се възмутила и изрекла пред майката и сестрата на Ирод думи, които мъдро трябвало да премълчи. Защото те ревнували властта на Мариамна над Ирод и още щом се върнал, повторили думите ѝ пред него, като същевременно я обвинили, че по време на отсъствието му от яд и възмущение била прелюбодействувала — посочили за любовник самия министър. Ирод наредил да екзекутират и двамата. Но сетне бил обзет от такава дълбока скръб и разкаяние, че заболял от треска, която едва не го отнесла; а когато се съвзел, нравът му станал тъй мрачен и жесток, че и най-малкото подозрение го карало да убива най-добрите си приятели и близки роднини. Най-големият син на Мариамна бил една от многобройните жертви на Иродовия гняв: той и брат му били осъдени на смърт по обвинение, повдигнато от един природен брат, когото Ирод по-късно също осъдил на смърт за заговорничене срещу живота на баща си. По повод на тези екзекуции Август подхвърлил остроумието: „Бих предпочел да съм Иродова свиня, нежели негов син.“ Защото Ирод, евреин по религия, не ядял свинско и свинете му съответно доживявали до дълбока старост. Този нещастен принц, най-големият син на Мариамна, беше бащата на моя приятел Ирод Агрипа, когото Ирод Велики изпратил в Рим веднага щом го направил сирак, четиригодишен, за да бъде отгледан в двореца на Август.

Ирод Агрипа и аз бяхме връстници и много общувахме покрай милия ми приятел Постум, сина на Агрипа, към когото Ирод Агрипа се бе привързал дълбоко. Ирод беше много хубаво дете и един от любимците на Август, когато той идваше в двора на мъжкото училище

да си играе на топчета, на прескочикобила и да се надмерва с камъни. Но какъв немирник беше! Август имаше един любим пес от Адранос край Етна, който слушаше само него и никого друго, освен ако Август не му кажеше: „Подчинявай се на еди-кого си, докато те повикам отново.“ Тогава песето правеше каквото му казват, изпращайки с нещастен копнеещ поглед Август, докато той се отдалечаваше. Малкият Ирод, кой знае как, успял да накара това куче, като било жадно, да изпие цяла купа много силно вино и го напил като стар войник от редовните в деня на уволнението му. Сетне му закачил на шията кози хлопатар, боядисал опашката му минзухареножълта, а краката и муцуната — пурпурночервени, завързал на краката му свински мехури, а на раменете му — криле от гъска и го пуснал из двора на двореца. Когато Август забелязал, че любимеца му го няма и го повикал:

„Тифон, Тифон, къде си?“, и когато невероятно странното животно се заклатило през вратата към него, това бил един от най-комичните моменти в тъй наречения Златен век на римската история. Но случката стана по време на карнавала в чест на бога Сатурн, тъй че Август се принуди да я приеме откъм смешната ѝ страна. После Ирод си опитоми една змия, която бе научил да лови мишки и която държеше под ученическата си дреха по време на час, за да забавлява приятелите си, докато учителят е с гръб към класа. Изобщо влияеше на съучениците си толкова зле, че накрая го пратиха да се учи с мене при Атенодор, стария ми белобрад възпитател от Тарс. Разбира се, опита ученическите си шеги и пред Атенодор, но Атенодор ги приемаше тъй добродушно, а пък аз толкова се дразнех от тях, защото обичах Атенодор, че той скоро престана. Ирод беше извънредно умно момче, с удивителна памет и странен дар за езици. Веднаж Атенодор му каза:

— Ироде, някой ден, предчувствувам го, ще бъдеш избран да заемеш най-високопоставено място в родината си. Затуй сега трябва да отдадеш всеки миг от младостта си в подготовка за това призвание. С тези твои способности накрая можеш да станеш управник, велик колкото дядо ти Ирод.

А Ирод му отвърна:

— Всичко това е чудесно, Атенодоре, но аз имам голямо, лошо семейство. Ти дори не можеш да си представиш каква банда от главорези са всички те, най-големите разбойници, каквито би могъл да

срещнеш в целогодишно странствуване; а откакто дядо ми умря, преди осем години, чувам, че ни най-малко не са се поправили. И шест месеца няма да преживея, ако ме принудят да се завърна в родината си. (Това го е казал и бедният ми баща, когато се е учил тук, в Рим, в дома на Азиний Полион. И чичо ми Александър, който бил с него, казал същото. И са излезли прави.) Чичо ми, царят на Юдея, е олицетворение на стария Ирод, само че зъл вместо величествен в пороците си; а чичовците ми Филип и Антипа са същински лисици.

— Добродетелта е щит срещу многобройните пороци, принце мой — рече Атенодор. — Не забравяй, че еврейската нация е пофанатично предадена на добродетелта от всяка друга нация в света; ако ти се покажеш добродетелен, те всички ще те последват в това.

Ирод му отвърна:

— Еврейската добродетел не се спогажда много с гръко-римската представа за добродетел, така както ти я проповядваш, Атенодоре. Но много ти благодаря за пророческите думи. Обещавам ти, че ако някога стана цар, ще бъда наистина добър цар; но докато още не съм седнал на престола, трудно ще ми е да бъда подобродетелен от другите членове на моето семейство.

Колкото за характера на Ирод, какво да ви кажа? Повечето хора — това го знам от опит — не са нито добродетелни, нито негодници, нито добросърдечни, нито пък зли. Те са по малко от едното и по малко от другото и нито едното, нито другото за дълго: жалки мижитурки. Но някои остават верни на своя силен характер: това са хората, които бележат най-ярките следи в историята, и аз ще ги разделя на четири вида. На първо място са негодниците с каменни сърца, за които Макрон, префектът на преторианците по времето на Тиберий и Калигула, е великолепен пример. Следват ги добродетелните мъже със също тъй каменни сърца, за които Катон Цензора, моето страшилище, бе великолепен пример. Третият вид са добродетелните мъже със златни сърца като Атенодор и бедният ми убит брат Германик. И последните и най-редки сред всички са негодниците със златни сърца: от всички тях Ирод Агрипа беше най-идеалният възможен пример. Именно негодниците със златни сърца, тези антикатоновци, са най-ценните приятели в тежки моменти. От тях не очакваш нищо. Те са лишени от всякакви принципи, както сами си признават, и мислят само за собствените си облаги. Но иди при тях в миг на голяма беда и им

кажи: „За бога, стори това и това за мене“, и те непременно ще го сторят — не като знак на приятелска услуга, но както сами ще ти заявят, просто защото това съвпадало със собствените им долни помисли: и не ще ти позволят да им благодариш. Тези антикатоновци са комарджии и прахосници, но това е все пак по-добре, отколкото да са скъперници. Те също тъй дружат непрестанно с пияници, убийци, с търговци-мошеници и сводници; но те самите рядко се напиват и ако организират някакво убийство, то жертвата им не ще е от най-оплакваните; те измамват най-често богатите измамници, а не невинните и нуждаещите се и никога не лягат с жена против нейната воля. Самият Ирод винаги разправяше, че по рождение си бил измамник. На което аз му отвърщах:

— Не, ти в същността си си добродетелен човек, надянал маската на измамник.

Това го вбесяваше. Месец-два преди смъртта на Калигула водихме някакъв подобен разговор. Накрая той заяви:

— А искаш ли аз да ти кажа нещо за тебе самия?

— Няма нужда — отвърнах, — аз съм официалният глупак и смешник на двореца.

— Тъй да е — каза той, — но има глупци, които се преструват на мъдри, и мъдреци, които се преструват на глупаци, а ти си първият случай, в който се срещам с глупак, който се преструва на глупак. И ще дойде ден, драги мой, в който ще осъзнаеш с какъв добродетелен евреин си имаш работа.

Когато Постум бе изпратен в изгнание, Ирод се привърза към Кастор, сина на чичо ми Тиберий, и двамата се прочуха като най-буйните младежи в града. Пиеха непрестанно и ако онова, което се разправяше за тях, бе вярно, прекарваха по-голяма част от нощите си в промъкване и прескачане през прозорци и в разправии с нощни пазачи, с ревниви съпрузи и разгневени отци на добродетелни семейства. Ирод наследи доста пари от дядо си, който почина, когато той беше шестгодишен, но щом ги получи, набързо им видя сметката. А после започна да заема. Заемаше отначало от благородните си приятели и от мене естествено, и то така нехайно, че сетне беше трудно да си ги поискаш. Като изчерпа кредита си в тази посока, започна да заема от богати конници, които се ласкаеха да му помагат заради близостта му с единствения син на императора; а когато и те започнаха да го

притесняват за задълженията му, отнесе се до освободенците на Тиберий, които водеха императорските сметки, и ги подкупваше да му дават заеми от държавната хазна. Имаше готова версия за предстоящото си забогатяване — уж му били обещали не знам кое си източно царство или пък щял да наследи не знам колко си стотици хиляди златици от някакъв си стар сенатор, който бил на смъртно легло. Но накрая, когато беше около трийсет и три годишен, започна да изгребва дъното на своята находчивост; а сетне, като умря Кастор (отровен от съпругата си, сестра ми Ливила, както научихме няколко години по-късно), принуди се да офейка от кредиторите си. Сигурно щеше да се обърне към самия Тиберий за помощ, но Тиберий бе направил публично изявление в смисъл, че не желаел да види пред очите си ни един от приятелите на покойния си син „от страх да не се разчопли мъката му“. А това означаваше всъщност, че ги подозираше в участие в заговора за собственото му убийство, организиран уж от Кастор, както го бе убедил Сеян, неговият пръв министър.

Ирод забяга в Идумея, дома на предците му, и се подслони в някаква разрушена пустинна крепост. Това беше, струва ми се, първото му посещение в Близкия Изток от детството му насам. По това време чичо му Антипа беше управител или тетрарх, както беше титлата, на Галилея с Гилеад. Защото владенията на Ирод Велики бяха разделени между тримата му синове: а именно между този Антипа, брат му Архелай, който стана цар на Юдея със Самария, и по-малкия му брат Филип, който стана тетрарх на Башан, страната, която лежи източно от Галилея, отвъд реката Йордан. Ирод принудил преданата си съпруга Киприя, която го бе последвала в пустинята, да се обърне от негово име към Антипа. Антипа му бе не само чичо, но и зет, тъй като се бе оженил за красивата му сестра Иродиада, бившата разведена съпруга на друг от неговите чичовци. Отначало Киприя не се съгласила, защото писмото трябвало да се адресира до Иродиада, която държала Антипа изцяло под чехъл, а тя наскоро се била скарала с Иродиада, по времето, когато Иродиада била на гости в Рим, и се заклела да не й проговори. Киприя заявила, че предпочита да остане в пустинята при техните диви, но гостоприемни роднини, отколкото да се унижава пред Иродиада. Ирод заплашил, че ще се самоубие, като скочи от бойниците на укреплението, и убедил Киприя, че говори съвсем сериозно, макар

аз да съм уверен, че нямаше човек на света, по-малко склонен към самоубийство от Ирод. Тъй тя накрая написала писмото до Иродиада.

Иродиада останала много поласкана, че Киприя се признава за виновна при свадата, и увещала Антипа да покани Ирод и нея в Галилея. Назначили Ирод за магистрат (с малко годишно възнаграждение) на Тибериада, столицата, която Антипа бил вдигнал в чест на императора. Но скоро се скарал с Антипа, лениво, стиснато същество, който го карал непрестанно да му се чувства длъжник за полученото.

— Как, племеннико, та ти дължиш насъщния си хляб на мене — заявил Антипа една вечер на някакво пиршество в Тир, на което бил поканил Ирод и Киприя да се поразвлекат — и ти се чудя, че си позволяваш да спориш с мене. — Ирод го оборвал по някакъв въпрос на римското право. Ирод отвърнал:

— Чичо Антипа, точно такава забележка съм очаквал да чуя от устата ти.

— Какво искаш да кажеш, уважаеми? — гневно креснал Антипа.

— Искам да кажа, че не си друго освен един провинциален дебелак — отвърнал Ирод — колкото невъзпитан, толкова и невеж по същността на законите, които управляват империята, и толкова невеж по същността на тези закони, колкото си стиснат за парите си.

— Ти трябва да си пиан, Агрипа, за да ми приказваш така — заекнал Антипа със зачервено лице.

— Не, не е от виното, което *ти* предлагаш, чичо Антипа. Достатъчно уважавам бърбреците си. Къде успяваш да докопаш подобна отвратителна помия? Голяма изобретателност трябва, за да я откриеш. Да не е измъкната от оня отдавна потънал кораб, който изваждаха в пристанището вчера? Или пък париш утайките от празни винени амфори с вряща камилска пикоч, а сетне наливаш сместа в тази твоя хубава златна купа?

След това естествено той и Киприя и децата трябвало да тичат към пристаните и да скочат в първия заминаващ кораб. Случило се той да ги отведе в Антиохия, столицата на Сирия, и там Ирод се представил на управителя на провинцията, по име Флак, който го приел любезно заради майка ми Антония. Защото сигурно ще се изненадате, като чуете, че майка ми, тази добродетелна жена, която не търпеше разточителство и безредие в собственото си домакинство,

много се бе привързала към този хаймана. Тя изпитваше някакво странно възхищение от буйните му постъпки, а той често се отбиваше при нея за съвет и с израз на дълбоко разкаяние и описваше най-подробно съгрешенията си. Тя всякога се преструваше на възмутена от изповедите му, но очевидно извличаше голямо удоволствие от тях и много се ласкаеше от вниманието му към нея. Той никога не ѝ искаше заеми или поне не го изразяваше гласно, но тя от време на време доброволно му заемаше твърде големи суми срещу обещание за добро държане. Някои от тях той връщаше. Това бяха всъщност мои пари, Ирод го знаеше и често след това идваше при мен и ми благодареше тъй, сякаш не тя, а аз му ги бях дал. Веднъж намекнах на мама, че е прекалено щедра към Ирод; но тя избухна гневно и ми заяви, че щом трябвало да се пилеят пари, предпочитала да се хвърлят за прилични неща от Ирод, отколкото да се проиграват от мене на зар в съмнителни бордеи с пропадналите ми другари. (Трябваше да укрия изпращането на голяма сума, нужна на брат ми Германик да усмири бунтовниците на Рейн; затова бях намислил, че уж съм ги загубил на комар.) Веднъж, спомням си, запитах Ирод дали понякога не се дразни от дългите тиради на мама за римските добродетели. А той рече:

— Аз дълбоко се възхищавам от майка ти, Клавдий, и ти не бива да забравяш, че все още по душа съм си един нецивилизован идумеец, та затова голяма чест за мен е да бъда напътствуван от римска матрона с най-благородна кръв и с най-неопетнено име. Освен туй тя говори най-чистия латински от всички в Рим. В една-единствена от лекциите на майка ти научавам повече за правилното поставяне на подчинените изречения и за правилния подбор на прилагателните, отколкото ако посещавах цял курс от скъпи уроци при някой професионален граматик.

Управителят на Сирия, Флак, служил при баща ми и още оттогава изпитвал голямо възхищение към майка ми, която придружавала баща ми във всичките му военни походи. След смъртта на баща ми той предложил на мама да се оженят, но тя му отказала, обяснявайки, че макар да го обича като много скъп приятел и да продължава да го цени, длъжна била заради паметта на съпруга си да не се омъжва отново. Освен туй Флак бил доста по-млад от нея, а това щяло да стане повод за много и неприятни клюки. Дватамата си разменяха сърдечни писма в продължение на дълги години, чак до

смъртта на Флак, който почина четири години преди майка ми. Ирод знаеше за тази кореспонденция и спечелил благоразположението на Флак с чести похвали за благородния характер на майка ми, за нейната хубост и доброта. Самият Флак не беше кой знае колко съвършен: прочул се беше в Рим като човека, който, предизвикан от Тиберий на някакво пиршество, се надпреварвал с него да пие чаша подир чаша цял един ден и две нощи. От учтивост към своя император той оставил Тиберий на разсъмване на втория ден да изпразни последната чаша и да излезе победител; Тиберий бил видимо изтощен, докато Флак, според думите на свидетели, можел да продължи още поне един-два часа. Та затова Флак и Ирод много си допадали. За беда по-малкият брат на Ирод, Аристокбул, се намирал също в Сирия, а двамата не се спогаждали; навремето Ирод бил заел от него пари, обещавайки да ги вложи от негово име в някакво търговско пътешествие до Индия, а сетне му съобщил, че корабите потънали. Но се оказало, че корабите не само не потънали, ами изобщо не били потегляли. Аристокбул се оплакал на Флак за тази измама, а Флак заявил, че Аристокбул се заблуждава в почитеността на брат си и че сам той не желае да взема страна в тази история, нито да отсъжда по въпроса. Тъй или инак, Аристокбул не изпуснал из очи Ирод, уверен, че оня има голяма нужда от пари, и подозирайки, че ще си ги набави с някаква шмекерия: тогава щял да го изнуди да му върне стария дълг.

Около година по-късно възникнал граничен спор между Сидон и Дамаск; а дамаскинците, знаейки до каква степен Флак разчита на съветите на Ирод в решаването на подобни въпроси — заради изключителните езикови познания на Ирод и заради неговата способност, наследена без съмнение от дядо му Ирод, да се ориентира в противоречивите доказателства, изтъквани от ориенталците, — изпратили тайно посланичество при Ирод, предлагайки му голяма парична сума — забравил съм колко, — ако убеди Флак да издаде решение в тяхна полза. Аристокбул научил за това и когато делото свършило в полза на дамаскинците, благодарение на убедителните доводи на Ирод, той отишъл при Ирод и му разказал какво знае, добавяйки, че сега вече очаква да си получи обратно парите от оня стар дълг. Ирод така се разгневил, че Аристокбул едва се измъкнал жив. Разбрало се, че заплахите не ще го накарат да изплати нито стотинка, затуй Аристокбул се явил пред Флак и му съобщил за торбите със злато,

които наскоро щели да пристигнат за Ирод от Дамаск. Флак ги пресрещнал на градските порти и извикал Ирод, който при дадените обстоятелства не могъл да отрече, че са му изпратени срещу услугите, оказани за уреждане на граничния спор. Но запазил самообладание и помолил Флак да не гледа на сумата като на подкуп, защото всъщност, застъпвайки се за случая, се придържал към истината: правото било на страната на Дамаск. Заявил, че и сидонците му били пратили депутация, която върнал с думите, че не е в състояние да им помогне, понеже виновниците за спора били те.

— Предполагам, че Сидон не ти е предложил толкова, колкото Дамаск — ухапал го Флак.

— Моля те, не ме обиждай — искрено се възмутил Ирод.

— Не желая правото в римския съд да се купува и продава като стока — избухнал Флак.

— Сам ти беше съдията в случая, господарю Флак — казал Ирод.

— А ти ме направи на глупак в собственото ми съдилище — креснал Флак. — Не искам да те видя. Пръждосвай се в пъкъла, и то по най-късия път.

— Тогава, значи, ще трябва да поема по Тенарския път — обадил си Ирод, — защото, ако умра сега, в кесията ми няма нито стотинка за лодкаря. (Тенар е най-южният нос на Пелопонес, където има пряк път за Подземния свят, по който се избягва преминаването на реката Стикс. Именно по този път Херкулес е измъкнал кучето Цербер на Горния свят. Пестеливите жители на Тенар погребват своите мъртъвци без обичайната монета в устата, защото знаят, че не е нужно да плащат на Харон таксата за лодката.) А после Ирод продължил:

— Слушай, Флак, не се гневи. Знаеш как стана. Не съм смятал, че върша нещо нередно. Трудно е за човек, ориенталец като мене, та макар с трийсетгодишно обучение в Рим, да проумее вашите благородни римски скрупули в случай като този. За мене нещата изглеждат така: дамаскинците ме наемат като адвокат в тяхна защита, а адвокатите в Рим вземат огромни суми и далеч не се придържат толкова към истината, когато защищават делата си, колкото съм се придържал аз. Освен това аз направих на дамаскинците добра услуга, като представих случая им пред теб така красноречиво. Какво лошо има, ако им взема парите, които те доброволно са ми изпратили? Освен това никога не съм оповестявал публично, че имам влияние над тебе.

Те ме поласкаха и ме изненадаха с предложението си, че може да е тъй. А пък господарката Антония, тази най-мъдра и красива жена, често ми е изтъквала, че...

Но било безполезно да се позовава дори на уважението на Флак към майка ми. Оня дал на Ирод срок от двайсет и четири часа и му заявил, че ако в края на това време не се е отдалечил от Сирия, ще се намери пред съда, обвинен в престъпление.

ГЛАВА 2

Ирод запитал Киприя:

— А сега в кой край на света да се пръждосваме?

Киприя отвърнала сломено:

— Стига да не ме караш пак да се унижавам и да пиша умолителни писма, каквито, бих предпочела да умра, но да не пиша, все ми е едно къде ще вървим. Кажй, Индия достатъчно далеч ли е, за да избягаме от нашите кредитори?

Ирод казал:

— Киприя, царице моя, ще се измъкнем от тази беда, както се измъкнахме от другите, и ще доживеем до щастлива и богата старост. Давам ти честната си дума — ще се надсмееш над сестра ми Иродиада, преди да съм видял сметката и на нея, и на съпруга ѝ.

— Тази грозна уличица — викнала Киприя, обзета от дълбоко еврейско възмущение. Защото, както ви казах, Иродиада не само бе извършила кръвосмешение, омъжвайки се за един свой чичо, но се бе развела с него, за да се омъжи за другия си по-богат и по-могъщ чичо, Антипа. Евреите приемаха донякъде кръвосмешението, защото браковете между чичовци и племенници са нещо твърде често срещано при източните царски фамилии — особено арменските и партските, — а семейството на Ирод не беше от еврейски произход. Но всички почтени евреи (както навремето и всички почтени римляни) гледаха на развода с дълбоко отвращение, като нещо срамно и за съпруга, и за съпругата; и никой, комуто не се налагаше противната необходимост от развод, не би го предприел като първа стъпка към нов брак. Ала Иродиада беше живяла достатъчно дълго в Рим, за да се надсмива над подобни предрасъдъци. Всяка по-видна личност в Рим се развежда рано и късно. (Никой например не би могъл да ме нарече безпътник въпреки това аз вече съм се развеждал с три жени, а може да стане нужда да се разведе и с четвъртата.) Тъй че в Галилея гледали с лошо око на Иродиада. Аристокбул отишъл при Флак и му казал:

— Като отплата за услугата ми, Флак, дали ще бъдеш тъй щедър да ми дадеш конфискуваните пари от Дамаск? Това, горе-долу ще покрие дълга на Ирод към мене — оная измама с търговските кораби, за която ти бях казал преди няколко месеца.

Флак отговорил:

— Аристокбуле, ти всъщност не ми направи никаква услуга. Ти стана причина за разрива между мен и моя най-способен съветник, който ми липсва повече, отколкото бих могъл да ти опиша. За да спазя дисциплината като управител, принудих се да го отстраня, а за да запазя честта си, не мога да го повикам обратно; ала ако ти не беше вдигнал шума около подкупа, от това никой нямаше да пострада и аз все още щях да си имам тук Ирод, да ме съветва по сложните местни проблеми, които напълно объркват простодушен западняк като мене. Това му е в кръвта, разбиращ ли? Всъщност аз съм живял в Изтока много по-дълго от него, но той инстинктивно се справя в случаи, в които аз се чудя какво да сторя.

— А какво ще кажеш за мене? — запитал Аристокбул. — Не мога ли да заема мястото на Ирод?

— Ти ли, нищожество такова? — креснал възмутеният Флак. — Ти нямаш замаха на Ирод. И нещо повече — никога не ще го постигнеш. Това ти е толкова ясно, колкото и на мене.

— Ами парите? — запитал Аристокбул.

— Те не са за Ирод, още по-малко пък са за теб. Но за да не разваляме отношенията, ще взема да ги върна в Дамаск.

Така и сторил. Дамаскинците сметнали, че е полудял.

След около месец Аристокбул, бидейки в немилост в Антиохия, решил да се установи в Галилея, където имал имение. Делели го само два дни път оттам до Йерусалим — град, който обичал да посещава на всички еврейски религиозни празници, понеже бил по-религиозен от другите си роднини. Ала не искал да вземе със себе си в Галилея всичките си пари, защото, ако случайно станело тъй, че да се спречка с чичо си Антипа, можело да се види принуден да бяга набързо, от което Антипа щял да се обогати. Затова решил да прехвърли по-голяма част от кредита си от едно банково сдружение в Антиохия в друго, в Рим, и ми писа като на доверен семеен приятел, упълномощавайки ме да вложа парите му в поземлена собственост при пръв удобен случай.

Ирод не можел да се върне в Галилея: а бил се скарал и с чичо си Филип, тетрарха на Башан, заради някакъв имот на баща му, който Филип си бил присвоил; а пък управител на Юдея със Самария — защото най-големият чичо на Ирод, царят, бе отстранен за некадърно управление още преди няколко години и царството му бе обявено за римска провинция — беше Понтий Пилат, един от неговите кредитори. Ирод не искал да се оттегли завинаги в Идумея — не бе любител на пустините, — но и вероятността многобройната еврейска колония в Александрия, Египет, да го посрещне радушно, била твърде малка. Александрийските евреи спазват много строго религиозните си обичаи, дори по-строго и от сънародниците си в Йерусалим, ако това изобщо е възможно, а Ирод след продължителния си живот в Рим се бе поотпуснал, особено по отношение на храната. Доколкото знам, на евреите им е забранено от техния древен законодател Мойсей да ядат някои месни храни от хигиенични съображения; и то не само свинско — човек би могъл някак си да оправдае въздържанието от свинското, — но и питомни и диви зайци и други съвсем хубави меса. А пък и онова, което ядат, трябва да бъде убито по определен начин. Дива патица, утрепана с камък от прашка, или дива птица, чиято шия е била извита, или дивеч, застрелян с лък и стрела, са им забранени. Всяко животно, което ядат, трябва първо да бъде заклано, а след това кръвта му да изтече докрай. Сетне тъй също всеки седми ден за тях е ден на пълна почивка: дори и на домашните слуги не е позволено да вършат каквато и да е работа — да готвят и да палят пещта. Освен туй имат дни за национален траур в памет на древни бедствия, които често съвпадат с римските празненства. Докато беше в Рим, за Ирод бе направо невъзможно да бъде едновременно верующ евреин и виден член на висшето общество; и той бе избрал презрението на евреите пред онова на римляните. Решил изобщо да не опитва Александрия и да не губи повече време в Близкия Изток, където всяка врата изглеждаше затворена за него. Оставало му или да потърси убежище в Партия, където царят щял да го приветствува като полезно оръдие в своите кроежи срещу римската провинция Сирия, или да се върне в Рим и да се остави под покровителството на моята майка: струвало му се, че все пак някак си ще може да се оправдае за недоразумението с Флак. Отхвърлил Партия, защото да иде там, означавало да скъса напълно със стария си начин на живот, а и понеже вярвал повече в

мощта на Рим, отколкото в тази на Партия; освен това същинско безразсъдство щяло да е, ако се опита да прекоси Ефрат — границата между Сирия и Партия, — без да има пари за подкупване на граничните стражи, които имали заповед да не пропускат ни един политически беглец. Затова накрая избрал Рим. А стигнал ли е там благополучно? Ще чуете. Няма в себе си пари да заплати дори за превоза с кораба — в Антиохия живеел и кредит и много разкошно; и макар Аристокбул да бил предложил да му заеме толкова, че да стигне до Родос, той отказал да се унижи, като приеме. Освен това не искал да рискува и да потегли с кораб надолу по реката Оронт, от страх да не бъде задържан и пристанищата от някой кредитор. Изведнъж се сетил за някого, който можел да му заеме незначителна сума, а именно един бивш роб на неговата майка, която го завещала на майка ми Антония (когото моята майка бе освободила и настанила като търговец на зърнени храни в Акра, крайморски град, южно от Тир: той ѝ плащаше процент от печалбите си и доста се бе замогнал. Ала трябвало да се премине през земята на сидонците, а Ирод всъщност бил приел подарък както от сидонците, тъй и от дамаскините, та се страхувал да не им падне в ръцете. Изпратил един доверен освободенец да поиска заема от оня човек в Акра, а сам се предрешил и избягал от Антиохия, поемайки на изток, посока, в която никой не го очаквал да тръгне, и така се измъкнал от преследвачите. Щом стигнал в сирийската пустиня, направил голям завой в южна посока, върху крадена камила, заобикаляйки Башан, тетрархата на чичо си Филип, а и Петра (или както някои я наричат — Гилеад, плодородната трансйорданска територия, над която, както и над Галилея, управлявал чичо му Антипа) и минал по далечния бряг на Мъртво море. Пристигнал благополучно в Идумея, където бил посрещнат радушно от сънародниците си, и зачал в същата оная пустинна крепост освободенеца с парите. Освободенецът успял да вземе заема — двайсет хиляди атически драхми: тъй като атическата драхма е по-скъпа от римския сребърник, това се равнявало на около деветстотин златици. Или поне толкова дал срещу Иродовата полица; и сигурно щял да пристигне с всичките двайсет хиляди драхми, ако житарят от Акра не бил задържал две хиляди и петстотин от тях, с колкото според него Ирод го бил измамил преди няколко години. Честният

освобожденец се страхувал, че Ирод ще се разгневи, загдето не е донесъл цялата сума, но Ирод само се засмял и казал:

— Разчитах тези две и петстотин да ми осигурят вземането на двайсетте хиляди. Ако оня скъперник не си бе казал, че ме изиграва, като с полицата покрива стария ми дълг, и през ум нямаше да му мине изобщо да ми заеме; защото сигурно вече е разбрал как съм закъсал.

И тъй Ирод уредил голямо пиршество за съплеменниците си, а сетне предпазливо се отправил към пристанището Антедон, до филистимския град Газа, където брегът започва да извива на запад към Египет. Там Киприя и децата го чакали, предрешени, на един малък търговски кораб, с който пристигнали от Антиохия и който щял да ги отведе в Италия, през Египет и Сицилия. Тъкмо се разменяли радостни поздравии между щастливо сбраното семейство, когато край кораба се появила лодка с един римски подофицер и трима войници, които носели заповед за арестуването на Агрипа. Местният военен управител издал тази заповед, предизвикана от неизплатен дълг от дванайсет хиляди златици към кралската хазна.

Ирод прочел заповедта и казал на Киприя:

— Приемам това като радостно знамение. Ковчежникът ми е намалил задължението от четирийсет хиляди само на дванайсет хиляди. Ще трябва да му дадем голямо угощение, като се върнем в Рим. Разбира се, и аз направих много за него, откакто съм в Близкия Изток, но двайсет и осем хиляди са щедра отплата.

Подофицерът се намесил:

— Прощавай, принце, но недей да мислиш за пиршества в Рим, докато не се справиш с тукашния управител за този си дълг. Той има нареждане да не те пуска да отплаваш, преди да си го изплатил изцяло.

Ирод казал:

— Разбира се, ще го платя. Просто съм го забравил. Дреболия. Ти върви с лодката и кажи на негово благородие управителя, че съм изцяло на неговите услуги, но че любезното му напомняне за моя дълг към съкровищницата е пристигнало в неудобен час. Току-що се събирам с преданата ми съпруга, принцеса Киприя, с която бяхме разделени цели шест седмици. Ти женен ли си? Значи, ще разбереш как копнеем да останем насаме. Ако не ни вярваш, остави двамата си войници на кораба като стражи. Върни се пак с лодката след три-

четири часа и ние ще те последваме. Ето ти тук доказателство за моята благодарност.

Дал на подофициера сто драхми; а пък оня, оставяйки на борда войниците, си тръгнал успокоен. Час-два подир това се здрачило, Ирод срязал въжетата на кораба и поел навътре. Престорил се, че уж тръгва на север, към Мала Азия, но скоро сменили посоката и извили на югозапад. Запътил се към Александрия, където решил да опита щастието си с евреите.

Двамата войници били хванати изневиделица и вързани, а устата им запушили моряците, с които играели на зарове; но Ирод ги освободил веднага щом се уверил, че не е преследван, и заявил, че ако се държат прилично, ще ги пусне в Александрия. Единственото му условие било, като пристигнат в Александрия, ден-два да се преструват, че са му военна охрана, обещал в замяна им плати обратния път до Антедон. Те склонили набързо, уплашени да не ги хвърлят през борда, ако се противят.

Забравих да кажа, че в Антиохия в помощ на Киприя и децата се притекъл Силас, самарянин на средна възраст, най-верният приятел на Ирод. Бил мрачен на вид, набит човек с огромна, четвъртито подстригана брада, служил навремето в местната конница като подофицер. Имал две военни отличия за заслуга в битки срещу партите. Ирод на няколко пъти предлагал да го направи римски гражданин, но Силас всякога отказвал тази чест под предлог, че ако стане римлянин, ще бъде принуден да се обръсне гладко по римската мода, а той никога нямало да го стори. Силас всякога давал на Ирод полезни съвети, които оня никога не следвал, и щом Ирод изпаднел в беда, той му повтарял:

— Какво ти казах? Трябваше да слушаш, каквото ти казвах.

Гордеел се много с прямите си думи и бил много нетактичен. Но Ирод търпял Силас, защото всякога можел да разчита на него. Силас му бил единственият другар по време на бягството в Идумея и ако не бил Силас, семейството му никога нямало да избяга от Тир в оня ден, когато Ирод обидил Антипа. В Антиохия пак Силас снабдил Ирод с чужди дрехи, за да се измъкне от кредиторите си, а освен туй се погрижил за Киприя и децата и им намерил кораб. Когато работите вървели зле, Силас се намирал в най-весело и добро настроение,

защото знаел, че тогава Ирод ще се нуждае от услугите му и ще му даде възможност да каже:

— Аз съм изцяло на твоите услуги, Ирод Агрипа, драги ми приятелю, ако смея да те назова така. Но ако беше послушал съвета ми, това никога нямаше да ти се случи.

В моменти на благополучие той ставал все по-мрачен и по-мрачен, сякаш си спомнял със съжаление за изминалите тежки дни на беднотия и позор; дори като че се мъчел да ги върне, натяквайки на Ирод, че ако продължава да живее така (все едно за какво ставало дума), ще се провали. Но във всеки случай сега поне нещата били такива, че правели от Силас най-верния другар. Той подхвърлял шеги на моряците и разказвал на децата дълги, объркани истории за военните си подвизи. Киприя, която обикновено се дразнела от досадния Силас, се засрамила от грубостта си към този приятел със златно сърце.

— Възпитана съм с еврейска предубеденост към самаряните — казала на Силас — и ще ми простиш, дете ми трябваха толкова години, за да я преодолея.

— И аз ще помоля за твоята прошка, принцесо — отвърнал Силас, — прошка за откровените ми думи. Но такъв съм си. Ще си позволя свободата да кажа, че ако вашите еврейски приятели и роднини бяха, общо взето, малко по-смирени и малко по-великодушни, щях повече да ги обичам. Веднаж един мой братовчед пътувал по работа от Йерусалим за Ерихон. Срещнал някакъв беден евреин, който лежал край пътя ранен и гол под жежкото слънце. Ограбили го разбойници. Братовчед ми почистил раните му, превързал ги, доколкото могъл, и го пренесъл със своето животно до най-близката странноприемница, където му предплатил и стая, и храна за няколко дни — стопанинът поискал предплата, — а после, на връщане от Ерихон го посетил и му помогнал да се върне у дома си. Всъщност това не е кой знае какво — ние самаряните сме си такива. На братовчед ми не му е струвало повече от една надница. Смешното било, че трима-четирима заможни евреи — между тях и един равин, — които братовчед ми срещнал да яздят насреща му, малко преди да срещне ранения, сигурно са го видели да лежи край пътя; но понеже не им е бил роднина, отминали го и продължили, макар той да охкал и най-жалостиво да молел за помощ. Ханджията — и той бил евреин. Той

казал на братовчед ми, че разбирал защо пътниците не са помогнали на ранения: ако вземел да умре в ръцете им, щели да се осквернят ритуално от докосването на трупа, което пък щяло да донесе големи беди и на тях, и на семействата им. Равинът, обяснил ханджията, както изглежда, отивал в Йерусалим да се моли в храма; той най-малко от всички можел да рискува подобно омърсяване. Е, слава на бога, аз съм самарянин, човек с прям език. Казвам, каквото и мисля. Аз...

Ирод го прекъснал:

— Мила ми Киприя, чуваш ли каква поучителна история? А иначе, ако бедният човечец беше самарянин, нямаше да има достатъчно пари, за да стане нужда разбойниците да го ограбват.

В Александрия Ирод, придружен от Киприя, от децата и от двамата войници, отишъл при главния съдия на тамошната еврейска колония — или както се наричал, алабарх. Алабархът отговаря пред управителя на Египет за доброто поведение на своите едновременци. Трябва да следи да си плащат данъците, да не участвуват в улични сблъсквания с гърците и в други размирици. Ирод поздравил алабарха учтиво и веднага му поискал заем от осем хиляди златици, предлагайки му срещу това да използва влиянието си в императорския двор в полза на александрийските евреи. Казал, че император Тиберий му бил писал, умолявайки го незабавно да се завърне в Рим, за да го съветва по източните въпроси, и че в резултат на това той напуснал Идумея, където бил поканен на гости при братовчеди, набързо и с малко пари. Римските телохранители се сторили на алабарха доказателство за истинността на Иродовия разказ и той сметнал, че наистина ще бъде полезно да си има влиятелен приятел в Рим. Напоследък станали размирици по вина на евреите и доста гръцко имущество пострадало от това. Имало опасност Тиберий да поиска да ограничи привилегиите им, които били значителни.

Алабархът Александър беше стар приятел на моето семейство. Изпълнявал бе длъжността управител на големи имоти в Александрия, завещани на майка ми от моя дядо Марк Антоний, които Август, заради баба ми Октавия, ѝ бе позволил да наследи, макар да бе забранил повечето от другите дарения. Майка ми донесла тези имоти като зестра на баща ми, когато се омъжила за него, а те минаха към сестра ми Ливила, която ги даде зестра на Кастор, сина на Тиберий, при женитбата си с него; но Ливила скоро ги продаде, защото водеше

разточителен живот и ѝ трябваха пари, та алабархът престана да се грижи за тях. След това кореспонденцията между него и семейството ни постепенно се прекъсна; и макар майка ми да бе използвала влиянието си пред Тиберий, за да го въздигне на настоящия пост, и все още да се предполагаше, че е добре настроена към него, алабархът не бил съвсем сигурен доколко може да разчита на нейната подкрепа, ако бъде замесен в политически неприятности. Но той знаел, че Ирод навремето е бил близък приятел на семейството и бил готов да му заеме пари, ако бил сигурен, че Ирод все още е в добри отношения с нас; обаче не бил сигурен. Подпитал Ирод за майка ми, а Ирод, който предвидил нещата много точно и бил достатъчно умен да не спомене името ѝ пръв, отвърнал, че тя е в отлично здраве и настроение, както личало от последното ѝ писмо. Носел в себе си, уж случайно, едно нейно сърдечно писмо, писано му, преди той да напусне Антиохия, в което мама му разказвала доста подробно новини от семейството. Подал го на алабарха да го прочете; алабархът останал много по-сащисан от него, отколкото от телохранителите. Но накрая в писмото се изразявала надеждата, че Ирод най-сетне се е установил като полезен политически съветник в обкръжението на нейния уважаван приятел Флак, а тъй алабархът тъкмо бил научил от приятели антиохци, че Флак и Ирод са се скарали, и освен това нямало как да се увери, че Тиберий наистина го е поканил — Ирод не предложил да му покаже Тибериевото писмо. Колебаел се да му даде ли парите, или не. И тъкмо се решил, един от пленените войници, който поразбирал иврит, казал:

— Дай ми само осем златици, алабархе, и аз ще ти спестя цели осем хиляди.

— Какво искаш да кажеш, войниче? — запитал алабархът.

— Искам да кажа, че този човек е мошеник и беглец от правосъдието. Ние не сме му телохранители, а двама войници, които той плени. Има императорска заповед за арестуването му поради големите му дългове в Рим.

Киприя спасила положението, като се хвърлила в нозете на алабарха и проплакала:

— В името на приятелството ти с баща ми Фазаел смили се над мене и бедните ми дечица! Не ни осъждай на просия и пълно разорение. Милият ми съпруг не е измамник. Онова, което ти каза, е

напълно вярно в същината си, той само малко преувеличи подробностите. Наистина отиваме в Рим и вследствие последните политически промени там ни очаква голямо благоденствие; затуй, ако ни заемеш достатъчно, за да преодолеем сегашните си трудности, богът на нашите бащи ще те възнагради хилядократно. Дълговете, заради които милият ми Ирод едва не беше арестуван, са наследство от буйната му младост. Още щом стигне в Рим, той ще намери как да ги плати най-почтено. Но да падне в ръцете на враговете си от сирийското правителство, това, ще означава неговата гибел и гибелта на децата ми и на мен.

Алабархът се обърна към Киприя, чиято вяност към Ирод в неговите несгоди почти го разплакала, и запитал мило, но предпазливо:

— А твоят съпруг съблюдава ли Закона?

Ирод я видял, че се поколебава, и казал:

— Не трябва да забравяш, уважаеми, че аз съм идумеец по произход. Неразумно е да очакваш от един идумеец онова, което можеш да изискваш от един евреин. Идумейците и евреите са кръвни братя по линията на нашия праотец, патриарха Исаак; но преди някой евреин да се похвали с особеното божие благоволение към неговия народ, нека си припомни как Исав, родоначалникът на Идумея, е бил измамен от Яков, родоначалника на Юдея, да му отстъпи правото си на първородство и благословията на баща си заради паница леща. Не ми налагай прекалено тежки условия, алабархе. Покажи по-голямо съчувствие към един отчаян и разточителен идумеец, отколкото е показал старият Яков, иначе бог ще те накаже и следващата *лъжица червена леща*, която сложиш в устата си, ще те задави. Заради вас ние загубихме правото си на първородство, а с него и божие благоволение, затуй в замяна изискваме да ни окажете такова великодушие, каквото ние всякога сме проявявали към вас. Не забравяй благородството, проявено от Исав, когато, срещайки случайно Яков и Пениел, той не го убил.

— Ти спазваш ли Закона? — запитал алабархът, стъписан от сладкостта на Ирод и неспособен да оспори примерите от историята.

— Обрязан съм, обрязани са и децата ми, освен туй и аз, и цялото ми семейство всякога сме спазвали Закона, внушен от бога на

твоя праотец Мойсей дотолкова, доколкото трудното ни положение на римски граждани и несъвършената ни съвест на идумейци са ни позволявали.

— Няма два пътя за праведност — свъсено казал алабархът. — Законът или се спазва, или се нарушава.

— И все пак чел съм, че бог веднаж позволил на Нааман, сирийския новопосветен в еврейската вяра, да се моли в храма на Римон до царя, неговия господар — казал Ирод. — А Нааман се е оказал чудесен приятел на евреите, нали така?

Най-сетне алабархът рекъл на Ирод:

— Ако аз ти заема тези пари, готов ли си да се закълнеш в името на бога — вечна да бъде славата му — да спазваш Закона му, доколкото е вложен в тебе, да уважаваш народа му и никога, волно или неволно, да не грешиш срещу неговото величие?

— Кълна се в най-святото му име — казал Ирод — и нека жена ми Киприя и моите деца ми бъдат свидетели, че отсега нататък ще го почитам с цялата си душа и с всичките си сили и че непрестанно ще обичам и закрилям народа му. И ако някога умишлено го охуля, от зло сърце, нека червеите, които се хранеха с живата плът на дядо ми Ирод, да се хранят с моята и да ме изядат изцяло.

Тъй взел заема. Както сам ми каза по-късно, „готов бях да се закълна във всичко на света, само и само да се докопам до тези пари, толкова бях притеснен“.

Но алабархът поставил още две условия. Първото било сега на Ирод да се изплатят в сребро четири хиляди златици, а да получи останалото при пристигането си в Италия. Защото все още не вярвал докрай на Ирод. Възможно било да му хрумне да замине с парите за Мавритания или за Арабия. Второто условие било Киприя да заведе децата в Йерусалим, където да се образуват като верующи евреи под опеката на зетя на алабарха, първосвещеника. Ирод и Киприя се съгласили, още повече защото знаели, че ни едно хубаво момче или момиче в римското общество не е предпазено от протиестествените плътски желания на Тиберий. (Един от синовете на приятеля ми Вителий например бе заведен в Капри под предлог, че там щял да получи по-добро образование и бе сложен сред гнусните спинтрии, тъй че естествените склонности на момчето се извратиха. Името „Спинтрия“ си му остана за цял живот и не познавам по-лош човек от

него.) И така, решили Киприя да го стигне в Рим веднага щом настани децата в Йерусалим. Онова, което накарало Ирод да спре в Александрия, за да потърси пари, бил слухът, който му донесъл неговият освободенец от Акра, за падането на Сеян. В Александрия слухът се потвърдил. Сеян беше най-довереният министър на чичо ми Тиберий, но бе заговорничил със сестра ми Ливила да го убият и да узурпират монархията. Майка ми бе тая, която разкри заговора и предупреди Тиберий; а Тиберий, с помощта на племенника ми Калигула и коравосърдечния злодей Макрон, скоро успя да му види сметката. Тогава се разкри, че Ливила е отровила съпруга си Кастор седем години по-рано и че Кастор никога не е извършвал предателство спрямо баща си, както Сеян го беше наклеветил.

Затова строгата заповед на Тиберий ни един от приятелите на Кастор да не се мярка пред очите му вече можеше да се смята за отменена; а покровителството на майка ми сега бе много по-ценно, откогато и да било преди. Ако не беше тази вест, Ирод не би си губил времето и достойнството да моли заем от алабарха. Евреите са щедри, но и много предпазливи. Дават заеми на своите сънародници евреи, ако ония са изпаднали в беда, но не и по своя вина или грях, и заемат без лихва, защото Законът им го забранява; единствената им отплата е чувството за добродетелност. Но никога не ще заемат на някой евреин, та ако ще да умира от глад — още по-малко пък на евреин, който се е „изключил от събора на еврейския народ“, както те го наричат, следвайки нееврейски обичаи в чужди земи, — докато не се уверят, че ще получат съществени облаги за своята щедрост.

ГЛАВА 3

Майка ми и аз не подозирахме за връщането на Ирод в Италия, докато един ден не се получи бързо писмо, с което съобщаваше, че идвал да ни види, и добавяше мрачно, че разчитал на нас да го измъкнем от една голяма криза в неговия живот.

— Ако ще иска пари — казах на мама, — отговорът е — нямаме.

И действително по това време нямахме пари за хвърляне, както вече обясних в предишната книга. Но майка ми рече:

— Много лошо е да приказваш тъй, Клавдий. Открай време си такъв грубиян. Ако на Ирод са му нужни пари, защото е изпаднал в затруднение, ще трябва някак да му намерим: дължа го на паметта на покойната му майка Береника. Въпреки чуждоземните си религиозни навици Береника бе една от най-близките ми другарки. А каква домакиня беше!

Майка ми не беше виждала Ирод от близо седем години и остро бе чувствувала отсъствието му. Но той беше верен писмовник, пишеше й за всичките си тревоги, и то по такъв забавен начин, че те напомняха по-скоро веселите приключения в гръцките книги с приказки, отколкото истински беди. А може би най-веселото от всички писма бе онова, което бе пратил от Идумея след напускането на Рим, разказвайки как неговата сладка, мила, глупава женичка Киприя го била разубедила да скочи от бойниците на укреплението. „Тя беше напълно права — завършваше Ирод. — Много висока кула беше.“ Едно неотдавнашно писмо, писано пак от Идумея, бе в същия стил; по това време той очаквал парите от Акра. Разправяше за срамното положение, до което бил изпаднал, да се унижи да открадне камилата на някакъв персийски търговец. Но скоро, пишеше, срамът му се превърнал в чувство за добродетелност, загдето бил направил такава услуга на собственика: животното се оказало постоянно свърталище на седем зли духа, един от друг по-лоши. Търговецът вероятно бил неописуемо облекчен, когато, събуждайки се на утринта, открил, че ценната му принадлежност си е отишла завинаги заедно със седлото,

юздата и всичко останало. Страховито било това пътуване през сирийската пустиня, в което камилата полагала най-големи усилия да го убие във всяко дере или тесен проход, които преминавали, та дори и нощем се измъквала и газела по спящото му тяло. Писа пак от Александрия да ни уведоми, че пуснал животното на свобода в Идумея, но то го изпроводило с озлобен поглед чак до морския бряг. „Кълна ти се, най-благородна и учена господарко Антония, моя най-отдавнашна приятелко и най-щедра благодетелко, че ужасът от тази отвратителна камила, а не страхът от кредиторите ме накара да изиграя управителя в Антедон. Уверен съм, че ако бях се оставил да ме арестуват, и тя щеше да поиска да влезе с мен в килията.“ Имаше и послепис: „Братовчедите ми в Идумея бяха изключително гостоприемни, но не бива да те оставям с впечатлението, че са били *разточителни*. Толкова са пестеливи, че си сменят чаршафите само при три случая — когато се женят, когато умират или когато ограбят някой керван, откъдето се снабдяват безплатно с нови чаршафи. В цяла Идумея няма ни една-единствена тепавица.“ Естествено Ирод предаде по най-благовиден начин скарването или както той го нарече — недоразумението си с Флак. Обвини себе си в безразсъдство и превъзнесе Флак като човек с най-силно развитото чувство за чест, ако подобно нещо е възможно — това му чувство било прекалено развито, за да се оцени от хората, които управлявал: смятали го за чудак.

Ирод ни разказа онази част от историята си, която бе пропуснал в писмата, без да прикрива нищо или почти нищо, защото знаеше, че това е най-добрият начин за държане пред майка ми; а особено много я развесели — макар естествено тя да се преструваше на възмутена — с разказа за отвличането на войниците и с опита си да измами алабарха. Описа ни също пътуването си от Александрия в някаква опасна буря, по време на която всички освен него и капитана били, тъй поне каза, изтръшкани от морска болест в продължение на пет дни и пет нощи. Капитанът през цялото време плачел и се молел и оставил Ирод да управлява кораба съвсем сам.

А после продължи:

— Когато най-сетне заставах на носа на нашия чудесен кораб, който вече бе престанал да се мятта и подхвърля, глух към благодарностите и похвалите на оздравяващите моряци — когато, казвам, съзрях Неаполския залив, проснат лъчезарен срещу ни, и

бреговете му, искрящи от красиви храмове и вили, над него извисен могъщият Везувий, окръжен от пухкави облаци като домашно огнище — тогава, признавам, заплаках. Осъзнах, че се връщам у дома, в моята първа и най-мила родина. Помислих за всички обични римски приятели, от които тъй дълго бях разделен, и най-вече за тебе, най-учена и хубава и благородна Антония — и за теб естествено, Клавдий, — колко щастливи ще бъдем да се поздравим отново. Но първо, знаех, трябваше да се подреда както подобава. Щеше да е недостойно за мен да се явя на прага ви като просяк или беден клиент, умоляващ за помощ. Още щом слязохме на брега и като осребрих платежната заповед на алабарха в една неаполска банка, веднага писах на императора в Капри с молба да ми позволи аудиенция. Той склони най-великодушно, заявявайки, че с радост е научил за благополучното ми завръщане, и на другия ден си поговорихме много обнадеждаващо. Съжалявам, но трябва да призная, че се видях принуден — защото отначало беше в твърде мрачно настроение — да го развлека с някои азиатски истории, които не бих си позволил да повторя тук от уважение към вашата скромност. Но нали го знаете императора: много е остроумен и вкусовете му са най-всестранни. Та когато му разправих една много типична история от този вид, той ми каза:

„Ироде, ти ми харесваш. Искам да ти възложа една много отговорна работа — възпитанието на единствения ми внук, Тиберий Гемел, който живее при мене. Като близък приятел на покойния му баща, уверен съм, че не ще ми откажеш, и вярвам, че момчето ще се привърже към теб. Той е, казвам ти го с прискърбие, мрачно, меланхолично момченце и му трябва някой весел, жив, по-възрастен другар, по чийто пример да оформя себе си.“

Прекарах нощта в Капри и на утринта императорът и аз бяхме по-близки от всякога — той пренебрегна съветите на лекаря си и пи с мене през цялата нощ. Казах си, че най-после съдбата ми се е усмихнала, когато внезапно единственият конски косъм, на който дамоклевият меч тъй дълго се бе крепил над нещастната ми глава, успя да се скъса. До императора се получи писмо от оня идиот, управителя на Антедон, в което съобщаваше, че бил издал заповед за арестуването ми заради неизплатения към императорската съкровищница дълг от дванайсет хиляди златици и че аз съм „избягнал ареста с хитрост“ и съм се измъкнал, отвличайки двама от неговите войници, които още не

се били завърнали и сигурно били умъртвени. Уверих императора, че войниците са живи, че са останали на кораба ми без мое знание и че никаква заповед за арестуване не ми е била връчвана. Може би са ги пратили да ми я връчат, казах, но са решили да се поразходят до Египет. Във всеки случай открили сме ги сред товара, когато вече сме приближавали Александрия. Уверих императора, че от Александрия съм ги върнал в Антедон, за да бъдат наказани.

— Ирод Агрипа — обади се майка ми строго, — това е била умишлена лъжа и аз се срамувам заради теб.

— Не толкова, колкото аз се срамувам от себе си оттогава насам, господарко Антония — рече Ирод. — Ти неведнъж си ми казвала, че най-добрата политика, това е честността. Но в Изтока всички лъжат и човек вярва само една десета от казаното и очаква от слушателите си да сторят същото. За миг бях забравил, че се намирам в страна, където се смята за непочтено да се отклоняваш дори на косъм от чистата истина.

— А императорът повярва ли ти? — запитах аз.

— Надявам се, от цялото си сърце — каза Ирод. — Запита ме: „Ами какво ще кажеш за дълга си?“ Отвърнах, че това е бил заем, взет по всички правила и срещу гаранция от личната хазна на императора, и че ако е била дадена заповед за арестуването ми поради това, то сигурно е дело на оня предател Сеян: казах, че ще говоря с ковчежника веднага и ще уредя работите с него. Но императорът рече: „Ироде, ако оня дълг не се погаси в срок от една седмица, няма да станеш възпитател на внука ми.“ Знаеш го колко е строг за дългове към императорската хазна. Казах колкото се може по-небрежно, че непременно ще го изплатя за три дни. Но сърцето ми беше тежко като олово. И затова веднага ти писах, скъпа ми благодетелко, мислейки си, че може би...

Майка ми повтори:

— Много, много погрешно си постъпил, Ироде, като си наприказвал на императора такива лъжи.

— Зная, зная — възкликна Ирод, преструвайки се на дълбоко разкаян. — Ако ти беше на мое място, несъмнено щеше да му кажеш истината: но не ми стигна смелост. И, както вече споменах, тези седем години на Изток, далеч от теб, много навредиха на моята добродетелност.

— Клавдий — обади се мама с внезапна решителност, — как може набързо да намерим дванайсет хиляди? Как стои въпросът с онова писмо от Аристокбул, което получихме тази сутрин?

По някакво щастливо съвпадение тъкмо нея сутрин бях получил писмо от Аристокбул с молба да вложа известни негови суми в поземлена собственост, която по това време беше поевтиняла поради изчезването на парите от пазара. Прилагаше банкова платежна заповед за десет хиляди златици. Мама разказа на Ирод за това.

— Аристокбул ли? — викна Ирод. — Че откъде може да ги е намерил тъкмо *той* тези десет хиляди? Този безпринципен тип сигурно се е възползувал от влиянието си пред Флак, за да взима подкупи от местното население.

— Щом е тъй, смятам, че е постъпил много нечестно към теб, като е донесъл на приятеля ми Флак, че дамаскинците ти изпращат подарък, загдето си се застъпил успешно в тяхна полза — каза мама. — Имах по-добро мнение за Аристокбул. А сега може би ще е справедливо тези десет хиляди да се използват като временен — казвам *временен*, не забравяй това, Ироде — заем, за да си стъпиш на краката. За другите две хиляди ще е лесно, нали, Клавдий?

— Забравяш, че Ирод все още притежава ония осем хиляди от алабарха, майко. Освен ако вече не ги е прахосал. Той ще стане по-заможен от нас, ако му дадем Аристокбуловите пари.

Ирод беше предупреден, че трябва да върне дълга в срок от три месеца и нито ден повече, иначе мен ще ме подведат под отговорност за измама на доверие. Цялата история ми беше много неприятна, но я предпочетох пред това да ипотекирам къщата ни на Палатина, за да намеря сумата, която беше единственият друг изход. Обаче неочаквано всичко се разви много добре. Ирод не само бе назначен за възпитател на Гемел веднага щом изплати на императорската хазна ония дванайсет хиляди, но той ми изплати цялата стойност на Аристокбуловия заем два дни преди края на срока, а освен това и друго едно задължение от пет хиляди златици, което отдавна бях отписал. Защото Ирод като възпитател на Гемел сега бе твърде често в компанията на Калигула, когото Тиберий, вече седемдесет и пет годишен, беше осиновил и който беше предполагаемият му наследник. Тиберий държеше Калигула много изкъсо с парите, а Ирод, като спечели доверието на Калигула след няколко весели пиршества, скъпи подаръци и други

подобни, стана негов доверен агент за заемане на големи суми под пълна тайна от богаташи, които искаха да са в добри отношения с новия император. Никой не очакваше Тиберий да живее кой знае колко дълго. Когато доверието на Калигула в Ирод бе потвърдено по този начин и след като това стана известно във финансовите среди, вече му беше лесно да заема пари и от свое име, както и от името на Калигула. Неизплатените му задължения от преди седем години се бяха уредили от само себе си със смъртта на кредиторите: защото редовете на богаташите се бяха доста пооголили от делата за държавна измяна по времето на Сеян, а и при Макрон, приемника на Сеян, разрушителният процес не секна. За останалите си задължения Ирод не се тревожеше: никой не би се осмелил да съди човек, който се ползуваше с такова благоволение в двора. Разплати ми се с част от един заем от четирийсет хиляди златици, получен от освободенец на Тиберий, човек, който като роб бе един от тъмничарите на по-големия брат на Калигула, Друз, докато го изчакваха да умре от глад в дворцовото подземие. След освобождението си той бе станал невероятно богат благодарение на търговия с роби — купуваше болни роби на ниска цена и ги лекуваше, докато оздравеят, в болница, която ръководеше сам — и се страхуваше, че щом стане император, Калигула ще му отмъсти заради лошото отношение към Друз; но Ирод му бе обещал да смекчи сърцето на Калигула към него.

Тъй звездата на Ирод засияваше все по-ярко с всеки изминал ден и той уреди някои неща в Изтока така, както му се щеше на него. Например писа на приятели в Идумея и Юдея — а всеки, комуто пишеше сега приятелско писмо, оставаше дълбоко поласкан — и ги помоли да го снабдят с подробни факти за недоброръководеното администриране от страна на управителя, който се беше опитал да го арестува в Антедон. По този начин събра цял куп доказателства и ги включи в едно писмо, което уж бил получил от видни граждани на Антедон; после го изпрати в Капри. Управителят загуби поста си. Ирод изплати задължението си от атически драхми на житаря в Акра, като удържа удвоената сума от неоправдано задържаните пари, изпратени му в Идумея, обяснявайки, че тези пет хиляди драхми, които си удържал, представлявали сумата, заета на житаря от принцеса Киприя преди няколко години. Що се отнася до Флак, Ирод не направи и опит да му отмъсти заради майка ми; а и Флак умря наскоро. На Аристобул

реши великодушно да прости, знаейки, че той се чувства не само засрамен от себе си, но и разгневен от непредвидливостта си да се опълчи срещу тоя си брат, който се бе издигнал тъй високо. Аристобул би могъл да бъде полезен, щом веднаж бъдеше смирен. Ирод си отмъсти и на Понтий Пилат, който бе причина за заповедта за арестуването му в Антедон, като подбуди някои свои приятели в Самария да се оплачат на новия управител на Сирия, приятеля ми Вителий, от грубиянския начин, по който Пилат е потушил тамошните граждански размирици, и да го обвинят в получаване на подкупи. Повикаха Пилат в Рим да даде обяснения за тези обвинения пред Тиберий.

В един хубав пролетен ден, докато Калигула и Ирод се разхождали в открита кола из околностите на Рим, Ирод весело подхвърлил:

— Крайно време е, мисля, да се връчи на стария воин дървеният меч.

Под стария воин той разбирал Тиберий, а под дървения меч — почетния знак за уволнение, който се връчва на арената на остарели гладиатори. И додал: — И ако ми простиш думите, които може да ти прозвучат като ласкателство, но са най-искреното ми мнение, ти, драги приятелю, се представиш много по-добре в играта на игрите, отколкото *той* съумя да се представи досега.

Калигула останал очарован, но за беда кочияшът на Ирод дочул думите, разбрал ги и ги скътал в ума си. Мисълта, че има власт да погуби господаря си, дала смелост на този глупак да се държи с него нахално, което за известно време поне останало незабелязано. Но накрая му хрумнало да открадне едни много красиви бродирани завивки за кола и да ги продаде на друг един кочияш, чийто господар живеел извън Рим. Съобщил, че случайно се били повредили от капките катран, протекли от бурето през цепнатините в тавана на конюшната, а Ирод му повярвал; ала един ден, когато случайно излязъл на разходка с конника, на чийто кочияш били продадени, той ги видял увити около собствените си колене. И тъй, кражбата се открила. Но кочияшът на конника предупредил своевременно крадеца и оня избягал веднага, за да се измъкне от наказанието. Първоначалното му намерение било, ако го открият, да отиде при Ирод и да го заплаши, че ще разкаже на императора онова, което е чул. Но

като настъпил моментът, се уплашил, осъзнавайки, че ако се опита да го изнуди, и Ирод е в състояние да го убие, да доведе свидетели, че ударът е нанесен в момент на самозащита. Кочияшът бил от онези хора, които вкарват всички в бели, а най-вече себе си.

Ирод знаел горе-долу къде се укрива оня в Рим и не усещайки какво се готви, замолил градските стражи и да го арестуват. Открили го и го изправили пред съда с обвинение за кражба, но кочияшът поискал в правото си на освободенец да се жалва пред самия император, вместо да бъде съден по съкратената процедура. И добавил:

— Искам да съобщя на императора нещо, което се отнася до личната му безопасност. То е нещо, което подслушах в колата на път за Капуа.

Магистратът нямал друг изход, освен да го изпрати с въоръжена охрана в Капри.

От онова, което вече съм ви казал за характера на чичо ми Тиберий, сигурно ще можете да предположите как е реагирал, когато е прочел доклада на магистрата. Макар да осъзнавал, че кочияшът може да е подслушал някои заговорнически думи на Ирод, той все още не искал да узнае точно какви са те: очевидно Ирод не беше от ония, които ще направят кой знае колко опасни изявления в присъствието на един кочияш. Затова задържал кочияша в тъмница неразпитан и натоварил младия Гемел, по това време десетинагодишен, да следи отблизо своя възпитател и да му докладва всяка дума или действие, които имат заговорнически смисъл. Междувременно Ирод започнал да се тревожи, че Тиберий отлага тъй дълго разпита на кочияша, и обсъдил нещата с Калигула. Решили, че Ирод не е казал нищо такова, което да не може да бъде обяснено. Ако самият Ирод настоявал за разпит, по всяка вероятност Тиберий още повече щял да му повярва, че думите „дървеният меч“ са били казани в буквалния смисъл. Защото Ирод щял да каже, че са си говорили за Жълтокракия, прочут гладиатор, който наскоро след това се оттеглил от игрите, и че той просто хвалел Калигула за сръчността му в борбите с меч.

След това Ирод забелязал, че Гемел се държи по много подозрителен начин — подслушвал и се появявал в стаите му в най-неочаквани часове. Станало ясно, че Тиберий го е пуснал да слухти. И тъй, той отново дойде при майка ми и й изложи целия случай,

умолявайки я заради него да ускори процеса на кочияша. Обяснението трябваше да бъде, че иска да види човека наказан както трябва заради кражбата и неблагодарността му, защото Ирод доброволно му дарил свободата едва година преди това. Нищо не трябваше да се споменава за разкритията, които оня възнамеряваше да направи. Майка ми стори каквото искаше Ирод. Писа на Тиберий и след обичайното забавяне пристигна отговорът. Сега го притежавам, тъй че мога да го цитирам дума по дума. Като никога Тиберий говори направо:

„Ако този кочияш възнамерява да обвини Ирод Агрипа в някои и други предателски думи, за да прикрие собствените си безобразия, той достатъчно се е настрадал за тази си глупост по време на дългия арест в не особено гостоприемната ми тъмница в Мизенум. Смятах да го освободя с предупреждение да не смее да се жалва пред мене отсега нататък, когато го съдят в углавния съд за такова дребно нарушение като кражба. Вече съм твърде стар и твърде зает, за да ме безпокоят с подобни прихватничави молби. Но ако ти настояваш да разследвам случая и ако се окаже, че наистина са били изречени предателски думи, Ирод ще съжалява, че е повдигнал въпроса; защото желанието му да види кочияша си строго наказан ще стовари много строго наказание върху него самия.“

Това писмо накара Ирод още по-настойчиво да желае осъждането на слугата, и то в негово присъствие. Силас, който беше дошъл в Рим, се опита да го разубеди, изричайки поговорката „Не се закачай с Камарина“. (Край Камарина, в Сицилия, имало едно вонящо блато, което жителите пресушили от хигиенични съображения. Това изложило града на нападения; той бил превзет и разрушен.) Но Ирод не пожела да послуша Силас; старецът беше станал отегчителен след петгодишното нарастващо благоденствие. Наскоро след това научи, че Тиберий, който беше в Капри, е наредил да му подготвят голямата вила в Мизенум, където по-късно умря. Той веднага уреди да замине за този край заедно с Гемел, като гост на Калигула, който притежаваше вила близо до Баули; и то в компанията на майка ми, която, ако помните, беше баба както на Калигула, тъй и на Гемел. Баули е доста близо до Мизенум, на северния бряг на Неаполския залив, тъй че нямаше нищо неестествено всички те да отидат заедно, за да изкажат почитанията си на Тиберий, щом пристигне. Тиберий ги поканил на обяд на другия ден. Тъмницата, в която чезнеше кочияшът, се намираще наблизко и

Ирод убедил майка ми пред всички да помоли Тиберий да разгледа случая още в същия следобед. И аз бях поканен в Баули, но отказах, защото нито чичо ми Тиберий, нито пък майка ми ме понасяха охотно. Но научих историята от неколцина, които бяха присъствували. Обядът бил хубав, помрачен само от липсата на вино. По това време Тиберий спазвал точно предписанията на лекарите си и се въздържал от алкохол, тъй че от предпазливост никой не поискал да му напълнят чашата, щом веднъж я бил изпразнил; нито пък прислужниците предложили да го сторят. Липсата на алкохол всякога разваляше настроението на Тиберий, но въпреки това майка ми смело повдигнала отново въпроса за кочияша. Тиберий я прекъснал, уж случайно, като подхванал нова тема на разговор, и тя не повторила искането до края на обяда, когато цялата компания тръгнала да се поразходи под дърветата, обкръжаващи местния хиподрум. Тиберий не вървял с тях — носели го в носилка и майка ми, която бе станала много пъргава на стари години, вървяла край него. Казаха:

— Тиберий, мога ли да ти поговоря за този кочияш? Крайно време е наистина делото му да се разгледа и всички ние ще се чувствуваме много по-добре, струва ми се, ако бъдеш тъй добър да го разгледаш именно днес. Затворът е ей там отсреща и всичко може да се уреди само за няколко минути.

— Антония — казал Тиберий, — вече ти подсказах да ме оставиш на мира, но ако настояваш, ще сторя каквото искаш.

А после повикал Ирод, който вървял отзад с Калигула и Гемел, и казал:

— Сега ще съдя твоя кочияш, Ирод Агрипа, по настояване на снаха си, благородната Антония, но нека боговете са свидетели, че онова, което върша, е не по мое желание, а защото съм принуден.

Ирод го залял с благодарности за неговото благоволение. Тогава Тиберий пратил да повикат Макрон, който също бил там, и му наредил незабавно да доведе кочияша, за да го съдят.

Изглежда, че Тиберий бил разменил няколко думи насаме с Гемел предишната вечер. (Калигула година-две по-късно принудил Гемел да му разкаже за този разговор.) Тиберий попитал Гемел дали има да му съобщи нещо срещу своя възпитател, а Гемел отвърнал, че не бил подслушал нито една издайническа дума, не бил видял ни една нелоялна постъпка; но че напоследък виждал Ирод твърде рядко —

той бил все с Калигула и оставял Гемел да учи по книгите самостоятелно, вместо да го обучава лично. Тогава Тиберий разпитал момчето дали е чуло нещо за заети пари, дали Ирод и Калигула са разисквали някакви заеми в негово присъствие. Гемел се позамислил и сетне отвърнал, че веднаж Калигула запитал Ирод за някакъв заем П.О.Т., а Ирод му отвърнал: „Ще ти кажа после, защото децата всичко чуват.“ Тиберий незабавно се сетил какво може да означава това П.О.Т. То сигурно означавало заем, получен от Ирод за сметка на Калигула, който да се изплати *post obitum Tiberii* — т.е. след смъртта на Тиберий. Тиберий освободил Гемел и му казал, че думите „заем П.О.Т.“ били нещо без значение и че сега той напълно вярвал на Ирод. Но веднага изпратил доверен освободденец в тъмницата да нареди на кочияша, от името на императора, да изрече забележката, подслушана от Ирод. Кочияшът повторил точните думи на Ирод, а освободденецът ги казал на Тиберий. Тиберий помислил малко, после изпратил освободденеца обратно в тъмницата с наставления какво точно да каже кочияшът, когато го изправят пред съда. Освободденецът го накарал да запамети думите и да ги повтори след него, а сетне му дал да разбере, че ако ги изрече както трябва, ще бъде пуснат на свобода и ще получи паричен подарък.

И тъй, процесът се състоял на самия хиподром. Тиберий запитал кочияша дали се признава за виновен, че е откраднал завивките. Оня заявил, че не се признава за виновен, защото Ирод му ги подарил, а после се разкалял за щедростта си. Тук Ирод се опитал да прекъсне показанията с възмутени възклицания за неговата неблагодарност и лъжливост, но Тиберий го помолил да замълчи и запитал кочияша:

— Какво друго имаш да кажеш в своя защита?

Кочияшът отвърнал:

— Но дори и да бях откраднал тези завивки, това щеше да бъде простимо деяние. Защото господарят ми е предател. Един следобед, малко преди да ме арестуват, аз управлявах колата в посока към Капуа, а в нея, седнали зад мен, бяха твоят внук — принцът, и моят господар — Ирод Агрипа. Господарят каза: „Ах, само да настъпи денят, когато старият воин най-сетне ще умре и ти ще бъдеш назован за негов приемник в монархията! Защото тогава малкият Гемел не ще е никаква пречка за тебе. Много лесно ще бъде да се отървем от него и скоро всички ще бъдем щастливи, а аз — най-много от всички.“

Ирод бил толкова стреснат от тези показания, че в първия миг не могъл да каже нищо друго, освен че това е лъжа. Тиберий разпитал Калигула, а Калигула, който беше голям страхливец, погледнал разтревожено към Ирод за съвет, но като не получил, казал забързано, че ако Ирод е направил някаква подобна забележка, той не я бил чул. Спомнял си разходката с колата, денят бил много ветровит. Ако наистина бил чул подобни предателски думи, сигурно в никакъв случай нямало да ги остави да отминат, а щял да съобщи на своя император. Калигула беше много неверен към приятелите си, ако собственият му живот бе в опасност, и всякога се улавяше за най-малкия намек на Тиберий: дотолкова, щото се говореше за него, че никога не е имало по-добър роб на по-лош господар. Но Ирод се обадил смело:

— Ако синът ти, който седеше до мен, не е чул предателските думи срещу ти — а ничии уши не са по-остри от неговите, щом стане дума за предателство, — тогава още по-малко ще ги е чул кочияшът, както седеше с гръб към нас.

Но Тиберий вече бил взел решение.

— Сложете белезниците на този човек! — наредил той на Макрон, а после казал на носачите си: — Продължавайте.

Те пристъпили напред, оставяйки Ирод, Антония, Макрон, Калигула, Гемел и другите да се взират един в друг, обзети от несигурност и изненада. Макрон не могъл да разбере кому да сложи белезници, тъй че когато Тиберий, след като го пренесли из целия хиподром, се върнал обратно на мястото на процеса, Макрон го запитал:

— Прости ме, Цезаре, но кого от тези мъже да арестувам?

Тиберий посочил към Ирод и казал:

— Този е човекът, за когото ти казах.

Ала Макрон, който много уважаваше Ирод и се надявал да промени решението на Тиберий, преструвайки се, че не го е разбрал, отново запитал:

— Не вярвам да имаш предвид Ирод Агрипа, Цезаре, нали?

— Никого друго освен него! — ревнол Тиберий. Ирод изтичал напред и почти легнал пред Тиберий. Не посмял да се просне на земята, защото знаеше колко мрази Тиберий да се отнасят с него като с източен монарх. Но прострял ръце жалостиво и заявил, че е най-верен

слуга на Тиберий, напълно неспособен да позволи и най-невинната предателска мисъл да мине през ума му, камо ли да я изрече. Взел да припомня сладкодумно за дружбата си с покойния Тибериев син (жертва като самия него на неоснователни обвинения в измяна), чиято непоправима загуба не бил престанал да оплаква, и за изключителната чест, която Тиберий му оказал, назначавайки го за възпитател на своя внук. Но Тиберий му хвърлил един от ония свои студени, мрачни погледи и се присмял:

— Можеш да произнесеш тази реч в своя защита, благородни ми Сократе, когато определя датата на твоя процес.

А после наредил на Макрон:

— Отведи го в оная тъмница. Може да използва веригата, освободена от този честен кочияш.

Ирод не продумал повече, само поблагодарил на майка ми за благородните ѝ, но безполезни усилия. Отвели го в тъмницата с ръце, заключени зад гърба. Това беше място, където заблудени римски граждани, обжалвали пред Тиберий присъди, издадени им от по-низши съдебни инстанции, лежах в очакване — наблъскани в мръсни килии, при лоша храна и без легла, — докато Тиберий намери време да разгледа техните дела. Някои престояваха там години наред.

ГЛАВА 4

Като го водели към портите на тъмницата, Ирод видял отпред един от гръцките роби на Калигула. Робът бил задъхан, сякаш е тичал, и в ръка държал кана за вода. „Сигурно Калигула го изпраща, зарадвал се Ирод, в знак, че все още ми е приятел, но не може открито да изяви приятелството си, от страх да не засегне Тиберий.“ Той подвикнал на момчето:

— Тавмасте, за бога, дай ми да пийна вода.

Било необичайно топло за септември и както ви казах, на обета не поднесли почти никакво вино. Момчето приближило с готовност, като да му било наредено да стори това; Ирод, много окуражен, долепил устни до каната и я пресушил. Защото в нея имало вино, а не вода. Казал на роба:

— Ти заслужи благодарността на един жаден затворник и аз ти обещавам, като изляза оттук, щедро да ти се отплатя. Ще се погрижа господарят ти, който очевидно не е човек, гдето забравя приятелите си, да ти върне свободата веднага щом върне моята, а сетне ще ти дам доверена служба в моя дом.

Ирод успя да сдържи обещанието си и Тавмаст стана негов главен домоуправител. Той все още е жив по времето, когато пиша това, и служи на Иродовия син, макар самият Ирод да е мъртъв.

Когато въвели Ирод в тъмничния двор, бил часът за разходка, но имало строго нареждане затворниците да не разговарят помежду си без разрешението на тъмничаря. Всяка група от петима се пазела от тъмничар, който не ги изпускаше из очи. Появата на Ирод извикала голямо вълнение сред тези отегчени и равнодушни хора, защото никога преди не били виждали сред тях източен принц, облечен в мантия от истински тирски пурпур. Той обаче не ги поздравил, а останал вгледан в далечния покрив на Тибериевата вила, сякаш се мъчел да разчете там каква ще бъде по нататъшната му съдба.

Сред затворниците имало един възрастен германски вожд, чиято история, изглежда, била следната. Бил офицер в германските помощни

войски, командувани от Вар, когато Рим все още държеше провинциите отвъд Рейн, и получил римско гражданство като признание за бойните си заслуги. Когато Вар бе измамно обграден и армията му — избита от прочутия Херман, този вожд, макар да не бил (както твърдял) служил в армията на Херман и да не го бил подпомагал в замислите му, не сторил нищо, за да докаже неотстъпната си вяност към Рим, а станал главатар на родното си село. По време на войните, водени от брат ми Германик, той напуснал селото си с цялото си семейство и се оттеглил навътре в страната, за да се върне едва когато Германик беше повикан в Рим и опасността изглеждаше отминала. Но имал нещастieto точно тогава да бъде пленен от римляните в един от набезите ни отвъд реката, които се организираха от време на време, за да се поддържа бойният дух на войската и да се напомня на германците, че рано или късно провинцията отново ще стане наша. Римският пълководец щял да остави да го пребият от бой като дезертьор, но германецът заявил, че не бил проявявал нелоялност към Рим и сега използвал правото си на римски гражданин да се жалва пред императора. (Междувременно обаче бил забравил да говори лагерния латински.) Та този човек помолил своя тъмничар, който поразбирал германски, да му разкаже нещо за тъжния, красив млад човек, който стоял под дървото. Кой бил той? Тъмничарят отвърнал, че е еврейин и много видна личност в родината си. Германецът поискал разрешение да разговаря с Ирод, като казал, че за пръв път в живота си се среща с човек от еврейската раса, но бил чувал, че евреите не отстъпвали по ум или смелост дори на германците: от един еврейин можело да се научи много. Додал, че и той бил видна личност в своята страна.

— То това място се превръща в нещо като университет — ухилил се тъмничарят. — Ако вие, двамата благородници, желаете да поразмените философски знания, ще се помъча да ви служа за преводач. Но не разчитай много на моя германски.

Междувременно, докато Ирод стоял под дървото, с глава, увита в плаща, за да скрие от любопитните затворници и тъмничарите своите сълзи, станало нещо странно. В клоните над главата му била кацнала кукумявка, която пуснала курешка върху му. Не се случва често кукумявка да се появи посред бял ден, но единствено германецът

забелязал какво е направила птицата; защото всички останали се взирали в самия Ирод.

Германецът с помощта на тъмничаря поздравил Ирод учтиво и казал, че има да му разкрие нещо важно. Ирод открил лице, и когато тъмничарят заговорил, отвърнал, че слуша внимателно. В този миг той очаквал вест от Калигула и не забелязал, че тъмничарят служи само като преводач на един от затворниците.

Тъмничарят казал:

— Прощавай, господарю, но този германец иска да знае дали си забелязал, че кукумявката току-що пусна една курешка върху тебе. Говоря ти като преводач на този германски благородник. Той е римски гражданин, но латинският му е поръждясал от техния влажен климат.

Това накарало Ирод да се усмихне въпреки разочарованието си. Знаел, че като нямат друго забавление, затворниците прекарват част от времето си да си устройват шеги един на друг и че понякога и тъмничарите, също тъй отегчени, ги подпомагат. Тъй че не вдигнал очи към дървото, нито огледал плащаницата си да види дали човекът не се подиграва с него. Отвърнал шеговито:

— И по-чудни неща са се случвали с мене, приятелю. Неотдавна през прозореца в спалнята ми прелетя фламинго, снесе яйце в една от обувките ми и отлетя. Жена ми много се разстрои. Да беше врабче, кос или дори кукумявка, нямаше изобщо да обърне внимание на случката. Но фламинго...

Германецът не знаел какво е фламинго, затуй отминал шегата и продължил:

— Знаеш ли какво означава, когато птица пусне курешка върху главата или дрехата ти? В моята родина се смята за много щастливо знамение. А туй, че свята птица като кукумявката го стори и се съдържа да не издаде прокобни крясъци, това е знак, който трябва да събуди у теб дълбока радост и надежда. Ние, хауките, знаем всичко, каквото може да се знае за кукумявката. Кукумявката е наш тотем и е дала името си на народа ни. Ако ти беше хаук, бих рекъл, че бог Ман е пратил тази птица, за да ти каже, че вследствие това затворничество, което ще е кратко, ти ще бъдеш въздигнат на много видна длъжност в твоята страна. Но разбирам, че си бил евреин. Смея ли да попитам, господарю, името на бога на твоята страна?

Ирод, който все още не разбирал дали германецът говори сериозно, или пък се шегува, отвърнал доста искрено:

— Името на нашия бог е твърде свято, за да бъде изричано. Ние, евреите, сме задължени да говорим за него със заобикалки, а дори със заобикалки на заобикалките.

Германецът решил, че Ирод му се присмива, и казал:

— Не си мисли, моля те, че ти разправям това с надежда да измъкна награда от теб; но като видях птицата да прави онова, което стори, чувствувах се задължен да те поздравя за знамението. А сега имам да ти кажа още нещо, защото съм прочут авгур в родината си: следващия път, когато видиш тази птица, макар да е по време на твоя най-голям възход, и когато тя кацне край тебе и започне да издава крясъци, тогава ще знаеш, че е настъпил краят на щастливите ти дни и че броят на дните, които ти остават да живееш, няма да е повече от броя на крясъците, които кукумявката е издала. Но дано този ден да е далече!

В туй време Ирод се бил посъвзел и рекъл на германеца:

— Струва ми се, старче, че ти приказваш най-приятните безсмислици, каквито съм чувал от връщането си в Италия насам. Приеми най-сърдечните ми благодарности, загдето се опитваш да ме развеселиш, и ако някога се измъкна от това място като свободен човек, ще видя какво мога да сторя, за да освободя и тебе. Ако си такъв добър събеседник и без веригите, какъвто си с тях, ще прекараме весели вечери заедно, ще прием, ще се смеем и ще си разправяме смешни истории.

Германецът се оттеглил обиден.

Междувременно Тиберий изведнъж наредил на слугите си да съберат багажа му и отплавал за Капри в същия оня следобед. Страхувал се е, предполагам, че майка ми ще се опита да го увещава да освободи Ирод и че ще му е трудно да ѝ откаже, след като ѝ бе толкова задължен за историята със Сеян и Ливила. А мама, съзнавайки, че сега не е в състояние да стори нищо за Ирод, освен може би да направи така, че животът му в тъмницата да се облекчи доколкото е възможно, помолила Макрон да ѝ помогне. Макрон отговорил, че ако се отнася с Ирод по-грижливо, отколкото с другите затворници, ще си навлече неприятности с Тиберий. Майка ми рекла:

— Умолявам те — като изключвам възможността да улесниш бягството му, стори всичко, каквото можеш за него, а пък ако Тиберий дочуе и се разгневи, обещавам да поема цялата стихия на гнева му върху си.

Било й много неприятно да моли за услуга Макрон, чийто баща беше един от домашните ни роби. Но чувствувала голяма лична отговорност за Ирод и в този момент била готова да стори всичко за него. Макрон останал поласкан от молбите й и обещал да избере такъв тъмничар, който да се отнася много внимателно с Ирод, а също да назначи за управител на тъмницата някакъв офицер, когото тя лично познавала. Нещо повече — уредил Ирод да се храни с управителя и ежедневно да ходи в местните бани, под охрана. Заявил, че ако освободенците на Ирод решат да му носят храна и топли завивки — защото идваше зима, — ще се погрижи да не им пречи, а робите да казват на вратаря при портата, че тези неща са за самия управител. Та преживяванията на Ирод в тъмницата не били кой знае колко мъчителни, макар да го връзвали за стената с тежка верига всякога, когато тъмничарят му не бил край него; но той много се тревожел за онова, което е сполетяло Киприя и децата, защото нямал право да получава вести от външния свят. Силас, макар да не могъл да изпита удоволствието от възможността да повтори на Ирод, че е трябвало да се вслуша в съвета му (и да не се закача с Камаринското блато), положил грижи робите да носят на затворника храна и други необходими неща редовно и потайно; и сторил всичко, каквото можел за него. Накрая сам той бил арестуван, защото се опитал да вмъкне в тъмницата писмо, но бил освободен с предупреждение това да не се повтаря.

В началото на следващата година Тиберий решил да напусне Капри и да отиде в Рим и наредил на Макрон да изпрати всички затворници там, защото възнамерявал да разгледа делата им още щом пристигне. Ирод и останалите били изведени от Мизенум и откарани на етапи до затворническите бараки в преторианския лагер извън града. Вярвам, си спомняте, че Тиберий се бе върнал назад, когато вече бе дошъл до самите градски стени, заради зловещата прокоба — смъртта на любимия му безкрил дракон; той забърза назад към Капри, но се простуди и едва стигна до Мизенум. Спомняте си вероятно и това, че когато вече го смятали за умрял и Калигула се разнасял из

преддверието на вилата, размахвайки пръстена с печата пред очите на тълпа от възхитени дворяни, старецът се събудил от припадъка и силно викнал да му донесат храна. Ала вестта за неговата смърт и за възкачването на Калигула вече била стигнала до Рим по пратеник. Освобожденецът на Ирод, оня същият, който му донесъл парите от Акра, случайно срещнал пратеника в околностите на града и го чул да известява новината, докато препускал нататък. Той се втурнал към лагера, връхлетял в затворническите бараки и като тичал възбудено към Ирод, изкрещял на иврит:

— Лъвът е мъртъв!

Ирод бързо го заразпитвал на същия език и по лицето му се изписала такава радост, щото управителят приближил и поискал да узнае каква вест му е донесъл слугата му. Заявил, че това е нарушение на затворническия ред и че не бива да се повтаря. Ирод обяснил, че не било нищо особено, родил се бил мъжки наследник на един негов роднина в Идумея; ала управителят му дал да разбере, че настоява да научи истината; накрая Ирод му казал:

— Императорът е мъртъв.

Управителят, който по това време вече бил в много добри отношения с Ирод, запитал слугата дали е сигурен в истинността на новината. Слугата отвърнал, че я е научил направо от устата на императорския пратеник. Управителят счупил веригата на Ирод със собствените си ръце и му рекъл:

— Трябва да отпразнуваме това, Ирод Агрипа, приятелю мой, с най-хубавото вино в лагера.

Тъкмо си хапвали развеселени, а Ирод, изпаднал в чудесно настроение, обяснявал на управителя какъв прекрасен човек е и колко грижливо се е отнасял с него и колко щастливи ще бъдат отсега нататък, след като Калигула е император, пристигнала вестта, че всъщност Тиберий не бил мъртъв. Това ужасно разтревожило управителя. Решил, че Ирод е измислил лъжливата вест, за да го вкара в беда.

— Бързо да се връщаш във веригите си — ревнол той разгневено — и не очаквай вече да ти вярвам!

Тъй Ирод трябвало да стане от масата и мрачен да се върне в своята килия. Но, както си спомняте, Макрон не оставил Тиберий да се радва дълго на продължения си живот, а се вмъкнал в стаята му и го

удушил с възглавницата. И пак дошла вестта, че Тиберий е мъртъв, този път мъртъв наистина. Ала управителят оставил Ирод във веригите през цялата нощ. Не желаел да рискува повече.

Калигула поискал да освободи Ирод незабавно, но колкото и да е странно, не друг, а майка ми го възпряла. Тя беше в Бай, близо до Мизенум. Каза му, че докато не мине погребението на Тиберий, неприлично е да освобождава когото и да било, затворен с обвинение за държавна измяна. Щяло да бъде по-добре, ако Ирод, макар да го пуснат да си иде в Рим, остане за известно време под домашен арест. Така и станало. Ирод се прибрал у дома си, но с него бил и тъмничарят му и трябвало да носи затворнически дрехи. Когато се свърши официалният траур за Тиберий, Калигула изпратил на Ирод съобщение, с което му нареждал да се избръсне, да облече чисти дрехи и да отиде да обядва с него на другия ден в двореца. Най-сетне, изглежда, мъките на Ирод се бяха свършили.

Не си спомням да съм споменал, че три години преди това бе починал Иродовият чичо — Филип: той остави една вдовица — Саломея, дъщерята на Иродиада, прочута като най-голямата хубавица в Близкия Изток. Когато вестта за смъртта на Филип стигна до Рим, Ирод незабавно се разговорил с освободенеца, който бе най-довереният човек на Тиберий, когато, ставаше дума за източните въпроси, и го убедил да стори нещо за него. Освободенецът трябвало да напомни на Тиберий, че Филип не е оставил свои деца, и да му подхвърли, че тетрархатът на Башан не бива да се дава на друго от семейството на Ирод, а временно да се прикрепя административно към провинция Сирия. Освободенецът за нищо на света не бивало да споменава на Тиберий за големия годишен доход от тетрархата, който възлизаше на сто и шейсет хиляди златици. Ако Тиберий се вслушал в съвета и му наредял да пише на управителя на Сирия с нареждане тетрархатът да премине в негово управление, той трябвало да вмъкне един послепис в смисъл, че доходите ще се заделят настрани, докато бъде назначен приемник на Филип. Ирод запазвал Башан и приходите от него за себе си. И станало тъй, че когато на обед, на който поканил Ирод, Калигула благодарно го възнаградил за страданията му, давайки му тетрархата заедно с доходите от него, а също тъй и титлата цар, Ирод се намери изведнъж богат човек. Калигула освен това поискал веригата, която Ирод носил в тъмницата, и му дарил копие от нея,

бръкна по брънка, в най-чисто злато. Няколко дни след това Ирод, който не бе забравил да осигури освобождаването на стария германец и да уреди кочияшът да бъде осъден за лъжесвидетелстване и да бъде пребит почти до смърт, радостно отплава към Изтока, за да заеме новото си царство. Киприя тръгна с него, по-радостна и от него дори. По време на Иродовото затворничество тя изглеждаше много болна и нещастна, защото бе най-вярната съпруга на света и дори отказваше да яде и пие повече от онова, което съпругът ѝ получаваше в затвора. Живееше в дома на Иродовия брат — Ирод Полион.

И тъй, тази щастлива двойка, Ирод и Киприя, сбрани отново и придружавани както винаги от Силас, отплава към Египет на път за Башан. Спрели в Александрия, за да изкажат уваженията си на алабарха. Ирод възнамерявал да влезе в града колкото може по-скромно, не желаейки да предизвиква смутове между евреи и гърци; ала евреите били вън от себе си от радост, че при тях идва еврейски цар, и то високо ценен от императора. Посрещнала го на пристанището хилядна тълпа в празнични облекла с викове „Осанна, осанна!“ и хвалебствени песни и го придружили до еврейския квартал в града, който се нарича „Делтата“. Ирод сторил всичко по силите си да усмири народната радост, но Киприя изпитала такова удоволствие от разликата между това пристигане в Александрия и предишното, че заради нея той ги оставил да лудеят. Александрийските гърци били обхванати от гняв и завист. Предрешили в лъжецарски одежди един известен градски идиот или по-скоро престорен идиот, на име Баба, който просел по големите площади и с маймунджилъците си събирал дребни пари и будел смях. Дали на този Баба палячовска стража от войници, въоръжени с наденици, вместо с мечове, със свински щитове и шлемове като свински глави, и го превели през Делтата. Тълпата викала: „Марин! Марин!“, което значи: „Цар! Цар!“ Направили демонстрация пред дома на алабарха и друга — пред дома на брат му Филон. Ирод посетил двама от видните гърци и отправил протест. Не казал друго освен:

— Не ще забравя днешното представление и мисля, че един ден ще съжалявате за това.

От Александрия Ирод и Киприя продължили пътуването си до пристанището Яфа. От Яфа отишли в Йерусалим да посетят децата си и да си отдъхнат в дворовете на Храма като гости на Първосвещеника,

с когото Ирод държал да бъде в добри отношения. Той създал отлични впечатления за себе си, защото посветил желязната си затворническа верига на еврейския бог и я окачил на стената на храмовата съкровищница. Сетне минал през Самария и границата на Галилея — без обаче да изпрати приятелски поздравления на Антипа и Иродиада — и тъй стигнал до новия им дом в Цезарея Филипи, красивия град, построен от Филип за столица, на склоновете на планината Хермон. Там си прибрали насъбраните доходи, заделяни им след смъртта на Филип. Саломея, вдовицата на Филип, харесала Ирод и вложила цялото си очарование, за да го плени, но напразно. Той ѝ казал:

— Ти наистина си много хубава, много чаровна и много остроумна; ала не бива да забравяш поговорката: „Нанеси се в нов дом, но си вземи в него старата земя“. Единствената възможна царица за Башан е милата ми Киприя.

Можете да си представите от каква завист е била обхваната Иродиада, като чула за щастието, сполетяло Ирод. Сега Киприя била царица, докато тя била съпруга на един обикновен тетрарх. Опитала се да извика у Антипа същите чувства, каквито изпитвала и тя; обаче Антипа, ленив и отпуснат старец, бил напълно задоволен от своето положение; макар да бил само тетрарх, той бил много богат и му било все едно с каква титла или титли ще бъде известен. Иродиада го нарекла жалко същество — как искал от нея все още да го уважава!

— Като си помисля — вайкала се Иродиада, — че брат ми, Ирод Агрипа, който пристигна тука неотдавна като обеднял бежанец, зависим от нашите подаяния дори за хляба, който ядеше, а сетне страшно ни обиди и избяга в Сирия, изгонен беше от Сирия за мошеничество и едва не бе арестуван в Антедон за борчове, а после отиде в Рим и бе хвърлен в затвора за предателство към императора, — като си помисля, че човек с такова лошо име, хаймана, който влачи подире си опашка от неплатени дългове навсякъде, където се покаже, може сега да стане цар и да заема пост, от който да ни унижава! Не мога да понеса това! Настоявам незабавно да отидеш в Рим и да принудиш новия император да ти даде поне еднакви почести с тия на Ирод!

Антипа отговорил:

— Мила ми Иродиада, не говориш мъдро. Тук сме си достатъчно богати, но ако се опитаме да се издигнем, това може да ни донесе

нещастие. Откак Август умря, Рим не е място, което можеш да посетиш без опасности.

— Нито ще ти говоря, нито пък ще спя с тебе — викнала Иродиада, — докато не ми дадеш дума, че ще отидеш!

Ирод научил за това от един свой доносник в двора на Антипа; и когато наскоро след това Антипа потеглил към Рим, той пратил по бърз кораб писмо на Калигула и обещал на капитана голяма награда, ако стигне в Рим преди Антипа. Капитанът надул всички платна и в последния миг успял да спечели парите. Когато Антипа се представил пред Калигула, Калигула вече бил получил писмото на Ирод. В него се казвало, че Ирод, докато бил в Йерусалим, научил за тежки провинения на чичо си Ирод Антипа, които отначало не повярвал, но които, като проучил, се оказали верни. Чичо му не само водел предателска кореспонденция със Сеян по времето, когато Сеян и Ливила заговорничели да узурпират монархията — това била стара история, — но напоследък разменял писма с царя на Партия, замисляйки с негова помощ да организира всеобщ бунт срещу Римската империя в Близкия Изток. Царят на Партия обещавал да му даде Самария, Юдея и самото царство на Ирод, Башан, като награда за неговото предателство. В доказателство на това обвинение Ирод споменавал, че Антипа има седемдесет хиляди пълни бойни снаряжения в дворцовата си оръжейница. Какво друго би могло да означава всичко това, ако не тайни приготовления за война? Постоянната войска на чичо му иначе не наброявала повече от няколкостотин души — най-обикновена почетна стража. Нима снаряженията са за въоръжаване на *римски* войници?

Ирод беше много хитър. Знаел отлично, че Антипа няма никакви войнолюбиви намерения и че единствено склонността му към показност го е довела до подобно наблъскване на оръжейницата. Приходите от Галилея и Гилеад били изобилни и Антипа, въпреки че бил стиснат към гостите си, обичал да пилее пари по скъпи предмети: събирал бойни доспехи, както римските богаташи събират статуи, картини и инкрустирани мебели. Но Ирод съзнавал, че подобно обяснение не ще мине през ума на Калигула, комуто често разправял за скъперничеството на Антипа. Тъй че когато Антипа се появил в двореца и поздравил Калигула, приветствайки го за възкачването му на

престола, Калигула от своя страна му кимнал хладно и го запитал направо:

— Вярно ли е, тетрархе, че си имал седемдесет хиляди бойни доспехи в дворцовата си оръжейница?

Антипа се стреснал и не могъл да отрече: защото Ирод се постарал да не преувеличава. Измърморил нещо в смисъл, че доспехите си ги събирал за собствено удоволствие.

Калигула казал:

— Разговорът ни е свършен. Не се опитвай да увърташ. Утре ще реша какво да правя с тебе.

Антипа трябвало да се оттегли уплашен и притеснен. Същата вечер на вечеря Калигула ме запитва:

— Ти къде точно беше роден, чичо Клавдий?

— В Лион — отвърнах му.

— Нездраво място, нали? — подхвърли Калигула, като превърташе в ръка златна винена чаша.

— Да — казах аз. — Смятат го за едно от най-нездравите места в цялата ти империя. Единствено климатът на Лион е причина още от детство да бъда осъден на подобен безполезен и бездеен живот.

— Да, веднаж вече май съм те чувал да го казваш — рече Калигула. — Там ще пратим Антипа. Промяната на климата може да му се отрази благоприятно. Слънцето в Галилея е твърде жарко за човек с такъв буен характер.

На другия ден Калигула казал на Антипа, че може да се смята за свален от ранга си на тетрарх и че в Остия го чака кораб, който ще го отведе на изгнание в Лион. Антипа приел нещата философски — изгнанието е по-добро от смъртта — и ще кажа в негова полза това, че, доколкото знам, не отправил към Иродиада, която го съпровождаше от Галилея, ни една укорителна дума. Калигула писа на Ирод да му поблагодари за навременното му предупреждение и го надари с Антиповия тетрархат и приходите от него като признателност за лоялността му. Ала като знаеше, че Иродиада е сестра на Ирод, казал ѝ, че заради брат ѝ ще я остави да си задържи каквито имоти пожелае и ако поиска, можела да се завърне в Галилея, където да живее под Иродова закрила. Но Иродиада бе твърде горда, за да го приеме, и заявила на Калигула, че Антипа всякога бил добър с нея и не би могла да го изостави в подобен тежък час. Подхванала дълга реч, с която се

надявала да умилюсти сърцето на Калигула, но той я прекъснал. На другата сутрин Иродиада и Антипа отплаваха за Лион. Никога вече не се върнаха в Палестина.

Ирод отговори с думи на безгранична благодарност за Калигуловия дар. Калигула ми показа писмото:

„Какъв човек наистина — пишеше Ирод. — Седемдесет хиляди доспехи и всичко ей тъй — за лично удоволствие! По две на ден в продължение на сто години! Но чак ми е мъчно, че човек като него ще гние в Лион. Трябваше да го пратиш сам да нахлуе в Германия. Баща ти често казваше, че единственият начин да се оправи човек с германците е да ги изличи от лицето на земята, ето ти го сега и най-добрия убиец — тъй настървен за битки, че си е струпал седемдесет хиляди доспехи, всичките по мярка.“ Здравата се посмяхме на това. Ирод завършваше с думите, че трябвало незабавно да пристигне в Рим, за да поблагодари лично на Калигула — писалката и хартията не били достатъчни да изразят онова, което искал. Щял да остави брат си Аристокбул за временен регент на Галилея и Силас — да го наблюдава по-внимателно, а по-младия си брат — Ирод Полион, за временен регент на Башан.

Завърна се с Киприя, изплати на кредиторите си всички свои задължения — до пара, и заяви, че не смятал никога вече да сключва заеми. През първата година на Калигуловото управление той не срещна особени затруднения. Дори когато Калигула се скара с майка ми заради убийството на Гемел — нещо, от което, бъдете уверени, Ирод не се е опитал истински да го отклони, тъй че, както описах в предишната си книга, тя беше принудена да се самоубие, Ирод беше така сигурен в доверието, което Калигула хранеше към него, че почти единствен от всичките й приятели сложи траур и дойде на погребението. Уверен съм, че смъртта й го засегна дълбоко, но пред Калигула обясни нещата така:

— Ще бъда жалък неблагодарник, ако не отдам уважение към духа на моята благодетелка. Това, че ти изрази гнева си към нейното майчинско вмешателство по въпрос, който не се отнасяше до нея, сигурно е извикало у благородната Антония чувство на дълбока скръб и срам. Ако знам, че съм извикал гнева ти с подобна своя постъпка — но, разбира се, това е невъзможно, — сигурно и аз бих постъпил като

нея. Моят траур е признание към смелостта ѝ да напусне един модерен свят, който не се нуждае от жени, старомодни като нея.

Калигула прие думите му благосклонно:

— Не, Ироде, ти постъпи правилно. Тя обиди мене, не тебе.

Но когато разсъдъкът му се размъти напълно вследствие на болестта и той обяви своята божественост и започна да реже главите от статуите на боговете и да ги замества със своята, Ирод взе да се безпокои. Като властелин на хиляди евреи той предвиждаше беди. Първите решителни признаци за тези беди дойдоха от Александрия, където враговете му, гърците, притиснаха управителя на Египет да настоя да се издигнат статуи на императора в синагогите, тъй както в гръцките храмове, и да се въведе споменаването на божественото име на Калигула при полагане на правни клетви. Управителят на Египет беше враг на Агрипина и освен това привърженик на Тиберий Гемел, та затова решил, че най-добрият начин да докаже верноподаничеството си към Калигула беше да наложи императорския указ, който всъщност беше издаден само за гърците от града. Когато евреите отказали да се кълнат в божествената глава на Калигула и да допуснат негови статуи в синагогите, управителят публикувал декрет, с който обявил всички евреи в града за чужденци и натрапници. Александрийците се възрадвали и започнали погром срещу евреите, като изхвърлили богатите от другите части на града, където те живеели разкошно редом с гърците и римляните, и ги натикали в претъпканите тесни улички на Делтата. Над четиристотин къщи на търговци били плякосани, а стопаните им — избити или осакатени. Безброй унижения сполетели оцелелите. Загубата на хора и щетите на имущества били толкова тежки, щото гърците решили да оправдаят действията си, като изпратят посланици до Калигула в Рим, с обяснение, че отказът на евреите да боготворят негово величество разгневил по-младите и несдържани гръцки граждани и те взели отмъщението в свои ръце. Евреите изпратили друга делегация, предвождана от брата на алабарха, някой си Филон, изтъкнат евреин със слава на най-добрия философ в Египет. Когато Стигна до Рим, Филон, съвсем естествено, отиде при Ирод, с когото беше сроден по сватовство; защото Ирод, след като изплатил на алабарха ония осем хиляди златици заедно с лихвата от десет процента за две години — за голямо смущение на алабарха, понеже, бидейки евреин, той нямал

законно право да приема лихва от сънародник евреин, — заявил му благодарността си и сгодил Береника, най-голямата си оцеляла дъщеря, за най-големия син на алабарха. Филон помоли Ирод да се застъпи заради него пред Калигула, но Ирод каза, че предпочитал да няма нищо общо с пратеничеството: ако събитията вземели лош обрат, щял да стори каквото може да смекчи гнева на императора, който според него щял да бъде страшен — и това било всичко, което имал да каже засега.

Калигула изслушал внимателно гръцките посланици, но, както предвидил и Ирод, отпратил евреите с гневни заплахи, заявявайки им, че не желае да слуша повече за обещанията за религиозна търпимост, дадени им от Август: Август, креснал той, отдавна вече е умрял и декретите му са остарели и нелепи.

— Аз съм вашият бог и няма да имате други богове освен мене!

Филон се обърна към пратениците и им казал на арамейски:

— Радвам се, че дойдохме: защото тези думи са умишлено предизвикателство към живия бог и сега вече можем да бъдем уверени, че този глупак ще загине по най-жалък начин.

За щастие никой от придворните не разбираше арамейски.

Калигула изпрати писмо до управителя на Египет, осведомявайки го, че гръците са изпълнили дълга си, като са протестирали с насилие срещу еврейската нелоялност, и че ако евреите продължават да упорствуват в непослушанието си, сам той ще пристигне с войска и ще ги унищожи. Междувременно нареди алабархът и всички други длъжностни лица от еврейската колония да се арестуват. Обяснявайки, че ако не било роднинството на алабарха с приятеля му Ирод Агрипа, щял да осъди и него, и брата му Филон на смърт. Единственото удовлетворение, което Ирод можа да даде на александрийските евреи, беше, че уреди да се махне управителят на Египет. Убеди Калигула да го арестува под предлог, че навремето имал враждебни чувства към Агрипина (която, разбира се, беше майка на Калигула) и да го заточи на един от малките гръцки острови.

Тогава Ирод каза на Калигула, който беше материално притеснен:

— Трябва да видя какво бих могъл да направя, за да събера пари за личната ти хазна. Брат ми Аристокбул ме уведомява, че моят бунтовен чичо Антипа бил по-богат дори отколкото сме го смятали.

Понеже сега ти тръгваш към завоеванията си в Британия и Германия — впрочем, ако се случи да минеш през Лион, предай, моля те, най-сърдечните ми поздравления на Антипа и Иродиада, — та, казвам, понеже тръгваш, Рим ще изглежда много пуст за тия от нас, които остават. Това е благоприятна възможност да замина и да посетя пак моето царство; но веднага щом чуя, че си тръгнал насам, ще побързам да се върна у дома и надявам се да останеш доволен от усилията, които ще положи за теб.

А всъщност Ирод току-що беше получил тревожни новини от Палестина. Потегли за Изток още в същия ден, който Калигула беше определил за военната си кампания; макар че мина почти цяла година, преди Калигула да тръгне.

Калигула бе издал нареждане статуята му да бъде поставена в Светая светих на Храма в Йерусалим, потайна вътрешна стая, която се смята обитавана от еврейския бог в неговия кедров ковчег и която се посещава само веднаж в годината от Първосвещеника. Понататъшните му нареждания бяха статуята да се изнася от Светая светих в дни на обществени празници и да бъде почитана във външния двор от цялата конгрегация, еднакво от евреи и неевреи. Той или не знаеше, или не го беше грижа за дълбоката религиозна почит, която евреите хранят към своя бог. Когато прокламацията била прочетена в Йерусалим от новия управител на Юдея, изпратен да замести Понтий Пилат (който впрочем се бе самоубил при пристигането си в Рим), започнали такива размирици, че управителят се видял принуден да потърси убежище в лагера извън града, където преживял нещо много подобно на обсада. Калигула получил вестта за това в Лион. Изпаднал в луд гняв и пратил писмо до новия управител на Сирия, който бе заместил приятеля ми Вителий, нареждайки му да събере голяма армия от сирийски помощни войски и с нея и с двата римски легиона под негово командване да влезе в Юдея и да наложи декрета с меч. Името на този нов управител беше Публий Петроний, римски войник от старата школа. Той не загубил време да изпълни нареждането на Калигула, що се отнасяло до подготовката за похода, и потеглил към Акра. Оттам написал писмо до Първосвещеника и най-видните еврейски благородници, известявайки ги за заповедите, които имал, и за готовността си да ги изпълни. Междувременно Ирод се бил включил в играта, макар да се стараел колкото може да остане в сянка.

Той посъветвал тайно Първосвещеника за най-добрия начин на действие. По негово предложение управителят на Юдея и войските му били изпратени на Петроний в Акра. Последвани били от делегация от десетина хиляди видни евреи, които отишли да се примолят да не се осквернява Храмът. Обяснили, че не са дошли с войнствени намерения, но въпреки това предпочитали да умрат, отколкото да допуснат подобна ужасна беда да се стовари върху земята на предците им, която незабавно щяла да бъде сполетяна от проклятие и да загине. Заявили, че са политически верни на Рим и че никой не би могъл да се оплаче от тях за нелоялност или неплащане на данъците; но че все пак най-голяма вярност дължат на бога на техните предци, който всякога ги бил закрилял в миналото (докато спазвали законите му) и строго им бил забранил да обожават друг бог в неговите владения.

Петроний отговорил:

— Не съм вещь да се произнасям по религиозни въпроси. Може да е както казвате, но може и да не е. Моята лична вярност към императора не е поделена на политическа и религиозна половина. Това е неоспорима вярност. Аз съм негов слуга и ще изпълнявам заповедите му, каквото и да се случи.

Те отговорили:

— Ние сме верни роби на нашия господ бог и ще изпълняваме неговите заповеди, каквото и да се случи.

Тъй се стигнало до безизходица. Тогава Петроний навлязъл в Галилея. По съвета на Ирод спрямо него не предприели враждебни действия, но макар да било време за есенната сеитба, нивите останали незасети и всички облекли траурни дрехи и поръсили главите си с пепел. Търговията и производството замрели. Нова делегация пресрещнала Петроний при Цезарея (Самарянска Цезарея), възглавявана от Иродовия брат Аристокбул, който пак повторил, че евреите нямат войнствени намерения, но че ако той настои да наложи императорския декрет, всички богобоязливи евреи ще загубят интерес към живота и земята им ще запустее. Това хвърлило Петроний в недоумение. Поискал съвет от Ирод, но Ирод, осъзнавайки несигурността на собственото си положение, вече бил отплавал за Рим. Какво би могъл да стори войник като Петроний, човек всякога готов да се опълчи срещу най-свирепия враг, подреден в боен ред или нападащ го из засада с войнствени крясъци, когато тези достопочтени старци

пристъпвали към него с протегнати шии и казвали: „Не ще се съпротивляваме. Ние сме верни данъкоплатци на Рим, ала религиозният ни дълг принадлежи на бога на бащите ни, според чиито закони сме живели от ранно детство; убий ни, ако искаш, защото не бихме могли да видим бога си охулен и да продължим да живеем.“

Произнесъл им много искрена реч. Казал им, че негов дълг като римлянин е да спазва клетвата за вярност, която е положил пред императора, и да му се подчинява във всичко: и че те сами виждали как със своите войски той е напълно способен да изпълни получените заповеди. Въпреки това възхищавал се на тяхната неотстъпчивост и на въздържанието им от всякакви насилствени действия. Признал, че макар като управител на Сирия да знаел какъв е дългът му, то като хуманен и разумен човек намирал за невъзможно да изпълни онова, което бил задължен да извърши. Не било присъщо на римляните да убиват невъоръжени старци само защото тези старци настояват да останат верни на бога на предците си. Казал, че пак ще пише на Калигула и ще представи случая в най-благоприятна светлина. Твърде вероятно било Калигула да го накаже със смърт за това, но ако, жертвувайки собствения си живот, успеел да спаси живота на хиляди работливи, мирни провинциали, готов бил да го стори. Подканил ги да укрепят духа си и да се надяват на най-доброто. Първото, което трябвало да сторят още щом напишел писмото, а той щял да го напише още същата сутрин, било да подхванат обработването на земята. Изоставят ли я, чакал ги глад, последван от разбойничество и епидемии, а от това нещата щели да станат още по-лоши. Случило се, че докато говорел, откъм запад внезапно се събрали буреносни облаци и завалял проливен дъжд. Обичайните есенни дъждове не били паднали през тази година и времето им било минало; тъй че това се сметнало като знамение за необикновено щастие и тълпите от жалеещи евреи се разпръснали с хвалебствени и радостни песни. Дъждът продължил и скоро цялата земя се съживила.

Петроний сдържал думата си. Писал на Калигула, уведомявайки го да обмисли наново решението си. Евреите, съобщавал той, се показват напълно предани към императора, но твърдят, че страшно проклетие ще сполети страната им, ако каквато и да е статуя бъде вдигната в Храма — та била тя и на славния император. Спирал се подробно на отчайващия им отказ да обработват земята и заявявал, че

засега имало само две възможности: първата — да поставят статуята и да осъдят земята на запустение, което означавало огромна загуба от данъци, и втората, да се отмени императорското решение и да се заслужи вечната благодарност на един благороден народ. Умолявал императора, ако не друго, поне да отложи освещаването на статуята до след жетва.

Но преди писмото да стигне до Рим, Ирод Агрипа бе захванал да действа в полза на еврейския бог. Калигула и той се поздравиха с обич след тъй дългата раздяла, а Ирод бе донесъл със себе си големи сандъци, пълни със злато и скъпоценни камъни и други ценни предмети. Някои били от собствената му съкровищница, някои от тая на Антипа, а останалото е било, предполагам, принос от александрийските евреи. Ирод покани Калигула на най-скъпото пиршество, което някога е било давано в града; нечувани лакомства бяха поднесени, включително и пет големи баници, напълнени само с езици на чучулиги, много вкусни риби, донесени с голям съд с вода чак от Индия, а печеното беше от някакво животно, подобно на малък слон, но космат и от незнаен вид — намерили го вкочанено в леда на едно замръзнало кавказко езеро и го домъкнали дотук, зарито в сняг, през Армения, Антиохия и Родос. Калигула бе удивен от пищността на трапезата и призна, че никога, дори да имал възможност, не би му стигнала изобретателност да измисли подобно изобилие. Напитките не отстъпваха на храната и Калигула тъй се развесели по време на яденето, подцени някогашната си щедрост към Ирод като нещо, за което не заслужавало да се споменава, и обеща да го надари с всичко, което е по силите му да дарява.

— Поискай ми каквото щещ, мили Ироде — каза той, — и то ще е твое.

После повтори:

— Каквото щещ. Кълна се в собствената си божественост, ще го получиш.

Ирод възрази, че не бил дал това угощение с намерение да измъкне нещо от Калигула. Каза, че Калигула вече бил сторил за него толкова, колкото ни един владетел на този свят не бил направил за някой поданик или съюзник в цялата световна история и дори в преданията. Заяви, че бил повече от задоволен: не искал абсолютно нищо, освен да му се позволи поне донякъде да изрази своята

благодарност. Но Калигула, който продължаваше да си пийва от кристалната кана, все настояваше: нима няма нещо много специално, което да иска? Някое ново източно царство? Например Халкида или Итурия? Само да ги поиска — били негови. Ирод каза:

— Най-благородни и щедри, и божествени Цезаре, повтарям, че не искам нищо за себе си. Единственото, на което мога да се надявам, е правото да ти служа. Но ти вече прочете мислите ми. Нищо не може да убегне от удивително зорките ти и пронизателни очи. Действително има нещо, за което желая да те помоля, но то е дар, който ще облагодетелствува само тебе. А моята награда ще бъде косвена — славата, че съм бил твой съветник.

Любопитството на Калигула се възбуди.

— Не се страхувай да го поискаш, Ироде — рече той. — Нима не се заклех, че ще ти го дам, и нима не съм аз бог, който съдържа думата си?

— В такъв случай единственото ми желание — рече Ирод — е да се откажеш от намерението си да осветиш онази статуя в Храма в Йерусалим.

Настъпи продължително мълчание. Сам аз присъствувах на това историческо пиршество и не помня друг път в живота си да съм се чувствувал по-неловко и по-развълнуван от тогава, когато очаквах да чуя резултата от смелостта на Ирод. Какво би могъл да стори Калигула? Заклел се бе в собствената си божественост, в присъствието на свидетели, да удовлетвори молбата; и все пак как да отстъпи от решението си да унижи оня бог на евреите, който единствен от всички богове на света продължаваше да му се противи?

Най-сетне Калигула се обади. Проговори кротко, почти умолително, сякаш очакваше Ирод да го измъкне от това затруднение:

— Не разбирам, драги Ироде. Как предполагаш, че ще ме облагодетелствува удовлетворяването на тази ти молба?

Ирод беше премислил всичко в най-малки подробности още преди да седне на масата. Отвърна с видима искреност:

— Цезаре, да се постави свещената ти статуя в Йерусалимския храм, не ще означава да се увеличи славата ти. О, тъкмо обратното! Знаеш ли какво представлява статуята, която сега се пази в най-скрития олтар на Храма, и какви обреди се извършват около нея в свети празници? Не? Слушай тогава и веднага ще разбереш, че онова,

което досега си смятал за инат от страна на моите едновърци, не е друго, а верноподаническо желание да не обидят твое величество. Богът на евреите, Цезаре, е необикновено същество. Някои го смятат за антибог. Той изпитва вкоренено отвращение към статуите, особено към статуи с величествена стойка и изкусно изваяни, като статуите на гръцките богове. За да символизира омразата си към другите божества, той наредил да се издигне в този вътрешен олтар една огромна, груба и смешна статуя на магаре. То има дълги уши, големи зъби и гигантски гениталии и на всеки религиозен празник жреците обругават тази статуя с най-скверни песнопения и я опръскват с най-отвратителни изпращания и мръсотии, а сетне я возят на количка около вътрешния двор, та да може и цялата конгрегация да я оплюе; тъй че целият Храм замирисва на тукашната Голяма клоака. Това е тайнство. На него не се допускат неевреи, а самите евреи са задължени да мълчат под заплахата на проклятие. Освен това се и срамуват. Сега разбираш всичко, нали? Евреите първенци се страхуват, че ако се сложи твоя статуя в Храма, това ще доведе до големи недоразумения; че в своя религиозен фанатизъм простите хора ще я подложат на най-ужасно обругаване, въобразявайки си, че със своето усърдие те почитат. Но, както казвам, вродената деликатност и святото мълчание, което им е наложено, не им позволяват да обяснят на нашия приятел Петроний защо предпочитат да умрат, отколкото да го оставят да приведе заповедта ти в действие. Добре, че аз съм тук, за да ти кажа онова, което те не могат. Евреин съм само откъм майчина страна, та може би това ще ме избави от проклятието. Но във всеки случай поемам риска заради тебе.

Калигула налапа всичко това безрезервно, а дори и аз се подмавих от сериозния вид на Ирод. Единствените думи на Калигула бяха:

— Ако онези глупаци бяха откровени с мене така, както си ти, мой най-скъпи Ироде, това щеше да спести на всички ни много неприятности. Смяташ ли, че Петроний вече е изпълнил заповедта ми?

— Моля се заради тебе все още да не е — отвърна Ирод. И тъй, Калигула написа на Петроний кратичко писмо: „Ако вече си сложил статуята ми в Храма, както ти заповядах, нека си остане; но имай грижата ритуалът да бъде строго следен от въоръжени римски войници. Ако не, разпусни войската си и забрави цялата история. По

съвета на цар Ирод Агрипа стигнах до заключението, че въпросният Храм е място крайно неподходящо, за да се сложи там моята свещена статуя.“

Това писмо се размина с писмото на Петроний. Калигула много се разгневи, че Петроний се е осмелил да му пише по този начин, опитвайки се да го накара да промени решението си в името на някакъв си отвлечен хуманизъм. Той му отговори: „След като, изглежда, ти цениш повече подкупите на евреите, отколкото моята императорска воля, съветвам те да се самоубиеш час по-скоро и побезболезнено, преди да съм си послужил с тебе за такъв пример, който ще ужаси всички следващи поколения.“

Но стана тъй, че второто писмо на Калигула пристигнало късно — корабът загубил главната си мачта между Родос и Кипър и не могъл да плава няколко дни, — вестта за смъртта на Калигула пристигнала първа в Цезария. Петроний почти приел юдейството, толкова бил облекчен.

Тук завършва първата част от историята на Ирод Агрипа, но вие ще чуete за него още, докато продължавам да ви разправям моята история.

ГЛАВА 5

И ето пак се връщаме към оня момент, когато се видях понесен из големия двор на двореца върху раменете на двамина преторианци, а императорската гвардия от германци се тълпеше наоколо ми и посвещаваше своите асъгаи в моя служба. Най-сетне успях да накарам преторианците да ме свалят и убедих четирима германци да ми донесат носилката. Донесоха я и седнах в нея. Съобщиха ми, че са решили да ме отнесат в лагера на преторианците, в другия край на града, където да ме пазят срещу евентуални посегателства за убийство. Отново бях започнал да се противя, когато в задния край на тълпата ми се мярна нещо цветно. Ръка, облечена в пурпур, се размахваше към мене с едно странно кръгообразно движение, което ми спомни за ученическите години.

Казах на войниците:

— Струва ми се, че съзирам цар Ирод Агрипа. Ако желае разговаря с мен, нека дойде веднага.

Когато Калигула беше убит, Ирод не бил наоколо. Той ни бе последвал на излизане от театъра, но един от заговорниците, който се престорил, че го моли да ходатайствува пред Калигула за някакво благоволение, го отвел настрана, тъй че Ирод не бил свидетел на самото убийство. Ако действително съм го познавал така, добре, както си мисля, той непременно щеше да спаси живота на Калигула с някаква хитрост; а сега, като се е изправил пред трупа му, най-демонстративно му изразил благодарност за предишните благодеяния. Прегърнал го, както бил облян в кърви, и го отнесъл нежно в обятията си до двореца, където го положил в императорското ложе. Дори пратил да доведат хирурзи, като че ли Калигула не бил все още умрял и имало възможност да му се помогне. А сетне се измъкнал от двореца през друга врата и бързо се върнал в театъра; там накарал Мнестер, актьора, да изрече знаменитата си реч, оная, с която успокои възбудените германци и ги спря да изколят зрителите като отмъщение за смъртта на господаря им. После отново се втурнал назад към двореца. Когато чул

какво се е случило с мен, смело пристъпил в двора, за да види дали може някак си да ми помогне. Трябва да призная, че видът на кривата Иродова усмивка — единият ъгъл на устните извит нагоре, другият смъкнат надолу — доста ме ободри. Първите му думи бяха:

— Поздравления, Цезаре, за избора: дълго да се радваш на почестите, с които те даряват тези храбри войници, и дано аз да имам славата на твой пръв съюзник!

Войниците бурно го акламираха. А след това, приближавайки ме и стискайки ръката ми в своята, той усърдно ми заприказва на финикийски, език, който знаеше, че познавам от проучванията ми в историята на Картаген, но който никой от войниците не разбираше.

— Чуй ме, Клавдий. Знаем какво чувствуваш. Знаем, че наистина не желаш да станеш император, но заради всички нас, както и заради себе си, не ставай глупак. Не оставяй да ти се изплъзне онова, което боговете ти дават по свое желание. Мога да си представя какво си мислиш. Върти ти се лудешката идея да предадеш властта си на Сената веднага щом войниците те пуснат. Това ще бъде същинска лудост; то ще е сигналът за гражданска война. Сенатът не е друго освен стадо овце, но сред тях има и три-четири вълка, които са готови в мига, когато се откажеш от властта, да се сбият помежду си за нея. Първо там е Азиатик, да не говорим пък за Виниций. И двамата бяха в заговора, затова сигурно са готови на най-необмислени неща, само и само да не бъдат екзекутирани. Виниций вече се смята за Цезар заради женитбата си с племенницата ти Лесбия. Ще я върне от заточението и двамата ще образуват силна комбинация. Ако ли пък не е Азиатик или Виниций, сигурно ще е друг някой, вероятно Винициан. Ти си единственият възможен император за Рим и армиите ще застанат здраво зад теб. Ако не поемеш отговорността поради някакъв глупав предразсъдък, това ще е краят. Друго няма да ти кажа. Премисли го и горе главата!

После се извърна и викна на войниците:

— Римляни, поздравявам ви и вас. Не бихте могли да направите по-мъдър избор. Новият ви император е смел, щедър, учен и справедлив. Можете да му вярвате, тъй както вярвахте на славния му брат Германик. Не се оставяйте да ви заблуждава Сенатът или някои други военачалници. Дръжте за император Клавдий и той ще държи на

вас. Най-сигурното място за него е във вашия лагер. Тъкмо го посъветвах да ви се отплати щедро за верността ви.

С тези думи той изчезна.

Понесоха ме в носилката към техния лагер, подтичвайки в тръс. Щом някой от носачите покажеше признаци на умора, заместваше го друг. Германците тичаха с викове напред. Аз стоях изтръпнал, владеех себе си, но никога в живота си не се бях чувствувал по-дълбоко нещастен. Сега, когато Ирод си бе отишъл, бъдещето ми се струваше отново съвсем безнадеждно. Тъкмо бяхме стигнали до Свещения път в подножието на хълма Палатин, насреща ни се зададоха пратеници да протестираат срещу моята узурпация на монархията. Пратениците бяха двама народни трибуни. (Тази длъжност бе оцеляла от средните години на Републиката, когато народните трибуни са защитавали правата на обикновените граждани срещу тираничните стремежи на благородничеството: личността им беше неприкосновена и макар уж да не притежаваха законодателни права, бяха си издействували от нобилитета правото да налагат вето над всяко решение на Сената, което не им се харесваше. Но Август и двамата му императорски приемници бяха взели също титлата „народен трибун“ заедно с прерогативите ѝ; тъй че истинските народни трибуни, макар да продължаваха да бъдат избирани и да изпълняваха известни задължения под нареждане на императора, бяха изгубили първоначалната си власт.) Очевидно Сенатът бе избрал тези пратеници не само като знак, че целият Рим подкрепя протеста им, но и защото неприкосновеността на личностите им щеше да ги предпази от враждебността на моите войници.

Тези трибуни, които аз лично не познавах, не се държаха кой знае колко смело, когато спряхме да преговаряме с тях, нито се осмелиха да изрекат категоричното послание, с което, както научих сетне, били натоварени. Назоваха ме „Цезар“, титла, за която по онова време нямах претенции, тъй като не бях от рода на Юлиите; и смотолевиха много смирено:

— Прости ни, Цезаре, но Сенатът ще ти бъде много благодарен, ако незабавно се явиш пред него: нетърпеливи са да узнаят твоите намерения.

Готов бях да отида, но преторианците не ми позволиха. Испитвах омраза към Сената, а сега, когато си бяха избрали свой

император, решени бяха да не го изпускат из очи и да отстояват всеки опит на Сената да върне Републиката или да издигне друг император-съперник. Разнесоха се гневни викове:

— Пръждосвайте се, чувате ли?

— Кажете на Сената да си гледа работата и ние ще си гледаме нашата!

— Няма да оставим и новият ни император да бъде убит!

Подадох се от прозорчето на носилката и казах:

— Моля да предадете уваженията ми на Сената и да съобщите, че засега ми е невъзможно да приема любезната им покана. Вече съм приел друга. Подофицерите и войниците от дворцовата стража ме носят, за да ме обградят с гостоприемството си в преторианския лагер. За нищо на света не бих желал да обидя тези предани воители. — И тъй, продължихме нататък.

— Какъв шегаджия е новият ни император! — закискаха се те.

Като стигнахме лагера, приеха ме с по-голямо въодушевление, отколкото можех да си представя. Войската на преторианците наброяваше около дванайсет хиляди пехотинци извън придадената към тях конница. Сега вече не само низшите офицерски чинове, но и повисшите офицери ме признаха за император. Опитах се да ги разубедя, доколкото можех, като им благодарях за доброжелателството. Заявих, че не бих могъл да приема да стана техен император, докато не бъде одобрен от Сената, в чиито ръце беше изборът ми. Занесоха ме в генералния щаб и там се държаха с мен с почителност, на каквато не бях привикнал, но всъщност си бях затворник.

Що се отнася до убийците, веднага щом се уверили, че Калигула е умрял и се измъкнали от преследващите ги германци, както и от носачите и телохранителите на Калигула, които се втурнали подире им с викове за мъст, те затичали към дома на Виниций, който не бе далеч от Форум. Там ги чакали легатите от трите градски кохорти, които бяха единствените редовни войски в града освен стражите и преторианците. Тези легати не бяха взели дейно участие в заговора, но били обещали да предоставят войските си на разположение на Сената тозчас щом Калигула бъде умъртвен и Републиката — възстановена. Касий настоял някой веднага да отиде и да убие Цезония и мене: били сме твърде близки на Калигула, за да ни оставят да го надживеем. Един легат, Луп, доброволно предложил услугите си; той беше зет на

командира на преторианците. Отишъл в двореца, преминал с меч в ръката през много пусти стаи и накрая стигнал до императорската спалня, където лежал трупът на Калигула, окървавен и страхотен, както го бил оставил Ирод. Но сега край леглото седяла Цезония, положила главата му в скута си, а малката Друзила, единственото дете на Калигула, била на коленете ѝ. Когато Луп влязъл, Цезония се вайкала над трупа:

— Мъжо, мъжо, трябваше да се вслушаш в съвета ми.

Като съзряла меча на Луп, тя вдигнала тревожен поглед към лицето му и разбрала, че е осъдена. Протегнала шия.

— Удряй силно — казала му, — не го прави нескопосано като другите убийци.

Цезония не беше страхливка. Той ударил и главата се търколила. А сетне хванал малката, която се хвърлила към него, като хапела и дращела. Пипнал я за краката, блъснал главата ѝ о една мраморна колона и я разбил. Винаги е неприятно да чуеш за убийството на дете: но нека читателят ми повярва, че ако и той опознаеше малката Друзила, любимката на баща си, също би копнял да извърши онова, което извършил Луп.

Много се е изприказвало оттогава за смисъла на думите, отправени от Цезония към трупа, защото наистина звучат неясно. Смисълът им, казват някои, бил, че Калигула е трябвало да се вслуша в някакви нейни съвети за убийството на Касий, чиито намерения тя била подозряла, преди да е имал време да ги осъществи. Хората, обясняващи ги по този начин, са ония, които винят Цезония за лудостта на Калигула, твърдейки, че тя му била объркала ума с някакво омайно биле, за да го привърже към себе си завинаги. А други настояват, и аз съм по-съгласен с тях, че е съветвала Калигула да усмири своята „неотстъпна суровост“ и да се държи като човечен и разумен смъртен.

Сетне Луп тръгнал да търси мене, за да довърши делото си. Но междуременно се подемали възгласите: „Да живее император Клавдий!“ Той застанал на вратата на залата, където ставаше заседанието, и като видял колко съм популярен, обезкуражил се и тихо се измъкнал.

На Форума възбудените тълпи не можели да решат дали да викат радостни възхвали за убийците, или да крещят разярено, искайки

тяхната смърт. Пуснал се слух, че Калигула изобщо не е бил убиван и че цялата история е хитра измислица, съчинена от него самия, и че той само ги дебнел да изразят радостта си от смъртта му, за да подхване масови кланета. Тъкмо това искал да каже, шушукало се наоколо, когато обещал да представи един съвсем нов спектакъл тази вечер, наречен „Смърт, унищожение и загадките на подземния свят“. Надделяло благоразумието и тъкмо подхващали да подвикват верноподанически: „Намерете убийците! Отмъстете за смъртта на нашия славен Цезар!“, когато Азиатик, бивш консул, който беше с внушително телосложение и приближен на Калигула, се показал на ораторската трибуна и възкликнал:

— Убийците търсите, така ли? Търся ги и аз. За да ги поздравя. Как съжалявам, че не можах и аз да ударя поне веднъж. Калигула беше ужасно същество и те постъпиха благородно, като го убиха. Не ставайте идиоти, римляни! Всички вие мразехте Калигула и сега, след като е мъртъв, ще можете пак да дишате свободно. Върнете се по домовете си и отпразнувайте смъртта му с вино и песни!

Няколко военни отделения от градския гарнизон били наблизко и Азиатик им казал:

— На вас, войниците, разчитаме да запазите реда. Най-послед Сенатът е пак върховен орган. Най-послед пак сме Република. Изпълнявайте заповедите на Сената и аз ви давам дума, че всеки от вас ще се намери по-богат, когато всичко се успокои. Да няма грабежи и бунтове. Всяко посегателство срещу хора или имущество ще се наказва със смърт.

Тъй народът веднага подхванал да аплодира убийците, Сената и Азиатик.

От дома на Виниций онези от заговорниците, които бяха сенатори, поели към сградата на Сената, където консулите набързо били свикали събранието; ала в това време Луп дотичал от Палатинския хълм и съобщил, че преторианците са ме обявили за император и ме водят към своя лагер. Тогава ми изпратили заплашително съобщение по двамината народни трибуни, които качили на кавалерийски коне и им заръчали да ме настигнат. Трябвало да ми предадат съобщението, все едно, че е издадено от заседание на Сената: вече ви разправих как, щом стигна до същността на въпроса, заплахата не прозвуча кой знае колко заплашително. Другите

заговорници, офицерите-преторианци, оглавявани от Касий, в това време завзели крепостта на Капитолия, където поставили една от градските кохорти.

Бих желал да съм бил свидетел на онова историческо събиране на Сената, на което се струпали не само всички сенатори, но и множество конници, както и други, които нямали място там. Щом пристигнала вестта за благополучното завземане на крепостта, всички напуснали Сената и се придвижили към храма на Юпитер, близо до нея, като по-сигурно място. Но обяснението, което дали, било, че уж официалното название на сградата на Сената било „Зданието на Юлиите“ и че свободни граждани не бивало да се срещат в място, посветено на династията, от чиято тирания сега най-сетне се били отървали. Щом се настанили удобно в новото си убежище, всички заговорили в един глас. Някои сенатори викнали, че споменът за Цезарите трябвало да се изличи завинаги, статуите им да се разрушат, храмовете — да се сринат. Но консулите се вдигнали и призовали към ред.

— Едно по едно, уважаеми — казали те. — Едно по едно.

Поканили сенатора Сенций да държи реч — защото в главата си той винаги си имаше по някоя готова и беше ефектен и убедителен оратор. Надявали се, че щом веднаж някой заговори както трябва, вместо всички да си подвикват помежду си, да се поздравяват и да спорят, Сенатът ще се успокои и всичко ще си тръгне по реда.

Сенций започнал.

— Уважаеми сенатори — казал, — това е почти невероятно! Осъзнавате ли, че най-сетне сме свободни, че вече не сме роби на лудостта на един тиран? О, аз вярвам, че и вашите сърца туптят силно и гордо като моето сърце, макар че кой би посмял да гадае докога ще трае това щастливо състояние? Във всички случаи да му се радваме, докато можем, да бъдем щастливи! Изминаха почти сто години от деня, когато в този дъвен и славен град е било възможно да се възкликне: „Свободни сме!“ Естествено нито вие, нито пък аз можем да си припомним какво е било в ония дни да изречеш тези чудни слова и затова пък в настоящия момент душата ми пърха като свободна птичка. Колко щастливи са грохналите старци, които в края на един дълъг живот, прекаран в робство, де могат днес да изпуснат сетния си дъх с тези сладки думи на уста: „Свободни сме!“ И колко поучително е

за младежите, за които думата „свобода“ е само име, да разберат какво значи тя, когато чуят да се подема от всички уста: „Свободни сме!“ Но, уважаеми сенатори, нека не забравяме, че само добродетелта е в състояние да опази свободата. Бедата на тиранията е, че тя обезсърчава добродетелта. Тиранията подхранва ласкателството и недостойния страх. При тиранията ние сме като сламки, раздухвани от вятъра на прищевките. Първият ни тиранин е бил Юлий Цезар. От неговото управление насам няма злина, която да не сме преживели. Защото от Юлий насам започва упадък в достойнствата на императорите, които са били избирани, за да ни управляват. Всеки е посочвал за приемник човек, по-недостоеен от него самия. Тези императори мразеха добродетелта с дълбока омраза. А най-ужасен от всички беше този Гай Калигула — дано духът му бъде подложен на мъчения! — враг както на хората, тъй и на боговете. Щом веднъж тиранът стори зло някому, смята се, че този човек таи в себе си омраза, макар и с нищо да не я показва. Скалпват му процес като на престъпник и го осъждат без никаква надежда за помилване. Същото се случи с моя зет, един достоен, честен конник. Но сега, повтарям, ние сме свободни. Сега сме отговорни само един пред друг. Отново този Сенат е място за свободни слова и честни разисквания. Да си признаем — бяхме страхливци, живяхме като роби, научавахме за непоносими беди, сполетели нашите съседи, но докато не ни засягаха нас самите, мълчахме си. Уважаеми сенатори, нека гласуваме най-големите почести, на които имаме право, на убийците на тирана, особено на Касий Херея, който бе пръв двигател в цялата тази героична история. Неговото име би трябвало да стане по-славно дори от името на Брут, който уби Юлий Цезар, или от съименника на Касий, който подкрепяше този Брут и също нанесе удар; защото Брут и Касий със своята постъпка сложиха началото на една гражданска война, която потопи страната в дълбока поквара и нещастие. А делото на Касий Херея не би могло да доведе до подобно бедствие. Той се предостави, като истински римлянин, на разположение на Сената и ни подари безценната свобода, която тъй дълго, о, толкова дълго ни бе отказвана!

Тази детинска реч била аплодирана неистово. Кой знае как, но никой не се сетил, че този Сенций бе един от най-изтъкнатите ласкатели на Калигула и дори си бе заслужил прозвището Галеното кученце. Ала сенаторът, който седял до него, изведнъж забелязал, че

Сенций носи на пръста си златен пръстен с огромна камей — портрет на Калигула от оцветено стъкло. Този сенатор беше също тъй предишен любимец на Калигула, но ревностен да блесне с републиканската си добродетелност, измъкнал пръстена от ръката на Сенций и го запратил на пода. Всички се втурнали да го тъпчат. Тази въодушевена сцена била прекъсната от влизането на Касий Херея. Придружавали го Аквила, Тигъра, двамина други преториански офицери, които били сред убийците, и Луп. Влизайки в Сената, Касий дори не извърнал поглед към претъпканите пейки с възбудени сенатори и конници, а се отправил към двамата консули и ги поздравил.

— Каква е паролата за днес? — запитал той.

Ликуващите сенатори сметнали това за най-възвишения миг в живота им. По време на Републиката консулите съвместно са били главнокомандуващи на военните сили, освен ако не са назначавали някой диктатор, който е имал старшинство над тях; но бяха минали повече от осемдесет години, откакто те не бяха давали паролата за деня. Първият консул, и той от котилото на любимците, се надигнал важно и отвърнал:

— Паролата, префекте, е *Свобода*.

Изтекли десет минути, преди аплодисментите да затихнат дотолкова, че да се чуе отново гласът на консула. Тогава той скочил възбудено, за да съобщи, че са се върнали посланиците, които били пратили при мен от името на Сената: те разказали как не съм бил в състояние да се отзова на повикването на Сената и как съм обяснил, че принудително съм отведен в лагера на преторианците. Тази вест извикала ужасено смайване и объркване сред сенаторите, последвали я остри пререкания, в резултат на които моят приятел Вителий предложил да се повика цар Ирод Агрипа: Ирод, бидейки външен човек, но дълбоко свързан с политическите събития в Рим, и човек с голям авторитет както в Запада, тъй и в Изтока, можел да им даде подходящ съвет. Някой подкрепил Вителий, като изтъкнал, че Ирод се ползува с влияние пред мене, че е уважаван от преторианците и че в същото време е благоразположен към Сената, сред чиито членове има много лични приятели. И тъй, изпратили човек да помоли Ирод да се яви час по-скоро. Смятам, че сам Ирод си е уредил тази покана, но все пак не съм сигурен. Във всеки случай той не изявил нито голяма

готовност, нито нежелание да се яви. Пратил един слуга да слезе долу и да съобщи на вестителя, че ще се приготви след няколко минути, но че в момента моли за извинение, защото не е облечен и е в спалнята си. Скоро слязъл, ухаещ много силно на един особен ориенталски парфюм, наречен пачули, за което много го подкачаха в двореца: разправяха, че този парфюм оказвал неустойимо въздействие върху Киприя. Калигула, всякога щом усетеше, че Ирод се е пръскал с него, започваше да души и казваше:

— Ироде, ах ти, верен съпрузе! Как умееш да разгласяваш брачните си тайни!

Както разбирате, Ирод не е искал да се знае, че е прекарал толкова дълго време на Палатинския хълм, иначе биха го заподозрели в пристрастие. Той всъщност напуснал двореца преоблечен като слуга, размесил се с тълпата на Форума и току-що се бил прибрал у дома си, когато пристигнал пратеникът. Употребил парфюма за алиби и изглежда, че му повярвали. Когато пристигнал в Храма, консулите му обяснили как стоят нещата, а той се престорил на изненадан да научи, че аз съм провъзгласен за император и взел надълго да ги увещава, че е неутрален по политическите въпроси на града. Заявил, че не е друго освен съюзнически цар и най-верен приятел на Рим и че би желал да си остане такъв, ако му разрешат, все едно какво ще е управлението.

— Въпреки това — рекъл, — понеже виждам, че се нуждаете от съвета ми, готов съм да говоря откровенно. Републиканската форма на управление ми се струва, при дадени обстоятелства, нещо много ценно. Бих могъл да кажа същото за една умерена монархия. Едва ли някой ще може, според мен, да твърди категорично, че едната форма на управление е съществено по-добра от другата. Доколко ще е подходяща всяка от тези форми, зависи от темперамента на народа, от способността на управника или управниците, от географската площ на държавата и тъй нататък. Само едно основно правило е задължително и то е следното: никой разумен човек не би дал и *толкова* (тук той щракнал презрително с пръсти) за каквото и да е управление, все едно дали ще е демократично, плутократично, аристократично или автократично, което не би могло да разчита на вярната подкрепа на военните сили на държавата, която то желае да управлява. И тъй, уважаеми сенатори, преди да започна да ви предлагам каквито и да

били практични съвети, ще трябва да ви задам един въпрос. Въпросът ми е: *имате ли подкрепата на армията?*

Виниций скочил да му отговори.

— Цар Ироде — викнал той, — градските кохорти са ни верни до последния войник. Тук, сред нас, тази вечер виждаш и тримата им командири. Освен това имаме на склад много оръжия, както и големи парични суми, с които да заплатим на другите войски, които ще се опитаме да съберем. Сред нас има мнозина, които биха могли да организират войскови дружини от личните си домашни роби и с радост ще им дарят свободата, щом те изявят готовност да се бият за Републиката.

Ирод демонстративно закрил уста с ръка, тъй че всички да видят как се опитва да потули усмивката си.

— Приятелю мой Виниций — казал той, — съветът ми за това е: *не го правете!* Представете ли си каква комична гледка ще представляват тези ваши носачи, пекари и теляци, опълчени срещу преторианците, най-добрата войска в империята? Споменавам преторианците, защото ако и те бяха на ваша страна, сигурно щяхте да ми го кажете. Ако си мислите, че ще превърнете роба във войник само като му вържете един щит на гърдите, като му пъкнете в ръката копие, като му окачите меч на кръста и му речете: „Хайде сега, върви да се биеш, момчето ми!“ — не, повтарям ви, *не го правете!*

А после се обърнал към Сената като цяло.

— Уважаеми сенатори — казал, — съобщавате ми, че преторианците са обявили за император моя приятел Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик, бившия консул, преди първо да поискат вашето съгласие. Разбирам също, че преторианците са изявили известно колебание да му разрешат да се отзове на поканата ви да присъствува на това заседание. Но разбирам също, че съобщението, което му е изпратено, не произлиза от всички ви като институция, а от една неофициална политическа фракция от трима-четирима сенатори; и че само малка част от възбудени войници — с ни един офицер между тях — са били край Тиберий Клавдий, когато съобщението му е предадено. Може би ако друго посланичество отиде при него сега, със съответния авторитет, офицерите в лагера на преторианците ще го посъветват да го приеме с уважението, което заслужава, и ще усмирят празничното настроение на своите войници. Предлагам ви онези същите двама

народни трибуни, а и аз съм готов, ако поискате, да отида с тях и да присъединя гласа си към техните — най-безпристрастно, разбира се. Смятам, че имам достатъчно влияние пред моя приятел Тиберий Клавдий, когото познавам от юношество — учихме заедно при същия почитан учител, — и достатъчно тежест пред офицерите от лагера — чест гост съм на трапезата им, — а освен това, нека ви уверя, уважаеми сенатори, достатъчно много държа на доброто ви мнение за мен, за да съумея да уредя нещата задоволително за всички заинтересовани групи.

И тъй, около четири часа в същия този следобед, докато поглъщах закъснелия си обяд в трапезарията на командирите в лагера на преторианците, а всяко мое движение се следеше безмълвно и отблизо, макар и с уважение от заобикалящите ме, влезе един офицер с вестта, че е пристигнало посланичество от Сената и че цар Ирод Агрипа, който също дошъл с тях, искал първо да поговори с мен насаме.

— Доведете цар Ирод тук — нареди старият офицер. — Той е наш приятел.

Ирод влезе. Поздрави всеки от офицерите по име и тупна един-двама от тях по гърба, а сетне се приближи до мен и ми се поклони най-тържествено.

— Смя ли да поговоря с теб насаме, Цезаре? — запита ме усмихнат.

Смутих се, като ме назова Цезар, и го помолих да ме нарича със собственото ми име.

— Как, та *ти* ако не си Цезар, не знам кой друг ще е — отговори Ирод и цялата стая се разсмя с него. Той се извърна.

— Любезни приятели — каза им, — благодаря ви. Но ако бяхте на това заседание на Сената днес следобед, тогава щяхте да имате на какво да се смеете. Никога през живота си не съм виждал подобна тълпа от оглупели ентузиаста. Знаете ли какво си мислят? Мислят си, че всъщност ще подхванат гражданска война и ще ви извикат вас, преторианците, на бой, в който ще им помагат не други, а градските кохорти и може би един-двама от стражите, както и собствените им домашни слуги, маскирани като войници, под командата на гладиаторите от амфитеатъра! Бива си го, нали? Всъщност онова, което съм дошъл да кажа на императора, мога да го кажа и пред вас. Сега му

изпращат посланичество от народни трибуни, защото, нали разбирате, сред тях няма нито един, който да се осмели да дойде: ще поискат от императора да се подчини на авторитета на Сената и ако не пожелае, тогава просто ще го заставят. Какво ще кажете на *това*? Пристигнах с тях, след като обещах на Сената, че ще дам на императора най-безпристрастен съвет. И сега смятам да удържа на думата си.

Той се извъртя рязко и отново се обърна към мене:

— Цезаре, съветът ми е: бъди суров с тях! Стъпчи червеите и ги гледай как се гърчат.

Отвърнах ядосано:

— Приятелю цар Ироде, ти, изглежда, забравяш, че аз съм римлянин и че дори властта на императора зависи по закон от волята на Сената. Ако Сенатът ми е изпратил съобщение, на което мога да отговоря учтиво и покорно, не ще пропусна да го сторя.

— Прави каквото знаеш — отвърна Ирод с пренебрежителен жест, — но от това те няма да се отнесат по-добре с тебе. По закон ли, казваш? Аз естествено би трябвало да се преклоня пред по-големите ти познания на историк, но няма думата „законно“ има днес някакво практическо значение?

После въведоха двамата народни трибуни. Те повториха онова, което Сенатът им бе заръчал да ми кажат, в някакъв зазубрен и неубедителен дует. От мен се искаше да не върша нищо насилствено, а да се подчиня без никакви колебания на властта на Сената. Напомнях ми за опасностите, от които и те, и аз сме се измъкнали по време на покойния император, и ме умоляваха да не предприемам никакви действия, които биха причинили нови обществени бедствия.

Изречението за опасностите, от които и те, и аз сме се измъкнали по времето на Калигула, беше повторено общо три пъти, защото отначало единият сгреша, а сетне другият се опита да му подсказе, после пак първият го повтори от самото начало. Обадих се малко насмешливо:

— Да, този стих съм го срещал и преди — и цитирах ония Омирови ритми, които се срещат тъй често в „Илиадата“:

*За радост дан от нас смъртта не взе —
другарите ни свършиха по-зле.*

Ирод много се развесели от това. Той процитира с комичен тон: „Другарите ни свършиха по-зле“, а сетне прошепна на офицерите:

— Това е същността. Единственото, за което ги е грижа, са техните собствени мръсни задници.

Народните трибуни се притесниха и започнаха да грачат посланието си като същински гъски. Ако се откажа от върховната власт, която ми била дарена противозаконно, казаха те, Сенатът обещавал да ми гласува най-големите почести, каквито е способен да дари един свободен народ. Но ако, напротив, съм действувал необмислено и съм продължавал да отказвам да отида на заседанието на Сената, те щели да изпратят срещу ми въоръжените сили на града, а хванели ли ме веднъж, да не съм разчитал на никаква милост.

Офицерите се скупчиха край двамата трибуни с такъв заплашителен вид и слова, щото ония побързаха да заявят, че само повтаряли онова, което Сенатът вложил в устите им, а лично искали да ме уверят, че според тях аз съм бил единствената личност, подходяща да управлява империята. Помолиха ни да не забравяме, че в качеството си на пратеници на Сената и на народни трибуни личностите им са неприкосновени и да не ги подлагаме на унижения. После казаха:

— А пък консулите частно ни заръчаха да ти предадем едно второ съобщение, в случай че първото не ти се види приемливо.

Почудих се какво ли ще е това второ съобщение.

— Цезаре — отвърнаха те, — наредиха ни да ти кажем, че ако ти *наистина* желаеш монархията, трябва да я приемеш като дар от Сената, а не от преторианците.

Това ме разсмя до сълзи: за пръв път истински се засмивах от смъртта на Калигула насам. Запитах ги:

— Това ли е всичко, или има и трето поръчение, в случай че не ми харесва и, второто?

— Не, няма нищо повече, Цезаре — отговориха ми смирено.

— Добре — отвърнах все още развеселен, — кажете на Сената, че не ги обвинявам, загдето не искат друг император. На последния като че ли му липсваше дарбата да се харесва на народа. Но, от друга страна, преторианците настояват да ме направят император, а офицерите вече положиха клетва за вяност и ме принудиха да я приема — тъй че кажете, какво да правя? Предайте на Сената любезните ми поздрави и съобщете на сенаторите, че не ще извърша

нищо противозаконно — при тези думи погледнах предизвикателно към Ирод, — нека не се страхуват, че ще ги измамя. Признавам тяхната власт, но в същото време съм принуден да им припомня, че не съм в състояние да се противопоставя на моите военни съветници.

Тъй отпратих трибуните, а те си отидоха радостни, че са се измъкнали живи. Ирод каза:

— И това не беше лошо, но много по-добре щеше да сториш, ако беше им отговорил по-категорично, както ти предложих. Само отлагаш нещата.

Когато и Ирод си отиде, офицерите ми заявиха, че очаквали от мен да заплатя на всеки преторианец по сто и петдесет златици като дар за моето възкачване и по петстотин златици на всеки от низшите офицери. Що се отнася до сумата, която трябвало да дам на командирите, оставяли го на моето благоволение.

— Ще ви задоволят ли по десет хиляди на човек? — пошегувах се аз. Споразумяхме се по на две хиляди, а сетне те ме помолиха да назнача някого от тях на мястото на Калигуловия командир, който бе взел участие в заговора и сега очевидно участвуваше в заседанието на Сената.

— Изберете си когото искате — отвърнах с безразличие.

Тогавя те избрах един старши офицер, на име Руфрий Полий. После трябваше да изляза и да съобщя за дарението от трибуната и да приема клетвата за вярност поред от всяка военна част. Трябваше освен това да известя, че същите суми ще бъдат изплатени и на легионите, лагеруващи на Рейн, на Балканите, в Сирия, в Африка и във всички останали части на империята. Сторих това с готовност, още повече, като знаех, че отдавна не им беше плащано освен на рейнските войски, на които Калигула беше платил с парите, откраднати от французите. Полагането на клетвата продължи с часове, защото всеки войник трябваше да я изрече, а те бяха общо дванайсет хиляди на брой; сетне в лагера пристигнаха градските стражи и настояха да сторят същото, а подир тях се струпаха и моряците от императорската флота от Остия. Струваше ми се, че няма да има край.

Когато Сенатът изслушал съобщението ми, разпуснали заседанието и го насрочили за полунощ. Предложението за прекъсването направил Сенций, а го подкрепил сенаторът, който измъкнал пръстена от пръста му. Веднага щом го гласували, те

забързали навън и се втурнали към домовете си, където посъбрали някоя и друга вещ, и напуснали града на път за селските си имения: осъзнавали несигурността на положението си. Дошла полунощ и Сенатът се събрал отново, но колко малък бил броят на присъстващите! Там били обаче офицерите от градските кохорти и щом се открило заседанието, те направо поискали от Сената да им даде император. Заявили, че това е единствената надежда за града.

Ирод беше съвсем прав: човекът, който пръв се предложил за император, бил Виниций. Намерили се неколцина негови поддръжници, включително и плъхообразният му братовчед Винициан, но те били малобройни и консулите набързо го отхвърлили.

Дори не направили предложение на Сената да му се даде монархията. Както беше предвидил Ирод, тогава се изстъпил Азиатик. Но Виниций се вдигнал и запитал дали изобщо има някой, който да погледне на желанието му сериозно. Вдигнала се свада, разменили се и удари. Виниций се отървал само с разкървавен нос и трябвало да легне, докато спре кръвта. Консулите се видели в чудо, докато възстановят реда. В това време пристигнала вестта, че стражите и моряците са се присъединили към преторианците в лагера, а също и гладиаторите (пропуснах да спомена за гладиаторите); тъй че и Виниций, и Азиатик оттеглили кандидатурите си. След тях не последвали нови предложения. Събранието се разпръснало на малки групички, които зашепнали възбудено помежду си. На разсъмване влезли Касий Херея, Аквила, Луп и Тигъра. Касий се опитал да вземе думата. Започнал със слова, възхваляващи сполучливото възстановяване на Републиката. На това офицерите от градските кохорти откликнали с възмутени викове:

— Я по-добре забрави за Републиката, Касий! Сега решихме да имаме император и ако консулите не ни посочат някого в най-скоро време, и то подходящ човек, няма повече да ни видят. Ще отидем в лагера и ще застанем зад Клавдий.

Един от консулите се обадил нервно, поглеждайки за подкрепа към Касий.

— Не, все още не сме се споразумели дали да избираме император. Последното ни решение — взето единодушно — беше да се възстанови Републиката. Касий не е убил Калигула само за да бъдат

сменени императорите — нали, Касий? А защото искаше да възвърне древните ни свободи.

Касий скочил на крака, побелял от гняв, и викнал:

— Римляни, аз за себе си отказвам да търпя друг император! Ако се избере друг император, не бих се поколебал да му сторя същото, което сторих на Гай Калигула.

— Не дрънкай глупости — казали му градските офицери. — Та какво му е лошото на един император, ако е добър човек? Всички се чувствувахме великолепно при Август.

Касий казал:

— Добре, аз тогава ще ви дам един добър император, ако обещаете да ми дадете паролата от него — ще ви дам Евтих.

Вероятно си спомняте, че Евтих беше един от „разузнавачите“ на Калигула. Беше най-добрият водач на колесница в Рим и се състезаваше за зелените в цирка. С това Касий искал да им намекне за нарядите, които Калигула ги караше да дават за него, като им нареждаше да строят конюшни за състезателните му коне и искаше от тях да ги почитват, когато се замърсяваха, под нервното и арогантно надзирателство на Евтих.

— Изглежда, че ви е приятно да се влачите по колене и да обирате фъшкиите от пода на конюшните, командувани от любимия състезател на императора, а?

Един от офицерите му се присмял:

— Големи приказки приказваш, Касий, но въпреки това те е страх от Клавдий. Признай си.

— Кой — мен да ме е страх от Клавдий? — креснал Касий. — Ако Сенатът ми каже да отида в лагера да донеса тук главата му, ще го сторя с радост. Не ви разбирам, хора. Удивлявам се, че след като цели четири години ви е управлявал един луд, сега сте готови да предадете управлението на един идиот.

Но Касий не успял да разубеди офицерите. Те напуснали Сената без нито дума повече, събрали войниците си на Форум под военните знамена и се отправили към лагера да положат клетва за вярност към мене. Сенатът, или онова, което било останало от него, сега се озовал сам и незакрилян. Всички, както ми казаха, се нахвърляли да обвиняват съседите си и всяка преструвка на преданост към загубената кауза на Републиката се изпарила. Поне един от всички да се бе

показал по-смел, това щеше да е все пак нещо: нямаше да се срамувам толкова от родината си. Отдавна се съмнявах в истинността на някои от героичните предания за древен Рим, разказвани от историка Ливий, а като чух за тази сцена в Сената, започнах да изпитвам недоверие и към любимия ми пасаж, оня, в който се описва душевната сила на древните сенатори след поражението при реката Алия, когато келтите настъпвали към града и всяка надежда за отбраняване на градските стени била загубена. Ливий разказва как младежите, годни за военна служба, заедно с жените и децата се оттеглили в крепостта, след като се запасили с храна и оръжие, решени да я отстояват до последен дъх. Но старците, които щели да бъдат само пречка за обсадените, останали долу и изчакали смъртта си, облечени в сенаторските си одежди, седнали в столовете, стиснали в ръце жезлите си от слонова кост. Когато бях още момче, старият Атенодор ме бе накарал да науча всичко това наизуст и досега не съм го забравил:

„Преддверията на патрициите били разтворени и нашествениците се взирали с дълбоко изумление в хората, насядали пред портите, удивени не само от свръхчовешката тържественост на одеждите и украшенията им, но и от царствената им осанка и спокойното изражение на лицата им: изглеждали като същински богове. Тъй стояли те удивени, като пред безбройни божествени статуи, докато, както разправя легендата, един от тях взел внимателно да глади брадата на един патриций, на име Марк Папирий — брадите в ония времена се носели много дълги, — който станал и го ударил по главата с жезъла си от слонова кост. Възхищението отстъпило на гнева и Марк Папирий бил първият от патрициите, който загинал. Останалите били изклани, както си седели на столовете.“

Няма спор — Ливий беше чудесен писател. Той пишеше, за да убеди хората в стойностите на добродетелта с помощта на вдъхновяващи, макар и неверни исторически разкази за величието на Рим в древни времена. Но не, казах си, все пак той не бе успял докрай да ги убеди.

Сега дори Касий, Луп и Тигъра започнали да се карат. Тигъра се кълнял, че предпочита да се самоубие, отколкото да се унижи да ме поздравя като император и да види връщането на робията. Касий рекъл:

— Сам не вярваш в това, което казваш; а и още не му е дошло времето да се говори така.

Тигъра викнал разгневено:

— И ти ли, Касий Херея? Нима ще ни изоставиш сега? Май че твърде много обичаш собствения си живот. Перчиш се, че ти си бил замислил цялото убийство, но кой всъщност нанесе първия удар — ти или аз?

— Аз — смело отвърнал Касий, — и го ударих отпред, а не откъм гърба. Колкото до това, че съм си обичал живота — та кой освен един глупак не го обича? В никакъв случай не ще си дам живота безполезно. Да бях последвал примера на Вар през оня ден в Тевтобургския лес, преди повече от трийсет години — да бях се самоубил, защото всяка надежда изглеждаше загубена, кой тогава щеше да изведе осемдесетте оцелели войници и да задържи германците, докато пристигне Тиберий с армията си? Не, в оня ден аз обичах живота. А и сега е твърде вероятно Клавдий да реши в последна сметка да се откаже от монархията. В отговора му се долавяше подобно намерение: той е такъв идиот, че може да направи всичко, а е и нервен като котка. Докато не знам със сигурност, че не ще го стори, ще продължавам да живея.

Междувременно сенаторите се разотишли и Касий, Луп и Тигъра останали да се карат в пустото преддверие. Когато Касий се извърнал и видял, че са сами, избухнал в силен смях:

— Смешно е не друг, а ние да се караме — казал той. — Тигре, ела да закусим. И ти, Лупе! Хайде, Лупе!

И аз закусвах, след като бях подремнал едва един час, когато ме уведомиха, че консулите и непримиримите републикаци-сенатори, които присъствували на среднощното съвещание, сега са пристигнали в лагера, за да ми засвидетелствуват своето уважение и да поднесат поздравленията си. Офицерите изказаха задоволството си с ироничната забележка: „Дошли са твърде рано, нека почакаат.“ Безсънието ме бе направило много раздражителен. Заявих, че лично аз не съм в настроение да ги приема: обичам хора, които твърдо отстояват своето мнение. Опитах се да забравя за сенаторите и продължих да закусвам. Ала Ирод, който като че се намираше навсякъде през тези два

съдбоносни дни, спаси живота им. Германците, които бяха пияни и свадливи, пипнали своите асъгаи и вече се канели да ги убият, а ония се били свлекли на колене и молели за пощада. Преторианците не се и опитали да се намесят; Ирод се принудил да си послужи с името ми, за да накара германците да се осъзнаят. Той влезе в стаята, където закусвах, веднага щом отвел спасените сенатори на безопасно място, и викна заплашително:

— Прощавай, Цезаре, но не очаквах да приемеш съвета ми за стъпкването на Сената чак толкова сериозно. Би трябвало да се отнасяш с нещастните хорица по-благородно. Ако ги сполети беда, откъде ще събереш подобна раболепна група?

Ставаше ми все по-трудно да потискам републиканските си убеждения. Какво фарсово положение — аз, единственият истински антимонархист, да бъда принуждаван да постъпвам като монарх! По съвета на Ирод свиках Сената да ме посрещне пред двореца. Офицерите не ми създадоха неприятности при напускане на лагера им. Цялата войска на Преторианците тръгна като мой ескорт, девет кохорти маршируваха пред мене, три други — в тила, следвани от останалите от войските ми, а дворцовата стража беше в авангарда. Тогав се случи една много неприятна история. Касий и Тигъра, след като закусили, се присъединили към шествието и застанали начело на дворцовата стража, от двете страни на Луп. Сам аз не знаех нищо за това. Защото авангардът беше много напред и не се виждаше от носилката ми. Дворцовата стража, привикнала да се подчинява на Касий и Тигъра, заключила, че и те действуват по нареждане на Руфрий, новия преториански командир, макар в действителност Руфрий да бил изпратил на тези двамата съобщение, с което ги уведомявал, че командването им е отнето. Зрителите останали озадачени, а като разбрали, че двамата постъпват в умишлено неподчинение на заповедта, вдигнали скандал. Един от народните трибуни се затичал в обратна посока на колоната, за да ме уведоми за случилото се. Бях в пълно недоумение какво да кажа и какво да сторя. Но не можех да оставя това перчене ненаказано: те се опълчиха срещу заповедта на Руфрий и срещу моя авторитет.

Щом стигнахме в двореца, помолих Ирод, Вителий, Руфрий и Месалина (която ме посрещна с най-голяма радост) да ме посъветват веднага какви мерки да взема. Войските се бяха строили отвън пред

двореца — Касий, Луп и Тигъра бяха все още с тях и разговаряха помежду си с високи, самоуверени гласове, но другите офицери се бяха отдръпнали от тях. Аз започнах разговора, като отбелязах, че макар Калигула да ми е бил племенник и макар да съм обещал на баща му, милия ми брат Германик, да се грижа за него и да го закрилям, не намирам у себе си основания да обвинявам Касий за убийството. Калигула сам си изпроси убийството по хиляди причини. Казах също, че Касий има военна характеристика, с каквато не може да се сравни ни един офицер от армията и че ако съм бил уверен, че е нанесъл удара от такива възвишени съображения, каквито, да речем, са вдъхновявали втория Брут, бих бил напълно готов да му простя. Но всъщност такива ли са били съображенията му?

Пръв взе думата Руфрий:

— Сега Касий разправя, че бил извършил убийството в името на свободата, но в действителност онова, което го подтикна към деянието, бе ударът върху личното му достойнство — непрестанните подигравки на Калигула с онези смешни и неприлични пароли.

Вителий каза:

— И все пак, ако това бе внезапен изблик на възмущение, би могло да се намери оправдание, но заговорът беше замислен дни и месеци преди това. Убийството бе извършено най-хладнокръвно.

Месалина каза:

— Нима забрави, че това не беше обикновено убийство, а нарушаване на най-святата му клетва за безусловна вяроност към неговия император? Заради това той няма право да се остави да живее. Ако наистина беше честен мъж, вече би трябвало да се е намушкарал на собствения си меч.

Ирод каза:

— А нима забрави, че Касий изпрати Луп да те убие, да убие и благородната Месалина? Оставиш ли го ненаказан, целият град ще реши, че се страхуваш от него.

Наредих да повикат Касий и му казах:

— Касий Херея, ти си човек, свикнал да се подчинява на заповеди. Сега аз съм твой главнокомандуващ, все едно дали ме одобряваш, или не; ти трябва да се подчиняваш на моите заповеди, все едно дали ги одобряваш, или не. Решението ми е следното: ако беше постъпил като Брут и бе убил тирана в името на общото благо, макар

да си го обичал като човек, щях да те поздравя; въпреки че щях да очаквам от теб, тъй като с това деяние си нарушил светата си клетва за вяръност, да загинеш от собствената си ръка. Но ти си замислил убийството (и го доведе докрай за разлика от някои други, които се стъписаха) от чувство на лична омраза; а подобни мотиви не са в състояние да извикат моята възхита. Освен това разбирам, че по свое лично решение си изпратил Луп да убие Цезония и съпругата ми, господарката Месалина, а и мен самия, ако ме намери; и поради това не ще ти дам правото да се самоубиеш. Ще накарам да те екзекутират като обикновен престъпник. Скърбя, че трябва да го сторя, повярвай ми. Ти си ме нарекъл идиот пред Сената и си казал на приятелите си, че не заслужавам милост от техните мечове. Възможно е да си прав. Но идиот или не, сега аз искам да ти отдам благодарност за големите ти заслуги към Рим в миналото. Ти беше оня, който спаси Рейнските мостове след поражението на Вар, а милият ми брат навремето те беше препоръчал пред мене в едно от писмата си като най-добрия воин, служил под неговото командуване. Съжалявам, че тази история няма по-щастлив завършек. Казах ти всичко. Сбогом.

Касий поздрави безмълвно и бе отведен към смъртта. Наредих и Луп да бъде екзекутиран. Беше много студен ден и Луп, който бил свалил военния си плащ, за да не се изцапа от кръвта, започнал да трепери и да се оплаква от студа. Касий се засрамил заради Луп и му казал укорително:

— Един вълк никога не бива да се оплаква от студа. (Луп е латинската дума за „вълк“.)

Но Луп плачел и като че не го чул. Касий запитал войника, който трябвало да го екзекутира, дали има някаква опитност в тази област.

— Не — отговорил войникът, — но в цивилния си живот бях касапин.

Касий се засмял и отвърнал:

— Чудесно. А сега ще бъдеш ли така любезен да ме довършиш със собствения ми меч? Това е мечът, с който убих Калигула.

Загинал още от първия удар. Луп не бил толкова щастлив: когато му наредили да протегне шия, сторил го непохватно, а сетне трепнал при удара, който се стоварил върху челото му. Станало нужда палачът да удари няколко пъти, преди да го умъртви.

Що се отнася до Тигъра, Аквила, Виниций и другите убийци, не им отмъстих. Те се облагодетелствуваха от амнистията, която още с пристигането на сенаторите пред двореца обявих за всички изречени думи и всички извършени дела в този ден и деня преди него. Обещах да върна Аквила и Тигъра на командирските им места при условие, че положат клетва за вярност към мене; но назначих предишния командир на преторианците на друга служба, защото Руфрий беше твърде ценен човек, за да бъде похабяван на тази длъжност. Тук би трябвало да отдам заслуженото на Тигъра като на човек, който държи на думата си. Беше се заклел на Касий и Луп, че по-скоро ще умре, отколкото да ме поздрави като император, и сега, когато тях ги екзекутираха, чувствувах морален дълг към паметта им. Смело се самоуби тъкмо преди да подпалят погребалната им клада и тялото му беше изгорено заедно с техните.

ГЛАВА 6

Толкова много неща имаше да се вършат в процеса по разчистване на бъркотията, която Калигула бе оставил подире си през тези четири години на беззаконие, че дори и сега ми се завива свят, като си припомня. Наистина главният довод, с който се оправдавах пред себе си за неуспеха да сторя онова, което възнамерявах, а именно да се откажа от монархията веднага щом стихне вълнението от убийството на Калигула, бе, че бъркотията беше невъобразима, не знаех да има друго в Рим освен мен самия, който би имал търпението, та дори и да притежаваше авторитета, да се заеме с тази тежка и неблагодарна работа. Не можех с чиста съвест да прехвърля отговорността на консулите. Консулите, дори и най-добросъвестните, са неспособни да планират една постепенна възстановителна програма, която да бъде проведена в продължение на пет или десет години. Те мислят единствено за своите дванайсет месеца, в които са на власт. Всякога или целят бързи и блестящи резултати, като насилват нещата, или пък не вършат нищо. Това беше задача за диктатор, назначен за определен брой години. Но дори и да се намереше диктатор с исканите качества, би ли могло да му се вярва, че не ще се опита да закрепил положението си, като приеме името Цезар и стане деспот?

Спомнях си с тъжно възмущение приятните чисти начални стъпки, с които бе облагодетелствуван Калигула: пълна съкровищница и императорска хазна, способни и надеждни съветници, доброжелателството на цялата Римска империя. Тъй че единственият изход от многото злини беше да остана на власт самият аз, поне за известно време, с надеждата да бъда освободен колкото може по-скоро. На себе си можех да вярвам повече, отколкото на другите. Реших да се съсредоточа в работата, която ме очакваше, и да сложа някакъв ред в нещата, преди да докажа, че републиканските ми принципи са истински принципи, а не само празни приказки, какъвто бе случаят със Сенций и подобните му. Междувременно трябваше да остана колкото

може по-малко императороподобен. Но проблемът за това, какви титли ще позволя да ми се гласуват, възникна още в началото. Без титлите, които носят със себе си необходимия авторитет за действие, никой не отива далече. Трябваше да приема най-необходимите. И трябваше да си потърся някъде помощници, по-скоро сред гръцките чиновници и предприемчивите градски търговци, отколкото сред членовете на Сената. Има една хубава латинска поговорка, „Olera olla legit“, която означава: „Гърнето само си избира зарзавата“. Щях да се оправя някак си.

В Сената искаха да ми гласуват всички почетни титли, каквито някога са се носели от моите предшественици, за да ми изтъкнат до каква степен се разкайват за републиканския си жар. Отказах всички, които можах. Приех името Цезар, на което отчасти имах право, защото бях от рода на Цезарите по линия на баба ми Октавия, сестрата на Август, и защото не бе останал ни един истински Цезар. Приех го заради тежестта, която то имаше пред чуждите народи като арменци, парти, германци и мавританци.

Сметнеха ли, че съм някой узурпатор, основаващ нова династия, това щеше да ги окуражи да започнат размирици по границата. Приех тъй също титлата народен трибун, която правеше личността ми неприкосновена и ми даваше правото да слагам вето над указите на Сената. Тази неприкосновеност на личността беше важна за мене, защото предложих да се анулират всички закони и укази, налагащи наказания за измяна на императора, и без нея щях да бъда съвсем незащитен срещу посегателствата за убийство. Отказах обаче титлата Баща на Отечеството, отказах титлата Август, присмях се на предложенията да ми се гласуват божествени почести и дори заявих на Сената, че не желая да ме назовават „император“. Това, изтъкнах, още от древни времена е била почетна титла, получавана за прояви на бойното поле — тя не означава просто главнокомандуващ на армиите. Август е бил наречен император заради победите си при Акциум и другаде. Чичо ми Тиберий беше един от най-победните римски генерали в цялата ни история. Предшественикът ми Калигула се беше оставил да го нарекат император от младежки амбиции, но дори и той сметна за свое задължение да спечели тази титла на бойното поле; оттам и експедицията му отвъд Рейн и нападението му над водите на Ламанша. Военните му операции, макар и безкръвни, символизираха

схващането му за отговорността, която носи със себе си титлата император.

„Един ден, сенатори — писах им аз, — може би ще намеря за необходимо да настъпя в бойното поле начело на моите армии и ако боговете ме закрилят, ще си спечеля титлата, която с гордост ще нося, но дотогава трябва да ви замоля да не ме назовавате с нея от уважение към ония способни пълководци от миналото, които наистина са си я заслужили.“

Те толкова се зарадваха на това ми писмо, че ми гласуваха една златна статуя — не, бяха три златни статуи, — но аз сложих вето на предложението по две причини. Първата беше, че не бях направил нищичко, за да заслужи тази чест, а втората — че това беше разточителство. Все пак обаче им разреших да ми гласуват три статуи, които да се поставят на важни градски центрове; но най-скъпата от тях трябваше да бъде от сребро и при това не плътна, а куха, запълнена с гипс. Другите две бяха съответно от бронз и мрамор. Склоних на тези три статуи, защото Рим и без това беше тъй претъпкан със статуи, че още две-три не бяха кой знае какво, а и понеже исках да имам скулптурен портрет от някой наистина добър скулптор, след като сега вече най-добрите световни скулптори бяха на мое разположение.

Сенатът също тъй взе решение да опозори Калигула с всички средства, които бяха в негова власт. Гласуваха деня на убийството му да се превърне в празненство за всеобща благодарност. Тук наново наложих своето вето и освен гдето анулирах Калигуловия декрет да му се отдава религиозна почит — на него и на богинята Пантея, името, което даде на бедната ми племенница Друзила, която бе убил, — не предприех други мерки срещу паметта му. Да се отмени с мълчание беше най-разумната политика. Ирод ми припомни, че Калигула не бе сторил нищо, за да опозори паметта на Тиберий, макар да бе имал сериозни основания да го мрази; просто се бе въздържал да го обожестви и беше оставил почетната арка, която му бе гласувана, недовършена.

— Но аз какво да правя с всички тези статуи на Калигула? — запитах Ирод.

— Та това е много просто — отвърна той. — Нареди на градските стражи да ги съберат утре в два часа заранта, докато всички спят и да ги донесат тук, в двореца. Когато Рим се пробуди, ще намери

нишите и постаментите празни или може би попълнени с ония статуи, които са били свалени, за да се поставят неговите.

Послушах съвета на Ирод. Статуите бяха два вида — статуи на чуждите божества, чиито глави Калигула беше свалил и заменил със своята, и онези, които си беше направил — всички от ценни метали. Първите възстанових, доколкото беше възможно, в първоначалния им вид, а другите счупих, претопих и от тях излях новите си монети. Голямата златна статуя, която беше поставил в собствения си храм, се превърна в близо един милион златици. Струва ми се, не съм споменал, че всеки ден неговите жреци — сред които за мой срам бях и аз — обличаха тази статуя в дрехи, подобни на дрехите, с които той се обличаше. Не само трябваше да я обличаме в обикновените граждански или военни облекла със специалните отличия на императорския му ранг, но в дните, когато се случваше той да се мисли за Венера, Минерва, Юпитер или Добрата богиня, трябваше да я стъкмяваме съответно с различните божествени атрибути.

Суетата ми бе приятно погъделичкана да видя образа си на монетите, но и по време на Републиката видните граждани са си позволили подобно удоволствие, тъй че не се срамувам много от това. Но портретът на монетата всякога разочарова, защото е изобразен в профил. Човек не познава собствения си профил и се стряска, когато види на портрета как изглежда на другите край него. Когато гледаш цялото си лице, поради близостта, която му придава огледалото, изпитваш към отражението си известна търпимост и дори се харесваш; но трябва да кажа, че когато за пръв път видях модела на златицата, която се сечеше в монетарницата, ядосах се и запитах дали са я замислили като карикатура. Малката ми глава с тревожното ѝ изражение, умъдрена върху тънката шия, а пък адамовата ябълка изхвъркнала почти като втора брадичка — стъписах се. Но Месалина каза:

— Не, мили мой, ти изглеждаш точно така. Всъщност изобразен си по-хубав, отколкото си.

— Нима наистина ти можеш да обичаш такъв мъж? — запитах я.

Тя се закле, че за нея това било най-скъпото лице на света. Тъй че опитах се да свикна с монетата.

Освен със статуите страстта на Калигула към прахосничество бе представена и от различните сребърни и златни предмети из двореца и

другаде, неща, които можеха да бъдат прибрани и превърнати в кюлчета. Например златните черचेвета и дръжки на вратите, както и златните и сребърни мебели в храма му. Иззех ги всичките. Основно прочистих двореца. В спалнята на Калигула намерих ковчежето с отровите, което бе принадлежало на Ливия и от което Калигула добре се беше възползвал, изпращайки подаръци от отровни бонбони на хора, които бяха съставили завещанията си в негова полза; а понякога капваше отрова в чиниите на гостите си, като първо отвлечаше вниманието им с предварително измислена уговорка. (Изпитвал голямо удоволствие, призна ми, да ги наблюдава как загиват от арсеника.) През първия тих пролетен ден занесох ковчежето в Остия, качих се на един от корабите за разходки на Калигула и пътувайки надолу по устието, хвърлих го през борда на около миля от брега. Само след минута-две хиляди мъртви риби плувнаха на повърхността. Не бях казал на моряците какво има в ковчежето и някои от тях посегнаха към най-близките риби с намерение да си ги отнесат у дома; но аз ги възпрях, забранявайки им това под страх от смъртно наказание.

Под възглавницата на Калигула намерих двете му прочути книги, на едната от които беше нарисувана кървава кама, а на другата — кървав меч. Калигула всякога бе следван от един освободенец, който носеше тези две книги, и ако дочуеше нещо за някого, което да го раздразни, казваше на освободенеца: „Протогене, запиши името на тогова под камата“, или: „Запиши името му под меча“. Мечът беше за осъдените на екзекутиране, а камата за ония, които трябваше да се поканят да се самоубият. Последните имена в книгата с камата бяха на Виниций, Азиатик, Касий Херея и Тиберий Клавдий — моето. Тази книга изгорих в един мангал със собствените си ръце. А Протоген осъдих на смърт. Не само защото не можех да понасям този мрачен, кръвожаден тип, който всякога се бе отнасял към мен с непоносимо нахалство, а защото сега имах доказателства, че е заплашвал сенатори и конници да напише имената им в книгите, ако не му заплатят големи суми. По това време вече разумът на Калигула беше дотолкова замътен, щото Протоген лесно можеше да го убеди, че имената са вписани по негово нареждане.

Когато съдех Протоген, той настояваше, че никога не бил изричал подобни заплахи и никога не бил вписвал ничие име в книгата освен по нареждане на Калигула. Това повдигна въпроса за

пълномощията, необходими за извършване на една екзекуция. Лесно беше за някого от моите легати да ми докладва небрежно някоя сутрин:

— Еди-кой си беше екзекутиран на разсъмване, в съгласие с твоята вчерашна заповед.

Ако аз не знаех нищо по въпроса, оставаше налице само неговата дума срещу моята, че не съм издавал подобно нареждане; а както всякога съм готов да си призная, паметта ми не е от най-добрите. Затова отново въведох практиката, подхваната от Август и Ливия, всички решения и нареждания незабавно да се записват. Докато от подчинените ми не се представи нареждане, подписано от мене, за всяко по-сериозно наказателно действие, което те са извършили, или за по-големи финансови разходи, или за някакво необичайно нововъведение в процедирането, което са предприели, подобно деяние не бива да се смята одобрено от мене и ако се възпротивя, те трябва да понасят вината. Накрая тази практика, която бе възприета и от отговорните ми министри по отношение на техните подчинени, стана нещо тъй обичайно, че в управляващите кръгове в работно време почти не се разговаряше, с изключение на разискванията между оглавяващите службите и посетителите от градската управа. Всеки дворцов слуга носеше със себе си восъчна дъска, в случай че потрябва да се запише някое официално нареждане. Всички случайни молители за служби, помощи, благоволения, привилегии и тям подобни бяха предупредени да представят документ при влизането си в двореца, в който да е указано точно какво искат и защо; и с редки изключения им се позволяваше да излагат исканията си с устни молби и доводи. Това спестяваше време, но спечели на помощниците ми незаслужената слава на хора надменни.

Ще ви разкажа за моите министри. По времето и на Тиберий, и на Калигула истинското управление на нещата бе падало все повече и повече върху плещите на императорските освободенци, обучени поначало за секретарска работа от баба ми Ливия. Консулите и градските магистрати, макар да бяха самостоятелни ръководни лица, отговорни единствено пред Сената за правилното извършване на своята работа, бяха започнали да зависят от съветите, давани им от името на императора от същите тези секретари, особено пък в случаи с по-сложни документи, свързани с юридически и финансови въпроси. Показваше им се къде да поставят своя печат или къде да се подпишат,

тъй като документите бяха изготвени от другите, и рядко си правеха труд да се запознаят със съдържанието им. Подписът в повечето случаи беше чиста формалност и те не знаеха абсолютно нищо за административните подробности в сравнение с онова, което знаеха секретарите. Освен това секретарите си бяха изработили едно ново писмо, изпъстрено със съкращения, йероглифи и набързо надраскани букви, което никой освен тях не можеше да разчете. Знаех, че не е възможно да се очаква някаква бърза промяна в тези отношения между секретариата и останалия свят, тъй че отначало засилих, вместо да отслабя, властта на секретариата, потвърждавайки назначенията на онези от Калигуловите освободенци, които работеха добре. Задържах например Калист, който беше секретар както на личната императорска хазна, така и на държавното съкровище, с което Калигула се отнасяше пак като към императорска хазна. Той знаел за заговора срещу Калигула, но не бе взел дейно участие в него. Разказа ми някаква заплетена история за това как уж накрая Калигула му бил заръчал да отрови храната ми и как той благородно отказал да го стори. Не му повярвах. Първо, Калигула никога не би му дал подобна заповед, а както обикновено щеше да сложи отровата със собствената си ръка; и, второ, ако наистина би му наредил, Калист не би се осмелил да откаже. Тъй или инак, направих се, че му вярвам, защото ми се стори, че ревностно желае да продължи тази си работа и защото беше единственият, който наистина разбираше същността на настоящото финансово положение. Окуражих го, като му казах, че според мен се е справил отлично в това да снабдява Калигула със средства в продължение на толкова дълго време и че разчитам на него отсега нататък да използва божата си дарба за намиране на злато, но за спасението, а не за разрухата на Рим. Отговорностите му се простираха до провеждането на юридически разследвания по всички обществени финансови въпроси. Задържах Мирон за свой юридически секретар и Посид — за съкровищник на военната хазна, а Харпократ поставих начело на въпросите, отнасящи се до организиране на игрите и забавленията; Амфей водеше списъците на римските граждани. Мирон освен това имаше задължението да ме следва, когато се явях на обществени места, да преглежда посланията и молбите, които ми връчваха, и да заделя важните и неотложните от обичайния порой празнословия и досадни искания. Другите ми отговорни министри

бяха Палас, комуто възложих грижата за личната ми хазна, брат му Феликс, когото направих министър на външните работи, Калон, когото назначих за завеждащ запасяването, и синът му Нарцис, когото сложих да оглавява вътрешните работи и личната ми кореспонденция. Полибий ми стана секретар по религиозните въпроси — защото аз бях върховен жрец — и щеше да ми помага в историческите занимания, ако успеех да отделя време и за тях. Последните петима бяха мои освободенци. По времето на бедността си бях принуден да ги уволня от моя служба и те лесно си намериха секретарска работа в двореца; тъй че те бяха основоположниците на „секретарските мистерии“ и дори се бяха научили да пишат нечетливо. Дадох на всички жилища в новия дворец, като изхвърлих сганта от гладиатори, водачи на колесници, коняри, актьори, жонгльори и други навлеци, които Калигула беше настанил там. Превърнах двореца преди всичко в място за извършване на държавни работи. Лично аз живеех в стария дворец и при това много скромно, следвайки примера на Август. За по-важни пиршества и за посрещане на чужди държавници използвах покоите на Калигула в новия дворец, където и Месалина имаше едно крило за себе си.

Когато връчих назначенията на моите министри, обясних им, че искам от тях да работят колкото е възможно по-самостоятелно; не можеха да очакват от мен да ги ръководя във всичко, дори и да бях поопитен. Не бях в положението на Август, който при вземане на управлението е бил не само по-млад и по-енергичен, но е разполагал с цяла група от способни съветници, видни личности като Меценат, Агрипа, Полион — достатъчни са имената само на тия трима. Заявих им, че трябва да правят всичко по силите си, а когато срещнат затруднения, да се справят с „Римските протоколи на божествения Август“, които бяха публикувани от Ливия по времето на Тиберий, и да се придържат към формите и прецедентите, които намерят там. В случаите, когато не биха могли да открият търсения прецедент в тази безценна книга, тогава естествено да се посъветват с мене; но че разчитам на тях да ме отменят колкото може повече.

— Бъдете решителни — казах им, — но все пак не прекалявайте.

Признах на Месалина, която ми бе помогнала за тези назначения, че острието на републиканския ми жар се е поизтъпило: с всеки изминат ден започвах да изпитвам по-голяма симпатия и по-дълбоко

уважение към Август. Уважение и към баба си Ливия въпреки личната ми неприязън към нея. Тя очевидно бе притежавала невероятно методичен ум и ако преди да възстановя Републиката, успеех да направя така, че управленческата система да заработи наполовина тъй добре, както под нейното ръководство и ръководството на Август, щях да съм много доволен от себе си. Месалина усмихнато ми предложи в такъв случай да поеме ролята на Ливия, ако аз се заема с ролята на Август.

— Absit omen — възкликнах аз и плюх в пазвата си за щастие. А тя отговори, че съвсем не се шегувала, а наистина притежавала нещо от способността на Ливия за преценяване на характерите и можела да разбере кой за каква длъжност е способен. Ако съм искал да ѝ дам свобода в това отношение, готова била да работи от мое име в областта на социалните въпроси и да ме отмени във всички въпроси, свързани с длъжността ми на блюстител на обществения морал. Трябва да знаете, че бях дълбоко влюбен в Месалина и когато обсъждахме избора на министрите, съветите ѝ ми бяха наистина много полезни; ала се поколебах да ѝ възложа подобна отговорна работа.

Тя ме помоли да ѝ позволя да ми даде доказателства за своите способности. Предложи ми заедно да прегледаме поименния списък на сенаторското съсловие: тя щяла да ми каже кои имена според нея заслужавали да останат в него. Поисках списъка и започнахме. Признавам, останах учуден от подробните ѝ познания за способностите и характерите, за личните и обществените истории на първите двадесетина сенатори, упоменати в него. Всеки път, когато проверявах сведенията ѝ, те се оказваха толкова достоверни, че накрая с готовност удовлетворих молбата ѝ. Настоях на собственото си мнение само в няколко от случаите, в които на нея ѝ беше все едно дали името ще остане в списъка, или ще бъде заличено. След като направихме проучвания с помощта на Калист за имуществения ценз на някои членове и като поразмислихме над техните умствени способности и морални качества, зачеркнахме една трета от имената и попълнихме празните места с най-добрите сред конниците, както и с бивши сенатори, извадени от списъка поради капризите на Калигула. Лично мое решение беше да излича Сенций. Чувствувах нуждата да се отърва от него не само заради глупавата му реч в Сената и страхливостта, която прояви след нея, а и защото той беше един от

двамата сенатори, които ме бяха придружили до двореца по време на Калигуловото убийство и след това ме бяха изоставили. Другият впрочем беше Вителий, но той ме увери, че бил избързал напред, за да намери Месалина и да я отведе на безопасно място, очаквайки, че Сенций ще остане да се погрижи за мене; тъй че почти му простих. Назначих Вителий да ме представлява, в случай че се разболея или нещо по-лошо ме сполети. Но от Сенций се отървах. Обяснението, което дадох за това, бе, че не се е явил на заседанието на Сената, което бях насрочил в двореца, а е избягал от Рим в имението си, без да предупреди консулите, че ще отсъства; не се бе завърнал в продължение на няколко дни и по този начин не бе успял да се облагодетелствува от амнистията. Друг виден сенатор, когото също разжалвах, беше конят на Калигула, Инцитат, който след три години би трябвало да стане консул. Писах на Сената, че нямам особени оплаквания срещу личния морал на този сенатор, нито срещу способностите му при изпълнение на задълженията, възлагани му до този момент, но че той не притежава вече необходимия имуществен ценз. Защото бях отнел средствата, отпускани му от Калигула, и го бях зачислил на окладката на обикновен кавалерийски кон, уволних конярите му и го преместих в обикновена конюшня, където яслите бяха от дърво, а не от слонова кост и стените варосани, а не покрити с фрески. Но не го разделих от жена му Пенелопа: това би било несправедливо.

Ирод ме предупреди да се пазя много от посегателство за убийство, като ми обясни, че ревизирането на списъка на сенаторското съсловие и съответното прочистване, което бяхме извършили в съсловието на конниците, ми е спечелило много врагове. Амнистията е много хубаво нещо, каза ми той, но милосърдието не бива да бъде прекалено едностранчиво. Според него Виниций и Азиатик вече били подхвърляли най-цинично, че новите метли метели отлично, че Тиберий и Калигула и те били подхванали да управляват под прикритието на справедливостта и милосърдието и че и аз сигурно съм щял да се превърна в побъркан деспот като тях. Ирод ме посъветва да не стъпвам в Сената за известно време, а дори и след това да взема всички предпазни мерки срещу убийство. Това ме уплаши. Трудно ми беше да реша какви предпазни мерки ще бъдат задоволителни, затова не прекрачих прага на Сената в продължение на цял месец.

Междувременно реших как да се предпазвам: поисках и ми разрешиха да влизам в Сената придружаван от въоръжена охрана от четирима преториански трибуни и от Руфрий, командира на преторианците. Дори включих Руфрий в списъка на сенаторите, макар да му липсваше необходимият имотен ценз, а Сенатът, по моя молба, му позволи да се изказва и да гласува, когато е с мене. Също тъй по съвета на Месалина, всеки, който се явяваше пред мене в двореца или другаде, първо биваше претърсван за оръжие: дори жените и момчетата. Не ми се хареса предложението да се претърсват и жените, но Месалина настоя и аз склоних при условие, че претърсването ще го вършат нейните освободенки, а не войниците ми. Месалина настоя също да бъда охраняван от въоръжени войници на пиршествата. През времето на Август това би се сметнало за деспотизъм и аз изпитвах срам, като ги гледах наредени покрай стените, но не смеех да рискувам.

Хвърлих много труд да възвърна самоуважението на Сената. При подбора на нови членове Месалина и аз бяхме много внимателни в проучването както на родословията им, тъй и на личните им качества. Уж по искане на старшите членове на сенаторското съсловие, а всъщност идеята беше моя, обещах да не утвърждавам сенатори с помалко от четирима предци по мъжка линия, които водят произхода си от римски граждани. Сдържах това обещание. Единственото очебийно изключение, което направих, беше случаят с Феликс, моя външен министър, когото няколко години по-късно имах възможност да въздигна в сенаторски ранг. Беше по-малък брат на освободенеца ми Палас и бе роден, след като баща им беше получил свободата си; тъй че никога не е бивал роб като самия Палас. Но дори и в този случай не наруших обещанието си към Сената: помолих един член от фамилията на Клавдиите — Клавдий не по рождение, а член на фамилията от клиенти на Клавдиите, пришълци от Кампания, на които бе дадено гражданство и правото да вземат името Клавдий — да осинови Феликс. Тъй че сега Феликс, поне на теория, притежаваше необходимите четири поколения предци. Но когато го представих в Сената, надигнаха се завистливи протести. Някой каза:

— Цезаре, в дните на предците ни подобни неща не са ставали.

Аз отвърнах разгневено:

— Не смятам, сенаторе, че имаш право да приказваш така. И твоята фамилия не е кой знае колко благородна. Чувал съм, че по

времето на моя прапрадядо предците ти продавали по улиците печен дроб, а на всичко отгоре удряли в теглото.

— Лъжа! — викна сенаторът. — Били са почтени ханджии.

Смехът на сенаторите го накара да млъкне. Но аз се видях принуден да допълня:

— Когато бил назначен за цензор, преди повече от триста години, прадядо ми Клавдий Слепеца, победител на етруските и самнитите и първият виден римски писател, допуснал в Сената синове на освободенците, така както направих аз сега. Многобройни са членовете на това събрание, които дължат днешното си присъствие тук на това нововъведение на моя праотец. Готови ли са да се оттеглят?

След това сенаторите приветствуваха Феликс най-сърдечно.

Сред конниците имаше много богати нехранимайковци, както ги имаше и по времето на Август. Но аз не последвах примера на Август да ги оставя да се шляят без работа. Разгласих, че всеки, който се отказва от обществената служба, която му е предложена, ще бъде изхвърлен от съсловието. На два-три пъти удържах думата си.

Сред документите, които намерих в двореца, в личната каса на Калигула, бяха не онези, отнасящи се до процесите и смъртните присъди по Тибериево време на племенниците ми Друз и Нерон и на майка им Агрипина. Калигула уж разправяше, че бил изгорил всичко още в началото на управлението си като знак на великодушие, но всъщност не го беше сторил и свидетелите срещу моите племенници и снаха ми живееха в постоянен ужас от неговото отмъщение. Прегледах внимателно документите и призовах ония от оцелелите, които бяха споменати като замесени в тези несправедливи убийства. Документът, отнасящ се за всеки поотделно, му биваше прочитан в мое присъствие, а след това му се даваше в ръката, за да го изгори в огъня пред себе си. Тук трябва да спомена; шифрованите досиета за личния живот на някои видни граждани, които Тиберий беше взел от Ливия след смъртта на Август, но не бе успял да разчете. По-късно съумях да ги разшифровам, но те се отнасяха за събития, отдавна отживели времето си, тъй че, интересът ми в прочитането беше по-скоро исторически, отколкото политически.

Двете най-важни задачи, които очаквах разрешение, сега бяха постепенното реорганизиране на държавните финанси и премахването на най-вредните от Калигуловите декрети. Но нито едното, нито

другото можеше да се скърши на бърза ръка. Имах дълги разисквания относно финансите с Калист и Палас веднага щом ги назначих. Присъствуваше и Ирод: защото вероятно той знаеше повече от всекиго друго за това, как да се сключват заеми и да се оправят стари сметки. Първият въпрос, който възникна, бе: как да се намерят готови пари за належащи нужди. Решихме да уредим това, като стопим златните статуи и златните предмети и украси в двореца и златните мебели в храма на Калигула. Ирод предложи към реализираните суми да се прибавят заеми, взети от името на Юпитер Капитолийски от други богове, чиито храмови съкровищници се бяха претърпели през последните стотина години с безполезни и пищни жертвени дарения от скъпоценни метали. Бяха в по-голямата си част дарове от хора, които искаха да привлекат вниманието към себе си като преуспели граждани, а не приношения в изблик на набожност. Тъй например някой търговец след успешна търговска сделка в Изтока ще дари на бога Меркурий златен рог на изобилието или някой преуспял войник ще дари на бога Марс златен щит, или някой преуспял адвокат ще направи дар на Аполон златен триножник. Наистина за какво са му на Аполон двеста или триста триножника? Ако ли пък баща му Юпитер е в нужда, той с радост ще му заеме няколко, нали? Така че претопих и изсякох в монети толкова жертвени дарения, колкото съумях да измъкна от храмовете, без да обидя фамилиите на дарителите и без да унищожавам творения с историческа или художествена стойност. Защото един заем от Юпитер се равняваше на един заем от държавната съкровищница. На този разговор решихме да поискаме заеми и от банкерите. Щяхме да им предложим висока лихва. Но Ирод каза, че сега най-важното било да се възвърне общественото доверие и с това да се върнат в обращение парите, които бяха укрити от подплашените търговци. Той заяви, че макар да се налагала политика на големи икономии, с това не бивало да се прекалява. Можело да се разтълкува като свидливост.

— Всякога, когато оставах без пари — в бедните си години — каза Ирод, — винаги хвърлях всичко, каквото имах, за облекло, — купувах пръстени, наметки и хубави нови обувки. Това повишаваше кредита ми и ми даваше възможност да искам нови заеми. Бих те посъветвал да сториш същото. Варакът например блести надалеко. Защо не изпратиш твоите златари да позлатят вратите в цирка? Това

ще накара всекиго да се почувствува заможен, а няма да ти струва повече от петдесет до стотина златици. И още нещо ми хрумна тази сутрин, като гледах да носят по хълма онези големи мраморни плочи от Сицилия за облицоването на храма на Калигула. Ти не смяташ да хвърляш повече работа по този храм, нали? Добре тогава, използвай ги да облицоваш пясъчниковата балюстрада в цирка. Мраморът е красив и ще направи страшно хубаво впечатление.

Ирод гъмжеше от идеи. Бих желал да го задържа край себе си, но той ми отвърна, че не можел да остане — имал царство да управлява. Казах му, че ако остане още само няколко месеца, ще направя царството му голямо като на дядо му Ирод.

Но да продължа за нашето съвещание. Решихме да поискаме този държавен заем и като начало да премахнем някои от най-странните данъци, наложени от Калигула: като например данъка от доходите на публичните домове, от продажбата на стари вещи и от обществените отходни места — съдържанието на големите глинени съдове, поставени на уличните ъгли, които тепавичарите изпразваха, щом урината достигнеше до определено ниво и използваха за чистене на дрехи. В указа, с който премахвах тези данъци, обещах, че веднага щом съберем достатъчно пари, ще премахна и някои други.

ГЛАВА 7

Скоро станах популярен. Сред указите на Калигула, които анулирах, бяха и онези, отнасящи се до неговия личен религиозен култ, указите му за държавна измяна, както и тези, които отнемаха известни привилегии на Сената и на народа. Обявих, че отсега нататък думите „държавна измяна“ се превръщат в безсмислица. Не само писаните думи за държавна измяна не ще се смятат за криминално престъпление, но ни едното, ни другото ще бъде повод за съдебно преследване; в това се показах по-либерален дори и от Август. Указът отвори вратите на тъмниците за стотици затворници от най-различен вид. Но по съвета на Месалина задържах всички под домашен арест дотогава, докато не се уверих, че обвинението в държавна измяна не включва и други престъпления от по-тежък характер. Защото обвинението в държавна измяна често бе само формалност за арестуването: престъплението можеше да бъде убийство, фалшификация или нещо друго. Тези случаи не ги оставих да се разрешават от обикновените съдии. Сметнах се задължен да ги разследвам лично. Всеки ден отивах на Форума и там, срещу храма на Херкулес, разглеждах делата по цяла сутрин заедно с мои колеги-сенатори. Никой император от години насам не беше допускал колеги в своя съдийски състав — още откакто Тиберий беше отишъл в Капри. Освен това посещавах без предизвестие други съдилища и всякога седях на пейката на съветниците, до председателя на съда. Познанията ми по юриспруденция бяха много слаби. Не бях следвал обичайния ред на длъжностите, през които преминава всеки римлянин от благороден произход, като постепенно се повишава в ранг от третокласен магистрат до консул, с прекъсвания от военна служба извън страната; и с изключение на последните три години бях живял извън Рим през повечето време и много рядко бях посещавал съдилищата. Затова трябваше да разчитам повече на собственото си остроумие, отколкото на юридическите прецеденти, и през цялото време да се боря с

хитростите на адвокатите, които, разчитайки на невежеството ми, се опитваха да ме оплетат в правните си мрежи.

Всеки ден, като идвах от двореца към Форума, минавах край една измазана с гипсова мазилка малка сграда, на чиято фасада беше изписано с огромни катранени букви:

ОСНОВАНА И УПРАВЛЯВАНА
ОТ НАЙ-УЧЕНИЯ И КРАСНОРЕЧИВ
ОРАТОР И ЮРИСТ
ТЕЛЕГОНИЙ МАКАРИЙ
ОТ ТОЗИ ГРАД И ОТ ГРАДА АТИНА

А под това, върху голяма квадратна плоча, се мъдреше следното обявление:

Телегоний дава напътствия и съвети на всички, които са се оплели във финансови или лични неприятности, изискващи явяването им пред гражданския или криминалния съд; и притежава обширни енциклопедични познания по всички римски укази, статuti, декрети, прокламации, съдебни решения и прочее, минали и сегашни, в сила, неприлагани в момента или недействителни. Само в половин час най-ученият и красноречив Телегоний може да снабди клиента си с точни и правно неоспорими мнения по всеки съдебен въпрос на света, който се представи пред него и помощниците му — много опитни служители. Не само римско право, но гръцко право, египетско право, арменско, мавританско или партско право — Телегоний знае всичко това наизуст. Несравнимият Телегоний е готов не само да ви снабди със сурови познания по закона, но той ще ви снабди и със завършеното произведение: а именно, красиво съчинена адвокатска реч за пред съда, изпълнена с подходящия тон и жест. Личното апелиране към съдиите — главна специалност. При поискване, ръководство с блестящи

метафори и фигуративни изрази, подходящи за всякакъв случай. Ни един от клиентите на Телегоний досега не е получил неблагоприятна присъда от който да било съд — освен ако противникът му по някаква случайност не е пил от същия източник на ораторска мъдрост и красноречие. Умерени цени и любезно обслужване. Няколко свободни места за ученици.

„Езикът поразява по-силно и от острието“ — Еврипид.

Постепенно, като го виждах толкова често, аз запаметих надписа на плочата и когато се случеше защитникът или обвинителят да се обърнат към мен с изрази като: „Ти, Цезаре, познаваш петнадесетата алинея от четвъртия член на Закона срещу разкоша на Марк Порций Катон, публикуван през еди-кой си година, по времето на консулите еди-кой си и еди-кой си, нали?“ или „Ти сигурно знаеш, Цезаре, че на остров Андрос, от който произхожда моят клиент, спрямо фалшификатори, в състояние да докажат, че са били подтикнати към деянието от желание да подобрят живота на възрастните си родители, а не от стремеж за лична облага, се проявява голяма търпимост“, или някакви подобни глупави приказки, аз се усмихвах и отвърщах: „Грешиш, уважаеми: нищо подобно не знам. Аз не съм най-ученият и красноречив Телегоний, който може да достави точни и правно неоспорими мнения по всеки съдебен въпрос на света. Аз съм само съдията в този съд. Продължавай и не ми губи времето.“ Ако ли въпреки това упорствуваше да ми досажда, казвах му: „Безсмислено е. Преди всичко, ако не желая да ти отговоря, няма да отговоря. Никой не може да ме застави. Аз съм свободен човек — нали? Всъщност аз съм един от най-свободните хора в Рим. И после, ако ти отговоря сега, кълна ти се, ще предпочетеш да си бях замълчал.“

Впрочем този Телегоний, както си личеше, развиваше твърде доходна дейност и аз започнах много да се дразня от това. Ненавиждам адвокатското ораторство. Ако един човек не е в състояние да изложи случая си кратко и ясно, довеждайки необходимите свидетели, и ако не може да се въздържа от неуместни приказки за благородните си предци, за броя на обеднените роднини, които сам издържал, за

снизходителността и мъдростта на съдията, за безжалостните шеги на Съдбата, за преходността на човешкото богатство и всякакви подобни празни приказки, то той заслужава най-голямото наказание, предвидено в закона, заради своята нечестност, преструвки и похабеното време на съдията. Пратих Полибий да купи тази прословута книга на Телегоний и я разучих. След няколко дни се отбих в едно от най-низшите съдилища и чух как един защитник се впуска в блестяща риторична реч, препоръчана от Телегоний. Помолих съдията да ми позволи да се намеся. Той се съгласи и аз казах на оратора:

— Спри, уважаеми, това не е вярно. Телегоний го даваше другояче, чакай да видя как беше — „Ако обвинението е за кражба“ — да, това е.

Измъкнах книгата.

Научавайки за загубата на моя съсед, изпълнен с жал към него, в какви ли не лесове и долини, в какви ли не ветровити и враждебни планини, в какви ли не влажни и мрачни пещери не търсих тези загубени овце (или загубена крава — загубен кон — загубено муле), докато най-накрая, макар да прозвучи невероятно, завръщайки се у дома пребит, с раздрани нозе, разочарован, аз ги намерих (тук засенчи очи с ръка и си придай учуден вид): и то не другаде, а в собствената си кошара (или краварник — конюшня — яхър), където те своенравно се вмъкнали по време на отсъствието ми!

— Уважаеми — рекох му, — ти казваш лесове на мястото на долини, изпускаш „разранени крака“ и важното прилагателно „своенравно“. Освен това не си придаде учуден вид при думата „намерих“, а изглеждаше по-скоро на глупак. Съдебното решение ще бъде срещу тебе. Сърди се на себе си, а не на Телегоний!

Поради това, че отдавах толкова много време на съдийските си задължения, включително и през религиозните празници; и дори слях зимната и лятната сесия на съда, та раздаването на правосъдие да бъде непрекъснато и ни един обвиняем да не трябва да прекарва повече от няколко дни в тъмница — поради всичко това очаквах все пак малко

по-дружелюбно отношение от страна на адвокатите, съдебните служители и свидетелите. Дадох да се разбере, че невявяването или закъснението в съда на една от страните участници в каквото и да било дело ще ме настрои в полза на противниковата. Опитвах се да свършвам делата колкото може по-бързо и си спечелих (най-незаслужено) славата на съдия, който осъжда обвиняемите, без да им даде съответната възможност да се защитят. Ако някой биваше уличен в престъпление и аз го запитвах направо: „Това обвинение вярно ли е в основата си?“, а той се смущаваше и отвърщаше: „Чакай да ти обясня, Цезаре. Не съм точно виновен, но...“, направо го прекъсвах. Обявявах: „Глоба от хиляда златици“ или „Да се прокуди на остров Сардиния“, или „Осъжда се на смърт“, а сетне се извърщах към вратаря: „Следващото дело, моля.“ Обвиняемият и адвокатът му естествено се разгневяваха, че не са съумели да ме очароват с техните молби за смекчаване на вината. Спомням си един случай, когато подсъдимият твърдеше, че бил римски гражданин и затова се яви облечен в римска тога, но адвокатът на тъжителя направи протест и заяви, че оня бил всъщност чужденец и трябвало да носи плащ. За делото нямаше никакво значение дали е, или пък не е римски гражданин, затова усмирих адвокатите, като наредих на човека да носи плащ по време на пледоариите на обвинителя и тога по време на речите на защитата. Адвокатите ми се разсърдиха за това и си казаха един друг, че съм се подигравал с правосъдието. Възможно е. И, общо взето, се отнасяха към мен много лошо. В някои утрини, когато не успявах да разгледам всички дела, които бях насрочил, а времето за обяда ми беше минало отдавна, те предизвикваха размирици, щом отлагах заседанието за другия ден. Подвикваха ми грубо да се върна и да не карам честните граждани да чакат за справедливост, дори ме дърпаха за тогата или за крака, сякаш да ме заставят да не напускам съда.

Не се дразнех от фамилиарниченето, стига да не беше обидно, и открих, че дружелюбната атмосфера в съдебната зала подтиква свидетелите да дават точни показания. Ако някой ми отвърнеше разгорещено след някое мое неправилно мнение, никога не му се сърдех. При един случай адвокатът на защитата обясни, че клиентът му, шейсет и пет годишен мъж, наскоро се бил оженил. Съпругата му беше свидетелка по делото и се оказа твърде млада жена. Аз подхвърлих, че бракът им е противозаконен. Според закона на Папий и

Попей (който случайно познавах) на мъж над шестдесетте не се разрешава да се жени за жена под петдесетте: законното предположение беше, че мъжът над шестдесет години не е способен да създава поколение. Прочитирах гръцката епиграма:

*За стар жених са пътищата два:
„деца недъгави или рога“.*

Адвокатът се позамисли за малко и ми отговори в рима:

*А ти натрапваш, старче горделиво,
на естеството правило лъжливо:
от стар, напет баща — и син напет;
от млад, но хилав — слабичък и блед.*

Аргументът му беше толкова справедлив и тъй на място, че простих на поета-адвокат, дето ме нарече истински глупак, и на следващото заседание на Сената съответно поправих закона на Папий и Попей. Най-яростният гняв, на който си спомням да съм се поддавал в съда, бе извикан от един съдебен служител, чиято длъжност беше да вика свидетелите и да се грижи за навременното им явяване. Изслушал бях някакво дело за мошеничество, но бях принуден да го отложам поради липса на доказателства, понеже главният свидетел беше избягал в Африка, за да се измъкне от обвинение в съучастничество. Когато дойде денят на новото разглеждане, повиках този свидетел; той не беше в съда. Запитах съдебния служител дали на този човек е била изпратена съответната призовка.

— О, да, Цезаре.

— Тогава защо го няма?

— За жалост не му е възможно да се яви.

— Няма *никакво* извинение за неявяването, освен ако е тъй тежко болен, че да не може да го донесат на носилка поради опасност за живота му.

— Прав си, Цезаре. Не, свидетелят не е болен сега. Доколкото разбрах, бил е много болен. Но с това се е свършило.

— Какво му е било?

— Нападнат бил от лъв, а след това получил гангрена.

— Същинско чудо, че е оздравял — казах аз.

— Не, не е оздравял — ухили се оня. — Мъртъв е. Струва ми се, че смъртта би могла да се приеме като причина за невявяване.

Всички се разсмяха.

Толкова се разгневих, че запратих плочата си за писане по главата му, отнех му гражданството и го прокудих в Африка.

— Върви да ловиш лъвове — креснах — и дано тъй те изпохапят, че да гангренияш!

Но след шест месеца му простих и го върнах на службата му. Спря да си прави шеги за моя сметка.

Справедливо ще е тук да отбележа най-силния гняв, на който пък аз съм бил прицелът в съдебната зала. Един млад благородник бе обвинен за противоестествено държане с жени. Обвиняваше го всъщност сдружението на проститутките, неофициална, но сплотена организация, която предпазваше членките си много успешно от измама и грубиянство. Самите проститутки нямало как да повдигнат обвинението срещу благородника, тъй че отишли при някакъв човек, който също бил пострадал от него и търсел да му отмъсти — проститутките знаят всичко, — и му предложили да го подкрепят със свидетелски показания, ако той повдигне обвинението: проститутката е пълноценен свидетел в съда. Преди да разгледам делото, пратих вест на приятелката си Калпурния, хубавичката млада проститутка, която живееше с мене, преди да се ожения за Месалина, и бе тъй нежна и вярна по време на моите беди: помолих я да поговори с жените, които щяха да свидетелствуват, и да разбере за себе си дали оня ги бе обидил по споменатия начин, или пък са били подкупени от човека, който повдигаше обвинението. Калпурния ми обади след ден-два, че благородникът наистина се държал по най-груб и отвратителен начин и че жените, които се оплакали на сдружението, били почтени момичета, а едната й била дори лична приятелка.

Разгледах делото, накарах свидетелите да положат клетва (не приех възражението на защитника, че клетвата на една проститутка и на практика, и въобще била равна на нищо) и накарах секретаря на

съда да запише това. Когато едно момиче повтори някаква отвратителна и вулгарна забележка, която обвиняемият ѝ отпратил, секретарят ме запитва:

— Да запиша ли това, Цезаре?

А пък аз му отговорих:

— Защо не?

Младият благородник тъй се ядоса, че направи същото, което аз бях направил със съдебния служител, когато ме бе подиграл — запрати дъската си за писане по главата ми. Но там, където аз бях пропуснал целта си, той я улучи. Острият ръб на плочата одра бузата ми и я разкървави. Единственото, което казах, беше:

— Драго ми е, любезни, че все още ти е останал малко срам.

Признах го за виновен и сложих черен знак до името му в списъците, с което му се отнемаше правото да кандидатствува за обществена служба. Но той се случи роднина по сватовство на Азиатик, който след няколко месеца ме помоли да излича черния знак, защото в последно време младият му роднина се бил поправил.

— Ще го излича, за да те зарадвам — отговорих, — но той ще си остане.

След това Азиатик повторил тази ми забележка пред своите приятели като доказателство за глупостта ми. Не е могъл да разбере, предполагам, че доброто име е, както казваше майка ми, като керамична чиния. „Чинията се чупи, доброто име се опетнява от криминалното престъпление. Чинията може да се оправи със занитване и да стане «като нова»; доброто име се възстановява с официално опрощение. Поправена чиния и поправено добро име струват повече от счупена чиния и опетнено име. Но чиния, която никога не е чупена, и име, което не е опетнявано, са още по-добри.“

Учителят всякога се струва много смешен на учениците си. Има си някои любими фрази, които те запомнят и започват да се кискат всякога, щом ги употреби. Всеки човек на този свят има по някой любим израз и странност на речта, но ако не заема някаква командна длъжност — като например да си учител или военен командир, или пък съдия, — никой не ги забелязва. Никой не забелязваше и моите, докато не станах император, но след това, разбира се, те се превърнаха в прочути изрази. Достатъчно беше да отбележа в съда: „Без никакъв умисъл или предпочитание“ (обръщайки се към юридическия ми

секретар, след заключението по някое дело), „Така е, нали?“ или пък „Веднъж щом взема решение, то е забито като с пирон“, или пък да процитирам старата фраза:

*Каквото зло е сторил,
такова му се пада. И право е!*

или да изрека семейната клетва „десет хиляди фурии и змии!“ — и ето ти цялата зала гръмнала в смях, сякаш съм изтърсил най-голямата нецензурност или пък най-остроумната епиграма.

През първата си година в съда сигурно съм извършил стотици нелепи грешки, но съумях да разреша делата и понякога сам се изненадвах от острия си ум. Спомням си един случай, когато една от свидетелките на защитата, жена, отрече всякакво родство с обвиняемия, за когото ищецът твърдеше, че ѝ бил син. Когато ѝ заявих, че вярвам на думите ѝ и че в качеството си на върховен понтифекс веднага ще ги свържа в брак, тя тъй се изплаши от мисълта да извърши кръвосмешение по принуда, че се призна виновна за измама. Обясни, че скрила роднинството си, за да я приемем като безпристрастен свидетел. Това ми донесе голяма слава, която почти веднага изгубих в друго дело, където обвинението за измяна се допълваше от обвинение за фалшификация. Обвиняемият беше освободенец на един от Калигуловите освободенци и за престъплението му не съществуваха смекчаващи вината обстоятелства. Подправил бе завещанието на господаря си пред самата му смърт — дали бе виновен за смъртта, не можеше да се докаже — и бе оставил съпругата и децата му без пукната пара. Страшно се разгневих на този човек, след като изслушах цялата му история, и реших да му наложя максималното наказание. Защитата беше много слаба — обвинението не се отричаше, изрекоха се само потоци от телегониевски безсмислици. Отдавна беше минало времето за обяд, а пък аз вече шести час заседавах. Упоителен аромат от вкусна храна нахлу в ноздрите ми откъм трапезарията на жреците на Марс, която бе наблизо. Те се хранят по-добре от всяко друго жреческо братство: Марс всякога е обсипван с жертвени приношения. Прималя ми от глад. Казах на най-висшия от съдиите, които заседаваха с мен:

— Моля те, продължи вместо мен това дело и наложи най-голямото наказание, ако защитата не може да представи по-сериозни доказателства от досегашните.

— Наистина ли настояваш за максималното наказание? — запита той.

— Да, все едно какво е. Този човек не заслужава никаква милост.

— Заповедта ти ще бъде изпълнена, Цезаре — отвърна той. Донесоха ми носилката и аз седнах да обядвам с жреците. Когато се върнах следобеда, разбрах, че ръцете на обвиняемия са били отсечени и провисени около шията му. Това беше наказание за фалшификация, въведено от Калигула, което още не бе премахнато от наказателния кодекс. Всички сметнаха, че съм постъпил извънредно жестоко, защото съдията бе заявил на съда, че решението било мое, а не негово. Всъщност вината не беше моя.

Наредих да върнат всички изгнаници, прокудени с обвинения в държавна измяна, но едва след като поисках разрешение от Сената. Сред тях бяха племенниците ми Агрипинила и Лесбия, които бяха изпратени на някакъв остров край африканския бряг. Ако зависеше от мене, никога не бих ги оставил точно там, но нямаше да ги поканя и да се върнат в Рим. Двете се бяха отнасяли много нагло с мен и двете бяха имали кръвосмесителни връзки с Калигула, дали доброволно, или принудително, това не зная, а и другите им прелюбодеяства бяха дали поводи за обществени скандали. Месалина беше тая, която се застъпи за тях. Сега осъзнавам, че го е сторила, за да изпита приятното чувство за надмощие. Агрипинила и Лесбия всякога се бяха отнасяли към нея надменно, а сега, като научеха, че са върнати в Рим благодарение на нейното благородство, щяха да се чувствуват задължени да ѝ се умилкват. Но по онова време приех това като проява на искрено добросърдечие от страна на Месалина. Тъй племенниците ми се върнаха и аз открих, че изгнанието съвсем не е сломило духа им, макар нежните им кожи да бяха грозно почернели от африканското слънце. По нареждане на Калигула принудили ги бяха да изкарват прехраната си на острова, като вадят от морето сунгери. Така или иначе, единственият коментар, който Агрипинила направи за своите преживелици, беше, че не си е губила времето.

— Станах отлична плувкиня. Ако на някого му се ще да ме убива, не бива да се опитва да ме дави.

Решиха да превърнат в достойнство позорния робски цвят на лицето, шиите и ръцете си, като убедиха някои от своите благородни приятелки да издигнат слънчевото почерняване в мода. Ореховият сок стана предпочитаната тоалетна вода. Ала близките на Месалина не измениха на своите розови кожи и наричаха презрително привърженичките на почерняването „Ловджийките на сюнгери“. Лесбия поблагодари на Месалина много студено, а на мен изобщо не ми благодари. Държа се крайно неприятно.

— Накара ни да чакаме десет дни повече, отколкото беше необходимо — оплака се тя, — а корабът, който ни прибра, беше пълен с плъхове.

Агрипинила постъпи по-мъдро: отправи и към двама ни мили думи на благодарност.

Потвърдих Иродовата власт над Башан, Галилея и Гилеад и ги прибавих към Юдея, Самария и Идумея, така че владенията му сега станаха обширни като на дядо му. Закръглих северната част с Абилената, която бе част от Сирия. Двамата се съединихме в свещен съюз, потвърден с клетви на открития Форум, в присъствието на огромна тълпа и с приношението на едно прасе — древна церемония, съживена за този случай. Освен това го удостоих с почетното звание римски консул: с това до този ден не бе удостояван ни един от неговата раса. Това означаваше, че в настоящия критичен момент Сенатът се обръща за съвет към него, понеже не може да намери ни един местен римлянин, способен да разсъждава тъй ясно и безпристрастно. По молба на Ирод също така присъдих малкото царство Халкида на по-малкия му брат Ирод Полион: Халкида се намира на изток от реката Оронт, до Антиохия. За Аристокъл той не поиска нищо и Аристокъл нищо не получи. Освободих на драго сърце също тъй алабарха Александър и брат му Филон, които още лежах в Александрийската тъмница. Докато разказвам това, нека спомена, че когато синът на алабарха, за когото Ирод беше омъжил дъщеря си Вероника, умря, Бероника се омъжи за чичо си Ирод Полион. Потвърдих назначението на Петроний за управител на Сирия и му изпратих лично поздравително писмо за благоразумното му поведение по въпроса със статуята.

Последвах съвета на Ирод за мраморните плочи, предназначени за облицоване на вътрешността в Калигуловия храм: изглеждаха много

красиви, наредени край цирка. А сетне трябваше да реша какво да правя със самата сграда, която беше много хубава, дори и така, оголена от скъпоценните си украси. Хрумна ми, че ще бъде само проява на справедливост към боговете близнаци Кастор и Полукс, искрено извинение за обидата, нанесена им от Калигула, който бе превърнал техния храм в обикновен вход към своя храм, ако им го дам като пристройка към техния. Калигула беше пробил стената зад техните статуи, за да оформи главния вход към своето светилище, тъй че те му бяха нещо като вратари. Не оставаше нищо друго, освен да се преосвети това място. Определих подходящ ден за церемонията и си спечелих одобрението на боговете с предзнаменование; защото ние правим тази разлика между предзнаменование и освещаване, а именно освещаването се извършва по волята на човека, но преди това предзнаменованието трябва да потвърди благосклонното съгласие на съответното божество. Избрал бях петнадесетия ден на юни, деня, в който членовете на римското конническо съсловие излизат, увенчани с маслинени венци, да почетат Близнаците в тържествена конна процесия: от храма на Марс те тръгват по главните улици на града и се връщат до Храма на Близнаците, където извършват жертвоприношение. Церемонията представлява възпоминание на битката край Регилското езеро, която се е състояла на този ден преди триста години. Лично Кастор и Полукс дошли на коне, за да помогнат на римската войска, която отчаяно отстоявала езерните брегове срещу надвишаващата ги войска на латините; и оттогава те се смятат за покровители на конническото съсловие.

Приех предзнаменованията в малката площадка, устроена за тази цел на билото на Капитолийския хълм. Призовах боговете и след съответните изчисления определих в коя част на небето да правя наблюденията си, а именно там, където по това време се намираще съзвездие на небесните Близнаци. Тъкмо бях привършил, чух далечни крясъци отгоре и очакваният знак се появи. Беше двойка лебеди, които идваха откъм посоката, която бях определил, а шумът от крилете им ставаше все по-силен и по-силен, колкото повече приближаваха. Знаех, че това трябва да са самите Кастор и Полукс в друг образ, защото, както ви е известно, те и сестра им Елена са излюпени от същото трижълтъчно яйце, снесено от Леда, след като

била любена от Юпитер, престорен на лебед. Птиците прелетяха точно над своя храм и скоро изчезнаха в далечината.

Ще избързам малко в разказа си, за да опиша празненството. То започна с религиозно очищение. Ние жреците и нашите помощници минавахме в тържествена процесия край храмовия двор, понесли лаврови клонки, които потапахме в светена вода и пръсвахме с тях, докато вървахме. Направих си труда да изпратя за вода от Регилското езеро, където Кастор и Полукс впрочем имаха друг един храм: споменах произхода на водата в молитвата си. Изгорихме също така сяра и ароматни билки, за да пропъдим злите духове, а музика от флейти целеше да заглуши всяка прокобна дума, която би се произнесла там. Това очищение имаше за цел да освети всичко в обсега на кръга, който бяхме очертали, а той включваше новата постройка, както и самия храм. Зазидахме отвора: основния камък поставих аз. След това извърших жертвоприношението. Избрал бях такива жертви, които знаех, че ще се понравят най-много на боговете — за всеки от тях по един вол, една овца, едно прасе, всички без какъвто и да е дефект и всички близнаци. Кастор и Полукс не са главни божества: те са полубогове, които поради разнородните си родители прекарват определени дни на небето и в подземния свят. Когато се прави жертвоприношение на духовете на загинали герои, главата на жертвата се свежда надолу, но когато се принася на богове, главата се вдига нагоре. Така че в приношението на Близнаците аз приложих един древен начин, който не бе използван от години насам, като съответно навеждах едната глава надолу, а другата вдигах нагоре. Рядко съм виждал вътрешности с по-благоприятни предзнаменования.

За случая Сенатът ми беше гласувал триумфални одежди: поводът беше един незначителен военен поход, който наскоро бе завършил благополучно в Мавритания, където, след като Калигула беше убил царя, братовчед ми Птолемей, бяха последвали размирици. Самият аз нямах нищо общо с мавританската експедиция и при все че по това време беше нещо обичайно на главнокомандувачия да се гласуват триумфални одежди след завършването на някой поход, макар сам той изобщо да не е напущал града, не бих приел тази чест, ако не беше едно особено съображение. Реших, че ще изглежда странно за един главнокомандуващ да освещава храма на единствените двама гръцки полубогове, които някога са се сражавали за Рим, в облекло,

което звучи като пълно признание за това, че сам той никога не е командувал армия. Но по време на церемонията си сложих само триумфалния венец и плащ; през петдневните празненства обаче носех обикновената сенаторска тога, поръбена с пурпур.

Първите три дни бяха посветени на театрални представления в театъра на Помпей, който преосветих за случая. Сцената и част от зрителната зала бяха изгорели по времето на Тиберий, но бяха възстановени от него и пак посветени на Помпей. Обаче Калигула се дразнеше, като съзираше титлата на Помпей — „Велики“ — на надписа, и затова беше нарекъл театъра на свое име. Сега аз пак го върнах на Помпей, макар да сложих на сцената надпис, в който отдавах заслугата на Тиберий за реставрацията след пожара, както и заслуга на себе си за това, че съм го преименувал на Помпей: това е единствената обществена сграда, на която съм си позволил да сложа името си.

Никога не съм одобрявал неримската мода, наложила се в края на Августовото управление, при която знатни мъже и жени започнаха да се появяват на сцената и да демонстрират своите актьорски и корибантски способности. Не ми е ясно защо Август не се възпротиви по-силно на това. Дължало се е, предполагам, на туй, че не съществуваше закон, който да го забранява, а пък Август проявяваше търпимост към гръцките нововъведения. Приемникът му Тиберий не обичаше театъра, все едно кои бяха актьорите, и го смяташе за голямо губене на време и разсадник на грях и суета. Калигула не само върна професионалните актьори, които Тиберий беше пропъдил от града, но и поощряваше любителите-благородници да играят в театъра, а често и сам се появяваше на сцената. Най-съществената несъстоятелност на тази мода е според мен в очебийната некадърност на благородниците-любители. Римляните не са родени за актьори. В Гърция е нещо в реда на нещата мъжете и жените от знатен произход да участват в театралните представления и всякога се представят достойно. Но досега не съм видял римски любител, който да се е оправил като хората. Рим е родил само един велик актьор, Росций, ала той е спечелил изключителното си съвършенство в това изкуство благодарение на голямото старание, което е положил. Той не е направил един-единствен жест или движение на сцената, което да не е репетирал предварително, при това многократно, докато се е превръщало в съвсем непринудено действие. Ни един римлянин след

него не могъл да си наложи търпението, за да се превърне в грък. Така че при този случай аз разпратих специални съобщения на всички благородници и благороднички, които бяха излизали на сцената по времето на Калигула, нареждайки им да участвуват в две пиеси и една интермедия, които нарочно бях избрал за тях, и съобщавайки им, че при отказ ще ме разгневят. Заявих, че не ще позволя да им помага никакъв професионален актьор. В същото време повиках Харпократ, моя министър за игрите и забавленията, и му казах, че желая да събере най-добрия състав от професионални актьори в Рим и да види дали не би могъл на втория ден на празненствата да покаже как всъщност трябва да се играе. Програмата щеше да бъде същата, но аз запазих това в тайна. Малкият ми предметен урок премина много успешно. Представленията през първия ден бяха тъжна гледка. Такива вдървени жестове и нескопосани появи и излизания, такова фъфлене и объркване на ролите, такава липса на сериозност в трагедията и на хумор в комедията, че зрителите скоро загубиха търпение, взеха да кашлят, да се въртят по местата си и да разговарят. Ала на другия ден професионалният състав игра така блестящо, че оттогава ни един мъж или жена от благородниците не е посмяла да се мерне по сцената.

На третия ден главното представление беше танцът на мечовете, пириха, националната игра на гръцките градове от Мала Азия. Изпълняваха го синовете на благородниците от тези градове, които Калигула беше повикал под предлог, че искал да му танцуват; в действителност смяташе да ги задържи като заложници за доброто поведение на бащите им, докато той самият бъде на посещение в Мала Азия и събира пари по своя обичаен насилствен начин. Чул за пристигането им в двореца, Калигула тъкмо се беше запътил да ги огледа и да ги накара да репетират една песен, която бяха разучили в негова чест, когато Касий Херея се бе появил да му иска паролата; и това беше сигналът за убийството му. Затова сега момчетата танцуваха с голяма радост и умение, след като знаеха от каква участ са избягнали; а като свършиха, изпяха ми благодарствена песен. Дарих на всички римско гражданство и след няколко дни ги изпратих по домовете им, обсипани с подаръци.

Представленията през четвъртия и петия ден се състояха в цирка (който изглеждаше много красив с позлатените си врати и мраморни балюстради), както и в амфитеатрите. Организирахме дванадесет

надбягвания с колесници и едно състезание с камили, което бе забавна новост. Освен това убихме триста лъва и триста мечки в амфитеатрите и уредихме големи гладиаторски борби. Мечките и лъвовете бяха поръчани от Калигула тъкмо преди смъртта му и току-що бяха пристигнали. Заявих откровено на народа:

— Това е последното зрелище с диви животни, което ще гледате: ще почакам да спаднат цените, преди да поръчам нови. Африканските търговци са ги покачили до безобразие. Ако не са в състояние да ги смъкнат, да си ги продават на други пазари — но, струва ми се, трудно ще намерят.

Думите ми допаднаха на търговското чувство на народа и всички ме аплодираха с благодарност. И тъй, това беше краят на празненствата, като изключим голямото пиршество, което след това дадох в двореца за благородниците и жените им, както и за някои представители на римския народ. Обслужени бяха над две хиляди души. Нямах кой знае какви лакомства, но беше хубава храна, с хубаво вино и великолепна скара и аз не чух оплаквания, че нямало баници от чучулигови езици или малки желирани антилопи, или омлети от щраусови яйца.

ГЛАВА 8

Скоро взех решение за гладиаторските борби и лова на диви животни. Първо за дивите животни. Чул бях за един спорт, упражняван в Тесалия, който имаше двойното предимство да е вълнуващ за гледане и евтин за осъществяване. Затова го въведох в Рим в замяна на обичайния лов на леопарди и лъвове. Играеше се с подраснали диви бикове. Тесалийците раздразваха бика, като забождаха малки къси копия в задницата му, още докато излизаше из оградата, зад която бе затворен — не толкова дълбоко, за да го наранят, но достатъчно, за да го раздразнят. Той се втурваше да напада, а те подскачаха встрани от пътя му. Бяха невъоръжени. Понякога го измамваха, като размахваха цветни дрехи пред телата си: щом се насочеше към дрехите, прибираха ги в последния миг, без самите те да помръдват. Бикът постепенно се изморяваше; тогава започваха още по-смело да го дразнят. Имаше един човек, който заставаше гърбом към бика, с глава, наведена между краката, а щом той се втурнеше към него, правеше обратно салто във въздуха и кацваше върху гърба му. Нещо обикновено беше да се види как някой язди из цирковата арена на животното. Ако бикът не се измореше лесно, караха го да галопира из арената като кон, хванали с ръка единия му рог, а с другата увиваха опашката му. Когато животното най-сетне се задъхаше, главният играч започваше да се бори с него, като го хващаше за рогата и бавно го сваляше на земята. Понякога ухапваше ушите на бика, за да си помогне. Беше игра, интересна за наблюдаване, а бикът често докопваше и убиваше играча, който си позволяваше прекалено голяма свобода с него. Спортът е евтин затова, защото тесалийците не искат да им се заплаща много, тъй като са простодушни селянци, а и често бикът оцелява за следващата игра. Умни бикове, научили как да се измъкват от клопките и да не бъдат надвивани, скоро се превърнаха в любимци. Имаше един, наречен Ръждивко, който бе станал почти толкова прочут, колкото конят Инцитат. В десет игри успя да убие десет от своите мъчители.

Тълпата започна да предпочита тези бикоборства пред всички останали игри освен гладиаторските.

За гладиаторите: реших да ги избирам предимно сред робите, които по времената на Тиберий и Калигула бяха свидетелствували срещу своите господари в процесите за държавна измяна и по този начин бяха станали причина за тяхната смърт. Всъщност за отцеубийство аз бях въвел древното наказание: престъпникът се бие, докато пусне кръв, а сетне го зашиват в един чувал заедно с петел, куче и една усойница, които представляват похотливост, безсрамие и неблагодарност, и накрая го хвърлят в морето. Смятам предателството на роба към господаря му всъщност за отцеубийство, затова всякога ги карах да се бият, докато единият от участниците бъдеше убит или тежко ранен; и никога не дарявах на роба опрощение, а го карах да се бие пак в следващите игри и тъй нататък, докато бъдеше убит или напълно осакатен. Случи се веднаж-дваж някой от тях да се престори на смъртно ранен, докато всъщност бе получил само леко нараняване, и да започне да се гърчи на пясъка, сякаш не е в състояние да продължи. Ако разбях, че си служи с измама, нареждах да му се пререже гърлото.

Мисля, че народът се радваше на забавленията, които уреждах, много повече, отколкото на ония, устройвани от Калигула, просто защото се правеха много по-рядко. Калигула изпитваше такава страст към надпреварванията с колесници и към лова на диви животни, че под някакъв предлог почти всеки ден бе превръщан в празник. Беше голямо губене на обществено време и зрителите се отегчаваха. Премахнах от календара сто и петдесет от новите празници на Калигула. Друго едно решение, което взех, беше да създам правилник за повторенията. Обичайно беше, щом се извърши някаква грешка в церемонията на празненството, та била тя и незначителна, и то на последния ден, всичко да се започва от самото начало. По времето на Калигула повторенията се бяха превърнали в същински фарс. Благородниците, които бяха принуждавани да устройват игри в негова чест на свои разноски, знаеха, че никога не ще могат да се отърват с едно-единствено представление: той непременно успяваше да открие някакъв пропуск в церемонията, когато тя вече беше на привършване, и да ги накара да я повторят още два, три, четири, пет, а понякога до десет пъти. Тъй че те се научиха да го усмиряват, като извършваха

някоя очебийно умишлена грешка в последния ден и по този начин си спечелваха благоволенията да повторят представлението само веднъж. Моят декрет гласеше, че ако се наложи някое от празненствата да се повтори, повторението да не се проточва в повече от един ден, но ако и тогава стане грешка, с това да се свърши. В резултат не се правеха изобщо никакви грешки: стана ясно, че не ги поощрявам. Разпоредих освен това да не се уреждат официални чествувания на рождения ми ден, нито гладиаторски игри за мое здраве. Погрешно е, заявих аз, да се жертвуват хора, та били те само гладиатори, в стремежа да се спечели благоволенията на боговете на подземния свят спрямо един-единствен жив човек.

Все пак, за да не ме обвиняват, че ограничавам развлеченията на гражданите, някоя сутрин неочаквано обявявах, че през следобед ще се състоят игри на Марсово поле. Обяснявах, че не съществува никаква определена причина за игрите, освен че денят е благоприятен за тях, и че тъй като не съм правил никакви особени приготовления, това ще бъде просто един случай да се види какво ще излезе. Нареккоха ги *Sportula* или *Случайни игри*. Продължаваха само един следобед.

Току-що споменах за омразата си към роби, които предават своите господари. Но разбрах, че ако господарите не проявяват необходимото бащинско отношение към своите роби, от робите не би могло да се иска да изпитват синовно чувство към господарите си. И робите в края на краищата са хора. Предпазих ги със законодателството, за което сега ще дам пример. Богатият освободенец, от когото Ирод навремето бе заел пари, за да изплати на майка ми и на мен, бе разширил болницата си за роби, която сега се разполагаше на острова на Ескулап, в река Тибър. Той разгласяваше, че е готов да закупи роби в най-окаяно състояние, с оглед да ги излекува, като обещаваще, след като ги излекува, да ги предложи за откупване първо на бившия им господар, на цена, която да не надвишава повече от три пъти първоначалната. Лечителните му методи бяха много сурови, да не кажа, нечовешки. Отнасяше се към болните роби също като с добитък. Но той разви много широка и доходна дейност, защото повечето господари не обичат да се занимават с болни роби в домовете си, тъй като те отвличат другите роби от ежедневните им задължения, и ако пък изпитват болка, виковете им не оставят никого да мигне през нощта. Предпочитаха да ги продадат още щом станеше ясно, че

болестта ще е дълга и мъчителна. Тук те естествено следваха икономическите предписания на Катон Цензора. Но аз сложих край на това. Издадох декрет всеки болен роб, продаден на някой болничар, ако оздравее, да получи свободата си и да не се връща на служба при господаря си, а господарят му да заплати стойността на лекуването му на болничаря. Ако някой роб се разболееше, господарят трябваше следователно или да го лекува у дома си, или да заплати за лечението му в болницата. Във втория случай робът щеше да стане освободенец веднага след оздравяването си, подобно на робите, вече продадени на болничаря, и от него се очакваше, както от тях, да заплати благодарствено дарение на болницата в размер на половината от паричните си печалби през следващите три години. Ако някой господар предпочетеше да убие своя роб, вместо да го лекува у дома си или да го изпраща в болница, той щеше да бъде обвинен в убийство. След това лично посетих островната болница и дадох нареждания на управителя за належащите подобрения в помещенията, храната и хигиената.

Макар че, както споменах, премахнах сто и петдесет от Калигуловите празници, от своя страна, признавам, създадох три нови, всеки от по три дни. Два бяха в чест на моите родители. Определих ги на техните рождени дни, като прехвърлих на свободни дати два по-незначителни празника, които съвпадаха с тях. Наредих да се пеят погребални песни в памет на родителите ми и осигурих погребални пиршества със свои собствени пари. Победите на баща ми в Германия вече бяха почетени с една арка на Апиевия път, както и с наследствената титла Германик, което бе презимето, с което аз най-много се гордеех; ала чувствувах, че споменът за него трябва да се опресни и по другия начин. Майка ми беше надарена с важни почести от самия Калигула, включително и с титлата Августа, но когато се скара с нея и я принуди да се самоубие, той заядливо ѝ отне всичко; написа писма до Сената, с които я обвиняваше в измяна към него, в непочтителност към другите божества, в живот, воден в злонамереност и алчност, и в това, че е приемала у дома си гадатели и астролози, безогледно пренебрегвайки законите. Преди да успея да направя майка си отново Августа, трябваше да убедя Сената в смисъл, че тя е невинна откъм всички тези обвинения: че макар и горда, тя е била дълбоко религиозна, и макар да е била пестелива, тя е била извънредно щедра,

и че никога не е затаявала злоба срещу никого и ни веднаж в живота си не се е съветвала с гадатели и астролози. Представих необходимите свидетели. Сред тях беше и Бризеида, личната прислужница на майка ми, която после стана лично моя робиня, докато на стари години получи свободата си. В изпълнение на едно обещание, което бях дал на Бризеида година-две преди това, представих я пред Сената със следните думи:

— Сенатори, тази старица някога беше моя вярна робиня и заради многобройните години, прекарани в служба и преданост на рода на Клавдиите — първо като прислужница на баба ми Ливия, а след това на майка ми Антония, чиято коса сресваше, — наскоро ѝ дарих свободата. Някои личности, дори членове на моето собствено семейство, подхвърлиха, че тя всъщност била робиня на майка ми: използвам тази възможност, за даzakлеймя подобни приказки като злостни лъжи! Тя е родена като робиня на баща ми, когато баща ми е бил още малко дете; след смъртта му я наследи брат ми, а сетне дойде при мене. Не е имала други господари или господарки. Можете да вярвате напълно на нейните показания.

Сенаторите останаха изненадани от разгорещените ми думи, но ги аплодираха с надежда, че ще ме зарадват; и аз наистина се зарадвах, защото за старата Бризеида това бе най-славният миг в живота ѝ и аплодисментите изглеждаха насочени колкото към мен, толкова и към нея. Тя се разплака, възторжените ѝ думи за характера на майка ми едва се разбираха. Умря след няколко дни в една разкошна стая в двореца, а пък аз ѝ уредих много скъпо погребение.

Отнетите титли на майка ми бяха върнати и на големите Цирценски игри нейната колесница бе включена в свещената процесия, подобно на колесницата на бедната ми снаха Агрипина. Третото празненство, което създадох, беше в чест на дядо ми Марк Антоний. Той е бил един от най-надарените римски пълководци и е спечелил многобройни забележителни победи в Изтока. Единствената му грешка е, че се е спречкал с Август след продължително сътрудничество с него и че е загубил битката при Акциум. Не виждах защо победата на Август да трябва да се чествува все още за сметка на дядо ми. Не стигнах дотам, че да обожествя дядо си, чиито многобройни недостатъци не го правеха достоен за Олимп, но празненството беше дан към достойнствата му на воин и ласкаеше

потомците на онези римски войници, които бяха имали нещастieto да застанат на страната на победените при Акциум.

Не забравих и брат си Германик. В негова чест не създадох празненство, защото ми се струваше, че духът му не ще одобри това. От равните му по ранг и способности той беше най-скромният и най-стеснителният човек, когото съм познавал. Имаше едно празненство, което ставаше в Неапол — това е гръцка колония, — и на тамошния конкурс, уреждан на всеки пет години за най-добрата гръцка комедия, представих една от Германик, която открих в архивите му след неговата смърт. Наричаше се „Посланиците“ и бе написана твърде талантливо и остроумно, в стил, наподобяващ Аристофановия. Според фабулата двама братя гърци — единият от които командувал войските на своя град във войната срещу Персия, а другият бил наемен войник в персийската армия — пристигат едновременно като посланици в двора на едно неутрално царство, като всеки от тях моли царя да му стане съюзник. Долавях комични реминисценции от взаимните обвинения, разменени навремето между двамината херуски главатари Флавий и Херман, братя, които се сражаваха на две противникови страни в германската война, последвала смъртта на Август. Комичният край на пиесата се състоеше в това, че глуповатият цар се оставя да бъде убеден и от двамата. Той изпраща пехотата си да се бие на страната на персите, а конницата — да помага на гърците. Тази комедия спечели наградата с единодушно гласуване на журито. Би могло да се предположи, че в случая ѝ бе оказано известно предпочитание не само поради изключителната популярност на Германик сред всички ония, които са го познавали, но и защото се знаеше, че аз, императорът, съм предложил пиесата. Но няма съмнение — това бе най-сполучливата творба, състезаваща се за наградата, и тя извика много аплодисменти по време на представлението. Припомняйки си, че Германик по време на посещенията си в Атина, Александрия и други известни гръцки градове бе носил гръцки дрехи, аз сторих същото на неаполското празненство. Сложих си плащ и високи ботуши по време на музикалните и драматични представления, а на гимнастическите състезания — пурпурна мантия и златен венец. Наградата на Германик представляваше бронзов триножник: журито искаше да му гласува златен, като особена чест, но аз отказах под предлог, че това е разточителство. Бронзът беше обичайният метал за оня триножник,

който се даваше като награда. Посветих го на негово име в местния храм на Аполон.

Оставаше сега единствено да сдържа обещанието, което бях дал на баба си Ливия. Обвързал се бях пред нея с честна дума да употребя цялото си влияние, за да получа съгласието на Сената за обожествяването ѝ. Не бях променил мнението си за безогледността и безскрупулността, с които си бе служила, за да вземе власт над империята и да я държи в ръце цели шейсет и пет години; но както отбелязах преди малко, възхищението ми към организационните ѝ способности растеше с всеки изминат ден. Никой в Сената не възрази на молбата ми освен Винициан, братовчедът на Виниций, който играеше същата роля, която преди двадесет и пет години беше играл Гал, когато Тиберий бе предложил обожествяването на Август. Винициан се вдигна да запита точно на какви основания отправям тази нечувана молба и какво знамение се е получило от Небето, което да подсказе, че Ливия Августа ще бъде приета от безсмъртните за тяхна постоянна съжителка. Готов бях с отговора. Казах му, че малко преди смъртта си баба ми, подтикната очевидно от божествено вдъхновение, е повикала последователно първо племенника ми Калигула, а след това и мен и тайно е уведомила всеки от нас, че един ден ще станем императори. В отговор на това нейно уверение накарала ни е да се закълнем, че ще сторим всичко по силите си да я обожествим, когато приемем монархията, изтъквайки, че и тя е играла толкова значителна роля, колкото и Август, в голямото дело за преустройство, което са предприели съвместно след гражданските войни, и че е несправедливо Август да се облагодетелствува от вечно блаженство в небесните селения, докато тя се скита долу в мрачните преддверия на подземното царство, за да бъде съдена от Еак и съответно да потъне сред безбройните тълпи на незначителните и безмълвни сенки. Калигула, заявих, беше момче по времето, когато ѝ даде обещанието, а имаше и двама живи братя, тъй че забележително бе, гдето Ливия е знаела, че не те, а той ще стане император; защото от тях не бе поискала подобни обещания. Във всеки случай Калигула обеща, но не удържа думата си, когато стана император; ала ако Винициан се нуждае от сигурен знак за мнението на боговете по този въпрос, може да го намери в кървавия край на Калигула.

После се обърнах към целия Сенат.

— Сенатори — казах, — не е моя работа да решавам дали баба ми Ливия Августа заслужава да бъде всенародно обожествена чрез вашето гласуване, или не. Мога само да повторя, че съм ѝ дал клетва в собствената си глава, ако някога стана император — събитие, което, признавам си, ми се струваше колкото невероятно, толкова и нелепо, макар тя самата да бе уверена, че ще се случи, — дал съм ѝ клетва, че ще сторя всичко по силите си да ви убедя да я въздигнете в небесата, където тя ще може да застане пак до своя верен съпруг, който днес, след Юпитер Капитолийски, е най-почитаното от всички наши божества. Ако сега отхвърлите молбата ми, ще я подновявам всеки ден през тази настояща сесия, докато я удовлетворите, ще я подновявам дотогава, докато съм жив и докато все още съм облагодетелствуван да се обръщам към вас от този тука стол.

Това беше краят на малката реч, която си бях подготвил, но се видях принуден да добавя още една молба, съчинена в момента:

— Смятам, сенатори, че трябва да имате предвид и чувствата на Август по този въпрос. Повече от петдесет години той и Ливия работиха ръка за ръка, по цял ден, всеки ден. Малко са нещата, които той е сторил без нейно знание и съвет, а когато е действувал на своя глава, не би могло да се каже, че винаги е постъпвал правилно или че е имал голям успех в тези си начинания. Да, всякога, когато се сблъскваше с проблем, който надвишаваше личните му възможности за преценка, той се съветваше с Ливия. Не бих стигнал дотам да твърдя, че баба ми е била лишена от недостатъците, присъщи на изключителните качества, с които беше надарена: вероятно аз ги познавам много по-добре от който и да било сред вас. Преди всичко тя беше напълно безсърдечна. Безсърдечието е сериозен човешки недостатък и е непростим, когато се съпътствува от разврат, алчност, леност и безредие; ала когато е съчетано с безгранична енергия и изострено чувство за ред и обществено приличие, безсърдечието се превръща в нещо съвсем друго. То става божествен атрибут. Мнозина от боговете не го притежават дори на половината на баба ми. Освен това тя притежаваше воля, която несъмнено беше олимпийска в своята гъвкавост, и ако ни веднаж да не пощади ония членове от собственото си семейство, които не бяха успели да покажат такава преданост към дълга, каквато очакваше от тях, или които бяха предизвикали обществен скандал с разпуснатия си живот, нека не забравяме, че тя не

щадеше и себе си. Само как работеше! Трудейки се ден и нощ, тя превърна тези шейсет и пет години на управление в сто и трийсет. Тя скоро започна да отъждествява собствените си желания с желанията на Рим и всеки, който ѝ противостоеше, се превръщаше в очите ѝ в предател, та бил той и самият Август. Сам Август, като изключим редките случаи, когато налагаше собствената си воля, оценяваше справедливостта на това отъждествяване; и макар че от официална гледна точка тя бе само негов неофициален съветник, в личните си писма до нея той ѝ правеше стотици признания за пълната си зависимост от нейната божествена мъдрост. Да, той употребяваше думата „божествена“, Винициане, а за мен това е решаващо. Ти си достатъчно възрастен, за да помниш, че всякога, когато бе разделен от нея. Август съвсем не беше такъв, какъвто бе в нейното общество; и би могло да се твърди, че сегашната му мисия на Небето, да следи за благо на римския народ, е много затруднена от отсъствието на неговата някогашна помощница. Истина е, че след смъртта му Рим не е процъфтял така, както по време на живота му, освен в годините, когато баба ми Ливия управляваше чрез своя син, император Тиберий. А нима не ви е направило впечатление, сенатори, че Август е почти единственият бог, който живее без съпруга? Когато Херкулес е бил въздигнат на Небето, веднага са му дали жена, богинята Хеба.

— А какво ще кажеш за Аполон? — прекъсна ме Винициан. — Не съм чувал Аполон да е бил женен. Това ми се струва много *сакат* довод.

Консултът накара Винициан да млъкне. Очевидно бе, че думата „сакат“ бе изречена като обида. Но аз бях свикнал да ме обиждат и отвърнах кротко:

— Всякога съм смятал, че бог Аполон остава ерген или защото не е в състояние да направи избора си между двете музи, или защото не смее да обиди осем от тях, като избере една за съпруга. Освен това той е безсмъртно млад, както са и те, затова нищо не му пречи да отлага решението до безкрай; понеже всички те са влюбени в него, както казва поетът не знам кой си. Но може би Август накрая ще съумее да го убеди да изпълни дълга си към Олимп, да се свърже с една от деветте в свещен брак и да създаде голяма челяд — „бърже, както се вари аспержа“.

Винициан се принуди да млъкне под бурния смях, който последва, защото „бърже, както се вари аспержа“ беше една от любимите фрази на Август. Той имаше и още някои: „Бързо, както ляга кучето“, „Има повече от един начин да се убие котка“, „Ти си гледай своята работа, а пък аз ще си гледам моята“, „Ще се постарая да го извърша по гръцките календи“ (което естествено означава никога) и „Коляното е по-близо от пиццала“ (в смисъл, че човек първо оправя ония неща, които го засягат лично). Ако ли пък се опитваха да му възразят по литературен въпрос, той казваше: „Ряпата може да не знае гръцки, ала аз знам.“ И всякога, когато искаше да те насърчи да изтърпиш някакво неприятно положение, допълваше: „Нека се примирим с този Катон.“ От онова, което съм ви казвал за Катон, оня добродетелен мъж, разбирате какво е имал предвид. Често се улавям напоследък да употребявам тези фрази на Август: това е, предполагам, защото се съгласих да приема неговото име и положение. Най-много ми приляга един израз, който използваше, когато държеше реч и се объркваше в някое изречение — нещо, което непрестанно се случва с мене, защото съм склонен, когато говоря импровизирано, както и когато пиша на историческа тема и не се контролирам, да се оплитам в дълги, сложни изречения — сега го правя пак, както забелязвате. Та Август, исках да кажа, щом усетеше, че се е заплел, прорязваше гордиевия възел, подобно на Александър, с: „Нямам думи, сенатори. Каквото и да кажа, не ще може да изрази дълбочината на чувствата ми по този въпрос!“ Заучих тази фраза и непрестанно я използвах като спасение. Вдигах нагоре ръце, затварях очи и изричах: „Нямам думи, сенатори. Каквото и да кажа, не ще може да изрази дълбочината на чувствата ми по този въпрос!“ Сетне замълчавах и пак подхващах нишката на мисълта си.

Обожествихме Ливия без по-нататъшно отлагане и ѝ гласувахме една статуя до статуята на Август в неговия храм. На церемонията по обожествяването млади членове на благородни семейства инсценираха битка на коне, която наричаме Троянска игра. Освен това ѝ гласувахме една колесница, която да бъде теглена от слонове в процесията по време на Цирценските игри, чест, която тя разделяше само с Август. Весталките получиха нареждане да ѝ правят жертвоприношения в храма; и както при полагане на съдебни клетви всички римляни дотогава използваха името на Август, тъй отсега нататък всички

римлянки трябваше да изричат името на Ливия. Е, както виждате, съдържак обещанието си.

В Рим беше спокойно. Парите течаха изобилно и аз бях в състояние да премахна още някои данъци. Министрите ми ръководеха работата си според изискванията ми; Месалина се занимаваше с преразглеждане на списъците на римските граждани. Тя откри, че известен брой освободенци се представят за римски граждани и си присвояват привилегии, на които нямат право. Решихме да накажем всички подобни измамници най-строго, като конфискуваме имуществото им и отново ги направим роби, които да бъдат улични метачи или работници по пътищата. Дотолкова вярвах на Месалина, че ѝ позволих да използва дубликат на моя печат за всички писма и решения, които вземаше от мое име по тези въпроси. За да направя Рим още по-спокоен, разтурих обществата. Нощните пазачи не бяха в състояние да се оправят с безбройните банди от млади гуляйджии, които напоследък се бяха образували по подражание на Калигуловите „веселяци“ и които държаха почитените граждани будни по цели нощи със своите възмутителни веселби. Всъщност общества съществуват в Рим вече близо сто години — въведени са от Гърция. В Атина, Коринт и други гръцки градове членове на подобни общества са били само младежи от благородни семейства, същото беше и в Рим до управлението на Калигула, когато той въведе модата да допуща в тях и актьори, професионални гладиатори, водачи на колесници, музиканти и други подобни. В резултат се засилиха хулиганството и безсрамието, както и пораженията върху имуществата — тези типове понякога си позволяваха да палят и къщи, както и да нараняват мирни граждани, които случайно бяха закъснели на улицата, търсейки може би лекар или акушерка, или по някаква друга неотложна работа. Издадох заповед, с която се забраняваха обществата, но като знаех, че това само по себе си не ще бъде достатъчно, за да сложи край на безобразията, предприех единствената резултатна стъпка: забраних използването на каквато и да било сграда за техни помещения под заплахата на разорителна глоба и обявих за незаконна продажбата на готвено месо и всякаква друга готова храна в помещенията, където е приготвена. Разширих тази заповед и по отношение на напитките. След залез не се позволяваше консумацията на никакви напитки в пивниците. Защото самият факт, че се събираха в тези зали, за да ядат и пият, подтикваше

тия момчетии, щом се поразвеселят, да излизат на свеж въздух, за да пеят неприлични песни, да се нахвърлят върху минувачите и да предизвикват нощните пазачи към сбивания и гонитби по улиците.

Принудех ли ги да вечерят по домовете си, подобни неща едва ли щяха да се случват.

Моята забрана се оказа полезна и зарадва голяма част от хората; всякога щом излезех, приветствуваха ме развълнувано. Гражданите никога не бяха поздравявали Тиберий тъй сърдечно, нито пък Калигула — освен в първите месеци на управлението му, когато той се разливаше от щедрост и любезност. Но аз не бях забелязал колко ме обичат и колко важно е станало опазването на живота ми за Рим, докато един ден из града не плъзнал слух, че съм бил нападат из засада на път за Остия от група сенатори и техните слуги и съм бил убит. Целият град започнал да ме оплаква най-жално, хората кършели ръце, бършели очи и стенели, насядали пред праговете си; а пък ония, чийто гняв взел надмощие над скръбта, се втурнали към Форума и взели да крещат, че преторианците са предатели, а Сенатът — тумба от отцеубийци. Чули се гръмки заплахи за мъст и дори подхвърлили, че ще изгорят сградата на Сената. Слухът нямаше никакви основания, освен гдето през този следобед наистина бях на път за пристанището на Остия, за да разгледам приспособленията за разтоварване на зърнени храни. (Съобщили ми бяха, че в бурно време голяма част от зърното се пропилява по пътя от кораба до сушата и аз исках да видя как би могло да се избегне това. Малобройни бяха големите градове с толкова лошо пристанище, каквото беше Остия за Рим: когато вятърът духаше силно откъм запад и бурните приливи нахлуваха нагоре по устието, житарските кораби трябваше да стоят на котва по цели седмици, без да могат да разтоварят.) Предполагам, че слухът е бил пуснат от банкерите, макар да нямам доказателства: това бе хитрост, за да се извика търсене на монети. Разправяше се наляво и надясно, че ако аз умра, незабавно ще настъпят граждански размирици с кървави сблъсквания по улиците между привържениците на съперническите си кандидати за монархията. Банкерите, долавящи тази нервност, предвидиха, че богатите собственици, които не биха искали да се намесват в подобни безредици, ще побързат да напуснат Рим веднага щом дойде вест за моето убийство: и съответно ще последват бързи предложения до банките за продажба на земи и жилища срещу злато,

на цена далеч под реалната им стойност. Така и стана. И този път Ирод спаси положението. Отишъл при Месалина и настоял тя веднага да издаде заповед от мое име за затваряне на банките до второ нареждане. Но паниката секна едва когато получих вестта в Остия за онова, което става в града, и бързо изпратих четирима-петима души мои служители — почтени хора, на чиято дума гражданите да вярват — да отидат на Форума и от ораторската трибуна да засвидетелствуват, че цялата тази история е чиста измислица, съчинена от някой враг на отечеството за собствените му тъмни цели.

Намерих приспособленията за разтоварване на зърното в Остия съвсем незадоволителни. И наистина целият въпрос за снабдяване със зърнени храни беше много труден. Калигула беше оставил обществените житници празни; също като държавната хазна. Успях да се оправя през зимата само след като убедих житарите да рискуват корабите си и да превозват жито дори и в лошо време. Естествено принудих се да ги възнаградя богато за загубата на някои съдове, моряци и зърно. Реших да приключа с въпроса веднъж завинаги, като превърна Остия в безопасен пристан дори и в най-лошото време, и изпратих строители да огледат мястото и да начертаят план.

Първите ми истински тревоги извън Италия започнаха в Египет. Калигула беше дал мълчаливото си съгласие на александрийските гърци да накажат александрийските евреи, както те сметнат за добре, заради отказа им да боготворят божествената му личност. Гърците нямаха право да носят оръжие на улицата — това бе привилегия единствено на римляните, — но въпреки това те извършиха безброй много физически насилия. Евреите, мнозина от които бяха събирачи на данъци и съответно мразени от победните и по-разточителни гръцки граждани, биваха подлагани на ежедневни унижения и опасности. По-малобройни от гърците, те не можеха да окажат равностойна съпротива, а и водачите им се намираха в тъмниците. Но изпратили вест до съплеменниците си в Палестина, Сирия и дори Партия, осведомявайки ги за тежкото си положение и умолявайки ги да ги снабдят тайно с хора, пари и военни съоръжения. Въоръжено въстание — това била единствената им надежда. Получили щедри помощи и еврейският бунт бил насрочен за деня, в който Калигула щял да пристигне в Египет; тогава гръцкото население трябвало да излезе в празнични дрехи на пристана, а целият римски гарнизон да бъде на

почетна стража и да остави града неохраняван. Вестта за смъртта на Калигула стана причина бунтът да се подхване преди да му е дошло времето, но безрезултатно и вяло. Обаче управителят на Египет се беше изплашил и ми изпрати молба за незабавна въоръжена помощ — в самата Александрия имаше малко войска. Тъй или инак, на другия ден той получил едно писмо, което му бях писал две седмици по-рано и в което му известях, че съм станал император, и му нареждах да освободи алабарха, както и другите еврейски старейшини, повелявах му временно да прекрати прилагането на Калигуловите религиозни укази и нареждането му за наказанието на евреите дотогава, докато успея да уведомя управителя за тяхното окончателно премахване. Евреите били обхванати от бурна радост и дори ония, които не взели участие в бунтовете, сега решили, че се намират под мое императорско благоволение и могат да си го върнат на гърците безнаказано. Избили доста от най-проявените си врагове. Междувременно аз отговорих на управителя на Египет, заповядвайки му да сложи край на безредиците дори ако се наложи с помощта на войската; но отбелязвах, че като се има предвид писмото ми, което дотогава той сигурно ще е получил, както и благоприятните резултати, които очаквам от него, не смятам за необходимо да му изпращам войскови подкрепления. Заявих му, че твърде е възможно евреите да са действували, подтикнати от силни предизвикателства, и че се надявам сега, бидейки хора разумни, да сложат край на враждебността, като знаят, че неправдите им скоро ще бъдат поправени.

Това потуши безредиците; а няколко дни по-късно със съгласието на Сената окончателно анулирах указите на Калигула и върнах на евреите всички привилегии, с които се ползуваха при Август. Но мнозина от младите евреи все още страдали от чувство за несправедливост и тръгнаха из улиците на Александрия, развявайки знамена, на които пишело: „Сега нашите преследвачи трябва да загубят гражданските си права“, нещо, което беше абсурдно, както и „Равни права на всички евреи в империята“, което не беше чак толкова абсурдно. Издадох указ, който гласеше както следва:

Тиберий Клавдий Цезар Август Германик, върховен понтифекс, народен трибун, консул за втори път, издава

следния указ:

С настоящото с готовност одобрявам молбата на цар Агрипа и на неговия брат Ирод, личности, които високо ценя, да даря на евреите в цялата Римска империя същите права и привилегии, които дарих, или по-скоро възстанових, на евреите от Александрия. Оказвам на тези други евреи това благоволение не само за да удовлетвори споменатите царски молители, но и защото ги смятам достойни за тези права и привилегии; всякога са се показвали верни приятели на римския народ. Не смятам за справедливо обаче, който и да е гръцки град (както беше предложено) да се лиши от каквито и да било права и привилегии, дадени му от император Август (сега бог Август), както смятам за несправедливо, че еврейската колония в Александрия трябваше да бъде лишена от своите права и привилегии от моя предшественик. Онова, което е справедливо за евреите, е справедливо и за гърците; и обратното. Затова реших да позволя на всички евреи в моята империя да запазят древните си обичаи, без никой да им пречи — дотолкова, доколкото те не пречат за провеждането на императорските работи. В същото време ги задължавам да не злоупотребяват с благоволението, което им оказвам с настоящото, като проявяват недоволство от религиозните вярвания или ритуали на други раси: нека се задоволят да спазват своя собствен закон. Повелявам това мое решение сега да бъде написано на дъски по нареждане на управителите на всички царства, градове, колонии и общини както в Италия, тъй и другаде, били те римски чиновници или съюзнически владетели, и тези дъски да бъдат оставени за всеобщо сведение в продължение на цял месец на някое видно обществено място и на височина, от която думите ясно да се виждат от земята.

Една вечер, като се разговаряхме приятелски с Ирод, аз му казах:

— Истината е, че умът на гърка и умът на евреина действуват по различни начини и неизбежно е да влязат в конфликт. Евреите са твърде сериозни и горди, гърците — твърде суетни и веселяци; евреите се придържат твърде здраво към старото, гърците са твърде неспокойни и вечно търсят новото; евреите са независими, гърците лесно се приспособяват. Но макар да твърдя, че ние, римляните, разбираме гърците — познаваме недостатъците им и възможностите им и можем да ги направим полезни служители, — никога не бих се осмелил да кажа, че познаваме евреите. Покорихме ги благодарение на превъзхождащата ги военна сила, но и досега не сме се почувствували техни господари. Признаваме, че те са съхранили древните достойнства на расата си, която е много по-стара от нашата, и че ние сме загубили собствените си древни добродетели: в резултат на това ние някак си се чувствуваме засрамени пред тях.

Ирод ме запитва:

— Знаеш ли еврейската версия за Девкалионовия потоп? Еврейският Девкалион се нарича Ной и той имал трима женени синове, които, след като потопът се оттеглил, населили земята. Най-големият бил Сим, средният — Хам, а най-малкият — Яфет. Хам бил наказан, защото се присмял на баща си, когато оня случайно се напил и хвърлил всичките си дрехи, като бил осъден да прислужва на другите двама, които се държали много по-достойно. Хам е предтечата на всички африкански народи. Яфет е родоначалникът на гърците и италийците, а Сим — на евреите, сирийците, финикийците, арабите, идумейците, халдейците, асирийците и тям подобни. Съществува едно древно предсказание, което гласи, че Сим и Яфет вечно ще живеят под същия покрив, където крамолите не ще секват ни край огнището, ни край трапезата, ни в спалнята. И това открай време е вярно. Александрия е чудесен пример. Но ако Палестина бъде изчистена от гърците, чието място не е там, много по-лесно ще се управлява. Същото се отнася и до Сирия.

— Но не и за един римски управител — усмихнах се аз. — Римляните не са от семейството на Сим и те разчитат на подкрепата на гърците. Ще трябва да се отървете и от нас, римляните. Съгласен съм обаче с теб и също съжалявам, гдето Рим изобщо е покорил Изтока. Рим щеше да бъде много по-мъдър, ако се бе ограничил да управлява едно съюзничество само от потомците на Яфет. Александър и Помпей

са много виновни. И двамата спечелиха титлата „Велики“ заради източните си завоевания, но според мен ни един от тях не е донесъл истинско благо за родината си.

— Един ден всичко това ще се уреди, Цезаре — замислено се обади Ирод, — стига да имаме търпение.

След това взех да разправам на Ирод, че се готвя да сгодя дъщеря си Антония, която вече бе достатъчно голяма за женитба, за младия Помпей, потомък на Помпей Велики. Калигула беше отнел титлата на младия Помпей, заявявайки, че това била твърде тържествена титла, за да я носи такова малко момче, а и освен това сега в света имало само един „велик“. Току-що му бях възвърнал титлата, както и други титли, които Калигула беше иззел от някои благородни римски фамилии, заедно с възпоменателните инсигнии като торквата на Торкватите и кичура на Цинцинатите. Ирод не пожела да разговаряме по въпроса. А аз не разбрах, че проблемът, който изведнъж бе обзел ума му и бе изтикал настрани всичко останало, са бъдещите политически отношения между Сим и Яфет.

ГЛАВА 9

След като Ирод ме беше издигнал за император и ми бе начертал пътя за действие — така, уверен съм, си е мислил за положението на нещата — и в замяна на това бе получил от мен някое и друго благоволение, той заяви, че трябвало да се сбогува, освен ако нямало някаква много важна работа, която бих искал да извърши и която друг освен него не би могъл да доведе до успешен край. Не можах да измисля предлог, под който да го задържа, а освен това щях да се чувствам задължен да му се отплащам с допълнителни територии за всеки допълнителен месец на неговия престой, затова след прощалното пиршество, което бе много тържествено, аз го пуснах да си върви. И двамата бяхме пийнали през тая вечер, признавам, аз дори пролях сълзи при мисълта за заминаването му. Припомнихме си ученическите години и в един миг, когато никой не ни чуваше, наведох се към него и го назовах със стария му прякор.

— Разбойнико — обадох се тихо, — всякога съм знаел, че ти ще станеш цар, но ако някой ми беше казал, че аз ще съм ти император, щях да го сметна за луд.

— Малка маймунке — отвърна той също тъй тихо, — глупак си, както винаги съм ти казал. Но притежаваш и щастието на глупака. А щастието на глупака е трайно. Ти ще бъдеш олимпийски бог тогава, когато аз ще бъда само един хероизиран мъртвец; да, не се изчервявай, защото точно тъй ще бъде, макар че и дума не може да става за това кой от двама ни струва повече.

Драго ми стана, като чух Ирод да ми говори както някога. През последните три месеца се бе обръщал към мен най-официално и отчуждено, ни веднъж не пропусна да ме нарече Цезар Август и да изрази само най-дълбока възхита от възгледите ми, макар понякога да бе принуден за голямо съжаление да не се съгласява с тях. „Малка маймунка“ беше шеговитото прозвище, което ми бе дал Атенодор. Помолих го, когато и да ми пише от Палестина, винаги да прилага към официалното си писмо, подписано с всичките му нови титли, едно

неофициално писмо с подпис „Разбойника“ и да ми съобщава новините от личния си живот. Той се съгласи при условие, че и аз ще отговарям по същия начин, подписвайки се „Малката маймунка“. Като стиснахме ръце да потвърдим обещанията, той ме изгледа продължително и каза:

— Маймунке, би ли чул още малко от моите вагабонтски съвети? Този път ще ти ги дам безплатно.

— Моля те, мили Разбойнико, казвай!

— Съветът ми към тебе, стари приятелю, е такъв: „Не се доверявай никому! Не вярвай на най-благодарния си освободенец, на най-близкия си приятел, на най-любимото си дете, на жената на твоето сърце, нито на съюзника, свързан с теб с най-святата клетва. Вярвай само на себе си. Или поне разчитай само на твоето глупашко щастие, ако не си в състояние истински да вярваш на себе си.“

Сериозните му думи пробиха през радостните винени пари, които замъгляваха мозъка ми, и привлякоха вниманието ми.

— Защо ми казваш това, Ироде? — запитах аз остро. — Ти не вярваш ли на жена си Киприя? Не вярваш ли на приятеля си Силас? Не вярваш ли на младия Агрипа, сина си? Не вярваш ли на Тавмаст и на освободенеца си Марсиас, който ти намери пари в Акра и ти купуваше храна в тъмницата? Не вярваш ли на мен, твоя съюзник? Защо ми казваш това? Срецу кого ме караш да бъда нащрек?

Ирод се засмя глуповато.

— Не ми обръщай внимание, Маймунке. Пиян съм, безнадеждно пиян. Казвам най-невероятни неща, когато се напия. Оня, който е измислил поговорката „Във виното е истината“, трябва да е бил здравата натряскан, когато я е съчинил. Знаеш ли, преди няколко дни на едно пиршество казах на управителя си: „Слушай сега, Тавмасте, да не съм видял повече печено прасе-сукалче, пълнено с гъби и кестени, на моята трапеза. Чуваш ли?“ — „Добре, царю“ — отвърна ми той. А всъщност, ако има ястие, което най-много да обичам на този свят, то е именно печено прасенце, пълнено с гъби и кестени. Какво беше, дете ти казах току-що? Да не вярваш на съюзниците си? Смешно, нали? Забравих за миг, че ти и аз сме съюзници.

Тъй оставих думите да отминат, но си ги спомних пак на другия ден, докато наблюдавах през прозореца как колесницата на Ирод поема

към Бриндизи: зачудих се какво ли е искал да каже и се почувствувах смутен.

Ирод не беше единственият цар на това прощално пиршество. Брат му Ирод Полион от Халкида и той беше там; и Антиох, комуто бях върнал царството на Комагена, на северната сирийска граница, което Калигула му беше отнел; и Митридат, когото сега бях направил цар на Крим; а освен тях царят на Малка Армения и царят на Осроена — те и двамата се навъртаха в двора на Калигула, смятайки, че там са на по-сигурно място, отколкото в собствените си царства, където Калигула би могъл да ги обвини в заговорничене против него. Изпратих ги всички, заедно.

Няма да е зле да проследя още малко историята на Ирод и да разкажа докрай за онова, което се случи в Александрия, преди да продължа да пиша за събитията в Рим и да обяснявам какво се случваше на Рейн, в Мавритания и по другите граници. Ирод се завърнал в Палестина с още по-голям блясък и слава, отколкото последния път. Като пристигнал в Йерусалим, взел от храмовата съкровищница желязната верига, която бил окачил там като благодарствено приношение, и поставил на нейно място златната верига, която Калигула му беше дал: сега, след като Калигула беше мъртъв, можеше да го стори без страх, че ще го обиди. Първосвещеникът го поздравил с дълбоко уважение, но след това започнал да упреква Ирод, че е дал най-голямата си дъщеря за жена на брата си: нищо добро, казал, няма да произлезе от това. Ирод не беше човек, който да се остави да бъде напътствуван от един духовник, та бил той виден и свят. Запитал Първосвещеника, чието име било Йонатан, смята ли, или не смята, че той, цар Агрипа, е извършил добра услуга на бога на евреите, като е отклонил Калигула от намерението му да оскверни Храма и като ме е убедил да потвърдя религиозните привилегии на евреите в Александрия и да даря подобни привилегии на всички евреи в света? Йонатан отвърнал, че всичко това било съвършено правилно. Тогава Ирод му разправил една малка басня. Веднаж един богаташ забелязал някакъв просяк край пътя, който го замолил за милостиня и казал, че му бил братовчед. Богаташът рекъл: „Жал ми е за тебе, просяко, и ще сторя каквото мога, щом си ми братовчед. Ако утре отидеш в банката ми, ще намериш там десет торби със злато, които ще те очакват, а във всяка ще има по две хиляди

златици от това царство.“ — „Ако казваш истината — казал просякът, — нека бог те благослови!“ Просякът отишъл в банката и наистина — дали му торбите със злато. Колко щастлив и колко благодарен бил той! Но един от братята на просяка, равин, който не бил сторил нищичко за него, докато бил беден, отишъл на другия ден при богаташа. „Ти подиграваш ли се? — възмутено креснал той. — Заклел си се, че даваш на бедния си братовчед двайсет хиляди златици от парите на това царство, и си го заблудил да си мисли, че наистина си го сторил. Но аз отидох да му помагам, като ги броех, и представи ми, още в първата торба намерих една партска златица вместо истинска, наша! Нима искаш да ти повярвам, че партските пари са равностойни на нашите? Честно ли е да си правиш подобни шеги с един просяк?“ Йонатан не се стреснал от баснята. Заявил на Ирод, че богаташът е бил достатъчно глупав, за да опорочи целия си подарък, като мушне вътре партската монета, ако наистина го е сторил умишлено. Ирод, казал, не бивало да забравя, че и най-великите царе са само оръдия в ръцете на бога и той ги възнаграждава според това колко са му били предани.

— Ами първосвещениците му? — запитал Ирод.

— Първосвещениците са достатъчно възнаградени за своята вяност към него, която включва и порицанието на всички евреи, които не изпълняват религиозните си задължения; той им позволява да обличат свещените одежди и веднаж в годината да влизат в тази чудотворно свята стая, която обитава сам в неизмерима власт и слава.

— Отлично — казал Ирод. — Ако наистина съм оръдие в неговите ръце, както казваш, сега аз те свалям от сана ти. Друг някой ще носи свещените одежди на Пасхата тази година. И това ще бъде някой, който знае кога му е времето и мястото да се отправят упреци.

Тъй Йонатан бил свален, а Ирод назначил приемник, който след време също обидил Ирод, като заявил, че не било прилично дворцовият пръв министър да бъде самарянин: един еврейски цар трябвало да има в щаба си само еврейски офицери. А самаряните не били от коляното на отец Авраам, ами натрапници. Този министър бил не друг, а Силас; и заради Силас Ирод свалил Първосвещеника и отново предложил мястото на Йонатан. Йонатан го отказал, макар и с благодарност, заявявайки, че му стигало, дето веднаж бил облякъл свещените одежди и че второ ръкополагане в първосвещенически сан не би било тъй свята церемония като първата. Ако бог дарил Ирод с

властта да го свали, това било наказание за гордостта му; ако ли пък сега бог бил в опрощаващо настроение, той се радвал за това, но не бил готов да рискува втора обида. Осмелявал се да предложи за Първосвещеник брат си Матей, най-светия и богобоязлив човек в цял Йерусалим. Ирод склонил.

Ирод се установил да живее в Йерусалим, в квартала, наречен Безета или Новия град, което много ме учуди, защото сега той имаше няколко хубави града, пищно застроени в гръко-римски стил, всеки от които би могъл да направи своя столица. Посещавал тези градове от време на време с големи церемонии и се отнасял към жителите с любезност, ала Йерусалим според него бил единственият град, в който да живее и управлява един еврейски цар. Станал извънредно популярен сред жителите на Йерусалим не само с даренията си на Храма и с разхубавяването на града, но и с премахването на данъка върху сградите, което намалило доходите му със сто хиляди златици годишно. Тъй или инак, общият му годишен доход възлизаше, дори без това, на около петдесет хиляди златици. Онова, което още повече ме изненада, беше, че сега вече той извършваше ежедневни богослужения в Храма и спазваше Закона с най-голяма строгост: защото не съм забравил презрението, с което съм го чувал да говори за „оня свят певец на псалми“, набожния си брат Аристокбул, а в частните писма, които всякога прибавяше към официалните си съобщения, не проличаваше да се е променил.

Едно от писмата, които ми изпрати, се отнасяше изцяло за Силас. Гласеше както следва:

Маймунке, мой стари приятелю, сега ще ти разправа най-тъжната и смешна история: отнася се до Силас, „верния Ахат“ на приятеля ти разбойник Ирод Агрипа. Най-учена ми Маймунке, от богатия си запас на исторически знания би ли могъл да ме уведомиш дали твоят праотец, благочестивият Еней, е бил някога отегчаван тъй непоносимо от своя верен спътник Ахат, както съм отегчен аз напоследък от Силас? Дали коментаторите на Вергилий биха могли да ни кажат нещо по този въпрос? Истината е, че аз сглупих дотолкова, че да

назнача Силас за мой пръв министър, както, струва ми се, вече ти писах. Първосвещеникът не одобри назначението, защото той бил самарянин — самаряните навремето дразнели йерусалимските евреи, онези, които се върнали там от вавилонското си пленничество, като рушали всяка нощ стените, изградени от ония през деня; и евреите до днес не са им го простили. И тъй, аз си направих труда да сваля Първосвещеника заради Силас. Междувременно Силас вече бе започнал да се чувства много самонадеян и ежедневно даваше нови доказателства за прочутата си откровеност и безцеремонност. Това, че уволних Първосвещеника, го накара да се възгордее още повече. Честна дума, понякога посетителите в двореца не можеха да разберат кой е царят и кой — неговият министър. Но опитвах ли се да намекна на Силас, че злоупотребява с приятелството ни, той изпадаше в униние, а милата Киприя започваше да ме упреква за грубостта ми към него и да ми напомня всичко, което е сторил за нас. И аз отново се виждах принуден да любезнича с него и почти да му се извинявам за своята неблагодарност.

Най-противният му навик беше непрестанно да ми опява за миналите ми неблагополучия — и то в най-разнородна компания — и да разказва най-притеснителни и изчерпателни подробности за това как ме бил спасил от не знам каква си опасност и колко верен ми бил останал, и колко безброй полезни негови съвети съм бил пренебрегнал, и как никога не търсел друга награда освен приятелството ми в слънчево време, в дъжд или буря — защото такива хора били самаряните. Но веднаж го прекали. Бях в Тибериада, на Галилейското езеро, където навремето бях магистрат при Антипа, и знатните сидонци пируваха с мене. Спомняш си разногласията ми със сидонците, когато бях съветник на Флак в Антиохия, нали? Какво друго можеше да се очаква от Силас, освен да се развилнее тъкмо на едно подобно пиршество с такова голямо политическо значение. Почти първото, което каза на Хаздурбал, пристанищния управител на Сидон, най-

влиятелния човек във Финикия, беше: „Познавам те, нали? Не си ли ти Хаздурбал? Ами да, разбира се, ти беше в онова посланичество, което се яви при цар Ирод Агрипа преди около девет години да го моли да се застъпи пред Флак в полза на Сидон за оня граничен спор с Дамаск. Добре си спомням, че посъветвах Ирод да откаже подаръците ви, като му изтъкнах колко опасно е да се взема подкуп и от двете спорещи страни: човек непременно си навлича белята. Но той само ми се изсмя. Ето го на, такъв е.“

Хаздурбал беше деликатен човек и отвърна, че не си спомнял нищо: смятал, че Силас греши. Но можеш ли да спреш Силас? „Невъзможно е чак толкова да забравяш — упорствуваше той. — Че нали именно поради това Ирод се принуди да бяга от Антиохия, преоблечен като стар камила? — аз му намерих дрехите, и да остави и жена си, и децата си — аз трябваше да ги измъквам от страната с един кораб — и да обикаля чак през Сирийската пустиня, за да стигне до Идумея? Пътуваше с открадната камила. Не, ако ме питаш за тази камила, не аз откраднах смилата, а сам цар Ирод Агрипа.“

Това здравата ме притесни и беше безполезно да отричам главните факти на случилото се. Но сторих всичко по силите си, за да се измъкна, съчинявайки лекомислени романтични измислици за това как в един хубав ден кръвта ми на пустинник се разбушувала, как съм се отегчил от римския начин на живот в Антиохия и съм бил тласнат от непреодолимия подтик да поюзда в безбрежните пустинни ширини и да посетя роднините си в Идумея; но знаейки, че Флак ще се опита да ме задържи — той разчитал на моите политически съвети, принудил съм се да напусна тайно и затова съм уредил със Силас семейството ми да ме срещне в Антедон, в края на моето пътешествие. И колко приятно съм прекарал. В Антедон, казах аз, ме пресрещнал императорският пратеник, който не ме намерил в Антиохия, с писмо от император Тиберий: канел ме в Рим

за свой съветник, защото способностите ми се похабявали в провинциите.

Хаздурбал ме изслуша учтиво, възхитен от лъжите ми, защото знаеше историята не по-зле от Силас. Каза ми: „Смея ли да запитам, твое величество, дали това е било първото ти посещение в Идумея? Доколкото знам, идумейците са много благородна, гостоприемна и смела раса, презираща разкоша и лекомислието с един примитивен фанатизъм, който аз по-скоро съм готов да оценя, но не и да следвам.“

Глупакът Силас веднага се намеси: „Ах, не, Хаздурбале, това не беше първото му посещение в Идумея. Аз бях единственият му придружител — като махнем господарката Киприя и двете му по-големи деца — при първото му посещение. Това беше в годината, когато бе убит синът на Тиберий. Поради това цар Ирод се принуди да бяга от кредиторите си в Рим, а Идумея беше единственото безопасно място, където да се приюти. Той беше направил най-страхотни задължения въпреки постоянните ми предупреждения, че един ден ще му се поиска сметка. Той се отвърщаваше от Идумея, да си кажа правото, и дори беше намислил да се самоубива; но господарката Киприя го спаси, като преглътна гордостта си и написа унижително писмо до зълва си Иродиада, с която се беше скарала. Цар Ирод беше поканен в Галилея и цар Антипа го направи съдия в същия този град. Годишният му доход беше едва от седемстотин златици.“

Хаздурбал тъкмо се готвеше да изрази изненада и недоверие, когато неочаквано Киприя ми се притече на помощ. Нямахше нищо против Силас да разправя случки от моя живот, но щом той засегна оня стар спомен за писмото до Иродиада, това вече беше друга работа. „Силас — каза тя, — ти приказваш прекалено много и онова, което казваш, е неточно и безсмислено. Ще бъдеш ли така добър да си сдържиш езика?“

Силас се изчерви и отново се обърна към Хаздурбал: „В моята самарянска природа е да казвам откровено

истината, колкото и да е неприятна. Да, цар Ирод премина през много превратности на съдбата, преди да заслужи сегашното си царство. От някои той не изглежда да се срамува — тъй например той окачи в храмовата съкровищница в Йерусалим желязната верига, с която навремето бе окован по нареждане на император Тиберий. Хвърлен беше в тъмницата за държавна измяна. Колко пъти го предупреждавах да не влиза в лични разговори с Гай Калигула, когато до тях е неговият кочияш, но както винаги той не ме послуша. После Гай Калигула му даде златна верига, копие на желязната, и неотдавна цар Ирод окачи златната верига в съкровищницата и свали желязната, която, предполагам, не лъщеше колкото на него му се иска.“ Хванах погледа на Киприя и се споразумяхме. Тогава наредих на Тавмаст да отиде в спалнята ми, където веригата висеше на стената срещу леглото ми, и да ми я донесе. Той го стори и аз я дадох на седящите край масата да я разгледат; сидонците я оглеждаха с нескрито смущение. А сетне повиках Силас при мене. „Силас — казах му, — сега ще ти окажа една необикновена чест. В знак на признателност за всички твои услуги към мен и ближните ми и за чудесната откровеност, която никога не си си спестявал дори в присъствието на най-видни гости, награждавам те с Желязната верига; и дано дълго да я носиш. Ти и аз сме единствените сънародници, удостоени с този изтъкнат орден, и аз с радост отдавам емблемата единствено на тебе. Тавмасте, окови този човек и го отведи в тъмница.“

Силас бе толкова смаян, че не продума и се остави да го отведат като агне на заклане. Смешното е, че ако не бе проявил такова упорство в Рим и ако се бе съгласил да приеме гражданството, което предлагам да му издействувам, никога нямаше да мога да му изиграя тая шега. Щеше да отпрати молба към теб и ти, мекосърдечни човече, без съмнение щеше да го опростиш! Но аз просто трябваше да го направя, иначе сидонците щяха да престанат да ме уважават. А сега останаха благодарно

възхитени: последната част на пиршеството премина много успешно. Това стана преди няколко месеца и аз го оставих в тъмницата — този път Киприя не се опита да се застъпва, — за да му дойде умът в главата; но все пак възнамерявах да го пусна навреме, та да присъствува на пиршеството на рождения ми ден, който беше вчера. Изпратих Тавмаст в Тибериада да посети Силас в килията му. Трябваше да му каже: „На времето аз бях пратеникът на надеждата и утехата за нашия повелител и господар цар Ирод Агрипа, когато той влизаше в тъмничната порта през Мизенум; а сега съм тук, Силас, като пратеник на надеждата и утехата за теб. Знакът за това е каната с вино. Нашият благороден господар те кани на угощение в Йерусалим след три дни и ще ти позволи, ако предпочиташ, да се явиш без емблемата на ордена, с който те е наградил. Ето, вземи това и го изпий. А пък ако искаш да чуеш съвета ми, Силас, той е следният: никога не напомняй на хората за минали услуги, които си им вършил. Ако са благодарни и честни хора, те не ще се нуждаят от напомняне, ако ли пък са неблагодарни и безчестни, напомнянето ти ще остане безполезно.“

През всички тези месеци Силас се окайвал за сполетелите го несправедливости и умираше да разкаже на някого за тях — на другия някого освен на тъмничаря си. Рекъл на Тавмаст: „Аха, това, значи, ми съобщава цар Ирод, тъй ли? И очаква от мен да му бъде благодарен, а? С каква нова чест възнамерява да ме удостои? С Ордена на камшика може би! Кажете ми, има ли друг човек, с когото приятелите му да са се отнесли по-неблагодарно, отколкото се отнесе към мен цар Ирод? Нима очаква, че ужасните мъчения, които преживях в усамотената килия, ще са ме научили да си затварям устата, когато се чувствавам задължен да казвам истината и да посрамвам лъжливите му съветници и придворните му ласкатели? Кажете на царя, че не е успял да срази духа ми и аз ще отпразнувам случая, като говоря още по-откровено и по-направо от всеки друг път: ще разкажа на целия народ през колко много

опасности и нещастия сме преминали заедно и как аз накрая винаги съм спасявал положението, след като той едва ли не довеждаше до пълна разруха и двама ни с отказа си да се вслушва своевременно в съветите ми, и колко щедро ми се отплати за всичко това с тази тежка верига и черна тъмница. Не, никога не ще забравя какво ми направи. Дори духът ми, когато умра, ще си го спомня, както ще си спомня и всички добри дела, които съм извършил заради него.“ — „Пий“ — казал Тавмаст. Но Силас отказал да пие. Тавмаст се опитал да увещае този побъркан човек, но оня настоявал да ми предаде думите му и отказвал виното. Тъй че Силас все още е в тъмницата и за мен е напълно невъзможно да го освободя; Киприя е на същото мнение.

Онзи случай в Дорида ме развесели. Спомняш ли си какво ти бях казал на прощалното пиршество, когато и двамата бяхме толкова пияни и тъй по самарянски откровени; ти ще станеш бог, Маймунке моя, каквото и да правиш да го предотвратиш. Подобно нещо не може да се спре. А що се отнася до онова, което ти бях споменал тогава за малките прасенца, пълнени с гъби и кестени, струва ми се, зная какво съм имал предвид. Сега аз съм такъв правоверен евреин, че никога, при каквито и да е обстоятелства, не си позволявам нечиста храна да се докосне до устните ми — или поне ако подобно нещо се случи, то никой освен мен, готвача ми арабин и зорката луна не знаят за това. Въздържам се дори когато посещавам финикийските си съседи или когато вечерям с гръцките си поданици. Като ми пишеш, разкажи ми за лукавия стар Вителий и за ония интригантстващи негодници Азиатик, Виниций и Винициан. Изпратих вече най-големите си почитания на твоята хубава Месалина в официалното си писмо. И тъй, довиждане засега и продължавай да мислиш с добро (по-добро, отколкото той го заслужава) за своя стар приятел негодник

РАЗБОЙНИКА

Ще обясня за „случая в Дорида“. Въпреки указа ми някакви млади гърчета от един град в Сирия, наречен Дорида, докопали една моя статуя, нахлули в една еврейска синагога и я поставили там, в южния ъгъл, като че за поклонение. Доридските евреи веднага се обърнали към Ирод като към свой естествен защитник и Ирод отишъл лично при Петроний в Антиохия, за да протестира. Петроний писал на магистрата в Дорида остро писмо, нареждайки му да арестува виновниците и незабавно да му ги изпрати, за да ги накаже. Петроний заявил, че престъплението е двойно — не само към евреите, чиято осквернена синагога вече не можела да се използва за молитвен дом, но и към мен, чийто указ по въпроса за религиозната търпимост бил най-безсрамно нарушен. В писмото му имало една странна забележка: че подходящото място за моята статуя било не в еврейска синагога, а в един от моите собствени храмове. Смятал е, предполагам, че до това време вече съм се поддал на увещанията на Сената и че следователно съвсем политично ще е да се очаква моето обожествяване. Но аз бях твърдо решен да не ставам бог.

Сигурно си представяте, че александрийските евреи сега правеха всичко по силите си, за да спечелят моето благоволение. Изпратиха делегация да ме поздрави за възкачването ми и да предложи да построят и да ми посветят великолепен храм за сметка на града; или пък, ако не склоня на това, поне да построят и да подредят една библиотека за Италийски проучвания и да я посветят на мен като най-изтъкнатия жив историк. Искаха освен това съгласието ми всяка година на рождения ми ден да уреждат нарочни публични четения на моята „История на Картаген“ и на „История на Етрурия“. Всяка творба щяла да се прочита от начало до край от няколко много опитни четци, първата в старата библиотека, втората — в новата. Знаеха, че това не може да не ме поласкае. Приемайки тази чест, аз се почувствувах така, както биха се почувствували родителите на мъртвородени близнаци, ако известно време след раждането малките студени телца, бутнати в някаква кошница в очакване да бъдат погребани, изведнъж се сгреят от неочаквана топлинка, започнат да кихат и проплачат в един глас. В края на краищата отдал бих двайсет и пет от най-хубавите си години на тези книги, хвърлил бях безкраен труд, за да изуча различните езици, необходими ми да събера и проверя нужните факти; и ни един човек досега, доколкото знаех, не се беше потрудил да ги прочете. Като

казвам „ни един човек“, трябва да спомена за две изключения. Ирод беше прочел „История на Картаген“ — етруската не го интересуваше — и научил, каза, много неща за финикийския характер; но не смятал, че кой знае колко хора биха проявили същия интерес. „Твърде много месо има в тази наденица — рече той, — а подправките и чесънът са малко.“ Искаше да каже, че има твърде много факти, предадени по скучен начин. Заяви ми това, докато все още бях обикновен гражданин, тъй че и дума не можеше да става за ласкателство. Единствената, освен секретарите ми и помощниците в проучванията ми, която беше прочела и двете книги, беше Калпурния. Предпочитала хубавата книга пред лошата пиеса, обичаше да казва тя, моите истории — пред много добри пиеси, които била видяла, и етруската книга пред тази за Картаген; защото се разказвало за познати ѝ места. Когато станях император, тук му е мястото да го отбележа, купих на Калпурния очарователна вила близо до Остия и ѝ отредих щедър годишен доход и няколко добре обучени роби. Но тя никога не идваше в двореца, а и аз никога не я посещавах, да не би да пробудя ревността на Месалина. Живееше с една близка приятелка, Клеопатра, александрийка, която също навремето била проститутка; но сега, след като Калпурния имаше достатъчно пари и да харчи, и да ѝ остават, и двете се бяха отказали от професията. Бяха добри момичета.

Но както казах, почувствувах се наистина горд от предложението на александрийците, защото в края на краищата Александрия е столица на световната култура, а нали нейните най-видни граждани ме обявиха за пръв между живите историци? Съжалявах, че не ще мога да отделя време и да посетя Александрия и да присъствувам на едно от четенията. В деня, когато се яви посланичеството, повиках един професионален четец и го накарах да прочете, само пред мене, по няколко пасажа от всяка история. Той го стори толкова изразително и с такава хубава дикция, щото за миг забравих, че сам аз съм авторът, и бурно взех да ръкопляскам.

ГЛАВА 10

Най-важната ми грижа в момента беше Рейнската граница. Към края на Тибериевото управление северните германци, подбудени от сведенията за общото му бездействие, се бяха осмелили да започнат набези отвъд реката, в оная част, която наричаме Долна провинция. Малки групи преплуваха отвъд, на неохранявани места, нападаха самотни къщи или селца, убиваха обитателите и ограбваха златото или скъпоценностите, които намираха там; а сетне, на разсъмване, се връщаха обратно. Трудно беше да им се попречи в това, дори войниците ни да бяха все нащрек — а в Севера то не беше така, — защото Рейн е страшно дълга река и много мъчно се охранява. Единствената резултатна мярка срещу нападателите биха били репресиите; но Тиберий бе отказал да позволи каквито и да били наказателни експедиции. Беше писал: „Ако те нападнат стършели, изгори гнездото им; но ако са само комари, не им обръщай внимание.“

Що се отнася до Горната провинция, нека си припомним, че Калигула по време на похода си във Франция бе повикал Гетулик, командира на четири легиона от Горни Рейн, и го беше екзекутирал по нелепо обвинение в заговор; че беше прекосил реката с огромна армия и бе навлязъл на няколко мили, без германците да окажат съпротива; че внезапно се беше уплашил и се бе втурнал назад. Човекът, когото бе назначил за приемник на Гетулик, беше командир на френските помощни войски в Лион. Наричаше са Галба и бе един от доверениците на Ливия. Беше си го набелязала да го издигне още докато той бе младеж, а Галба оправда доверието, което му бе оказала. Беше смел воин и прозорлив магистрат, работеше здраво и имаше отлична характеристика. Достигнал бе консулска длъжност шест години преди това. Когато умря, Ливия му остави нарочно наследство от петстотин хиляди златици; но Тиберий, като изпълнител на нейното завещание, заяви, че трябва да е станала грешка. Сумата беше изписана в цифри, а не с думи и той постанови, че завещателката е имала предвид петдесет хиляди. Тъй като Тиберий не бе изпълнил ни

едно от завещанията на Ливия, навремето тази поправка бе всъщност без значение, но когато Калигула стана император и изцяло ги изплати, Галба загуби от това, че Калигула не бе запознат с измамата. Галба не настоя за своите петстотин хиляди и стори добре, защото иначе Калигула щеше да си припомни за наследството му, когато остана без средства, и вместо да го натовари с тази важна длъжност на Рейн, сигурно щеше да го обвини за съучастничество в Гетуликовия заговор.

Това, как Калигула избра Галба, е странна история. Един ден в Лион той разпоредил да се състои голям парад, а когато парадът свършил, строил пред себе си всички офицери и им произнесъл слово за необходимостта от това да се поддържат в добро физическо състояние. „Римският офицер — казал — трябва да бъде корав като гъон и твърд като желязо и всеки офицер трябва да дава пример на войниците си в това отношение. Бих се интересувал да видя колцина от вас ще издържат едно простичко изпитание, на което ще ви подложат. Хайде, приятели, нека потичаме малко в посока към Отьон.“ Той седял в колесницата си, запрегната с чифт здрави галски коне. Кочияшът плеснал с камшика и те препуснали. Изморените от парада офицери се втурнали след него с тежките си оръжия и доспехи. Той се движел пред тях на такова разстояние, че да не ги изпуска из очи, не оставял конете да преминат в тръс, да не би офицерите да последват техния пример. Препускал все напред и напред. Редицата се проточила. Мнозина от бегачите припаднали, а един се строполил мъртъв. На двадесетата миля той най-сетне спрял. Само един бил издържал изпитанието — Галба. Калигула казал: „Как предпочиташ, легате — да тичаш назад или да седнеш до мене?“ Галба все още имал достатъчно дъх да отговори, че като войник той нямал право на избор — свикнал бил да се подчинява на заповеди. Тогава Калигула го оставил да извърви обратния път, но на следния ден го назначил на длъжността. Агрипинила останала очарована от Галба, когато го срещнала в Лион: искала да се омъжи за него, макар той да бе вече женен за една благородничка от фамилията на Лепидите. Галба беше много щастлив със съпругата си и затова се държал с Агрипинила толкова хладно, колкото му позволявала верността към Калигула. Но Агрипинила била много настойчива в ухажването си и един ден, на някакъв прием, уреден от тъщата на Галба, на който Агрипинила се появила непоканена, станал голям скандал. Тъщата на Галба я

изгонила пред очите на всички благородници и благороднички, нарекла я в очите безсрамна и похотлива уличница и я ударила в лицето с юмрук. Галба щеше да си изпати, ако на другия ден Калигула не беше решил, че Агрипинила участвува в заговора за похищение върху живота му и не я беше прокудил, както вече описах. Когато Калигула побягна обратно в Рим, подплашен от вестта за германското нападение през Рейн (лъжа, шеговито измислена от войниците), всичките му войски бяха съсредоточени на едно място. Големи пространства край реката останаха неохранявани. Германците научиха за това веднага, научиха и за страхливостта на Калигула. Използуваха възможността да прекосят Рейн с войските си и се настаниха на наша територия, където извършиха големи поразии. Онези, които се прехвърлиха отсам, бяха племената, наречени кати, което означава планински котки. Емблемата им беше котка. Имаха укрепления в хълмистите земи между Рейн и Горни Везер. Брат ми Германик всякога ги признаваше за най-добрите бойци сред германците. По време на битка те не разкъсваха редиците си, подчиняваха се на водачите си почти като римляни, а нощем си копаеха окопи и слагаха постове — предпазна мярка, рядко използвана от друго германско племе. Галба загуби няколко месеца и доста хора, докато ги изтласка оттам и ги пропъди отвъд реката.

Галба беше човек на желязната дисциплина. Гетулик беше способен войник, но твърде снизходителен. Деня, в който Галба пристигнал в Майнц, за да поеме командването, войниците наблюдавали игри, организирани в чест на Калигула. Някакъв бестиарий демонстрирал голямо умение при убийството на един леопард и всички войници взели да ръкопляскат. Първите думи, които Галба изрекъл, като влязъл в ложата на главнокомандувания, били:

— Дръжте ръцете си под плащовете, войници! Сега аз съм ви командир и не позволявам подобна разпуснатост.

Строг беше във всяко отношение и за такъв взискателен главнокомандуващ беше учудващо обичан от хората си. Враговете му го наричаха скръндза, но това е несправедливо: беше просто много умерен, не одобряваше разточителството у своите офицери и изискваше строга отчетност за разходите от подчинените си. Когато научили вестта за убийството на Калигула, приятелите му го подтикваха да тръгне към Рим начело на войските си, убеждавайки го,

че сега той е единственият човек, достоен да застане начело на империята. Галба отвърнал:

— Да тръгна към Рим и да оставя Рейн неохраняван? Че за какъв римлянин ме смятате? — И додал: — Освен това от всичко, което съм чувал, този Клавдий бил много работлив и скромен човек; и макар някои от вас да го смятат за глупак, аз бих се поколебал да нарека глупак един член на императорското семейство, който благополучно е оцелял след царуването на Август, Тиберий и Калигула. Смятам, че при тези обстоятелства изборът е сполучлив и аз ще се радвам да положа клетва за вярност на Клавдий. Казвате, че не бил войник. Толкоз по-добре. Бойният опит не всякога е качество за един главнокомандуващ. Божественият Август — говоря с най-дълбоко уважение — беше склонен, когато застаря, да пречи на командирите си със своите прекалено подробни указания и съвети: тази последна Балканска война никога не би се проточила толкова, ако той не беше тъй усърден да командува от дълбокия тил битки, каквито е ръководил начело на войските си преди четиридесет години. А Клавдий, струва ми се, на тази си възраст никога не ще пожелае нито да се яви лично на бойното поле, нито пък ще се изкуши да отменя решенията на своите офицери по въпроси, които не познава. Но в същото време той е отличен историк и притежава, както съм чувал, такива познания по общите стратегически принципи, за които мнозина главнокомандуващи с богат боен опит биха му завидели.

По-късно един от неговите офицери ми предаде тези думи на Галба и аз му изпратих лично писмо с благодарности за доброто му мнение. Заявих му, че може да разчита, че ще дам на своите пълководци свободата да действуват както намерят за добре в походите, които съм разпоредил или съм ги упълномощил да предприемат. Единствените ми указания ще са само дали експедицията да бъде завоевателна или наказателна. В първия случай силата би трябвало да се съчетае с човечност — колкото може по-малко да се разрушават превзетите села и градове, както и реколтата на полето, местните божества да не се унищожават и да не се позволяват кланета, след като врагът е побягнал от бойното поле. Но в случай на наказателна експедиция да не се показва пощада: колкото може повече да се унищожават реколтата, селата и градовете, както и светилищата, а оная част от населението, която не е годна да се вземе в робство, да

се изтребва. Освен това ще указвам максималния брой на резервни войски, които да се събират, както и максималния брой на римски жертви, които се разрешават. Предварително ще решавам със самия командващ обекта на атаката и ще искам от него да определи колко дни или месеци са му необходими, за да го превземе. Ще оставям всички стратегически и тактически разпореждания на него и ще упражнявам правото си да поема личното командване на кампанията и да доведе със себе си необходимите според мен подкрепления едва тогава, когато обектът не е превзет в уговореното време или жертвите от римска страна надвишават предварително уговорената цифра.

Защото си бях намислил Галба да предприеме един поход срещу катите. Щеше да бъде наказателна експедиция. Не смятах да разширявам империята отвъд естествената и ясна граница на Рейн, ала когато катите и северните племена, истевоните, отказваха да съблюдават границата, налагаше се да се направи една демонстрация на римското достойнство. Брат ми Германик обичаше да казва, че единственият начин да спечелиш уважението на германците е да се отнасяш към тях брутално; и че те са единственият народ в света, за който той е в състояние да каже подобно нещо. Испанците например могат да се респектират от внимателното отношение на победителя, французите — от неговото богатство, гърците — от уважението му към изкуството, евреите — от неговата нравствена цялост, африканците — от спокойното му и достойно държане. Но германецът, който не се трогва от ни едно от тези неща, всякога трябва да бъде натикван в праха и пак да бъде повален, ако се вдигне, и пак да се удари, докато се търкаля в стенания. „Дотогава, докато раните го болят, той ще се бои от ръката, която му ги е нанесла.“

В същото време, докато Галба напредваше, трябваше да се извърши друга една наказателна експедиция срещу истевоните от Габиний, военачалникът, командващ четири легиона на Долни Рейн. Експедицията на Габиний ме интересуваше много повече от тази на Галба, защото целта ѝ не беше само наказателна. Преди да издам заповедта за нея, аз направих жертвоприношение в храма на Август и тайно осведомих бога, че довършвам едно дело, което брат ми Германик не успя да завърши и за което, знаех, самият Август беше много заинтересован: а то бе спасението на третото и последно от пленените знамена с Орлите на Вар, което след повече от тридесет

години все още се намираше в германски ръце. Напомних му, че брат ми Германик беше възвърнал един от Орлите в годината, последвала неговото обожествяване, и друг един — в следващия боен сезон; ала Тиберий го бе повикал, преди да е успял да отмъсти за Вар с една последна унищожителна битка и да върне последното липсващо знаме. Затова помолих бога да бъде благосклонен към моите войски и да възстанови честта на Рим. Когато димът от жертвоприношението се издигна нагоре, ръцете на Августовата статуя като че се раздвижиха за благословия, а главата му кимна. Може да е било зрителна измама от дима, но аз го приех като благоприятно знамение.

Истината е, че сега бях напълно уверен къде точно в Германия е скрит нашият Орел и се гордеех от начина, по който бях разкрил тази тайна. Предшествениците ми биха могли да сторят онова, което направих аз, ако бяха се позамислили; но те не го сториха.

Всякога ми доставяше удоволствие да си доказвам, че в никакъв случай не съм глупакът, за какъвто всички те ме мислеха, и че наистина мога да уредя нещата по-добре от тях. Сетих се, че в кохортата на дворцовата стража, която се състоеше от пленени воители от почти всички области на Германия, сигурно има поне пет-шест души, които знаят къде е скрит Орела; но въпреки това, когато веднаж Калигула ги беше строил и ги бе запитал, като срещу това им беше обещал много пари и свободата, лицата им изведнъж се вкамениха: излезе, че никой не знае. Аз приложих съвсем друг начин на убеждение. Един ден наредих да се строят и започнах да им говоря много любезно. Заявих, че като награда за върнатата им служба смятам да им сторя едно нечувано добро: да ги изпратя обратно в Германия — в милата, скъпа татковина, за която те нощем пеят такива тъжни и мелодични песни, — да изпратя всички ония от кохортата, които са навършили двайсет и пет годишна служба. Казах, че бих желал да ги върна по домовете им с дарове от злато, оръжия, коне и тям подобни, но за жалост не съм в състояние да го сторя, дори не мога да им разреша да отнесат със себе си отвъд Рейн и ония имуществата, които са придобили по време на пленничеството. Пречката е липсващият Орел. Дотогава, докато тази свещена емблема не бъде върната, римската чест не ще бъде възстановена и на града ще направи лошо впечатление, ако възнаградя с друго освен с голата свобода ония воители, които на младини са участвували в избиването на Варовата войска. Но, тъй или

иначе, за един истински патриот свободата е по-скъпа от златото и те, уверен съм, ще приемат този дар със същото чистосърдечие, с което им се дава. Не искам от вас, казах, да ми откривате местонахождението на Орела, защото без съмнение това е тайна, която сте се заклели пред божествата си да не издавате; освен това не искам от никой, както бе сторил моят предшественик, заради някакъв си подкуп да става клетвонарушител. Обещах след два дни всички ветерани с двайсет и пет годишна служба да бъдат изпратени отвъд Рейн, под охрана.

След това ги разпуснах. Последствията бяха такива, каквито ги бях предвидил. Ветераните не желяеха да се връщат в Германия; стремяха се към това дори по-малко, отколкото римляните, пленени от партите при град Каре, са искали да се върнат в Рим, когато след трийсет години Марк Випсаний Агрипа уговорил царя тяхната замяна. Онези римляни в Партия се били установил там, оженили се били, създали семейства, забогатели и почти бил забравили миналото си. А тези германци в Рим, макар привидно роби, водеха много лек и приятен живот и жалбите им за родината далеч не бяха някакво искрено чувство, а по-скоро повод за проливане на сълзи в пияно състояние. Явиха се при мен вкупом и помолиха да останат на моя служба. Мнозина от тях бяха вече бащи, дори имаха и внуци от дворцови робини, всички бяха заможни: от време на време Калигула ги беше дарявал щедро. Аз се престорих на разгневен, нарекох ги неблагодарници и лоши хора, които отказват един безценен дар като свободата, и заявих, че повече не се нуждая от услугите им. Те ме помолиха за прошка и поискаха разрешение поне да отведат и семействата си. Отхвърлих тази им молба, като отново споменах знамето. Един от тях, от племето херусци, извика:

— Само онези проклети хауци са виновни да страдаме сега. Те се заклеха да пазят тайната, а всички ние, другите невинни германци, се мъчим заради тях.

Това и чаках. Отпратих всички освен представителите на Големите и Малки хаукски племена. (Хауците живееха на северногерманското крайбрежие, между Германските езера и Елба; бяха съюзници на Херман.) Казах им:

— Нямам намерение да ви питам, хауци, къде е Орела, но ако някой от вас не е положил клетва за това, нека веднага ми каже.

Големите хауци, западната половина на нацията, заявиха единодушно, че не са полагали подобна клетва. Повярвах им, защото вторият Орел, който брат ми Германик успя да върне, бе намерен в едно тяхно светилище. Не ми се струваше вероятно едно племе да е получило повече от един Орел при разпределението на плячката след победата на Херман.

Тогава се обърнах към главатаря на Малките хауци:

— Не те питам къде е Орела, нито на кой бог си положил клетвата. Но може би ще ми кажеш в кой град или село си положил тази клетва. Ако ми кажеш това, ще отменя заповедта за връщането ви.

— Дори и това да ти кажа, то вече ще е престъпване на клетвата ми, Цезаре.

Но аз си послужих с древната хитрост, за която бях чел в една от моите исторически книги: навремето, когато някакъв финикийски съдия отишъл в едно село, за да разбере къде един обвиняем е скрил златния съд, който бил откраднал, съдията заявил на човека, че не го смята за виновен в кражбата и ще го освободи. „Хайде, уважаеми, ела да се поразходим заедно, че поне да ми покажеш интересното си село.“ Оня го развел из всички улици, избягвайки една-единствена. Съдията поразпитал и разбрал, че в една от къщите на тази улица живее възлюбената на крадеца; намерили съда, скрит в тръстиката на нейния покрив. Та по същия начин и аз казах:

— Добре, няма да настоявам повече.

А сетне се обърнах към друг един от същото племе, по чието мрачно изражение личеше, че също знае тайната, и уж случайно подхвърлих:

— Я ми кажи в кои градове или села на вашата земя са вдигнати светилища на вашия германски Херкулес?

Беше много вероятно Орлите да са посветени на този бог. Той ми изброи седем имена, които си отбелязах.

— Това ли е всичко? — запитах го.

— Не си спомням повече — отвърна той. Казах на ония от Големите хауци:

— Възможно ли е да няма повече от седем светилища в една такава значителна площ като Малка Хауция — между големите реки Везер и Елба?

— О, да, Цезаре, той не спомена прочутото светилище в Бремен, на източния бряг на Везер.

И тъй, аз писах на Габиний: „Смятам, че ще намериш Орела, скрит някъде в светилището на германския Херкулес в Бремен, на източния бряг на Везер. Отначало не губи много време в наказването на истевоните: премини в стегната формация през територията им и през земите на анзибариите, спаси Орела, а палежите, убийствата и плячкосването остави за връщането си.“

Преди да съм я забравил, искам да разкажа и една друга история за откраднат златен съд, и по-добре да я изложа тука, отколкото другаде. Веднаж поканих няколко конници-провинциали на вечеря — и ако щете, вярвайте, един от тези вагабонти, марсилец, си отиде заедно със златната чаша, която стоеше пред него. Не му казах нито дума, но още на следния ден го поканих на вечеря, ала този път му дадох каменна чаша. Това очевидно го уплаши, защото още на другата сутрин златната чаша беше върната с извинителна бележка, в която обясняваше, че си бил позволил свободата да заеме чашата за два дни, за да даде на златар да прекопира гравюрите по нея, които страшно много му харесали: желаел да опреснява спомена за огромната чест, която съм му бил оказал, като пие от подобна златна чаша всеки ден отсега нататък. В отговор му изпратих каменната чаша, умолявайки го в замяна да ми изпрати копието на златната в памет на приятното недоразумение.

Определих ден, в който да потеглят експедициите на Галба и на Габиний, увеличих войските им по на шест легиона с галски новобранци — оставих два легиона да държат Горни Рейн и два — Долни, разреших на всеки не повече от две хиляди убити и им дадох срок до първи юли да завършат с операциите и да поемат обратния път. Целта на Галба бяха поредица от три хаукски града, застроени, когато територията се намираще под римско владичество — Нуезий, Гравионарий и Мелокав, разположени успоредно на Рейн, на около стотина мили от Майнц.

Ще се задоволя да отбележа само, че и двете кампании завършиха много успешно. Галба изгори сто и петдесет укрепени села, унищожи хиляди акри с посеви, изби много германци, въоръжени и невъоръжени, и превзе трите упоменати града до средата на юни. Взе около две хиляди пленници от двата пола, включително знатни мъже и

жени, които задържа като заложници за доброто поведение на катите. Даде хиляда и двеста души убити или ранени, от които четиристотин римляни. Габиний имаше по-тежка задача и я изпълни със загуба само на осемстотин души. Последва съвета, който му дадох в последната минута, да не потегля направо към Бремен, а да нападне територията на ангривариите, които живеят южно от Малките хауци; а оттам да изпрати бърза конница към Бремен, с надеждата да превземе града, преди хауците да сметнат за необходимо да преместят Орела в сигурно хранилище. Всичко премина по плана. Конниците на Габиний, които той лично предвождал, намерили Орела точно там, където предполагах, а Габиний бил толкова доволен от себе си, че повикал останалите войски и преминали през цяла Малка Хауция, от край до край, изгорил дървените светилища на германския Херкулес едно по едно, докато не останала и следа от тях. Унищожението на реколтата и селата не било така цялостно като при Галба, но на връщане направил всичко по силите си истевоните да го помнят, докато са живи. Взел две хиляди пленници.

Вестта за спасяването на Орела пристигна в Рим едновременно с новината за успешното покоряване на катските градове от Галба и Сенатът веднага ми гласува титлата „император“, която този път не отказах. Сметнах, че съм си я заслужил с намирането на Орела и с предложението за нападението на конницата, както и с това, че се погрижих и двата похода да останат в тайна. Никой не знаеше нищичко за тях до мига, в който подписах заповедта, с която нареждах да се мобилизират галските и италианските новобранци и да тръгнат към Рейн в срок от три дни.

На Галба и Габиний дадох триумфалните отличия. Ако експедициите не бяха само наказателни, щях да поискам да им се гласуват триумфи. Но убедих Сената да удостои Габиний с наследственото презиме „Хаук“ в памет на неговата победа. Отнесохме Орела в тържествена процесия до храма на Август, където аз извърших приношение и му отправих благодарности за божествената му помощ: посветих му дървените порти на светилището, където бе намерен Орела — Габиний ми ги беше пратил подарък. Не можах да посветя самия Орел на Август, защото за него отдавна имаше приготвено място в храма на Марс Отмъстителя, до другите два спасени Орела. По-

късно го пренесох там и го осветих със сърце, преизпълнено от гордост.

Войниците съчиниха баладични стихове за спасението на Орела. Но този път, вместо да ги включат към познатата ми песен „Грите жалби на господаря Август“, те измислиха нова, наречена „Клавдий и Орела“. Тази песен съвсем не бе ласкателна за мене, но част от стиховете ме развеселиха. В нея се казваше, че в някои отношения аз съм истински глупак и върша най-странни неща — бъркам кашата с крака си, бръсна се с гребен и когато ходя в банята, изпивам маслото, което ми подават, за да се намажа, а се търкам с виното, което ми дават да пия. И все пак, като се знае това, притежавам учудващи знания: зная имената на всички звезди по небето и мога да рецитирам всички стихове на света, и съм изчел всички книги във всички световни библиотеки. А в резултат на цялата тази мъдрост аз единствен съм могъл да кажа на римляните къде се намира Орела, загубен в продължение на толкова дълги години и устоял на всички усилия да бъде върнат. Първата част на баладата разказваше драматичните събития по моето издигане за император от преторианците; ще ви цитирам три куплета, за да разберете каква беше тази балада:

*Скри се тогаз зад завесата Клавдий,
Грат я отметна веднага встрани.
Храбрият Грат рече: „Верни ще бъдем,
само те молиме — вожд ни стани!“*

*Храбрият Грат рече: „Вожд ни стани,
учени Клавдий, бъди ти по-смел!
Трябва да върнем на бога ни Август
още един и последен Орел:“*

*Мъдрият Клавдий бе толкова жаден —
цялата купа мастило погълна.
„Бухал ли каза ти или Орел?
Вярвам, ще мога и двата да върна.“*

В началото на август, двацет дни след като ми бе гласува титлата „император“, Месалина ми роди дете. Беше момче и за пръв път преживях радостите на бащинството. Към сина ми Друзил, когото бях загубил преди около двадесет години, единайсетгодишен, не бях изпитал никакво топло бащинско чувство и твърде малко — към дъщеря ми Антония, макар да беше добросърдечно дете. Това бе, защото браковете ми с Ургуланила, майката на Друзил, и с Елия, майката на Антония (и с двете се бях развел веднага щом политическото положение ми бе позволило), ми бяха натрапени: не обичах ни една от тези жени. Но затова пък бях страстно влюбен в Месалина; и не вярвам нашата римска богиня Луцина, покровителка на родилките, да е била тъй упорито подмамвана от друго с молитви и приношения: не я оставих на мира през двата последни месеца от бременността на Месалина. Беше чудесно здраво бебе и тъй като бе единственият ми син, прие, според обичая, всичките ми имена. Но аз съобщих, че ще бъде известен под името Друз Германик. Знаех, че това ще повлияе добре на германците. Първият Друз Германик, който бе придал страховито звучене на това име отвъд Рейн — преди повече от петдесет години, — беше баща ми, а следващият беше брат ми, двацет и пет години по-късно; аз също бях Друз Германик, а нима аз току-що не върнах последния от пленените Орли? След още четвърт век без съмнение моят малък Германик ще повтори историята и ще избие още няколко хиляди от тях. Германците са като трънаците по междите: избуяват бързо и трябва непрестанно да се изкореняват с огън и сеч, иначе се размножават. Щом момченцето ми стана на няколко месеца и вече можех да го вдигам без страх да му навредя, започнах да го разнасям из дворцовия двор и да го показвам на войниците; те го обикнаха почти колкото мене. Напомнях им, че той е първият от Цезарите, след великия Юлий, който е роден Цезар, а не е бил само осиновен от рода като Август, Марцел, Гай, Луций, Постум, Тиберий, Кастор, Нерон, Друз и Калигула. Но тук всъщност гордостта ми ме бе изкушила да поизлъжа. Калигула, за разлика от братята си Нерон и Друз, се роди две-три години, след като баща му, моят брат Германик, беше осиновен от Август (Цезар, понеже бе осиновен от Юлий Цезар); тъй че той наистина беше роден Цезар. Онова, което ме заблуди, беше, че Калигула не беше осиновен от Тиберий (също Цезар

след осиновяването му от Август), докато не стана на двайсет и три години.

Месалина не пожела да кърми нашия малък Германик (каквато бе моята воля), а го даде на кърмачка. Каза, че била твърде заета, за да кърми дете. Но кърменето е почти сигурна гаранция срещу нова бременност, а бременността поражда здравето на жената и отнема от свободата ѝ повече, отколкото кърменето. Тъй че Месалина има нещастieto да забременее отново, и то толкова скоро, че само единайсет месеца деляха раждането на Германик от това на дъщеря ни Октавия.

Реколтата през това лято беше слаба, а запасите от зърно в обществените житници бяха тъй недостатъчни, че аз се разтревожих и намалих свободната дажба от жито, която бедните граждани бяха свикнали да приемат като свое право, и я сведох до нещо незначително. Но дори и това количество успях да осигуря едва след като събрах или закупих зърно от всички възможни източници. Сърцето на народа се намира в стомаха му. В средата на зимата, преди доставките да започнат да пристигат от Египет и Африка (където за щастие новата реколта се оказа много добра), в най-бедните квартали на града започнаха чести размирици и се подеха много разпасани бунтовни приказки.

ГЛАВА 11

Междувременно моите строители бяха завършили доклада, който им бях наредил да направят, за възможността Остия да се превърне в едно сигурно зимно пристанище. На пръв поглед докладът беше много обезсърчителен. Десет години и десет милиона златици. Но аз си изтъкнах довода, че построи ли се веднъж, придобивката ще трае вечно и никога няма да съществува опасност от недоимък на жито — или поне дотогава, докато все още владеем Египет и Африка. Струваше ми се начинание, достойно за могъществото и величието на Рим. Първо трябваше да се изкопае голямо количество земя и от всяка страна на изкопа да се издигнат здрави, задържащи циментови стени, преди да се пусне морето, за да се оформи вътрешното пристанище. Това пристанище от своя страна трябваше да се укрепи от два огромни вълнолома, вдигнати от дъното на морето, от двете страни на пристанищния вход, а помежду им, откъм най-широката част, да има остров, в който да се разбиват вълните, когато вятърът духа откъм запад и приливът се втурва към устието на Тибър. На този остров предлагаш да се построи фар, като прочутия фар на Александрия, за да напътва влизащите кораби дори в най-тъмните и бурни нощи. Островът и вълноломите щяха да образуват външното пристанище.

Когато строителите ми донесоха своите планове, те казаха:

— Направихме каквото ни заръча, Цезаре, но естествено стойността прави изпълнението невъзможно.

Отговорих им остро:

— Поисках ви план и приблизителна оценка и вие бяхте достатъчно добри да направите и двете, за което ви благодаря; но не съм ви назначил за мои финансови съветници и ще ви бъда благодарен да не се занимавате с това.

— Обаче Калист, твоят ковчезник... — подхвана един от тях. Срязвах го:

— Да, разбира се, Калист е разговарял с вас. Той е много пестелив за обществените средства и такъв трябва да бъде. Обаче

всяка икономия си има граници. Това е въпрос от огромно значение. Освен това не бих се изненадал, ако узная, че житарите са ви увещали да ми изпратите този обезкуражителен доклад. Колкото по-малко е житото, толкова повече забогатяват. Те се молят за лошо време и процъфтяват на гърба на бедняците.

— О, Цезаре — викнаха в един глас всички, — нима вярваш, че можем да вземем подкупи от житарите?

Ала аз видях, че стрелата ми улучи.

— Казах *увещали*, не *подкупили*. Не се обвинявайте напразно. А сега ме чуйте. Решен съм да осъществя този план, колкото и да струва: запомнете това. И ще ви кажа нещо: работата няма да продължи толкова дълго, нито ще струва толкова пари, колкото си мислите. След три дни от днес вие и аз ще разгледаме въпроса най-подробно.

Подтикнат от моя министър Полибий, аз прегледах дворцовите архиви и там наистина намерих схема за същото нещо, приготвена от строителите на Юлий Цезар преди деветдесет години. Чертежите бяха почти като новите, но необходимото време и средства, за моя радост, се оказаха само четири години и четири милиона златици. Като се вземеше предвид лекото поскъпване в цената на материалите и работната ръка, възможно беше проектът да се осъществи за половината на онова, което моите специалисти бяха изчислили, и то за четири, а не за десет години. В някои отношения старият план (изоставен като прекалено скъп!) беше по-добър от новия, макар там да нямаше остров. Проучих внимателно и двата плана, сравнявайки техните различия; сетне посетих Остия заедно с Вителий, който имаше задълбочени познания по строителство, за да се уверя, че не са настъпили съществени промени в района на бъдещото пристанище от времето на Юлий Цезар насам. Когато се събрахме, аз бях така добре осведомен, че на строителите им беше невъзможно да ме заблуждават — нямаше как например да намаляват количеството пръст, което сто души могат да преместят оттук дотам в един ден, или да ми разправят, че изкопите щели да включат изсичането на хиляди квадратни стъпки здрава скала. Сега аз вече знаех за проекта колкото тях. Не им признах откъде го знам: оставих ги да си мислят, че съм учил строителство по време на историческите си занимания и че няколко посещения до Остия са ми били достатъчни, за да обхвана целия проблем и да си извадя собствени заключения. Възползувах се от голямото

впечатление, което им направих, като им казах, че ако се опитат да забавят работата, щом веднъж се подхване, или ако забележа липса на въодушевление, ще ги изпратя всички в Подземния свят, да построят на Харон нов пристан на реката Стикс. Работата по пристанището ще трябва да започне веднага. Ще разполагат с толкова работници, колкото им са нужни, най-много до трийсет хиляди, и ще имат хиляда военни надзиратели с всички необходими материали, инструменти и превоз; но трябва да започнат.

После извиках Калист и му съобщих какво съм решил. Когато той вдигна ръце нагоре и избели очи в жест на отчаяние, казах му да престане с тия преструвки.

— Но, Цезаре, откъде ще ги вземем всичките тия пари? — пробля той като овца.

— От самите житари, глупако — отвърнах аз. — Дай ми имената на най-изтъкнатите членове на Житарското обединение, а пък аз ще се погрижа да получим, каквото ни трябва.

Само след час шестимата най-богати търговци на зърнени храни от града бяха пред мене. Сплаших ги:

— Моите строители ми съобщават, че вие, уважаеми, сте им давали подкуп, да ми изпратят неблагоприятен доклад за плана в Остия. За мен това е много сериозно. Приемам го като заговор срещу живота на съгражданите ви. Заслужавате да ви хвърля на хищниците.

Отрекоха обвинението със сълзи и клетви и ме помолиха да им кажа по какъв начин да изявят своята вяност.

Това беше лесно: трябваше ми незабавно заем от един милион златици за плана на Остия, които щях да им върна веднага щом позволеше финансовото положение.

Престориха се, че всички заедно не са в състояние да съберат и половината от тази сума. Но аз знаех, че не е така. Дадох им срок от един месец да намерят парите и ги предупредих, че ако не го сторят, до един ще бъдат заточени на черноморския бряг. Дори и по-далеч.

— И помнете — казах, — че когато това пристанище бъде построено, то ще бъде *мое* пристанище — ако ще искате да го използвате, при мен ще идвате за разрешение. Съветвам ви да не си разваляте отношенията с мене.

Получих парите само след пет дни и работата в Остия започна веднага, със строеж на навеса за работниците и разпределяне на

задачите. В случаи като този, признавам си, е много приятно да си монарх: можеш да извършваш важни дела, като затуляш глупавата съпротива с една-единствена дума. Но аз трябваше непрестанно да си повтарям, че има опасност да използвам императорските си прерогативи по такъв начин, че да забавя евентуалното връщане на Републиката. Правех всичко по силите си да насърчавам свободата на словото и общественото съзнание и да се пазя да не превръщам личните си прищевки в закони за целия Рим. Това беше много трудно. Смешното бе, че свободата на словото, общественото съзнание и самият републикански идеализъм като че ли се оглавяваха от моите лични прищевки. И макар отначало да се стараех да бъда достъпен за всички, за да избягна впечатлението за царствена надменност, и да разговарях приятелски с всичките си съграждани, скоро се принудих да се държа по-настрана. Не само защото няхах време да водя непрестанни дружески разговори с всеки, който се отбиваше в двореца, а и понеже моите съграждани, с някои малки изключения, безсрамно обиждаха добрите ми чувства към тях. Правеха това или като отвърщаха на любезността ми с иронично-учтива надменност, сякаш казваха: „Не можеш да ни подмамиш във вяроност“, или с нахален кикот, сякаш казваха: „Защо не се държиш като истински император?“, или с видимо престорено другарско отношение, сякаш казваха: „Щом твое величество изпитва удоволствие да се отпуска и очаква от нас да се отпуснем, както той желае, добре! Но ако ти скимне да се намръщиш, готови сме веднага да се проснем по очи.“

Един ден, като разговаряхме за пристанището, Вителий ми рече:

— Една република никога не е в състояние да извърши такива значителни обществени строежи, като монархията. Всички най-велики строежи в света са дела на царе или царици. Стените и висящите градини на Вавилон. Мавзолеят в Халикарнас. Пирамидите. Ти никога не си бил в Египет, нали? Аз служих там като млад войник и нямаш представа какво нещо са пирамидите! Невъзможно е да се предаде със слово невероятното чувство на страхопочитание, с което те изпълват, когато ги съзреш. Човек чува за пръв път за тях в родината и пита: „Но какво са това пирамидите?“, а те му отговарят: „Огромни каменни гробници в Египет, с триъгълна форма, без никакви украси по тях: просто измазани с бяла мазилка.“ Не звучи кой знае колко привлекателно. С ума си си представяш думата „огромен“ като нещо

не по-огромно от някое голямо здание, което вече си виждал — да речем, храма на Август, ей там, отсреща, или Базиликата на Юлий Цезар. А после, като отидеш в Египет, виждаш ги някъде далеч в пустинята, малки бели петънца, като палатки, и си казваш: „Е, за това нещо ли вдигат такъв шум?“ Но, небеса, когато застанеш под тях след няколко часа и като вдигнеш взор нагоре! Цезаре, повярвай ми, те са невероятно и невъзможно огромни. Просто се разболяваш, като си помислиш, че ги е строила човешка ръка. Първата ти среща с Алпите е нищо в сравнение с тях. Тъй бели, тъй гладки, тъй безжалостно безсмъртни. Такъв страхотен паметник на човешкото стремление...

— И на глупостта, на тиранството и на жестокостта — прекъснах го аз. — Фараонът Хеопс, който е вдигнал Голямата пирамида, съсипал богатата си страна, изстискал ѝ кръвта до капка, оставил я задъхана; и всичко това, за да задоволи собствената си нелепа суета и може би за да стресне боговете със свръхчовешката си мощ. А каква е практическата полза от тази пирамида? Нима е била замислена като гробница да приюти тялото на Хеопс за вечни времена? Но аз съм чел, че този ужасяващо внушителен саркофаг отдавна е празен. Нападащите царе на пастирските племена открили тайния вход, ограбили вътрешната камера и изгорили мумията на бедния Хеопс.

Вителий се усмихна:

— Не си видял Голямата пирамида, иначе нямаше да говориш така. Празнотата ѝ я прави още по-величествена. А що се отнася до ползата от нея, то тя си е много полезна. Върхът ѝ служи за ориентир на египетските селяни, когато ежегодното разливане на Нил привърши и те трябва да определят нивите си отново, сред морето от плодоносна кал.

— Една висока колона ще свърши същата работа — казах, — а пък две високи колони, по една на всеки бряг на Нил, ще свършат още по-хубава работа; и стойността им щеше да е незначителна. Хеопс е бил луд като Калигула; макар неговата лудост да е била по-определена, отколкото на Калигула, който вършеше всичко както и когато му хрумне. Великият град, който Калигула беше замислил, за да контролира големия Сентбернардов проход в Алпите, никога не би се осъществил, та ако ще да беше живял и сто години.

Вителий се съгласи:

— Той беше като крадлива сврака. Единственото му голямо начинание, нещо като вдигането на пирамида, беше, когато построи оня огромен кораб и отвлече големия червен обелиск от Александрия. Крадлива сврака и маймуна.

— Но все пак аз не съм забравил, че ти навремето обожаваше тая сврака и маймуна като божество.

— И с благодарност си припомням, че и съвета, и примера ми ги даде ти.

— Небесата да простят и на двама ни — казах.

Разговаряхме пред храма на Капитолийския Юпитер, на който тъкмо бяхме извършили ритуално очищение, защото неотдавна на покрива му беше кацнала злокобна птица. (Беше кукумявка от ония, които наричаме „подпалвачки“, защото предсказват унищожение от огън на сградата, на която кацват.) Посочих с пръст към равнината.

— Виждаш ли това? То е част от най-големия паметник, вдиган някога на света, и макар че монарси като Август и Тиберий допринесоха за него и го поддържаха в изправност, първо е бил построен от един свободен народ. И не се съмнявам, че ще трае колкото и пирамидите, а освен това се оказа безкрайно по-полезен за човечеството.

— Не те разбирам. Ти сочиш към двореца.

— Соча към Апиевия път — отвърнах тържествено. — Започнат е по време на цензорството на моя прапрадядо Апий Клавдий Слепеца. Римският път е най-великият паметник, вдигнат на човешката свобода от един благороден и щедър народ. Преминава през планини, тресавища и реки. Построен е широк, прав и здрав. Свързва градове с градове и народи с народи. Дълъг е стотици хиляди мили и всякога е пълен с благодарни пътници. Докато Голямата пирамида, няколкостотин стъпки висока и още толкова широка, извиква мълчаливо благоговение — макар да е само изтърбушената гробница на един позорен труп и паметник на насието и страданията, тъй че, докато я гледа, човек все още чува бича на надзирателя и писъците и стенанията на бедните работници, които се опитват да закрепят някой огромен каменен блок... — Но в този необмислен изблик на многословие аз бях забравил началото на изречението си. Млъкнах неловко, а Вителий ми се притече на помощ. Той вдигна ръце, затвори очи и процитира:

— Нямам думи, сенатори. Каквото и да кажа, не ще може да изрази дълбочината на чувствата ми по този въпрос.

И двамата се разсмяхме като луди на тези думи. Вителий бе един от малцината ми приятели, който се отнасяше към мен с истинско другарско чувство. До края не разбрах дали беше искрено или престорено: но ако е било престорено, тъй много наподобяваше на истинското, че го приемах, както го получавах. И може би никога не бих се усъмнил, ако предишното му обожание на Калигула не бе също тъй добре изигравано и ако не беше онази история с пантофката на Месалина. Ще ви разкажа за нея.

В един летен ден Вителий се качваше по стълбите на двореца заедно с Месалина и мене, когато Месалина възкликна:

— Спрете за миг, моля ви: загубих си пантофката.

Вителий бързо се извърна и я донесе с дълбок поклон. Месалина беше очарована. Тя каза усмихнато:

— Клавдий, нали няма да ревнуваш, ако удостоя с ордена на Скъпоценната пантофка този смел воин, нашия добър приятел Вителий? Той е наистина много учтив и любезен.

— Но няма пантофката не ти трябва, мила?

— Не, по-хладно е да ходиш бос в ден като днешния. Освен това имам десетки други чифтове.

Тъй Вителий взе пантофката, целуна я и я сложи в джобната свивка на робата си, където я носеше непрестанно; и все я вадеше да я целува, когато се превъзнасяше в сантименталните ни частни разговори за хубостта, ума, щедростта на Месалина и за моето изключително щастие, че съм ѝ съпруг. Всякога, когато чувах да възхваляват Месалина, в сърцето ми се разливаше топлина и сълзи — в очите. Все още не преставах да се чудя, че тя можеше да обича, както ми се кълнеше, такъв куц, педантичен, заекващ дъртак като мен; и все пак, казвах си, никой не би могъл да каже, че се е омъжила за мен от користолюбие. По него време бях същински бедняк, а колкото до възможността някога да стана император, не вярвам да ѝ е минавала и през ума.

Пристанището на Остия далеч не беше единственото ми голямо обществено начинание. Стихът, който сибилата в Куме изрече, когато я посетих предрешен, десет години преди да стана император, казваше, че аз ще дам на Рим „вода и хляб през зимата“. Хлябът през зимата се

отнасяше до Остия, но водата, това бяха двата големи акведукта, които построих. Много странно нещо са тези предсказания. Някое предсказание се прави, да речем, докато си дете и човек остава силно поразен от него за известно време, а после всичко се обгръща в мъгла: забравяш го напълно, докато изведнъж мъглата се разсейва и предсказанието е осъществено.

Чак след като завърших акведуктите и като ги осветих, като се построи и пристанището, тогава си припомних стиха на сибилата. И все пак предполагам, че това е било някъде в подсъзнанието ми през цялото време, сякаш че някой бог ми е прошепнал да предприема тези два големи проекта.

Тези акведукти бяха много необходими — съществуващите източници за вода съвсем не бяха достатъчни за градските нужди, макар да бяха по-изобилни от всички други в света. Ние, римляните, обичаме прясната вода. Рим е град на баните, на рибните езера и фонтаните. Факт беше, че макар Рим да се обслужваше от не по-малко от седем акведукта, богатите успяваха да източват по-голяма част от обществените води за лични нужди, вземайки разрешение да отведат частни резервоари от главните тръби — плувните им басейни трябваше всеки ден да се наливат с прясна вода, големите им градини трябваше да се поливат, — тъй че мнозина от бедните граждани се принуждаваха през лятото да пият и да готвят с вода от Тибър, което беше много нездравословно. Кокцей Нерва, тоя добродетелен старец, когото чичо ми Тиберий държеше край себе си като свой добър гений и който всъщност се самоуби — та този Нерва, когото Тиберий беше направил надзирател на акведуктите, го бе посъветвал да покаже своето великодушие, като даде на града водоснабдяване, достойно за неговото величие; и му бе напомнил, че праотецът му Апий Клавдий Слепеца си е заслужил вечна слава, като е довел Апиевата вода в града чак от осем мили, с първия градски акведукт. Тиберий се зае да изпълни съвета на Нерва, но отложи проекта, а сетне го отложи още няколко пъти, чак до смъртта на Нерва. Тогава бе обхванат от угризения и изпрати строители да открият подходящи извори, според правилата, поставени от прочутия Витрувий. Такива извори трябва да бликат изобилно през цялата година, да са чисти и сладки, да не наслояват тръбите и да са на такава височина, че като се вземе предвид снижението, необходимо, за да се даде на канала на акведукта

правилен наклон, водата да влиза в крайния резервоар на височина, достатъчна, за да може да се излива, посредством тръби, в най-високите римски къщи. Строителите бяха принудени да извървят много път, преди да намерят вода, която да отговаря на изискванията им: откриха я в хълмовете, югоизточно от града. Два изобилни и чудесни извора, наречени Синия извор и Курциевия извор, извираха наблизко до трийсет и деветия крайпътен камък на Сублацийския път и можеха да бъдат съединени в една обща струя. Наблизко беше и изворът Нови Анио, който можеше да бъде каптиран на четиридесет и втория крайпътен камък пак на същия път, но от другата му страна: той трябваше да бъде отведен от втори акведукт, а към него да се включи още един извор, Херкуланският, който се намираше срещу Синия извор. Те докладваха, че водата от тези източници отговаряла на всички необходими изисквания и че други по-подходящи наблизко нямало. Тиберий нареди да се приготвят планове за два акведукта и поиска да се направят изчисления за необходимите разходи; но изведнъж реши, че не е в състояние да отдели такива суми и скоро след това умря.

Калигула, веднага след възкачването си, за да покаже, че е човек по-щедър и с по-силно обществено чувство от Тиберий, подхвана работа над Тибериевите планове, които бяха много подробни и хубави. Започна добре, но понеже хазната му се изпразни, не успя да продължи нататък и като отпращаше работниците си от най-трудните места (големите сводести мостове, с дълги редици от наредени един върху друг сводове, които отвеждаха водата над долините и падините), той ги караше да работят на по-достъпни терени, където каналите вървяха край полите на хълмовете или направо през равнината. Все още можеше да се хвали, че работата напредва бързо, изразено в мили, а и разноските бяха незначителни. Някои от сводовете, които той се въздържа да построи, бяха високи повече от сто стъпки. Първият акведукт, наречен по-сетне Клавдиева вода, трябваше да бъде дълъг над четиридесет и шест мили, десет от които щяха да бъдат на сводове. Вторият, наречен Нови Анио, трябваше да е около петдесет и девет мили, от които около петнадесет трябваше да са на сводове. След като Калигула се скара с населението на Рим по времето, когато зрителите създадоха смутовете в амфитеатъра, и го накараха да избяга подплашено от града, той взе това скарване за повод и изостави

работата по акведуктите. Прибра работниците и ги прати на други строежи, като например да изграждат неговия храм и да почистват терените в Анциум (родното му място), за издигането на нова столица.

Тъй че на мене се падна да подема отново работата, която ми се струваше от първостепенно значение, оттам, откъдето Калигула беше я изоставил, макар това да означаваше да се съсредоточа върху най-трудните места. Ако се питате защо Нови Анио, макар да бе хванат наблизо до Клавдиева вода, трябва да прави такава голяма обиколка, вместо да бъде прекаран по същите сводове, отговорът е, че Нови Анио изтича от много по-голяма височина и щеше да има много по-бързо оттичане, ако бе смъкнат непосредствено до Клавдиева вода. Витрувий препоръчва наклон от половин стъпка на деветдесет и един метра, а височината на Нови Анио не позволяваше да се свърже с Клавдиева вода, та дори и на по-високи редици от сводове, и това можеше да стане чак съвсем близо до града, след като водата е текла близо тринадесет мили. За да се запази водата чиста, каналът беше покрит, а на разстояния имаше вентилационни отвори, за да се предотврати спукването. Освен това начесто бяха построени големи резервоари, в които преминаващата вода се очистваше от утайки. Тези резервоари освен това бяха полезни за напояване и напълно се изплащаха, като позволяваха на земеделците наоколо да обработват земи, които иначе биха останали пустеещи.

Цялата работа продължи девет години без никакви спънки; а когато привърши, беше едно от главните чудеса на Рим. Двете води влизаха в града през Пренестинската порта — Нови Анио отгоре, Клавдиева вода — отдолу, а на това място трябваше да се вдигне огромен двоен свод, за да се прескочат два главни пътя. Сводът завършваше при една голяма кула, откъдето водата се разпределяше към деветдесет и две по-малки кули. В Рим вече имаше около сто и шейсет от тези малки водни кули, но моите два акведукта удвоиха количеството на водата. Надзирателят по акведуктите изчисли, че притокът на вода в Рим сега се равнява на един поток, широк тридесет и дълбок шест стъпки, който тече със скорост двацет мили в час. И познавачите, и обикновените хора признаваха, че моята вода е най-хубава от всички, с изключение на оная, доведена по Марциевия водопровод, най-важният от съществуващите акведукти, който

снабдяваше петдесет и две от кулите и съществуваше от цели сто и седемдесет години.

Бях много строг към безотговорните лица, които се опитваха да крадат водата. Най-честите кражби в стари времена, още преди Агрипа да се заеме с преустройството на цялата водоснабдителна система — сам той е построил два нови акведукта, единият от тях изцяло под земята на левия бряг на Тибър, — са се извършвали с умишлено пробиване на дупки в главната тръба или като са се подкупвали лицата, отговорни за акведуктите, да сторят това така, че повредата да изглежда уж случайна, защото е имало закон, който позволявал на хората да ползуват водата от пробитите тръби. Напоследък бяха подновили тази практика. Аз преустроих групите на работниците по акведуктите и наредих всяка повреда да се поправя незабавно. Но съществуваше и друг един начин на кражби. Имаше тръби, извеждащи от главната тръба към частни водни кули, построени от богати фамилии или родове, които плащаха редовна такса за вода. Тези тръби бяха оловни, с определена ширина, тъй че да не може да се взема от главната тръба повече вода, отколкото тази, изтичаща по проводника в неговото нормално хоризонтално положение; но тръбата можеше да се разшири, като се мушне в нея кол, понеже оловото е много гъвкав метал, а освен това можеше и да се наклони от първоначалното си хоризонтално положение и тогава се получаваше по-голям приток. Понякога по-нахални или влиятелни фамилии подменяха тръбите със свои. Реших да спра това. Наредих да се излеят тръби от бронз, да се подпечатат и да се закрепят към главния водопровод, така че да не могат да се наклоняват, без да трябва да се счупят, и заповядах на моите надзиратели да посещават редовно водните кули, за да отстраняват повредите.

Тук бих могъл да спомена и за третото от трите мои големи строителни начинания — пресушаването на Фуцинското езеро. Това езеро, което лежи на около шейсет мили източно от Рим под Албанските планини, заобиколено от тресавища, е към двайсет мили дълго и десет широко, макар да не е кой знае колко дълбоко. Проектът за пресушаването му се разискваше от дълго време. Жителите на тази част на страната, които се наричат марси, навремето помолили Август за това, но след като размислил, той отклонил молбата им със забележката, че задачата била твърде тежка, а вероятните резултати

нямало да я оправдаят. Сега въпросът се повдигна отново и група от богати земевладелци се яви пред мен с предложение да заплатят две трети от разноските по пресушаването, ако се наема да го извърша. Срещу това искаха да им се даде земята, която ще се из земе от мочурищата и от самото езеро, след като се пресуши. Отхвърлих предложението им, защото си помислих, че ако те са тъй склонни да платят толкова за пресушената земя, тя сигурно струва много повече. Проблемът ми се струваше прост. Трябваше само да се прокопае един канал, дълъг три мили, през хълма на югоизточния край на езерото и да се позволи на водата да се оттече в река Лирис, която минаваше по отвъдната страна на хълма. Реших да започна веднага.

Работата се подхвана през първата година на управлението ми, но скоро стана ясно, че Август е бил прав, като не я е предприел. Трудът и разноските по прокопаването на този хълм се оказаха много повече, отколкото бяха изчислили моите строители. Натъкнаха се на огромни скални маси, които трябваше да се разбиват парче по парче, а камънаците да се извличат по канала: освен това имаше затруднения и с извори по хълма, които бликаха непрестанно и пречеха на работата. За да я завърша изобщо, скоро трябваше да пратя там трийсет хиляди работници, които да работят постоянно. Но не се оставих да бъда бит; мразя да изоставям започнато дело. Каналът бе завършен неотдавна, след тринадесетгодишен труд. Скоро ще дам знака да се отворят вратите на шлюза и да се изпусне езерната вода.

ГЛАВА 12

Един ден, малко преди да напусне Рим, Ирод ми подметна, че трябвало да видя някой добър гръцки лекар, като ми изтъкна колко важно било за Рим да се грижа за здравето си. Напоследък, каза, съм изглеждал много уморен в резултат на изключително продължителната си работа. Или трябва да не работиш толкова усилено, или да се заздравяш така, че да издържаш на напрежението — иначе не очаквай да живееш дълго, рече ми той. Ядосах се и му отвърнах, че ни един гръцки лекар не е успял да ме излекува на младини, макар да съм се съветвал с мнозина; и го уверих, че сега не само е твърде късно да се направи каквото и да било за болестите ми, но че аз самият съм се привързал към тях, като неразделна част от мене, и че изобщо нямам никаква нужда от гръцки лекари. Ирод се ухили:

— За пръв път в живота си те чувам да се съгласяваш със стария Катон. Спомням си онзи „Трактат по медицина“, който той написал за сина си, забранявайки му изобщо да се съветва с гръцки лекар. Вместо това му препоръчва молитви, здрав разум и зелени листа. Казва, че били чудесни за всяко физическо страдание. Е, сега поне в Рим се изричат толкова молитви за твое здраве, че само от тях можеш да се превърнеш в същински атлет, ако това ставаше с молитви. А здравият разум е унаследено право на всеки римлянин. Може би, Цезаре, ти си пропуснал зелените листа, а?

Размърдах се раздражено на лежанката.

— Добре де, какъв лекар ми препоръчваш? Ще позволя да ме види само един, за да те успокоя, но това е всичко. Какво мислиш за Ларг? Сега той е дворецовият лекар. Според Месалина бил доста добър.

— Ако знаеше някакъв лек за болките ти, Ларг веднага щеше да ти го каже. Безсмислено е да ходиш при него. Щом си съгласен да се видиш само при един, посъветвай се с Ксенофонт от Кос.

— Какво, старият военен хирург на баща ми ли?

— Не, син му. Навярно си го спомняш — беше с брат ти Германик на последния му поход; сетне отиде да работи в Антиохия.

Там си намери огромна клиентела и отскоро е в Рим. Използува девиза на стария Асклепиад: „*Лекувай сигурно, бързо, приятно*“. Никакви такива силни очистителни и средства за повръщане. Диети, гимнастика, масажи и няколко прости билкови лекарства. Излекува ме от силна треска с отвара от листата на някакво растение с червени цветове, наречено любика, а сетне ме оправи напълно с диета и т.н.; каза ми да не пия толкова и какви подправки да избягвам. Знае точно къде се намира всеки нерв, кост, мускул и сухожилие в тялото. Каза ми, че научил анатомия благодарение на брат ти.

— Че Германик не е бил анатом.

— Не, но беше убиец на германци. Ксенофонт е придобил познанията си на бойното поле — Германик го снабдявал с материал. Хирурзите в Италия и Гърция не могат да научат анатомия. Трябва да ходят или в Александрия, където никой не пречи на рязането на труповете, или да вървят по следите на някоя побеждаваща армия.

— А дали той ще дойде, ако го повикам?

— Всеки лекар ще дойде. Забравяш ли кой си? Но естествено, ако те излекува, ще трябва да му платиш щедро. Той обича парите. Има ли грък да ги мрази?

— Ако ме излекува.

Повиках Ксенофонт. Харесах го от пръв поглед, защото професионалният му интерес към мен, като медицински случай, го караше да забравя, че съм император и че животът и смъртта му са в моите ръце. Беше около петдесетгодишен. След задължителните поклони и комплименти той заговори рязко и сухо и се придържахше само към въпроса.

— Да видя пулса. Благодаря. И езика. Благодаря. Извинявай. (Обърна клепачите ми.) Очите малко възпалени. Мога да ги излекувам. Ще ти дам една течност да ги промиваш. Леко придръпване на клепачите. Стани, моля ти се. Да, детски паралич. Не мога да излекувам, естествено. Твърде късно. Можех да го направя, преди да си спрял да растеш.

— Че тогава ти самият си бил дете, Ксенофонте — усмигнах се аз.

Той сякаш не ме чу.

— Седмак ли си? Да? Предположих го. И малария, нали?

— Малария, дребна шарка, колит, скрофули, червен вятър. Цялата кохорта отговаря „тук“, Ксенофонте, освен епилепсия, венерически болести, мегаломания.

Той благоволи да се усмихне за миг.

— Събличай се! — каза.

Съблякох се.

— Ядеш много и много пиеш. Ще трябва да престанеш. Имай за правило никога да не ставаш от масата, без да изпитваш незадоволен копнеж да хапнеш още малко. Да, левият крак е малко скъсен. Безсмислено е да предписвам гимнастика. По-добре ще е масаж. Можеш да се облечеш.

Зададе ми още няколко интимни въпроса и все с глас, в който личеше, че знае отговора и само очаква потвърждение от мене, просто по навик.

— Нощем сигурно олигавяш възглавницата си, нали?

Засрамено признах, че е така.

— Внезапни пристъпи на гняв? Неволно свиване на лицевите мускули? Заекваш, когато си смутен? Понякога страдаш от слабост в мехура? Пристъпи от загуба на говора? Сковаване на мускулите, тъй че често се събуждаш замръзнал и вкочанен, дори в горещи нощи?

Каза ми дори и сънищата, които сънувам.

Запитах удивен:

— Можеш ли да ми ги разтълкуваш, Ксенофонте? Това сигурно е лесно.

— Да — отвърна той сухо, — но е забранено. А сега, Цезаре, да ти кажа за теб самия. Имаш да живееш още много години, ако искаш да го сториш. Работиш твърде много, но предполагам, че не ще мога да те спра. Препоръчвам да четеш колкото може по-малко. Умората, от която се оплакваш, се дължи преди всичко на напрежение на очите. Карай секретарите си да ти четат всичко, което може. Пиши колкото може по-малко. Почивай си един час след главното ядене: не се втурвай към съдилищата веднага щом погълнеш сладкиша. Два пъти на ден ще трябва да намираш време за масаж от по двадесет минути. Ще ти е нужен правилно обучен масажист. Единствените правилно обучени масажисти в Рим са мои роби. Най-добрият е Хармес: ще му дам специални наставления за твоя случай. Ако нарушиш нарежданията ми, не бива да очакваш пълно излекуване, макар че

лекарството, което ще ти предпиша, ще ти донесе голямо облекчение. Така например силният спазъм в стомаха, от който се оплакваш, сърцеболът, както го наричаме: ако изоставиш масажите и се налапаш набързо с някаква тежка храна, когато си в състояние на нервна възбуда от едно или друго, този спазъм отново ще се появи, неизменен като съдбата, въпреки моето лекарство. Но ако следваш напътствията ми, ти ще си здрав човек.

— Какво е това лекарство? Трудно ли се намира? Ще трябва ли да го търся чак в Индия или Египет?

Ксенофонт си позволи да се засмее хрипливо.

— Не, ще го намериш на най-близката поляна. Аз принадлежа към медицинската школа от Кос; аз съм роден в Кос, всъщност потомък съм на самия Асклепий. В Кос ние класифицираме болестите според тяхното лечение, а това в повечето случаи са билките, които, ако се приемат в големи количества, предизвикват онези симптоми, каквито, приети в умерено количество, те лекуват. Тъй ако някое дете подмокря леглото си, след като е станало на три-четири години, и проявява и други признаци на недоразвитост, свързани с напикаването, ние казваме: „Това дете страда от болестта на глухарчето.“ Глухарче, погълнато в големи количества, дава тези симптоми, а отвара от глухарче ги лекува. Още като влязох в стаята и видях как си отмяташ главата, как трепери ръката ти и чух заекването в поздравата ти, заедно с остротата в гласа ти, веднага те определих. „Типична болест на брея — си казах. — Брей, масажи, диета.“

— Но как, простото растение брей ли?

— Същото. Ще ти напиша указания за приготвянето му.

— Ами молитвите?

— Какви молитви?

— Не препоръчваш ли специални молитви, които да се изричат, като се взима лекарството? Всички други лекари, които са се опитвали да ме лекуват, всякога ми даваха специални молитви да ги повтарям, докато смесвам и погълтам лекарството.

Отвърна ми малко нервно:

— Предполагам, Цезаре, че като върховен понтифекс и автор на една история за произхода на римските религии, ти си по-сведущ от мен за божествената страна на лечението.

Разбрах, че е неверник, подобно на повечето гърци, затова не настоях и с това срещата ни свърши; той помоли да го извиня — пациенти го чакали в приемната му.

Да, броят ме излекува. За пръв път в живота си узнах какво е да си в отлично здраве. Последвах съвета на Ксенофонт дословно и оттогава почти не помня да съм бил болен. Естествено останах си куц и от време на време заеквам и отмятам глава по стар навик, когато се развълнувам. Но загубата на говора изчезна, ръката ми вече не трепери и ако потрябва, дори сега, на шейсет и пет години, все още мога да работя по четиринадесет часа на ден, без накрая да се почувствувам изтощен. Оная болка в стомаха ми се явява понякога, но само при обстоятелства, срещу които Ксенофонт ме предупреди.

Щедро се отплатих на Ксенофонт за неговия брей. Убедих го да дойде да живее в двореца като колега на Ларг: всъщност и Ларг не беше лош лекар и бе написал няколко книги на медицински теми. Отначало Ксенофонт отказа. През тия няколко месеца, откакто бе в Рим, бе намерил много пациенти — печалбата му не бе по-малко от три хиляди златици годишно. Предложих му шест хиляди — заплатата на Ларг бе само три хиляди, — а когато се поколеба, заявих му:

— Ксенофонте, трябва да дойдеш, настоявам. А успееш ли да ме задържиш здрав и читав в продължение на петнадесет години, на управителите на Кос ще се изпрати официално писмо, с което ще бъдат уведомени, че островът, на който си научил медицината, оттогава нататък ще бъде освободен от набиране на войници и от данъците си към императорското правителство.

И тъй, той се съгласи. Ако желаете да узнаете към кого отправяха молитвите си моите освободенци, докато ми приготвяха лекарствата, и към кого се обръщах аз, докато ги поемах, то това беше богинята Карна, древна сабинска богиня, която ние, Клавдиите, почитахме още от времето на Апий Клавдий от Регилум. Лекарство, размесено и погълнато без молитви, би ми се струвало точно толкова зловещо, колкото сватба, отпразнувана без гости, без жертвоприношение или музика.

Преди да забравя, нека отбележа два ценни съвета за здравето, които научих от Ксенофонт. Той казваше: „Глупак е оная, който поставя добрите обноски пред здравето. Ако те безпокоят газове, никога не ги задържай. Това много уврежда стомаха. Познавам един, който едва не

се самоуби от задържане на газове. Ако по една или друга причина не ти е възможно да напуснеш стаята — да речем, принасяш жертва или държиш реч пред Сената, — не се страхувай да се оригнеш или да си изпуснеш газовете направо там, където се намираш. По-добре околните да изпитат известно неприятно чувство, отколкото ти да си навредиш завинаги. И друго — ако имаш хрема, не си секни носа непрестанно. Това само засилва отделянето на секреция и възпалява нежната тъкан на носа ти. Остави го да тече. Бърши го, не го секни.“

Всякога съм следвал съветите на Ксенофонт, поне що се отнася до секненето: оттогава хремите ми не траят и на половината от по-рано. Естествено карикатуристите и сатириците скоро ме взеха на присмех заради моя уж вечно течащ нос, но какво от това? Месалина ми каза, че го намирала за много разумно, гдето така се грижа за себе си: защото, ако внезапно умра или падна тежко болен, какво ще стане с града и империята, да не говорим пък за нея и за нашето момченце?

Един ден Месалина ми рече:

— Започвам да съжалявам заради добрината си.

— Нима искаш да кажеш, че племенницата ми Лесбия в последна сметка е трябвало да остане в изгнание?

Тя кимна.

— Откъде разбра, че е това? А сега я ми кажи, скъпи, защо Лесбия идва тъй често в стаята ти в двореца, когато мен ме няма? За какво ти говори? И защо не ми казваш, когато те посещава? Както виждаш, безсмислено е да се опитваш да криеш нещо от мен.

Усмихнах се спокойно, но се почувствувах неловко.

— В това няма нищо тайно, нищичко. Нали помниш, че преди около месец ѝ върнах останалата част от именията, които Калигула ѝ беше отнел? Калабрийските, които ти и аз решихме да не ѝ връщаме, докато не видим как ще се държат тя и Виниций. Е, та както ти казах, когато ѝ ги върнах, тя избухна в сълзи и взе да се окайва за неблагодарността си и се закле отсега да промени живота си изцяло и да потъпче глупавата си гордост.

— Трогателно наистина. Но това е първата дума, която чувам за подобна драматична сцена.

— Много ясно си спомням, че ти разказах цялата история една сутрин на закуска.

— Сънувал си. Значи, това била *цялата* история, така ли? По-добре късно, отколкото никога. Когато ѝ върна именията, стори ми се твърде странно, че тъй трябва да наградиш нахалното ѝ държане към мене. Но не ти казах нищо. Това си беше твоя работа, не моя.

— Нищо не разбирам. Бих могъл да се закълна, че съм ти разказал. Понякога паметта ми страда от ужасни пропуски. Наистина много съжалявам, мила. Но аз ѝ върнах именията само защото тя ми обясни, че току-що била при теб и от сърне ти се извинила и че ти си ѝ казала: „Прощавам ти от сърце. Лесбия. Върни се да кажеш на Клавдий, че ти прощавам.“

— Ах, каква нагла лъжа! Никога не е идвала при мене. Сигурен ли си, че така ги каза? Или паметта ти пак те мами?

— Не, сигурен съм. Иначе никога не бих ѝ ги върнал.

— Ти знаеш ли правната формула за свидетелствването? „Лъжлив ли е в едно, лъжлив е във всичко.“ Това е тъкмо за Лесбия. Но още не си ми казал защо те посещава. Какво се опитва да измъкне от тебе?

— Нищо, доколкото знам. Отбива се от време на време просто ей тъй, за да повтори колко ми е благодарна и да попита дали би могла да стори нещо за мене. Никога не се застоява прекалено и всякога ме пита за тебе. Когато ѝ отговоря, че работиш, казва, че за нищо на света не би желала да те безпокои, и се извинява, загдето е обезпокоила мене. Вчера подхвърли, че подозирала, че ти все още не ѝ вярваш. Не е така, отвърнах. Приказва за най-общи неща, целува ме като любеща племенница и си отива. Драго ми е, като идва. Но сигурен бях, че съм ти казал за посещенията ѝ.

— Никога. Тази жена е змия. Струва ми се, че прозирам в намеренията ѝ. Ще те подмами да ѝ повярваш — като добра племенница, разбира се, — след това ще започне да ме черни. Отначало неусетно, с намеци, а сетне, когато стане по-смела, и направо. Вероятно ще съчини някаква чудесна история за двойствеността ми. Ще ти каже, че зад гърба ти вода съвсем разпуснат живот — с гладиатори, с актьори, с млади нехранимайковци и разни други. А ти ще ѝ повярваш естествено, като добър чичо. О, небеса, какви котки са жените! Сигурно вече е започнала. Кажи, така ли е?

— Нищо подобно. Не бих ѝ позволил. Не бих повярвал никому, че си ми невярна с дела или думи. Не бих повярвал дори и ти да ми го

кажеш със собствената си уста. Е, това успокоява ли те?

— Прости ми, мили, че ревнувам. Но аз съм такава. Мразя, когато се виждаш с други жени зад моя гръб. Не вярвам на никоя, която е насаме с тебе. Толкова си наивен. И отсега нататък ще се опитам да разбера какви подли мръсотии е замислила Лесбия. Ала не искам тя да знае, че я подозирам. Обещай да не ѝ казваш, че съм я хванала в лъжа, докато не разполагам с по-сигурни доказателства срещу нея.

Обещах. Заявих на Месалина, че вече не вярвам в промяната на Лесбия и че отсега нататък ще ѝ повтарям всичко, каквото ми е казала. Това успокои Месалина, която призна, че вече ще работи с по-спокойно сърце.

Дословно повтарях на Месалина всички думи на Лесбия. На мен те ми се струваха незначителни, но Месалина откри смисъл в повечето от тях и се хвана най-вече за една — според мен — напълно невинна забележка, която Лесбия бе подхвърлила за един сенатор на име Сенека. Сенека беше магистрат от втори ранг и навремето си беше извиквал завистливата неприязън на Калигула с красноречието, с което беше ръководил някакво дело в Сената. Тогава сигурно щеше да заплати с главата си, ако не бях аз. Направих му услугата да се присмее на ораторските му способности, като казах на Калигула: „Красноречив ли? Сенека не е красноречив. Той е само много образован и има отлична памет. Баща му състави онези «Полемики» и «Убеждения», учебни помагала по ораторство за въображаеми случаи. Детински работи. Написал е още много други неща, които не са публикувани. Сенека, изглежда, е научил всичко това наизуст. Сега притежава реторичен ключ за всяка врата. Това не е красноречие. Зад него не се крие нищо, нито дори силен личен характер. Ще ти кажа на какво прилича — на пясък без вар. Човек не може да си изгради име на добър оратор от такъв материал.“ Калигула повтори собствените ми думи като своя преценка пред Сената: „Само учебни упражнения. Детински декламации, заемки от непубликуваните книги на баща му. Пясък без вар.“ Тъй Сенека остана жив. Сега Месалина ме запитва:

— Сигурен ли си, че е изменила на себе си дотолкова, че да ти препоръча Сенека като почтен и лишен от амбиции човек? Дали ти пръв не си го споменал?

— Не,

— Значи, можеш да бъдеш сигурен, Сенека ѝ е любовник. Знам от известно време, че има таен любовник, но тя тъй умело прикрива следите си, че не бях сигурна дали е бил Сенека или братовчедът на мъжа ѝ, Винициан, или оня тип Азиний Гал, внукът на Полион. Всичките са от един дол дренки.

Десет дни по-късно ми съобщи, че вече имала сигурни доказателства за прелюбодейство между Лесбия и Сенека, извършено през неотдавнашното отсъствие от Рим на Виниций, съпруга на Лесбия. Доведе свидетели, които се заклеха, че са видели Сенека да напуска дома си късно през нощта предрешен; проследили го до дома на Лесбия, в който той влязъл през една странична врата; видели на прозореца в спалнята на Лесбия за миг да проблясва светлина и бързо да изгасва; а три-четири часа по-късно забелязали Сенека да излиза и да се прибира у дома си, все тъй предрешен.

Очевидно Лесбия не би могла да остане повече в Рим. Беше моя племенница и следователно видна обществена личност. Веднъж вече бе пращана в изгнание с обвинение за прелюбодейство и върната обратно от мен при условие, че занапред ще се държи по-прилично. Очаквах от всички членове на моята фамилия да дават пример за висок морал на града. Сенека и той трябваше да бъде заточен. Беше женен мъж, сенатор и макар Лесбия да беше хубавица, подозирах, че за човек с характера на Сенека прелюбодейството е било извикано по-скоро от амбиция, отколкото от страст. Тя беше пряка потомка на Август, на Ливия и на Марк Антоний, дъщеря на Германик, сестра на бившия император и племенница на настоящия; докато той не беше друго освен син на заможен провинциален граматик и беше роден в Испания.

Някак си нямах желание да говоря с Лесбия, затова помолих Месалина да го стори. Чувствувах, че Месалина има по-голямо основание да се възмущава в случая дори и от мен и желяех да си подобря отново отношенията с нея, като ѝ покажа, че съжалявам, загдето съм ѝ дал основания и за най-малкото ужилване на ревността. Тя с радост пристъпи към задачата да натрие носа на Лесбия за нейната неблагодарност и да я запознае с наказанието ѝ, което се състоеше от изгнание в Реджио, в Южна Италия, града, където баба ѝ Юлия бе умряла в изгнание за подобно провинение. Месалина след това ми разказа, че Лесбия се държала много нахално, ала накрая признала прелюбодейството със Сенека, като заявила, че тялото ѝ си

било лично нейно и можела да прави с него каквото си ще. Когато ѝ се съобщило, че отива в изгнание, тя избухнала в ярост и ни заплашила — казала: „Някоя сутрин дворцовите слуги ще влязат в императорската спалня и ще ви намерят и двамата с прорязани гърла“ и още: „Как смятате, че ще приемат съпругът ми и неговото семейство тази обида?“

— Това са само думи, мила моя — отвърнах. — Не ги приемам сериозно, макар че може би ще трябва да следим по-отблизо Виниций и групата му.

В същата нощ, когато Лесбия тръгна към Реджио, на разсъмване Месалина и аз бяхме събудени от внезапен вик и боричкане в коридора пред нашата врата, от силни кихавици и викове:

— Дръжте го! Убийство! Убийци! Дръжте го!

Скочих от леглото, със сърце, разтуптяно от уплахата, сграбчих един стол като защитно оръжие и викнах на Месалина да се скрие зад мене. Но смелостта ми беше ненужна. Беше само един човек, който вече бе обезоръжен.

Наредих на стражите да стоят на оръжие през останалата част на нощта и се върнах в леглото, макар да ми трябваше доста време, преди отново да заспя. Наложих се да успокоявам Месалина. Тя беше подлудяла от страх и ту се смееше, ту плачеше.

— Това е дело на Лесбия — хълцаше тя, — сигурна съм.

Когато се съмна, накарах да доведат нападателя. Призна, че е освободенец на Лесбия. Но бе дошъл облечен в дрехи на дворцов слуга. Беше сирийски грък, а историята, която разказа, звучеше почти невероятно. Уверяваше, че не е имал намерение да ме убива. Негова грешка било, че сбъркал думите в края на мистерията.

— Каква мистерия? — запитах го.

— Забранено ми е да казвам, Цезаре. Ще разкрия само колкото мога. Това е най-святата от всички най-свети мистерии. Посветиха ме в нея миналата нощ. Стана под земята. Принесена бе в жертва една определена птица и аз изпих кръвта ѝ. Явиха се две стройни сенки и ми подадоха кама и солница, като обясниха какво символизируют тези два инструмента. Завързаха ми очите, облякоха ме в нови дрехи и ми наредиха да пазя пълно мълчание. Повториха някакви заклинателни думи и ми заповядаха да ги последвам в подземния свят. Водиха ме ту тук, ту там, качваха ме и ме сваляха по някакви стълби, през улици и

през градини, а докато вървахме, ми описваха най-странни гледки. Влязохме в лодка и платихме на лодкаря. Това беше самият Харон. След това слязохме на брега на подземния свят. Духовете на предците ми разговаряха с мене. Чух Цербер да лае. Накрая свалиха превръзката от очите ми и ми прошепнаха: „Сега си в преддверието на бога на Смъртта. Скрый тази кама в робата си. Тръгни по коридора вдясно, изкачи стълбите в края му, а сетне завий наляво, в другия коридор. Ако някой страж те спре, кажи му паролата. Паролата е «Съдба». Богът на Смъртта и неговата богиня лежат заспали в най-крайната стая. На тяхната врата има пост. Те не са като другите стражи. Не знаем тяхната парола. Но ти се промъкни до тях в сянката и внезапно хвърли този свещен пипер в очите им. А сетне смело отвори вратата и убий бога и богинята. Ако успееш в начинанието, ще живееш вечно в селенията на Несекващото щастие и ще си по-велик от Херкулес, по-велик от Прометей, по-велик от самия Юпитер. Смъртта не ще съществува. Но докато вървиш, ще трябва да повтаряш наум заклинателните думи, които ние изрекохме, за да си в безопасност... Не го ли сториш, ще объркаш пътя. Магията ще се разтури и ти ще се озовеш на съвсем друго място.“ Страхувах се. Предполагам, че съм сбъркал заклинанието, защото, когато протегнах ръка да хвърля пипера, внезапно се озовах обратно тук, в Рим, в твоя императорски дворец, вкопчен в бой с твоите стражи, пред твоята спалня. Провалих се. Смъртта все още властвува. Друг някой, по-смел и по-уверен човек, ще трябва един ден да нанесе решаващия удар.

— Съюзниците на Лесбия са много умни — прошепна ми Месалина. — Какъв съвършен заговор!

— Кой те посвети в тайнството? — запитах човека. Не пожела да отговори дори под натиска на мъченията, а и от стражите на главната порта не научих кой знае колко — бяха нови хора. Обясниха, че са го пуснали, защото носел дрехи на дворецов слуга и знаел паролата. Не можех да ги виня. Пристигнал на портата, придружен от други двамина в същите дрехи, които му казали лека нощ и подминали нататък.

Склонен бях да повярвам историята на този човек; ала той упорствуваше в отказа си да разкрие кой му е поръчителят за посещаването в тези така наречени мистерии. Когато с дружелюбен тон го уверих, че това не са били никакви истински мистерии, а добре

подготвена измама и следователно клетвата му не го обвързва, той избухна и ми заговори много грубо. Наложих се да го ексекутирам. След продължителни вътрешни двоумения, принудих се да се съглася с Месалина, че в името на обществената безопасност сега вече трябва да ексекутирам и Лесбия. Изпратих подире ѝ отряд от преторианска конница и на следващия ден те ми донесоха главата ѝ за уверение, че са я убили. Много мъчително ми бе да ексекутирам дъщерята на милия ми брат Германик, след като се бях заклел по време на смъртта му да обичам и закрилям децата му като свои. Но се успокоих от мисълта, че и той би постъпил като мене, ако беше на мое място. Всякога слагаше обществения си дълг пред личните си чувства.

Що се отнася до Сенека, заявих на Сената, че ако нямат убедителни доказателства за невинността му, изисквам от тях да гласуват за прокуждането му на Корсика. И тъй, те го изпратиха в изгнание, като му разрешиха тридесет часа, за да напусне Рим, и тридесет дни — да напусне Италия. В Сената не обичаха Сенека. Докато беше в Корсика, той разполагаше с достатъчно време да практикува философията на стоиците — към които заяви, че се прирастил благодарение на случайно подхвърлена от мене дума в тяхна прослава. Ласкателството, на което бе способен този човек, беше просто отблъскващо. Когато година-две по-късно моят министър Полибий загуби един брат, когото много обичаше, Сенека, който едва познаваше Полибий, а за брат му изобщо не беше чувал, му изпрати от Корсика едно грижливо съчинено писмо, което в същото време бе уредил да се публикува в града под названието: „Утешение към Полибий“. Утешението бе написано като мил упрек към Полибий за това, че се е поддал на личната си скръб по брата си, докато аз, Цезар, живея и се радвам на добро здраве и непрестанно му оказвам своето царствено благоволение.

Докато Цезар се нуждае от Полибий (пишеше Сенека), Полибий няма право да се отчайва, подобно на гиганта Атлас, за когото се разказва, че носел на плещите си целия свят, изпълнявайки волята на боговете.

На самия Цезар, комуто всичко е разрешено, по същата причина много неща му се отказват. Неговата

бдителност предпазва всеки дом; трудът му осигурява почивката на всички; старанието му носи щастие на хората; неуморните му усилия даряват празнини на народа. В същия миг, в който Цезар се посвети на човечеството, той лиши самия себе си от себе си и подобно на звездите, които неуморно се въртят в безкрайните си орбити, оттогава не си е позволил да почине или да свърши някоя своя работа. И твоята съдба, Полибий, е по някакъв начин свързана с неговата божествена съдба и ти тъй също не можеш да се отдаваш на личните си интереси, да се занимаваш с твоите работи. Докато Цезар владее света, не би било почтено ти да се наслаждаваш на удоволствията, на скръбта или на което да било друго човешко чувство. Ти си изцяло Цезарев. А няма постоянно не повтаряш, че Цезар ти е по-скъп, отколкото собственият ти живот? Как тогава ще имаш право да се оплакваш от този удар на съдбата, когато Цезар все още живее и се труди?

Имаше много повече за моята великолепна любезца доброта и милосърдие и един пасаж, който слагаше в устата ми най-странни думи за благородния начин, по който се понася загубата на един брат. Уж аз разказвах за скръбта на дядо ми Марк Антоний по неговия брат Гай, за скръбта на чичо си Тиберий по моя баща, за скръбта на Гай Цезар за младия Луций, за моята собствена скръб по брата ми Германик, а след това описвах как сърцата всички ние, всеки на свой ред, е понесъл тези беди. Единственото отражение, което този буламач даде върху ми, беше това, че успокои съвестта ми — не бях навредил никому, изпращайки го в изгнание — онеправдал бях само може би остров Корсика.

ГЛАВА 13

Александрийските гърци изпратиха нареждания до своите посланици, които все още бяха в Рим, да ме поздравят за победите ми в Германия, да се оплачат за наглото държане на евреите към тях (безредиците в града се бяха подновили), да измолят разрешението ми за възстановяването на Александрийския сенат и отново да предложат да ми издигнат храмове, чиято издръжка, както и тая на жреците, да се поеме от тях. Замислили бяха и още няколко по-незначителни почести освен споменатата, между другото две златни статуи, едната представляваща „Мирът на Клавдий Август“, другата „Германик Победителя“. Втората статуя я приех, защото тя всъщност беше в чест на баща ми и брат ми, чиито победи бяха много по-значителни от моята, завоювани бяха лично, и защото образите на статуите щяха да бъдат техни, а не мои. (Всички казваха, че брат ми бил живо копие на баща ми.) Както обикновено евреите изпратиха контрапосланичество, което ме поздравява за победите, поблагодари ми за благоволенieto към тях, изразено в циркулярното писмо, което бях написал за религиозната търпимост към всички евреи, и обвини александрийците, че са предизвикали тези нови смутове, като са прекъсвали религиозните им служби с неприлични песни и танци пред синагогите в празнични дни. Тук ще дам точния си отговор към александрийците, за да покажа как се справях с въпроси от този вид:

Тиберий Клавдий Цезар Август Германик,
император, върховен понтифекс, народен трибун, консул,
до града Александрия, поздрав,

Тиберий Клавдий Барбил, Аполоний, син на
Артемидор, Херемон, син на Леонидес, Марк Юлий
Асклепий, Гай Юлий Дионисий, Тиберий Клавдий Фаниас,
Пасион, син на Потамон, Дионисий, син на Сабион,
Тиберий Клавдий Аполоний, син на Аристон, Гай Юлий

Аполоний и Хермекс, син на Аполоний, вашите посланици, ми предадоха декрета ви и подробно ми говориха за града Александрия, припомняйки доброжелателството, което в продължение на много изминали години, както знаете, съм изпитвал към вас; защото вие сте наистина предани към Августовия дом, което е доказано от многобройни примери. Най-вече съществува взаимно разбирателство между вашия град и собственото ми семейство; достатъчно е да спомена в този смисъл брат си Германик Цезар, чието доброжелателство към вас бе изразено много по-ясно, отколкото от всекиго друго от нас; той отиде в Александрия и лично разговаря с вас. По тази причина с радост приемам новите почести, които ми предлагате, макар обикновено да не обичам почестите.

На първо място, разрешавам ви да празнувате рождения ми ден като „Ден на Август“ по начина, който упоменавате в собствената ви прокламация. Второ, съгласен съм да издигнете на посочените места статуя на мене и другите членове на семейството ми, защото разбирам, че сте ревностни да положите паметници за вашето верноподаничество към моя род от всички страни. От двете златни статуи оная, представляваща „Мирът на Клавдий Август“, направена по предложение и молба на моя приятел Барбил, аз я отказах, защото ми се стори някак си обидна за моите близни и сега тя трябва да бъде посветена на богинята Рома; другата да бъде носена във вашите процесии на съответните рождени дни по начин, който вие сметнете за най-подходящ; можете да ѝ направите и трон, украсен както се следва. Неразумно ще е може би, след като приемам подобни големи почести от ваша страна, аз да откажа да представя Клавдиевата триба и да запустя издигането на свещени храмове във всеки египетски район; затова разрешавам да сторите тези неща и ако желаете, също така да вдигнете една конна статуя на моя управител Витразий Полион. Също давам съгласието си да направите четириконните колесници, които искате да вдигнете в моя чест на границите: една в Тапосирус в

Либия, друга във Фар при Александрия, третата при Пелузий в Долни Египет. Но трябва да ви помоля да не назначавате върховен жрец на моя култ, нито да вдигате храмове в моя чест, защото не желая да обиждам моите събратя, а и съвсем ясно ми е, че светилищата и храмовете, откакто свят светува, са били издигани за прослава на боговете, като нещо дължимо единствено на тях.

Що се отнася до исканията, които тъй много настояват да удовлетвори, ето моите решения: потвърждавам гражданството на всички александрийци, които са влезли в официално пълнолетие, преди да взема монархията, с всички привилегии и удобства, които това носи със себе си; единствените изключения да бъдат онези хитреци, родени от майки робини, които са съумели някак си да се наместват сред свободно родените. Повелявам също така онези благоволения, дарени ви от моите съотечественици, да бъдат потвърдени, както и благоволенията, дарени ви от вашите някогашни царе и градски префекти и потвърдени от божествения Август. Повелявам свещенослужителите в храма на бога Август в Александрия да се избират по жребие, както свещенослужителите в храма му в Каноп. Смятам намерението ви да направите градските магистратури тригодишни за твърде умно, защото магистратите ще се държат по-благоразумно по време на своите мандати, очаквайки, че когато изтекат, ще им се иска сметка за злоупотреба с администрирането, ако са се провинили. Що се отнася до въпроса за възобновяването на Сената, не ми е възможно да зная какви са били обичаите ви по време на Птолемиите, но вие знаете тъй добре, както и аз, че не сте имали Сенат при ни един от моите предшественици от Августовия дом. И тъй като това е съвсем ново предложение и не съм уверен дали вие и аз ще имаме полза, ако го възприема, писах на вашия градски префект, Емилий Рект, да извърши разследване и да ми докладва дали да се създаде сенаторско съсловие и ако отговорът е положителен, по какъв начин да стане това.

Що се отнася до въпроса кой е отговорен за неотдавнашните бунтове и враждата или да бъдем поткровени за войната, която се води между вас и евреите, аз не желая да вземам определено становище по въпроса, макар вашите посланици, особено Дионисий, син на Теон, да застъпват каузата ви много разпалено в присъствие на своите еврейски противници. Но аз ще запазя за себе си правото да изпитвам дълбоко възмущение към оная група, която е подхванала тези нови размирици: и желая да разберете, че ако и двете страни не се въздържат от тази разрушителна и упорита враждебност, ще бъда принуден да ви покажа на какво е способен един доброжелателен монарх, когато се извика справедливият му гняв. Затова още веднъж умолявам вас, александрийците, да проявите дружеска търпимост към евреите, които са ви били съседни в Александрия в продължение на дълги години, и да не накърнявате чувствата им, докато те са отдадени на моления към своя бог според древните си обичаи. Оставете ги да изпълняват всичките си народни обичаи както в дните на божествения Август, защото аз съм потвърдил правото им да правят това след безстрастно изслушване и на двете спорещи страни. От друга страна, желая евреите да не настояват за повече привилегии освен онези, които вече ползват, и никога вече да не смеят да ми изпрацат отделно посланичество, сякаш вие и те живеете в различни градове — нечувана постъпка! — нито да включват свои състезатели за атлетически и други състезания в обществените игри. Те трябва да се задоволят с онова, което имат, облагодетелствайки се от изобилието, доставяно им от един голям град, на който те не са първоначалните обитатели: и не бива да довеждат нови евреи от Сирия и от други части на Египет в града, иначе ще ме принудят да ги заподозра още повече и отсега. Ако не се вслушат в това предупреждение, бъдете уверени, че ще им отмъстя, като разпаля световна вражда спрямо тях. Дотогава следователно, докато двете страни се пазят от този антагонизъм и живеят във взаимна търпимост и добра

воля, аз се наемам да изразя подобна приятелска загриженост спрямо интересите на Александрия, каквато всякога е проявявала моята фамилия в миналото.

Тук искам да потвърдя постоянната ревностност за вашите интереси, която моят приятел Барбил отново прояви в застъпничеството си за вас, както и подобната ревностност от страна на приятеля ми Тиберий Клавдий Архип. Бъдете здрави!

Този Барбил беше астролог от Ефес, в чиито способности Месалина имаше пълна вяра, и трябва да призная, че беше много умен човек, който по достоверността на предсказанията си можеше да се равни само с великия Трасил. Учил беше в Индия и при халдейците. Усърдието, с което защищаваше интересите на Александрия, се дължеше на гостоприемството, оказано му от първенците на града, когато преди години бе принуден да напусне Рим, защото Тиберий прокуди от Италия всички астролози и гадатели освен неговия любим Трасил.

След месец-два получих писмо от Ирод, с което официално ме поздравяваше за победите, за раждането на сина ми и за това, че съм получил титлата „император“ вследствие победите си в Германия. Прибавил бе и обичайното си лично писмо:

Какъв велик воин си ти, Маймунке! Достатъчно е да доближиш перото до папируса, да издадеш заповед за някоя битка и — хоп! — знамена се воят, мечове се изтеглят от ножниците, глави се търкалят по тревата, градове и храмове изгарят в пламъци! Какви ли страхотни разрушения ще причиниш, ако един ден се покачиш на някой слон и лично поведеш войската! Спомням си, че веднъж майка ти ми говори за тебе, не кой знае колко обнадеждено, като за бъдещия завоевател на Британския остров. Защо пък не? За себе си аз не замислям никакви военни победи. Мир и сигурност са единственото, за което копнея. Сега се занимавам с това да укрепя владенията си срещу едно вероятно нападение на партите. Киприя и аз

сме много щастливи, добре сме, а също и децата. Учат се да бъдат добри евреи. Учат се по-бързо от мене, защото са по-млади. Между другото не ми харесва този Вибий Марс, новият ти управител на Сирия. Страхувам се, че в някой от близките дни ще се спречкаме, ако не престане да си завира носа в моите работи. Съжалих, когато мандатът на Петроний изтече: чудесен човек. Бедният Силас все още е в тъмница. Дадох му най-добрата възможна килия и му разреших да си пише каквото му е на душата, та да излива възмущението си от моята неблагодарност. Но не на пергамент или папирус, разбира се, а на восъчна плочка, та като стигне до края на някоя жалба, да трябва да изтрие писаното, преди да подхване новата.

Тук сред евреите си много обичан и острите изрази в писмото ти до александрийците не ги засегнаха: евреите умеят да четат между редовете. Научих от приятеля си алабарха Александър, че било размножено из всички квартали на Александрия със следния надпис от градския префект:

Прокламация от Луций Емилий Рект

Понеже населението поради своята многобройност не може да присъствува на изчитането на това най-свято и благородно писмо до града, сметнах за необходимо да го изложя публично, тъй че всеки читател да може да се възхити на величието на нашия бог Цезар Август и да изкаже благодарност за доброжелателството му към града ни.

Четиринадесетият ден на август, във втората година от управлението на Тиберий Клавдий Цезар Август Германик, император.

Ще те направят бог, колкото и да не искаш; но ти си гледай здравето и настроението, храни се добре, спи дълбоко и никому не се доверявай.

РАЗБОЙНИКА

Ученическият присмех на Ирод за лекотата, с която си бях заслужил титлата „император“, ме засегна на болното място. Както и напомнянето му за забележката на майка ми — това пък засегна суеверието ми. Веднъж, преди много години, тя бе заявила в момент на раздразнение, докато ѝ обяснявах предложението си да прибавя три нови букви към латинската азбука: „Има три съвършено невъзможни неща на този свят: първото е продавниците да се проточат отвъд до Неаполския залив; второто е ти да покориш Британския остров и третото — поне една от твоите чудновати букви да влезе във всеобща употреба.“ И все пак първото невъзможно нещо вече се беше случило — в деня, когато Калигула построи прочутия си мост от Баули до Путеоли и нареди продавници по него. Третото невъзможно нещо можеше да се осъществи в деня, в който пожелаех, стига да поисках разрешението на Сената. А защо не и второто?

Няколко дни подир това получих писмо от Марс с надпис „бързо и поверително“. Марс беше способен управител и почтен човек, макар и несимпатичен за събеседник — сдържан, студен в обноските, неизменно саркастичен, без слабости и пороци. Дадох му тази длъжност в знак на благодарност за важната роля, която беше изиграл преди повече от двадесет години, докато командуваше един легион в Изтока, за да изправим Пизон в съда за убийството на брат ми Германик.

... Моят съсед, приятелят ти цар Ирод Агрипа, както ми съобщават, укрепява Йерусалим. Ти сигурно вече знаеш за това, но пиша ти, за да ти изясня, че тези укрепления, когато бъдат завършени, ще направят града непревземаем. Не желая да отправям обвинения за изменничество към приятеля ти цар Ирод, но като управител на Сирия наблюдавам това с тревога. Йерусалим контролира пътя за Египет и ако попадне в безотговорни ръце, Рим ще бъде в голяма опасност. Ирод уж се страхувал от някакво партско нападение; но той се е предпазил от подобно невероятно събитие посредством таен съюз с царските си съседи на партската граница. Без съмнение ти одобряваш приятелските му умилквания пред финикийците; изпраща

огромни подаръци на град Бейрут и строи там амфитеатър, както и портици, и обществени бани. Трудно ми е да си обясня причините, поради които ухажда финикийците. Но, тъй или инак, поне засега първенците на Тир и Сидон, изглежда, не му вярват много. Възможно е да имат основателни причини — това не знам. С риск да те разгневя, аз ще продължавам да ти докладвам за политическите събития в южните и източните райони, които управлявам, веднага щом ги науча.

Неприятно ми бе да прочета писмото и първото ми чувство беше на гняв срещу Марс, загдето нарушава доверието ми в Ирод; но като премислих нещата, изпитах благодарност. Не знаех какво да мисля за Ирод. От една страна, вярвах, че ще съдържа клетвата за вярност, която бяхме положили публично на Форума; от друга — той очевидно беше зает с някакви свои лични кроежи, които у всекиго другико бих сметнал за напълно изменнически. Драго ми беше, че Марс си отваря очите. Не казах за това никому, дори и на Месалина, само отговорих на Марс:

Получих ти известието. Бъди предпазлив. Докладвай за развитието на нещата.

На Ирод му написах лукаво писмо:

Вероятно ще последвам съвета ти за Британия, мой мили Разбойнико, и ако наистина нахлуя в този нещастен остров, сигурно ще яздя на гърба на слон. Това ще е първият слон, видян в Британия, и без съмнение ще извика всеобща възхита. Драго ми е за добрите новини от твоето семейство; не се тревожи от партско нападение заради тях. Ако чуя тревожни вести откъм оная страна, веднага ще повикам от Лион чичо ти Антипа да потегли и да потуши вълненията, облечен в своята седемдесетхилядна и първа

ризница, тъй че, знаейки това, Киприя може да спи спокойно през нощта, а и ти можеш да спреш работата по укрепването на Йерусалим. Ние не желаем Йерусалим да е прекалено укрепен, нали? Представи си, те твоите разбойници-братовчеди от Идумея внезапно връхлетят там и успеят да влязат в Йерусалим, преди да си построил последния бастион — тогава никога не бихме съумели да ги изтикаме обратно — дори и с помощта на обсадни машини и костенурки и стеноломи, — а какво ще стане с търговския ни път към Египет? Съжалявам, че не харесваш Вибий Марс, Как върви строежът на амфитеатъра ти в Бейрут? Ще последвам съвета ти и не ще вярвам на *никого* освен на милата ми Месалина, на Вителий, на Руфрий и на моя стар съученик Разбойника, на чиито самообвинения във вероломство нито съм вярвал, нито някога ще повярвам и на когото винаги с обич ще се подписвам

МАЙМУНКАТА

Ирод ми отвърна с присъщия си закачлив тон, сякаш не го беше грижа за укрепленията, но сигурно е разбрал, че шеговитото ми писмо съвсем не е било шеговито; и сигурно е разбрал също така, че Марс ми е писал за него. Марс ми отговори накратко на късото писмо, съобщавайки, че работата по укрепленията била преустановена. (42 г. от н.е.)

Встъпих във второто си консулство през март, т.е. на Нова година, и се отказах от него два месеца след това в полза на сенатора, който беше наред: твърде зает бях, за да губя време с обязаностите, които изискваше. Това бе годината, в която се роди дъщеря ми Октавия, в която стана въстанието на Винициан — Скрибониан и в която присъединих Мавритания към империята като провинция. Първо ще разкажа накратко какво се случи в Мавритания. Мавританците отново се бяха вдигнали под водителството на един способен военачалник, наречен Салаб, който ги бе предвождал и в предишните битки. Павлин, който командуваше римските войски, пресече страната чак до Атласките планини, но не успя да се срещне със самия Салаб и претърпя големи загуби от засади и нощни нападения.

Междувременно срокът на командването му бе изтекъл и той трябваше да се завърне в Рим. На негово място дойде един Хосидий Гета, когото аз посъветвах, преди да потегли, за нищо на света да не позволява Салаб да се превърне във втори Такфаринат. (Такфаринат беше нумидиецът, който по времето на Тиберий бе спечелил на трима римски пълководци лаврови венци за това, че им бе позволил да го победят в привидно решителни битки, но който винаги се появяваше отново начело на преустроената си армия веднага щом римските войски се изтегляха обратно; тъй или иначе, четвърти пълководец приключи историята, като успя да хване и лично да убие Такфаринат.)

Казах на Гета:

— Не се задоволявай с частични успехи. Открий главните сили на Салаб, разбий ги и убий или плени Салаб. Ако трябва, гони го из цяла Африка. Ако избяга навътре в страната, гдето разправят, че главите на хората растели изпод мишниците им, добре тогава — последвай го и там. Лесно ще го познаеш, защото неговата глава ще е на друго място.

Казах още на Гета:

— Не ще се опитвам да направлявам действията ти: но само един съвет — не се оставяй да те обвързват установените походни военни правила, подобно на Августовия генерал Елий Гал, който тръгнал да завоюва Арабия, сякаш Арабия е втора Италия или Германия. Натоварил войниците си с обичайните окопни сечива и с тежки снаряжения вместо с тулуми за вода и допълнителни хранителни дажби, та дори помъкнал и обоз от обсадни машини. Когато войниците започнали да страдат от колики и взели да си преваряват водата, която вадели от кладенците, за да я пият спокойно, Елий се появил и се развикал: „Какво! Варите си водата! Ни един истински римски войник не преварява водата! Как, палите си огън със сухи фъшкии? Нечувано! Римските войници или събират съчки, или изобщо не палят огън.“ По-голямата част от войската му загинала. Вътрешността на Мавритания също е опасна област. Приспособи тактиката и екипировката си според природните условия.

Гета последва съвета ми в най-буквалния смисъл. Подгони Салаб от единия до другия край на Мавритания, два пъти го срази, като при втория път за малко не го улови. Тогава Салаб побягна в Атласките планини, прекоси ги и влезе в изоставената пустиня отвъд тях,

нареждайки на войските си да бранят прохода, докато той събере подкрепления от своите съюзници, пустинните номади. Гета оставил една войскова част до прохода, а с най-издръжливите си войници се промъкнал през друг един, по-труден проход няколко мили по-далеч и продължил да търси Салаб. Взел със себе си толкова вода, колкото можели да носят войниците и мулетата, намалявайки екипировката до минимум. Надявал се, както писа сетне, да намери някъде вода, но следвал Салаб на зигзаг през пустинните пясъци в продължение на повече от двеста мили, за да стигне накрая до някакви трънливи храсти. Водата започнала да се свършва и хората да се изморяват. Гета прикрил тревогата си, но осъзнал, че дори и да успее да се изтегли веднага и да се откаже от намерението да залови Салаб, нямал достатъчно вода, за да се върне обратно. Атлас бил на сто мили далеч и само някакво божествено чудо можело да го спаси.

Когато настане суша тук в Рим, знаем как да увещаем боговете да пратят дъжд. Има един черен камък, наречен Капещият камък, взет още от етруските и прибран в един храм на Марс, вън от града. Отиваме в свещена процесия, внасяме го в стените на града, където го поливаме с вода, пеем литургии и принасяме жертви. След това винаги вали — освен когато се направи грешка в ритуала, както често се случва. Но Гета нямаше Капещ камък, затова бил съвсем объркан. Номадите са свикнали да карат без вода по цели дни и освен това познават местността. Започнали да ограждат римските войски; убили, съблекли и се гаврили с неколцина от нашите изоставаци войници, които жегата била подлудила.

Гета имал един чернокож ординарец, който бил роден в тази същата пустиня, но бил продаден в робство на мавританците. Той не можел да си спомни къде се намира най-близката вода, защото го продали, докато бил съвсем малко дете. Ала казал на Гета:

— Генерале, защо да не се помолим на отца Гуа-Гуа!

Гета запитал коя е тази личност. Човекът отвърнал, че това бил богът на пустинята, който дарявал дъжд в суша време. Гета рекъл:

— Императорът ме посъветва да съобразявам тактиката си със страната. Кажи ми как да умилостивим отец Гуа-Гуа и ще го сторя незабавно.

Ординарецът му казал да вземе едно малко гърне, да го зарови до шията в пясъка и да го напълни с бира, изричайки, докато върши това:

„Отче Гуа-Гуа, предлагаме ти бира.“ След това войниците трябвало да напълнят съдовете си за пиене с всичката питейна вода от водните тулуми и да оставят само толкова, колкото да намокрят пръстите си и да пръснат наоколо. После всички трябвало да пеят, да танцуват и да боготворят отец Гуа-Гуа, като пръскат водата и изпият до дъно меховете. Сам Гета трябвало да припява: „Както тази вода се пръска, тъй да завали дъждът! Изпихме и последната си капка, отче. Нищо не остана. Какво да правим сега? Пийни си бира, отче Гуа-Гуа, а на нас, твоите деца, си пусни водата, иначе ще умрем!“ Защото бирата е силен мочогон и тези номади имат същите геологически схващания като древните гърци, които са смятали, че когато вали, Юпитер си пуска водата; тъй че същата дума (с малка разлика в рода) се употребява от гърците и за Небесни селения, и за нощно гърне. Номадите смятали, че техният бог ще бъде подмамен да си пусне водата във формата на дъжд, ако му предложат да пие бира. А пръскането на водата подобно на нашите очищения, трябвало да му напомни как пада дъждът, в случай че е забравил.

Гета, изпаднал в отчаяние, свикал изнемощелите си воители и запитал дали някой случайно има малко бира. За щастие неколцина от германските помощни войски пазели малко бира във воден мех; носели си я вместо вода. Гета ги накара да му я дадат. А после разпределил по равно останалата вода, но бирата оставил за отец Гуа-Гуа. Войниците танцували, пили водата и посипвали необходимите капки по пясъка, докато Гета мърморел предписаните умиловителни думи. Отец Гуа-Гуа (името му очевидно означава „Вода“) бил толкова зарадван и развълнуван от почитта, оказана му от тази голяма войска, съставена от чужденци, че небето незабавно се покрило с дъждовни облаци и се излял порой, който продължил цели три дни и превърнал всяка пясъчна вдлъбнатина във водно езерце. Армията била спасена. А номадите, приемайки изобилния дъжд като неоспорим знак за благоволение на бога Гуа-Гуа към римляните, смилено се приближили с предложение за съюзническо. Гета отказал, заявявайки, че ще ги приеме едва след като му предадат Салаб. Скоро Салаб бил доведен в лагера окован. Между Гета и номадите се разменили подаръци и се сключил договор; а после Гета потеглил обратно без други загуби към планините, където хванал откъм гърба хората на Салаб, които все още задържали прохода, като избил или заловил

цялата част. Другите мавритански войски, като видели, че предводителят им е доведен в Танжер пленен, предали се без понататъшна съпротива. Така десетина литра бира спасиха живота на повече от две хиляди римляни и спечелиха на Рим една нова провинция. Наредих да се вдигне светилище на бога Гуа-Гуа в пустинята отвъд планините, където властвуваше; в Мавритания, която сега е разделена на две провинции — Западна Мавритания, със столица Танжер, и Източна Мавритания, със столица Цезарея, — трябваше да доставя на светилището годишно по петстотин кози меха най-хубава бира. Отсъдих на Гета триумфалните отличия и щях да поискам от Сената да му гласува наследствената титла Мавър (от Мавритания), ако той не бе надвишил правата си, осъждайки Салаб на смърт в Танжер, преди да се е посъветвал с мене. Нямаше никаква военна необходимост за това деяние; сторил го беше от суета.

Току-що споменах раждането на дъщеря си Октавия. И народът, и Сенатът се стараеха много да спечелят благоразположението на Месалина, защото се знаеше, че ѝ бях предал по-голяма част от задълженията, които бяха паднали върху ми като блюстител на обществения морал. На теория тя ми беше уж само съветничка, но притежаваше, както обясних, дубликат от моя печат, за да ратифицира документи; и в известни граници аз я оставях да решава кои конници или сенатори да деградира, поради обществени нарушения, и кои да слага на освободените места. Сега пък се беше заела с изморителната задача да преценява достойнствата на всички кандидати за римско гражданство. Сенатът искаше да ѝ гласува титлата Августа и използва раждането на Октавия като повод за това. Но колкото и да обичах Месалина, не смятах, че все още е заслужила подобна чест: това бе нещо, към което тя трябваше да се стреми по време на своята зрелост. Все още беше едва седемнайсетгодишна, докато баба ми Ливия бе заслужила титлата малко преди смъртта си, а майка ми — в дълбоката си старост. Затова ѝ я отказах. Но александрийците, без да поискат съгласието ми, а щом веднъж го извършиха, не можех да се противя, — изсякоха монета с моята глава на лицевата страна, а на обратната — с цяла фигура на Месалина, в дрехата на богиня Деметра, която държи в едната си ръка две малки фигурки, представляващи момченцето и момичето ѝ, а в другата — снопче жито, символизиращо

плодородието. Това бе ласкателна игрословица с името Месалина — латинската дума *messis* означава жътва. Тя остана очарована.

Една вечер дойде стеснително при мене, вгледа си в лицето ми, без да продума, и накрая запита, видимо смутена, след един-два неуспешни опита да заговори:

— Обичаш ли ме, скъпи съпруге?

Уверих я, че я обичам повече от всекиго другико на света.

— А кои каза ти, че били трите главни стълба на Храма на Любовта?

— Казах ти, че Храмът на Истинската Любов се държи върху добротата, искреността и разбирателството. Или по-скоро цитирах думите на философа Мназалк.

— В такъв случай готов ли си да проявиш най-голямата доброта и разбирателство, на които е способна любовта ти към мене? От *моята* любов аз трябва да ти предоставя единствено искреността. Ще говоря направо. Ако това не ти струва много, би ли — възможно ли ще ти бъде да ми позволиш да спя в отделна спалня за известно време? Това не е, защото те обичам по-малко от преди, но защото сега, след като в две години вече имаме две деца, не би ли трябвало да почакаме, преди да си позволим трето? Много неприятно нещо е бременността: сутрин повръщам и имам киселини, храносмилането ми се обърква и просто нямам сили да помисля, че скоро пак ще трябва да преживея същото. И, да си призная, независимо от този ужас, някак си чувствавам по-малко страст към теб, отколкото преди. Кълна се, обичам те точно колкото и по-рано, но сега по-скоро като най-мил приятел и като баща на децата ми, отколкото като любовник. Струва ми се, че майчинството похабява голяма част от чувствата на жената. Нищо не крия от теб. Вярваш ми, нали?

— Вярвам ти и те обичам.

Тя погали лицето ми.

— Освен това не съм като някоя обикновена жена, чиято единствена работа е да ражда дете след дете, докато се изтощи, нали? Аз съм твоя съпруга — съпругата на императора, и много му помагам в неговите императорски задължения, а това трябва да се сложи пред всичко останало, нали? Бременността пречи на работата.

Обадих се разтревожено:

— Разбира се, скъпа моя, щом наистина го чувствуваш така, не съм от ония съпрузи, които биха те принудили към каквото и да било. Но нима наистина е необходимо да спим отделно? Не бихме ли могли да заемаме едно легло, ей тъй, просто за компания?

— О, Клавдий — каза тя почти разплакана, — достатъчно трудно ми беше, докато реша да те помоля за това, защото много те обичам и не искам да те огорчавам. Не прави нещата още по-мъчни. А сега, след като ти казах как се чувствавам, нима на теб не ще ти бъде ужасно трудно да сдържаш страстта си към мен, когато спим заедно, и аз не съм в състояние почтено да ти отвърна със същото? Ако те отблъсна, това ще бъде точно толкова рушително за любовта ни, колкото ако ти се отдам против волята си; а пък уверена съм, че и ти ще съжаляваш много, ако се случи нещо, което да накърни любовта ми към теб. Не, още ли не виждаш колко по-добре ще бъде, ако спим отделно, докато изпитам към теб същите желания като преди? Представи си, че само за да се отдалеча от изкушението, аз се преместя в моите покои отсреща, в новия дворец? Много по-благоприятно за работата ми ще е да съм там. Ще мога, още щом стана, да се хвана за преписките. От това излежаване страшно изостанах със списъка на гражданите.

Замолих я:

— Докога смяташ, че ще искаш да си надалеч?

— Ще видим как ще потръгне — отвърна тя, целувайки ме нежно по тила. — О, колко ми олекна, че не се разгневи. Докога ли? О, ами не знам. Толкова ли е важно? В края на краищата половият живот не е най-същественото за любовта, ако между влюбените съществува друга здрава връзка, като, да речем, идеалистически стремеж към Красотата или Съвършенството. Намирам, че Платон е прав в това отношение. Той смята половия живот като голяма пречка за любовта.

— Но той говори за хомосексуалната любов — напомних ѝ, опитвайки се да не изглеждам разочарован.

— Е, добре де, мили — весело отвърна тя, — но аз извършвам мъжка работа също като тебе и в края на краищата то е почти същото, нали? А що се отнася до споделен идеализъм, сигурно наистина сме големи идеалисти, за да се трепем с цялата тая черна работа в името на бъдещото политическо съвършенство! Нали ще бъдеш моят мил, мил Клавдий и не ще настояваш да спим в едно легло, в буквалния смисъл на думата, искам да кажа? Във всяко друго отношение аз ще си бъда

твоята предана малка Месалина не забравяй, че за мен беше много, много мъчително да те помоля за това.

Отвърнах ѝ, че още повече я уважавам и обичам заради откровеността ѝ и, разбира се, тя може да постъпи както иска. Но че естествено ще очаквам с нетърпение времето, когато ще изпита към мен същото желание както преди.

— О, моля те, не бъди нетърпелив — извика тя. — Това ме притеснява. Ако си нетърпелив, ще имам чувството, че съм била лоша с тебе и вероятно ще трябва да се преструвам, че изпитвам чувства, които нямам. Може и да съм изключение, но някак си половият живот не означава много за мен. Предполагам обаче, не с повечето жени е така, ала те продължават да обичат съпрузите си и да искат от съпрузите си да ги обичат. Но всякога ще те ревнувам от другите. Ако имаш истории с други жени, струва ми се, че ще полудея от ревност. Това не означава, че имам нещо против да спиш с друга освен с мене; страхувам се да не започнеш да я обичаш повече от мен, вместо да я приемаш като приятно полово развлечение, а след това да решиш да се разведеш с мене. Искам да кажа, че ако от време на време лягаш с някоя хубава, прислужница или друга приятна, чиста жена, твърде долна по произход, за да ревнувам, ще бъда радостна, истински доволна да знам, че си прекарал приятно с нея; и ако ти и аз някога след това пак легнем заедно, няма да го смятам за нещо, което ни разделя. Ще го приемем като мярка, необходима за здравето ти — като очистително или средство за повръщане. Няма да искам да узная името на жената, всъщност за нищо на света не бих искала да го знам, ако първо ми обещаеш, че не ще имаш вземане-даване с някоя, заради която ще имам и правото да те ревнувам. Нали разправят, че същото е изпитвала и Ливия към Август?

— Да, отчасти. Но тя никога не го е обичала истински. Самата тя ми го каза. Това я е улеснявало да бъде внимателна с него. Избирала млади жени от пазара за роби и ги водела тайно в спалнята му през нощта. Предимно сирийки, струва ми се.

— Но ти не би могъл да искаш от мен *същото*, нали? В края на краищата аз съм жив човек...

Тъй Месалина си поигра много умно и много жестоко със сляпата ми любов към нея. Премести се отсреща в новия дворец *още* същата вечер. И дълго време аз не ѝ казах нищо повече, надявайки се

да се върне при мене. Но и тя не каза нищо, освен дето показваше с нежното си отношение, че помежду ни съществува отлично разбирателство. Като голямо благоволение понякога се съгласяваше да спи с мене. Минаха цели седем години, преди да чуя дори и намек за онова, което е ставало в покоите ѝ в новия дворец, докато дъртият съпруг-рогоносец си е гледал работата или е хъркал спокойно в леглото си в стария дворец.

А това ме довежда до историята за съдбата на Апий Силан, бивш консул, който бе управител, на Испания още от времето на Калигула. Искам да припомня, че бракът със същия този Силан бе послужил като подкуп за Емилииното предателство спрямо Постум: Емилия беше правнучка на Август, за която аз като момче едва не се бях оженил. От Емилия Силан имаше три момчета и две момичета, вече големи. Като изключим Агрипинила и малкия ѝ син, те бяха единствените оцелели потомци на Август. Тиберий смяташе Силан за опасен поради видните му роднински връзки и бе уредил да го обвинят в измяна заедно с неколцина други сенатори, включително Винициан. Обаче доказателствата срещу им се оказаха слаби и те се отърваха само с изживяния страх. Като шестнайсетгодишен Силан беше най-красивият младеж в Рим; на петдесет и шест години той все още беше забележително хубав, косата му бе леко прошарена, очите — искрящи, а походката и стойката му — на човек в разцвета на живота. Беше вдовец, защото Емилия бе умряла от рак. Една от дъщерите му, Калвина, се бе омъжила за син на Вителий.

Един ден, малко преди раждането на Октавия, Месалина ми каза:

— Човекът, който наистина ни трябва в Рим, е Апий Силан. Бих искала да го отзовеш и да го задържиш за постоянно в двореца като съветник. Той е необикновено интелигентен и направо се похабява в Испания.

Отговорих:

— Да, идеята ти не е лоша: възхищавам се от Силан и той е с голямо влияние в Сената. Но как да го убедим да дойде и да живее с нас? Няма да е удобно да го домъкнем в двореца като някой нов секретар или сметководител. Би трябвало да се намери благовиден предлог за присъствието му тук.

— Мислих си за това и ми хрумна блестяща идея. Защо не го сродим със семейството, като го оженим за моята майка? Тя с радост

би се омъжила отново: едва трийсет и три годишна е. А ти е тъща, което ще бъде голяма чест за Силан. Признай, че идеята ми е добра.

— Добре, ако се разбереш с майка си...

— Вече я попитах. Казва, че щяла да бъде очарована.

Тъй Силан се върна в Рим и аз го ожених за Домиция Лепида, майката на Месалина, и им отредих покои в новия дворец, до тези на Месалина. Скоро забелязах, че Силан се държи много смутено пред мене. С готовност изпълняваше всички задължения, които му възлагах, като да прави неочаквани посещения в гражданските съдилища от мое име, за да се увери, че там се съди правилно, или да надзирава и да докладва за жилищните условия в по-бедните градски квартали, или да присъствува на обществени наддавания на имущества, конфискувани от Сената, за да попречи на служебните лица да правят шмекерии, но сякаш нямаше сили да ме погледне в лицето и всякога избягваше каквато да била близост с мене. Почувствувах се засегнат. Но в края на краищата как бих могъл да отгатна истината, която бе — че Месалина ме помолила да повикам Силан от Испания, защото била влюбена в него още като девойка, и че го оженила за майка си само за да бъде в по-близък досег с него, и че от пристигането му насам го увещавала да спи с нея? Представете ли си! Собственият ѝ втори баща, човек с цели пет години по-възрастен от мене, с внучка на възрастта на самата Месалина! Естествено, че държането му към мен е било странно, след като Месалина му заявила, че се била преместила в новия дворец по мое нареждане и че аз съм бил предложил да му стане любовница! Обяснила му, че съм желяел тя да се забавлява, докато аз съм въртял глупава любов с оная Юлия, някогашната съпруга на племенника ми Нерон, която наричахме Елена, за да я различаваме от другите Юлии, но сега зовяхме Хелуо, защото беше страшна лакомница. Силан очевидно е повярвал на тази история, обаче твърдо отказал да спи с доведеницата си въпреки хубостта ѝ и въпреки предложението на императора: заявил, че по природа бил любвеобилен, но не и непочтителен.

— Давам ти десет дни да си помислиш! — викнала Месалина заплашително. — Ако в края на този срок ми откажеш, ще кажа на Клавдий. Знаеш го колко суетен е станал, откакто е император. Не ще му е приятно, като чуе, че си отхвърлил собствената му съпруга. Сигурно ще те убие, нали, майко?

Домиция Лепида била изцяло под чехъла на Месалина и потвърдила. Силан им повярвал. Преживелиците му по времето на Тиберий и Калигула го били направили таен антимонархист, макар че не беше човек, който се бъркаше в политиката. Бил дълбоко верен, че няма съществуване, което, като застане начело на държавата, да не се поддаде на тиранството, жестокостта и сластолюбието. До деветия ден все още не бил отговорил на Месалина, но изпаднал в състояние на такова нервно отчаяние, че решил, както изглежда, да ме убие.

Моят секретар Нарцис бил свидетел на отчаянието, обхванало Силан през тази вечер; подминал го в коридора на двореца и го чул да си мърмори объркано: „Касий Херея — старият Касий Херея. Стори го — но не сам.“ В момента Нарцис си мислел за нещо друго и чул думите, но не се спрял над тях. Те обаче се запечатали в ума му, както често става в подобни случаи, и когато си легнал, без изобщо да се връща към чутото, те изплували в съня му в ужасяваща картина: Касий Херея подавал на Силан окървавения си меч и му крещял: „Стори го! Удари! Удари пак. Старият Касий е с тебе! Смърт на тирана!“, а сетне му се присънило как Силан се втурва върху ми и ме насича на парчета. Сънят бил толкова жив и толкова страшен, че Нарцис скочил от леглото и се втурна в стаята ми, за да ми го разкаже.

Уплахата от внезапното събуждане преди зазоряване и ужасеният глас, с който ми разказа за кошмара — спях сам, и то не особено добре, — ме изпълниха с дълбок страх. Наредих да запалят светлини — стотици светлини — и веднага пратих за Месалина. Тя също беше стресната от внезапното повикване; уплашила се е, предполагам, че съм я разкрил. Трябва да е усетила дълбоко облекчение, когато просто ѝ разказах съня на Нарцис. Тя потрепери.

— Не! Нима наистина е сънувал това? О, Небеса! Та това е същият страхотен кошмар, който се опитвам да си припомня всяка сутрин през последните седем дни! Всякога се събуждам с викове, но не мога да си обясня защо викам. Трябва да е вярно. Сигурно е вярно. Това е божествено предупреждение. Извикай веднага Силан и го накарай да признае.

Тя изтича из стаята да предаде съобщението на един от своите освободенци. Сега вече знам, че му е наредила да каже: „Десетте дни минаха. Императорът ти нарежда да се явиш пред него незабавно и иска обяснение.“ Освободенецът не разбрал за какви десет дни става

дума, но предал съобщението, събуждайки Силан. Силан извикал: „Да дойда ли? Наистина ще дойда!“ Облякъл се набързо, мушнал нещо в гънката на робата си и се втурнал, препъвайки се, с обезумели очи пред пратеника към моите покои. Освободенецът бил нащрек. Спрял някакъв млад роб: „Тичай като мълния към стаята на Съвета и кажи на стражите да претърсят Апий Силан още щом пристигне.“ Стражите намериха скритата кама и го арестуваха. Разпитах го. Не му беше възможно естествено да обясни присъствието на камата, но аз го запитах дали има да каже нещо в своя защита. Единствената му защита беше да се гневи и да крещи неразбираемо, като ме наричаше чудовище, а Месалина — вълчица. Когато го запитах защо е искал да ме убие, той каза само: „Върни ми камата, тиранино. Искам да я забия в собственото си сърце!“ Осъдих го на екзекутиране. Умря си, бедничкият, защото не му стигна ум да каже истината.

ГЛАВА 14

Екзекутирането на Силан подбуди Винициан да вдигне своя бунт. Когато съобщих в Сената още на същия ден, че Силан се е готвел да ме убие и че стражите ми са предотвратили кроежите му и че вече съм го екзекутирал, подеха се викове на изненада, последвани от удивени шушукания, които стихнаха незабавно. Това бе първата екзекуция на сенатор, откакто бях поел монархията, и никой не вярваше, че Силан е способен да се опитва да ме убие. Решиха, че най-сетне показвам същинския си лик и че вече започва развихрянето на нов терор. Повикал бях Силан от Испания под предлог да му окажа голяма чест, а всъщност през цялото това време съм възнамерявал да го убия. Също като Калигула! Естествено аз самият не подозирах подобни настроения и дори си позволих една малка шега, като заявих, че съм много благодарен на Нарцис, загдето е бил тъй бдителен към моята безопасност дори и в съня си.

— Ако не беше този сън, никога не бих пратил да викат Силан и той съответно нямаше да се изплаши дотолкова, че да се издаде: щеше да посегне на живота ми много по-обмислено. Предоставяха му се много възможности да ме убие, понеже напоследък му се доверявах дотолкова, че му спестявах срама да го претърсват за оръжие.

Аплодисментите бяха оскъдни.

След това Винициан казал на приятелите си:

— И тъй, благородният Апий Силан е екзекутиран само защото освободенецът грък на императора сънувал лош сън. Нима ще позволим едно същество, слабоумно като този тиквеник Кла-Кла-Клавдий, да ни управлява? Какво ще кажете?

Те се съгласили, че е нужен един силен, опитен император, а не такава чучело като мене, който не знаел нищо, не научавал нищо и през по-голяма част от времето постъпвал като луд. Започнали да си припомнят най-очевидните ми грешки или странности. Освен онези, които вече споменах, изтъкнали например едно решение, което бях взел преди няколко дни, докато преразглеждах списъка на съдебните

заседатели. Тук трябва да обясня, че в Рим имаше около четири хиляди квалифицирани съдебни заседатели и че при повикване те бяха длъжни да присъствуват на съдебните процеси, иначе се наказваха с голяма глоба: работата на съдебния заседател беше много уморителна и много ненавиждана. Списъкът се подготвяше отначало от един магистрат от първи ранг и тази година както обикновено повече от половината споменати в списъците се явиха с молба да бъдат освободени по една или друга причина; но в деветнайсет от двайсет случая молбите им оставаха без последствие. Магистратът ми предаде окончателните списъци за последен оглед, с отметки до имената на онези, чиито молби за освобождаване са били отхвърлени. Забелязах сред хората, които с *готовност* се бяха предоставили за съдебни заседатели, един, за когото знаех, че е баща на седем деца. Според един закон на Август той се освобождаваше до края на живота си; и все пак не бе поискал да го освободят, нито бе споменал числеността на семейството си. Казах на магистрата:

— Зачеркни името на тогова. Той е баща на седем деца.

Магистратът се възпротиви:

— Но, Цезаре, той не е искал да бъде освободен.

— Именно — казах му, — той иска да бъде съдебен заседател.

Зачеркни го.

Имах предвид, разбира се, че оня прикрива своя имунитет към тежобата, която всеки почтен човек би сметнал за неблагодарен и неприятен дълг, и че следователно непременно има нечисти намерения. Покварените съдебни заседатели събират много пари от подкупи, защото беше общоизвестно, че един заинтересован съдебен заседател може да промени мнението на куп незаинтересовани; и че мнозинството беше решаващо за присъдата. Но магистратът беше глупак и просто цитирал думите ми: „Той иска да бъде заседател. Зачеркни го“ — като характерен пример за моя кретенизъм.

Винициан и другите недоволници обсъждали също така необикновеното ми решение да изисквам всеки, който се явява пред мене в съда, да дава обичайните предварителни данни за своя произход, обществени връзки, брак, професия, финансово състояние, настоящо занимание и т.н. лично и колкото може по-подробно, вместо да ангажира за това някой свой покровител или адвокат. Основанията ми за решението би трябвало да бъдат очевидни: човек научава много

повече за другия само от десет думи, които оня изрича в своя защита, отколкото от десетчасова възхвала от негов приятел. Важно е не толкова онова, което той ще ти каже с тези десет думи: от значение е начинът, по който ще ти ги каже. Открих, че да знаеш преди започване на делото дали подсъдимият е глуповат или остроумен, самохвалко или стеснителен, хладнокръвен или боязлив, способен или тъп, е от голяма полза, за да разбереш по-задълбочено онова, което следва. Но според Винициан и неговите приятели обвиняемият бивал онеправдан, като се лишавал от покровителството или красноречието, на които разчитал.

Колкото и да е странно, оная моя императорска простъпка, която най-много ги възмути, бе случаят със сребърната колесница. Историята е следната. Един ден, като минавах по Златарската улица, видях около петстотин граждани, отрупани край една работилница. Зачудих се какво ли ги е привлякло и наредих на телохранителите ми да разпръснат тълпата, защото пречеше на движението. Сториха го и аз видях, че работилницата излагаше една колесница, изцяло покрита със сребро освен рамката на конструкцията, която беше от злато. Оста също беше посребрена и завършваше със златни кучешки глави, с аметистови очи; спиците бяха от абаносово дърво, изрязани във формата на негри със сребърни гerdани, дори и чивиите на оста бяха от злато. Сребърните страни на колесницата бяха украсени със сцени, представляващи състезание на колесници в цирка, а околицата на колелата бяха декорирани със златна инкрустация от лозови листа. Краищата на хомота и оковете — също тъй посребрени — представляваха златни лица на купидончета с тюркоазени очи. Това чудесно превозно средство се продаваше за сто хиляди златици. Някой ми подшушна, че било поръчано от богат сенатор и вече дори било платено, но че той помолил златарите да го изложат за продан в продължение на няколко дни (на цена много по-висока от оная, която бил заплатил), защото искал публично да оповести стойността, преди да му стане притежател. Това ми се стори твърде вероятно: самите златари никога не биха изработили подобно скъпо нещо, ако не знаеха, че ще намерят купувач-милионер. В качеството си на блюстител на обществения морал аз имах всички права да сторя онова, което направих. Накарах златарите в мое присъствие да обелят цялото злато и сребро с чук и длето и да го продадат на килограм, за да се отлее в

монети, на вещото лице от държавната хазна, което пратих да доведат. Надигнаха се силни протести, но аз ги смирих, като казах:

— Кола с подобна тежест ще повреди уличните настилки: трябва малко да я олекотим.

Имах дълбоко предчувствие за това кой е собственикът: беше Азиатик, който сега се чувствуваше в безопасност и не намираще за нужно да крие своите несметни богатства, макар успешно да ги беше укрил от алчните очи на Калигула, като ги бе разпределил в стотици малки вложения при десетки различни банкери от името на свои освободенци и приятели. Настоящото самохвалство бе пряко подклаждане на народни размирици. Какви изключителни подобрения бе направил той в Градините на Лукул, които наскоро беше купил! Смятаха се за втори по красота след Градините на Салуст; но Азиатик се беше похвалил: „Когато завърша Градините на Лукул, Салустовите градини в сравнение с тях ще приличат на няколко акра пустеещи земи!“ Засади такива плодни дръвчета, такива цветя, построи такива фонтани и рибни езера, каквито Рим изобщо не беше виждал. Помислих си, че ако някога градът бъде оставен без достатъчно храна, никой не би желал да гледа как един весел сенатор с огромен търбух се разхожда в сребърната си кола със златни главини и чивии на осите. Човекът не би бил човек, ако поне не му се прииска да отскубне тези чивии. Все още смятам, че съм постъпил правилно в случая. Но това, че съм унищожил едно произведение на изкуството — златарят беше прочут майстор, същият, който бе натоварен от Калигула да изработи и отлее златната му статуя, — бе прието като необузdana варварска проява и възмути много по-дълбоко ония приятели на Винициан, отколкото ако бях измъкнал десетина обикновени граждани от тълпата и бях накарал да ги направят на парчета с чук и длето, а сетне да ги продам за месо на касапите. Самият Азиатик не изрази никакво раздражение и бе достатъчно внимателен да не признае, че е бил собственик на колесницата, но Винициан се възползува докрай от това мое престъпление. Казал:

— Сега може да се очаква, че ще смъкне дрехите от гърбовете ни и ще разтъче вълната, да я продава отново на тъкачите. Този човек е луд. Трябва да се отървем от него.

Обаче Виниций не беше в групата на недоволниците. Предполагаше, че го подозирам, след като се беше предложил за

император на мое място, и сега много внимавах да не ме засегне и с най-малкото. Освен това сигурно е знаел, че още е безсмислено да се опитват да се отърват от мене. Все още бях много обичан от преторианците и вземах здрави мерки срещу посегателство за убийство — постоянен ескорт от войници внимателно претърсване за скрито оръжие, слуга, който опитваше всяка храна за отрова, — но всички от домакинството ми бяха хора доверени и бдителни, та човек би трябвало да е голям късметлия и много хитър, за да отнеме живота ми и да спаси своя собствен. Напоследък двама души бяха направили неуспешни опити да ме убият; и двамата бяха конници, които бях заплашил да изхвърля от съсловието заради полови провинения. Първият ме причака пред портата на театъра на Помпей, за да ме убие, когато излизам. Идеята му не беше лоша, но един от войниците ми го забелязал, докато свалял кухнята капачка на тоягата си, която се оказала копие; втурна се върху му и го удари по главата в мига, когато оня се готвеше да го метне по мене. Другото покушение направиха в храма на Марс, където принасях жертва. Оръжието в този случай беше ловджийски нож, но убиецът бе обезоръжен на място от околните.

Всъщност единственият начин да се отърват от мене беше с помощта на въоръжените сили, но откъде да намерят войски, които да ми се опълчат? Винициан смятал, че знае отговор на въпроса. Надявал се да получи помощ от Скрибониан. Този Скрибониан беше първи братовчед на малката Камила, която баба ми Ливия бе отровила много отдавна, в деня, в който трябваше да ни сгодят. Когато бях в Картаген, в годината преди смъртта на брат ми, Скрибониан се бе отнесъл много грубо към мен, защото там се отличи в една битка с Такфаринат, в която аз не бях в състояние да участвувам: и баща му, Фурий Камил, управител на провинция Африка, го накара да ми се извини публично. Той бе принуден да се подчини, защото в Рим думата на бащата е закон, но не можа да ми го прости, и оттогава на два-три пъти се бе отнасял с мен твърде зле. По времето на Калигула беше един от най-изтъкнатите ми мъчители в двореца: почти всички съдове с вода, закрепени отгоре на вратите, и други подобни грубиянски шеги, с които ме съсипвах, бяха замисляни от него. Та можете да си представите, че когато Скрибониан, когото Калигула наскоро бе изпратил да командува римските войски в Далмация, научил кой е избран за император, изпитал е не само завист и отвращение, но и

страх за своята сигурност. Започнал да се пита дали като изтече срокът за назначението му и се върне в Рим, аз ще се покажа дотолкова великодушен, че да му простя обидите; и ако го сторя, дали опрощението ми не ще е по-трудно за издържане, отколкото гневът ми. Решил да ми изкаже обичайното уважение, дължимо на един главнокомандуващ, но да стори всичко по силите си, за да спечели личната преданост на войските под негова команда: та като дойде времето да го отзовавам, да може да ми напише същото, което Гетулик беше писал на император Тиберий от Рейн: „*Можеш да разчиташ на верността ми дотогава, докато аз съм на командирския си пост.*“

Винициан беше личен приятел със Скрибониан и постоянно го уведомявал писмено за онова, което става в Рим. Когато езекутирахме Силан, Винициан писал:

Лоши новини ти пращам, драги мой Скрибониане. Клавдий, след като опозори достойнството на Рим със своята глупост, невежество и шутовщина и с пълната си зависимост от съветите на шайка гръцки освободенци, на един непрокопсан еврейски мошеник, на приятеля си по пиянство Вителий и Месалина, неговата развратна и амбициозна млада жена, накрая извърши и първото си голямо убийство. Бедният Апий Силан бе отзован от управлението на Испания, оставиха го в двореца да се лута два цели месеца, а сетне го измъкнаха внезапно от леглото на разсъмване и го езекутираха без съд. Вчера Клавдий се появи в Сената и направо се подигра с това. Всички разумни хора в града са на мнение, че за Силан трябва да се отмъсти, и смятат, че ако се появи някой подходящ предводител, и целият народ ще го приветствува с открити обятия. Клавдий обърна нещата направо с краката нагоре и на човек вече му иде да съжالياва за Калигула. За жалост в момента той може да се опре на преторианците, а без войски ние не сме в състояние да сторим нищо. Имаше няколко неуспешни опита за убийство: той е такъв страхливец, че човек не може да вмъкне дори губерка в двореца, защото претърсващите ще му я отнемат още в

преддверието. Надеждата ни е ти да ни спасиш. Ако би могъл да влезеш в града със Седми и Единайсети легион и с още някои местни войски, които имаш възможност да събереш, на тревогите ни ще се сложи край. Обещай на преторианците награда като оная, която Клавдий им даде, и те ще преминат на твоя страна начаса. Те го презират като цивилен, който се пъха в техните работи, а и той след оня единствен случай, когато бе принуден да прояви щедрост, не им е дал повече от една златица на човек да пият за негово здраве на рождения му ден. Още щом стъпиш на италиятския бряг — транспортните трудности лесно ще се преодолеят, — ние ще се присъединим към тебе с доброволческа войска и ще те снабдим с всички необходими пари. Не се колебай. Сега му е времето, преди нещата да се влошат още повече. Би могъл да стигнеш до Рим, преди Клавдий да е поискал подкрепления от Рейн; освен туй не смятам, че ще ги получи, дори и да поиска. Говори се, че германците подготвяли своето отмъщение, а пък Галба не е човек, който ще напусне поста си на Рейн, когато катите настъпват. Габиний пък не ще тръгне без Галба; те винаги работят в съдружие. Тъй че въстанието обещава да бъде безкръвно. Не бих искал да те моля, като изтъкна, че това ще допринесе за личната ти безопасност, защото зная — слагаш честта на Рим пред личните интереси. Но все пак добре ще е да си известен, че преди няколко вечери Клавдий заяви на братовчеда ми Виниций: „Не забравям старите сметки. Когато един известен управител се върне в Рим след управлението си на Балканите, помни ми думата, той ще плати с кръвта си за шегите, които ми погаждаше навремето.“ И още нещо. Не изпитвай угризения, че ще оставиш провинцията за известно време неохранявана. Легионите не ще се бавят дълго, а и ти можеш да отведеш със себе си повечко заложници, за да попречиш на провинциалите в твое отсъствие да се вдигнат. Освен това Далмация не е гранична провинция. Извести ме веднага дали си с нас и

готов ли си да си извоюваш име, велико като на твоя праотец Камил, като станеш вторият спасител на Рим.

Скрибониан решил да приеме риска. Писал на Винициан, че ще му трябват сто и петдесет кораба от Италия освен онова, което щял да успее да намери в далматинските пристанища. Трябвали му освен това един милион златици, които да раздаде, за да увещае двата редовни легиона — всеки от пет хиляди души — и двадесетте хиляди далматински новобранци, които щял да свика под знамената, да нарушат клетвата си към мене. Тъй Винициан и неговите съзаклятници — шестима сенатори, седмина конници и още десет конници и шестима сенатори, които бях изхвърлил от техните съсловия — напуснаха Рим необезпокоявани под предлог, че заминават за селските си имения. Първата вест за бунта беше едно писмо, което получих от Скрибониан, написано с най-обидни думи; наричаше ме самозванец и идиот и ми нареждаше незабавно да се откажа от всичките си длъжности и да се оттегля в частния живот. Заявяваше ми, че съм доказал жалката си некадърност за тази длъжност, която ми била поверена от Сената в момент на объркване и умопомрачение, и че той, Скрибониан, сега се отказвал от верноподаничеството си и се готвел да потегли към Италия с трийсетхилядна войска, за да възстанови реда и нормалното управление в Рим и в останалата част на света. Откажа ли се от монархията при получаването на тази бележка, животът ми щял да бъде пощаден и на мен и ближните ми щяло да се даде подобна амнистия, каквато аз разумно съм бил увещан да дам на противниците си при моето възкачване.

Първото, което сторих, когато прочетох това писмо, беше да избухна в смях. Небеса, какво приятно преживяване би било това, да се оттегля в частния живот отново и да заживея тихо и леко при едно порядъчно правителство заедно с Месалина, с книгите си и с моите деца! Естествено аз непременно бих се оттеглил, ако смятах, че Скрибониан е способен да управлява по-добре от мене. Тогава бих могъл да се клатушкам спокойно на стола си, тъй да се каже, и да наблюдавам как друг някой се трепе с непосилната задача, която сам никога не съм искал да поема и която се оказа много по-тежка, тревожна, неблагодарна, отколкото бих могъл да изразя с думи! Все

едно, че цар Агамемнон се беше изстъпил напред, когато Лаокоон и двете му деца се борят с двете големи змии, пратени от разгневените богове, за да ги унищожат, и бе викнал: „Чакай, остави тези прекрасни същества на мене. Ти не си достоен да се бориш с тях. Чуваш ли, остави ги на мира, иначе ще те сполети по-голямо зло.“ Но можех ли да вярвам на Скрибониан, че ще сдържи думата си за амнистията и ще пощади живота ми и живота на моето семейство? И дали неговото правителство ще бъде наистина така порядъчно и почтено, както той очаква? И какво ще кажат преторианците в случая? И дали Скрибониан е толкова обичан в Рим, колкото сам си мисли? Дали змиите всъщност ще склонят да оставят Лаокоон и децата му и ще се увият вместо това около тялото на този Агамемнон?

Бързо свиках Сената и заявих:

— Уважаеми сенатори, преди да ви прочета това писмо, трябва да ви кажа, че съм твърде склонен да приема исканията, изложени в него, и с радост бих посрещнал почивката и сигурността, които, малко строго, то ми обещава. Единствената причина всъщност, която ме кара да отклоня предложенията, направени ми от този Фурий Камил Скрибониан, е дълбоката увереност, че страната ще отиде към по-зле, вместо към по-добре, ако го сторя. Признавам, до миналата година бях срамно неумел в изкуството да управлявам, както и в правните и военни процедури; и макар с всеки ден да ставам по-вещ, образованието ми все още куца. Няма човек на моята възраст и от моя ранг, който да не е в състояние да ме научи на многобройни технически дреболии, за които аз съм пълен невежа. Но това е по вина на лошото ми здраве и на лошото мнение, което моето блестящо — и сега отчасти обожествено — семейство имаше за умствените ми способности, докато бях момче; то не се дължи на нежелание да изпълнявам задълженията си към моето отечество. И при все че никога не съм очаквал да бъда издигнат на отговорна работа, аз се усъвършенствувах в науките със, надявам се да го признаете, похвално приложение. Позволявам си свободата да заявя, че близките ми бяха сбъркали: аз никога не съм бил умствено недоразвит. Спечелих си устното свидетелство в този смисъл от божествения Август малко след посещението му при Постум Агрипа на неговия остров и от благородния Азиний Полион в Аполоновата библиотека три дни преди неговата смърт — който обаче ме посъветва да си наложа маската на

глупостта, подобно на първия Брут, като предпазна мярка срещу някои личности, които биха поискали да ме премахнат, ако се покажех твърде развит умствено. Моята съпруга Ургуланила, с която се разведох заради мрачния ѝ нрав, невярност и грубиянство, и тя си направи труда да отбележи в завещанието си — бих могъл да ви го покажа, ако желаете — своето убеждение, че не съм глупак. Последните думи на богинята Ливия Августа към мен, на смъртното ѝ ложе, или по-скоро би трябвало да кажа „малко преди нейното обожествяване“, бяха: „И като си помисля само, че съм те смятала за глупак.“ Признавам, че сестра ми Ливила, майка ми Антония Августа, племенникът ми, покойният император Гай, и чичо ми Тиберий, неговият предшественик, до края не промениха лошото си мнение за мене; и че двамата документираха това в официални писма до Сената. Чичо ми Тиберий ми отказа място сред вас, обосновавайки се с това, че всяка реч, която бих произнесъл, не ще бъде друго освен изпитание за вашето търпение и загуба на вашето време. Племенникът ми Гай Калигула ми отреди място тук, защото му бях чичо, а той искаше да се покаже великодушен. Но разпореди аз да се изказвам последен при всички дебати и заяви в една своя реч, която, ако не си спомняте, бихте могли да намерите в архивите, че ако някой сенатор има желание да облекчи естествените си нужди по време на заседание, би го помолил за в бъдеще да бъде тъй благовъзпитан, щото да се сдържа и да не отвлича вниманието, като се измъква по средата на някоя важна реч — неговата собствена например, — и да изчака, докато знакът за всеобщо разсейване на вниманието бъде подаден от консула с извикването на Тиберий Клавдий Друз Нерон Германик (както ме знаеха тогава) за изказване по въпроса. Вие, помня, се вслушахте в съвета му, предполагайки, изглежда, че аз съм лишен от всякакви чувства, или мислейки, че те тъй често са били наранявани преди това, щото вече съм изцяло брониран, като безкрилия дракон на Тиберий; а може и да сте били единомушни с племенника ми, че наистина съм малоумен. Обаче упоменатите мнения за противното, изказани от двете божества — Август и Ливия, за които обаче ще трябва да повярвате единствено на мен, тъй като никъде не са регистрирани в писмена форма, — тежат безусловно повече от мненията на стотици смъртни, нали? Принуден съм да приема като богохулство всяко мнение, противоположно на тяхното. Наистина днес богохулството не е

криминално престъпление — това го променихме; но то във всички случаи е проява на лошо възпитание и може да се окаже опасно, ако стигне до ушите на боговете. Освен това и чичо ми, и моят племенник загинаха от насилствена смърт и не бяха оплаквани и речите и писмата им вече не се цитират с онова уважение, с което се цитират речите и писмата на бога Август, а и по-голяма част от законодателството им бе анулирано. В своето време те бяха лъвове, уважаеми сенатори, но сега са мъртви, а според думите на еврейската поговорка, която божественият Август обичаше да повтаря — чул я беше от цар Ирод Велики на Юдея, чието остроумие той високо ценеше, както аз ценя остроумието на внука му цар Ирод Агрипа — „*Живото куче струва повече от един мъртъв лъв*“. Аз не съм лъв — вие знаете това. Но смятам, че не се оказах лошо овчарско куче; затуй твърдението, че непоправимо съм объркал държавните работи или че съм идиот, е, струва ми се, обида по-скоро към вас, отколкото към мене, защото вие ми наложихте монархията и многократно след това сте ме поздравявали за моите успехи и сте ме дарявали с много и големи почести, включително и с титлата Баща на Отечеството. Ако бащата е идиот, то в такъв случай децата са наследили недостатъка му, нали?

След това им прочетох писмото на Скрибониан и се огледах изпитателно наоколо. По време на речта ми всички се чувствуваха много неловко, макар ни един да не се осмели да стори друго, освен да аплодира или да изразява изненада при ония думи, където смяташе, че е необходимо. Ти, читателю, сигурно си мислиш същото, което всички те са мислили: „Каква странна реч в навечерието на един бунт! Кое кара Клавдий да разчовърква отново въпроса, който всички ние би трябвало да сме забравили вече — предполагаемото му идиотство? Защо смята за необходимо да ни напомня, че близките му навремето го смятаха за умствено недоразвит, да четете ония пасажии от писмото на Скрибониан, в които се говори за това, и защо се унижава да се оправдава?“ Да, изглеждаше много съмнително — сякаш наистина бях убеден, че съм идиот и се опитвах да уверя сам себе си в противното. Но аз знаех точно какво върша. Всъщност постъпвах много хитро. Преди всичко говорил им бях много откровено, а неочакваната самокритичност винаги се приема добре. Припомнях на Сената какъв човек съм — почтен и предан; не кой знае колко умен, но не и себелюбив — и какви са те самите — умни, но самолюбиви, нито

почтени, нито предани, нито смели. Касий Херея ги бе предупредил да не предават монархията в ръцете на един идиот, а те бяха пренебрегнали съвета му в страха си от преторианците — но, общо взето, нещата бяха взели благоприятен обрат, поне досега. Благоденствието се връщаше в Рим, правосъдието се раздаваше справедливо, народът беше доволен, войските ни в далечните страни жънеха победи, аз не се проявявах като тиран; и както им заявих в последвалите разисквания, стигнал бях по-далеч, накуцвайки на сакатия си крак, отколкото мнозина с два здрави крака, защото, осъзнавайки своя недъг, не си бях позволил да спирам или да забавям крачка. От друга страна, исках да им покажа с речта си, че ако пожелаят, те разполагат с пълната свобода да ме освободят; и недостойната ми откровеност за собствените ми недостатъци би трябвало да ги подтикне да не бъдат груби или отмъстителни към мен, когато отново се превърна в обикновен гражданин.

Произнесоха се няколко верноподанически речи с твърде предпазливи изрази — страхуваха се от отмъщението на Скрибониан, ако все пак накрая успееше да ме принуди да се оттегля. Само Виниций се изказа категорично:

— Уважаеми сенатори, предполагам, че мнозина от нас усещат ясно упрека, който Бащата на Отечеството, макар и внимателно, стовари върху ни. Признавам, искрено се срамувам, загдето не го оценявах както трябва преди идването му на власт и го смятах неподходящ за длъжностите, които оттогава насам той така благородно осъществява. Сега ми се струва невероятно, че умствените му способности са били подценявани от нас и единственото обяснение, което мога да дам, е, че сам той ни е заблуждавал, първо, с голямата си скромност и, второ, с личното си самоподценяване по времето на покойния император. Знаете пословицата: „Никой не вика «вмирисана риба».“ Тази поговорка загуби смисъла си по времето на Калигула, когато всички умни хора с риба в кошницата си викаха „вмирисана риба“, страхувайки се, че иначе Калигула ще прояви лакомия или завист. Валерий Азиатик криеше богатството си, Тиберий Клавдий — своя ум; аз няхах да крия друго освен отвращението си към тиранията, но крих това, докато настана часът да се действа. Да, всички ние викахме „вмирисана риба“. Сега Калигула е мъртъв, а при Клавдий откровеността възтържествува. Ще бъда откровен. Братовчед ми

Винициан се изказа много остро срещу него в мое присъствие и предложи той да бъде сменен. Аз го упрекнах гневно, но не съобщих това на Сената, защото днес не съществува закон срещу държавната измяна, а в края на краищата той ми е братовчед. Човек трябва да се изказва свободно, особено когато е сред роднините си. Тази вечер Винициан не е тук. Той напусна града. Отишъл е, страхувам се, да се присъедини към Скрибониан. Забелязвам, че шестима от най-близките му приятели също отсъствуват. Трябва да са тръгнали с него. И все пак какво са седмина недоволници, седмина срещу петстотин? Незначително малцинство. А и дали тяхното е истинско недоволство или проява на лични амбиции?

Аз порицавам постъпката на моя братовчед по три причини: първо, защото той е неблагодарен; второ, защото е нелоялен; и, трето, защото е глупав. За неблагодарността му: Бащата на Отецеството благородно му прости, загдето излезе в моя подкрепа, когато кандидатствувах за монархията, и показа голяма търпимост след това по отношение на нахалните му и обструктивни речи в този Сенат. За неговата нелоялност: той се врене с клетва да се подчинява на Тиберий Клавдий Цезар като държавен глава. Нарушение на подобна клетва би могло да се извини единствено ако Цезар бе нарушил явно клетвата си да управлява справедливо по отношение на общото добруване; Цезар не е нарушил тази си клетва. Нелоялността към Цезар следователно е богохулство спрямо боговете, пред които Винициан положи клетвата си, и враждебност спрямо държавата, която е по-склонна, отколкото преди, да бъде управлявана от Цезар. За глупостта му: макар да е вероятно Скрибониан да убеди няколко хиляди от войниците си с помощта на лъжи и подкупи да нападнат Италия и да спечели военни победи, нима някой от благородните сенатори искрено вярва, че той е предопределен да стане наш император? Вярва ли някой, че преторианците, главната ни сила, ще се присъединят към него? Преторианците не са глупаци: те усещат кога им е добре. Сенатът и народът и те не са глупци: знаят, че под Клавдий се радват на една свобода и благоденствие, отказвани им при преките му предшественици. Скрибониан не би могъл да се възприеме от нашия град, освен ако обещае да изличи съществуващите неправди, и сигурно ще се удиви, когато разбере, че не съществуват неправди за изличаване. Както аз виждам случая, сенатори, това бъдещо въстание е

подтикнато от лична завист и лична амбиция. Сега от нас се иска не само да сменим един император, който във всяко отношение се оказва достоен за нашето възхищение и послушание, с друго, чиито способности едва познаваме и чиито намерения ни се струват подозрителни, но да се изложим на риска на една гражданска война. Защото, ако предположим, че Цезар бъде убеден да се оттегли, дали армиите наистина ще признаят Скрибониан за свой командир? Има няколко изтъкнати личности, далеч по-способни да поемат монархията, отколкото Скрибониан. Какво би могло да попречи на други военачалници, с по четири легиона зад гърба си вместо Скрибониановите два, също да се предложат за императори и да настъпят към Рим? А дори Скрибониан да успее да се наложи, което лично аз смятам за твърде невероятно, какво ще кажем за Винициан? Ще се задоволи ли той да превие коляно пред надменния Скрибониан? Дали той не е предложил подкрепата си само при условие, че империята ще бъде управлявана от двамата? А дори и да е така, не бихме ли могли да очакваме нов смъртен дуел между тях, както навремето между Помпей и божествения Юлий Цезар и между Марк Антоний и божествения Август! Не, сенатори! Това е случай, при който нашата лоялност, благодарността ни и общите ни интереси вървят ръка за ръка. Трябва верноподанически да подкрепим Тиберий Клавдий Цезар, ако желаем да си заслужим благодарността на отечеството, одобрението на боговете и нашите лични самопоздравления по-късно, когато Винициан и Скрибониан вече са срещнали смъртта на предателите, която тъй щедро заслужават.

След това взе думата Руфрий:

— Смятам за много неприятно това, че вероятността за нелоялността на преторианците изобщо бе спомената в това събрание. Като техен командир аз се възмуствам от мисълта, че дори един-единствен от тях е в състояние да пренебрегне своя дълг към императора. Не бива да забравяте, уважаеми сенатори, че именно преторианците първи се обърнаха към Тиберий Клавдий Цезар, сега Баща на Отечеството, с молба да поеме върховното командване на армията и че това събрание за известно време не беше склонно да потвърди избора ми. Затова не прави чест на един сенатор да подхвърля, че преторианците можели да се покажат нелоялни. Не, както те бяха първите да поздравят Тиберий Клавдий Цезар император,

тъй те ще са и последните, които ще изоставят неговата кауза. И ако до лагера достигне вестта, че Сенатът е решил да предложи върховното командване на друга някоя личност — в този случай, уважаеми сенатори, съветвам ви незабавно да вземете решение или да укрепите тази сграда с барикади от пейки и грамади от уличната настилка, или да отложите заседанията си и да се пръснете по всички посоки.

И тъй, гласуваха ми пълно доверие и Сенатът ме упълномощи да пиша на Скрибониан, уведомявайки го, че му отнема командването и че той трябва да се върне в Рим, за да даде обяснения. Но Скрибониан изобщо не получи писмото ми. Той вече беше мъртъв.

Ще ви разкажа какво се беше случило. След като успял, както той си мислел, да бъде обикнат от сърце от войниците си, като отслабил дисциплината им, доставил им изобилие от свободни развлечения и увеличена дажба от вино, заплатена от личните му средства, той строил Седмия и Единайсетия легион в местния амфитеатър и им заявил, че животът му бил в опасност. Прочел им писмото на Винициан или по-голямата част от него и ги запитал готови ли са да го подкрепят в опита му да освободи Рим от една тирания, която, както личало, бързо се превръщала в капризна и жестока като по времето на Калигула. „Републиката трябва да се възстанови! — викнал той. — Само при Републиката е процъфтявала истинската свобода.“ Той сипел семена направо от торбата, както се казва, и някои семена поникнали начаса. Обикновените войници дочули в думите му звънтене на монети: те обичат парите, а освен това струвало им се несправедливо такъв един щедър военачалник да бъде принесен в жертва на моя гняв и завист. Аплодирали го бурно, аплодирали и Винициан, който навремето бе командувал Единайсетия легион; и дали клетва да следват и двамата, та ако потрябва, чак до края на света. Скрибониан им обещал по десет златици на всеки, и то начаса, по четиридесет при пристигането им в Италия и още по сто в деня, в който ще влязат победоносно в Рим. Платил им десетте златици и ги отпратил обратно в лагера, нареждайки им да бъдат в готовност за предстоящия поход. Щял да ги призове веднага щом пристигнали транспортите от Италия и щом местните новобранци бъдели въоръжени. Но Скрибониан направил голяма грешка, подценявайки верноподаничеството и интелигентността на своите войници. Наистина не било трудно да извика у тях временно негодувание заради

неправдите към него самия и те били готови да приемат парични подаръци, докато са в подобно настроение; но пълното нарушение на войнишката им клетва било друго нещо. Това вече не се купувало така лесно. Готови били да го следват до края на света; но не и до Рим — центъра на този свят. Трябвало много повече от десет златици на човек, за да бъдат склонени да слязат на италиятския бряг с несигурното обещание за още по четиридесет при слизането на брега. Да напуснат своята провинция и да нападнат Италия, означавало бунт, а наказанието за неуспешен бунт беше смърт: смърт в боя или смърт под меча на палача, а дори и смърт от бой с пръчки или разпъване на кръст, ако императорът пожелае да си послужи с тях като пример за назидание.

Свикали събрание на офицерите, за да се реши дали да последват Скрибониан, или не. Изразили известна симпатия към него, но не били много склонни да участвуват в бунт. Във всички случаи никой не искал Републиката да бъде възстановена. Скрибониан им бил заявил, че разчита на тяхната подкрепа, и подметнал, че ще ги хвърли на справедливия гняв на обикновените войници, ако откажат да го подкрепят в славната кауза за възстановяване древните римски свободи. Решили да печелят време. Изпратили му пратеници, които да му обяснят, че все още не са се споразумели помежду си, но ще го уведомят за общото си решение — нека им прости моралните колебания — в деня, когато войската тръгне на път. Скрибониан им отговорил, че могат да постъпят както намерят за добре — той разполагал с многобройни способни хора, които да ги заместят, — но ги предупредил, че ако откажат да го подкрепят, ще трябва да се приготвят да заплатят с живота си за своето упорство. По-важно от събранието на офицерите обаче било тайното събрание на знаменосците, подофицерите и другите низши чинове, както и на всички войници със служба над дванайсет години, повечето от които бяха женени за далматинки, тъй като войниклъкът им беше преминал по тези места: един римски легион почти никога не се местеше от една провинция в друга. Седмият и Единайсетиет всъщност смятаха Далмация за свой постоянен дом и нямаха други интереси и идеи, освен тези да се настанят колкото може по-удобно там и да защищават своята собственост.

Знаменосецът на Седмия се обърнал към събранието:

— Момчета, вие всъщност не възнамерявате да последвате пълководеца ни до Италия, нали така? Това ми се струва много глупаво приключение, да оставим настрана честта на легиона. Дали сме клетва за вярност на Тиберий Клавдий Цезар, нали? А той се оказва почтен човек, нали? Може да се е заял със стария Скрибониан, но кой ще каже на чия страна лежи правдата? Старият Скрибониан и той си има недостатъци — знаем си го. Защо не ги оставим сами да се оправят помежду си? Готов съм да се бия с германци, с мавританци, с парти, с евреи, с британци, с араби, с китайци — готов съм да отида, където ме пратят — войник съм, такава ми е работата. Но не желая да се бия в Италия с преторианците. Те много обичат императора, така съм чувал, а освен туй според мен твърде странно е да се бием едни други. Военачалникът не би трябвало да иска това от нас. Лично аз не съм изхарчил неговия подарък и не възнамерявам да го сторя. Предлагам да се откажем от цялата работа.

Всички се съгласили с него. Но младите войници и по-тежките случаи — старите войници с лош характер — вече били тъй възбудени в очакване на обещаните пари и пляквата, че пред събранието изникнал въпросът как да се откажат от въстанието, без да се поставят в неловко положение. Разумна идея хрумнала на един от тях. Подобен бунт сред същите тези легиони бе потушен преди трийсет години с помощта на небесно знамение — слънчево затъмнение, последвано от поройни дъждове: защо да не се измисли друго знамение, което да разколебае бунтовниците? Намислили го.

Пет дни по-късно пристигнала заповед от Скрибониан легионите да се отправят към пристанището в пълно въоръжение, с хранителни припаси, екипирани, готови да се натоварят веднага на корабите за Италия. Знаменосците на Седмия и Единайсетия легион едновременно докладвали на своите командири, че в същата сутрин не успели да обкичат Орлите по обичайния начин с лаврови гирлянди. Гирляндите падали в мига, в който ги поставяли, и незабавно повяхвали! След малко знаменосците отново се втурнали с престолен ужас да съобщят за друго чудо: знамената отказали да се измъкнат от земята, в която били забити! Офицерите с радост изслушали вестта за тези ужасни знамения и ги съобщили на Скрибониан. Скрибониан изпаднал в луд гняв и се втурнал в лагера на Единайсетия.

— Разправяте, че знамената отказвали да се помръднат, а, лъжци такива! То е, защото сте банда страхливци и нямате смелост колкото едно куче. Гледайте! Кой разправя, че това знаме не можело да се отмести?

Изтичал до най-близкото знаме и го дръпнал. Вдигал и дърпал, напъвал се, докато вените на челото му изпъкнали като въжета, но не могъл да помръдне знамето. А всъщност то било тайно забито в цимент още през нощта на събранието, същото били сторили и с другите знамена, а отгоре натрупали пръст. Циментът се бил втвърдил като скала.

Скрибониан разбрал, че всичко е загубено. Размахал пестник към небето, затичал се към пристанището, скочил на личния си кораб и наредил на моряците незабавно да се отделят от брега и да навлязат в морето. Потеглял за Италия, възнамерявайки, смятам, да предупреди Винициан за своя провал. Но вместо това моряците го свалили на остров Лиса близо до Корфу, предполагайки, че плановите му са се променили, и не желаейки да имат нищо повече с него. Останал само един освободенец и той присъствувал на самоубийството му. Винициан и той се самоубил, когато след ден-два научил вестта; същото сториха и повечето от съучастниците му. Бунтът не се състоя.

Излишно е да се преструвам — преживях десет напрегнати дни между оная реч в Сената и часа, в който получих щастливата новина за провала на Скрибониан. Изнервих се много и ако не бяха усилията на Ксенофонт, старите ми болести непременно щяха да се върнат с нова сила. Но той ме наливаше ту с едно, ту с друго, поддържаше ме с масажи и ме окуражаваше по своя сдържан начин да не се боя от бъдещето; и тъй успя да ме измъкне без сериозно увреждане на здравето ми. Един стих от Омир ми се наби в съзнанието и аз безспирно го повтарях на всеки срещнат:

*Твърдо и със всички сили ти срещу човека стой,
който сам, непредизвикан, дръзко те зове на бой.*

Дори един ден го дадох на Руфрий за парола. Месалина ми се присмя, но аз имах готов отговор:

— Но то се е набило и в съзнанието на Омир. Той също го повтаря. Един път в „Илиадата“ и два-три пъти в „Одисеята“.

Предаността на Месалина бе голяма утеха, както и верноподаническите приветствия на гражданите и войниците, когато се явяха на обществени места, а тъй също и доверието, което Сенатът, както изглежда, хранеше към мене.

Отблагодарих се на Седмия и Единайсетия легион, измолвайки от Сената да ги прекръсти на „Верните легиони на Клавдий“, а по настояване на Месалина (Вителий се съгласи с нея, че случаят не е подходящ за амнистия) наказах със смърт главните подстрекатели, които бяха оцелели. Но не ги екзекутирах без съдебна процедура, както бях сторил със Силан, а изправих всеки пред истински съд. Процедурата, която бях възприел, бе да прочитам обвинението, седнал на служебния си стол, а консулите седяха по един от двете ми страни. След това се оттеглях на обикновения си стол, а консулите поискваха да ми се донесат техните служебни столове и водеха делото като съдии. Случи се, че бях много настинал, от което гласът ми, който всякога е бил слаб, се превърна в шепот; но до мене бяха Нарцис, Полибий и преторианските офицери, та ако трябваше да се извърши разпит на някой обвиняем или свидетел, подавах им списък с въпроси, които да зададат от мое име, или ги прошепвах на разпитвания. Нарцис ми бе най-добрият високоговорител, затова го използвах по-често от останалите: а това доведе до недоразумения. По-късно неприятелите ми разправяха, че той водел обвинението по своя собствена инициатива — един никакъв освободенец да обвинява благородни римляни, какъв скандал! Нарцис наистина се държеше много уверено и самонадеяно и трябва да призная, че се присъединих към всеобщия присмех срещу него, когато верният освободенец на Скрибониан, когото той разпитваше, успя да го бие по остроумие.

Нарцис: Ти си освободенец на Фурий Камил Скрибониан, нали? Ти присъствува ли на неговата смърт?

Освободенецът: Да, присъствувах.

Нарцис: Той беше ли ти доверил намеренията си за подготвяния бунт? Ти знаеше ли кои са му съучастниците?

Освободенецът: Искаш да кажеш, че съм бил недостоен за неговото доверие, така ли? Че ако е имал съучастници, както ти ги наричаш, аз сигурно съм щял да ги издам?

Нарцис: Нищо не искам да кажа. Задавам ти един ясен въпрос относно фактите.

Освобожденецът: Тогава и аз ти отговарям ясно. Не си спомням.

Нарцис: Не си спомняш ли?

Освобожденецът: Последните му думи към мен бяха: „Каквото и да съм ти казал по този въпрос, забрави го. Нека тайните ми умрат заедно с мене.“

Нарцис: Аха, в такъв случай аз трябва да предположа, че той ти се е доверил.

Освобожденецът: Предполагай каквото си щеш. Това не ме интересува. Последната заповед на господаря ми беше да забравя. Подчиних му се безусловно.

Нарцис (пристъпва гневно напред, към средата на залата, тъй че закрива свидетеля от очите ми): Много честен освобожденец, кълна се в Херкулес. А я ми кажи, приятелче, какво би сторил, ако Скрибониан станеше император?

Освобожденецът: Щях да се туля зад гърба му, приятелче, и да си затварям устата.

Петнадесет бунтовници от благороден произход, или бивши благородници, бяха осъдени на смърт, но само един от тях беше сенатор, Юнк, магистрат от първи ранг, и аз го накарах да си подаде оставката, преди да го осъдя. Другите сенатори се бяха самоубили преди ареста. За разлика от общоприетия обичай не конфискувах имуществата на екзекутираните бунтовници, а оставих близките им да ги наследят, все едно, че най-почтено са се самоубили. Всъщност в три-четири случая, там, където се оказа, че имотите им са тежко обременени с дългове — дължащи се вероятно на участието им в бунта, — аз просто подарих на наследниците пари. Разказваше се, че Нарцис бил вземал подкупи, за да унищожи уличаващите доказателства срещу някои бунтовници: но това е чиста измислица. Лично аз проведох предварителните разследвания с помощта на Полибий и вземах показанията под клетва. Нарцис не бе имал възможността да скрие никакви факти. Месалина обаче имаше достъп до документите и може би е унищожила някои от тях; трудно ми е да разбера дали го е сторила, или не. Но Нарцис и Полибий не са ги докосвали освен в мое присъствие. Разправяше се също така, че освобожденци и граждани били подлагани на мъчения, за да се

измъкнат от тях някои доказателства. Това също е невярно. Измъчвани бяха някои роби, но не да ги принудят да дадат показания срещу господарите си, а само за да свидетелствуват срещу някои освободенци, които подозирах във фалшификация. Източникът на приказките за това, че уж съм измъчвал освободенци и граждани, вероятно идеше от някои роби на Винициан, на които той бе дал свободата, когато бе разбрал, че бунтът се е провалил, та да ги предварди от възможността да дават показания срещу него под натиска на мъченията; той бе указал датата за освобождаването им в съответния документ с една година по-рано. Това бе незаконна процедура или във всички случаи хората все още можеха да бъдат разпитвани с мъчение според един закон на Тиберий, с който се целеше да се попречи на този начин на измъкване. Един самозван гражданин бе подложен на мъчения, когато се оказа, че няма право да се смята за гражданин. Наистина Юнк протестира по време на своя процес, че бил малтретиран в тъмницата. Яви се обвит в превръзки, с дълбоки рани по лицето, но Руфрий даде показания, че това било чиста лъжа; раните му се дължали на съпротивлението му при самия арест — скочил гол от спалнята си в Бриндизи и се опитал да се измъкне през някакъв гъст жив плет. Двама офицери от преторианците го потвърдиха. Но Юнк успя да си отмъсти на Руфрий.

— Ако аз трябва да умра, Руфрий — каза той, — тогава ще те взема със себе си.

А сетне се обърна към мене:

— Цезаре, твоят доверен командир на преторианците те мрази и презира точно толкова, колкото и аз. Пет и аз разговаряхме с него по молба на Винициан, за да разберем дали при идването на далматинските легиони ще се съгласи да премине с преторианците на наша страна. Той прие да го стори, но само при условие, че той, Скрибониан и Винициан ще си поделят управлението на империята. Отречи това, ако смееш, Руфрий.

Арестувах Руфрий още на място. Отначало се опита да отхвърли обвинението с присмех, но Пет, един от въстаналите конници, който очакваше своя процес, подкрепи свидетелството на Юнк и накрая Руфрий направи самопризнания и помоли за милост. Смилих се над него и му позволих да изпълни сам смъртната си присъда.

Екзекутирани бяха и няколко жени. Не виждам защо полът на жената да я предпазва от наказание, ако наистина е била виновна в подстрекаване на въстание, особено пък жена, която не се е омъжила за един мъж по строгата форма на брака, ами си е запазила своята независимост, както и имотите, тъй че не може да твърди, че е била принудена към бунт от своя съпруг. Доведоха ги на ешафода оковани във вериги също като съпрузите им и, общо взето, те проявиха по-голяма смелост при срещата със смъртта. Една жена. Ария, съпруга на Пет, но близка приятелка на Месалина, омъжена по строгата форма, без съмнение щеше да бъде помилвана, ако бе отправила искане за това. Но не — тя предпочете да умре с Пет. Пет, като награда за показанията му в случая с Руфрий, получи разрешение да се самоубие, преди още да бе заведено официално дело срещу жена му. Той беше страхливец и не намерил сили да падне върху меча си. Ария го измъкнала от него и го намушкала под собствените си ребра.

— Гледай, Пет — каза тя, умирайки, — не боли.

Най-видната личност, която умря за съучастничество в бунта, беше племенницата ми Юлия (Елена Лакомницата). Драго ми бе, че имам убедителен повод да се отърва от нея. Тя беше същата, която бе предала съпруга си, бедния ми племенник Нерон, на Сеян и бе станала причина да го прокудят на острова, където той умря. По-късно Тиберий изрази възмущението си от нея, като я омъжи за Бланд, прост конник от долен произход. Елена завиждаше на хубостта на Месалина, както и на нейната власт: сама тя бе загубила хубостта си от лакомия и мързел и бе станала страшно дебела; обаче Винициан беше от ония плъхообразни дребни мъже, които обичат дебелите жени, както плъховете обичат големи тикви; и ако той бе станал император, както възнамеряваше, тъй като се смяташе много по-способен и от Руфрий, и от Скрибониан, Елена Лакомницата щеше да стане негова императрица. Винициан я издаде на Месалина в знак на верността си към нас.

ГЛАВА 15

Тъй аз си останах император и надеждите ми за лесно и бързо връщане към живота на обикновения човек се провалиха. Започнах да си казвам, че Август е говорел искрено в речите, които отправяше от време на време, за скорошното възвръщане на Републиката и че дори чичо ми Тиберий не се е преструвал много, когато споменаваше за оттегляне от императорството. Да, лесно му е на един обикновен гражданин да бъде убеден републиканец и да мърмори: „Та има ли нещо по-просто от това да избереш момент на всеобщо успокоение, да си подадеш оставката и да прехвърлиш управлението в ръцете на Сената?“ Трудността би могла да се разбере едва тогава, когато този частен гражданин сам стане император. И тя се крие във фразата „момент на всеобщо успокоение“; нямаше момент на успокоение. Всякога имаше по нещо тревожно. Човек си казва напълно искрено: „Може би след шест месеца, може до една година...“, но шестте месеца отминават, изтича и годината; и дори ако някои тревожни фактори в положението са били отстранени благополучно, непременно се появяват нови на тяхно място. Сам аз бях решил да се откажа от управлението веднага щом се разчистят бъркотиите, останали от управлението на Тиберий и Калигула, и след като помогна на Сената да възвърне самоуважението си — не можеш да имаш свобода без самоуважение, — отнасяйки се към него като към отговорна законодателна институция. Но не ми беше възможно да се отнасям към сенаторското съсловие с уважение по-голямо от онова, което то си заслужаваше. Направих сенатори най-способните от тия, които намерих, но традицията на раболепие пред волята на императора не се изкоренява лесно. Не вярвах в добродушието ми и си шепнеха невъзпитано помежду си, прикривайки устите си с ръка, ако се отнасях към тях с присъщата ми вежливост; но ако внезапно ме раздрагнаха, както често се случваше, те изведнъж млъкваха и се разтреперваха като група непослушни ученици, които са прекалили с търпението на добрия си учител. Не, все още не можех да се откажа. На теория

дълбоко се срамувах от себе си, загдето е трябвало да осъдя на смърт водачите на един неуспял антимонархичен преврат, но на практика какво бих могъл да сторя?

Дълбоко размишлявах над проблема. Платон ли казваше, че единственият убедителен довод, който човек би могъл да изтъкне в защита на това, гдето управлява, е, че по този начин сам се спасява от управлението на хора, които са по-малко способни от него самия? В това има нещо вярно. Но аз се страхувах от друго — ако се оттегля, мястото ми ще бъде заето от някой по-надарен от мене със способности (но, ласкаех се, не и с трудолюбие) — като, да речем, Галба или Габиний от Рейн, тъй че монархията ще стане по-силна от всякога и Републиката никога не ще се върне. Във всеки случай моментът на успокоението не беше настъпил. Отново трябваше да се хвана на работа.

Бунтът и последиците му бяха попречили на обществените дела и аз бях изостанал с работата си с цели няколко месеца. За да наваксам време, отмених няколко по-незначителни обществени празника. Когато настъпи Новата година, приех третото си консулство заедно с Вителий, ала два месеца по-късно се отказах от него в полза на Азиатик. Това бе една от най-значителните години в живота ми — годината на моя поход към Британия. Но преди да стигна дотам, трябва да разкажа за няколко неща, които се случиха в Рим. Дошло беше вече времето дъщеря ми Антония да се омъжи за младия Помпей, способен млад човек, очевидно благоразположен към мен. Не исках тази церемония да се превърне в случай за всенародно тържество, затова я отпразнувах тихо, у дома. Не желаех да се сметне, че гледам на зет си като на член на императорската династия. Всъщност не желаех да мисля за своето семейство като за императорска династия: не бяхме някаква източна династия — бяхме просто Юлио-Клавдии и по нищо не се различавахме от Корнелиевците, Камилловците, Сервиите, Юниите или който и да било друг виден род. Нито пък желаех малкият ми син да бъде почитан повече от другите деца на благородни семейства. Сенатът поиска разрешение да отпразнува рождения му ден с игри на обществени разноски, но аз отказах. Обаче магистратите от първи ранг по своя собствена инициатива отбелязаха първия му рожден ден с един блестящ спектакъл и пиршество, за което платиха от собствените си средства, и тази практика се поде от техните приемници. Би било

нелюбезно да не им благодаря за доброжелателството им към мене, а и Месалина много се зарадва на игрите. Единственото, което сторих за младия Помпей, беше да му позволя да кандидатствува за първата си магистратура пет години преди определеното време и да го направя градоначалник по време на Латинските празници. Помпей бе потомък на Помпей Велики по линия на майчината си баба, наследницата на Помпей; от нея бе наследил фамилните маски и статуи и имаше право да наследи и името. Гордеех се, че мога да свържа името на Цезар с името на Помпей след толкова много поколения. Моята баба Октавия била предложена за невеста от Юлий Цезар на Помпей Велики преди близо сто години, но той не я пожелал и се скарал с Юлий. По-късно тя се омъжила за Марк Антоний и тъй стана прабаба на моята дъщеря Антония, която аз сега омъжвах за един праправнук на Помпей. (43 г. от н.е.)

Държавните финанси все още бяха пообъркани въпреки ограниченията ни. Световната реколта все още беше слаба и аз трябваше да отделя големи суми за закупуването на жито на високи цени, от далечни пазари. Сред другите икономии поисках да се спре изразходването на обществените средства, които Калигула бе отредил на някои от своите любимци — водачи на колесници, актьори и т.н. — като постоянни пенсии. Не знаех, че все още им се дават, тъй като Калист изобщо не ми ги беше споменал. Очевидно бил е подкупен от пенсионерите да си мълчи.

Стигнах до едно важно решение. От времето на Август насам отговорността за държавната хазна бе иззета от служебните лица, отговарящи за държавните средства, които бяха магистрати от най-низш ранг, и бе предадена в ръцете на магистратите от първи ранг. На практика обаче тези магистрати от първи ранг, макар да изпълняваха ролята на ковчежници и събирачи на данъци, не вършеха друго, освен да приемат или да изплащат сумите, указани им от императора, чиито освободенци водеха всички сметки на държавната хазна. Реших да върна отговорността за държавната съкровищница на първоначалните чиновници от съкровищницата, които сега се занимаваха с други дейности — управляваха Ломбардия, събираха пристанищните такси в Остия и др., — и да им дам възможност основно да вникнат и да разберат държавните финанси; тъй че, когато станеше промяната от монархично към републиканско управление, да не настъпва объркване.

В настоящия момент сметките на държавната съкровищница, които не се проверяваха от друго освен мене, се водеха изцяло от Калист и неговите помощници. Но аз не желяех никой от тези отговорни лица да се възползува от положението си и да ограбва хазната — за жалост човек можеше да се доверява с по-голяма сигурност на освободенците, отколкото на хората от благородно потекло. Затова обявих, че за поста могат да кандидатствуват само онези, които разполагат със средствата да организират обществени игри на свои разноски по времето, когато заемат този пост; богатите, разсъждавах, ще са по-малко склонни да грабят държавното съкровище, отколкото бедните. Младите хора, които избрах, бяха задължени една година, преди да встъпят в длъжност, да се явяват всеки ден в двореца и да изучават техниката на сметководството. При назначението си всеки от тях получаваше по един отдел от съкровищницата, ръководена от мен — макар все още естествено да бях представляван от Калист, — с по един освободенец, главния чиновник в отдела, за негов съветник и секретар. Планът се оказа сполучлив. Освободенците и ръководителите се контролираха дни други. Наредих на Калист шифрованите преписки между отделите да се прекратят и да се заместят с ясен латински или гръцки краснопис: новите ръководители трябваше да разбират какво става.

Пак в същия дух се опитах да внедря високо чувство за отговорност у всички магистрати и управители. Тъй например настоявах сенаторите, избирани по жребий на Нова година, за да ръководят провинциите (имах предвид вътрешните провинции, а разлика от граничните провинции, чиито военни управители се назначаваха лично от мене в качеството ми на главнокомандуващ), да не се навъртат непрестанно в Рим, както правеха обикновено, чак до юни или юли, когато времето ставаше подходящо за морско пътуване, а да поемат на път най-късно до средата на април.

Месалина и аз извършвахме основен преглед на списъка на гражданите, в който се бяха промъкнали голям брой недостойни личности. Оставих по-голямата част от тази работа на нея и хиляди имена бяха изличени, а на тяхно място — вписаха се нови десетки хиляди. Не се противопоставих на увеличението на списъка. Римското гражданство даваше на всеки, който го притежава, огромни предимства пред освободенците, провинциалите и чужденците и

дотогава, докато не се превърнеше в някаква твърде стеснена или твърде разширена общност, а се придържаше към правилната пропорция спрямо огромната маса от населението в римските владения — да речем, по един гражданин на всеки шест или седем други, то представляваше заздравяващ фактор в световната политика. Настоявах само новите граждани да са хора състоятелни, от почтен произход, с добро име и да могат да говорят латински, да притежават задоволително образование по римско право, религия и етика, както и да се обличат и държат по начин, достоен за тази чест. Всеки кандидат с необходимите качества, препоръчан от някой влиятелен сенатор, биваше включван в списъка. Очаквах от него обаче да направи дарение, пропорционално на имущественото му състояние, на държавната хазна, от която отсега нататък щеше да се облагодетелствува по различни начини. Лицата, които не бяха в състояние да си намерят поръчител, се отнасяха към мен непряко, чрез секретарите ми, а сетне Месалина проучваше произхода им. Онези, които тя препоръчваше, включвах в списъка направо. По това време не подозирах, че тя е изисквала от кандидатите огромна сума за застъпничеството си пред мене и че освободенците, а именно Амфей и Полибий, когото временно бях прехвърлил към тази работа, също припечелвали огромни суми. Мнозина от сенаторите, които препоръчваха кандидати за гражданство, също подочули за това, та и те започнали да прибират пари изпод масата (както се казва), а някои дори обявили с помощта на свои хора, че взимат много по-малки суми за своето поръчителство, отколкото който и да било друг сенатор, занимаващ се с подобна дейност. Самият аз обаче не знаех нищичко за това. Те са си мислили, предполагам, че и аз сам припечелвам добре от тая работа, използвайки Месалина като своя посредница, и ще си затворя очите пред техните безобразия.

Признавам си — знаех, че мнозина от моите секретари получават пари от молителите. Един ден поговорих по въпроса с тях. Казах им:

— Позволявам ви да приемате подаръци, но ви забранявам да искате подаръци. Не желая да ви обиждам, като предположа, че сте в състояние да бъдете подкупени, за да извършите някоя фалшификация или друга нередност, и не виждам защо да не бъдете възнаградени заради услугите си към хора, които крадат от вашето време и енергия, както и, *ceteris paribus*, че давате предимство на тяхната работа. Ако за

едно и също благоволение се получат сто молби едновременно и няма друг начин да се направи предпочитание между кандидатите, а само десет от молбите могат да бъдат удовлетворени — е, тогава бих ви сметнал за глупаци, ако не изберете измежду тях ония десет, които са в състояние да се покажат най-благодарни. Моят верен приятел и съюзник цар Ирод Агрипа обича да цитира една еврейска поговорка — или по-скоро един еврейски закон, който вече има силата на поговорка: „Не слагай намордник на вола, който вършее житото“. Това е и правилно, и справедливо. Но не желая да чувам за неприлични пазарлъци или наддавания за благоволения и предимства: и ако някога открива, че някой от моите волове си е позволил да си натъпче стомаха, вместо само да близва от житото, ще го изпратя от хармана направо в кланицата.

Новият префект на преторианците се наричаше Юст; обърна се бях към офицерите от преторианската гвардия с молба да предложат един от тях за тази длъжност и макар да бих предпочел друго, а не Юст, приех техния избор. Юст прекалено много се интересуваше от политика, за да бъде истински войник: тъй например един ден той се яви при мене и ме уведоми, че някои от моите новоприети граждани не вземали моето име, както би трябвало да сторят в знак на верноподаничество, нито променяли завещанията си в моя полза, както би трябвало от благодарност. Носеше списък на тия неблагодарни и лоши поданици и ме запита дали желая да се повдигнат обвинения срещу им; накарах го да млъкне, като го запитах дали неговите новобранци имат навика да приемат неговото име и да променят завещанията си в негова полза. Юст си направи труда да ми съобщи това, но нито той, нито някой друг ме уведоми, че Месалина не само е продавала правото на гражданство и подтиквавала и другите да го правят, но което е още по-срамно, получавала големи суми срещу влиянието, което уж ми оказвала при избора на магистрати, на управители и военни командири. В някои случаи тя не само изисквала парите, но — нека ви го кажа веднага — настоявала кандидатът да спи с нея, та да се подпечатал пазарлъкът. Ала най-срамното от всичко е, че ме набърквала и мене, без изобщо да подозирам: разправяла им, че аз съм я бил отхвърлил, презирайки хубостта ѝ, но съм ѝ позволявал да си избира другари по легло при условие, че ще ги увещае да заплатят високи суми за назначенията, които съм ѝ бил дал да продава за моя

сметка! Както и да е, аз не знаех нищичко за това тогава и се ласкаех, че работя упорито и със справедливите си постъпки съм спечелил обичта и благодарността на цялото население.

В моето самодоволно невежество сторих едно особено глупаво нещо: вслушах се в съвета на Месалина по въпроса за монополите. Не забравяйте, че тя беше много хитроумна, а пък аз — бавно мислещ, не забравяйте и колко много ѝ вярвах: тя беше в състояние да ме убеди почти за всичко. Един ден ми каза:

— Клавдий, мисля си за нещо; а то е, че цялата империя ще бъде много по-добре, ако съревнованието между съперническите си търговци се забрани със закон.

— Какво искаш да кажеш, мила моя? — запитах аз.

— Нека ти обясня с аналогичен пример. Представи си, че в нашата управленческа система не съществуват отделни служби. Представи си, че всеки министър тук е свободен да се прехвърля от служба на служба, както на него му се харесва. Представи си, че Калист се втурва една сутрин в работната ти стая и заявява:

„Аз пристигнах пръв, затова тази сутрин искам да върша министерската работа на Нарцис“, а сетне Нарцис, който е пристигнал минутка по-късно и е намерил стола си зает от Калист, се втурва в стаята на Феликс тъкмо навреме, за да превари Феликс, и започва да работи над някой документ от външната политика, който Феликс не е успял да завърши предишната вечер. Това ще бъде смешно, нали така?

— Много смешно наистина. Но не виждам какво общо има това с търговците.

— Ще ти покажа. Бедата с търговците е, че те не се захващат само с едно нещо, нито пък оставят конкурентите си да се държат само за едно. Никой от тях не е заинтересован да служи на обществото; единственото, което ги интересува, е да намерят най-лесния начин за печелене на пари. Един търговец може да започне някоя наследена търговия като вносител на вино и известно време да се занимава най-старателно само с това, а сетне ненадейно си навира човката в производството на зехтин и проваля някоя стара търговска къща в близост до него; той може да доведе до закриването на тази къща или да я изкупи, а след това да се мушне в търговията със смокини или с роби и тъй — или да съсипе конкурентите си, или сам да фалира.

Търговията е една непрестанна борба и по-голяма част от населението страда от това, също както мирните граждани — през войната.

— Наистина ли мислиш така? Често народът успява да си купи някои неща на много евтини цени, когато някой търговец се опитва да провали своя конкурент или когато е фалирал.

— По същия начин може да се каже, че мирното население може да се облагодетелствува здравата от бойното поле — парчета метал, кожата и подковите на убити коне, достатъчно здрави части от разбити колесници, че да си направят една цяла нова. Но тези печалби не могат да заместят изгорените им стопанства, нито погазените им ниви.

— Нима търговците са чак толкова лоши? Всякога съм ги смятал единствено за полезни слуги на обществото.

— Те биха могли и трябва да бъдат полезни. Но правят много злини, като не се споразумяват помежду си и с безсмислените си завистливи конкуренции. Пусне се дума, да речем, че на пазара липсвал цветен мрамор от Фригия или сирийска коприна, или слонова кост от Африка, или индийски пипер; и от страх да не изпуснат нито една възможност, те се сбиват за пазара като бесни кучета. Вместо да си гледат обичайните занимания в търговията, отпращат корабите си към този нов притегателен център, като нареждат на капитаните си да домъкнат колкото може повече мрамор, пипер, коприна или слонова кост, все едно на какви цени, и тогава естествено чужденците повишават цените. Двеста корабни товара с пипер или коприна се домъкват в родината на много високи цени, докато има нужда само от двадесет, а другите сто и осемдесет кораба биха могли да се използват много по-полезно за внос на неща, които също са били нужни и за които биха могли да се вземат много по-добри цени. Очевидно е, че търговията трябва да се контролира централно по същия начин, както армиите и съдилищата, и религията, и всичко останало.

Запитах я как ще контролира търговията, ако ѝ дам тази възможност.

— Ами че това е много просто — отвърна ми тя. — Ще раздам монополи.

— Калигула раздаде монополи — отвърнах ѝ — и с това страшно повиши цените.

— Но той *продаваше* монополите на ония, които предлагаха най-висока цена, затова и цените се повишиха. А моите монополи няма да

струват тъй скъпо като Калигуловите. Той продаде на един човек правото за търгуване със смокини за целия свят! А аз просто ще изчисля нормалните годишни нужди за всяка дадена стока и след това свободно ще прехвърля правото за тази търговия на една или повече търговски къщи. Тъй например ще отдам правата за внос и продажба на кипърско вино на еди-коя си къща, изключителното право за внос и продажба на египетско стъкло на еди-коя си къща, балтийският кехлибар и тирската коприна и британският емайл ще се дадат на друга. Ако контролираш търговията по този начин, няма да има и съперничество, тъй че чужденецът-производител или търговецът на суровини не би могъл да повиши цените: „Ако искаш, купи, ако не щеш — недей“ — казва търговецът, който сам определя цените. Ония търговци, които не са достатъчно изтъкнати, за да получат монопол, ще трябва или да влязат в споразумение със собствениците на монополи, ако смятат, че тази търговия надвишава техните възможности, или да открият нови производства и търговии. Ако имам възможност да приложа моята система, всичко ще върви в пълен ред, добре ще сме снабдявани и държавата ще може да получава по-големи пристанищни такси от преди.

Признах, че планът ми се струва много разумен; една от добрите му страни бе тази, че много търговски кораби щяха да се освободят за търговията със зърнени храни. Незабавно й дадох правото да раздаде голям брой монополи, без да подозирам, че тази хитруша ме е убедила да възприема кроежите й само защото е очаквала огромни подкупи от търговците. Шест месеца по-късно премахването на конкуренцията в монополните търговии, които включваха неща от първа необходимост, както и луксозни стоки, беше вдигнало цените почти до нелепост — търговците си връщаха от купувачите онова, което бяха изплатили като подкупи на Месалина, — а градът стана по-неспокоен, отколкото беше по време на гладната зима. Когато минавах по улиците, тълпата непрестанно ме освиркваше и на мен не ми остана друго, освен да вдигна една трибуна на Марсово поле, от която, с помощта на един гласовит офицер от преторианците, да определя цените за следващите дванадесет месеца на стоките от първа необходимост. Определих ги според ония от предишните дванадесет месеца, доколкото бях успял да ги установя; а след това естествено всички представители на монополи се явиха в двореца да молят да смекча решението си в техните

конкретни случаи, защото били бедни хора и единствено просия очаквала гладуващите им семейства и всякакви глупости от този род. Заявих им, че след като не са в състояние да сторят така, че монополите да им носят печалби при определените цени, ще трябва да се оттеглят в полза на търговци с по-добри търговски методи; а сетне ги предупредих да се пръждосват веднага, преди да съм ги обвинил в „обявяване война на Сената“ и да ги хвърля от скалата на Капитолия. Спряха да протестираат, но се опитаха да ме сломят, като изтеглиха изобщо стоките си от пазара. Обаче щом до мен стигнаха оплаквания, че някои стоки — например Маринована риба от Македония или лекарства от Крит — не пристигат в града в достатъчни количества, аз включвах нови търговци към ония, които представляваха монопола.

Всякога съм бил много грижлив за храноснабдяването на града. Наредих на управителя на моите италиански имения да отдели колкото е възможно повече земя в близост до града за оглеждане на зеленчуци за градския пазар, особено зеле, лук, салати, цикория, праз и други зимни зарзавати. Лекарят ми Ксенофонт ми обясни, че честите епидемии през зимата в бедните римски квартали се дължали предимно на липсата на зелени храни. Изисквах да се сеят големи количества, да се носят всеки ден на разсъмване и да се продават на най-ниските възможни цени. Освен това поощрявах отглеждането на свине, домашни птици и добитък; а година-две по-късно издействувах от Сената нарочни привилегии за градските месари и винопродавци. Срецнах известна опозиция от страна на Сената по отношение на тези привилегии. Самите сенатори се снабдяваха от личните си селски имения и не се интересуваха от храната на народа. Азиатик каза:

— Студена вода, хляб, фасул, други варива и зеле — това им стига на работниците. Защо да ги разглезваме с вино и касапско месо?

Възмутих се от нечовечността на Азиатик и го запитах дали сам предпочита студената вода пред хиоско вино или пък зеле пред дивечово месо. Той ми отвърна, че бил израснал с богата храна и щяло да му бъде невъзможно да привикне към по-проста, ала без съмнение щял да е далеч по-здрав, ако можел, и че било погрешно да се поощряват бедняците да се хранят над възможностите си.

— Питам ви, уважаеми сенатори — викнах аз, разтреперан от яд, — кой е този човек, който би могъл да води приличен живот, без поне от време на време да хапне мъничко месо?

Сенаторите приеха думите ми като нелепост. И същото стана в края на дебатите, когато повдигнах въпроса за винопродавците.

— На тях им е нужно поощрение — заявих аз. — Усеща се голямо намаляване на броя на винопродавниците през последните пет години: имам предвид почтените пивници, а не ония мръсни заведения, които накарах да затворят и където се продаваше готвено месо, както и вино — а какво вино пък! Отвратителна помия, в по-голямата си част подправена с оловни соли — че към това и публичен дом с болни жени, та и порнографски рисунки, размазани по стените. Но да — преди пет години само в една окръжност от четвърт миля край моя дом на Палатинския хълм имаше поне петнайсет — не, какво говоря, поне дваисет и пет прилични пивници, а сега няма и четирипет. И виното им беше хубаво. Там бяха: „Шишето“, „Бакхус“, „Ветеранът“, „Двамината братя“, „Славата на Агрипа“, „Лебедът“ („Лебедът“ все още работи, но другите си отидоха — а най-хубаво беше виното на „Двамината братя“), както и „Бакхус и Филемон“ — и тя изчезна, а беше приятно място. Същото, стана и с „Черницата“ — много обичах старата „Черница“...

Ах, как ми се смяха! Всички до един бяха хора, които имаха свои лични винарски изби и вероятно не бяха и влизали въз винопродавеца да си купят капка вино. Смирих ги с гневен поглед. Казах:

— Припомнете си, че преди пет години благодарение на прищевките на моя племенник, покойния император, аз загубих цялото си имущество и бях принуден да живея от подаянията на приятели — сред тях нямаше ни един от вас между другото, — истински приятели, като например благодарни освободенци, една проститутка и един-двама роби. Посещавах тези винопродавници да си купувам вино, защото моята винарска изба бе обявена за публична продан, както и домът ми, в който имах право да заема само няколко стаи. Тъй че знам какво приказвам. И се надявам, че ако някой от вас стане прицел на прищевките на императора и обеднее, тогава ще си спомни за тези дебати и ще съжали, че не е гласувал за осигуряването на достатъчно касапско месо в града и за опазването на почтени винопродавници като „Лебедът“, „Венчето“ и „Черното куче“, които все още работят, но няма да оцелеят за дълго, ако не сторите нещо за тях. По дяволите с вашата студена вода и варива! И ако забележа по лицата ви дори лека

усмивчица, сенатори, преди да съм завършил тази реч — ще приема това за лична обида!

Истински се бях разгневил, тресях се от гняв и видях как страхът от смъртта бавно пролазва по тях. Гласуваха предложението ми единодушно.

Успехът ми достави мигновено удоволствие, но после почувствах дълбок срам и обърках нещата още повече, като им поисках извинение за раздражението си. Те сметнаха, че проявявам слабост и плахост с тази си постъпка. А сега искам да изясня докрай, че не съм се възползвал от императорската си власт противно на най-тачените ми принципи за равенство, справедливост и самоуважение, за да тероризирам и сплашвам сенаторите. Разгневих се просто на Азиатик и на останалите богати и безсърдечни мъже, които се отнасяха към съгражданите си като към мърша. Не ги заплашвах, само им се противопоставях. Но тези мои думи впоследствие бяха използвани срещу мене от враговете ми въпреки извинението ми към тях и въпреки следното писмо, което съчиних и пуснах из града:

Тиберий Клавдий Цезар Август Германик,
император, върховен понтифекс, народен трибун, консул за
трети път, до Сената и римския народ, поздрав.

Осъзнавам един свой недостатък, който ме тревожи дори повече, отколкото тревожи вас самите, защото човек съжалява повече за бедите, които сам е причинил, отколкото за бедите, които произлизат от друг източник, особено от някой властен източник, над който човек има малко или никаква власт, като например мълнията, болестта, градушката или строгостта на съдията: имам предвид внезапните пристъпи на гняв, чиято жертва ставам все по-често, откакто поех тежестта на управлението, с което против моята воля ме натоварихте. Така например оня ден изпратих вест на гражданите на Остия, че отивам да видя как напредват изкопите за новото им пристанище и че потеглям надолу по Тибър и те могат да ме очакват към пладне и ако имат някакви жалби относно поведението на тамошната армия от работници или ако имат някакви

прошения, аз с радост ще ги изслушам; но като стигнах Остия, ни една лодка не се притече да ме посрещне и никаква група от градски представители не ме очакваше на пристанището. Аз се разгневих, изпратих да повикат ръководните лица от града и началника на пристанището и се обърнах към тях с най-гневни слова, запитвайки ги дали съм станал толкова отвратителен и безполезен в техните очи, че дори един моряк не е готов да завърже кораба ми на пристана, когато пристигам, и че сега очаквам от тях да ми поискат и такса, загдето изобщо съм влязъл в пристанището им, и какви са тези неблагодарни жители на Остия, да се ежат и хапят ръката, която ги храни, да се извърщат от нея с безразличие. Но те ми представиха едно просто обяснение: съобщението ми изобщо не пристигнало при тях. Те се извиниха, аз също се извиних и отново се сприятелихме, без лоши чувства и от двете страни. Но аз се измъчих повече от моя гняв, отколкото те самите, защото на съвестта им не тежеше никакъв зъл умисъл, докато им крещях, а пък аз останах дълбоко посрамен, защото ги обидих.

Затова нека ви призная, че съм подвластен на тези гневни пристъпи, но ви моля да ми съчувствувате заради тях. Те никога не траят дълго и са безобидни: лекарят ми Ксенофонт твърди, че се дължали на преумора, тъй както и безсънието ми.

Напоследък не съм в състояние да спя след полунощ; далечният тътен на селските коли, които идват в града със стоки за пазара, ме държи буден до разсъмване, когато понякога имам щастието да поспя за един час. Поради това често съм сънлив на съдебните заседания в следобедните часове.

Друг мой недостатък, който искам да си призная, е склонността ми да проявявам злопаметност: за това не бих могъл да обвинявам нито преумората, нито лошото си здраве, но смея да кажа и го заявявам, че всяка злоба, на която от време на време се поддавам, никога не е напълно безпочвена, нито се дължи на необяснима антипатия към

вида на някой човек, нито на държанието му, нито на завист към богатството му, нито към неговите способности. Тя всякога се основава на предизвикана лична обида, нанесена ми някога, за която не е било поискано извинение, нито помирение. Така например при първото ми посещение в съда — малко след възкачването ми, — за да уредя делата на хората, обвинени в предателство, аз забелязах същия безочлив съдебен служител, който веднъж бе сторил всичко по силите си, за да спечели благоволенieto на моя племенник, покойния император, за моя сметка, в оня случай, когато несправедливо ме бяха обвинили във фалшификация. Тогава той бе възкликнал, сочейки към мене: „Вината е изписана на лицето му. Защо да продължаваме разискванията? Осъди го незабавно, Цезаре!“ Нима за мен не бе съвсем естествено да запомня това? Аз викнах на тогава, когато се превиваше пред мен на входа: „По лицето ти е изписана вина! Напусни този съд и да не си посмял да се появиш в ни един римски съд!“

Всички вие знаете старата патрицианска поговорка: „*Aquila non captat muscas*“ — „Орелът е благородна душа и той не ходи на лов за мухи“, което означава, че той не преследва жалки цели или не се унижава да си отмъщава на зловните хорица, които са го предизвикали. Но нека ви цитирам едно разширение, направено преди много години от моя благороден брат, Германик Цезар:

*Captat non muscas aquila; at quaeque
advolat ultro
Faucibus augustus, musca proterva perit.*

Не забравяйте това и няма да имаме недоразумения, а ще си останем свързани с взаимна обич, която тъй често сме извявали един към друг. Сбогом.

(Стиховете в превод означават: „Орелът не ходи на лов за мухи, но ако някоя нахална муха се вмъкне в августейшото му гърло, намира гибелта си.“)

Екзекуцията на Апий Силан беше предлогът за бунта; и за да покажа, че не изпитвам никаква враждебност към семейството му, аз уредих най-големият му син, Марк Силан, праправнук на Август и роден в годината на Августовата смърт, да стане консул след четири години; тъй също обещах на най-малкия син на Апий, Луций Силан, който бе пристигнал заедно с баща си от Испания, за да живее с нас в двореца, да сгодя дъщеря си Октавия за него веднага щом тя порасне дотолкова, че да може да разбере годишната церемония.

ГЛАВА 16

Британия лежи на север, но климатът, макар и много влажен, далеч не е тъй студен, както би могло да се очаква; ако се дренира добре, страната би могла да стане извънредно плодородна. Местното население — дребни, тъмнокоси хора, е било пропъдено по времето, когато се създавал Рим, от едно нашествие на келтите откъм югоизток. Някои все още се държат самостоятелно в малки поселения в непристъпните планини или мочурища; останалите са станали васали и се размесили кръвно със своите победители. Употребявам думата „келти“ в най-общия ѝ смисъл, за да включа в нея многобройните племена, които са се появили в Европа през последните векове, пътувайки към запад от някаква далечна област, намираща се на север от Индийските планини. Според някои познавачи били са пропъдени от тази част не от любов към странстванията и не поради натиск от помощни племена по границите си, а от някаква бавно настъпваща природна катастрофа, обхващаща огромни пространства — постепенно засушаване на неизбродими площи от плодородна земя, която дотогава ги изхранвала. Сред тези келти, ако изобщо думата би могла да има някакъв истински смисъл, аз трябва да изброя не само по-голяма част от населението на Франция — там аквитанците са от иберийски произход — и много от племената в Германия и Балканите, но дори и ахейските гърци, които са се установили за известно време в долината на Горни Дунав, преди да настъпят на юг към Гърция. Да, гърците са сравнително новодомци в Гърция. Те са изтикали местните пеласги, които са взели културата си от Крит, а донесли със себе си и нови богове, главният от които е бил Аполон. Това се е случило малко преди избухването на Троянската война; дорийските гърци идват още по-късно — осемдесет години след Троянската война. Други келти от същата раса нахлули във Франция и Италия пак около същото време и латинският език води началото си от тяхната реч. Пак тогава е станало първото келтско нашествие над Британия. Тези келти, чийто език е близък до най-древния латински, са се наричали гойдели — стройна,

русокоса, едра, самохвална, избухлива, но благородна раса, надарена със сръчност във всички изкуства, включително и във финото тъкане, в артистичното обработване на металите, в музиката и поезията; те все още съществуват в Северна Британия, в същия стадий на цивилизация, увековечена за гърците, които тъй много ѝ се променили, със стиховете на Омир.

Четири-петстотин години по-късно други келтски племена се появяват в Северна Европа, а именно онези племена, които ние наричаме галати. Те са нахлули в Македония след смъртта на Александър и се прехвърлили в Мала Азия, в ония области, които от тях днес носят името Галатия. Те също тъй навлезли в Северна Италия, където сразили етруските, и достигнали чак до Рим, сразили ни при реката Алия и изгорили нашия град. Същите тези племена завзели по-голяма част от Франция, макар предшествениците им да успели да се задържат в централната ѝ част, в северозапада и на югоизток. Тези галати са също надарен народ; макар и не тъй сръчни като по-ранните келти в разните изкуства, те са по-единни по дух и по-добри бойци. Средни са на ръст, с кестенява или черна коса, закръглени брадички и прави носове. По времето на поражението при Алия някои племена от този клон нахлули в Британия откъм Кент, югоизточната част на острова, и принудили гойделите да се разпръснат ветрилообразно пред тях, тъй че сега ги намираме, освен като крепостни, само в Северна Британия и в съседния остров Ирландия. Галатите, които влезли в Британия, станали известни като брити или изрисувани хора, защото налагали по лицата и телата си кастовите отличителни знаци със синя боя, и те са дали името си на целия остров. Но след още двеста години се появила трета келтска раса, която се придвижила нагоре по Рейн откъм Централна Европа. Това са били хората, които наричаме белги, същите, които сега са се установили покрай бреговете на Ламанш, известни като най-добрите бойци във Франция. Те са смесена раса, близка до галатите, но с примес от германска кръв; имат светли коси, големи бради и орлови носове. Нахлули в Британия откъм Кент и се установили в цялата южна част на острова с изключение на югозападния му край, който все още се държал от бритите и техните крепостни, гойделите. Тези белги поддържали здрава връзка със събратята си отвъд Ламанш (един от царете им управлявал и от двете страни на протока), търгували с тях

непрестанно и дори им изпращали въоръжена помощ по време на войните им с Юлий Цезар; както пък в югозападната част британите търгували и изпращали помощ на своите събрата, галатите от река Лоара.

Толкова за расите в Британия; а сега следва историята за допира им с римската мощ. Първото нападение над Британия е било извършено преди сто и осем години от Юлий Цезар. Той открил, че многобройни брители се бият в редовете на неприятелите му, белгите от Лоара, и решил, че е време островът да се научи да уважава мощта на Рим. Осъзнавал, че не ще може да умиротвори Франция, докато Британия съществува като убежище за по-упоритите от неговите врагове и служи за изходна точка в новите им опити да възстановят независимостта на своята страна. Освен това искало му се, по политически причини, да спечели някаква забележителна военна победа, за да се изравни с победите на своя колега Помпей. Победите му в Испания и Франция били в отговор на Помпеевите завоевания в Сирия и Палестина, а един поход в отдалечената Британия можел да се противопостави на Помпеевите славни нашествия сред отдалечените нации в Кавказ. И най-сетне, нужни му били пари. Търговците от Лоара и търговците от Ламанша, както личало, печелели добре от Британия, а Юлий искал да спечели пазара за себе си, като първо изиска тежки данъци от островитяните. Знаел, че в Британия има злато, защото златни късове оттам се продавали свободно във Франция. (Впрочем това са били интересни монети: оригиналният модел представлявал златен статер на Филип Македонски, монета, която се промъкнала в Британия от Дунав и Рейн, но изображението на нея с течение на времето така се изтрило, че от двата коня в колесницата останал само един, а водачът на колесницата и самата колесница се слели в едно цяло; от увенчаната глава на Аполон личал само венецът.) Всъщност Британия не е много богата на злато и макар калаените мини в югозапада навремето да са били от значение — там са търгували картагенците — и все още да се експлоатират, главните доставки на калай за Рим идват от калаените острови край бреговете на Галиция. В Британия се намира малко сребро, както и мед и олово, а на югоизточния бряг има големи железолейрни, тъй също и сладководни бисери от добро качество, макар да са твърде дребни и да не могат да се сравняват с ориенталския вид. Кехлибар няма, като

изключим парчетата, изхвърлени от морето — носят го вълните откъм Балтика, — но има отличен черен кехлибар, а и други ценни износни стоки, включително роби, кожи, вълна, лен, домашни животни, емайлиран бронз, синя боя, плетени кошници и жито. Юлий се интересувал най-много от зърнените храни и робите; макар да знаел, че робите, които би могъл да вземе от острова, не ще да са от кой знае какво качество — жените в никакъв случай не са привлекателни и са свирепи по характер, а мъжете, като изключим ония от по-висшата класа, от които стават отлични кочияши, са подходящи само за най-груба селска работа. Сред тях той не очаквал да намери готвачи, златари, музиканти, бръснари, секретари, нито изискани куртизанки. Средната цена, която можела да се получи за тях в Рим, нямало да надвишава четиридесет златици.

Той нахлул в Британия на два пъти откъм югоизток, както са сторили гойделите, бритите и белгите, всеки на свой ред. При първия път бритите разгорещено отстояли нападението му и се проявили добре: тъй че, като изключим заложенниците, които успял да вземе от населението на Кент, не се облагодетелствувал кой знае колко и навлязъл едва десет мили в техните земи. Но втория път, поучавайки се от опита си, Юлий Цезар пристигнал с по-голяма войска — двайсет хиляди души; преди бил дошъл само с десет хиляди. Потеглил от Сандуич, местност близо до отвъдния бряг на континента, минал по южния бряг на устието на Темза, като прехвърлил първо реката Стауър, а сетне Темза, близо до Лондон. Придвижвал се към територията на катувелауните, белгско племе, чийто цар бил станал повелител на неколцина по-дребни царе в южната и източна част на страната. Главният му град бил Уитъмпстед, на около двайсет и пет мили североизточно от Лондон. Под „град“ аз много естествено не разбирам град в гръцко-римския смисъл на думата, а голямо поселище от плетени колиби, измазани с кал, или хижи от недялан камък. Този същият цар Касивелаун организира съпротивата срещу Юлий; но той установил, че докато неговата конница и колесниците му превъзхождат френската конница, доведена от Юлий, пехотата му не може да се сравнява с римската пехота. Решил, че ще трябва да се откаже изобщо от пехотинците и само с конницата и с колесниците да предотврати разгръщането на римската армия. Юлий разбрал, че не ще може безопасно да изпраща отделни части за обирание на фураж освен на по-

големи групи, и то с охрана от конници; британските бойци-колесничари се били усъвършенствали в това да изненадват и да откъсват отдалечили се войници и малки групички. Дотогава, докато римската армия оставала в походен строй, щетите, които можела да нанесе, изгаряйки нивите и хижите, били незначителни; а британците всякога имали достатъчно време, за да отведат жените, децата и добитъка в сигурни убежища. Но веднъж щом прехвърлил Темза, Юлий получил подкрепа от някои племена, които наскоро били сразени от катувелауните. Това били триновантите, които живеели северозападно от Лондон, а столица им бил Колчестър. Един принц-изгнаник на триновантите, чийто баща бил убит от Касивелаун, се присъединил към Юлий във Франция тъкмо преди да започне походът и обещал, ако Юлий нападне територията на катувелауните, той от своя страна да вдигне целия източен бряг в негова подкрепа. Изпълнил обещанието си и сега Юлий имал сигурна база в страната на триновантите. След като си отпочинал там, той продължил пътя си към Уитъмпстед.

Касивелаун осъзнал, че надеждата му за победа е твърде малка, освен ако някак си с хитрост съумее да принуди Юлий да се върне назад. Изпратил бърза вест на подвластните си съюзници, хората от Кент, умолявайки ги да съберат войски и да нападнат главния лагер на Юлий. Веднъж вече напредването на Юлий било спряно малко след слизането на британска земя от съобщението, че буря разбила някои от корабите, които той не съобразил да изтегли на брега, а оставил на котва. Принуден бил да извърви обратно целия път от Стауър, а възстановяването на щетите му отнело десет дни; това пък улеснило британците да си върнат и да подсилят позициите, които той и без туй с големи трудности бил завоювал. Ако хората на Кент приемели да нападнат главния му лагер, който се охранявал едва от две хиляди души и триста конници, и ако съумели да ги пленят и да сложат ръка на флотата, тогава Юлий щял да попадне в клопка и целият остров щял да се вдигне срещу римляните — дори и триновантите щели да изоставят новите си съюзници. Хората от Кент провели масово нападение върху главния лагер, но били отблъснати с тежки загуби. Като чули за това поражение, всички съюзници на Касивелаун или поне онези, които още не го били сторили, изпратили мирни посланичества при Юлий. Но междуременно той напредвал към

Уитъмпстед, връз който връхлетял с две едновременни атаки по два от фронтовете му. Това укрепление представлявало голям земен насип, защитен от гори и дълбоки ровове и огради от колове, и се смятало за непревземаемо. То служело за убежище на всички ония членове на племето, които били твърде стари или твърде млади, за да участвуват в боя. Хванали там огромни количества добитък и стотици пленници. Касивелаун, макар войската му още да не била сразена, се принудил да моли за мир. Юлий му предложил много приемливи условия, защото лятото било към края си и бързал да се върне във Франция; там се подготвял бунт. Поискал от катувелауните само да предадат някои от своите видни мъже и жени заложници, да плащат годишен данък в злато на римския народ и да обещаят да не нападат триновантите. И тъй Касивелаун платил на Юлий предварителна вноска за данъка и му предал заложниците, същото сторили царете на всички останали племена освен триновантите и техните съюзници от източното крайбрежие, които предложили на Юлий доброволна помощ. Юлий се върнал във Франция със своите пленници и малкото добитък, който си бил задържал, след като продал една част на триновантите, за да спести главоболията по пренасянето му през Ламанша.

Бунтът във Франция избухнал след две години и Юлий бил толкова зает с потушаването му, че не успял да отдели хора за трети поход до Британия; макар Касивелаун да бил спрял да му плаща данъка още щом стигнала до него вестта за бунта и вместо това започнал да изпраща помощ на въстаниците във Франция. Наскоро започнали гражданските войни и макар, след като свършили, въпросът за настъпването в Британия да се повдигал от време на време, всякога имало убедителна причина да се отложи, най-често поради смутове на рейнската граница. Никога не успявали да намерят излишни войски. Всъщност, Август се възпротивил на разширяването на империята отвъд Ламанша. Вместо това съсредоточил усилията си върху цивилизоването на Франция и рейнските провинции, както и на ония части на Германия отвъд Рейн, завоювани от баща ми. А когато загуби Германия след бунта на Херман, той имаше още по-малко желание да прибави и Британия към своите тревоги. Той е отбелязал мнението си по въпроса в едно писмо до баба ми Ливия, датирано с годината на моето раждане, а именно, че едва когато французите дозреят за римско гражданство и може да им се вярва, че не ще въстанат, ако ги няма

римските защитни войски, чак тогава да се смята, че нападението на Британия ще е политически оправдано:

Но въпреки това аз смятам, мила ми Ливия, че Британия трябва един ден да се превърне в гранична провинция. Неразумно е да се позволява един остров, тъй близо до Франция и населяван от толкова свирепи и многобройно население, да остане независим. Като се вглеждам в бъдещето, виждам Британия да се превръща в страна, цивилизована като днешна Южна Франция; и смятам, че островитяните, които са ни расово сродни, ще се превърнат в много по-добри римляни, отколкото можем да очакваме от германците, защото германците въпреки привидната си смиреност и склонност да изучават нашия начин на живот, всъщност са ни много по-чужди по дух, отколкото дори мавританците или евреите. Не бих могъл да обясня чувствата си другояче, освен като кажа, че твърде бързо се учат: знаеш поговорката: „Който бързо учи, бързо забравя“. Може да ти се струвам глупав, като пиша за британците, сякаш вече са станали римляни, но не е безинтересно да се размишлява за бъдещето. С това нямам предвид близките двадесет или петдесет години, но ако оставим на французите петдесет години да се подготвят за цивилизацията и ако отпуснем още двайсетина години за пълното покоряване на Британия, може би след сто години от днес Италия ще бъде тясно свързана с целия британски архипелаг и (не се усмихвай) може би британски благородници ще са заели местата си в римския Сенат. Междувременно трябва да продължаваме политиката си на търговско проникване. Този цар Цимбелин, който се е наложил като повелител на по-голямата част от острова, приема сърдечно римо-френските търговци и дори гръцките лекари, особено очните лекари, защото, както изглежда, британците страдат много тежко от очни болести поради мочурливата почва; а пък римските монетчици му изсякоха една красива сребърна монета — златните монети

му се струват дивашки — и той поддържа приятелски отношения с нашите управители във Франция: Британската търговия се е развила много през последните няколко години. Казаха ми, че в двореца на Цимбелин в Колчестър се говори колкото на латински, толкова и на британски.

В този смисъл бих искал да цитирам историка Страбон, който, пишейки в първите години от управлението на Тиберий, отбелязва:

В наше време някои от британските владетели са си осигурили приятелството на Цезар Август посредством посланичества и любезно внимание: изпращат дори жертвени приношения за храма на Юпитер Капитолийски и са превърнали целия остров в родна земя за римляните. Заплащат много умерени митнически такси както за износа си във Франция, тъй и за вносните стоки, като последните се състоят в по-голямата си част от гривни от слонова кост, огърлици, кехлибар, стъклария и тям подобни.

По-нататък Страбон изброява износните стоки: злато, сребро, желязо, кожи, роби, ловджийски кучета, зърнени храни и добитък. Заключениеята му — вдъхновени, предполагам, от Ливия, са следните:

Тъй че не е необходимо римляните да изпращат гарнизон на острова. Достатъчен е най-много един пехотен легион, подкрепен от конница, за да ги принуждава да си плащат данъка; но разходите по поддържането на постоянен гарнизон там ще се равняват най-малко на получения данък, а налагането на данъка ще наложи намаляването на митническите такси и освен това ще се създадат значителни военни рискове от политиката на принудително подчинение.

Тази оценка „най-много един пехотен легион“ е твърде скромна. „Най-малко четири легиона“ би било по-близо до действителността. Август никога не повдигна въпроса за прекъснатото изплащане на данъка от страна на катувелауните, не го сметна като измяна, нито се възпротиви на покоряването на триновантите от страна на Цимбелин. Тази Цимбелин беше внук на Касивелаун и царува в продължение на четиридесет години; ала последните му години бяха засенчени — такава, изглежда, е съдбата на застаряващите владетели — от семейни неприятности. Най-големият му син се опита да узурпира престола и беше прокуден от царството, избяга при Калигула във Франция, наемайки се, ако бъде поставен на трона на баща си, да признае суверенитета на Рим. Калигула веднага изпрати съобщение на Сената, известявайки го за предаването на острова, а след това потегли към Булон начело на огромна армия, за да започне сякаш нахлуването без нито миг отлагане. Но той беше нервен човек, страх го беше да не се удави в Ламанша, където приливите са високи, или да не бъде убит в някоя битка, или пък пленен и изгорен в някое ракитово жертвено изображение; затова обяви, че след като Британия се е предала в лицето на този принц, експедицията ще бъде излишна. Вместо това проведе атаката си срещу Нептун, заповядвайки на войските си да изстрелват стрели, да мятат копия и да пращат камъни с прашките си във водата, както вече описах, и да събират миди вместо плячка. Домъкна в Рим принца, окован във вериги, и след като отпразнува троен триумф — над Нептун, над Британия и Германия, осъди го на смърт като наказание за неизплатения данък и за бащиното му подло нападение над триновантите, и заради помощта, която някои британски племена бяха изпратили на Отьонските въстаници през осмата година от царуването на Тиберий.

Цимбелин умря в същия месец с Калигула и смъртта му бе последвана от гражданска война. Най-възрастният оцелял принц, на име Берик, бе обявен за цар, но той бе човек, към когото нито съплеменниците му, нито подвластните им съюзници изпитваха уважение. Двамата му по-млади братя Карактак и Тогодумн въстанаха срещу него само след година и го принудиха да бяга през Ламанша. Той се яви при мене в Рим и поиска помощта ми, също както брат му бе искал помощ от Калигула. Не му обещах нищо, ала го оставих да

живее в Рим със семейството си и с неколцина още благородници, което бяха дошли с него.

Тогодумн, който сега управляваше съвместно с Карактак, научил от някакви търговци, че аз не съм бил никакъв войник, а пъзлив дърт глупак, който пишел книги. Изпрати ми едно нахално писмо, с което изискваше незабавното връщане на Берик и на другите бегълци, както и свещените емблеми на царската власт — тринадесет магически предмета — корона, чаша, меч и т.н., които Берик бил отнесъл със себе си в Рим. Ако Тогодумн бе вписал по-учтиво, аз също щях да му отговоря учтиво и поне щях да му върна емблемите на царската власт, които, изглежда, бяха необходими за правилното коронясване на един катувелаунски цар. Но сега му отвърнах накъсо, че не съм свикнал да ми пишат с подобно неуважение и в резултат на това не се смятам задължен да му правя никакви услуги. Той ми отговори още по-нахално; не съм казвал истината, защото поне доскоро всички, включително и членовете на собственото ми семейство, се отнасяли към мен с неуважение; и понеже аз съм бил отказал да му се подчиня, той от своя страна задържал всички римски търговски кораби в своите пристанища и щял да ги държи като заложници дотогава, докато съм дадял онова, което искал. Не оставаше друго, освен да се започне война. Французите щяха да загубят цялото си уважение към мен, ако се бях поколебал. Взех решението си съвсем независимо от Ирод, макар присмехулното му писмо да съпада с това.

А имах и други причини да започна война. Първата беше, че бе настъпил онзи миг, предвиден от Август: готвех се да дам римско гражданство на голям брой от нашите по-цивилизовани френски съюзници, но имаше един елемент в Северна Франция, който пречеше за нормалното развитие на цивилизацията там — това беше друидският култ, магическа религия, която все още се поддържаше жива, въпреки всичките ми усилия да я обезсърча или забраня, благодарение на друидските учебни колегии в Британия, откъдето всъщност бе проникнал култът. Младите гали отиваха в Британия, за да получат там своето магическо образование, тъй както бе в реда на нещата испанците да идват в Рим, за да учат право, или младите римляни да заминават за Атина да изучават философия, или пък младите гърци да поемат към Александрия, за да учат хирургия. Друидизмът трудно можеше да се примири с гръцката или римска

религиозна система на обожание, защото включваше човешки жертвоприношения и некромантия, та затова друидите, макар самите да не бяха воители, а само жреци, всякога раздухваха бунтовете срещу нас. Друга причина за война бе, че златното време на Цимбелин бе дошло до своя край. Тогодумн и Карактак, както разбрах, се готвеха да започнат война със североизточните си съседи, ицените, и с още две подвластни им племена на южния бряг; не се ли намесех, редовната търговия с Британия щеше да се прекъсне за известно време. Сега можех да разчитам на помощта на ицените и на другите племена, да не говорим пък за ламаншките търговци; възможността не биваше да се пропуска.

Добре би било също да изложа накратко главните черти на друидизма, религия, която, както изглежда, бе някаква смесица между келтски и местни вярвания. Не мога да гарантирам, че подробностите отговарят на истината, защото сведенията са противоречиви. Да се пише на книга за основите на друидизма, е забранено и ужасна съдба сполетява всеки, който се осмели да разкрие същността и на най-незначителните тайнства. Моето описание се основава на разказите на изтъкнати отстъпници от религията, но сред тях няма нито един друидски жрец. Ни един посветен друид не е бивал увещан да разкрие религиозните тайнства, та дори и под натиска на тежки мъчения. Думата „друид“ означава „дъбов човек“, защото това е тяхното свещено дърво. Свещената им година започва с напъпването на дъба и завършва със спадането на листата му. Има един бог, наречен Танар, чийто символ е дъбовото дърво. Той е, който с едно припламване на мълния създава имела върху клона на дъба — имелът, който е най-силният лек срещу магиите и всички други болести. Има също и един слънчев бог, наречен Мабон, чийто символ е белият бик. После идва Луг, бог на медицината, поезията и изкуствата, чийто символ е змията. Но всички те са всъщност една и съща личност, един бог на Живота-в-Смъртта, обожаван в различни изображения, подобно на Озирис в Египет. Тъй както Озирис ежегодно бива удавян от бога на водните простори, тъй и това тройно божество ежегодно бива убивано от бога на Мрака и Водата, чичо му Нодонс, и отново се връща към живот от мощта на своята сестра Сулис, богиня на Изцелението, която отговаря на Изида. Нодонс се изявява посредством гигантска вълна, висока дванайсет стъпки, която на определени интервали се втурва нагоре по

устиято на Севърн, главната от западните реки, и опустошава реколтите и хижите на цели трийсет мили в сушата. Религията на друидите не се изповядва от племената като единици, защото всъщност това са бойни сдружения, предвождани от царе и благородници, а се практикува от тринайсет тайни общности, наречени по имената на различни свещени животни, като членовете на всяка общност принадлежат към най-различни племена; защото месецът, в който човек е роден — те имат година от тринайсет месеца, — определя общността, към която трябва да принадлежи. Тъй съществуват Бобри, Мишки, Вълци, Зайци, Диви котки, Бухали и т.н., а всяка общност си има свое определено учение и се управлява от един друид. Главният друид властвува над целия култ. Друидите не участвуват в сражения и членовете на една общност, които се срещат в племенни битки на противникови страни, са свързани с обет да си помагат едни на други.

Тайнствата на друидската религия имат в основата си вярването за безсмъртието на човешката душа и в подкрепа на него се изтъкват многобройни природни аналогии. Една от тях е ежедневното умиране и възраждане на слънцето, друга е ежегодното умиране и ежегодното възраждане на листата на дъба, трета е ежегодната жътва на житото и ежегодното поникване на зърното. Според тях, когато умре, човек потегля на запад, подобно залязващото слънце, за да живее в някакви свещени острови в Атлантическия океан, докато настъпи часът, в който трябва да се роди наново. Целият остров е осеян със свещени олтари, наречени „долмени“ — един плосък камък, поставен върху два или повече камъка, сложени отвесно. Те се използват за посветителните церемонии на общността. Посвещаването е едновременно смърт и прераждане. Новият член ляга на хоризонталния камък, след което се извършва символично жертвоприношение. По някакъв магически начин друидът, който извършва церемонията, като че ли отрязва главата на човека и я показва, кървяща, на околните. След това главата се съединява отново с тялото и въображаемият труп се поставя под долмена, в гроб, с имел между устните; а след многобройни молитви и магии новият човек се изправя от гроба като дете, което излиза от утробата, и бива въведен в своя нов живот от кръстници. Освен тези долмени съществуват изправени каменни олтари, посветени на

фалически обреди; защото келтският Озирис прилича на египетския и в това отношение.

Рангът в общностите се определя от броя на жертвоприношенията, които човек прави на боговете, застанал върху долмена на предците си; от броя на враговете, които е убил в битка; и от наградите, които е спечелил при ежегодните религиозни игри като колесничар, фокусник, борец, поет или арфист. Рангът си личи по маските и украшенията за глава, които се носят по време на церемониите, както и по сините рисунки от боя, извлечена от сърпица (блатно растение), с които са изрисувани целите им тела. Друидските жреци се избират измежду младите мъже, стигнали до висок ранг в своите тайни общности и получили определени знамения за божествено благоволение. Но първо се изискват двацет години упорит труд в друидската колегия и далеч не всеки кандидат успява да премине през задължителните трийсет и две степени. Първите дванайсет години са нужни за посвещаване във всички останали тайни общности, в запаметяване наизуст безкрайно дълги саги от митологическа поезия и в изучаване на законодателство, музика и астрономия. Следващите три години изминават в изучаване на медицина. Другите три изминават в изучаване на знамения и магии. Изпитанията, през които трябва да преминат бъдещите жреци, са извънредно трудни. Така например има едно изпитание за съчиняване на поезия. Кандидатът прележава гол цяла нощ в ковчегоподобен сандък, само ноздрите му се подават от леденостудената вода, с която е напълнен сандъкът, на гърдите му слагат тежки камъни. В това положение той трябва да съчини сравнително дълга поема, в най-трудната от многобройните трудни поетически метрики, на тема, зададена му, след като е бил положен в сандъка. Когато излезе оттам на следната сутрин, той трябва да може да изпее поемата си с мелодия, която е съчинявал успоредно със стиховете, и да си акомпанира на арфа. Друго едно изпитание е да застане срещу цялата група на друидите и да изслушва гатанки в стихотворна форма, на които да отговори пак с гатанки, също в стихотворна форма. Тези гатанки се отнасят до неясни случки в свещените поеми, които се предполага, че кандидатът познава. Освен всичко това той трябва да може да извиква магически мъгли и ветрове и да изпълнява всякакви фокуснически хитрости.

Сега ще ви разкажа за единствения път, когато изпитах на себе си друидска магия. Веднъж помолих един друид да ми покаже своята сръчност. Той поиска да му донесат три сухи грахови зърна и ги нареди в редица на дланта на протегнатата ми ръка.

— Без да си движиш ръката, можеш ли да издухаш двете крайни зърна? — каза той.

Опитах се, но естествено не можах — дъхът ми издуха и трите едновременно. Той ги взе и ги нареди на собствената си длан. А след това задържа двете крайни с показалеца и кутрето на същата ръка и лесно издуха средното зърно. Ядосах се, че ми се е присмял.

— Така всеки може — викнах аз. — Това не е никаква магия.

Той ми подаде зърната.

— Опитай! — рече със заповеднически глас.

Започнах да правя онова, което той беше сторил, но със съжаление установих, че не само не мога да събера достатъчно дъх, за да изтикам грахчето — дробовете ми сякаш изведнъж се бяха стегнали, — ами когато се опитах, не успях да изправа свитите си пръсти. Бяха се стегнали здраво на дланта ми, а ноктите постепенно се забиваха в плътта — едва се сдържах да не викна от болка. По лицето ми се стичаше пот.

Той запитва:

— Нима е толкова лесно?

Отвърнах мрачно:

— Не е, когато срещу ти стои друид.

Той докосна китката ми и пръстите ми се отпуснаха. Предпоследното изпитание за кандидата е да прекара най-дългата нощ на годината, седнал на един люлеещ се камък, наречен „Опасното седало“, който е закрепен над дълбока пропаст в някаква планина в западната част на острова. Зли духове се явяват и разговарят с него през цялата нощ, като опитват по различни начини да го накарат да загуби равновесие. Той не бива да отговаря нито дума, а само да отправя молитви и химни във възхвала на боговете. Ако издържи това мъчение, позволява му се да се яви на последното изпитание, а то е да се изпие чаша с отрова, от което се изпада в смъртен транс и се посещава Островът на мъртвите; оттам трябва да донесе такива доказателства за пребиваването си, които да убедят изпитващите го друиди, че е бил приет от бога на Живот-в-Смъртта за негов жрец.

Съществуват три ранга на друидско жречество. Първи са онези, които са преминали всички изпитания, истинските друиди; след тях са бардите, които са преминали през поетическите изпитания, но не са задоволили изпитващите с отговорите си по гадателство, медицина и магии; после идват онези, които са удовлетворили изпитващите ги във всички гореизброени изпитания, ала още не са преминали изпита по поезия — те се наричат уатес или слушатели. Нужно е смело сърце, да се явиш на последните изпитания, които завършват със смъртта на трима от петима кандидати, затова, както ми казаха, повечето се задоволили със званията бард или слушател.

Следователно друидите са законодателите и съдниците, те надзирават обществената и личната религия, а най-голямото наказание, което могат да наложат, е да отлъчат някого от свещените обреди. Тъй като подобно отлъчване е равнозначно на това, да се осъди човекът на загиване — защото само чрез участие в тези обреди вярващият може да се надява, че ще се роди наново след смъртта, друидите са всемогъщи и само един глупак би се осмелил да им се противопоставя. На всеки пет години се прави голямо религиозно очищение — подобно на нашето преброяване през пет години — и за изкупление на народните грехове се изгарят човешки жертви, положени в големи раkitови клетки, изплетени така, че да напомнят мъже. Жертвите са разбойници, престъпници, хора, които са разкрили религиозна тайна или са извършили някакъв подобен грях, както и такива, които друидите обвиняват, че са си послужили незаконно с магии за свои лични облаги и с това са навредили на реколтата или са предизвикали епидемии. По онова време друидите отлъчваха от закона всеки, който бе приел римската религия или се бе свързал чрез брак с някое семейство, което е сторило това. Смятам, че за туй бяха прави; но загдето изгаряха живи хора, трябваше да им се даде хубав урок.

Имаха две особено свети места. Едното беше остров Енгълси, на западното крайбрежие, сред големите гори от свещен дъб, където са зимните им убежища и където се поддържа свещеният дъбов огън. Този огън, запален първоначално от мълния, се пренася за изгаряне на труповете, та да се осигури тяхното прераждане. Другото свято място е голямо каменно светилище в средата на Британия, което се състои от гигантски олтари от по три монолитни стълба, наредени в концентрични кръгове. То е посветено на бога Живота-в-Смъртта и от

Новата година, която изчисляват по пролетното равноденствие, до лятното слънцестоене там се празнуват ежегодните религиозни игри. Избират един червенокос младеж, който да представлява богът, и го обличат в разкошни одежди. Докато траят игрите, той е свободен да прави буквално каквото си ще. Всичко е на негово разположение и ако му харесва някое оръжие или скъпоценност, собственикът се смята почетен и му го дава с радост. Най-хубавите момичета са му другарки в игрите, а състезаващите се атлети и музиканти правят всичко по силите си, за да заслужат неговото благоволение. Малко преди лятното слънцестоене обаче той отива с главния друид, представителя на бога на Смъртта, при един дъб, на който расте имел. Главният друид се качва на дъба и отрязва имела със златен сърп, внимавайки имелът да не докосне земята. Този имел е душата на дъба, който след това тайнствено повяхва. Принася се в жертва бял бик. Увиват младежа в кичести дъбови клони и го отнасят в храма, построен така, че на разсъмване в деня на лятното слънцестоене слънцето озарява една каменна пътека и осветява главния олтар, където полагат младежа, здраво свързан, и където главният друид го принася в жертва с подостреното стебло на имела. Не мога да разбера какво се случва в действителност с тялото, което остава положено върху жертвения камък без следа от разложение. Но жрицата на Сулис, от един запазен град, наречен Водите на Сулис, прочут с лечебните си извори, идва да го прибере на есенното Празненство на сбогуването и се предполага, че тогава богинята го възвръща към живот. Смята се, че богът стига с лодка до западния остров, където живее Нодонс, и го побеждава в ожесточен бой. Зимните бури са звуците от тази борба. Той се появява отново на следващата година в образа на новата жертва. Увехналият дъб осигурява горивото на свещения огън. На есенното Празненство на сбогуването всяка общност принася в жертва своето племенно животно, като изгаря раkitова клетка, в която са сложени животните, изгарят се и ритуални маски и украшения за глава. В това каменно светилище се извършва и сложната посветителна церемония за нови друиди. Светилището стои в центъра на един голям некропол, защото всички друиди и лица от висок религиозен ранг се погребват там с церемонии, които осигуряват прераждането им.

Има и други британски бойни богове и богини, но те имат малка връзка с религията на друидите и достатъчно много напомнят нашите

собствени богове Марс и Белона, за да е нужно да ги описвам.

Във Франция център на друидизма беше Дръо, град, западно от Париж, на около осемдесет мили от брега на Ламанша. Там продължаваха да се принасят човешки жертви, все едно, че римската цивилизация изобщо не съществуваше. Представяте ли си — друидите разрязваха трупове на жертвите, които бяха принесли на бога Танар, и оглеждаха вътрешностите им за знамения със същото спокойствие, с каквото вие или аз бихме оглеждали някой овен или свещена кокошка! Август не бе правил опити да премахне друидизма; само беше забранил на римски граждани да принадлежат към тайни общности и да присъствуват на друидски жертвоприношения. Тиберий се бе осмелил да издаде един декрет, с който разтурваше друидското съсловие във Франция, но този декрет нямаше за цел да бъде прилаган буквално, а само да се избягнат официалното римско санкциониране на взетите решения или наложените наказания от някакъв друидски съвет.

Друидите продължаваха да ни причиняват неприятности във Франция, макар много племена вече да бяха се отказали от този култ и да бяха приели нашата, римска религия. Твърдо бях решил още щом покоря Британия, да склуча едно споразумение с главния друид: в замяна на разрешението да практикува религията си в Британия по обичайния начин (въздържайки се обаче от каквито и да били враждебни проповеди срещу Рим) той да отказва да приема гали за посвещение в друидската общност и да не разрешава на британски друиди да преминават отвъд Ламанша. Без жреци тази религия във Франция скоро щеше да отмре, а там възнамерявах да обявя извън закона всяка друидска церемония или признак, в който се принасят човешки жертви, и да обвиня в убийство всеки, за когото разбере, че е участвувал в подобно деяние. Естествено друидизмът в Британия също трябваше да бъде премахнат; но за това още не биваше да се мисли.

ГЛАВА 17

От проучването, което направих на коментарите на Юлий Цезар за двата му британски похода, ми стана ясно, че освен ако условията там не се бяха променили извънредно много от неговото време досега, напълно възможно беше да сразим бритите във всяка битка с едно незначително променяне на нашата собствена бойна тактика. Но трябваше да се ангажират значителни войски. Голяма грешка е да се подхваща една военна кампания само с няколко легиона, да ги изпотрепеш от блъскане, карайки ги да се бият вместо четири, а после да пратиш за подкрепления, като с това дадеш време на неприятеля да се окопоти. Най-добре е още в началото да започнеш с колкото може повече войски и да удариш колкото е възможно по-здраво.

Британските пехотинци са въоръжени с широки мечове и малки кожени щитове. Сравнени едни с други, британските воители са равни, дори и по-добри от римляните, но бойната им мощ намалява с увеличаване на броя им, докато нашата се увеличава. В сблъсъка на сражението едно отделение от британски бойци не може да устои на същия брой от дисциплинирани римски войници. Римското метателно копие, късият ни нож за мушкане и продълговатият ни щит със своите ръбове за вкопчване в щитовете на съседа представляват идеална екипировка за ръкопашен бой. Британските оръжия са създадени за единични схватки, но им трябва пространство, за да се разгърнат. Ако гъстотата на боя е такава, че да не позволи удобното размахване на широкия меч, и ако вкопчените вражески щитове пречат за нанасяне на странични удари с него, той е почти безполезен; а малкият щит е недостатъчна закрила срещу пронизващите копия.

Британските благородници се бият от колесници, подобно гръцките герои в Троя и древните латински главатари. Колесницата вече е изчезнала от съвременната война и е останала единствено като емблема за висок военен ранг или за победа. Конницата е заела мястото на колесницата, понеже породата на конете се е подобрила. В Британия имат малко коне, подходящи за истинска конница.

Британските колесници се теглят от дребни, силни понита, отлично обучени. Могат да бъдат спрени изведнъж дори когато препускат по нанадолнище, и да се извързват обратно само за миг. Всяка колесница сама по себе си представлява бойна единица. Водач и командир е благородникът — той води двама бойци и още двамина бегачи, въоръжени с ножове, които тичат наравно с понитата. Бойците често тичат край ока или се крепят на напречната дъска. Бегачите се стараят да прережат подколнените сухожилия на понитата от неприятелската колесница. Колона от колесници, подкарани с голяма скорост, лесно разпръсква пехотинска редица, втурвайки се отгоре ѝ. Но ако редицата изглежда решена да посрещне нападението, колоната от колесници префучава край нея, а бойците ѝ обсипват пехотинците със стрелите си, сетне обръщат и отправят нов порой от стрели откъм гърба. След като повторят на няколко пъти тази си маневра, колесничарите се оттеглят на безопасно място, бойците слизат от колесниците и придружени от пехотински подкрепления, повеждат последното нападение. Ако това нападение излезе неуспешно, всички отново се качват на колесниците си и са готови да нападнат откъм гърба. Истина е, че, както отбелязва Юлий Цезар, британската колесница съчетава бързината на конницата със стабилността на пехотата. Естествено обходната тактика е най-предпочитаната от колесничарските ескадрони. И също тъй естествено е, че британците страдат от всеобщия недостатък — недисциплинирани войници; те всякога се втурват към плячката, преди още да са разбили главните сили на неприятеля. Трябваше да създам нов тактически план за борба с британските колесници: френската конница на Юлий не бе успяла да ги възпре — а може би той е трябвало да открадне идеята от противника и да я използва в съчетание с леко въоръжена пехота. Аз обаче можех да разчитам, че ще спечеля който и да е пехотински бой.

Сметнах, че империята е в състояние да отдели най-много четири редовни пехотни легиона и четири легиона от помощни войски, заедно с хиляда конници. След като се посъветвах с моите военачалници, изтеглих три легиона от Рейн — а именно Втори, Дванадесети и Четиринадесети — и един от Дунава — Девети. Поверих командването на експедицията на Галба, а Гета назначих за командващ на конницата му и определих за начало средата на април. Но построяването на транспортните съдове се забави значително, а

когато бяха готови, Галба пак се разболя и реших да почакам, докато оздравее: докъм средата на юни той все още беше твърде отпаднал и аз със съжаление разбрах, че не ще мога да отлагам повече. Вместо на него възложих командването на един ветеран, който се славеше като най-способния тактик в армията, Авъл Плавций, далечен роднина на първата ми жена, Ургуланила. Беше мъж около шейсетте и четиринайсет години преди това беше консул: старите войници го помнеха като любимия военачалник на Четирнадесети легион под командването на брат ми. Той замина за Майнц, за да поеме легионите, определени за експедицията. Забавянето, причинено от болестта на Галба, бе по-неприятно, защото вестта за предстоящото нахлуване, което бе опазено в пълна тайна до април, сега бе прехвърлила Ламанша и Карактак и Тогодумн усилено подготвяха отбранителните си позиции. Девети легион бе пристигнал в Лион от Дунава малко преди това, а двата легиона от френски помощни войски и един от швейцарци отдавна го чакаха там в пълно снаряжение. Изпратих на Авъл нареждането да отведе Рейнските легиони в Булон, като по пътя си присъедини към себе си и един батавски легион от помощни войски — батавите са германско племе, населяващо един остров при устието на Рейн, — и да премине Ламанша с корабите, които ще намери да го очакват там. В същото време в Булон ще пристигнат и лионските войски. Възникна едно неочаквано затруднение. Рейнските легиони не желяеха да тръгнат. Заявиха съвсем открито, че се чувствували отлично там, където са били, и че смятат похода към Британия за опасно и безполезно начинание. Твърдяха, че рейнските защитни сили щели сериозно да се отслабят след тяхното напускане — макар аз да бях подсилил тамошния гарнизон, като присъединих към оставащите там легиони големи войскови части от френски помощни войски и сформирах един съвсем нов легион — Двадесет и втори — и че нападението на Британия било противно на желанията на божествения Август, който завинаги бил определил стратегическите граници на империята до Рейн и Ламанша.

Аз самият бях в Лион по това време — средата на юли — и щях да отида лично да убедя войниците да изпълнят дълга си, но признаци за неспокойство се усещаха и сред Девети легион, а и сред французите, затова изпратих Нарцис, който беше с мен, като мой представител. Постъпих наистина глупаво, но затова пък моето щастие на глупак

доведе нещата до благополучен край. Не бях осъзнал колко малко е обичан Нарцис. Всеобщо вярване беше, че следвам съветите му по всички въпроси и че той ме води за носа. Като пристигнал в лагера в Майнц, Нарцис поздравил Авъл твърде високомерно и поискал от него да строи войниците пред трибуната. Когато се строили, той се качил там, издул гърди и подхванал следната реч:

— В името на нашия император Тиберий Клавдий Цезар Август Германик. Войници, наредено ви беше да отидете в Булон и там да се натоварите на кораби и да нахлуете в Британия. Вие сте негодували и сте създали затруднения. Това е лоша постъпка. То е нарушение на клетвата ви към императора. Щом императорът е дал заповед за някаква експедиция, от вас се очаква да се подчинявате, а не да се противопоставяте. Дошъл съм тук да ви накарам да се осъзнаете...

Нарцис не говорел като пратеник, а сякаш сам той бил императорът. Естествено това раздразнило войниците. Подели се викове: „Слизай от този трибунал, гръцки слуга такъв“ и „Не желаем да слушаме онова, което *ти* ще ни кажеш.“

Но Нарцис имаше много високо мнение за себе си и се впуснал в порой от обвиняващо многословие.

— Да, казал той, — аз може да съм само грък, само един освободенец, но, изглежда, знам по-добре дълга си от вас, римските граждани.

Изведнъж някой изкрещял: „Io Saturnalia“ и всичкият яд се стопил в гръмогласен кикот. „Io Saturnalia“ е вик, който се подема на нашите маскарадни празненства в чест на бог Сатурн. По време на празненствата всичко се обръща с главата надолу. Всеки има право да каже и да върши каквото си иска. Робите носят дрехите на господарите си и им заповядват, като че те са роби. Благородниците стават простолюдие, простолудието — благородници. Всички подели да викат: „Io Saturnalia! Io Saturnalia!“ „Освободенецът днеска е император.“ Редиците се разпръснали и се подхванала нелепа бъркотия от остроумия и дебелашки шеги, в която се включили първо понизшите офицери, а сетне един-двама от висшите, докато най-накрая тактично се присъединил и сам Авъл Плавций. Авъл се преоблякъл като жена проститутка от лагера и се зашурал насам-натам с кухненски сатър в ръка. Неколцина подофицери се покачили на трибуната и взели да се умилкват на Нарцис, търсейки любовта му. Нарцис бил страшно

объркан и избухнал в сълзи. Авъл се втурнал да му помага, размахвайки сатъра: „Хей вие, лоши хора, я да оставите бедното ми мъжленце на мира! Той е достоен, почитан човек!“ Смъкнал ги от трибуната и прегърнал Нарцис, а в това време му прошепнал: „Остави ги на мене, Нарцисе! Те са като деца. Разсмееш ли ги сега, сетне можеш да правиш с тях какво си щещ!“ Изтеглил Нарцис напред и казал: „Бедното ми мъжле, както виждате, не е съвсем на себе си — не е навикнал на лагерно вино и на грубите ви шеги. Но след като преспи с мене, ще се оправи — нали, сладичък? — Дръпнал Нарцис за ухото. — А сега, чуй ме, съпруже! Този Майнц е опасно място. Тук мишките гризат желязо, петлите свирят заря с малки сребърни свирки, а пък осите носят на пояса си копия.“ Нарцис се престорил на уплашен — и наистина го било страх. Ала те скоро го забравили. Имало други забавления. Когато веселбата взела да стихва, Авъл наметнал командирския си плащ; повикал един тръбач и му наредил да свири „мирно“. След няколко минути редът бил възстановен, той вдигнал ръка за тишина и произнесъл реч:

„Войници, направихме си празненството, повеселихме се, сега тръбата сложи край на това. Да се върнем към реда и дисциплината. Утре ще принесе жертва и ще видя знаменията и ако са благоприятни, бъдете готови да напуснете лагера. Трябва да отидем в Булон, все едно дали искаме, или не. Това е наш дълг. А от Булон ще трябва да отидем в Британия, все едно дали искаме, или не. Това е наш дълг. А като стигнем там, ще трябва да водим тежки боеве, все едно дали искаме, или не. Това е наш дълг. А пък британите ще си получат най-лошия бой, който са яли, все едно дали го искат, или не. Такъв им е късметът. Да живее императорът!“

Тази реч спасила положението и сложила край на неприятностите. Нарцис успял да напусне лагера, без достойнството му да пострада повече от това.

Десет дни по-късно, на първи август, моят рожден ден, войските потеглиха. Авъл се бе съгласил с мен, че ще е най-добре да се изпатят на три части, с разлика от по три-четири часа, защото слизането на една група ще съсредоточи всички британски войски на това място, а другите биха могли да отплават до някой незащитен пункт и да слязат на брега необезпокоявани. Но дори и първата група не срещна съпротива, защото вестта, че Рейнските легиони са отказали да

потеглят, достигнала до Британия, а и там сметнали, че есента приближава и не ще потеглим през тази година. Единственото събитие, достойно за отбелязване по прекосяването на Ламанша, е силният вятър, който задухал и тласнал корабите на първата група върху тези на втората; но в това време се явило благоприятно знамение — светлинен лъч, който вървял от изток към запад, посоката, в която пътуваха войските; тъй че всички, които не били свалени от морска болест, отново се окуражили и слезли на брега в победоносно настроение. Задачата на Авъл беше да завладее цялата южна част на страната, като определи стратегическата си граница от река Севърн на запад, до големия залив Уош, в източна посока: това щеше да включи всички бивши владения на Цимбелин в една нова римска провинция. Той трябваше обаче да даде на ония племена, които доброволно предложат подчинение на Рим, обичайните привилегии на подчинени съюзници. Понеже това беше завоевателна война, а не само наказателна експедиция, на покорените щеше да се окаже най-голямо великодушие — дотолкова, че да не го сметнат за слабост. Не биваше да се разсипва безцелно имуществото, жените — да се насилват, нито пък децата и старците — да се убиват. Трябваше да каже на своите войници: „Императорът иска пленници, не трупове. А тъй като вие ще се установите за постоянно в тази страна, неговият съвет е да нанасяте колкото може по-малко щети по време на завоеванието. Мъдрите птици не мърсят собствените си гнезда; нито гнезда, взети от други птици.“

Главната му цел трябваше да е Колчестър, столицата на катувелауните. След като я превземеше, ицените от източното крайбрежие без съмнение щяха да се явят пред него, за да му предложат своето съюзничество и така той щеше да си построи здрава база за завоюването на центъра и югозападната част на острова. Казах му, че ако загубите му възлязат на повече от няколко хиляди убити или извадени от строя, преди още да е сразил главните съпротивителни сили на неприятеля, или ако съществува каквото да било съмнение от изхода на кампанията, преди да е дошла зимата, той незабавно трябва да ми съобщи и аз ще му се притека на помощ с моите резерви. Вестта щеше да се предаде през Франция и Италия чрез сигнални огньове и ако сигналистите си държаха очите отворени, аз щях да получа новината в Рим само няколко часа след като я изпратеха от Булон.

Резервите, които щях да поведе, включваха осем преториански кохорти, цялата преторианска конница, четири части от нубийски стрелци и три части от балеарски стрелци с прашки. Щяха да ме чакат на бойна нога, разквартирувани в Лион.

Сам аз смятах да остана в очакване с резервите в Лион, но бях принуден да се върна в Рим. Вителий, който действуваше като мой заместник, ми писа, че намирал работата за невероятно трудна, че вече бил изостанал с цели два месеца в съдийската си дейност и имал причини да подозира, че Мирон, министърът на правосъдието, не бил толкова честен, колкото и двамата предполагаме. Друго неприятно писмо, което получих по същото време от Марс, ме накара да разбера, че трябва да се върна в Рим час по-скоро. Писмото на Марс гласеше следното.

Управителят на Сирия, Вибий Марс, има честта да поздрави императора по случай неговия приближаващ рожден ден и да му съобщи, че провинцията е процъфтяваща, спокойна, мирна и вярна. Същевременно той признава, че е малко обезпокоен от неотдавнашния инцидент в град Тибериада на езерото Галилея и моли императора да одобри мерките, които той е взел, за да го приключи.

До главната квартира в Антиохия достигна неофициално съобщение, че цар Ирод Агрипа е поканил на тайна среща следните съседни владетели: Антиох, цар на Комагена, Самсигерам, цар на Осроена, Котис, цар на Малка Армения, Полемон, цар на Понт и Каликия, Сохем, цар на Итурия, Ирод Полион, цар на Халкида. Разбрали се, ако се разчуе за срещата, да се обясни, че ще се празнува двайсетгодишнината от сватбата на цар Ирод Агрипа с царица Киприя. Покана за подобно тържество не бе изпратена на мен, твоя представител, макар благоприличието да го налагаше: нека повторя — единствената вест, която достигна до мен за това изключително събиране на владетели, бе от неофициален, да не кажа дори подмолен източник. Сохем от Итурия бил

болен, но изпратил своя пръв министър да го представлява. Другите царе се подчинили на повикването на цар Ирод. Онези, чийто път трябваше да ги преведе през Антиохия (а именно всички гореспоменати освен цар Ирод Полион и цар Сохем) и които при едно посещение в Галилея би трябвало да се отклонят, за да ми изкажат уважението си като на твой представител, предпочели да минат по обиколен път, пътувайки инкогнито и в по-голяма част от времето през нощта. Само благодарение зоркостта на някои мои шпиони в Сирийската пустиня, източно от Халкида, научих, че вече са тръгнали.

Сам аз незабавно поех към Тибериада с най-голяма бързина, придружаван от двете си дъщери и от най-главните си щабни офицери, надявайки се да ги изненадам, като се появя на срещата нечакан. Цар Ирод Агрипа обаче е бил уведомен за приближаването ми. Посрещна ме във град Тибериада с царската си колесница, за да ме приветствува. Срегнахме се на едно място, на около миля от града. Не беше сам — придружаваха го петимата му царствени гости, последният от които, царят на Понт, току-що бе пристигнал. Цар Ирод не изглеждаше ни най-малко смутен, а слезе от колата и се забърза да ме поздрави по най-сърдечния възможен начин. Възкликна, че бил много щастлив, загдето накрая съм съумял все пак да дойда, след като не съм бил отговорил и на двете му покани, и отбеляза, че това било наистина изключително събитие — седмина източни царе да се срещнат на седмия камък от делението на милята. Щял да нареди камъкът да се замени с каменна колона в памет на случая и на него да се издялат имената и титлите ни със златни букви. Принуден бях да отговоря учтиво и да се направя, че уж му вярвам за двете писмени покани, и дори се заклекх веднага щом се върна, да накажа оня враг, който ми е спрял писмата — неполучените, — по най-жестоката буква от закона. Другите царе и те бяха слезли и помежду ни започна размяна на любезности. Царят на Комагена, когото познавам още от Рим, подхвърли, че вероятно някой мой

служител нарочно е задържал поканата на цар Ирод, имайки предвид състоянието ми. Запитах го какво иска да каже, а той отвърна, че раната от скорошната кончина на жена ми била твърде прясна, за да приемам покани за нечия годишнина от сватба, едно, общо взето, приятно събитие. Жена ми, отвърнах, е мъртва вече от четири години. А той възкликна, въздишайки: „Толкова отдавна? Сякаш беше вчера, когато я видях. Много мила жена.“ Тогава запитах царя на Понт направо в очите защо не е спрял в Антиохия да ме поздрави. Той отговори без следа от смущение, че очаквал да ме види на пиршеството и бил поел по източния път, следвайки съвета на някакъв гадател.

Невъзможно беше да наруша самообладанието на ни един от шестимата, затова тръгнахме заедно към Тибериада, преминавайки през приветстващата тълпа. Сватбеното пиршество, най-разкошното, на което съм присъствувал, започна след няколко часа. Междувременно изпратих един от щабните офицери при всеки цар поотделно, да му каже поверително, че ако желае да запази приятелството си с Рим, препоръчва му се да се завърне в собствената си страна веднага щом учтивостта към нашия домакин му позволи, а междувременно да не участва в никакви тайни разговори с царските си съседи. Накратко, пиршеството завърши в късен час, а гостите се извиниха и потеглиха на следващия ден: никакви разговори не се състояха. Последен си тръгнах аз; разделихме се с Ирод с обичайната учтивост. Обаче като се завърнах в Антиохия, намерих едно неподписано писмо. Съдържанието му бе следното: *Ти обиди моите гости и трябва да приемеш последствията: сега аз съм твой враг.*

Предполагам, че ми го е изпратил цар Ирод Агрипа.

Моите почитания към най-добродетелната и красива господарка Валерия Месалина, твоята съпруга.

Колкото вниквах в писмото, толкова повече се разтревожвах.

Изглежда, Ирод, възползвайки се от заетостта ми с Британия и от струпването на толкова много войски там — а можеше да потрѣбват и подкрепления, — подготвяше общ бунт в Изтока, прелюдия към който бе укрепяването на Йерусалим. Обезпокоих се много, но единственото, което можех да сторя, бе да се моля за бърза победа в Британия и да уведомя Ирод, че Марс следи внимателно блискоизточните въпроси. Писах му веднага, като му съобщих прекалено обнадеждаващи новини за британската експедиция — защото по време на писмото ми Авъл не бе успял да срещне някакво голямо струпване на вражески войски, които възприемаха същата тактика, каквато предците им бяха използвали срещу Юлий, когато настъпвал през Кент, — и му заявих съвсем невярно, че понеже експедицията е замислена като наказателна, очаквам войските ми да се върнат през Ламанша след няколко месеца.

Това бе първата лъжа, която изобщо казвах на Ирод, и тъй като я изложих само на хартия, без неудобството да му я съобщавам устно, успях да го накарам да я повярва. Писах:

... Би ли могъл да ми разкажеш нещо по-определено. Разбойнико, за оня предречен източен властелин, комуто е съдено след смъртта си да стане най-великият бог, познат на този земен свят? Непрестанно се сблъсквам с подмятания за него. Като например оня ден в съда. Един евреин бе обвинен, че създавал размирици в града. Размахал юмрук към един жрец на Марс и възкликнал: „Когато властелинът се разкрие, това ще и краят на хора като тебе. Храмовете ви ще бъдат сринати със земята, а ти ще загинеш под разрушенията, куче такова! Това време приближава.“ Подложен на разпит, той отрече да е казвал каквото да било от този род и тъй като доказателствата бяха противоречиви, осъдих го само на изгнание — ако би могло да се нарече изгнание да изпратиш един евреин обратно в Юдея. Всъщност Калигула вярваше, че сам той е този предречен властелин и в някои отношения предсказанието, така както съм го чувал, наистина сочеше към него. Баба ми Ливия също беше подмамена от нещо,

което астрологът Трасил бе казал за годината на нейната смърт, съвпадаща със смъртта на предсказания властелин, да повярва, че тя е тази личност. Не бе обърнала внимание, че предсказанието е за бог, а не за богиня, нито че той ще се изяви първо в Йерусалим — Калигула е бил там като дете, — макар по-късно да властвува в Рим. Има ли нещо писано за него в еврейските свети писания? Разбрах, че твоят учен роднина Филон е специалист по тези въпроси. Преди няколко дни разговарях за това с Месалина и тя ме запита дали някой не е наследил тази странна мания от моята сега обожествена баба Ливия Августа и от лудия ми племенник Калигула. Казах ѝ: „Кълна се, че аз поне не съм, въпреки божествеността, която Ирод Агрипа непрестанно ми пожелава.“ Но какво да кажем за теб самия, стари ми Разбойнико? А може би ти си всъщност този човек? Не, като размислям, не си и ти, въпреки връзката ти с Йерусалим. Предреченият властелин е човек много свят. Освен туй Трасил беше съвсем категоричен за годината на смъртта му, петнадесетата година от управлението на Тиберий, годината, в която Ливия трябваше да умре — и в която наистина умря. Доколкото знам, Трасил ни веднъж не е правил грешка с датите. Тъй че и ти загуби своята възможност. Но, от друга страна, ако Трасил е бил прав, защо още не сме чули нищо за този мъртъв цар? Калигула знаеше една част от предсказанието, което гласи, че този цар ще умре изоставен от приятелите си и че след това те ще пият от кръвта му. Колкото и да е странно, в неговия случай това се осъществи: Бубон, един от убийците, както си спомняш, се бе закълел да го убие и за отмъщение да пие от кръвта му и действително натопи пръсти в раната, която сам му бе отворил, а сетне ги облиза. Луд човек. Но Калигула умря с девет години по-късно от предсказаните. Ще ти бъда много благодарен, ако ми кажеш каквото знаеш за това. Но може би две или три предсказания са се смесили в едно? Или пък Калигула е бил заблуден за подробностите? Той знаеше за предсказанието от отровителката Мартина, която бе замесена в убийството на

брат ми в Антиохия. Чувам обаче, че отдавна се говори за това в Египет като нещо изречено от оракула на Юпитер-Амон.

Писах така, защото вече знаех, че Ирод наистина се мисли за предсказания властелин. За това ми разказаха Иродиада и Антипа, които бях посетил в мястото на изгнаничеството им, докато бях във Франция. Не можех да им разреша да се върнат в Юдея, макар вече да знаех, че всъщност не са заговорничели срещу Калигула, но им позволих да напуснат Лион и им дадох едно доста голямо имение в Кадикс, Испания, където климатът прилича повече на оня, към който бяха привикнали. Те ми показаха едно разголващо писмо от дъщерята на Иродиада, Саломе, омъжена сега за своя първи братовчед, сина на Ирод Полион.

С всеки ден Ирод Агрипа става все по-набожен. Разправя на старите си приятели, че се преструвал на правOVERен евреин само от политически причини и че все още тайно боготворял римските божества. Но сега знам, че това не е вярно. Той е изключително съвестен в съблюдаване на закона. Синът на алабарха, Тиберий Александър, който се отрече от еврейската вяра — за голям срам и мъка на чудесното си семейство, — ми каза, че когато бил в Йерусалим преди няколко дни, дръпнал Ирод настрана и му прошепнал: „Чувам, имал си някакъв изключителен готвач арабин, който знаел как да пълни и пече прасе-сукалче за среднощна вечеря. Би ли ме поканил някоя нощ? Невъзможно е да се намери истински вкусна храна тук, в Йерусалим.“ Ирод се изчервил и измърморил, че готвачът му бил болен. А истината е, че много отдавна се е отървал от този готвач. Тиберий Александър разправя друга една странна история за Ирод. Знаете го оня смешен случай, когато бе отишъл в Александрия с охрана от двама войници, които бе отвлякъл, за да им попречи да му връчат заповед за арестуване, и беше заел пари от алабарха? Излиза, че след това алабархът отишъл при Филон, оня

свой учен брат, който се опитва да примири гръцката философия с еврейското писание, и му казал: „Сигурно съм сглупил, братко Филоне, обаче заех на Ирод Агрипа голяма сума пари срещу твърде съмнителна гаранция. В замяна той ми обеща да защитава нашите интереси в Рим и даде клетва пред всемогъщия бог да уважава и бди над Неговия народ, доколкото позволят силите му, и да спазва Неговия закон.“ Филон запитал: „Откъде изникна тъй неочаквано този Ирод Агрипа? Мислех го, че е в Антиохия.“ Алабархът отвърнал: „От Идумея: с пурпурна плащаница — восорски пурпур, — с напета стъпка, като цар. Започвам да вярвам, че въпреки предишните му безразсъдства и провинения в живота, съдено му е да играе важна роля в националната ни история. Той е човек с изключителни дарби. А пък сега, след като съвсем определено даде тържествен обет...“ Филон изведнъж станал много сериозен и взел да цитира пророк Исая: „Кой е тоя, Който иде от Идумея, в червени одежди от Восор, Който е тъй величествен в облеклото Си, Който пристъпя в пълната Си сила? Аз тъпках жлеба сам; и никой от народите не беше с мене. Но денят за отмъщение е в сърцето Ми и годината на изкупените от Мене настана.“ Филон отдавна бил убеден, че Месията ще се появи скоро. Написал е няколко книги по този въпрос. Обосновава се върху текста от Числа, за Звездата от Яков, и го съгласува с още други текстове от Пророците. Съвсем се е побъркал, бедничкият. А сега, след като Ирод стана толкова могъщ и съдържа обещанието си за съблюдаването на Закона и направи на александрийските евреи толкова много добрини, Филон наистина е убеден, че Месията е Ирод. Но онова, което го убеждава напълно, е, че семейството на Ирод, макар да е идумейско, всъщност произхожда от Йезекия, последния цар на Юда, преди Пленничеството. (Този Йезекия успял да измъкне новородения си син от града и да го отнесе при приятели в Идумея, преди Навуходоносор да нахлуе там.) Филон, изглежда, е съумял да убеди Ирод, че наистина е Месия и че му е съдено не да

освободи евреите от игото на чужденците, за да сплоти всички деца на Сим в една голяма духовна империя под владичеството на небесния бог: това е единственото възможно обяснение за сегашната му политическа деятелност, която, нека си призная, ме кара да се тревожа сериозно за бъдещето. Повярвай, твърде много религия се усеща във въздуха. Това е лош знак. Напомня ми за твоите думи, когато обезглавихме оня благочестив глупак, Йоан Кръстител — „Религиозният фанатизъм е най-опасната форма на лудостта.“

Струва ми се, че казах твърде много, но мога да ти вярвам, мила мамо, че няма да разкажеш другиму за това. Изгори писмото, след като го прочетеш.

От Марс не получих друга вест, не получих отговор и от самия Ирод до отплаването ми за Британия — защото само две седмици след като стъпи там, Авъл наистина се принуди да ме призове. Но реших — Ирод наистина е прочел между редовете на моето писмо, че го подозирам, макар внимателно да избягнах да спомена за Марс, както и за годишнината от сватбата в Тибериада; и ще внимава, преди да направи следващата стъпка. Освен това подсилих гарнизона в Александрия и наредих на Марс да свика всички гръцки помощни войски в Сирия и да започне бързо да ги обучава, като пръсне слух, че се очаква нападение от Партия. Трябваше да стори това уж по своя инициатива и да не казва никому, че е получил заповеди от мен.

ГЛАВА 18

Както вече писах, Авъл слязъл на британския бряг, без да срещне отпор. Построил си укрепен лагер в Ричбъро, в който оставил ветерани от всеки легион, изтеглил корабите си на брега, далеч от досега на бурите, и потеглил предпазливо през Кент по пътя, следван от Юлий при втория му поход — всъщност пътя, който са поемали всички нашественици на острова. Отначало срещнал по-малка съпротива, отколкото Юлий, защото прехвърлянето на Стауър преминало спокойно. Царят на Източен Кент, васал на Карактак и Тогодумн, решил да не изпраща войници на подготвените военни позиции там. Господарите му били изтеглили главните си сили към Колчестър още като чули, че нашествието не може да се осъществи през тази година, а собствените му войски не били достатъчни да защитят успешно реката. Посрещнал Авъл с предложение за мир и след размяна на подаръци дал клетва за съюзничество и приятелство с Рим. Царят на Източен Съсекс, на запад от Кент, се явил в лагера със същото предложение няколко дни след това. Между Стауър и река Медуей, следващата естествена преграда, Авъл почти не срещнал съпротива. Само малки групи от бойци-колесничари се опитвали да защитават честите бариери от повалени дървета и бодливи храсти, нахвърляни върху пътя. Началникът на Авълския авангард получил заповед да не се опитва да превзема тези прегради, а веднага щом ги съгледа, да ги обкръжава с конни отделения и да пленява защитниците. Това забавило напредването, но не се дали никакви жертви. Изглеждало, че повечето от кентските воители са се оттеглили в Уиълд — гористата област, от която щяло да бъде много трудно да се пропъдят. Но колкото по-напред отивали, толкова по-често по фланговете на предната колона започнали да налитат големи групи от колесници, които се втурвали върху разузнаваческите отряди и ги принуждавали да се прибират към главните сили. Авъл съзнавал, че това, дали накрая кентските воители ще излязат из Уиълд с доброволно предложение за предаване, или свирепо ще се опитат да попречат на настъплението му, зависи как той

ще се справи с катувелауните. Но, тъй или инак, основният му лагер бил добре укрепен.

Когато стигнал онова място на река Медуей, докдето се чувствуват морските приливи и отливи, мястото, което Юлий при втората си кампания минал без никакви загуби, Авъл видял многобройния враг, скрит зад позиции, приготвени месеци преди това. Там били и Карактак и Тогодумн с всички свои подвластни вождове и с голяма армия от около шейсет хиляди души. Авъл водел не повече от трийсет и пет хиляди бойци. Тесният брод през реката бил направен непристъпен с няколко широки канала, прорязани през него успоредно на бреговете. Бритите лагерували безразборно от другата страна. Най-близкият брод нагоре по течението бил на един ден път и както научили от пленници, също тъй добре укрепен. Надолу по течението нямало друг: реката, след като се влива в устието на Темза недалеч от това място, се разливала в непроходими кални блата. Авъл наредил на войниците си да направят брода проходим, като запълнят каналите с кошници чакъл. Но било съвсем ясно, че при този ритъм поне два-три дни щели да минат, преди да направи опит да премине отвъд. Неприятелският бряг бил укрепен от две линии здрави огради от колове, а британите, които сега започнали да пречат на нашите работници със стрели и хули, вдигали трета зад първите две. По два пъти на ден високият прилив нахлувал нагоре по речното устие — нещо обичайно в тази част на света, ала неவிждано в Средиземноморието освен по време на буря — и много забавял работата на Авъл. Обаче той разчитал на прилива за съюзник. По времето на най-високия прилив, на разсъмване на третия ден, изпратил батавските помощни войски да преплуват през неподвижната вода. Всички германци плуват добре, а от всички най-добре батавите. Преплували — три хиляди души, с оръжия, метнати на гърба, и хванали нищо неподозиращите брители. Но вместо да нападнат стреснатите войници край лагерните им огньовете, те се втурнали към коневръзките и взели да осакатяват понитата за колесниците, като извадили набързо две-три хиляди от строя, преди собствениците им да осъзнаят какво става. След това се установили на неприятелската страна на брода зад средната барикада, която била направена така, че да гледа на другата страна, и я удържали срещу стремителните нападения на британците, докато две войскове единици от Девети

легион успеят да преминат реката върху надути винени мехове, набързо сковани салове и пленени британски върбови лодки и им се притекат на помощ. Битката била ожесточена, британските части, разположени нагоре по течението, за да пречат на нашите да се прехвърлят някъде нататък, се втурнали да помагат в боя. Авъл разбрал какво става и пратил Втори легион под предводителството на Веспасиан да поеме нагоре по течението под прикритието на гората и да прегази на някой неохраняван завой. Веспасиан намерил подходящо място на около четири-пет мили нагоре, където реката малко се стеснявала, и пратил войник да я преплува с връв в ръка. Връвта послужила, за да се изтегли с нея въже, което завързали здраво по на едно дърво на двата противоположни бряга, а след това го обтегна. Войниците от Втория се бяха упражнявали на тази маневра и за около час-два преминали реката. Използували доста въжета, защото разстоянието било голямо, а да се задържи едно въже достатъчно изпънато, та да устои на тежестта на повече от двайсет или трийсет тежковъоръжени мъже едновременно, било рисковано. Щом преминали отвъд, завързали надолу, без да срещнат ни един неприятел, а час по-късно се озовали в незащитения десен фланг на противника. Сключили щитовете си, надали викове и пробихи направо чак до оградата от колове, избивайки стотици британци в една-единствена атака. Батавите и войниците от Деветия се присъединили към Втори легион и макар врагът да ги надвишавал по брой, обединените ни сили изтикали смутения и объркан, но все още смел неприятел бавно назад, докато британците се разбягали в пълно безредие. Речният бряг сега бил очистен от врага и Авъл прекарал останалата част от деня в припряно строене на тесен дървен път през брода: по време на отлива го закотвили здраво за дъното и запълнили каналите. Привършили работата късно през нощта, а цялата армия все още не се била прехвърлила отвъд — приливът попречил, — та останали да изчакат утрото.

Бритите успели да се съберат и окопитят на отвъдните хълмове и на другата сутрин започнала битка. Френската пехота, която не участвувала в боевете предишния ден, повела атаката; ала защитниците били упорити; внушителна колона от колесници внезапно прелетяла през центъра откъм левия фланг, врязала се зад челния френски легион, който напредвал в стройни редици, и

причинила тежки загуби с бърз порой от копия. Когато тази същата колона, предвождана лично от Карактак, достигнала до десния фланг, тя смело обърнала и се врязала зад втория френски легион, който се придвижвал за подкрепление, сторила същото и с него и отхвърчала без никакви загуби. Французите не могли да превземат хребета и Авъл, осъзнавайки, че британските колесничари и конници са съсредоточени на десния му фланг и се готвят да се хвърлят в атака срещу обърканите французи, изпратил едната трета от собствената си конница към застрашената позиция с нареждане да я задържат на всяка цена. Конниците препуснали нататък, а пък Авъл изпратил цялата си редовна пехота подире им, като задържал само Втори легион. Оставяйки Втория да подпомага французите, в случай че британците извършат контраатака, и след като наредил на Гета с някои части от батавските пехотинци и останалата конница да тръгне напред към левия фланг, Авъл започнал атаката към десния фланг. Британските колесници не успели да удържат на тази атака, макар нашата конница да дала тежки жертви, преди водещият легион. Четиринадесети, да ѝ се притече на помощ. Тогава Карактак завил с колоната си около хребета, за да атакува левия ни фланг.

Героят на битката бил Гета. Той и неговите седемстотин конници устояли отчаяното нападение на близо две хиляди колесници; петстотин от същите ония батави, които осакатили понитата в нападението на разсъмване, се размесили с конниците и пак употребили ножовете си както трябва. Ако не били те, Гета щял да бъде надвит. Самият Гета бил свален от коня и почти пленен, ала Карактак най-сетне се оттеглил, оставяйки сто повредени колесници. Междувременно натискът на редовната пехота откъм десния фланг бил почувствуван от британците. Французите и те започнали да отбиват успешно, когато изведнъж се понесъл вик, че Тогодумн е изведен от бойното поле със смъртна рана. Британците се обезкуражили. Редиците им се отслабили и разкъсали, всички се втурнали към нашия ляв фланг, където се натъкнали неочаквано на войниците на Гета, които напредвали през някаква малка горичка. Гета атакувал и когато схватката приключила, само в тази част на полето лежали над хиляда и петстотин британски трупа. Общите загуби на британците в убити възлизали на четири хиляди души. Нашите били деветстотин, от които седемстотин били французи; приблизително толкова били и тежко

ранените. Сред онези, които починали от раните си, бил Берик, причинителят на войната, който се биел до Гета и спасил живота му, когато оня бил свален от коня си.

Следващото затруднение за Авъл била река Темза, която Карактак устоявал почти по същия начин, както и река Медуей. Сразените брити се изтеглили отвъд нея по някаква тайна пътека през калните блата в устието ѝ по време на отлив. Нашите авангардни части се опитали да ги последват, но затънали в тресавищата и се принудили да се оттеглят. Следващата битка била почти повторение на предишната при почти същите условия. Този път Крас Фруги, бащата на младия Помпей, моят зет, предвождал прекосяването на реката. Той си пробил път през моста при Лондон, който се отстоявал от отряд млади британски благородници, дали клетва да се бият до последния човек. Батавите отново преплували в долната част на реката по време на прилив. При този случай британската отбрана била по-слаба и загубите им — тежки. Нашите били незначителни — триста, а взели две хиляди пленници. Лондон бил превзет, плячката била богата. Ала радостта от победата се помрачила от загубата на близо хиляда французи и батави, които непредпазливо последвали сразения неприятел към мочурищата и тинята ги погълнала.

Сега вече Авъл бил отвъд Темза, но неприятелската съпротива изведнъж се засилила с идването на подкрепления от юг, от запад и от централната част на острова. Появили се нови силни колесничарски части. Смъртта на Тогодумн се превърнала в предимство за бритите: върховното командване на катувелаунската армия вече не било разделено и Карактак, който се оказал способен предводител и много тачен от друидите, отправил сърцераздирателна молба към съюзниците си и васалите да отмъстят за смъртта на благородния му брат. Тъй като римските жертви надминавали определения максимум, а все още не можело да се твърди, че вражеската съпротива е сломена, Авъл разумно ми изпратил уговорената вест. Стигнала до Булон с един от корабите, който, както било наредено, междувременно пристигнал в Лондон от Ричбъро с товар от вино, завивки и военни припаси. В Булон бил подпален първият сигнален огън и за много кратко време вестта прекосила Алпите и забързала за Рим.

Беше в деня, когато най-сетне бях намерил убедителни доказателства за измамите и фалшификациите на Мирон. Току-що бях

наредил да го бият с пръчки в присъствието на всичките ми главни министри, а след това да го екзекутират. Изморен бях след един труден и неприятен ден и бях седнал преди вечеря да поиграя на зар с Вителий, когато евнухът Посид, военният ми министър, се втурна развълнуван с новината:

— Цезаре, сигналният огън! Викат те в Британия.

— В Британия ли? — възкликнах. Държах в ръка чашката със зарове и механично я разклатих и хвърлих зара, преди да затичам към северния прозорец на стаята.

— Покажи ми го! — извиках аз.

Вечерта беше ясна и там, където посочи Посид, успях да различа, дори с моите късогледни очи, малката червена светлина на хребета на планината Соракте, отдалечена на тридесет мили. Върнах се на масата и намерих един засмян Вителий.

— Какво ще кажеш за това знамение? — запита той. — От половин час хвърляш най-малкото възможно, а сега изведнъж извика „Британия“ и хвърли дюшеш!

И наистина трите зара лежах в красив равностранен триъгълник, и всеки показваше шестица! Вероятностите срещу дюшеша са двеста и шестнайсет на едно, тъй че простено ми е, загдето почувствувах такава неопишуема радост. Няма нищо по-хубаво от доброто знамение в началото на някоя война, а вие трябва да знаете, че Венера, символът на дюшеша, е не само покровителка на чашката със зарове, но тя е и майка на Еней и следователно моя лична родоначалничка от страна на баба ми Октавия, сестрата на Август, както и пазителка на съдбите на дома на Юлиите, чийто домоначалник сега бях аз. Видях предсказание и в самия триъгълник, защото такава е формата на Британия на картата.

Сега, като си помисля за това, питам се, дали всъщност сам Вителий, а не богинята, докато съм бил гърбом, не е наредил тъй хубаво заровете ми? Никой не може да бъде заблуден по-лесно от мен: или поне така злословят. Но ако го е сторил, направил е добре, защото Венера ме изпрати на моето завоевание с най-висок дух. Същата нощ ѝ отпратих молитви (както и на Август и на Марс) и ѝ обещах, ако ми дари победата, да сторя каквото ми поиска.

— Едната ръка мие другата — напомних ѝ, — и аз наистина очаквам от теб да сториш всичко по силите си.

Обичайно е за нас, Клавдиите, да се обръщаме към Венера с шеговата фамилиарност. Смята се, че това ѝ доставя удоволствие, тъй както прабабите, особено прабабите, които на младини са били много весели, понякога поощряват любимите си правнуци да се обръщат към тях най-другарски, сякаш стариците са от собственото им поколение.

На другия ден отплавах от Остия за Марсилия със своя щаб и с още петстотин доброволци. Вятърът подухваше приятно откъм юг, а пък аз предпочитам пътуването по море пред клатушкането на колата. Щях да мога най-послед да се наспя. Целият град се стече на пристанището да ни изпрати и всеки се опитваше да надмине другите с излияния за своето верноподаничество и с топлотата на благопожеланията си. Месалина обгърна шията ми и заплака. Малкият Германик и той искаше да дойде с мен. Вителий обеща на бога Август да облече вратите на храма му със злато, ако се върна с победа.

Нашата флота се състоеше от пет бързоходни двумачтови бойни кораба с хоризонтални рейки, всеки с по три пейки гребци, а корпусите им бяха здраво притегнати с дебели въжета срещу бурното море. Вдигнахме котва един час преди разсъмване и потеглихме. Нямахме време за губене, затова наредих на капитана да опъне всички платна, което и стори — вдигнаха по две платна на всяка мачта, а тъй като морето беше спокойно, скоро се носехме с десет възела в час. Късно следобед съзряхме остров Планазия, до Елба, където бе заточен бедният ми приятел Постум, и аз видях пустите сгради, в които навремето е живяла стражата му. Изминали бяхме около сто и двайсет мили, една трета от пътя. Ветрецьт подухваше равномерно. Стомахът ми не бе раздразнен от движението на кораба и аз се оттеглих в кабината си да поспя. През тази нощ заобиколихме Корсика, но в полунощ вятърът стихва и трябваше да разчитаме само на веслата. Спах добре. Накратко, на другия ден ни застигна буря и изминахме малко път, защото вятърът постепенно измени посоката си към запад-северозапад.

Съгледахме френския бряг едва на третия ден на разсъмване. Морето сега беше изключително бурно и веслата често или потъваха във водата чак до ключовете, или биеха напразно във въздуха. Виждахме само два от другите четири кораба. Побързахме да се приютим към брега и заплавахме край него много бавно. Намирахме се на петдесет мили западно от Фрежюс, военноморска база, и се

промъквахме към островите Иер. Към пладне трябваше да стигнем Марсилия. Когато минавахме край Поркрол, най-големия и най-западния от островите, отделен с една миля водна ивица от полуостров Гиен, който се издава напред, за да го срещне, вятърът ни връхлетя със страшна сила; и макар гребците да гребяха като луди, изобщо не напредвахме, а бавно се носехме към скалите. Оставаше ни малко, за да се разбием в тях, когато ураганът внезапно стихна и успяхме да се измъкнем. Но само няколко минути по-късно отново попаднахме в беда и този път опасността бе още по-голяма. Последният нос, край който трябваше да минем, завършваше с голяма черна канара, която вятърът и вълните бяха издялали в глава на ухилен сатир. Водата кипеше и съскаше край брадата му, обвиняйки я с бели валма. Вятърът, който духаше право в средата на кораба, бързо ни тласкаше в тази чудовищна уста.

— Ако ни хване, ще ни натроши кокалите и ще ни накъса месата — увери ме мрачно капитанът. — Безброй здрави кораби са се разбили о тази черна скала.

Отправих моления за помощ към всички богове в Пантеона. Моряците, които ме слушали, после уверявали, че това било най-слаждодумното моление, което били чували в живота си, и че то им вдъхвало нови надежди. Молих се най-много на Венера и я заклек да увещае Нептун да бъде по-внимателен, защото съдбата на Рим зависеше извънредно много от оцеляването на този кораб: заклеквах я да напомни на Нептун, че аз нямам нищо общо с богохулната свада на моя предшественик и че, напротив, всякога съм се отнасял към този бог с най-дълбоко уважение. Изтощените гребци се напъваха и стенеха, а надзирателят тичаше между редиците с въжен камшик в ръка, кълнеше и плющеше по гърбовете им, да им влее нови сили. Промъкнахме се някак — не знам как, — а когато се вдигна радостният вик, че сме въвн от опасност, обещах на всеки от гребците по двадесет златици, ако пристигнем благополучно.

Драго ми бе, че запазих самообладание. За пръв път през живота си преживявах морска буря, а съм чувал как някои от най-големите смелчаци в света загубвали ума и дума от страх, че ще срещнат смъртта си в морето. Разправяше се дори, че бог Август ужасно се страхувал от морските бури и единствено съзнанието за високата му длъжност го опазвало да не креци и да не скубе косите си. Той

наистина често цитираше фразата: „Неблагодетелен е бил оня, който пръв е вдигнал платно и се е опълчил на морската бездна.“ Не му вървеше по море освен в морските битки и — като говорим за неблагочестие — веднъж изяви дълбокото си съжаление за загубата на една цяла флота по време на неочаквана буря, забранявайки статуята на Нептун да се носи, както е прието, на свещената процесия около цирка. След това той май ни веднъж не тръгна по море, без да извика буря и на три или четири пъти едва се спаси от корабкрушение.

Нашият кораб стигна в Марсилия пръв и за щастие ни един от петте не бе пострадал, макар два от корабите да били принудени да се върнат и да се приютят във Фрежюс. Колко здрава ми се стори земята под краката ми в Марсилия: реших никога вече да не пътувам по море, когато имам възможност да вървя по суша, и оттогава не съм се отметнал от решението си.

Още щом получих вестта за благополучното пристигане на войските ни в Британия, аз бях наредил на моите резерви да се придвижат в Булон и разпоредих на Посид корабите за пренасянето им да чакат също там, снабдени с всички допълнителни военни снаряжения, които се окажат необходими за този поход. Двайсет бързоходни двуколки стояха в Марсилия, готови да пренесат мен и моя щаб — Посид се беше погрижил за това, — и ние поехме, с непрестанни смени на конете, нагоре по долината на Рона от Авиньон до Лион, където преспяхме втората нощ, а сетне тръгнахме на север, край Сона, като изминавахме по осемдесет-деветдесет мили на ден — повече не можех да издържа поради неспирното клатушкане, което разби нервите ми и раздразни стомаха ми и ми причиняваше непрестанни главоболия. На третата нощ в Шалон лекарят ми Ксенофонт настоя да почивам през целия следващ ден. Заявих му, че не съм в състояние да губя цял един ден, а той ми отвърна, че ако сега не почина, ще бъде напълно безполезен на войската в Британия, когато стигна там. Разгневих се, опитах се да променя мнението му, но Ксенофонт сметна това ми поведение като още едно доказателство за нервно изтощение и ми каза, че или той ще ме лекува, или ще ме остави да се лекувам сам. При втория случай щял да ме напусне и да си подхване отново изоставената работа в Рим; а в първия случай щял да настоява да изпълня препоръките му, да се отпусна напълно и да оставя да ми направят истински, хубав масаж. Тогава му се извиних и

се опитах да го убедя, че да прекъсна пътуването, ще означава за мене ново нервно притеснение и физическото ми състояние не би могло да се оправи от цели, сто масажа, а пък да иска от мен да се „отпусна напълно“, е все едно да разправя на някого, чиито дрехи са се подпалили, да запази спокойствие. Накрая стигнахме до компромис: аз няма да продължа пътуването си в двуколка, но няма да остана и в Шалон. Ще бъда носен в лека носилка на раменете на шестима опитни носачи и тъй ще измина поне трийсет мили от ония петстотин, които все още лежаха пред мене. Ще се оставям да ме масажират колкото му се ще, преди да потегля на път и след като спра да почина.

От Лион ми трябваха цели осем дни, за да стигна до Булон през Троа, Реймс, Соасон и Амиен, защото на прехода след Реймс Ксенофонт отново ме принуди да седна в носилка. През цялото това време не бих казал, че съм си прахосвал времето. Прехвърлях през ум историческите си спомени за големите сражения в миналото — битките на Юлий Цезар, битките на Анибал, на Александър, и най-вече ония на баща ми и на брат ми в Германия — и се питах дали, когато настане времето, ще бъда в състояние да приложа всичките си подробни и обширни познания за някакви практични цели. Поздравих се за това, че когато съм имал възможност да си начертая план на която и да е битка от разказите на очевидци, всякога съм го правил; и бях овладял до съвършенство общите тактически принципи, необходими за използването на малобройна войска от дисциплинирани бойци срещу голяма армия от полуцивилизовани племенни воители, както и стратегическите принципи, необходими за успешното окупиране на страната, след като войната е спечелена.

В Амиен, докато лежах буден в ранното утро, започнах да си представям бойното поле. Британската пехота вероятно щеше да заема някой горски хребет, а конницата и колесниците им щяха да действуват на равнинната местност долу. Аз щях да наредя редовната си пехота в обичайната бойна формация с фронт от два легиона, на двата фланга спомагателните войски, а конницата — отзад. Слоновете, които щяха да бъдат невиджана гледка за британците, тъй като ни едно подобно животно не бе стъпвало на острова... тук изведнъж ме стресна една мисъл.

— Посиде — викнах разтревожено.

— Да, Цезаре — отвърна Посид, скачайки от сламеника в полусън.

— Слоновете са в Булон, нали?

— Да, Цезаре.

— Преди колко време ти наредих да ги придвижиш там от Лион?

— Още щом дойде вестта за нахлуването в Британия, Цезаре; било е към седми август.

— А днес е двадесет и седми.

— Да, Цезаре.

— Тогава как ще прехвърлим тези слонове оттатък? Трябваше да построим нарочни кораби за тях.

— Корабът, който докара обелиска от Александрия, е в Булон.

— Аз мислех, че още е в Остия.

— Не, Цезаре, в Булон е.

— Но щом си го изпратил едва на седми, не може вече да е стигнал там. Сигурно е към Бискайския залив. От Египет до Рим се пътува за три седмици, и то при хубаво време.

Ала Посид беше наистина способен министър. Оказа се, че още щом съм решил да включа слонове сред моите подкрепления и да ги изпратя в Лион — мисля, че беше през май, — той обсъдил въпроса за пренасянето им през Ламанша и без да ми каже нито дума, подготвил кораба от обелиска за превозване на слоновете — беше единственият достатъчно голям и здрав кораб за тази цел — и го изпратил в Булон, където той пристигнал след шест седмици. Ако бе чакал нареждането ми, слоновете сигурно трябваше да се изоставят. За този обелисков кораб ми се ще да разкажа по-подробно. Беше най-големият съд, построяван досега. На дължина имаше най-малко двеста стъпки, беше широк и главните му шпангоути бяха от кедрово дърво. Калигула го бе построил в първите месеци на царуването си, за да пренесе от Египет един червен гранитов обелиск, дълъг осемдесет стъпки, както и четири огромни камъка, които му служеха за постамент. Обелискът е бил вдигнат първоначално в Хелиополис, но няколко години вече стоеше в Августовия храм в Александрия. А Калигула искаше да го вдигне в своя чест в новия цирк, който строеше на Ватиканския хълм. За да разберете какъв чудовищен кораб бе, ще ви кажа, че седемдесетстъпковата му главна мачта беше от бял бор, с основа осем стъпки в диаметър; и че сред баласта, използван, за да го

уравновесява, когато обелискът и постаментът били качени на палубата, имало сто и двайсет хиляди пека^[1] египетска леща — подарък за римския народ.

Когато пристигнах в Булон, имах удоволствието да намеря войската в бодър дух, корабите — готови и морето — тихо. Отплавахме незабавно, а преминаването на Ламанша беше толкова приятно и спокойно, че щом стигнахме в Ричбъро, принесох жертви на Венера и Нептун; на него поблагодарих за неочакваното благоволение, а на нея — за милото ѝ застъпничество. Слоновете не ни създадоха никакви неприятности. Бяха индийски, не африкански. Индийският слон е три пъти по-голям от африканския, а тези пък бяха чудесни животни, които Калигула беше купил за церемониите на личния му култ: след това ги използваха в Остия за пренасяне на дървен материал и камъни под ръководството на индийските им водачи. За моя изненада открих, че към слоновете са добавени и дванадесет камили. Идеята беше на Посид.

---

[1] *пек* — англосаксонска мярка за обем на насипни материали; 1 *пек* е равен на два сухи галона, т.е. 8,81 л. — Бел. NomaD. ↑

ГЛАВА 19

В Ричбъро нетърпеливо очаквахме да чуем последните новини от Авъл и наистина там имаше известие от него. Съобщаваше, че британите били извършили две нападения, едно през деня и второ през нощта, върху лагера, който бил укрепил северно от Лондон, но били отблъснати с известни загуби. Обаче непрекъснато пристигали нови подкрепления на неприятеля чак от Южен Уелс; научил също, че войните от Кент, които се били оттеглили в Уиълд, са изпратили вест до Карактак: щом Авъл бъде принуден да се оттегли, те щели да излязат от горите и да го откъснат от базата му. Затова Авъл ме молеше да се присъединя към него колкото може по-скоро. Разговарях с няколко тежко ранени войници, които Авъл бе върнал в базата, и всички бяха единодушни, че не британската пехота е страшна, а колесниците, които били сякаш навсякъде и толкова многобройни, че всяка група, по-малка от двеста-триста души, която се осмелявала да се отдели от главната сила, бивала унищожена.

Сега моите войски се подготвяха за настъплението. Слоновете носеха големи товари от запасни копия и други военни снаряжения; останах учуден от някакви странни машини, които висяха праметнати на гърбовете на камилите.

— Изобретение на твоя императорски предшественик, Цезаре — обясни Посид. — Позволих си да поръчам шест от тях в Лион, като бяхме там през юли, и ги изпратих в Булон, натоварени на камилите. Представлява нещо като обсадни машини за употреба срещу нецивилизовани племена.

— Не знаех, че императорът се е занимавал с военни изобретения.

— Вярвам, ще се увериш, че тези машини са много полезни, особено като се съчетаят с тънки въжета. Позволих си, Цезаре, да донеса няколко големи връзки от тънки въжета.

По широката усмивка на Посид разбрах, че е замислил някаква хитрост, която крие от мене. Затова му казах:

— Ксеркс Велики имал един военен министър на име Хермотим, евнух като тебе, и когато оставял Хермотим сам да разреши някоя тактическа проблема, като например превземането на непревземаем град без обсадни машини или преминаването на непроходима река без лодки, проблемът всякога бивал разрешен. Но ако Ксеркс или друг някой се опитвал да се намеси със съвет или предложение, Хермотим заявявал, че работата вече ставала твърде сложна за него и отказвал да се занимава с нея. Ти си втори Хермотим, но за щастие аз ще те оставя сам да се оправяш. Предвидливостта ти в оня случай с обелисковия кораб ти спечели моето доверие. Знай — очаквам големи дела от твоите камили и товара им. Разочароваш ли ме, ще си навлечеш гнева ми и вероятно ще те хвърля на пантерите в амфитеатъра още щом се завърнем.

Той отвърна все още ухилен:

— Ами ако ти помогна да спечелиш победата?

— Тогава ще те наградя с най-големия орден, който имам правото да раздавам, а той е съвсем подходящ за твоя пост: ще те наградя с „Неподостреното копие“. Какви други новости носиш в багажа? Тия камили, слонове и черни стрелци от Африка напомнят повече за представление на Марсово поле, отколкото за истинска война.

— Не, Цезаре, почти нищо друго. Но, вярвам, британите ще си напълнят очите, преди да сме свършили, а входните пари можем да съберем и след представлението.

Напуснахме Ричбъро, без да срещнем съпротива: прехвърлихме реките под охраната на части от Четирнадесети легион, изпратени от Авъл за тази цел. Щом преминахме, те тръгнаха след нас. Не срещнахме ни един британски враг по целия път от Ричбъро до Лондон, където Авъл и аз обединихме войските си на пети септември. Мисля, че и той се зарадва на срещата ни толкова, колкото и аз. Първото, което го запитах, бе дали духът на войниците е висок. Отвърна ми утвърдително и каза, че са очаквали едва половината от подкрепленията, които съм довел, а не бил споменал и за слоновете, тъй че нашата истинска мощ ги изненадала. Запитах го къде очаква неприятелят да ни даде битката, а той ми показа една контурна карта от глина на местността между Лондон и Колчестър. Посочи ми област, дълга двадесетина мили, край пътя Лондон — Колчестър (естествено

това не беше път в истинския смисъл на думата), която Карактак укрепвал усърдно и която почти сигурно щяла да бъде място на бъдещото сражение. Бе горист хребет, наречен Брентууд, който извиваше край пътя като подкова; в двата ѝ края имаше големи укрепления от колове и още едно в средата. Пътят вървеше към североизток. Левият неприятелски фланг отвъд възвишението се предпазваше от мочурищата, а един дълбок поток, наречен Уиълдски поток, образуваше защитна преграда отпред. Откъм десния фланг хребетът поемаше към север и продължаваше нататък около три-четири мили, но дърветата, бодливите храсти и къпините избуяваха край него тъй нагъсто, че всеки опит да се атакува този фланг от войници, които ще трябва да си разсичат път през гъсталака, би бил, според Авъл, съвсем безполезен. Понеже единственият възможен достъп до Колчестър беше по този път и понеже исках да се срещнем с главната сила на неприятеля колкото може по-скоро, аз проучих тактическите проблеми извънредно внимателно. Пленници и бегълци ни дадоха много точни сведения за отбранителните линии в горите и аз ги намерих за отлично обмислени. Не приех предложението за фронтална атака. Тръгнем ли към централното укрепление, без първо да сме унищожили другите две, щяхме да се изложим на тежки атаки откъм двата фланга. Но нападение първо над другите две също нямаше да ни помогне кой знае колко; защото и да успеехме да ги превземем със скъпи жертви от наша страна, това значеше да си пробиваме пътя през цяла поредица от следващи укрепления навътре в гората, всяко от които трябваше да се превзема с отделна операция.

На военния съвет, на който Авъл и аз свикахме всички висши щабни офицери и командирите на легионите, единодушно се прие, че фронталната атака над централното укрепление е неизбежна и че трябва да сме готови да понесем тежки загуби. За жалост полите на хълма между реката и потока бяха много подходящи за маневриране с колесници. Авъл препоръча масово нападение в ромбовидна формация. Челото на ромба да се състои от един-единствен легион, разделен на две „вълни“, като всяка вълна е от осем редици. След тях да следват два легиона, които да се движат в една линия, в същата формация като водещия легион; след тях три легиона, наредени в една линия. Това да е най-широката част на ромба и там да са и слоновете като прикритие за всеки фланг. Подир тях да следват пак два легиона, а

накрай — един. Конницата и останалата пехота да се пазят за резерв. Авъл обясни, че този ромб осигурявал прикритие за нападения откъм фланговете: врагът не може да атакува водещия легион, без да се изложи на обстрела от металните копия на втората линия, нито пък втората линия, без да пострада от копията на третата. Третата линия ще я пазят слоновете. Ако се случи голямо нападение с колесници откъм някой заден фланг, тамошните легиони можели да се извъртят и пак да се опазват едни други.

Моите възражения срещу този ромб бяха, че той е добра формация и е бил използван успешно в еди-кои си битки — изброих ги — по време на Републиката; но че британите са далеч по-многочислени от нас и вмъкнем ли се веднъж в средата на подковата, можем да бъдем атакувани от всички страни едновременно от сили, които не бихме могли да отблъснем, без да се дезорганизираме; челото на ромба непременно ще се окаже откъснато от тила. Заявих освен това много натъртено, че не съм готов да приема и една десета от загубите, които според изчисленията ще претърпим при една фронтална атака. Веспасиан изрече старата поговорка, че не можеш да си приготвиш бъркани яйца, без да счупиш черупките, и запита припряно дали не предлагам да се откажа от жертвите и да се върна във Франция незабавно и докога в такъв случай съм очаквал да си запазя уважението на войската. Пресякох го:

— Има повече от един начин да утрепеш котка — защо да я пребиваш до смърт с кокалената лъжица за каша, та да счупиш и лъжицата на всичко отгоре?

Започнаха да спорят с мен с превъзходството на стари бойци, опитвах се да ми вземат ума с технически военни термини, сякаш бях някой жалък невежа. Избухнах гневно:

— Слушайте, уважаеми! Както казваше богът Август: „Ряпата може да не знае гръцки, но аз знам“. Изучавам военна тактика от цели четиридесет години и вие не можете да ме научите на нищо ново: познавам всички традиционни и нетрадиционни ходове и нападения в играта на дама, разигравана с живи хора. Но трябва да разберете, че нямам свободата да играя тази игра така, както ме карате да я играя. Като Баща на Отечеството сега аз имам дълг към синовете си: отказвам да пропиляя три-четири хиляди техни живота в подобна атака. Нито

баща ми Друз, нито брат ми Германик биха си позволили да извършат фронтална атака срещу такава здрава позиция.

Гета запита с ирония:

— Какво биха сторили благородните ти роднини, Цезаре, в случай като този?

— Биха намерили някакъв околен път.

— Но околен път *няма*, Цезаре, това е установено.

— Казвам, че биха намерили някакъв околен път.

Крас Фруги се обади:

— Левият фланг на неприятеля се охранява от царя Чапла, а десният — от царица Глогина. И това е, на което се осланят, според някои пленници.

— Какъв е този цар Чапла? — запитах.

— Властелинът на тресавищата. В тяхната митология е братовчед на богинята на Битките. Тя се явява в образа на гарван и казва върху остриетата на копията. А след това отмъква победените в тресавищата, където братовчед й, царят Чапла, ги изяжда. Царица Глогина е девица, която напролет се облича в бели одежди и помага на войниците в битките, като укрепява преградите им от колове със своите тръни: нали разбираш — те режат трънливи дървета и ги струпват в редица, с тръните навън, като скрепяват стволите един за друг. Страшно препятствие за преминаване. Но царица Глогина крепи този десен фланг, без да е нужно да се режат дърветата. Разузнавачите ни съобщават, че цялата гора е така страховито оплетена, че е безполезно да се опитваме да пробием на което и да е било място. Авъл каза:

— Да, Цезаре, страхувам се, че трябва да вземем решение за тази фронтална атака.

— Посиде — викнах изведнъж, — ти бил ли си войник?

— Никога, Цезаре.

— Е, в такъв случай не съм сам, слава на боговете. Да речем, че аз се наема с невъзможната задача да преведа нашата конница до десния фланг на неприятеля, ти готов ли си да преведеш преторианците откъм левия през това непроходимо тресавище?

А Посид отвърна:

— Ти ми даваш по-лесния фланг, Цезаре. Оказва се, че има някаква пътека през блатата. Вървяло се по нея в редици по един, но

има пътека. Вчера в Лондон срещнах един човек, испански окулист, който се скита из страната да лекува хората от блатно възпаление на очите. Сега е в лагера и разправя, че познавал това тресавище, а и пътеката — все по нея минавал, за да не плаща такса на бариерата при хълма. Откакто умрял Цимбелин, не вземали никаква определена сума, ами всеки пътник трябвало да плаща според парите, които носи в дисагите, и на този окулист му омръзнало да го обират. В ранно утро над тресавището всякога има мъгла, тогава той поемал по пътеката и се промъквал незабелязан. Разправя, че било лесно да вървиш по нея, стига веднъж да стъпиш там. Извежда на половин миля зад хребета, в края на някаква борова горичка. По всяка вероятност британците са сложили там стражи — Карактак е бдителен военачалник, — но, струва ми се, че бих могъл да ги обезвредя и да преведа през блатото всички, които са готови да ме последват.

Той обясни подробно хитрия си план, който одобрих, макар мнозина от пълководците да се усмихваха иронично; сетне аз обясних своя замисъл за нападение над десния фланг, който беше извънредно прост. Съсредоточени над обсъждането на ромбоидната формация, всички бяха пропуснали един важен факт, а именно, че индийските слонове могат да преминават през най-гъстите гори и не ги спират нито трънаци, нито шубраци. Но за да не разправам историята на два пъти, не ще кажа повече за военния съвет и за взетите там решения. Ще продължа с описание на битката, която се състоя в Брентууд на седми септември, дата, която бе паметна за мене, защото този ден брат ми Германик нанесе поражение над Херман при река Везер: ако беше жив, сега щеше да е петдесет и осем годишен — връстник на Авъл.

Поехме от Лондон по Колчестърския път. Авангардът ни влизаше в чести схватки с британски воители, но не срещнахме сериозна съпротива чак до Ромфърд, селце на около осем мили от Брентууд, където намерихме брода през река Ром здраво укрепен. Неприятелят ни задържа там през цялата сутрин, като даде двеста убити и сто пленници. Ние загубихме само петдесет, но двама от тях бяха офицери, а един — трибун, тъй че в известен смисъл британците бяха облагодетелствувани. В същия следобед приближихме до хребета Брентууд и спряхме да ноцуваме на отсамната страна на потока, който ни послужи за защитна бариера.

Проверих знаменията. Пред всяка битка се оглеждат знаменията, като се дава на свещените кокошки просена каша и се наблюдава как я поглъщат. Ако не са гладни, битката може да се смята направо за изгубена. Най-благоприятно е знамението, когато още щом жрецът отвори вратата на кафеза, кокошките се втурнат нататък, без да крискат и да бият с криле, и започнат да кълват тъй лакомо, че капки от кашата се стичат от клюновете им. Ако ли пък се чуе как човките им чукат по земята, това предсказва пълното поражение на неприятеля. За наша радост одарени бяхме с това най-щастливо знамение. Жрецът, който се грижи за кокошките, не се показва пред птиците, а, застанал с мен зад кафеза, изведнъж разтвори вратата в мига, в който аз им изсипах кашата. Те се втурнаха навън съвсем беззвучно и направо се нахвърлиха върху гъстата каша, край тях захвърчаха пръски и те започнаха да се хранят тъй лакомо, че всички бяхме възхитени.

Приготвил си бях една, според мен, много подходяща реч. Напомняше донякъде на Ливий, но смятах, че историческото значение на настоящия случай изисква нещо в този стил. Тя беше следната:

Римляни, нека никой сред вас не пустослови, нека ничий глас не възхвалява гръмко и напразно древните времена — не ги зовете дни на чисто злато и не омаловажавайте настоящия век, на чиято слава ние би трябвало да сме юначните борци, наричайки го покварен век на варакосан гипс. Гръцките герои пред Троя, възпети от величествения Омир, комуто би трябвало да вярваме, неспирно са повтаряли стиха:

*Горди сме с туй, че по смелост далеч
превъзхождаме ние
всеки от наште предци, който е тръгвал
с враг да се бие.*

Не прекалявайте в скромността си, римляни. Вдигнете високо глави. Изпъчете гърди. Строени в боен ред, пред вас днеска са воители, които напомнят на вашите

предци тъй, както орелът — на орела или вълкът — на вълка — пламенна, горда, здрава, некултивирана раса, която размахва оръжия, забравени от нас от векове, чиито колесници се теглят от архаични понита, която използва жалка военна тактика, достойна единствено за страниците на античните поети, чиито бойци не са организирани в легиони, а са групирани по родове и домакинства, — осъдени да бъдат сразени от вашите дисциплинирани редици, тъй както е осъден дивият глиган, който свежда глава и връхлетява сърчния ловец, въоръжен с ловно копие и мрежа. Утре, когато мъртвите са преброени и унилите редици на пленниците маршируват под ярема на игото, тогава ще се надсмивате над себе си, ако сега за миг дори сте загубили вяра в настоящето, ако умът ви с бил заслепен от исторически увековечените победи на далечното минало. Не, приятели, трупове на тези примитивни юнаци ще бъдат смазани от мечовете ви по бойното поле тъй грубо и безпощадно, както свещените птици отхвърляха от земята с чевръстите си клюнове късовете от осветената каша, когато аз, вашият главнокомандуващ, разчитах знаменията.

Чух, че някои от вас, вероятно по-скоро лениви, отколкото подплашени или пък непокорни, се били поколебали, преди да тръгнат на тази война, изтъквайки за довод, че божественият Август бил определил границите на Римската империя за вечни времена до водите на Рейн и на Ламанша. Ако това бе вярно, а пък аз се наемам да ви докажа, че то не е, тогава богът Август би бил недостоен за вашето обожание. Мисията на Рим е да цивилизова света — а къде другаде на този свят ще се намери раса, по-достойна от британската, за облагите, които ние предлагаме да ѝ дарим? Нам е възложена чудната и свята задача да преобразим тези пламенни хора, съвременници по развитие на нашите предци, във верни синове на Рим, нашата славна столица и майка. Какви бяха думите, които богът Август написа на баба ми, богиня Августа? „Като се вглеждам в бъдещето, виждам Британия да се превръща в

страна, цивилизована като днешна Южна Франция; и смятам, че островитяните, които са ни расово сродни, ще се превърнат в много по-добри римляни, отколкото можем да очакваме от германците... И ще дойде ден (не се усмихвай), когато британски благородници ще заемат своите места в римския Сенат.“

Вие вече се проявихте като храбреци в тази война. На два пъти нанесохте славни победи над неприятеля. Унищожихте цар Тогодун, моя враг, и отмъстихте за обидите му. Не ще се провалите и този път. Силите ви са по-могъщи от всякога, смелостта ви е по-голяма, редиците ви — по-сплотени. И вие, като вашия враг, отбранявате домашните си огнища и свещените храмове на своите богове. Римският войник, все едно дали се бие по заледените чукари на Кавказ, в нажежените пясъци на пустинята отвъд Атласките планини, в усойните гори на Германия или в тревистите равнини на Британия, всякога помни красивия град, който му е дал име, смелост и чувство за дълг.

Съчинил бях още няколко параграфа в същия високопарен стил, но колкото и да е странно, не изрекох ни дума от тази реч. Когато се изкачих на трибунала и офицерите викнаха в един глас: „Поздрав, Цезар Август, Баща на Отечеството, императоре наш!“, и войниците подеха вика с бурни ръкопляскания, аз не издържах. Чудесната реч ми се изпари от ума и единственото, което можах да сторя, беше да протегна ръце към тях и с просълзени очи да изрека:

— Всичко е наред, момчета: кокошките казват, че всичко ще бъде наред, а ние сме им измислили хубава изненада и тъй ще ги натупаме, че да не ни забравят, докато са живи — нямам предвид кокошките, а британците. (Избухна страшен кикот, в който сметнах, че е добре да се присъединя, като че ли шегата е била умишлена.)

— Спрете да ми се надсмивате, момчета! — викнах. — Не помните ли какво стана с малкото черно момченце от египетската приказка, което се бе присмяло на баща си, че казал вечерната молитва вместо сутрешната? Изял го крокодилът; тъй че внимавайте. Вярно е,

вече остарях, но този е най-гордият момент от моя живот и съжалявам, че го няма брат ми Германик, за да се радва с мен. Помни ли някой от вас великия ми брат? Малцина сигурно, защото той загина преди двадесет и четири години. Но всички вие го знаете като най-великия римски пълководец. Утре е годишнината от славната му победа над Херман, германския главатар, и аз желая да я отпразнувате както трябва. Паролата за тази нощ ще е: „Германик!“, и бойният вик утре пак „Германик!“ и вярвам, че ако го крещите силно, той ще ви чуе в подземния свят и ще разбере, че легионите, които обичаше и водеше тъй славно, все още си го спомнят. Това ще го накара да забрави злата съдба, която го сполетя — умря отровен в леглото, както знаете. Двадесети легион ще има честта да води нападението; Германик всякога казваше, че макар в мирно време вие от Двадесетия да сте най-непокорните, най-пияните и най-свадливите войници в цялата редовна армия, на бойното поле сте като лъвове. Втори и Четирнадесети — Германик ви наричаше гръбнака на армията. Ваш дълг за утре е да стегнете френските съюзници, които ще действуват като ребра на армията. Деветият ще се включи последен, защото Германик всякога казваше, че вие, Деветият, сте най-бавният, ала най-сигурният легион в цялата армия. А вие, преторианците, сте определени за специални поръчения. Вие преживявате най-леко и сте най-добре платени в мирно време, затова честно е спрямо другите войски да ви възложи най-опасните и неприятни задачи, когато сте на бой. Това е всичко, което имам да ви кажа засега. Бъдете добри, момчета, наспете се и утре заслужете благодарността на вашия Баща!

Прославяха ме, докато прегракнаха, и тогава разбрах, че Полион е прав, а не Ливий. Добрият пълководец не може за нищо на света да изрече изящна реч в навечерието на битката, дори да си я е приготвил предварително; защото устните изричат онова, което идва от сърцето. Един от отзвучите на тази реч — която, ще признаете, на четене звучи далеч по-лошо, отколкото другата — беше, че оттогава Деветият стана известен не като „Девети испански“ (цялото му име), а като „Девети охлювен“. Също така и Двадесетият, чието пълно име е „Победният Валерианов двадесети“, получи прозвището „Пияните лъвове“; а срещнат ли се някой от Четирнадесети с някого от Втория, поздравяват се с думите „Приятелю Гръбнак.“ Френските помощни войски се наричат „Ребрата“.

Над лагера се спусна тънка мъгла, но скоро след полунощ изгря луна, която ни бе много полезна; ако беше мъгливо, нямаше да преминем през мочурищата. Спах до среднощ, когато Посид ме събуди според уговорката и ми подаде свещ и разпалена борова главня от лагерния огън. Запалих свещта от нея и се помолих на богиня Егерия. Тя е богиня на предсказанията и добрият цар Нума от древността се е съветвал с нея при всички важни случаи. Аз самият за пръв път извършвах тази семейна церемония, ала брат ми Германик и чичо ми Тиберий, а и баща ми, дядо ми, прадядо ми и техните предци са я извършвали в полунощ преди всяка битка; и ако им е била отредена победа, все същото благоприятно знамение им се е давало от нимфата. Колкото и тиха да е била нощта, в мига, в който изричали последните думи от молитвата, пламъкът угасвал внезапно от само себе си, като че задушен между два пръста.

Все не ми се искаше да вярвам на тази загадка: казвах си, че вероятно се дължи на природни причини — на течение или на лошия фитил, или дори на неволна въздишка от страна на молителя. Едва ли би могло да се очаква, че нимфата Егерия ще напусне своята горичка край езерото Неми и ще прехвъркне до центъра на Германия или до Северна Испания, или пък до Тирол — във всяка от тези страни, в едно или друго време, разправят, че е давала обичайния знак — при първия зов на някой Клавдий. Поставих запалената свещ в най-отдалечения край на моята шатра, на завет от всякакво течение, което би нахлуло през отвора, и тогава, като отстъпих на десет стъпки, смирено се помолих на Егерия. Беше кратка молитва на сабински диалект. Предаван през поколенията, неписаният текст се беше видоизменил, защото сабинският, първоначалният език на патрициите, отдавна не се говори в Рим; но аз бях изучавал сабински по време на историческите си занимания и можех да произнеса молитвата в близък до оригиналния ѝ вид. И наистина, едва изговорих последната си дума, свещта, както я наблюдавах, внезапно угасна. Запалих я отново да видя дали фитилът е лош, или Посид е сторил нещо с восъка; но не — тя пак запламтя ярко и продължи да гори, докато накрая фитилът се свлече над малка восъчна локва, колкото пара. Това е една от малобройните ми истински мистически преживелици, която съм видял през дългия си живот. Нямам дарба за това. От друга страна, брат ми Германик бе непрестанно измъчван от видения и привидения. По едно

или друго време той се бе срещнал с повечето от полубожествата, нимфите и чудовищата, възпявани от поетите, а при посещението си в Троя, когато бе управител на Азия, бе удостоен с прекрасното видение на богиня Кибела, обожавана от нашите троянски предци.

ГЛАВА 20

Авъл се втурна при мен радостно развълнуван.

— Съгледвачите ни съобщават, че неприятелят се оттегля от потока Уиълд, Цезаре. Какво да предприемем? Предлагам веднага да прехвърлим там един легион. Не знам какви са намеренията на врага, но ние, тъй или инак, ще трябва да прекосим потока утре и ако те са решили да ни го дадат без бой, това ще ни спести и време, и жертви.

— Изпрати Деветия да премине отвъд, Авъле. Дай им съоръжения за мостове. Надявам се, че утре те не ще трябва да се бият колкото другите, затуй не им трябва и дълъг сън. Великолепна вест. Прати разузнавачи да проследят врага и да ни кажат веднага щом го открият.

Вдигнахме набързо Деветия и го изпратихме да премине реката Уиълд. Скоро ни известиха, че неприятелят се е изтеглил нагоре по хълма, че са поставили над потока двайсет моста от талпи и чакат понататъшни нареждания.

— Време е преторианците да потеглят — каза Посид.

— Как смяташ, може ли да се вярва на този окулист? — запитах аз.

— Сам аз ще тръгна с него, Цезаре — обясни Посид. — Планът е мой и ако позволиш, проваля ли се, не смятам да живея.

— Отлично. Нареди им да потеглят след пет минути.

Той ми целуна ръка, аз го потупах по гърба и тръгна. След малко видях първата преторианска дружина да се измъква тихо от източната врата на лагера. Казано им бе да не вървят в крак, та отмерената им стъпка да не се чува от вражеските съгледвачи, а и оръжията им бяха обвити в парцали, да не се чукаят едно в друго. Войниците бяха преметнали щитовете си през рамо и бяха изписали отгоре по един голям тебеширен кръг. Това щеше да им помага да се различават в мрака, без да си подвикват един на друг. Белите кръгове се виждаха ясно: Авъл бе забелязал, че сърните се следват една друга в тъмните гори, водени от блясъка на белите петна по задниците си. Окулистът ги

превел на около три-четири мили през неравна, мочурлива земя, докато стигнали истинското мочурище. То воняло, а край тях се стрелкали блуждаещи огньовете и за да стигнат до тайната пътечка, преторианците трябвало да газят до бедрата след своя водач в блатистата вода, пълна с пиявици. Обаче окулистът не сбъркал. Намерил пътеката и поел по нея.

В борвата горичка на другия край имало британски преден пост и щом луната изгряла, тези бдителни войници съзрели гледка и чули звуци, които изпълнили душите им с дълбоко слисване. Грамадна птица с дълга лъскава човка, с огромно сиво тяло и много дълги крака се появила изведнъж в мъглата на няколко разкрача от тях и забръмчала насреща им, като ту поспирала да изграка хрипливо, ту да плесне с криле, а сетне оправяла пера с ужасния си клюн и пак избръмчавала. Цар Чапла! Те се сгушили в биваците си ужасени, изпълнени с надежда, че привидението ще изчезне, но все тъй бавно то, пристъпвало към тях. Най-сетне, изглежда, забелязало лагерния им огън. Размахало гневно глава и се затичало към тях с разперени криле, бръмчейки все по-силно и по-силно. Те скочили и хукнали да бягат. Цар Чапла ги гонил през горичката с ужасния си бръмчащ смях, а сетне се извърнал и бавно тръгнал покрай тресавището, издавайки от време на време тъжното си бръмчене.

В случай че сте повярвали това да е бил цар Чапла, който се е явил да ги подплаши — защото щом Егерия може да се явява тъй необяснимо, защо не и цар Чапла? — ще трябва да ви обясня измамата. Цар Чапла бил някакъв френски войник от големите тресавища западно от Марсилия, където пастирите са свикнали да ходят с високи кокили, за да преминат по-лесно през мочурляци, които иначе трудно се прескачат. Посид надянал на този човек ракитов кош, изплетен като птиче тяло, обвит отгоре с чаршаф. Към ръцете му привързали ракитови криле, покрити с плат. Главата и клюнът му били от летви, покрити също с плат и прикрепени към главата: движел ги, като въртял глава. Клюнът бил намазан с фосфор. Войникът познавал навиците на чаплиите и подражавал на походката им със своите кокили, които били здраво привързани към краката му. Окулистът ги превел по пътеката — него и Посид — дотам, откъдето се съзирало пълното очертание на горичката. Преторианците ги следвали на известно разстояние и Посид изпратил вест да спрат. Изчакал, докато види птицата да се разхожда

пак около гъсталака, и разбрал, че хитростта му е успяла. Изтичал обратно и съобщил, че брегът е свободен. Те забързали нататък и завзели горичката. Много време е нужно, за да преминат осем хиляди души в единична редица през тясна пътечка, та им трябвали повече от пет часа, преди да се измъкнат отвъд, а в това време се зазорило, ала мъглата не се била вдигнала, тъй че от хълма никой не ги съзрял. Един час преди разсъмване направих приношение на Марс, сетне закусих с помощниците си и обмислих как да постъпим, ако нещо обърка плановете ни. Но вече знаехме, че повечето от преторианците са заели позиция — защото очевидно нищо не бе попречило на преминаването през тресавището — и вярвахме в победата. Гета не беше с нас: той бе отвел една допълняща кохорта в Осми легион (забравих да спомена тази кохорта като част от подкрепленията ни) заедно с конницата, батавите и слоновете да заемат позиция на две мили от левия ни фланг. Зет ми, младият Помпей, също отсъствуваше. Поверил му бях командването на нубийците и балеарските стрелци с прашки и той ги беше превел през потока Уиълд. Балеарите носеха кълбета от въже за палатки, колчета за палатки и дървени чукове, а пък нубийците — туземните си тъпани и дългите си бели копия.

Закусихме чудесно и всички пийнахме умерено — колкото да се почувствуваме доволни от себе си, без да бъдем обхванати от безразсъдна смелост — и докато разисквахме сериозно, подхвърляхме си весели шеги. Предимно остроумия за камилите, които не ни излизаха от ума по това време. Аз допринесох с един цитат от писмо на Ирод Агрипа до майка ми: „Камилата е едно от седемте чудеса на природата. Тя споделя тази чест с дъгата, ехото, кукувицата, негъра, вулкана и вятъра сирого. Но тя е първото и най-голямото от седемте.“

Издадох заповед до армията да се придвижи напред към позициите отвъд потока Уиълд. Тръбачите изсвириха сигнала, който проехтя на цели мили наоколо. Откликна му звук от бойни рогове и виковете. Това изведнъж ме стресна. Макар естествено да знаех, че битките не могат да се водят без неприятел, през цялата нощ си бях мислил за това сражение като диаграма върху картата, безшумна история от квадрати и правоъгълници, които се подбутват насам-нататък; римските квадрати и правоъгълници, оцветени в черно, британските — оставени в бяло. Но щом прозвучаха тръбите и роговете, трябваше да преведа диаграмата в образите на войници,

коне, колесници и слонове. Станал бях в полунощ и предполагам, че лицето и жестовете ми са издавали голямото ми напрежение; защото Ксенофонт предложи да си почина за няколко минути след закуската и да тръгна нататък, след като всички войски са заели позиции. Сякаш за мен не бе съществено да чакам при потока, облечен в императорските си доспехи и пурпурната мантия, и да поздравявам всеки легион, като достигне до потока, и да го гледам как го преминава! Мисля, че ако Ксенофонт бе дръзнал само да пошепне думата „масаж“, щях да го убия.

Отидох до потока, яхнал една стара кобила, не друга, а самата Пенелопа, вдовицата на бившия гражданин и кандидат за консул Инцитат, който наскоро си бе счупил крак по време на надбягвания и трябваше да бъде убит. Мъглата тук бе все още много гъста. Виждаше се едва на десет-петнадесет стъпки напред и се разнасяше отвратителна смрад на камили! Случвало ли ви се е, вярвам, да минете в мъгла през някое поле, в което пасе стар пръч: в хубаво време вятърът и слънцето отнасят по-голямата част от миризмата, ала мъглата сякаш я просмуква и задържа, тъй че човек се изненадва от вонящия въздух. Това бяха мъжки камили, които бях наредил да купят за циркови представления — женската камила е твърде скъпа, — и те миришеха непоносимо. Ако има нещо, което конете да мразят, това е миризмата на камила, но нашата конница беше далеч на другия фланг, а пък Пенелопа беше навикнала на циркови миризми. Прекосяването на потока премина при пълен ред и въпреки мъглата легионите се наредиха на отсрещния бряг в отличен строй. Легион от редовни войници е в състояние да проведе най-сложни военни упражнения дори в пълен мрак: преторианците често правят нощни учения на Марсово поле.

А сега ми се иска да опиша битката така, както са я видели британците, защото по този начин по-добре ще оцените тактическия ми план. Най-отбраната британска пехота бе заела трите укрепления, всяко от което имаше врата за вилазка^[1] и една пътека, която водеше назад през гората към откритото поле отвъд нея. Укрепленията са свързани с една здрава ограда от колове, която обгръща целия полукръг на гората, а гората е толкова претъпкана с брити, че нищо не би могло да се постигне с атака на оградата между двете укрепления. Тъкмо преди разсъмване вратата за вилазка на централното

укрепление се отваря и оттам изхвърчава поделение от колесници. То се води от Катигерн, зетя на Карактак, цар на триновантите. Друго поделение излиза от укреплението на британския десен фланг. То пък се предвожда от самия Карактак. Двете групи се събират от двете страни на централното укрепление. Карактак е разгневен и укорява Катигерн, защото е научил, че триновантската пехота, разположена при потока Уиълд, е отстъпила през нощта. Катигерн е разгневен, че му говорят така пред очите на цялото му племе. Той запитва надменно Карактак дали обвинява триновантите в страхливост. Карактак иска да знае как другояче ще обяснят напущането на поста си. Катигерн отвръща, че са се оттеглили по религиозни причини. Военачалникът им получил пристъп на кашлица от мъглата и неочаквано започнал да храчи кръв. Приели това като злокобно знамение и уважението им към нимфата на потока не им позволило да останат там. Затова принесли умиловителна жертва — двете понита на вожда — и се оттеглили. Карактак се принуждава да приеме обяснението, ала не скрива недоволството си. Той все още не знае за оттеглянето на другите стражи от горичката край тресавището, но до ушите му са стигнали тревожните слухове за личната поява на цар Чапла в оня край: а царят Чапла не е бил виждан от най-древни времена. Тогава проехтяват нашите тръби и британците им отвръщат с рогове и викове. Британски съгледвачи дотичват да съобщят, че неприятелят прекосява потока.

Зората се е пукнала и целият полукръг на гората се вижда ясно, равнинната част пред нея се смъква към потока, но само след около четвърт миля зрителното поле се замрежда от морето на мъглата. Карактак все още не може да установи в коя посока ще се развие римската атака. Изпраща нови съгледвачи да проучат. След двадесетина минути те се връщат тичешком и му докладват, че неприятелят най-сетне се придвижва. Вървят по пътя към центъра, в голяма формация. Карактак обръща колесниците си пак към десния фланг и тревожно очаква появата на първите римски части в мъглата. Един брит идва да съобщи, че преди колесниците да излязат от гората, дочули през мъглата притъпено чукане, като че римските войници забивали колчета за палатки; и че един отряд, изпратен да разбере какъв е този шум, не се завърнал. Карактак отвръща:

— Не се плашим от колчета за палатки.

Най-сетне ясно се чува тропот и звън от нашите приближаващи легиони, както и ободряващите викове на офицерите. Водещият отряд на Двадесетия се очертава неясно в мъглата. Бритите изревават гневно. Катигерн повежда колесниците си наляво. Римляните внезапно спират. Разкрива се чудновата гледка. Група от невероятно високи, дълговрати животни с гърбици започват да подтичва нагоре-надолу, ту влизат, ту излизат от мъглата откъм фланга, който Катигерн трябва да нападне. Бритите са изплашени от гледката и шепнат заклинания против магия. Време е Катигерн да атакува, но той все още не е уверен дали римското настъпление не е някаква хитрост; те са не повече от петстотин души. Сигурно главното нападение ще стане другаде. Той чака. Карактак му праща конник с нареждане да напада незабавно. Катигерн дава знак за атака. И тогава се случва нещо необяснимо. Щом колоната от колесници хлътва в мъглата, където преди са се появили странните животни, понитата направо подлудяват. Те цвилят, подскачат, пръхтят, ритат и не искат да мръднат ни крачка напред. Ясно, мъглата е омагьосана. От нея се излъчва странна и ужасяваща миризма.

Докато частта на Катигерн е в хаос, понитата се мятат и ритат, а колесничарите викат, ругаят и се опитват да ги обуздаят, проехтяват тръби и две кохорти от Двадесетия изскачат внезапно из мъглата и се хвърлят връз тях. „Германик! Германик!“ — кънтят гласовете им. Порой след порой от копия излита из ръцете им. Тогава Карактак се впуска в атака. Неговата дружина не е засегната от магията и три хиляди души се втурват към фланга на неподвижните римски формации, които, по всичко личи нямат флангова охрана. Но този фланг се охранява от магия, далеч по-силна от вонящата мъгла. Колоната лети нататък и като стига на хвърлей копие от тях, гръмват едновременно шест страшни гръмотевици и шест ослепителни мълнии разхвърлят искри. Топки горящ катран се въртят във въздуха. Ужасените колесничари извиват надясно, но в туй време порой от оловни топки просъсква връз тях, изпратен от балеарските стрелци с прашки, наредени зад гръмотевицата и мълнията. Колесничари падат наляво и надясно; тъй като юздите са здраво вързани около кръста им, това води до изпочупването на няколко колесници. Колоната е почти в пълен безпорядък и все пак Карактак съумява да я върне отново по нейния път. Целта му е римският тил, който сега се вижда съвсем ясно, защото лекият ветреца подбутва мъглата към другия фланг. Обаче ги

сполетява катастрофа. Когато колоната, разбъркана и хаотична, се втурва напред, колесниците една след друга започват да се преобръщат, като че задържани от невидима сила. Задните колесници са тъй близо до предните, а и наклонът надолу е толкова голям, че никой не съумява нито да спре, нито да се обърне, без да събори съседа си. Сляпо летят надолу колесниците, а камарата отпред се вдига все по-висока и по-висока. Над трясъка от разбиващи се колесници и стоновете и виковете се понася страхотен шум от тъпани и внезапно се появява орда от стройни, голи, черни мъже, размахващи бели копия. Те се нахвърлят върху изпотрошената грамада, а дългите им копия се стрелкат ту тук, ту там сред повалените войници. Те се смеят, ликуват, крещят и ни един от бритите не смее да се отбранява, защото ги приемат за зли духове. Карактак се измъква от клането. Неговата кола се преобръща първа, но той изхвърква от нея невредим. Втурва се надясно, препъвайки се о гъсто кръстосаните въжета за палатки, опънати на височината на коляното във високата трева. Последната част на колоната, колесничари белги от Западна Британия, са осъзнали навреме какво става отпред. Петстотин от техните колесници успяват да избягнат сблъскването, като свиват надясно. Там Карактак ги спира и се спасява. Останалата част е разгромена, защото Четиринадесети легион е изпратил две свои кохорти в тила им, а две други, от Деветия, се спускат косо напред, за да помогнат на нубийците.

Карактак отвежда колесниците си обратно нагоре по хълма и нарежда на военачалника на белгите да се притече на помощ на Катигерн, на другия фланг. Самият той се отправя към централното укрепление, защото забелязва, че вратата за нападение е отворена и иска да разбере защо е това. Влиза и вижда, че гарнизонът е изчезнал. Междувременно Катигерн се сражава смело начело на войска от изоставили колесниците си бойци, подкрепян от пехотинци, които са се притекли на помощ от гората. Той е ранен. Всичките му колесници са изчезнали. Брат му е предвождал бягството към централното укрепление, а оттам през горската пътека, та отвъд. Гарнизонът от укреплението го е последвал. Нашите Двадесети и Втори постепенно отблъскват войниците на Катигерн, спазвайки своята формация при настъплението. Карактак, връщайки се към вратата за нападение, дочува шум от препускащи към него колесници: това е колесничарската част на белгите, които също бягат. Той се опитва да ги

спре, но те не искат и да чуят; тогава, осъзнал, че сражението е загубено, той извива собствената си колесница и изсвирва два пъти с рога си от слонова кост сигнала за всеобщо отстъпление. Все още се надява, че ще настигне бегълците и ще ги прегрупира няколко мили по-нататък, по Колчестърския път. Дочува звуци от римски тръби и докато колесницата му се измъква из гората на отвъдната страна, той вижда, че отдясно към него настъпват осем кохорти от римска редовна войска. Това са преторианците. А по-нататък, откъм ляво, съзира слонове и римска конница, която излиза от гората и се насочва също към него. Той виква на водача си да шибне конете. Избягва.

С бягството на Карактак свърши и сражението. Преторианците пресякоха отстъплението на британците от гората, а останалите в нея пехотинци не оказаха почти никаква съпротива. Изпратихме конни части да завземат укреплението от дясната страна на британците, но по пътя нататък те срещнаха отряд от британски бойци с копия; тези съобразили да прережат въжетата, задържащи нещо като подвижна решетка на крепостна врата, която паднала право върху пътеката и я препречила. И трите пътеки, извеждащи към гората, бяха защитени с подобни решетки, всяка от които беше свързана с огради от колове от двете си страни, ала единствената, която свърши работа, беше тази. Докато конницата успее да се справи с това препятствие, оттеглящият се британски отряд спусна още една решетка и избърза напред, да съобщи на гарнизона в укреплението, че всичко е загубено. Гарнизонът се измъкна благополучно в западна посока. Другото укрепление се предаде след един час; а междуременно Катигерн бе тежко ранен и това сломи съпротивата на войниците му.

Взехме осем хиляди пленници и преброихме четири хиляди и седемстотин трупа на бойното поле. Нашите загуби бяха незначителни: триста и осемдесет убити, шестстотин ранени, от които само сто и петдесет напълно извадени от строя. Конницата и слоновете изпратихме напред към Колчестър, да попречат на бегълците да се сплотят отново на пътя. Настигнали Карактак при Челмсфърд, където той се опитвал да организира отбраната на река Челмър. Само видът на слоновете бил достатъчен да разгони британците на всички посоки. Карактак пак избяга. Този път той загуби всяка надежда да спаси Колчестър. Следван от двеста колесници от своето племе, той пое на

запад и изчезна от сцената. Отишъл бе да потърси покровителството на своите съюзници от Южен Уелс.

На бойното поле струпахме огромни купища от трофеи — счупени колесници и оръжия — и ги изгорихме като приношение на Марс. През тази нощ лагерувахме на отвъдния край на гората. Войниците тършуваха наоколо за плячка. Намериха безброй много златни вериги, емайлирани нагръдници и шлемове. Издаде бях строга забрана да не се насилват пленените жени — защото стотици жени се биеха в горите рамо до рамо със своите съпрузи — и в същата вечер езекутирахме трима от Четиринадесетия за неподчинение. Когато се стъмни, усетих реакцията след победата и докато вечерях с щаба си, получих пристъп на най-страшната атака от стомашни спазми — „сърцебол“ го наричат. Сякаш сто меча се забиха в стомаха ми едновременно и аз изревах тъй страховито, че всички присъстващи ме сметнаха за отровен. Ксенофонт се втурна към мене, бързо разряза връзките на бронята ми с ножа си, захвърли я настрани, наведе се над мене и започна да мачка стомаха ми с две ръце, а пък аз не спирах да викам и да стена. Най-сетне спря спазъма, уви ме в горещи завивки и ме отнесе в леглото, където прекарах една от най-ужасните нощи в живота си. Но всъщност изключителната цялостност на победата бе лекарството, което ме излекува. Докато стигнем до Колчестър, три дни по-късно, бях се съвзел. Пътувах на слон като индийски монарх.

Към Колчестър ни посрещна авангардът на една приятелска армия. Бяха ицените, които се бяха вдигнали в моя подкрепа още щом научили, че съм пристигнал в Лондон. Заедно обсадихме и нападناхме града, който бе отстояван храбро от неколцина старци и жени. Там положих клетва за честно съюзничество в името на Рим с царя на ицените, с царя на Източен Кент и с царя на Източен Съсекс като признание за помощта им в тази война. Останалата част от страната обявих официално за римска провинция под управлението на Авъл и скоро след това приех васалните клетви на всички дребни царе и вождове, включително и ония кентски вождове, които се бяха изпокрили в Уиълд. След това реших, че съм извършил всичко, което бях дошъл да сторя в Британия. Сбогувах се с Авъл и с неговата армия и се върнах в Ричбъро с преторианците, слоновете и ония петстотин доброволци, които бяха тръгнали с мен от Остия, но бяха дошли

твърде късно за сражението. Качихме се на корабите и стигнахме във Франция благополучно. В Британия прекарах само шестнайсет дни.

Може и да бях неблагодарен, но в сърцето си съжалявах за едно нещо. По време на сражението бях с Девети легион и обзет от смелост, когато две кохорти тръгнаха да помагат на нубийците, аз препуснах възбудено пред тях, за да участвам в боя. Обаче се отказах: не ми се щеше да се смесвам с нубийците, които в битките често объркват приятеля с врага. Обърнах Пенелопа зад тях и се оттеглих във фланга. Там съзрях един британски вожд да се промъква сред хаоса от счупени колесници и ритаци коне. Изтеглих меч и пришпорих след него. Тъкмо го настигнах, появи се колона от колесници и аз се принудих да обърна и да препусна назад. Сега знам, че този вожд е бил Карактак. И като си помисля само, че двуборството с него ми се изплъзна само за секунди! Тъй като аз имах и меч, и кон, а той — ни едното — лесно щях да го убия.

Ако ли пък го бях сторил, каква безсмъртна слава щях да си спечеля! Само двамина римски генерали в цялата ни история са успявали да убият вражеския военачалник в двуборство и да го обезоръжат.

---

[1] *Вилазка* (от рус. *вылазка*) — остарял военен термин за внезапна атака от обсада; набег. — Бел. *Номад*. ↑

ГЛАВА 21

За да му бъде гласуван триумф като награда за победата над враговете на неговото отечество, един римски пълководец трябва да е изпълнил определени условия, изисквани от древната традиция. На първо място той трябва да има ранг на консул или на магистрат от първи ранг и да бъде официалният главнокомандуващ на победоносните войски, а не изпълняващ тази длъжност или по-низш офицер; като главнокомандуващ той трябва лично да е разчел поличбите преди битката. После трябва да се е сражавал с чужд неприятел, а не с разбунтувани граждани; и войната трябва да се е водила не за възвръщане на територия, която веднъж вече е принадлежала на Рим, а за разширяване на римското владичество над съвсем нови територии. Освен това трябва да е нанесъл решително поражение над неприятеля в решаващо сражение, което да сложи край на войната; трябва да е убил най-малко пет хиляди вражески войници; а римските загуби да са сравнително леки. И накрая победата трябва да е толкова пълна, че той да може да изтегли войските си без страх, че ще навреди на завоеванията си, и да ги доведе обратно в Рим, за да участвуват в триумфа.

Разрешението за отпразнуването на триумф се дава от Сената, но всякога след ревниво и продължително обмисляне. Сенаторите се събират обикновено в храма на Белона извън града, за да проучат увенчаното с лавров венец съобщение на пълководеца, и ако имат причина да предположат, че исканията му са неоснователни или преувеличени, повикват го, за да ги докаже. Ако обаче решат, че наистина е извоювал забележителна победа, определят ден за всенародна благодарност и искат официално разрешението на населението на Рим да се пусне победната армия в стените на града за триумфа. Сенатът има дискреционна власт да отмени някои от условията, необходими за триумфа, ако се сметне, че победата е от достатъчно голямо значение. Това е съвсем справедливо, но аз със съжаление ще отбележа като лично мнение, че най-малко шейсет или

седемдесет от ония триста и петнайсет триумфа, празнувани от времето на Ромул насам, не са били заслужени; а, от друга страна, мнозина победители са били лишавани от напълно заслужени триумфи вследствие неприязненото въздействие на техните съперници върху Сената. Ако обаче някой е бил лишен от своя триумф от завистливи врагове или по чисто технически причини, обикновено той празнува триумф неофициално на Албанските планини, край града, там се стича цялото население на Рим и всъщност това не се различава кой знае колко от един истински триумф; единствената разлика е, че не се вписва в градските летописи и че след смъртта му погребалната му маска не може да се носи с триумфалните му одежди. Може би най-позорните триумфи, празнувани в Рим, са били триумфът на Юлий Цезар над синовете на Помпей Велики, неговите роднини, и друг един, празнуван от един от моите предци, Апий Клавдий, въпреки отказа и на Сената, и на римското гражданство да му позволят тази чест — той принудил сестра си, девица-весталка, да седне в триумфалната му колесница; градските управници не посмели да го смъкнат оттам, от страх, че ще поругаят нейната святост.

Когато аз изпратих своето съобщение с искане за триумф, знаеше се предварително, че то ще бъде удовлетворено, защото никой не би се осмелил да се опълчи срещу желанията ми, макар да бяха и съвсем безпочвени — безпочвени дори като искането на Калигула, когато бе отпразнувал своя троен триумф над Германия, Британия и Нептун. Той бе навлязъл едва на няколко мили в Германия; не беше срещнал съпротива, станал бе жертва на подплашеното си въображение и бе избягал в паника; дори не беше прехвърлил Ламанша, за да стъпи в Британия, не прати там и войска; що се отнася до Нептун, то най-мекото, което може да се каже за това, е, че триумфи не се даряват за победи, истински или въображаеми, над национални богове. Но аз държах да спазя правилата и затова обяснявах в моето съобщение, че броят на бритите, убити по време на личното ми предводителство на сражението, е с триста души по-малко от необходимия, но че пленниците са многобройни и може би достатъчни, за да уравновесят онази липса, и че незначителният брой на жертвите от наша страна също ще повлияе на сенаторите, ако решат този път да се откажат от това условие. Предлагах, ако ми се гласува триумф, да пусна шестстотин пленници да се бият на живот и смърт на цирковата арена

и тъй да доведе броя на убитите неприятели до пет хиляди. Писах, че не мога да се върна в Рим преди месец март, тъй като Авъл ще се нуждае тази зима от всичките си експедиционни войски, за да привикне британците към нашето постоянно присъствие на техния остров; и че дори и тогава не бих могъл да оставя новата провинция незащитена, понеже непокорените още племена по границите биха могли да я опустошат. Но че мога да върна войските, които са водили решаващото сражение, а именно Двадесети легион, четири батальона от Втори, един от Осми, както и някои съюзнически войски, ако това ги задоволи. Междувременно, съобразявайки се с древните обичаи, аз не ще се върна в Рим (който Вителий ще продължи да управлява с тяхна помощ като мой представител); ще остана във Франция, с главна квартира Лион, където ще изслушвам обжалвани дела, ще решавам спорове между племена или градове, ще извършвам преглед на войската, ще надзиравам защитните линии, ще проверявам сметките на областите и ще се погрижа заповедта ми за окончателното унищожение на друидското съсловие да се изпълнява най-строго.

Съобщението ми беше прието благосклонно и Сенатът любезно отстъпи пред каузата за петте хиляди убити и поиска от римското население да ми гласува разрешение да вляза с армията си в града, а населението го гласува с радост. Сенатът ми гласува петстотин хиляди златици от обществените средства за отпразнуването на моя триумф и определи датата за самия ден на Нова година, първи март.

Обиколката ми на Франция не бе отбелязана от никакви особени събития, макар да взех някои важни решения за разширяване на римското гражданство. Няма да губя време, за да споделям впечатленията си от страната. Авъл ми докладваше редовно, съобщавайки за заемаването на различни катувелаунски твърдини, разказвайки за разпределението на войските си, и ми изпрати за одобрение плана си за кампанията през следващата пролет, след завръщането на войските от триумфа. Получих многобройни поздравления от провинциални управители, от съюзнически царе и градове и от лични приятели. Марс се обади от Антиохия, че победата ми била много навременна. Направила голямо впечатление в Изтока, където слуховете за вътрешния упадък на Рим и за неизбежното рухване на империята непрестанно се подхранвали от скрити врагове и извикали бунтовни настроения сред сирийските провинциали. Но това

далеч не беше всичко, което имаше да ми каже Марс. Той ми събщи за смъртта на стария цар на Партия — оня, когото Вителий беше изненадал по времето на Калигула, когато се канеше да нападне Сирия, и го бе принудил да му даде видни заложници срещу бъдещото му покорство — и за възцаряването на сина му Готарз, ленив и покварен принц, мразен от благородниците. Той писа:

Но този Готарз има брат, Бардан, много надарен и амбициозен принц. Научавам, че сега Бардан се е запътил към Партия, за да оспори трона на брат си. Неотдавна посетил Александрия под предлог да се посъветва с един тамошен прочут лекар, който лекува глухота — Бардан недочува с едното ухо. Но пътят му го превел през Йерусалим и моите агенти ме уверяват, че си тръгнал от владенията на цар Ирод много по-богат, отколкото пристигнал. С помощта на това еврейско злато аз очаквам, че ще успее да надвие Готарз: партските благородници лесно се подкупват. Може да се разчита освен това на неподкупната помощ на царя на Адиабена — асирийското царство, което, излишно е да ти припомням, лежи отвъд река Тигър, южно от Ниневия — и на царя на Осроена, в Западна Месопотамия. Помниш, че този цар на Адиабена неотдавна върна на трона покойния цар на Партия, след като оня бе свален със заговор на благородниците, и бе възнаграден за тази си услуга със Златното легло и с Високата тиара. Но вероятно на теб ще е новост това, че тази видна личност тайно е преминала към юдейската вяра и че майка му, която първа в семейството е сменила религията си, сега живее в Йерусалим. Отвела е със себе си петима млади принцове от Адиабена, нейни внуци, за да се изучат на еврейски език, литература и религия. Всички са били обрязани.

Следователно сега цар Ирод има тесни връзки със следните царе:

царя на Халкида,

царя на Итурия,

царя на Адиабена,
царя на Осроена,
царя на Малка Армения,
царя на Понт и Киликия,
царя на Комагена и
бъдещия цар на Партия.

Естествено короната на Партия води със себе си съюзничеството на мнозина други царе от Средния Изток чак до Бактрия и индийската граница. Цар Ирод освен това се радва на подкрепата на евреите по целия свят, включително и на евреите от Александрия, на идумейците и набатейците, и подмамва на своя страна царя на Арабия. Финикийците също тъй постепенно се поддават на ласкателствата му: само Тир и Сидон все още странят. Той прекъсна приятелските си отношения в тези страни и забрани на поданиците си да търгуват с тях под страх от смъртно наказание. Тир и Сидон ще се принудят да се спогодят с него. Икономическото им благополучие зависи от търговията с вътрешността; и като изключим зърнените храни, които внасят от Египет, и рибата, която е оскъдна при бурно време, цар Ирод контролира всичките им хранителни доставки.

Трудно ще е да се преувеличават опасностите от създалото се положение и всички ние сме много благодарни, че победата ти над Британия е тъй цялостна, макар да бих искал войските, разположени сега в Британия, да са по-наблизо, та да могат бързо да се придвижат към Изтока, където, уверен съм, скоро ще бъдат нужни.

Ако би желал да обмислиш с присъщата си доброта и прозорливост съвета, то ти предлагам в тези трудни обстоятелства, той е следният: смятам, че ти трябва незабавно да върнеш на престола му Митридат, бившия цар на Армения, който сега живее в Рим. Моля те да не се засягаш, но според мене голяма грешка е от страна на чичо ти Тиберий Цезар, гдето позволи на бившия цар на Партия да обедини арменската корона със своята, вместо да му отмъсти с оръжие за онова обидно писмо, което царят му

написа. Ако следователно изпратиш цар Митридат при мен в Антиохия веднага, аз се наемам да го върна на арменския трон, докато Бардан и Готарз си оспорват трона на Партия. Настоящият управител на Армения би могъл да бъде подкупен, за да не ни се съпротивлява много, а пък Митридат е способен принц и голям почитател на римските институции. Брат му също така е цар на Грузия и командува доста могъща армия от кавказки пленници. Мога да се свържа с него и да уредя той да нападне Армения откъм север, докато ние настъпваме от югозапад. Успеем ли да върнем Митридат, няма защо да се страхуваме след това от царете на Понт и малка Армения, чиито царства ще бъдат откъснати от Партия чрез Армения; нито от царя на Комагена (чийто син сега е сгоден за дъщерята на цар Ирод — Друзила), защото неговото царство лежи между Армения и подвластните ми територии. Всъщност ние ще държим севера, а когато Бардан завърши гражданските войни и свали цар Готарз (защото тъй смятам, че ще стане), следващата му война ще трябва да бъде срещу Митридат в Армения. Но той трудно ще си възвърне Армения, ако ние от своя страна подпомогнем Митридат както трябва, а пък южните и източни съюзници на Бардан мъчно ще склонят да го подпомогнат в такава далечна и рискована експедиция. Докато не си възвърне Армения, Бардан не ще е в състояние да осъществи ни един от завоевателните замисли, които, уверен съм, е запланувал цар Ирод Агрипа. Това е първото открито обвинение, което правя срещу верността на твоя предполагаем приятел и съюзник, и аз осъзнавам голямата опасност, на която се излагам да извикам гнева ти с това. Но слагам сигурността на Рим пред личната си безопасност и бих се чувствувал предател, ако скрия някои от политическите сведения, които научавам, само защото звучели неприятно в едно официално писмо. След като казах толкова много, осмелявам се да предложа още синът на цар Ирод, Ирод Агрипа Млади, да бъде поканен в Рим, за да присъствува

на твоя триумф. А после, ако се наложи, може да бъде задържан за неопределено време под някакъв предлог и би могъл да се окаже полезен заложник за доброто поведение на баща си.

Можех да постъпя по два начина. Първият беше да повикам веднага Ирод в Лион, за да отговаря за обвиненията на Марс, в които, въпреки пристрастието си към Ирод, не можех да не вярвам. Ако наистина беше виновен, той щеше да откаже да дойде, а това щеше да означава незабавна война, за която не бях подготвен. Вторият беше да печеля време и с нищо да не му покажа своето недоверие; но опасността от този начин се криеше там, че Ирод щеше да се облагодетелствува от отлагането повече от мене. Ако избях този начин, щях да се вслушам в Марсовия съвет за Армения; но дали Марс беше прав, като разчиташе, че една дружелюбна Армения ще е достатъчна закрила срещу страховитата мощ на Източната конфедерация, която, както изглежда, бе създал Ирод?

Получих писма от Ирод. В първото отговаряше на въпросите ми за оня предречен цар. Във второто ме поздравяваше сърдечно за победите ми и колкото и да е странно, искаше позволенията ми да изпрати сина си в Рим, за да присъствува на моя триумф; смятал, че не бих имал нищо против момчето да се поразвлече за няколко месеца в Рим, преди да се върне през лятото в Палестина, за да му помогне в организиране на голямото пиршество в чест на рождения ми ден, което се надявал да отпразнува в Цезарея. Писмото относно предречения цар гласеше следното:

Да, драга ми Маймунке, като дете съм слушал много мистични разговори за този Миропомазан или Месия, както го наричат на нашия език, и тези разговори все още продължават в теологическите среди на Йерусалим: но никога не съм им обръщал сериозно внимание, докато твоята молба за по-подробни сведения относно предсказанието не ме накара да проуча сериозно въпроса. По твое предложение разпитах нашия достоен приятел Филон, който се намираше в Йерусалим, за да изпълнява

някакъв свой обет, даден на нашия бог — той вечно или дава обети, или ги изпълнява. Филон отъждествява, според мен, прекалено смело и нелепо Божеството, схванато идеално от Платон и неговото философско обкръжение — Непроменливо и Непоколемимо и Вечно и Единно интелектуално Съвършенство, излитащ над всичко останало с нашия страстен пламенен бог в Йерусалим. Предполагам, че Платоновото божество му се е сторило твърде студено и абстрактно и е поискал да му се вдъхне малко живот, като в същото време възхвали собствения си бог, простирайки властта му над цялата вселена. Във всеки случай запитвах Филон какво се казва в свещените книги за тази загадъчна личност. Филон изведнъж стана много сериозен и ме увери, че надеждите на нашата раса били отправени към идването на Месията. Даде ми следните подробности:

Този Месия е цар, който ще дойде да освободи Израел от греховете му и същевременно ще е представител на нашия еврейски бог. Той може да не е голям завоевател, макар да трябва да освободи евреите от всяко чуждо иго, което им пречи да изповядват своята вяра. Това пророчество е направено за пръв път, според Филон, наскоро след като евреите са били изведени от Египет от техния законодател Мойсей, при царуването на Рамзес Втори. В една книга, която ние наричаме „Книга за Числата“, приписвана на Мойсей, за него се говори като за „Звезда и Скиптър от Яков“. В по-късни свещени книги, от времето, когато е бил основан Рим, за него се говори като за човек, който ще събере изгубените овце на Израел от различните краища и ще ги върне в родната им кошара в Палестина — защото по това време вече евреите са били разпръснати в колонии из целия Близък и далечен Изток. Някои са напуснали Палестина доброволно, като търговци и заселници, други са били отведени в робство. Филон казва, че еврейските теолози никога не са били съвсем наясно дали Месията е човек или символ. По времето на юначните макаби (свещенослужителите, предци на моята

майка) са го смятали само за символ. В други времена не само са го мислили за жив човек, но дори са го отъждествявали с някои чуждоземни спасители на расата, като например Кир Персиеца и дори Помпей, който сложил край на Хазмонското владичество. Филон заявява, че и двете схващания са погрешни: Месията ще се появи тепърва и той ще бъде евреин, пряк потомък на нашия нар Давид, чийто син Соломон построи храма в Йерусалим, и трябва да е роден в едно село, наречено Витлеем, и той ще обедини Израел и ще го очисти от греховете му посредством един цялостен ритуал, състоящ се от изповед, покаяние и умилоствивяване на обиденото божество. Йерусалим ще бъде подложен на очищение „до всяка тенджерата и всяко звънче на конна шия“, Филон знае дори рождената дата на Месията, а именно пет хиляди години след рождението на първия родител на еврейската раса: но мненията за това кога е живял той се различават, тъй че то не помага много.

Свещените книги не са много последователни в различните си описания на този човек. Веднъж го представят като разгневен властен воин, облечен в царски пурпур и окъпан в кръвта на враговете на своето царство, друг път като кротък, тъжен бездомник, нещо като беден пророк, проповядващ разкаяние и братска любов. Филон обаче твърди, че най-достоверните и ясни думи за него се намират в една книга, наречена „Псалтир на Соломон“. Те са във формата на молитва:

„Погледни, о Господи, и въздигни техния цар, сина Давидов, в часа, в който ти си определил, да царува над Израел, твоя слуга; надари го със сила да срази несправедливите управници; да очисти Йерусалим от езичниците, които го мачкат под нозете си, да отхвърли грешниците от твоео наследство, да строши гордостта на грешниците и силата им, както се трошат глинени съдове с железен прът, да унищожи беззаконните народи със словата си, да събере един свят народ и да го поведе в правдата. Езичниците да пъшкат под неговото иго: той ще

възслави Бога пред целия свят и ще очисти Йерусалим в святост, както е било в началото. От краищата на света всички народи ще се стекат да видят неговата слава и ще му поднесат в дар отрудените синове на Сион, да видят сдават на Господа, с която Бог го е увенчал, защото за тях той е справедлив цар, напътствуван от Бога. В неговото време сред тях не ще има неправди, защото всички те са свети и техен цар е Помазаният от Бога.“

Естествено легендата за този Месия се е разпространила из Изтока в най-различни фантастични форми, като същевременно е престанала да се отнася за евреите. Оная версия, дето я споменават, за мъчителната смърт на царя, изоставен от приятелите си, които след това пият кръвта му, не е еврейска, а доколкото знам, сирийска. В еврейската версия той е само цар на евреите и глава на голяма религиозна общност с център Йерусалим, но не е самият бог. Той не би могъл да узурпира мястото на бога, защото евреите са най-упоритите единобожци в света.

Питах ме дали някой сега се отъждествява с Месията. Не съм срещал ни един такъв човек. Последният, за когото си спомням, беше някой си Йешуа бен Йосиф от Галилея. Когато бях магистрат в Тибериада (при чичо ми Антипа), той имаше доста последователи сред необразованите и проповядваше пред голямо множество на езерния бряг. Беше човек с необикновена външност и макар баща му да бе обикновен занаятчия, разправяше, че бил от рода на Давид. Чувах, че имало някакъв скандал около раждането му: някакъв гръцки войник в охраната на дядо ми, на име Пантера, уж бил озлостил майка му, която тъчала гоблени за Храма. Този Йешуа бил дете-чудо и знаел свещените книги по-добре от мнозина най-учени духовници. Размишлявал нашироко по религиозните въпроси и твърде възможно е да има нещо вярно за гръцкия му произход, защото юдейската религия му се струвала твърде мрачна (а ни един евреин не я намира за такава) и той започнал да я порицава като неподходяща за обикновените нужди на хората. Опитвал се наивно да

прави онова, което след него Филон стори тъй умело — да примири юдейската литература на откровението с гръцката философия. Напомня ми думите на Хораций в неговото „Поетическо изкуство“ за художника, който изрисувал една жена с рибешка опашка:

„Посмейте се, приятели, на тази гледка!“

Ако има нещо, което да мразя повече от един поориенталчен грък, то това е гръко-поримчен ориенталец или изобщо какъвто и да е опит от този род за сливане на културите. Това са думи срещу мен самия, но такава ми е убеждението. Майка ти до края не успя да направи от мене добър римлянин; тя само разглези един добър ориенталец.

Та този Йешуа бен Йосиф (или бен Пантера) изпитвал влечение към гръцката философия. Обаче му пречело това, че не знаел гръцки. А освен туй трябвало да работи здравата — бил дърводелец, — за да си вади прехраната. Запознал се е с някой си Яков, рибар, който обичал литературата и който бил посещавал епикурейския университет в Гадара, на отсрещната страна на езерото, срещу Тибериада. По онова време Гадара вече беше западнало място, макар в разцвета си да е дала четирима велики мъже: поета Мелеагър, философа Мназалк, ретора Теодор, при когото е учил чичо ти Тиберий, и математика Филон, който е намерил отношението на обиколката на окръжността към нейния диаметър с точност десет хиляди от десетичния знак. Във всеки случай Йешуа използвал Якововите философски трошици от Гадара и собствените си познания от еврейските религиозни книги и съчинил някаква своя сборна религия. Но една религия без авторитет не представлява нищо, затова отначало тайно, а сетне и открито той започнал да се отъждествява с Месията и говорел (както навремето говорел Мойсей) така, сякаш от неговата уста говори бог. Имал много

изобретателен ум и отправял своите проповеди във вид на прости притчи с поучителен край. Освен това твърдял, че може да лекува по свръхестествен начин и да прави чудеса. Създал много неприятности на еврейските религиозни водачи, които обвинявал, че съчетавали строгото спазване на Закона с грабителство и безочливост към бедните. Много чудесни истории се разказват за него. Един от политическите му противници веднъж се опитал да го злепостави, като му задал въпроса дали е правилно за правоверен евреин да плаща римския императорски данък. Ако отговорел утвърдително, щял да загуби доверието на националистите. Отговорел ли отрицателно, щял да подлежи на арест от гражданските власти. Затуй се престорил на невеж по въпроса помолил, преди да отговори, да му покажат по колко пари се плащат. Показали един сребърник и му рекли: „Гледай, всеки глава на семейство трябва да плаща толкова.“ Той запитал: „Чия е главата на монетата? Не чета латински.“ Казали: „Това е главата на Тиберий Цезар.“ Той рекъл: „Щом е главата на Цезаря, платете я на Цезар. Но не отказвайте да платите божието — богу.“ Опитвали се го спипат натясно и по въпросите за еврейските закони, но той всякога имал е цитат, за да оправдае своите проповеди. Но най-сетне се изложил като сериозен еретик и краят на историята е такъв, че нашият стар приятел Понтий Пилат, тогавашният управител на Юдея и Самария, го арестувал за подбуждане народни смутове и го предал на върховния еврейски религиозен съд в Йерусалим, дето бил осъден на смърт за богохулство. Като пресмятам, умрял е в същата година с богиня Ливия и неговите последователи са го изоставили, тъй че голяма част от предсказанието, което ми цитираш, се е сбъднало. А сега има хора, които твърдят, че той бил бог и че видели как душата му се възнеся в небето след смъртта — също като душите на Август и Друзила — и разправят още, че бил роден във Витлеем и че бил изпълнил всички останали предсказания за Месията по един или друг начин; но аз ти предлагам да сложим край на

тези глупости веднъж завинаги. Само преди три дни арестувах и езекутирах Яков, който, изглежда, е умът на това движение; надявам се да заловя наново и да езекутирам друг един техен фанатик, Симон, арестуван по същото време, който успя да избяга от затвора. Бедата е там, че макар някои разумни хора да се „смеят на гледката“ на ярко изрисувана жена с рибешка опашка, тълпата се взира захласнато в нея, приема я за морска богиня и я боготвори.

Това хитро писмо съдържаше една подробност, която ме увери, че Ирод наистина се смята за Месия или най-малко възнамерява в скоро време да се възползува от огромната власт на това име, за да осъществи собствените си амбиции. Щом веднъж им се разкриеше, евреите щяха да го последват до един: щяха да се стълпят в Палестина от всички краища на света и аз предвиждах, че влиянието му скоро ще нарасне дотолкова, че цялата семитска раса ще прегърне новата вяра и ще подпомогне в премахването на „чужденците и неверниците“ от своите среди. Приемането на нова вяра от страна на царя на Адиабена и на цялото му семейство беше сламчица, която показваше накъде духа вятърът; всъщност не беше и малка сламчица, защото царят беше известен с прозвището „Създател на царе“ и беше дълбоко уважаван в Партия. В следващото си писмо Марс ми съобщаваше за слуховете, че към еврейска вяра е преминал и царят на Комагена, който бе любимец на Калигула. (На времето разправяха, че той увещал Калигула да управлява с ориенталски абсолютизъм; и наистина, щом извършеше някакво необикновено кърваво и неоправдано престъпление, Калигула всякога се обръщаше към него за одобрение.)

Оная подробност, която ме убеди, че Ирод възнамерява да се обяви за Месия, беше следната: като споменаваше Витлеем, той не казваше, че това е и неговото родно място, а не, както всички си мислеха, Йерусалим. Майка му Береника веднъж беше разправяла историята на мама с най-големи подробности. Пътувала от именията на съпруга си в Хеврон към Йерусалим, за да роди там, когато внезапно я обзели родилни болки и преживяла незабравимо неприятно раждане в някакво крайпътно село, при алчен ханджия, с неопитна

акушерка. Чак няколко часа след раждането Береника се сетила да запита за името на селото, което било мръсно и полуразрушено; акушерката отговорила: „Витлеем, родното място на патриарх Вениамин, родното място и на цар Давид, мястото, за което пророкът е казал: «А ти, Витлеем Ефратски, макар да си мъниче сред хиляди подобни в Юдея, от теб ще се роди в мене оня, който ще бъде властелин в Израел.»“ Береника, разгневена от начина, по който се отнесли с нея, възкликнала иронично: „Дано всевишният не вдигне благословията си от Витлеем!“, на което акушерката отвърнала одобрително: „Така казват всички!“ Тази история бе допаднала много на мама и години подир това, когато искаше да изкаже възмущението си от някое прехвалено място, тя възкликваше като Береника: „Дано всевишният не вдигне благословията си от Витлеем!“ Затова съм и запомнил името.

Що се отнася до този Йешуа, или Иисус, както го наричат гръцките му последователи, за него също разправят, че бил роден във Витлеем — не разбирам на какви основания, защото Витлеем не е в Галилея, — а култът му напоследък се е разпространил чак до Рим и, както изглежда, скрито процъфтява тук. Церемониите включват някаква вечеря на любовта, на която присъстващите мъже и жени ядат символично от плътта на Миропомазания и пият кръвта му. Чувам, че твърде често тази церемония извиквала разюздани и истерични сцени, каквито всъщност могат да се очакват, когато посветените са роби и мъже и жени от най-низшето съсловие. Преди да им се позволи да седнат, първо трябва да изповядват греховете си с най-отблъскващи подробности пред цялото събрание. Това доставя голямо развлечение и извиква нещо като съревнование в самоунижаване. Върховният жрец на култа (ако смея да го удостоя с тази титла) е галилейски рибар, същият оня Симон или Петър, упоменат от Ирод, който, изглежда, си е заслужил званието заради това, че изоставил Йешуа, или Иисус, в деня на арестуването му и се отказал от вярата си, но след това искрено се покаял. Защото според етиката на тази жалка секта колкото по-голям е първоначалният грях, толкова по-истинско е опрощението!

Тъй като това не е призната религия (повечето от видните евреи я отричат изцяло), култът попада под закона за забрана на пивниците и братствата; и е от ония, които забраната кара да процъфтяват.

Основната догма на тази вяра е пълното равенство на човека с човека пред лицето на еврейския бог — с когото се отъждествява сега този Йешуа — и в това, че богът дарява вечно блаженство на грешниците при единственото условие да се разкаят да признаят върховенството му над всички други богове. Всеки може да влезе в култа, независимо от класа, раса или характер, тъй че към него се присъединяват хора, които нямат надежда да бъдат допуснати в узаконените тайнства на Изида, Кибела, Аполон и останалите, или защото никога не са заемали необходимото обществено положение, или пък защото са го загубили поради някакво опозоряване или престъпление. Отначало посветеният е трябвало да бъде обрязан, но дори и този встъпителен ритуал вече е отхвърлен, понеже сектата дотолкова се е откъснала от православното юдейство, че единствената посветителна церемония сега е поръсването с вода и именуването на Месията. Понякога този култ излъчва особена, извратена привлекателност върху високообразовани личности. Сред последователите му е един бивш управител на Кипър, Сергей Павел; радостта, която му доставя обществото от улични метачи, роби и вехтошари, показва деградиращото влияние на култа върху цивилизованите хора. Писа ми, че подавал оставка от поста си, защото вече не бил в състояние да полага клетва пред бога Август, тъй като верността към новия му бог не позволявала това. Разреших му да напусне поста си, но го зачеркнах от списъка на гражданите. По-късно, когато го запитах за тази нова вяра, той ме увери, че била напълно аполитичина, че Иисус бил много мъдър човек, притежавал образцов характер и бил верен на римското владичество. Отрече учението на Иисус да е бъркотия от гръцки и еврейски религиозни баналности. Обясни ми, че водело началото си и дори превъзхождало едно течение на умерени еврейски схващания, наречено равинизъм, което се различавало силно от суеверния формализъм на книжниците (на чиято поддръжка разчиташе Ирод), защото наблягало повече на братската любов в името на бога, отколкото на божественото отмъщение, което очаква онези, които не следват Закона; наблягало повече на същността, отколкото на буквата на Закона.

Изпълних обета си пред Венера веднага щом се върнах в Италия. В отговор на един сън, в който тя ми се яви и ми каза усмихната: „Клавдий, покривът ми тече, моля те, оправи го“, аз престроих, и то много богато, прочутия ѝ храм в планината Ерикс в Сицилия, който се

беше порутил: сложих там жреци от древни сицилийски семейства и определих голям годишен приход от държавната хазна. Освен това построих красиво светилище на нимфата Егерия в нейната горичка в Ариция и посветих в него едно златно жертвено приношение — изящна женска ръка, която гаси свещ, със следното изречение, изписано върху свещта на сабински диалект:

„На бързокрилата вестителка на победата, Егерия, от хромия Клавдий, в знак на благодарност. Нека неговата свещ да гори до дъно, изпускайки ярка светлина, а свещите на враговете му да трепват и изгасват ненадейно.“

ГЛАВА 22

Отпразнувах триумфа си на Нова година. Сенатът беше тъй добър да ми гласува още пет допълнителни почести. Първо ми гласуваха Гражданската корона. Това бе златен венец от дъбови листа, който отначало се е давал само на войник, притекъл се по време на сражение в помощ на свой другар, който е бил обезоръжен и животът му е бил в ръцете на врага му, убил е врага и е удържал позицията. Този почетен знак бе даряван много по-рядко, отколкото предполагате; защото за свидетел се призоваваше спасеният и негово задължение беше да предаде короната на своя спасител. Беше почти невъзможно да накараш един римски войник да си признае, че е зависел от милостта на своя неприятел и че дължи живота си единствено на превъзходящата го сила и смелост на своя другар; най-често спасеният се оплакваше, че само се бил подхлъзнал и тъкмо се готвел да стане и да довърши противника си, когато този амбициозен тип се намесил най-нахално и му отнел победата. По-късно почетният знак започна да се дава и на легиони или други войскови командири, които с личната си смелост или умело ръководство са спасили живота на войските под тяхно командване. По тази причина получих короната и аз и наистина смятам, че си я заслужих, защото не се вслушах в съветите на моя щаб. Носеше надписа „За спасение на живота на съгражданите си“. Сигурно си спомняте, че когато ме въздигнаха за император, преторианците ме бяха принудили да си наложа един подобен венец, оня, с който Калигула се беше наградил за победата си в Герамния. Тогава нямах никакво право да го нося и много се срамувах (макар че и Калигула нямаше право на него), та сега с истинско удоволствие се увенчах с този, който ми се полагаше по право. Второто отличие беше Морската корона. Тази корона, украсена с корабни носове, се даваше за смелост, проявена в морето — например на моряк, който пръв е стъпил на борда на неприятелски кораб, или на адмирал за унищожаване на неприятелска флота. На мен ми бе гласувана, защото бях рискувал живота си, като потеглих по

море в бурно време, за да стигна до Британия колкото може по-рано. След време окачих и двете корони високо над главния вход на двореца. (44 г. от н.е.)

Третата почест, с която ме удостои Сенатът, беше наследствената титла Британик. Малкият ми син бе известен с името Друз Британик или само Британик и отсега нататък ще говоря за него с това име. Четвъртата почест се състоеше в издигането на две триумфални арки в памет на моята победа: едната в Булон, защото оттам бе изходната точка на експедицията ми, и другата в самия Рим, на Фламинския път. Облечени бяха в мрамор и украсени от двете страни с трофеи и барелефи, описващи победата ми, а се увенчаваха от бронзови триумфални колесници. Петата беше декретът, с който денят на моя триумф се обявяваше за ежегоден празник на вечни времена. Освен тези пет почести имаше още две, които се даваха на Месалина, а именно правото да седи на предната седалка в театъра до девиците-весталки, редом с консулите, магистратите и чуждите посланици, и правото да използва закритата държавна кола. На Месалина междуременно ѝ бяха гласували всички почести, присъдени приживе на баба ми Ливия, но аз все още се противопоставях да ѝ се даде титлата Августа.

Слънцето се съгласи да грее лъчезарно в деня на триумфа след няколко облачни дни, а кварталните надзиратели и другите длъжностни лица се бяха погрижили Рим да изглежда тъй чист и привлекателен, както всъщност подобава на такъв старинен и достоен град. Фасадите на всички храмове и жилища бяха измити, улиците изметени като пода на самия Сенат, цветя и пъстри предмети украсяваха прозорците, а пред всяка врата бяха наредени маси, отрупани с храна. Храмовете бяха широко отворени, светилищата и статуите бяха обкичени с венци, на олтарите гореше тамян. И цялото население беше облякло празнични дрехи.

Аз още не бях влязъл в града — нощта прекарах в лагера на преторианците. На разсъмване дадох заповед там да се състои общ парад на всички войски, участващи в триумфа, и раздадох парите, които бях пресметнал, че им се дължат от разпродажбата на пляката, взета от Лондон, Колчестър и другаде, и от продажбата на пленниците. Тези пари възлязоха на тридесет златици за всеки обикновен войник и пропорционално по повече за по-висшите чинове. Изпратил бях вече

паричната награда от същите суми за ония войници в Британия, които не можеха да бъдат освободени, за да се върнат за триумфа. В същото време раздадох и военни отличия: огърлици за проявена храброст на бойното поле — на хиляда души; четиристотин челни плочки (златни медальони във формата на челни конски амулети) на храбри конници или на войници от пехотата, които са успели да убият неприятелски конник или колесничар; четиридесет масивни златни гривни за изключителна храброст — когато раздавах гривните, прочитах описание за подвига на всеки от наградените; шест маслиненени венеца за хората, които бяха допринесли за победата, без лично да са присъствували на сражението (командирът на главния ни лагер и адмиралът, командуваш флотата, бяха сред ония, получили това отличие); три корони на укреплението за първите, които бяха прескочили оградите с колове и първи бяха нахлули в неприятелски лагер; и едно неподострено копие — на Посид, — което се даваше, подобно на Гражданската корона, за спасяване на живот и което той си бе заслужил поне десет пъти.

По моя препоръка Сенатът гласува триумфални орнаменти на всички с ранг на сенатори, които бяха участвували във войната — а то значи на всички командири на легиони и на всички висши щабни офицери. Съжалявам, че Авъл и Веспасиан не можаха да присъствуват, но останалите бяха тук. Хосидий Гета и брат му Лусий Гета, които командуваха Осмата преторианска кохорта в Британия, и двамата бяха удостоени: струва ми се, че за пръв път в римската история двама братя носеха триумфални отличия в един и същи ден. Лусий Гета стана префект на преторианците или по-скоро изпълняваше длъжността заедно с един офицер на име Криспин, назначен временно от Вителий по време на отсъствието ми. Защото Юст, предишният им командир беше мъртъв. Месалина ми бе изпратила бързо съобщение в навечерието на битката при Брентууд, с което ми казваше, че Юст подпитвал различни офицери от преторианците дали са готови да застанат на негова страна при един въоръжен бунт. Доверявайки се напълно на Месалина и страхувайки се да поемам рискове, изпратих незабавно заповед да бъде езекутиран. Години минаха, докато науча истината: че Юст усетил какво става в покоите на Месалина в двореца по време на отсъствието ми и запитал един от своите помощници как ще е по-добре да постъпи — дали да ми пише веднага, или да чака

завръщането ми. Този офицер бил от доверениците на Месалина, тъй че посъветвал Юст да изчака, защото лошата вест би могла да ме отвлече от военните ми задължения; а сетне отишъл право при Месалина. Смъртта на Юст, чиято причина скоро станала известна на целия град, била всеобщо предупреждение да не ме посвещават в тази тайна, която накрая знаели всички освен мене — знаели я дори и враговете ми в Британия и Партия, представяте ли си? Месалина вървяла от зле към по-зле. Но тук няма да разказвам с подробности за поведението ѝ, защото все още нищичко не подозирах за това. Беше дошла в Генуа да ме посрещне като се връщах от Франция, и радостта ѝ от срещата ни ме правеше ужасно щастлив. В изминалите шест месеца малкият Британик и сестричката му бяха пораснали много — бяха чудесни деца.

Искам да разберете — този ден означаваше страшно много за мене. Струва ми се, че нищо на света не е по-славно от един римски триумф. Той не прилича на триумфите, празнувани от варварските монарси над някои съпернически царе, които са покорили: това е чест, отдадена от един свободен народ на техен равен за големите му заслуги към този народ. Знаех, че съм си заслужил почтено и че най-сетне бях опровергал лошото мнение, което открай време семейството ми имаше за мен като личност безполезна, родена от разгневеното небе, идиот, слабак, позор за славните си предци. Тази нощ в преторианския лагер Германик ми се яви в съня ми, прегърна ме и рече със сериозния си глас: „Мили братко, ти се справи отлично, много по-добре, признавам, отколкото съм очаквал от тебе. Ти възвърна честта на римското оръжие.“ Когато се събудих в ранното утро, реших да отменя закона, с който Август ограничаваше триумфите само за самия император и неговите синове или внуци. Ако Авъл продължеше войната в Британия и ако успееше да изпълни задачата, която му бях възложил — малко по малко да покори цялата южна част на острова, щях да увеща Сената да му гласува личен триумф. Според мене това беше единственият човек, на когото един законно присъден триумф по-скоро щеше да отнеме, отколкото да допринесе за славата му. Указът на Август бе издаден, за да попречи на пълководците да подбуждат граничните племена към войни с надеждата да си спечелят триумф над тях; но, казах си аз, нима няма друг начин да се въздържат

пълководците, без да се превръща триумфът, който навремето е бил за всички, в изключително фамилно право на Цезарите?

След като приключи церемонията с раздаването на отличията, аз дадох три аудиенции: първата — на всички управители на провинции, за чието временно пребиваване в Рим бях взел позволенията на Сената, втората — на посланиците, изпратени ми от съюзническите царе, и последната — на изгнаниците. Защото бях получил разрешението на Сената да върна от изгнаничество всички заточеници само докато траят триумфалните празненства. Тази последна аудиенция беше всъщност тъжна, повечето от изгнаниците бяха изтощени и болнави и всички ме замолиха да ревизирам присъдите им. Казах им да не се отчайват, защото лично ще прегледам всяко дело и ако реша, че е в интерес на обществото някоя присъда да бъде отменена или смекчена, ще се застъпя пред Сената за тях. По-късно наистина го сторих и мнозина от онези, които нямаше как да върнем, получиха разрешение поне да сменят мястото на изгнанието си — във всички случаи с подобро. Предложих на Сенека промяна на местожителството, ала той отказа, заявявайки, че докато Цезарят му се сърдел, не би могъл да иска подобрене на своята участ; вечният студ, който (според описанията на пътешествениците) сковавал земята на грубите фини, неизменната жегга, която изгаряла пясъците на пустинята отвъд Атласките планини (където били проникнали победните армии на Цезаря, пренебрегвайки природните закони и разширявайки картата на познатите земи), трескавите мочурливи устия на Британия — сега покорена, както и плодородните долини и равнини на онзи далечен и прочут остров, превзет от Цезаровия изключителен военен гений, да, дори и непоносимият климат на Корсика, където бедният Сенека, автор на тази петиция, чезнел от две години — а може би от два цели века? — този студ, тази жарава, тази влага, тази корсиканска тройна смес от влага, жарава и студ, всичко това щяло да отmine едва забелязано от изгнаника, чиято единствена мисъл била да понесе с търпение смазващата тежест на позора, под чийто гнет се трудел, и да заслужи прошката на Цезаря, ако изобщо някога, макар и неочаквано, бъдел удостоен с този върховен дар. Готов бях да го изпратя в родната му Испания, по молба на приятеля му, моя министър Полибий, но щом сам той настояваше за Корсика, оставих го да си върви в Корсика. Нарцис научил от пристанищните власти в Остия, че сред предметите,

отнесени от Сенека за спомен от посещението му в Рим, този храбър стоик взел в багажа си златни купи за вино, обкичени със скъпоценни камъни, пухени възглавници, индийски подправки, скъпи мазила, маси и лежанки от ароматно африканско сандалово дърво, инкрустирани със слонова кост, картини от ония, които биха зарадвали Тиберий, големи количества отлежало фалернско вино и (макар това да спада към различна категория от останалото) пълно събрание на публикуваните ми творби.

В десет часа трябваше да потеглим. Процесията влезе в града от североизток през Триумфалната врата и мина по Свещения път. Редът беше както следва: отпред вървяха сенаторите, пешком, в най-празничните си дрехи, водени от магистратите. Подир тях подбрана група тръбачи, обучени да свирят триумфални маршови песни като един човек. Звукът на тръбите трябваше да привлече вниманието върху плячката, която следваше в украсени коли, теглени от мулета, и се охраняваше от германци от дворецовата стража, облечени в дрехи на императорски служители. Тази плячка се състоеше от купища златни и сребърни монети, оръжия, бойни доспехи, конски съоръжения, скъпоценни камъни и златни орнаменти, блокчета от калай и олово, скъпи купи за вино, украсени бронзови кофи и други вещи от двореца на Цимбелин в Колчестър, многобройни предмети с красив севернобритански емайл, дърворезбени оцветени тотемни стълбове, огърлици от черен кехлибар, жълт кехлибар и бисер, украшения за глава от пера, бродирани друидски роби, гравирани ракитови гребла и безброй други красиви, ценни или странни предмети. Зад тези коли вървяха дванадесет пленени британски колесници, най-красивите, които успяхме да отберем, теглени от добре съчетани понита. Към всяка от тях беше прикрепен по един плакат, вдигнат на колове над главата на колесничара, с името на едно от дванадесетте покорени британски племена. После идваха още коли, теглени от коне, на които имаше модели от боядисано дърво или глина на градовете и укрепленията, които бяхме превзели, и групи от живи статуи, които представляваха как различните речни божества се подчиняват на нашите войски, а зад всяка група се вдигаше голяма рисувана картина на сражението. На последно място беше моделът на прочутия каменен храм на Слънчевия бог, за който вече споменах. Подир всичко това вървеше група от флейтисти, които свиреха тихи мелодии. Те

въвеждаха белите бикове, охранявани от жреци на Юпитер — биковете ревяха разгневено и всяваха смут. Роговете им бяха позлатени и те носеха червени панделки и гирлянди, за да се покаже, че са предназначени за жертвоприношение. Жреците носеха секири и ножове. После идваха служителите на Юпитер със свещени блюда и други свети принадлежности. Следваше ги нещо необикновено — жив морж. Този бикоподобен тюлен с големи бели бивни бе заловен, докато спял на брега, от стражите на нашия главен лагер. Подир моржа идваха британски диви говеда и елени, скелетът на един изхвърлен на пясъка кит и една цистерна с прозрачна стена, в която плуваха бобри. След това бяха оръжията и отличителните знаци на пленените вождове, а сетне и самите вождове, с всички членове на семействата им, които бяхме успели да заловим, последвани от по-незначителните пленници във вериги. Съжالياвах, че Карактак не е в процесията, но там беше Катигерн с жена си, както и жената и децата на Тогодумн, невръстен син на Карактак, и още тридесет по-влиятелни вождове.

След тях вървеше група от държавни роби, наредени двама по двама, които носеха възглавници със златните корони, изпратени ми от съюзнически царе и царства в знак на благодарствено уважение. Следваха ги двадесет и четирима ликтори, всеки с по една брадва, вързана в сноп от пръчки, а самите брадви бяха увенчани с лаврови венци. После идваше колесница, теглена от четири коня, изработена по поръчка на Сената от сребро и абаносово дърво: като се изключат особената ѝ традиционна форма и релефните сцени от двете ѝ страни, представлящи две сражения и морска буря, тя твърде напомняше колесницата, която бях натрошил на Златарската уличка, защото ми се бе сторила прекалено скъпа. Теглеше се от четири бели коня и в нея седеше авторът на този летопис — не „Кла-Кла-Клавдий“, нито „Клавдий Идиота“, нито „Оня Клавдий“, нито „Клавдий Пелтека“, нито дори „Бедния чичо Клавдий“, а победният и триумфиращ Тиберий Клавдий Друз Нерон Цезар Август Германик Британик, император, Баща на Отечеството, народен трибун за четвърти последователен път, консул за трети път, удостоен с Гражданската и Морска корона, получил три пъти преди това триумфални орнаменти, както и други по-незначителни отличия, граждански и военни, твърде многобройни, за да се изреждат тук. Тази въодушевена и щастлива личност беше облечена в роба, бродирала със злато, и туника на цветя

и държеше в дясната си ръка, която леко потреперваше, лаврова клонка, а в лявата стискаше скиптър от слонова кост отгоре със златно птиче. Венец от делфийски лавър засенчваше челото му и според един древен обичай лицето, ръцете, шията и нозете (всички непокрити места по тялото му) бяха боядисани в яркочервено. В колесницата на Победителя стоеше и малкият му син Британик, който викаше и пляскаше с ръце, приятелят му Вителий, който бе ръководил държавата в отсъствието на Победителя, увенчан с Маслинения венец, невръстната му дъщеричка Октавия, взета в прегръдката на младия Силан, който ѝ бе избран за бъдещ съпруг и който заедно с младия Помпей, женен за дъщерята на Победителя, Антония, бе донесъл на Сената увенчаната с лаври вест за победата. На Силан бяха гласувани триумфални одежди, тъй както и на младия Помпей, който също се намираще в тази колесница и държеше на коленете си Британик. Край колесницата яздеше бащата на младия Помпей, Крас Фруги, който за втори път надяваше триумфалните одежди — първият път бе, след като Галба разгроми катите. Не бива да забравяме държавния роб, който стоеше в колесницата и държеше над главата на Победителя златна корона, обкичена със скъпоценности, дар от римския народ. Негово задължение беше от време на време да прошепва на ухото на Победителя древната фраза: „Погледни зад себе си: помни, че смъртен!“ — това бе предупреждение, че боговете ще се разгневят на Победителя, ако се носи надменно, и не ще закъснеят да го смирят. А за предпазване от уроките на зрителите към бронята на колесницата бяха прикрепени един фалически амулет, едно малко звънче и един бич.

После идваше Месалина, съпругата на Победителя, в държавната ѝ колесница. След нея, пешком, вървяха военачалниците, удостоени с триумфални одежди. Сетне носителите на Маслиновия Венец. След тях по-висшите и по-низши офицери, наградени за проявена храброст. След тях — слоновете. Подире им — камилите, впрегнати две по две в колесници, на които бяха покачени шестте съоръжения за произвеждане на мълнии и гръмотевици, измислени от Калигула и тъй умело използвани от Посид. След това пристъпяше цар Чапла на своите кокили със златна гривна около шията. Казаха ми, че след мене най-много овации събрал цар Чапла. Подире вървеше Посид с Неподостреното копие и испанският окулист, облечен в роба, защото

му присъдихме римско гражданство. После идваше римската конница, след нея пехотата в походен строй, с оръжия, обкичени с лаврови клонки. Младите войници викаха: „Io Triumphe!“, и пееха победни химни, но ветераните използваха правото на свободно слово, което им бе дарено за този ден, и си правеха неприлични шеги по адрес на Победителя. Ветераните от Двадесетия легион бяха съчинили за случая една чудесна песен:

*Клавдий беше учен знаменит,
кръв не ля, с мастило бе залят.
С бритите когато почна бой,
той не се уплаши, бе сърцат,
само за оръжие избра
колчета, въже, камилска смрад.
О, о, о!*

*Колчета, въже, камилска смрад!
Бритите тъй ужасени бяха,
че побягнаха със писък,
който би събудил мъртвите, що спяха.
Викаха те, както вика Клавдий,
щом го свие болката в стомаха.
О, о, о!*

Казаха ми, че в края на същата колона се пеели неприлични песни за Месалина, но оттам, където бях, не ги чувах; всъщност да ги бяха пели дори ликторите, които вървяха току пред мене, пак нямаше да ги чуя, защото врявата на тълпата беше неописуема.

След пехотинците следваха части от помощните войски, водени от балеарийците и нубийците.

С това истинската процесия свършваше, но тя бе следвана от развеселена и кряскаща тълпа, празнуваща лъжетриумф на Баба, александрийския смешник, който бе пристигнал в Рим да позабогатее. Той се возел в боклукчийска кола, в която били запрегнати няколко козела, една овца, прасе и лисица. Оцветен бил в синьо, с британска боя от сърпица, облечен в пародия на триумфални одежди. За наметка

му служела завивка от шарени парцали, а туниката му се състояла от стар чувал, поръбен с мръсни разноцветни панделки. Вместо скиптър държал зелев кочан, на върха на който имало вързан умрял прилеп, а венецът му бил от магарешки тръни. Най-известният ни местен смешник, Авгурин, неотдавна бе склонил да поделити управлението на сдружението на Нехранимайковците с Баба. Смяташе се, че Баба много приличал на мене и затова той всякога играеше ролята на Цезар в представленията, които двамата непрестанно устройваха в бедняшките улички на града. Авгурин играеше ролята на Вителий или на консул, или на преториански префект или на някого от моите министри, в зависимост от обстоятелствата. Имаше голям дар за пародиране. В този случай той представлявал робът, който държал короната над Баба (обърнато нощно гърне, в което от време на време се скривала главата на Баба), и непрестанно го гъделичкаше с петльово перо. Чувалената туника на Баба била скъсана отзад и откривала задника му, боядисан в синьо, нашарен с ярки червени черти, които го оприличавали на ухилено човешко лице. Ръцете на Баба треперели силно през цялото време и той отмятал глава в подобие на моя нервен тик, въртял очи и всякога щом Авгурин го задявал, удрял го или с магарешките тръни, или с мъртвия прилеп. В друга боклукчийска кола след него под дрипав навес се излягала огромна гола негърка с пиринчена халка в носа, която кърмела малко розово прасенце. Плячката на този съпернически триумф била изложена на ръчни колички, возени от парцаливи вехтошари: кухненска помия, строшени легла, мръсни сламеници, ръждясали жезла, счупени тенджерки и всякакви други боклуци — а пленниците били джуджета, шишковци, много слаби мъже, сакати хора, слепци, хидроцефали, както и мъже, болни от ужасни болести или пък подбрани заради страшната си грозота. Останалата част от процесията била съответстваща на всичко друго: разправяха ми, че моделите и картините, илюстриращи победата на Баба, били едни от най-смешните и неприлични неща, виждани дотогава в Рим.

Като стигнахме до Капитолия, аз слязох и извърших един ритуал, задължителен според обичая, но много изтощителен: изкачих стъпалата към храма на Юпитер коленичил смирено. Младият Помпей и Силан ме подкрепяха от двете страни. По обичая в този миг пленените неприятелски вождове трябваше да бъдат отведени и да се

екзекутират в тъмницата до самия храм. Този обичай бе останал от един древен ритуал, изискващ принасянето на човешки жертви в благодарност за победата. Отказах се от него по политически съображения; реших да задържа тези вождове живи в Рим, за да дам пример за милосърдие на ония, които все още отстояваха нашите войски в Британия. Самите брити принасяха в жертва военнопленниците, но би било нелепо с подобно първобитно варварско деяние да се ознаменува намерението ни да цивилизоваме техния остров. Реших да дам на тези вождове и на семействата им малки пенсии от обществените фондове и да ги подтикна да се романизират, та по-сетне, когато образуваме легиони от британски помощни войски, офицерите, които ги командуват, да могат да действуват в другарско сътрудничество с нашите собствени войски.

Макар да не принесох в жертва на Юпитер вождовете, аз му направих приношение от белите бикове, както му предложих и част от пляката (най-хубавите златни украшения от Цимбелиновия дворец) и не пропуснах да сложа в скута на свещената му статуя лавровия венец от челото си. А после аз и придружителите ми в триумфа и Месалина бяхме поканени от колегията на Юпитеровите жреци на голямо обществено пиршество, а войските се разпръснаха и бяха угощавани от гражданите. Дом, чиято трапеза не бе почетена поне от един триумфиращ герой, се смяташе за нещастен. Подшушнаха ми предишната вечер, че Двадесетият легион готвел нова пианска оргия, подобна на оная, в която бяха участвували по време на Калигуловия триумф: възнамерявали да нападнат Златарската уличка и ако вратите на продавниците се окажели залостени, щели да си послужат с огън или пък да ги разбият. Първо си помислих да завардя улицата с градска стража, но това щеше да доведе до кръвопролития, затуй се сетих да отпуснем на всички войници безплатно по една плоска вино, което да изпият за мое здраве. Напълниха плоските им преди тръгването на процесията, а заповедта ми гласеше никой да не пие, докато тръбачите не възвестят, че жертвоприношението е направено. Виното беше хубаво, но онова, което раздадох на Двадесетия, беше силно подправено с маково семе. Тъй те пиха за мое здраве, а след това заспаха толкова дълбоко, че когато се събудиха, триумфът беше свършил: за жалост един от тях изобщо не се събуди. Но поне през целия ден всичко премина сравнително спокойно.

Когато се стъмни, факелна процесия и група свирачи на флейта ме отведоха у дома в двореца, а зад мен следваше огромна тълпа от граждани, които акламираха и пееха. Бях изморен и след като измих червената боя, веднага си легнах, ала веселбите продължиха през цялата нощ и не ме оставиха да спя. В полунощ станах и придружен само от Нарцис и Палас, тръгнах из улиците. Облякъл се бях като обикновен гражданин в проста бяла роба. Щеше ми се да чуя какво всъщност говорят хората за мене. Смесихме се с тълпата. Стъпалата към храма на Кастор и Полукс бяха изпъстрени с групички от хора, които почиваха и си приказваха: там седнахме и ние. Всички разговаряха помежду си съвсем свободно. Драго ми стана, че най-сетне, след като дълго бе потискано от Тиберий и Калигула, свободното слово отново се бе върнало в Рим, макар доста от онова, което чух, да не ми бе приятно. Общото мнение беше, че триумфът е бил много хубав, но че щял да бъде още по-хубав, ако съм бил дал пари на гражданите, както на войниците, и ако съм увеличил дажбата от зърно. (През тази зима житото пак беше оскъдно, но не по моя вина.) Нетърпеливо се ослушвах да дочуя какво ще разкаже един белязан с рани от битките низш офицер от Четирнадесети легион: той седеше до нас с брат си, когото очевидно не беше срещал от цели шестнайсет години. Отначало не му се щеше да говори за сражението, макар брат му да настояват, а започна да описва Британия като военна база: смяташе, че ако му се усмихне щастие, можел да разчита на добри печалби. Надявал се скоро да се уволни с ранга на конник: през последните години натрупал доста пари, като срещу заплащане освобождавал от наряд войниците от своя отряд, а пък „на Рейн просто няма къде да си пилееш парите — не е като в Рим“. Но накрая каза:

— Да ти призная, ние — офицерите от Четирнадесетия, не сме доволни от сражението при Брентууд. Императорът го превърна в нещо прекалено лесно. Страшно умен човек е императорът. Стратег. Води се по книгите. Това спъване с въжетата например — чисто военна хитрост. И голямата птица, дето пляскаше с криле и издаваше странни звуци. И това, дето изведе камилите на фланга, за да подплаши вражеските понита с вонята им. Първокласен стратег. Но стратегията за мен не е истински войниклък. Старият Авъл Плавций беше решил да върви направо срещу централното укрепление, та каквото ще да става. Старият Авъл е истински войник. Той щеше да ни

даде много по-кървава битка, да бяха го оставили да се оправя. Ние, офицерите от Четиринадесетия, предпочитаме истинската кръвопролитна битка пред тия хитри стратегии. Та нали за това живеем, за кръвопролитното сражение — в това е щастието на боеца, то носи повишение на оцелелите. А този път в Четиринадесетия няма ни едно повишение. Пет-шест подофицерчета убити — и това е всичко. Не, не — той направи нещата прекалено лесни. Аз пак съм по-добре от другите, разбира се: намъкнах се между колесниците с моя водещ отряд и изпотрепах доста британци, спечелих и тази огърлица, не се оплаквам. Но ако се говори за легиона като цяло, сражението не може да се сравнява с другите две, които водихме, преди да дойде императорът: битката при Медуей например беше чудесна, никой не може да го отрече.

Една старица се обади:

— Ех, офицерче, ти си много смел и ние сме ти благодарни и се гордеем с тебе, но ако ме питаш, аз имам две момчета във Втория и макар да ми е мъчно, че не можах да са днеска тук, благодарна съм, че са живи. Може би ако твоят пълководец Авъл бе настоял на своето, сега щяха да лежат на Брентуудския хълм и гарваните да кълват месата им.

Един стар французин я подкрепи:

— Според мене, войниче, все едно как е спечелена една битка — важното е да се спечели. Дочух двама други такива офицери като тебе да приказват за битката. Единият рече: „Да, хитра стратегия, но май че прекалено хитра: намирисва на мастило.“ Аз пък ще ти кажа — императорът спечели ли голямата победа? Спечели я. Тогава да живее императорът.

Но офицерът каза:

— „Мирише на мастило“ — тъй казаха, нали? Добре са го рекли. Стратегическа победа, но намирисва на мастило. Императорът ни е прекалено умен, за да бъде добър войник. Ако питаш мене, благодарен съм на боговете, че не съм прочел ни една книга в живота си.

Стеснително запитах Нарцис по пътя за дома:

— Но ти не си съгласен с този офицер, нали, Нарцис?

— Не, Цезаре — отвърна Нарцис. — А ти? Обаче смятам, че той говореше като храбър и честен човек и понеже е от низшите офицери, би трябвало да си доволен. Защо ти са низши офицери, които много

знаят и много мислят? Освен това призна, че победата се дължи само на тебе.

Но аз измърморих:

— Аз или съм пълен идиот, или съм прекалено умен.

Триумфът продължи три дни. На втория ден имаше представления едновременно в цирка и в амфитеатъра. В цирка имаше надбягвания с колесници, общо десет, атлетически състезания и борба между британски пленници и мечки: момчетата от Мала Азия изиграха техния национален танц на мечовете. В амфитеатъра бяха представени живи картини: нападението и плячкосването на Колчестър; подчиняването на неприятелските вождове и едно сражение между триста катувелауни и триста тринованти, с колесници и пехота. Победиха катувелауните. На утринта на третия ден имаше още конни състезания и една битка между катувелаунски бойци с широки мечове и един отряд от нумидийски бойци с копия, пленени от Гета предишната година. Катувелауните спечелиха лесна победа. Последното представление се състоя в театъра — имаше пиеси, интермедии и акробатически танци. През този ден Мнестер беше неповторим; и зрителите го накараха да изиграе своя танц на триумфа в „Орест и Пилад“ — той беше Пилад — три пъти едно след друго. На четвъртия път им отказа. Подаде глава през завесата и викна шеговито:

— Не мога да изляза, уважаеми. Орест и аз сме заедно в леглото.

След това Месалина ми каза:

— Ще те помоля да поговориш строго с Мнестер, мили ми съпруге. Прекалено самонадеян е за човек с неговата професия и с неговия произход, макар *наистина* да е незаменим актьор. На два-три пъти, докато те нямаше, той се отнесе много грубо с мене. Когато го замолих да репетира с трупата си един от любимите ми танци за едно празненство — знаеш, че аз ръководех всички игри и представления, защото Вителий нямаше време за това, а междувременно открих, че Харпократ, министърът, постъпва непочтено и трябваше да го екзекутираме, а пък Феронакт, когото назначих на негово място, трудно усвояваше работата, — та, все едно де, много ми беше трудно и Мнестер, вместо да ми помогне, ужасно се инатеше. О, не, каза ми, не можел да постави „Одисей и Цирцея“, защото нямало ни един, достатъчно надарен да изиграе Цирцея за неговия Одисей, а когато му предложих да изпълни „Минотавъра“, заяви, че Тезей била роля, която

ненавиждал да изпълнява, но че, от друга страна, било под неговото достойнство да танцува в роля, по-малка от тая на цар Минос. Ето така ми пречеше през цялото време. Просто отказваше да разбере, че аз те представявам и че направо е *длъжен* да прави каквото му казвам: ала не го наказах, защото си помислих, че ти не би желал. Затова изчаках.

Повиках Мнестер.

— Слушай, гърче такава. Това е моята съпруга, господарката Валерия Месалина. Римският Сенат я цени толкова високо, колкото и аз: удостоиха я с високи почести. По време на отсъствието ми тя изпълняваше някои от моите задължения и се справи отлично. Сега ми се оплака, че си отказал да ѝ помагаш и си се държал нахално. Разбери едно: ако господарката Месалина ти нареди да направиш каквото и да било, макар подчинението на заповедите да накърнява професионалната ти суета, трябва да ѝ се подчиниш. *Каквото и да било* — запомни това, гърче такава, и то безропотно. Всичко — каквото и да било то.

— Слушам, Цезаре — отвърна Мнестер, коленичейки с насмешлива покорност, — и те моля да простиш глупостта ми. Не бях разбрал, че ще трябва да се подчинявам на господарката Месалина във *всичко*, мислех, че само за някои неща.

— Добре, сега най-сетне разбра.

С това завърши моят триумф. Войската се завърна в Британия, аз се върнах към гражданските дрехи и към задълженията си в Рим. Вероятно никому на този свят няма да се случи пак, както е сигурно, че никому не се е случвало преди, да ръководи първото си сражение на петдесет и три годишна възраст, без преди туй, в младостта си, да е служил каквато и да било военна служба, да спечели голяма победа и никога след туй да не стъпи на бойното поле.

ГЛАВА 23

Продължих да въвеждам реформите си в Рим и най-вече сторих всичко по силите си, за да създам чувство за обществена отговорност у моите подчинени. Назначих чиновниците при държавната хазна, които бях обучил, и ги оставих на тези длъжности за три години. Изхвърлих от конническото съсловие управителя на Южна Испания, защото не можа да се оправдае от обвиненията, отправени срещу му от войските ни в Мавритания, че е ограбвал половината от полагаемото им се жито. Получиха се и други обвинения за измама срещу му и той трябваше да заплати сто хиляди златици. Обиколи поред всичките си приятели, опитвайки се да спечели съчувствието им, разправяйки, че обвиненията били измислени от Посид и Палас, които обидил, напомняйки им, че са от робски произход. Но не му повярваха. В едно ранно утро този управител домъкнал всичките си домашни принадлежности, около триста големи товарни коли, пълни с най-ценни вещи, на мястото, определено за публични разпродажби. Това предизвикало голямо вълнение, защото той притежаваше ненадмината сбирка от коринтски съдове. Всички търговци и ценители се струпали там, облизвали устни и лакомо оглеждали предложените предмети. „Бедният Умбоний е свършен — разправяли те. — Сега вече ще можем да си купим евтино нещата, които отказваше да ни продаде, когато му предлагаме за тях истинските цени.“ Но останали разочаровани. Когато забили копието в земята, за да се разбере, че публичното наддаване започва, единственото, което Умбоний продал, било сенаторската си роба. После накарал да изтеглят копието в знак, че наддаването е свършило и в същата вечер, в полунощ, когато отново се позволяваше да минават товарни коли по улиците, отнесъл вещите си у дома. Просто искал да покаже на всички, че все още има много пари и може да си живее охолно като обикновен гражданин. Обаче аз не оставих тази обида да мине безнаказано. През същата година наложих висок данък на коринтските съдове и той не можа да се укрие, защото

публично бе показал сбирката си и дори я бе оповестил със списък на дъската за наддаване.

По това време започнах да се занимавам сериозно с въпроса за новите религии и култове. Всяка година в Рим се въвеждаше по някой чуждоземен бог, да задоволява нуждите на преселниците, и в общи черти аз нямах нищо против това. Така например една колония от четиристотин арабски търговци от Йемен със семействата си се бяха заселили в Остия и бяха вдигнали там храм на племенните си божества: това бе порядъчно боготворене, то не включваше човешки жертвоприношения или други нередности. Но онова, което не исках да позволя, беше безредното съревнование между различните религиозни култове, чиито жреци и проповедници вървяха от къща в къща да си търсят последователи и в стремежа си да ги увещаят служеха си с примамливия език на служителите при публичните разпродажби или на сводниците, или на гръцките астролози. Откритието, че религията е търговска стока подобно на зехтина, смокините или робите, е било направено в Рим в късните години на Републиката и още тогава са били взети мерки да се сложи край на това търгашество, но неуспешно. След завземането ни на Гърция настъпило видимо отслабване на религиозното вярване — по времето, когато гръцката философия взела да се разпространява в Рим. Философите, макар да не отричат божественото начало, го превърнали в такава отдалечена абстракция, че римляните, бидейки хора реалисти, започнали да размишляват: „Да, наистина боговете са безкрайно могъщи и мъдри, тъй също и безкрайно далече от нас. Те заслужават нашето уважение и ние ще ги почитаме най-предано, ще им вдигаме храмове и ще им принасяме жертви, но очевидно е, че сме грешили, като сме си мислили, че ще си губят времето да умъртвяват отделните грешници или да наказват цял един град за престъплението на един човек, или пък да ни се явяват в човешки образ. Обърквали сме измислиците на поетите с прозаичната реалност. Трябва да променим схващанията си.“

Това решение отворило една голяма и мъчителна празнина между обикновения, простичък гражданин и онези отвлечени идеали (например) за Власт, Интелигентност, Красота и Добродетелност, в каквито философите са превърнали Юпитер, Меркурий, Венера и Диана. Хората имали нужда от същества, които да посредничат между тях. И в тази празнина нахлули цели тълпи от божествени или

полубожествени образи. Предимно чуждестранни божества с твърде определени характери, около които било трудно да се философствува. Те можели да се призовават с молитви и да приемат видим човешки образ. Можели да се появяват сред кръга от поклонници и да разговарят приятелски с всеки член на култа. Понякога дори влизали в полови сношения с някои от вярващите жени. По времето на чичо ми Тиберий стана голям скандал. Някакъв конник бил влюбен в една почтена омъжена благородничка. Опитал се да я подкупи да легне с него и ѝ предложил цели две хиляди и петстотин златици за една-единствена нощ. Тя отказала възмутено, а сетне се правела, че не го познава, като се срещали на улицата. Той знаел, че е поклонничка на Изида, която имаше храм в Рим, и подкупил за петстотин златици един от жреците на богинята да каже на жената, че бог Анубис е влюбен в нея и желае тя да го посети. Благородницата останала дълбоко поласкана от вестта, отишла в храма през нощта, определена от Анубис, и там, в най-святата храмова част, на самата лежанка на божеството, конникът, предрешен като Анубис, я любил до сутринта. Глупавата жена не успяла да скрие щастие си. Разказала на съпруга си, та и на приятелите за изключителната чест, която ѝ била оказана. Повечето ѝ повярвали. След три дни срещнала конника на улицата и пак се опитала да го отмине, без да отвърне на поздрава му. Но той ѝ препречил пътя и като я хванал интимно подръка, рекъл: „Драга моя, ти ми спести две хиляди златици. Каквато си стисната, срамота е да хвърляш толкова пари на вятъра. Лично аз не държа на имената. Ти не харесваш моето и обожаваш това на Анубис, тъй че снощи се принудих да бъда Анубис. Но удоволствието беше същото, каквото щеше да е, ако бях използвал собственото си име. А сега хайде довиждане. Получих каквото исках и съм доволен.“ Жената останала потресена и ужасена. Втурнала се вкъщи при съпруга си, разказала му как е била измамена и поругана и се заклела, че ако той незабавно не отмъсти за нея, тя ще се самоубие от срам. Съпругът, сенатор, отишъл при Тиберий; и Тиберий, който имаше високо мнение за него, нареди храмът на Изида да бъде срутен, жреците ѝ — разпънати на кръст, а статуята ѝ — да се хвърли в Тибъра. Но самият конник смело заявил на Тиберий: „Ти знаеш силата на любовта. Нищо не може да ѝ устои. А онова, което извърших нека бъде предупреждение към всички почтени жени: да не се отдават на разни измислени религии, а да почитат

добрите стари римски божества.“ Тъй че само го пратиха в изгнание за няколко години. След това съпругът, чието брачно щастие било разрушено от тази история, започна кампания срещу всички религиозни измамници. Повдигна обвинения срещу четирима еврейски проповедници, които бяха привлекли една благородничка от фамилията на Фулвиите към своята вяра, обвинявайки ги, че са я накарали да изпрати жертвени приношения от злато и пурпурен плат за Храма в Йерусалим, а всъщност са продали подаръците за лично облагодетелствуване. Тиберий ги осъди и ги разпъна. Като предупреждение срещу други подобни деяния той изгони от Рим всички евреи и ги прати в Сардиния: бяха на брой четири хиляди и половината измрели от треска няколко месеца след като отишли там. Калигула позволи на евреите да се върнат обратно.

Сигурно помните, че Тиберий прокуди от Италия гадателите и астролозите. Той самият представляваше странна смесица от атеизъм и суеверие, доверчивост и скептицизъм. Веднъж на някаква вечеря заяви, че като имал предвид звездите, смятал почитането на божествата за безполезно: вярвал в предопределението. Това, гдето прокуди астролозите, се дължеше може би на желанието единствен той да се ползува от предсказанията: защото Трасил не го напусна до сетния си дъх. Онова, което Тиберий не осъзнаваше, беше следното: звездите може би наистина не лъжат, но на астролозите, дори и на най-способните, не може да се вярва нито че ще разчетат откровенията им безпогрешно, нито пък че ще кажат съвсем искрено какво са разчели. Аз не съм нито скептик, нито кой знае колко суеверен. Обичам древните ритуали и церемонии и притежавам някаква унаследена вяра в старите римски богове, които не желая да подлагам на никакви философски анализи. Смятам, че всеки народ трябва да обожават собствените си божества по свой начин (стига да е цивилизован) и да не приема безразборно чужди божества. Като върховен жрец на Август, аз трябваше да го призная за бог; но в края на краищата полубогът Ромул не е бил друго освен беден римски пастир и вероятно много по-бездарен и мързелив от Август. Ако бях съвременник на Ромул, вероятно щях да се присмея на мисълта да му се отдават почести на полубожество. Но божествеността в края на краищата е неоспорим факт, а не въпрос на лично мнение: ако някой е почитан от всички като бог, значи, той наистина е бог. А щом един бог престане да

бъде почитан, той е нищо. Докато Калигула беше обожаван и го смятаха за бог, той действително беше свръхестествено същество. За Касий Херея бе почти невъзможно да го убие, защото около него витаеше божествено благоговееене вследствие обожанието на многобройните чисти сърца, заговорниците го усещаха и се страхуваха да посегнат на живота му. И може би Касий не би успял да го убие, ако сам Калигула не се бе обрекъл с някакво божествено предчувствие на това убийство.

Днес Август е боготворен искрено от милиони хора. Самият аз му отправям молитви с почти същата вяра, с каквата се моля на Марс или Венера. Но аз правя много точна разлика между историческата личност Август, чиито несъвършенства и злополучия са ви добре познати, и бога Август, обекта на всенародно обожание, който е добил божествена власт. Искам да кажа, че порицавам безпощадно своеволието, с което един смъртен си присвоява божествена власт; но ако той наистина съумее да накара хората да го боготворят и те го боготворят най-искрено и ако няма лоши поличби или други признаци за гнева на Небесата при неговото обожествяване — е, тогава той наистина е бог и трябва да се приеме за такъв. Ала боготворенето на Август като главно божество в Рим не би било възможно, ако не съществуваше оная пропаст, разтворена от философите, между обикновения човек и старите ни богове. За обикновения гражданин на Рим Август успешно запълни тази празнота. Помнеха го като благороден и милостив управник, дал може би много по-истински доказателства за искрената си загриженост към града и империята, отколкото са дали самите олимпийски богове.

Култът към Август обаче представляваше по-скоро едно политическо удобство, но не задоволяваше духовните нужди на ония дълбоко религиозни личности, които предпочитаха да се приютят при Изида, Серапис или Асклепий, та да могат посредством тайнствата на тези божества да повярват, че „бог“ е нещо повече от един отвлечен идеал за съвършенство и нещо различно от възпоменаване славата на някой покоен герой. За да предложи друго в замяна на тези египетски култове — защото според мене те не изиграваха съществена роля в нашата гръко-римска цивилизация, аз издействувах от постоянната колегия за чуждите религии, колегията на Петнадесетте, да ми се разреши да въведа по-подходящи тайнства. Тъй например култът на

Кибела, богинята, обожавана от троянските ни предци и следователно много подходяща за задоволяване на нашите религиозни нужди, е бил въведен в Рим преди около двеста и петдесет години по нареждане на един оракул; ала тайнствата ѝ са били отслужвани скритом от фригийски жреци-евнуси, защото на никой римски гражданин не е било позволявано да се кастрира в чест на богинята. Промених всичко това: сега върховен жрец на Кибела щеше да бъде римски конник, макар и не евнух, а нейни богомолци можеха да бъдат заможни граждани. Опитах също тъй да въведа в Рим Елевзинските мистерии от Гърция: ненужно е да описвам тук начина, по който се устройват тези празненства в чест на богиня Деметра и дъщеря ѝ Персефона, защото, докато съществува гръцкият език, всички ще знаят за тях. Същността на самите мистерии обаче, на които празненствата са само външен израз, е твърде непозната и много бих искал да разправа за нея; но навремето дадох клетва да мълча, затова не съм в състояние да го сторя. Ще се задоволя само да кажа, че те се отнасят до надзъртане в живота в идния свят, където щастието се дарява само ако си живял добродетелно като смъртен. Въвеждайки ги в Рим, възнамерявах да огранича участието в тях само за сенатори, конници и видни граждани и се надявах да заместя формалното боготворене на обикновените божества с едно задължение към добродетелността, чувствувано като вътрешна необходимост, а не наложено от закони и декрети. За жалост намерението ми се провали. От всички големи гръцки храмове, дори от Аполония в Делфи, се получиха неблагоприятни предсказания, които ме предупреждаваха за ужасните последствия от моето „пренасяне на Елевсина в Рим“. Ще прозвучи ли като богохулство предположението ми, че гръцките богове се обединяваха, за да защитят доходите си от поклонничеството, които сега бяха главният източник на средства за тяхната страна?

Издадох декрет, с който забранявах на римски граждани да посещават еврейските синагоги и прокудих от града най-ревностните еврейски проповедници. Писах на Ирод за това свое действие. Той ми отговори, че съм постъпил много разумно и че и той щял да приложи същия принцип, или по-скоро — обратното, в своите владения: щял да забрани на гръцките учители по философия да откриват школи в еврейските градове и да отнеме на ония евреи, които ги посещават другаде, правото да се молят в Храма. Нито Ирод, нито аз

споменавахме в писмата си за събитията в Армения или Партия, но ето какво бе станало. Изпратих цар Митридат в Антиохия, където Марс го посрещна с почести и го прехвърли в Армения с две редовни кохорти, обсадни части и шест кохорти от сирийско-гръцки помощни войски. Пристигна там през март. Партският управител поведе войските си срещу му, но беше сразен. Това обаче не означава, че Митридат изведнъж стана неоспорван владетел на своето царство. Котис, царят на Малка Армения, изпрати въоръжена помощ на партския управител и макар и неговите войски на свой ред да бяха сразени, партските гарнизони от няколко укрепления отказаха да се предадат, та римските обсадни войски трябваше да ги превземат едно по едно. Но братът на Митридат, царят на Грузия, проведе обещаното нападение откъм север и през юли двамата се срещнаха при река Арас и завзеха Муфаргин, Ардеш и Ерзерум, трите главни града на Армения.

В Партия пък Бардан скоро събра голяма армия, към която присъединиха свои войски царете на Осроена и Адиабена, и потегли срещу брат си Готарз, чиято столица по това време беше град Екбатана, в страната на мидийците. В неочаквано нападение, начело на отряд от камилари — изминал близо триста мили за два дни, — Бардан прокуди подплашения Готарз от трона и скоро всички подвластни царства и градове в партската империя го признаха за свой владетел. Единствено изключение направи град Селевкия на река Тигър, който, разбунтувал се седем години по-рано, оттогава насам упорито отстояваше своята независимост. За нас бе голямо щастие, дето Селевкия отказа да признае суверенитета на Бардан, защото Бардан го сметна за въпрос на чест първо да обсади и превземе града, преди да се занимае с по-важните въпроси, а Селевкия с огромните си крепостни стени не се превземаше лесно. Макар да владееше Ктезифон, града на отсрещния бряг на реката Тигър, Бардан не можеше да контролира самата река и тъй селевкийската флота донасяше в града хранителни припаси, купувани от приятелски настроените арабски племена на западния бряг на Персийския залив. Та той пропиля ценно време на Тигър, а пък Готарз, който беше избягал в Бухара, събра там нови войски. Обсадата на Селевкия продължи от декември до април и чак тогава Бардан, научавайки за новата дейност на Готарз, вдигна войските си и измина хиляда мили на северозапад, през самата Партия, чак до провинция Бактрия, където се

срещна с Готарз. Войските на Бардан бяха по-многобройни и по-добре снабдени, отколкото тия на брат му, но изходът на предстоящата битка беше съмнителен и Бардан осъзна, че дори да излезе победител, това ще бъде по-скоро пирова победа — защото ще изгуби повече войници, отколкото би могъл да си позволи. Затова, когато Готарз в последния миг му предложи да се споразумеят, той склони. В резултат на разговорите Готарз официално се отказа от претенциите си за престола, а в замяна Бардан му подари живота, даде му имения на южните брегове на Каспийско море и му определи годишна пенсия, достойна за сана му. Междувременно царят на Адиабена и други съседни управници притиснаха Селевкия да се предаде; и към средата на юли Марс в Антиохия знаеше, че Бардан вече е неоспорваният владетел на Партия и че е потеглил на запад с огромна войска. Съобщих ми за това незабавно, както и още една неприятна вест, а именно: под предлог, че е бил заплашван от гръцките легиони, разположени в Цезарея, Ирод ги обезоръжил и ги изпратил да работят пътища и да поправят градските укрепителни стени. Но и това не беше всичко — големи военни части от еврейски доброволци правели тайни учения в пустинята под ръководството на членове на Иродовата охрана. Марс писа: „До три месеца съдбата на Римската империя в Изтока ще се реши по един или друг начин.“

Сторих всичко, каквото можех да направя при дадените обстоятелства. Изпратих бърза заповед до източните управители да мобилизират подръчните войски. Изпратих освен това една част от флотата в Египет, да потуши еврейските бунтове, които очаквах да започнат в Александрия, и друга една част при Марс в Антиохия. Мобилизирах войските в Италия и Тирол. Ала никой освен Марс, мене и министъра ми по външните въпроси Феликс, комуто бях принуден да се доверя, защото ми пишеше писмата, не знаеше какви страховити буреносни облаци прииждат откъм Изток. И само ние тримата останахме посветени в тази тайна до края, защото по едно щастливо благоволение на съдбата бурята изобщо не се разрази.

Нямам драматургически талант като брат си Германик: аз съм един обикновен историк и без съмнение повечето от хората ме смятат за прозаичен и скучен, но сега стигам до един момент в моята история, в който дори само излагането на голите факти, неукрасени от ораторско изящество, ще извика удивлението на моите читатели точно

тъй, както навремето извика и моето. Нека първо ви разкажа за великолепното настроение, с което цар Ирод Агрипа пристигнал от Йерусалим в Цезарея за празненствата, които бе подготвил там по случай рождения ми ден. Тайната гордост, от която бил обзет, била толкова голяма, че почти го задушавала. Основите на гигантската постройка, която отдавна копнеех да издигне. Империята на Изтока, най-сетне били положени нашироко и здраво. Оставало вече само да произнесе магическата дума и стените ѝ (с тези думи се изразил пред царица Киприя) „ще се стрелнат, бели и разкошни в синьото небе, кристалният покрив ще се притвори над нея, прекрасни градини, хладни колонади и езера с лилии ще я оградят, проснали се, докъдето стигат очите“.

Вътре всичко щяло да бъде от аквамарин и опал, от сапфири, сардоникс и чисто злато, а в огромната съдебна зала щял да искри елмазен трон, тронът на Месия, когото смъртните досега познавали като Ирод Агрипа.

Междувременно той вече се бил разкрил на Първосвещеника и на Синедриона и всички единодушно се поклонили до земята и възхвалили бога и го признали за предсказания Месия. Сега можел публично да се разкрие и на еврейския народ, и на целия свят. Щяла да се чуе повелята му: „Денят на Освобождението настъпи, рече Миропомазания от бога. Нека отхвърлим робството на Неверниците.“ Евреите щели да се вдигнат като един и да очистят границите на Израел от чуждите и неверниците. Имало двеста хиляди евреи обучени да си служат с оръжие само във владенията на Ирод и още хиляди други в Египет, Сирия и Изтока; а евреинът, който се сражава в името на своя бог, както го е доказала историята на макавеите, е храбър почти до лудост. Не е съществувала по-добре дисциплинирана раса. Нито пък липсвало оръжие и снаряжение: Ирод бил добавил към ония седемдесет хиляди бойни доспехи, които бе намерил в съкровищницата на Антипа, още нови двеста хиляди освен взетите от гърците. Укрепяването на Йерусалим не било завършено, но за по-малко от шест месеца градът щял да стане непревземаем. Дори след моята заповед да се спре работата Ирод тайно продължил да копае големи помещения за складове под Храма и да дълбае дълги проходи под стените, които извеждали на около миля извън тях, та ако някога се

стигнало до обсада, войските му да могат да излизат неочаквано и да извършват нападения в тила на врага.

Сключил бил тайно съюзничество срещу Рим с всички съседни царства и градове на хиляди мили наоколо. Единствено финикийските Тир и Сидон отхвърлили предложението му, а това го разтревожило, защото финикийците са морски народ и флотата им му била нужна за охраняване на бреговете му; но сега и те се присъединили към него. Съвместно посланичество от двата града се явило при първия му министър Бласт и смирено му съобщило, че изправени пред неизбежността да имат за свой неприятел или Рим, или еврейската държава, те избирали по-малкото зло и дошли да молят за приятелството и прошката на неговия царствен господар. Бласт им съобщил условията на Ирод, които те приели. На днешния ден щели да се присъединят към него официално. Условията на Ирод били те да се откажат от Астарта и другите си божества, да приемат обрязването и да дадат клетва за вечна покорност на бога на Израел и на Ирод Миропомазания, неговия пратеник на земята.

С това символично деяние Ирод щял да започне своето славно царуване! Ще се покачи на трона си, овнешките рогове ще засвирят и той ще нареди на войниците си да му донесат онази статуя на божествения Август, вдигната в градския форум, както и моята статуя, която стои до нея (накичена със свежи венци по случай рождения ми ден), и ще викне високо на мнозинството: „Тъй рече Помазания от Бога, разбийте на парчета всички истукани, които видите на бреговете ми, смелете ги на прах; защото аз съм ревнив Бог.“ А след това с един чук ще удари по статуята на Август и по моята, ще отсече главите и ще откъсне крайниците ни. Народът ще нададе радостни възгласи, а той отново ще викне: „Тъй рече Миропомазания от Бога, о, деца мои, деца на Сим, първородни на моя слуга Ной, очистете тази земя от чужденеца и неверника и нека поселищата на Яфет станат ваша плячка, защото часът на освобождението ви приближава.“ Вестта ще обходи страната като пожар: „Миропомазания ни се разкри и разби статуите на Цезаря на парчета. Възрадвайте се в бога. Да сринем храмовете на езичниците и да пленим враговете си.“ Ще чуят за това александрийските евреи. Ще се вдигнат — цели триста хиляди, ще завладеят града, ще избият малкия ни гарнизон. Ще чуе за това Бардан в Ниневия и ще потегли към Антиохия; царете на Комагена, Малка

Армения и Понт и те ще се присъединят към него на арменската граница. Ще надвият Марс с неговите три редовни кохорти и двата легиона от сирийски гърци. Нещо повече — Бардан е дал клетва в Храма пред Първосвещеника, че ако с помощта на Ирод завладее престола на своя брат (както и стана), той ще оповести публично задължението си към Ирод, като му върне обратно всички евреи, които могат да се намерят в цялата Партска империя, заедно със семействата, стадата и имуществата им, и ще се закълне във вечно приятелство към еврейския народ. Разпръснатите овце на Израел ще се завърнат най-сетне при стадото. Ще бъдат многобройни като песъчинките по морския бряг. Ще населят градовете, от които са изгонили чужденеца и неверника, и ще станат един обединен свят народ, както в дните на Мойсей, но управлявани от друго, по-велик от Мойсей, по-славен от Соломон, а именно Ирод, Възлюбения, Миропомазания от Бога.

Празненството, уредено уж за моя рожден ден, трябвало да се състои в амфитеатъра в Цезарея; дивите зверове, гладиаторите и колесниците за надбягване били подготвени за представленията, които Ирод всъщност не смятал да се състоят. Зрителите били отчасти сирийски гърци и отчасти евреи. Те заемали различни места в амфитеатъра. Престолът на Ирод бил сред неговите поданици, а до него били местата, запазени за видни гости. Няколко римляни: всички те били в Антиохия, където празнували рождения ми ден под председателството на Марс. Но в Цезарея била посланица от Арабия, делегация от Тир и Сидон, майката и синовете на царя на Адиабена, както и Ирод Полион със семейството си. Зрителите се предпазвали от жаркото августовско слънце с големи сенници от бяло платно, но над Иродовия трон, изработен от сребро и обкичен с тюркоази, навесът бил от пурпурна коприна.

Зрителите нахлули вътре и заели местата си в очакване на Ирод. Проехтели тръби и ето го, появил се откъм южния вход с цялата си свита и тържествено се запътил към арената. Всички станали на крака. Носел царска роба от сребърна тъкан, обшита с лъскави сребърни медальони, които блестели от слънцето тъй ярко, че очите заболявали, като се вглеждали в него. На главата си имал златна диадема, искряща от диаманти, а в ръка държал бляскав сребърен меч. До него вървяла Киприя, облечена в царски пурпур, а зад нея идвали хубавите му малки дъщери, в дрехи от бяла коприна, бродирани с арабески и

обточени с пурпур и злато. Ирод пристъпял с високо вдигната глава и пращал царствена усмивка на своите поданици. Стигнал при трона и се изкачил до него. Цар Ирод Полион, посланиците от Арабия и царят на Итурия напуснали местата си и приближили към стъпалата на трона, за да го поздравят. Говорели на иврит.

— О, царю, да живееш вечно!

Но за хората от Тир и Сидон това било недостатъчно: те се видели принудени да искат извинение за лошото си отношение към него в миналото. Отъркаляли се в нозете му. Водителят на тирийците го замолил най-смирено:

— Имай милост към нас, велики царю, разкайваме се за нашата неблагоприятност.

А пък водачът на сидонците:

— Досега сме гледали на теб като на смъртен, но сега трябва да признаем, че ти си по-висш от обикновените хора.

Ирод отвърнал:

— Простено да ти е, Сидоне.

Тириецът възкликнал:

— Това е гласът на бога, а не на човек!

Ирод отвърнал:

— Тире, и ти си опростен.

Вдигнал ръка да даде знак за изсвирване на овнешките рогове, но внезапно я отпуснал. Защото една птица влетяла откъм вратата, от която сам бил влязъл, и започнала да се носи насам-нататък над арената. Хората вперили очи в нея и се подели изненадани викове:

— Я гледайте, кукумявка! Кукумявка, заслепена от светлината.

Кукумявката кацнала на обтяжното въже над лявото му рамо. Той се извърнал и я погледнал. И едва тогава си припомнил клетвата, която дал в Александрия преди тринадесет години пред Александър алабарха и Киприя, и собствените си деца, клетва да почита живия бог и да спазва Закона му, доколкото е вложен в него, и проклятието, което извиквал над себе си, ако се осмели съзнателно да богохулствува от сърдечна злина. Първата и най-важна заповед на бога, изречена от Мойсей, гласи: „ДА НЯМАШ ДРУГ БОГ ОСВЕН МЕНЕ“, ала когато тириецът го нарекъл бог, Ирод не разкъсал дрехите си и не паднал по очи, за да избегне ревнивия гняв на бога! Не, той се усмихнал на

богохулеца и рекъл: „Тире, и ти си опростен“, а хората около него подели думите и викнали: „Това е гласът на бога, а не на човек!“

Кукумявката се взираше в лицето му. Ирод пребледнял. Кукумявката избухала пет пъти, а сетне плеснала с криле, прелетяла над пейките и изчезнала отвъд. Ирод казал на Киприя:

— Кукумявката ме посети в тъмничния двор в Мизумен — същата кукумявка! — А сетне ужасен вик се изтръгна от устните му и той едва промълвил на Хелкиас, първия му министър, приемника на Силас: — Отведи ме. Аз съм болен. Нека брат ми, царят на Халкида, председателствува Игрите.

Киприя прегърнала Ирод:

— Ироде, царю и любими, защо стенеш? Какво те боли?

Ирод отвърнал с ужасяващ шепот:

— Червеите са вече в плътта ми.

Изнесли го. Овнешките рогове не протръбили. Статуите не били донесени, за да ги разбие. Еврейските войници, разположени пред театъра, готови да нахлуят вътре при знака на Ирод и да започнат заколението на гърците, останали на своите места. Игрите завършили, преди да започнат. Еврейското мнозинство надало високи стонове и жалостиви викове, хората взели да късат дрехите си и да посипват главите си с пепел. Разчуло се, че Ирод умира. Той бил в ужасни болки, но повикал брат си Ирод и Хелкиас, и Тавмаст, и сина на Първосвещеника край леглото си в двореца и им казал:

— Приятели, всичко вече свърши. След пет дни аз ще съм мъртъв. В това съм по-щастлив от дядо си Ирод — той живя осемнадесет месеца, след като болката се бе загнездила в него. Нямам от какво да се оплача. Животът ми беше чудесен. Единствено себе си виня за онова, което ме сполетя. Шест дни оставих старейшините на Израел да ме назоват божи миропомазаник, а на седмия глупаво позволих името му да бъде охулено, без да ги осъдя. Макар да беше моя воля да увелича царството му до края на света и да го очистя, и да върна обратно загубените племена, и да го почитам през всички дни на своя живот, за този свой грях аз съм отхвърлен, също както моят праотец Давид беше отхвърлен заради греха си към хитита Уриа. Сега еврейството ще трябва да чака друго време, когато някой по-свят Спасител се яви, за да завърши онова, за което аз се оказах недостоеен. Кажете на съюзническите царе, че средният камък е паднал от арката и

че сега не могат да очакват помощ от еврейския народ. Кажете им, че аз, Ирод, умирам и че им вменявам в дълг да не захващат война с Рим без мене, защото без мен те са лодка без кормило, копие без връх, счупена арка. Хелкиас, погрижи се да не закачат гърците. Събери оръжията, раздадени тайно на евреите, и ги струпай в оръжейната в Цезарея Филипи и сложи там силна охрана. Върни на гърците оръжията и ги повикай да си поемат обичайните задължения. Тавместе, служителю мой, погрижи се да изплатиш всичките ми дългове. Братко Ироде, погрижи се да не се случва нищо лошо на милата ми съпруга Киприя и на дъщерите ми Друзила и Мариамна и най-вече отклони народа ни от необмислени дела. Поздрави евреите от Александрия и ги помоли да ми простят, загдето им дадох такива големи надежди, а след туй напълно ги разочаровах. Вървете си и нека бог е с вас. Повече не мога да говоря.

Евреите облекли власеници и се проснали, хиляди на брой, по земята край двореца въпреки страшната горещина. Ирод ги съзрял от прозореца на горния етаж в двореца, където лежал, и започнал да плаче заради тях.

— Бедни евреи — казал той. — Чакахте хиляда години, а сега ще трябва да чакате още хиляда, а може би и две хиляди, преди да настъпи денят на вашата слава. Това беше лъжлива зора. Аз излъгах себе си, излъгах ви и вас.

Поискал перо и папирус и ми написал писмо, докато все още имал сили да държи писалката. Писмото е тук пред мене заедно с другите, които ми бе писал, и човек изпитва мъка, като сравнява почерка — другите са написани смело и решително, ред след ред, подредени като стъпала на стълба, а това е драскано на криволици, всяка буква разкривена и прекъсвана от болката като изповед, писана от престъпник, след като са го изтезавали или са го били с камшик от девет върви. То е кратко:

Последното ми писмо: аз умирам. Тялото ми е пълно с червеи. Прости на стария си приятел. Разбойника, който те обичаше от сърце и въпреки това тайно заговорничеше, за да ти вземе Изтока. Защо го сторих? Защото Яфет и Сим могат да живеят като братя, но всеки трябва да е господар в

собствения си дом. Западът щеше да си остане твой от Родос до Британия. Ти щеше да освободиш Рим от всички богове и обичаи на Изтока: тогава, и едва тогава древните свободи, които ти тъй много цениш, щяха да се върнат при теб. Аз се провалих. Играх твърде опасна игра. Маймунке, ти си глупак, но аз ти завиждам за тая ти глупост: това е разумна глупост. Сега те заклевам със сетния си дъх да не си отмъщаваш на моето семейство. Синът ми Агрипа е невинен: не знае нищо за моите стремежи, нито пък знаят дъщерите ми. Киприя стори всичко по силите си да ме разубеди. Най-доброто поведение за теб ще е да се правиш, че нищо не си знаел. Отнасяй се към всичките източни съюзници като към свои верни съюзници. Какво представляват те, след като няма да го има Ирод? Пепелянки без отровния зъб. Те ми вярваха, но не вярват на партите. Що се отнася до моите владения, направи си ги пак римска провинция, както по времето на Тиберий. Не ме озлочестявай, като ги върнеш на чичо ми Антипа. Да назначиш сина ми Агрипа за мой приемник, ще бъде опасно, но все пак почети го по някакъв начин заради мене. Не слагай моите владения под управлението на Сирия, не ги давай в ръцете на моя враг Марс. Управлявай ги ти сам, Маймунке. Направи Феликс за твой управител. Феликс е нищожество и не ще стори там нито добрина, нито глупост. Още малко мога да ти пиша. Пръстите не ме слушат. Болката ме изгаря. Не плачи заради мен: преживях живота си сладко и не съжалявам за нищо освен за една-единствена глупост — че подцених гордостта, властта и ревността на вечния бог на Израел и че се отнесох към него като някой глупав философстващ грък от Гадара. А сега сбогом за последен път, Тиберий Клавдий, приятелю, когото съм обичал по-вярно, отколкото ти знаеш. Сбогом, моя малка Маймунке, съученико мой, и не се доверявай никому, защото никой не е достоен за твоето доверие. Твоят умиращ приятел Ирод Агрипа, с прозвището

РАЗБОЙНИКА

Преди да склопи очи, Ирод повикал отново Хелкиас и Тавмаст, както и брат си Ирод Полион и им казал:

— Оставям ви една последна заръка. Идете при Силас в тъмницата и му кажете, че умирам. Кажете, че страдам от Иродови скрофули. Припомнете му за клетвата, която положих прибързано в Александрия в дома на Александър алабарха. Разправете му за страданията, в които ме виждате да се гърча. Помолете го да ми прости, ако съм го онеправдал. Кажете му, може да ме посети и да стисне приятелски ръката ми за сетен път. А после правете с него каквото намерите за добре в зависимост от отговора му.

Те отишли в тъмницата, където заварили Силас в килията му, дъската му за писане на коленете. Щом ги съзрял, той я захлупил на пода. Тавмаст казал:

— Силасе, ако тази дъсчица е изпълнена с укори към твоя цар и господар, Ирод Агрипа, добре стори, че я захвърли. Когато ти разкажем за положението, в което лежи царят, ти сигурно ще се разплачеш. Ще съжалиш, че си изричал думи на укор срещу му или че си го посрамявал публично с неприличния си език. Той умира в мъки. Болен е от *Иродови скрофули*, с каквито сам се е прокълел прибързано в Александрия, ако някога обиди негово величество Всемогъщия.

— Зная — рекъл Силас, — бях там, когато се закле, а сетне го предупредих...

— Замълчи и чуй царската вест. Царят казва: „Кажете на Силас за страданията, в които ме виждате да се гърча, и го помолете да ми прости, ако съм го онеправдал. Сега той може да напусне тъмницата и да дойде с вас в двореца. С радост ще стисна приятелски ръката му, преди да умра.“

Силас се обадил мрачно:

— Вие сте евреи, а пък аз съм един презрян самарянин, тъй че сигурно би трябвало да се почувствувам поласкан от посещението ви. Но ето какво ще ви кажа за нас, самаряните: ние ценим свободното слово и честните отношения над всякакво мнение, било то добро или лошо, което нашите еврейски съседи могат да имат за нас. Що се отнася до някогашния ми приятел и господар Ирод Агрипа, ако страда, то само той си е виновен, защото не послуша съвета ми...

Хелкиас се обърнал към цар Ирод Полион:

— Да умре ли?

Силас продължил невъзмутимо:

— На три пъти аз направо спасих живота му, но този път нищо не мога да сторя за него. Съдбата му е в Божиите ръце. А що се отнася до приятелството, какъв приятел е този, който...

Хелкиас сграбчил копие от ръката на войника, който пазел при вратата, и пробол Силас през корема. Оня не се и помръднал, за да избегне удара.

Силас умрял в същия миг, в който, изтощен от петдневната несекваща болка, сам цар Ирод Агрипа изпуснал последен дъх в обятията на Киприя, за неописуема мъка и ужас на еврейския народ.

Междувременно цялата история станала известна. Проклятието на Ирод като че ли тегнело еднакво върху всички евреи. Гърците изпаднали в луда радост. Легионите, въоръжени отново от Хелкиас по нареждането на Ирод, постъпили по най-безсрамен и отвратителен начин. Те нападнали двореца и хванали Киприя и дъщерите ѝ, възнамерявайки да ги преведат за посмешище през улиците на Цезарея. Киприя грабнала меч от един войник и се самоубила, но дъщерите ѝ били насилени да си облекат бродираните дрехи и да тръгнат с войниците и дори да пеят благодарствени песни за смъртта на баща си. А като свършило шествието, завели ги във войнишките бордеи и там, на покривите, ги подложили на най-отвратителни гаври и унижения. Не само в град Цезарея, но и в гръцкия град Самария се уредили публични пиршества по площадите, а гърците, с венци на главите и намазани с благовония, яли и пили до насита, вдигали тостове и правели възлияния за Лодкаря. Евреите не вдигнали ни ръка, ни глас в знак на протест. „Законно ли е да помагаш на оня, когото бог е прокълел?“ Защото се смята, че Божието проклятие се стоварва върху децата на прокълнатия. Тези принцеси бяха едва по на десет и шест години, когато тъй се погавриха с тях.

ГЛАВА 24

Днес се навършват десет години от смъртта на Ирод и аз ще ви разкажа колкото може по-накратко какво се случи оттогава насам в Изтока: макар Изтокът да не представлява вече особен интерес за моите читатели, смятам се задължен да не оставям довършени нишки в този разказ. Веднага щом научил за смъртта на Ирод, Марс потеглил към Цезарея и възстановил реда и там, в Самария. Назначи временен управител на Иродовите владения: това беше Фад, римски конник, който имаше големи търговски предприятия в Палестина и беше женен за еврейка. Аз одобрих назначението и Фад започна да действа с необходимата строгост. Не всички оръжия, раздадени на евреите, бяха върнати на Хелкиас: гилеадците си ги задържаха, за да се бранят от източните си съседи, арабите от Рава Амон. Много оръжия останаха и у юдеите и галилейците, а в резултат на това се образуваха разбойнически банди, които нанесоха големи щети на страната. Обаче Фад, с помощта на Хелкиас и цар Ирод Полион, които се стараеха да изтъкнат своето верноподаничество, арестува главатарите гилеади, обезоръжи последователите им и след това, една по една, излови разбойническите шайки.

Съюзническите царе на Понт, Комагена, Малка Армения и Итурея се вслушаха в съвета, пратен им от Ирод по неговия брат, и отново дадоха клетва за вяност на Рим, като се извиниха на Бардан, загдето не са излезли да го посрещнат на границите на Армения. А пък Бардан продължи похода си към запад: решил бе твърдо да си възвърне Армения. Марс му изпрати строго предупреждение от Антиохия, че една война с Армения ще означава война с Рим. Вследствие на това царят на Адиабена заяви на Бардан, че той отказва да се присъедини към експедицията, защото децата му са в Йерусалим и ще бъдат взети заложници от римляните. Бардан му обяви война и тъкмо се готвеше да нахлуе в неговите земи, научи, че Готарз е събрал нова войска и е подновил стремежите си към престола на империята. Върна се обратно и този път двамата братя влязоха в смъртно сражение край река

Харинда, по южните брегове на Каспийско море. Готарз беше сразен и побягна в страната на дахите, която лежи на четиристотин мили в източна посока. Бардан тръгна да го преследва; но след като нанесоха поражение на дахите, войските му отказаха да го следват по-нататък, защото беше прекрачил границите на Партската империя. Той се върна на следващата година и тъкмо се готвеше да нахлуе в Адиабена, бе убит от своите първенци; подмамили го в засада по време на лов. Олекна ми, когато се отървах от него, защото беше мъж с големи дарби и необикновено деятелен.

Междувременно срокът за назначението на Марс изтече и аз се зарадвах, че се връща при мене в Рим, да ме съветва. Изпратих на неговото място Касий Лонгин. Той беше виден правник, към когото често се отнасях при трудни юридически въпроси, и бивш девер на племенницата ми Друзила. Когато в Рим се получи вестта за смъртта на Бардан, Марс не се изненада; изглежда, че сам той е имал пръст в заговора. Посъветва ме да изпратя като претендент за партския престол Мехердат, сина на бивш партски цар, който бе държан заложник в Рим в продължение на дълги години. Заяви, че се наемал да убеди благородниците, които убили Бардан, да приемат благосклонно Мехердат. Но Готарз отново се появи, този път с войска на дахите, и убийците на Бардан се принудиха да му положат клетва, тъй че Мехердат остана в Рим, да очаква неблагоприятни обстоятелства в Изтока. Според Марс това щяло да стане твърде скоро: Готарз бил жесток, прихватничав и страхлив и първенците щели да се вдигнат срещу му. Марс излезе прав. Две години по-късно при мен се яви тайно посланичество, съставено от различни благородници от Партската империя, с него дойде и царят на Адиабена, да ме молят да им изпратя Мехердат. Съгласих се и дадох добри сведения за Мехердат. В присъствието на посланиците го предупредих да не се превръща в тиран, да гледа на себе си като на главен магистрат, а на поданиците си като на свои съграждани; досега ни един партски цар не бе управлявал справедливо и милосърдно. Изпратих го в Антиохия, а Касий Лонгин го съпроводи до река Ефрат, където му каза да настъпи в Партия незабавно и да действа с бързина и смелост, защото престолът е негов. Обаче царят на Осроена, престорен съюзник, но таен привърженик на Готарз, умишлено задържа Мехердат в своя двор, устрой му скъпи пиршества и ловуване, а след това го посъветва да

заобиколи през Армения, вместо да рискува, като пресече Месопотамия. Мехердат се вслуша в коварния му съвет, а това даде време на Готарз да се приготви, докато Мехердат загуби няколко месеца, превеждайки войската си през заснежените Арменски плата. Като излезе от Армения, той пое надолу край река Тигър и завзе Ниневия и други значителни градове. Царят на Адиабена го приветствува при пристигането му на границата, но го прецени като човек слабохарактерен и реши да се откаже от него при първа възможност. Тъй че, когато войските на Мехердат и Готарз се срещнаха в битка, Мехердат неочаквано се видя изоставен от царете на Осроена и Адиабена. Той се би смело и почти победи, защото Готарз бил такъв страхлив военачалник, че офицерите му трябвало да го връзват с верига за някое дърво, да не побегне. Накрая Мехердат беше пленен и „смелият“ Готарз го върна подигравателно на Касий с отрязани уши. Наскоро след това Готарз умря. По-нататъшните събития в Партия едва ли ще интересуват читателите повече, отколкото интересуваха мене.

Митридат се задържа на арменския трон няколко години, но накрая бе убит от своя племенник, сина на брат му, царя на Грузия. Това беше странна история. Царят на Грузия бе управлявал в продължение на четиридесет години и най-големият му син се умори да го чака да умре и да му остави царството си. Познавайки сина си и страхувайки се за собствения си живот, царят го посъветвал да узурпира трона на Армения, която беше по-голямо и по-богато царство от Грузия. Синът се съгласил. Тогава царят се престорил, че се е скарал с него и синът избяга в Армения под крилото на Митридат, който го прие любезно и му даде дъщеря си за жена. А оня веднага се впусна да прави интриги срещу своя благодетел. Върна се в Грузия, представяйки, че се е сдобрил с баща си, който пък, от своя страна, се скара с Митридат и изпрати сина си срещу му, начело на голяма войска. Римският офицер, който беше политически съветник на Митридат, предложи да се състои среща между Митридат и неговия зет, на което Митридат склони: но бе измамно хванат от грузински войски тъкмо когато се канел да подпише споразумението и бе удушен в одеяла. Като научи за това отвратително деяние, управителят на Сирия свика военен съвет на своя щаб, за да решат дали смъртта на Митридат не би трябвало да се отмъсти с наказателна експедиция срещу убиеца му, който сега управляваше на негово място; но

всеобщото мнение беше, че колкото по-измамно и кръвожадно се разправят помежду си източните царе край нашите граници, толкова по-добре за нас — сигурността на Римската империя почиваше върху недоверието между нашите съседи — и че нищо не би трябвало да се предприема. Нашият управител, за да покаже, че не одобрява убийството, изпрати официално писмо до царя на Грузия, нареждайки му да изтегли войските си и да извика обратно сина си. Когато партите чуха за това писмо, сметнаха го за добър повод да си възвърнат Армения. Нападнаха Армения, а новият цар побягна, но после те се принудиха да прекратят войната, защото зимата беше много тежка и загубиха много войници от премръзване и болести, тъй че царят се върна — но защо да продължавам с тази история? Всички източни истории представляват всъщност все една и съща безкрайна приказка и много рядко, толкова рядко, че почти не се случва, се появява някой водач, който да сложи цел и насока на течението. Ирод Агрипа беше такъв, но той умря, преди да е успял да даде пълни доказателства за своя гений.

Що се отнася до еврейската надежда за Месия, тя бе подхранена наново от някой си Тевдас, магьосник от Гилеад, който събра много последователи по време на управлението на Фад и им повели да го последват до реката Йордан, която щял да раздели, както сторил навремето пророк Илия, и да ги преведе сухи отвъд, за да завземат Йерусалим. Фад изпрати конен отряд отвъд, нападна фанатизираната тълпа, хвана Тевдас и му отрязва главата. Оттогава няма нови претенденти за титлата, макар сектата, за която Ирод ми бе писал — последователите на Йешуа бен Йосиф, или Иисус, да се е уголемила доста напоследък, та дори и в Рим. Съпругата на Авъл Плавций бе обвинена пред мен, че е присъствувала на една от техните вечери на любовта; но Авъл беше в Британия и аз потулих нещата. Задачата на Фад се затрудни от лошата реколта в Палестина: хазната на Ирод се оказа почти изпразнена (и нищо чудно, като знаем за какво изхарчи той парите си), тъй че нямаше начин да се облекчи положението, като се купи жито от Египет. Той обаче състави някакво помощно сдружение между евреите и събра пари, за да изкарат зимата; но следващата реколта също се провали и ако не беше царицата-майка на Адиабена, която даде цялото си богатство за купуване на жито от Египет, стотици хиляди евреи щяха да умрат от глад. Евреите приеха глада като божие

отмъщение над целия народ за греха на Ирод. Втората лоша реколта не беше причинена толкова от времето, колкото от самите еврейски земеделци; бяха тъй унили, че вместо да засеят зърното, доставено им от приемника на Фад (сина на Александър алабарха, който се бе отказал от еврейската вяра), те го изядоха или пък го оставиха да покара в чувалите. Евреите са странна раса. По времето на Куман, който бе следващият управител, имаше големи размирици. Страхувам се, че Куман не беше подходящ за тази длъжност и началото на управлението му се ознаменува с голямо бедствие. Следвайки римския обичай, той изпратил една кохорта от редовни войници в района на Храма, за да пази реда по празненствата за голямата еврейска Пасха, а един от войниците, който мразел евреите, си смъкнал гащите в най-тържественния миг на празненството, разголил се безсрамно пред поклонниците и им викнал: „Хей, евреи, погледнете насам! Тук има нещо, което заслужава да се види.“ Това предизвикало бунт и Куман бил обвинен от евреите, че нарочно е накарал войника да извърши това предизвикателно и глупаво деяние. Естествено Куман се разгневил. Креснал на тълпата да се смири и да продължава да си празнува спокойно: но те се държали все по-заплашително. Куман решил, че една кохорта не ще се справи с обстоятелствата. За да сплаши тълпата, повикал целия гарнизон, което според мен е било голяма грешка. Улиците на Йерусалим са тесни и криви и били изпълнени с безброй много евреи, които както обикновено пристигнали за празника от всички краища на света. Подел се вик: „Войниците идат. Спасявайте се!“ Всички се втурнали да бягат. Който се спънел или паднел, бивал стъпквай от другите, а по уличните ъгли, където се срещали две противоположни тълпи, блъсканицата била такава, че мнозина били смазани. Войниците изобщо не изтеглили мечовете си, но повече от двайсет хиляди евреи загинали в паниката. Бедствието било толкова голямо, че последният ден на празника изобщо не се чествувал. А после, когато тълпата се разпръснала по домовете си, група галилейци хванали един от управителите на моите лични имоти, който пътувал от Александрия към Акра, за да събере суми, които ми се дължаха там. Той същевременно вършел някаква своя търговия, та галилейците му взели и едно ковчеже със скъпоценности. Като научил за това, Куман извърши наказателни действия над селата в близост до мястото на кражбата (на границата на Самария и Юдея), пренебрегвайки факта, че

разбойниците са били очевидно галилейци — това личало от говора им — и че просто случайно са минавали оттам. Изпратил войскови части да ограбят селата и да арестуват първенците. Сторили го, а един от войниците, като тършувал по къщите, намерил препис от Законите на Мойсей. Той го размахал над главата си и започнал да чете някаква нецензурна пародия на свещените писания. Евреите закрещели, ужасени от светотатството, и се втурнали да му отнемат пергаментата. Но той избягал развеселен, късайки книгата на парчета и разпръсквайки ги подире си. Вълненията взели *такива* размери, че когато Куман научил истината, принудил се да ексукутира войника като предупреждение към другарите му и като знак на доброжелателство към евреите.

Месец по-късно галилейците се запътили към Йерусалим за друг празник, а обитателите на едно самарянско село отказали да ги пуснат да минат оттам заради предишните неприятности. Галилейците настоявали да минат и в последвалия бой имало няколко убити. Оцелелите се жалвали пред Куман, но той не им помогнал, заявявайки, че самаряните са имали пълно право да не ги пуснат през селото си: защо не заобиколили през полето? Глупавите галилейци повикали един прочут разбойник и си отмъстили сами на самаряните, като ограбили селата им с негова помощ. Куман въоръжил самаряните и с четири кохорти от гарнизона в Самария излязъл срещу галилейските нападатели и убил и пленил мнозина от тях. По-късно при управителя на Сирия се явило посланичество от самаряни, да молят за помощта му срещу друга банда от галилейци, които те обвинявали, че са подпалили селата им. Той отишъл в Самария, решен веднъж завинаги да сложи край на цялата история. Накарал да разпънат на кръст пленените галилейци, а след това започнал да разследва причината за размириците. Установил, че галилейците имали право да минат през Самария и че Куман е трябвало да накаже самаряните за тези безредици, а не да ги подкрепя, и че наказателната му акция срещу юдейските и самарянски села за обирничество, извършено от галилейци, е неоправдана; и още, че първоначалното нарушаване на реда, неприличното разголване на войника по време на Пасхата, било насърчено от командира на кохортата, който се смял от сърце и заявил, че ако на евреите не им се харесва картинката, не са задължени да я гледат. Пресявайки внимателно доказателствата, той заключи също

така, че селата са изгорени от самите самаряни и че обезщетението, което те му поискали, било многократно повече от разрушеното имущество. Преди да пламнат къщите, всички ценни предмети били изнесени от тях. И тъй, той изпрати Куман, началника на кохортата, самаряните ищци и още неколцина евреи за свидетели при мене в Рим, където ги съдих. Доказателствата бяха противоречиви, но и аз достигнах до същото заключение като управителя. Осъдих Куман на изгнание край Черно море; наредих ищците самаряни да бъдат екзекутирани като лъжци и подстрекатели; и накарах офицера, който се беше смял, да бъде върнат в Йерусалим и да го преведат през улиците на града, за да го охули народът, а сетне да го екзекутират на местопрестъплението му — защото го смятам за престъпление офицер, чието задължение е да пази реда на едно религиозно празненство, умишлено да подклажда народното негодувание и да причинява смъртта на двайсет хиляди невинни хора.

След като свалих Куман, спомних си съвета на Ирод и пратих за управител Феликс: това беше преди три години и той все още е там, но му е много трудно, защото страната е обхваната от размирици и гъмжи от разбойници. Той се ожени за по-малката дъщеря на Ирод; преди това тя беше омъжена за царя в Хомс, но го напусна. Другата му дъщеря се омъжи за сина на Хелкиас. Ирод Полион е мъртъв, а младия Агрипа, който след смъртта на чичо си бе управител на Халкида в продължение на четири години, сега направих цар на Башан.

Преди три години в Александрия избухнаха нови размирици и мнозина загинаха. Разгледах случая в Рим и установих, че гърците пак са предизвикали евреите, като са смутили религиозните им церемонии. Наказах ги съответно.

Толкова по въпросите на Изтока, а сега няма да е зле да разкажа за събитията в другата част на империята, та да мога после да се съсредоточа върху същността на летописа ми, чийто център сега е Рим.

Горе-долу по времето, когато партите изпратиха посланичество в Рим, за да искат цар, същото стори и големият съюз на германските племена, над които бе управлявал Херман — херусците. Херман беше погубен от членовете на собственото си семейство, загдето се бе осмелил да властвува над един свободен народ по деспотичен начин, и тогава бе започнала враждата между двамата главни убийци,

племенниците му, което доведе до продължителни войни и накрая до загиването на цялото царско коляно на херусците, с едно изключение. Това беше Италик, синът на Флавий, Хермановия брат. Когато Херман коварно загради и изби трите легиона на Вар, Флавий остана верен на Рим, но след няколко години беше убит от Херман в някаква битка, докато служеше във войската на брат ми Германик. Италик беше роден в Рим и бе включен в съсловието на конниците, като баща си. Беше хубав и даровит младеж, получил бе римско образование, но предвиждайки, че един ден може би ще се качи на престола на херусците, аз бях настоял да се обучи да борави както с римски, тъй и с германски оръжия, и добре да изучи родния си език и тамошните закони: възпитатели му бяха членове от моята лична охрана. Те го научиха да пие и бира: германски принц, който не е в състояние да пие купа подир купа заедно със своите танове, се смята за недоносче.

Та, казвам, в Рим пристигна посланичество на херусците — искаха цар. Предизвикаха голямо вълнение в театъра в следобеда на пристигането си. Всички идваха в Рим за първи път. Потърсили ме в двореца, казали им, че съм в театъра и те се появиха там. Играеше се една комедия от Плавт, „Грубиянът“, и всички слушаха с голямо внимание. Настаниха ги на местата за обикновената публика, и то на лоши места, високо горе, където гласовете на актьорите едва се чуваха. Още щом седнали, те се огледали и започнали да питат на висок глас:

— Това почетни места ли са?

Разпоредителите се опитали тихичко да ги убедят, че е така.

— А къде седи Цезар? Къде са главните му танове? — питали те. Разпоредителите посочили към оркестъра.

— Там е Цезар. Но той седи там, защото недочува. Местата, на които сте вие, са най-почетните места. Колкото по-нависоко, толкова по-почетно.

— Ами кои са ония тъмнокожи мъже с украсените шапки, седнали до Цезар?

— Това са партските пратеници.

— Какво е Партия?

— Голяма империя в Изтока.

— А те защо стоят там? Те не са ли почетни гости? Или защото са черни?

— О, не, и те са много почетни — казали разпоредителите. — Но, моля, говорете по-тихичко.

— А те тогава защо са на такива прости места? — настоявали германците.

(„Шът! Шът!“, „Тихо там, варвари, не чуваме от вас!“ и други подобни възгласи откъм публиката.)

— От уважение към Цезар — излъгали разпоредителите. — Казват, че щом глухотата на Цезар го принуждава да седи на подобно недостойно място, те не ще си позволят да седнат по-високо.

— Да не мислите, че ще оставим тая тумба от чернокожи да ни надмине по учтивост? — викнали възмутено германците. — Хайде, братя, да вървим!

Спряхме представлението за пет минути, докато те се промъкваха край претъпканите седалки и се настаниха победоносно до девиците-весталки. Но намеренията им бяха благородни, затова ги поздравих любезно, както заслужаваха, и на вечерята склоних да им дам царя, когото искаха; естествено с удоволствие го сторих.

Изпратих Италик отвъд Рейн със съвет, много по-различен от оня, който бях дал на Мехердат, преди да го отпратя отвъд Ефрат; защото партите и херусците са двете най-противоположни раси, които могат да се намерят в този свят. Казах на Италик:

— Италик, не забравяй, че ставаш цар на един свободен народ. Ти си образован като римлянин и си свикнал с римската дисциплина. Не очаквай от твоите съплеменници същото, каквото би очаквал един римски магистрат или военачалник от своите подчинени. Германците могат да бъдат увещани, но не и насилени. Ако един римски командир каже на своя подчинен: „Легате, отведи еди-колко си войници еди-къде си и там вдигнете защитен насип толкова и толкова дълъг и еди-колко си широк и висок“, подчиненият му отговаря: „Слушам, командире“: тръгва безропотно и насипът е готов след двадесет и четири часа. Но на херусците не можеш да им говориш така. Те ще желаят да знаят защо точно искаш да се издигне насипът и срещу кого и дали няма да е по-добре да изпратиш друг някой по-незначителен човек да извърши подобна позорна работа — защитните насипи са признак на страхливост, ще ти каже той — и ще иска да разбере какви подаръци ще му дадеш, ако склони, по своя добра воля, да ти свърши тази работа. Изкуството да управляваш твоите съотечественици, драги

Италик, се състои в това, никога да не им даваш пряка заповед, а да изразяваш желанията си ясно, представяйки ги под формата на политическа препоръка. Нека твоите танове си мислят, че те ти правят услуга и по този начин почитат и себе си, като изпълняват тези желания по своя собствена воля. Ако има да се върши някаква неприятна или неблагоприятна работа, представи я като въпрос на съревнование между тановете — кой от тях да бъде почетен да я подхване, и никога не забравяй да се отблагодаряваш с гривни и оръжия за услуги, които в Рим се смятат за нещо в реда на нещата. И най-вече бъди търпелив и никога не се оставяй да те разгневят.

Тъй той тръгна с големи надежди, подобно на Мехердат, и бил приет благосклонно от повечето танове, ония, които съзнавали, че нямат изгледи да стъпят на освободения престол, но, от друга страна, завиждали на местните претенденти. Италик не знаеше интригите във вътрешната политика на херусците и от него можеше да се очаква, че ще постъпва незаинтересовано. Но имало там неколцина, които се смятали достойни да заемат престола, те временно забравили недоразуменията си, за да се обединят срещу Италик. Очаквали, че Италик от невежество скоро ще създаде хаос в управлението, но той ги разочаровал, управлявайки по забележително мъдър начин. Затова тръгнали да се срещат с главатарите на съюзническите племена, за да ги подбуждат срещу него, назовавайки го римски узурпатор. „Свърши се вече с древните свободи на Германия — оплаквали се те, — възтържествува властта на Рим. Няма ли ни един от местните херусци, достоен за нашия престол, та трябваше синът на оня Флавий, шпионина и предателя, да го узурпира?“ С тези думи събрали голяма патриотична войска. Но поддръжниците на Италик заявили, че той не е узурпирал трона, а го е приел по молба на мнозинството от племето; и че той е единственият принц от царско коляно и макар да е роден в Италия, усърдно се е запознал с германския език, обичаи и оръжия и управлява много справедливо; и че баща му Флавий съвсем не е бил предател, а, напротив — дал е клетва за приятелство с римляните, одобрена от целия народ, включително и от брат му Херман, и за разлика от Херман не я е нарушил. А що се отнасяло до древните свободи на германците, това били лицемерни приказки: защото ония, които ги приказвали, били готови да съсипят народа, подхващайки нови междуособни войни.

В една голяма битка, състояла се между Италик и неговите съперници, Италик излезе победител и победата му беше толкова безспорна, че той забрави моите съвети и се умори да ласкае германската независимост и суета: взе да командува своите танове. Те го изхвърлиха начаса. По-късно отново бе върнат на престола с въоръжената помощ на едно съседно племе, а сетне — отново свален. Не се опитах да се намесвам: в Запада и в Изтока сигурността на Римската империя се крепи предимно на вътрешните разногласия между нашите съседи. Когато пиша тази книга, Италик отново е цар, но много го мразят, макар да удържа голяма военна победа срещу катите.

По същото време станаха неприятности още по на север. Управителят на Долни Рейн почина неочаквано и врагът наново започна да прави набези през реката. Имаха един способен водач, подобен на нумидийския Такфаринат, който ни бе създал големи неприятности по времето на Тиберий: подобно на Такфаринат и той беше беглец от нашите помощни легиони и бе набрал значителни тактически познания. Ганаск му беше името, фризиец, и провеждаше бойните си действия на широка нога. Успя да плени няколко от леките ни речни кораби и тръгна да пиратствува по бреговете на Фландрия и Брабант. Новият управител се наричаше Корбулон, човек, към когото не хранех лични симпатии, но чиито дарби използвах с благодарност. Навремето Тиберий беше назначил Корбулон за главен надзирател на пътищата и той скоро му изпрати безпощаден доклад за корупцията на предприемачите и за нехайството на провинциалните магистрати, чийто дълг беше да се грижат за доброто състояние на пътищата. Обосновавайки се на доклада, Тиберий бе глобил обвинените с големи суми; постъпката му бе несправедлива, защото пътищата бяха оставени да се разбият от предишни магистрати и тези предприемачи имаха единственото задължение да поправят най-повредените места. Когато Калигула наследил Тиберий и започна да усеща нужда от пари, между многобройните си други хитрини и измами той измъкна отново доклада на Корбулон и глоби отново всички предишни провинциални магистрати и предприемачи със същите суми, с които навремето Тиберий ги беше глобил; натовари Корбулон да събира парите. Когато аз пък наследих Калигула, върнах обратно глобите и задържах от парите само толкова, колкото трябваша, за да се свърши работата —

около една пета от цялата сума. Нито Калигула, нито Тиберий бяха използвали сумите за поправка на пътищата и те вече бяха в невъзможно състояние. Аз наистина ги поправих и издадох нарочни пътни разпореждания, като ограничих преминаването на тежки частни коли по селските пътища. Тези коли нанасяха много по-големи щети, отколкото селските каруци, които носеха стоки в Рим, и според мен не е правилно провинциите да плащат лукса и удоволствията на богатите безделници. Ако някой богат римски конник желае да посети селските си имения, да го стори с носилка или да отиде на кон.

Всъщност сега разprávям за Корбулон. Знаех го за строг и точен човек, а гарнизонът в Долната провинция имаше нужда от суров началник, да затегне дисциплината: управителят, който умря, бе прекалено мек човек. Пристигането на Корбулон в главната му квартира в Кьолн напомняло много на пристигането на Галба в Майнц. (Сега Галба беше управител на Африка.) Той наредил един войник, който стоял на пост при вратата на лагера с раздърпана униформа, да се набие с пръчки. Войникът бил небръснат, косата му не била подстригвана от цял месец, а военната му плащаница била яркожълта вместо униформеното червеникавокафяво. Наскоро след това Корбулон екзекутирал двама войници за „захвърляне на оръжията пред лицето на врага“; копаели окопи и били оставили мечовете си зад палатките. Това подплаши войниците и те се стегнаха, а когато Корбулон ги поведе в сражение срещу Ганаск и им показа, че не само държи на дисциплината, но е и способен пълководец, те сториха всичко, каквото се искаше от тях. Войниците, или поне старите войници, всякога предпочитат опитните военачалници, колкото и да са строги, пред невежите — колкото и да са човечни.

Корбулон оправи военните ни кораби, подгони и потопи пиратската флота на Ганаск, а след това потегли нагоре по брега и застави фризийците да му дадат заложници и да положат клетва за вяност на Рим. Написа им конституция по римски образец и построи там укрепление, в което остави наши войски. Всичко дотук беше добре, ала вместо да спре, Корбулон навлезе в страната на големите хауки, които не бяха участвували в нападенията. Научил, че Ганаск се е укривил в някакво хаукско светилище, и изпратил Цюнен отряд да го преследва и да го убие там. Това вече беше обида към бога на хауките, а на всичкото отгоре след убийството на Ганаск същият отряд

продължил чак до Емс и там, в Емсбурен, представил пред племенния съвет на хауките искането на Корбулон: да се подчинят незабавно и да започнат да плащат тежък ежегоден данък.

Корбулон ми докладва за действията си, а пък аз силно се разгневих: чудесно беше, че се бе справил с Ганаск, но да захваща нови вражди с хауките — това вече не биваше да върши. Нямахме достатъчно войски за нова война: ако големите хауки повикаха малките хауки на помощ и ако и фризийците започнеха пак да се бунтуват, аз щях да се принудя да търся силни подкрепления отнякъде, а нямаше откъде, защото всичко, което можех да заделя, се намираше в Британия. Наредих му незабавно да се върне отсам Рейн.

Корбулон получил заповедта ми, преди хауките да са имали време да отговорят на неговия ултиматум. Ядосал се, защото сметнал, че изпитвам завист към всеки пълководец, който се е осмелил да съперничи на моите военни завоевания. Напомнил на своя щаб, че Гета не бил удостоен с надлежните почести за отличното си завоюване на Мавритания и за пленяването на Салаб; и казал, че макар сега да съм узаконил правото на пълководци, които не са членове на императорското семейство, да празнуват триумфи, на практика, по всичко личало, никой друг освен мене нямало да получи разрешение да води война, за която законно да му се присъди триумф. Моите антидеспотични декларации били чиста преструвка: аз съм бил тиран като Калигула, само съм го прикривал по-умело. Казал също, че съм злепоставял доброто име на Рим, като съм го карал да оттегли заплахите, които отправил от мое име, и че съюзниците ни щели да го вземат на присмех, а тъй също и нашите войски. Ала това са били само гневни думи, казани пред щаба му. Единственото, което изрекъл пред войниците, когато дал сигнала за всеобщо изтегляне, било:

— Войници, Цезар ни нарежда да се върнем обратно при Рейн. Все още не знаем защо е взел това решение и не можем да го оспорваме, макар да си признавам, че аз лично съм дълбоко разочарован. Колко по-щастливи са били римските пълководци, предвождали легионите ни в старите времена!

Тъй или инак, той бе удостоен с триумфалните орнаменти, а и аз му написах едно лично писмо, в което се оправдавах срещу гневните обвинения, които, казах, съм дочул, че е отправял срещу ми. Заявявах му, че ако той се е разгневил, то разгневил съм се и аз, когато съм

научил за предизвикателството му спрямо хауките; и макар да е трябвало да поразмисли, преди да ме обвини в завист, аз от своя страна се укорявам, че съм му изпратил онази кратка заповед, без да му обясня по-подробно причините за оттеглянето. Той ми отвърна, извинявайки се, оттегляйки обвиненията в деспотизъм и завист, и сега вече ми се струва, че се разбираме добре. За да поддържа духа на войската и да не могат войниците да бездействуват и да му се присмиват, той ги изпрати да работят над един канал, дълъг двайсет и три мили, между реките Мозел и Рейн, който да отвежда честите наводнения, които морето извикваше в тази равнинна местност.

Оттогава насам в Германия не се е случвало нищо особено за отбелязване освен един нов набег от страна на катите. Една нощ преминали Рейн с голяма войска, на няколко мили северно от Майнц. Главнокомандуващ на Горната провинция беше Секунд, консултът, който се бе държал тъй нерешително, когато станах император. Смятах го освен това за най-изтъкнатия жив римски поет. Лично аз не ценя особено много съвременните поети, особено поетите от времето на Август: стиховете им ми звучат неискрено. Намирам, че последният истински поет беше Катул. Може да е така, защото поезията и свободата са неделими: при монархията истинската поезия умира и най-доброто, което може да се очаква тогава, е блестяща реторика и изкусна метрика. Готов съм да заменя и дванайсетте книги на Вергилиевата „Енеида“ за една-едничка книга от „Аналите“ на Ений. Ений, който е живял в най-величавите дни на Римската република и е смятал великия Сципион за свой личен приятел, е бил онова, което аз наричам истински поет; Вергилий не е друго освен забележителен стихоплетец. Сравнете ги само когато описват някаква битка: Ений пише като истински войник, какъвто е и бил (издигнал се е от обикновен войник до офицерски чин), а Вергилий — като културен зрител, застанал на отдалечен хълм. Вергилий се е повлиял силно от Ений. Някои смятат, че той затъмнява първичния гений на Ений с културното изящество на своята фраза и ритъм. Но това са глупости. Прилича ми на Езоповата басня за мушитрънчето и орела. Птиците се надпреварвали коя от тях може да хвърчи по-нависоко. Орелът спечелил, но като се уморил и не могъл да литне по-нагоре, мушитрънчето, което било кацнало на гърба му, се изкачило още по-високо и поискало наградата. Вергилий е бил същинско мушитрънче в

сравнение с орела Ений. Дори да сравняваме само красотата, къде у Вергилий ще срещнете нещо, което би могло да се сравни с величавата простота на следните стихове Ений:

*Fraxinu fragitur atque abies consternitur alta.
Pinus proceras pervortunt: omne sonabat
Arbustum fremiti silvai frondosai.*

*Отсякоха ясен и строен бял бор
и горди ели повалиха без жал —
гората от грохота див проехтя.*

Но всъщност те са непреводими, а и аз сега не пиша трактат върху поезията. Макар поезията на Секунд според мен да беше неискрена и слаба като поведението му в Сената през оня ден, той поне успя решително да се справи с катите, когато се връщали на две групи от плячкосването на нашите френски съюзници. Победата дезорганизира германците, особено пък ако в плячката им има и вино, което те гълтат, като да е бира, забравяйки, че е много по-опиващо. Войските на Секунд обкръжили и сразили и двете вражески войски, убили десет хиляди души и взели още толкова пленници. Гласувахме му триумфални орнаменти, ала правилата за удостояване с триумф не ми позволиха да го наградя и с това.

Неотдавна бях удостоил с подобни почести предшественика на Секунд, Курций Руф, който, макар да бе син на обикновен гладиатор, по времето на Тиберий се бе издигнал до магистрат от първи ранг. (Тиберий му бе извоювал тази длъжност, въпреки че за нея се съревноваваха неколцина други с благородно потекло и положение, с думите: „Да, но Курций Руф си е сам на себе си прославен праотец.“) Руф се стремеше към триумфални орнаменти, но знаеше, че ще се разсърдя, ако подхване вражда с неприятеля. Чул за една сребърна жила, открита на няколко мили отвъд реката още по времето на Август, тъкмо преди поражението на Вар, и изпратил един легион да я разработва. Извадил много сребро, преди жилата да навлезе толкова дълбоко под земята, че да не може да се копае — достатъчно сребро за заплатите на всички Рейнски войски в продължение на две години.

Естествено това заслужаваше триумфални орнаменти. Миньорският труд се видял мъчен на войниците и те ми написаха следното весело писмо от името на цялата армия:

Верните войски на Клавдий Цезар му изпращат най-добрите си пожелания и искрено се молят той и семейството му да се радват на дълъг живот и отлично здраве. Също така го умоляват за в бъдеще да дарява на своите пълководци триумфални орнаменти, *преди* да ги изпрати да командуват армии, защото тогава те не ще се смятат задължени да си ги спечелват, като принуждават верните Цезарови войски да се потят и трепят в сребърни мини, в прокопаване на канали и други подобни работи, които чудесно биха могли да се свършат от германски пленници. Ако Цезар само позволи на верните си войски да прекосят Рейн и да пленят няколко хиляди кати, то те с радост ще положат всички усилия, за да сторят това.

ГЛАВА 25

В годината, последвала смъртта на Ирод, аз отпразнувах първия ежегоден празник от моя британски триумф; а като си припомних оплакванията, които бях подслушал в онази нощ на стъпалата на храма на Кастор и Полукс, раздадох пари на нуждаещото се население — по три златици на глава и по половин златица допълнително за всяко непълнолетно дете в семейство. В един случай трябваше да платя дванайсет и половина златици, но това беше, защото там имаше няколко чифта близнаци. Младият Силан и младият Помпей ми помагаха при раздаването. След като ви кажа, че междувременно бях премахнал всички допълнителни данъци, налагани от Калигула, и бях върнал парите на ограбените от него хора, че работата по пристанището в Остия, по акведуктите и по пресушаването на Фуцинското езеро продължаваше успешно и че без да измамвам никого, бях в състояние да раздам тези парични подаръци и въпреки това да запазя основния баланс на държавната хазна, ще признаете, вярвам, че в тези четири години съм се справил много добре. (45 г. от н.е.)

Астрономът Барбил (за когото споменавах в писмото си до александрийците) направи някакви особени математически изчисления и ме уведоми, че на рождения ми ден щяло да има слънчево затъмнение. Това ме разтревожи, защото слънчевото затъмнение се смята за едно от най-зловещите знамения в света, а като съвпаднаше с моя рожден ден, който бе и национален празник в чест на Марс, дълбоко щеше да смути народа и да даде на всеки, който би искал да посегне върху живота ми, увереност, че ще успее. Но аз си казах, че ако предупредя за това затъмнение, хората ще го приемат много спокойно: нямаше да изпаднат в отчаяние, а, напротив — щяха да са доволни, че знаят какво предстои и разберат причините за явлението.

Оповестих следната прокламация:

Тиберий Клавдий Друз Нерон Цезар Август Германик Британик, император, Баща на Отечеството, върховен понтифекс, народен трибун за петнадесети път, три пъти консул, към Сената, към народа и към съюзниците на Рим, поздрав.

Моят добър приятел Тиберий Клавдий Барбил от град Ефес направи известни астрономически изчисления през миналата година, които впоследствие се потвърдиха от неколцина други астрономи в град Александрия, където тази наука процъфтява, и установи, че на първия ден на идущия август ще стане слънчево затъмнение — в някои части на Италия то ще бъде пълно, в други — частично. Аз не желая да се тревожите поради това, макар в миналото това природно явление да е извиквало суеверен ужас. В старите времена слънчевото затъмнение се е смятало за нещо внезапно и необяснимо и се е приемало като предупреждение от самите богове, че за известно време щастието ще бъде изличено от лицето на земята. Но днес ние тъй добре познаваме затъмненията, че можем да кажем: „В този и този ден ще има слънчево затъмнение.“ Аз вярвам, че всеки ще се почувствува и горд, и облекчен, заедно най-сетне древните страхове са премахнати от силата на човешкия ум.

Ето какво обяснение дават моите учени приятели. Луната, която се върти в орбита под Слънцето — или непосредствено под него, или от него, я делят планетите Меркурий и Венера (това е спорна точка и не засяга въпросния случай), има надлъжно движение, подобно на Слънцето, и едно вертикално движение, каквото вероятно също има и Слънцето; но тя извършва и едно движение на ширина, което никога не се извършва от Слънцето. Тъй че, когато поради това движение на ширина Луната попадне точно под Слънцето над главите ни и премине невидимо под неговия заслепяващ диск — невидимо, защото Слънцето е толкова лъчезарно, че през деня, както ви е известно. Луната се превръща в нищо, — тогава лъчите, които обикновено се спускат от Слънцето към Земята, се

препечват от намесата на Луната. За някои от земните обитатели това препечване трае по-дълго, отколкото за други, в зависимост от географската точка, на която се намират, а има и такива, които изобщо не са засегнати от него. Истината е, че Слънцето не губи светлината си, както си го представят невежите, и съответно стига в пълната си сила до всички хора, между които и него не е застанала Луната.

Ето, това е простичкото обяснение на слънчевото затъмнение — същото, както когато някой от вас засенчи с ръка пламъка на маслената лампа или на свещта и изведнъж цялата стая потъва във временен мрак. (Лунното затъмнение пък се получава, щом Луната навлезе в конусообразната сянка, хвърляна от Земята, когато Слънцето е под нея; това се случва само когато Луната преминава през средната точка в своето движение на ширина.) Повелявам в областите, които ще бъдат засегнати от затъмнението, посочени на приложената карта, магистратите и другите отговорни длъжностни лица да вземат всички предпазни мерки срещу създаване на паника и за предотвратяване на кражби под прикритието на тъмнината и да забранят на хората да се вглеждат в Слънцето по време на затъмнението или ако го правят, то да бъде през парчета от рог или през стъкло, потъмнено на пламък от свещ, защото онези с по-слаби очи биха могли и да ослепеят.

Вярвам да съм бил първият властелин от създаването на света насам, който е издал подобна прокламация; а тя даде и много добри резултати, макар естествено селяните да не разбираха думи като „надлъжно движение“ и „движение на ширина“. Затъмнението стана точно както бе предсказано и празненството се състоя както обикновено, само че бяха принесени допълнителни жертвоприношения на Диана, като богиня на Луната, и на Аполон, като бог на Слънцето.

През следващата година се радвах на добро здраве и никой не се опита да посегне на живота ми, а единственият преврат, който бе замислен, завърши по най-позорен начин за своя подстрекател. Това беше Азиний Гал, внук на Азиний Полион и син на първата съпруга на Тиберий, Випсания, от Гал, за когото тя се омъжи след това и когото Тиберий толкова мразеше, че накрая го уби с гладна смърт. Странно е доколко понякога името съответствува на самия човек. Гал означава петел, Азиний означава магаре, а пък Азиний Гал беше най-съвършеното вироглаво магаре заради своята напереност и глупост, каквото човек едва ли ще може да намери, та ако ще да обикаля Италия дори цял месец. Представете си само, че нито си беше осигурил войска, нито бе събрал някакви суми за този свой преврат, а разчиташе единствено на силата на личността си, подкрепяна от благородството на произхода му, за да събере веднага, и то многобройни последователи!

Един ден се появил на ораторската трибуна на Форума и започнал да държи реч на тълпата, насъбрала се набързо наоколо, срещу злините на тиранството, давайки пример как чичо ми Тиберий убил баща си и изтъквайки колко било необходимо да се изкорени фамилията на Цезарите от Рим и да се предаде монархията в ръцете на някой наистина достоен за нея. От загадъчните му подмятания тълпата се досетила, че намеква за себе си и всички започнали да се смеят и да подвикват. Той беше много лош оратор и най-грозният човек в целия Сенат, висок едва четири стъпки и половина, с приведени рамене, с голямо издължено лице, рижава коса и малък червен нос (имаше лошо храносмилане); и въпреки това се смяташе за някакво блестящо съчетание от Херкулес и Адонис. Не вярвам ни един от хората на Форума да го е взел на сериозно, защото се чували шеги от рода на: „Asinus in tegulis“, „Asinus ad lyram“ и „Ex Gallo lac et ova“. („Магаре на керемидите“ е поговорка за появата на всяко смешно същество, а „Магаре, което свири на лира“ е израз, употребяван за някакво невероятно лошо представление, докато пък „От петел мляко“ и „От петел яйца“ означава напразни и глупави надежди.) Но, тъй или инак, те продължили да викат одобрително на всяко негово изречение, та да видят каква глупост ще изтърси по-нататък; и представете си, като си свършил речта, опитал се да поведе цялата тълпа към двореца, за да ме свали. Последвали го в дълга колона, по осем души на редица, докато

стигнали на около двадесетина разкряча на дворцовата врата, а сетне изведнъж спрели и го оставили да продължи сам, което и сторил. Стражите на портата го пуснали, защото беше сенатор, а той продължил навътре в дворцовия двор, викайки заплахи срещу ми, и чак тогава осъзнал, че е свършено сам. (Тълпите могат да проявяват голямо остроумие понякога, както и да постъпват много глупаво и страхливо.) Скоро след това го арестували и макар цялата история да беше извънредно смешна, не бях в състояние да я пренебрегна: осъдих го на изгнание, но наблизо — в Сицилия, където притежаваше семейни имения.

— Махай се и кукуригай на собственото си бунцище или реви сред собствените си магарешки тръни, каквото си избереш, стига да не те чувам — казах на този грозен, объркан човек.

По завършването на пристанището на Остия все още имаше много работа, а досега то ми струваше шест милиона златици. Най-голямото затруднение беше построяването на острова между крайните точки на двата големи вълнолома; и може би няма да повярвате, но лично аз намерих разрешението. Спомняте си оня грамаден кораб за обелиска, построен от Калигула, с който пренесохме слоновете и камилите в Британия и пак ги върнахме обратно, нали? Сега корабът беше отново в Остия и на два пъти бе пътувал до Египет, да донесе цветен мрамор за храма на Венера в Сицилия. Но капитанът ми беше казал, че корабът бил остарял и той не смеел да предприема ново пътуване с него. И тъй, една нощ, докато будувах, изведнъж ми хрумна да го напълним с камъни и да го потопим като основа на острова. Обаче се отказах от идеята, защото корабът можеше да се напълни едва на една четвърт, понеже камъните щяха да натежат и водата щеше да го залее над перилата, а и защото, когато се разпаднаше на дъното, камъните щяха да се разпилеят. Тогава си помислих: „Ех, да имахме сега една Горгонска глава, че да превърне кораба в огромна здрава скала!“ И тази глупава мисъл, от ония, които често ми се въртят из главата, когато съм преуморен, роди една наистина блестяща идея: а защо да не го напълним чак догоре с циментов прах, който е сравнително лек, а сетне да заковем отворите, да го потопим и да оставим цимента да се втвърди под водата.

Беше около два часът сутринта, когато ми хрумна това, но плеснах с ръце да повикам някой освободенец и го изпратих

незабавно да ми доведе главния строител. След около час строителят пристигна чак от другия край на града, забързан и разтреперан — очаквайки вероятно да бъде екзекутиран за някоя немарливост. Запитах го възбудено дали идеята ми е приложима и с дълбоко разочарование научих, че циментът не се втвърдява добре в морската вода. Тъй или инак, дадох му десет дни, за да намери начин да го втвърди.

— Десет дни — повторих му много сериозно, — или инак...

Той помисли, че това „или инак...“ е заплаха, а всъщност, ако не бе успял, аз щях да му обясня шегата си, която не означаваше друго освен: „или инак ще трябва да се откажем от идеята“. Страхът го накара да напрегне ума си и след осемдневни неуморни опити той откри някакъв цимент, който се втвърдяваше като скала при допира с морската вода. Беше комбинация от обикновен цимент от циментовата работилница в Куме, примесен с особен вид прах от хълмовете край ПUTEОЛИ, и сега старият кораб е увековечен в най-твърдия възможен камък при входа на пристанището Остия. Над него издигнахме остров от огромни камъни, споени със същия оня цимент; а на острова има висок фар, чийто терпентинов огън свети всяка нощ. В камерата на фара има полирани стоманени рефлектори, които удвояват светлината на пламъка и я препращат в плътен сноп надолу към устието. Десет години строихме пристанището и то ни излезе дванайсет милиона златици; а при канала все още се трудят работници. Но това е голям дар за града и дотогава, докато сме господари на моретата, не ще се страхуваме от глад.

Всичко вървеше на добре и за мен, и за Рим. Страната беше задоволена и процъфтяваща, войските ни навсякъде удържаха победи — Авъл затвърдяваше покоряването на Британия с цяла поредица от блестящи победи над все още неподчинените племена на белгите в югозапада; религиозната почит се спазваше редовно и точно; дори и в най-бедните градски квартали хората живееха прилично. Успях да се оправя и с работата си в съдилищата и намерих начин да понамаля броя на делата. Здравето ми беше добро. Месалина ми се струваше похубава от всякога. Децата ми растяха силни и здрави, а у малкия Британик вече се усещаше оная необикновена ранна зрелост, която (макар, признавам, да не бе спходила мене) е характерна черта за фамилията на Клавдиите. Единственото, което ме натъжаваше, бе една невидима стена, издигаща се между мен и Сената, която не бях в

състояние да съборя. Правех всичко по силите си, за да изразя уважението си към сенатското съсловие и особено към консулите и магистратите от първи ранг, но всякога се сблъсках с някаква смесица от раболепие и подозрителност, която не можех да си обясня и не успявах да разпръсна. Реших да възобновя древната длъжност цензор, която бе погълната в по-всеобхватната ми длъжност блюстител на морала, и в качеството си на цензор отново да преустроя Сената и да се отърва от безполезните и несговорчиви членове. Сложих обява в самия Сенат, с която умолявах всеки сенатор да огледа собственото си положение и да реши дали все още може да служи достойно на Рим като сенатор: ако сметне, че това не е по силите му — поради финансови затруднения или пък защото не се вижда достатъчно надарен, да се оттегли. Давах да се разбере, че който не се оттегли сам, ще бъде позорно изпъден. И ускорих нещата, като изпратих лични предупреждения на онези, които възнамерявах да отстраня, ако сами не се махнат. По този начин освободих съсловието от около сто имена, а които останаха, възнаградих, въздигайки семействата им в патрициански ранг. Увеличавайки броя на патрициите, аз осигурявах повече кандидати за по-висшето жреческо съсловие и давах по-голям избор от жени и невести на членовете на древните патрициански фамилии; защото четирите последователни патрициански рода на Ромул, Луций Брут, Юлий Цезар и Август, всеки на свой ред, вече бяха изчезнали. Човек би предположил, че колкото по-богато и властно е семейството, толкова по-бързо и по-живо ще се увеличава, но не така ставаше в Рим.

За жалост дори и това прочистване на Сената не даде забележими резултати. Дебатите представляваха същински фарс. Веднъж по време на четвъртото ми консулство, когато предлагах някакви мерки за правни реформи, сенаторите останаха толкова равнодушни, че аз се принудих да им заявя направо:

— Ако честно одобрявате тези предложения, сенатори, сторете ми добрината да го кажете незабавно и ясно. Или пък, ако не ги одобрявате, предложете своите поправки, но още начаса. Или пък ако ви трябва време, за да помислите, помислете, но не забравяйте, че трябва да излезете с готови мнения в деня, определен за разискванията. Не подхожда на достойнството на Сената избраният консул да повтаря мненията на консулите като свое лично мнение и

всеки, когато му дойде редът да се изкаже, да повтаря само: „Съгласен съм с горното“, без нито дума повече, а после, когато заседанието свърши, съобщението да гласи: „Състояха се разисквания...“

Сред другите прояви на уважение към Сената върнах Гърция и Македония в списъка на сенатските провинции: чичо ми Тиберий ги бе превърнал в провинции под разпореждането на императора. Възвърнах също тъй правото на Сената да сече медни монети за обращение в провинциите, както бе по времето на Август. Нищо друго не извиква по-голямо уважение към върховната власт от монетите; на сребърните и златните монети стоеше моят образ, защото в края на краищата аз бях императорът и човекът, отговорен за по-голямата част от управлението; но познатият сенатски знак „S.C.“ — *Senatus consulto*, се появи отново на медните пари, а те са най-древните, най-полезните и количествено най-важните пари. (46 г. от н.е.)

Повод да реша това прочистване на Сената бе тревожният случай с Азиатик. Един ден Месалина дойде при мене и ми каза:

— Помниш ли, че се чудеше миналата година дали в основата на решението на Азиатик да се откаже от консулството не се крие друго освен причината, която той изтъкна — че уж хората му завиждали и го подозирали, защото вече за втори път го избират за консул?

— Да, това не ми се стори много убедително.

— Е, добре, сега ще ти кажа нещо, което би трябвало да ти кажа по-отдавна. Азиатик беше лудо влюбен в жената на Корнелий Сципион; какво ще кажеш на това?

— О, да. Попея — онова много красиво момиче, с гръцкия нос, гдето тъй предизвикателно заглежда мъжете? А тя как го приема? Азиатик не е нито хубав, нито млад като Сципион; плешив е и въздебел, но пък е най-богатият човек в Рим и по-хубави от неговите градини няма в целия град!

— Попея за жалост съвсем се изложи с този Азиатик. Хайде, ще ти разправа. Най-добре да чуеш всичко. Преди известно време Попея идва при мен — знаеш колко сме близки или по-скоро колко бяхме близки — и ми казва: „Месалина, милинка, искам голяма услуга от теб. Обещавах ли да не казваш никому, че съм те молила за това?“ Аз естествено ѝ обещах. „Влюбена съм във Валерий Азиатик и просто се чудя какво да правя. Съпругът ми е ужасно ревнив и ако разбере, мисля, че ще ме убие. А най-лошото е, че сме женени по строгата

форма на брака, а пък знаеш колко е трудно да се разведеш от такъв брак, ако съпругът реши да се противопостави. Първо, той задържа децата. Смяташ ли, че можеш да сториш нещо, за да ми помогнеш? Би ли могла да помолиш императора да говори с мъжа ми и да го склони на развод, тъй че Азиатик и аз да се оженим?“

— Надявам се, не си й обещала да ме убедиш? Ах, тези жени...

— О, не, миличък, напротив. Заявих й, че ако не ми говори повече по въпроса, ще се опитам, в името на приятелството ни, да забравя онова, което съм чула, но ако до ушите ми стигне и най-малкият слух, че между нея и Азиатик все още става нещо непристойно, направо ще ти разкрия всичко.

— Браво. Доволен съм, че тъй си й казала.

— Наскоро след това Азиатик се оттегли и ако си спомняш, помоли разрешението на Сената да посети именията си във Франция.

— Да. И дълго време го нямаше. Предполагам, опитвал се е да забрави Попея. В Южна Франция има много хубави жени.

— Нищо подобно. Много неща научих за Азиатик. Първото е, че напоследък е раздал големи парични подаръци на низшите преториански офицери и на знаменосците. Вършел го, разправял, от благодарност, че са ти толкова предани. Ти вярваш ли това?

— Ами, чуди се какво да си прави парите.

— Не ставай смешен. Няма човек, колкото и да е богат, който да се чуди какво да си прави парите. Второто е, че той и Попея все още редовно се срещат, щом бедният Сципион замине нанякъде, и прекарват заедно нощта.

— Къде се срещат?

— В дома на братята Петра. Те са й братовчеди. Третото, което Сосибий ми съобщи преди няколко дни, и то по свой почин, е, че намирал за неразумно от твоя страна да позволяваш на Азиатик да остава толкова дълго във френските си имения. Когато го запитах както иска да каже, показа ми едно писмо от някакъв свой приятел от Виенна: приятелят му пишеше, че Азиатик всъщност прекарал много малко време в именията си. Тръгнал да обикаля най-влиятелните хора в провинцията и дори стигнал чак до Рейн, където се показал много щедър към офицерите от тамошните ни войски. Освен това не забравяй, че Азиатик е роден във Виенна; Сосибий казва също, че...

— Веднага ми доведи Сосибий.

Сосибий беше човекът, когото бях избрал за възпитател на Британик, тъй че представяте си как безрезервно вярвах на преценките му. Беше александрийски грък, но отдавна се занимаваше с проучване на древните латински автори и бе най-изтъкнатият познавач на творбите на Ений: познаваше републиканския период по-добре от всеки друг жив историк, включително и от мене, и аз сметнах, че ще служи като постоянно вдъхновение на малкото ми момче. Сосибий пристигна, а когато го запитах, отговори искрено. Да, смятал Азиатик за много амбициозен и човек, способен да замисли преврат. Нима навремето не се бил кандидатира за монархията вместо мене?

— Забравяш, Сосибий — казах, — че онези два дни са изтрети от градските летописи с амнистия.

— Но Азиатик беше в заговора срещу твоя племенник, покойния император, и дори се похвали за това на самия Форум. Когато подобен човек се откаже от консулството без никакви основателни причини и замине за Франция, където вече се ползува с голямо влияние, а сетне се опита да разшири това свое влияние, като подарява пари и без съмнение разправя, че се е отказал от консулството, защото ти му завиждаш или защото се е опълчил срещу ти, за да защитава правата на своите сънародници французи...

Месалина се обади:

— Съвсем ясно е. Обещал е на Попея да се ожени за нея, а единственият начин да го стори е да се отърве и от теб, и от мене. Ще вземе пак разрешение да замине за Франция и ще започне преврата оттам, с тамошните легиони, а след това ще привлече и Рейнските легиони. Преторианците ще го въздигнат за император със същата охота, с която въздигнаха и тебе: всеки от тях ще си прибере по още двеста златици.

— Кой друг, смяташ, е в този заговор?

— Ще трябва да научим каквото можем за братята Петра. Адвокатът Суилий ще гледа някакво тяхно дело; а той е от най-добрите ми тайни агенти. Ако има нещо друго, освен че са осигурили на Попея и Азиатик стая да спят, Суилий ще го открие, бъди уверен.

— Ненавиждам доносниченето. Ненавиждам и този Суилий.

— Но ние сме принудени да се защитаваме, а пък Суилий е най-подходящото оръжие, което имаме.

Така че повикахме Сулий, а седмица подир това той пристигна с доклад, който потвърди съмненията на Месалина. Очевидно и братята Петра участваха в заговора. По-възрастният беше разпространил тайно описанието на някакво видение, което имал в една ранна утрин, в полусънно състояние, и което астролозите разтълкували по много обезпокоителен начин. Привидяло му се, че главата ми е отрязана и увенчана с венец от бели лозови листа: тълкуването гласяло, че в края на есента аз ще загина от насилствена смърт. По-младият брат действувал като посредник на Азиатик с преторианците, където служеше като висш офицер. Привърженици на Азиатик и братята Петра, по всичко личеше, бяха и двама мои стари приятели: Педон Помпей, с когото вечер често играехме на зарове, и Асарион, вуйчо на моя зет, младия Помпей, който също имаше свободен достъп в двореца. Според Суилий те са били натоварени да ме убият по време на приятелска игра на зар. В заговора бяха и двете племеннички на Асарион, сестрите Тристония, които прелюбодействаха с братята Петра.

Реших, че не ми остава друго, освен аз да ударя пръв. Изпратих префекта на преторианците, Криспин, начело на една дружина от преторианци, чиято вяроност бе въвн от всякакво съмнение, в дома на Асарион в Бай; там арестуваха Азиатик. Сложиха му белезници, оковаха го във вериги и го доведоха при мен в двореца. Според правилата би трябвало да го обвиня в държавна измяна пред целия Сенат, но не бях докрай сигурен докъде се простираше заговорът. Твърде възможно беше мнозина да станат в негова подкрепа, та не исках да улеснявам това. Съдих го в работната си стая, в присъствието на Месалина, Вителий, Криспин, младия Помпей и моите главни министри.

Суилий изпълняваше ролята на обвинител и ми се стори, че ако някога съм виждал признание за вина, изписано по нечие лице, то това бе по лицето на Азиатик, когато застана срещу Суилий. Но все пак трябва да призная, че Криспин не му беше съобщил в какво го обвинявам — самият Криспин дори не знаеше за това, — а малцина са ония, които, арестувани внезапно, биха могли да се изправят пред лицето на съдията с кристалночиста съвест. Не съм забравил колко зле се чувствавах, когато ме арестуваха по заповед на Калигула за това, че съм свидетелствувал на подправено завещание. Суилий беше наистина

ужасен и безпощаден обвинител: имаше костеливо, студено лице, бяла коса, тъмни очи и дълъг показалец, който размахваше и въртеше като меч. Подхвана с кротък дъждец от комплименти и шеги, в които всички ние усетихме приближаващата буря от ярост и хули. Първо запита Азиатик с неискрено приятелски тон кога смятал да посети наново френските си имения — може би преди събирането на реколтата? Какво мислел за земеделските условия в околностите на Виенна и какви били те в сравнение с условията в Рейнската долина?

— Не си прави труда да отговаряш на въпросите ми — каза му, — защото височината на ечемичените ниви във Виенна и кукуригането на тамошните петли ме интересуват точно толкова, колкото интересуват и тебе.

Сетне подхвана за подаръците му на преторианците — каква възхитителна проява на вярност към мене! — но дали не съществувала опасност простодушните военни да изтълкуват погрешно неговите подаръци?

Азиатик започваше да се вълнува и дишането му стана тежко. Суилий пристъпи към него като ловец на диви зверове на арена, чиито стрели, запратени отдалеч, са улучили животното: той приближава, защото звярът е ранен, и започва да размахва ловното си копие.

— Като помисля само, че съм могъл да те назовавам свой приятел, че съм се хранил на твоята трапеза, че съм се оставял да ме измами приветливият ти вид, благородното ти потекло, благоволенieto и доверието, което с лукавство си изпроси от нашия благороден император и всички честни граждани! Животно такова, мръсен педераст, сатир на публичните домове! Измамен рушител на верните сърца и мъжествените тела на воините, на които е поверена святата личност на нашия Цезар, сигурността на града ни, благополучието на целия свят! Къде беше през нощта на императорския рожден ден, та не можа да почетеш празненството, на което беше поканен? Болен си бил, така ли? Тежко болен, нали? След малко ще представя на съда списъка на ония, с които си боледувал — млади войничета от преторианците, заразили се от тебе, мръсник такъв!

И още много, все в същия дух. Азиатик бе пребелял като платно, по челото му бяха избили тежки капки пот. Веригата издрънча, когато ги избърса. Според правилата на съда той нямаше право да промълви

нито дума, докато не дойде неговият ред да се защитава, но най-сетне избухна с дрезгав глас:

— Запитай собствените си синове, Суилий! Те ще признаят, че аз съм истински мъж.

Наредиха му да млъкне. Суилий продължи нататък, описвайки прелюбодеянието на Азиатик с Попея, но го отмина някак си набързо, сякаш това бе най-слабата точка на обвинението, макар всъщност да бе най-съществената; и тъй подмами Азиатик да отрече всички обвинения срещу му. Ако Азиатик беше достатъчно умен, той щеше да признае прелюбодеянието и да отрече другите обвинения. Но той отрече всичко, така че вината му изглеждаше доказана. Суилий повика свидетелите си, повечето войници. Главният свидетел, един млад новобранец от Южна Италия, бе накаран да каже дали това е Азиатик. Обяснили са му, предполагам, че ще познае Азиатик по голата глава, защото той посочи Палас като човека, който го е похитил тъй противоестественно. Избухна силен смях: известно беше, че и Палас като мен изпитва дълбоко отвращение към този порок, а освен това всички знаеха, че той бе главният разпоредител на пиршеството за рождения ми ден.

Едва не прекратих делото вследствие на това, обаче си казах, че не е изключено свидетелят да е лош физиономист — сам аз съм такъв — и че другите обвинения не се отхвърлят само от това, че не е успял да познае Азиатик. И все пак гласът ми бе много по-мек, когато помолих Азиатик да даде подробно обяснение срещу обвиненията на Суилий. Той го стори, но не успя да обясни задоволително пътешествията си из Франция и очевидно излъга по историята си с Попея. Обвинението в покваряване на преторианците сметнах за недоказано. Войниците даваха показанията си някак заучено, надуто, което показваше, че са ги запаметили предварително, а когато ги разпитвах, само повтаряха вече казаното. Но всъщност никога не съм и чувал преторианец да свидетелствува по друг начин, защото те се упражняват за всяко нещо.

Отпратих от стаята всички освен Вителий, младия Помпей и Палас — Месалина бе избухнала в сълзи и бе избягала навън малко преди това — и им заявих, че не ще осъдя Азиатик, преди да взема и тяхното съгласие. Вителий каза, че не се съмнявал във вината на Азиатик и че и той самият бил възмутен и огорчен колкото мене:

Азиатик му бил стар приятел и любимец на майка ми Антония, която използвала влиянието си в двореца, за да издигне и двамата. Освен това имал блестяща кариера и всякога се отзовавал на патриотичния си дълг: бил сред доброволците, които дошли в Британия с мене, и макар да не пристигнал навреме за сражението, за това била крива бурята, а не се дължало на страхливост от негова страна. Тъй че, ако сега се е побъркал и е изменил на цялото си някогашно усърдие, нямало да е проява на милосърдие от моя страна, ако му позволя да се самоубие: естествено, строго погледнато, заслужавал да бъде хвърлен от Тарпейската скала, а трупът му да се поругае, като се извлече с кука през устата и се хвърли в Тибъра. Вителий ми каза също, че Азиатик всъщност бил признал вината си, изпращайки му записка, с която го умолявал в името на старата им дружба да действува за оправдаването му или в случай че стане най-лошото, за разрешение да се самоубие. Вителий додаде:

— Той знаеше, че ще го съдиш справедливо: ти всякога си съдил справедливо. Тъй че как си е представял моята намеса? Ако е виновен, ще бъде осъден; ако ли е невинен, ще бъде оправдан.

Младият Помпей настоя да не се оказва милост на Азиатик; но може да е мислил за собствената си безопасност. Асарион и сестрите Тристония, неговите роднини, бяха споменати като съучастници на Азиатик, затова той искаше да изтъкне собствената си вярност.

Изпратих съобщение на Азиатик, че отлагам делото му с двадесет и четири часа и че междувременно веригите му ще бъдат свалени. Щеше да разбере смисъла на казаното. В същото време Месалина отишла при Попея, за да ѝ извести, че Азиатик ще бъде осъден на смърт, и я посъветвала да предотврати собственото си осъждане и екзекуция, като се самоубие. Аз не знаех нищо за това.

Азиатик умря достойно. Прекарал последния си ден в уреждане на личните си работи, хапнал и пийнал както обикновено и се разходил из Градините на Лукул (както все още се наричаха), давайки нареждания на градинарите относно дърветата, цветята и рибните езера. Като видял, че са издигнали погребалната му клада близо до една красива алея от габъри, разгневил си и глобил освободенеца, който бил определил мястото за кладата, с четвърт месечна заплата.

— Нима не разбираш, идиот такъв, че вятърът ще отвее пламъците в листата на тези хубави стари дървета и ще поразии целия

вид на Градините?

Последните му думи към семейството му, преди хирургът да разреже артерията на крака му и да пусне кръвта му да изтече в топлата баня, били:

— Сбогом, мили приятели. Щеше да е много по-позорно, ако бях загинал от тъмните замисли на Тиберий или от гнева на Калигула, отколкото сега от глупашката доверчивост на Клавдий, предаден от жената, която обичах, и от приятеля, на когото вярвах.

Защото бил уверен, че Попея и Вителий са му скроили този процес.

След два дни поканих Сципион да вечеря с мене и го запитах как е жена му, с което тактично исках да му дам да разбере, че ако той все още обича Попея и е в състояние да ѝ прости, аз съм готов да не се занимавам повече с тази история.

— Тя е мъртва, Цезаре — отговори той и се разплака, скри лице в ръцете си.

Семейството на Азиатик, Валериевците, за да очистят себе си от тези негови предателски думи, се видели принудени да подарят на Месалина Градините на Лукул като предложение за сключване на мир: макар естествено да не го подозирах по онова време, но истинската причина за смъртта на Азиатик бяха тези Градини. Осъдих братята Петра и ги екзекутирах, а сестрите Тригония веднага след това се самоубиха. Що се отнася до Асарион, изглежда, подписал съм и неговата смъртна присъда: но направо не си спомням. Когато наредих на Палас да го предупреди, че ще го съдя, научих, че вече бил екзекутиран, и Палас ми показа присъдата, която явно не беше подправена. Единственото обяснение ми се струва това, че Месалина или пък Полибий, който е бил нейно оръдие, са мушнанали смъртната присъда между други незначителни присъди, които е трябвало да подпиша, и аз съм си сложил подписа, без да я прочета. Сега вече знам, че твърде често са ме изигравали по този начин: че са се възползували от влошеното ми зрение (дотогава бях зле, че трябваше да спра да чета на изкуствена светлина) и са ми прочитали на глас вместо официалните доклади и писма за подпис измислици, които не са имали нищо общо с написаното.

Приблизително по същото време Виниций умря от отрова. Няколко години по-късно научих, че бил отказал да легне с Месалина и

че отровата му я дала тя; наистина умря на другия ден, след като бе вечерял в двореца. Твърде възможно да е било така. Тъй сега Виниций, Винициан и Азиатик, тримата, които се бяха предложили за императори вместо мен, бяха мъртви и за смъртта им на пръв поглед бях виновен единствено аз. Но аз самият бях чист пред съвестта си. Винициан и Азиатик бяха без съмнение предатели, а Виниций, казвах си, е загинал случайно. Ала Сенатът и народът са познавали Месалина по-добре от мене и са мразели мен заради нея. Това е била невидимата стена между тях и мен, но никой не е намерил смелостта да ми го каже.

В резултат на острата реч, която произнесох във връзка с Азиатик на едно от заседанията, на което на Сосибий и Криспин бяха гласувани парични награди за техните заслуги. Сенатът доброволно ми отстъпи правото единствено аз да давам разрешение на сенаторите за напускане на Италия под какъвто и да било предлог.

ГЛАВА 26

Изминали бяха няколко години, откакто дъщеря ми Антония се бе омъжила за Помпей, но все още нямаха деца. Една вечер я посетих у дома ѝ; Помпей не беше вкъщи. Подметнах ѝ, че от известно време изглежда печална и отегчена. Да, отговори тя, наистина била отегчена. Отвърнах, че ще се почувствува много по-щастлива, ако роди дете, и ѝ заявих, че според мен нейн дълг е, като здрава млада жена със слуги и охолни средства, да роди не едно, а няколко деца. Жена, която има много деца, няма време да се отегчава. Тя избухна:

— Татко, само глупакът може да очаква да израсне нива там, където не е хвърлено семе. Не обвинявай почвата, сърди се на земеделеца. Той сее сол, а не семена.

И за мое удивление ми обясни, че бракът ѝ досега не бил консумиран; и не само това, а зет ми се отнасял с нея по най-непристоен начин. Запитах я защо не ми е разправила по-рано, а тя каза, че не очаквала да ѝ повярвам, защото никога не съм я бил обичал истински, така, както съм обичал природените ѝ брат и сестра; и младият Помпей се бил хвалил пред нея, че толкова съм му вярвал, щото можел да ме накара да сторя каквото поискал и да приема каквото ми кажел. На какво да разчита? Освен това не можела да понесе срама да разправя в съда за отвратителните неща, които я карал да прави.

Разгневих се като всеки баща и я уверих, че я обичам от сърце и че единствено заради нея се отнасям към младия Помпей с такова уважение и доверие. Заклех се в честта си, че ако само половината от онова, което ми е казала, е вярно, незабавно ще отмъстя на този безсрамник. И че ще запазя доброто ѝ име: въпросът никога не ще бъде отнесен до съд. Какъв бе смисълът да, съм император, ако не мога понякога да използвам привилегиите на положението си за лични цели като малка награда за отговорностите, труда и огорченията, които го съпровождат?

— В колко часа ще се върне Помпей?

— Някъде към полунощ — печално отговори Антония, — а около един часа вече ще е в стаята си. Първо ще пийне няколко чашки. Почти сигурно е, че след това ще легне с оня отвратителен Ликид; купи го при разпродажбата на Азиатик за двацет хиляди златици и оттогава не отделя очи от него. В известен смисъл за мен това е голямо облекчение. Сега вече можеш да си представиш как стоят нещата, щом ти казвам, че хиляди пъти предпочитам да спи с Ликид, отколкото с мене. Да, навремето бях влюбена в Помпей. Любовта е смешно нещо, нали?

— Добре тогава, моя бедна, бедничка ми Антония! Щом Помпей се прибере в стаята си и легне, запали два светилника и ги сложи на рамката на този прозорец. Това ще бъде сигналът. Другото остави на мене.

Тя постави лампите на прозореца един час преди разсъмване; а после слезе долу и накара вратаря да отвори външната врата. Чаках там. Довел бях Гета и неколцина преторианци и ги изпратих горе, а аз останах в преддверието с Антония. Тя бе освободила всички слуги освен вратаря, който беше мой роб. Проплакваше от време на време и ме държеше за ръката, докато чакахме от спалнята да долетят викове и шум от борба. Не се чу нищо, но скоро Гета слезе долу с преторианците и ми съобщи, че заповедта ми е изпълнена. Помпей и робът Ликид били убити с едно-единствено мушкане на копие.

Това бе първият път, когато използвах императорската си власт, за да отмъстя за лична обида; но и да не бях император, щях да чувствавам същото и да сторя всичко по силите си, за да унищожа Помпей; макар законът за противоестествени прояви от години да не бе прилаган на практика, защото ни един съд не искаше да съди по него, Помпей заслужаваше смъртта си по закон. Единствената ми вина бе в това, че го убих без съд; ала това бе най-чистият начин да се отървем от него. Когато градинар намери някое отвратително насекомо да гризе сърцевината на най-хубавата му роза, той не го изправя пред съда на градинарите: смачква го начаса между пръстите си. След няколко месеца омъжих Антония за Фауст, потомък на диктатора Сула, скромен, способен, много работлив човек, който се оказа отличен зет. Преди две години беше консул. Имаха дете, момченце, но беше много крехко и умря, а пък Антония вече не можа да роди друго, защото небрежната акушерка я бе повредила по време на раждането.

Наскоро след това екзекутирах Полибий, който междувременно бе станал министър по изкуствата — Месалина ми представи доказателства, че продавал правото на гражданство за лични облаги. Преживях го като тежък удар, когато открих, че Полибий ме мами. От дете го бях обучил да работи при мене и му вярвах напълно. Току-що ми бе помогнал да довърша оная официална автобиография, която Сенатът ме бе помолил да напиша за държавния архив. Смятах го толкова близък, че един ден, когато двамата се разхождахме из двора на двореца и разисквахме някакви въпроси на древността, не го отпратих, щом двамата консули приближиха, за да ми отправят обичайните си утринни поздравления. Това засегна достойнството им, но след като аз не го смятах за унижение да вървя с Полибий и да изслушвам мненията му, те също не би трябвало да се обиждат. Позволявах му най-голяма свобода и той никога не злоупотреби с нея, макар веднъж да попрекали с думите си в театъра. Играеше се комедия от Менандър и един актьор току-що бе изрекъл стиха:

Преуспелият камшик е най-непоносим.

Някой иззад кулисите се засмя многозначително на това. Трябва да беше Мнестер. Във всеки случай всички се извърнаха и погледнаха към Полибий, който в качеството си на министър по изкуствата надзираваше дисциплината сред актьорите: ако някой от тях започнеше да се държи прекалено своеволно, Полибий имаше грижата да нареди, от мое име, да го набият с камшик.

Полибий отвърна:

— Да, да, а пък Менандър казва в своята „Тесалия“:

А някогашните козари днес имат царска власт.

Това бе намек за Мнестер, който на млади години бил козарче в Тесалия, а сега бе известен като най-големия любимец на Месалина.

Тогава не го знаех, но Месалина имала полови връзки и с Полибий, а той бил достатъчно глупав да я ревнува от Мнестер, тъй че

тя набързо се отърва от него, както вече ви казах. Останалите ми освободенци приеха смъртта на Полибий като закана и към тях — съюзиха се в сплотена група, всякога се прикриваха един друг и не се състезаваха да спечелят благоволенията ми, нито си завиждаха взаимно. Полибий не бе проронил дума в своя защита, страхувайки се, предполагам, да не уличи и някого от приятелите си, мнозина от които по всяка вероятност са се занимавали с тази обидна търговия с правото на гражданство.

Що се отнася до Мнестер, напоследък често ставаше така, че не се появяваше на сцената, когато участието му бе обявено. Това извикваше възмущение в театъра. Аз трябва да съм бил наистина много глупав; макар че отсъствията му всякога съвпадаха с пристъпи на тежко главоболие у Месалина, което също ѝ пречеше да присъствува, и през ум не ми мина да си направя очевидното заключение. На няколко пъти ми се наложи да се извинявам на публиката и да обещавам това да не се повтаря. Веднъж подхвърлих на шега:

— Уважаеми, не бихте могли да ме обвините, че аз го крия в двореца.

Тази забележка предизвика несдържан смях. Всички освен мене са знаели къде е Мнестер. Когато се връщах в двореца, Месалина обикновено ме викаше при себе си и аз я намирах в затъмнената стая, с мокра кърпа на челото. Тя се обаждаше с прималаял глас:

— Как, мили, нима искаш да кажеш, че Мнестер и този път не излезе да танцува? Значи, тогава нищо не съм изпуснала. А докато лежах тук, умирах от завист. Дори по едно време станах и започнах да се обличам, но болката беше толкова силна, че отново легнах. Скучна ли излезе пиесата без него?

А пък аз казвах:

— Ще трябва да настояим той да си изпълнява задълженията: не може да се отнася така с целия град!

А Месалина въздъхваше:

— Не знам. Той е много чувствителен, бедничкият. Като жена е. Големите актьори са такива. Страшно го заболявала главата от най-малкото раздразнение, така казва. И ако днес се е чувствувал на една десета тъй зле, както съм аз, би било истинска жестокост да го карате да танцува. Това не е преструвка, не. Обича си работата и е много

нешастен, когато трябва да мами зрителите. А сега ме остави, мили: ще се опитам да заспя.

И тъй, аз се измъквах на пръсти и никой от нас не споменаваше Мнестер, докато пак се случеше същото. Но аз никога не съм се възхищавал от Мнестер чак толкова, колкото останалите. Сравнявах го с великия актьор Росций, който по време на Републиката добил такава известност в професията си, че бе станал синоним на артистично съвършенство. Хората, съвсем не на място, все още наричат някой способен архитект или някой учен историк, или дори някой сръчен боксьор „същински Росций“. Мнестер съвсем не беше Росций освен в този много общ смисъл. Признавам, никога не съм виждал как играе Росций. Всички от онова време са вече мъртви. Трябва да се осланяме единствено на свидетелството на нашите прародители, когато говорим за него, а според тях основният стремеж на Росций в актьорските му изпълнения бил да „остане верен на образа“, тъй че, каквото и да представлявал: благороден цар, хитър сводник, наперен войник или прост смешник — във всичките си роли Росций бил напълно достоверен, като в живота, без да проиграва. Докато Мнестер беше изтъкан от преструвки, много очарователни и изящни преструвки наистина, но в последна сметка той не беше актьор, а си беше един хубавичък мъж, със стройни крака и дарба за хореографски импровизации.

По това време Авъл Плавций се завърна от Британия и на мен се падна удоволствието да убедя Сената да му гласува триумф. Това не беше пълен триумф, какъвто аз бих искал, а малък триумф или овация. Ако победите на някой генерал са толкова значителни, че може да се удостои с триумфални орнаменти, но въпреки това, по технически причини, не е възможно да му се гласува пълен триумф, награждава се с по-малкото. Да речем, че войната все още не е свършила докрай; или не е имало достатъчно голямо кръвопролитие, или пък неприятелят не се смята за напълно равностоен — както преди много, много години, след поражението на въстаналите роби под водителството на Спартак, макар всъщност Спартак да е създал на нашите войски далеч поголеми мъчнотии, отколкото многобройни други неприятелски армии. В случая с Авъл Плавций възраженията бяха в смисъл, че неговите завоевания все още не са достатъчно затвърдени, за да може да изтегли оттам войските си. Тъй че вместо колесница с четири коня, той влезе в

града на кон и носеше миртов венец, а не лавров, а в ръката му нямаше скиптър. Сенатът не оглавяваше процесията, нямаше ги и тръбачите, а когато процесията свърши, Авъл принесе в жертва овен вместо бик. Но иначе всички церемонии си бяха както при пълен триумф и за да му покажа, че не завист от моя страна е била причината да не му се гласуват същите почести като на мене, аз излязох да го посрещна на Свещения път, поднесох му поздравленията си и го оставих да язди от дясната ми страна (по-почетното място) и лично го подкрепях, като изкачваше на колене стълбите към Капитолия. Също тъй пак аз бях негов домакин на пиршеството, а когато и то свърши, отново го оставих от дясната си страна, когато го отведохме до дома му под светлината на факлите.

Авъл ми беше много благодарен, но още по-благодарен бил, както ми каза насаме, загдето съм потушил скандала около историята с жена му и християнските вечери на любовта (последователите на тази еврейска секта сега се назоваваха християни) и загдето съм оставил сам той да я съди. Каза, че когато една жена е разделена със съпруга си — здравословното ѝ състояние не ѝ бе позволило да го придружи в Британия, — тя се чувства самотна, през ума ѝ минават какви ли не мисли и става лесна плячка на разни религиозни мошеници, особено от рода на евреите и египтяните. Но тя била добра жена и добра съпруга и той се надявал, че скоро ще се излекува от онези глупости. Излезе прав. Две години по-късно арестувах всички видни християни в Рим, заедно с всички правоверни еврейски проповедници, и ги изгоних от страната, а съпругата на Авъл ми оказа голяма помощ при залавянето им.

Най-привлекателното нещо у християнството беше, че този Йешуа, или Иисус, уж бил възкръснал от мъртвите, както ни едно човешко същество преди него освен в легендите: след като бил разпнат, той посещавал приятелите си, все едно, че нищо не му се е случило, ядял и пиел с тях, за да докаже, че не е привидение, а след това се възнесъл в небето с блясък. Не можеше да се докаже, че всичко това са лъжи, защото по същото време веднага след разпъването му станало силно земетресение, което отместило големия камък, с който била покрита гробницата му. Стражите се разбягали в паника, а като се върнали, трупът бил изчезнал; очевидно откраднали са го. Щом веднъж история като тази започне да се разправя в Изтока, трудно е да

се спре, а би било недостойно да се опровергава нейната нелепост с публичен декрет; аз обаче издадох строга заповед в Галилея, където християните бяха най-многобройни, с която съобщавах, че всички осквернители на гробове ще се осъждат на смърт. Но не бива да си губя времето с приказки за тия странни християни: трябва да продължа с моя разказ.

Ще разкажа за трите букви, които прибавих към римската азбука, и за големите Секуларни игри, които отпразнувах, и за преброяването на римските граждани, което извърших, и още за възстановяването на древното религиозно изкуство да се предсказва бъдещето, което беше западнало напоследък, и за различни важни декрети и закони, които по мое настояване Сенатът утвърди. Но може би най-добре ще е първо да завърша накратко разказа си за Британия; след като Авъл Плавций се завърна благополучно в родината, не вярвам читателят да се интересува особено много от онова, което се случи по-нататък. Изпратих Осторий да замести Авъл и той се срещна с големи трудности. Плавций бе завършил със завоюването на равнинната част на Южна Британия, но както казах, планинските племена в Уелз и войнствените Северни мидлендъри непрестанно нападаха границите на новата провинция;

Карактак се бе оженил за дъщерята на царя на Южен Уелз и лично предвождаше войската на южните уелсци. Още с пристигането си Осторий обявил, че ще изझे оръжието на всички британски провинциали, в чиято вяроност се съмнява; по този начин очаквал, че ще може да изпрати главните си сили срещу племената отвъд границата, като остави тук-там малки войскови части. Това решение се посрещнало с всеобщо възмушение, а пък ицените, които бяха доброволни съюзници, го разтълкували в смисъл, че решението за обезоръжаване засяга и тях. Разбунтували се неочаквано и Осторий в Колчестър изведнъж се намерил заплашен от голямата войска на североизточните племена, без да може да изпрати насреща ни един редовен легион: всички били разпръснати надалеч, към центъра на страната и в западната ѝ част, а край него били само французи и батавци. Все пак той рискувал незабавно да влезе в сражение и победил. Съюзените ицени поискали мир и го получили при изгодни условия, а сетне Осторий изпратил редовните си легиони на север, като завзел целия Мидленд и спрял на границата на бригантите.

Бригантите са дива и могъща федерация от племена, които обитават северната част на острова чак до най-тясната му част; отвъд тях дивите планински местности, които се разпростират нататък, необработвани и ужасяващи, в продължение на няколко стотин мили, се обитават от онези червенокоси страшилища, гойделите. Осторий предприел поход до реката Ди в западната част и тъкмо плячкосвал долината на тази река, която тече на север от Ирландското море, научил, че бригантите настъпват зад него. Той се върнал и сразил значителна тяхна войска, пленил няколко души, сред които някои видни благородници, и един от синовете на царя. Царят на бригантите дал клетва за десетгодишен почетен мир, ако му върнат пленниците; и Осторий я приел, но задържал принца и още петима благородници като заложници под названието „гости“. След това вече можел спокойно да настъпва към Уелските планини срещу Карактак. Ангажирал в това три от четирите си редовни легиона, оставяйки един в Карлиън на Ъск и двата други при Шрусбъри на Севърн. Из останалата част на острова оставил само помощни войски, с изключение на Девети легион, при Линкън, както и една колония от ветерани с прослужено време при Колчестър, където им раздал земи, добитък и пленници да им работят. Тази колония беше първото римско заселничество в Британия и аз им изпратих писмо, с което им разрешавах да издигнат там храм на бог Август.

Цели три години минаха, преди Осторий да успее да подчини Южен и Среден Уелз. Карактак беше храбър неприятел, а когато го подгонили в Северен Уелз, съумял да възпламени и тамошните племена със своята смелост. Но Осторий най-сетне го победил в едно последно сражение, в което и той дал тежки загуби, и пленил в лагера на британците жена му, дъщеря му, зет му и двама от племенниците му. Самият Карактак си пробил път в североизточна посока с отчаяно отстъпление и няколко дни по-късно се появил в двореца на царицата на бригантите (баща ѝ, царят, умрял и тя останала единствена от царското семейство, като изключим двамата принцове-заложници при Осторий, тъй че я направили царица). Той я подканил да продължи войната, ала тя не се поддаде. Накарала да го оковат във вериги и го изпратила на Осторий като доказателство за верността към клетвата, положена от баща ѝ. От своя страна Осторий ѝ върнал двамата благородни заложници и тя се омъжила за единия от тях. Брат си,

принца, осъдила на смърт, защото се знаело, че е проявил страхливост на бойното поле за разлика от новия ѝ съпруг, когото пленили едва след като получил седем рани и убил петима римски войници. Тази царица, чието име е Картимандуа, се оказа много вярна съюзничка. Скара със съпруга си, защото той заявил, че не се смятал обвързан от клетвата на царя. Но не успял да убеди бригантите да подхванат война с нас, затова отишъл надолу към Южен Уелз и там подхванал нови бунтове. Нашият гарнизон в Карлиън бил внезапно нападнат от голяма войска. Врагът бил отблъснат, но след жертвите от наша страна имало един командир на кохорта и осем по-низши офицери от Втори легион. Наскоро след това две кохорти от френски помощни войски, излезли да събират фураж, били нападнати из засада и унищожени. Осторий, изморен от тригодишни сражения, преживя тези загуби твърде тежко; разболя се и умря, бедният, макар, надявам се, да е почувствувал известна утеха от това, че наскоро го бяхме удостоили с отличия. Това стана преди две години. Изпратих един пълководец, наречен Дидий, да поеме командването на провинцията, но преди да стигне там, Четиринадесети легион бил разгромен в едно голямо сражение, принуден бил да се оттегли в лагера си и да остави пленници в ръцете на врага.

После съпругът на Картимандуа напуснал Южен Уелз и нападнал самата Картимандуа, защото извикала гнева му, като осъдила на смърт двамата му братя, които заговорничели срещу нея. Тя поискала помощ от Дидий и той ѝ изпратил четири кохорти от Осмия и две от батавите. С тези войски и със своите хора тя сразила съпруга си, хванала го в плен и го накарала да ѝ положи васална клетва и да даде клетва за вярност на Рим. След това му простила и отново царуват заедно, в най-добри отношения помежду си: оттогава насам там не са се извършвали гранични нападения. Междувременно Дидий възстанови реда в Южен Уелз.

Сега вече ще се сбогувам с моята провинция Британия, която ми струва тежки загуби на войници и пари, а в замяна на това оттам не съм получил почти нищо друго освен слава. Но аз смятам завладяването ѝ като добро вложение за Рим в хода на историята и ако се отнасяме към населението ѝ справедливо и доверчиво, те ще се превърнат в ценни съюзници, а твърде вероятно и в ценни граждани. Богатствата на една страна не се състоят само от зърнени храни, метал

и добитък. Онова, от което империята се нуждае най-много, това са мъжете и ако, покорявайки някоя страна, в която живее почтена, войнолюбива и работлива раса, успеем да допълним запасите си с нейните хора, това е по-добра придобивка от всеки индийски остров, на който растат подправки, или някоя златодобивна територия в Централна Азия. Верността, показана ни от царица Картимандуа и от нейните благородници, както и смелостта в нещастията, проявена от цар Карактак, са най-благоприятни предвестници за бъдещето.

Карактак бе доведен в Рим и аз определих всеобщ празник по случай пристигането му. Целият град излезе да го види. Преторианците бяха строени пред своя лагер, а аз седях на трибуна, вдигната за случая пред входа на лагера. Тръбачите изсвириха сигнал и в далечината забелязах да се приближава малка процесия. Напред вървеше отделение от пленени британски войници; следваха ги най-приближените танове на Карактак; подир тях идваха коли, натоварени с конски сбруи, огърлици и оръжия — не само на Карактак, но и всичко, което бе спечелил във войните със своите съседи, намерено в оня лагер при Кефн Сарнед; след колите вървяха жената на Карактак, дъщеря му, зет му и племенниците, а накрая самият Карактак, вдигнал високо глава, без да отмести поглед ни вляво, ни вдясно, докато стигна до моята трибуна. Тук той се поклони с достойнство и помоли за разрешение да ми каже нещо. Позволих му, а той заговори открито и благородно, и то на такъв хубав латински, че му завидях: аз самият съм лош оратор и всякога обърквам изреченията.

— Цезаре, виждаш ме тук, пред себе си, окован във вериги, умоляващ за живота си, след като цели седем дълги години устоявах на оръжията на твоята войска. Сигурно щях да се удържа още седем години, ако не бях вярвал, че царица Картимандуа уважава свещените правила на гостоприемството на нашия остров. В Британия, когато някой помоли за гостоприемството на някой дом и ако му дадат сол, хляб и вино, стопанинът след това се смята отговорен за живота на своя гост със собствения си живот. Веднъж един човек потърси подслон в дома на баща ми Цимбелин и след като яде от неговата сол, призна си, че е убиецът на дядо ми. Ала баща ми каза: „Ти си мой гост. Не мога да ти нанесе злина.“ Сковавайки ме в тези вериги и пращайки ме тук, царица Картимандуа направи по-голяма чест на тебе като неин съюзник, отколкото на себе си като царица на бригантите.

Аз доброволно признавам собствените си грешки. Писмото, което брат ми Тогодумн ти написа и което аз не го възпях да изпрати, беше колкото глупаво, толкова и неучтиво. Тогава бяхме млади и горделиви и уповавайки се на слуховете, подценихме силата на твоите римски войски, верността на твоите пълководци и личните ти качества на военачалник. Ако аз бях съчетал славния си произход и собствените си победи с подobaваща сдържаност в дните на благополучието си, без съмнение сега щях да вляза в този град като приятел, а не като пленник; тогава и ти нямаше да сметнеш под своето достойнство да ме посрещнеш по царски, като син на баща ми Цимбелин, когото вашият бог Август почиташе като съюзник и господар на много покорени племена, подобен на него самия.

За продължителната съпротива, която ти оказах, след като вече бях осъзнал, че си решил да превземеш царството ми и царствата на моите съюзници, аз не ти се извинявам. Имах войска и оръжие, колесници, коне и съкровище: нима се учудваш, че не желяех да се разделя с тях? Вие, римляните, се стремите да разпрострете господството си над цялото човечество, ала това не значи, че цялото човечество незабавно ще възприеме това господство. Първо трябва да докажете правото си да властвувате, и то да го докажете с меч в ръка. Дълга беше войната помежду ни, Цезаре, а твоите войски ме преследваха от племе до племе и от укрепление до укрепление и аз взех голям данък от тях; но сега вече съм хванат и победата най-сетне е твоя. Ако се бях предал на помощника ти Авъл Плавций в първото ни сражение при Медуей, щях да се окажа недостоеен противник и Авъл Плавций нямаше да поиска твоята помощ и тъй ти никога не щеше да отпразнуваш заслужения си триумф. Затова уважавай своя противник сега, когато е смирен, подари му живота и твоята благодарна милост никога не ще се забрави нито от собственото ти отечество, нито пък от неговото. Британия ще уважава милостта на победителя, ако Рим признае смелостта на победения!

Повиках Авъл.

— От своя страна аз съм готов да освободя този храбър цар. Да го върнем на престола му в Британия, ще се сметне от всички за проява на слабост, затова не бих могъл да го сторя. Но съм готов да го оставя в Рим като гост на града ни и да му отпусна необходимите за

нуждите му средства; готов съм също да освободя семейството му и най-близките му танове. Ти какво ще кажеш?

Авъл ми отговори:

— Цезаре, Карактак се прояви като благороден неприятел. Не е подлагал на мъчения, нито пък е екзекутирал нашите пленници, не е отравял водата на кладенците, биеше се почтено, удържа на думата си. Ако ти го освободиш, аз от своя страна ще бъда горд да му стисна ръката и да му предложа своето приятелство.

Освободих Карактак. Той ми поблагодари така:

— Пожелавам на всеки римски гражданин да има сърце като твоето.

В същата вечер той и семейството му вечеряха в двореца. Присъствуваше и Авъл и ние, старите бойци, отново преживяхме битката при Брентууд, разпалени от хубавото вино. Разправих на Карактак как за малко не сме се сблъскали в единоборство. Той се засмя и рече:

— Само да бях знаел! Но ако още ти се иска да се бием, аз съм готов. Утре сутринта, на Марсово поле — ти на коня си, а аз пеша? Разликата в годините ни го оправдава.

Друга една негова забележка се помни оттогава:

— Не мога да разбера, уважаеми, как тъй, като владетели на град, славен като този, с къщи като мраморни скали, с продавници като царски съкровищници, с храмове като виденията, за които ни разправят нашите друиди, след като се връщат от посещенията си в царството на мъртвите — как след всичко това сърцето ви можа да пожелае нашите бедни островни колиби?

ГЛАВА 27

Изкупителните игри, наречени Терентински, или Секуларни, се празнуват в Рим, за да се отбележи началото на всеки нов цикъл или нов век. Осъществяват се във формата на празненства, които траят три дни и три нощи и са в чест на Плутон и Прозерпина, боговете на подземния свят. Според историците тези игри били създадени като обществен ритуал от Публикола, от фамилията на Валериите, в двеста и петнадесетата година след създаването на Рим — същата година, когато Клавдиите дошли в Рим от страната на сабиняните; ала сто и десет години преди това били празнувани като семеен ритуал на Валериите, по поръката на един оракул на Аполон Делфийски. Публикола дал клетва, че оттогава нататък ще се празнуват в началото на всеки нов цикъл, докато градът съществува. От неговото време насам са се състояли пет празненства, но в нередовни промеждутъци, защото е съществувало различие в мненията за това, кога започва новият цикъл. Понякога цикълът е бил определян според естествения цикъл от сто и десет години, което е етруският начин за изчисляване, а понякога се е вземал римският граждански цикъл от сто години, понякога пък игрите са се празнували, щом се е разбирало, че не е останал ни един жив свидетел на последните игри.

Последните празненства по време на Републиката са били в шестстотин и седмата година от основаването на града и единственото чествуване оттогава насам е било Августовото, през седемстотин трийсет и шестата година. Годината на Августовото чествуване не би могла да се определи като отбелязване на стотната или сто и десетата година от предишното чествуване, нито като отбелязваща смъртта на последния човек, който е участвувал в него; нито пък би могла да се приеме като дата, до която се е стигнало след пресмятане на годините от времето на ПUTEОЛА, през сто или сто и десет. Август или по-скоро Колегията на Петнадесетте, съветниците му по религиозните въпроси, са изчислявали от предполагаемото първо празнуване на игрите, в деветдесет и седмата година от основаването на града насам.

Признавам, в моята история на религиозните реформи приех тази дата за правилна, но само защото, ако си позволих да го критикувам по такъв важен въпрос, щях да си навлека големи неприятности с баба ми Ливия. Истината беше (за да не се впускам в големи подробности), че го беше пресметнал погрешно, дори първите празненства да са се състояли тогава, когато той твърдеше, а не беше така. Аз тръгнах напред от празненството на Публикола, като изчислявах в естествените цикли от сто и десет години (защото това е разбирал самият Публикола под думата цикъл), докато стигнах до шестстотин и деветата година от основаването на града. Тогава би трябвало да се е състояло последното чествуване, а след това чак в осемстотната година, годината, до която стигам сега в моя разказ, именно седмата година от моята монархия. (46 г. от н.е.)

Всеки цикъл има свои съдбоносни черти, които се определят от събитията в първата му година. Първата година на предишния цикъл е била белязана с рождението на Август, със смъртта на Митридат Велики, с победата на Помпей над финикийците и с покоряването му на Йерусалим, с неуспешния опит на Катилина да вдигне бунт и с това, че Цезар е станал върховен понтифекс. Нима е необходимо да изтъквам значимостта на всяко от изброените събития: това, че в последвалия цикъл на нашите войски било съдено да бъдат победоносни извън Италия, че империята се е уголемила извънредно много, че народната свобода е била потисната и че боговете са говорили чрез Цезарите? Сега моето намерение беше да изкупя вината и престъпленията на този стар цикъл и да сложа началото на новия със свещени жертвоприношения. Защото през тази година възнамерявах да приключа моите реформи. След това щях да предам управлението на тази нова и добре организирана държава в ръцете на Сената и народа, от които това управление е било иззето тъй дълго.

Премислил бях всичко с подробности. Очевидно беше, че управлението чрез Сената, привеждано в изпълнение от консули, избирани за една година, криеше големи неудобства: едногодишният срок не беше достатъчно дълъг. А пък и войската не желаше всяка година да има нов главнокомандуващ. Планът ми накратко се състоеше в това, да подаря доброволно на народа личната си хазна, като си задържа само толкова, колкото ми е необходимо съществувам като обикновен гражданин, да дам и императорските владения,

включително и Египет, и да въведе закон, според който управниците да се сменят на всеки пет години. Бившите консули от предишния петгодишен период, заедно с някои представители на народа и на конническото съсловие, трябваше да образуват съвет, който да съветва и да подпомага един от тяхната среда, избран с жребие и наречен главен консул в управлението на страната. Всеки от управниците щеше да отговаря пред главния консул за един дял от управлението, съответстващо на министерствата, които бях създали с помощта на моите освободенци, или пък за управлението на някоя от граничните провинции. Консулите, избирани за по една година, щяха да служат за връзка между главния консул и Сената и щяха да преустроят длъжността си на висши съдии; народните трибуни щяха да бъдат връзката между главния консул и народа. Консулите щяха да се избират из сенатското съсловие с общи избори от народа, а по време на затруднения и тежки обстоятелства щеше да се прибегва до плебисцит. Измислил бях няколко остроумни предпазни мерки за това устройство и се поздравявах за това, че са напълно приложими.

Освободенците ми щяха да останат несменяеми длъжностни лица, отговорни за чиновническия състав, а новото правителство щеше да се облагодетелствува от техните съвети. По този начин някои от особеностите на монархическото управление щяха да се запазят, без да пречат на републиканските свободи. За да задоволя войската, смятах да включа в новата конституция някакво разпореждане, според което на всеки пет години да ѝ се раздават парични суми, пропорционални на успехите на армиите ни извън Италия и на увеличаването на благоденствието ни в страната. Управлението на италианските провинции щеше да се разпределя между конници, достигнали до висши военни длъжности в армията, и между сенатори.

Понастоящем не споделях с никого плановете си, но продължавах да работя с леко сърце. Убеден бях, че щом докажа с доброволния си отказ от монархията, че намеренията ми никога не са били тиранични и че екзекуциите по съкратената процедура са ми били наложени, ще ми се опростят всички по-незначителни грешки, които бях извършил в името на големите реформи, осъществени от мен, и всички подозрения ще бъдат забравени. Казвах си: „Август все повтаряше, че ще се оттегли и ще върне Републиката; но някак си той не успя, заради Ливия. Тиберий, и той разправяше същото, но някак си

и той не успя, защото се страхуваше от омразата, която бе извикал заради своята жестокост и тиранство. Но аз наистина ще се оттегля: няма нищо на света, което да ме спре. Съвестта ми е чиста, а Месалина не е Ливия.“

Тези Секуларни игри се празнуваха не през лятото, както при предишните случаи, а на двацет и първи април, празника на пастирите, защото това бе самият ден, в който преди осемстотин години Ромул и неговите пастири са създали Рим. Последвах примера на Август и принесох жертви не само на боговете на подземния свят: макар Тарент, вулканичната пукнатина на Марсово поле, която бе традиционното място за празненствата и за която се знаеше, че е един от входовете към подземния свят, да бе превърната във временен театър, да бе осветена с цветни светлини и да бе направена център на празненствата. Месеци преди това бях разпратил вестители да призват всички граждани (със старинния израз) „на едно зрелище, което ни един от живите не е виждал преди и което ни един от живите не ще види отново“. Това извика известен присмех, защото празненствата, уредени от Август преди шейсет и четири години, се помнеха от доста възрастни мъже и жени, някои от които дори бяха участвували в тях. Но такъв беше старинният израз и той се оправдаваше с това, че Августовите празненства не са били чествувани, когато е трябвало. (47 г. от н.е.)

На утрото на първия ден Колегията на Петнадесетте раздаде на всички свободни граждани, от стъпалата на Юпитеровия храм на Капитолия и от Аполоновия на Палатинския хълм, факли, сира и битум, средствата за очищение; а тъй също и пшеница, ечемик и фасул, част от които да се принесат на богините на Съдбата, а другото да се даде като възнаграждение на актьорите, вземащи участие в празненствата. Утринни приношения се направиха едновременно във всички големи храмове в Рим — на Юпитер, на Юнона, на Нептун, на Минерва, на Венера, на Аполон, на Меркурий, на Церера, на Вулкан, на Марс, на Диана, на Веста, на Херкулес, на Август, на Латона, на богините на Съдбата, на Плутон и Прозерпина. Но най-главното събитие на деня беше приношението на белия бик на Юпитер и на една бяла крава на Юнона, на хълма на Капитолия, и всички трябваше да присъствуват на това. После отидохме в шествие до Тарентския театър и пяхме песни в чест на Аполон и Диана. Следобедът бе

отреден за надбягвания с колесници и гонение на диви животни, както и за гладиаторски борби в цирка и амфитеатрите, а тъй също и за театрални представления в чест на Аполон в театъра на Помпей.

В осем часа на същата вечер, след като изгорихме много сяр и пръскахме със светена вода за очищение на цялото Марсово поле, аз принесох в жертва три мъжки агнета на трите богини на Съдбата, на три подземни олтара, вкопани в бреговете на Тибър, а тълпата от граждани, които ме придружаваха, размахваха запалени факли, принасяха своята пшеница, ечемик и фасул и пееха химн, с който се покаяваха за греховете си. Кръвта на агнетата бе поръсена по олтарите, а труповете им — изгорени. После в Тарентския театър се пяха още химни и изкупителната част на празненството бе изпълнена с голяма тържественост. След това се представиха сцени от римски легенди, както и един танц, който разказваше за борбата между тримата братя Хорации и тримата братя Курации, за която се разправя, че се е състояла наблизко в деня на първото чествуване на игрите от фамилията на Валериите.

На другия ден най-благородните римски матрони, предвождани от Месалина, се събраха на Капитолия и отправиха молитви на Юнона. Игрите продължиха както в предния ден: в амфитеатъра бяха убити триста лъва и сто мечки, да не говорим пък за биковете и многобройните гладиатори. В същата нощ принесох в жертва един черен шопар и едно черно прасе на Майката-Земя. В последния ден се пяха гръцки и латински хорови химни в светилището на Аполон от три пъти по девет красиви момчета и момичета и му се принесоха в жертва бели волове. Почетохме Аполон по този тържествен начин, защото пръв неговият оракул беше наредил да се създаде празненството. С тези химни се целеше да се осигури покровителството на Аполон, на сестра му Диана, на майка им Латона и на баща им Юпитер над всички градове, селища и магистратури в цялата империя. Един от тях беше прочутата ода на Хораций, съчинена в чест на Аполон и Диана, която съвсем не бе нужно да се осъвременява, както сигурно сте предположили: всъщност един куплет от химна звучеше по-съвременно сега, отколкото навремето, когато е бил писан:

Трогнал ги с молитвата си свята,

*Рим ще стане скъп на божествата.
В милостта си двете ще изпратят
глад и всеки ужас на войните
не към Цезар, не към нас самите —
бритите от тях ще си изпатят.*

Хорацій е сътворил това по времето, когато Август е замислял война срещу Британия, но тя не се е състояла, тъй че тогава британците не са ни били истински неприятели, каквито са днес.

Още приношения на всички богове, още надбягвания с колесници, гладиаторски борби, гонения на диви животни, атлетически състезания: през тази нощ в Тарент аз принесох в жертва един черен овен, една черна овца, един черен бик, една черна крава, един черен нерез, една черна свиня — на Плутон и Прозерпина; и празненствата свършиха до следващата сто и десета година. Преминаха без нито един пропуск и ни едно прокобно знамение. Когато запитах Вителий дали празненствата са му доставили радост, той отвърна:

— Бяха чудесни и аз ти пожелавам още много подобни щастливи рождени дни.

Аз се засмях, а той ми се извини за своята разсеяност. Несъзнателно бе отъждествил рождения ден на Рим със собствения ми рожден ден, така ми обясни, но се надявал изразът да се окаже знамение в смисъл, че моят живот ще се продължи до най-дълбока старост. Ала Вителий умееше да хитрува: сега съм уверен, че си е съчинил шегата много преди това.

За мен най-славният миг на празненствата беше следобедът на третия ден, на Марсово поле, когато се представяше Троянската битка, а моят малък Британик, тогава едва шестгодишен, взе участие в сражението с момчета, два пъти по-големи от него, и съумя да управлява своето пони и да си служи с оръжието като някой Хектор или Карактак. Публиката викаше най-високо за него. Сравнявах го по прилика с брат ми Германик и му предричаха славни триумфи, щом порасне достатъчно, за да тръгне на война. Един мой праплеменник също взе участие в игрите, едно единайсетгодишно момче, синът на племенницата ми Агрипинила. Казваше се Луций Домиций^[1],

споменах го и преди, но само мимоходом. Сега дойде моментът да поразкажа повечко за него.

Беше син на оня Домиций Ахенобарб (или Медната брада), братовчед на майка ми, за когото се разправяше, че бил най-кръвожадният човек в Рим. Кръвожадността беше семейна черта, както и рижата брада, и се приказваше, че имали медни бради, да подхождат на железните им лица и на оловните им сърца. Като млад Домиций Ахенобарб бе служил в щаба на Гай Цезар в Изтока и бе убил един от собствените си освободенци, заключвайки го в стая без вода и без друга храна освен солена риба и сух хляб, защото оня отказал да се напие както подобава на пиршеството за рождения му ден. Щом чул за това, Гай заявил на Домиций, че не го иска сред приближените си и че вече не го смята за свой приятел. Домиций се върнал в Рим и по пътя, в изблик на раздражителност, внезапно пришпорил коня си по някаква селска улица край Апиевия път и умишлено стъпкал едно дете, което си играело там със своята кукла. Друг път на Форум подхванал свада с някакъв конник, комуто дължал пари, и с палец му извадил едното око. Чичо ми Тиберий се сприятели с Домиций през последните години на управлението си: нарочно събираше наоколо си жестоки и зли хора, та да може, изглежда, сам той да се чувствава по-добродетелен в сравнение с тях. Ожени Домиций за осиновената си дъщеря Агрипина, а от брака им имаше едно дете, същият този Луций. Поздравен от приятеля си по случай раждането на наследника му, Домиций отвърнал раздражено:

— Не си хабете поздравленията, глупаци такива. Ако сте истински родолюбци, ще отидете при люлката и веднага ще удушите детето. Нима не знаете, че Агрипина и аз сме олицетворение на всички познати пороци, човешки и противочовешки, и че от него ще излезе най-отвратителният пакостник, какъвто се е раждал в тази наша нещастна страна? И това не е предположение. Виждали ли сте му хороскопа? Само като го видите, ще изтръпнете!

Домиций беше арестуван в двойно обвинение — за измяна и кръвосмешение със сестра си Домиция — естествено по времето на Тиберий това не означаваше нищо, беше чиста формалност. Междувременно Тиберий умря и Калигула го освободи. Наскоро след това и Домиций умря от воднянка. Беше упоменал Калигула като сънаследник на младия Луций, оставяйки му две трети от

имуществото си. Когато Агрипинила бе прокудена на оня остров, Калигула прибра и останалата част от имотите, тъй че Луций остана сираче без никакви средства. Но леля му Домиция се грижеше за него. (Тя не бива да се смесва с нейната сестра, Домиция Лепида, майката на Месалина.) Беше от ония жени, които се отдават изцяло на удоволствията, и се грижеше за младия Домиций само защото беше предсказано, че един ден той ще стане император: искаше ѝ се да е в добри отношения с него. Ще ви стане ясно каква беше тази Домиция, като ви кажа, че тримата възпитатели, на които бе поверила образованието му, бяха: един бивш сирийски танцьор, който си поделеше благоразположението на Домиция с един бивш гладиатор от Тирол; същият този бивш гладиатор и нейният гръцки фризьор. Те съумяха да му дадат отлично народно образование.

Когато две години по-късно Агрипинила се върна от изгнание, тя изпитваше толкова слаби майчински чувства към сина си, щото заяви на Домиция, че можел да остане при нея още няколко години; готова била да плаща каквото трябва, само да няма никаква отговорност. Аз се намесих и накарах Агрипинила да си го прибере; тя обаче взе и възпитателите, защото Луций не искаше да тръгне без тях, а Домиция си имаше вече други любовници. Агрипинила взе също тъй и съпруга на Домиция, един бивш консул, и се омъжи за него, но скоро се скараха и се разделиха. Следващото събитие в живота на Луций беше един опит да се посегне на живота му по време на следобедната му почивка: двама мъже влезли през външната врата, без да бъдат спрени от вратаря, който също подремвал, качили се горе, не срещнали никого в коридорите, поразходили се, докато видели някакъв заспал роб пред вратата на спалнята, която сметнали, че търсят, влезли вътре, намерили Луций да спи на леглото си, измъкнали камите и се приближили на пръсти. Миг по-късно излетели навън с викове: „Змията! Змията!“ И макар че цялата къща се пробудила от крясъците им, никой не се опитал да ги спре и те избягали. Онова, което ги изплашило, била кожата на кобра, простряна връз възглавницата на Луций. Той си я носел като лек срещу скрофули, от които много страдаше като дете, и, изглежда, си е играл с нея, преди да заспи. В затъмнената стая тя приличала на жива кобра. След това предположих, че убийците са били изпратени от Месалина, която мразеше Агрипинила, но не смееше, по една или друга причина, да я обвини публично в каквото да

било. Тъй или инак, пръсна се слух, че две кобри стояли на стража край леглото на Луций, а пък Агрипинила не се опита да го разпръсне. Тя дори оброчи кожата в златна змиеобразна гривна, която той носеше, и разправи на приятелите си, че намерили кожата на възглавницата, където вероятно я е съблякла някоя кобра. А Луций пък обяснявал на другарите си, че наистина го пази кобра, но преувеличение било, че били две: той поне не бил виждал повече от една. Това бе първият и последен опит да бъде убит.

Луций, както Британик, приличаше на брат ми Германик, който му беше дядо, но в неговия случай това беше грозна прилика. Чертите бяха почти същите, ала откровеността, благородството, щедростта, скромността, които се излъчваха от Германиковото лице, тук бяха заменени от хитрост, лошотия, злоба, суета. Въпреки това повечето от хората не го виждаха, заслепени от дегенериралата изтънченост, в каквата се бе превърнало хубавото лице на дядо му: притежаваше женствена хубост, която привличаше хората, както ги привлича жената; а той самият твърде добре го осъзнаваше и сутрин се занимаваше с тоалета и най-вече с дългата си коса толкова, колкото майка му и леля му. Възпитателят му, фризьорът, се грижеше за хубостта му тъй ревностно, както главният градинар в Градините на Лукул се грижи за плодовете върху прочутата стена с прасковите или за невижданото бяло черешово дърво, което Лукул беше донесъл от Черно море. Странна гледка представляваше Луций на Марсово поле с меч, щита и копието: служеше си с тях сръчно, както го бе научил бившият гладиатор от Тирол, и все пак това напомняше по-скоро танц, отколкото военно упражнение. Когато на същата тази възраст Германик правеше военни упражнения, във въображението на човека всякога изникваше шум на битка, звук на тръби, стенания и викове, пролята германска кръв; а при Луций човек очакваше да чуе бурни ръкопляскания на театрални зрители, да види рози и златни монети, посипани по сцената.

Но стига за Луций. Много по-приятна тема е допълнението ми към латинската азбука. В предишната си книга обясних за трите нови букви, които смятах необходими за съвременна употреба: консонантното *u*, гласната между *i* и *u*, отговаряща на гръцкото ипсилон, и консонантната, която досега изразявахме *bs* или *ps*. Смятах да направя нововъведението след моя триумф, но отложих до

започването на новия цикъл. Обявих намерението си в Сената в деня след Секуларните игри и то се възприе благосклонно. Но аз заявих, че това е нововъведение, което засяга цялото население на империята, че не желая да налагам личните си идеи на римския народ против неговата воля прибързано, затова предложих да решим въпроса с плебисцит в срок до една година.

Междувременно публикувах циркулярно писмо, с което обяснявах и оправдавах плана си. Изтъквах, че макар всеки да е свикнал да се отнася към азбуката като към нещо не по-малко свято и непроменливо от месеците на годината или от реда на числата, или от знаците на зодиака, всъщност не е така: всичко на този свят подлежи на промяна и подобрене. Юлий Цезар е променил календара; установеният ред за написването на числата е бил променен и разширен; имената на съзвездията, и те са били променени; дори звездите, които ги съставят, не са безсмъртни — от времето на Омир например седемте Плеяди са станали шест вследствие изчезването на звездата Стеропа или както са я наричали понякога, Електра. Тъй е и с латинската азбука. Изменили са се не само линейните форми на буквите, променило се е и значението на буквите, определящи дадени изговаряни звуци. Латинската азбука е заимствувана от дорийските гърци по време на учения цар Евандър, а пък гърците са я взели от Кадъм, който я е донесъл, когато е дошъл с финикийската флота, финикийците пък са я взели от египтяните. Това е същата азбука, но само по име. Истината е, че египетското писмо е започнало с рисунки на животни и други природни обекти, те постепенно са се оформили като йероглифи, финикийците са ги взели и са ги променили, гърците също са ги взели и са променили техните изменения, та чак накрая латините са ги взели и са променили тези изменения на измененията. Примитивната гръцка азбука е имала само шестнайсет букви, но към нея се добавяли нови, докато са станали двайсет и четири, а в някои градове — двайсет и седем. Първоначалната латинска азбука е съдържала само двайсет букви, защото три гръцки аспиратни консонанти и буквата *z* са били сметнати за излишни. Около петстотин години след основаването на Рим буквата *g* е била въведена, за да допълни буквата *c*, а по-наскоро е била върната и буквата *z*. И въпреки това според мене азбуката все още не бе свършена. Отначало може би щеше да бъде малко трудно, ако страната гласуваше в полза на

промяната, човек да си напомня, че може да използва тези удобни форми вместо старите, ала тази странност постепенно щеше да отпадне и новото поколение от момчета, което щеше да се учи да пише и чете по новия начин, изобщо нямаше да я чувствава. Странността и неудобството в промяната на календара преди стотина години, когато годината е трябвало да се продължи на петнайсет месеца, а след това и дните на всеки месец да се променят, че и името на единия месец да се смени — да, това вече е било нещо, от което да се оплакваш, но нали и то е минало благополучно? Има ли днес някого, който иска да се върне към стария стил?

Всички разискваха учено въпроса, но май че никой не се вълнуваше особено много от него; във всеки случай никой не се вълнуваше като мене. Когато най-сетне се стигна до гласуване, резултатът беше пълно мнозинство в полза на новите букви; но по-скоро от любезност към мене, струва ми се, отколкото от истинско вникване в същността на предложението. И тъй Сенатът гласува за незабавното им въвеждане и днес буквите се използват във всички официални документи и във всички видове литература, като започнем от стиховете, научните трактати и правните коментари и стигнем до обяви за разпродажби, писма за изплащане на дългове, любовни послания и ония, надраскани с тебешир, нецензурности по стените на сградите.

А сега ще изброя накратко някои мои обществени дела, реформи, закони и декрети, които датират от времето след буквената реформа; по този начин, така да се каже, ще разчистя масата, за да напиша за мъчителните последни години от моя живот. Защото стигам до повратния момент в моя разказ, „разкритието“, както го наричат трагиците, след което, макар да продължавах да изпълнявам задълженията си на император, върших го в съвсем друго вътрешно разположение.

Завърших строежа на акведуктите. Построих освен това стотици мили нови пътища и поправих повредените. Забраших на лихварите да заемат пари на нуждаещи се младежи в изчакване на бащината им смърт: това бе отвратителна търговия — лихвата всякога бе изнудваческа и се случваше тъй, че най-често бащата умираше набързо. Тази мярка бе да се предпазят почтените бащи от разпътните им синове, но аз се погрижих и за почтените синове с разпътни бащи:

изключих законното наследство на сина от секвестрирането на бащиния имот вследствие дългове или углавни престъпления. Създадох закон в полза на жените, освобождавайки ги от противното опекунство на бащините им роднини и забранявайки зестрите да се залагат като гаранция за дълговете на съпруга.

По идея на Палас внесох предложение в Сената, което се утвърди като закон, в смисъл че всяка свободно родена жена, която се омъжи за роб без знанието и съгласието на неговия господар, става робиня; ала ако го е сторила с негово знание и съгласие, тя остава свободна, а само децата от този брак са роби. След като направих това предложение, случи се нещо много забавно. Един сенатор, който бе консул, преди години бе засегнал с нещо Палас и очакваше, че ще има затруднения, когато поеме длъжността си, ако не успее да си възвърне благородноположението на Палас; не казвам, че е бил прав, очаквайки Палас да прояви ненавист, защото Палас е много по-малко подвластен на този недостатък от мен самия, но, тъй или инак, съвестта му била гузна. Затова предложи Палас да се удостои с магистратура от първи ранг и със сумата сто и петдесет хиляди златици, понеже е заслужил към родината за предлагането на този закон, както и за това, че е убедил Сената да го гласува. Сципион, вдовецът на Попея, скочи и заговори с ирония, напомняща присмеха на Гал и Хатерий по времето на чичо ми Тиберий:

— Поддържам предложението. И предлагам на този изключителен мъж да се отпрати публична благодарност. Защото един сред нас, любител-изследовател на родословията, откри неотдавна, че нашият Палас произлиза по права линия от царя на Аркадия, Палас, потомък на оня учен цар Евандър, споменат неотдавна от благородния ни император, дал името си на Палатинския хълм, Обществена благодарност, повтарям, да му се изкаже не само за заслугата, че е съчинил този закон, но и за великодушната скромност, с която е прикривал досега своето царско потекло и се е поставил на услугите на Сената като обикновен смъртен, та дори отбягва да се прослави като освободенеца-секретар на нашия император.

Никой не се осмели да противоречи на това предложение, затова аз се направих, че не разбирам иронията, престорих се, че приемам думите за най-искрени и не наложих своето вето. Непочтено щеше да е спрямо Палас, ако го бях сторил. Но веднага щом свърши заседанието,

повиках го и му казах за предложението. Той се изчерви, не знаейки дали да се разгневи от обидата, или да се зарадва на признанието за важната роля, която играе в обществените дела. Запита ме как да отговори, а пък аз му казах:

— Трябват ли ти парите?

— Не, Цезаре. Аз съм много богат.

— Колко си богат? Хайде, кажи да чуя колко струваш. Признай ми истината, няма да се ядосам.

— Около три милиона, когато ги пресмятах последния път.

— Какво! Сребърници?

— Не, златици.

— Небеса! И всичките спечелени по честен начин?

— Всяка пара. Хората отправят молби и искат благоволения, а аз всякога им отговарям: „Не мога да обещаая, че ще ти помогна!“ Тогава те казват: „О, не, не го и очакваме. Но, моля те, приеми този малък паричен подарък, загдето беше тъй любезен да ни изслушаш.“ Аз влагам парите в банката и се усмихвам любезно. Всички са твои, Цезаре, ако ги искаш. Знаеш го.

— Знам, Паласе. Но не подозирах, че си толкова богат.

— Никога не ми остава време да ги харча, Цезаре.

И това беше вярно. Палас се трепеше като корабен гребец. Обещах му да сторя така, че да не му се присмеят; и го посъветвах да приеме почетния ранг, но да откаже парите. Той склони и тогава аз най-сериозно уверих Сената, че Палас е напълно доволен от почетната титла, с която са го удостоили, и ще продължи да живее в предишната си бедност.

Но Сципион не падаше по гръб. Внесе предложение, умолявайки ме да настоя пред Палас да не отхвърля желанието на Сената и да приеме подаръка. Предложението бе прието. Но Палас и аз не отстъпвахме. По мой съвет той отказа на молбите ми и на тези на Сената и фарсът завърши с още едно предложение, внесено от Сципион и прието от сенаторите, с което Палас се поздравяваше за неговата старомодна пестеливост; тези поздравителни думи бяха дори изгравирани върху месингова плоча. Съгласни сте, надявам се, че глупаци излязоха накрая не Палас и аз, а Сципион и Сенатът.

Ограничих възнагражденията на адвокатите до сто златици на дело. Това се наложи, за да се предпазят хората от такива като Суилий,

обвинителят на Азиатик, който бе в състояние да подведе съдебните заседатели към издаването на оправдателна или наказателна присъда с лекотата, с която един свинар води прасетата си към пазара. Суилий бе готов да поеме всяко дело, колкото безнадеждно да е, стига да получи цялото възнаграждение: а то се равняваше на четири хиляди златици. Именно внушителната сума, както и увереността и красноречието, с което се обръщаше към съда, оказваха влияние върху съдебните заседатели. Случваше се естествено, дори и Суилий да не успее да спечели някое дело поради това, че вината на клиента му бе твърде очевидна, за да я прикрие; но за да не загуби благоразположението на съда, от което се нуждаеше при бъдещи дела, когато щеше да му се отдаде възможност ако не друго, поне да се пребори за оправдателна присъда, той направо помагаше на заседателите да вземат решение срещу неговия клиент. Веднъж дори стана истински скандал: някакъв богат конник, обвинен, че е ограбил вдовицата на един от своите освободенци, заплатил на Суилий обичайната такса, а след това бе предаден от него по гореописания начин. Той отишъл при Суилий и си поискал обратно четирите хиляди златици. Суилий му заявил, че сторил каквото могъл и затова не бил в състояние да му върне парите — това щяло да послужи като опасен прецедент. Конникът се самоуби пред прага на Суилий.

Като намалих на адвокатите високите възнаграждения, които в републикански Рим са били обявени за незаконни, аз навредих на престижа им пред съдебните заседатели, защото след това вече съдът много по-лесно издаваше присъди в съответствие с фактите по делото. Подхванах нещо като война с адвокатите. Често, когато се готвех да присъждам по някое дело, усмихнато предупреждавах съда:

— Аз съм стар човек и търпението ми лесно се изчерпва. Присъдата ми ще облагодетелствува онази страна, която представи доказателствата си по най-краткия, най-откровения и най-разбираем начин, та бил той и уличаващ, вместо страната, която опропаства добрия изход на делото с неподходяща красноречива пледоария.

И цитирах, Омир:

*Мъжки разговор когато чуя, презирам оня, дете
истината зорко пази, добре заключена в сърцето.*

Поощрявах съзнанието на нов вид адвокати, хора, лишени и от голямо красноречие, и недостатъчно обиграни в съда, но надарени със здрав смисъл, ясни гласове и дарба да свеждат делата до най-същественото в тях. Най-добрият представител от този вид се наричаше Агатон. Всякога бях готов да оправдая клиента му поради липса на доказателства, когато той защитаваше някое дело пред мен по характерния за него приятен, бърз, точен начин; правех го, за да поощря другите да му подражават.

Юридическият и правен институт на Телегоний, „тоя най-учен и красноречив оратор и юрист“, бе закрит преди около три години. Това стана така. Телегоний, дебел, забързан и ниско остриган, се яви веднъж пред апелативния съд, където председателствувах, в защита на своето лично дело. Осъден беше от един магистрат да плати тежка глоба на основание на това, че при спречкване подбудил един свой роб да убие някакъв ценен роб на Вителий. Докато чакал да го обръснат в бръснарницата, робът на Телегоний си придавал голяма важност, въобразявайки си, че сам е адвокат и оратор. Подхванал се спор между него и един роб на Вителий, който също чакал ред и бе известен като най-добрия готвач (след моя) в цял Рим — струваше най-малко десет хиляди златици. Робът на Телегоний с обидно красноречие взел да противопоставя артистичната стойност на ораторството на жалкото готварско изкуство. Готвачът на Вителий, който иначе не бил сприхав човек, изрекъл няколко припрени думи, като обяснил, че изобщо не може да се прави сравнение между домашните изпълнители на изящни изкуства и изящните изпълнители на домашни изкуства; и че очаквал ако не уважение, то поне учтивост от роби, по-незначителни от него; и че той струвал поне сто пъти повече от своя опонент. Ораторът, разгневен от симпатията, която готвачът извикал сред околните, грабнал бръснача от ръката на бръснаря и разрязал гърлото на готвача, викайки: „Ще те науча аз как се спори с човек на Телегоний!“ Телегоний съответно бил глобен с пълната стойност на убития готвач, на основание на това, че жестокостта на роба му се дължала на манията за непогрешимост при всеки спор, втълпена от института на неговите служители. А сега пък Телегоний се жалваше на основание на това, че на неговия роб не му било втълпено да убива насилствено, защото самото мото на института: „*Езикът поразява по-силно и от острието*“, постановявало недвусмислено служителите му да се

придържат единствено към това оръжие при всеки спор. Изтъкваше и обстоятелството, че денят бил много горещ, робът бил засегнат жестоко от твърдението, че не струвал повече от сто златици — най-ниската оценка, която можеше да се сложи за дейността на един опитен служещ беше петдесет златици годишно — и че следователно единственото справедливо схващане по станалото било: сам готвачът си е изпросил смъртта с предизвикателното си държане.

Вителий се яви като свидетел:

— Цезаре — каза той, — аз виждам нещата така. Този роб на Телегоний уби главния ми готвач, кротък, достоен човек, съвършен артист в своята област, както сам ще признаеш, понеже често си хвалил неговите сосове и сладкиши. Ще ми струва най-малко десет хиляди златици да го заместя, а дори и тогава, уверен съм, не ще намеря друг наполовина способен като него. Убиецът си е послужил с изрази във възхвала на ораторството и в порицание на готварството, които се цитират дословно в личните наръчници на Телегоний: установи се освен това, че в същите тези наръчници, в разделите, посветени на „Свободата“, се срещат многобройни жестоки пасажии, чиято цел е да оправдаят оня, който се е хванал за оръжието, когато не са му стигнали убедителни доводи и благоразумие.

Телегоний подложи Вителий на разпит и трябва да признае, че надмощието клонеше на негова страна, когато един случаен посетител на съда ни поднесе изненада. Беше Александър алабархът, който бил в Рим и влязъл в съда да се поразвлече. Той ми изпрати записка:

Личността, която се нарича Телегоний от Атина и Рим, е мой избягал роб на име Йоан, роден в Александрия в моя дом, от майка сирийка. Загубих го преди двацет и пет години. Ще намериш буквата „А“, в кръгче, татуирана на лявото му бедро, което е дамгата на моето семейство.

Александър алабархът

Спрях разглеждането на делото, а Телегоний беше изведен от моите телохранители и разпознат наистина като собственост на алабарха. Представете ли си, двадесет и пет години той е минавал за римски гражданин! Цялото му имущество трябваше да премине във

владение на държавата, с изключение на онези десет хиляди златици, които бяха присъдени на Вителий, но аз позволих на алабарха да задържи половината. В замяна на това алабархът ми подари самия Телегоний, когото предадох на разположение на Нарцис: Нарцис го изпрати да изпълнява полезната, макар и скромна длъжност на съдебен писар.

Ето така управлявах. Разпрострях нашироко правото на римско гражданство, защото исках провинциите, чиито жители са верни, порядъчни и заможни, най-сетне да се изравнят по гражданско положение с Рим и другите части на Италия. Първият град от Северна Франция, за който осигурих римско гражданство, беше Отьон.

След това извърших преброяването на римските граждани. Общият брой на гражданите, включително жените и децата, сега възлезе на пет милиона деветстотин осемдесет и четири хиляди и седемдесет и двама в сравнение с числото четири милиона деветстотин тридесет и седем хиляди, получена при преброяването, извършено в годината на Августовата смърт, и с числото четири милиона двеста тридесет и три хиляди от преброяването в годината на бащината ми смърт. Надраскани накратко на листа, тези цифри не правят кой знае какво впечатление, но представете си ги изразени в живи хора. Ако всички римски граждани се наредят в редица и минат пред мене в бърз ход, ще трябва цели две години. А това бяха само истинските граждани. Ако преминеше цялото население на империята, над седемдесет милиона души — понеже сега и Британия, и Мавритания, и Палестина влизаха в числото, необходимо бе дванадесет пъти повече време, или двадесет и четири години, а в тези двадесет и четири години щеше да порасне едно цяло ново поколение, тъй че аз можех да си седя цял живот, потокът пред мен нямате да пресекне, а щеше да „лъкатуши и тече с нестихващ ромон“ — и всяко лице щеше да бъде различно от другите. Числата са същински кошмар. Представяте ли си, че първият празник на пастирите е бил празнуван от Ромул само с три хиляди души! Къде ще свърши всичко това? (48 г. от н.е.)

Онова, на което искам да наблегна в този отчет за императорската си дейност, е, че поне дотук бях действувал, доколкото можех, в полза на общото благо в най-широкия смисъл на думата. Не бях безогледен революционер, нито жесток тиран, нито пък фанатизиран реакционер: опитвах се да съчетая великодушното със

здравия разум всякога, когато имах тази възможност, и никой не би могъл да ме обвини, че не съм сторил всичко по силите си.

Два документа, които илюстрират законодателната дейност на Клавдий, както и неговия писмен и ораторски стил

ДЕКРЕТ НА КЛАВДИЙ ЗА НЯКОИ ТИРОЛСКИ ПЛЕМЕНА 46 Г. ОТ Н.Е.

Публикувани в резиденцията в Бай при консулството на Марк Юний Силан и Квит Сулпиций Камерни, на петнадесетия ден от месец март, по нареждане на Тиберий Клавдий Цезар Август Германик.

Тиберий Клавдий Цезар Август Германик, върховен понтифекс, народен трибун за шести път, император, Баща на Отечеството, консул за четвърти път, издава следното официално решение.

Предвид някои стари противоречия, чието разрешаване е било отлагано в продължение на години още по времето на чичо ми Тиберий: чичо ми изпратил някой си Пинарий Аполинарис да разучи противоречията, които са се отнасяли до комите (доколкото си спомням) и бергамите, но само до тях: а този Пинарий не изпълнил задължението си поради това, че чичо ми упорито отказвал да се върне в Рим: после, когато племенникът ми Гай стана император и също не му поиска доклад за извършеното, то той не му и изпрати — беше голям хитрец, — а след това аз получих доклад от Камурий Статут, с който ме уведомяваше, че по-голямата част от обработваемата и горска площ в тези области се намирала под мое управление и тъй, да говорим за настоящето: неотдавна изпратих там уважаемия Планта Юлий, който, след като свикал при себе си моите управители, както местните, тъй и ония, чиито области лежат по-далече, разгледал внимателно всички тези въпроси и взел решение. Сега аз одобрявам издаването на следния декрет, който след като предварително се бе обосновал с подробен доклад, който той състави, за да го подпиша, макар в него да се съдържат

по-обширни решения от ония, които Пинарий трябваше да вземе;

Що се отнася до положението на анауните, на тулиасите и на синдуните, разбирам от отговорни източници, че повечето от тях са включени в управлението на Южен Тирол. Макар и да осъзнавам, че желанието на някои от тези племена да получат римско гражданство не почива на много здрави основания, въпреки това, защото би могло да се сметне, че са го приели по правото на давност и тъй са се размесили с южните тиролци, че ако се разделят от тях, на тези почтени граждани ще се нанесат големи щети, с настоящето доброволно им давам позволение да продължават да се облагодетелствуват от правата, които са си присвоили. Върша това с още по-голяма готовност, защото мнозина от мъжете, засегнати от това правно положение, служат във войската на преторианците — неколцина са се издигнали до офицерски чин, — а други от сънародниците им са назначени на съдийски служби в Рим и изпълняват задълженията си там.

Това благоволение води след себе си законни санкции с обратна сила за всички действия, които те са извършили, за всички договори, които са сключили, смятайки се за римски граждани, както помежду си, тъй и с южните тиролци, или при всякакви други обстоятелства; с настоящето им разрешавам също така да запазят и имената, които са носили досега, мислейки се за римски граждани.

**ОЦЕЛЕЛИ ЧАСТИ ОТ РЕЧТА НА КЛАВДИЙ КЪМ СЕНАТА, С КОЯТО ПРЕДЛАГА ДА СЕ
РАЗРЕШИ ПРАВОТО НА РИМСКО ГРАЖДАНСТВО НА ФРАНЦУЗИТЕ ОТ ОБЛАСТТА
ОТЪОН 48 Г. ОТ Н.Е.**

Ще ви помоля предварително, сенатори, след като изслушате предложението, което се готвя да направя, да преодолеете чувството, че то е революционно: подобно чувство, предвиждам го, ще бъде най-голямата пречка, с която ще се сблъскам днес. Може би най-подходящият

начин да предотвратят тази пречка е, като ви припомня колко много промени са станали в нашите основни закони в течение на римската история, колко гъвкави са били нашите закони още от самото начало.

Имало е времена, когато Рим се е управлявал от царе и все пак монархията не е станала наследствена. Чужденци са налагали нашата корона, дори хора от друга раса: като например приемникът на Ромул, цар Нума, който е бил от Сабиниум (на времето си отделна държава, макар да се е намирала близо до Рим), и Тарквиний Първи, който е дошъл след Анк Марций. Тарквиний не е бил от благороден произход — баща му бил Демарат, коринтиец, а майка му била толкова бедна, щото, макар да е произхождала от благородната фамилия на Тарквиниите, принудила се да се омъжи за по-долен от нея — и така, възпрепятствуван да заема почетна служба в Коринт, Тарквиний дошъл тук и бил избран за цар. След него и неговия син или може би внук — историците не са единодушни по този въпрос — е дошъл Сервий Тулий, който според римските хроники е бил син на Окрезия, пленничка. Според етруските летописи той е бил верен спътник на етрусеца Целе Випинас и е споделял всичките му беди: там четем, че когато Целе претърпял поражение, Сервий Тулий напуснал Етрурия с остатъка от войските на Целе и завзел отсрещната Целска планина, която нарекъл на предишния им военачалник. След това променил етруското си име — наричал се Макстърна — на Тулий, спечелил римския престол и също станал много добър цар. По-късно, когато Тарквиний Горди и синовете му станали омразни заради своето тиранство, римският народ, запомнете, се наситил на монархическото управление и вместо това сме започнали да имаме консули, ежегодно избирани магистрати.

Нужно ли е в такъв случай да ви напомням за диктаторството, което нашите предци са сметнали за по-силна форма на управление дори и от консулската власт по време на войни или политически смутове! Или за

избирането на народни трибуни, които да защитават правата на населението срещу чуждо посегателство? За Колегията на десетте, която за известно време е иззела управлението на консулите? Или за разделението на консулската власт между няколко души? Или за назначаването на военни командири на консулски места — това се е случило седем или осем пъти. Или как на членове от простолудието не само са се давали най-висши магистратски длъжности, но те са се въвеждали и в жреческото съсловие? Но тук аз няма да изреждам борбите на нашите предци, нито ще напомням какъв е бил изходът от тях; не бих искал да сметнете, че нескромно се старая да превърна този исторически преглед в предлог, за да се похваля с настоящото разширение на римската империя отвъд северните морета...

Моят чичо, император Тиберий, беше оня, който повели всички по-големи колонии и провинциални градове в Италия да имат представители в този Сенат: и наистина бяха избрани представители с необходимите качества на характера и с нужния имуществен ценз. „Да, ще ми възразите, но съществува голяма разлика между един италиански сенатор и един сенатор от другите народи.“ Когато започна, в качеството си на цензор, да ви обяснявам тази страна на моите действия, а именно разпростиране правото на пълно римско гражданство над провинциите, ще ви изложа какво е отношението ми по въпроса. Но нека ви кажа с две думи, че според мен не бива да се запрещава на провинциалите само защото били провинциали, да заемат места в този Сенат, ако с това ще допринесат полза. Видната и процъфтяваща колония Виенна, във Франция, от дълго време вече ни изпраща свои сенатори, нали така? Уважаемият Лупий Вестин идва от Виенна: той е един от най-изтъкнатите членове на благородното съсловие на конниците и аз съм му възложил да ми помага в административната работа. (Впрочем бих желал да ви помоля за едно благоволение относно децата на Вестин: искам да им бъдат дадени най-високите почести на

жречеството — уверен съм, че след време те сами ще си заслужат отличия, които да се прибавят към ония, дарени им заради техния баща.) Има обаче един французин, чието име не ще спомена в тази реч, защото той се оказа долен крадец и аз го ненавиждам. Той беше борецът-чудо на една школа за борци и отнесе консулската титла в своята колония, преди още родното му място да бе удостоено с римско гражданство. Същото лошо мнение имам и за брат му — жалък и недостоен измамник, който не би ви свършил никаква работа като сенатор.

Но сега вече е крайно време, Тиберий Клавдий Германик, да разкриеш пред този Сенат темата на своята реч: ти вече стигна до границите на Южна Франция...

... Този Сенат вече не ще се срамува от благородните мъже, застанали сега пред мен, ако бъдат въздигнати в ранга на сенатори, както не се срамува уважаемият Периек, когато среща френското име Алоброгик сред погребалните маски на своите предци. Ако сте съгласни, че всичко е така, какво повече искате от мен? Нужно ли е да ви доказвам с помощта на картата, като сложа пръста си на самото място, че сред вас вече има сенатори, дошли отвъд границите на Южна Франция, че не е станало нищо позорно, когато в нашето съсловие са въведени хора, родени в Лион^[2]? О, сенатори, уверявам ви, с най-голяма плахост си позволявам да пристъпя отвъд познатите ми граници на Южна Франция. Но, тъй или инак, сега трябва да бъде защитена каузата на останалата част на тази голяма страна. Прави сте, че французите се сражаваха срещу Юлий Цезар (сега обожествен) в продължение на десет години, но в замяна на това искам от вас да се съгласите, че цял век оттогава насам те са ни предано верни, останаха верни и в смутни времена, по-верни, отколкото сме очаквали да бъдат. Когато баща ми Друз бе зает с покоряването на Германия, цялата френска земя остана мирна в тила му; и то в часове, когато е бил принуден да изоставя недовършено преброяването на собствениците на земи — непознато и тревожно преживяване за французите. Да, та дори и днес, както зная

от личен опит, това преброяване е трудна задача, макар сега да не означава друго освен публично оглеждане на материалните ни запаси...

---

[1] По-късно император Нерон. — Б.авт. ↑

[2] Шеговито подмятане за него самия. — Б.авт. ↑

ГЛАВА 28

В едно августовско утро, в годината на преброяването, Месалина се вмъкна рано в стаята ми и ме събуди. Всякога ми е било трудно да дойда на себе си, когато се събуждам, особено ако не съм спал добре между полунощ и разсъмване, както често ми се случва. Тя се надвеси над мене, целуна ме, погали ме по косата и ми каза с много разтревожен глас, че ми носела ужасни вести. Запитах сънливо и малко раздражено за какво се отнася. (48 г. от н.е.)

— Астрологът Барбил — известно ти е, че никога не греша, нали? Е, помолих го вчера да ми направи хороскоп, защото не ми беше правил от две-три години; той снощи разгледал звездите и знаеш ли какво ми събщи?

— Откъде да знам. Казвай бързо и ме остави да си доспя. Ужасна нощ прекарах.

— Миличък, бих ли се осмелила да те безпокоя, ако не беше толкова важно? Каза ми следното: „Господарко Месалина, ужасна участ очаква някого, който ти е много близък. Това е злокобното влияние на Сатурн. Той попада под най-зловредния му аспект. Ударът ще се стовари до трийсет дни, не по-късно от средата на септември.“ Запитах кого има предвид, но той не искаше да каже. Говореше със заобикалки, докато накрая го принудих — заплаших го, че ще накарам да го бичуват. И можеш ли да познаеш какво ми рече?

— Мразя да гадая, когато ми се спи.

— Аз пък не искам да ти кажа направо, толкова е ужасно. Каза ми: „Господарке Месалина, мъжът ти ще умре от насилствена смърт.“

— Наистина ли каза това?

Тя кимна.

Надигнах се с разтуптяно сърце. Да. Барбил всякога бе прав в предсказанията си. А това означаваше, че не ще надживея нововъведенията в новата конституция с повече от няколко дни. Определил бях речта си за седми септември, годишнината от победата

ми при Брентууд, но бях запазил всичко в пълна тайна дори от Месалина, от която нямах тайни. Запитах:

— Нищо ли не може да се направи? Не може ли някак си да измамим провидението?

— Нищо не ми идва на ума. Ти си ми съпруг, нали? Освен... освен ако... слушай, сетих се! Да предположим, че само за следващия месец престанеш да си ми съпруг?

— Но аз съм ти съпруг. Не можеш да се престориш, че не съм.

— А не можеш ли да се разведеш с мен само за един месец? И пак да се ожениш за мене, когато Барбил ни съобщи, че Сатурн се е изместил на безопасно отстояние?

— Не, това не е възможно. Ако се разведа с тебе, не бихме могли да се оженим законно, ако междувременно не ни разделя друг брак.

— Виж, за това не си помислих. Но нека не се предаваме заради някаква незначителна подробност. Да речем, тогава, че аз се омъжа за някого — все едно за кого — формално. За някой готвач или носач, или за някого от дворцовата стража. Само церемониалната част на брака, разбира се. Ще влезем в брачната спалня през едната врата и ще излезем от другата. Идеята не е лоша, нали?

Казах си, че в това има смисъл: но очевидно трябваше да се омъжи за човек от потекло и обществено положение, иначе щеше да направи лошо впечатление. Отначало предложих Вителий, а тя усмихната ми отговори, че Вителий и без туй вече бил влюбен в нея, жестоко щяло да е да се омъжи за него и да не му позволи да преспи с нея. Освен това да не забравям и предсказанието. Нима искам да осъдя Вителий на насилствена смърт?

Споменахме няколко възможни съпрузи. Ала единственият, за когото бяхме единомислени, беше Силий, консул, син на оня Силий, пълководеца при брат ми Германик, когото Тиберий бе обвинил в държавна измяна и бе принудил да се самоубие. Ненавиждах го, защото той бе водил опозицията в Сената срещу предложението ми за разширяване на изборителните права и се бе държал много обидно с мене. След речта ми за изборителните права помолиха го да се изкаже. Той заяви, че намирал за много странно, гдето нашите древни съюзници, благородните и прославени гръцки градове от Ликия, все още били лишени от свободата си (пет години преди това бях присъединил Ликия към римските владения, поради нестихващите

политически смутове, които ставаха там, както и съседния остров Родос, където бяха набили на кол римски граждани), докато на келтските варвари от севера се давали пълноценни права на римски граждани. Когато станах да отговоря на това възражение, което всъщност бе единствено, сторих го с най-кротки думи. Казах:

— Наистина много голямо е разстоянието от прочутата Ликия,

от бистрия ручей на Ксант —

където, според думите на Омир, които се пяха на миналогодишните Секуларни игри,

Аполон с радост мие своите коси —

до Франция и огромната тъмна река Рона, огромната тъмна река Рона... която изобщо не се споменава в класическите легенди, освен гдето уж Херкулес бил минал там по време на десетия си подвиг, отивайки да отведе воловете на Герион. Ала не смятам, че...

Прекъсна ме кискане, което скоро се превърна в бурен смях. Оказа се, когато съм повторил „огромната тъмна река Рона“ и за миг съм се поколебал, за да намеря думите си, Силий подметнал с ясен глас — ала той седеше откъм глухото ми ухо, тъй че не съм го чул — „Да, огромната тъмна река Рона, където, ако историците не лъжат,

Клавдий с радост мие своите коси“ —

намеквайки за оня случай, когато по заповед на Калигула ме хвърлиха от един мост в същата река и аз едва не се удавих. Можете да си представите как се разгневих, когато Нарцис ми обясни за какво се смеят. Няма нищо лошо в това да се подхвърлят такива леки, интимни закачки на някоя вечеря или в баните, а дори и по-смели шеги на Сатурналиите (към които, между другото, възстанових петия ден, отнет от Калигула), но аз поне никога не бих се осмелил да изрека

подобна лична шега в самия Сенат и да възбужда ироничен смях спрямо някой сенатор; това, гдето консулт го стори за моя сметка, и то в присъствието на група видни французи, които бях поканил на заседанието, ужасно ме разгневи. Извиках:

— Сенатори, аз поисках да изкажете мнението си по моето предложение, ала от шума, който вдигате, всеки може да си помисли, че това тук не е Сенат, а тържище. Моля, съблюдавайте правилника за вътрешния ред. Какво ще си кажат за нас тези французки благородници?

Шумът секна изведнъж. Млъкваха винаги, щом усетеха, че съм ядосан.

Месалина каза, че с удоволствие щяла да се омъжи за Силий не само заради грубостта му към мен, която си заслужавала небесното отмъщение, но и защото от начина, по който я гледал, била уверена, че ме е нагрубил от ревност и че бил лудо влюбен в нея. Падало му се, щяла да му даде заслуженото за нахалството, като му каже първо, че се развежда и ще се омъжи за него, а чак в последния момент му съобщи, че бракът ще бъде само една формалност.

Тъй избрахме Силий и още на същия ден аз подписах един документ, в който се отказвах от Месалина като съпруга и ѝ позволявах да се върне в бащиния си дом. По повод на това си разменихме много шеги. Месалина се престори, че ме моли за разрешение да остане, падна на колене и поиска прошка за всичките си прегрешения. После разплакало прегърна децата, които ни гледаха смутени:

— Защо да страдат бедните дечица за грешките на майка си, жестоки мъжо?

Отвърнах, че прегрешенията ѝ са неппростими: че е прекалено умна, прекалено хубава и прекалено работлива, за да остане при мен. Освен това е непостижима мярка за сравнение за чуждите съпруги и ме е направила обект на световната завист.

Тя прошепна в ухото ми:

— Ако някоя вечер през другата седмица се вмъкна в двореца и извърша прелюбодеяние с теб, ще ме изпратиш ли в изгнание? Нищо чудно да се изкуша.

— Да, ще те прокудя, ще прокудя и себе си. Къде ще отидем? Бих искал да заминем за Александрия. Казват, че било идеалното място за изгнание.

— Ще вземем ли и децата? Много ще се радват.

— Не вярвам климатът да им понесе. Ще трябва да останат тука, с твоята майка.

— Мама не разбира от гледане на деца: виж само как ме е възпитала. Ако не вземем и децата, няма да дойда и няма да прелюбодействувам с тебе.

— Тогава ще се ожена за Лолия Полина, за да те ядосам.

— Аз пък ще убия Лолия Полина. Ще ѝ пратя отровни сладкиши, както правеше Калигула с ония, които го оставяха за свой наследник.

— Добре де, ето ти тук документа за развод, подписан както трябва и подпечатан, мръснице такава. Сега вече имаш отново правата и привилегиите на неомъжена жена.

— Дай да се целунем на раздяла, Клавдий.

— Това ми спомня за прочутата раздяла между Хектор и Андромаха в шестата книга на „Илиада“:

*А пък съпругата мила си тръгна безмълвно за вкъщи,
често назад се обръщаше, леейки сълзи горещи.*

*Щом като стигна в двореца на мъжегубителя
Хектор,*

вътре завари тя много от своите покорни слугини.

Плач и ридание мигом у тях Андромаха възбуди.

Чакай, не бързай да напущаш сцената с твоя развод. Ще трябва да вземеш няколко урока по актьорско майсторство от Мнестер.

— Сега сама съм си господарка. Ако не внимаваш, ще се омъжа за Мнестер.

Смяташе се, че Силий е най-красивият сред римските благородници и Месалина отдавна го харесвала. Но той не се оказал лесна плячка за нейната страст. Преди всичко беше добродетелен човек или поне сам се смяташе за такъв, а и беше женен за една благородничка от фамилията на Сипаните, сестра на първата съпруга на Калигула, и накрая, макар Месалина много да го привличала физически, знаел, че еднакво щедро раздава благоволенieto си както на благородници, тъй и на прости граждани, на актьори, гладиатори, преторианци, та и на един от партските посланици, и не се смятал

особено поласкан, че го е поканила и него. Затова тя трябвало да улови и разиграе рибката с хитрост. Първата трудност била да го накара да я посети. Повикала го на няколко пъти, но той все намирал извинение да откаже. Накрая го примамила с помощта на един офицер от градските стражи, бивш неин любовник, който поканил Силий на вечеря, а след това го въвел в една стая, където чакала тя, с маса, сложена за двама. Озовал се веднъж там, той нямало как да се измъкне, а и Месалина се държала много хитро: отначало изобщо не заговорила за любов, заприказвала за революционна политика. Напомнила му за убийтия му баща и го запитала как може да понася племенникът на убиеца, още по-кървав тиран, да затяга ярема на робството все по-здрово и по-здрово около шията на един свободен народ. (Ставало дума за мене, ако не сте в състояние да разберете.) След това му доверила, че животът ѝ бил в опасност, защото неспирно ме укорявала, че не съм връщал републиканското управление, както и за жестоките ми убийства на невинни мъже и жени. Заявила също, че съм презирал хубостта ѝ и съм предпочитал слугините и обикновените проститутки, и за да си отмъсти за моето пренебрежение, си позволявала да ми изневерява; волностите ѝ се дължали на крайно отчаяние и самота. Той, Силий, бил единственият човек, истински добродетелен и смел, достоен да ѝ помогне в задачата, на която сега била посветила живота си — възвръщането на Републиката. Готов ли е да ѝ прости невинната хитрост, с която го подмамила тук?

В сърцето си не съм в състояние да обвинявам Силий, че се е подмамил: в продължение на девет години тя ме мамеше ежедневно. Не забравяйте — беше много красива: а освен това трябва да се предположи, че е подправила виното му. Естествено той се опитал да я утеши и преди да разбере какво става, вече лежели прегърнати на лежанката, примесвайки думите „любов“ и „свобода“ с целувки и въздишки. Тя казала, че едва сега разбрала какво е истинска любов, а той ѝ се заклел с нейна помощ да възстанови Републиката при първата възможност; тя пък му се заклела във вечна вярност, ако се разведе с жена си, която, знаела, тайно му изменяла, а на всичкото отгоре била и бездетна — Силий не бивало да позволи родът му да изчезне — и тъй нататък, и прочее, и прочее. Успяла да го закачи на въдицата и сега го разигравала както си знаела.

Но Силий бил колкото добродетелен, толкова и предпазлив и не се усещал достатъчно силен, за да вдигне въоръжен бунт. Развел се с жена си, но казал на Месалина, след като поразмислил, че ще е най-добре да изчака да умра, та тогава да възстановяват Републиката. Тогава щял да се ожени за нея и да осинови Британик, а това щяло да накара и града, и войската да го приемат като свой естествен предводител. Месалина осъзнала, че трябва да вземе нещата в свои ръце. Затова измислила цялата история с Барбил, както вече я описах, а пък Силий (ако онова, което ми разказа след това, е вярно) не знаел за развода, докато не се явила пред него с документа, без да обяснява как го е получила, и му заявила радостно, че сега вече могат да се оженият и да заживеят щастливо, но той да не казва никому за това, докато тя не му позволи.

Целият Рим се изненада от вестта за развода на Месалина, особено пък като виждаха, че аз го понасям съвсем спокойно: продължавах да ѝ изразявам уважението си както преди, и дори по-явно, а тя продължаваше да си гледа политическата работа в двореца. Но всеки ден посещаваше Силий у дома му, съвсем открито, с цяла свита от придружители. Когато ѝ подхвърлих, че малко прекалява с шегата, заяви ми, че срещала трудности да го накара да се ожени за нея.

— Страхувам се, че подозира някаква хитрост; държи се учтиво и сдържано, но кипи от страст по мене, животното!

След няколко дни радостно ми съобщи, че най-сетне се е съгласил и щял да се ожени за нея на десети септември. Помоли ме аз да извърша обряда, като върховен понтифекс, и да се позабавлявам.

— Нали ще бъде чудесно да наблюдаваш смутеното му лице, когато разбере, че е бил измамен?

Междувременно вече бях започнал да съжалявам за цялата история, особено пък за тази грубиянска шега над Силий, макар отново да ме бе обидил в Сената с едно невъзпитано прекъсване. Реших, че не е трябвало да се отнасям много сериозно към предсказанието и че съм го сторил само защото съм бил много сънлив, когато Месалина ми го съобщи. И ако предсказанието е вярно, как би могло да се избегне с един лъжлив брак? Сетих се, че никой брак не се смята за истински по закона, докато не е консумиран физически. Опитах се да увеща Месалина да се откаже от цялата работа, но тя ми

заяви, че съм я ревнувал от Силий, загубвал съм чувството си за хумор и съм се превръщал в някакъв дърт, глупав мърморко и педант. Замълчах.

Сутринта на пети септември отидох в Остия да осветя една нова житница. Казал бях на Месалина, че ще се върна на другата сутрин. Месалина отвърна, че и тя иска да дойде, та се разбрахме да тръгнем заедно; но в последния момент я налегна нейното прословуто главоболие и се наложи да остане. Разочаровах се, но беше късно да променям плановете си, тъй като в Остия се бяха приготвили да ми дават гражданско пиршество, а бях обещал да принеса жертва в тамошния храм на Август: откакто се бях разгневил на остиянците, че не ме приеха както подобава, много внимавах да не ги огорчавам.

Рано следобед, когато влизах в храма за жертвоприношението, Евод, един от моите освободенци, ми подаде някаква записка. Сега Евод беше оня, който ме предпазваше от отегчителните молби на населението: всички писма се даваха първо на него и ако ги сметнеше за незначителни или безсмислени, или недостойни за моето внимание, отхвърляше ги сам. Удивително е какви глупости могат да пишат хората в своите просби. Евод рече:

— Прощавай, Цезаре, но не мога да прочета тази бележка. Някаква жена ми я даде. Би ли се обезпокоил ти сам?

За моя изненада беше на етруски, изчезнал език, познат на не повече от четири-пет души. Пишеше: „Голяма опасност за тебе и за Рим. Ела у дома веднага. Не губи нито миг.“ Това ме стресна и учуди. Защо на етруски? Чий дом? Каква опасност? Минаха една-две минути, докато разбере. Трябва да я е писала Калпурния, момичето, помните го, което живееше с мен, преди да се ожения за Месалина: забавно ми бе да я уча на етруски, докато съставях историята на Етрурия. Калпурния вероятно ми е писала на етруски не само защото никой друг не би могъл да го разчете, но и защото веднага щях да разбира, че ми пише тя. Запитах Евод:

— Видя ли жената?

Той обясни, че приличала на египтянка, че челото ѝ било сипаничаво, но иначе била много хубава. Разпознах в нея Клеопатра, приятелката на Калпурния, която живееше с нея.

Трябваше веднага след приношението да отида на пристана, но не можах да намеря добър предлог да откажа угощението: всички щяха

да сметнат, че ми е по-интересно да посетя две проститутки, отколкото да си гледам императорските задължения. От друга страна, знаех, че Калпурния не беше от хората, които ще ми пишат току-така, и докато правех приношението, реших, че на всяка цена трябва да чуя какво има да ми каже. Дали да се престоря на болен? За щастие бог Август ми се притече на помощ: вътрешностите на овена, който принесох, бяха най-зловещите, каквито бях виждал. Отвън животното изглеждаше съвсем здраво, а вътре беше разложено като червиво сирене. Очевидно при това положение бе невъзможно да върша каквато и да била обществена работа през този ден, особено пък нещо толкова важно като освещаването на най-големия хамбар в света. Тъй се измъкнах и всички се съгласиха, че решението ми е правилно. Отидох във вилата си и обявих, че през останалата част от деня ще си почивам, но че с удоволствие ще присъствувам на пиршеството, на което бях поканен същата вечер, ако няма официален характер. След това пратих носачите с носилката през задния вход на вилата ми и скоро носилката със спуснати пердета ме поведе към китния дом на Калпурния на един хълм край града.

Калпурния ме посрещна с такъв разтревожен вид, щото веднага разбрах, че е станало нещо много сериозно.

— Казвай веднага — рекох. — Какво има?

Тя се разплака. Не бях виждал Калпурния да плаче, освен веднъж, при оня знаменит случай, когато по заповед на Калигула ме замъкнаха посред нощ в двореца, а тя помисли, че ще ме екзекутират. Беше момиче със самообладание, лишено от хитрините и преструвките на обикновените проститутки, „вярна като римски меч“, как го казва поговорката.

— Обещаваш ли да ме изслушаш? Но няма да ми повярваш. Ще накараш да ме подложат на мъчения и да ме бичуват. Нито пък искам да ти кажа. Но никой друг не се осмелява да ти го каже, тъй че аз трябва да го сторя. Обещах на Нарцис и Палас да ти разправам. Бяха ми верни приятели в ония времена, когато всички бяхме бедни. Казаха, че нямало да им повярваш — нито на тях, нито на когото и да е друго, но аз отвърнах, че на мен ще ми повярваш, защото вече съм ти доказала колко съм ти вярна, когато изпаднеш в беда. Дадох ти всичките си спестявания, нали? Никога не съм била алчна, ревнива и непочтена, нали?

— Калпурния, в целия си живот съм познавал само три наистина добри жени и ще ти кажа имената им. Едната беше Киприя, еврейската принцеса; другата беше Бризеида, прислужничката на майка ми; а третата си ти. Сега казвай какво имаш да казваш.

— Ти не спомена Месалина.

— Нея няма и да я споменавам. Добре, стават четири почтени жени. И не мисли, че обиждам Месалина, като я сравнявам с една еврейска принцеса, с една освободенка-гъркиня и с една проститутка от Падуа. Оная доброта, за която говоря, не включва прерогативите...

— Щом слагаш и Месалина, мене ме извади! — възкликна тя.

— Скромничиш ли, Калпурния? Не е нужно. Казвам, каквото мисля.

— Не. Не скромнича.

— Тогава не разбирам.

Калпурния изрече много бавно и с мъка:

— Не желая да те огорчавам, Клавдий. Но говоря сериозно. Искам да кажа, че ако Киприя беше типична принцеса от рода на Ирод — ако беше кръвожадна, амбициозна, безскрупулна и без морални задръжки; ако Бризеида беше типична прислужница — ако крадеше и беше злобна и мързелива и хитро прикриваше деянията си; и ако твоята Калпурия беше истинска проститутка — суетна, похотлива, разхвърляна и алчна, и ако използвах хубостта си като средство да командувам и да опропастявам мъжете — и ако ти сега изброяваше трите най-лоши типа на жени, които познаваш и си ни подбрал като подходящи примери...

— Какво тогава? Какво искаш да кажеш? Говориш толкова бавно.

— Тогава, Клавдий, щеше да имаш правото да прибавиш и Месалина към нас и да ми кажеш: „Нея няма и да я споменавам.“

— Аз ли съм полудял, или ти?

— Не съм аз.

— Тогава какво искаш да кажеш? Какво е сторила бедната ми Месалина, че я нападаш по този жесток и страшен начин? Май че с това нашето приятелство ще свърши, Калпурния.

— Ти си напуснал града в седем часа тази сутрин.

— Да. И какво от това?

— Аз го напуснах в десет. Бяхме с Клеопатра на пазар. Отидохме да видим сватбата. Странен час на деня за сватбено тържество, не намираш ли? Забавлявах се великолепно. Всички пияни. Чудесна картинка. Цялата къща украсена с лозови листа и с огромни гроздове, с винени бъчви, с лозарски жлеbove. Празник на гроздобера, това, изглежда, представлявах.

— Чия сватба? Говори по-разбрано.

— Сватбата на Месалина за Силий. Не те ли поканиха? Тя беше там, танцуваше и размахваше един тирс в най-голямата бъчва, облечена в къса, изпоцапана с вино бяла туника, с една гърда навън и с разпуснати коси. Но тя беше направо прилична в сравнение с другите жени. Те носеха само леопардови кожи, защото представлявах вакханки. Силий беше Бакхус. Увенчан беше с бръшлян и носеше къси ботуши. Беше по-пиян и от Месалина. Непрестанно си отмяташе главата в такт с музиката и се кикотеше като Баба.

— Но... но... — заекнах глуповато. — Сватбата е чак на десети. Аз ще я извърша.

— Много добре се оправят без тебе. Затова отидох при Нарцис в двореца, а щом ме видя, той рече: „Добре, че си тука, Калпурния. Ти си единствената, на която вярвам.“ А пък Палас...

— Не вярвам. Отказвам да повярвам.

Калпурния плесна с ръце.

— Клеопатра, Нарцисе!

Те се появиха и паднаха в нозете ми.

— Вярно ли е за сватбата?

Потвърдиха.

— Но аз знам всичко — промълвих неуверено. — Това не е истинска сватба, приятели мои. Това е нещо като шега, която измислихме с Месалина. Накрая тя няма да легне с него. Всичко е съвсем невинно.

Нарцис каза:

— Силий я хвана, вдигна туниката ѝ и започна да целува тялото ѝ пред всички присъстващи, а тя пицеше и се смееше, сетне я отнесе в брачната спалня, останаха там почти час, преди да се върнат отново, за да танцуват и да пият пак. Това не е чак толкова невинно, нали, Цезаре?

Калпурния се обади:

— И ако не действуваш незабавно, Силий ще стане господар на Рим. Всички, които срещнах, ме уверяваха, че Месалина и Силий се заклели в главите си, че ще възстановят Републиката и че целият Сенат бил зад тях, както и повечето от преторианците.

— Трябва да науча всичко — казах. — Не знам просто да се смея ли, или да плача. Не знам дали да изсипя злато в скутовете ви, или да ви бичувам, докато се покажат костите ви.

Разказаха ми каквото знаеха, но Нарцис проговори едва когато заявих, че му прощавам, гдето е крил престъпленията на Месалина от мене толкова дълго време. Каза, че когато разбрал, в това време аз съм изглеждал тъй щастлив в своето невежество, че решил да ми спести болката на разочарованието дотогава, докато Месалина не е сторила нещо, с което да заплаши живота ми или сигурността на страната. Надявал се, че тя ще съумее да се прикрива или че аз сам ще науча. Но времето минавало, поведението ѝ ставало все по-безсрамно, а за него ставало все по-трудно да ми каже. Всъщност той не можел да повярва, че не знам онова, което било известно на целия Рим и на всички провинции, та дори и на враговете ни отвъд границите. Невъзможно било в продължение на тези девет години да не съм чул за нейните безпътства, удивителни в своето безочие.

Клеопатра ми разказа една отвратителна и невероятна история. Докато съм бил в Британия, Месалина изпратила предизвикателство до сдружението на проститутките, с което поканвала да ѝ пратят съперничка, за да се състезава с нея в двореца, та да видят коя от двете ще може да приеме повече посетители в продължение на една нощ. Сдружението избрало една известна сицилианка, наречена Сцила, по водовъртежа в Месинския провлак. На разсъмване Сцила се признала за победена при двайсет и петия посетител, ала Месалина продължила ентусиазирано, чак докато слънцето се изкачило високо на небето. Но което е още по-лошо, повечето от благородниците в Рим били поканени да наблюдават състезанието и мнозина от мъжете участвували в него; три-четири от жените били увещани от Месалина също да се състезават.

Заплаках, закрил очи с ръце, също както плакал Август преди петдесет години, когато внуците му Гай и Луций му разправили подобна история за майка им Юлия; и пак с думите на Август казах, че не съм чул нито дума, нито пък съм подозирал, че Месалина не е най-

добродетелната жена в Рим. И пак като Август прииска ми се да се затворя в някаква стая и дни наред да не виждам жива душа. Но те не ми позволиха. Два стиха от една музикална комедия, изиграна от Мнестер и трупата му преди два дни — забравих ѝ името, — непрестанно ми се въртяха из ума:

*Най-тъжен е и смешен на стареца плачът
за младата съпруга, поела грешен път.*

Казах на Нарцис:

— На първите игри, на които присъствувах (аз изпълнявах длъжността съпредседател на брат ми Германик) — игри в чест на баща ми, — на един испански гладиатор му избиха щита. Беше близо до мене и видях израза на лицето му. Оглупя от ужас, като видя какво му се е случило. А целият амфитеатър се заливаше от смях и подигравки. И на мене ми се стори смешно, небесата да ми простят.

ГЛАВА 29

Тогава влезе Ксенофонт, наля в устата ми някакво питие, защото бях пред припадък, и изобщо започна да се грижи за мене. Не знам какво точно ми даде, но тази отвара избистри ума ми, накара ме да се овладее и да приемам всичко с пълно спокойствие. Имах чувството, че стъпвам по облаците като бог. Отрази се и на зрението ми, тъй че сега виждах Нарцис, Калпурния и Палас, сякаш бяха на двайсет стъпки от мен, вместо до мене.

— Повикайте Тураний и Лусий Гета.

След смъртта на Калон сега Тураний беше главен разпоредител по снабдяването, а пък Гета, както вече споменах, командуваше преторианците съвместно с Криспин.

Разпитах ги, след като ги уверих, че не ще ги накажа, ако говорят истината. Потвърдиха всичко, казано от Нарцис, Калпурния и Клеопатра, и ми разправиха още подробности. Когато поисках от Гета да ми обясни откровено защо не ми е докладвал за всичко това преди, той рече:

— Позволяваш ли да си послужи с една поговорка, Цезаре, която ти често цитираш: „Коляното е по-близко до пищяла“? Какво сполетя Юст, моя предшественик, когато се опита да ти отвори очите за онова, което се върши в покоите на съпругата ти в двореца?

Тураний отвърна на същия въпрос, като ми припомни, че когато неотдавна събрал смелост да се яви пред мене с оплакване, че Месалина е присвоила от държавните запаси базалтови блокове, внесени от Египет за подменяне на настилната на Говеждия пазар — за да ги използва, както се оказало, за някаква нова колонада, която си строяла в Градините на Лукул, — аз съм се разгневил, заявил съм му да не смее да оспорва нейните постъпки или заповеди и съм му обяснил, че тя върши всичко по мое нареждане и с пълното ми съгласие. Бях му казал, че ако занапред иска да се оплаква от подарката Месалина, да върви да се оплаква на самата нея. Тураний беше прав. Наистина беше тъй.

Калпурния, която се движеше неспокойно, докато разпитвах Гета и Тураний, най-сетне ми отпрати умолителен поглед. Разбрах, че иска да си поговорим насаме. Отпратих всички и тогава тя ми заговори кротко и искрено:

— Мили мой, доникъде няма да стигнеш, ако продължаваш да задаваш все същите въпроси на различни хора. Съвсем ясно е: всички са се страхували да ти кажат отчасти защото са знаели колко обичаш и вярваш на Месалина, но най-вече защото си император. Постъпил си много глупаво и си много нещастен, но сега ще трябва незабавно да сториш нещо, за да се оправииш. Не действуваш ли веднага, ще осъдиш всички ни на смърт. Върви в лагера на преторианците и поискай закрилата на всички верни войници. Не вярвам да те изоставят заради Месалина и Силий. Може би има един-двама офицери, които са подкупени, но другите са ти предани. Изпрати конни вестители в Рим да съобщят, че се връщаш, за да си отмъстиш на Силий и на жена си. Издай заповеди за арестуване на всички, присъствували на пиршеството. Това вероятно ще бъде достатъчно за потушаване на бунта. Те ще са толкова пияни, че не ще могат да сторят нищо опасно. Но побързай!

— О, да — отвърнах. — Ще побързам!

Отново повиках Нарцис.

— Вярваш ли на Гета?

— Да ти призная, Цезаре, не му вярвам докрай.

— А тия двама офицери, които са тук с него?

— На тях им вярвам, но те са глупаци.

— Криспин е в отпуск в Бай, кого тогава да сложим начело на преторианците, като не вярваме на Гета?

— Ако Калпурния беше мъж, нея щях да предложа. Но тъй като не е, след нея идвам аз. Не съм друго освен един освободденец, зная, но офицерите преторианци ме познават и ме обичат, освен това ще е само за един ден.

— Добре тогава, главнокомандуващи за един ден Нарцисе. Кажу ми на Гета, че по нареждане на лекаря трябва да остана на легло до утре. Почакай. Коя дата сме? Пети септември? Ето ти заповедта. Покажи я на офицерите и незабавно ги прати в Рим с войниците им, да арестуват всички на сватбеното пиршество. Без насилия, освен при самоотбрана.

Тъй им кажи. Извести преторианците, че идвам, очаквам да ми останат верни и верността им не ще остане невъзнаградена.

Осемнадесет мили има от Остия до Рим, но войниците ги взели за час и половина с бързи двуколки. Пристигнали в момента, когато пиршеството се разтурвало. Причина за това станал един конник, Ветий Валент, любовник на Месалина, преди Силий да се появи на сцената, към когото тя все още била благосклонна. Пирът бил стигнал до онази фаза, когато първата възбуда от виното е попреминала и всеки започва да се чувства изморен и объркан. Погледите се насочили към Ветий Валент: той прегръщал един вечнозелен дъб, който растял пред къщата, и разговарял с някаква въображаема дриада, скрита в него. Дриадата, както личало, била влюбена във Ветий и шепнешком го канела на среща на върха на дървото. Той най-сетне склонил да се качи и накарал приятелите си да образуват пирамида, та да се изкатери до първите големи клони. Пирамидата се разпаднала на два пъти сред бурни смехове, но Ветий упорствувал и на третия път яхнал клона. Оттам бавно и с опасност за живота си взел да секатери все по-нагоре и по-нагоре, докато изчезнал в гъстите листа на върха. Всички стояли, вперили очи натам, да видят какво ще последва. Очакването било изпълнено с нетърпение, защото Ветий имаше силно чувство за хумор. Скоро той взел да подражава влюбените викове на дриадата, взел да издава звуци като шумни целувки и да ахка развълнувано. А после се умълчал, докато отдолу взели да подвикват:

— Ветий, Ветий, какво правиш?

— Разглеждам света. Това е най-добрата наблюдателница в Рим. Дриадата е седнала на скута ми и ми показва по-интересните места; не ме смущавайте. Да, ето Сената. Глупаво момиче, знам го много добре! А онова там е Колчестър! Не греша ли? Та от това дърво не се вижда чак до Колчестър. Имаш предвид лагера на преторианците. Не, наистина е Колчестър, бога ми. Виждам името, изписано на една табела, и брити със сини лица обикалят наоколо. А това какво е? Какво правят? Не, не вярвам! Какво, обожават Клавдий като бог ли?

Последвало подражание на моя глас:

— Но *защо*, искам да знам *защо*? Нямате кого друго да обожавате ли? Нима другите богове не искат да прекосят морето? Не ги виня. Самият аз прекарах тежка морска болест, когато го минавах.

Слушателите на Ветий били възхитени. Когато пак замълчал, подвикнали отново:

— Ветий, Ветий! А сега какво правиш?

Отвърнал, пак с моя глас:

— Първо на първо, ако не искам, няма да отговоря. Не можете да ме принудите. Аз съм свободен човек, нали така? Всъщност съм един от най-свободните хора в Рим.

— О, кажи ни, Ветий!

— Гледайте, гледайте! Хиляди фурии и змии! Пусни ме, дриадо, пусни ме веднага. Не, не, друг път. Горещете, дриадо!

— Какво става, Ветий?

— Спасявайте се. Току-що видях ужасна гледка. Не, стойте! Троге, Прокуле, помогнете ми първо да сляза! Но всички други бягайте да се спасявате!

— Какво? Какво?

— Страхотна буря се носи откъм Остия! Спасявайте се!

И тълпата наистина се разпръснала. Със смехове и писъци, начело с младоженката и младоженеца, те се втурнали от градината към улицата, миг преди войниците ми да се спуснат връз тях. Месалина се измъкнала, измъкнал се и Силий, но войниците задържали около двеста от гостите, а сетне още петдесетина, които се препъвали пиански към домовете си. Месалина се придружавала само от трима души. Отначало с нея вървели около двадесетина, но още щом се вдигнала тревогата за приближаването на преторианците, те я изоставили. Преминала пеша през града, докато стигнала Градините на Лукул, а междувреме изтрезняла напълно. Решила незабавно да тръгне към Остия и отново да се опита да ме омае с хубостта си — дотогава всякога бе успявала, — но за подкрепление да вземе и децата. Била все още боса, в дрехите си на вакханка, което извиквало подигравки и присмех по улицата. Изпратила една от прислужничките си в двореца да вземе децата, сандали, някои украшения и чиста дреха. Каква е била любовта между нея и Силий проличава от това, че са се разделили още при първия знак на опасността. Месалина се приготвила да го жертвува на моя гняв, а Силий отишъл на Форум, да подхване съдийската си работа, все едно, че нищо не било станало. Достатъчно пиан бил да си въобрази, че ще може да се престори на невинен, а когато офицерите дошли да го арестуват, казал им да не го

закачат, че бил зает. В отговор му сложили белезниците и го повели към лагера.

Междувременно при мен дойдоха Вителий и Цецина (колега от второто ми консулство), които ме бяха придружили до Остия и след приношението отидоха да посетят приятели на другия край на града. Разказах им накратко за случилото се и заявих, че се връщам в Рим: очаквах да ме подкрепят и да бъдат свидетели на безпристрастието, с което раздавам правосъдие на виновните, все едно с какъв ранг или обществено положение са те. Олимпийският ефект на опиата все още не ме оставяше. Говорех бавно, свързано и както ми се струваше, разумно. Отначало Вителий и Цецина не отговаряха, а изразяваха само удивление и тревога. Когато ги запитвах какво мислят за цялата работа, Вителий издаваше удивени и ужасени възклицания като например:

— Наистина ли ти казаха това? О, колко ужасно! Какво должно предателство! — а Цецина му пригласяше.

Съобщиха за пристигането на държавната колесница и Нарцис, комуто бях наредил да напише обвинителния акт срещу Месалина и който се бе постарал да разпита прислугата, за да направи списъка на прелюбодеянията колкото може по-пълно, се показва като храбрец и верен служител.

— Цезаре, моля те, съобщи на благородните си приятели кой съм за днес и ми позволи да седна в твоята кола. Докато господарят Вителий и Цецина не изкажат откровено мнението си и докато не престанат да издават възклицания, които могат да се сметнат както за осъдителни към жена ти, тъй също осъдителни за обвинителите ѝ, мой дълг като командир на преторианците е да стоя край тебе.

Радвам се, че дойде. Докато пътувахме към града, взех да разправам на Вителий за хитрините на Месалина и колко много съм я обичал, и как подло ме е заблуждавала. Той въздъхна дълбоко и рече:

— Човек трябва да е камък, за да не се разтопи пред нейната хубост.

Говорих му и за децата, а Цецина и Вителий въздъхнаха в един глас:

— Бедните, милите дечица! Не бива да се оставят да страдат.

Единственото, което би могло да се сметне за истинското им мнение, бе възклицанието на Вителий:

— Почти не е възможно за човек, който е изпитвал към Месалина възхищението и нежността, каквито аз съм чувствувал, да повярва на тези отвратителни обвинения, та дори и хиляда сигурни свидетели да се закълнат, че са истински.

А когато Цецина се съгласи с него:

— О, в какъв лош и мъчен свят живеем!

Очакваше ги неприятна изненада.

Срещу ни в здрача се зададоха две коли. Едната беше каляска, теглена от бели коне, а в нея седеше Вибидия, най-възрастната и най-почитана от девиците-весталки, моя скъпа приятелка. Зад каляската следваше кола с голямо жълто „Л“, изписано на нея, една от колите в Градините на Лукул, които се използват за пренасяне на тор и боклук. Там бяха Месалина и децата. Нарцис осъзна положението мигновено: очите му бяха по-силни от моите и веднага спря колесницата ни.

— Весталката Вибидия идва да те посрещне, Цезаре — рече той. — Ще те моли да простиш на Месалина. Вибидия е мила старица, много я уважавам, но, за бога, не ѝ давай прибързани обещания. Не забравяй как чудовищно се отнесоха с тебе и помни, че Месалина и Силий са предатели на Рим. Бъди учтив с Вибидия, на всяка цена, но не се издавай с нищо. Ето обвинителния акт. Погледни го, прочети имената. Погледни единадесетия обвиняем — Мнестер. Нима ще простиш това? А Цезоний, какво ще кажеш за Цезоний? Какво мислиш за жена, която може да има връзки със същество като него?

Поех пергамента и докато слизаше от нашата кола. Нарцис прошепна нещо в ухото на Вителий. Не знам какво е било, но то накара Вителий да мълчи, докато го нямаше Нарцис. Четях обвиненията на светлината на фенера, а Нарцис изтича по пътя да посрещне Вибидия и Месалина, която също беше слязла и вървеше към него. Месалина бе изтрезняла: повика ме нежно отдалече:

— Здравей, Клавдий! Какво глупаво момиче съм аз! Да не повярваш просто!

За пръв път глухотата ми беше от полза. Нито познах гласа ѝ, нито чух какво казва. Нарцис поздравя Вибидия учтиво, но не позволи на Месалина да ме наближи. Месалина взе да кълне, заплю го в лицето и се опита да се промъкне, но той нареди на двамина от подофицерите, които бяха с него, да я върнат в колата ѝ и да я придружат до града.

Месалина крещеше, сякаш я убиваха или насилваха; вдигнах очи от пергамента и запитах какво става, Вителий каза:

— Някаква жена от тълпата. Обзета от родилни болки, както разбирам от виковете ѝ.

Тогава Вибидия приближи бавно към нашата каляска, а след нея се задъхваше Нарцис. Нарцис говори вместо мене. Обясни на Вибидия, че всеизвестното и невиджано развратничене и измамите на Месалина не заслужават застъпничеството на една свята и възрастна весталка.

— Не вярвам вие, весталките, да сте съгласни дворецът да бъде превърнат в бордей, както по времето на Калигула, нали? Нима искате танцьори и гладиатори да лудуват сред чаршафите в леглото на върховния понтифекс, с дейното участие на съпругата на върховния понтифекс?

Това смути Вибидия: Месалина ѝ се признала само в „интимна близост“ със Силий. Тя каза:

— Не зная нищо за това, но поне искам да помоля върховния понтифекс да не прави нищо прибързано, да не пролива невинна кръв, да не осъжда никого, без да го чуе, да не забравя честта на своя дом и дълга си към боговете.

Намесих се:

— Вибидия, Вибидия, мила приятелко, ще бъда справедлив към Месалина, повярвай ми.

Нарцис каза:

— Да, наистина. Опасността е в това, върховният понтифекс да не окаже на бившата си съпруга незаслужена милост. Много е трудно да отсъди по делото безпристрастно, както налага длъжността му. Затова от негово име те моля: не прави нещата за него по-болезнени, отколкото са. Смяя ли да предложи да се върнеш, господарке Вибидия, и да се отдадеш на моленията към богиня Веста, които познаваш тъй добре?

Тя се оттегли, а ние продължихме. Когато стигнахме в града, Месалина отново се помъчила да ме види, както ми казаха, но подофицерите не ѝ позволили. После опитала да изпрати Британик и малката Октавия да ме молят да ѝ простя, но Нарцис ги видя да тичат към нас и ги отпрати. Аз седях смълчан и размишлявах над списъка с любовниците на Месалина. Нарцис го беше озаглавил: „Условен и непълен списък на известните прелюбодеяния на Валерия Месалина

от първата година на брака ѝ с Тиберий Клавдий Цезар Август Германик Британик, Баща на Отечеството, върховен понтифекс и т.н., до днешна дата“. Съдържаха четиридесет и четири имена, а по-късно бе разширен до сто петдесет и шест.

Нарцис изпрати нареждане колата да се върне в Градините: правилата за уличното движение забраняваха да е навън по това време. Месалина разбра, че е победена и се остави да я отведат. Децата бяха изпратени в двореца, но майка ѝ Домиция Лепида, макар отношенията им напоследък да бяха охладнели, смело се качи при нея; иначе Месалина щеше да остане сама с коларя. След това Нарцис нареди на нашия кочияш да кара към дома на Силий. Като приближихме, аз казах:

— Но това тук не е неговият дом? Това е фамилното жилище на Азиниите.

Нарцис ми обясни:

— Месалина го купи частно, когато Азиний Гал бе изпратен на заточение, и го даде на Силий като сватбен подарък. Влез и виж с очите си какво е ставало.

Влязох и видях бъркотията след пиршеството — украсите от лозови листа, бъчвите и жлебовете, маси, преобърнати заедно с храната и мръсните чинии, изпотъпкани розови листа и гирлянди по пода, разкъсани леопардови кожи и вино, разляно навсякъде. Домът беше пуст — останал бе само един стар вратар и двама мъртво пияни любовници, потънали в обятията си в брачното легло. Накарах да ги арестуват. Мъжът беше щабен офицер, на име Монтан, а тя беше собствената племенница на Нарцис, млада омъжена жена с две деца. Но онова, което най-много ме стресна и отчая, беше, че целият дом бе пълен с покъщнина от двореца — не само предмети, които Месалина бе донесла като зестра, когато се оженихме, но древни мебели от семействата на Клавдиите и Юлиите, включително и самите статуи на моите предци, както и семейните маски, долапи и всичко! Не би могло да има по-явно доказателство за намеренията ѝ! Пак се качихме в каляската и тръгнахме към лагера на преторианците. Сега и Нарцис бе унил и смълчан, защото много обичаше племенницата си: но Вителий и Цецина бяха заключили, че за тях ще е по-сигурно да вярват на собствените си очи и едновременно взеха да ме подтикват към отмъщение. Стигнахме до лагера, където цялата преторианска войска беше строена, по нареждане на Нарцис, пред трибунала. Вече се беше

стъмнило и трибуналът бе осветен от факли. Покачих се на трибуната и държах кратка реч. Гласът ми беше ясен, но звучеше някак много далечно:

— Преторианци, приятелят ми, покойният цар Ирод Агрипа, който пръв ме препоръча на вас за император, а сетне увеща Сената да одобри избора ви, ми каза последния път, когато го видях жив, а ми го и написа в последното си писмо, да не се доверявам никому, защото никой от околните ми не заслужавал моето доверие. Не взех думите му буквално. Продължих да имам пълно доверие в съпругата си, Валерия Месалина, за която сега знам, че е била проститутка, лъжкиня, крадла, убийца и предателка на Рим. С това не искам да кажа, преторианци, че не вярвам на вас. Вие всъщност сте единствените, на които вярвам. Вие сте войници и изпълнявате дълга си безусловно. Очаквам да застанете зад мене и да потушите заговора, който бившата ми съпруга Месалина и нейният любовник, консулт Гай Силий, са направили да ме убият, под предлог да върнат народните свободи на града. Сенатът е загнил от заговорничене, гнил е като вътрешностите на овена, който принесох днес следобед на божествения Август; не сте виждали погрозна картина. Срамувам се да ви говоря така, но то е вярно, нали? Помогнете ми да осъдя моите врагове — нашите врагове — и след като Месалина умре, ако пак ме видите да се оженя, позволявам ви да ме насечете на парчета с вашите мечове и да играете с главата ми на топка в баните като с главата на Сеян. Три пъти женен, и трите пъти нещастно! Е, какво ще кажете, момчета? Никой от другите ми приятели не желае да ми отговори направо.

— „Убий ги, Цезаре!“

— „Бъди безжалостен!“

— „Удуши тая кучка!“

— „Смърт на всички тях!“

— „Ние сме на твоя страна!“

— „Прекалено благороден се показаш!“

— „Затрий ги, Цезаре!“

Съвсем ясно бе какво мислят преторианците за всичко това.

Наредих да ми доведат арестуваните мъже и жени веднага, на самото място, и наредих да се арестуват още сто и десет мъже, включени вече в списъка на любовниците на Месалина, както и четири благороднички, които бяха проституирали, подканени от Месалина, по

време на оная прословута оргия в двореца. За три часа приключих с делото. Но само защото едва тридесет и четирима от триста и шестдесетте мъже, които се бяха явили, не се признаха за виновни в обвиненията срещу им. Онези, чиято единствена вина бе участието им в сватбеното пиршество, изпратих на заточение. Двадесет и шест конници, шестима сенатори и един офицер от преторианците, които се признаха за виновни в прелюбодейство или в замислен бунт, или пък и двете, помолиха да бъдат екзекутирани веднага. Удостоих ги с това благоволение. Ветий Валент се опита да откупи живота си, предлагайки насреща имената на подбудителите на заговора. Заявих му, че ще ги намеря и без неговата помощ и той бе отведен на ешафода. Монтан също бе включен в списъка на Нарцис, но обясни, че Месалина го била принудила да прекара нощта с нея, като му показала заповед, подписана и подпечатана от мене: и че след оная единствена нощ ѝ бил омръзнал. Месалина вероятно е взела подписа ми на документа, прочитайки ми го на глас — „за да не изморяваш ценните си очи, миличък“, като нещо съвсем друго. Но аз възразих, че той не е получавал моя заповед да присъствува на сватбеното пиршество и да прелюбодействува с племенницата на нашия приятел Нарцис; тъй че и него го екзекутирах. През тази нощ в града станаха петнайсет самоубийства на лица, които не бяха арестувани, но очакваха това. Трима близки мои приятели, всичките конници — Трог, Котан и Фабий, бяха сред тях. Предполагам, че Нарцис е знаел за вината им, но не ги е включил в обвинителния списък от приятелски чувства, като се е задоволил да им изпрати предупреждение.

Мнестер отказа да се признае за виновен: той ми припомни, че аз лично съм му наредил да се подчинява на жена ми във всичко, и каза, че ѝ се бил подчинявал против своята воля. Вдигна дрехата си и ми показа следите от камшик по гърба си.

— Тя ме би, защото природната ми скромност ме спираше да изпълнявам нарежданията ѝ тъй енергично, както на нея ѝ се щеше, Цезаре.

Дожаля ми за Мнестер. Навремето той спаси всички театрални зрители от клането на германците. А и какво може да се очаква от един актьор? Но Нарцис се обади:

— Не му прощавай, Цезаре. Вгледай се внимателно в следите. Кожата не е разцепена. Всеки, който знае да гледа, ще види, че

камшикът не е имал за цел да ранява; това е просто един от начините да се забавляват по-добре.

Тъй че Мнестер отпрати изящен поклон към всички, последният му поклон, и изрече обичайните си думи:

— Ако съм ви доставил радост, това е моята награда. Ако ли съм ви оскърбил, моля за прошка.

Изслушаха го в мълчание и той бе отведен към смъртта си.

Единствените двама, които пощадох, освен очевидно невинните, бяха един Латеран, който бе обвинен в заговорничене, но не се призна за виновен, и Цезонин. Доказателствата срещу Латеран бяха противоречиви, а беше и племенник на Авъл Плавций, затова приех, че е невинен. Цезонин пощадох, защото беше такъв пропаднал човек, макар и с добро потекло, че не исках да обиждам останалите прелюбодейци, като го екзекутирам с тях: по времето на Калигула бе проституирал като жена. Не знам какво се случи с него: вече не се появи в Рим. Също тъй отхвърлих обвинението срещу племенницата на Нарцис, дължах му това.

Вакханките, все още облечени в леопардовите си кожи, наредих да обесят, цитирайки думите на Телемах от „Одисеята“, когато си отмъщава на развратните прислужнички на Пенелопа:

*Вие, развратни жени, сте за поштена смърт
недостойни —*

*с толкова срам и позор ни покрихте челата — на
мене,*

още на моята майка, с женихи дяляхте постеля.

Обесих ги всички по омировски, по дванадесет на редица, за дебело корабно въже, завързано между две дървета. Краката им бяха на педя от земята, а когато умираха, пак цитирах Омир:

*Ритнаха само за кратко с краката и стихнаха
скоро.*

А Силий? И Месалина? Силий изобщо не се опита да се защити; ала когато го разпитах, предаде само фактите, описвайки как е бил съблазнен от Месалина. Настоях:

— Но *защо*? Искам да знам *защо*? Наистина ли беше влюбен в нея? Наистина ли ме смяташе за тиран? Наистина ли възнамеряваше да върнеш Републиката, или само да станеш император на мое място?

Той отвърна:

— Трудно ми е да обясня, Цезаре. Може да съм бил омагьосан. Тя ме накара да те мисля за тиран. Плановете ми бяха неопределени. С толкова много от приятелите си разговарях за свободата, че — нали знаеш как става — когато говориш за свободата, всичко ти изглежда страшно лесно. Очакваш всички врати да се разтворят, всички стени да се срутят и всички да викат от радост.

— Искаш ли да пощадя живота ти? Искаш ли да те сложа под опекуството на твоето семейство като безотговорен идиот?

— Искам да умра.

Месалина ми беше написала писмо от Градините. В него ми съобщаваше, че ме обичала както винаги и се надявала да погледна на шегата ѝ снизходително; всъщност тя само искала да подведе Силий, както сме се били споразумели, и ако в необузданото си пианство е попрекалила с лудориите, да не ставам смешен, да не се сърдя и да не ревнувам. „Нищо не прави мъжа по-омразен и по-грозен в очите на жената от ревността.“ Предадох ми писмото на трибунала, но Нарцис не ми позволи да отговоря, докато не свършат делата. Написах само: „Получих ти бележката и ще ѝ отдам императорското си внимание в скоро време.“ Каза ми, че докато не съм се уверял в размера на вината ѝ, не бивало да отговарям писмено: не бивало да ѝ давам надежда, че ще избегне смъртното наказание и ще се отърве само с изгнание на някой малък остров.

Отговорът на Месалина на официалното потвърждение за получаването на писмото ѝ представляваше дълго послание, покапано със сълзи, в което ме кореше за студенината, с която съм отвърнал на милите ѝ думи. Правеше пълни признания, както ги наричаше, на многобройните си увлечения, но отричаше да е прелюбодействувала; умоляваше ме в името на децата да ѝ простя и да ѝ дам възможност да започне всичко отначало като вярна и предана съпруга; обещаващо да се превърне в идеален образец на съпругеска вяност за всички

римски благороднички, докато свят светува. Получих го, когато съдех Силий.

Нарцис видя сълзите в очите ми и рече:

— Цезаре, не се поддавай. Родената проститутка не може да се промени. Дори и в това писмо не е искрена с тебе.

Отвърнах му:

— Не, няма да се поддам. Човек не може да умре два пъти от същата болест.

Писах ѝ: „Получих ти бележката и ще ѝ отдам вниманието си в скоро време.“

Третото писмо на Месалина пристигна тъкмо когато падаха последните глави. Беше гневно и заплашително. Пишеше, че вече ми била дала всички възможности да се отнеса към нея справедливо и почтено и че ако незабавно не съм ѝ поискал извинение за обидното си, безсърдечно и неблагодарно отношение, щял съм да си тегля последствията; защото нейното търпение вече се изчерпвало. Тя тайно държала в свои ръце верността на всички офицери от преторианците, както и на всичките ми освободенци освен на Нарцис, а и на по-голяма част от Сената; достатъчно било да каже само една дума, и аз незабавно съм щял да бъда арестуван и да стана прицел на отмъщението ѝ. Нарцис отметна глава и се засмя.

— Е, поне моята вяност към тебе я признава, Цезаре. А сега трябва да отидеш в двореца. Сигурно припадаш от глад. От закуска не си хапнал нищо, нали?

— Но какво да ѝ отговоря?

— Не заслужава да ѝ отговаряш.

Върнахме се в двореца, където ни чакаше вкусна храна. Вермут (препоръчван от Ксенофонт като успокоително средство) и стриди, печена гъска с любимия ми сос от гъби и лук — по рецепта, дадена на майка ми от Береника, майката на Ирод — и задушено телешко с репички, както и гювеч, и ябълкова пита, подправена с мед и карамфил, и пъпеш от Африка. Ядох лакомо, а като свърших, ми се доспа. Казах на Нарцис:

— Тази вечер повече не мога да мисля. Уморен съм. Оставям ти да ръководиш нещата до утре сутринта. Предполагам, че ще трябва да известим онази нещастна жена да се яви тук утре сутринта и да отговори на обвиненията. Обещах на Вибидия да я съдя справедливо.

Нарцис не отвърна. Легнах да спя.

Нарцис кимнал на офицера-преторианец:

— Заповед на императора. Ще отидеш с шестима войници в павилиона, в Градините на Лукул, и там ще езекутираш господарката Валерия Месалина, разведената съпруга на императора.

А после предупредил Евод да избърза пред преторианците и да предупреди Месалина, че идват, като по този начин ѝ даде възможност да се самоубие. Ако се самоубиела, което сигурно щяла да стори, аз не трябвало да научавам за незаконната му заповед. Евод я намерил просната на земята в павилиона, разтърсвана от ридания. Майка ѝ била коленичила край нея. Месалина рекла, без да вдигне очи:

— О, любими Клавдий, толкова съм нещастна и тъй ме е срам!

Евод се засмял:

— Грещиш, господарке. Императорът спи в двореца, заповядал е никой да не го тревожи. Преди да си легне, нареди на преторианския командир да дойде тук и да ти отреже хубавата главичка. Това са точните му думи, господарко. „Отрежете ѝ главата и я набучете на края на копието.“ Изтичах да те предупредя. Ако си толкова смела, колкото си и хубава, господарке, съветвам те да свършиш, преди да са дошли. Донесох ти тази кама, в случай че нямаш друга подръка.

Домиция Лепида се обадила:

— Няма надежда, мое бедно мило дете; не можеш да се отървеш. Единственото почтено нещо, което ти остава сега, е да вземеш камата му и да се промушиш.

— Това не е вярно — заплакала Месалина. — Клавдий никога не ще се осмели да се отърве от мен по този начин. Това го е измислил Нарцис. Отдавна трябваше да го убия, този Нарцис. Злобен, омразен Нарцис!

Отвън по каменната настилка се чули тежки стъпки.

— Стой! На оръжие!

Вратата се отворила с трясък и офицерът застанал на нея, очертан на нощното небе, със скръстени ръце. Не казал нито дума.

Месалина изпищяла, като го видяла, и сграбчила камата от Евод. Страхливо опипала острието и върха ѝ. Евод се подиграл:

— Нима ще караш войниците да те чакат, докато намеря точило да ти я подостря?

Домиция Лепида промълвила:

— Събери смелост, дете. Няма де те заболи, ако я забиеш бързо.

Офицерът бавно отпуснал ръце: дясната му ръка посегнала към дръжката на меча. Месалина допряла върха на камата първо до гърлото, а после до гърдите си.

— О, не мога, мамо! Страх ме е!

Офицерът бил извадил меча от ножницата. Направил три големи крачки напред и я промушил.

ГЛАВА 30

Ксенофонт ми даде още една доза от „Олимпийската смес“, преди да заспя, и приятното чувство, което бе започнало да изчезва по време на вечерята, ме освежи. Събудих се изведнъж — невнимателен роб бе изпуснал купчина чинии, — прозях се високо и се извиних на компанията за неприличното си държане на трапезата.

— Няма нищо, Цезаре! — викнаха в един глас. Забелязах, че всички изглеждат уплашени. Нечисти дела и нечиста съвест. — Да не сте сипали отрова във виното ми, докато съм спал? — пошегувах се.

— Опазили ни боговете, Цезаре! — възмутиха се те.

— Нарцисе, какъв беше смисълът на оная колчестърска шега на Ветий Валент? Нещо, че бритите ме почитали като бог?

Нарцис рече:

— Не беше само шега, Цезаре. Всъщност ти сигурно знаеш, че един храм в Колчестър е посветен на бог Клавдий Август. Там те боготворят от началото на лятото. Само че аз едва сега го научих.

— Значи, затова се усещам толкова странно. Превръщам се в бог! Но как е станало? Помня, че писах на Осторий и санкционирах построяването и посвещаването на един храм в Колчестър на бога Август в благодарност за победата, която дари на римските войски на британския остров.

— Тогава сигурно, Цезаре, Осторий е направил обичайната грешка да разбере под „Август“ теб самия особено след като си споменал за победата, дарена от Август на римските войски в Британия. Божественият Август определя границата до Ламанш и неговото име не означава нищо за британците, сравнено с твоето. Местното население там говори за тебе с дълбока религиозна почит. Съчинили са стихове за твоите светкавици и мълнии, за магическите мъгли и злите духове, за твоите гърбави чудовища и за чудовищата ти със змии вместо носове. От политическа гледна точка Осторий е бил напълно прав, като ти е посветил храма. Но съжалявам, че го е сторил без твоето съгласие и, предполагам, против желанието ти.

— Е, значи, сега съм бог, тъй ли? — повторих. — Ирод Агрипа все ми повтаряше, че ще умра като божество, а пък аз му отвърщах, че говори глупости. Грешката, струва ми се, е вече непоправима, как смяташ, Нарцисе?

— Ако го отмениш, това ще остави много лошо впечатление у провинциалите — отвърна Нарцис.

— Тъй както се чувствавам сега, все ми е едно. За нищо не ме е грижа. Предлагам да извикаме оная нещастница и да я съдим начаса. Чувствавам се напълно освободен от дребнави морални угризения. Готов съм дори да ѝ простя.

— Тя е мъртва — тихо промълви Нарцис. — Мъртва по твое лично нареждане.

— Напълнете ми чашата — промълвих. — Не си спомням да съм издавал такава заповед, но сега ми е все едно. Питам се, какъв бог съм всъщност? Старият Атенодор ми обясняваше старата стоическа представа за божеството: богът, това била една идеална кръгла дупка, недосегаема за бедите и събитията. А пък аз всякога съм си представял божеството като огромна тиква. Ха, ха, ха! Ако ям още от тази гъска и ако пийна още от това вино, и аз ще бъда отиквен. Значи, Месалина е мъртва! Хубава жена, приятели мои! Но лоша!

— Хубава, но лоша, Цезаре.

— Нека някой ме отнесе в леглото и нека заспя блажения сън на боговете. Сега съм благословен бог, нали така?

Отнесоха ме в леглото. Останах там до пладне на другия ден, потънал в дълбок сън. Докато ме нямало, Сенатът се събрал и приел предложението да бъда поздравен за потушаването на бунта и друго предложение: името на Месалина да се задраска от архивите и да се заличи от всички обществени надписи, както и да се разрушат статуите ѝ. Станах следобед и подхванах ежедневната си императорска дейност. Всички, които срещнах, се държаха много смирено и учтиво, а когато отидох в съдилището, никой, за пръв път от години насам, не се опита да ме притеснява или подиграва. Привърших делата за кратко време.

На другия ден започнах да приказвам надути приказки за покоряването на Германия; и Нарцис, осъзнавайки, че Ксенофоновото лекарство ми действа прекалено силно — обърква разсъдъка ми, вместо да ме успокоява след смъртта на Месалина, му казал да го спре. Постепенно олимпийското настроение избледня и аз започнах да се

чувствувам трогателно смъртен. На първата утрин, след като се бях освободил от влиянието на опиата, слязох на закуска и запитах:

— Къде е жена ми? Къде е господарката Месалина?

Месалина всякога закусваше с мен, когато нямаше пристъп на „главоболие“.

— Тя е мъртва, Цезаре — отвърна Евод. — Умря преди няколко дни, по твое нареждане.

— Не знаех — отвърнах унило. — Исках да кажа, забравил съм.

А сетне срамът, мъката и ужасът на всичко преживяно ме връхлетях и аз рухнах. Скоро дърдорех глупаво за милата ми, скъпа Месалина и се укорявах като неин убиец, разправях, че всичко било по моя вина, и изобщо се държах като същински идиот. Най-сетне се овладях и повиках за носилката.

— Градините на Лукул! — наредих на носачите. Те ме заведоха там.

Седнал на пейката под един кедър, загледан в гладката зелена морава и в алеята от габъри, сам, пазен от германските си телохранители, скрити в гъсталака, с дълъг папирусов лист на коленете и с перо в ръка, започнах да пиша, както си седях. Думите ми се редяха, кой знае защо, в свързани групи от по три изречения, подобно на „терцините“ на британските друиди (обичайната стихотворна форма за морализаторски или дидактични произведения):

*Обичам свободата: мразя тиранството.
Всякога съм бил патриотичен римлянин.
Римският гений е републиканският.*

*Сега, колкото да е парадоксално, съм император.
Като император упражнявам монархическа власт.
Републиката е премахната от три поколения.*

*Републиката бе смазана от граждански войни.
Август създаде тази монархическа власт.
Това стана като мярка след бедствие.*

*Август разбра, че не може да се откаже от
властта.*

*Мислено упреквах Август, че е лицемер.
Останах убеден републиканец.*

*Тиберий стана император. Против своята воля?
Страхувайки се, че някой враг ще заграби властта?
Вероятно бе принуден към това от майка си Ливия.*

*По негово време живях в усамотение.
Смятах го за кръвожаден лицемер.
Останах убеден републиканец.*

*Калигула неочаквано ме направи консул.
А пък аз копнеех да бъда сред книгите си.
Калигула се опитваше да властвува като
ориенталски монарх.*

*Бях патриотичен римлянин.
Трябваше да убия Калигула.
А вместо туй, за да се спася, играех на глупак.*

*Може би Касий Херея е бил патриотичен римлянин.
Наруши клетвата си, уби Калигула.
Той поне се опита да върне Републиката.*

*Републиката пак не бе възстановена.
Вместо това издигнаха нов император.
Императорът бях аз, Тиберий Клавдий.*

*Откажех ли, щяха да ме убият.
Откажех ли, щеше да има гражданска война.
Това стана като мярка след бедствие.*

*Осъдих Касий Херея на смърт.
Видях, че още не мога да оставя властта.
Превърнах се във втори Август.*

*Работех упорито и продължително, като Август.
Уголемих и засилих империята, като Август.
Станах абсолютен монарх, като Август.*

*Аз не лицемеря умишлено.
Ласкаех себе си, че върша всичко за добро.
Решил бях да възстановя Републиката през тази
година.*

*Опозоряването на Юлия бе наказанието на Август.
„Да не бях се женил, бездетен да бях умрял.“
Същото чувствавам заради Месалина.*

*Би трябвало да се самоубия, вместо да управлявам.
Не биваше да позволя на Ирод да ме увещае.
Изпълнен с най-добри намерения, превърнах се в
тиран.*

*Сляп бях за прищевките и злодействата на
Месалина.*

*От мое име тя е проливала кръвта на невинни мъже
и жени.*

Незнанието не е оправдание за престъплението.

*Но нима аз съм единственият виновен тук?
Нима целият народ не е прегрешил като мене?
Те ме направиха император и търсеха
благоволенieto ми.*

*Какво ще е, ако реша сега да изпълня честните си
намерения?*

Ако възстановя Републиката, какво ще стане?

Нима наистина вярвам, че Рим ще ми благодари?

*„Нали знаеш как става, когато говориш за
свободата.*

*Всичко ти изглежда страшно лесно.
Очакваш всички врати да се разтворят, всички
стени да се срутят.“*

*Светът е доволен от мен като император,
всички освен ония, които сами желаят да станат
императори.*

Никой не се стреми към Републиката искрено.

*Азиний Полион беше прав:
„Първо трябва съвсем да зазлее, преди да започне да
се оправя.“*

*Решено: в края на краищата няма да приложа плана
си.*

*Жабешкото блато искало цар.
Юпитер им пратил стария цар Дънер.
Аз бях и глух, и сляп, и дървен като дънер.*

*Жабешкото блато искало цар.
Нека сега Юпитер им прати младия цар Щъркел.
Главната грешка на Калигула: щъркеловото му
царство бе твърде краткотрайно.*

*Моята главна грешка: показах се твърде
милосърден.*

*Изличих покварата, насадена от моите
предшественици.*

Отново примирих и Рим, и света с монархията.

*Рим е осъден да се преклони пред още един Цезар.
Нека да е луд, кръвожаден, капризен, прахосник,
развратен.*

Цар Щъркел ще докаже наново нрава на царете.

*Затъпявайки острието на тиранията, извърших
страшна грешка.*

*Наточвайки го пак, ще поправа грешката си.
Яростните смутове искат яростни мерки.*

*Но аз съм, нека не забравям, стария цар Дънер.
Ще плувам безволево по застоялото блато.
Нека всички отрови, дето се мътят в калта, се
излюпят.*

Удържах на решението си. Оттогава не съм го нарушавал. Не позволих нищо да се вмъкне между него и мене. Отначало беше много мъчително. Казах на Нарцис, че се усещам също като оня испанец гладиатор, чийто щит бе внезапно откачен от ръката му; но разликата беше там, че испанецът умря от раната си, а пък аз продължавам да живея. Чували сте сигурно сакати хора да се оплакват при влажно, студено време от болки в ръката или в крака, който липсва? Болката може да се усеща много точно, острата болка, която пропълзвава откъм палеца към китката или се загнездва в коляното. Често се чувствавах така. Тревожех се какво ли ще каже Месалина за някое решение, което съм взел, как ли ще понесе дългата отегчителна пиеса в театъра; започнеше ли да гърми, спомнях си как се страхува от гръмотевици.

Както сигурно сте се сетили, най-болезненото подозрение бе това, че в последна сметка малкият ми Британик и Октавия може би не бяха мои деца. Октавия, в това бях уверен, не беше мое дете. Тя с нищо не напомняше рода на Клавдиите. Хиляди пъти се вглеждах в нея, докато най-после разбрах кой ще ѝ е баща — командирът на германците по времето на Калигула. Припомних си, че една година след амнистията той се бе опозорил, загубил беше поста си и накрая падна толкова ниско, че стана гладиатор. Месалина бе настояла да пощадим живота му на арената (той бе обезоръжен и един рециарий бе застанал над него, вдигнал тризъбеца си) — молила бе да пощадя живота му въпреки настояването на цялата публика, която крещеше, подсвиркуваше и навеждаше палци надолу. Простих му, защото тя каза, че ако съм ѝ откажел, щяла да се поболее: това бе тъкмо преди раждането на Октавия. Тъй или инак, след няколко месеца той отново излезе срещу същия рециарий и този път бе убит веднага.

Британик беше истински Клавдий, момченце с благородни черти, но през ума ми проблесна ужасната мисъл, че твърде много напомня брат ми Германик. Дали Калигула не беше негов баща? По нищо не приличаше на Калигула, но наследствеността често прескача през едно поколение. Това подозрение не ми даваше мира. Не успях да го избия от ума си. Стараех се да го виждам колкото може по-малко, без обаче да се отричам от него. И той, и Октавия трябва да са страдали много по това време. Бяха много привързани към майка си, затова наредих да не им се разказват подробности за прегрешенията ѝ; трябваше да знаят само, че майка им е мъртва. Но те скоро разбраха, че е била екзекутирана по моя заповед, и естествено по детски се отдръпнаха от мен. Ала аз все още не събирах сили да им заговоря за това.

Обясних вече, че моите освободенци се бяха сплотили здраво и че ако някой засегнеше един от тях, все едно, че обиждаше всички и че някой, който е покровителствуван от един, се радваше на благоволенieto на всички. В това отношение те даваха пример за подражание на Сената, но Сенатът не го последва, защото вечно бе разделен на фракции, обединявани единствено от раболепието към мен. И макар сега, три месеца след смъртта на Месалина, между тримата ми главни министри. Нарцис, Палас и Калист, да бе започнало някакво тайно съперничество, съществуваше предварително споразумение, че оня, който успее да се наложи, не ще използва надмощието, което е добил, спечелвайки благоволенieto ми, като средство за унижение на другите двама. И през ум не би могло да ми мине какво бе извикало това съперничество. Изборът на четвърта съпруга за мене!

— Но как — ще възкликнете, — нали заръча на преторианците да те насякат на парчета с мечовете си, ако отново се ожениш?

Да, заръчах им. Но това бе, преди да взема онова съдбоносно решение, седнал под кедъра в Градините на Лукул. Защото сега наистина съм твърдо решен, а реша ли нещо веднъж, все едно, че съм го забил с клинец. Зададох на освободенците си нещо като гатанка: да познаят какви са брачните ми намерения. Всъщност това бе по-скоро на шега, защото вече бях избрал щастливката. Подхванах ги една вечер, подхвърляйки между другото:

— Би трябвало да сторя нещо по-добро за Октавия, а не да я оставям на грижите на освободенките. Обесих всички

прислужнички, които познаваха характера на бедното дете. А от дъщеря ми Антония не бих могъл да очаквам да се грижи за нея: Антония не се чувства добре, откакто умря собственото ѝ дете.

Вителий се обади:

— Не, малката Октавия се нуждае от истинска майка. Същото е и с Британик, макар че момчетата по-лесно се грижат за себе си.

Не отвърнах, но от това всички присъстващи разбраха, че замислям да се оженя пак, а понеже знаеха колко лесно бях управляван от Месалина, всеки сметна, че ако той ми намери съпруга, животът му е уреден. Нарцис, Палас и Калист — всеки на свой ред предложи своя кандидатка в първия миг, в който имаха възможност да разговарят с мене насаме. Беше ми много забавно да наблюдавам в каква посока вървят мислите им. Калист си припомни, че Калигула бе принудил един управител на Гърция да се разведе с жена си, Лолия Полина, а сетне сам се бе оженил за нея (това му бе трета жена), защото някой му бе подхвърлил на едно пиршество, че била най-красивата жена в империята: а след това се бе сетил, че този някой съм бил аз. Решил бе, че тъй като Лолия Полина не само не бе погрозняла през изминалите десет години, а дори се бе разхубавила още повече, спокойно можеше да ми я предложи. Стори го още на следния ден. Усмихнах се и обещах да си помисля.

Вторият беше Нарцис. Най-напред ме запитва коя ми е предложил Калист, а като му казах: „Лолия Полина“, възкликна, че не била подходяща за мен. Интересували я единствено накитите.

— Не си подава носа навън, без да се накичи най-малко с трийсет хиляди златици в смарагди, рубини или бисери, всеки път все различни, а пък е глупава и упорита като воденичарско муле. Цезаре, единствената жена за теб, както и двамата знаем, е Калпурния. Но ти не можеш да се ожениш за проститутка: ще направи лошо впечатление. Затова ти предлагам да се ожениш формално за някоя благородничка, но да си живееш с Калпурния, както преди да срещнеш Месалина, и да се радваш на истинско щастие до края на живота си.

— А коя предлагаш за формална съпруга?

— Елия Петина. След като ти се разведе с нея, тя пак се омъжи, както знаеш. Наскоро овдовя и остана без средства. Ще ѝ направиш добро, ако я вземеш.

— Ами острият ѝ език, Нарцисе?

— Нещастieto я е укротило. Никога вече не ще се осмели да сквернослови така. Ще я предупредя и ще ѝ обясня условията на брака. Ще получава всички почести, дължими ѝ като на твоя съпруга и като майка на дъщеря ти Антония, ще има голям личен доход, но ще трябва да подпише договор, че ще се държи като глухоняма в твое присъствие и не ще те ревнува от Калпурния, Е?

— Ще помисля по въпроса, драги Нарцисе.

Единствен Палас отгатна правилно. Това от негова страна бе или проява на голяма глупост, или на изключителна хитрост. Как би могъл да предположи, че ще постъпя тъй чудовищно, че да се ожения за племенницата си, Агрипинила? Преди всичко бракът щеше да е кръвосмесителен, на второ място тя бе майка на Луций Домиций, към когото изпитвах дълбоко отвращение; а на трето, сега, след като Месалина беше мъртва, тя с право можеше да получи името на най-пропадналата жена в Рим. Дори и по времето на Месалина би било трудно да се направи изборът между двете: бяха еднакво порочни и ако Месалина е била по-развратна от Агрипинила, тя поне не бе извършвала кръвосмешение, нещо, което Агрипинила, в това бях уверен, бе сторила. Но Агрипинила имаше едно хубаво качество — беше много смела, докато Месалина, както видяхме, бе страхливка. Палас предложи Агрипинила при същата уговорка като Нарцис, а именно, това да е само формален брак; аз ще мога да си живея, с която жена си искам. Агрипинила, каза той, била единствената в Рим, която да продължи политическата работа на Месалина, и наистина ще ми помага.

Обещах да помисля внимателно по въпроса.

А след това уредих един истински дебат между Калист, Нарцис и Палас, след като им дадох достатъчно време да поговорят с кандидатките си и да разберат дали те са склонни да станат съпруги на Цезаря. Повиках Вителий за арбитър и дебатът се състоя след няколко дни. В препоръчителните си думи за Елия Нарцис изтъкна, че подновявайки една стара връзка, не ще трябва да въвеждам нов човек в семейството и че тя ще бъде добра майка на малката Октавия и на Британик, с които вече е сродена, бидейки майка на сестра им Антония.

Калист напомни на Нарцис, че Елия е разведена с мен много отдавна, и подхвърли, че ако сега я прибера отново, гордостта ѝ ще се

възбуди и твърде вероятно е да вземе да си отмъщава тайничко на децата на Месалина. Лолия била много по-подходяща: никой не можел да отрече, че е най-красивата жена в света и много добродетелна.

Палас се опълчи срещу двете предложения. Елия, каза той, била опърничава жена, а Лолия празноглава глупачка, която се носела насам-натам като златарска витрина и щяла да иска по цял комплект дрънкулки всеки ден, редовно, както слънцето изгрява, за сметка на държавната хазна. Не, най-подходящ избор била господарката Агрипина. (Единствен аз все още продължавах да я назовавам с умалителното „Агрипинила“.) Тя щяла да доведе със себе си внука на Германик, който във всяко отношение бил достоен за императорското богатство; а от голямо политическо значение било тази жена, която доказала, че е плодовита и все още била млада, да не се омъжва в друг дом и да прехвърля в него величието на Цезарите.

Виждах как Вителий се облива в пот, опитвайки се да разбере от изражението ми коя от трите предпочитам и чудейки се дали не ще е най-добре самият той да предложи някое съвсем друго име. Но той се ориентира, струва ми се, от реда, по който бях определил освободенците ми да се изкажат. Пое си дълбоко дъх и рече:

— Между три тъй хубави, мъдри, благородни и отбрани кандидатки за мен е трудно да преценя, както е било трудно на троянския пастир Парис да избере между трите богини Юнона, Венера и Минерва. Нека продължа с това сравнение, което е подходящо. Елия Петина е Юнона. Тя вече е била омъжена и има дете от императора; но както Юпитер е бил недоволен от Юнона, макар да е била майка на Хеба, заради острия ѝ език, тъй и императорът бе недоволен от Елия Петина, а ние не бихме желали повече войни на това наше земно небе. За Лолия Полина се говори, че била същинска Венера и наистина Парис е дал наградата на Венера; ала Парис е бил млад момък, както си спомняте, а хубостта, лишена от ум, не може да привлече един зрял управник с богат брачен и управленчески опит. Агрипинила е Минерва по своя ум и почти не отстъпва на Лолия по хубост. Съпругата на императора трябва да притежава и хубост, и ум: аз се спирам на Агрипинила.

Престорих се, че едва сега се замислям над въпроса, и казах:

— Но, Вителий, та тя е моя племенница. Не мога да се оженя за племенницата си, не разбираш ли?

— Ако ми позволиш да се отнеса до Сената, Цезаре, смятам, че ще съумея да постигна съгласието им. Нередно е, разбира се, но ще подхвана нещата, както ти неотдавна стори по въпроса за избирателните права на Отъон: ще изтъкна, че брачните закони в Рим са станали с течение на времето по-гъвкави. Преди сто години например би се сметнало чудовищно първи братовчеди да встъпят в брак, а днес е нещо обикновено, срещано и в най-добрите семейства. Защо чичо и племенница да не се оженят? Партите го правят, а тяхната цивилизация е много древна. В семейството на Ирод браковете се сключват предимно между чичовци и племеннички.

— Правилно — казах. — Иродиада се омъжи за чичо си Филип, а след туй го напусна и избяга с чичо си Антипа. Дъщерята на Ирод Агрипа, Береника, се омъжи за чичо си Ирод Полион, цар на Халкида, а сега разправят, че живеела в кръвосмешение с брат си, младия Агрипа. Защо Цезар да няма свободата на един Ирод?

Вителий се изненада, но отвърна напълно сериозно:

— Кръвосмешение между брат и сестра е съвсем друго нещо. Това не бих го подкрепил. Но смятам, че нашите древни предци са позволявали брак между чичо и племенница; защото никъде в класическата литература не се изразява възмущение от брака на Плутон с Прозерпина.

— Плутон е бил бог — рекох. — Но, както изглежда, бог съм и аз. Паласе, какво мисли племенницата ми Агрипинила по въпроса?

— Ще бъде много поласкана и възрадвана, Цезаре! — извика Палас, неспособен да скрие тържеството си. — И е готова да се закълне, че докато е жива, ще се посвети изцяло на тебе, на децата ти и на империята.

— Доведи я тук.

Когато дойде, Агрипинила падна в нозете ми; накарах я да стане и ѝ казах, че съм готов да се ожения за нея, ако е съгласна. В отговор тя ме прегърна страстно и заяви, че това би бил най-щастливият миг от живота ѝ. Повярвах ѝ. Защо не? Сега тя щеше да може да управлява света чрез мене.

Агрипинила не беше Месалина. Месалина имаше дарбата да се отдава изцяло на сексуалните удоволствия. По това приличаше на праядо си, Марк Антоний. Агрипинила не беше такава жена. Тя приличаше на прабаба си, божествената Ливия: важното за нея беше

властта. Както казах, сексуално тя бе напълно аморална, но в никакъв случай не бе щедра в благоволенията си. Лягаше само с мъже, които биха могли да ѝ помогнат в политическо отношение. Тъй например имам всички основания да предполагам, че е възнаградила Вителий за любезното му застъпничество, и знам със сигурност (макар никога да не ѝ го казах), че Палас беше и тогава, та и сега е неин любовник. Защото Палас отговаря за императорската съкровищница.

И така, Вителий държа своята реч в Сената (след като първо си организира голяма публична демонстрация пред сградата) и им заяви, че той ми е предложил този брак и че аз съм се съгласил с политическата му необходимост, но съм се поколебал да реша окончателно преди да чуя какво мислят Сенатът и народът за това нововъведение. Вителий говори със старомодно красноречие:

„... И не ще трябва да търсите дълго, уважаеми сенатори, за да откриете, че сред римските благороднички тази Агрипинала изпъква най-ярко с благородството на произхода си, дала е ярки доказателства за своята плодовитост и не само отговаря, но надминава изискванията ви за добродетелност: наистина необикновено щастливо обстоятелство е това, че благодарение на божието провидение този пример за подражание сред жените е вдовица и може веднага да се свърже с едно лице, което всякога е било пример за съпружеска вярност.“

Сецате се, предполагам, как е била приета речта му. Гласували са предложението с пълно мнозинство — не защото обичаха Агрипинала, а защото никой не се е осмелил да си навлече гнева ѝ, след като по всичко изглеждало, че ще ми стане съпруга, и неколцина сенатори скочили, обхванати от желание да се харесат, и заявили, че щели да ме принудят да се превия пред единодушното желание на целия народ. Приех поздравленията, молбите и честитките им на Форума, а след това отидох в Сената, където поисках да се издаде декрет, който завинаги узаконява браковете между чичовци и племеннички. Издадох го. На Нова година се ожених за Агрипинала. Един-единствен човек се възползува от новия закон, един конник, който бе преториански офицер. Агрипинала му се отплати щедро за това. (49 г. от н.е.)

Изказах се в Сената по повод храма ми в Британия. Обясних, че обожествяването ми там е станало съвсем случайно, и се извиних на съгражданите си. Но, казах, надявам се да ми простят и да одобрят

тази нелепост, предвид политическата опасност, която би ни сполетяла, ако я отхвърлят.

— Британия е твърде далеч, а и храмът е много малък — увещавах ги иронично. — Малък селски храм с глинен под и сламен покрив, подобен на храмовете, в които са живели римските богове в старите републикански времена, преди божественият Август да ги премести в днешните им разкошни жилища. Надявам се, че не ще имате нищо против един такъв малък храм, тъй далеч оттук, и срещу един-двама стари жреци и скромни жертвоприношения? Лично аз никога не съм възнамерявал да бъда обожествяван. И ви давам дума, че това ще е моето единствено, малко...

Но, както изглежда, никой нямаше нищо против моя храм.

След като приключихме с преброяването, аз не бях подновил длъжността си на цензор, а за преход към възнамеряваното от мен връщане на Републиката дал бях длъжността на Вителий. За пръв път от един век насам контролът на обществения морал не се държеше от някой Цезар. Една от първите прояви на Вителий след уреждането на брака ми с Агрипинила бе да извади от сенатското съсловие един от магистратите от първи ранг за през тази година, не друго, а моя зет, младия Силан! Обяснението, което даде за това, бе, че Силан живеел в кръвосмешение със сестра си Калвина, която бе Вителиева снаха, но след това се бе развела със съпруга си, младия Вителий. Вителий обясни, че синът му хванал двамата в леглото преди известно време и бил споделил това с него, замолвайки го да го пази в тайна; но сега, когато вече бил цензор, не можел да укрива съзнателно вината на Силан. Лично гледах делото. Силан и Калвина отрекоха обвинението, но то изглеждаше напълно вярно, затова разтрогнах брачния договор между Силан и дъщеря ми Октавия (или по-скоро дъщерята на Месалина, Октавия) и го накарах да се оттегли от магистратурата. Срокът му изтичаше само след един ден, но за да покажа колко съм възмутен, назначих друго на негово място за този последен ден. Разбира се, Вителий никога не би се осмелил да разкрие кръвосмешението, ако не беше Агрипинила. Силан беше пречка за амбициите ѝ; тя искаше нейният син Луций да ми стане зет. Но аз обичах Силан и в края на краищата той беше потомък на божествения Август; затова му заявих, че ще отложи присъдата по делото му с което исках да подсказва, че очаквам да се самоубие. Той се позабави и избра

за това моя сватбен ден; което не беше неподходящо. Калвина прокудих и посъветвах колегията на жреците да извърши жертвоприношения и молитви за опрощение в горичката на Диана, съживявайки един живописен стар обичай на Тул Хостилий, третия римски цар.

По това време Баба и Авгурин бяха в стихията си. Пародираха всяка моя постъпка. Баба въведе три нови букви в азбуката: едната изразяваше звука от храченето, другата шумното всмукване през зъбите, а третата заместваше „неопределената гласна, с която се изразява нещо средно между хълцане и оригване“. Той се разведе с огромната негърка, която бе играла ролята на Месалина, прекара я с камшик по улиците и представи пародия на брачна церемония с една кривогледа албиноска, за която разправяше, че му била племенница. Извърши преброяване на просяците, крадците и мошениците и зачеркна от общността всички, които бяха вършили каквато и да е почтена работа през живота си. Една от шегите му бе да се откаже от цензорството и да назначи Авгурин за свой приемник до края на срока — точно един час по водния часовник. Авгурин взе да се хвали колко велики дела е извършил в този един час. Единственото му оплакване беше, че водният часовник на Баба не вървял точно: искаше да отиде и да си донесе своя, чиито часове траели поне три пъти повече. Но Баба, наподобявайки моя глас и жестове, процитирал една фраза, която напоследък бях изрекъл в съдилищата и с която особено се гордеех: „Философите по-лесно ще се спогодят, отколкото часовниците“, и отказал да го пусне. Авгурин настоявал да се постъпи честно; щом щял да е цензор, трябвал му един пълен час по всички правила на обема и дължината. Продължили да се разправят разгорещено, докато срокът на Авгурин изтекъл, без да е свършил никаква работа.

— А пък аз се готвех да те накисна във врящ катран, а сетне да те пържа вътре, докато едва останеш жив, според един живописен стар обичай на цар Тул Хостилий — оплакал се Авгурин.

Разрешавам на Баба и Авгурин пълната свобода да ме пародират и подиграват. Събират голяма публика по време на представленията си пред храма на Меркурий: както знаете, Меркурий е богът на крадците и шегаджиите. Агрипинила бе дълбоко засегната от обидата, нанесена ѝ от брака на Баба с албиноската, но аз я изненадах с решителните си думи:

— Докато аз съм жив, животът на Баба трябва да бъде пощаден, разбери го — и животът на Авгурин.

— Точно дотогава, до часа — отекна Агрипинила с най-неприятен тон.

През тази година имаше много усойници: издадох заповед, с която уведомявах населението за един изключителен лек срещу ухапване от змия, а именно сок от черничево дърво. Авгурин и Баба я преиздадоха с допълнение на израза „и обратното“, който, изглежда, се смята за най-знаменития ми израз.

ГЛАВА 31

Наближавам края на дългия си разказ. От пет години съм женен за Агрипинила, но това са пет сравнително спокойни години, затова няма да ги описвам подробно. Оставих се Агрипинила и освободенците ми да ме управляват. Отварях и затварях уста, движех ръце като малките марионетки, които изработват в Сицилия: но нито гласът, нито жестовете бяха мои. Още веднага трябва да изтъкна, че Агрипинила се показва извънредно способна владетелка, от тираничните. Когато влезе в някоя стая, където са събрани благородници, и като се огледа студено наоколо си, всички трепват и застават мирно и се чудят как да ѝ угодят. Вече не е нужно да се преструва, че ме обича. Скоро я накарах да осъзнае, че съм се оженил по чисто политически съображения; и че физически тя ме отвращава. Бях съвсем откровен. Казах ѝ:

— Истината е, че се уморих да бъда император. Трябваше ми някой да работи вместо мен. Ожених се за теб не заради сърцето, а заради ума ти. Да се управлява империя като тази, трябва силна жена. Няма смисъл да се преструваме, че се обичаме.

— Приемам — каза тя. — Ти не си любовник, за какъвто човек може да мечтае.

— А и ти не си онова, което беше преди двайсет и две години, драга моя, когато се омъжи за първи път. Но можеш да се позапазиш още, ако продължаваш да си правиш масаж на лицето и да се къпеш в мляко, според Вителий ти си най-хубавата жена в Рим.

— А и ти ще можеш да се позапазиш още, ако не вбесяваш хората, от които зависиш.

— Да, ние двамата надживяхме целия ни род — признах аз. — Не знам как го направихме. Смятам, че трябва да се поздравим един друг, а не да се караме.

— Ти си, който го подхващаш, с тая твоя прословута „честност“.

Агрипинила не можеше да ме разбере. Тя скоро откри, че не е нужно да ми се умилква, да ме мами или да ме насилва, ако иска нещо

да стане по волята ѝ. Приемах почти всичките ѝ предложения. Едва можа да повярва на щастието си, когато се съгласих да сгодя Луций за Октавия: знаеше мнението ми за Луций. Не беше в състояние да разбере защо се съгласих. Осмели се дотолкова, че ми предложи да го осиновя. Но това беше и моето намерение. Първо накара Палас да ме подпита по въпроса. Палас беше тактичен. Започна да ми говори най-хубави думи за брат ми Германик и за това как го осиновил чичо ми Тиберий по молба на Август, макар Тиберий да имал собствен син, Кастор. Продължи нататък за необикновената братска обич, която се породила между Германик и Кастор, и великодушието, което Кастор проявил към вдовицата и децата на Германик. Веднага разбрах накъде бие Палас и се съгласих, че е по-добре да имаш двама любещи синове вместо един.

— Но спомням си — казах, — че това не е краят на историята. И Германик, и Кастор бяха убити: а чичо ми Тиберий на стари години, както може да стане и с мене, назова други двама любещи се братя за свои съвместни наследници — Калигула и Гемел. Калигула имаше предимството да е по-големият. Когато старецът умря, Калигула пипна монархията и уби Гемел.

Това усмири Палас за известно време. Когато се опита да подхване по друга линия, този път с разказ за това, колко добри приятели били станали Луций и Британик, аз казах като че съвсем между другото:

— Знаеш ли, че фамилията на Клавдиите си е запазила родословието по мъжка линия без ни едно осиновяване още от първия Апий Клавдий, преди цели пет цикъла? Ни един друг род в целия Рим не може да се похвали със същото.

— Да, Цезаре — отвърна Палас, — традицията във фамилията на Клавдиите е едно от най-негъвкавите неща в забележително гъвкавия свят. Но както ти сам мъдро забеляза, „всичко подлежи на промени“.

— Слушай, Паласе. Защо го усукваш? Кажи на господарката Агрипинила, че ако иска да осиновя сина ѝ за съвместен наследник с Британик, аз съм готов да го сторя. Що се отнася до гъвкавостта, на стари години аз твърде много се размекнах. Можеш да ме мачкаш в ръцете си като тесто и да ме напълниш с каквато си щеш плънка, и да ме изпечеш на императорски кифлички.

Осинових Луций. Сега той се нарича Нерон. Неотдавна го ожених за Октавия, която първо трябваше да бъде осиновена от Вителий, за да се избегне опасността от кръвосмешение. В нощта на сватбата им сякаш цялото небе бе обхванато от пожар. Луций (или Нерон, както се наричаше сега) правеше всичко по силите си да спечели приятелството на Британик. Но Британик прозираше намеренията му и надменно отблъскваше усилията му. Отпърво отказа да го назовава Нерон, а продължаваше да го нарича Луций Домиций, докато Агрипинила се намеси и го накара да се извини. Британик отвърна:

— Ще се извиня само ако баща ми нареди да го сторя. (50 г. от н.е.)

Наредих му да се извини. Все още твърде малко се виждах с Британик. Бях преодолял ужасните си подозрения, че е незаконен син на Калигула — и го обичах дори повече от преди. Но скривах истинските си чувства. Решил бях да играя ролята на стария цар Дънер и нищо не биваше да попречи на решението ми. Сосибий все още му бе възпитател и го обучаваше по старомодния начин.

Британик бе навикнал на най-прости храни и нощем спеше на нар, като войник. Езда, бой с меч, военно строителство и ранната римска история бяха главните му предмети на обучение, но той познаваше творбите на Омир, на Ений и на Ливий дори по-добре и от мен. По време на ваканциите Сосибий го водеше в имението ми в Капуа и там той изучаваше пчеларство, говедовъдство и селско стопанство. Не позволявах да изучава гръцко ораторство, нито пък философия. Казах на Сосибий:

— Древните перси са учили децата си да стрелят точно и да говорят истината. Научи сина ми на това.

Нарцис се опита да ме порицае.

— Образованието, което получава Британик, Цезаре, би било много подходящо за древните времена, когато, както ти обичаш да казваш:

*Ромул под дъба седеше,
хапваше си сладко ряпа... —*

или дори няколкостотин години по-късно, когато:

*Щом за бой с врага бе викнат,
хвърли рало Цинцинат.*

Но дали в този девети цикъл от римската история това не е малко старомодно?

— Зная какво върша, Нарцисе — отвърнах му.

Що се отнася до Нерон, снабдих младия цар Щъркел с най-подходящия възпитател на света. Трябваше да прашам чак в Корсика за това чудо. Навярно ще се сетите за името му: Луций Аней Сенека, стоикът — оня блудкав оратор, оня безсрамен ласкател, оня безпътен и перверзен любовчия. Лично аз се застъпих пред Сената, за да го опростят и да го върнат. Приказвах им за примиреното търпение, с което бе понесъл осемгодишното изгнаничество, строгата дисциплина, на която доброволно се бе подложил, и дълбокото му чувство за вяност към моя дом. Сенека трябва да е останал втрещен от изненада след ония две погрешни стъпки, които беше направил. Защото малко след публикуването на „Утешение към Полибий“ Полибий бе екзекутиран като престъпник. Подир това Сенека се бе опитал да поправи грешката си с един панегирик за Месалина. Няколко дни след публикуването му в Рим Месалина последва Полибий в опозоряването и смъртта и той бързо го изтегли. Агрипинила бе готова с радост да приеме Сенека за възпитател на Нерон. Ценеше дарбата му като учител по риторика и си присвои всички заслуги за връщането му.

Нерон се страхува от майка си. Подчинява ѝ се във всичко. Тя се отнася към него с голяма строгост. Уверена е, че ще управлява чрез него след моята смърт, тъй както Ливия управляваше отначало чрез Август, а сетне чрез Тиберий. Аз виждам по-далеч от нея. Не съм забравил предсказанието на сибилата:

*Шестият космат, който ще завладее Рим,
ще бъде син, не син на тоз космат последен.
Той ще даде на Рим увеселения и страх, и огън,
ръката му ще аленее от майчината кръв.*

*След него друг космат не следва
и кръв ще бликне от неговия гроб.*

Нерон ще убие майка си. Това бе предсказано още при рождението му: сам Барбил го предсказа, а Барбил никога не греши. Той беше прав дори и за смъртта на Месалиния съпруг, нали така? Агрипинила, тъй като е жена, не може да командува римските войски и да се обръща към Сената. Трябва ѝ мъж, да го върши вместо нея. Когато се ожених за нея, знаех, че ще мога да разчитам да живея дотогава, докато Нерон порасне достатъчно, за да заеме мястото ми.

Агрипинила ме помоли да увеща Сената да ѝ присъди титлата Августа. Не очакваше от мен да ѝ дам онова, което бях отказал на Месалина, но ѝ го дадох. Присвои си и други, нечувани досега привилегии. Седи в трибунала до мене, когато съдя, и се качва по Капитолия с колесница. Назначи нов преториански командир на мястото на Гета и Криспин. Казва се Бур и е предан на Агрипина с тяло и душа. (Служеше с преторианците в Брентууд и там загуби три пръста от дясната си ръка от един британски широк меч.) Новата Августа на Рим няма съпернички. Елия Петина е мъртва, вероятно отровена: не знам. Лолия Полина също е премахната: покровителят ѝ Калист умря, тъй че ни един друг освободенец не се възпротиви на премахването ѝ. Обвинена бе в магьосничество и в това, че разпространявала астрологически изчисления, според които бракът ми с Агрипинила щял да се окаже фатален за страната. Жал ми беше за Лолия, затова в речта, която отправих към Сената, предложих само да се осъди на изгнание. Но Агрипинила не позволява да я изиграват. Изпрати един преториански офицер в дома ѝ и той стори всичко тя да се самоубие. Той докладва съответно за смъртта ѝ, но Агрипинила не се задоволи и с това.

— Донеси ми главата ѝ — нареди. Донесоха главата в двореца. Агрипинила я хвана за косите и отвори устата ѝ срещу един прозорец.

— Да, това е главата на Лолия без съмнение — рече ми тя, когато в този миг влязох в стаята. — Ето ги златните зъби, които си направи при един александрийски зъболекар, за да запълни хлътналата си лява буза. Каква твърда коса има, като опашка на кон. Робе, изнеси това нещо. А също и постелката; накарай да измият кървавите петна.

Агрипинила отстрани и етърва си, Домиция Лепида, майката на Месалина. Сега Домиция Лепида се държеше много внимателно с Нерон, канеше го често у дома си, където го галеше и ласкаеше, забавляваше го и му напомняше за всичко онова, което била направила за него, докато бил бедно сираче. Истина е, че тя понякога се бе грижила за него, когато сестра ѝ Домиция напускаше града и не искаше да мъкне детето със себе си. Агрипинила, като откри, че личният ѝ родителски авторитет, който се основаваше на строгостта, е заплашен от това лелино глезене, я обвини, че публично е прокълнала брачното ми ложе и че не е съумяла да въздържи робите си в Калабрия да не се разбунтуват: един магистрат и двамата му помощници, които се опитали да възстановят реда там, били хванати и набити, а Домиция Лепида се заключила в дома си и не сторила нищо. Позволих да я осъдят на смърт за тези две обвинения (първото от които вероятно бе чиста измислица), защото сега вече знаех за помощта, която е оказала на Месалина в историята с Апий Силан, както и за други измами, на които ме е подлагала.

Едно деяние на Агрипинила обаче не можах да преглътна философски. Когато чух за него, признавам, че очите ми се насълзиха. Но би било глупаво от страна на стария цар Дънер да се отметне от решението си точно сега, да се разбунтува и да си отмъсти. Отмъщението не може да съживи мъртвите. Убийството на моята бедна Калпурния и на приятелката ѝ Клеопатра бе онова, което ме разплака. Една нощ някой подпалил къщата им и двете изгорели в леглата си. Външно всичко напомняше нещастен случай; но бе очевидно убийство. Палас, който ми разказа за това, имаше нахалството да твърди, че го е сторил някой от приятелите на Месалина, който е знаел каква роля е играла Калпурния в нейното разкриване. Много бях изоставил Калпурния. Не бях я посетил ни веднъж след онзи зловещ следобед. По лично мое нареждане вдигнах мраморна гробница над развалините на изгорялата вила, а отгоре поставих една гръцка епитафия. Бе единствената, която съм съчинил, като изключим училищните ми упражнения: но чувствавах, че трябва да направя нещо необичайно, за да изразя дълбоката си скръб за смъртта ѝ и благодарността си за любовта и предаността, които всякога ми бе показвала. Написах:

*„Любов от проститутка е лъжлива“ —
това е поговорка за архива.
Калпурния бе много по-добра
от римските матрони без сърца.*

Миналата година, годината на Нероновата женитба, бе отбелязана с лоша реколта в целия свят^[1], която изпразни до дъно житниците ни. През тази година, макар пристанището на Остия вече да е завършено, силен североизточен вятър, който не спря в продължение на седмици, не позволи на египетските и африканските житарски кораби да стигнат до бреговете ни. Италийската жътва обещавахе добри резултати, но нивите още не бяха узрели и настъпи ден, в който в хамбарите имаше запас само за две седмици, макар да бях положил всички усилия, да ги напълня. Принудих се да намаля зърнените дажби до минималното количество. И изведнъж, сякаш не правех всичко по силите си и никога не бях полагал усилия да осигурявам винаги добра храна за съгражданите си (построявайки пристанището, да речем, въпреки всеобщата съпротива и организирайки ежедневните доставки на пресни зеленчуци), внезапно открих, че ме смятат едва ли не за обществен враг. Обвиниха ме, че умишлено съм оставял града да гладува. Тълпата ме хулеше и ми подвикваше, щом се покажех на публични места, а на един-два пъти дори ме замериха с камъни и кал и мухлясали къшеи. Случи се дори тъй, че едва се спасих от нараняване на Форум: телохранителите ми бяха нападнати от около двеста-триста души, а ликторските им пръчки бяха счупени о собствените им гърбове. Едва успях да се приютя в двореца през някаква странична врата, из която ми се притече на помощ малка група от въоръжени преторианци. В предишните дни това би ме разтревожило дълбоко. Сега обаче само се усмигнах. „Ей, жабки — мина ми през ума, — ставате много скокливи!“

Нерон облече мъжката си роба в годината, след като го осинових. Разреших на Сената да му гласува привилегията да стане консул на двайсетгодишна възраст, тъй че на шестнайсет той вече беше избран консул. Удостоих го с почетни триумфални отличия и го издигнах за Първенец на младежите, както Август бе сторил с внуците си Гай и Луций. По време на Латинските празненства, тъй също когато

консулите и другите магистрати не бяха в града, го направих градоначалник, както пак Август бе сторил с внуците си, за да опита първия вкус на властта. Обичайно бе пред градоначалника да не се представят важни дела, а да се изчака завръщането на истинските магистрати. Нерон обаче отсъди по няколко сложни дела, които биха подложили на изпитание способностите на най-опитните правници в града, и издаде забележително разумни присъди. Това ми донесе възхищението на народа, ала за мен беше съвършено ясно още щом го научих, че цялата работа е била инсценирана от Сенека. Не искам да кажа, че случаите не са били истински, а че Сенека предварително ги е разучил внимателно и се беше споразумял с адвокатите на кои точки да наблегнат в речите си, а сетне бе подучил Нерон как да проведе разпита на свидетелите, как да обобщи доказателствата и какви присъди да издаде. Британик още не бе влязъл в пълнолетие. Държах го настрана от връстниците и равните му колкото може повече: срещаше ги само под надзора на възпитателите си. Не желяех да се зарази от императорската болест, на която умишлено подлагах Нерон. Пуснах слух, че е епилептик. Сега цялото обществено внимание се съсредоточаваше върху Нерон. Агрипинила беше възхитена. Смяташе, че мразя Британик заради майка му.

Вдигна се бунт за продажбата на хляба. Беше напълно ненужен бунт, макар според Нарцис, който ненавиждаше Агрипинила (и за своя голяма изненада откри, че го поощрявам в тази насока), да е бил подкладен от нея самата. Това стана по времето, когато страдах от простуда и Агрипинила пристигна в стаята ми и предложи да издам декрет, с който да успокоя и укротя населението. Желаяше от мен да заявя, че не съм сериозно болен, но че дори ако болестта ми се влоши и умра, Нерон е в състояние да се грижи за обществените дела под нейно ръководство. Изсмях ѝ се в лицето.

— Искаш да подпиша смъртната си присъда, тъй ли, драга? Добре тогава, подай ми писалка. Ще я подпиша. Кога ще бъде погребението?

— Ако не искаш, не подписвай — отвърна тя. — Не те насилвам.

— Добре тогава, няма — усмихнах се аз, — ще се поразровя в този бунт и ще открива кой всъщност го е подбудил.

Тя излезе от стаята разгневена. Повиках я да се върне.

— Не разбра ли, че се шегувах? Разбира се, че ще подпиша! Впрочем дали Сенека е научил Нерон да изрече погребалната ми реч? Бих искал да я чуя пръв, ако нямате нищо против.

Вителий умря от паралитичен удар. Някакъв сенатор, който е бил пиян или побъркан, не знам, внезапно го обвинил пред Сената, че искал да узурпира монархията. Обвинението, изглежда, е било насочено срещу Агрипинила, но естествено никой не се осмелил да го подкрепи, колкото и да я мразеха, тъй че самият обвинител беше прокуден. Вителий обаче преживя обвинението много тежко и скоро след това получи удар. Посетих го на смъртното му легло. Не можеше да се помръдне, но говореше много смислено. Зададох му въпроса, който отдавна исках да задам:

— Вителий, в по-добри времена ти щеше да бъдеш един от най-добродетелните мъже: как стана тъй, че почитеният ти характер се изгърби завинаги от стремежа ти да бъдеш безупречен придворен?

Той ми отвърна:

— При монархията, колкото и милосърден да е монархът, това е неизбежно. Древните добродетели изчезват. Независимостта и откровеността се обезценяват. Най-голяма добродетел става благодушното подчинение пред желанията на монарха. Човек трябва да е или добър монарх като тебе, или изряден придворен като мене — или император, или идиот.

— Искаш да кажеш, че хората, които продължават да бъдат добродетелни по старомодния начин, неизменно ще страдат във време като нашето?

— Кучето на Фемон е било право. — Това беше последното, което каза, преди да изпадне в кома, от която вече не се съвзе.

Не се успокоих, докато не открих в библиотеката какво е искал да каже. Научих, че философът Фемон имал кученце, което обучил всеки ден да ходи при месаря и да донася къс месо в кошничка. Това добродетелно същество, което не смеело да се докосне до мръвка, ако Фемон не я е дал, веднъж било подгонено от няколко големи кучета, които му измъкнали кошницата из устата и взели да късат месото и лакомо да го поглъщат. Фемон, който наблюдавал от прозореца, видял как кученцето се поколебало за миг какво да стори. Очевидно безсмислено било да опитва да си върне месото от другите кучета: щели да разкъсат и него. Тогава се втурнало помежду им и изяло

колкото месо успяло да докопа. Всъщност изяло повече от останалите, защото било и по-смело, и по-умно.

Сенатът удостои Вителий с погребение на обществени разноски и статуя на Форума. Надписът върху нея е следният:

ЛУЦИЙ ВИТЕЛИЙ, ДВА ПЪТИ КОНСУЛ,
ЕДИН ПЪТ ЦЕНЗОР
БЕШЕ СЪЩО УПРАВИТЕЛ НА СИРИЯ
НЕПОКОЛЕБИМО ВЕРЕН НА ИМПЕРАТОРА

Ще разкажа за Фуцинското езеро. Междувременно бях загубил всякакъв интерес към него, но един ден Нарцис, който отговаряше за работата там, ми съобщи, че строителите прокопали вече каналите: оставало да се отворят вратите на шлюзовете и да се изпусне водата, след което цялото езерно дъно ще се превърне в плодородна земя. Тринайсет години и трийсет хиляди работници, заети в неспирна работа! (53 г. от н.е.)

— Ще отпразнуваме това, Нарцисе — казах.

Организирах голяма морска битка. Юлий Цезар беше въвел този вид забавление в Рим точно преди сто години. Изкопал басейн в Марсово поле, който наводнил от река Тибър, и наредил осем кораба, наречени Тирска флота, да се сражават с други осем, наречени Египетска флота. Участвували две хиляди войници, без да се броят гребците. Когато бях на осем години, Август уреди подобна игра в един постоянен басейн, от другата страна на Тибър, широк хиляда и двеста и дълъг хиляда и осемстотин стъпки, заобиколен от каменни пейки, като амфитеатър. От всяка страна имаше тогава по дванайсет кораба, наречени атински и персийски. Три хиляди души се сражаваха в тях. Но моят спектакъл на Фуцинското езеро щеше да надмине и двете. Сега не ме беше грижа за парите. Поне веднъж щях да уредя едно истински блестящо представление. Флотите на Юлий и на Август се състояха само от леки съдове, а пък аз наредих да се построят двадесет и четири истински бойни кораба, всеки с по три реда гребци, както и двадесет и четири по-малки кораба, измъкнах от тъмниците хиляда и деветстотин здрави престъпници, да се бият в тях под командата на прочути гладиатори. Двете флоти, всяка от по двайсет и пет съда, щяха да се наричат родосци и сицилийци. Околните хълмове представляваха чудесен природен амфитеатър; и макар да се намираше далеко от Рим, уверен бях, че ще събера поне двеста хиляди души.

Препоръчах на зрителите с циркулярна обява да си донесат храна в кошници. Но хиляда и деветстотин престъпници са опасна сила, трудна да се удържи. Принудих се да прехвърля там всички преторианци и да ги разпределя по бреговете, а останалите наредих върху салове, свързани един за друг, през езерото. Нишката на саловете оформяше полукръг, който го затваряше откъм югозападната страна, където водата достигаше до канала. Иначе цялото езеро би било твърде голямо, простираше се на двеста квадратни мили. Преторианците по саловете бяха въоръжени с катапулти и каменохвъргачки, за да потопят всеки съд, който се опита да пробие охраната и да избяга.

Тържественният ден настъпи; обявих десетдневни народни празненства. Времето беше хубаво и зрителите от двеста хиляди станаха петстотин хиляди. Стекоха се от цяла Италия и трябва да изтъкна, че народът се държеше чудесно и всички бяха добре облечени. За да предотвратят струпване на големи тълпи, разделих езерния бряг на тъй наречени колонии и предадох всяка колония по на един магистрат; магистратите трябваше да се грижат за обществените кухни, за чистотата и пр. Вдигнах голяма болница от палатки за ранените от битката и за злополуки, станали на бреговете. В тази болница се родиха петнайсет бебета и аз накарах всички да бъдат кръстени с името Фуцин и Фуцина.

Всичко си беше на мястото до десет сутринта в деня на битката. Корабите с бойците се приближиха, тласкани от греблата, в успоредни линии към председателстващия, а именно към мене, седнал на висок престол, облечен в златни доспехи, с пурпурна плащаница, метната върху тях. Столът ми се намираще на брега, там, където той извиваше навътре в езерото и обзорът беше най-голям. До мен седеше Агрипина, на друг трон, облечена в дълга дреха от златоткан плат. Двата флагмана приближиха до нас. Воините извикаха:

— Здравей, Цезаре. Умиращите те поздравяват.

От мен се очакваше да кимна със сериозно изражение, но тази сутрин имах чудесно настроение, затуй отговорих:

— И аз ви поздравявам тъй, приятели.

Тези нехранимайковци се престориха, че са разбрали думите ми като всеобщо опрощение на присъдите им.

— Да живее Цезар! — викнаха радостно. В момента не разбрах какво искат да кажат. Двете флоти минаха покрай мене с весели възгласи, а след това сицилийците се строиха в западната част, а родосците в източната. Знакът за започване на битката бе подаден от един механичен сребърен тритон, който внезапно изскочи от езерното дъно, когато натиснах една ръчка и изсвирих със сребърна тръба. Това извика голямо вълнение сред публиката. Флотите се срещнаха и всички впериха очи в тях. А сетне — какво мислите се случи след това? Разминаха се най-спокойно, продължавайки да ме поздравяват и да се поздравяват едни други! Наистина се разгневих. Скочих от трона и се впуснах по брега с викове и ругатни.

— За какво, мислите, съм ви домъкнал дотук, мошеници, разбойници, бунтовници, копелета? Да се целувате един друг и да викате верноподанически ли? Същото можехте да го сторите и в тъмничния двор. Защо не се биете? Страх ви е, а? На дивите животни ли искате да ви хвърля? Слушайте, ако не се биете сега, кълна се в боговете, ще накарам преторианците да уредят представлението. Ще ги накарам да потопят всичките ви кораби с обсадните си машини и да убият всеки, който се измъкне на брега!

Както съм ви казвал, открай време краката не ме държат, единият е по-къс от другия, не съм свикнал много да вървя, вече съм стар и доста пълен, а освен това носех тежка ризница, почвата беше неравна, тъй че представяте си как съм изглеждал — препъвах се, политайки напред, често падах, крещях с всичкия си не особено мелодичен глас, почервенял и заекващ от гняв! Тъй или инак, успях да ги принудя да се бият и зрителите ме ободриха с виковете:

— Добре ги сгълча, Цезаре! Добре потърча, Цезаре!

Върна ми се доброто настроение и се присъединих към присмеха към мен самия. Би трябвало да видите убийственото изражение по лицето на Агрипина.

— Дебелак такъв! — изсъска тя, когато се качих на трона си. — Глупав дебелак такъв! Нямах ли достойнство? Как искаш народът да те уважава?

Отвърнах учтиво:

— Като твой съпруг, мила, и естествено като тъст на сина ти Нерон.

Флотите се срещнаха. Няма да описвам битката в големи подробности, но и двете страни се биха чудесно. Сицилийците пробиха и потопиха девет големи родоски съда, като сами загубиха три, а сетне оградиха останалите близо до мястото, на което стояхме, и се качиха на бордовете им. Родосците успяваха да ги отблъскват, дъските станаха хлъзгави от пролятата кръв, но накрая се предадоха и около три часа следобед сицилийското знаме се вдигна на последния съд. Полевата болница беше претъпкана. Опростих останалите освен оцелелите от три големи родоски кораба, които не се сражаваха както трябва, преди да бъдат потопени, и шест от леките сицилийски кораба, които упорито избягваха да влязат в сражение. Три хиляди души бяха убити или удавени. Като момче не можех да понасям кръвопролитията. Сега ми е безразлично: толкова се увличам от самата битка.

Преди да изпуснем водата в канала, сметнах, че би трябвало сам да се уверя дали е достатъчно дълбок, за да я поеме. Изпратих да проверят внимателно дълбочината на езерото. Докладваха ми, че каналът трябвало да се изкопае с още най-малко три стъпки, иначе езерото само щяло да намали размера си на една четвърт от сегашния. Тъй цялото представление отиде на вятъра. Агрипинила стовари вината върху Нарцис и го обвини в мошеничество. Нарцис обвини строителите, които, каза, вероятно са били подкупени от предприемачите да изпратят неверен доклад за дълбочината на езерото, и заяви, че Агрипинила била крайно несправедлива към него.

Аз се засмях. Нямаше никакво значение. Насладих се бяхме на едно чудесно представление, а пък каналът щеше да се изкопае колкото трябва за няколко месеца. Никой не е виновен, казах: вероятно се е получило природно хлътване на езерното дъно. И тъй, прибрахме се у дома, а след четири месеца пак дойдохме. Но тогава нямах достатъчно престъпници за голяма морска битка, а не ми се щеше да повтарям представлението в по-малък мащаб, затова измислих нещо друго. Построих дълъг, широк понтонен мост през единия край на езерото и наредих две войски, от по две кохорти всяка, наречени етруски и самнити, облечени и въоръжени подходящо за имената им. Приблжиха едни срещу други по моста, под звуците на маршова музика, и се сблъскаха по средата, където мостът беше разширен до около четиристотин стъпки, и там проведеха разгорещено сражение. Самнитите на два пъти завзеха това бойно поле, но контранападенията

на етруските ги тласнаха назад и накрая самнитите побягнаха с големи загуби, някои прободени от бронзовите остриета на етруските копия или насечени от двуглавите етруски бойни секири, други хвърлени от моста във водата. Наредил бях ни един боец да не излезе жив на брега. Ако е бил хвърлен във водата, трябваше или да се удави, или да се качи обратно на моста. Етруските победиха и вдигнаха трофейна грамада. На всички победители върнах свободата, а и на някои от самнитите, които се бяха сражавали особено добре.

Най-сетне настъпи моментът, когато трябваше да се изпусне водата от езерото. Огромната дървена трапезария бе издигната близо до шлюзовете, масите бяха отрупани с най-вкусни храни за мен и Сената, за семействата на сенаторите, за неколцина видни конници и техните семейства и за всички висши преториански офицери. Щяхме да се храним под звуците на буйната вода.

— Сигурен ли си, че сега вече каналът е достатъчно дълбок? — запитах Нарцис.

— Да, Цезаре, сам измерих дълбочината.

Пристъпих към шлюзовете, принесох жертва и изрекох една-две молитви — включвах и едно извинение към нимфата на езерото, която сега умолявах да се превърне в богиня-пазителка на земеделците, които ще обработват възвърнатата земя, — а след това протегнах ръка към ръчката, до която стояха група от германските ми телохранители, и наредих:

— Вдигайте!

Вратите се вдигнаха и водата се понесе стремглаво по канала. Подеха се гръмки радостни викове. Погледахме малко, а сетне казах на Нарцис:

— Поздравявам те, драги ми Нарцисе. Тринайсетгодишен труд и трийсет хиляди...

Прекъсна ме гръмотевичен грохот, последван от всеобщ рев на уплаха.

— Какво става? — викнах стреснато. Той ме дръпна безцеремонно за ръката и ме повлече нагоре по хълма.

— Бягай! — изрева. — По-бързо, по-бързо!

Огледах се да видя какво има и съзрях една огромна кафяво-бяла водна стена, не бих искал да ви казвам колко висока, подобна на оная, която ежегодно се втурва нагоре по река Севърн в Британия, да се носи

с грохот нагоре по канала. *Нагоре* по канала, разбирате ли? Мина време, преди да осъзная какво се бе случило. От внезапния наплив водата бе преляла през канала някъде надолу и бе образувала голямо езеро в една гънка на хълмовете. В това езеро, подяден от водата, се срутил един цял хълм, стотици хиляди тонове скала, запълнил езерото и изтикал водата назад с огромна сила.

Почти всички присъстващи успяхме да се спасим на височините, макар и с подмокрени крака — само двајсет души се удавиха. Но трапезарията бе натрошена на парчета, а масите, лежанките, храната и гирляндите бяха отнесени навътре в езерото. Ах, как се разгневи Агрипинила! Нахвърли се върху Нарцис, викна, че бил наредил всичко това нарочно, за да прикрие факта, че каналът все още не е достатъчно дълбок, обвини го, че е прибрал милиони от обществените пари в собствения си джоб и какво ли не още.

Нарцис, чиито нерви сега бяха напълно изтерзани, също не успя да се въздържи и запита Агрипинила за коя се смята — за царица Семирамида? Или за богинята Юнона? Или за главнокомандуваща на римските армии?

— Дръж си лапите настрани от тази баница! — изрева ѝ той. Приех всичко като чудесна шега.

— Кавгата не ще ни върне обяда — рекох.

А още повече се развеселих, когато строителите ми съобщиха, че им трябвали нови две години да прорезат път през срутените маси.

— Страхувам се, че не ще оцелея да организирам ново сражение върху тия води, приятели — казах им с тъжен глас.

Някак си цялата тази история ми се стори дълбоко символична. Труд, хвърлен на вятъра, подобно на цялата огромна работа, която извърших в първите години на управлението си като дар за един Сенат и един народ, които не заслужаваха това. Яростта на онази вълна ме изпълни с чувство на дълбоко задоволство. Тя ме потресе повече и от морската, и от мостовата битка.

Агрипинила се оплакваше, че един скъп сервиз от златни блюда бил отнесен от вълната — успели да спасят само няколко парчета, останалото потънало на езерното дъно.

— Ха, че защо се тревожиш — присмях ѝ се. — Я слушай! Свали си хубавите лъскави дрехи — ще пазя Нарцис да не ги открадне — и ще накарам преторианците да отпъдят тълпата, а ти ще ни

покажеш как умееш да се гмуркаш от шлюзовата врата. Всички ще ти се възхитят: тълпата най-много се радва, когато разбере, че управниците ѝ и те са човешки същества... Но да, мила, защо отказваш? Защо да не го сториш? Хайде сега, не се ядосвай. Щом можеш да се гмуркаш за сюнгери, сигурно би могла да се гмуркаш и за златни блюда, нали? Ето гледай, ей там има едно от твоите съкровища, там проблясва във водата, не е надълбоко. Ей там, където хвърлям това камъче!

За да утеша Агрипинила за загубата ѝ, няколко дни след това ѝ подарих много ценен подарък — снежнобял славей, невиджан досега. А пък Нарцис, за да се извини за грубостта си, ѝ подари един говорещ кос. Този кос можеше да говори почти като папагал, а белият славей пееше почти като истинските, кафяви на цвят. Агрипинила трудно прикриваше радостта си от тези птици. Впрочем целият ни род има слабост към животните. Август си имаше кучето Тифон; Тиберий — безкрилия дракон; Калигула — коня Инцитат. Сестра ми Ливила отглеждаше една крадлива, пакостлива маймунка; брат ми Германик — черна катеричка, а майка ми Антония имаше един голям любим шаран. Тази риба се обаждаше на името си, което беше „Левиатан“, като изплуваше от скривалището си сред морските лилии в своето езерце и позволяваше на майка ми да я храни и да я гали. Подарил ѝ я беше Ирод Агрипа, който ѝ бе закачил на хрилете чифт малки златни обеци. Мама твърдеше, че когато шаранът отварял и затварял уста, всъщност ѝ говорел и че тя го разбирала. Аз никога не съм имал любимо животно. Всякога съм смятал, че в тези случаи човек дава повече, отколкото получава, а освен това се изкушаваш да мислиш, че животното е по-любвеобилно и по-умно, отколкото е в действителност.

---

[1] Вж. Деянията, XI. 28. — Б.авт. ↑

ГЛАВА 32

Сега е септември, през четиринадесетата година на моето управление. Неотдавна Барбил разчете хороскопа ми и се страхува, че ми е съдено да умра към средата на следващия месец. Навремето Трасил ми беше казал съвсем същото: според него ще живея шейсет и три години, шейсет и три дни, шейсет и три ноци и шейсет и три часа. Това прави точно тринадесети, идния месец. Трасил беше много покатегоричен от Барбил: помня, че ме поздравя за тази комбинация от умножени седмици и деветици — било нещо забележително, както каза. Е, добре — готов съм да умра. В съда тази сутрин помолих адвокатите да се съобразяват с напредналата ми възраст; казах им, че другата година не ще бъда сред тях и тогава могат да се държат с приемника ми както си щат. Заявих на съда, по повод на една благородничка, обвинена в прелюбодеяние, че вече съм се женил на няколко пъти, че всяка от съпругите ми на свой ред се оказвала лоша, че съм ги търпял за известно време, но не за дълго: досега съм се развел с три. Агрипинила ще научи за това. (54 г. от н.е.)

Нерон е седемнайсетгодишен. Разхожда се с предзветата скромност на високопоставена уличница, от време на време отмята парфюмираната си коса от очите; или с престорената скромност на високопоставен философ от време на време поспира да размисли в усамотение, сред група възхитени благородници — десния крак изхвърля напред, главата му кълумва на гърдите, лявата му ръка е свита в лакътя, дясната вдигната нагоре, а върховете на пръстите му леко допират челото, сякаш е дълбоко вгълбен. Миг след това изрича някоя блестяща епиграма или куплет с дълбока сентенция; но това не са негови неща — Сенека си печели хляба, както се казва. Пожелавам приятелите на Нерон да му се радват. Пожелавам да му се радва и Рим. Пожелавам да му се радват и Агрипинила, и Сенека. Научих частно, чрез сестрата на Сенека (тайна приятелка на Нарцис, която ни дава безброй полезни сведения за най-новия любимец на народа), че нощта преди Сенека да получи нареждането ми за връщането си от Корсика,

той сънувал, че е станал възпитател на Калигула. Приемам това като знамение.

На Нова година повиках Ксенофонт и му поблагодарих, че ме е задържал тъй дълго жив. А след това изпълних обещанието си към него, макар уговореният петнайсетгодишен срок все още да не е изтекъл, и издействувах от Сената постоянно освобождаване от данъци и военна повинност на сънародниците му от остров Кос. В речта си разказах подробно за живота и делата на мнозина прочути лекари от Кос, които твърдят, че произхождат от бога Асклепий, и компетентно обсъдих разновидните им лечебни методи; завърших думите си с бащата на Ксенофонт, който е бил полеви хирург при баща ми по време на германските му войни, и със самия Ксенофонт, когото възхвалях най-много от всички. След няколко дни Ксенофонт поиска разрешение да остане при мен още няколко години. Не ми отправи молбата с уверения за вярност или благодарност, или пък за обич, макар да съм направил много за него — колко неவிждано сдържан е този човек! — а уж защото дворецът му бил много удобен да прави там медицинските си изследвания!

Истината е, че когато оказах на Ксенофонт тази чест, разчитах на него да ми помогне да доведе до края един план, който изискваше най-голяма тайна и мълчание. Това бе дан, която дължах на себе си и на моите предци: не беше друго, а спасяването на моя Британик. Нека сега направо да ви обясня защо тъй очевидно предпочитах Нерон пред него, защо му дадох такова старомодно образование, защо го пазех тъй внимателно от дворцовата зараза, от досега с покварата и ласкателството. Преди всичко знаех, че на Нерон е съдено да управлява като мой приемник, да продължи проклетото дело на монархията, съдено му е да опропасти Рим и да си заслужи вечна омраза, да бъде последният от лудите Цезари. Да, всички ние сме луди, ние — императорите. Започваме като нормални, подобно на Август и Тиберий и дори Калигула (макар да имаше зъл характер, отначало и той бе нормален), но монархията ни подлудява. „След смъртта на Нерон Републиката непременно ще бъде възстановена“ — разсъждавах аз; и възнамерявах Британик да е оня, който ще я възстанови. Но как да оцелее Британик под управлението на Нерон? Нерон сигурно ще го убие, ако остане в Рим, както Калигула бе осъдил на смърт Гемел. Реших, че Британик трябва да бъде прехвърлен на някое безопасно

място, където да израсне добродетелен и благороден, подобно на Клавдиите от древността, и да поддържа в сърцето си огъня на свободата.

„Но днес целият свят е римски, с изключение на Германия, на Изтока, на скитските пустини северно от Черно море, на непроучената Африка и на крайните области на Британия: тъй че къде да се укрие Британик от властта на Нерон? — питах се аз. — Не в Партия, нито в Арабия: това ще е най-лошото. Нито пък в Германия: никога не съм обичал германците. Въпреки многобройните си варварски добродетели те са наши природни неприятели. За Африка и Скития не зная почти нищо. Едно-единствено място има за Британик и това с Британия. Северните брители са ни расово близки. Царица Картимандуа на бригантите е моя съюзничка. Тя е благородна и мъдра владетелка, живее в мир с моята провинция Северна Британия. Вождовете ѝ са смели и благородни воители. Младият ѝ доведен син, който ѝ е наследник, ще дойде тук през май, придружен от група млади благородници и благороднички, като мой гост в двореца. Ще направя Британик да му е домакин и тайно ще ги свържа с кръвна клетва според британския обичай. Бригантите ще останат тук през цялото лято. Когато си отплават за дома (а пък аз ще ги отпратя по дългия път, от Остия направо до тяхното пристанище в Хъмбър), Британик ще потегли с тях предрешен. Лицето и тялото си ще намаже със синя боя, ще бъде облечен в червена риза и карирани вълнени панталони, каквито носят младите британски благородници, със златни вериги около шията. Никой няма да го познае. Ще натоваря британския принц с дарове и ще го врека в най-святата възможна клетва да бди над Британик и да укрива истинското му име от всички освен от царицата. Той ще обвърже придружителите си със същата клетва. В двора на Картимандуа Британик ще бъде представен като млад грък от най-благородно потекло, чиито родители са умрели и който е останал безпризорен и е дошъл да търси щастието си в Британия. В Рим няма да почувствуват отсъствието му. Ще пусна слух, че е болен и Ксенофонт и Нарцис ще ме подпомогнат в тази измама. След това ще оповестя за смъртта му. Ксенофонт притежава писмено разрешение от мен, което му дава право да изисква тялото на всеки мъртъв роб от острова на Ескулап, за дисекции. (Той пише трактат върху сърдечните мускули.) Лесно ще намери някой подходящ труп, за да го представи за

Британик. В двора на Картимандуа Британик ще порасне до пълнолетие: ще обучава бригантите в полезните знания, които аз се потрудох да му дам. Ако се държи скромно, не ще остане без приятели. Картимандуа ще му позволи да боготвори своите богове. Ще страни от римляните. След смъртта на Нерон ще се разкрие и ще се върне като спасител на своята родина.“

Планът ми беше отличен и аз сторих всичко по силите си да го привела в изпълнение. Когато пристигна британският принц, Британик му бе домакин и много се сприятелиха. Всеки научи другия на своя език и на употребата на своите оръжия. Работиха и играеха заедно през цялото лято. Обвързаха се с кръвната клетва, без да е нужно да ги подтиквам, размениха си подаръци. Драго ми бе, че нещата се развиват тъй добре. Разкрих на Ксенофонт и на Нарцис моя план. Съгласиха се да ме подпомогнат. Уредиха всичко. Но сега чуйте какво се случи! Всичките ми кроежи отидоха на вятъра!

Преди три дни Нарцис доведе Британик при мене много рано сутринта, когато целият дворец още спеше. Прегърнах го с топлотата, която от години се въздържах да му покажа. Обясних му защо съм се отнасял към него така. Това не бе от жестокост, нито от пренебрежение, казах му аз, но от обич. Цитирах му гръцкия стих, който Август ми бе изрекъл, преди да умре: „Който те е ранил, ще те излекува.“ Разправих му за предсказанието и за желанието ми да спася от проклятието над Рим единствената личност, която обичам — него. Напомних му за фаталната история на нашия род и го помолих да приеме плана ми, в който се крие единствената му възможност за спасение.

Той ме изслуша внимателно, накрая избухна:

— Не, татко, не! Татко, признавам, че те мразех, откакто мама умря. Мислех най-лоши неща за тебе. За мен ти беше педант, страхливец, глупак и се срамувах, че съм твой син. Сега виждам, че съм грешил и те моля за прошка. Но не, не мога да сторя онова, което искаш от мене. Не е честно. Един Клавдий не бива да боядисва лицето си синьо и да се крие сред варварите. Не се плаша от Нерон: Нерон е страхливец. Позволи ми на тази Нова година да облека мъжката роба. Ще бъда едва тринайсетгодишен, но ти ще ми опростиш една година: висок съм и съм здрав за възрастта си. Щом веднъж съм официално признат за пълнолетен, ще се преборя с Нерон въпреки тласъка, който

ти му даде, и въпреки майка му. Направи ни съвместно твои наследници и тогава ще видим кой от двамата ни ще получи надмощие. Това е мое право като твой син. Освен това аз не вярвам в Републиката. Не може да се върне ходът на историята. Прабаба ми Ливия го е казала и то е вярно. Обичам старите времена също като тебе, но не съм сляп. Републиката е мъртва за всички освен за старомодни хора като теб и Сосибий. Сега Рим е империя и единствената разлика е дали императорът ще е добър или лош. Направи ме твой наследник съвместно с Нерон и аз ще опровергая предсказанието. Поживей само още няколко години, татко, заради мене. А сетне, когато умреш, аз ще заема мястото ти и ще управлявам Рим справедливо. Преторианците ме обичат и ми вярват. Гета и Криспин ми казаха, че когато ти умреш, ще се постараят император да стана аз, а не Нерон. Аз ще бъда добър император, какъвто беше ти, преди да се ожениш за втората ми майка. Дай ми подходящи възпитатели. Аз нямам полза от сегашните. Искам да изучавам как се говори пред аудитория, искам да науча финанси и правните процедури, искам да науча как да стана император!

Не го разубедиха нито думите, нито сълзите ми. Загубих всякаква надежда за спасението му: никой лекар не може да спаси живота на своя пациент, когато оня е решил да умре. Вместо това като предан баща сторих всичко, каквото ми поиска. Отпратих Сосибий и другите възпитатели и назначих нови. Обещах му да отпразнуваме пълнолетието му през тази Нова година и променям завещанието си в негова полза: в предишното ми завещание почти не го споменавах. Днес отпратих към Сената прощалната си реч и смирено им препоръчах Нерон и Британик, а на двамината държах дълго и искрено слово, с което ги призовавах към братска любов и съгласие, като призовах Сената за свидетел, че съм го сторил. Но с каква ирония изричах думите си! Знаех тъй сигурно, както знам, че огънят е горещ, а ледът студен, че моят малък Британик е осъден и че сам аз го предавам на смъртта му и прорязвам с него последния истински Клавдий от древния клон на Апий Клавдий. Идиотът аз!

Очите ми са уморени, а ръката ми трепери тъй силно, че едва изписвам буквите. Странни поличби се появиха напоследък. Голяма комета, подобна на оная, която с предсказала смъртта на Юлий Цезар, остана дълго да искри в среднощното небе. От Египет съобщиха, че се е появил феникс. Прелетял там от Арабия, както му е обичаят,

последван от ята от други възхитени птици. Не ми се вярва да е бил истински феникс, защото той се появява веднъж на всеки хиляда четиристотин шейсет и една години, а са минали само двеста и петдесет години, откакто истински феникс е видян в Хелиополис, през управлението на третия Птолемей; но все пак сигурно е бил някакъв феникс. И като че феникс и комета не са чудеса, достатъчни на брой, та в Тесалия се роди кентавър — донесоха ми го в Рим (през Египет, където александрийските лекари първо го разгледали) и го докоснах със собствените си ръце. Живял един-единствен ден, а пък аз го получих, запазен в мед, но беше истински кентавър, от ония с конско тяло, а не от по-незначителните, с магарешко тяло. Феникс, комета, кентавър, рояк пчели сред знамената в лагера на преторианците, прасе с нокти като на ястреб и паметникът на баща ми, поразен от мълния! Стигат ли ви тези знамения, гадатели?

А сега спри, Тиберий Клавдий, боже на бритите, повече не пиши.

ТРИ ОПИСАНИЯ ЗА СМЪРТТА НА КЛАВДИЙ

I.

Наскоро след това написа завещанието си и го подпечата с печатите на всички главни магистрати. След което, преди да може да продължи по-нататък, възпрян бе той и прекъснат от Агрипина, която нейните близки и съветници, но неверни приятели, обвиняваха освен в това и в други престъпления. И наистина всички са убедени, че от отрова е бил убит, но кога е станало и кой му я е дал, по това има разногласия. Някои пишат, че когато седял на някакъв пир в Капитолийската крепост с жреците, дал му я е Халот, евнухът, който опитвал храните му; други съобщават, че станало по време на вечеря в собствения му дом от самата Агрипина, която му предложила гъба отровна, знаейки, че е лаком за подобни храни. За ония събития също, които последвали подир туй, съобщенията са противоречиви. Някои казват, че веднага след вземането на отровата той занемял и след като цяла нощ прекарал в печални мъчения, умрял малко преди разсъмване. Други твърдят, че отначало заспал, а после, когато храната се надигнала и изплувала отгоре, повърнал всичко и тъй подир това му се дала пак отрова. Но дали същата е била сложена в блюдо с гъста каша (имайки предвид, че той е трябвало да се подсили с храна, защото стомахът му се е изпразнил), или му е вложена с клистир, уж че е бил претъпкан и преял и трябвало да се облекчи с такъв вид очистително и разслабително, това не е известно.

Смъртта му се пазила в тайна, докато всичко се подреди да е готово за приемника му. Затова се заявявало за него, че уж бил още болен, довели му и смешници да го утешават и развеселяват, уж че копнеел за такива забави. Починал три дни преди октомврийските идеи, по времето, когато консули са били Азиний Марпел и Ацилий Авиола, в шейсет и четвъртата си година и в четиринадесетата година от царуването си. Погребението му било извършено с тържественост и

процесия на магистратите и бил канонизиран за светец в Небесата^[1], която чест, запретена и отнета му от Нерон, той си възвърнал пак при Веспасиан.

Особени знамения предсказали и ознаменували смъртта му: а именно, изгряването на една космата звезда, която наричат комета; тъй също паметникът на баща му Друз бил поразен от мълния; освен туй в същата година умрели повечето от магистратите. Но той самият, изглежда, знаел, че краят му приближава и не го премълчавал много, което може да се види от някои добри доказателства и примери. Защото при определянето на консулите той не назначил ни един за време, по-продължително от месеца, в който умрял, а също и в Сената, последния път, когато заседавал там, след дълга и искрена препоръка към децата си да се спогаждат, той смирено препоръчал и двамата на благородниците от това почитаемо събрание; а в последната си съдебна сесия в съда на един-два пъти заявил открито, че краят му приближава, макар ония, които чули думите му, да изпитали печал от тях и да молили боговете да отменят това.

„Клавдий“ от Светоний

II.

Тъкмо в разгара на това струпване на неприятности Клавдий бил сполетян от болест и за възстановяване на здравето си отишъл да се лекува от мекия въздух в лечебните води на Синуеса. Тогава именно Агрипина, отдавна решена на това нечестиво дело и възползувайки се от подходящата възможност, а и подпомогната от зли помощници, взела да се чуди каква отрова да употреби, дали „ако е бърза и поразяваща във въздействието си, отчаяното дело няма да се разкрие; ако ли пък използва средство бавно и залиняващо, дали Клавдий, когато краят му приближи и ако е открил деянието ѝ, няма да възвърне обичта си към своя син“. Спряла се на нещо коварно, „което ще обърка разсъдъка му и не ще го убие веднага“. Помогнала ѝ жена, опитна в тези работи, на име Локуста; неотдавна съдена за отровителство и известна като маша на амбициозните. Тази жена приготвила изкусно отровата: дал му я Халот, един от евнусите, чиято длъжност била да носи храната на императора и да вкусва ястията му.

Всъщност не след дълго всички подробности около прилагането на това тъй се разчули, че летописците от онова време разказват как

„отровата е била сипана в едно ястие с гъби, които той особено много обичал; но дали защото разумът му е бил помътен, или пък от изпитото вино, отровата не подействувала веднага“; в същото време той облекчил вътрешностите си, което, изглежда, му помогнало; Агрипина тогава се видяла в чудо, но понеже животът ѝ бил в опасност, не се и замисляла над позорната си постъпка, а повикала на помощ Ксенофонт, лекаря, когото вече била посветила в престъпните си цели. Смята се, че той, уж като искал да помогне на Клавдий да повърне, бръкнал в гърлото му с едно перо, намазано със смъртна отрова, известен, че в подобни отчаяни злодейства намерението без делото е опасно, а за да се спечели наградата, те трябва да се извършат сполучливо отведнъж.

Междувременно Сенатът се бил събрал и консулите и понтифексите изричали моления за оздравяването на императора, когато, вече мъртъв, той бил облечен в дрехите си и поддържан топъл, за да се скрие това, докато се уреди всичко за въздигането на император Нерон. Първо, там била Агрипинила, която, преструвайки се, че е надвита от скръбта и стремително търси утеха, взела Британик в прегръдките си, нарекла го „същинско копие на баща си“ и с разни хитрости не му позволила да напусне залата; тъй също задържала Антония и Октавия, сестрите му, и зорко следяла никой да не влиза в двореца. От време на време също така известявала, че господарят се подобрявал; че войската може да храни надежди, докато настанел благоприятният час, предсказан от изчисленията на астролозите.

Най-сетне на тринадесетия ден на октомври по пладне портите на двореца внезапно се разтворили и Нерон, придружаван от Бур, се отправил към кохортата, която според обичаите на войската стояла на стража. Там при знак, подаден от префекта, той бил приет с радостни възгласи и веднага бил положен в носилка. Знае се, че някои се поколебали, оглеждайки се нетърпеливо и питайки къде е Британик, но тъй като никой не се изстъпил да се противопостави, приели избора, който им се предлагал. Тъй Нерон бил отнесен в лагера, където след слово, подходящо за случая, и като обещал награда, равна на раздадената от покойния император, неговия баща, бил поздравен като император. Гласът на войската бил последван от декрет на Сената, а и в провинциите никой не се поколебал. На Клавдий му присъдили божествени почести и погребалните му обреди били отпразнувани със

същата тържественост като на божествения Август, Агрипина подражавала на величието на своята прабаба Ливия. Завещанието му обаче не било оповестено, да не би предпочитанието на сина на съпругата му пред неговия собствен да раздразни народа със своята несправедливост и лошащина.

„Анали“ от Тацит

III.

Клавдий бил разгневен от деянията на Агрипина, които започнал да осъзнава, и потърсил сина си Британик, когото тя нарочно отстранявала през повечето време (защото правела всичко по силите си да осигури престола за Нерон, който бил неин син от предишния ѝ съпруг Домиций); а той проявявал обичта си всякога щом срещнел момчето. Не можел да понася държанието ѝ и се готвел да сложи край на властта ѝ, да позволи на сина си да облече *toga virilis* и да го обяви наследник на своя престол. Агрипина като научила, уплашила се и побързала да попречи на всичко това и да отрови Клавдий. Но понеже вследствие многото вино, което непрестанно поглъщал, и начина му на живот, какъвто водят всички императори по правило, за да се предпазват, не било лесно да му се навреди, тя извикала една прочута отровителка, някаква си жена, на име Локуста, която наскоро била обвинена в същото престъпление: и приготвила с нейна помощ една отрова със сигурно въздействие, сложила я в един от зеленчуците, наречен гъби. Тогава самата тя яла от другите, но накарала съпруга си да вземе оная, която съдържала отровата; защото тя била най-голямата и най-хубавата. И тъй жертвата на заговора била отнесена от пиршеството, видимо опита от силното вино, нещо, което често му се случвало и преди; но през нощта отровата започнала да действа и той умрял, без нито да каже, нито да чуе нещо. Това станало на тринадесети октомври и той живял шейсет и три години, осем месеца и двацет дни.

Агрипина успяла да извърши деянието, защото преди това изпратила Нарцис в Кампания, уж че трябвало да цери подаграта си с тамошната вода. Ако той бил наоколо, никога нямало да може да го направи, тъй грижливо пазел той своя господар. Но както станало, смъртта му последвала скоро след тази на Клавдий. Убит бил край

гробницата на Месалина, обстоятелство случайно, макар да смятали, че тя е изпълнила заканата си.

Така Клавдий срещнал своята смърт. Изглеждало, че това събитие е било означено от кометата, която се забелязвала дълго време, от кървавия дъжд, от мълнията, която паднала върху знамената на преторианците, от процепването от само себе си на храма на Юпитер Победителя, от пчелните рояци в лагера и от факта, че по едно длъжностно лице от всяка политическа институция умряло. Императорът бил погребан тържествено и с други почести, които били отдадени и на Август. Агрипина и Нерон се престрували, те скърбят за човека, когото те убили, и въздигнали в небесните селения оня, когото изнесли на носилка от пиршеството. По този повод Луций Юний Галион, братът на Сенека, съчинил една много остроумна забележка. Самият Сенека съставил една творба, която нарекъл „Отиквяване“ — дума, създадена по аналогия на „обожествяване“; а за брат му се смята, че е казал много нещо в едно кратко изречение. Имайки наум, че палачите обикновено извличали телата на екзекутираните от тъмницата до Форумата с големи куки, а оттам ги замъквали в реката, той казал, че Клавдий бил възнесен в Небесата с кука. Нерон и той ни е оставил една забележка, която заслужава да се отбележи. Той обявил, че гъбите са храна на боговете, понеже Клавдий благодарение на гъбите бил станал бог.

След смъртта на Клавдий монархията по справедливост се падала на Британик, който бил законен син на Клавдий и по физическо развитие бил по-напред от годините си; но по право властта получавал и Нерон, защото бил осиновен. Но няма по-голяма сила от оръжието; защото оня, който държи по-голямата мощ, държи и правото на своя страна, все едно какво казва и върши. И така Нерон, след като първо унищожил завещанието на Клавдий и като го наследил в господството над империята, премахнал Британик и сестрите му от пътя си. Защо тогава да оплакваме злощастията на другите жертви?

Дион Касий, книга 61,
по съкращенията на Ксифилин и Зонара

---

[1] В смисъл, официално обожествен. — Б.авт. ↑

ОТИКВЯВАНЕТО НА КЛАВДИЙ

САТИРА В ПРОЗА И СТИХОВЕ ОТ

ЛУЦИЙ АНЕЙ СЕНЕКА

Тук трябва да отбележа онова, което се случи на Небето на тринадесетия ден на октомври в същата тази година, годината, която въвежда в един тъй славен нов век. Без никаква умисъл или предпочитание. Така е, нали? Ако някой иска да знае откъде съм научил, е — добре, първо на първо, ако не искам, няма да отговоря. Не можете да ме принудите. Аз съм свободен човек, нали така? Освободен бях в деня, когато умря една известна личност, човекът, който бе превърнал в действителност поговорката: „Трябва да се родиш или император, или идиот.“ Ако обаче реша да отговоря, ще кажа първото, което ми дойде на езика. Нима някой иска от историците да представят свидетели в съда, за да се кълнат, че са казали истината? Но все пак, ако е наложително да повикам някого, ще се позова на човека, който видя душата на Друзила да се възнася към небето; той ще се закълне, че е видял Клавдий да поема по същия път „с накуцваща стъпка“ (както казва поетът). Този човек просто не може да не види всеки, тръгнал към Небето; той е надзирателят на Апиевия път, който естествено е пътят, по който тръгнаха и Август, и Тиберий, когато отидоха да се присъединят към боговете. Ако го запитате между четири очи, той ще ви разкаже цялата история, но дума няма да продума пред повече хора. Разбирате ли, откакто се закле в Сената, че е видял Друзила да се възнася към Небето и никой не му повярва, защото това бе прекалено хубаво, за да е вярно, той твърдо се зарече да не свидетелствува за нищо, което е видял — дори ако е видял да убиват човек по средата на Форум. Но онова, което ми каза, сега ви го съобщавам и на добър му час.

Направи Феб по-кратък своя път,

*снят получи нови часове.
Луната разпростря се нашироко
и жалка Зима взе от пищна Есен
престола златен. Бакхус призив чу:
„Старей сега!“ и старият лозар
обра набързо гроздовете сетни.*

Вярвам да ме разберете по-добре, ако ви кажа направо, че месецът беше октомври, а денят — тринадесети. Часа обаче не бих могъл да определя толкова точно — философите по-лесно ще се спогодят, отколкото часовниците, — но беше някъде между дванайсет по пладне и един следобед. „Не си добър поет, Сенека — чувам да казват читателите ми. — Другите поети не се задоволяват да описват само зазоряването и свечеряването, а се стараят да представят и пладнето. Защо пренебрегваш един тъй поетичен час?“ Добре тогава:

*На две небето Феб бе разделил
и уморен, подръпна той юздите —
напред, в нощта; по склона на деня
великото сияние се хлъзна.*

По това време Клавдий започна да си изпуска дъха, но не можа да доведе работата докрай. Затова Меркурий, който всякога се бе забавлявал с остроумието на Клавдий, дръпна настрана трите богини на Съдбата и им рече:

— Смятам, уважаеми, че проявявате голяма жестокост, като оставяте бедния човечец да се мъчи така. Нима на мъките му няма да се сложи край? Станаха вече шейсет и четири години, откак едва си поема дъх, за да живее. Нима се сърдите на него или пък на Рим? Моля, позволете на астролозите поне веднъж да излязат прави: откакто е станал император, те го определят за погребение редовно всеки месец. Но не можем да ги виним, че невярно са определили часа на раждането му, защото все още никой не е уверен дали всъщност се е родил, или не е. Започвай, Клото:

Убий го и вместо него по-достоеен възцари!

Клото отвърна:

— Щеше ми се да му дам още малко живот, достатъчно време, за да превърне в римски граждани малцината чужденци, които остават: решил е, разбираш ли, да види целия свят облечен в бялата тога — Гърция, Франция, Испания, дори Британия. Но ако ти смяташ, че трябва да се запазят няколко чужденци за разплод и ако наистина ми нареждаш да му сложа края, така да бъде.

Тя отвори ковчежето си и извади три вретена: едно за Авгурин, едно за Баба и третото за Клавдий.

— Тези ще трябва да умрат в същата година, близо един след друг, защото не искам да го оставя да тръгне без дружина: ще бъде несправедливо изведнъж да го пуснем сам, след като всякога е имало хиляди да маршируват пред него и да се влачат подире му и да се тълпят от двете му страни. Ще бъде доволен да има тези двама другари за придружители.

*И Клото заговори, а в туй време
омразното вретено завъртя се
и нишката житейска на глупака
започна да навива, но я скъса.
Тогаз Лахезис — с вчесани къдрици,
с венец от лаври на челото чисто —
откъсна ново руно бяла вълна,
която под ръката ѝ щастлива
цвета смени. Сестрите ѝ се чудят —
не вълна, а конец от чисто злато
и дипли се той век след век, безкрайни.
Те с радост теглят вълната чудесна,
на работата си се наслаждават.
Но, да, конецът се преде самичък,
без никакво усилие за тях.
И докато вретеното върти се,
сребристият конец се все навива,*

расте неспирно той, расте и става
по-дълъг от живота на Титон
(съпругът на Аврора), надминава
годните и на старика Нестор.
И Феб е тук и с весел глас им пее,
пригласяйки със звучната си лира,
догдето те работят. Тъй помага
по-леко работата да върви.
Сестрите не усещат, че предат —
омаяни от сладостните звуци,
от песента на своя брат голям,
изпридат повече, отколко нявга
са прели за обречените смъртни,
И Феб извиква: „Нека тъй да бъде,
сестрици мои! Ни една година
не вземайте от тоз живот прославен,
защото оня, чийто жизнен път
сега предете — моят славен двойник, —
не ми отстъпва в нищо: нито в хубост,
ни в доброта, ни в сладост на гласа.“
Това е оня, който ще открие
нов златен век; забраната ще счупи,
заключила устата на закона.
Той Луцифер е, който в миг прогонва
по-дребните звезди от небосклона,
или Хесперус, който ярко грейва,
щом другите звезди се пак завърнат.
Или пък не — самото Слънце той е,
което иде всеки път, когато
Зората — тази румена богиня —
разпръсне сенките с лъчите първи,
самото Слънце с блеснало лице,
сияещо над цялата земя,
от мрачната тъмница полетяло
на чудната си златна колесница.
Самото слънце е НЕРОН и Рим
НЕРОН възторжено ще съзерцава;

*с очи, от блясъка му заслепени,
ще гледа Рим лицето, озарено
от царствено величие, косите,
по шията красива разпилени.*

Аполон млъкна. Но Лахезис, която също обича хубавите мъже, продължи да преде и отпусна още много години на Нерон като личен подарък от нея.

Що се отнася до Клавдий, те казват на всички:

*Възрадвайте се и от тези зали
не го пропъждайте със думи хулни.*

И наистина най-сетне той изпусна дъх, а това бе краят и на старата преструвка, че е бил жив. (Почина, докато слушаше представлението на някакви смешници, тъй че сега ви е ясно по какви причини не обичам тази професия.) Последните думи, които промълви на този свят, последваха веднага след един ужасен шум, издаден от онази част на тялото му, с която той всякога разговаряше с готовност. Те бяха:

— О, Небеса, аз май че се изплесках!

Дали е било тъй наистина, или не, не мога да кажа: но всички твърдят, че той всякога е оплесквал нещата.

Ще бъде чисто губене на време да разправам какво се случи след това на земята. Всички знаете какво. Никой не забравя собственото си щастие, тъй че няма опасност да забравите всенародния изблик на радост, който последва вестта за смъртта на Клавдий. Но нека ви разправам какво стана на Небето; и ако не ми вярвате, тук е моят доносник и той ще потвърди. Първо, известиха на Юпитер, че на портите чака човек, височък мъж с бяла коса; изглежда, изричал някакви заплахи, защото непрестанно клател глава; а като пристъпял, провлачвал си дясната нога. Запитали го откъде е, а той отвърнал нервно и объркано, не познали и на какъв език приказва. Не бил нито латински, нито гръцки, нито коя да е позната реч. Юпитер каза на Херкулес, който навремето беше пребродил цялата земя и познаваше

всички народи, да отиде и да разбере откъде е странникът. Херкулес отиде и макар да не се бе уплашил от най-страшните чудовища на земята, наистина се стресна от вида на това непознато същество, със странна походка и с хриплив, неразбираем глас, което не приличаше на ни едно земно животно, а напомняше на странен воден звяр. Херкулес си помисли, че започва тринадесетият му подвиг. Но като се вгледа по-внимателно, реши, че това ще да е някакъв човек. Приблужи до него и зададе въпроса, обичаен за всеки грък:

*Най-почитаеми страннико, нека сега те попитам,
името как ти е, чий син си, отде си тръгнал да
скитаеш?*

Клавдий се зарадва, че е сред начетени хора. Надяваше се да намери някаква ниша в Небето за историческите си съчинения. Затова отвърна с друг цитат, пак от Омир, който разкриваше факта, че той е Клавдий Цезар:

*Вятърът отнесе кораба ми чак
от съспаната Троя към киконийския бряг.*

Но следващият стих беше много по-верен и също тъй омировски:

*Смело слизайки по бреговете тук и там, открих
хубав град; плякосах го и всичките мъже избих.*

И щеше да накара Херкулес, който не е особено умен, да приеме думите му буквално, ако не беше някой, който придружаваше Клавдий — богиня Треска. Единствена тя от всички богове и богини в Рим бе напуснала своя храм и бе тръгнала с него. Тя каза следното:

— Той лъже. Аз мога да ти разкажа всичко за него, защото съм живяла с него дълги години. Роден е в Лион, съгражданин на Марк. Да, истински келт, роден на шестнайсетата миля от Виенна: затова и

превзе Рим, като всеки истински келт. Давам ти честната си дума, че е роден в Лион — вярвам, че знаеш Лион? То е мястото, където Лицин^[1] беше цар дълго време. Не може да не знаеш Лион, в твоите странствания ти си изминал повече път, отколкото всеки носач. И сигурно знаеш, че от Лицианския Ксант до Рона е далеч.

Това раздразни Клавдий и той даде воля на гнева си с най-силния рев, на който бе способен. Никой не можа да разбере какво точно е казал, но всъщност той нареждаше богиня Треска да се отведе и направи познатия жест с треперещата си ръка (която бе всякога устойчива за това, макар да не я биваше за нищо друго) да ѝ се отсече главата. От вниманието, което се обърна на тази негова заповед, би могло да се сметне, че присъстващите наоколо са личните му освободенци.

Херкулес рече:

— А сега чуй ме, стига си се правил на глупак. Знаеш ли къде се намираш? Тук мишките гризат дупки в желязото, така е тук. Затова започвай да разправяш историята си поред, иначе ще изсипя глупостите през една дупка от върха на славата ти.

За да уплаши Клавдий още повече, той застана в театрална поза и започна да реди следните редове:

*По-бързо! Истината казвай ти:
Отде си? И защо? Но не лъжи,
ако не искаш да умреш веднага
от тази яка, жилава тояга,
която смазала е не една
омразна, тъпа царствена глава.
(Какво? По-ясно! Нищо не разбирам.)
Глава такава где ли се намира?
И има ли подобен град, където
такива уроди търпи небето?
Но чакай! Да, за нещо се досетих,
то беше май при подвига десети.
(На запад бях потеглил с намерение
да донеса — поел бях задължение —
до Гърция вола безсловесен*

*на Герион, гиганта трителесен.)
Изправих се пред хълм голям тогава —
когато Слънчевият бог изгрява,
най-първо него сигурно съзира.
Туй място, ясно помня, се намира
там, дето буйната, пенлива Рона
се среща с плитката и жалка Сона.
Град има между тях. Кажси, да знам:
на него ли дължиш ти своя срам?*

Изрече всичко с много жар и вдъхновение, но въпреки това му липсваше самоувереност и се страхуваше да не му се присмеят. Обаче Клавдий, осъзнавайки, че пред него стои такъв голям герой като Херкулес, промени държането си и взе да разбира, че онова, което казва тук, няма същата сила като в Рим; че петелът всъщност е петел само на собственото си бунище. Затова ето какво изрече или поне какво разбраха да казва:

— О, Херкулесе, най-храбрият от всички богове, аз се надявах, че ще застанеш на моя страна; и когато другите божества ще ми поискат някой да ме препоръча, ти ще си личността, която ще назова. Но ти ме познаваш отлично всъщност, нали? Спомни си. Аз съм оня, който отсъждаше по делата пред твоя храм ден след ден, дори през юли и август, най-горещите месеци на годината. Знаеш колко тежки часове прекарах там да слушам адвокатите да се надприказват от сутрин до късна нощ. Ако ти им беше паднал в ръцете, макар да си най-силен сред силните, уверен съм, че щеше да предпочетеш пак да чистиш Авгиевите обори. Убеден съм, че съм почистил повече мръсни канали от теб самия. Ала понеже искам...

(Тук липсват няколко страници. Група от богове, всички в един глас, се обръщат към Херкулес: той насилствено е въвел Клавдий, когото е признал за юнак, в Небесния Сенат.)

— ... Веднъж дори ти нахълта в Подземния свят и отнесе на гърба си Цербер: нищо чудно, че се вмъкна и в този Сенат. Няма врати, заключени за тебе.

— Кажни ни само, какъв бог искаш да направим от този човек? Не е възможно да стане бог в епикурейския смисъл на думата, защото

Диоген Лаерций казва: „Богът е благословен и неподкупен и нито се тревожи, нито причинява тревоги другиму.“ Колкото до стоически бог, този бог според Варон е едно съвършено кръгло цяло — всъщност съвсем кръгло, без глава и без полови органи. Не може да бъде такъв.

— Защо да не може? Ако ме питате, в него има нещо от стоическия бог: той няма глава, нито сърце.

— Не, кълна се, че дори към Сатурн да бе отправил тази си молба вместо към Юпитер, не би могла да се изпълни — макар, когато беше жив, да празнуваше празника на Сатурн през цялата година, същински император на Сатурналиите.

— А да не мислиш, че Юпитер ще го задоволи, Юпитер, когото той едва не обвини в кръвосмешение? Имам предвид, че уби зетя му Силан само защото Силан имаше сестра, най-приятното момиче на света, която всички наричаха царица Венера, но той предпочиташе да я зове Юнона.

Клавдий се обади:

— Да, *защо* го направи? Искам да знам *защо*. Наистина собствената му сестра!

— Погледни в книгите, глупчо! Не знаеш ли, че можеш да легнеш с полусестра си в Атина, а в Александрия тя може да ти бъде и цяла сестра?

— Виж, в Рим — каза Клавдий — мишките са си само мишки. Те ядат храна...

— Нима този иска на кошничар кошници да продава? Той не знае какво става в собствената му спалня!

— А сега „управлява скритите селения на Небесата“ и иска да стане бог.

— Какво, бог ли? Май не му стига храмът му в Британия, където диваците го обожават и смирено го молят: „Всевишни Глупако, имай милост над нас!“

Юпитер се сети, че на сенаторите не се позволява да водят разисквания, когато сред тях има външни хора.

— Сенатори — каза той, — разреших ви да разпитате тази личност, но от шума, който вдигате, всеки ще сметне, че тук не е друго, а просто тържище. Моля, съблюдавайте правилника за вътрешния ред. Не знам коя е тази личност, но представяте ли си какво ще си помисли за нас?

Тъй Клавдий бе изведен отново и старият Янус бе призван да подхване дебатите. Избран бе консул за следобедна следващия първи юли и беше чудесен, с очи на темето. Имаше храм на Форум, тъй че естествено държа великолепа реч: но говореше твърде бързо и официалният секретар не успя да я запише, затова не ще се и опитвам да я предам цялата, понеже не желая да объркам онова, което каза. Във всеки случай темата му беше величието на боговете и това, че не бива да се поевтинява божествеността, като се удостоява с божественост който и да е.

— Навремето да бъдеш бог, беше голямо нещо — каза той, — а сега бог става куцо и сакато. Не желая да си мислите, че съм против обожествяването на някой определен човек; говоря съвсем общо; и за да бъда точен, предлагам отсега нататък с божественост да не се удостоява ни един от ония, които, както казва Омир:

подяждат плода на полето —

както и такива, които пак според Омир —

торят плодородна почва.

След като гласувате предложението ми и то се превърне в закон, да се смята за криминално престъпление, ако някой човек бъде въздигнат, обявен или изобразен като бог, и всеки нарушител на закона да бъде, предлагам, предаден на злите духове и на идущите народни игри да бъде бит с брезова пръчка от новите гладиатори.

Следващият, който се изказа, беше Диеспитер, подземният бог, синът на Вика Пота, богът на Победата. Избран беше за консул и беше професионален лихвар; освен това продаваше правото на гражданство, но без да се разчува. Херкулес отиде до него с приятелска усмивка и му пошепна нещо в ухото, затова той произнесе следната реч:

— Богът Клавдий е роднина на бога Август. Богинята Августа, която сам той обожестви, му е баба; и понеже той е най-ученият мъж,

какъвто някога е имало, и защото е въпрос на обществена политичност да не оставяме бог Ромул сам

сладко да похапва варена ряпа —

предлагам бог Клавдий да бъде включен в списъка на Олимпийците и да се радва на привилегиите и правата на божествеността в пълния ѝ традиционен смисъл и една подобна забележка да се включи в „Метаморфозите“ на Овидий.

Въпросът се подложи на гласуване и по всичко личеше, че Клавдий ще получи мнозинство; защото Херкулес подтичваше от сенатор към сенатор с думите:

— Хайде сега, не ми се противопоставяй. Лично аз съм заинтересован от този закон. Ако гласуваш за мене сега, аз друг път ще сторя същото за тебе. Знаеш поговорката: „Едната ръка мие другата“.

Тогава се вдигна божественият Август, защото бе негов ред, и заприказва най-красноречиво:

— Призовавам ви за свидетели, че от деня на моето обожествяване до днес не съм изрекъл нито дума. Всякога си гледам моята работа. Но сега вече не мога да се преструвам на безразличен, нито да скрия скръбта, която срамът задълбочава. Нима за това аз възцарих мир над земя и суша, прекратих Гражданската война, дарих на Рим ново законодателство, разкрасих го с нови прекрасни сгради, за да... за да... за да... Нямам думи, сенатори. Каквото и да кажа, не ще може да изрази дълбочината на чувствата ми по този въпрос. В своето възмущение ще прибягна до един израз на красноречивия Месала Корвин: избран за Градоначалник, но се оттегли подир няколко дни, като каза: „Срамувам се от своята власт.“ Аз чувствавам същото: когато виждам как властта, която установих, се опозорява, срамувам се, че някога съм я упражнявал. Това същество, сенатори, чийто вид издава, че няма смелост да подплаши дори муха, е стояло на моето място и е нареждало да се ексукутират хора с леснотата, с която кляка кучето. Но аз не ще говоря за всичките му жертви, макар да бяха достойни хора; тъй съм угрижен от семейни тревоги, че нямам време да губя за обществени ядове. Затова ще приказвам само за семейните тревоги, защото „Ряпата^[2] може да не знае гръцки, ала аз знам“: зная

поне гръцката поговорка — „Коляното е по-близко до пищяла“. Този самозванец, този лъже-Август, ми направи добрината да убие две мои правнучки — Лесбия с меч и Елена с гладна смърт. И един мой правнук, Луций Силан. (Тук очакваме от тебе, господарю Юпитер, да бъдеш безпристрастен, като отсъждаш по това несправедливо дело, което в края на краищата се отнася до тебе.) А сега ми отговори, божествени Клавдий, защо осъди толкова много мъже и жени на смърт, без да ги изправиш да се защищават? Какво правосъдие е това? Нима е същото в Небесата? Ето Юпитер е император от толкова векове и ни веднъж не е сторил повече от това да счупи крака на Вулкан:

*Хващайки го за крака му в пристъп гневен, след
което
яростно го хвърлил долу той през прага на небето —*

и веднъж се разгневи на жена си и я удари. Нима има случай, когато е убил някой член на семейството си? Но ти, ти уби Месалина, съпругата си, чийто правуйчо бях аз, какъвто съм ти и на тебе. („Наистина ли съм я убил?“ — запитах го. „Чумата да те тръшне, разбира се! Това е още по-позорно: избиваш хора и дори не го знаеш.“) Да, сенатори, и не спря да преследва правнука ми Гай Калигула и след смъртта му. Наистина Калигула уби своя тъст, но Клавдий не се задоволи да последва само неговия пример, ами уби и зетя си. И докато Калигула не позволи на младия Помпей, сина на Крас Фруги, да вземе титлата „Велики“, Клавдий му върна името, но му взе главата. От тази благородна фамилия само той уби Крас Фруги, младия Помпей, Скрибония, сестрите Тристония и Асарион; признавам, Крас беше такъв глупак, че можеха да го направят император вместо Клавдий. Нима искате това същество да бъде превърнато в истински бог? Погледнете тялото му, родено от разгневените небеса: а като говорим за това, послушайте се как приказва! Ако може да изрече три думи наведнъж, без да заекне накрая, готов съм да му стана роб. Кой ще обожават бог като него? Кой ще му вярва? Ако вземете да превръщате хора като него в божества, как ще искате тогава да вярват във вас? Накратко, сенатори, ако съм заслужил уважението ви, ако не съм отвърнал утвърдително на молитвата на ничий смъртен, разчитам

на вас да отмъстите за моите беди. Затова предложението ми е — тук той започна да чете от бележките си: — понеже този бог Клавдий е убил своя тъст Апий Силан; двамата си зетьове, Помпей Велики и Луций Силан; свекъра на дъщеря си Крас Фруги (човек, който му приличаше, както яйце прилича на яйцето); Скрибония, свекървата на дъщеря си; съпругата си Месалина и още мнозина, които нямам време да изброявам тук — предлагам да бъде преследван с най-голямата строгост на закона, да не се пуска под гаранция, да се осъди на незабавно изпращане в изгнание, като не му се позволят повече от трийсет дни, за да напусне Небесата, и трийсет часа, за да напусне Олимп.

Набързо се гласува и предложението бе прието. Щом се получиха резултатите, Меркурий пипна Клавдий за гърлото и го повлече към Подземния свят, откъдето

Не се е върнал никой да разкаже.

Докато слизаха по Свещения път, Меркурий запитва какви са тези тълпи от народ. Възможно ли е да погребват Клавдий? Процесията беше толкова внушителна и не бяха пожалени средства, за да проличи, че се погребва божество. Музика от флейти, звуци от рогове, голям оркестър от всички духови инструменти, шумът беше такъв страхотен, че дори Клавдий успя да го долови. По всички лица цъфтяха усмивки: цялото население на Рим вървеше отново свободно. Само Агатон и още неколцина адвокати-любители се обливаха в сълзи и този път сълзите им бяха искрени. Професионалните адвокати бавно се измъкваха из тъмните къшета, бледи и мършави, полуживи, но с всеки нов дъх се съвземаха все повече. Един от тях, като видя групата на Агатон да си изказва съболезнования, приближи се до тях и им рече:

— Казах ви, че този Сатурнов карнавал ще свърши рано или късно.

Когато Клавдий видя погребалната си процесия да отминава, разбра най-сетне, че е умрял. Голям хор пееше погребалната песен с отпеви и напеви:

*Плачи ти, римлянино, удряй гръд
и нека в скръб потъне твоят Форум!
Понесли сме в последния му път мъдрец,
най-храбрия от всички хора.*

*По бързина бе несравним дори
с най-бързия жребец, в поле препушал.
С появата си партите смири,
стрелата му персиец не пропусна.*

*Опънеше ли лък с могъщи длани,
те хукваха в нестройни редове.
Показваха, дори без тежки рани,
и медите страхливо гърбове.*

*Преплавал през морето неизвестно,
в Британия настъпи той без страх.
Макар да бяха вапцани чудесно,
бригантите разби на пух и прах.*

*С вериги римски окова ги той
и римски пръчки, и секира сложи.
Смири и морските вълни безброй —
страха им взе, друг данък не наложи.*

*Плачи за съдията си! С каква
светкавичност решаваше делата,
една страна изслушвайки едва,
понякога дори нечул словата.*

*Не, няма друг подобен магистрат —
седи и съди цялата година.
Ще трябва в другия подземен свят
да му отстъпи стола си сам Минос.*

*Плачете, адвокати и поети,
плачете за загубените кярове.*

*Подсмърчайте, измамници проклети,
забогатели чрез фалшиви зарове.*

Клавдий остана очарован от този панегирик и пожела да изгледа всичко до края. Но Меркурий, довереният пратеник на боговете, го дръпна, ала първо му уви главата, та никой да не го познае, преведе го през Марсово поле и накрая го въведе в Подземния свят, между Тибър и Подземния път. Освобожденецът му Нарцис бе вече там, стигнал по пряката пътека, готов да го посрещне, и сега се запъти към него усмихнат, освежен от банята, и възкликна:

— Богове! Боговете идват да посетят нас, смъртните. Смея ли да имам честта?...

— Върви да им кажеш, че сме тук. И побързай.

При тази заповед на Меркурий Нарцис се затича нататък. Пътят към портите на Подземния свят е стръмно нанадолнище и както казва някъде Вергилий, лесно се извървява; тъй че, макар да страдаше от подагра, Нарцис стигна за миг. Пред портите лежи Цербер или както май го нарича Хораций: „петоглавият звяр“. Нарцис не беше храбър: той беше свикнал с малкото си бяло кученце и като съзря това огромно черно животно, същество, което никой не би искал да срещне в мрачно място като Подземния свят, много се уплаши. Той изкрещя:

— Клавдий е тук.

В отговор се чува радостни възгласи и навън излезе група от сенки. Те пееха познатата песен:

*Намерен е вече, намерен!
Триумфът да бъде безмерен!
Плеснете от радост с ръце.
Загубен бе, пак е намерен!*

Сред певците бяха Гай Силан, консул; Юнк, бившият магистрат; Секст Травъл, Марк Хелвий, Трог, Котан, Ветий Валент, Фабий — римски конници, които Нарцис бе наредил да екзекутират. Тук беше и актьорът Мнестер, чийто външен вид Клавдий бе разкрасил, отрязвайки му главата. Вдигна се голям шум с пристигането на

Клавдий и всички се втурнаха да търсят Месалина. Освобожденците му Полибий, Мирон, Харпократ, Амфей и Феронакт тичаха най-отпред. Клавдий ги беше изпратил преди себе си тук, защото не желаше наникъде да не тръгва сам. След това се появиха двамина преториански командири: Катоний Юст и Руфрий Полион. После приятелите му Сатурнин Лусий, Педон Помпей и двамината братя Азинии, Луп и Целер. Накрая пристигна Лесбия, дъщерята на брат му, и Елена, дъщерята на сестра му, и зетьовете, тъстовете и тъщите — всъщност цялото семейство. Те се събраха и тръгнаха вкупом да посрещнат Клавдий. Клавдий се взря в тях и изненадано възкликна:

— Небеса, колко много приятели! Но как, кажете, се събрахте всички тук?

Педон се обади:

— Как сме се събрали тук ли, кръвожадни убицецо? Как смееш да ни питаш? Кой друг ни прати, ако не ти сам, човекът, който погуби всичките си приятели? Сега ще те съдим, затуй тръгвай. Ще ти покажа пътя към криминалния съд.

Педон го заведе пред съда на Еак; Еак беше съдията, който разглеждаше обвиненията в убийство по закона на Корнелий. Педон го замоли да запита името на обвиняемия, а след това попълни обвинителния акт:

Убити сенатори: трийсет и пет.

Конници, римски, убити: двеста двадесет и един.

Други лица: невъзможно да се узнае точният им брой.

Клавдий поиска защитник, но никой не пожела да го защитава. Най-сетне се изстъпи Публий Петроний, стар приятел по чашка, който говореше доста добре Клавдиевия език, и поиска отлагане на делото за събиране на доказателства. Еак отказа и тогава Педон Помпей започна обвинителната си реч, викайки колкото му глас държи. Защитата се опита да отговори, но Еак, който е много съвестен съдия, го накара да млъкне и заключи по делото, както бе представено от обвинителя. А след това се произнесе:

*Каквото зло е сторил,
такова му се пада. И право е...*

Настъпи пълно мълчание. Всички останаха удивени от решението, което беше без прецедент. Самият Клавдий естествено би могъл да изтъкне прецеденти, но въпреки това го сметна за чудовищно несправедливо. След това започнаха дълги спорове какво наказание да му се наложи. Някои изтъкнаха, че Сизиф вече твърде дълго време търкалял своята скала нагоре, а други казаха, че Тантал трябвало да се освободи, преди да е умрял от жажда, трети подхвърлиха, че било крайно време да се постави лост на колелото, на което Иксион непрестанно бивал измъчван. Но Еак реши да не освобождава никого от тях, та да не би Клавдий да подхрани в себе си надеждата, че един ден и той би могъл да се отърве. Вместо това трябваше да се измисли ново наказание: трябваше да се открие някаква напълно безсмислена работа, която да представлява олицетворение за алчна амбиция, вечно неосъществявана. Еак накрая изрече присъдата, която бе: Клавдий непрестанно да хвърля зарове в чаша за зар без дъно.

Тъй затворникът веднага започна да излежава наказанието си, търсейки изпуснатите зарове, без да напредва изобщо в играта.

*Да, всеки път, щом чашата разклатеше,
понечил тъкмо да ги хвърли вече,
те, заровете, сякаш по поръчка
изчезваха през дупката отдолу.
Събираше ги той и пак опитваше,
разклатил ги, повторно да ги хвърли,
но те го изиграваха отново,
пропадайки през дъното на чашата.
Но щом се наведеше да ги вземе,
от пръстите му мигом се изплъзваха.
И все тъй продължаваха да бягат,
напомняйки за случая известен,
при който злополучният Сизиф
успявал след безкраен тежък труд
скалата си най-сетне да изтика
по стръмния планински склон на Ада,
но тя веднага, скачайки надолу,
се свличала връз плещите му пак.*

Внезапно се появи не друг, а Гай Калигула.

— Я виж, че този тук е мой роб — каза Калигула. — Искам си го обратно!

Той изправи свидетели, които доказаха, че много пъти са го виждали да бие Клавдий с камшици и брезови пръчки и да го блъска с юмруци. Удовлетвориха искането му и Клавдий бе предаден на своя господар. Обаче Калигула го подари на Еак, а пък Еак го даде на освободенеца Менандър, който го изпрати да води протоколите на съда.

От английския превод на Робърт Грейвз

---

[1] Омразен управител от времето на Август. — Б.авт. ↑

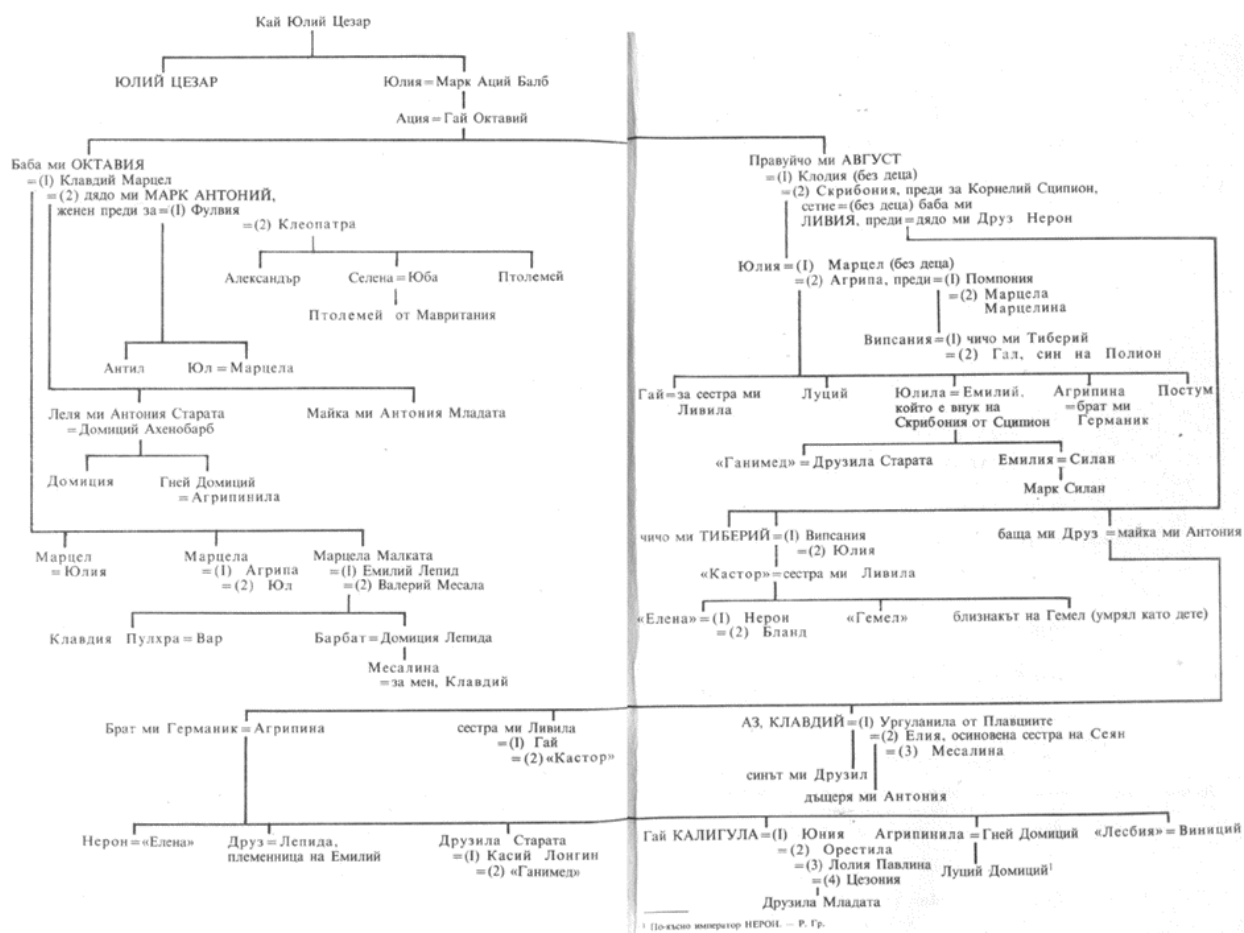
[2] В оригинала думата е *sororia*, което е безсмислица; редакторите предложиха да се разчете като *soror mea*. Но Август, чийто стил е изложен тук, в никакъв случай не би могъл да изрече израза: „Сестра ми може да не знае гръцки, но аз знам.“ Единствената му сестра е била учената Октавия. Аз предлагам по-доброто и по-просто тълкование *surtea*, което е египетската рѝпа, използвана от римляните като средство за повръщане. — Б.авт. ↑

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Сенека бил принуден да се самоубие по нареждане на Нерон. Той надживял повечето от другите герои в тази история. Британик е бил отровен в 55 г. от н.е. Палас, Бур, Домиция, оцелелите Силаниевци, Октавия, Антония, Фауст, Сула — всички загинали от насилствена смърт. Агрипина загубила влиянието си над Нерон след първите две години на управлението му, но го спечелила отново за известно време, позволявайки му да извърши кръвосмешение с нея. След това той се опитал да я убие, като я изпратил да плава с един повреден кораб, който се разчупил на две доста навътре в морето. Тя доплувала до брега. Накрая изпратил войници да я убият. Тя умряла храбро, нареждайки им да я промушат в утробата, която навремето отхранила такъв чудовищен син. Когато в 68 г. от н.е. Нерон бил обявен за обществен враг от Сената и убит от един слуга, по негова собствена молба, нямало ни един жив от императорското семейство, който да му стане приемник. В 69 г. от н.е. след едногодишна анархия и гражданска война се изредили четирима императори, а именно Галба, Отон, Вителий и Веспасиан. Веспасиан управлявал справедливо и основал династията на Флавиите. Републиката никога не се възстановила.

РОДОСЛОВНО ДЪРВО НА ИМПЕРАТОРСКОТО СЕМЕЙСТВО И РОДНИНИТЕ МУ ДО ГОДИНАТА 41 ОТ Н.Е.

Имената са дадени съкратени, както са в тази книга.

Издание:

Робърт Грейвз. Аз, Клавдий. Божественият Клавдий
Издателство „Народна култура“, София, 1982

Стиховете преведе Асен Тодоров

Стиховете от „Илиада“ са от превода на Александър Милев и
Блага Димитрова

Превела от английски: Жени Божилова

Рецензент: Петко Бочаров

Консултант: проф. д-р Георги Михайлов

Редактор: Красимира Тодорова

Художник: Владо Боев

Художник-редактор: Ясен Васев

Технически редактор: Божидар Петров

Коректор: Ница Михайлова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.